DE OPMERKER.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

47ste JAARGANG

1912.

T. H. S.
BIBLIOTHEEK
DELFT.

's-GRAVENHAGE.

REDACTIE: STEPHENSONSTRAAT 92. — ADMINISTRATIE: REGENTESSELAAN 65.

REGISTER.

A.

Bladz.

Automobiel-Garage . . . . . 4, 12.
Architect, (Overheid en) . . . . . 18.
Amsterdam, (Het Raadhuis van) . . . . . 58.
Ambachtsschool te 's Gravenhage . . . . . 111.
Aytta-Gasthuis te Swichum, (Het) . . . . . 157.
Architect in de Provincie, (De Vakbelangen van den) 209.
Arentsburg, (De opgravingen op) . . . . . 220.
Amsterdam, (De militaire gebouwen te) . . . . . 235.
Ambachts- en Nijverheidskunst te Parijs . . . . 242.
Amsterdamsche Stadion, (Het) . . . . . 251.
Ambachtsscholen . . . . . 371.
Artillerie-Museum . . . . . 383.
Amsterdamsche Schoonheidscommissie, (De) . . . 406.

B.

Betonijzervak, (Het) . . . . . 31.
Buitenlandsche Concurrentie . . . . . 41.
Bijzondere voorwaarden van benoembaarheid bij den Waterstaat en B. O. W. in Ned.-Indië . . . . , 61.
Brieven van Piet van Diever 65, 105, 154, 281, 385.
Betonijzerbond . . . . . 72.
Beroemde Bouwmeesters . . . . . 81, 225.
Berlijn, (De Koninklijke Opera te) . . . . 98, 162.
Brug te Nijmegen . . . . . 107.
Berlage uitgesloten en gehuldigd . . . . . 170.
Baksteententoonstelling, (De) . . . . . 187, 201.
Blomme, (Leonard) . . . . . 241, 249.
Bouwkundige Ingenieurs in Ned.-Indië, (Goede vooruitzichten voor) . . . . . 268.
Blinden te Wolfhezen, (Het Tehuis voor alleenstaande) 275.
Belangrijk Rapport, (Een) . . . 314, 322, 331, 339.
Byzantijnsche Kunst . . . . . 353, 361, 369, 409.
Brief, naar aanleiding van: Een wandeling door 's Gravenhage, (Een) . . . . . 364.
Buckingham Palace . . . . . 380.
Beeldende Kunst, (Oud-Grieksche) . . . . . 389.

C.

Conferentie, (Een belangrijke) . . . . . 9.
Caoutchouc-preparaten . . . . . 19.
Concurrentie, (Buitenlandsche) . . . . . 41.
Curiosum, (Een) . . . . . 107.

D.

Bladz.

Dakbedekkingen van licht materiaal, (Proeven met) 27.
De tegenwoordige Tijd . . . . . 29, 33.
De Paleis Raadhuis quaestie . . . . 79, 97, 163, 233.
Dambebouwing . . . . . 90, 228.
Duitsche kringen, (Uit) . . . . . 123, 130.
Drinkwaterleidingen . . . . . 171.
Duitsche woningkunst . . . . . 217.
Düsseldorf, (Stedententoonstelling te) . . . . . 237.
De grootste steden . . . . . 263.
Denkbeelden over voltooiing van Oude Monumenten . . . . . 265, 273.
Drucker-uitbouw, (De) . . . . . 267, 287.
Duinen, (De vernieling der) . . . . . 283.
Departement van Binnenlandsche Zaken, (De Verbouwing van het) . . . . . 377.

E.

Een belangrijke Conferentie . . . . . 9.
Een gepatenteerde Schouwburg-Inrichting . . . . 100.
Een Curiosum . . . . . 107.
Een monument vernield . . . . . 121.
Een stukje historie . . . . . 202.
Een mislukte proefneming . . . . . 227.
Een electrische Heimachine . . . . . 391.

F.

Fusieplannen . . . . . 169.
Ferwerd, (De terp te) . . . . . 215.
Frankrijk, (Gegoten huizen in) . . . . . 222.

G.

Garage, (Automobiel-) . . . . . 4, 12.
Gent . . . . . 49, 57, 73, 113.
Gewapend beton, (Torens van) . . . . . 51, 57.
Griekenland, (De reis van Prof. Vollgraff naar) . . 93.
's Gravenhage, (Ambachtsschool te) . . . . . 111.
Griekenland, (Nederlandsche Opgravingen in) . . 126.
Geminachte Negentiende Eeuw, (De) . . . . . 177.
's Gravenhage, (Het Huis van het „Nederlandsche Roode Kruis" te) . . . . . 185, 193.
Geldersche Monumenten . . . . . 194.
Gegoten Huizen in Frankrijk . . . . . 222.

Bladz.

's Gravenhage. (Middelbaar Technische School te) . 260.
Goede vooruitzichten voor bouwkundige Ingenieurs in Ned-Indië . . . . . 268.
Gouda. (De St. Janskerk te) . . . . . 271.
's Gravenhage. (De nieuwe Schouwburg te) . . . 288.
's Gravenhage. (Het Uitbreidingsplan van) . . . . 305.
's Gravenhage. (Het Schouwburgplan voor) 307, 313, 337.
Gedeeltelijke terugkeer naar het Oude bij de Zuivelindustrie 319
's Gravenhage. (Een wandeling door) . . . 329, 345.
Gent 1913. (Wereldtentoonstelling) . . . . . 415.

H.

Heemschut Conferentie. (Naklank van de) . . . . 17.
Haagsche Schouwburg. (De) . . . . . 25.
Het stofvrijmaken van straten . . . . . 150.
Historie. (Een stukje) . . . . . 202.
Haagsche Schoonheids-Commissie. (De) . . . . . 259.
Het Stukadoorsvak . . . . . 289.
Hoe de smeden over partieele besteding denken 374.
Haagsche Paleis-quaestie. (De) . . . . . 380.
Heimachine. (Een electrische) 391

I.

„Ideal-House"-Tentoonstelling te Londen. (De) . . 131.
Internationale Tentoonstelling voor het Bouwwezen te Leipzig in 1913 . . . . . 145, 393.
Internationaal Woningcongres . . . . . 156, 219.

J.

Jaarverslag der Permanente Prijsvraag-Commissie (1ste) 2.
Jubileum. (Een) . . . . . 95.

K.

Klinkerbestrating. (Proeven met) . . . . . 11.
Kommandantshuis . . . . . 78.
Kerkbrand . . . . . 94.
Kleiproducten. (Tentoonstelling van) . . . . . 108.
Kompassen. (Oude) . . . . . 134.
Klinkerwegen. (Stofbestrijding op) . . . . . 204.
Kanaal. (De Tunnel onder het) . . . . . 221.
Kerkelijke Kunst. (Tentoonstelling) . . . . . 276.
Kathedraal te Winchester. (De) . . . . . 297, 321.
Kunst. (Byzantijnsche) . . . . . 353, 361, 369, 409.

L.

Londen. (De „Ideal-House"-Tentoonstelling te) . . 131.
Laatste bedrijf van de Vlissingsche Torenquaestie . 137.
Londen. (Het model-Huis van de Ideal Home-Tentoonstelling te) . . . . . 145, 153.
Leipzig 1913. (Internationale Tentoonstelling voor het bouwwezen te) . . . . . 146, 393, 401.
Leipzig 1913. (Wereldtentoonstelling voor het bouwwezen te) . . . . . 203.
Leonard Blomme . . . . . 241, 249.
Langweer. (Osinga-State te) . . . . . 294.
Londen. (De Tunnels onder de Theems te) . . . 367.

M.

Maker van den Popta schat. (De) . . . . . 14, 21.
Monument vernield. (Een) . . . . . 121.
Model-Huis van de Ideal-Home-Tentoonstelling te Londen. (Het) . . . . . 145, 153.
Monumenten. (Geldersche) . . . . . 194.

Bladz.

Museum van Oudheden te Rotterdam . . . . . 211.
Museum voor Kunstnijverheid . . . . . 214.
Militaire gebouwen te Amsterdam. (De) . . . . 235.
Museum. (Westfriesch) . . . . . 239.
Middelbaar Technische School te 's Gravenhage . . 260.
Monumenten van Nederlandschen Oorsprong buiten Europa . . . . . 359.
Maatregelen tegen vervuiling van openbare wateren 360.

N.

Naklank van de Heemschut-Conferentie . . . . . 17.
Nijmegen. (Brug te) . . . . . 107.
Nederlandsche Opgravingen in Griekenland . . . 126.
Negentiende Eeuw. (De geminachte) . . . . . 177.
»Nederlandsche Roode Kruis« te 's Gravenhage. (Het Huis van het) . . . . . 185, 193.
Nijmegen. (Waaloverbrugging te) . . . . . 222, 384.
Nederlandschen Oorsprong buiten Europa. (Monumenten van) . . . . . 359.
Norman Shaw . . . . . 387.

O.

Overheid en Architect . . . . . 18.
Opera te Berlijn. (De Koninklijke) . . . . 98, 162.
Oude Kompassen . . . . . 134.
Opgravingen op Arentsburg. (De) . . . . . 220.
Osinga-State te Langweer 264
Oude Monumenten. (Denkbeelden over de voltooiing van) . . . . . 265, 273.
Oude poortjes. (Restauratie van) . . . . . 272.
Openbare wateren. (Maatregelen tegen vervuiling van) 360.
Oud-Grieksche Beeldende Kunst . . . . . 389.

P.

Permanente Prijsvraag-Commissie. (Jaarverslagen 1911 en 1912) . . . . . 2, 413.
Proeven met klinkerbestrating . . . . . 11.
Popta-schat. (De maker van den) . . . . . 14, 21.
Publiek. (De smaak van het) . . . . . 27.
Proeven met dakbedekkingen van licht materiaal . 27.
Piet van Diever. (Brieven van) 65, 105, 154, 281, 385.
Paleis-Raadhuis-quaestie. (De) . . . 79, 97, 163, 233.
Paleis-Raadhuis. (Het) . . . . . 119, 135, 320.
Pompeji . . . . . 151.
Proefneming. (Een mislukte) . . . . . 227.
Parijs. (Ambachts- en Nijverheidskunst te) . . . . 242.
Panama-Kanaal. (Het) . . . . . 245, 252.
Philae. (Het behoud der tempels van) . . . . . 322.
Palace. Buckingham-) . . . . . 380.
Paleis-quaestie. (De Haagsche) . . . . . 380.
Parijs. (Tentoonstelling van kunstnijverheid te) . . 396.
Praehistorische Bevolking der Zandgronden van Nederland. (De) . . . . . 398.

Prijsvragen.

Reclamebiljet, „Tentoonstelling Dordrecht en Omstreken" . . . . . 7.
Arbeiderswoning-Meubileeringen „Ons Huis" Rotterdam . . . . . 12, 28, 55, 61, 93, 100.
J. H. Leliman-Prijsvraag, Museum voor Kunstnijverheid. . . . . 20, 92, 141, 149.
Ontwerpen van Noord-Brabantsche Boerderijen . . 30.
J. H. Leliman-Prijsvraag, Afsluiting van het Leidsche Plein. . . . . 37.
Centraalblad der Bouwbedrijven. . . . . 39, 405.
Eere-Prijsvraag „Godefroy", Architectenhuis 45, 68, 167, 181, 188, 197.

Bladz.

Bouwkunst en Vriendschap, Rotterdam . 53, 302, 405.
Ver. Ned. Baksteenfabrikanten, Landelijke woning, Dorpsschool. . . . . 55, 77, 92, 156, 196, 397.
Maandblad „Sierkunst". . . . . 61.
Friesche Bouwkring . . . . . 69.
Kon. Ned. Landbouwvereeniging, Boerderijen Woningen . . . . . 69, 255, 295.
Affiche Int. Gastentoonstelling Amsterdam . 76, 174.
Affiche Vereeniging „St. Cassianus". . . . . 77.
Reclameplaat, Ned. Stukadoors Patroons-Bond . 83, 262.
Reclameplaat, Tentoonstelling Gouda 1913 . 92, 219.
Stadion te Amsterdam . . 139, 150, 182, 199, 243.
Architectura et Amicitia . . . . . 141, 341.
Raadhuis Rotterdam . . . . . 148.
Affiche Vereeniging tot behoud van Natuurschoon, Paterswolde. . . . . 212, 366.
Gevelwedstrijd Groningen . . . . . 213, 366.
Adres, Prijsvragen voor belangrijke Regeeringsgebouwen . . . . . 229.
Aanplakbiljet, Tentoonstelling „De Vrouw" . . . 245.
Aanplakbiljet voor de E. N. T. O. S. te Amsterdam 270, 295, 350.
Bond van Meubelfabrikanten in Nederland . . . 349.
Reclamebiljet Vreemdelingenverkeer 's Gravenhage . 396.

R.

Raadhuis van Amsterdam. (Het) . . . . . 58.
Reorganisatie der Schoonheids-Commissie te Amsterd. 67.
Rijksmuseum van Oudheden te Leiden . . . . . 85.
Reis van Prof. Vollgraf naar Griekenland. (De) . . 93.
Raadhuis. (Het Paleis-) . . . . . 119, 135, 320.
Rotterdamsche Raadhuisbouw. (De) . . . . . 179.
Rotterdam. (Museum van Oudheden te) . . . . . 211.
Restauratie oude Poortjes . . . . . 272.
Rotterdam. (Volkshuisvesting te) . . . . . 285, 298.
Rapport. (Een belangrijk) . . . 314, 322, 331, 339.

S.

Schouwburg (De Haagsche) . . . . . 25.
Smaak van het Publiek. (De) . . . . . 27.
Schoonheids-Commissie te Amsterdam. (Reorganisatie der) . . . . . 67.
Ste Marye? (Wat is er over van de) . . . . . 89.
Schouwburg-inrichting. (Een gepatenteerde) . . . 100.
St. Jacobstoren te Vlissingen. (De) . . 143, 336, 408.
Stofvrijmaken van straten. (Het) . . . . . 150.
Swichum. (Het Aytta-Gasthuis te) . . . . . 157.
Stofbestrijding op Klinkerwegen . . . . . 204.
School voor kunstnijverheid 214
Stedententoonstelling te Düsseldorf . . . . . 237.
Stadion. (Het Amsterdamsche) . . . . . 251.
Sypesteijn. (De) . . . . . 251.
St. Petersburg . . . . . 257.
Schoonheids-Commissie (De Haagsche) . . . . . 259.
Steden. (De grootste) . . . . . 263.
St. Janskerk te Gouda. (De) . . . . . 271.
Schouwburg te 's Gravenhage. (De nieuwe) . . . 288.
Stukadoorsvak. (Het) . . . . . 289.
Steengaas . . . . . 291.
Schoolbaden. (Volks- en) . . . . . 293.
Schouwburgplan voor 's Gravenhage. (Het) 307, 313, 337.
Staatsbegrooting voor 1913. (Uittreksel uit de) 310, 317, 326.
Smeden over partieele besteding denken. (Hoe de) 374.
Shaw. (Norman) . . . . . 387.
Schoonheidscommissie. De (Amsterdamsche) . . . 406.

T.

Tijd. (De tegenwoordige) 29, 33
Torens van gewapend beton . . . . . 51.

Bladz.

Tentoonstelling van Kleiproducten . . . . . 108.
Tentoonstelling te 's Gravenhage. Plan 1913 . . . 215.
Terp te Ferwerd. (De) . . . . . 215.
Tunnel onder het Kanaal. (De) . . . . . 221.
Tentoonstelling kerkelijke kunst . . . . . 276.
Tiende Internationaal Woning-Congres. . . . . 282.
Tempels van Philae (Het behoud der) . . . . . 322.
Tunnels onder de Theems te Londen. (De) . . . 367.
Teerbeton in Werkplaatsen. (Vloeren van) . . . 391.
Tentoonstelling van kunstnijverheid te Parijs . . . 396.
Twee belangrijke vraagstukken aan hun natuurlijken loop overgelaten . . . . . 404.

U.

Uit Duitsche kringen . . . . . 123, 130.
Uitbouw. (De Drucker-) . . . . . 267, 287.
Uitbreidingsplan van 's Gravenhage. (Het) . . . . 305.
Uittreksel uit de Staatsbegrooting voor 1913. 310, 317, 326.

V.

Voorwaarden van benoembaarheid b. d. Waterstaat en B. O. W. in Ned. Indië. (Bijzondere) . . . . . 61.
Venetië . . . . . 129.
Vlissingsche Torenquaestie. (Laatste bedrijf van de) 137.
Vlissingen. (De St. Jacobstoren te) . . . 143, 336, 408.
Vredespaleis . . . . . 161.
Vakbelangen van den Architect in de Provincie (De) 209.
Vernieling der Duinen. (De) . . . . . 283.
Volkshuisvesting te Rotterdam . . . . . 285, 298.
Volks- en Schoolbaden . . . . . 293.
Verbouwing van het Departement van Binnenlandsche Zaken . . . . . 377.
Vloeren van Teerbeton in Werkplaatsen . . . . 391.
Vraagstukken aan hun natuurlijken loop overgelaten, (Twee belangrijke) . . . . . 404.
Vlissingen . . . . . 410.

Vereenigingen.

Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst te Amsterdam.

Diploma's Opzichter-Teekenaar en Uitvoerder . . 4, 415.
Examens » » » » . . . 42.
Vergadering van 21 en 22 Mei 1912 . . . . . 172.
Uitbreidingsplan voor Groot Amsterdam . . . . 348.

Bond van Nederlandsche Architecten.

Uit de Mededeelingen 36, 44, 115, 124, 133, 195, 340, 348, 354.
Vergadering van 30 Januari 1912 . . . . . 43.
» » 9 April 1912 . . . . . 123.

Bouwkunst en Vriendschap te Rotterdam.

Vergadering van 16 Februari 1912 . . . . . 59.
» » 15 Maart 1912 . . . . . 91.
Jaarverslag 1911 . . . . . 260.
Vergadering van 7 November . . . . . 365.
» » December . . . . . 387.

Architectura et Amicitia te Amsterdam.

Architecten en de Dambebouwing . . . . . 82.
Een Nederlandsche Stad in de Middeleeuwen . . 114.
Adres in zake den Drucker-uitbouw . . . . . 268.
Uit het vierde Jaarverslag der afdeeling voortgezet en Hooger Bouwkunst-Onderricht van het Genootschap . . . . . 372, 381.

Friesche Bouwkring te Leeuwarden.

Voordracht van J. H. de Groot . . . . . 6.

Bladz.

Slachthuisbouw . . . . . 34.

Vergadering van Maart 1912 . . . . . 75.
» » April 1912 . . . . . 114.
» » 18 October 1912 . . . . . 347.
» » December 1912 . . . . . 405.

De Bond van Technici.

Algemeene Vergadering . . . . . 180.

Koninklijk Instituut van Ingenieurs . . . . . 212.

Vereeniging van Directeuren en Ingenieurs van Gemeentewerken . . . . . 228.

Nederlandsche Vereeniging voor Ambachts- en Nijverheidskunst te Amsterdam . . . . . 235.

Nehalennia.

Jaarverslag 1911 . . . . . 277.

Nederlandsche Stucadoorspatroonsbond.

Nationale Tentoonstelling . . . . . 294.
Particeele Aanbesteding . . . . . 334.

Vereeniging tot bevordering van Fabrieks- en Handwerksnijverheid . . . . . 357.

Nederlandsch Openlucht-Museum . . . . . 381.

Sociaal Technische Vereeniging van Democratische Ingenieurs en Architecten.

Adres van 13 December 1912 . . . . . 404.

Bond „Heemschut".

Vergadering van 8 Mei 1912 . . . . . 163.

Bladz.

Vereeniging van Nederlandsche Baksteenfabrikanten.

Het Tentoonstellingsplan . . . . . 324.

Vereeniging voor Waterleidingbelangen in Nederland.

Vergadering van 7 Sept. 1912 . . . . . 299.

Vereeniging ter Veredeling van het Ambacht . . . . 13.

Provisie-Actie . . . . . 45.

Algemeene Nederlandsche Opzichters- en Teekenaarsbond 173.

W.

Weeldenburg †. (P. A.) . . . . . 52.
Woningwet . . . . . 79.
Wat is er over van de Ste Marye? . . . . . 89.
Woning Congres. (Internationaal) . . . . . 156, 219.
Wereldtentoonstelling voor het bouwwezen te Leipzig 1913 . . . . . 203.
Woningkunst. (Duitsche) . . . . . 217.
Waaloverbrugging te Nijmegen . . . . . 222, 384.
Westfriesch Museum . . . . . 239.
Wolfhezen. (Het Tehuis voor alleenstaande Blinden te) 275.
Woning-Congres. (Xe Internationaal) . . . . . 282.
Winchester. (De Kathedraal te) . . . . . 297, 321.
Wandeling door 's Gravenhage. (Een) . . . 329, 345.
Wereldtentoonstelling Gent 1913 . . . . . 415.

Z.

Zorgvliet . . . . . 31.
Zuivelindustrie. (Gedeeltelijke terugkeer naar het oude bij de) . . . . . 319.
Zandgronden van Nederland. (De Praehistorische Bevolking der) . . . . . 395.

PLATEN EN TEKSTFIGUREN.

Blz.

Auto-Garage te 's Gravenhage . . . . . 5.
* » » » . . . . . 12.
Kapel van het Krankzinnigengesticht bij Weenen 29
*Vredespaleis, groote Vestibule . . . . . 33.
Gent. 's Gravensteen, tegenwoordige toestand . . . . . 49.
Gent Poort van 's Gravensteen voor ontmanteling . . . . . 50.
» 's Gravensteen, Romaansche Galerij tegen den Donjon aangebouwd . . . . . 53.
Gent. . . . . 57.
Vloer van de vierschaar in het stadhuis te Gent . . . . . 73.
*Gent. Détail van het Stadhuis . . . . . 73.
Arcaden van Kloostergang van Ste Marye te Utrecht . . . . . 39.
Een gepatenteerde Schouwburg-Inrichting . . . . . 100.
Gent. St. Baafs abdij. Gezicht in de Kapittelzaal . . . . . 117.
Gent. St. Baafs-abdij. Platte grond . . . . . 117.
*Venetië. Brug der Zuchten . . . . . 129.
Ideal-Home. Plan begane grond en plan verdieping . . . . . 147.
*Vredespaleis, voorgevel, westgevel en achtergevel . . . . . 161.
Het voormalig »Pageshuis« te 's Gravenhage voor de herstelling . . . . . 185.
Poortje in de Hartogstraat te 's Gravenhage . . . . . 187.
Het Huis van »het Nederlandsche Roode Kruis« te 's Gravenhage, toestand voor en na de verbouwing . . 189.
*De herstelde gevel . . . . . 193.
Dambebouwing . . . . . 229.
*Bouwwerken van Prof. Leonard Blomme.
Gemeentehuis van Borgerhout bij Antwerpen. Jongensweeshuis te Antwerpen . . . . . 241.
Gerechtshof te Mechelen . . . . . 249.
St. Willebrordskerk Antwerpen . . . . . 253.
Steengaas. Bekleeding van Balkijzer en Kolommen met Steengaas 290
Steengaasgewelven op de tentoonstelling te Berlijn . . . . . 291.
Steengaasgewelf in de Kapel van het Sanatorium te Cottbus . . . . . 292.
Kruisgewelven in steengaas, uitgevoerd in het Bibliotheekgebouw der Technische Hoogeschool te Delft . . 293.
Steengaasvloer, belast met 5000 K.G. . . . . 294.
Steengaas, natuurlijke grootte . . . . . 294.
Ontwerp van een nieuwen Schouwburg voor 's Gravenhage.
Plan gelijkvloers van het Hoofdgebouw . . . . . 308.
» 1e verdieping » » » . . . . . 309.
*Voorgevel aan het Korte Voorhout . . . . . 313.
Situatie van den Schouwburg te 's Gravenhage . . . . . 338.
» » » » volgens ontwerp van Fellner en Helmer . . . . . 338.
Byzantijnsche Kunst.
De Aya Sophia van de Oostzijde . . . . . 361.
De Aya Sophia en hare omgeving . . . . . 363.
Moskee van Soliman II te Constantinopel, Zijaanzicht . . . . . 363.
Moskee van Selim II te Adrianopel . . . . . 371.
Tentoonstelling voor het Bouwwezen te Leipzig 1913.
Reclameplaat . . . . . 393.
Hoofdingang . . . . . 394.
Administratiegebouw . . . . . 394.
Brücken-anlage der Strasse des 18 October . . . . . 395.
Algemeen plan der Tentoonstelling . . . . . 395.
Oud-Leipzig . . . . . 396, 402.
Schetsplan der Tentoonstelling in vogelvlucht . . . . . 397.
Tuinstad Leipzig-Marienbrunn . . . . . 401.
Gebouw van het Stahlwerksverband . . . . . 402.
Betonhal . . . . . 403.
Hoofdrestauratiegebouw . . . . . 403.
Dorpskerk in de landelijke Afdeeling . . . . . 403.

De losse platen zijn met een * aangeduid.

47STE JAARGANG. ZATERDAG 6 JANUARI 1912. No. 1

DE OPMERKER.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau »DE OPMERKER", Stephensonstraat 92, 's-GRAVENHAGE.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . ƒ 5.—

Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot ƒ 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.

Voor België . . . . . » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50

(Uitsluitend bij vooruitbetaling)

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . ƒ 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.—
het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.

1912.

Met een heilwensch aan onzen lezerskring zou hier een terugblik op zijn plaats zijn; alleen men weet tegenwoordig niet, hoever men daarmede in het verleden moet teruggaan, om voor dat verleden belangstelling te vinden.

Zullen wij de mode volgen en een eeuw teruggaan in den uit een algemeen historisch oogpunt zoo belangrijken Franschen tijd? „De Opmerker" bestond toen nog niet, maar de regels der kunst waren nog niet vergeten.

Zullen wij bij den aanvang van onzen 47sten jaargang de geboorte van „De Opmerker" herdenken? Dat zou voor ons eenige beteekenis kunnen hebben, maar die geboorte viel in een tijd van diep verval, waaraan wij thans eigenlijk liever niet terugdenken.

Zullen wij ons dan bepalen bij het afgeloopen jaar? Het is waar, dat ligt ons het naast, maar het behoort even onherroepelijk tot het verleden als alle vorige, en wellicht vele belangrijker jaren, en toch behoort het nog niet tot de geschiedenis.

Wij kunnen de beteekenis van hetgeen er in gebeurd is eigenlijk nog niet beoordeelen, wij kunnen nog geen gevolgtrekkingen maken, en alleen maar hopen en vertrouwen, dat 1911 blijken zal een welbesteed jaar te zijn geweest, om daarna met de beste voornemens 1912 in te gaan.

Meer dan in andere jaren hebben de beoefenaars der bouwkunst zich geweerd, om belangstelling voor hun kunst te wekken bij het groote publiek.

Een schoon besluit van hun werkzaamheid in deze richting was de Conferentie over het Bouwkunstig Element bij de bescherming der Schoonheid van Nederland, in het laatst van December te Amsterdam gehouden.

Verheffing van den architectenstand, verbetering van positie in alle kringen van bouwkundigen, daaraan zagen wij ijverig werken met meer of minder resultaat, al naar den weg, die daarbij ingeslagen werd.

In de openbare zaak, waar het pas gaf, lieten de bouwkunstenaars zich niet onbetuigd, schroomden zij niet hun stem te laten hooren, al werd er ook weinig naar geluisterd. Volharden zal hier geraden zijn, want vele quaesties van openbaar belang, en vele voor de bouwkunst van bijzonder belang, zijn door het verstreken jaar onopgelost nagelaten. Die nalatenschap moeten wij aanvaarden zooals wij haar vonden, geen voorrecht van boedelbeschrijving kunnen wij daarbij bedingen; waar 1911 ons mee opscheepte, dat moeten wij aanvatten en tot een goed eind zien te brengen.

Waarlijk er is genoeg te doen voor den beoefenaar der bouwkunst, die zich niet opsluit in zijn werkkamer, maar het leven om zich heen gadeslaat.

Er is zooveel te doen, dat de eenling al heel weinig kan uitrichten, maar samenwerking dringend geboden is, wanneer men iets bereiken wil.

Of 1912 ons op dit punt veel verder brengen zal, daarvan is weinig te zeggen in een tijd, waarin splijtzwammen zoo welig tieren.

En toch alleen door samenwerking, niet in kleine groepjes, maar van allen, zal het mogelijk zijn te komen tot de gewenschte organisatie in bouwkunstkringen en, met vergete dit niet, ook tot het terugvinden van de regels der kunst.

1ste Jaarverslag der Permanente Prijsvraag-Commissie.

Aan

de Constitueerende Vereenigingen.

M.M.

De Permanente Prijsvraag-commissie heeft de eer U bij deze voor de eerste maal verslag uit te brengen van hare werkzaamheden over het afgeloopen jaar, doch alvorens daartoe over te gaan meent zij een oogenblik stil te mogen staan bij datgene, wat als de aanleidende oorzaak van haar ontstaan is te beschouwen.

Het ligt niet in hare bedoeling zich daarbij in uitvoerige historische beschouwingen omtrent het prijsvraagwezen in 't algemeen te verdiepen, doch slechts in 't kort den loop der gebeurtenissen na te gaan, die de naaste aanleiding tot het in 't leven roepen der algemeene regelen voor nationale bouwkundige prijsvragen zijn te achten, tot welker instandhouding en toepassing de Permanente prijsvraag-commissie werd geroepen en naar vermogen heeft te waken.

Even oud als het uitschrijven van prijsvragen is, zijn de betuigingen van ontevredenheid — 't zij van prijsvraag-uitschrijvers, 't zij van mededingers, 't zij van derden — die bijna elke afloop eener prijsvraag in zijn gevolg heeft. Slechts zeer zelden is de instemming, met een jury-oordeel algemeen, doch daarentegen treffen haar zeer vaak verwijten over de ten uitvoerlegging van haar taak, die van zeer weinig waardeering, zoo niet erger, voor den dikwijls omvangrijken en moeilijken arbeid, dien zij presteerde, getuigen. Wij kunnen in de bouwkundige periodieken zooyer teruggaan als we willen, immer vinden we meer of minder scherpe afkeuringen over de, naar aanleiding van een prijsvraag verschenen jury-rapporten, en dit niet alleen van hen, die zich bij zulk een prijsvraag benadeeld of verontachtzaamd achtten, doch ook van buitenstaanders, die onpartijdiger oordeelend, gedurig aandringen op het volgen van meer vaste regelen bij het uitschrijven en beoordeelen van prijsvragen, opdat de wederzijdsche rechten en verplichtingen van prijsvraaguitschrijvers en mededingers beter gewaarborgd worden.

Zonder twijfel werd die wensch naar vaste regelen in de eerste plaats gevoed door de gedachte, daardoor paal en perk te kunnen stellen aan het misbruik, dat door menig prijsvraaguitschrijver van een prijsvraag gemaakt werd om, òf zonder, òf met een minimum van vergoeding zich ontwerpen voor een of ander bouwwerk of eenig ander object te verschaffen; maar andererzijds ook lag aan die wensch de bedoeling ten grondslag om hen, wier werkkracht op deze wijze misbruikt werd, tegen zich zelve te beschermen en ten slotte om beide partijen, maar ook de jury, houvast te geven voor hunne handelingen.

Vaak toch werden met de beste bedoelingen en schijnbaar met de meeste zorg voorbereide prijsvragen uitgeschreven, die achteraf toch bleken niet gelukt te zijn, omdat noch prijsvraaguitschrijver, noch mededingers, noch jury een tegenwicht in vast omlijnde regelen vonden voor hunne subjectieve opvattingen omtrent hunne rechten en plichten.

Een der eerste pogingen om te trachten hier te lande eenige orde in deze materie te brengen mogen we zien in een artikel van den heer A. W. Weissman in „De Opmerker" No. 1 van 1883, waarin schrijver een aantal eischen opsomt, die bij het uitschrijven van prijsvragen in acht genomen dienen te worden. In datzelfde jaar hield de heer J. H. Leliman in het Genootschap „Architectura et Amicitia" een voordracht over prijsvragen, waarbij deze meer gepreciseerd dergelijke eischen formuleerde en sedert dien is het onderwerp met korter of langer tusschenpoozen aan de orde van den dag gebleven, en telkens wanneer belangrijke prijsvragen werden uitgeschreven ter sprake gebracht.

De kolommen der bouwkundige bladen getuigen van een voortschrijdende belangstelling in het prijsvraagwezen, vermoedelijk ook wel gevoed door de resultaten, die met name in Duitschland en Oostenrijk met prijsvragen werden verkregen.

In 1884 werd meer definitief een vorm gegeven aan de eischen, waaraan prijsvragen hadden te voldoen.

Het was de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, die eene reeks eischen daartoe opstelde, welke zonder veel commentaar door de bouwkundigen werden aanvaard, doch die nog te onvolledig waren, en te weinig een officieel karakter droegen, om als een vast richtsnoer bij het uitschrijven van prijsvragen ook door prijsvraaguitschrijvers te worden aanvaard.

Het duurde daarna tot 1906, dat het vraagstuk der prijsvraagregelen weer meer principieel aan de orde werd gesteld.

Het minder verkwikkelijke verloop der Vredes-paleis-prijsvraag vestigde de aandacht meer intens op de wenschelijkheid van algemeene regelen voor het uitschrijven en berechten van bouwkundige prijsvragen, zoowel nationale als internationale, en in verband daarmede wist het Genootschap „Architectura et Amicitia" te bewerken, dat aan het voorloopig programma van het Architecten-congres, dat jaar te Londen te houden, als 10de vraagpunt werd toegevoegd:

„De organisatie van internationale bouwkundige prijsvragen."

In de vergadering van 24 Januari 1906 van dit Genootschap werd het onderwerp ingeleid door den heer P. J. de Jongh, welke vergadering daarop het navolgende besluit nam:

De vergadering, overtuigd van de noodzakelijkheid om over te gaan tot de uitvoering van de door het Genootschap in 1905 gestelde conclusies ten aanzien van het vaststellen van algemeene regelen voor het uitschrijven van bouwkundige prijsvragen, noodigt het bestuur van A. et A. uit eene commissie te benoemen, samengesteld uit drie leden en twee bestuursleden,

en deze commissie op te dragen:

a. het in algemeene trekken vaststellen van grondslagen, waarop de regeling van elke prijsvraag dient te zijn gebaseerd.

b. deze grondslagen na goedkeuring der vergadering vóór den gestelden datum van 30 April a.s. in te dienen bij het comité van het 7de Internationaal Architecten-Congres, dit jaar te Londen te houden;

c. volgens de onder b genoemde grondslagen te ontwerpen en ter goedkeuring aan de vergadering voor te leggen, een ontwerp-regeling tot in onderdeelen ten dienste van het uitschrijven van openbare en besloten nationale bouwkundige prijsvragen;

d. advies uit te brengen omtrent de wijze waarop uitvoering aan de vastgestelde regeling moet worden gegeven.

De ingevolge dit besluit benoemde Commissie, bestaande uit de heeren Jos. Th. J. Cuypers, W. Kromhout Czn., J. H. W. Leliman, uit de leden en H. P. Berlage en Paul J. de Jongh, uit het bestuur van A. et A., kon haar concept reeds in de vergadering van 14 April 1906 ter tafel brengen en zag dit bijna ongewijzigd aangenomen, terwijl besloten werd het aan het Comité van het Architecten-Congres te Londen toe te zenden.

Bij de behandeling van dit en andere op hetzelfde onderwerp betrekking hebbende voorstellen door het Congres, werd door de Vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap" te Rotterdam eene motie voorgesteld en aangenomen van den volgenden inhoud:

„La proposition de la Société Architectura et Amicitia „d'Amsterdam presentée au VII Congres International des „Architectes, demandant d'obtenir une plus grande extension, le Bureau du VII. Congres international des architectes choisira une commission préparatoire dans laquelle „la Société Architectura et Amicitia d'Amsterdam sera re„présentée. Cette Commission se composera de sept membres."

Het Weener Congres stelde daarna op den basis van het voorstel van „Architectura et Amicitia" algemeene regelen op in den weinig bindenden vorm van „recommandations" concernant les concours publics internationaux d'architecture.

„Architectura et Amicitia" meende toen, dat de tijd gekomen was om algemeene regelen voor nationale prijsvragen te concipieeren en stelde de afwikkeling dezer aangelegenheid in handen eener Commissie bestaande uit de heeren W. Kromhout Czn., J. H. W. Leliman en P. J. de Jongh, die in Mei 1909 een concept-voorstel aan de verschillende bouwkundige vereenigingen aanbood met daaraan gepaard verzoek om eventueele opmerkingen ter kennis der Commissie te brengen.

Een ingevolge de gemaakte bemerkingen opgesteld 2e concept bereikte de Vereenigingen in Augustus 1909 met een verzoek om afgevaardigden te benoemen, ten einde in gemeen overleg die regelen definitief vast te stellen.

Benoemd werden: door de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst de heeren A. Salm G.Bzn. en J. Limburg; door de Vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap" de heeren H. van der Kloot Meyburg en C. N. van Goor en door den Bond van Nederlandsche Architecten de heeren K. P. C. de Bazel en Jos. Th. J. Cuypers, terwijl voor „Architectura" de bovengenoemde heeren optraden.

Na verscheidene bijeenkomsten dezer Commissie, waarin een groot verschil van inzicht, omtrent de eischen in de regelen vast te leggen, bleek, werd door haar wederom een concept geformuleerd, dat opnieuw in de verschillende vereenigingen behandeld, en daarna door de Commissie in Mei 1910 definitief werd vastgesteld.

Nadat hiermede voor het eerst officieel, algemeene regelen waren ingesteld, werd de in deze regelen voorgeschreven Permanente Prijsvraag-Commissie benoemd, waartoe door de verschillende Vereenigingen werden aangewezen: de heeren A. Salm G.Bzn., Paul J. de Jongh en G. N. van Goor, die als zoodanig op den 11 Februari 1911 door den Voorzitter van „Architectura et Amicitia", den heer Baanders, werden geïnstalleerd.

En hiermede wordt het gebied der geschiedenis van de toepassing der Algemeene Regelen betreden en vangt het eigenlijk verslag der werkzaamheid van de Permanente Prijsvraag-Commissie aan.

Spoedig bleek, dat de Algemeene Regelen aan 't zelfde euvel leden, waaraan alle wetten en verordeningen, die voor 't eerst eene materie regelen, mank gaan, n.l. dat niet in alle denkbare gevallen, die zich voor zouden doen, voorzien werd, zoodat de wenschelijkheid werd gevoeld om eenige bepalingen, die bij de toepassing der regelen tot moeilijkheden hadden aanleiding gegeven, te herzien.

Aan de Permanente Prijsvraag-Commissie werd opgedragen voorstellen tot wijziging en voor een huishoudelijk reglement te formuleeren.

Deze voorstellen werden door haar den 1en Mei 1911 bij de constitueerende Vereenigingen ingediend, die daarover hunne opmerkingen ten beste gaven, waarna de Commissie, daarmede rekening houdende, gewijzigde voorstellen ontwierp, die ten slotte door de constitueerende Vereenigingen werden goedgekeurd en het aanzijn gaven aan de algemeene regelen in hun tegenwoordigen vorm.

De verdere werkzaamheden der Commissie bestonden in:

1e. het toetsen van verschillende prijsvraag-programma's aan de algemeene regelen en het uitbrengen van rapport daarover aan de constitueerende Vereenigingen. Als zoodanig zijn te noemen:

a. De prijsvraag voor den bouw van arbeiderswoningen, uitgeschreven door de IJsselsteinsche Bouwmaatschappij te IJsselstein.

Na correspondentie met genoemd bestuur bleek dit niet genegen die wijzigingen in het programma der prijsvraag aan te brengen, die de P. P. C. noodzakelijk achtte om de mededinging aan die prijsvraag aan te bevelen, zoodat zij deze moest ontraden.

b. De prijsvraag voor eene kantoorinrichting uitgeschreven door „'t Woonhuis", waarop, na eenige op voorstel der P. P. C. aangebrachte wijzigingen in het programma, gunstig kon worden geadviseerd.

c. De prijsvraag voor de verkaveling van het terrein der villa Wyckerveld te Meerssen, uitgeschreven door de erven Regout.

De herhaalde pogingen der Commissie om wijziging te verkrijgen voor een aantal bepalingen, die in strijd waren te achten met de algemeene regelen, mochten niet slagen, zoodat zij zich verplicht zag de deelneming aan de prijsvraag te ontraden.

d. De prijsvraag voor het meubileeren van arbeiderswoningen, uitgeschreven door de Vereeniging „Ons Huis" te Rotterdam.

Na wijziging in het programma overeenkomstig het advies der P. P. C. kon zij de deelneming aan de prijsvraag aanbevelen.

e. De prijsvragen voor een woning voor landarbeiders met klein grondgebruik en voor boerderijen op heide-ontginningen, uitgeschreven door de Koninklijke Nederlandsche Landbouw-vereeniging.

De gedachtenwisseling over de onder e genoemde prijsvraag is nog in gang.

De adviezen b, d en e genoemd werden verstrekt op verzoek der prijsvraaguitschrijvers.

2e het ingevolge desbetreffend verzoek, verleenen van hulp bij de samenstelling van het programma, de benoeming der jury enz. voor een prijsvraag voor een nieuw Sociëteitsgebouw van de Officieren Sociëteit de Rotterdam, welke prijsvraag een gunstig verloop had en leidde tot opdracht aan den eerstbekroonde van den bouw.

3e het zenden van een adres, in opdracht der constitueerende Vereenigingen, aan den gemeenteraad van Rotterdam, ter zake van het voornemen van het dagelijksch bestuur dier gemeente een besloten prijsvraag voor een raadhuis uit te schrijven, van welk adres U indertijd een exemplaar werd toegezonden.

Door de Commissie werden exemplaren der algemeene regelen gezonden aan de besturen van alle gemeenten met meer dan 6000 zielen.

Samenstelling en aftreding der Commissie.

De Commissie constitueerde zich na hare benoeming als volgt:

A. SALM G. Bzn., Voorzitter.
C. N. VAN GOOR, Secretaris.
P. J. DE JONGH, Penningmeester.

De rooster van aftreding werd door loting vastgesteld als volgt:

P. J. DE JONGH, in 1913.
A. SALM G. Bzn., „ 1914.
C. N. VAN GOOR, „ 1915.

Automobiel-Garage.

Garages voor automobielen zijn eenvoudige bouwwerken, doch zij moeten aan velerlei eischen voldoen. Waar het kan is een vrijstaande plaatsing te verkiezen boven inbouw of aanbouw aan bestaande of andere gebouwen. Vandaar dan ook, dat, toen enkele jaren geleden aan de Koninklijke Stallen een gelegenheid moest worden gemaakt tot het bergen van een drietal auto's, van aanbouw aan de stalgebouwen werd afgezien en een strook grond langs de scheiding van het terrein voor den bouw van de garage werd bestemd. Zoo kwam deze feitelijk aan vier zijden vrij te staan, want de achtergevel grenst aan een tuin, die gelegenheid aanbood in dien gevel hooggeplaatste lichtramen aan te brengen.

Wat de benoodigde ruimte betreft, moet als eisch gesteld worden, dat rondom elke auto in de garage 1 Meter beschikbaar blijft, dit is noodig, maar ook voldoende voor het schoonmaken, wanneer dit binnen moet plaats hebben, en voor kleine reparaties.

Bij de verdere distributie is er voorts op te letten, dat een goede dagverlichting verkregen wordt, terwijl het een vereischte voor een gemakkelijk gebruik is, dat voor elke auto een afzonderlijke deur wordt aangebracht en wel daar ter plaatse, waar het uitrijden het gemakkelijkst is.

In een gewone rijtuig-remise behoeft men hierop niet zoozeer te letten; een onbespannen rijtuig laat zich gemakkelijk verplaatsen, maar een auto met ledig reservoir of ongevulden accumulator is een onhandelbaar gevaarte.

De hoogte van de garage wordt bepaald door de hoogte der voertuigen, waarbij er op te letten is of zich het geval kan voordoen, dat de auto's met bandendoozen, koffers of andere voorwerpen, op de imperiaal geplaatst, moeten kunnen binnenrijden. In den regel zal men boven de deuren niet veel hoogte meer behoeven, tenzij toestellen moeten worden aangebracht, om de carosserie van het onderstel te lichten of de geheele automobiel aan een eind omhoog te wippen.

In groote steden, waar welingerichte reparatie-werkplaatsen zijn, behoeft men daarop niet te rekenen en zoo werd ook hier de hoogte niet grooter genomen dan noodig was, maar onder een van de standplaatsen een keldertje aangebracht, waardoor de inspectie van het onderstel zeer gemakkelijk wordt gemaakt.

Dit keldertje is, wanneer het niet gebruikt wordt, met eiken plankjes afgedekt.

Ook wanneer geen reparaties van beteekenis worden verricht is toch een kleine ruimte met werkbank voor den chauffeur noodig, terwijl voorts een kleedkamertje met een paar kasten niet gemist kan worden.

Wat de constructie van het gebouwtje aangaat, daarbij is de vloer een hoofdzaak en een bevloering van vlakke Rijnklinkers, gemetseld op een betonlaag, werd hier het meest doelmatig geacht. Brandvrijheid wordt gewoonlijk geëischt, met het oog op het gevaar, dat ontstaan kan uit het onvoorzichtig omgaan met benzine en in verband hiermede was dan ook hier een plafond van gewapend beton ontworpen, dat evenwel bij uitvoering achterwege gebleven is en vervangen door een houten balklaag en een plafond op haringgraatstaal. Dit is wel niet absoluut onbrandbaar, maar kan toch aan een begin van brand geruimen tijd weerstand bieden. Geraakt een automobiel in de garage in brand dan is het toch het verstandigst, den wagen zoo spoedig doenlijk naar buiten te brengen en behalve de auto's zelf is er niets brandbaars in het gebouwtje dan een paar deuren. De ramen zijn van getrokken ijzer, fabrikaat van Crittall C°. te Braintree, de buitendeuren aan de binnenzijde geheel met plaatijzer bekleed.

De garage is bovendien voorzien van een benzine-reservoir, systeem Martini & Hüncke, dat buiten in den grond geplaatst is met aftapkraan binnen. Ook een waterleiding-kraan met slang is aanwezig, de verlichting geschiedt door electrische gloeilampen en de verwarming door een paar radiatoren op consoles tegen de muren geplaatst. Het heetwaterketeltje, dat deze radiatoren voedt is in een afzonderlijke, alleen van buiten toegankelijke, ruimte geplaatst. Men ziet dus, dat, afgezien van buitengewone omstandigheden of overtreding van het voorschrift de garage met open lantaarns te betreden of daar lucifers aan te steken, het brandgevaar tot een minimum herleid is.

Ventilatie kan door alle ramen en bovendien nog door roosters boven de deuren plaats hebben, zoodat ook het zich verzamelen van de gevreesde ontplofbare gasmengsels van benzine en lucht bijna niet denkbaar is.

Een bijzondere eisch, die aan deze garage gesteld werd, was, dat het gebouwtje gemakkelijk uitgebreid moest kunnen worden voor meerdere auto's. Dit kan geschieden door verlenging, telkens met twee traveeën voor elke twee auto's. Daarbij zullen dan de ramen in den langen gevel door deuren vervangen moeten worden. Dit kan gemakkelijk geschieden, daar er met de bogen op gerekend is, dat daaronder en tusschen de pilasters ijzeren kozijnen met deuren geplaatst kunnen worden van dezelfde afmetingen als de thans aanwezige, terwijl, zoo noodig, in een vak waar zich thans een deur bevindt eveneens zonder groote kosten een raam geplaatst kan worden.

(Slot volgt.)

Vereenigingen.

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

Diploma Bouwkundig-Opzichter.

Op Maandag 26 Februari en volgende dagen zal worden afgenomen het examen voor het Diploma van Bouwkundig-Opzichter, ingesteld door de Maatschappij en goedgekeurd bij Ministerieele beschikking. Zij, die op 1 Maart 1912 den leeftijd van 23 jaar nog niet hebben bereikt, worden tot dit examen niet toegelaten.

Diploma Bouwkundig-Teekenaar.

Op Maandag 18 Maart en volgende dagen zal worden afgenomen het examen voor het Diploma van Bouwkundig-Teekenaar, ingesteld door de Maatschappij en goedgekeurd bij Ministerieele beschikking. Zij, die op 1 Maart 1912 den leeftijd van 23 jaar nog niet hebben bereikt, worden tot dit examen niet toegelaten.

Diploma van Uitvoerder van Bouwwerken (Onderbaas).

Op Maandag 25 Maart en volgende dagen zal worden afgenomen het examen voor het Diploma van Uitvoerder van Bouwwerken (Onderbaas), ingesteld door de Maatschappij en goedgekeurd bij Ministerieele beschikking. Zij, die op 1 Maart 1912 den leeftijd van 25 jaar nog niet hebben bereikt, worden tot dit examen niet toegelaten.

De examens worden afgenomen in het Gebouw der Maatschappij, Marnixstraat 402, Amsterdam.

Zij, die deze of een dezer examens wenschen af te leggen, moeten schriftelijk hiervan mededeeling doen vóór 15 Januari 1912, aan het bureau der Maatschappij, Marnixstraat 402, Amsterdam.

De candidaten zullen in groepen worden ingedeeld; aan hen, die zich hebben aangemeld, zullen alle vereischte inlichtingen tijdig worden verstrekt.

Eerst na afloop van alle examens wordt de uitslag bekend gemaakt.

Auto-Garage te 's-Gravenhage.

P. H. SCHELTEMA, Architect.

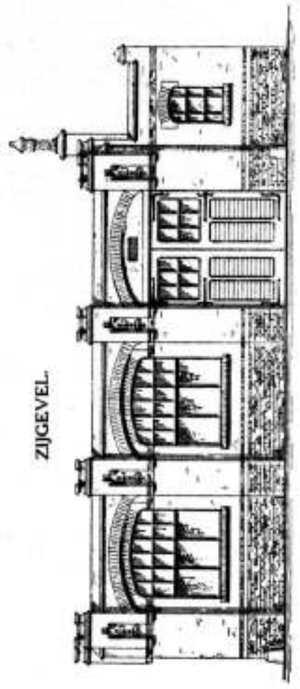

ZIJGEVEL.

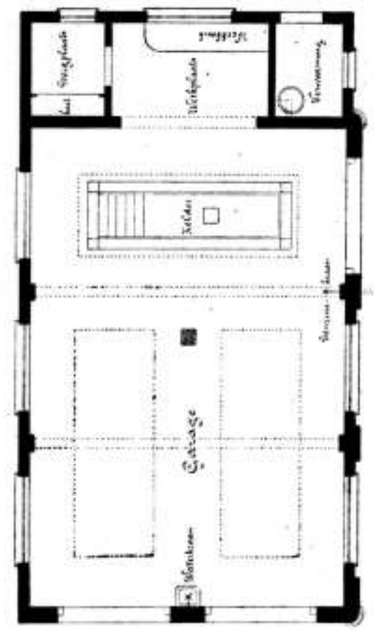

PLATTEGROND.

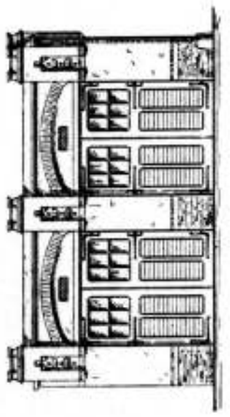

EINDGEVEL.

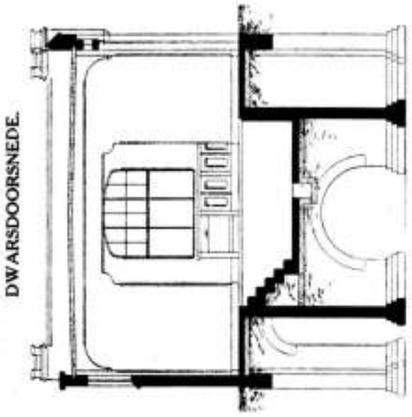

DWARSDOORSNEDE.

Schaal 1 : 125.

FRIESCHE BOUWKRING TE LEEUWARDEN.

Voordracht van den heer J. H. de Groot,

architect te Amsterdam.

Bijna op den dag af een jaar geleden hebben we den heer De Groot ook hier gehad en hem toen als een temperamentvol spreker leeren kennen. Sprak hij de vorige maal over vormharmonie, nu behandelde hij een deel er van meer uitvoerig, n.l. kleurharmonie. Een heel groot woord, dat weer te verdeelen is in kleur en harmonie.

Wat is nu kleur? Spreker wil die vraag aldus beantwoorden: Wij weten niet wat kleur is. Wel heeft men er een bepaling van gegeven: kleur is een deel van ontleed licht. Met deze bepaling is spreker het niet eens. De hedendaagsche opvatting over kleur berust voornamelijk op Newtons theorie, die door Goethe in zijn „Farbenlehre" is bestreden. Goethe's theorie wordt door de hedendaagsche wetenschap niet aanvaard, al gaat men in den laatsten tijd gelooven, dat Goethe toch wel iets goeds heeft gehad.

Zoo kort kan spreker zich niet afmaken van het antwoord op de vraag: wat is harmonie?

Daarvoor bestaat de bekende bepaling: Harmonie is eenheid in de veelheid. Die eenheid in de veelheid is spreker nog gebleken bij zijn bezoek aan het Friesch Museum waar hij veelkleurige Hindelooper doeken en het tafelkleed in de collectie Bisschop niet zag als een bepaald aantal kleuren maar als een geheel. Meerdere kleuren zijn tot eenheid gegroeid.

Terecht en ook ten onrechte vergelijken wij de kleuren soms met muziek. Maar met muziek is men verder dan met de kleur, wat betreft harmonie. Op de vraag of muziek heeft te maken met tijd, materie, vorm, luidt het oppervlakkige antwoord neen. Inderdaad heeft ze er wel degelijk mee te maken. Muziek heeft te maken met stof (koperen instrumenten, hout, snaren, enz.), met vorm (de vorm van orgelpijpen, van een trompet, van snaren is van belang). Wat men nu bijv. bij een piano aantreft is in zekeren zin reeds harmonisch; men vindt er de accoorden klaar de snaren harmonisch gestemd. Iemand, die op het terrein van de muziek begint te componeeren, vindt alle gamma's klaar. Wat vinden wij klaar, die met kleur beginnen?

Bij kleurencomposities moet men in de eerste plaats 't begrip van som verstaan, men moet uit de veelheid eenheid zien te maken. Hoe krijgt men nu de som van twee kleuren. Eenvoudig door ze te mengen. Wij nemen bijv. rood en blauw. Door ze te mengen krijgen wij de som: paars. Waar blijven nu de eerste twee kleuren? Wel die komen er nog bij en de harmonie vindt men terug in rood, paars, blauw. Het paars heeft wat gemeen met rood en blauw. Op het terrein van kleur en vorm zullen twee dingen met elkaar overeenstemmen, als ze iets gemeen hebben.

Een der grootste kwesties is daarenboven de stofkwestie. De fout van onze kleuren is, dat wij geen voldoende rekening houden met de stof. Houdt men er voldoende rekening mee, dan zal betrekkelijk gemakkelijk iets harmonisch kunnen worden verkregen. Harmonie zou dan zijn eenheid in de veelheid. De som der kleuren brengt daartoe. Maar nu heeft spreker daarnaast een fijnere beschouwing geplaatst: er kan ook veelheid in de eenheid zijn. Dit toont hij met voorbeelden aan. Eenheid in de veelheid krijgen wij als wij boetseeren, veelheid in de eenheid door direct van het stuk marmer te kappen en dus niet het geboetseerde eenvoudig in marmer te „vertalen". Veelheid in de eenheid verkrijgen slechts enkelen.

Hoe de som der kleuren ze tevens tot waarde kan brengen, demonstreert spreker aan een Indische mat en een gebatikt doekje, welker kleurharmonie ook verkregen is door rekening met de stof te houden.

Nu wil het voorafgaande nog niet zeggen, dat men altijd moet mengen. Er zijn gevallen dat 't niet hoeft, ja dat het zelfs nadeel zou berokkenen.

Zoo heeft men ter dege rekening te houden met de verschillen in de kleur. Die verschillen kunnen zitten in het verschil van stof. Men maakt dan ook onderscheid in plantaardige, dierlijke, minerale en scheikundige kleuren. Tot de eerste behooren o. a. de aardsoorten (geeloker, sienna enz.), tot de tweede sepia (afkomstig van de inktvisch) en carmijn (afkomstig van de bladluis — ook het echte perenrood is daarvan afkomstig), tot de mineralen kobalt, ultramarijn en lazuursteen (de minerale kleuren zijn niet altijd te vertrouwen, want er wordt veel in geknoeid) en tot de scheikundige loodwit, vermiljoen enz.

Behalve het verschil in soort heeft men het nog veel in eigenschappen (al of niet dekkend), in bijmengsels (daarvoor worden gebruikt pijpaarde, gom, Vlaamsche lijm, eiwit enz.), in oplegging en in de persoonlijkheid van hem, die ze oplegt.

Bij het gebruik van twee kleuren heeft men, zooals wij gezien hebben, te doen met drie kleuren: de kleuren zelf en het mengsel. Bij drie kleuren wordt het al heel gevaarlijk. Want wat krijgt men? Men krijgt zeven kleuren. Als voorbeeld wordt rood, blauw en geel genomen. Men verkrijgt dan de som van rood en blauw en van blauw en geel, dat is paars en groen. Vervolgens krijgt men de som dier kleuren, die oranje maakt. En dan heeft men ten slotte nog de som van rood, blauw en geel te zamen.

Hier raakt nu spreker de kwestie der spectrale kleuren; ook zeven in getal: rood, oranje, geel, blauw, indigo en violet. De verdeeling van het licht in kleuren is even goed door een veertje te zien als door een prisma en ten bewijze er van liet spreker een veertje uit een oude pluimeau rondgaan. Met de theorie der zeven spectraalkleuren is bedrog gepleegd, want Newton heeft die gekend uit de ervaring en niet uit zijn theorie. Maar niettemin heeft spreker alle respect voor Newton. Deze heeft geprobeerd de geheele kwestie onder een hoedje te vangen; hij heeft geprobeerd de veelheid tot een eenheid te brengen. Daarvoor moet men hem dankbaar zijn, al is zijn poging mislukt. Goethe's bestrijding van Newton's theorie heeft spreker de oogen geopend, maar na Goethe is hij blijven twijfelen wie van beiden 't aan het rechte eind heeft.

Goethe's verklaring van kleur komt in 't kort hierop neer: kleur is een vertroebeling. Goethe houdt vast aan de kleurindeeling der klassieken, die het kleurenaccoord lieten beginnen bij wit en eindigen bij zwart met de tusschen liggende kleuren: geel, rood en blauw. In velerlei gevallen schijnt Goethe's theorie op te gaan, o. a. ook bij de kwestie waarom de avondzon rood is. Goethe zegt, dat voor de gele zon een dikke luchtlaag ligt, de kleur wordt dus vertroebeld en wordt rood. Newton zegt op zijn beurt dat het licht ontleed wordt, maar dat alleen het rood der spectrale kleuren wordt teruggestuurd, zoodat wij de zon rood zien. Wie van de twee in het algemeen gelijk heeft, weet spreker niet, maar wel weet hij, dat het tijd gaat worden na te gaan òf we het weten.

Ten slotte deelde spreker nog mede, dat men zijn beschouwingen over dit onderwerp uitvoeriger kan terugvinden in het door hem onder den titel kleurharmonie geschreven en dezer dagen te Amsterdam verschenen werkje.

Een niet zeer talrijk publiek, dat den spreker met groote aandacht had gehoord, dankte hem met luid applaus en de voorzitter met eenige hartelijke woorden.

Leeuw. Ct.

Prijsvragen.

PRIJSVRAAG voor een Reclamebiljet voor de door de Vereeniging „Tentoonstelling Dordrecht en Omstreken", gevestigd te Dordrecht, te houden Tentoonstelling, gedurende de maanden Juli, Augustus en September 1912.

Verlangd wordt een pakkende reclameplaat, zoo mogelijk in overeenstemming met het doel der Vereeniging, dat in Art. 3 der Statuten is omschreven als volgt:

„De Vereeniging stelt zich ten doel te Dordrecht eene Tentoonstelling te organiseeren, waarop voornamelijk zullen worden tentoongesteld of in beeld gebracht de Handel, Industrie, Scheepvaart, Land- en Tuinbouw, Nering en Bedrijf, Scheepsbouw, Schilderkunst, Muziek, Architectuur, Verkeerswegen, Onderwijs, Sport, en al datgene, wat op eenig gebied werd of wordt voortgebracht, geschiedt of geschied is in de Gemeenten Dordrecht, Dubbeldam, 's-Gravendeel, Puttershoek, Zwijndrecht, H.-I.-Ambacht, Ridderkerk, Sliedrecht, Papendrecht, Alblasserdam en Nieuw-Lekkerland."

De teekening moet zijn op ware grootte, geschikt voor litografische reproductie in twee kleuren; de kleuren naast elkaar. Gewenscht is, dat de ontwerper bij eventueele bekroning zelf de teekening voor den druk gereed maakt.

De papiermaat van het reclamebiljet moet zijn 67 bij 88 cM.

De keuze der papierkleur is vrij.

Op het biljet moet in flinke, duidelijke letters het volgende te lezen zijn: „Tentoonstelling Dordrecht en Omstreken 6 Juli — 15 September 1912."

Het ontwerp moet geschikt zijn om, verkleind, als sluitzegel gebruikt te kunnen worden.

De mededinging is opengesteld voor alle Nederlanders.

De ontwerpen blijven het eigendom van de inzenders, echter behoudt de Vereeniging „Tentoonstelling Dordrecht en Omstreken" zich het recht voor deze desgewenscht gedurende ongeveer 14 dagen te Dordrecht tentoon te stellen. Gedurende den tijd, dat de ontwerpen onder berusting der Vereeniging zijn, zullen zij tegen brandschade verzekerd zijn.

Als eerste prijs wordt uitgeloofd een bedrag van f 125.— en als tweede prijs een bedrag van f 50.—, toe te kennen aan die ontwerpen, welke daarvoor door de jury worden aangewezen. De jury is gerechtigd om, indien naar haar oordeel geen der ingekomen ontwerpen voor den eersten prijs voldoet, het totaal bedrag der prijzen onder de inzenders van eenige der beste ontwerpen te verdeelen.

De Jury is gerechtigd ondergeschikte wijzigingen in het ontwerp aan het toekennen van den eersten prijs te verbinden.

Tevens kan de jury voorstellen doen tot gedeeltelijke prijs-toekenning indien de hoeveelheid en de hoedanigheid der inzendingen daartoe aanleiding geven.

De ontwerpen moeten vrachtvrij vóór of op 15 Februari 1912 aan het adres van den Alg. Secretaris der Vereeniging: Wolwevershaven 55, te Dordrecht, ingekomen zijn. Zij moeten plat verpakt zijn en voorzoover niet op carton geteekend, op stevig carton zijn opgezet.

De ontwerpen moeten voorzien zijn van een motto en vergezeld gaan van een correspondentie-adres en van een verzegelde envelop, voorzien met hetzelfde motto, en inhoudende naam, beroep en adres van den ontwerper.

De ontwerpen zullen binnen twee maanden na de uitspraak der jury, franco aan het opgegeven correspondentie-adres worden teruggezonden.

Vereeniging „Tentoonstelling Dordrecht en Omstreken",

H. DE GRAAF, Voorzitter.

Mr. J. H. MULOCK HOUWER, Alg. Secretaris.

Jury:

B. VAN BILDERBEEK, Architect te Dordrecht.

P. J. BOS, Kunstschilder te Dordrecht.

W. KROMHOUT Czn., Architect, Hoofdleeraar a. d. Academie van Beeldende Kunsten en Techn. Wetenschappen, te Rotterdam.

R. LARY, Kunstschilder te Dordrecht.

HUIB LUNS, Kunstschilder, Hoofdleeraar a. d. Academie van Beeldende Kunsten en Techn. Wetenschappen te Rotterdam.

Plaatsvervangend Jury-lid:

H. DE GRAAF, Voorzitter Vereeniging „Tentoonstelling Dordrecht en Omstreken".

Programma's worden op aanvraag franco toegezonden door den Secretaris der Vereeniging: Wolwevershaven 55, te Dordrecht.

Ingezonden Stukken.

Amsterdam, 28/12 '11.

Aan de Redactie van
het Bouwkundig Weekblad
„De Opmerker"
te 's-Gravenhage.

Mijne Heeren.

Het verbaast me in het antwoord van den heer Robbers te lezen, dat ZEd. niet zijn eigen weg is gegaan, slechts bedoelde de door de architecten der reeds bestaande gebouwen van het Nederlandsche gezantschap te Peking gevolgde weg niet te zijn ingegaan. Deze opheldering neemt echter niet weg, dat de voorgevel van den door hem ontworpen woning van den gezant een bijna getrouwe copie is van Kasteel Middachten. Niet alleen de hoofdlijnen, maar zelfs de details zijn bijna geheel gelijk, vergelijk b.v. de schoorsteenen, de dakvensters, de kroonlijst, de roedeverdeeling der ramen, het aantal balusters onder het middenraam boven de hoofdentree, de ijzeren balusters op het bordes bij de hoofdentree etc.

Wanneer de heer Robbers dan ook beweert, dat hij zich alleen voor de edele verhoudingen en de plaatsing der vensters inspireerde op Middachten en de details uit den aard der zaak geheel anders moesten zijn, bedoelt hij zeker de constructieve details of de juiste profileeringen der lijsten etc. Dat hier echter wel degelijk van copieeren en niet van inspireeren sprake kan zijn, blijkt duidelijk, behalve uit het bovenstaande, ook uit de door den heer Robbers in zijn antwoord aangehaalde halfronde kroonlijst, die bij Middachten gemotiveerd is om het groote wapen te omlijsten, doch bij den woning van den gezant te hoog zit of te groot is.

Wanneer de heer Robbers zoo'n manier van werken niet copieeren maar inspireeren wil noemen, ga ik daarmee gaarne accoord, doch zou ZEd. dan raden in het vervolg bij het

HINSE & VAN ELLINKHUIZEN. Uitvoering van werken in Gewapend en Ongewapend Beton
Voorl. Ontwerpen en Begrootingen gratis.
Nassaukade 504. Telef. 1258. AMSTERDAM.

gebruiken van bepaalde uitdrukkingen deze toe te lichten met hetgeen hij er eigenlijk mee bedoelt.

Dat de heer Robbers bij het ontwerpen van de niet minder belangrijke rechterzijgevel en van de andere gevels wel degelijk zijn eigen weg ging, daaraan twijfelde ik bij het zien der afbeeldingen in het „Bouwkundig Weekblad" geen oogenblik, al moge het vreemd klinken, dat een architect zich voor den voorgevel inspireert op een bestaand gebouw en voor de andere gevels van hetzelfde gebouw zijn eigen weg gaat. Gewoonlijk bestaat een ontwerp voor een gebouw toch niet uit vier vrijstaande gevelteekeningen, maar uit een afgerond organisch geheel, ontstaan door samenwerking van gevoel, verstand en fantasie van den architect en door zijn projecties op papier vastgelegd.

Hoewel ik er sterk van overtuigd ben, dat onderling geharrewar niet ten voordeele is aan de reputatie van den architectentenstand bij het publiek, meende ik toch het artikel van den heer Robbers in het „Bouwkundig Weekblad" niet onbesproken te mogen laten. Hopende, dat gevallen als dit zich niet meer zullen voordoen en de Redactie van „De Opmerker" bij voorbaat mijn dank betuigend voor de verleende plaatsruimte, teeken ik, hoogachtend.

UEd. dw. dr.,

L. STREEFKERK.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 52. Officieel Gedeelte. Examens der M. t. b. d. B. in het jaar 1912. — Afdeeling 's Gravenhage; vergadering van 22 December 1911.

Kroniek XXIX. De Amsterdamsche Poort te Haarlem en het moderne verkeer, door J. Gratama, met afbeeldingen.

Over Middelbaar Technisch Onderwijs, door G. Versteeg (Slot).

Een Interessante brochure van Otto Wagner. Zur Kunstförderung, ein Mahnwort (Slot).

Schoonheids-Commissie te Rotterdam.

ARCHITECTURA No. 52. Verslag van de 1304de Gewone Ledenvergadering van 27 December 1911.

De Perseus van Benvenuto Cellini, door Walenkamp, met afbeelding.

Jaarverslag betreffende het weekblad «Architectura» over 1911.

Ingezonden. Joseph Th. J. Cuypers B. N. A. en Jan de Meijer.

Betongebouw te Velsen, met afbeelding.

DE BOUWWERELD No. 52. Bouwkunst en Natuurschoon.

Uit de oude doos. Een Haagsche Schouwburg in de zeventiende eeuw.

De provisie en de architectenstand, door L. M. Moolenaar.

DE INGENIEUR No. 52. P. E. Rijk, levensbericht met portret.

Proeven op betonijzer, door H. F. Streiff c. i. en E. Jacobs c. i. met afbeeldingen.

Vliegen zonder motor, door R. A. van Sandick c. i.

Uit het Verslag van den Hoofd-Ingenieur voor het stoomwezen over 1910 (Slot).

Ingezonden Stukken. Het Eere-Doctoraat in de Technische Wetenschap aan de Technische Hoogeschool te Delft, door C. J. M. Wertheim m. i. — Zeeweringen van gewapend beton, door C. Zwartbol. A. I.. M. B.

TECHNISCH WEEKBLAD (B. v. T.) No. 52. Officieel Gedeelte. — Verslagen van Vergaderingen. — Iets over Statisch bepaalde en Statisch onbepaalde Constructies (Slot). Het hoogste gebouw in de Wereld. — Gemengd. — Brieven over Constantinopel (vervolg). — Berichten. —

DE AANNEMER No. 52. Nederlandsche Aannemersbond Officieele mededeelingen.

Na twaalfjarige practijk IV (Slot).

Uit Vlissingen.

Arbeidsinspectie II (Slot).

Afdeelingsverslagen Haarlem 19 Dec. 1911.

DE NEDERLANDSCHE KLEI-INDUSTRIE No. 26. Ter voorkoming van loodvergiftiging. — Wijziging der wet op de Kamers van Arbeid. — Voor bezitters van kleine steenfabrieken, door J. J. Wentink. —

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Trottoir-, Terrazzo- en Graniettegels, Trottoirbanden, Kunstgraniet, Drijfsteen, Tennisbanen, enz. — — —

„HET WINKELHUIS"
TECHNISCH BUREAU EN WERKPLAATSEN
NIEUWE KERKSPLEIN 16 - HAARLEM
FABRIEK VAN Pui- en Winkelbetimmeringen — Complete Winkelinrichtingen — —

R. TIMMAN. Stoom-Timmerfabriek „DE ATLAS".
— Prijsopgaven worden op aanvraag verstrekt. —
HOUTHAVEN, AMSTERDAM. — Tel. 3905.

C. DE KLERK, ROTTERDAM, Tel. 6918.
Jalousieën, Rolluiken, Marquizen, Zonschermen.
NIEUWSTE CONSTRUCTIES EN MODELLEN.

WATERBRONNE, ONTIJZEREN HARDEN
N.V. DIEPBOOR MIJ. „VULKAAN", v/h. J. DE BOER & Co., LEEUWARDEN

Stofbestrijding-Mij. Fabriek van: MARKIEZEN
Tel. Int. 28. — Jansveld 13. — UTRECHT. — JALOUZIEËN, ROLLUIKEN enz.

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN. WAAL- EN RUNVORM.

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uwe CENTRALE VERWARMING.

DE REPRODUCTIE COMPAGNIE CLICHÉ'S Rotterdam

A. J. DINGEMANS,
KUNST- EN GROFSMEDERIJ.
op de Tentoonstelling te Brussel Monumentale Tuinhekken.
Telefoon 5098. AMSTERDAM. Overtoom 327.

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

PAPIERSTUC voor PLAFOND- en WANDVERSIERING in alle stijlen en volgens teekening.
Vraagt gratis Brochure en Prospectus aan de Opgericht 1890. - Tel. Int. 3613.
EERSTE NEDERLANDSCHE PAPIERSTUCFABRIEK
VOORHEEN BENNEWITZ & CO - - AMSTERDAM.

47STE JAARGANG. ZATERDAG 13 JANUARI 1912. No. 2

DE OPMERKER.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau »DE OPMERKER", Stephensonstraat 92, 's-GRAVENHAGE.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . ƒ 5.—

Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot ƒ 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.

Uitsluitend bij vooruitbetaling:
Voor België . . . . . » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . ƒ 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.

Een belangrijke Conferentie.

Zooals reeds in October van het vorig jaar werd aangekondigd (men zie ons nummer van 11 November 1911) heeft in de tweede helft van December, en wel op den 28sten en 29sten, te Amsterdam een Conferentie plaats gehad, over het Bouwkunstig Element bij de bescherming der Schoonheid van Nederland. Het definitieve programma werd ons te laat toegezonden, om het nog tijdig voor de Conferentie te plaatsen. In hoofdzaak evenwel is het voorloopige programma aangehouden.

De deelnemers kwamen op 28 December des namiddags ten twee ure bijeen in het gebouw van de Maatschappij t. b. d. Bouwkunst, waar de Tentoonstelling van afbeeldingen van Utiliteitsbouwwerken in Holland en Duitschland gehouden werd. Er zullen een kleine tweehonderd personen aanwezig geweest zijn, waaronder natuurlijk de vertegenwoordigers van het Bouwkunstig Element de meerderheid vormden, doch zich ook verscheidene vreemde gezichten vertoonden, daar ongeveer veertig vereenigingen, college's, enz., die voor de helft ongeveer niet in het Bouwkunstig Element tehuis behooren, blijk van belangstelling hadden gegeven door het zenden van afgevaardigden.

De Tentoonstelling, niet te uitgebreid, wat een harer goede eigenschappen was, maar ter opluistering dezer eerste Conferentie juist uitgebreid genoeg, gaf niettemin veel belangrijks te aanschouwen en op vele punten aanleiding tot het maken van opmerkingen en vergelijkingen, betreffende de opvattingen der bouwmeesters, zoo van gelijke als van verschillende nationaliteit.

Menigeen is er voor de bijeenkomst of in een der pauzen nog eens heen gegaan, om een of ander wat meer op zijn gemak te bekijken, dan thans mogelijk was, met het tijdstip van de opening der Conferentie in het vooruitzicht.

Het aantal deelnemers had de verwachting overtroffen, zoodat het niet doenlijk bleek in het Gebouw der Maatschappij te vergaderen en tegen drie uur trok men naar 't nabijgelegen American-Hôtel, waar de Conferentie door den voorzitter J. H. W. Leliman met een welsprekende rede werd geopend. Men kan zich voorstellen, dat het hierbij den spreker moeite moest kosten zich te beperken tot een nuchter openingswoord, waar een onderwerp, dat den architect zoo nauw aan 't hart ligt, zou worden behandeld. Het gelukte den voorzitter evenwel, zonder in te uitvoerige uitweidingen te vervallen, het doel der bijeenkomst duidelijk in het licht te stellen en meer in het bijzonder te doen uitkomen, welke groote belangen en welke groote verplichtingen de bouwmeester heeft bij de maatregelen, die ons nader tot dit doel kunnen voeren.

In zijn onderdeelen zou de voorzitter het onderwerp ter behandeling overlaten aan de sprekers, die hun medewerking hadden toegezegd en allereerst was als zoodanig aan de beurt de heer A. W. Weissman, Secretaris van den Bond Heemschut, met een voordracht over: „Oorsprong en overzicht van de Heimathschutz-beweging in het buitenland en in ons land, en hetgeen reeds tot stand is gebracht."

De heer Weissman is een spreker, die zijn auditorium weet te boeien, ook al spreekt hij over zaken, die reeds

min of meer bekend geworden zijn, zooals dit met de geschiedenis der Heimathschutz-beweging het geval is. In ons land is de beweging nog jong en al kan men niet veronderstellen, dat er in deze bijeenkomst personen waren, die er nooit van gehoord hadden, voor velen was het toch nuttig, die geschiedenis nog eens op beknopte en heldere wijze te hooren uiteenzetten en de beteekenis van Heemschut door sprekende voorbeelden in het licht gesteld te zien.

Wij zullen hier geen uitvoerig verslag geven van al de gehouden voordrachten, die trouwens binnenkort waarschijnlijk in druk verkrijgbaar gesteld zullen worden, doch ons bepalen tot een min of meer vluchtig overzicht der Conferentie, waarbij wij hier en daar slechts een enkele maal onze daar opgedane indrukken zullen weergeven.

Na den heer Weissman kwam aan het woord de heer Jan Kalf, Secretaris der Rijkscommissie voor de Monumenten, met het onderwerp: „Bescherming van Stads- en Landelijk Schoon in verband met het recht op behoud der Oude Monumenten."

Het spreekt vanzelf, dat de heer Kalf een pleitrede hield voor het behoud der monumenten en Heemschut aanbeval niet alleen daartoe mede te werken ten bate dier monumenten zelf, maar meer nog in verband met het stadsbeeld, waarvan zij deel uitmaken en dat zij dikwijls op zoo gelukkige wijze beheerschen.

Spreker ging na, welke motieven alzoo tot slooping hadden geleid en betreurde, dat er zooveel verdwenen was, dat evengoed of beter bewaard gebleven ware. Onherstelbare schade aan het stadsschoon is hierdoor dikwijls aangericht, maar gelukkig kon hij ook wijzen op eenige voorbeelden van monumenten, die hun behoud te danken hadden aan het verkrijgen van een andere bestemming dan de oorspronkelijke.

De volgende spreker, de heer Jan Gratama, b. i., brak een lans voor de rechten der nieuwe kunst in zijn voordracht: „Bescherming van Stads- en Landelijk Schoon in verband met de ontwikkeling der Moderne Bouwkunst."

Hij waarschuwde Heemschut om niet bloot om het oude altijd behoud te prediken en ofschoon in het moderne nog veel als proefneming beschouwd moet worden, wanhoopte hij niet aan het terugvinden van schoonheid met geheel moderne middelen, wanneer een nieuwe cultuur zich ruimer baan gebroken zal hebben. Spreker verwachtte veel van Staatszorg in deze aangelegenheid. Wij kunnen hiermede in zooverre medegaan, dat het geven van een goed voorbeeld door den Staat zeker gewenscht geacht kan worden, doch veel verder moet o. i. de Staatszorg zich niet uitstrekken, zoo zij niet de ontwikkeling wil belemmeren, in plaats van bevorderen.

Met de voordracht van den heer Weissman was de namiddag en met die der beide andere sprekers de avond van den eersten dag gevuld. Met onverdeelde aandacht werd het gesprokene gevolgd en de indruk daarvan niet weinig verhoogd door de vele lichtbeelden, die het, op vaak pakkende wijze, nog nader illustreerden.

Mocht men over den eersten dag voldaan zijn, de tweede zou nog meer te genieten geven.

Klokke tien 's morgens werd de Conferentie heropend en het woord gegeven aan den heer K. P. C. de Bazel, die sprak over: „Landelijke Architectuur" en op heldere wijze deed uitkomen, hoe vooral op het platteland dringende behoefte bestaat het Bouwkundig element beter te verzorgen dan doorgaans geschiedt. Als een der oorzaken van de ontaarding op dit gebied, die met de toenemende welvaart gepaard ging, wees de heer De Bazel aan de groote ontwikkeling van het ambachtsonderwijs ook op kleine plaatsen. Niet dat hij in die ontwikkeling op zichzelf een gevaar zag, maar de averechtsche toepassing van het geleerde op ambachts- en teekenscholen heeft aan veel leelijks het aanzijn gegeven. Goede voorbeelden in treffende harmonie met de omgeving zijn echter nog in grooten getale voorhanden en daarop de aandacht te vestigen en gevestigd te houden kan zeker wel verbetering ten gevolge hebben.

Van ingrijpen van hoogerhand in deze aangelegenheid verwachtte spreker niet veel, zijns inziens moest veeleer getracht worden de publieke opinie langzamerhand in goede banen te leiden en vooral in het bouwvak het beter inzicht ingang te doen vinden.

Over: „De Eischen aan Landelijke Uitbreidingsplannen te stellen," sprak daarna de heer J. G. Wattjes, b. i., daarbij in hoofdzaak wijzende op de wenschelijkheid van het behoud van bestaand natuurschoon. Veelal wordt hier in het geheel niet op gelet en toch kost het meestal niet zoo heel veel moeite, er rekening mede te houden en partij van te trekken, zeer ten voordeele van den te maken aanleg, zooals spreker met verschillende voorbeelden, voornamelijk uit Engeland, aantoonde.

In den namiddag trad Prof. J. Klinkhamer, b. i., op met zijn voordracht over: „De Aesthetische eischen aan Utiliteitsbouwwerken te stellen."

Zooals men weet zijn door Prof. Klinkhamer en enkele zijner leerlingen verschillende omvangrijke Utiliteits-bouwwerken ontworpen en uitgevoerd. Hier was dus wel de man aan het woord, die met kennis van zaken en uit ervaring over de bedoelde eischen kon oordeelen. Samenwerking tusschen den ingenieur, den industrieël, den handelsman aan eene, en den architect aan de andere zijde, stond volgens spreker stilzwijgend op den voorgrond en toch heeft het lang geduurd eer men de noodzakelijkheid daarvan heeft ingezien. Beide partijen hebben daaraan schuld, de architect in dien zin, dat hij doorgaans te weinig lust gevoelde, om zich als het ware in te leven in alle eischen, welke het industrieël bedrijf stelt, en zich weinig moeite gaf met die eischen rekening te houden.

Zoo ontstond de beruchte fabrieksstijl, die zooveel schade aan het landschaps- en stedenschoon heeft toegebracht, dat men wel zeggen kan, dat daardoor geheele landstreken zijn verwoest.

De heer Klinkhamer toonde evenwel aan, dat een Utiliteitsbouwwerk en zelfs een fabriek volstrekt niet noodzakelijk karakterloos, leelijk en storend voor de omgeving behoefde te zijn. Vele voorbeelden ontleend aan het in het gebouw der Maatschappij t. b. d. Bouwkunst tentoongestelde kwamen hem hierbij uitnemend te stade, en de waarde dier voorbeelden is daarbij zeker voor velen der aanwezigen nog duidelijker geworden.

De vermelding van onzinnige maatregelen en dwaze begrippen in zake Utiliteitsbouw verwekte af en toe hilariteit bij de aanwezigen, aan wie, na afloop der voordracht, door den voorzitter slechts enkele minuten pauze konden worden toegestaan, waarna hun de heer Fritz Koch, bestuurslid van den Bond Heimathschutz in Duitschland werd voorgesteld, die overgekomen was, om de aanwezigen in te lichten over: „Middelen in Duitschland gebruikt tot bevordering van het Bouwkunstig Element bij de bescherming van Stads- en Landelijk Schoon."

De zeer goed in elkander gezette, met een helder orgaan vlot uitgesproken rede van den heer Koch werd met de grootste aandacht gevolgd en er ging geen woord van verloren. De spreker kon heel wat vertellen, want de Duitsche Heimathschutz kan reeds op een werkzaamheid van een aantal jaren wijzen en op sommige punten van ervaring spreken. Om zoo volledig mogelijk te zijn in zijne mededeelingen, moest hij zich dan ook hier en daar beperken tot bloote vermelding van zaken, waarvan men nog wel meer zou hebben willen weten. Aan de duidelijkheid van het gegeven overzicht schaadde dit evenwel niet en ongetwijfeld heeft de Duitsche zustervereeniging een grooten

dienst aan Heemschut bewezen door het afvaardigen van haren „Geschäftsführer" naar de Nederlandsche Conferentie.

Als laatste spreker op het programma stond de heer H. van der Kloot Meyburg, Architect en Hoofdleeraar in de Bouwkunst te 's-Gravenhage met het onderwerp: „Middelen voor Nederland dienstig, ter bevordering van het Bouwkunstig Element bij de bescherming van Stads- en Landelijk Schoon."

Het is niet altijd een voordeel, het laatste woord te hebben in een vergadering, dit moest de heer Meyburg ervaren. De tijd voor de opvolgende redevoeringen beschikbaar was belangrijk overschreden, ten zes ure zou de gemeenschappelijke maaltijd in Bracks Doelen Hotel aanvangen en de laatste voordracht werd dus niet aangehoord met de aandacht, die zij verdiende.

Waar de heer Koch kon spreken over middelen, waarvan het meer of minder doelmatige reeds gebleken was uit opgedane ondervindingen, moest de heer v. d. Kloot Meyburg zich natuurlijk bepalen tot het aangeven der middelen, die hem noodig of gewenscht voorkwamen. Hij ging daarbij na wat door particulieren en wat vanwege het onderwijs en de overheid gedaan kon worden, om het door Heemschut beoogde te bevorderen. In het bijzonder wees hij op hetgeen in deze door de bouwkundige vereenigingen kan worden tot stand gebracht en op iets, dat daarbij als eerste vereischte op den voorgrond moest gesteld worden, het maken van een werkplan.

Dit denkbeeld verdient zeker alleszins overweging en daarbij kan met vrucht van de vooral in Duitschland opgedane ondervinding worden geprofiteerd.

Met een kort woord van dank aan de verschillende sprekers en aan allen, die door hun aanwezigheid blijk van belangstelling hadden gegeven, sloot de voorzitter daarop de Conferentie, waarna de heer F. A. Hoefer nog enkele oogenblikken de aandacht vroeg om, namens de deelnemers, dank te brengen aan het uitvoerend Comité, dat zich op zoo uitstekende wijze van zijne taak gekweten had, dat daaraan wel in hoofdzaak het bijzonder succes der Conferentie is toe te schrijven. De heer Hoefer vond daarbij nog gelegenheid den wensch uit te spreken, dat het niet bij deze eerste bijeenkomst blijven zou, maar dat zij gevolgd zou worden door meerdere, die dan bijvoorbeeld om de een of twee jaren in verschillende plaatsen van ons land gehouden zouden kunnen worden. Wij gelooven, dat dit denkbeeld in alle opzichten aanbeveling verdient. De Heemschutbeweging is er eene, die niet plotseling tot de gewenschte verbeteringen leiden kan, maar jaren van arbeid en toewijding eischen zal, om haar doel te bereiken of nader te komen. Een Heemschut-congres, op geregelde tijden gehouden, zal daartoe veel kunnen bijdragen. In hoever het Comité, dat deze Conferentie organiseerde, bereid bevonden zal worden als permanent comité voor zulk een congres op te treden, kunnen wij niet beoordeelen. Aan de organiseerende en medewerkende vereenigingen kan trouwens wel overgelaten worden de zaak van dit Congres ter hand te te nemen.

Wil de Heemschut-beweging doel treffen, dan moet zij zich niet in de steden concentreeren, maar zich uitstrekken over het geheele land en tot in de uithoeken en het ligt dus voor de hand, dat het Congres nu eens hier, dan weder daar gehouden zal moeten worden, waarbij landelijke plaatsen geenszins uitgesloten zijn. In de Conferentie is duidelijk genoeg gebleken hoeveel werk juist ten plattelande voor Heemschut te vinden is.

Welgeslaagd hebben wij de Conferentie genoemd en het verwondert ons niet te vernemen, dat zij de verwachtingen heeft overtroffen. Wij achten dit een zeer verblijdend verschijnsel, maar onverwacht of verrassend kunnen wij het niet noemen, want van de deelnemers, die zich aanmeldden, behoorde het meerendeel tot kringen, waarin met vrij groote zekerheid gerekend kan worden op sympathie voor het streven van Heemschut.

Het behoeft echter geen betoog, dat de beweging zich steeds verder zal moeten uitstrekken, ook over kringen, die haar wellicht nog niet hebben opgemerkt of er onverschillig tegenover staan.

Wellicht kan de nu gehouden Conferentie reeds in dit opzicht iets uitwerken door ruime verspreiding van het Uitvoerig geïllustreerd Verslag, dat binnenkort verkrijgbaar zal worden gesteld. Dit verslag zal ons wellicht aanleiding geven nog nader terug te komen op de denkbeelden door de verschillende sprekers in hunne voordrachten ontwikkeld.

Verschil van inzicht op sommige punten, was natuurlijkerwijze bij de sprekers op te merken, en ware er gelegenheid tot debat geweest, dan zou gewis een levendige gedachtenwisseling niet achterwege zijn gebleven. Waar men het over de hoofdzaken in beginsel eens was, zouden uitvoerige debatten over onderdeelen niet eens op hun plaats geweest zijn, te minder omdat in dergelijke bijeenkomsten men zich zoo vaak tot spreken gedrongen voelt, zonder zich vooraf ingewerkt te hebben in de zaken waarover men spreekt.

Wanneer wij in het verslag de welbestudeerde voordrachten voor ons hebben en die nog eens kunnen herlezen, zullen enkele tegenstrijdigheden misschien vanzelf worden opgehelderd.

Eerst dan is het tijd voor de critiek, om, als zij dit noodig oordeelt, het woord te vragen.

Proeven met klinkerbestrating.

Gelijk bekend is werd bij gelegenheid van de Tentoonstelling te Brussel aldaar ook het 2de Internationale Wegen-Congres gehouden, waaraan ook door de Vereeniging van Nederlandsche Baksteenfabrikanten werd deelgenomen. Op het Tentoonstellingsterrein had de genoemde Vereeniging een weg van ruim 80 M. lengte doen aanleggen in 8 vakken, op verschillende wijzen bestraat met onderscheidene soorten van klinkers en ter weerszijden van trottoirs voorzien.

Alle vakken op dezen weg waren op een na, op de gewone wijze, in zand gestraat, bij een daarvan een bitumineuze voegvulling aangebracht, terwijl een vak (trottoir) werd aangelegd op betononderlaag en met cementvoegvulling.

In het laatst van 1910 zond de A. N. W. B. Toeristenbond voor Nederland een adres aan den Minister van Waterstaat, houdende verzoek om op daarvoor in aanmerking komende vakken van Rijkswegen proeven te doen met verschillende soorten van bestrating, ten einde over de bruikbaarheid een oordeel te kunnen verkrijgen. Op dit adres werd gunstig beschikt, zelfs werd aan adressant te kennen gegeven, dat het 's Ministers voornemen was eerlang proeven voor rijksrekening te doen nemen.

De Redactie van het Orgaan der Nederlandsche Baksteenfabrikanten nam de bovenvermelde feiten tot uitgangspunt voor een artikel: „Klinkerwegen, met bitumineuse voegvulling op onderlaag." (Zie Leestafel in dit n°.). In dit artikel wordt er op gewezen, dat er in ingenieurskringen tegenwoordig een gevaarlijke twijfel aan de deugdelijkheid van den Hollandschen klinkerweg ingang heeft gevonden. Die twijfel is in de sterkste mate tot uitdrukking gekomen in een vergadering van de Afdeeling voor Bouw- en Water-

bouwkunde van het Kon. Inst. van Ingenieurs, den 19den Maart 1910 te Apeldoorn gehouden.

Natuurlijk is het van groot belang voor de Nederlandsche baksteen-industrie, dat die twijfel wordt weggenomen en aangetoond, dat met ons klinkermateriaal wegen kunnen worden aangelegd, die aan alle eischen voldoen, wanneer daarbij nieuwere stelsels van aanleg worden toegepast.

Het Bestuur der Vereeniging van Nederlandsche Baksteenfabrikanten heeft dan ook met belangstelling de toegezegde proeven tegemoet gezien, dit blijkt uit het genoemde artikel in haar orgaan. Niet evenwel de inhoud van dit artikel zelf trok het meest onze aandacht, maar wel het bovenschrift door genoemd Bestuur daaraan toegevoegd, luidende:

„Dit artikel werd bewerkt met de bedoeling, er wellicht iets toe te kunnen bijdragen, dat de daarin genoemde proeven een zoo gunstig mogelijk verloop en resultaat zouden hebben. Zulks vooral omdat de materie voor ons land geheel en al nieuw en voor onze industrie van het allergrootste gewicht is."

„Intusschen is een reeks proefvakken reeds nu, in den algemeen voor dergelijk werk absoluut ongeschikt geoordeelden, natten, en wellicht ook spoedig vorstigen tijd, nabij Den Haag aangelegd!"

„Wij betreuren dit en vreezen een fiasco. Wij achten daarom het publiceeren van deze artikelen op dit moment van nog te grooter gewicht. Ook al, omdat tegen de nu in gang gezette proeven nog andere bedenkingen bestaan. Zoo bijvoorbeeld het gebruik voor een der vakken van gewone bruine houtteer."

Men zou uit het hier aangehaalde reeds kunnen opmaken, dat de proeven, waaraan toch in het algemeen veel gelegen is, niet met de noodige zorg zijn voorbereid, maar wij onthouden ons liever van beschouwingen, totdat daaromtrent meer bijzonderheden bekend zullen zijn geworden.

Het zou jammer zijn, wanneer de hier uitgesproken vrees voor fiasco gegrond bleek. Het ware toch beter geen proeven te nemen, dan zoodanige, waarvan de uitkomst al van te voren hoogst twijfelachtig schijnt.

Er is een tijd geweest, dat Nederland bekend was om zijn goede verkeerswegen, maar wij zijn ook in dit opzicht bij het buitenland ten achteren geraakt, door ons te angstvallig te houden bij het oude, dat voor het toenmalig verkeer wellicht uitstekend voldeed, maar thans meer en meer onvoldoende blijkt. Nu gaan wij proeven nemen, waarschijnlijk zooals men dat bij ons gewoon is, ook met stelsels, die elders reeds jarenlang beproefd en goed of slecht bevonden zijn. Maar enfin, wij zijn zoover, dat wij proeven gaan nemen, die natuurlijk geld kosten, doch daar zijn wij overheen. Laat ons dan toch ook zorgen, dat die proeven genomen worden met die zorg en kennis van zaken, die ons bruikbare resultaten waarborgen.

Automobiel-Garage.

Slot. (Zie bladz. 4.) Met een plaat.

Uit de afbeelding op de hierbijgevoegde plaat gegeven, zal de aandachtige beschouwer kunnen zien, dat bij uitvoering van den bouw nog enkele kleine wijzigingen zijn aangebracht, o. a. in de afdekking van het metselwerk, die in plaats van met hardsteen, oorspronkelijk bedoeld, geschied is met roodbruine verglaasde pannen en vorsten, een afdekking, die in de omgeving, waarin het gebouwtje staat, goed voldoet, en waarvan de kleur gunstig afsteekt bij het gebroken wit van de bepleistering der muren. Voor het plint, de bogen en de banden zijn donkerkleurige klinkers gebezigd.

De bouwkosten dezer garage hebben in ronde cijfers f 6000.— bedragen; de verwarming en verlichting vorderden bovendien een uitgaaf van te zamen ± f 900.—, terwijl de kosten van de benzinetank met toebehooren eveneens op ongeveer f 900.— kwamen te staan.

Het gebouwtje werd bij onderhandsche besteding uitgevoerd door den heer Ph. J. Reeser Ezn., aannemer te 's-Gravenhage, het smeedwerk door de Firma F. W. Braat te Delft geleverd en de ijzeren ramen door den agent der Crittal Cy., de heer W. Schlusen te 's-Gravenhage. De verwarmingsinstallatie was opgedragen aan de Firma W. Slotboom en de electrische verlichting aan den heer B. L. Vogels Dolhain, beiden te 's-Gravenhage gevestigd.

P. H. S.

Prijsvragen.

PRIJSVRAAG ARBEIDERSWONING-MEUBILEERINGEN VAN „ONS HUIS" TE ROTTERDAM.

De Directeur van „Ons Huis" maakt bij deze, namens de Jury, de volgende ingekomen vragen en daarop gegeven antwoorden bekend:

Vraag 1. Zijn de deuren, ramen en schoorsteenen ook in de prijzen van f 300 en f 450 begrepen?

Antwoord: Neen.

Vraag 2. Welke artikelen zijn bedoeld met „wandversieringen"?

Antwoord: O.a. platen, foto's in lijst, enz.

Vraag 3. Is in beide woningtypen gasaanleg, of geschiedt de verlichting met petroleum?

Antwoord: Te rekenen gasaanleg, hoewel tijdens de tentoonstelling de verlichting electrisch zal zijn.

Vraag 4. Mogen in beide woningtypen de balken in het gezicht blijven, of moeten zij door plafonds aan het oog onttrokken worden?

Antwoord: Het plafond moet worden opgevat als een eenvoudig gestukadoord plafond.

Vraag 5. Is in beide woningbegrootingen ook inbegrepen de keukeninventaris, waartoe o. a. behoort: vuilnisbak, emmers, trap, mandewerk, stoffers, enz.?

Antwoord: Keukengerei is er buiten gehouden.

Vraag 6. Een eenvoudige versiering der wanden, o.a. behangsel, een laag getimmerde lambriseering, of andere goedkoope wandversiering, mag dat aangenomen worden, zonder dat iets van den prijs der meubileering afgaat, als behoorende aan het huis?

Antwoord: Uitgezonderd een getimmerde lambriseering, kan een eenvoudige versiering der wanden worden

Auto-Garage te 's-Gravenhage.

P. H. SCHELTEMA, Architect.

Bijvoegsel van „DE OPMERKER" 47ste Jaargang No. 2.

aangebracht, waarvan de kosten niet onder den prijs der meubileering gerekend zullen worden.

Vraag 7. Wordt het plafond buiten beschouwing gelaten?

Antwoord: Zie antwoord op vraag 4.

Vraag 8. Worden de meubelen eerst aan een fabriek berekend, voor dat de bekroning wordt toegekend, of ze voor den opgegeven prijs te maken zijn?

Antwoord: Waarschijnlijk niet.

Vraag 9. Wordt van de kachels een teekening gevraagd of moet alleen een bedrag uitgetrokken worden, waarvoor een bij de meubelen eenigszins passende wordt uitgezocht?

Antwoord: Een teekening van den kachel is wenschelijk.

Vraag 10. Wordt op massa-productie gerekend met de meubileering. Immers het tentoongestelde zal anders het bedrag van f 300 of f 450 overschrijden?

Antwoord: Er wordt op gerekend, dat het ameublement eenige malen zal worden gereproduceerd.

A. DE KOE,
Directeur.

Vereenigingen.

VEREENIGING TOT VEREDELING VAN HET AMBACHT.

Deze vereeniging heeft in het laatst van December haar jaarlijksche algemeene vergadering gehouden.

Het jaarverslag wijt aan den ongunstigen toestand van de middelen, dat er dit jaar geen proefafneming werd gehouden, doch slechts die candidaten werden opgeroepen, die het vorige jaar wel voor de praktijk, maar niet voor de theorie slaagden. Het ledental bedraagt thans 210 personen en 13 vereenigingen.

Het rijkssubsidie werd van f 4000 op f 6000 gebracht. Van de 12 candidaten, die deelnamen aan het examen voor onderwijzer in de practijk van het ambachtsonderwijs, slaagden er zeven.

De voorzitter deelde mee, dat er in 1912 wederom een proefneming gehouden zal worden.

Het financieel verslag vermeldt een bedrag van f 5423 aan uitgaven, en een nadeelig saldo van f 373.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 1. Officieel Gedeelte.
Driedubbele woning in het Haarlemmerhoutpark, Arch. J. B. van Loghem b. i. met afbeeldingen.
Kroniek XXX. Het afgeloopen jaar, door J. Gratama.
Arnhemsche Bouwkunst, door G. Versteeg.
Conferentie over het Bouwkundig Element bij de bescherming der Schoonheid van Nederland.
Ingezonden Stukken, De Amsterdamsche poort te Haarlem, door A. W. Weissman en J. Gratama. — Klein-woningbouw in verkeerde banen, door D. W. Tuyten, met naschrift.

ARCHITECTURA No. 1. Mededeelingen betreffende het Genootschap.
Een nieuwe boekletter geteekend door S. H. de Roos, door R. N. Roland Holst.
Verslag van den toestand en handelingen van het Genootschap A. et A. gedurende het jaar 1911, door Jan de Meijer, 1sten Secretaris.
Ingezonden. Bouwkunstmethode, door Jan de Meijer B. N. A. — Intuïtief ontwerpen, door W. Retera Wz.

DE BOUWWERELD No. 1. De Revue van het jaar 1911.
Echo's I. Nogmaals de St. Jacobstoren te Vlissingen.
De Heemschut-Conferentie.
Ontwerp Ziekenhuis voor 74 leden, architect C. Sanders, met losse plaat.

DE INGENIEUR No. 1. Officieel Gedeelte.
Torenbouw en gewapend beton, door J. J. L. Bourdrez c. b. i. met afbeeldingen.
Gevlogen contra mijningenieurs of samenwerking, door Z. S. Beyl m. i.
Uitkomsten van gemeentelijke en van particuliere exploitatie van stedelijke tramwegnetten in Engeland, door R. A. van Sandick c. i.
Conferentie over het Bouwkundig Element bij de bescherming van de schoonheid van Nederland.
Ingezonden stukken. Spijkerglooiing op Marken, door V. J. P. de Blocq van Kuffeler c. i. — Verslag van de Commissie tot onderzoek van kalkzandsteen, door J. van Hasselt c. i., met afbeelding.

TECHNISCH WEEKBLAD (B. v. T.) No. 1. Officieel gedeelte. — Verslagen van vergaderingen. — Uit de vergadering van den Gemeenteraad van Haarlem. — Afkoelingsmachines. — Beton en gewapend beton in de praktijk. — Ingezonden. — Brieven over Constantinopel (vervolg) — Gemengd. — Berichten. — Grieksche beeldende kunst. — Uit technische bladen en tijdschriften.

DE AANNEMER No. 1. Nederlandsche Aannemersbond, officieele mededeelingen.
1911—1912.
Ingezonden. Een ernstig feit, door J. J. Krijger.

DE NEDERLANDSCHE KLEI-INDUSTRIE No. 27. Een nieuwe methode voor het reinigen van water. — Het drogerij-vraagstuk in steenfabrieken. — De derde meestercursus aan de steenbakkersschool te Lauban. — Mededeelingen.

KLEI No. 1. Het eerste nummer van den nieuwen jaargang van het organo der Nederlandsche Baksteenfabrikanten opent met een artikel over een zeer belangrijk onderwerp, namelijk: Klinkerwegen, met bitumineuse voegvulling, op een onderlaag. Het is wellicht niet algemeen bekend, dat met dergelijke, in ons land nieuwe, constructies thans proeven genomen worden. Het artikel vestigt hierop de aandacht.

«Over baksteen en haar toepassing», een volgend artikel, is een verslag van een voordracht, te Leiden gehouden, door den heer H. J. Planjer.

Voorts treffen wij hier nog aan een stukje over Stedenbouw, ontleend aan het Utrechtsche Dagblad, een uittreksel uit de op 1 Januari in werking getreden Arbeidswet en een beschrijving met afbeeldingen van de Commandantswoning te Leipzig.

HANDLEIDING VOOR HET HUISSCHILDEREN door C. P. van Hoek, uitgave van Van Mantgem & de Does te Amsterdam. Onlangs werd door de hier genoemde uitgeversfirma een prospectus verspreid betreffende eene bij hen verschijnende Bibliotheek voor Schilders, bestaande uit 9 deeltjes, welke elk op zich zelf een practische handleiding bevatten voor een onderdeel van het schildersvak.

Er bestaat over dit vak niet veel litteratuur in onze taal en wat er bestaat is meerendeels verouderd. Het bekende boekje van Kippel, een door de Afdeeling s-Gravenhage van de Maatschappij t. b. d. Bouwkunst bekroonde verhandeling, voorzag destijds in de meest dringende behoefte, maar voldoet daaraan thans op verre na niet meer. Men behoeft het eerste deeltje van de Bibliotheek, de Handleiding voor het Huisschilderen, slechts in te zien, om gewaar te worden, hoezeer door den schrijver gestreefd is naar volledigheid in de beschrijving van de techniek van het schilderen in onderdeelen. Menig ervaren schilder zal dan ook hier en daar uit deze boekjes nog wel wat kunnen leeren, vooral daar, waar de nieuwere methoden van werken beschreven worden en den architect zal deze handleiding goede diensten kunnen bewijzen bij de beschrijving van verfwerk in zijne bestekken. De schrijver zelf beveelt het werkje aan aan hen, die zich bekwamen tot Meester of Gezel in het Huisschilderen, aan leerlingen van Ambachtsscholen, Opzichters, enz. Niemand minder dan Dr. P. J. H. Cuypers schreef er een aanbevelend woord voor, waarin hij verklaart, met de meeste aandacht van het werkje kennis te hebben genomen. Wij meenen het volgen van dit voorbeeld te mogen aanraden aan ieder, die in het schildersvak belang stelt.

WERKTUIGKUNDE VOOR AMBACHTSLIEDEN, door G. A. Scholten, Architect en oud-Leeraar M. O. te Tiel. Bij den uitgever D. Mijs te Tiel, verscheen in het laatst van 1911 een tweede druk van het Tweede Deeltje van Scholten's bekende Werktuigkunde. Dat dit werkje zich bij voortduring in de belangstelling van een grooten kring van technici mag verheugen, blijkt wel daaruit, dat van het eerste deeltje in 1910 reeds een vijfde druk het licht zag. Thans is van het tweede, bevattende een Theoretisch Gedeelte en de Toepassing op de Bouwpraktijk na een zevental jaren een herdruk noodig geworden. Het pleit wel voor de degelijkheid van den inhoud, indien het noodig ware daarop nog de aandacht te vestigen, dat in dezen nieuwen druk, behalve enkele kleine wijzigingen geen

veranderingen behoefden te worden aangebracht. Alleen is het hoofdstuk behandelende de pompen uitgebreid met een beschrijving van de, in de laatste jaren veel gebruikte, pompen van nieuwere vinding. Aan volledigheid heeft het werkje daardoor gewonnen en dit zal ten goede komen aan den aftrek, die deze nieuwe druk ook ongetwijfeld in de kringen der meer ontwikkelde ambachtslieden vinden zal.

Varia.

DE MAKER VAN DEN POPTA-SCHAT.

Niet slechts van locaal belang, maar van algemeen belang voor de Nederlandsche kunstgeschiedenis, komt ons een artikel onder bovenstaand opschrift voor, dat wij in de „Leeuwarder Courant" aantreffen

I.

Nog altijd heeft de vraag, wie toch de maker zou zijn geweest van den in de kunstwereld bekenden Popta-schat die in ons Friesch Museum bewaard wordt, geen antwoord gevonden. De heer F. Bakkers echter heeft dat antwoord gezocht en de resultaten van zijn moeitevollen en zorgvuldigen arbeid thans in den „Navorscher" medegedeeld.

We willen aan deze belangrijke studie, die in onze omgeving zeker veel belang inboezemen zal, hier het een en ander ontleenen.

De heer Bakkers wijst er in de eerste plaats op, dat het werk terecht geplaatst mag worden naast die der beroemdste meesters in de zilverdrijfkunst uit het laatst der 16e en begin 17e eeuw, de gebroeders Paulus en Adam van Vianen, en eenigen arbeid van het kunstgehalte als waarop Schotels en Kan van den onbekenden meester mogen roemen, zoekt men hier te lande tot op heden tevergeefs. Leverde de Groninger kunstdrijver Lutma in het midden der 17e eeuw schoon werk, en is het drijfwerk der Lely's, mede uit het laatste gedeelte dier eeuw, in kunstkringen zeer beroemd, geen vergelijk kunnen hunne werken doorstaan, wanneer de beeldende kunst van onzen Leeuwarder kunstenaar op den voorgrond treedt en den bevoegden beoordeelaar in verrukking brengt!

Het zoogenaamde Popta-zilver, behoorende aan het gesticht van dien naam te Marssum en in 1881 door H.H. voogden in bruikleen aan het Museum afgestaan, bestaat uit „Groote Schotel of schenckbort" met voorstellingen uit de herscheppingen van Ovidius, naar teekeningen van Goltsius en anderen, de daarbij behoorende gedreven zilveren schenkkan of lampet, versierd met voorstellingen van Neptunus etc., een zilveren schotel met gedreven rand, waarop voorstellingen van de werelddeelen, benevens een zilveren snuiter. Op deze voorwerpen nu werden tijdens de tentoonstelling in 1877 bij een onderzoek, waartoe ik door wijlen de H.H. Hugo Suringar en dr. Coronel werd uitgenoodigd, door schrijver gevonden drie teekens, n.l. de Leeuw, de plaats aanduidende als te Leeuwarden te zijn vervaardigd — de jaarletter V, aanduidende het jaar, waarin de schotel door het Gildebestuur der zilversmeden was onderzocht en gestempeld, en verder een Bekertje, zijnde het stempel van den Meester (Meestertecken)! Bewezen was nu, dat een en ander te Leeuwarden was gemaakt, doch wanneer, en door wie?

In den catalogus der tentoonstelling van Gouden en Zilveren werken, gehouden door de Vereeniging „Arti et Amicitiae" te Amsterdam in 1880, werd eene meer-verklarende beschrijving gegeven over de voorstellingen te vinden op de schotels en kan, terwijl men in den catalogus der tentoonstelling van antieke Goud- en Zilversmidswerken te Leeuwarden in 1900 gehouden, vermeld vindt, dat de voorwerpen in kwestie vervaardigd moeten zijn in het laatst van het tweede kwartaal der 17e eeuw, dus ongeveer 1640—1650. Wij komen dus nader bij het doel! Nu bevonden zich in het archief der gemeente Leeuwarden twee sprekende bewijzen, welke ons van onwaardeerbaar nut bij het onderzoek hebben geleid, en dat zijn:

1. het houten Gildebord, waarop de namen geschilderd der Meesters, welke van 1597—1799, het jaar der ontbinding van het Gilde, werkzaam waren;

2. het oorspronkelijke leerlingenboekje van het Gouden Zilversm.gilde, waarin eigenhandig door de gildebroeders of meesters werd aangeteekend, wanneer en welken leerling zij hadden aangenomen, en daarbij vermeldende, dat het gildegeld daarvoor was betaald. Onder deze aanteekeningen vindt men telkens de eigen handteekening van den Meester. Deze Meesters nu, dit staat vast, zijn de lieden geweest, die te Leeuwarden het recht hadden te werken, en voorwerpen te vervaardigen met uitsluiting van elken vreemdeling, en dat aan dit recht streng de hand werd gehouden, bewijzen wel de vele bepalingen op dit stuk. En verder, waar de voorwerpen gekeurd en geteekend werden door de Overheden uit het Gilde, kan aangenomen worden, dat dezen geene onderkruipers de hand zouden reiken om hen te benadeelen in rechten.

Voornoemd kostbaar manuscript loopt van 1606—1705, dus juist het glanstijdperk onzer kunst, en daarin worden alle in die jaren te Leeuwarden gewerkt hebbende Meesters en aangenomen leerlingen vermeld, ten getale van ongeveer 500 verschillende namen.

De aanhef van voormeld boekje luidt: In 't jaer onses Heren Jezus Christus Anno 1606, doen ick ondergeschreven Koormeyster was van 't golt- en silversmitsgilde binnen Leeuwerden, doen heb ick dit leerjonghesboeck van weghen het gilde doen maecken, en het heeft gecost aght stuvers. Oorconde min handt

JELTIE PAYESZOEN Goldsmidt 1606

en heeft men daarin op de eerste bladzijde toch nog doen opnemen de leerjongens van 1599 af, meldende aldus:

In nomine Domini, Amen!

Jacob de Valck heft voer sin soen Dirck Jacobs de Valck sin leerpenningen aen 't gilt betaelt den lesten Novembris Ao. 1599, met een goltgulden an gelt, enz. tot 1606.

Genoemden Jacob de Valck vond ik in het lidmatenboek Ned. Herv. Gem. te Leeuwarden, als lidmaat toegetreden in 1581, Jacob de Valck goltsmidt naest het Raedthuis.

Om terug te komen op het houten geschilderde Gildebord, diene vermeld, dat daarop afgebeeld zijn het door den Meester aangenomen herkenningsteeken — de naam van den Meester en het jaartal van aanneming tot gildebroeder, na aflegging der proef toegelaten. Dit bord is klaarblijkelijk gemaakt en geschilderd in de laatste helft der 18e eeuw, en de zich daaropbevindende fouten in de reproductie der teekens bewijzen, dat het door een niet-deskundige is vervaardigd. Als vrij zeker kan ik bewijzen, dat dit bord geschilderd is naar de vergroote teekens in een aan het gilde behoord hebbend boekje, dat bewaard zijnde door de laatste bestuursleden van het zilversmidsgezelschap, hetwelk zich ten tijde van Lodewijk Napoleon had geformeerd „ter bevordering en onderhoud van het ambacht", en welk boekje jammer genoeg omstreeks 1870—74 met meerderen rommel naar eene der alhier gehouden auctiën is gebracht en weggeraakt.

Genoemde zilversmidsvereeniging is nà 1854 ontbonden en de resteerende bescheiden verbleven begrijpelijk onder een der leden daarvan. Bezaten we dat boekje dan zouden we daarin vermeld vinden: den naam van den Gildebroeder — achter dien naam zijn Meesterteeken en jaartal, gelijk men zulks nog kan zien in het Stedelijk Museum te Utrecht op de koperen platen, daar aanwezig! Op die platen graveerde de aangenomen Meester zijn naam met het jaartal, en sloeg als waarborg zijn stempel of teeken er

achter! Bij overlijden vindt men op het teeken ook wel een klop geslagen of een doodshoofd er achter! Zóó zag ik de namen der Vianens en anderen. Deze koperen platen nu zijn ook aanwezig geweest te Leeuwarden, bewijze het volgende uit de aangifte van de overheden van het gilde in 1798 bij de ontbinding, bij den Raad der stad op diens vordering, ingediend! Na uitvoerige uiteenzetting van het doel des gildes en opgave der bezittingen wordt gemeld:

„Voorts een houten schuifdoos met een slot er aan, waarin is een paar schalen met Trooijs gewicht, een doosje met engelsen (id. gewicht) nog „drie kopere platen waarop de teekens van Silversmeden zijn geslagen, hetwelk wij gelooven van 's Landswege herkomstig te zijn, en in vroegere dagen door den Overste keurmeester aan het Gilde is gelaten! Let wel! deze genoemde koperen platen nu, zijn de originali — daarnaar is weer het genoemd verloren gegane boekje geteekend, en naar de afbeeldingen in dit boekje het verder in de aangifte genoemd wordende „nog een houten boek met namen" en d i t houten boek is het thans nog op het archief aanwezig zijnde „gildebord"! Helaas buiten dit boek is de geheele inventaris van 1798 verdwenen, en zou bij aanwezig zijn der koperen platen, op dezelve gevonden worden „de Beker", het meesterteeken van den Popta-schat! Zeer waarschijnlijk zijn die koperen platen, onzaliger gedachtenis, door een der leden van het zilversmidsgenootschap gebruikt als allieerkoper, en verdwenen ze voor altijd vermengd met het fijnere zilver in den kroes!

Mocht evenwel uit genoemde auctie bedoeld boekje ergens zijn verzeild geraakt en nog worden opgespoord, dan zou hiermede een heerlijke vondst voor de wetenschap worden gedaan.

Waar nu als zeker kan worden bewezen, dat het genoemd leerlingenboekje vrijwel dezelfde namen bevat als het gildebord, moet ik wijzen op het feit, dat verschillende fouten worden aangetroffen in de spelling op dat bord aanwezig, zoomede de jaartallen. Het boekje met eigen onderteekening der Meesters, datum en jaar moet men als juist beschouwen, diet de copie, m. i. ongeveer 150 jaren later door een kladschilder daargesteld! Het Popta-zilver in Leeuwarden vervaardigd, daarvoor spreekt de Leeuwarder leeuw, is gemaakt vóór het jaar 1695, toen bij provinciaal besluit werd gelast, dat op de voorwerpen een vierde teeken zoude worden toegevoegd, n.l. het provinciaal wapen! Op de voorwerpen in kwestie moet dus worden gevonden een meesterteeken voorkomende op het gildebord tusschen 1600—1700, doch wordt het teeken de Beker op dat bord gemist! Men heeft hier te denken aan een fout, veroorzaakt door den schilder van genoemd bord, en dus op te sporen, waar de fout schuilt! Dit abuis nu meen ik te hebben gevonden in het meesterteeken, te vinden op het bord en gereproduceerd op last van jhr. mr. Victor de Stuers op plaat 3 van het Archief van Nederl. Kunstgeschiedenis II, waar genoemd wordt Hilbrand Bron, in 1646 Meester geworden te Leeuwarden, waarbij een teeken gevoegd is, dat op geen enkel zilveren voorwerp wordt aangetroffen, en uit welk teeken niets kan worden geconstrueerd! Hier moet de oorzaak gezocht worden, n.l. door de niet juiste teruggave van het oorspronkelijk 3 millimeter groote meesterteeken, waarvan ik de vergelijking met de copie op het bord ten zeerste door liefhebbers en deskundigen aanbeveel! en verder mijn betoog ten gunste van den door mij voorgestelden vervaardiger opzet! Eerst zij gezegd, dat op het bord ten onrechte wordt genoemd Hilbrand Bron. In het oorspronkelijk manuscript teekent de meester met heerlijke letterteekens „Hillebrand Brongersma"!, toen hij in 1646 zijn eersten leerling inschreef met name Pijtter Mathijsz., er aan toevoegende, aanvang genomen hebbende op St. Jacobsdag (25 Juli) en daarvoor het leerlingengeld à twee goldguldens betaalt!

Vanwaar komt Hilleb. Brongersma, daar hij niet op de leerlingenlijst aangetroffen wordt? Bij inzage van Mr. Andreae's werk „Kollumerland en Nieuwkruisland" vind ik, dat in 1626 Bronger Brongersma als Secretaris van Collumerlandt sterft en opgevolgd wordt door zijn zoon Petrus. Brongersma, en wordt Petrus in 1639 in dit ambt opgevolgd door Nicolaas à Vierssen! Vind ik verder in het lidmatenboek der Ned. Herv. Gemeente te Leeuwarden, dat hier in 1645 met attestatie overkomt „Dr. Julius Brongersma en Cunira Siaarda zijn wijff" van Collum, dan ligt m. i. de familieverwantschap van genoemde Brongersma's voor de hand, waar ik in het Burgerboek der stad Leeuwarden vind aangeteekend, dat in 1646 als burger werd ingeschreven „Hillebrandt Brongersma", Goudsmid van Collum! (Friesland).

Tot mijn spijt heb ik ondanks vele nasporingen niet kunnen ontdekken, waar H. Brongersma gewerkt heeft: noch te Groningen, denk aan de Lutma's, of te Dokkum meer in de buurtschap van Kollum gelegen, komt hij op de leerlingenlijst voor, noch te Utrecht, waar de Vianen's werkten, of te Amsterdam wordt hij op die lijsten gevonden! Evenwel geven mij zijne voorname familierelatiën het vermoeden aan de hand, dat hij daardoor in de gelegenheid zal zijn geweest te kunnen voldoen om de kosten naar elders te gaan, en zoodoende, niet als leerling waarschijnlijk, doch als „gezel" bij groote meesters te hebben gewerkt.

Vindt men aan huisgevels steenen meldende het jaar van oprichting, niet altijd vindt men dit kenmerk op kunstvoorwerpen en wordt alsdan door kunstenaars den tijd van vervaardiging vrijwel bepaald naar aanleiding van stijl en uitvoering! Omtrent het Popta-zilver, zooals ik eerder meldde, gold de benadering het laatste gedeelte van het tweede kwartaal der 17e eeuw „zie Catalogus zilv. tentoonstell. 1900 Leeuwarden." Op de groote zilveren voorwerpen uit vroegeren tijd vindt men een jaarletter gestempeld, zóó op de Popta-schotels en schenkkan de letter V. Deze letters nu konden ons een eind verder brengen tot de juiste bepaling, in verbinding gebracht met andere gegevens! Evenwel was voor Friesland onbekend, wanneer het stempelen der jaarletters was begonnen, en hoe dezelve gevoerd werd; men had dus nog weinig aan die teekens en letters!

Gelukkig kwam in 1908 eenig licht in deze duisternis, toen schrijver bij de copieering van het oorspronkelijke zilversmidsgildeboek van Bolsward het geluk had, dat daarin melding gedaan was van een aangegeven Letter, te slaan in 1609—1627 en 1639 zonder meer! Bij verder onderzoek in het archief te Sneek, alwaar slechts één boekje gevonden werd betreffende het vak, begon echter de victorie, en vond ik daarin, dat de Overheden van het gilde aldaar, in hunne jaarvergaderingen vrij getrouw jaarlijks hadden omschreven welke letter in het daarop volgend jaar zou worden geslagen! Vergaderd werd steeds op St. Eloydag (1 Dec.) en dan werden de nieuwe overlieden van het Gilde voor het volgende jaar gekozen, en de te stempelen letter bepaald.

Hiermede waren we gevorderd om te kunnen vaststellen in welk jaar een voorwerp was vervaardigd en accordeert zulks met alle kunstvoorwerpen in zilver, in het Friesch Museum of elders onderzocht! waarop het jaar van schenking aan kerkelijke gemeenten of particuliere personen voorkomt!

Gemengd Nieuws.

BINNENLAND.

Uitbreiding van Rijksgebouwen.

Burg. en Weth. van 's-Gravenhage hebben thans ter kennis van den Gemeenteraad gebracht het reeds door hen aangekondigde voorstel van den

HINSE & VAN ELLINKHUIZEN. Uitvoering van werken in Gewapend en Ongewapend Beton
Voorl. Ontwerpen en Begrootingen gratis.
Nassaukade 504. Telef. 1258. AMSTERDAM.

Minister van Waterstaat, inzake de voorgenomen uitbreiding der Rijksgebouwen aan het Buitenhof en den Hofsingel en den aanleg van den nieuwen verkeersweg Spui--Buitenhof.

De bedoeling van den Minister is het Tweede Kamergebouw direct aan het Spui, een nieuwen verkeersweg en de Hofstraat te doen grenzen.

De Minister vordert bij deze transactie een bijdrage van f 200,000 en afstand ten behoeve van het Rijk van een strook gronds aan de Hofstraat en een driehoekige oppervlakte aan het Achterom.

De gevraagde grondafstand aan Hofstraat en Achterom vindt bij Burg. en Weth. geen bezwaar, doch deze zal niet kosteloos kunnen geschieden.

De door den Minister gevraagde bijdrage behoort op f 125,000 te worden gesteld, tot welk bedrag de uit een verkeersoogpunt gedane toezegging van f 100,000 kan worden verhoogd, op grond van de bij de taxatie voor de onteigening der ontworpen straat opgedane ondervinding.

— In een oude kerk op het Wadden-eiland Pellworm zijn een paar schilderingen ontdekt, die vermoedelijk dateeren van kort na de stichting van het gebouw. De in Romaanschen stijl gebouwde kerk is merkwaardig om de bouwstof, tufsteen en zandsteen, die over zee moest worden aangevoerd, en om haar forschen toren, waarvan de ruine ver in zee te zien is. Men is nu bezig het monument op te knappen en te versterken en heeft daarbij de schilderingen aangetroffen. Zij bestaan uit ornament en enkele figuren. Behalve deze heeft men in Noord-Friesland nog geen middeleeuwsche schilderingen gevonden. Wel vindt men voorbeelden ter vergelijking in Jutland.

HAARLEM. Voor de restauratie bij de Amsterdamsche poort alhier bestaan op het oogenblik drie officieele plannen, twee van het college van B. en W., en een van het raadslid B. Lasschuit, en dan is er nog een plan van den architect Wijsman. Al deze plannen kunnen het raadslid Wilkins niet voldoen. Volgens zijn inzien geven zij geen voldoende oplossing, en een uitgaaf van f 81,000, die het plan van B. en W. vorderen, vindt hij niet gewettigd. Hij wil den nieuwen toegangsweg van de zijde van Amsterdam vinden langs den Heerensingel en dien weg dan van daar leiden naar de Turfmarkt aan de Ged. Oude Gracht, waardoor tevens de toegangswegen van Haarlemmermeer en Schalkwijk uit ten zeerste zouden kunnen worden verbeterd. Hij stelt voor, alle plannen, die er thans bestaan, aan te houden en B. en W. uit te noodigen, plannen te doen ontwerpen voor den grooten toegangsweg, die verbetering zal brengen in den verkeerstoestand bij de Amsterdamsche Poort en, met behoud van die poort, tot de stad over den Heerensingel.

Personalia.

— Te 's-Gravenhage is overleden de heer Mr. W. J. Snouck Hurgronje, lid van den Gemeenteraad, een man die zich vooral verdienstelijk heeft gemaakt ten opzichte van het onderwijs, het ambachts- en kunstonderwijs daaronder begrepen. Voorzitter van den Raad van Beheer der Academie v. B.K. en van het Bestuur der Ambachtsschool hebben vooral deze inrichtingen veel aan hem te danken en al werd zijn beleid ook wel eens gecritiseerd en was niet iedereen geneigd zich naar zijn inzichten te voegen, het kan niet ontkend worden, dat beide inrichtingen onder zijn bestuur tot een groote ontwikkeling zijn gekomen. —

— Dezer dagen heeft de heer H. J. Nederhorst Sr., aannemer te Gouda, den dag herdacht, waarop hij voor 40 jaar zich daar vestigde. Sinds 1895 is hij bijna onafgebroken lid van den raad geweest en sinds 1905 is hij wethouder van Publieke Werken. De electrische centrale en de telefoon is Gouda aan zijn initiatief verschuldigd. Voorts is hij bestuurslid van verscheiden instellingen. Een comité uit de burgerij heeft hem als huldeblijk een bronzen beeld, naar een ontwerp van Picault te Parijs, aangeboden bij monde van dr. Levedag.

— De Jury du Concours International d'Architecture op de Kunsttentoonstelling te Rome 1911, heeft toegekend aan H. P. Berlage Nzn een gouden en aan W. van Boven en P. G. Buskens elk een bronzen medaille.

Vacante Betrekkingen.

— Adjunct-Directeur van den Gemeentelijken Reinigingsdienst te Leiden. Zie adv. in dit no. (1)

— Opzichter-Teekenaar voor het ontwerpen van bestek en teekening voor het bouwen van zes woningen te Stavoren en het dagelijksch opzicht tijdens den bouw. Aanbiedingen aan den secretaris P. Grond te Stavoren, bij wien inlichtingen zijn te bekomen. (1)

— Bouwkundig Opzichter-Teekenaar en Bouwkundig Teekenaar, bij den bouw eener 6e Kath. Kerk te Utrecht, voor directe indiensttreding. Brieven aan den Architect E. G. Wentink Poortstraat 33 te Utrecht. (1)

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Trottoir-, Terrazzo- en Graniettegels, Trottoirbanden, Kunstgraniet, Drijfsteen, Tennisbanen, enz. — — —

„HET WINKELHUIS"
TECHNISCH BUREAU EN WERKPLAATSEN
NIEUWE KERKSPLEIN 16 - HAARLEM
FABRIEK VAN Pui- en Winkelbetimmeringen — Complete Winkelinrichtingen — —

R. TIMMAN. Stoom-Timmerfabriek „DE ATLAS".
— Prijsopgaven worden op aanvraag verstrekt. —
HOUTHAVEN, AMSTERDAM. — Tel. 3905.

C. DE KLERK, ROTTERDAM, Tel. 6918.
Jalousieën, Rolluiken, Marquizen, Zonschermen.
NIEUWSTE CONSTRUCTIES EN MODELLEN.

WATERBRONNE, ONTIJZEREN HARDEN
N.V. DIEPBOOR Mij. „VULKAAN", v/h. J. DE BOER & Co., LEEUWARDEN

Stofbestrijding-Mij. Fabriek van: MARKIEZEN
Tel. Int. 28. — Jansveld 13.
UTRECHT. — JALOUZIEËN, ROLLUIKEN enz.

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN. WAAL- EN RIJNVORM.

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uwe CENTRALE VERWARMING.

A. J. DINGEMANS,
KUNST- EN GROFSMEDERIJ.
op de Tentoonstelling te Brussel Monumentale Tuinhekken.
Telefoon 5098. AMSTERDAM. Overtoom 327.

H. J. WESSELS, Amsterdam.
Heerengracht 109-111. — Telef. 1037. — P.O. Box 381.
Handel in Binnen- en Buitenlandsche fijne Houtsoorten.

C.B. SCHNEIDER.
BEHANGSELS
Leidschestraat 79 AMSTERDAM

Telef. No. 5716. Telegr.-Adres: SPEK Wijnhaven.
A. VAN DER SPEK Mz.
AANNEMERSGEREEDSCHAPPEN.
WIJNHAVEN No. 98 Z.z., ROTTERDAM.

NAAML. VENN. voorh. A. SINGELS Azn.,
DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.
Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

PAPIERSTUC voor PLAFOND- en WANDVERSIERING in alle stijlen en volgens teekening.
Vraagt gratis Brochure en Prospectus aan de
Opgericht 1890. - Tel. Int. 3618.
EERSTE NEDERLANDSCHE PAPIERSTUCFABRIEK
VOORHEEN BENNEWITZ & CO. - - AMSTERDAM.

47STE JAARGANG. ZATERDAG 20 JANUARI 1912. No. 3

DE OPMERKER.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau »DE OPMERKER", Stephensonstraat 92, 's-GRAVENHAGE.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . f 5.—
Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België . . . . . » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50
(Uitsluitend bij vooruitbetaling)

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.—
het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.

Naklank van de Heemschut-Conferentie.

Het zou wel wat overdreven zijn te beweren, dat de Heemschut-conferentie in het laatst van December te Amsterdam gehouden, een rilling door het land heeft doen gaan of de natie heeft wakker geschud, maar wij mogen met voldoening constateeren, dat zij de aandacht heeft getrokken van de dagbladpers en deze er uitvoerige verslagen van gegeven heeft. Of het bouwkundig element dit succes te danken heeft aan het van wal steken onder den nieuwen vlag van Heemschut? Misschien wel, althans voor een deel, maar wat hiervan zij, het is te hopen, dat de thans ondervonden belangstelling moge groeien en van nu af aan door publiek en pers wat meer notitie genomen zal worden van de bouwkunst, ook wanneer hare beoefenaars geheel zelfstandig optreden, om hun inzichten en rechten te verdedigen.

Of die verwachting in vervulling zal gaan, zal grootendeels van de bouwkunstenaars zelf afhangen. Men stelle zich niet voor, dat die belangstelling nu hand over hand zal toenemen en het publiek zich nu van muziek en schilderkunst zal afwenden, om met de bouwkunst te gaan dweepen. Het zou zelfs zeer bedenkelijk zijn, wanneer zooiets gebeurde. Men stelle zich ook niet voor, dat van nu af aan de bouwkunst geen steentje of geen hinderpaal meer op haar weg zal aantreffen, geen teleurstelling of miskenning meer haar deel zal zijn. Laten wij ons verheugen, met de conferentie iets bereikt te hebben, dank zij de wijze, waarop de zaak is aangevat, waarop wij het publiek zijn tegemoet getreden zonder pretentie en hebben toegesproken zonder pedanterie, maar laat ons bedenken, dat er veel arbeid, veel strijd gevorderd zal worden, om het publiek te brengen, wij kunnen wel zeggen, het publiek op te voeden tot het inzicht, dat het bouwkundig element een der gewichtigste elementen van de cultuur, ook voor onzen tijd is.

Er zal nog heel wat water door den Berkel vloeien, eer wij zullen kunnen waarnemen, dat wij het doel zichtbaar nader zijn gekomen. De Conferentie heeft ons veel geleerd. Wat daar gesproken is was voor iedereen begrijpelijk, er zijn geen geleerde verhandelingen gehouden, geen aesthetische bespiegelingen, geen statistieken en graphische voorstellingen gegeven, maar er is alleen in aangenamen vorm aangetoond, hoe de dingen zijn en hoe zij moesten en konden zijn en juist aan deze eenvoudige wijze van behandeling is het toe te schrijven, dat al het gesprokene insloeg. Een klein beetje reclame met een Commissaris der Koningin en een Burgemeester, om wat luister aan de bijeenkomst bij te zetten, nu ja, daar kon men niet buiten, maar zij heeft in het minst niet geschaad.

In een woord er is alle reden tot tevredenheid met het bereikte en konden de vereenigingen, waarin het bouwkundig element geconcentreerd is nu, wat de inwendige organisatie betreft, op een soortgelijk succes wijzen, dan zou er werkelijk reden zijn geweest, om den aanvang van 1912 met onvermengde vreugde te begroeten.

Dit mocht evenwel niet zoo zijn, want hoeveel schoone momenten de Conferentie ook opleverde, hoe vaak zij deed denken aan eenheid van wil en gedachte bij allen, die daar

vertegenwoordigd waren, en wat daarmede al niet te bereiken zou zijn, tehuis gekomen werden wij weder herinnerd aan de werkelijke toestanden in onze bouwkunstkringen, toestanden, die voor een groot deel oorzaak zijn van de tot heden ondervonden geringschatting, miskenning en teleurstelling bij een optreden naar buiten, toestanden, die ook bij vermeerderde belangstelling van het publiek en meerdere medewerking van de pers belemmerend zullen blijven werken, wanneer de bouwmeesters niet hun aandacht blijven wijden en alle krachten inspannen tot hervorming in eigen kring.

Het is niet voldoende, dat de bouwmeesters het eens zijn over honorariumtabel en prijsvraagregelen, wij erkennen, het is iets, het is misschien zelfs betrekkelijk al veel, maar het is lang niet alles en, wat meer zegt, het is niet het voornaamste.

De bouwkunst zelf is het o. i., die den bouwmeester het naast aan het hart moet liggen, nader dan de materieele vakbelangen en het is naar onze overtuiging van het hoogste gewicht, dat de bouwmeesters het onder elkander, in hoofdzaken althans, eens zijn over de beginselen, die hun in den tegenwoordigen tijd tot richtsnoer moeten strekken bij de uitoefening van hun kunst.

Nooit te voren heeft de wereld in de bouwkunst een tijdperk beleefd van dusdanige anarchie als het onze.

Toen Gugel zijn geschiedenis der Bouwstijlen schreef, kon hij zijn tijd nog met vrij groote juistheid eclectisch noemen. Op onze toestanden past die uitdrukking niet meer, met het eclectisme hebben wij afgerekend, wij willen er ten minste niet meer van weten en op enkele uitzonderingen na doet ieder maar naar eigen inzicht.

Welke frontveranderingen hebben wij niet bij de beste bouwmeesters van onzen tijd kunnen waarnemen, frontveranderingen, waarvan geen voorbeelden in de geschiedenis zijn aan te wijzen en waarvan wij thans geen verklaring zullen trachten te geven. Wat een zoeken en ploeteren in allerlei richtingen ook bij begaafde kunstenaars, zonder dat daarbij vooralsnog van een eenigszins logischen ontwikkelingsgang iets te bespeuren is.

Deze opmerkingen vloeien voort uit de beschouwing van het werk der bouwmeesters, die hier bedoeld zijn, maar hooren wij hen aan het woord over kunstbeginselen en gaan de beschouwingen eens wat dieper, waar de kunstbroeders in eigen kring vergaderd zijn, dan eerst komt de anarchie in de beginselen recht aan het licht en waaraan anders dan aan het bestaan dier wetteloosheid, dier grenzelooze willekeur, is het toe te schrijven, dat er thans stemmen opgaan, die aandringen op de instelling van hoogerhand van een officieel kunstinstituut, een Academie als hoogste autoriteit in kunstzaken en op een wettelijke bevoegdheid van den architect?

Daarvan moge heil verwachten wie wil, maar het zou de eerste maal niet zijn, dat vrije mannen zich vrijwillig bogen onder een dwangjuk, dat zij zelf hebben verlangd. Het is een veeg teeken, dat in de republiek der kunsten bescherming in die richting gezocht wordt en ofschoon wij wij met voorspellingen liefst voorzichtig zijn, hier meenen wij toch, dat het allerminst gewaagd is en er niet veel scherpzinnigheid voor noodig is, om van een officieel kunstinstituut slechts onheil te voorspellen.

Voor wettelijke bevoegdheid van den architect kan men meer gevoelen, daarvan groot onheil te verwachten zou overdreven zijn, maar het aanbreken van een nieuwe gouden eeuw voor de Nederlandsche bouwkunst zien wij ook daaruit niet voortkomen.

Het is zoo gemakkelijk, om mede te zingen in het groote koor, dat op allerlei gebied om bescherming roept, maar wij zullen er niet veel verder mede komen en naar andere middelen moeten uitzien om de anarchie te bezweren, met behoud van de vrijheid, die een levensvoorwaarde voor alle gezonde kunstontwikkeling is en waarop dan ook in den grond de Nederlandsche bouwmeester terecht zeer gesteld is. Wanneer wij met deze eigenaardigheid, die uit ons volkskarakter voortvloeit, geen rekening houden, wanneer wij meenen, dat al wat in Duitschland kan ook hier mogelijk is, dan zullen op den duur alle pogingen op verbetering gericht falen.

Op de vraag, welke dan wel die andere middelen zijn, die wij zouden willen voorstellen, kunnen wij voor heden nog niet anders dan een ontwijkend antwoord geven. Er is tijd noodig, om die vraag goed onder de oogen te zien en gebrek aan tijd tot gezette overweging is ook hier een der grootste hinderpalen.

Dit is vooral te bejammeren nu overal een groote bedrijvigheid in bouwaangelegenheden is op te merken, een bedrijvigheid, die men gestadig ziet toenemen. Wij hebben een tijd gekend, dat een soortgelijke bedrijvigheid was waar te nemen, den aanleg van ingenieurswerken betreffende en daaraan heeft ongetwijfeld de ingenieursstand zijn opkomst en zijn grooten invloed in zaken van openbaar belang voor een groot deel te danken.

Thans, ofschoon er veel plannenmakerij bij in het spel is en zelfs ook politiek, zijn het uitbreidingsplannen, stadhuizen, schouwburgen, verkeerswegen, waarover gedelibereerd wordt en thans is de architect aan de beurt in deze aangelegenheden, die hem toch zeker, omdat zij nagenoeg altijd een aesthetischen kant hebben, van meer nabij aangaan dan den ingenieur.

In dit opzicht dus zijn de tijdsomstandigheden hem gunstig, er is en er komt nog werk in overvloed, want de algemeene welvaart gaat in een stijgende lijn.

Is het nu niet jammer, dat die bedrijvigheid komt in een tijdperk van anarchie en daaruit voortspruitende onmacht? En moet niet het eerste werk der bouwmeesters zijn te zorgen, dat zij voldoen kunnen aan de eischen des tijds, die meer vragen dan bevrediging van materieele behoeften en oplossing van technische moeilijkheden. Daar zijn wij met alle middelen, die ons tegenwoordig ten dienste staan, vrij spoedig mede klaar, maar de nieuwe tijd vraagt nog wat anders, dat de ingenieur hem niet geven kan.

Hij vraagt een bouwkunst, die evenals die van andere tijdperken van groote welvaart tot het nageslacht zal spreken en vertellen, dat onze beschaving niet bij die welvaart achterstond, maar dat wij in alle opzichten, onder de beschaafde volken, een eervolle plaats innamen in de twintigste eeuw, en die plaats ook verdienden.

Of verdienen wij die misschien nog niet?

Deze netelige vraag zullen wij bewaren als uitgangspunt voor een volgende betrachting.

Overheid en Architect.

In een Engelsch dagblad werd onlangs geklaagd over de gebrekkige kennis van de beginselen van stedenbouw bij architecten en beweerd, dat het ontbreken van goede krachten in dezen nieuwen tak van bouwkunst oorzaak is van de langzaamheid, waarmede de Tower Planning Act ten uitvoer wordt gelegd, terwijl toch voor jonge architecten, die er toe geneigd zijn, hier een ruim arbeidsveld open ligt.

Die bewering bleef niet zonder tegenspraak, waarbij erkend werd, dat wel de meeste architecten nog veel te

leeren hebben op dit gebied, maar dat het toch niet aangaat, de schuld van den langzamen gang van zaken bij stadsuitbreiding en stadsverbetering op hen te werpen. De meer algemeene oorzaak daarvan moet gezocht worden in de onverschilligheid op onkunde van de plaatselijke besturen, want er zijn oudere en jongere architecten genoeg, die gaarne aan het werk zouden tijgen, wanneer gemeentebesturen of grondeigenaren hen slechts in de gelegenheid wilden stellen.

Er schijnt thans uitzicht, dat in het jaar 1912 wat meer gang in de zaken zal komen. Birmingham en Sheffield hebben groote plannen in voorbereiding en het voorbeeld van deze groote steden zal zonder twijfel navolging vinden.

Het is in Engeland al net als bij ons; met de ten uitvoerlegging van onze Woningwet gaat het maar langzaam, doch men is hier nog niet op het denkbeeld gekomen, daarvan aan de architecten de schuld te geven.

Waar de groote steden een slecht voorbeeld gaven, kan het ons niet verwonderen, dat kleinere gemeenten zich veroorloofden een onverschillige houding aan te nemen en de moeilijkheden te ontgaan door te doen alsof vele bepalingen der Woningwet niet bestonden.

Vooral ten aanzien van stadsuitbreiding en stadsverbetering wordt groote onverschilligheid aan den dag gelegd en dit is waarschijnlijk hieraan toe te schrijven, dat men, om die zaken goed aan te vatten, de voorlichting van deskundigen, van architecten, noodig heeft en deze heeren hebben de lastige gewoonte, wanneer zij ontwerpen maken en adviezen geven, later hun lastgevers een nota te sturen, berekend volgens de gebruikelijke honorarium-tabel. Dit is heel onpleizierig voor burgemeesters en wethouders, die elke cent, die zij uitgeven, moeten verantwoorden tegenover lastige gemeenteraden, die veelal een soort van angstvallige vrees koesteren of een hekel hebben aan alles wat deskundige heet. Men behoeft slechts verslagen van gemeenteraadsvergaderingen te lezen, om telkens te ervaren, welke liefelijkheden daar vaak aan het adres van deskundigen worden gedebiteerd, hoe met hun adviezen wordt omgesprongen, waaromtrent dikwijls onomwonden verklaard wordt, dat men er maling aan heeft.

Een dergelijke verklaring tusschen overheid en architect is zeker niet de meest gewenschte, om de vraagstukken van openbaar belang, die onderwerpen van bouwkunst betreffen, spoedig tot de beste oplossing te brengen.

De Woningwet heeft die toestand, zooal niet geschapen, dan toch scherper doen uitkomen dan te voren. Zij dwingt de overheid, zich in te laten met zaken, waar zij zich vroeger niet mede te bemoeien had en zij dwingt haar, zich te doen voorlichten door deskundigen en toch is het merkwaardig te zien, hoe er hier en daar getracht wordt, aan die dwingende verplichtingen te ontkomen.

Moet hier nu van hoogerhand worden ingegrepen, moeten de bepalingen der Woningwet worden uitgebreid en verscherpt? Deze vragen kunnen bij een eventueele herziening dier wet overwogen worden en het is met het oog hierop, dat wij meenden goed te doen, naar aanleiding van het Engelsche bericht, eens even aan te stippen, wat hier als een der oorzaken van den tragen gang van zaken bij de toepassing der Woningwet moet worden aangemerkt, de houding, die de overheid in de meeste gevallen aanneemt tegenover den architect.

Caoutchouc-preparaten.

Reeds sedert eenige jaren worden in Duitschland caoutchouc-preparaten voor verschillende doeleinden in de bouwtechniek toegepast en o. a. de zoogenaamde caoutchoucboter gebezigd om cement waterdicht te maken. Dit materiaal is een taaie massa, die met petroleum verdund wordt en wel twee gewichtsdeelen caoutchouc-boter met een deel petroleum. Hierdoor verkrijgt men een vloeistof, die zich gemakkelijk laat opstrijken. Bij proeven, daarmede genomen, bleek, dat de bestrijking zich goed hechtte op cementwerk, dat slechts een dag oud was en ook later geen afbladdering werd waargenomen. Ouder werk nam de bestrijking nog later aan, omdat de oppervlakte de vloeistof min of meer opzoog en de kleur der bestreken oppervlakken nam alleen een eenigszins geelachtigen tint aan, die in de meeste gevallen niet hinderlijk was.

Verder werden nog proeven genomen op doorlaatbaarheid voor water, op dezelfde wijze als men die wel neemt met dakpannen en leien. Er werden namelijk cementplaten gemaakt, waarvan er een onbestreken bleef en de andere met het caoutchouc-preparaat aan een zijde bestreken werd.

De onbestreken plaat was iets sterker van samenstelling, maar dit nam niet weg, dat zij reeds na 5 minuten water begon door te laten, terwijl de bestreken plaat, na een maand nog geen sporen van indringen van water vertoonde.

Door deze proeven was dus gebleken, dat caoutchouc-preparaten voor het waterdicht maken van cement- en metselwerk waarschijnlijk met succes gebezigd zouden kunnen worden en die verwachting schijnt niet te zijn teleurgesteld, anders toch zou de fabricatie daarvan niet door de Nederlandsche industrie zijn ter hand genomen.

„De Eerste Nederlandsche Trockenstuccfabriek" Eduard Nettesheim te Venlo, brengt namelijk tegenwoordig twee producten in den handel, onder de namen „Montanolin" en „Caoutchoucfluat", waaromtrent wij het volgende vermeld vinden.

Montanolin is een caoutchouc-preparaat, dat de caoutchoucboter vervangt, maar overtreft in werkzaamheid terwijl het bovendien in de practijk minder kostbaar is gebleken. Het is een extract en men moet het voor het gebruik verdunnen. Tot het waterdicht maken van gewoon beton of metselwerk bezigt men b.v. 1 deel op 2 deelen petroleum.

Is zeer spoedig drogen gewenscht, dan gebruike men gewone terpentijn of een speciale verdunningsolie, die door dezelfde fabriek geleverd wordt. Deze verdunningsolie wordt o.a. aanbevolen, wanneer reeds met olieverf bestreken vlakken met montanolin behandeld moeten worden, of wanneer men het kleurlooze preparaat wil vermengen met verfstoffen, waarvoor men dan minerale verfstoffen moet bezigen.

De behandeling moet steeds bij droog weer geschieden en de te bestrijken oppervlakte goed gereinigd en droog zijn. Met 1 K.G. montanolin en 2 K.G. verdunningsolie kan men naar gelang van de meerdere of mindere poreusheid 10 à 12 M², eenmaal bestrijken.

Caoutchoucfluat is een preparaat meer bepaald bestemd tot het bestrijken van binnenmuren, ter verhindering van het optrekken van vocht uit den ondergrond. Het is een zwarte gummilak, die geleverd wordt geheel voor 't gebruik gereed, dun vloeibaar, zoodat het door alle poreuse voorwerpen gretig wordt opgezogen, waardoor deze tegen het binnendringen van vocht beveiligd zijn. Het is ongevoelig voor electrische en chemische invloeden, bijtende zuren, gassen, dampen, hitte en koude. Men zorge er voor, dat bij het opstrijken geen open vuur in de nabijheid is;

daardoor zouden ongelukken plaatsvinden, want het „caoutchoucfluat" is zeer licht ontvlambaar.

Bij de toepassing moet voorts het volgende in acht genomen worden.

De natte pleisterlaag moet tevoren geheel verwijderd en de voegen van het metselwerk circa 1 c.M. diep uitgekrabd worden. Daarna maakt men alles met een bezem flink schoon. Nu behoort men te trachten de muren althans oppervlakkig droog te krijgen. Bij kleine oppervlakten geschiedt dit het eenvoudigst door middel van een soldeerlamp. Bij grooter uitgebreidheid van het vocht stookt men liefst een flink cokesvuur en ventileert goed. Na verloop van één dag blijkt dan meestal reeds dat de muur droog is. Wanneer men het vuur verwijdert kan de bestrijking aanvangen. Dit werk moet met groote nauwkeurigheid geschieden, want slechte resultaten kunnen het gevolg zijn van onvoldoende zorg bij het bestrijken. Daarom is het verstandig na 24 uren een tweede behandeling met caoutchoucfluat te laten volgen; men kan dan overtuigd zijn, dat geen plekje onbestreken bleef.

Bij het opbrengen der tweede of deklaag bewerpe men de pas bestreken oppervlakte met droog scherp zand. Daardoor verkrijgt men een beter hechtenden ondergrond voor het pleisterwerk. Nog 24 uren later kan de muur beraapt of bepleisterd worden. Soms echter zal het niet mogelijk zijn de pleisterlaag te vernieuwen. Ook dan is caoutchoucfluat aan te wenden, maar op eenigszins andere wijze. Men verwijdert eerst het behangsel van den vochtigen muur en bestrijkt hem vervolgens (natuurlijk na oppervlakkig droog te zijn) tweemaal met het preparaat. Wanneer de tweede laag droog is, strijkt men er een deklaag over van gelijke deelen caoutchoucfluat en gemalen krijt. Vervolgens kan opnieuw behangen worden.

Men ziet, dat de bewerking eenigszins omslachtig is, maar wanneer zij doel treft, moet men zich dit bezwaar getroosten.

Er is nog een ander gebruik, dat gemaakt wordt van caoutchoucfluat. Men kent het euvel van rottende vloerzeilen. Welnu, het bedoelde preparaat verhelpt ook dit. Wanneer men linoleum op een cement- of betonvloer wil leggen, dan bestrijke men dien eerst tweemaal met caoutchoucfluat. Daarna brengt men de deklaag van dit product met gemalen krijt aan, plakt het linoleum met copallak op den vloer — en de rotting van het zeil is voor goed voorkomen. Ook op gas- en waterleidingbuizen oefent het preparaat zijn beschermende werking en voldoet daarop veel beter dan olieverf.

Nog een derde product wordt door de fabriek dezer preparaten in den handel gebracht, namelijk een soort dakpik, onder den naam van „Pixolon", een goedkoop en afdoend middel voor het dichten van lekkages in elk dak, van welk materiaal dit ook zij, doch de beide eerstgenoemde producten komen ons wel de belangrijkste voor.

Caoutchouc-preparaten zijn hier te lande nog weinig in de bouwtechniek aangewend, maar elk bouwkundige kent uit zijn practijk den last en de bezwaren van vochtige muren, ondicht pleisterwerk enz. Veelal is bestrijken met een waterdicht preparaat het eenige middel, dat aangewend kan worden.

Een proefneming met caoutchouc-preparaat behoeft niet veel geld te kosten en de fabrikant zal ongetwijfeld gaarne ieder, die daartoe zou willen overgaan, alle inlichtingen geven, die hij noodig heeft over den aard der preparaten, de wijze van aanwending in verschillende gevallen en de kosten, die er mede gepaard gaan.

Prijsvragen.

J. H. LELIMAN—PRIJSVRAAG.

Museum voor Moderne Kunstnijverheid.

Op deze prijsvraag zijn binnen den gestelden termijn van 1 Januari 1912 ingekomen 24 ontwerpen, met de volgende motto's en aantal teekeningen:

J. N., 12 teek.; Illusie, 10 teek.; Schets, 11 teek.; Klaverblad, 9 teek.; Un Patriote, 12 teek.; Ars Longa, 12 teek.; Ebby, 9 teek.; Lelie, 11 teek.; Evolutie, 9 teek.; GB. GE., 7 teek.; Studie, 8 teek.; Theorie en Praktijk, 9 teek.; Henry, 10 teek.; Modulus 500, 9 teek.; Sans Peur et sans Reproche, 10 teek.; Twee driehoeken, 10 teek.; Wajang, 14 teek.; Asmall I, 7 teek.; Kunst en Nijverheid, 9 teek.; Driehoek in cirkels, 6 teek.; Perseus, 9 teek.; Arbeid Adelt, 9 teek.; Clio, 11 teek.; Arti et Industriae, 13 teekeningen.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 2. Officieel gedeelte.

Landhuis te Zandvoort, arch. J. H. W. Leliman b. i. met afbeeldingen.

The African Architect, door J. Coenraad Meischke, met schetsjes van den schrijver.

Winddruk, door W. J. M. van de Wijnpersse, met figuren.

Kleinpflasterwegen, door B. J. Kerkhof.

Conferentie over het Bouwkundig Element bij de bescherming van de Schoonheid van Nederland (Vervolg.)

ARCHITECTURA No. 2. Mededeelingen betreffende het Genootschap.

Verslag van de 1305de Gewone Ledenvergadering van 10 Januari 1912.

Ledenvergadering van de Club van Utrechtsche leden van het Genootschap A. et A. met afbeelding.

Twee en dertighoek, door J. Zielsma met afbeelding.

Jaarverslagen.

Ingezonden stukken. Willem C. Brouwer en C. J. de Haas.

DE BOUWWERELD No. 2. Echo's II. De bouwkunst in de pers.

De Westzij der Toren te Zaandam, met afbeelding.

De Deel, met afbeeldingen.

Ontwerp Ziekenhuis, voor 74 bedden, arch. C. Sanders (Schiedam).

DE INGENIEUR No. 2. Over de lengte van den sleutel voor het aandraaien van schroefbouten voor spoorstaaf-laschverbindingen, door E. C. W. van Dijk c. i.

Verslag van de Staatscommissie inzake den toegang tot Nederland door het Noordzeekanaal, met afbeeldingen.

De Technische Hoogeschool in 1910—1911, uit de rede van den Rector-Magnificus Dr. J. Cardinaal w. i.

Promotie van Jan Larié tot doctor h. c. in de technische wetenschap, uit de rede van Prof. Dr. H. G. Jonker.

TECHNISCH WEEKBLAD (B. v. T.) No. 2. Officieel gedeelte. — Aan H.H. Leden van de Scheepsmach.-Ver. Vakgroep v. d. B. v. T., in Ned.-Indië. — Een algemeene Bond van Machinisten. — Beton en gewapend beton in de practijk (vervolg). — Correspondentie. — De Lensleiding. — Bevordering vakopleiding.

DE AANNEMER No. 2. Reorganisatie der Kamers van Arbeid I. Enschedé.

Ingezonden stukken. Repliek op het ingezonden stuk „Een ernstig feit", door H. Jalvingh.

DE NEDERLANDSCHE KLEI-INDUSTRIE No. 28. De electriciteit in het steenbakkersbedrijf. — Wijziging der wet op de Kamers van Arbeid (Vervolg). — Opzeggingstermijn. — Cement.

KLEI No. 2. In dit nummer wordt voortgezet het artikel: «Klinkerwegen» met bitumineuse voegvulling, op een onderlaag». Daarin wordt de onderstelling uitgesproken, dat voor klinkerwegen in ons land, een onderlaag van klinkerbrokken en klinkerpuin wellicht het meest aan te bevelen zal zijn ook uit een economisch oogpunt. Verder vinden wij het slot van een stuk over de warmte als krachtbron in de klei-industrie en het vervolg van het uittreksel uit de gewijzigde Arbeidswet.

Ter oplustering worden een paar voorbeelden van baksteenbouw uit Amerika gegeven, namelijk de Baptistenkerk te Camden en de Windsorschool te Brookline.

DEUTSCHE BAUZEITUNG No. 1. Die neuen Restaurations- und Saalbauten im Zoologischen Garten zu Berlin, arch. Jürgensen & Bachmann, met vele afbeeldingen.

Die neue Hängebrücke über die Donau in Passau, met afbeeldingen.

No. 2. Die neue Hängebrücke über die Donau in Passau (slot) met afbeeldingen.

Architektur-Studien aus Indien, met vele afbeeldingen.

No. 3. Die neuen Restaurations- und Saalbautenim Zoologischen Garten zu Berlin, (Slot) met afbeeldingen.

Einflusz deutscher Technik durch Tsingtau auf China.

Die Elektrisirung der nördlichtsten Eisenbahn der Erde, met afbeeldingen.

Einige Bausteine zur Geschichte deutscher Mittelalterlicher Domanlagen, door Baurat Heinrich Bens.

No. 4. Vom engeren Wettbewerb zur Erlangung von Entwürfen für den Ausban des Domes in Freiberg in Sachsen, met vele afbeeldingen.

Die Zentralheizung als Wohnungsheizung, door Dr. Rich. Schröder.

MODERNE BAUFORMEN No. 1. (Julius Hoffmann, Stuttgart.) Het eerste nummer van dit maandschrift wordt in beslag genomen door het werk van drie bouwmeesters een Duitscher, Prof. Richard Berndl te München, een Amerikaansche firma, Perkins, Fellows & Hamilton te Chicago en een Deen, Carl. Brummer te Kopenhagen. Berndl is een veelzijdig talent en met succes beweegt hij zich op het gebied van woonhuisbouw, zoowel als op dat van kerkbouw, zijn kerkjes van bescheiden afmetingen mogen het best geslaagd genoemd worden en ook verdienen vermelding zijn muziekzalen voor München en zijn Mozarteum voor Salzburg.

Een geheel andere kunst is die der Amerikaansche firma, waarvan hier een paar reusachtige schoolgebouwen zijn afgebeeld, strenge rechtlijnige baksteenbouwwerken, evenwel goed van verhoudingen en daardoor niet zonder karakter. Ook de woonhuizen van Carl Brummer zijn grootendeels uitgevoerd in streng volgehouden baksteen constructie en in karakter winnen deze het van de zwak geel gepleisterde villa met rood pannendak aan den Oresund, die in hare mooie situatie wel een goed effect maakt, maar ook in zuidelijker streken op haar plaats zou zijn.

DEUTSCHE KUNST UND DEKORATION No. 4. In de Januari-aflevering van Alexander Koch's maandschrift is behalve aan twee Münchener schilders Albert Weisgerber en Josse Goossens, talenten van vrije uiteenloopende richting, en aan den beeldhouwer Anton Hanak te Weenen, een groote plaats aan de bouwkunst ingeruimd. Eerstens zien wij hier namelijk in het Odeon-Kasino te München binnen-architectuur van den architect J. A. Campbell en den schilder J. Moessel.

De inrichting van de zaal met de loges daaromheen is meer eigenaardig dan bepaald architectonisch zeer geslaagd te noemen, ook de decoratie is eenigszins bizar en op Japansch geïnspireerd, maar de kleur redt het geheel en dit is waarschijnlijk wel aan den schilder te danken.

Verder vinden wij vier woonhuizen van de architecten Th. Veil & G. Herms te München beschreven en afgebeeld, eenvoudig en zonder pretentie zoo van buiten als van binnen, maar goede type van landhuizen.

Slechts een bescheiden plaatsje neemt de kunst-industrie in dit nummer in met de afbeelding van eenig modern borduurwerk.

VRAAGSTUKKEN MET UITVOERIGE VOORBEELDEN ter oefening in het berekenen van Bouwkundige Constructies door P. W. Scharroo, Eerste Luitenant der Genie. Amsterdam, van Mantgem & de Does, 1911.

Dit werkje is bestemd om gebruikt te worden naast het bekende werk van denzelfden schrijver »Elementaire berekeningen van bouwkundige Constructies« en bestaat uit een verzameling vraagstukken niet minder dan 300 in getal, die een derde gedeelte van het boek in beslag nemen. Die vraagstukken betreffende Statica, de Toegepaste Statica, Constracties in hout ijzer en metselwerk en Constructies in gewapend beton.

Bij elk vraagstuk wordt verwezen naar het zoo even genoemde leerboek en daardoor de leerling op weg geholpen, hetgeen vooral voor hen, die zonder verdere hulp deze vraagstukken willen oplossen van groot gemak is. Twee derden van het boek zijn verder gewijd aan de uitgewerkte voorbeelden, waarvan er vele aan de praktijk ontleend zijn en die daarom ook als waardevol studiemateriaal te beschouwen zijn. Voor velen zal dan ook deze uitgave een welkome aanvulling zijn van de »Elementaire berekeningen«, die in vele handen zijn en zelfs in het buitenland de aandacht hebben getrokken.

Onlangs toch is hiervan een Fransche uitgave verschenen, vertaald door den Ingenieur O. Berthold te Luik, een feit, dat zeker vermelding verdient, waar het zoo zelden voorkomt, dat Hollandsche Technische werken in den vreemde waardeering vinden.

Varia.

DE MAKER VAN DEN POPTA-SCHAT.

II. (Slot.)

De heer Bakkers zet thans uiteen, op welke gronden hij tot de overtuiging is gekomen, dat wij Hillebrand Brongersma hebben aan te wijzen als den tot nog toe onbekend gebleven maker van den Popta-schat.

De Meesters in dat tijdvak ontleenden hun teeken, waar zulks gevoeglijk ging, nog al veel aan familie- of bijnaam.

Verschillende voorbeelden nu doen den heer Bakkers vermoeden, dat onze H. Brongersma als teeken heeft aangenomen „een beker".

„Een voorstelling van een bron, eerste lettergreep van zijn naam, laat zich slecht duidelijk voorstellen op de ruimte van 3 mM., beter doet zulks het gebruikte teeken op de kunstwerken geslagen, als direct bij elkaar passende „bron en beker", weshalve het laatste teeken ook in het vak veel voorkomend m. i. een zeer gelukkige keuze was!

Verder bewijst het leerlingenboek, dat aan onzen Meester juist leerlingen zijn toevertrouwd, zijnde zonen van flink bekende meesters zilversmeden hier ter stede, en besluit ik daaruit, dat dezen naar aanleiding van het superbe werk, zóó nooit gezien hier ter stede, deze leerschool op prijs stellende, daartoe zijn overgegaan!

Vind ik onzen Meester in 1662—1666, dus na een verblijf van zestien jaren hier ter stede, in de waardigheid verheven tot een der vier Burgemeesteren van Leeuwarden, en wanneer ik bedenk, dat uit de tien Espelen der stad de veertig vroedmannen, en uit dit getal wederom de 10 schepenen werden gekozen, en uit deze de vier Burgemeesteren bij jaarbeurt ter electie aan den Stadhouder werden voorgedragen, zijn dit duidelijke bewijzen, dat de persoon in kwestie, in aanmerking nemende de eeuw, waarin dit alles zich beweegt, zeer de aandacht op zich heeft moeten vestigen om deze hooge onderscheiding te verwerven, welke als ingekomen burger ambachtsman niet door hooge geboorte, doch door den roem van zijn werk zijn verkregen!

Hillebrand Brongersma komt in 1646 te Leeuwarden. Van de nog aanwezige voorwerpen zijner hand noem ik eerst den snuiter met de jaarletter R, en neem ik aan, dat deze in 1648 is gemaakt. De groote schotel en lampetkan met de jaarletter V zijn gemaakt vóór of in 1651, althans in dat jaar gereed gekomen en toen gestempeld door het Gilde!

De kleinere schotel in het Friesch Museum, waarop de voorstelling der werelddeelen, is alleen geteekend met het meesterteeken den beker, dus zonder jaarletter of eeuw, terwijl de dito schotel omschreven in de Catalogi der tentoonstelling 1880 te Amsterdam, eveneens voorstellende de werelddeelen, eigendom van jhr. De Beaufort te Driebergen, idem meesterteeken Beker plus jaarletter L en den leeuw draagt, dus in 1662 is gereed gekomen en gestempeld te Leeuwarden. Na bezichtiging en vergelijking der photo van den laatsten schotel, aanwezig in het Rijksprenten-kabinet te Amsterdam, blijkt, dat bij eenige verplaatsing der groepen de voorstellingen en beelden op beide schotels en ook de doorsnede of grootte en de vorm precies aan die in het Fr. Museum, gelijk is."

„Beweer ik, dat de Popta-exemplaren door Hillebrand Brongersma moeten zijn vervaardigd — het legaat Schotel en Kan van jhr. Lyklama à Nijeholt is door Pytter Mathijsz. gemaakt. De laatste wordt leerling in 1646 bij B., het jaar dat Brongersma in Leeuwarden komt, en wordt Meester in 1660 (zie boekje meesterteekens gildebord).

Schotel en Kan gestempeld met jaarletter H, welke geslagen werd in 1659, geven eenig vermoeden, dat dit zijn proefstuk kan zijn geweest, daar hij in Januari 1660 als Mr. werd ingeschreven.

Vorm des schotels, groepsgewijze indeeling der medaillons de jaargetijden, vrij gelijke grootte als de Popta-schotel doen mij vermoeden, dat we hier kunnen denken aan een pogen van den leerling om zijnen Meester, wiens beroemd werk hij in die werkplaats tusschen 1646—1651 had zien maken, in zijn gebrekkiger kunnen na te volgen. In kunstvergelijking toch staan ze als nacht en dag tegenover elkander!

En waar de lezer nu zal opmerken, dat de maker van het laatste is Pytter Faber, zie Catalog. 1909 en niet Pytter Mathijsz., dan vinden we in de trouwboeken der stad Leeuwarden „Pytter Mathijsen Faber mr. Goltsmidt te Leeuwarden trouwt op 29 Aug. 1658 met Pyttia Derx Fennema". De familienaam Faber is dus toen bijgevoegd.

Onomstootelijk dus hebben we hier met het werk van leerling en Meester te doen. Pytter Faber trouwde nog gezel zijnde, iets wat heel veel in dien tijd geschiedde, en oorzaak daarvan was zeker de groote onkosten verbonden aan het bekomen van het Meesterschap."

„Mocht gevraagd worden: doch hoe komt het, dat zoo weinig voorwerpen van dezen beroemden Meester, zoo ook van de anderen, nog aanwezig zijn? dan antwoord ik, bedenk, dat nà 1700 een periode is ingetreden van totaal gebrek aan kunstzin bij het algemeen, doch ook dat de nood der tijden daaraan sterk heeft geknaagd.

Dat in de treurige tijden nà 1672 — de oorlogen met Engeland, Frankrijk, Munster en Keulen vrij zeker ook prachtige stukken zijn „gevalideert" mag men aannemen, en bij eene bevolking welke genoemd werd „rede- en radeloos" te zijn, voor „kunst" weinig belangstelling zal zijn geweest! Jammer en zonderling genoeg blijft het verdere levensverloop van onzen meester onbekend. Zien we in de Burgemeestersboeken, dat hij van 1662—1666 in die waardigheid fungeerde en vind ik in het bekende leerlingenboekje aangeteekend, 1665 „Pytter Langweer als oudste in 't Gilde heeft aengeteekent, als de Burgemeester H. Brongersma niet wel te pas sijnde" voor Claes Luckas (een leerling), op het archief te Leeuwarden is tot nog toe daaromtrent verder niets te vinden. In 1666 teekent hij voor het laatst, waar hij den leerling Jan Huibertz. aanneemt. Ook uit de grafboeken der Ned. Herv. gemeente is het mij niet mogen gelukken iets meer van deze familie te vernemen.

In 1670 wordt Dirck Brongersma, waarschijnlijk zijn zoon, als leerling ingeschreven bij den toenmaals zeer bekenden meester Nicolaas Mensma. Ik vermoed, dat de vader toen reeds overleden was, aangezien hij in 1657 zijn zoon Gerben bij zich zelf in de leer doet, en zou de opname bij Nic. Mensma kunnen pleiten voor den roem des vaders en tot hoogachting voor diens nagedachtenis leiden, dat de bekende Mensma „Dirck" onder zijn hoede nam! Dat de zoo juist genoemde zonen van Brongersma niet te Leeuwarden als Goudsmeden woonachtig zijn geweest, bewijst alweer het bekende manuscript, en zijn ze dus niet in het vak doorgegaan of naar elders vertrokken, wat ik vermoed en waarvoor pleit het verder algeheele gemis aan gegevens in het archief te Leeuwarden.

Blijft alzoo de absolute zekerheid, veroorzaakt door de foutieve nabootsing van het meesterteeken van H. Bron 1646, omtrent den waren vervaardiger achterwege, en zal zulks nooit anders positief kunnen worden bewezen dan door b.v. een rekening over het geleverde te kunnen overleggen van den Mr. aan den besteller, waartoe ik alle mogelijke pogingen tevergeefs heb aangewend, wil ik eindigen na al het aangevoerde met de volgende conclusiën:

De Popta-schat zal afkomstig zijn uit de familie Van Eysinga. Heringa State (het tegenwoordige Popta-slot) was de oorspronkelijke State van jhr. Tjallingh van Eysinga, geb. 1596, overl. 1653, gehuwd met Eets van Hiddema in 1620, overleden in 1667. Deze lieten twee dochters na, Aeltje van Eysinga, gehuwd met jhr. Frans Eysinga von Jousma 14 Januari 1649 en Anna van Eysinga, welke in 1671 ongehuwd leefde te Marssum op Heringa State, uit wiens hand het in die van dr. Van Popta zal zijn overgegaan De groote schotel en kan nu zijn gereed in 1651 en zullen zijn vervaardigd op last van jhr. Tjallingh v. E., welke 1653 overleed, en zullen de twee kleine schotels (werelddeelen) vervaardigd in 1662, besteld zijn door zijne weduwe, welke in 1667 stierf.

Bij de boedelscheiding zullen kan en schotel benevens één der kleine schotels (werelddeelen) in bezit geraakt zijn van Anna van Eysinga en door deze later aan dr. Van Popta — terwijl de tweede schotel (werelddeelen) aan Aeltje van Eysinga is gekomen!

Alzoo is de laatste schotel overgeërfd door huwelijk van: Aeltje van E. met jhr. Frans Eys van Jousma 1621—1673 op diens zoon Tjallingh Edo Joh. Heringa v. Eysinga 1656—1690 op diens zoon Frans Julius Joh. Heringa v. Esyinga 1683—1730 op diens zoon Hessel Roorda v. Eysinga 1722—1790 op diens zoon Julius Joh. v. Eysinga 1752—1828 op diens zoon Binnert Philip v. Eysinga 1785—1835 op diens dochter jonkvr. Cathar. Joh. v. Eysinga, geb. 1817, welke in 1840 te Beetsterzwaag huwde met jhr. mr. Pieter de Beaufort, uit wiens boedel het volgens Catalogus Amsterdamsche tentoonstelling 1880, in bezit kwam van jhr. mr. W. H. de Beaufort te Driebergen, terwijl bedoeld kunstvoorwerp thans 1911 in bezit is van baron Van Harinxma thoe Slooten te 's-Graveland, eveneens door vererving aldaar gekomen uit de familie De Beaufort!

Op alle deze voorwerpen n:l., de schotels als daartoe geschikt, zijn aangebracht de precies gelijke adellijke emblemen van het geslacht van Eysinga — helmkap, dekkleeden, struisveeren etc., doch vindt men op grooten en kleinen schotel (Popta-schat) het wapen aangebracht van dr. Van Popta — welke niet van adel was, dus niet gerechtigd bovengenoemde emblemen te voeren en mij doet denken aan later doen aanbrengen van zijn wapen bij het in bezit geraken uit voornoemde nalatenschap van Anna van Eysinga, waarvan aan het snijwerk wapens Popta-slot meerdere bewijzen aanwezig zijn, en de bekende ijdelheid des persoons in zijn testament te vinden, zulks kan vermoeden. Zie Catalog. Leeuw. Tentoonst. 1900 no. 67, pag. 23.

Op den anderen kleinen schotel, thans bezitter baron van Harinxma thoe Slooten, precies dezelfde emblemen, doch het wapen van Hobbe Baerdt van Sminia en Tethje Gerroltsma (gehuwd in 1678,), welk wapen ook wordt gevonden op den grooten schotel vervaardigd door Pytter Faber, voornoemd! Zijn genoemde emblemen waarschijnlijk door den kunstenaar graveur evenzeer als dito drijver bij de bestelling aangebracht, om later misschien met een gewenscht wapen te kunnen worden aangevuld? Wij blijven in deze in het onzekere! Drijven en graveeren beide op den schotel Pytter Faber zinken in het niet bij het Popta zilver.

Met belangstelling zie ik de critiek tegemoet op mijne bewering:

1. Dat de periode 1650—1700, waarvan de Leeuwarder Zilversmeden benevens hunne merken allen bekend zijn, ondanks de m. i. ten onrechte beweerde critiek van den heer A. Pit in het bulletin Ned. Oudheden 1900—1901, geen kunstenaar kan aanwijzen in staat iets te bereiken wat door den Meester van het Bekerteeken is gepresteerd, — eene kunst welke tot op heden niet weer is bereikt!
2. Het beschrevene omtrent Hillebrand Brongersma.
3. Het onmoog'lijke teeken hem toegekend in verband met het ontbreken van den Beker op het gildebord.
4. De periode van jhr. Tjallingh van Eysinga en familie, uit welke bron beweer ik deze voorwerpen zijn gekomen, in verband gebracht met het Popta-slot (vroeger Heringa State, eigendom van bovengenoemden Tz. v. Eysinga), alsmede het verloop van den schotel, geven mij vrijheid om den onbekenden hier ongeëvenaarden Meester te zoeken in Hillebrand Brongersma, 1646—1666.

Gemengd Nieuws.

BINNENLAND.

Ruimtekunst.

In Neerlandia, het orgaan van het Algemeen Nederlandsch Verbond, lezen wij het volgende:

De heer Jac. van den Bosch heeft, naar de bladen melden, onlangs te Rotterdam over »ruimtekunst« gesproken. »Hetgeen sprekere, zoo lezen wij in een verslag, »met ruimtekunst bedoelt, is door de Duitschers in het woord Raumkunst veel beter uitgedrukt dan op het oogenblik nog met het Hollandsche woord ruimtekunst geschieden kan. Met Raumkunst wordt niet alleen bedoeld het meubileeren op zich zelf, doch wel in het algemeen de kunst van groepeeren der meubelen, de juiste verhoudingen der afmetingen van een vertrek..., de plaatsing van ramen in den wand", en zoo voorts.

Hier hebben wij, dunkt ons, weer een voorbeeld, hoe het gehaspel met een Nederlandschen naam voor een uit het buitenland bekend geworden zaak of denkbeeld voorkomt uit een onvoldoend begrip van het vreemde woord, waarmee zaak of denkbeeld wordt genoemd. Het Duitsche woord Raum beteekend zoowel kamer, vertrek als ruimte. Bedoelen de Duitschers zooals de heer van den Bosch aangeeft met Raumkunst de kunst om een kamer of vertrek in te richten, dan behoort het Nederlandsche woord ook niet ruimtekunst te wezen, maar kamerkunst, hetgeen dan de zaak niets minder goed aanduidt dan het Duitsche woord. Bedoelen zij er de kunst van de ruimte, d. w. z. de kunst om een ruimte behoorlijk te vullen, er de dingen met smaak in te rangschikken mede, dan duidt alweder ons ruimtekunst het denkbeeld niets minder goed uit dan het Duitsche Raumkunst.

Ten onrechte verlangt men telkens, dat een Nederlandsch woord, dat men in de plaats van een vreemd woord aanbeveelt, zal uitdrukken wat er bij het vreemde woord wordt gedacht, maar er niet in ligt.

Technische Hoogeschool.

In eene verleden week gehouden openbare vergadering van den Senaat der Technische Hoogeschool te Delft, heeft de rector-magnificus, prof. dr. J. Cardinaal, verslag gegeven van de lotgevallen der Hoogeschool, in den cursus 1910/11.

Aan zijn rede is het volgende ontleend:

Het getal studenten bedroeg voor 1909/10: 1178, waarvan 176 voor de eerste maal; voor 1910/11: 1235, waarvan 234 voor de eerste maal.

Het getal vrouwelijke studenten bedroeg voor 1909/10: 57, waarvan 14 voor de eerste maal, en voor 1910/11: 56, waarvan 14 voor de eerste maal.

Sinds de oprichting der Technische Hoogeschool in 1906 was het gemiddelde getal studenten 1100 per jaar en slaagden in het geheel 718 studenten voor ingenieur.

In 1910/11 slaagden 112 studenten voor ingenieur.

Op de verschillende prijsvragen kwamen geen antwoorden in.

Wie in den grooten toevloed van ingenieurs het gevaar ziet van massaproductie, baantjesjagerij of verstandig proletariaat, mag — zegt de rector — in zijn oordeel voorzichtig zijn. Let even op de groote behoefte aan ingenieurs, o.m. blijkende uit de oproepingen van den staat, voor Indië 15 mijningenieurs en 10 tijdelijke geologen, en weet even, dat de dienst der burgerlijke openbare werken in Indië een tekort heeft van 30 civiel-ingenieurs; dat bovendien de oud-leerlingen der Technische Hoogeschool hun weg vinden over den ganschen aardbol, dan is de toevloed niet bedenkelijk groot.

Na deze rede was het woord aan prof. dr. H. G. Jonker, die namens den Senaat het doctoraat in de technische wetenschap, eershalve, uitreikte aan dr. J. Lorié, privaat-docent aan de Universiteit te Utrecht, voor diens arbeid in het belang van de geologie.

Uitbreiding van het Binnen-gasthuis te Amsterdam.

Het Burgerlijk Armbestuur te Amsterdam heeft plannen ontworpen tot uitbreiding van het Binnen-gasthuis.

Zij betreffen de oprichting van een nieuwe kinderkliniek buiten het gebouw, waarin die tot nu toe gevestigd is. Het gebouw der voormalige kraaminrichting op den hoek van Oude Turfmarkt en Grimburgwal huisvest tot heden, behalve de afdeeling kinderziekten, ook nog de afdeeling neus-, keel- en oorziekten, huid- en geslachtsziekten en inwendige ziekten. De bij de verschillende hoogleeraren aldaar in gebruik zijnde localiteiten zijn in den loop des tijds geheel onvoldoende geworden, zoowel wat ruimten als wat inrichting betreft, en in meerdere mate dan voor de andere afdeelingen geldt dit voor de afdeeling kinderziekten, welke in geenen deele aan de eischen, welke tegenwoordig voor verpleging van kinderen gesteld worden, voldoet.

Het Burgerlijk Armbestuur heeft eerst getracht door verbouwing van het oude gebouw eene oplossing te vinden, doch dit stuitte op te veel bezwaren af. Het stelt daarom voor, de afdeeling kinderziekten uit het oude gebouw te verwijderen en daarvoor een nieuw gebouw op te richten. Dit zou kunnen verrijzen nabij den ingang van het gasthuis aan den Grimburgwal.

Omtrent de bestemming van de ruimten, welke door de verwijdering der afdeeling kinderziekten vrijkomen, zal het Burgerlijk Armbestuur later een voorstel doen.

Het nieuwe gebouw zou tevens ruimte moeten bieden voor de administratie- en kantoorlokalen van het gasthuis. Thans is het administratieve personeel zoo gebrekkig gehuisvest, dat de dienst er last van ondervindt. Het Burgerlijk Armbestuur meent daarom deze gelegenheid te moeten aangrijpen, om ook daarin verandering te brengen.

Door den dienst der publieke werken zijn schetsteekeningen vervaardigd voor het op te richten nieuwe gebouw. De kosten worden door dien dienst geraamd op rond f 222 000, onder welk bedrag begrepen zijn de kosten van inrichting en van aan te schaffen mobilair.

Met het voorstel van het Burgerlijk Armbestuur, om tot den bouw over te gaan, kunnen B. en W. zich vereenigen. Zij doen daarom aan den Raad een desbetreffend voorstel.

De Nieuwe Damplannen.

Nog in 1911 is een aanvang gemaakt met de sloopingder perceelen, begrepen in de nieuwe Damplannen. Nà Nieuwjaar werd het echter eerst ernst. B. en W. hebben namelijk besloten, in verband met voornoemde werken, een aantal straten en pleinen (als: Dam, Vijgendam, Damrak, Rokin, Beursplein, Damstraat, Nes, Hermietensteeg, Warmoesstraat, Beursstraat en Vischsteeg) bij gedeelten uit te sluiten van het verkeer, en wel gedurende het tijdvak van 1 Januari 1912 tot en met 31 Juli d. a. v., alzoo voor den tijd van zeven maanden.

In het voormalig gebouw van de firma Van Eijk wordt de directie gevestigd; ook komt daar een schaftlokaal voor de werklieden.

Van de demping van het Rokin, waaromtrent een gerucht liep, zal voorloopig niets komen. Men heeft dat water noodig voor den afvoer van puin, en, later, voor den aanvoer van bouwmateriaal. Wel schijnt ten stadhuize vast te staan, dat later het Rokin tot aan de Langebrugsteeg zal moeten worden gedempt. Het water voor de oude Turfmarkt (Nederlandsche Bank) blijft zooals het is, ter wille van de daar gevestigde veer-diensten.

Voor het terrein Rokin-Vijgendam, Nes, Hermietensteeg waren vóór 1 November l.l. vijf aanvragen ingekomen. Aan deze gegadigden zal, overeenkomstig het hieromtrent bepaalde, recht van voorkeur op het terrein worden verleend.

Bebouwing Gevers-Deynootplein, te 's-Gravenhage.

B. en W. hebben den gemeenteraad kennis gegeven, dat zij van de Schoonheidscommissie hebben ontvangen haar advies omtrent de bebouwing van het Gevers-Deynootplein.

Dit advies strekt, hoewel de commissie het plan-Berlage tot gesloten bebouwing in menig opzicht geslaagd acht, tot stichting van een open plein, gelegenheid gevende tot ruime vergezichten.

Daarvoor zou echter o. a. noodig zijn verplaatsing van de Badkapel, wat niet zou kunnen geschieden dan op voorwaarden, die voor de gemeente zeer bezwarend zullen zijn. De uitvoering van dit plan zou, aldus zetten B. en W. uiteen, ongeveer een ton gouds meer kosten dan het plan-Berlage ook doordat het aanzienlijk minder bouwterrein zal opleveren.

B. en W. handhaven dus het oorspronkelijk ingediende voorstel tot gesloten bebouwing van het plein.

De toren te Vlissingen.

Na afloop van de publieke aanbesteding voor den herbouw van den St. Jacobstoren te Vlissingen (waarbij minste inschrijvers waren de heeren Van Vaesse & Dun, te Vucht, voor f 39.400) deed de heer H. Jalvingh, te Assen, aan het Gemeentebestuur een aanbieding om den toren te herbouwen voor f 31,000, mits onder architectuur van den heer Frowein, die ook belast is met den herbouw van de afgebrande kerk.

In het blad „De Aannemer" heeft toen de Afdeeling Vlissingen van den Nederlandschen Aannemersbond tegen deze daad van den heer Jalvingh ten ernstigste geprotesteerd.

De heer Jalvingh heeft nu in genoemd blad zijn houding verdedigd, met mededeeling dat hij dat aanbod eerst heeft gedaan nadat Burg. en Weth. van Vlissingen om geldelijke redenen hadden voorgesteld den toren te herbouwen in cement, waarvan de laagste inschrijving f 35.550 bedroeg. De Heer Frowein, die een herbouw in gewapend beton, uit constructief, artis-

HINSE & VAN ELLINKHUIZEN. Uitvoering van werken in Gewapend en Ongewapend Beton
Voorl. Ontwerpen en Begrootingen gratis.
Nassaukade 504. Telef. 1258. AMSTERDAM.

tiek en geschiedkundig oogpunt ten zeerste betreurde, had toen den Heer Jalvingh, die reeds meermalen torens onder zijn architectuur had hersteld, prijsopgaaf gevraagd voor een herbouw volgens zijn gegevens. Op grond daarvan heeft toen de Heer Jalvingh zijn aanbieding gedaan.

Wijl de heer Frowein gehandeld heeft in het belang van het monument meent ook de Heer Jalvingh door zijne aanbieding geenszins eenige handeling verricht te hebben in strijd met den Bond van Aannemers.

Personalia.

— Voor de betrekking van directeur der gemeentewerken te 's-Hertogenbosch hebben, naar de 's-H. Ct. meldt, B. en W. in alphabetische orde voorgedragen de heeren: J. M. H. Kerssemaekers, civiel-ingenieur, districts-inspecteur bij den Raad van Toezicht op de spoorwegdiensten, te Groningen; J. B. Onderwater, civiel-ingenieur, adjunct-ingenieur bij de gemeentewerken te 's-Hertogenbosch; J. Reijsenbach, 1ste luitenant ingenieur te Edam, en H. S. De Roode, kapitein bij den staf der genie te Amsterdam.

A. C. BLEYS †.

— In den ouderdom van zeventig jaren is te Kerk-Driel (bij Zalt-Bommel) overleden de bekende architect A. C. Bleijs.

Volgens zijne plannen zijn te Amsterdam en elders vele belangrijke bouwwerken uitgevoerd. Zoo zijn o.a. de St.-Nicolaaskerk aan de Prins Hendrikkade, het St.-Elisabethsgesticht aan de Mauritskade en het O. L. Vrouwe-Gasthuis door hem gebouwd. Ook de Katholieke kerk te Hoorn werd door den heer Bleys ontworpen.

De thans overledene is eenige jaren lid van den Gemeenteraad der Hoofdstad geweest.

Vacante Betrekkingen.

— Onder-Directeur, voor de Nieuwe Ambachtsschool, met Avondteekenschool. aan het Timorplein, van de Vereeniging Mij. v. d. Werkenden Stand te Amsterdam. Akte M. O. M². of een der nieuwe Md of Me verplichtend. Salaris voor de Ambachtsschool van f 1700.— tot f 2100.— voor de Avondteekenschool van f 600.— tot f 800.—. Indiensttreding zoo spoedig mogelijk. Zich schriftelijk aan te melden, vóór of op 10 Febr. a.s bij den Directeur E. Jelsma, P. C. Hooftstraat 82¹. (1)

— Aank. Teekenaar gevraagd voor spoedige indiensttred. aan Constr. werkplaats nabij Amsterd. Schriftelijke sollicitaties lett. C. P. 337, Alg. Adv.-bur. D. Y. Alta, Amsterdam. (1)

— IJzerteekenaar, in tijdelijken dienst, bij den bouw der nieuwe Gasfabriek te Rotterdam, bekend met buisleidingen. Brieven aan het Bureau van het Gemeente-Gasbedrijf te Rotterdam. (1)

— Teekenaars, bij de Firma De Vries Robbé & Co., Constructiewerkplaatsen te Gorinchem. (1)

— Leeraar in Stoomwerktuigkunde, Machineteekenen, Lijnteekenen, Materialenkennis en zoo mogelijk Handteekenen aan de Semarangsche Ambachtsschool. Maandwedde f 300 met verhooging van f 50 telkens na 2 jaar tot een maximum van f 500; bovendien een toelage van f 50 per maand voor Pensioenverzekering.
Zich schriftelijk te wenden tot den Voorzitter van het Bestuur, R. Birckenhauer, Blankenburgstraat 47, Den Haag. (1)

— Bouwkundig Opzichter, goed kunnende détailleeren en genegen de dagelijksche leiding van een timmerzaak op zich te nemen. Salaris f 60 à f 70 per maand. Br., no. 28, bureau der »Leeuwarder courant«. (1)

— Adjunct-Directeur van den Gemeentelijken Reinigingsdienst te Leiden. Zie adv. in dit no. (2)

— Bouwkundig Opzichter-Teekenaar en Bouwkundig Teekenaar, bij den bouw eener 6e Kath. Kerk te Utrecht, voor directe indiensttreding. Brieven aan den Architect E. G. Wentink, Poortstraat 33 te Utrecht. (2)

— Opzichter-Teekenaar, bekend met kerkenbouw. Sollicitatiebrieven te richten aan het Informatie-Bureau van den A. N. O. en T. B. 3e Emmadwarsweg 15, Hengelo. (O.). (2)

— Teekenaar voor ijzerconstructie. Brieven lett. G M 712, «Nieuws van den Dag». (2)

(Vervolg 3e bladz. bijlage)

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Trottoir-, Terrazzo- en Granisttegels, Trottoirbanden, Kunstgraniet, Drijfsteen, Tennisbanen, enz. — — —

„HET WINKELHUIS" TECHNISCH BUREAU EN WERKPLAATSEN NIEUWE KERKSPLEIN 16 - HAARLEM
FABRIEK VAN Pui- en Winkelbetimmeringen — Complete Winkel inrichtingen — —

R. TIMMAN. Stoom-Timmerfabriek „DE ATLAS". — Prijsopgaven worden op aanvraag verstrekt. — HOUTHAVEN, AMSTERDAM. — Tel. 3905.

C. DE KLERK, ROTTERDAM, Tel. 6918.
Jalousieën, Rolluiken, Marquizen, Zonschermen.
NIEUWSTE CONSTRUCTIES EN MODELLEN.

WATERBRONNE, ONTIJZEREN HARDEN
N.V. DIEPBOOR Mij. „VULKAAN", v/h. J. DE BOER & Co., LEEUWARDEN

Stofbestrijding-Mij. Fabriek van: MARKIEZEN
Tel. Int. 28. — Jansveld 13. — UTRECHT. — JALOUZIEËN, ROLLUIKEN enz.

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN. WAAL- EN RIJNVORM.

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uwe CENTRALE VERWARMING.

DE REPRODUCTIE COMPAGNIE CLICHÉ'S Rotterdam

A. J. DINGEMANS,
KUNST- EN GROFSMEDERIJ.
op de Tentoonstelling te Brussel Monumentale Tuinhekken.
Telefoon 5098. AMSTERDAM. Overtoom 327.

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

PAPIERSTUC voor PLAFOND- en WANDVERSIERING in alle stijlen en volgens teekening.
Vraagt gratis Brochure en Prospectus aan de Opgericht 1890. - Tel. Int. 3613.
EERSTE NEDERLANDSCHE PAPIERSTUCFABRIEK
VOORHEEN BENNEWITZ & CO. - AMSTERDAM.

47STE JAARGANG. ZATERDAG 27 JANUARI 1912. No. 4

DE OPMERKER.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau »DE OPMERKER", Stephensonstraat 92, 's-GRAVENHAGE.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . f 5.—
Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België . . . . . (Uitsluitend bij vooruitbetaling) » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . (Uitsluitend bij vooruitbetaling) » 7.50

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.—
het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.

De Haagsche Schouwburg.

Zelden of nooit zijn in de Residentie zoovele belangrijke vraagstukken aan de orde geweest, waarbij de bouwkunst ten nauwste betrokken is, als nu in de eerste tien jaren der twintigste eeuw.

Vele daarvan behooren nog tot de nalatenschap der negentiende, maar wanneer wij nu naar dien tijd terugzien, dan schijnt het ons toe, dat er zich toenmaals slechts bij uitzondering iemand warm over maakte, dat er wel eens over gesproken, wel eens gewikt en gewogen werd, maar dat men toch eigenlijk niet van plan was zich voorloopig veel moeite te geven voor de oplossing.

Dat is nu heel anders geworden. Iedereen spreekt en schrijft thans over Uitbreidingsplan, Verkeerswegen, Schouwburg, Raadhuis, Paleis, Museum en tal van andere zaken en nauwelijks is een dezer onderwerpen een tijdlang van de baan, of er wordt weder een ander te voorschijn gehaald om opnieuw beduimeld te worden, wat natuurlijk ten gevolge heeft gehad, dat de frischheid van al die zaken al lang af is. Er schijnt, of er is wel zeker, een drijfkracht in werking, die dit spel gaande houdt. Wij zullen ons niet verdiepen in de vraag, waar die drijfkracht juist gezocht moet worden en hare aanwezigheid is in een voortuitstrevende stad verklaarbaar en zelfs zeer op prijs te stellen. Zij spoort aan tot een vroeger ongekende activiteit en waar de zaken vroeger wel eens een gangetje gingen, daar wordt nu gearbeid, onvermoeid gearbeid; alleen is het te betreuren, dat er zooveel tijd onvermijdelijk vermorst wordt aan monnikenwerk, omdat te veel menschen, zonder daarvan in alle opzichten op de hoogte te zijn, zich bemoeien met vraagstukken, die slechts door enkelen na gezette studie in hun vollen omvang overzien en tot oplossing gebracht kunnen worden.

Liet men die enkelen rustig aan den arbeid, leidde men hen niet telkens af met zoogenaamd nieuwe denkbeelden, het een al onbekookter dan het ander, dan zou men ook beter opschieten, want zeer terecht wordt algemeen geklaagd, dat het met vele zaken maar jaren en jaren blijft duren, eer men iets te zien krijgt van de uitvoering van plannen, waarover al zoo ontzachlijk lang in een kringetje rondgeredeneerd is en nu werkelijk toch niets nieuws meer te zeggen valt.

Een goede zijde heeft de langzame gang van zaken wel: met de uitvoering van al de plannen, die hier aanhangig zijn, zijn zonder uitzondering groote uitgaven gemoeid en al moge 's-Gravenhage behooren tot die gemeenten, die op een paar millioen niet behoeven te zien, de uitvoering van al de groote plannen binnen een kort tijdsbestek zou zeker de financiëele catastrophe na zich sleepen, met de voorspelling waarvan de Wethouder van Financiën gewoon is voor den dag te komen, wanneer de Raad wat al te onvoorzichtig in de beurs wil tasten.

Het gevolg is dan veelal, dat het maar weder bij praten blijft; praten kost geen geld, alleen maar wat tijd en rede-naars, wier tijd het minste waard is, kunnen zich niet voorstellen, dat er onder hun toehoorders en onder het publiek velen zijn, die op dit punt andere begrippen zijn toegedaan.

Gelukkig is er geen wet en geen verordening, die den burger voorschrijft van alles kennis te nemen, wat in de raadsverslagen van zijn goede stad te lezen staat en nog minder van alle beschouwingen, die de dagbladpers en de ingezonden-stukken-schrijvers noodig vinden daaraan vast te knoopen. Dit zou alleen mogelijk zijn voor iemand, die niets anders te doen heeft, maar de werkelijk belangstellenden en belanghebbenden behooren in den regel tot een categorie, die haar tijd beter gebruiken kan, die de waarde van productieven arbeid kent en wie dat eindeloos delibereeren uiterst zeer verveelt.

Wij kennen collega's hier in Den Haag, die onomwonden verklaren, dat zij er al lang genoeg van hebben, dat zij er niets meer van willen hooren of lezen, die de grootste onverschilligheid toonen, wanneer een nieuw voorstel of besluit tot hun kennis komt en die toch over al de hierbedoelde zaken hun meening hebben, die zij wijselijk voor zich houden.

Slechts veroorloven zij zich nu en dan een uitdrukking, die minder geschikt is om hier te worden neergeschreven, ten einde, hun ergernis lucht te geven.

Ergernis in hooge mate heeft reeds geruimen tijd de behandeling der befaamde Haagsche Schouwburg-quaestie gewekt en het onlangs genomen besluit, om nu toch eindelijk de bestaande Schouwburg in dit voorjaar te sluiten en aan de Weener architecten-firma Fellner & Helmer het ontwerpen van een nieuwe op te dragen, heeft de kroon gezet op het werk der Commissie, die met dit zaakje belast was.

„Tout vient au point à qui sait attendre", zullen de Weener collega's ongetwijfeld gedacht hebben, toen zij telegrafisch bericht van het raadsbesluit ontvingen. Het zal wel omtrent tien jaren geleden zijn, dat een hunner voor het eerst in verband met het Schouwburg-vraagstuk de Residentie bezocht en tusschentijds zijn er jaren verloopen, waarin hun kansen vrijwel op het nulpunt stonden.

Er is genoeg geprotesteerd, de heer Jurriaan Kok heeft tot het uiterste getracht, de zaak een andere wending te geven meer in het belang der Nederlandsche architecten, maar hij stond alleen. Alle protesten zijn zonder effect gebleven en nu zullen wij waarschijnlijk nabetrachtingen krijgen. Reeds troffen wij er in „De Telegraaf" een aan van de hand van Prof. C. L. Dake, luidend als volgt:

Het pleit is beslist. De Haagsche Schouwburg zal door een vreemden architect gebouwd worden. D. w. z., de plannen zullen door hem gemaakt worden en de stadsarchitect zal ze uitvoeren.

Dit is een zware slag voor onze architecten. Want, en hier wijs ik op mijne aanteekeningen van den 2den Januari j.l., deze beslissing bewijst, dat, ik gelijk heb gehad, toen ik aantoonde, verwarring in onze bouwkunst en gebrek aan krachtige leiding.

De geheele Haagsche gemeenteraad (op één lid na) heeft door zijn besluit te kennen gegeven, dat hij geen onzer architecten bekwaam genoeg acht, om een goeden, fraaien schouwburg voor de residentie te bouwen!

Nu mag men aannemen, dat de leden van den Raad veel van en over architecten gelezen hebben, want er wordt door de architecten en hunne woordvoerders veel over architectuur geschreven en dikwijls is dat schrijven ook wel lezenswaard. Ik spreek nu niet over de strijdschriften en pamfletten, waarvoor men slechts enkele personen mag verantwoordelijk stellen.

Die blijven buiten elk ernstig betoog.

Maar, en hier is des Pudels Kern, het publiek wil practisch in zijn beoordeeling te werk gaan en maakt zich van de waarde onzer architecten alleen een opinie door hun werken. Hetgeen ook juist is.

Maar tot het droevig resultaat leidde, dat men nu weer den vreemdeling binnen onze poorten haalt.

Men heeft geen algemeen vertrouwen in onze bouwmeesters.

Het Kurhaus te Scheveningen is gebouwd door een Duitscher. Het Vredespaleis (de internationale jury gaf den prijs bij den wedstrijd aan Cordonnier) door een Franschman en nu zal het stads-théater van Den Haag door een Weener architect gebouwd worden.

Nu wil ik in deze aanteekening buiten beschouwing laten of de Haagsche gemeenteraad in zijn opinie over het kunnen onzer Nederlandsche bouwmeesters gelijk heeft of niet.

Maar, die opinie zoo vaststaande, heeft de Raad gelijk gehad en handelt volstrekt niet anti-vaderlandsch door de gegeven opdracht.

Want 1°. is hij van meening geweest, dat het beter is een mooien, bruikbaren schouwburg, die wellicht honderd jaren een sieraad der stad kan zijn, te bezitten, dan het er op te wagen een gebouw te doen verrijzen, dat velen misschien ergernis geeft; 2°. denkt de raad, dat een mooi gebouw, door een vreemden architect gebouwd, tot leering van onze bouwkundigen kan strekken.

Mij dunkt, dat het niet overbodig ware, dat de architecten, waaronder toch zooveel knappe en bedaarde werkers moeten zijn, eens bijeen kwamen en over dit ernstig gebeuren gingen beraadslagen. En eens, zonder bitterheid in het hart, naar de oorzaak gingen zoeken, waarom het met de Nederlandsche bouwkunst niet zóó gaat als het wel wenschelijk ware; dat zij gingen zoeken naar de middelen om de opvoeding van den jongen architect te verbeteren; gingen onderzoeken of de jonge staatsprijswinners, in plaats van door wandel- en schetsreizen, ook beter gebaat waren door een vijfjarigen leerdienst bij een erkend grooten buitenlandschen meester, waar zij zouden medewerken aan stations, schouwburgen, paleizen, hotels, raadhuizen, Warenhäuser, etc. etc.

Ik weet wel, dat reeds vele vakaangelegenheden goed bestudeerd en gereglementeerd zijn, maar een vingerwijzing als men nu gekregen heeft uit Den Haag, moet toch aanleiding geven tot ernstige overwegingen.

Nog iets moet ik hierbij voegen.

Indien de Haagsche gemeenteraad alleen ongerust ware geweest over het gebrek aan ondervinding onzer bouwmeesters bij het bouwen van een schouwburg met al zijn moderne eischen, en had men vertrouwen gehad in een onzer architecten als kunstenaar, dan ware het mogelijk geweest dien in het buitenland studies te laten maken voor de speciale inrichting van een goed theater. Of men had hem den bouw opdragend, den bijstand kunnen vragen van de beroemde Weener specialiteiten, die nu het heele werk gaan maken (hetgeen uit de courantenberichten ten minste is op te maken).

Indertijd heeft het Kon. Hongaarsche gouvernement, of het gemeentebestuur van Budapest, wel den heer Weissman uitgenoodigd om den bouwer van het schilderij-museum aldaar, bij te staan bij het construeeren der bekappingen, die het licht in de expositiezalen geven. Die samenwerking is tot een zeer goed resultaat gekomen. Maar in Budapest heeft men vertrouwen in de kunst zijner architecten.

Professor Dake heeft zich onlangs, gelijk bekend is, bij de voorbereiding van de „Vierjaarlijksche", in zoo hooge mate het misnoegen der Amsterdamsche architecten op den hals gehaald, dat deze waarschijnlijk van zijne opmerkingen weinig notitie zullen nemen. Maar hier in Den Haag is de beleedigende behandeling, de bouwkunst aangedaan, ook

gevoeld, doch wat kalmer opgenomen en ziet men daarin geen reden om te negeeren wat de professor schrijft, ook omdat hij toch niet de eerste de beste is.

Wij willen hiermede niet te kennen geven, het in alle opzichten met zijn beschouwingen en conclusies eens te zijn, maar een grond van waarheid is er in opgesloten en daarom meenen wij, dat het verstandig is, er kennis van te nemen en rekening mede te houden, want werkelijk er zit in de geschiedenis der Haagsche Schouwburg-quaestie wel een vingerwijzing naar het een en ander, dat niet in den haak is met de bevordering der Nederlandsche bouwkunst.

De smaak van het Publiek.

Het publiek, het onbetrouwbare, het onbegrijpelijke op mode beluste, beginsellooze publiek, wordt door de beoefenaars van alle kunstvakken gaarne verantwoordelijk gesteld voor de zonden, die zij begaan. Zij verontschuldigen zich altijd met den harden dwang, die hun opgelegd wordt door die onaantastbare massa, die zonder zakelijke of redelijke eischen slechts slappe bastaard-producten vraagt. Hun zonden willen zij als zonden uit nood aangemerkt zien.

In het bijzonder is dit het geval in de kunst en bijna altijd in zaken betreffende interieurkunst, meubelen, stoffen, aardewerk, sieraden, enz.

Toegegeven, dat het breede publiek nu en dan onbegrijpelijk is, de jammerlijkste prullen bewondert en koopt en in grooten getale zich door de onnoozelste kunstgrepen laat vangen, heelemaal zoo erg als het door de zondaren tegen den smaak wordt voorgesteld is het toch niet, wel te verstaan het Duitsche niet. Bij alle onzekerheid heeft de Duitsche burger toch de deugd, leerzaam te zijn. Hij doet niet als de Romaan, die lacht om elk ongemakkelijk oordeel, die de schouders ophaalt, wanneer men hem wat beters wil laten zien en kalm zijn drafje vervolgt. De Duitscher neemt een opwekkend woord aan, is toegankelijk voor vreemde meeningen, laat zich zoo mogelijk overtuigen. Zonder dezen karaktertrek van het Duitsche publiek hadden de pioniers der nieuwe interieurkunst bepaald niet zoo spoedig op resultaten kunnen wijzen en ware alles bij vrome wenschen, voorstellen en theorieën gebleven.

Waarom nu op eenmaal den moed te laten zinken?

Waarom plotseling het vertrouwen te verliezen?

Laten wij ons toch door een paar pessimisten niet laten wijsmaken, dat het geliefde publiek alles afkeurt, wat niet een beetje pikant opgedischt wordt. Het is de erkenning van het eigen onvermogen, meer niet. Men moet het publiek wat aanbieden, dat houvast aanbiedt en smaakvol en kunstvol is. Men moet het in de mogelijkheid stellen, aan het betere de voorkeur te geven. De uitkomst heeft tot heden altijd en overal bewezen, dat dingen van hoogere en de hoogste qualiteit, zich een plaats op de markt veroverd hebben. Nog eens dingen van qualiteit; het halfgoede, halfrijpe en halfproblematische heeft geen aftrek kunnen vinden, daar de menigte zich wel eens laat overbluffen, maar nimmer op den duur bij den neus nemen. Zij gaat mede maar ten slotte wil zij toch altijd overtuigd zijn.

En waarom zou een waarachtig kunstwerk ook niet die overtuiging teweeg kunnen brengen! Zien wij toch hoe alles oplet, wanneer een voorwerp als smaakvol, schoon en artistiek aangeprezen wordt. Een publiek, dat er reeds prijs op stelt goeden smaak te bezitten, is niet het allerslechtste. Daarvoor behoeft de beeldende kunstenaar niet terug te schrikken en gerust mag hij het zijn werk aanbieden, zoo voortreffelijk en krachtig hij het vermag te scheppen. Hij hoede zich er voor naar de Sirenenzangen der beginselloozen te luisteren, want wanneer de menigte, om met Schiller te spreken „begonnen is zich met het slechte te vergenoegen", zoo zal het zeker eindigen het voortreffelijke te eischen, wanneer men het haar eerst gegeven heeft.

(Naar het Duitsch van Paul Westheim.)

Proeven met dakbedekkingen van licht materiaal.

Door het proefstation te Grosz-Lichterfelde zijn in den afgeloopen zomer proeven genomen ter beoordeeling van de dichtheid en de vuurvastheid van eenige soorten van dakbedekking op het platteland gebruikelijk en wel van:

1°. Vuurvast Stroodak (z.g. Gernentzdak);
2°. Gewoon Stroodak;
3°. Rietdak;
4°. Pannendak op Stroodokken;
5°. Heideplaggendak; en
6°. Spanendak (Schindeldach).

Voor elk soort dakbedekking werd een afzonderlijk klein gebouwtje opgericht en de bedekking aangebracht door geoefende arbeiders uit die streken van Duitschland, waar deze daken veelvuldig worden toegepast.

Voor het Gernentzdak*) werden de gereed aangevoerde strooplaten ter plaatse in een dunvloeibaar mengsel van leem, ammoniak-water en gips gedrenkt. De platen werden in natten toestand op het dak gebracht en met nagels op de daklatten bevestigd.

Het pannendak werd voor eene helft op gewone stroodokken gelegd, voor de andere helft werden de dokken met een dunvloeibare brij van leem, kalkdeeg en cement in water gedrenkt.

Voor het spanendak werden dennen spanen in dubbele dekking en met dichte voeg gebezigd.

Voor de overige dakbedekkingen werden de stroo-, riet- en heidelagen met 1 mM. dik verzinkt ijzerdraad aan de latten verbonden. Alle daken waren op den dag der beproeving ongeveer zes weken oud en ingevolge de droge weersgesteldheid volkomen uitgedroogd.

*) Bij de moderne constructie van strooëaken wordt het stroo met verzinkt ijzerdraad of geteerd touw tot vierkante platen gevlochten van ongeveer 70 c.M. zijde en 4 tot 6 c.M. dikte. Deze strooplaten worden kort voor het aanbrengen gedrenkt met een vloeistof, waarvoor bij voorkeur ijzeroxijde bevattende leem- of kalkaarde gebezigd wordt, aangemengd met ammoniak-kalkwater, waaraan men soms nog kaf toevoegt, om het wat lijviger te maken.

Deze op de bouwplaats gemaakte strooplaten bevestigt men op de latten, die tot op 35 c.M. van elkander kunnen liggen, van den voet van het dak beginnend, met verzinkt ijzerdraad. Hierbij moet de eerste plaat nog ruim 10 c.M. door de derde overdekt worden, terwijl men voorts de platen laat verspringen evenals de leien bij leidak.

Niet alleen verkrijgt men op die wijze een zeer dichte bedekking, die goed weerstand biedt aan vuur van buiten en van binnen, doch het is ook als een voordeel te beschouwen, dat bij het verbranden van de kapconstructie, het stroo zich niet brandend in het rond verspreidt, doch de platen, zij het dan ook gedeeltelijk verkoold, meerendeels in hun geheel blijven en de bedekking bij het instorten van de kap steeds naar buiten valt.

De genomen proeven bedoelden:

a. Het vaststellen van de doorlaatbaarheid der daken voor rook en dus ook voor lucht;

b. Het bepalen van de brandbaarheid bij het daarop vallen van brandende voorwerpen;

c. Het bepalen van den weerstand tegen vuur van binnen.

Voor de onder a. genoemde proeven werden binnen in de gebouwtjes sterk rookende vuren aangelegd en na sluiting van deuren en vensters het te voorschijn komen van den rook door het dak waargenomen.

Bij het Gernentzdak was alleen bij de gevels en bij den nok een zwak ontsnappen van rook waar te nemen, de dakvlakken bleken volkomen dicht te zijn.

Bij het gewone stroodak was slechts zwakke ontsnapping van rook door het dakvlak en sterkere bij de gevels en den nok te bemerken.

Het rietdak en het stroodokkendak vertoonden merkbaar sterkere doorlating in de dakvlakken, maar het sterkst was deze bij het heidedak.

Bij het spanendak daarentegen was de uittreding van rook weder gering.

In verband met de meerdere of mindere dichtheid konden dus de verschillende dakbedekkingen als volgt gerangschikt worden: Gernentzdak, spanendak, stroodak, stroodokkendak, en heidedak.

Bij de onder b. genoemde proeven werd de uitwerking van op het dak vallende brandende voorwerpen nagebootst, door brandende vlokken met petroleum gedrenkt poet-katoen daarop te laten vallen en een stuk brandend dakpapier er op te brengen.

Bij het Gernentzdak had dit geenerlei uitwerking op de dakvlakken. Enkele bij de nok uitstekende stroohalmen vatten vlam en daardoor geraakten ten slotte de windveeren in brand.

Het stroodak, het rietdak en het heidedak geraakten bij het daaraf rollen van de brandende katoenproppen dadelijk in brand.

Bij het stroodokkendak geraakten bij het opbrengen der brandende voorwerpen de onbereide stroodokken in brand, aan de zijde waar de dokken geïmpregneerd waren vatten slechts enkele halmen vuur en barstten enkele pannen.

Het spanendak vertoonde onder de brandende voorwerpen slechts zwakke ontbranding en verkoling, zonder dat van eigenlijk in brand geraken sprake kon zijn.

Het Gernentzdak heeft zich dus als het meest vuurvast betoond.

c. Om de uitwerking van vuur van binnen te beproeven werd in de gebouwtjes een houtstapel van ongeveer 1.25 M³. dennenbrandhout aangestoken. De hoogste temperatuur daardoor na ongeveer 3 minuten teweeggebracht bedroeg 700—900° C.

Het Gernentzdak bood gedurende 18 minuten weerstand aan het vuur en viel toen, tengevolge van het verbranden der dakpannen en latten, in elkander. De strooplaten waren in hun geheel gebleven, doch aan de onderzijde sterk verkoold.

Bij het gewone stroodak begon het stroo dadelijk aan de geheele binnenzijde te branden en na twee minuten vlogen bosjes stroo de lucht in. Na vijf minuten was het geheele dak, op een klein gedeelte van de onderzijden na, verwoest.

Bij het rietdak was de uitkomst nagenoeg geheel dezelfde.

Bij het pannendak op stroodokken begonnen de niet geprepareerde dokken onmiddellijk te branden en na twee minuten sloeg de vlam ook uit de zijde van het dak, waar zij geprepareerd waren, doch aan die zijde gingen zij alleen tot verkoling over. Een groot gedeelte der dakpannen sprong aan stukken en viel naar beneden.

Het heidedak vloog dadelijk geheel in brand, terwijl brandende bosjes heide de lucht in gingen.

Bij het spanendak was na drie minuten de geheele binnenzijde aan het branden. Na acht minuten vlogen er ook brandende spanen af, terwijl de overigen, op enkele aan den voet van het dak na, geheel verbrandden.

Volgens deze proeven heeft het z.g. vuurvaste stroodak bewezen verreweg de voorkeur te verdienen boven de andere dakbedekkingen, intusschen moet nog onderzocht worden of de bereiding van het stroo niet langzamerhand hare beschuttende kracht verliest. Hierover kan echter slechts na een aantal jaren geoordeeld worden. Ook moet nog onderzocht worden of de weerstand tegen vuur door bereiding van het kaphout en de sparren en latten belangrijk verhoogd zal kunnen worden, terwijl ook nog een verder onderzoek gewenscht is naar het weerstandsvermogen der Thüringer dakspanen in ongeprepareerden en geprepareerden toestand.

Tot zoover het rapport van het proefstation, uitgebracht naar aanleiding van een verzoek van het Pruisische Huis van Afgevaardigden aan den Minister van Openbare Werken.

Ofschoon de hier beproefde constructies hier te lande meerendeels minder gebruikelijk zijn dan in Duitschland meenden wij toch aan de hand van de Deutsche Bauzeitung er een en ander van te moeten mededeelen, nu men ook hier te lande bezig is soortgelijke proeven te nemen of voor te bereiden. Of daarbij ook het moderne stroodak in aanmerking zal komen, zooals het hier (zie noot) beschreven is weten wij niet.

Overigens dient in aanmerking genomen te worden, dat het Rietdak hetwelk te Grosz-Lichterfelde beproefd werd zeer waarschijnlijk iets geheel anders is dan het solide rieten dak, dat men op onze boerderijen aantreft en dat onder gunstige omstandigheden en bij oordeelkundig onderhoud, eeuwen kan standhouden.

Prijsvragen.

PRIJSVRAAG ARBEIDERSWONING-MEUBILEERINGEN VAN „ONS HUIS" TE ROTTERDAM.

De Directeur van „Ons Huis" maakt bij deze, namens de Jury, de volgende ingekomen vragen en daarop gegeven antwoorden bekend:

Vraag 1. Mag de ontvangkamer veranderd worden in slaapkamer?

Antwoord: Neen.

Vraag 2. Moeten de ontwerpen van de plattegronden gemaakt worden voor de tentoonstelling of voor eventueel te bouwen huizen?

Antwoord: Voor de tentoonstelling.

Vraag 3. Is voor de kachels, lampen, vloerbekleeding, gordijnen, enz. een eenheidsprijs bepaald, of is de mededinger hierin vrijgelaten?

Antwoord: Dit wordt vrijgelaten.

Vraag 4. Is het noodzakelijk, dat de vloeren met kleeden belegd worden, of zijn deze soms geschilderd?

Antwoord: Wordt vrijgelaten.

A. DE KOE, Directeur.

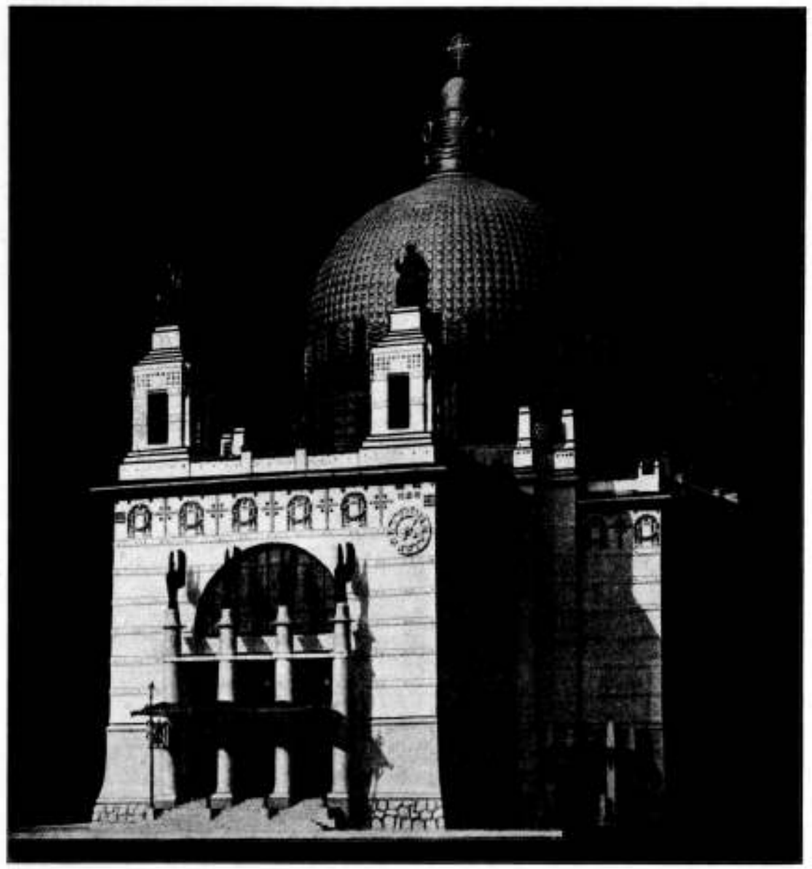

KAPEL VAN HET KRANKZINNIGENGESTICHT BIJ WEENEN.

De tegenwoordige tijd.

Nog in het laatst van 1911 is de slotaflevering verschenen van het Tweede Deel van Henri Evers' werk „De Architectuur in hare Hoofdtijdperken" en daarmede een uitgave voltooid, die in de Nederlandsche literatuur een gebeurtenis mag heeten, in de eerste plaats om de wijze, waarop zij werd opgezet en ten tweede om de wijze, waarop die opzet tot uitvoering werd gebracht.

Het heeft wat lang geduurd, zoo heeft men geklaagd, maar dit zal spoedig vergeten zijn. Wij hebben reeds vroeger getracht een verklaring te geven, hoe het gekomen is, dat het lang moest duren en behoeven daarop dus nu niet terug te komen. Schrijver en uitgever beide kunnen thans tevreden zijn. Tot in deze laatste aflevering is het werk behandeld met dezelfde zorg, die daaraan van den aanvang af besteed werd, al moet men bij de beoordeeling van den inhoud van de laatste gedeelten ook in aanmerking nemen de groote moeilijkheid, waarin de schrijver gekomen was, waar hij zich gesteld zag voor de taak, om de geschiedenis van zijn eigen tijd te schrijven.

Die moeilijkheid werd er niet minder op, waar die tijd zooveel bewogen is op het gebied der bouwkunst en waar wij voor zoovele onopgeloste vraagstukken en raadsels staan. In de beoordeeling der verschijnselen van het heden moet vooral een hoogleeraar aan onze Technische Hoogeschool uiterst voorzichtig zijn en slechts in gereserveerde termen drukt de schrijver zich hier dan ook veelal uit.

Doch bij de moderne bouwkunst moet men ergens beginnen en zoo zien wij dan hier Oostenrijk, of wel meer bepaald Weenen, als het eerste voorname centrum der moderne beweging op het vasteland aangeduid en als een der belangrijkste figuren de bekende begaafde bouwmeester Otto Wagner, die, als ontwerper en uitvoerder van het hierboven afgebeeld bouwwerk, op zeer sprekende wijze van zijn opvattingen heeft blijk gegeven en wel in die mate, dat dit monument een blijvende plaats in de geschiedenis der bouwkunst van de twintigste eeuw zal verwerven.

(Slot volgt.)

PRIJSVRAAG VOOR ONTWERPEN VAN NOORD-BRABANTSCHE BOERDERIJEN,

uitgeschreven door de Vereeniging voor Stalverbetering in Noord-Brabant.

1. Deze prijsvraag heeft ten doel een verzameling ontwerpen te krijgen van boerderijen uit de verschillende deelen der provincie Noord-Brabant, die zoowel in doelmatige inrichting als in goedkoope uitvoering en landelijk voorkomen bijzonder uitmunten.

2. Daartoe worden ontwerpen gevraagd, die zooveel mogelijk aansluiten bij de bestaande typen, maar die op grond van practisch gebleken verbeteringen of ter voldoening aan de hieronder gestelde voorwaarden van de oorspronkelijke mogen afwijken.

3. De deelnemers aan deze prijsvraag zijn gehouden één of meer Noord-Brabantsche boerderijen (waarvan opgegeven moet worden gemeente en huisnummer) aan te wijzen, die hun bij het ontwerpen voor den geest gestaan hebben.

Twee of meer personen kunnen ook te samen hun ontwerp indienen.

4. Ter beoordeeling der ontwerpen wordt een jury benoemd, bestaande uit de adviseerende leden van de Vereeniging voor Stalverbetering in Noord-Brabant, practische landbouwers aan te wijzen uit de betreffende streken en één of twee architecten.

5. Voor deze prijsvraag is beschikbaar een bedrag van driehonderd gulden tot toekenning van prijzen, nl. één prijs van f 100, twee prijzen van f 50 en de verdere f 100, voor toekenning van eventueel kleine prijzen en van diploma's aan de ontwerpers der bekroonde ontwerpen.

De Jury heeft het recht de prijzen anders te verdeelen, indien daartoe aanleiding blijkt te bestaan.

6. De ontwerper moet vermelden de grootte van de boerderij en het aantal H.A. gras- en bouwland. De meeste waarde zal gehecht worden aan een doelmatige inrichting en aan een goedkoope doch degelijke uitvoering van de boerderij. De woning en de stalinrichting moeten aan redelijke eischen voldoen. De geheele inrichting van de boerderij zal zoodanig zijn, dat een gemakkelijk overzicht, voldoende afscheiding der verschillende bedrijfsruimten en besparing van handenarbeid verkregen wordt. Men verlangt een landelijk voorkomen van de boerderij met vermijding van belangrijke afwijkingen van de gebruikelijke bouworden.

7. De inzending van de deelnemers aan de prijsvraag moet bestaan uit:

a. een teekening van het ontwerp, schaal 1 : 50, met platte grond en de verschillende doorsneden en overzichten;

b. detail-teekeningen der stallen, schaal 1 : 20;

c. een beknopte beschrijving van het bedrijf, waarvoor het ontwerp gemaakt is, met vermelding van de volledige bouwkosten en van de afwijkingen van het ingezonden ontwerp ten opzichte van de boerderij (en) bedoeld in art. 3.

8. De volledige inzendingen moeten vrachtvrij vóór of op 1 April 1912 toegezonden worden aan den secretaris der vereeniging E. Tonkes Struif te Breda, in een verzegeld couvert, waarop een motto en vergezeld gaan van een verzegelde enveloppe, het motto en den naam van den ontwerper (ontwerpers) inhoudende.

9. De Jury zal met in achtname van de hierboven gestelde omschrijving en voorwaarden de verschillende ontwerpen overwegen en prijzen en diploma's toekennen aan de inzenders, welke het best aan de prijsvraag hebben voldaan. De met prijzen van minstens f 25 bekroonde ontwerpen worden het eigendom der vereeniging. De andere ontwerpen en de prijzen worden binnen een maand na de uitspraak der Jury aan de inzenders toegezonden.

10. Het verslag der Jury met vermelding der namen der prijswinners wordt openbaar gemaakt. Indien daartoe aanleiding blijkt te bestaan kan bij ieder bekroond ontwerp bekend worden gemaakt de ontwerper van de boerderij, die volgens art. 3 tot voorbeeld diende.

***

Alweder een prijsvraag-programma, dat er in vele opzichten bedenkelijk uitziet en dus weder werk voor de Permanente Prijsvraag-Commissie!

Het is jammer, want het onderwerp is niet onbelangrijk en de bedoeling der Vereeniging waarschijnlijk goed, maar de adviseerende leden schijnen al zeer slecht op de hoogte van de waarde der vrij aanzienlijke hoeveelheid arbeid, die van de bouwkundigen gevraagd wordt.

Dit moet wel weder op mislukking uitloopen.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 3. Officieel Gedeelte. Voordracht Berlage over Amerika. — Verslag van de Hoofdbestuursvergadering van 10 Januari 1912. — Rapport over het ontwerp der commissie tot herziening der Algemeene Administratieve Voorschriften.

A. C. Bleijs. Levensbericht door A. W. Weisman, met losse plaat.

Over de wenschelijkheid der aansluiting van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst bij het Verbond van Nederlandsche kunstenaarsvereenigingen, door Joh. G. Robbers b.i.

Winddruk, door W. J. M van de Wijnpersse. (Slot.)

Conferentie over het bouwkundig element bij de bescherming der schoonheid van Nederland (vervolg).

Ingezonden stukken. Klein-Woningbouw in verkeerde banen.

ARCHITECTURA No. 3. Mededeelingen betreffende het Genootschap.

A. C. Bleijs. 1842—1912.

Het Ziekenhuis [»De Engelenbergstichting« te Kampen, architect W. Kromhout Czn., met afbeeldingen.

Verslag omtrent het plaatwerk »De Architect« over 1911.

Het Raadhuis van Amsterdam.

DE BOUWWERELD No. 3. Echo's III.

De Deel (slot), met afbeeldingen.

Frank Lloyd Wright, een modern bouwmeester in Amerika.

DE INGENIEUR No. 3. Nog eens de recruteering van te Delft gediplomeerden voor den Dienst in Ned.-Indië, door J. de Bouy c. i.

Bijdragen tot de theorie der tariefvorming, door J. A. Schouten c. i., met afbeeldingen.

Rijnvaartverkeer van Amsterdam in 1911.

TECHNISCH WEEKBLAD (R. v. T.) No. 3. Verslagen van vergaderingen. — Beton en gewapend beton in de practijk (vervolg). — Gemalen schelpkalk en schelpkalk-traasmeel. — Gemengd.

DE AANNEMER No. 3. Nederlandsche Aannemersbond. Officieele mededeelingen.

Reorganisatie der kamers van Arbeid II.

DE NEDERLANDSCHE KLEI-INDUSTRIE No. 29. Wijziging der wet op de kamers van Arbeid (slot). — De electriciteit in het steenbakkersbedrijf (Vervolg). — De polderjongens als brikkenbakkers.

DE NATUUR, uitgave van J. G. Broese te Utrecht, bevat in afl. 1. Bij onze plaat: Redactie. — Het intieme zwamleven: D. J. van der Ven. — Hoe de zonnestralen gebruikt worden om mechanische kracht voort te brengen: M. van der Boon Over Kemphanen: J. Daalder Dzn. — Het autogeen lasschen: Dr. Z. P. Bouman. — Keus van Vruchten: J. Baron. — Chemisch-technische Opstellen: H. J. Prins. Scheik. Ing. — Terpentijn: D. Stavorinus. — Iets uit de Physische Chemie der metalen en legeeringen: Dr. H. W. Woudstra. — Eenvoudige Proeven: Proeven over magnetisme: Dr. A. J. C. Snijders. — Boekaankondiging. — Correspondentie. — Maandelijksch Weerbericht: C. L. de Veer.

DEUTSCHE BAUZEITUNG No. 5. Das Schlosz Benrath am Rhein, door Reg. Baum. Julius Michael, met afbeeldingen en losse plaat.

Die neue österreichische Wasserstrassen—Vorlage.

Keine Hypäthraltempel sondern Tempel mit Säulen-Cella oder dreischiffige Tempel, door Baurat Th. Hoech.

No. 6. Wasserkraft-Ausnützung und Elektrizitäts-Versorgung in Bayern.

Pierre Jérome Honoré Daumet 1826—1911, levensbericht met afbeeldingen en losse plaat.

HET HUIS, OUD EN NIEUW No. 1. Met deze aflevering opent Eduard Cuypers' maandelijksch prentenboek zijn tienden jaargang. Behalve de rubriek »Toelichting bij de platen« waarin het ontwerp van de Middelbaar Technische School te Dordrecht voorkomt, wordt dit nummer geheel gevuld door het eerste gedeelte van een artikel over »Het Heiligegeest- of Armeweest- en Kinderhuis« te Leiden een bekend monument, maar waarvan velen toch niet veel anders gezien hebben dan de mooie gevels aan de Hooglandsche kerkgracht. Wij vinden hier bij de uitvoerige historische beschrijving van de hand van den heer A. Beets ook fraaie afbeeldingen van het inwendige en een reproductie van een zeer merkwaardige plattegrondteekening, door M. van Beerendregt, Mr. Timmerman 1781.

Betrekkelijk zelden wordt aan de plattegronden van oude bouwwerken de noodige aandacht geschonken en vergeten, dat deze tot een goed begrip van het architectonische geheel toch onmisbaar zijn, terwijl zij dikwijls veel kunnen ophelderen, wat in den opbouw anders onverklaarbaar zou zijn. Vooral geldt dit van oude plattegrond-teekeningen, die bovendien meestal documenten van groote historische waarde zijn.

Gemengd Nieuws.

BINNENLAND.

Rijn-Maas-Scheldekanaal.

Er worden, naar de L. K. meldt, pogingen aangewend om niet slechts te komen tot een Rijn-Maaskanaal, maar tevens tot een daarop aansluitend Maas-Scheldekanaal.

Naar het blad verneemt, heeft er verleden Zaterdag ten stadhuize te Maastricht een bespreking plaats gehad tusschen vijf groot-industrieelen uit Zuid-Limburg en den burgemeester van Maastricht in verband met deze plannen. De conferentie heeft geleid tot de vorming van een voorloopig „Rijn-Maas-Schelde-kanaal-comité«.

Zorgvliet.

Nu voor Zorgvliet de tijd gaat aanbreken, waarop het in perceelen bouwgrond verdeeld zal worden, was het een goed denkbeeld van den waarnemenden directeur van het Gemeentemuseum te 's-Gravenhage oude platen bij elkaar te zoeken die ons laten zien wat het »Perk van Sorgvliet« in vroeger jaren geweest is.

Aangelegd door Jacob Cats, kwam het buiten later in handen van de graven van Portland, die het in 1819 weer verkochten aan Baron Wachter. Daarna werd jhr. de la Bassecour Caan eigenaar, later Koning Willem II, vervolgens de Groothertogin van Saxen en tenslotte de maatschappij Zorgvliet, die een deel ervan overdeed aan mr. Goedkoop.

Hetzelfde gebleven is het park in al die jaren niet, de oude prenten — de meeste dateeren uit de 17e eeuw — laten zien, dat er veel veranderd is. De »Grot van Ganimedes met Cascades van ter zyde aan te zien«, de »Parnassusberge«, de »groene Bersees of Prielen«, de aangelegde »visryke vyvers« en de »groenelustprielen«, ze zijn op Zorgvliet niet meer te vinden. Maar dat maakt de platen juist zeer interessant; ze geven denkbeelden van onde tuinarchitectuur, met rechte gladgeschoren struiken en keurig afgebakende grasperken, waarop grillig »loofwerk« ter versiering. En op bijna alle voorstellingen schoonaangedane heeren en juffers, steigerende paarden en blaffende honden als decoratieve figuurtjes.

Verder vinden we er litho's van de Grieksche kapel en Buitenrust, van Klein-Zorgvliet — op de plek waar thans hotel-Promenade staat — van den koepel, waar Cats zijn gedichten gemaakt zou hebben, van aanplantingen en doorkijkjes en nog zoo veel meer. »Cats Buyten Leven op Sorgvliet« ligt er voor de bezoekers ter inzage.

Nog een paar weken blijft deze platencollectie bijeen.

NIJMEGEN. Dezer dagen heeft de jaarlijksche vergadering van de Burgerijcommissie voor Waaloverbrugging alhier plaats gehad. Er werd een overzicht gegeven van wat de commissie in het afgeloopen jaar verricht heeft waarbij o.a. gewezen kon worden op de groote propaganda, die door middel van geïllustreerde artikelen in verschillende tijdschriften voor de Waalbrug-zaak als nationale zaak in geheel Nederland gemaakt was. Hetgeen vertrouwelijk omtrent den stand van zaken op het oogenblik en de onderhandelingen met de regeering kon meegedeeld worden, was van verblijdenden aard. In herinnering werd gebracht, dat in den loop van den zomer van verleden jaar de minister van waterstaat, mr. L. Regout, vergezeld van den ingenieur-directeur Jolles, Nijmegen heeft bezocht om ter plaatse zich omtrent den Waalbrug-bouw op de hoogte te stellen en daarover te confereeren.

Vastgesteld werd, dat de commissie na 7 jaar werkens het zoover gebracht heeft, dat de gemeenteraad van Nijmegen besloten heeft tot bouw van een Waalbrug en aan een commissie uit zijn midden, met den burgemeester aan het hoofd, de opdracht heeft gegeven o. a. de financieele zijde van deze zaak, meer speciaal wat de bijdragen van Rijk, provincie, enz. betreft, tot klaarheid te brengen.

DEVENTER. Een aantal ingezetenen, uitmakende een voorloopig comité om hier in plaats van het bestaande kabinet van zeldzaamheden, een Deventer waardig museum te stichten, hebben een adres aan den Raad gericht, waarin zij verzoeken, hun voor dit doel het vrijkomend Waaggebouw, het bekende vroegere stadhuis, onder nader te stellen voorwaarden af te staan.

In een bij het adres gevoegde memorie van toelichting wordt er op gewezen, hoe reeds in vele plaatsen in Nederland aan de uit vroeger eeuwen bewaard gebleven voorwerpen een passend verblijf is ingeruimd en hoe het Waaggebouw door zijn ligging bij uitstek voor een museum geschikt is.

ZWOLLE. In de laatst gehouden raadsvergadering is behandeld het belangrijke voorstel van B. en W. om:

1e. tot den bouw en de inrichting te besluiten van een nieuw stadhuis op een gedeelte van het terrein, dat is aangekocht van de Erven mr. Eekhout; het te stichten gebouw zal dan niets anders bevatten dan vertrekken voor den raad, B. en W., burgemeester, secretarie, dagelijksch-, nieuw- en oudarchief, burgerlijke stand en de woning voor den concierge;

2e. om het tegenwoordige stadhuis te verbouwen en in te richten tot politiebureau, bureau voor den gemeente-ontvanger, voor den keurmeester, de arbeidsbeurs en het ijkkantoor;

3e. om het Reventer te verbouwen tot handelsschool;

4e. om aan het gebouw voor school B. de noodige herstellingen aan te brengen, en

5e. te besluiten tot uitbreiding van de veemarkt onder afbraak van het hôtel aan de Beestenmarkt indertijd tot dat doel aangekocht en van de veestallingen aldaar en inrichting voor het vrijvallende terrein tot marktplein.

Met inbegrip van de reeds hiervoor aangekochte gronden voor f 52,700, bedragen de totale kosten f 410,700.

De raadscommissie van openbare werken kon zich op één lid na met de voorstellen vereenigen; de commissie van financiën, hoewel op één lid na overtuigd van de wenschelijkheid en de noodzakelijkheid van den bouw, zooals zij door B. en W. voorgesteld, meende gepaste zuinigheid bij de uitvoering van de plannen te moeten aanbevelen.

Na langdurige discussie werd het voorstel van B. en W. met 16 tegen 5 stemmen aangenomen.

Het voorstel was voornamelijk om de hooge kosten bestreden door de heeren Balkestein en Vos de Wael, en door den voorzitter en de wethouders verdedigd.

VLISSINGEN. Reeds herhaaldelijk is de wenschelijkheid uitgesproken van de oprichting van een stedelijk Ziekenhuis. Thans bestaat hier alleen een particulier Katholiek Ziekenhuis en een nogal primitief Gasthuis.

Burg. en Weth. hebben nu den Gemeenteraad voorgesteld, eene Raadscommissie te benoemen voor een onderzoek naar de mogelijkheid tot stichting van een Ziekenhuis.

Uitvoering werken voor de watervoorziening van Amsterdam.

In de laatst gehouden Raadsvergadering kwam o.a. aan de orde de voordracht van B. en W. om hen te machtigen tot het doen uitvoeren van verschillende werken ten behoeve van de watervoorziening.

In deze voordracht stellen B. en W. op advies der Commissie van Bijstand voor, om — in afwachting van een principeele beslissing omtrent de watervoorziening — alvast de volgende credieten te verleenen ten behoeve van in ieder geval noodige werken:

1o. voor verbeteringen in de winplaats in de duinen, waardoor de leverings-capaciteit kan worden gebracht op ongeveer 16 millioen M³. per jaar (thans aflevering circa 13 millioen M³.) ad . . . . . f 243.000;

2o. een crediet voor het maken van een nieuwe pompinstallatie te Leiduin om als reserve te dienen voor de twee thans soms beide gelijktijdig in werking zijnde machines ad . . . . . f 300.000;

3o. een crediet voor het leggen van een 30" buisleiding tusschen Halfweg en H. M. paal 50 bewesten Sloterdijk ad . . . . . f 248.000,

of te zamen f 791.000.

Na eenige gedachtenwisseling werden de credieten zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

HET BETONIJZERVAK.

In een dezer dagen te Utrecht gehouden vergadering van aannemers van betonijzerwerken werd met algemeene stemmen principieel besloten tot oprichting eener vereeniging, ten doel hebbende:

a. de bevordering van de ontwikkeling der Nederlandsche betonijzerindustrie;

b. de behartiging ven de onderlinge belangen en waarborging van de rechten der Aannemers van Betonijzerwerken in Nederland;

c. het bevorderen van hunne belangen bij de Regeering, bij Provinciale- en Gemeentebesturen, Kamers van Koophandel en verder daar waar dit zal blijken noodig te zijn.

De concept-statuten werden in het kort besproken, terwijl besloten werd over drie weken opnieuw bijeen te komen, teneinde het gewijzigde concept te behandelen en de vereeniging definitief op te richten.

HINSE & VAN ELLINKHUIZEN.
Nassaukade 504. Telef. 1258.
Uitvoering van werken in Gewapend en Ongewapend Beton
Voorl. Ontwerpen en Begrootingen gratis.
AMSTERDAM.

Personalia.

— Voor de betrekking van directeur der gemeentewerken te 's-Hertogenbosch hebben, naar de 's-H. Ct. meldt, B. en W. in alphabetische orde voorgedragen de heeren: J. M. H. Kerssemaekers, civiel-ingenieur, districts-inspecteur bij den Raad van Toezicht op de spoorwegdiensten, te Groningen; J. B. Onderwater, civiel-ingenieur, adjunct-ingenieur bij de gemeentewerken te 's-Hertogenbosch; J. Reijsenbach, 1ste luitenant ingenieur te Edam, en H. S. De Roode, kapitein bij den staf der genie te Amsterdam.

A. C. BLEYS †.

— In den ouderdom van zeventig jaren is te Kerk-Driel (bij Zalt-Bommel) overleden de bekende architect A. C. Bleijs.

Volgens zijne plannen zijn te Amsterdam en elders vele belangrijke bouwwerken uitgevoerd. Zoo zijn o.a. de St.-Nicolaaskerk aan de Prins Hendrikkade, het St.-Elisabethsgesticht aan de Mauritskade en het O. L. Vrouwe-Gasthuis door hem gebouwd. Ook de Katholieke kerk te Hoorn werd door den heer Bleys ontworpen.

De thans overleden is eenige jaren lid van den Gemeenteraad der Hoofdstad geweest.

— Te 's Hertogenbosch is tot directeur der gemeentewerken benoemd de de heer J. M. S. Kerssemaekers, civiel-ingenieur, districts-inspecteur bij den Raad van Toezicht op de Spoorwegdiensten te Groningen. Op de heeren J. B. Onderwater, J. Reysenbach en H. de Roode waren resp 5, 2 en 1 stem uitgebracht.

Vacante Betrekkingen.

— Tijdelijk-Teekenaar voor werk aan een gemeentelijk uitbreidingsplan. Brieven aan den Tuinarchitect Leonard A. Springer, Haarlem. (1)

— Opzichter-Teekenaar bij de verbouwing eener school, voor 4 maanden, salaris f 75 per maand. Adres C. van Weerden, gem.-architect, Tiel. (1)

— Onderbaas voor een groot kunstwerk speciaal voor beiwerken en fundeering. Aanbiedingen onder No. 46742 bnr. v. h. Alg. Ned. Advertentieblad te 's-Gravenhage. (1)

— Machineteekenaar, aan eene Machinefabriek, tevens Scheepsbouwwerf. Aanb. onder lett. V G 370, »N. v. d. D.» (1)

— Teekenaar-Constructeur, aan Machinefabriek en Constructiewerkplaats, in centrum des lands, vertrouwd met graphostatische berekeningen. Brieven onder No. 351, aan het Advert.-Kantoor van J. H. de Bussy, Rokin 60—62, Amsterdam. (1)

— Aankomend Bouwk. Opzichter-Teekenaar, zie adv. in dit no. (1)

— Onder-Directeur, voor de Nieuwe Ambachtsschool, met Avondteekenschool, aan het Timorplein, van de Vereeniging Mij. v. d. Werkenden Stand te Amsterdam. Akte M. O. M². of een der nieuwe Md of Me verplichtend. Salaris voor de Ambachtsschool van f 1700.— tot f 2100.— voor de Avondteekenschool van f 600.— tot f 800.—. Indiensttreding zoo spoedig mogelijk. Zich schriftelijk aan te melden, vóór of op 10 Febr. a.s bij den Directeur E. Jelsma, P. C. Hooftstraat 82¹. (2)

— Aank. Teekenaar gevraagd voor spoedige indiensttred. aan Constr. werkplaats nabij Amsterd. Schriftelijke sollicitaties lett. C. P. 337. Alg. Adv.-bur. D. Y. Alta, Amsterdam. (2)

— IJzerteekenaar, in tijdelijken dienst, bij den bouw der nieuwe Gasfabriek te Rotterdam, bekend met buisleidingen. Brieven aan het Bureau van het Gemeente-Gasbedrijf te Rotterdam. (2)

— Teekenaars, bij de Firma De Vries Robbé & Co., Constructiewerkplaatsen te Gorinchem. (2)

— Leeraar in Stoomwerktuigkunde, Machineteekenen, Lijnteekenen, Materialenkennis en zoo mogelijk Handteekenen aan de Semarangsche Ambachtsschool. Maandwedde f 300 met verhooging van f 50 telkens na 2 jaar tot een maximum van f 500; bovendien een toelage van f 50 per maand voor Pensioenverzekering. (2)

Zich schriftelijk te wenden tot den Voorzitter van het Bestuur, R. Birckenhaner, Blankenburgstraat 47, Den Haag. (2)

— Bouwkundig Opzichter, goed kunnende détailleeren en genegen de dagelijksche leiding van een timmerzaak op zich te nemen. Salaris f 60 à f 70 per maand. Br. no. 28, bureau der »Leeuwarder courant». (2)

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Trottoir-, Terrazzo- en Graniettegels, Trottoirbanden, Kunstgraniet, Drijfsteen, Tennisbanen, enz. — — —

„HET WINKELHUIS"
TECHNISCH BUREAU EN WERKPLAATSEN
NIEUWE KERKSPLEIN 16 - HAARLEM
FABRIEK VAN Pui- en Winkelbetimmeringen — Complete Winkelinrichtingen — —

R. TIMMAN. Stoom-Timmerfabriek „DE ATLAS".
— Prijsopgaven worden op aanvraag verstrekt. —
HOUTHAVEN, AMSTERDAM. — Tel. 3905.

WATERBRONNEN, ONTIJZERENHARDEN
N.V. DIEPBOOR Mij. „VULKAAN", v/h. J. DE BOER & Co., LEEUWARDEN

TOCHT-AFSLUITING.
WARMTEBESPARING door
TOURNIQUET deuren.
Garnituur voor gewone deuren of veiligheidsdeuren geheel gereed levert
CRUYFF, AMSTERDAM, N. Z. Voorb.w. 146. Te. 2701.
Geleverd aan Beurs Amsterdam en Rotterdam, vele Café's en Kantoorgeb.
Prospectus gratis en franco.

A. VAN DE MORTEL, TILBURG.
Fabrikant Cementtegels, .

M. Noorlander, Rotterdam.
Natuursteen-Bouwmaterialen. Noordsingel 132.

Stofbestrijding-Mij. Fabriek van: MARKIEZEN
Tel. Int. 28. — Jansveld 13.
— UTRECHT. — JALOUZIEËN, ROLLUIKEN enz.

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN. WAAL- EN RUNVORM.

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uwe CENTRALE VERWARMING.

G. J. A. TRESTORFF, voorheen G. VAN HEERDE.
AMSTERDAM. — Opgericht 1830. — Telefoon 1551.
Brandkasten, Kluisdeuren, Safe-Deposits, etc.

Staaldraadwarenfabriek „AMSTERDAM"
Haarlemmerweg 329 te AMSTERDAM.
Telef. Interc. 478.
Brandvlechterij.
Fabriek van Hek- en IJzerwerken.

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

PAPIERSTUC voor PLAFOND- en WANDVERSIERING in alle stijlen en volgens teekening.
Vraagt gratis Brochure en Prospectus aan de
Opgericht 1890. - Tel. Int. 3613.
EERSTE NEDERLANDSCHE PAPIERSTUCFABRIEK
VOORHEEN BENNEWITZ & CO. - - AMSTERDAM.

47STE JAARGANG. ZATERDAG 3 FEBRUARI 1912. No. 5

DE OPMERKER.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau »DE OPMERKER", Stephensonstraat 92, 's-GRAVENHAGE.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . f 5.—

Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.

Uitsluitend bij vooruitbetaling:
Voor België . . . . . » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.—
het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.

De tegenwoordige Tijd.

Slot. (Zie bladz. 29.)

(Met een plaat.)

Wagner is een voorstander van het beginsel der bekleeding. Hij bekleedt zijn gebouwen met dunne granietplaten, op zichtbare wijze door aluminium-knoppen aan het muurwerk verbonden.

Weenen bezit geen goed en billijk bouwmateriaal, gebouwen steen wordt er meestal te kostbaar, en de baksteen is er niet fraai en degelijk genoeg voor zichtbaar gevelwerk, zoodat bepleistering algemeen in zwang is. In deze omstandigheden is Wagner's standpunt te verklaren, maar aangezien zijn opvattingen strijdig zijn met het monumentaal begrip, zooals dat in noordelijker streken vrij algemeen geldend is, is het de vraag, of zij van ingrijpenden invloed op de bouwkunst van den komenden tijd zullen zijn.

Prof. Evers schijnt dit ook niet te verwachten, waar hij zegt, dat Wagner's hervormende beteekenis minder door de directe navolging van zijn werk door anderen zich kenmerkt, dan wel, en vooral, door opwekking tot individueele, moderne uiting.

„De kerk van het zenuwlijdersgesticht bij Weenen vormt de bekroning van 60 paviljoens, in zones tegen een heuvel geplaatst, zoodat nergens het vrij uitzicht is belemmerd. Haar glanspunt is de metalen koepel, wier ernstig glorieuze goudmassa rhytmisch in kleine vierkanten, naar de structuur der koperen platen verdeeld, een zuivere uiting is van metaaltechniek, geheel zonder conventioneele lijstwerken, enkel door edelen hoofdvorm en diepen toon sprekend."

„De gevels zijn ook hier met dunne granietplaten bekleed, nu naar oud-Romeinschen trant, de hooge vlakke platen gescheiden door smalle, dieper ingrijpende regelmatig verdeelde verbindingslagen en hierdoor aan den muur gehecht, waardoor de bekleeding niet opzichtig spreekt. Jammer slechts, dat het groote raam van transept en voorgevel, koudweg in het horizontaal muurverband uitgesneden, constructief karakter mist. Een zoo voornaam element wordt nu onbelangrijk en vormt een wanklank in dit zoo karakteristiek architectuur-geheel."

In deze beoordeeling wordt door den schrijver, misschien zonder het te willen, een scherp licht geworpen op het karakter van Wagner's kunst en van de moderne Weener school in het algemeen.

Juist in den hier gesignaleerden wanklank door het verwaarloozen van iets, waaraan vrij algemeen gehecht wordt, spreekt zich sterk de wil uit zich los te maken van overgeleverde begrippen, ook al ontstaat daaruit iets leelijks.

Ook andere moderne bouwmeesters van groot talent hebben dit middel niet versmaad, om de aandacht op zich te vestigen en in de „Sturm und Drangperiode", die tot ongeveer 1900 geduurd heeft, is in Duitschland veel werk ontstaan, dat als beginselloos bravoure werk gekarakteriseerd wordt. De kentering is echter niet uitgebleven.

„En al vertoont Duitschland's architectuur ook thans nog geen beeld van volkomen eenheid, vaste richting, zoo heeft toch de onbezonnen afkeer van het verleden reeds plaats gemaakt voor waardeering der historische kunsttraditie, in

het bijzonder van die der 17de en 18de eeuw, waaraan de meeste Duitsche steden hun architectonisch karakter danken. Waardeering, niet in den zin van slaafsche navolging, doch van voortzetting der onderbroken kunstontwikkeling. Steeds meer schijnt de door Noordelijken geest gewijzigde Barokstijl in haar grootschheid, haar voornaam karakter, de geestelijke basis der moderne kunstcultuur te zullen worden."

Tegenover deze uitspraak betreffende de Duitsche bouwkunst is het wel merkwaardig, dat van de twee kunstlanden bij uitnemendheid, Italië en Frankrijk, getuigd moet worden, dat zij in de moderne beweging geen plaats bekleeden.

Met Nederland is dit niet het geval. Berlage's Beurs kan met eere genoemd worden en daarnevens vele kleinere werken van anderen van beslist modern karakter.

Het Vredespaleis kon daarbij ook niet ongenoemd blijven, maar is dit wel als een Nederlandsch bouwwerk te beschouwen?

De schrijver zegt er van: „De onvoltooide staat van dit belangrijke gebouw maakt de beoordeeling als geheel thans nog niet mogelijk. Doch de zorgvuldige studie en uitvoering der vele in- en uitwendige onderdeelen, hun vrije conceptie op grond van historische gegevens, getuigende van rijke vinding en talent, stempelen nu reeds het gebouw tot een uiting van fijne voorname detailkunst op verschillend gebied. Van schoone ruimtewerking belooft de groote vestibule met de indrukwekkende traphal, de ruime galerijen en zittingzalen te zullen zijn. De thans reeds voltooide binnenplaats, met ruime toepassing van terra cotta, is van stemmende architectuur en vertoont een krachtige poging tot herleving van dit oud-historisch materiaal."

Naar onze meening zal, zooals nu reeds blijkt, de uitvoering van een, door een Fransch kunstenaar, in Noord-Franschen Renaissance-geest gedacht ontwerp, vereenvoudigd door een Hollandsch architect, hier en daar hybridische trekken blijven vertoonen, die de waarde van het bouwwerk als geheel slechts kunnen schaden.

Het zal wel een bijzondere plaats onder de Nederlandsche monumenten der 20ste eeuw verkrijgen, maar die plaats slechts danken aan de vreemdsoortige wijze, waarop het tot stand kwam.

Vereenigingen.

FRIESCHE BOUWKRING TE LEEUWARDEN.

Slachthuisbouw.

Voordracht van den heer G. Versteeg, adj.-directeur van gemeentewerken te Arnhem, voor „De Friesche Bouwkring" te Leeuwarden.

Een onderwerp, dat ook buiten de kringen der vaklieden, belangstelling wekt. Daarvan getuigde de opkomst van vele belangstellenden, die men gewoonlijk niet op de vergaderingen van den Bouwkring aantreft. In de eerste plaats waren er de burgemeester, de wethouders van openbare werken en onderwijs, de gemeente-secretaris, een aantal leden van den gemeenteraad en verscheidene slagers.

De groote ondervinding, door spreker opgedaan bij den bouw en inrichting van het slachthuis te Arnhem, had hem de vrijheid doen vinden, voor den Bouwkring op te treden.

De bouw van een slachthuis is allereerst een utiliteitsbouw. Dit behoeft echter niet te verhinderen, dat — zooals prof. Klinkhamer op de vergadering van Heemschut heeft gezegd — er ook een bepaalde architectonische bekoring van kan uitgaan.

Spreker stelde zich voor zijn onderwerp aldus te verdeelen: 1. een geschiedkundig overzicht van den slachthuisbouw, 2. plattegronden en afbeeldingen van Nederlandsche slachthuizen, 3. plattegronden en afbeeldingen van groote slachthuizen in het buitenland, 4. belangrijke details, 5. het koelsysteem en 6. het Arnhemsche slachthuis.

De tot de jaren 1908/09 in ons land gebouwde slachthuizen behooren vrijwel tot hetzelfde type. Zij zijn bijna allemaal naar hetzelfde schema gebouwd, o. a.: Nijmegen, Groningen, Alkmaar, Roermond, Leiden, Dordrecht. De slachthuizen te Maastricht en Utrecht zijn echter uitzonderingen. Het slachthuis te Maastricht, gebouwd in 1900, is van een eigenaardig type. Nijmegen moest herhaaldelijk verbouwd worden, zoodat men het koelhuis zelfs in verdiepingen heeft gebouwd, hetgeen voor het bedrijf zijn lasten meebrengt. Te Utrecht vindt men het koelhuis tusschen de slachtruimte voor runderen en varkens. Hierdoor wordt het gebouw wat langwerpig.

Haarlem, in 1904 gebouwd, vertegenwoordigt reeds het type van een modern slachthuis. Het Haarlemsche slachthuis kent reeds de gang, waardoor men aan de eene zijde de koelinrichting, aan de andere het slachtbedrijf heeft. Het slachthuis te 's-Gravenhage is van buitengewone afmetingen, 500 bij 150 M. Het heeft dan ook f 2.270.000 gekost. Te 's-Hertogenbosch is men een anderen weg ingeslagen. Men heeft daar een oude margarinefabriek met heel veel verbouwingskosten ingericht tot slachthuis.

Wat bouw, inrichting en hulpmiddelen van particuliere slachterijen betreft, staan deze verre ten achter bij de gemeentelijke slachthuizen. Ook ten aanzien van verlichting en waterverbruik geldt dit.

Spreker zal geen pleidooi voor stedelijke slachthuizen houden. Maar hij wil toch wel enkele voordeelen er van memoreeren. De gevallen dat omwonenden gehinderd worden door het bedrijf van den slager, doen zich niet meer voor. Men heeft geen verontreiniging van den bodem meer, men kan kinderen van het slachten, dat toch een ruw bedrijf is, weghouden, de wetenschappelijke keuring is beter, het kwellen van het dier voor den dood is minder.

Voor de Fransche revolutie had men hier te lande al slachthuizen. Arnhem had er zoo een. Uit het archief heeft spreker een stuk van 1613 opgedolven, waaruit de overheidszorg voor het welzijn van de stadsbewoners blijkt. Zoo was daarin ook bepaald, dat runderen van 10 à 11 uur een half uur voor het slachten buiten moesten staan met hooi voor zich. Daaruit moest dan de gezondheid van het beest blijken voor den slachtmeester.

Omstreeks de Fransche revolutie zijn er niet veel slachthuizen meer te vinden. Napoleon heeft den bouw er van weer bevorderd; zoo is het slachthuis te Venlo nog door Napoleon gesticht.

Duitschland is echter het land geworden, waarheen men zich heeft te wenden. In opdracht van burg. en weth. had spreker een studiereis naar Duitschland ondernomen, toen te Arnhem de kwestie van den slachthuisbouw aan de orde was gesteld. Die reis heeft heele goede resultaten opgeleverd. In Amerika is men feitelijk eerder met het slachthuisbedrijf aangevangen. Duitschland heeft zich echter van het denkbeeld meester gemaakt en het systeem verder uitgewerkt.

Tegenover de voordeelen wil spreker ook herinneren aan erkende bezwaren. Zoo dit, dat het bedrijf der slagers feitelijk in tweeën is gesplitst, het vervoer van het geslacht naar den winkel, de vermindering in waarde van de slachthuizen der slagers.

Spreker gaat nu na de ruimten, waaruit een slachthuis bestaat. In de eerste plaats heeft men de ruimten voor het slachten van het vee, dan die voor het koelen van het vleesch en het opwekken van koude, de verbindingsgang, de slachtruimten voor ziek vee en voor paarden, de sterilisatie-inrichting, dan kan men er nog huidenzouterij en een darmenwasscherij bij hebben.

Vredespaleis.

Groote Vestibule.

In Nederland is het Duitsche systeem ten voorbeeld genomen. In den beginne volgde men natuurlijk den ouderen weg. Daarom is ook te verklaren, dat in de grootste steden niet de beste slachthuizen zijn. Daar is men het vroegst begonnen. Om een voorbeeld te noemen: te Amsterdam en te Rotterdam is het Fransche systeem gevolgd. Dit kenmerkt zich door het zoogenaamde kamersysteem. Men heeft daar niet één groote slachtruimte, maar verschillende kamers. Dat bevordert de overzichtelijkheid van het geheel natuurlijk niet.

Het oudste Duitsche stelsel is het Osthof-syseem, dat is het meest goedkoope stelsel. De lange wanden van de slachtruimten vallen samen met de wanden van het koelhuis. Het bezwaar hiervan is, dat men in de slachtruimten maar van eene zijde daglicht kan krijgen. Beter is natuurlijk als men van elken kant licht ontvangt. Verdere bezwaren zijn, dat de ventilatie niet zoo goed is, dat de rioleering onder den geheelen vloer van de koelkamer moet doorgaan, dat geslacht vleesch en de niet gebruikte deelen (huid, maag- en darminhoud) niet voldoende kunnen worden gescheiden.

De bouwmeester Uhlmann te Mannheim heeft de bezwaren van het Osthof-systeem zooveel mogelijk ondervangen. Hier krijgt men voor het eerst de verbindingsgang. Dit voorbeeld is o. a. te Haarlem en te 's-Gravenhage gevolgd.

De toenmalige gemeente-architect Erlwein te Bamberg heeft dit stelsel nog verbeterd, door de gang zoo rein en hygiënisch mogelijk te houden. Naar zijn systeem was het niet meer geoorloofd dat wagens van het vervoer er door heen gingen. Het type van het slachthuis te Bamberg is als de grondgedachte van dat te Arnhem overgenomen.

Wordt het dier naar het slachthuis gebracht, dan wordt het eerst gezien door de commiezen om vervolgens naar den stal te gaan. Van den stal komt 't in de slachthal, daar wordt het gedood (voor het dooden wordt het bedwelmd door een schot uit het Berhsche-pistool), verder afgeslacht en in helften gekapt. Alvorens het naar het voorkoelhuis gaat, blijft 't een poos in de reine verbindingsgang hangen, tot dat het zijn warmte heeft afgestaan. Dit bespaart veel calorieën aan het koelhuis.

Bij den bouw en inrichting van de slachtruimte dient de architect in overleg te treden met den directeur over het grootste getal vee, dat geslacht wordt. Bij dit grootste getal doet men nog wat. Dan gaat men na hoeveel tijd de slagers voor het slachten kunnen missen. Men kan rekenen, dat het gansche slachtbedrijf in drie uren moet zijn afgeloopen; ongeveer van half vier tot half zeven. Men houdt dus met deze factoren rekening. Komt er in een gemeente als hier de kans bij, dat er ook export-slachterij ontstaat, dan moet men daarmee eveneens rekening houden. Dan moet men er naar streven de drukte van het slachten door de export-slagers en de gewone slagers niet te doen samenvallen. Eerstgenoemden kan men een verminderd tarief toestaan.

Bij de oriëntatie van een slachthuis moet met 't zoo zien te doen, dat het licht van de oostzijde komt, terwijl de lange zijde, de open muur dus, van het koelhuis naar het Noorden is gericht.

En nu de kosten van een slachthuis. Dat te Arnhem heeft, bij een bevolking van 70.000 inwoners, ongeveer f 8 per inwoner gekost. Te Dresden, het grootste moderne slachthuis, kostte het f 15 per inwoner. Dit is met weelde ingericht, maar het dubbele van het kostenbedrag moet men toch vooral zoeken in de duurdere materialen en hoogere arbeidsloonen. Spreker wil er voor waarschuwen, dat een slachthuis de gemeente geld kost. Te Haarlem was per jaar f 12.768 te kort; Groningen gaf daarentegen een voordeel van f 6900. Dit is misschien toe te schrijven aan de daar bestaande export-slachterij. Utrecht heeft een nadeelig slot van f 3300; Leiden een van f 10.000. Dit laatste tekort werd misschien wel veroorzaakt, doordat men daar een heel knappen veearts, eigenlijk meer een geleerde, tot directeur had benoemd. Maastricht levert een voordeel op van f 13, Alkmaar van f 246. De slachtgelden zijn te Arnhem: runderen f 3.50 tot f 2.25, kalveren f 2.25, varkens f 2, paarden f 3; Groningen resp. f 3 tot f 2, f 1.50, f 1.50; Leiden f 3, f 1.75, f 1.80; Alkmaar f 4.25, f 2.25, f 2.50; Nijmegen heeft een eenigszins ingewikkeld tarief. Daar bedragen de prijzen f 3 tot f 1.75, f 1.50 en f 1.50. Dordrecht is het duurste, f 4.50 voor runderen bijvoorbeeld. Maar daar heeft men tevens vrij gebruik van het koelhuis. Voor Maastricht, dat het goedkoopste is, heeft men de prijzen f 3 tot f 1.75, f 1.50 en f 1.

Eenige jaren geleden heeft de Nederlandsche regeering een prijsvraag voor ontwerpen van slachthuizen uitgeschreven. De resultaten daarvan waren niet heel schitterend. De vereeniging van slachthuis-directeuren kreeg inzage van de bekroonde plannen. De directeuren stelden nu een rapport op, waarin zij in 12 punten aangaven, waaraan h. i. een goed slachthuis moest voldoen. En wat bleek nu? Hoe hooger de ontwerpen bekroond waren des te minder voldeden zij aan de gestelde voorwaarden.

Hierop liet spreker een reeks plaatjes zien van plattegronden van slachthuizen, waarbij hij gelegenheid vond nog menige interessante mededeeling te doen. Uitteraard laten die zich in een verslag als dit slecht herhalen. Spreker schetste aan de hand dier plaatjes o. a. nog uitvoeriger het Bamberger-systeem en liet zien het slachthuis te Offenbach, tot welks oprichting een socialistische gemeenteraad besloot. Dit college was niet karig met het geld en zoodoende kwam iets zeer royaals tot stand. Maar bij sprekers bezoek bleek hem echter, dat de gebouwen niet eens behoorlijk onderhouden worden.

Na de pauze deelde spreker allereerst mede, dat hij met het oog op den tijd geen uitvoerige beschouwing van het Arnhemsche slachthuis zou geven. Voor belangstellenden verwees hij naar het „Bouwkundig Weekblad" 1910 nos. 39/40.

Vervolgens wilde hij nog een paar vragen beantwoorden, die hem in de pauze waren gesteld. Zoo was hem gevraagd of de nabijheid van de gasfabriek voor het slachthuis hinderlijk was. Spreker geloofde van niet. In Arnhem ligt het slachthuis in de onmiddellijke nabijheid van de gasfabriek, maar hinder is daarvan nooit ondervonden. Voorts achtte hij spoorwegaanleg naar het slachthuis beslist noodig voor een stad, waar men denkt export-slagerij te krijgen.

Tot den draad van zijn betoog terugkeerend, schetste spreker nu hoe de koude lucht gemaakt wordt voor het koelhuis. Hij wees er op, hoe er eigenlijk drie stelsels zijn: het ammoniak-, het koolzuur- en het zwaveligzuur-stelsel. Alle drie zijn vrijwel gelijkwaardig. De meeste oude slachthuizen hebben het ammoniakstelsel, dat met 6 of 7 atmosferen werkt. De nieuwere hebben meestal zwaveligzuur, werkende met 3 atmosferen. Alleen Alkmaar werkt met koolzuur, dat evenwel ongeveer 70 atmosferen noodig heeft. Na uitvoerig de werking van het koelsysteem te hebben behandeld, verduidelijkte spreker een en ander met een serie lichtbeelden, om ten slotte, eveneens bij plaatjes, nog enkele bijzonderheden over het Arnhemsche slachthuis en zijn inrichting mede te deelen. Zoo wees hij er op, dat Arnhem het voorrecht had alle gemeentebedrijven vlak bij elkaar te hebben gebracht, terwijl eerlang vlak bij die terreinen 200 arbeiderswoningen zullen worden gebouwd. Met lof sprak spreker o. a. over een waterput van 60 meter diepte, welke door de Leeuwarder firma De Boer in het slachthuis was aangelegd. Een slachthuis heeft natuurlijk veel water noodig. Toch komt de prijs er van te Arnhem niet hooger dan 2 cents den kubieken meter.

Aan het slot van zijn rede, liet spreker nog op een

plaatje de Haarlemsche vleeschhal zien, bewijs hoe in vroegere eeuwen ook de overheidszorg zich over het vleesch uitstrekte, bewijs ook tevens, hoe een nuttigheidsgebouw tevens bijzondere artistieke waarde kan hebben. Immers bevoegde beoordeelaars hebben die vleeschhal het mooiste renaissancegebouw genoemd.

* * *

Eigenlijk debat was er niet, daar de rede voornaamlijk over den bouw van slachthuizen had gehandeld. Daar spreker echter kleine uitstapjes op het gebied der exploitatie had gemaakt, wilde de voorzitter de aanwezigen in de gelegenheid stellen enkele vragen daaromtrent te doen of opmerkingen te maken.

De heer Rosenberg, voorzitter van de Leeuwarder Slagersvereeniging, was van meening, dat spreker meer gegeven had dan men van hem mocht verwachten. Hij had toch over de voordeelen en nadeelen van slachthuizen gesproken. Ook over de exportslachterij. Als exportslachter wilde hij wel zeggen, dat Leeuwarden niets van de exportslachterij heeft te verwachten. Mocht er een slachthuis komen, dan zou hij zich, evenals zijn concurrenten, genoodzaakt zien, zijn slachtplaats te verleggen. Bij de opsomming der tarieven had hij niet gehoord, hoeveel de prijs van schapen was.

Ten laatste richtte deze spreker zich meer tot de aanwezige gemeentebestuurders en verzekerde hun, dat een slachthuis voor Leeuwarden een ramp zou zijn. De slachtplaatsen zijn hier voldoende. Beter ware het het aschland te verplaatsen, waardoor twee gemeenten als 't ware besmet worden.

In zijn beantwoording van dezen spreker merkte de heer Versteeg op, dat hij weinig kon zeggen over de al of niet oprichting van een slachthuis. Daarover beslist natuurlijk de raad.

Inderdaad heeft hij niet de prijzen voor schapen gegeven; daarover heeft hij op 't oogenblik geen gegevens bij de hand. De slachtprijzen voor den export zouden bijv. zeer laag gesteld kunnen worden.

De heer Hofkamp, directeur van gemeentewerken, vroeg eenige inlichtingen over de wijze van isoleeren der koelhuizen naar den bodem en naar boven. Spreker gaf die uitvoerig. Tijdens de warmste zomernachten van dezen warmen zomer was de temperatuur in voorkoelhuis en koelhuis, die gemiddeld 2 en 4 graden bedraagt, slechts met 1½ graad gestegen, ofschoon de koelinstallatie den geheelen nacht had stilgestaan.

Te Arnhem, waar men op den zandgrond zit, had men den bodem zóó geïsoleerd: ¾ M. sintels, dan 20 cM. beton, laag kurk van 12 cM., laag beton van een cM. of acht, cementlaag van 1 cM., dan vloer van tegels van 2 cM. Ook de isolatie der wanden en van het dak gaf spreker met cijfers aan. Kurk wordt daarbij als de krachtigste warmtekeering gebruikt, bij de wanden liefst zoo dicht mogelijk aan den buitenkant.

Ook deelde spreker nog eenige bijzonderheden over het nut der koelhuizen mede, op een desbetreffende vraag van den heer Hofkamp.

De heer Stapensea, oud-adj.-directeur van het slachthuis te Nijmegen, deelde eveneens daarover nog bijzonderheden mee, geloofde niet, dat op een slachthuis bij goede exploitatie veel behoeft toegelegd en gaf ten slotte ook nog eenige slachtprijzen. Te Nijmegen bedroeg de slachtprijs voor een schaap o. a. 50 cts.

De heer Weima (slager) verklaarde zich tegen een slachthuis, want hij acht de slachtplaatsen hier voldoende. Maar hij is vlak voor een strenge keuring.

Wethouder Oosterhoff vroeg hoe groot de hoeveelheid verbruikt water te Arnhem ongeveer is. Spreker kon dat niet precies opgeven; hij gelooft zoo wat f 1000 bij een meterprijs van 2 cents. Hij zou er echter naar informeeren en het den wethouder doen weten.

Onder dankbetuiging aan den spreker, aan de aanwezige autoriteiten en andere belangstellenden, sloot de voorzitter, de heer Feddema, de vergadering.

Bij den aanvang daarvan had hij mededeeling gedaan van een poging om tot nauwere samenwerking met de vakvereenigingen van patroons te komen en die als 't ware in het bestuur van den Frieschen Bouwkring samen te vatten. In een volgende vergadering zal deze kwestie nader worden geregeld.

Leeuw. Courant.

UIT DE MEDEDEELINGEN VAN DEN BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN.

Vergadering van Dinsdag 17 October 1911, 's nam. te 2 uur, in „American-Hotel", te Amsterdam.

De Voorzitter opent de vergadering en verzoekt voorlezing der notulen van de vorige vergadering, die daarna goedgekeurd worden.

Hij doet daarna mededeeling van 't voorgevallene in de commissie voor de vierjaarlijksche tentoonstelling, dat tengevolge had, dat de leden voor de afdeeling architectuur zich genoopt zagen zich terug te trekken, waardoor geen afdeeling bouwkunst op die tentoonstelling aanwezig zal zijn.

De heer Ingenohl vraagt of het ontslag der bouwkundige leden uit de Commissie gehandhaafd is geworden, wat door den Voorzitter bevestigend beantwoord wordt.

De heer Weissman vraagt of het waar is, dat er kans bestaat, dat met gemeentehulp een volgend jaar een speciale tentoonstelling van architectuur zal gehouden worden.

De Voorzitter zegt, dat die kans inderdaad niet is uitgesloten, doch dat niets definitiefs hieromtrent te zeggen is.

De heer Ingenohl vraagt of het dan in de gegeven omstandigheden, nu het gemeentebestuur nog onder den indruk verkeert, dat de architectuur op onheusche wijze in den hoek is gezet, niet gewenscht is dadelijk stappen te doen om zich van die gemeentehulp te verzekeren. Hij meent, dat het ijzer gesmeed moet worden terwijl het nog heet is.

Onder de ingekomen stukken is een schrijven van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, houdende verzoek om 3 leden van den Bond te willen aanwijzen om met 3 leden van de Maatschappij zitting te nemen in een Commissie, die zal hebben te onderzoeken in hoeverre nauwere samenwerking tusschen Maatschappij en Bond verkregen zou kunnen worden.

De heer H. G. Jansen stelt voor, dat de in deze Commissie te benoemen leden ,geen lid der Maatschappij zullen zijn, welk voorstel door den heer Verschuyl wordt ondersteund doch bij stemming met 17 tegen 4 stemmen verworpen wordt. Verder wordt besloten de te benoemen commissieleden geen bepaald mandaat mede te geven, daar de voorstellen der commissie in ieder geval bij den Bond ter behandeling zullen moeten inkomen.

Tot leden der Commissie worden benoemd de heeren Jon. Ingenohl met 15, H. G. Jansen met 15 en C. N. van Goor met 14 van de 21 uitgebrachte stemmen. De heer Jansen neemt de benoeming niet aan, waarna de heer A. J. Joling met 12 van de 21 stemmen als derde lid wordt aangewezen.

Een tweede van de Maatschappij ingekomen schrijven behelst het verzoek twee leden van den Bond aan te wijzen om zitting te nemen in een commissie, die de aanhangige voorstellen tot wijziging der A. V. voor werk door particuliere architecten uit te voeren zal hebben te onderzoeken, in welke commissie zullen zitting hebben van de

Maatschappij de heeren C. B. Posthumes Meyjes en J. H. de Roos en waarin de heeren A. Salm G.Bz. en G. W. van Heukelom zullen vertegenwoordigen de Commissie uit de M. t. b. d. Bouwkunst, den Aannemersbond en de Vereeniging van Delftsche Ingenieurs, die een concept voor wijziging der A. V. opmaakte.

De heer Jansen vraagt, waarom in die Commissie slechts twee leden van den Bond zullen zitting hebben, waar de Maatschappij feitelijk door 4 leden vertegenwoordigd is. Hij stelt voor dat ook door den Bond 4 leden zullen aangewezen worden.

De Voorzitter meent, dat het getal van elk der lichamen weinig ter zake doet, daar ook de door de Maatschappij benoemde leden architecten zijn, van welke het bekend is, dat zij de bovengenoemde concept A. V. te veel ter faveure van de aannemers achten, en meer gevoelen voor het door de Commissie van den B. N. A. ontworpen concept. Hij stelt voor de geheele Commissie van den Bond, bestaande uit 3 leden, af te vaardigen, wat wel door de Maatschappij aanvaard zal worden, doch zou dit niet als voorwaarde voor de samenwerking willen gesteld zien. Aldus wordt besloten.

Aangenomen zonder discussie wordt het voorstel tot wijziging der algemeene regelen voor nationale prijsvragen, zooals dat van de Permanente Prijsvraag-commissie is ontvangen.

Eveneens geschiedt met een, door genoemde Commissie tot den Raad der gemeente Rotterdam gericht adres inzake den Raadhuisbouw aldaar.

Aan de orde is het antwoord van den Bond op het schrijven van de Commissie voor het Kunstenaarshuis van het verbond van Kunstenaarsvereenigingen tegen de in de vorige vergadering van den Bond aangenomen motie inzake het door genoemde Commissie uitgeschreven referendum voor de keuze van een architect voor het Kunstenaarshuis.

Na eenige discussie wordt besloten het schrijven te verzenden.

De Voorzitter doet nu voorlezing van een door het bestuur opgemaakt concept-adres te richten tot den gemeenteraad van Amsterdam, ter zake van het voorstel tot het aanwijzen van de Oosterbegraafplaats als plaats voor de stichting van het Koloniaal-Instituut. De zaak toelichtende zegt hij: dat het voor den Bond eene ernstige zaak is, zich uit te spreken, daar eenige dagen geleden door „Architectura et Amicitia" een adres tot den raad is gericht, waarvan de strekking tegenovergesteld is aan die welke in het adres van den Bond is belichaamd, effect is er dus van het adres niet te verwachten daar de beide adressen, elkander opheffende, door den raad wel ter zijde gelegd zullen worden. Hij meent echter, dat de kwestie van te groot belang is dan dat de Bond er 't zwijgen toe zou doen, omdat er bovendien verwarring van begrippen heerscht omtrent het stichten van het Instituut op de Oosterbegraafplaats.

Bij dat begrip denkt men onwillekeurig aan 't door den heer Walenkamp in Architectura gepubliceerde alleszins aanbevelenswaardige plan voor de stichting der gebouwen achter de eigen graven, welke plaats door hem gekozen werd, omdat op de plaats der eigen graven niet, of vooreerst niet, gebouwd zou kunnen worden. Het voorstel van het Gemeentebestuur, voor welks aanneming „Architectura" zich verklaarde, zet echter de gebouwen vlak aan den openbaren weg, op het veel te kleine emplacement vóór de graven, een plaatsing waarbij niet de minste rekening is gehouden met de allereerste eischen van stedenbouw uit aesthetisch oogpunt. Daarbij komt, dat de omgeving van de Oosterbegraafplaats allerminst harmonieeren zal met een monumentaal gebouw als het Koloniaal Instituut. Eene plaatsing, in het om te werken uitbreidingsplan Zuid, waar het gebouw als milieu van een nieuw stadsdeel een uitnemend uitgangspunt zou vormen is daarom meer aanbevelingswaardig.

(Slot volgt.)

Prijsvragen.

JURYRAPPORT J. H. LELIMAN-PRIJSVRAAG B. AFSLUITING VAN HET LEIDSCHEPLEIN.

Ofschoon door eenige mededingers niet onverdienstelijk werk ingezonden werd, kan naar het oordeel der Jury deze prijsvraag, in haar geheel genomen, niet als volkomen geslaagd worden beschouwd.

Geen der ingezonden ontwerpen toch is van zoodanige waarde, dat het met volle overtuiging voor eventueele uitvoering aanbevolen zou kunnen worden. De meeste inzendingen zijn onvolledig, en dit voornamelijk wat de aangeving en de omschrijving van den plantsoenaanleg betreft. Het moet betreurd worden, dat, op 'n enkele uitzondering na, geen der inzenders blijkbaar samenwerking met tuinbouwkundigen gezocht heeft. Aan de plattegronden, beter nog aan de omschrijvingen, is het duidelijk bemerkbaar, dat medewerking en voorlichting van vakkundigen hier ontbrak. Een algemeene opmerking is deze, dat geen der ontwerpen een aesthetisch-bevredigende oplossing voor den schuinen terreinvorm, ontstaande door het ombuigen der rooilijn van de Lijnbaansgracht, gevonden heeft. De plaatsing van het hoofdmotief der compositie op dit punt was hier als het ware aangewezen. De bestudeering der ontwerpen afzonderlijk geeft de Jury aanleiding tot de navolgende opmerkingen:

Motto: „Eenvoud".

Dit ontwerp is zeer zwak. De algemeene conceptie, zoowel als de uitvoering der teekeningen, valt niet te roemen. De plantsoenaanleg is verbrokkeld. De fontein, welke het hoofdmoment der conceptie vormt, is gedacht uitsluitend uit rustieke rotsblokken te bestaan, hetgeen wat al te simpel gedacht is. Het lage hek aan de zijde van het Leidscheplein, hoewel goed bedoeld, zou in de praktijk een sta-in-den-weg blijken. Ook de hekafsluiting aan den waterkant der Lijnbaansgracht is ongemotiveerd en doet meer aan een inrijhek dan aan een leuning aan den waterkant denken. De toelichting der keuze van beplanting ontbreekt bij dit ontwerp.

Motto: „Polyhymnia".

Van dit ontwerp, hoewel van planindeeling iets beter dan het voorgaande, moet hetzelfde getuigd worden. Het ontwerp der groote middenfiguur, evenals de behandeling van het smeed- en steenhouwwerk, zouden in uitvoering de door den ontwerper blijkbaar bedoelde monumentale werking ongetwijfeld missen. Het hekwerk is veel te zwaar tegenover het plantsoen. De ontwerper zoekt zijn kracht in een overmatig aantal beelden. Ook het plantsoen is te overladen.

Ook bij dit ontwerp ontbreekt de omschrijving der gedachte beplanting. Deze is, gelijk de plattegrond uitwijst, veel te overmatig gedacht.

Motto: „Benares".

Dit ontwerp getuigt van meer vaardigheid dan de voorgaande wat het teekenwerk betreft, echter van niet veel beter begrip van wat op een plaats als deze en voor een stad als Amsterdam vereischt wordt. Deze compositie ziet er uit als oppervlakkig internationaal tentoonstellingswerk. Verder zijn op de voorhanden ruimte gebouwtjes ontworpen waar geen voldoende plaats voor is. De parkaanleg en de keuze der beplanting zijn overladen en onpraktisch.

Motto: „Walda"

is in planindeeling beter dan de voorgaande. De opstanden zijn echter zwak. Ook van het teekenwerk moet hetzelfde gezegd worden.

Aan dit ontwerp ontbreekt een centraal punt, waardoor het geen afgesloten geheel vormt. Men zou het zonder bezwaar voor de conceptie nog verder op gelijke wijze voortzetten kunnen. De compositie der drie, nagenoeg gelijke waterbekkens op één lijn geplaatst, is als hoofdgroep nuchter van gedachte; terwijl de kleinere voor het beter uitkomen van het middenbekken beter weg gelaten konden worden. Van de keuze der bepalingen kon gezegd worden, dat deze overladen en onpraktisch is. De plaatsing van bloembedden onder boomen zou den groei der eerste zeer belemmeren. (Dit laatste geldt ook voor verschillende andere ontwerpen.)

Motto: „Tijdgeest".

Het hoofdgebrek van dit ontwerp is, dat het geen stedelijk karakter draagt. Het is ongeschikt om als middenpunt eener voorname stadswijk te dienen. Het draagt een landelijk karakter en is daardoor in disharmonie met de te verwachten aangrenzende moderne stadsbebouwing. De toegevoegde perspectief is misteekend. Tegen de keuze der beplanting bestaat weinig bezwaar, deze is een der beste en meest praktische der geheele inzending.

Motto: „Van water tot land".

De architectonische onderdeelen, op zich zelf beschouwd zijn beter dan bij de voorgaande inzendingen. Bij dit ontwerp is een streven naar een meer monumentale oplossing bemerkbaar. De plaatsing van het zware gebouw, waarin gemakhuisjes enz. vlak voor het front van het plantsoen, waardoor het uitzicht op dit laatste vanaf het Leidscheplein benomen wordt, is verwerpelijk. Ook de plaatsing der beide hooge hagen, welke van verschillende zijden het uitzicht op de monemenatle fontein belemmeren, wordt onjuist geacht. In zijn toelichting zegt de ontwerper wel, dat dit niet het geval is; het trekken van eenige gezichtslijnen uit verschillende voorname punten, zal echter van het tegendeel overtuigen.

De keuze der beplanting kan niet slecht genoemd worden; behoudens enkele aangegeven plantensoorten, welke gewijzigd zouden kunnen worden.

Motto: „Wetering".

Ook bij dit ontwerp wordt het gemakhuisje aan het front van het Leidscheplein geplaatst. Het wordt echter bedekt onder een stroom van water en vormt aldus tegelijk een fontein.

De architectuur van dit gedeelte van het ontwerp is te log en is vervolgens te stelselmatig behandeld om de bedoeling van den ontwerper volkomen te kunnen beoordeelen. Deze inzending draagt, evenals het meerendeel der overige, de sporen van te weinig doorwerkt en te handig uitgevoerd te zijn. De plattegrondteekening is als teekenwerk niet zonder verdienste. De keuze der bloemversiering is zwak, die der boombeplanting beter.

Motto: „Doornroosje".

Dit ontwerp geeft als hoofdconceptie eene afsluiting aan de zijde van Leidscheplein in den vorm van een open galerij te zien. Door deze open centraalbouw wordt het uitzicht op het achtergelegen plantsoen niet geheel weggenomen. In het midden dezer rotonde is een zware blauw gekleurde zuil geteekend, welke zich boven, aldoor verdunnend, in een halven bolvorm naar de buitengalerijen ombuigt. Het is de Jury niet volkomen duidelijk wat hiermede bedoeld wordt. Stelt dit, hetgeen vermoed wordt, een fontein voor, dan is het duidelijk, dat door de inwerking van den wind, die in ons klimaat veelal voorkomt, weinig van de gedachte bolvormige werking der fontein terecht komen zou. De architectonische détail dezer rotonde is fraai van proportie en goed geteekend. Een bevredigende afsluiting van het bovendeel ontbreekt echter.

Toelichting en omschrijving ontbreken bij dit ontwerp.

Motto: „Kijktuin".

Dit ontwerp is een der meest ongezochte. Het vertoont een monumentale fontein als hoofdmoment aan de zijde van het Leidscheplein en is zoodanig geplaatst, dat ook van de Weteringschans af er een goede gezichtsafsluiting door verkregen wordt. De architectonische qualiteiten, ofschoon niet slecht te noemen, zijn niet in alle opzichten te roemen; daarvoor is het geheel te zwaar en te gedrukt; het draagt het bekende zware Duitsche karakter. Vooral de grove bloembekkens in het midden van het plantsoen zijn zonder bekoring. De guirlanden, die achter de bloemperken geplaatst zijn, vallen aldus buiten hun oorspronkelijke bestemming. De bloembedden liggen te dicht onder het bereik van het publiek. De memorie van toelichting is onvoldoende.

Motto: „J. H. Leliman in memoriam".

Bij dit ontwerp zijn waardeerbare pogingen naar een werkelijk monumentale oplossing van het vraagstuk te bespeuren. Het plan heeft echter de cardinale fout dat de directe en onmisbare verbindingsweg van het Leidscheplein met de Zieseniskade en het aangrenzend stadskwartier opgeofferd is. De ontwerper heeft al zijn kracht geconcentreerd op het uitzicht vanaf het Leidscheplein en heeft het doorzicht naar de Lijnbaansgracht opgeofferd, waarvoor hij in den vorm eener monumentale afsluiting met fontein als het ware een scherm plaatste.

Aldus wordt ook van de zijde der Lijnbaansgracht het gezicht op het Leidscheplein begonnen. Dit monument, op zich zelf beschouwd, is van architectonische verdienste. Vooral de zijde, naar het Leidscheplein gekeerd, is niet zonder monumentale werking, de achterzijde daarentegen is te arm gedacht. Als afsluiting van een stadskwartier, met geboomte achter het monument geplaatst, zou dit ontwerp ongetwijfeld uitstekende diensten kunnen vervullen. Memoriebeplanting ontbreekt. Wat op teekening aangegeven staat is niet slecht gedacht.

Motto: „Silhouet".

Dit ontwerp is het best uitgewerkte van de geheele inzending. De groote verdienste er van is dat er een origineele gedachte aan ten grondslag ligt. De ontwerper heeft, door een groote lichtzuil als hoofdmoment zijner compositie te denken, getracht iets werkelijk moderns te leveren; dat wil zeggen iets practisch, dat tevens op monumentale wijze aesthetisch verwerkt is. De détail-teekening op groote schaal geeft een goed denkbeeld van de bedoeling des ontwerpers. De compositie van den plantsoenaanleg daarentegen is gezocht en zonder eenheid. De toelichting der gekozen beplanting is onvoldoende. De keuze der Italiaansche populieren is onpractisch daar deze boomen door hun sterk opgaande lijn te veel van gelijke kracht als het monument zijn en door hun krachtigen groei dit laatste spoedig overvleugelen zouden. De groote beteekenis der harmonie, welke door tegenstelling verkregen wordt, is hier uit het oog verloren. Door een andere boombeplanting zou dit gebrek echter te verhelpen zijn. De zuil leent zich bij uitstek voor perspectivische werking zoodat de aangewezen plaats niet was in de as van het voorste gedeelte Weteringschans, tegenover den ingang van Hirsch; doch op het brekingspunt der beide assen der Lijnbaansgracht waar nu een leelijke doorgang ontworpen is tusschen de beide plantsoenen.

Naar aanleiding van het voorgaande heeft de Jury zich niet gerechtigd geacht den eersten prijs toe te kennen.

Zij kent aan het ontwerp, ingezonden onder motto „Silhouet", den tweeden prijs, verhoogd met vijftig gulden toe = twee honderd gulden. De premie wordt toegekend aan het ontwerp motto „J. H. Leliman in memoriam" = honderd gulden.

Gezien het vele waardeerbare in het overige ingeleverde werk, komt het de Jury gewenscht voor het overige van het beschikbare bedrag onder de navolgende inzendingen gelijk te verdeelen; n.m.l: aan de motto's: „Kijktuin", „Doornroosje", „Van Water tot Land" en „Wetering" elk vijftig gulden toe te kennen.

Winnaar van den tweeden prijs is de heer J. Crouwel Jr., van de premie de heer G. J. Rutgers, beide architecten te Amsterdam.

Den overigen bekroonden wordt verzocht den Algemeen Secretaris der Maatschappij tot Bev. der Bouwkunst mede te deelen of zij hunne namen bekend wenschen te zien gemaakt.

De Jury:

A. W. BOS.
LEONARD A. SPRINGER.
H. J. M. WALENKAMP.

Amsterdam, Jan. 1912.

NATIONALE PRIJSVRAAG VAN HET CENTRAALBLAD DER BOUWBEDRIJVEN.

Door Redactie en Uitgevers van het Centraalblad der Bouwbedrijven te Amsterdam wordt de volgende Prijsvraag uitgeschreven:

Men vraagt een verhandeling over het gebruik van baksteen versus beton en gewapend beton, voor het maken van gebouwen of gedeelten van gebouwen.

De verhandeling moet het onderwerp uit aesthetisch, technisch en economisch oogpunt beschouwen en ten slotte tot een of meerdere conclusies leiden.

De verhandeling moet in 5 exemplaren getypt worden ingezonden. Het papier mag slechts aan één kant beschreven worden. De eventueele teekeningen moeten in zwart zijn uitgevoerd en geschikt zijn voor reproductie langs photochemigraphischen weg.

Alle inzendingen moeten vóór 15 September 1912 zijn ingezonden aan de Redactie van het Centraalblad der Bouwbedrijven te Amsterdam, P. C. Hooftstraat 103.

De prijsvraag is open voor iederen Nederlander.

De jury bestaat uit de heeren: H. P. Berlage, Architect te Amsterdam, G. W. van Heukelom, Civiel-Ingenieur te Roermond, A. C. C. G. van Hemert, Civiel-Ingenieur te Den Haag, D. J. van Wijk, Steenfabrikant te Geldermalsen, L. Zwiers, Architect te Amsterdam. Rapporteur: H. Polano, Civiel-Ingenieur te 's-Gravenhage.

De bekroonde ontwerpen blijven het eigendom der Directie van het Centraalblad.

Zij kunnen in het Centraalblad worden afgedrukt, terwijl de Directie zich het recht voorbehoudt, de bekroonde verhandelingen ook op andere wijze te publiceeren. Der Redactie blijft het recht, de niet-bekroonde te publiceeren tegen het gebruikelijke honorarium, 't welk door het Centraalblad wordt toegekend.

De eerste prijsbedraagt f 250, de tweede prijs f 100, de derde prijs f 50.

Mocht geen der inzenders voor bekroning in aanmerking komen, dan heeft de jury het recht, de verdeeling der prijzen zelf te bepalen.

De inzendingen moeten vergezeld gaan van een verzegelde enveloppe, bevattende eene verklaring, vermeldende den naam van den schrijver. Verhandeling en enveloppe moeten voorzien zijn van een motto, terwijl tevens een correspondentie-adres — niet dat van den schrijver — moet worden opgegeven buiten op de enveloppe.

De jury verplicht zich, uitspraak te doen vóór den 15en December 1912.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 4. Officieel gedeelte.

Het rieten en strooien dak voor landelijke gebouwen, naar het Duitsch van Friedrich Wagner.

De Zwolsche Stadhuisbouwplannen in een nieuw Stadium

Honorariumtabel voor Bouwblokken, door Mr. E. H. P. Rosenboom, arch.

Conferentie over het Bouwkundig Element bij de bescherming der Schoonheid van Nederland (vervolg).

Prijsvragen. Juryrapport J. H. Leliman-prijsvraag B.

ARCHITECTURA No. 4. Mededeelingen betreffende het Genootschap.

Verslag van de 1306de Gewone Ledenvergadering van 24 Januari 1912.

In memoriam A. C. Bleijs, door Jan Stuyt, met portret.

Reisschetsen van M. de Klerk I. Het Raadhuis van Kopenhagen, met afbeeldingen.

Juryrapport J. H. Leliman-prijsvraag B.

DE BOUWWERELD No. 4. Het Woning-toezicht, door J. van der Breggen c. i.

Het Brielsche Schelpkalktrasmeel, door Prof. I. A. van der Kloes (vervolg).

Frank Lloyd Wright, een modern bouwmeester in Amerika, (slot) met losse plaat.

Het Loodwit-vraagstuk door Dr. H. Wefers Bettink, Oud-hoogl

DE INGENIEUR No. 4. Onderzoekings-methoden en resultaten van den dienst der opsporing van delfstoffen van Staatswege. Voordracht gehouden in de vergadering van het Kon. Instituut van Ingenieurs van 11 Nov. 1911 door Mr. W. A. J. M. van Waterschoot van der Gracht, met afbeeldingen.

Het scheuren van klinknaden bij stoomketels, door M. Eikelenboom w. i., met afbeeldingen.

Onvolledigheid der Nederlandsche wetgeving betreffende afwatering, door R. A. van Sandick c. i.

TECHNISCH WEEKBLAD (B. v. T.) No 4. Officieel gedeelte. — Verslagen van vergaderingen. — Beton en gewapend beton in de practijk (vervolg). — Slingertanken voor schepen. — De Micro verstuiver. — Gemengd.

DE AANNEMER No. 4. Reorganisatie der Kamers van Arbeid III (slot).

DE NEDERLANDSCHE KLEI-INDUSTRIE No. 30. Het kromtrekken van dakpannenklei in het vuur. — Tegen de tariefwet. — Een nieuwe methode voor het reinigen van water. — Torenbouw in gewapend beton. — Het dichtzetten der ringovendeuren. — Het tegengaan van uitslag op kleiproducten.

KLEI No. 3. In dit nummer vinden wij het vervolg van het artikel: »Klinkerwegen, met bitumineuse voegvulling, op een onderlaag«, waarin uitvoerig de eischen, die aan deze vulling gesteld moeten worden, worden besproken. In Amerika schijnt de cementvulling, de bitumineuse vulling te hebben verdrongen. De schrijver acht echter voor ons land de bitumineuse vulling met meer kans van slagen toepasselijk.

Verder treffen wij hier aan afbeeldingen van een paar Amerikaansche schoolgebouwen; het slot van het artikel; Ontsiering van Stad en Land en het vervolg van het uittreksel uit de gewijzigde Arbeidswet.

DEUTSCHE BAUZEITING No. 7. Das Schlosz Benrath am Rhein (vervolg).

Heinrich Gerber 1832—1912. Levensbericht met portret door Carstanjen.

Pierre Jérôme Honoré Daumet, slot, met afbeeldingen van het kasteel Chantilly, door Daumet herbouwd.

Denkschrift des preuszischen Hauses der Abgeordneten betreffend Versuche zur Prüfung weichez Bedachungsarten.

No. 8. Das Schlosz Benrath am Rhein, (vervolg) met afbeeldingen.

Der Techniker in der Verwaltung, door Stadtbaurat Riesz.

Vom Rhein-Maas-Kanal

Afbeeldingen, Kasteel Chantilly.

Bijlage: Mitteilungen über Zement, Beton — und Eisenbetonbau. Eisenbeton-Konstruktionen der neuen Kathedrale St. Louis in Nord-Amerika. Zweikirchturm- Fachwerke aus Eisenbeton.

KALENDERS. Gedurende de maand Januari worden ons telken jare een aantal Reclame-kalenders toegezonden, die wij niet alle kunnen bespreken en waarvan bij een critische bespreking ook niet heel veel zou overblijven Ook al stelt men zijn eischen niet hooger dan noodig is voor een wand kalender, blijft er veel beneden critiek, omdat velen der vervaardigers dezer

HINSE & VAN ELLINKHUIZEN.
Nassaukade 504. Telef. 1258.
Uitvoering van werken in Gewapend en Ongewapend Beton
Voorl. Ontwerpen en Begrootingen gratis.
AMSTERDAM.

voorwerpen meenen, dat van elke veelkleurige plaat met een kalenderblokje ergens erop geplakt een wandkalender gemaakt kan worden, of wel het meest fantastisch lijnen- en kleurenspel daarvoor het meest geschikt is. Het tegendeel is waar, juist een zekere stemmigheid is hier gewenscht, opdat de kalender in elk interieur passe. Een gunstige uitzondering op het meerendeel maakt dan ook de kalender, ons toegezonden door de Nederlandsche Betonijzerbouw te Amsterdam, versierd met een zestal afbeeldingen van, bij die firma in uitvoering zijnde of uitgevoerde werken. Eveneens verdient vermelding de kalender ons toegezonden door de firma Willem H. Müller & Co's Batavier Lijn te Rotterdam versierd met een zestal reproducties van penteekeningen van Eug. Rendsburg, stadsgezichten uit Monnikendam, Amersfoort, Dordrecht, Amsterdam en Rotterdam.

Gemengd Nieuws.

Internationale Gastentoonstelling te Amsterdam.

Sedert geruimen tijd heeft in Nederland geen Internationale Tentoonstelling op het gebied van toestellen voor gasgebruik plaats gehad.

De techniek is inmiddels sterk vooruitgegaan, doch niet tegenstaande de pogingen van fabrikanten en handelaren om hiervan het publiek te doordringen, blijkt het voortdurend, dat tal van toepassingen van gas en verbeteringen in de toestellen, welke voor het gebruik dienen, onvoldoende bekend zijn en derhalve niet die waardeering genieten, waarop zij ten volle aanspraak mogen maken.

Om hieraan te gemoet te komen is de Gemeente Amsterdam voornemens in 1912 alhier eene Internationale Gastentoonstelling te doen houden.

Het doel der Tentoonstelling zal dus zijn een overzicht te geven van alle gastoestellen, die zoowel voor verlichting als voor huishoudelijk en industrieel gebruik kunnen worden aangewend.

De Tentoonstelling zal gehouden worden in het Paleis voor Volksvlijt, dat door zijne gunstige centrale ligging en groote ruimten in zalen, galerijen en tuin de meest geschikte gelegenheid biedt. Zij zal geopend worden op den 14den September 1912 en gesloten worden den 5den October 1912, terwijl het recht is voorbehouden den duur met één week te verlengen.

Het voornemen bestaat gedurende de Tentoonstelling in een daartoe nader aan te wijzen zaal van het Paleis voordrachten over verschillende onderwerpen op gasgebied te doen houden, welke het gasgebruik kunnen bevorderen en de belangstelling in de talrijke toepassingen van het gas kunnen opwekken.

AMSTERDAM. In een dezer dagen alhier gehouden vergadering werd besloten tot oprichting van de N. V. voor het maken van Waterbouw-, Grond- en Fundeeringswerken.

Tot directeuren werden benoemd de heeren Ch. H. Bartels en A. J. Sanders.

Tot commissarissen de heeren W. Blankevoort Czn., aannemer te Haarlem, Mr. W. van Hoogenhuyze, Directeur van de Giro-Bank te 's Gravenhage, H. F. Boersma en J. Hornstra, aannemers te 's Gravenhage, en Jhr. R. de Maralt, Ingenieur van Schouwen te Zierikzee.

De vennootschap wordt gevestigd te Amsterdam.

Vacante Betrekkingen.

— Teekenaar of Opzichter-Teekenaar, liefst diploma van de Maatschij. tot Bev. der Bouwkunst, tegen Februari, door architect in Den Haag, voor werk in Amsterdam. Brieven aan het Bureau van het Bouwk. Weekbl. Herderstraat 5, Den Haag, onder letter J. K. (1)

— Teekenaars, aan fabriek van Meubelen en Betimmeringen. Aanbiedingen onder letter M bureau van het Bouwk. Weekblad, Herderstraat 5, Den Haag. (1)

— Tijdelijk IJzerconstructeur, en tijdelijk Teekenaar voor waterbouwkundige werken voor minstens 2 jaar. Beiden op een aanvangssalaris van f 80.— à f 100.— per maand. Brieven onder no. 128 aan het bureau van het Technisch Weekblad, Langendijkstraat 4, Haarlem. (1)

— R. K. Volontair of aankomend Teekenaar op een architecten-bureau te Rotterdam. Br. fr., lett. N. A. H., Nijgh & van Ditmar's Alg. Adv.-Bur., Rotterdam. (1)

— Opzichter, voor fabriek in Noord-Brabant goed met arbeiders kunnende omgaan. Salaris f 1000. Bij gebleken geschiktheid f 50 per jaar verhooging, maximum f 1300. Brieven ond. lett. V L 462, N. v. d. D. (1)

(Vervolg op bladz. Bijlage.)

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Trottoir-, Terrazzo- en Granisttegels, Trottoirbanden, Kunstgraniet, Drijfsteen, Tennisbanen, enz.

„HET WINKELHUIS"
TECHNISCH BUREAU EN WERKPLAATSEN
NIEUWE KERKSPLEIN 16 - HAARLEM
FABRIEK VAN Pui- en Winkelbetimmeringen — Complete Winkelinrichtingen

R. TIMMAN. Stoom-Timmerfabriek „DE ATLAS".
— Prijsopgaven worden op aanvraag verstrekt. —
HOUTHAVEN, AMSTERDAM. — Tel. 3905.

WATERBRONNEN, ONTIJZEREN HARDEN
N.V. DIEPBOOR Mij. „VULKAAN", v/h. J. DE BOER & Co., LEEUWARDEN

Stofbestrijding-Mij.
Tel. Int. 28. — Jansveld 13. — UTRECHT. —
Fabriek van: MARKIEZEN, JALOUZIEËN, ROLLUIKEN enz.

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN. WAAL- EN RIJNVORM.

DE REPRODUCTIE COMPAGNIE
CLICHÉ'S
Rotterdam

G. J. A. TRESTORFF, voorheen G. VAN HEERDE.
AMSTERDAM. — Opgericht 1830. — Telefoon 1551.
Brandkasten, Kluisdeuren, Safe-Deposits, etc.

Staaldraadwarenfabriek „AMSTERDAM"
Haarlemmerweg 329 te AMSTERDAM.
Telef. Interc. 478.
Draadvlechterij.
Fabriek van Hek- en IJzerwerken.

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

PAPIERSTUC voor PLAFOND- en WANDVERSIERING in alle stijlen en volgens teekening.
Vraagt gratis Brochure en Prospectus aan de Opgericht 1890. - Tel. Int. 3613.
EERSTE NEDERLANDSCHE PAPIERSTUCFABRIEK
VOORHEEN BENNEWITZ & CO. - AMSTERDAM.

47STE JAARGANG. ZATERDAG 10 FEBRUARI 1912. No. 6

DE OPMERKER.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau »DE OPMERKER", Stephensonstraat 92, 's-GRAVENHAGE.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . f 5.—

Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.

Voor België . . . . . » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50

(Uitsluitend bij vooruitbetaling)

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.—
het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.

Buitenlandsche Concurrentie.

Een paar weken geleden maakten wij, bij een bespreking der Haagsche Schouwburg-quaestie, gewag van hetgeen door Prof. Dake, in verband daarmede, in de „Telegraaf" was geschreven. Wij komen daarop thans nog eens terug, omdat daarin enkele opmerkingen voorkwamen, die inderdaad overweging verdienen en die wij daarom wat meer van nabij willen beschouwen.

Vooropgesteld zij, dat wij allerminst het te 's-Gravenhage aan den dag gelegd beleid in deze zaak kunnen goedkeuren. Wanneer het tot een bruikbaar resultaat voert, zal dit meer geluk dan wijsheid zijn en met het voorbeeld van het Vredespaleis voor oogen, zullen wij het best doen, er ons maar niet te veel van voor te stellen; misschien valt het dan nog mee en gelijk wij aan het Kurhaus te Scheveningen gewend zijn geraakt, en ook aan het Vredespaleis wel zullen wennen, zal dit ook wel het geval zijn met een nieuw Schouwburggebouw, wanneer het er eenmaal staat en in gebruik genomen is. De Haagsche uitgaande wereld is niet verwend, wat betreft de localiteiten, waar tooneelkunst en muziek ten beste worden gegeven, misschien op eene uitzondering na en dat is juist de thans ter dood veroordeelde.

De opmerkingen van Prof. Dake, waarop wij zoo even doelden, raken echter de Schouwburgzaak niet, maar zijn van een veel algemeener en wijdere strekking. „Men heeft geen algemeen vertrouwen in onze bouwmeesters," en wel omdat het publiek, dat practisch in zijn beoordeeling te werk wil gaan, zich van de waarde onzer architecten alleen een opinie maakt, door hun werken.

„Aan de vruchten kent men den boom." Het spreekwoord is zeer oud en echt Hollandsch, volkomen in overeenstemming met ons volkskarakter.

Men gelooft hier niet gauw iemand, die alleen maar vertelt, dat hij het een of ander wel weet of kan, men wil er de tastbare bewijzen van. Men hecht zelfs weinig aan titels, verkregen door moeilijke examens, waar een aantal jaren van studie aan voorafgingen. Voor de mooiste papieren en diploma's haalt men soms minachtend de schouders op en met een zekere voorliefde zoekt men voorbeelden op, die bewijzen kunnen, hoe weinig waarde soms aan papieren gehecht mag worden, om aan te toonen, dat practische ervaring eigenlijk alles is. Men overdrijft dikwijls, maar men wordt tot overdrijving geprikkeld, wanneer de architecten, van wie men verlangt, dat zij door hun werken zullen aantoonen, wat zij vermogen, niet anders doen dan dezen eisch beantwoorden door schriftelijke vertoogen, adressen en protesten, waaraan in den regel zeer weinig aandacht wordt geschonken en die veelal als uitingen van onmacht worden beschouwd.

In een klein land als het onze, staat de architect individueel en collectief bovendien in een geheel andere positie tegenover het publiek, als in het door ons zoo gaarne nagevolgde Duitschland.

In den laatsten tijd vooral, schijnt dit te veel uit het oog te zijn verloren. Wat daar bereikt is, is wellicht voor ons nog in geen jaren bereikbaar en in sommige opzichten misschien wel nooit.

Waar is in ons land de architect aan te wijzen, die schouw-

burgen, hôtels, stations, warenhuizen, ziekenhuizen, kerken, gestichten gebouwd heeft in getallen van twee cijfers?

Enkelen zijn er op het gebied van kerken- en gestichtenbouw, maar dit had oorzaken van bijzonderen aard, dit was het uitvloeisel van abnormale toestanden, die tengevolge hebben gehad, dat enkelen specialiteit geworden zijn op een of ander gebied. De normale toestand in ons land is, dat er vele architecten zijn, die wel eens een schouwburg, een paar kerken, eenige gestichten, een beursgebouw, een concertzaal, een station bouwden, maar overigens slechts gelegenheid vonden, hun talenten te besteden aan den bouw van woonhuizen, villa's, landhuizen, kantoorgebouwen, café's en dergelijke onderwerpen van betrekkelijk kleinen omvang, en daarin groote ervaring op te doen.

Velen zelfs kwamen nimmer in de gelegenheid hun krachten aan een openbaar gebouw te beproeven en daartoe heeft zeer zeker medegewerkt de omstandigheid, dat het ontwerpen van openbare gebouwen hier te lande als regel wordt opgedragen aan de daartoe aangewezen Rijks- of Gemeente-bouwmeesters.

Het gevolg van deze toestanden is, dat de particuliere architect, wanneer men hem vraagt naar zijn werk, gewoonlijk wel in staat is met een tentoonstelling van photo's voor den dag te komen, van respectabelen omvang en vol afwisseling, maar wanneer hem gevraagd wordt naar een of ander bepaald soort van bouwwerk, slechts zeer weinig kan te voorschijn brengen.

Hoe goed dat weinige dan ook moge zijn, het maakt bij het publiek geen indruk en zoodra de buitenlander verschijnt, die met geheele albums van uitgevoerde werken op eenig speciaal gebied voor den dag kan komen, waar men te kust en te keur kan uitzoeken, wat men verlangt, kan onze Nederlandsche bouwmeester nog wel wat praten en protesteeren misschien, maar ten slotte moet hij het veld ruimen; tegen de buitenlandsche concurrentie is hij niet opgewassen.

En het is hier geheel een quaestie van concurrentie in zaken, want voor het publiek is bouwen in de eerste plaats een zaak. Of de arstistieke opvatting van den Nederlandschen bouwmeester ook al hooger staat dan die van den buitenlander, het doet hier niets ter zake, het verzekert hem in dit geval geen enkel voordeel. Hoogstens gelooft men, dat hij het ook wel kan, maar de secure Hollander neemt toch liever het zekere voor het onzekere en artistieke opvattingen zijn, naar zijne meening, dingen, waar men geen touw aan kan vastmaken, omdat onder de architecten zelf daarover de grootste oneenigheid heerscht.

Tegen de buitenlandsche concurrentie op deze wijze staan wij vrijwel machteloos en het is moeilijk middelen te beramen, om zich daartegen te wapenen.

De Haagsche Schouwburg-zaak heeft nog een heel leelijken kant daarin, dat hier schijnbaar een eerlijke strijd met open vizier geleverd is. Inderdaad is dit niet het geval geweest en tot hoeveel gegronde aanmerkingen indertijd ook de Vredespaleisprijsvraag aanleiding moge hebben gegeven, zij is in haar gevolgen voor den Nederlandschen architect minder nadeelig en van minder beteekenis.

Bij eerlijke mededinging in een goed georganiseerde internationale prijsvraag zullen wij het wel tegen het buitenland kunnen opnemen en het eenige middel, dat ons voorlaatsnog ten dienste staat, is ons tot een mededinging in dezen zin, zoo goed als mogelijk is, aan te gorden.

Moeten wij daarvoor in het buitenland gaan studeeren, of onze jonge bouwmeesters van talent in de leer zenden bij erkend groote buitenlandsche meesters, dan moeten wij er niet voor terugdeinzen, dit te bevorderen. Hoezeer ook de opleiding van den architect in ons land in de laatste jaren verbeterd is, laat ons erkennen, dat daaraan nog veel ontbreekt.

Onze onderwijsinrichtingen, de Technische Hoogeschool incluis, kunnen niet zijn en kunnen niet geven wat alleen enkele groote inrichtingen in het buitenland, die een wereldvermaardheid bezitten, geven kunnen: werkelijk hooger bouwkunst-onderricht, niet slechts als aanvulling in artistieken zin, zooals A. et A. dit met haar cursussen beoogt, maar in zijn vollen omvang ook in practischen zin speciale onderwerpen behandelend tot in onderdeelen.

Vreezen wij evenwel, dat onze nationale bouwkunst er onder lijden zal, wanneer wij onze wijsheid in het buitenland gaan opdoen en blijven wij ons dus tevreden stellen met hetgeen binnen de grenzen verkrijgbaar is, dan moeten wij er op rekenen, nu en dan te zullen ondervinden, dat de Nederlandsche architect in sommige gevallen bij zijn buitenlandschen collega wordt achtergesteld en onvermijdelijk achtergesteld moeten worden.

Dat dit bij den Haagschen Schouwburg beslist noodzakelijk was, gelooven wij wel niet, maar wij herinneren ons, dat in het rapport betreffende den voorgenomen raadhuisbouw te Rotterdam ook sprake is van het zoo noodig raadplegen van een buitenlandschen specialiteit.

Met de mooiste en best gereglementeerde organisatie, met prijsvraag-regelen, met eere-codes, met provisie-acties, adresbewegingen, conferenties en wat dies meer zij, bereiken wij niet veel, wanneer wij een zoo gewichtig punt als de buitenlandsche concurrentie uit het oog verliezen.

En zoo zou dus de lamentabele geschiedenis van den Haagschen Schouwburg toch ten slotte nog kunnen blijken een goede zijde te hebben gehad, dat zij de Nederlandsche bouwmeesters daaraan eens heeft herinnerd.

Vereenigingen.

EXAMENS voor Bouwkundig-Opzichter, Bouwkundig-Teekenaar en Uitvoerder van Bouwwerken, ingesteld door de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst en af te nemen in 1912.

Door het Hoofdbestuur van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst zijn benoemd, onder goedkeuring van den Minister van Binnenlandsche Zaken, tot Leden van de Commissie, belast met het afnemen van de in Februari en Maart te houden Examens voor Bouwkundig-Opzichter, Bouwkundig-Teekenaar en Uitvoerder van Bouwwerken (Onderbaas) de heeren:

E. J. Ouendag, Architect, Lid van het Hoofdbestuur van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Voorzitter.

M. B. N. Bolderman, Civiel-Ingenieur, Chef de Bureau van het Bouw- en Woningtoezicht te Amsterdam.

H. van Dam, Leeraar in de Wiskunde te Amsterdam.

J. Moolenschot, Architect te Amsterdam.

J. A. v. d. Sluys Veer, Architect te Amsterdam, Leeraar aan de Industrieschool v/d. Maatschappij v/d. Werkenden Stand, aldaar.

Mr. E. H. P. Rosenboom, Architect, Advocaat en Procureur te Amsterdam.

P. A. Timmers, Architect te Amsterdam.

H. Loterijman, Arts te Amsterdam.

M. J. F. Lippits, Architect te Amsterdam.

G. Versteeg, Adjunct-Directeur der Gemeente-Werken te Arnhem.

J. D. Gantvoort, Architect te Deventer, Leeraar aan de Burger-Avondschool aldaar.

H. van der Kloot Meyburg, Architect te Rotterdam, Hoofdleeraar a/d. Academie van Beeldende Kunsten te 's-Gravenhage.

W. de Vrind Jr., Bouwkundig-Ingenieur te 's-Gravenhage, Assistent aan de Technische Hoogeschool te Delft.

M. Vrijenhoek, Bouwkundige te 's-Gravenhage.

J. J. van Noppen, Architect te Haarlem, Leeraar a/d. Industrieschool v/d. Maatschappij v/d. Werkenden Stand te Amsterdam.

W. F. Overeynder, Architect te Rotterdam.

J. van Wijngaarden, Architect te Rotterdam, Assistent a/d. Technische Hoogeschool te Delft.

W. de Jong, Architect te Utrecht, Bouwkundige 1ste klas b/d. Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen, aldaar.

W. Bletz, Architect te Weesp.

F. de Herder, Aannemer te Zwolle.

G. Stapensea, Architect te Sneek.

J. Gratama, Bouwkundig-Ingenieur te Amsterdam, Algemeen-Secretaris v/d. Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Secretaris.

BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN.

Op Dinsdag 30 Januari vergaderde te Amsterdam de Bond van Nederlandsche Architecten, onder leiding van den voorzitter, den heer K. P. C. de Bazel.

Allereerst werd aan de orde gesteld eene inleiding door den heer Jos. Cuypers van eene bespreking over: Voorschriften van werken in betonijzer. Spr. wees erop, dat in het algemeen de verantwoordelijkheid van den architect is geregeld in artikel 1645 B. W., en in het bijzonder — voor wat betreft Amsterdam — door de Bouwverordening aldaar. Ten opzichte van het cement-ijzerwerk staat de architect echter anders dan ten aanzien van de gewone ambachten. Eene zeer geringe afwijking in de uitvoering kan namelijk zeer gewichtige gevolgen hebben. De architect, die cement-ijzerwerk gebruikt, moet dus niet alleen theoreticus zijn, maar hij aanvaardt daarnaast de verantwoordelijkheid voor zijne berekeningen, en moet zorg dragen, dat de uitvoering geschiedt volgens die berekeningen. Daarom zijn er nu voorschriften gemaakt, die de verantwoordelijkheid van den architect bij cement-ijzerbouw regelen (voorschriften ontworpen door de bouw- en waterbouwkundige afdeeling van het Kon. Instituut van Ingenieurs).

Nu is het de vraag in hoeverre de architect de verantwoordelijkheid moet aanvaarden. Geheel afwijzen kan hij de verantwoordelijkheid niet, omdat hij dan niet meer zou worden dan administrateur. Spr. stelt verschillende vragen, als: 1°. „Welke verantwoordelijkheid dragen de architecten ten opzichte van de ontworpen détails en de teekeningen van de cement-ijzerfabrikanten?"; 2°. „Welke voorstelling heeft men van de verhouding van de architecten ten opzichte van de voorschriften van het Instituut?"; 3°. „Welke verantwoordelijkheid neemt Bouw- en Woningtoezicht over, nadat aan dezen tak van dienst de berekeningen zijn overgelegd, en nadat deze door hem zijn goedgekeurd?"; 4°. „Welken invloed moeten wij aan Bouw- en Woningtoezicht laten in het beoordeelen van solide uitvoering?"; 5°. „Als de noodzakelijkheid wordt erkend, dat eene goede uitvoering gewaarborgd wordt, is het dan wenschelijk de volle verantwoordelijkheid van art. 1645 B. W. van den architect op den fabrikant van cement-ijzer af te wenden?"; 6°. „Hoever moet zich in zoo'n geval het toezicht over de uitvoering uitstrekken?". Spr. zou gaarne het antwoord der aanwezigen op deze vragen vernemen.

Bij de gedachtenwisseling betoogde de heer Weissman de noodzakelijkheid om eerst door eene commissie praeadvies te doen uitbrengen. Hiertoe werd besloten.

Met instemming werd kennis genomen van het denkbeeld van het bestuur, om de leden van den Bond in de verschillende provinciën samen te voegen tot permanente commissiën, die, zooveel mogelijk op eigen initiatief, adviezen zullen verstrekken.

Meegedeeld wordt, dat de heer W. Kromhout Czn. benoemd is als afgevaardigde van den Bond in de commissie, ingesteld op initiatief van den Bond van Kunstenaarsvereenigingen, met het doel te overwegen, of het mogelijk is in 1913 een Kunstenaarscongres te houden.

Door den Alg. Ned. Opzichters- en Teekenaarsbond was een schrijven verzonden, waarin verzocht werd zich uit te spreken voor 20 pCt. toeslag op het loon, in verband met de duurte der levensmiddelen. Besloten werd te antwoorden, dat het verleenen van een zoodanigen toeslag aan de prudentie van ieder lid persoonlijk moet worden overgelaten.

Door den Voorzitter en den heer Weissman werd hulde gebracht aan de leden der commissie voor de Algemeene Voorschriften, die hun rapport zoo juist voltooid hebben.

Ten slotte leidde de heer A. W. Weissman eene bespreking in over: „De Amsterdamsche poort te Haarlem". Spr. noemde dit vraagstuk een zeer eigenaardig vraagstuk, wijl twee belangen met elkaar in botsing komen: de zucht om het oude te sparen, en de eischen van het hedendaagsche leven. Men moet daarom transigeeren. De Amsterdamsche poort is de eenige poort, welke nog te Haarlem bestaat. Zij dateert uit de 15e eeuw, zij het dan ook dat ze in de 17e eeuw door Lieven de Key wat gewijzigd is. De Amsterdamsche poort is de laatste herinnering aan het beleg van Haarlem. Niemand denkt er dan ook aan de poort te sloopen, maar terwijl zij vroeger stond in een verlaten stadsdeel, hebben trams, fietsen, auto's enz. weder een druk verkeer van de zijde van Amsterdam veroorzaakt. Dit verkeer moet nu plaats hebben door de smalle poort en langs nauwe straatjes. Hoe kan men den toegangsweg tot de stad, uit oostelijke richting, nu verbeteren?

Spr. herinnert eraan, dat voor eenige dagen in de „Haarl. Courant" een zeer goed denkbeeld aan de hand is gedaan, n.l. om een breeden verkeersweg van 20 Meter te maken van de poort in de richting: Donkere Spaarne, Koudehorn. Spr. vertoonde daarna afbeeldingen van de verschillende plannen tot verkeersverbetering in de omgeving der poort.

Allereerst dat van B. en W. om de bestaande brug vóór de poort af te breken en iets verder een nieuwe te leggen.

De poort komt dan doelloos te staan. De directeur van P. W. te Haarlem, de heer Dumont, heeft hiervan het bezwaar gevoeld, en stelde daarom voor, náást de voetbrug, een brug voor het verkeer per as te maken; geen schoone oplossing volgens spr. Het raadslid, de heer Laschuit, vereenigde daarom beide bruggen, ten einde een meer aesthetisch geheel te verkrijgen.

In dat geval zou de poort echter, naar veler oordeel, hinken. De heer Weissman heeft daarom de brug zóó breed gemaakt, dat zij ter weerszijden van de poort uitsteekt. Spr. ontkent, dat de poort dan zal komen te staan, wat men noemt, op een presenteerblaadje, en hij wijst erop, dat de Waag op de Nieuwe Markt te Amsterdam eenzelfden stand inneemt als hij aan de Amsterdamsche poort te Haarlem toedenkt. Eindelijk is er nog een plan, van het raadslid Wilkens, dat gelijksoortig is als dat van den heer Dumont, met dit verschil, dat de heer Wilkens de brug ten Zuiden van de poort legt, en de heer Dumont ten Noorden.

Voor Haarlem is het van groot belang, dat een goede oplossing worde gevonden. Spr. blijft vasthouden aan zijn plan, verbonden met de in de „Haarl. Crt." door X. aangegeven verkeersverbetering.

Bij de gedachtenwisseling werd opgemerkt, dat het plan-X. het leggen van een brug over het Spaarne noodzakelijk zou maken. Dit zou te betreuren zijn, omdat hierdoor de fraaie bocht van dit water bedorven zou worden. Van andere zijde werd gevraagd, of het nu wel noodzakelijk

is, het verkeer van de zijde van de Amsterdamsche poort door de stad te leiden; deze spreker meende, dat overwogen moet worden het tot stand brengen van een ceintuurbaan. De heer Weissman antwoordde echter, dat de Haarlemmers daar niet erg op gesteld zullen zijn. Zij willen juist het verkeer dóór de stad leiden. Twee leden vestigden er de aandacht van den heer Weissman op, dat eene vergelijking tusschen Amsterdamsche poort en Waag niet opgaat, omdat de Waag vroeger wel is waar een poort is geweest, maar reeds door onze voorvaderen vervormd werd tot een gesloten gebouw, dat geen herinneringen aan zijn oorspronkelijke bestemming wakker roept. Deze sprekers bevalen daarom het plan-Lasschuit aan.

Eenstemmigheid bleek dus niet te bestaan. Wel was men het erover eens, dat de poort in ieder geval behouden moet blijven, en dat getracht moet worden op andere wijze in de verkeerseischen te voorzien. Aan de permanente commissie van de leden van den Bond te Haarlem werd verzocht, de quaestie in studie te nemen, en zoo spoedig mogelijk rapport aan den Bond te willen uitbrengen. De bedoeling is, dat rapport, na goedkeuring, ter kennis van het gemeentebestuur van Haarlem te brengen.

Na afdoening van eenige huishoudelijke zaken werd de vergadering gesloten.

UIT DE MEDEDEELINGEN VAN DEN BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN.

Vergadering van Dinsdag 17 October 1911, 's nam. te 2 uur, in „American-Hotel", te Amsterdam,

(Slot.)

De heer Weissman zegt, in 1923 zijn de graven ter dispositie, laat ons dus zoolang wachten met het gebouw, dan kan het goed op de Oosterbegraafplaats gezet worden.

De heer Berlage zegt, een der argumenten der Commissie voor het Koloniaal-Instituut is juist, dat zij niet wachten kan.

De heer Joling zegt, we zullen niets bereiken als we de plaatsing van het gebouw in het uitbreidingsplan Zuid aanbevelen. De Commissie wenscht in de nabijheid van Artis te blijven, daar dit een der voorwaarden is, waarop dat lichaam zijn ethnografische verzameling aan het Koloniaal-Instituut wil afstaan.

De heer De Bazel meent, dat dit zoo'n vaart niet zal loopen, doch op den voorgrond staat, dat het voorgestelde emplacement beslist niet deugt, en dat het beter is zulk een monumentaal gebouw niet te stichten, dan zoo, dat het uit een oogpunt van stedenbouw eene mislukking te noemen zal zijn.

Dit is het standpunt, dat de Bond dient in te nemen en dat mag niet geïnfluenceerd worden door andere overwegingen, die hiermede niets te maken hebben.

De heer Weissman meent, dat het plan-Walenkamp de eenige juiste oplossing is en zou in het adres de voordeelen van dat plan willen gereleveerd zien.

De heer De Jongh is het niet eens met den heer Weissman; we hebben niet te maken met het plan-Walenkamp, dat is niet officiëel. Er bestaat slechts een voorstel van het gemeentebestuur om het gebouw vooraan op de Oosterbegraafplaats te zetten en een voorstel van eenige gemeenteraadsleden om een emplacement in de uitbreiding Zuid daarvoor aan te wijzen. De Bond kan zich met niets anders bemoeien.

De heer Cuijpers meent eveneens, dat bij de behandeling in den gemeenteraad niet toegelaten zal worden, dat een derde gegeven wordt tusschengeschoven.

De heer Weissman trekt daarop zijn voorstel in.

De heer Kromhout vraagt wat er van het tegenwoordige plan Zuid uitgevoerd zal worden.

De heer Berlage deelt officieus mede, dat daarvan niets uitgevoerd zal worden daar het geheel omgewerkt zal moeten worden, zoodat we voor maagdelijk terrein staan.

De heer Kromhout zou het dan toejuichen, dat een gebouw als het bedoelde als uitgangspunt van het uitbreidingsplan zou kunnen dienen.

De heer Joling meent, dat we niet anders kunnen doen dan het protest der raadsleden tegen het voorstel B. en W. te steunen.

Het adres wordt daarna aangenomen met de stem van den heer J. J. v. Nieukerken tegen, nadat besloten is in eene toelichting de speciale bezwaren tegen het voorgestelde emplacement op de Oosterbegraafplaats van uit architectonisch oogpunt uiteen te zetten.

Inzake de te houden conferentie over het bouwkunstig element bij de bescherming der schoonheid in Nederland wordt besloten, dat de Bond als donateur zal toetreden en worden de heeren Berlage en De Jongh, die den Bond bij de voorloopige besprekingen vertegenwoordigden, als zoodanig gecontinueerd.

Bij de rondvraag komt de heer Weissman terug op zijne bij het begin der vergadering gedane vraag omtrent de eventueel voor het Rotterdamsche stadhuis uit te schrijven prijsvraag. Hij meent, dat indien het programma dier prijsvraag eens niet mocht voldoen aan de Algemeene Regelen, alleen de leden van den Bond gebonden zouden zijn bij eventueele uitnoodiging tot mededinging aan de prijsvraag daarvoor te bedanken, terwijl de leden van andere vereenigingen vrij zouden zijn.

De heer Van Goor meent, dat dit niet juist is. Alle leden der constitueerende Vereenigingen zijn moreel gebonden aan de prijsvraagregelen. Wel is waar kan alleen de Bond repressaille-maatregelen nemen tegen een lid, dat zich niet aan de regelen houdt, doch hij acht de moreele gebondenheid grooter kracht dan de vrees voor straf.

De heer Ingenohl vraagt of het niet op den weg van den Bond ligt een adres van hulde te brengen aan de leden van den Amsterdamschen gemeenteraad, die het initiatief namen om B. en W. uit te noodigen zich ter zake der Paleis-Raadhuiskwestie tot de Regeering te wenden, in gelijken zin als in het adres van den Bond aan de Koningin is aangegeven.

De vergadering is van oordeel, dat het initiatief der genoemde gemeenteraadsleden alle hulde verdient, dat echter een adres minder op zijn plaats is, doch dat in de Mededeelingen gewag zal worden gemaakt van het gevoelen der vergadering.

De heer Kromhout vestigt de aandacht op eene advertentie, waarbij een adjunct-Rijksbouwmeester wordt gevraagd en voor welke als voorwaarde van benoeming wordt geëischt het diploma B. I. der Technische Hoogeschool. Hij meent, dat daardoor achteraf worden gezet een groote categorie van in de practijk gevormde architecten, die minstens evenveel waarborgen voor een goede ambtsvervulling geven als de bedoelde gediplomeerden, en zou wenschen, dat de Bond op een of andere wijze daartegen protesteerde. Besloten wordt een adres tot den Minister van B. Z. te richten, waarin op dit bezwaar wordt gewezen.

De heer Berlage vraagt, naar aanleiding van een van de Nederlandsche Vereeniging van ijzerhandelaren ontvangen schrijven, waarin deze verklaart de architecten, die provisie aannemen bij den Bond te signaleeren, hoe het staat met de actie van den Bond te dezer zake.

De Voorzitter zegt, dat eerlang eene vergadering zal worden belegd met de leveranciers enz., die adhaesie met het streven van den Bond betuigden.

De heer Joseph Cuypers houdt een rede, waarin hij aandringt op het toonen van collegialiteit en op het wederkeerig verleenen van hulp en raad door de architecten onderling, wanneer deze moeielijkheden in de uitoefening van hun beroep ondervinden. Hij wijst als voorbeeld op de aannemers, die, pas elkanders concurrenten bij eene inschrijving, straks bij elkander aankloppen waar zij voorlichting noodig hebben in moeielijke omstandigheden, en dan grif met hun ondervinding hun collega's ten nutte zijn. Hij hoopt, dat dit goede voorbeeld meer en meer door de architecten gevolgd moge worden, en de band, die hen onderling als vakgenooten bindt, daardoor versterkt moge worden.

Nadat de Voorzitter den heer Berlage heeft dank gezegd voor zijne expositie van eigenhandig werk, sluit hij de vergadering.

PROVISIE-ACTIE.

Vergadering van het bestuur van den Bond, afgevaardigden van het genootschap „Architectura et Amicitia" en van de vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap", met leveranciers en fabrikanten van bouwartikelen, gehouden 24 November, des avonds te 8 uur in American-Hotel te Amsterdam.

Ruim 60 firma's hadden ingevolge de tot hen door de B. N. A. gerichte circulaires sympathie betuigd met het streven van den Bond en de wenschelijkheid der bestrijding van het kwaad erkend en een 30-tal hunner was ter vergadering verschenen om met het bestuur van den Bond en de afgevaardigden der beide andere bouwkundige vereenigingen overleg te plegen.

Uit de gedachtenwisseling bleek, dat het misbruik in velerlei vormen en nuances bestaat, en dat de aanwezigen zonder onderscheid de onzuiverheid der uit het misbruik voortvloeiende verhoudingen betreurden. Niettemin werd de moeielijkheid om tot doeltreffende maatregelen te komen niet voorbijgezien, gegeven de verscheidenheid der vormen waaronder zich het euvel openbaart en de gerechtvaardigde vrees van den leverancier om zich te benadeelen in zijne zaken, wanneer hij met het misbruik breekt zonder de zekerheid te hebben, dat ook zijne concurrenten dit doen. Eenerzijds werd gemeend, dat slechts heil te verwachten was van eene actie van de architecten alleen, die enkel door een gemeenschappelijk optreden hunner organisaties te verkrijgen zou zijn; anderzijds werd betoogd, dat de steun der leveranciers, bij voorkeur georganiseerd, bij die actie onmisbaar was te achten. De groote meerderheid der aanwezigen was van de laatste meening en besloten werd dat tot de verschillende vereenigingen van leveranciers het verzoek gericht zal worden tot het instellen van een onderzoek bij de aangeslotenen naar aard en omvang van het misbruik om daardoor in het bezit van feitenmateriaal te komen, en daarna te trachten die vereenigingen in eene federatie saam te brengen met het doel het aanbieden of geven van provisie door de aangeslotenen te verbieden en strafbaar te stellen. Het signaleeren van hen, die zich aan het misbruik schuldig maken, werd daarbij wenschelijk geacht.

Ingevolge deze vergadering werd het volgende schrijven tot een aantal organisaties van leveranciers en fabrikanten gericht.

Amsterdam, December 1911.

Aan

Heeren leveranciers en fabrikanten in bouwartikelen.

M. M.

Het zal U bekend zijn, dat door het Bestuur van den Bond van Nederlandsche Architecten eene actie werd opgezet ter bestrijding van het „provisie-misbruik", waartoe het zich met een tweetal circulaires (waarvan afdruk hierbij) tot een aantal leveranciers en fabrikanten in Nederland wendde.

Nadat een 60-tal firma's sympathie met het streven van den Bond hadden betuigd, werd den 24sten November j.l. door het Bestuur, met medewerking en sympathie van andere bouwkunstlichamen, een vergadering belegd, waar een aantal hunner tegenwoordig was, ter bestrijding van dit kwaad.

Als resultaat der op die vergadering gehouden discussiën kan geconstateerd worden:

1°. dat het euvel bestaat en zich in velerlei vormen openbaart;

2°. dat het zeker moeielijk zal zijn het kwaad uit te roeien, doch dat algemeen de wenschelijkheid erkend werd pogingen daartoe in 't werk te stellen en naar middelen om te zien om daartoe te geraken;

3°. dat het voor den alleenstaanden fabrikant of leverancier moeielijk is zich finaal aan het geven van provisie te onttrekken, waar hem de zekerheid ontbreekt, dat zijn concurrent dezelfde gedragslijn zal volgen, en er dus in de allereerste plaats heil is te verwachten van een actie der organisaties van leveranciers, in samenwerking met die der Architecten.

De Vergadering gaf ingevolge een en ander den wensch te kennen, dat het Bestuur van den Bond zich zou wenden tot de organisaties van leveranciers, enz., met het verzoek:

1°. een onderzoek bij hare leden te willen instellen naar aard en omvang van het euvel, ten einde daaromtrent nog meer feitenmateriaal te verkrijgen;

2°. het vraagstuk in de organisaties aan de orde te stellen en te streven naar het tot stand komen van een federatie om tot een gemeenschappelijke voor alle leden der organisaties bindende actie ter bestrijding van het misbruik te komen;

3°. aan het Bestuur van den Bond de resultaten van een en ander mede te deelen, opdat dit zich met de organisaties, eventueel de federatie, in contact kan stellen om tot definitieve maatregelen te komen.

Het Bestuur van den Bond noodigt U mitsdien bij dezen uit wel gevolg te willen geven aan bovenstaanden wensch en van uwe gezindheid daartoe aan het Bestuur te willen doen blijken.

Namens het Bestuur van den Bond:
C. N. VAN GOOR,
1e Secretaris.

Prijsvragen.

EERE-PRIJSVRAAG „GODEFROY".

Studie-prijsvraag voor een Architectenhuis, uitgeschreven door de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst.

Omschrijving.

Het Architecten-huis is gedacht te zijn het Vereenigingsgebouw en zetel van de Federatie der verschillende Architecten-Vereenigingen hier te lande.

Het Architecten-huis wordt verondersteld te worden opgericht op een rechthoekig vrij terrein, ter grootte van 40×60 M., begrepen in de nieuwe stadsuitbreiding van een der grootste steden van ons land, gelegen met een der lengte-zijden aan een hoofdverkeersweg en met de korte zijde aan een zijstraat van minder belang, en verder ingesloten door belendende eigendommen.

De Hoofdverdieping (eerste verdieping) uitsluitend bestemd voor de Architecten, moet bezitten Tentoonstellings-, Voordracht- en Vergaderzalen, Bestuurskamer, Secretariaat, Bibliotheek en Lunchroom, enz.

Op den beganen grond bevinden zich de zalen voor de

Permanente Expositie van Bouwmaterialen, enz., met woning voor een Concierge, zoomede een Café-restaurant, waarvan de Kastelein-pachter tevens voor de bediening van de lunchroom zorgt, terwijl een keuken, zoomede de Kastelein-pachterswoning, op de bovenste verdieping gelegen is.

De pachter voorziet tevens in de verzorging en bediening van een 6-tal Architect-logeergasten, welke daar — gelijk bij „clubs" het geval is — overnachten kunnen, als zij aldaar geen pied-à-terre hebben en geïntroduceerd worden door hun Vereeniging.

Op deze verdieping moeten ook een 4-tal Architecten-Ateliers disponibel zijn.

Het niet bebouwde gedeelte wordt als Tuin aangelegd, waarvan een gedeelte in directe verbinding moet staan met het Café-restaurant en met de zalen der, hierbovengenoemde, Permanente Expositie, om evenzoo verhuurd te worden aan fabrikanten en leveranciers, welke in de open lucht kunnen exposeeren.

Voorts een electrisch gedreven Personenlift, vanaf den Beganen grond tot op de 2e Verdieping, een dito eenvoudige Transportlift, vanaf het Sousterrain tot de 2e Verdieping doorgevoerd, zoowel voor personen (eigen- en keukenpersoneel van den pachter) als voor het transporteeren van kisten, tentoonstellingsvoorwerpen, enz.

Ten slotte de noodige Dienstvertrekken, Bergplaatsen, Toiletten, W.C.'s enz. Een en ander hieronder nader omschreven.

Begane Grond.

De Begane-grond Verdieping is gelegen 50 cM. boven het trottoir.

Op deze verdieping een ruime Vestibule met Tochtportaal en Fietsenstand, een Spreek- of Wachtkamer, waarbij Loge voor den Portier.

Een Trappenhuis met Hoofdtrap tot aan de 1e Verdieping, een Dienststrap en de beide reeds genoemde Liften.

Een Zaal of vereeniging van kleinere zalen (en in verbinding met den tuin) ten behoeve eener Permanente Tentoonstelling van Bouwmaterialen, met een gezamenlijk oppervlak van ongeveer 430 ad 440 M².

Voorts tot deze tentoonstelling behoorende en in verbinding met deze zaal of zalen: een 8-tal Modelvertrekjes (*), elk groot ongeveer 12 ad 15 M².

Woning voor den Concierge, bestaande uit: Woonkamer en Kantoortje, groote en kleine Slaapkamer en een Keukentje, de benoodigde Bergruimte, W.C., eigen Dienststrap, enz.

Aangezien de vertrekken van de Conciergewoning en de modelvertrekjes der Permanente Tentoonstelling slechts ongeveer 3 M. hoog behoeven te zijn van vloer tot vloer, in tegenstelling met de groote Tentoonstellings-zalen en het Café-restaurant, die wel dubbel zoo hoog moeten zijn, kunnen bedoelde woning en expositie-vertrekjes over 2 verdiepingen verdeeld worden, dus een Begane-grond Verdieping met Entresol.

Een Café-restaurant met een oppervlak van ongeveer 150 M², met Terras aan den tuin, toegang vanaf de voornaamste straat of hoofdverkeersweg, met bijbehoorende Toiletten, W.C.'s en Urinoirs.

Eerste Verdieping.

Een groote en een kleine Tentoonstellings-, tevens Voordracht- en Vergaderzaal, resp. groot ongeveer 180 en 70 M², doch zoodanig geprojecteerd, dat zij in bijzondere gevallen tot één groote zaal vereenigd kunnen worden.

Een Bibliotheek ter grootte van ongeveer 70 M².

Een Leeskamer grenzende aan de Bibliotheek.

Een Bestuurskamer en een kamer voor den Secretaris.

Een kamer voor Commissie-vergaderingen.

Deze 5 vertrekken elk met een oppervlak van ongeveer 40 M², met inbegrip van muurkasten, enz.

Een Lunchroom, ongeveer 80 M², met ruim balcon. In dit vertrek een Buffet, verbonden door een spijzenlift, zoowel met het Café-restaurant, als met de keuken op de 2e verdieping.

Voor de bediening bovendien een communicatie-(spil-)trapje met het Café-restaurant.

Een gemeenschappelijke Spreekkamer en Telefooncel.

Verder, behalve de reeds genoemde dienststrap, een Trap naar de 2e Verdieping.

Voorts ruime vestiaires, Toiletten met W.C. en Urinoirs.

Tweede Verdieping.

4 Architecten-Bureaux. Elk Bureau bestaande uit een Atelier ter grootte van ± 35.— M², een privé-Kantoor ± 25.— M², met een Spreekkamer. Ten behoeve der ateliers de noodige Toiletten met W.C.

Een Lichtdrukinrichting met Vertrek voorzien van spoelinrichting. Hieraan grenzende een Donkere Kamer voor het ontwikkelen van clichés.

6 Architecten-logeerkamers, elk groot ± 15.— M², met inbegrip der, door gordijnen afsluitende, Alcoof voor het ledikant.

Hierbij een Badkamer, W.C. en verder kasten, enz. voor de „service", enz.

Een gedeelte van deze vertrekken kan desnoods in het dak worden ingebouwd.

Woning voor den Kastelein-pachter van het Café-restaurant met ruime Keuken voor het restaurant, tevens voor eigen gebruik.

2 Kamers van bescheiden afmeting en suite, 2 Slaapkamers, Dienstbodenkamer, kamer voor den inwonenden knecht, bergruimten, provisiekamer, W.C.'s enz.

Gedeeltelijk Sousterrain.,

Een braak- en brandvrije Safe, groot ± 3 M.

De installatie van Centrale Verwarming, te bereiken van uit de Conciergewoning, met Kolenkelder en ruime Bergplaatsen (in de nabijheid van de dienstlift) voor stoelen, schotten, piédestals en ander materiaal voor de Voordrachten Tentoonstellingszalen, kisten, gereedschappen enz. voor de schoonmaaksters enz.

Onder het Café-restaurant de noodige Bergruimten, Bier-, Wijn- en Provisiekelders, toegankelijk door kleine spiltrap en in verbinding met de spijslift.

Bergruimte om 's winters de tuinmeubelen op te bergen en bergplaats voor materieel van de tuinlieden.

Teekeningen.

Gevraagd worden de navolgende teekeningen:

De Plattegronden van de verschillende Verdiepingen op een schaal van 1 à 100, behalve die van het gedeeltelijk Sousterrain, waartoe een schaal van 1 à 200 voldoende wordt geacht.

Twee Gevels op een schaal van 1 à 100.

Twee Doorsneden op een schaal van 1 à 100.

Een Travée van den voornaamsten gevel met Doorsnede op een schaal van 1 à 20.

Een Perspectief.

Alle teekeningen in potlood (waarmede natuurlijk niet bedoeld wordt een „schetsmatige" behandeling). In de plattegronden en doorsneden de muurdikten door tint aangeven.

De gevels in kleur opwerken.

Variant-ontwerpen en niet gevraagde teekeningen blijven buiten beschouwing.

Wanneer eventueel „systeemverdeeling" wordt toegepast, dan mag deze niet worden aangegeven.

De bestemming der vertrekken en ruimten inschrijven

(*) Vertrekken ingericht door fabrikanten of leveranciers van parketvloeren, wandbetimmering, muurbespanning of behangsel, stuckwerk of ander materiaal voor plafonds, meubelen van hout of riet, lichtornamenten, enz. of bijv. badkamers compleet ingericht door de fabrikanten of leveranciers van wandbekleeding, (tegels), — van vloerbekleeding, (mozaïek, tegels, houtgraniet, enz.) — van sanitaire artikelen, (badkuip, waschtafel, bidet, closet, enz.), — van warmwaterverzorging, verwarming, verlichting, ventilatie, enz. enz.

met bijvoeging in den linker bovenhoek der afmetingen van de verschillende vertrekken.

Het schrift op de teekeningen in drukletter-vorm.

De plattegronden mogen op calqueerpapier geteekend worden, doch moeten dan op carton worden opgeplakt.

De teekeningen mogen niet op ramen gespannen of achter glas zijn; zij mogen echter niet opgerold zijn.

Een korte Memorie van Toelichting met omschrijving der toe te passen bouwmaterialen, enz., en opgave per verdieping van de afmeting der verschillende vertrekken met overzichtelijke calculatie der oppervlakten.

Prijzen.

Prijs: de verguld zilveren Medaille van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, met f 400.—.

Premie: de zilveren Medaille van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, met f 200.—.

De prijzen worden uitgereikt op de a.s. Alg.- Mei-Vergadering der Mij. Mocht eventueel geen der ingekomen ontwerpen voor bekroning in aanmerking komen, dan kan de Jury voorstellen het totaal of een deel van de voor de prijzen beschikbare som onder de beste ontwerpen te verdeelen.

Inlichtingen.

Eventueele inlichtingen betreffende het Programma moeten aangevraagd worden aan het Bureau van de Maatschppij tot Bevordering der Bouwkunst, Marnixstraat 402, Amsterdam.

De antwoorden worden gepubliceerd in het Bouwkundig Weekblad, Architectura, De Bouwwereld en De Opmerker.

Uitsluitend de op deze wijze verstrekte inlichtingen zullen beschouwd worden deel uit te maken van het Programma.

Het bureau van inlichtingen wordt 7 Maart a.s. gesloten.

Inlevering der Ontwerpen.

De ontwerpen moeten anoniem zijn en ingezonden worden onder motto of ander kenteeken.

Op straffe van uitsluiting is het den inzenders verboden, op de een of andere wijze de anoniemiteit vóór de uitspraak van de Jury te verbreken. Bij elke inzending zal in afzonderlijke, behoorlijk gesloten enveloppe moeten worden gevoegd:

a. een door den ontwerper onderteekende verklaring, luidende: „Ondergeteekende, inzender van het ontwerp motto „.....", verklaart dat dit ontwerp zijn geestelijk eigendom is."

b. een correspondentie-adres.

De laatst genoemde enveloppe zal vóór de uitspraak der Jury door haar mogen worden geopend, om, wanneer het noodig is, door tusschenkomst van den correspondent met den ontwerper in briefwisseling te treden.

Alle ontwerpen moeten vrachtvrij ingeleverd worden vóór of op Donderag 9 Mei a.s. aan het Bureau van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Marnixstraat 402, Amsterdam.

Op de buitenzijde van elke inzending moet vermeld staan: „Eereprijsvraag Godefroy."

Als datum van inlevering wordt beschouwd de dagteekening van het bewijs der verzending, dat desverlangd moet worden overgelegd.

Niet op tijd ingelverde ontwerpen blijven buiten beschouwing en worden onmiddellijk aan het opgegeven correspondentie-adres teruggezonden.

Slotbepalingen.

De ontwerpen worden tentoongesteld op de Alg. Mei-Vergadering der Maatschappij en het Jury-rapport zal daarbij ter inzage liggen.

De ontwerpen blijven dan nog tot 1 Jan. 1913 ter beschikking van de Maatschappij, die het recht heeft deze ook te exposeeren op plaatsen waar Afdeelingen der Mij. gevestigd zijn.

Gedurende het tijdperk, dat de teekeningen in het bezit zijn der Maatschappij, zullen deze door haar tegen brandschade verzekerd worden. De bekroonde antwoorden zullen door de Maatschappij gereproduceerd worden in haar Orgaan.

Van andere, geheel door de Redactie geschikt geoordeelde ontwerpen zullen slechts met goedvinden van den ontwerper reproductie's genomen worden. In elk geval zal de Maatschappij bij eventueele reproductie, de voorkeur genieten.

De mededinging is voor alle Nederlanders opengesteld.

De Jury:

H. P. BERLAGE.
J. F. KLINKHAMER.
C. MUYSKEN.
C. B. POSTHUMUS MEYJES.
A. SALM G.Bzn.

Programma's zijn op aanvrage kosteloos verkrijgbaar aan het bureau v. d. Mij. t. B. d. B., Marnixstraat 402, Amsterdam.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No 5. Officieel Gedeelte.

Examens van de Mij. t. b. d. Bouwkunst in 1912. Eere-Prijsvraag «Godefroy». Afdeeling Amsterdam, vergadering van 29 Januari 1912. Rapport Ontwerp Algemeene Administratieve Voorschriften (vervolg).

R. K. Sanatorium te Groesbeek, architect Eduard Cuypers, met afbeeldingen en losse plaat.

Een niet alledaagsch draagbalkje door J. H. Schaad, met afbeeldingen.

Ons eigen land, Deel IV.

Conferentie over het Bouwkundig Element bij de bescherming der Schoonheid van Nederland (vervolg).

ARCHITECTURA No 5. Mededeelingen betreffende het Genootschap. Schrijven van de Vereeniging «De Ambachtsschool» te Hilversum, in zake het uitschrijven eener prijsvraag voor een schoolgebouw.

De Berlage-avond en Berlage's voordrachten over Amerika.

De Hedendaagsche Nieuw bouw te Amsterdam.

Reisschetsen van M. de Klerk, met afbeeldingen van het Palads-Hotel te Kopenhagen.

Van de oude aarde en het nieuwe weten. V. Het spel der Koningen.

Ingezonden stukken. Over het Doorgangshuis te Apeldoorn. C. J. de Haas en K. de Bazel.

Het Raadhuis van Amsterdam in de raadsvergadering van 31 Januari.

DE BOUWWERELD No 5. Frederik de Groote als bouwmeester en bouwheer, door J. H. W. Leliman b. i.

Woningellende.

Het Loodwit-vraagstuk, door Dr. H. Wefers Bettink, oud-hoogleeraar (vervolg).

Het Havenmeesterskantoor te Zaandam arch. J. H. Doodhagen, met losse plaat.

DE INGENIEUR No 5. Het Internationale Congres voor Technisch Hooger Onderwijs te Brussel 1910. Voordracht gehouden in de vergadering van het Kon. Instituut van Ingenieurs van 11 November 1911, door R. A. van Sandick, Alg. Secretaris, met afbeelding.

Zelfinductie door Dr. Ing. H. S. Hallo, met afbeeldingen.

Ingezonden Stukken. Onderzoekingsmethoden en resultaten van den dienst der opsporing van delfstoffen van Staatswege, door Dr. F. Beijerinck m. i.

TECHNISCH WEEKBLAD B. v. T. No 5

Officieel gedeelte. — Nieuwe Compound-locomotief met oververhitten stoom der Staatsspoorwegen in Pruisen. — Gemalen schelpkalk en schelpkalktrasmeel (vervolg) — De lensleiding. — Ingezonden. — Gemengd.

DE AANNEMER No 5. Kort Verslag der Vergadering van het Hoofdbestuur op 25 Januari 1912.

Aanbesteding van werken in Ned. Oost-Indië. I.

DE NEDERLANDSCHE KLEI-INDUSTRIE No 31.

Bouwaardewerk in de Architectuur. Hettoevoegen van mageringsmiddelen aan de klei. Methode van voorbereiding van de klei en leem voor droog- en halfdroogpersen. Nederlandsche voorschriften voor beton (gewapend beton). Groote slijtage van drijfriemen bij snel loopende fijne walsen. Stoomtoestellen zonder vergunning.

HINSE & VAN ELLINKHUIZEN.
Nassaukade 504. Telef. 1258.
Uitvoering van werken in Gewapend en Ongewapend Beton
Voorl. Ontwerpen en Begrootingen gratis.
AMSTERDAM.

Gemengd Nieuws.

BINNENLAND.

UTRECHT. In de dezer dagen gehouden zitting van den raad der gemeente was ingekomen van B. en W. een schets-ontwerp van de te bouwen school aan de Timorkade, waaraan vier lokalen voor voorbereidend onderwijs zullen worden verbonden. De kosten, oorspronkelijk geraamd op f 88.000, worden thans geraamd op f 98.406. In een volgende zitting zal dit ontwerp in nadere bespreking komen.

Het voorstel van B. en W. om, ten einde te voorzien in de behoefte aan voorbereidend onderwijs in de omgeving van den Leidschen en den Vleutenschen weg, over te gaan tot aanschaffing van een schoolpaviljoen, waarvan de kosten worden geraamd op f 12.000 werd na uitvoerige bespreking verworpen.

— Te Doetinchem zijn bij het herstellen van het onlangs door brand aangetaste gedeelte der Hervormde kerk, eenige muurschilderingen bloot gekomen. Het werk werd toen onmiddellijk gestaakt en de witte kalklaag voorzichtig verwijderd.

De schilderingen stellen verschillende plantornamenten voor; een daarvan heeft zichtbaar geleden, doordat de waterstraal der brandweer er sterk op heeft ingewerkt.

De heeren F. A. Hoefer, te Hattem en Mulder, Rijks-architect te 's-Gravenhage, hebben reeds een onderzoek ingesteld.

DOESBURG. Het voorstel tot restauratie der Ned. Herv. Kerk te Doesburg is door kerkvoogden en notabelen aangenomen. De kerk zal in overeenstemming worden gebracht met den nu bijna gereed zijnden toren.

Het Weekblad Buiten geeft afbeeldingen van de ruïne van het slot Lage 't Hoorde eens tot Overijsel, Mr. G. J. ter Kuile vertelt er van: „Zoo staat daar nog thans, onmiddellijk aan den oever van den Dinkel, die ontzaggelijke Ruïne, buitengemeen indrukwekkend en schilderachtig, rondom en binnenwerks te midden van een over-weelderigen plantengroei. Op het Museum te Zwolle vindt men afbeeldingen der Ruïne uit de jaren 1626, 1677 en 1733 ... en wanneer men die vergelijkt met den toestand van den huidigen bouwval, dan ziet men hoe de tijd er deerlijk aan geknaagd heeft: de eene hooge muur na de andere, het eene restant van toren voor, het eene stukgeschoten bastion na het andere zijn afgebrokkeld en omlaag gevallen en thans staan betrekkelijk nog maar weinige muurvlakken overeind, — terwijl het bijna onmogelijk is om uit dien chaos eene reconstructie van het oude bouwplan te beproeven. Toch verheffen nog enkele muren zich vijftien meters hoog in de lucht en bij eene dikte van twee en een kwart meter zullen zij nog heel wat jaren kunnen weerstaan. Dat ze dat inderdaad mogen doen! Want mooier tafereel is zomer en najaar, ja ook en vooral in den winter niet wel denkbaar. Dikke klimopboomen woekeren sinds eeuwen tegen en in de verweerde muurklompen, hier en daar groeien heele seringen-boschjes op steenmassa's, afgewisseld door gouden-regen en jasmijn."

De Gemeenteraad van Wormer (N.-H.) heeft besloten tot het bouwen van een ziekeninrichting, overeenkomstig het door den architect P. Wakker opgemaakt plan. Een gedeelte daarvan zal worden ingericht als woning voor de directrice, tevens wijkverpleegster, een ander gedeelte als magazijn der afdeeling „Het Witte Kruis".

DORDRECHT. Naar gemeld wordt zal in de gemeenteraadsvergadering van 13 dezer in behandeling komen het rapport van de raadscommissie benoemd om een onderzoek in te stellen naar de toestanden en verhoudingen bij de gemeentewerken.

Woningruimte.

Het centraalbureau voor de statistiek heeft thans de gegevens der laatste volkstelling verwerkt met betrekking tot de woningruimte en geeft daaromtrent belangrijke mededeelingen in een lijvig boekdeel, waaraan het volgende is ontleend:

In Friesland o. a. werden aangetroffen 1445 woningen met 8 of meer kamers, bewoond door 7473 personen, 2099 met 6 of 7 kamers en bewoond door 9596, 6266 met 4 of 5 kamers door 29.048, 9247 met 3 kamers door 42.793, 23.304 met 2 kamers door 100.326 en 41.076 woningen met 1 kamer en bewoond door 156.065 personen. Samen dus 83.437 woningen, bewoond door 345.301 personen.

Het aantal één-kamer-bewoners in Friesland bedraagt ruim 45pCt. der geheele bevolking.

Evenals bij de vorige volkstelling blijkt ook thans weer, dat de Limburger over verreweg de grootste woningruimte beschikt, vervolgens de Noord-Brabander, terwijl daarentegen de Drentenaar en de Fries het meest bekrompen behuisd is.

HILVERSUM. B. en W. hebben den raad voorgesteld, te besluiten tot aankoop van een terrein groot 7931 M2., voor de som van f 15,000, ten behoeve van den bouw eener ambachtsschool.

(Vervolg zie bladz. Bijlage.)

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Trottoir-, Terrazzo- en Graniettegels, Trottoirbanden, Kunstgraniet, Drijfsteen, Tennisbanen, enz. — — —

„HET WINKELHUIS"
TECHNISCH BUREAU EN WERKPLAATSEN
NIEUWE KERKSPLEIN 16 - HAARLEM
FABRIEK VAN Pui- en Winkelbetimmeringen — Complete Winkelinrichtingen — —

R. TIMMAN. Stoom-Timmerfabriek „DE ATLAS".
— Prijsopgaven worden op aanvraag verstrekt. —
HOUTHAVEN, AMSTERDAM. — Tel. 3905.

WATERBRONNEN, ONTIJZEREN HARDEN
N.V. DIEPBOOR MIJ. „VULKAAN", v/h. J. DE BOER & Co., LEEUWARDEN

Stofbestrijding-Mij. Fabriek van: MARKIEZEN
Tel. Int. 28. — Jansveld 13. — JALOUZIEËN, ROLLUIKEN enz.
UTRECHT.

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN. WAAL- EN RUNVORM.

G. J. A. TRESTORFF, voorheen G. VAN HEERDE.
AMSTERDAM. — Opgericht 1830. — Telefoon 1551.
Brandkasten, Kluisdeuren, Safe-Deposits, etc.

Staaldraadwarenfabriek „AMSTERDAM"
Haarlemmerweg 329 te AMSTERDAM.
Telef. Interc. 478.
Brandvlechterij.
Fabriek van Hek- en IJzerwerken.

H. J. WESSELS, Amsterdam.
Heerengracht 109-111. — Telef. 1037. — P.O. Box 381.
Handel in Binnen- en Buitenlandsche fijne Houtsoorten.

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uwe CENTRALE VERWARMING.

Telef. No. 5716. Telegr.-Adres: SPEK Wijnhaven.
A. VAN DER SPEK Mz.
AANNEMERSGEREEDSCHAPPEN.
WIJNHAVEN No. 98 Z.z., ROTTERDAM.

NAAML. VENN. voorh. A. SINGELS Azn.,
DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.
Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

PAPIERSTUC voor PLAFOND- en WANDVERSIERING in alle stijlen en volgens teekening.
Vraagt gratis Brochure en Prospectus aan de
Opgericht 1890. - Tel. Int. 3613.
RST NDRLANDSCHE PAPIERSTUCFABRIEK
VOORHEEN BENNEWITZ & CO. AMSTERDAM.

47STE JAARGANG. ZATERDAG 17 FEBRUARI 1912. No. 7

DE OPMERKER
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau »DE OPMERKER", Stephensonstraat 92, 's-GRAVENHAGE.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . f 5.—
Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België . . . . . » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50
(Uitsluitend bij vooruitbetaling)

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.—
het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.

GENT.

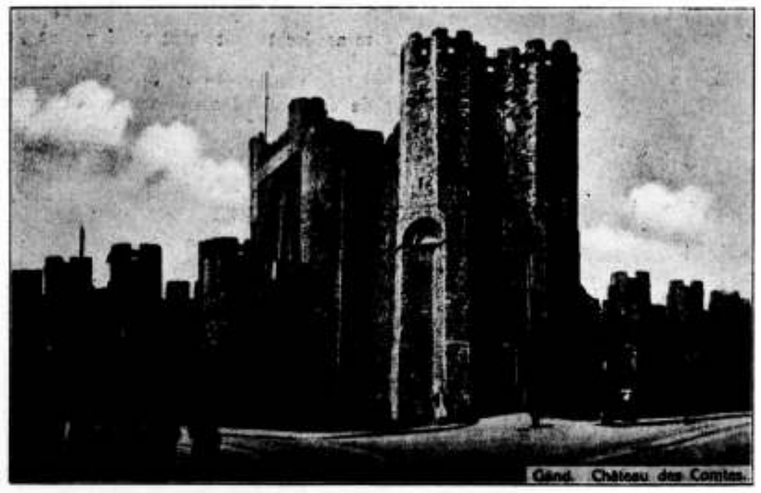

's GRAVENSTEEN, TEGENWOORDIGE TOESTAND.

Ieder, die de Brusselsche Tentoonstelling in 1910 bezocht heeft, zal zich herinneren, hoe daar eenige groote steden van België in afzonderlijke gebouwen exposities hadden aangericht, die in hooge mate de aandacht trokken en dit dan ook ten volle verdienden. Vooral Gent deed hare aanspraken krachtig gelden en liet er zich op voorstaan, dat geen enkele stad van België zooveel merkwaardige gebouwen bezit als zij en dat dit blijkt uit de statistiek, opgemaakt door de Koninklijke Commissie van Kunst en Oudheidkunde. Van de wanden der tentoonstellingszalen

werd dit den bezoeker toegeroepen uit plakkaten, maar op nog duidelijker wijze door de talrijke photo's, die daar waren opgehangen, terwijl ook de maquette van de „Kuip" van Gent, waar de meeste dier merkwaardige gebouwen te vinden zijn, naast of dicht bij elkander, het hare bijdroeg om iedereen van de waarheid der stoute bewering te overtuigen.

Moge het sommige bezoekers gehinderd hebben, te zien hoe een stad van zoo groote vermaardheid, reclame maakte met hare monumenten, de Gentenaars hebben blijkbaar terecht ingezien, dat zij niet tehuis mochten blijven, terende op het roemrijk verleden, dat zij juist deze gelegenheid moesten aangrijpen, om dat verleden nog eens in herinnering te brengen en tevens te toonen, dat hun stad zich ook heden nog verheugt in een krachtig leven en een gezonde ontwikkeling. Immers andere plakkaten en groote wand-decoraties kondigden een Internationale Wereldtentoonstelling te Gent aan, die van April tot October 1912 gehouden zal worden en omvatten zal:

GENT. POORT VAN 's-GRAVENSTEEN VOOR DE ONTMANTELING.

„Landbouw, hofbouw, nijverheid, handel, openbare werken, vervoer, koloniën, schoone kunsten, onderwijs, staathuishoudkunde, weldadigheid, congressen en voordrachten, muziekwedstrijden, stoeten, feesten, sport. — Inlichtingen in het Secretariaat, Handelsbeurs, Kouter, Gent, België."

De Belgische stad is dus de Nederlandsche Maatschappij van Nijverheid twee jaren voor geweest met den denkbeeld van een tentoonstelling in 1913, dat zij heel wat van plan is lijdt geen twijfel, dat zij heel wat aandurft evenmin en wanneer men onze Vlaamsche broeders wel eens heeft zien feestvieren zal men toegeven, dat zij in het organiseeren van feesten vrij wat handiger zijn dan wij en zich over het welslagen van dit tentoonstellingsfeest wel niet bezorgd behoeven te maken.

Droogstoppels, die zich ergeren aan uitgelatenheid, die een tentoonstelling alleen bezoeken, om zaken te doen, of statistieken te bestudeeren, doen beter er niet heen te gaan. Droogstoppels hebben natuurlijk in sommige opzichten altijd gelijk en inderdaad, wie nooit in Gent geweest is en eens rustig wil genieten van het vele schoon, dat deze merkwaardige stad, ook in haar daagsche pakje te zien geeft, doet misschien beter er niet heen te gaan, wanneer zij zich in feestdos heeft gestoken. Maar er is toch ook wel weer iets voor te zeggen, het wel te doen, want nergens ter wereld maken bijvoorbeeld historische optochten, die men in Vlaanderen ook al zoo uitstekend weet in elkaar te zetten, een indruk, als bereikt wordt door den echten achtergrond, die het Gentsche stadsbeeld oplevert, al kan men dan ook de details van dien achtergrond, van wege de talrijke vlaggen en gevelversieringen minder goed zien dan in gewone omstandigheden. Zelfs een vijand van maskerades in het algemeen wordt hier wel eens bekeerd en zegt: „Ja, als men het zoo nu ook bij ons eens opvatte, zou ik er vrede mede kunnen hebben; hier leert men wat, hier komt de fantaisie van den kunstenaar ons te hulp, om ons den ouden tijd, den bloeitijd dezer Vlaamsche republieken, beter te doen begrijpen, dan wij dat uit geschiedenisboeken leeren kunnen, hier wordt onze blik verruimd en hiervan neemt men een indruk mede voor het leven."

Om kort te gaan, ieder moet nu voor zich maar weten, wanneer hij Gent bezoeken wil, maar een ding staat vast, wie het doen kan, mag het niet verzuimen. Dat dit nog wel eens gezegd mag worden, bleek ons meermalen, zelfs zijn ons gevallen bekend van landgenooten, beoefenaars der bouwkunst zelfs, die herhaaldelijk in Brussel en Antwerpen vertoefd en zelfs gewoond hebben, zonder ooit Gent te hebben bezocht. Wie Gent niet kent, kent België niet en zeker Vlaanderen niet, het land, dat door zijn taal niet alleen, maar door betrekkingen, die in vele Noord-Nederlandsche familiën eenige eeuwen terug kunnen worden nagespeurd, ons nader verwant is dan eenige andere landstreek buiten onze tegenwoordige grenzen. Vlaanderen is een belangrijk deel van het stamland van den Nederlandschen stam en van de Nederlandsche cultuur, de bakermat van de burgervrijheid, waaraan wij zoozeer gehecht zijn.

Gent heeft een zeer belangrijke geschiedenis, waarover dikke boeken geschreven zijn. Wij zullen ons daarmede alleen bezighouden, voor zoover zij zich afspiegelt in de inderdaad nog zeer talrijke monumenten en ons ook daarbij bepalen tot het doen van enkele grepen, want ook daarover kan men dikke boeken en groote plaatwerken raadplegen en men verwachte dus hier geen volledige beschrijving, maar slechts korte aanteekeningen vermengd met opmerkingen, bij verschillende gelegenheden ter plaatse gemaakt.

Het tijdstip van de stichting der stad verliest zich in de duisternis der vroegere middeleeuwen, zij werd in het begin der 13de eeuw hoofdstad van Vlaanderen en residentie der graven van dit gewest.

Een monument, dat daaraan herinnert, is het oude Gravenkasteel, ook „'s Gravensteen" genoemd, ofschoon wij hier te lande onder laatstvermelde benaming iets anders verstaan dan de woning van den graaf.

Ruim twintig jaren geleden maakte de verweerde vestingpoort een vreemd effect, ingedrongen als zij was tusschen de winkelhuisjes, die het geheele kasteel, waarin destijds nog een fabriek gevestigd was, overigens aan het oog onttrokken.

Vele voorbijgangers kenden de poort alleen als die van het kasteel van Karel den Vijfden, maar wisten er verder niets van. De Belgische archeologen wisten echter zeer goed, dat de poort niets met den roemrijken mededinger van Frans I te maken had, maar dat zij het laatste zichtbare overblijfsel was van een gebouw, veel ouder dan de zestiende eeuw, en dat zij behoorde tot het kasteel, in 1180 door Philips, graaf van Vlaanderen en Vermandois, gesticht op de grondvesten van een nog oudere sterkte uit den tijd van Boudewijn met den IJzeren Arm, den overwinnaar der Noormannen. Tot het midden der veertiende eeuw hielden de graven er verblijf, toen zochten zij een meer gerieflijker woning. De groote raad van Vlaanderen nam er in de vijftiende eeuw zijn intrek, terwijl het gebouw tevens tot gevangenis bestemd werd; later diende het der Inquisitie tot hare lugubere operaties, waartoe het zich bij uitstek leende. Na verloop van tijd werden de grachten gedempt, en reeds in de zeventiende eeuw waren vele huisjes tegen den buitenwal aangebouwd, waar alleen de afgebrokkelde kanteelen van den donjon en de torens nog boven uitstaken.

(Wordt vervolgd.)

Torens van gewapend beton.

De lezer vreeze, bij het zien van dit opschrift, niet, dat wij nogmaals over de Vlissingsche torenquaestie zullen beginnen. Wel had enkele weken geleden het raadslid, de heer Staverman, de beleefdheid, ons een afdruk toe te zenden van zijne correspondentie met een vijf-en-twintigtal bekende architecten, maar daarboven stond het woordje „vertrouwelijk" en bovendien werd er nog bij vermeld, dat het voor een eventueele publicatie dezer correspondentie noodig zou zijn, aan elk der briefschrijvers daartoe vergunning te vragen.

Het verwonderde ons eenigszins, de correspondentie weinige dagen later in extenso in dag- en weekbladen te zien afgedrukt; de correspondenten schijnen dus geen bezwaren tegen de publicatie te hebben gehad en het publiek weet nu, hoe verschillende architecten over de toepassing van het gewapend beton denken en wij zullen binnenkort wel gewaarworden, welk effect dit op het verder verloop der Vlissingsche zaak heeft. Overigens hebben die verschillende meeningen slechts een betrekkelijke waarde, wanneer men nagaat, hoe dikwijls en hoe snel meeningen over derdelijke zaken, waarvan men de portée eigenlijk nog niet kan overzien, door eveneens onvoorziene omstandigheden gewijzigd kunnen worden.

De gewapend-beton-constructie is nog zoozeer in een staat van wording, dat men er, met vrij groote zekerheid, eigenlijk nog niets van zeggen kan, dan dat een volgend geslacht er een geheel anderen kijk op zal hebben dan het tegenwoordige.

In deze meening wordt men versterkt, wanneer men de afbeeldingen ziet, speciaal van toren-constructies in gewapend beton, als waarvan de „Deutsche Bauzeitung" in haar tweede bijlage over betonbouw van dezen jaargang een beschrijving gaf. Het zijn de geraamten of vakwerken der torenrompen gebouwd aan de Liebfrauen-Kirche te Hamm en aan de St. Simeons-Kirche te Minden, beide in Westfalen. De kerk te Hamm staat op een vrij goeden bouwgrond, namelijk op zand, dat evenwel, bij onoordeelkundige behandeling, neiging heeft in drijfzand over te gaan. Bij de verschillende vergrootingen, in 1911 uitgevoerd, heeft men niet geschroomd de muren op dezelfde wijze op de zandplaat te fundeeren als de oudere gedeelten, die geenerlei gebreken vertoonen. Bij den toren, met een gewicht van 3040 ton, vreesde men evenwel ongelijkmatige zettingen met de gevolgen daarvan, zoodat men middelen overwoog den last van den toren te verminderen en het draagvlak te vergrooten. Om dit tweeledig doel te bereiken, werd besloten, een fundeeringplaat van gewapend beton te maken en daarop het 35.3 M. hooge vakwerk van den torenromp in hetzelfde materiaal op te trekken. Het gewicht van den toren zou daardoor tot 1361 ton teruggebracht worden.

De torenromp is langwerpig vierkant in plattegrond 10.8 bij 6.1 M. en het vakwerk bestaat in hoofdzaak uit 10 stijlen in vijf verdiepingen; de stijlen zijn vierkant in doorsnede en meten in de onderste verdieping 75 bij 75 cM. en in de bovenste 25 bij 25 cM. Ter hoogte van elke verdieping zijn zij verbonden door horizontale liggers en vloeren. Ziedaar de geheele constructie, waarvan alleen in de 4de verdieping (de onderste medegerekend), waar de klokken worden opgehangen, in vier vakken schuine schoren zijn aangebracht.

Het ijzerwerk van de onderste stijlen grijpt diep in de 1 M. dikke fundeeringplaat en dat van de bovenste stijlen steekt ongeveer 0.8 M. boven den bovensten vloer uit, om daaraan de constructie van den bijna 18 M. hoogen houten spits te kunnen bevestigen.

Dit vakwerk van gewapend beton is nu met een steenen mantel van 40 cM. dikte bekleed en deze ommanteling wordt in hoofdzaak gedragen door de horizontale balken, terwijl men voor verankering overal rondijzers uit de beton heeft laten uitsteken. Het draagvlak op de horizontale balken is, ook waar de stijlen staan, nog breed genoeg, om steun te verleenen, door het op elke verdieping eenigszins terugspringen van de stijlen, terwijl bovendien de balken op elke verdieping een 10 cM. voorspringenden rondgaanden rand hebben, die in de steenbekleeding schiet.

De toren-constructie te Minden, ofschoon voor een even hoogen toren, berust op dezelfde beginselen als die te Hamm, maar is nog eenvoudiger, omdat de grondvorm vierkant is en de hoogte van den torenromp slechts 27 M. bedraagt. Men had hier een vaste grindlaag om op te bouwen en de fundeering leverde dus geen moeilijkheden op. Er waren echter nog andere motieven, die tot de toepassing van gewapend beton deden besluiten. Men wilde het verwarmingstoestel in den torenkelder plaatsen, maar bij een gemetselden toren zou geen ruimte zijn overgebleven voor het bergen van brandstoffen. Nu kon de dikte der keldermuren, die in metselwerk 1.60 M. had moeten zijn, tot 0.40 M. teruggebracht worden en daarmede was de vereischte ruimte gevonden. Op den beganen grond kon op overeenkomstige wijze, behalve een ingangsportaal, nog een klein vertrek voor de geestelijken worden gemaakt, terwijl op de eerste verdieping voorts een ruime orgeltribune werd verkregen.

De geheele constructie van den torenromp bestaat uit de fundeeringplaat, die tevens den keldervloer vormt, vier vierkante hoekstijlen, van onderen 1 × 1 M. zwaar en naar boven telkens verdunnend, welke stijlen op elke verdieping door horizontale balken en vloeren verbonden zijn.

Dat gewapend beton zich zeer goed leent tot toren-constructie, behoeft niet betwijfeld te worden en is hier te lande ook reeds aan watertorens bewezen. Wij nemen ook gaarne, zonder eenig voorbehoud, de verklaring van den ingenieur Frantz te Hannover aan, dat de bovenbeschreven bouwwerken aan alle eischen van sterkte en stabiliteit voldoen. Bovendien kan niet worden tegengesproken, dat de constructie, behalve de betrekkelijke lichtheid, nog een voordeel aanbiedt, dat men bij oude torens meestal mist, namelijk het dwarsverband, dat verkregen wordt door de vloeren op elke verdieping; daardoor wordt ook het gevaar voor het ontstaan van verticale scheuren, die zoo vaak bij torens voorkomen, zeer verminderd, zoo niet geheel opgeheven. In normale omstandigheden, d. w. z. daar waar de betonmaterialen grind, zand en cement niet te duur zijn, kan een toren met betongeraamte goedkooper gemaakt worden dan een gemetselde, althans van bergsteen en ten slotte zal het wel onnoodig zijn er op te wijzen, dat het brandgevaar bij deze constructie tot een minimum herleid is en alleen de spits daaraan blootstaat, zoo men de trappen in den toren eveneens van gewapend beton of van ijzer maakt.

Gezien van het standpunt van den constructeur pleit er dus zeer veel voor de toepassing van dit materiaal voor

torenbouw, maar het is begrijpelijk, dat bij den architect, vooral waar het monumentaal werk geldt, bezwaren rijzen tegen de toepassing, die hun grond vinden in de omstandigheid, dat men nog te weinig ervaring bezit, wat betreft de duurzaamheid. En afgezien van deze bezwaren is er nog iets, dat den architect moet tegenstaan in de bovenbeschreven constructies. De met steen bekleede betonvakwerken verkrijgen het aanzien van Gothische torens, die op de oude wijze gebouwd zijn. Het stuitende hiervan zal door iedereen gevoeld worden, die begrip van bouwkunst heeft en ten duidelijkste treedt hier aan het licht, dat de architectonische vorm, die bij dit materiaal past, nog niet gevonden is. Dat de vakwerken op zichzelf aan houtconstructie doen denken is nog niet zoo erg; immers het Grieksch-Dorisch systeem herinnert ook nog hieraan; maar dat men, om ooglijk werk te maken, nog niets beters weet, dan dit vakwerk weg te stoppen achter een steenbekleeding, dit wijst op de noodzakelijkheid, dat de architecten van hun standpunt meer belangstelling in het moderne materiaal zullen stellen, dan zij 't heden doen, nu die belangstelling zich bepaalt tot gevallen, waar de toepassing bij de constructie der bouwwerken gemak oplevert. Er wordt hun niet gevraagd, dadelijk voor den dag te komen met een nieuw vormenstelsel, dat bij het nieuwe materiaal past, met een gewapend-beton-stijl kant en klaar, maar, zoo ergens, dan is hier samenwerking tusschen ingenieur en architect meer gewenscht, dan een scherp stelling nemen tegenover elkander.

Laat ons erkennen, dat in zake gewapend beton de ingenieur reeds heel wat tot stand gebracht heeft, terwijl de architect daarin nog maar weinig heeft gepresteerd en het dus wel tot een zekere hoogte zijn eigen schuld en zelfs zeer natuurlijk is, dat de ingenieur zich op dit gebied meer tot oordeelen bevoegd acht dan hij. Met het uitspreken van een afkeurend oordeel of een ontwijkend antwoord is de architect niet van de zaak af. Het staat aan hem, wanneer hij den staf breekt over bouwwerken als de boven beschrevene, de betere oplossing van de architectonische moeilijkheid aan de hand te geven.

Zoo die niet te vinden ware, zou het er treurig met de toekomst onzer bouwkunst uitzien, maar om haar te vinden, is zoeken noodzakelijk.

P. A. Weeldenburg. †

Op 10 Februari j.l. overleed te Rotterdam, op drie-en-zestig-jarigen leeftijd, de heer P. A. Weeldenburg, een geziene en sympathieke figuur in de Rotterdamsche bouwkunstkringen en om zijn beminnelijk karakter ook daarbuiten algemeen geacht.

Voortgesproten uit een achtenswaardige timmermansfamilie, zooals er te Rotterdam nog meerdere bestaan, en zijn eerste opleiding genoten hebbende in de aan de Delftsche Vaart gevestigde zaak van zijn vader, den heer N. J. Weeldenburg, wist hij zich ook in artistieken z.n te ontwikkelen en te bekwamen voor het Middelbaar Onderwijs, waarin hij jaren lang als leeraar aan de Academie van T. W. en B. K. een deel van zijn tijd en zijn krachten wijdde. De vele leerlingen, die zijn onderwijs genoten, hebben ongetwijfeld zonder uitzondering een aangename herinnering aan dezen leeraar behouden. Velen zijn later zijn vrienden geworden en gebleven.

Als voorzitter van „Bouwkunst en Vriendschap" (1903—1910) en als lid van het hoofdbestuur der Maatschij. tot Bevordering der Bouwkunst (1905—1909), heeft hij bijgedragen tot den opbloei van het vereenigingsleven onder de architecten. Zijne aangename persoonlijkheid maakte hem tot een graag geziene figuur onder de collega's. Allerhande bouwwerken kwamen voorts onder zijne leiding tot stand; van de laatste jaren zijn o. a.: het gebouw voor de „Dordrecht" te Amsterdam, de Oud-Katholieke Kerk te Hilversum en de Oud-Katholieke Kerk aan den Nieuwen Binnenweg te Rotterdam.

Blijkt uit deze werken over het algemeen, dat Weeldenburg een architect van veel smaak genoemd mocht worden, het zijn vooral de interieurs in Franschen geest uitgevoerd, die dit bevestigen. Wat daarvan nu en dan op tentoonstellingen te zien was, kon de vergelijking met anderer werk glansrijk doorstaan.

Veel reclame maakte Weeldenburg met zijn werk evenwel niet, daarvoor was hij van huis uit te degelijk.

Niemand zal het verwonderd hebben, dat velen zich Woensdag j.l. op de algemeene begraafplaats vereenigd hadden, om den overledene de laatste eer te bewijzen. De „Nieuwe Rott. Crt." vermeldde daaromtrent het volgende:

Daar waren vertegenwoordigd het bestuur van Bouwkunst en Vriendschap, dat van de Ambachtsschool, dat van de Academie van Beeldende Kunsten en Techn. Wetenschappen, het hoofdbestuur van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, het kerkbestuur der oud-Katholieke gemeente, de collectanten-vereeniging Cor Unum et Anima Una en het oud-Katholieke Ondersteuningsfonds. Voorts merkte men er op den directeur der gemeentewerken en tal van architecten en bouwkundigen uit deze stad.

En toen allen rondom het graf geschaard stonden, nam de heer A. Otten het woord, om namens Bouwkunst en Vriendschap een laatsten groet te brengen aan haar oud-voorzitter en lid van verdienste. Wanneer ooit een man dien laatsten groet verdiende, dan is het zeker Weeldenburg geweest, zeide spreker. Hij was een waar dienaar van Bouwkunst en Vriendschap. In zijn leven heeft hij altijd de kunst weten hoog te houden, de kunst vooropgesteld boven zijn materieele belangen. En ook de vriendschap vond in hem een trouw beoefenaar, terwijl hij aan het vereenigingsleven een groot aandeel heeft genomen.

Zeven jaren heeft hij als voorzitter van Bouwkunst en Vriendschap gewerkt, en als zoodanig bijgedragen tot den opbloei van het vereenigingsleven onder de architecten. Zoolang Bouwkunst en Vriendschap bestaat zal zijn nagedachtenis niet vergeten worden. Als laatsten groet en blijk van sympathie legde spreker namens de vereeniging een krans op het graf.

De heer J. Hudig, sprekende uit naam van het bestuur der Academie voor Beeldende Kunsten en Technische Wetenschappen, herdacht met een kort woord de goede eigenschappen van den overledene, die, als leerling op de Academie gekomen, gedurende 40 jaar, als man, met woeker weergaf wat hij daar leerde. Weeldenburg was een aangename persoonlijkheid, een algemeen bemind man, een gaarne geziene figuur.

Tot slot voerde de heer S. de Clercq uit Den Haag het woord namens de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, in welker hoofdbestuur de overledene 4 jaren zitting had. Hij herdacht den sympathieken eenvoud, die van zijn figuur uitging en richtte een woord van deelneming tot de nablijvenden, waarbij hij een woord van vaarwel namens zich zelf voegde.

Een schoonzoon van den overledene zeide namens de weduwe en de nabestaanden dank voor de waardeering en de deelneming aan dit graf betoond.

Een aantal kransen en bloemstukken werden aan het graf neergelegd.

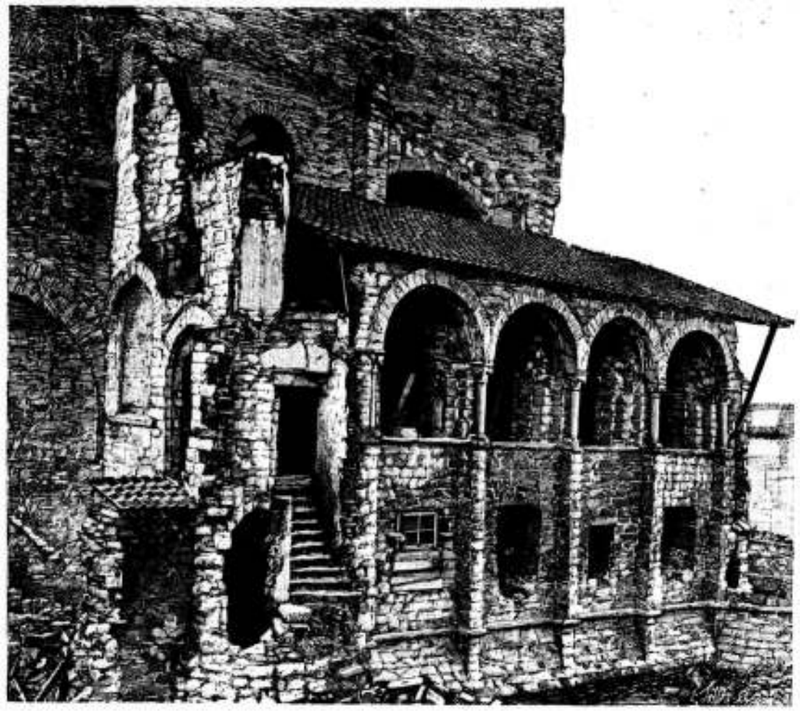

GENT, 's-GRAVENSTEEN. ROMAANSCHE GALERIJ TEGEN DEN DONJON AANGEBOUWD.

JURY-RAPPORT DER PRIJSVRAGEN VAN BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP.

Rotterdam, December 1911.

Aan

het Bestuur der Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap

te Rotterdam.

WelEd. Heeren!

De jury voor de beoordeeling der ingekomen antwoorden op de prijsvragen van Uwe Vereeniging is op Woensdag 13 December bijeengekomen in het Societeitslokaal der Vereeniging in Hôtel Coomans, ten einde zich van hare taak te kwijten en heeft hierbij de eer U onderstaand rapport te doen toekomen:

Ingekomen waren de volgende antwoorden:

Prijsvraag I. Voor een café-restaurant met aanlegsteiger voor roei- en zeilbooten 9 antwoorden onder de volgende motto's: A, Bosch en Plas, A in ster waaromheen een cirkel (geteekend), M, Meta, Avonduurtjes, B en V in een cirkel (geteekend), Roemah Makan en Vijver.

Prijsvraag II. Voor een vignet 54 antwoorden onder de volgende motto's: 2 driehoeken door elkaar, waarin een punt (geteekend), De Bloeiende Boom, Zeshoek, Pax, Zwartkopje, Wilhelmina 2, Niets voor niets (1 tot en met 22), 12, Lyäll, Silhouet, R'dam, A.D., Anker, geteekend in 2 vierkanten, Zeshoek, waarin een cirkel (geteekend), 4 cirkels (geteekend), M. A. B., B. en V., Rood, Y. M. Ist'm? cirkel, Labour, Lion, Ornament, Symbool, Driehoek en passer, 7, Corry, A, B en V in cirkel (geteekend), Amitié, Sober.

Overgaande tot de beoordeeling van prijsvraag I werden eerst alle ontwerpen door de jury bestudeerd, waarbij de volgende ontwerpen werden terzijde gelegd als niet voor bekroning in aanmerking komende. Hierbij werden de volgende opmerkingen gemaakt.

Meta. De algemeene groepeering van het gebouw en de aanleg van den tuin is ongunstig, hetgeen vooral op de perspectief-teekening goed uitkomt. De ligging van de dienstvertrekken is niet mooi gekozen. Het buffet is te klein en de keuken met bijvertrekken boven de privaten niet goed gelegen. De buitenbuffetten naast de ingangen van den tuin zonder verband met het gebouw is met het oog op de bediening onlogisch. Binnen-architectuur is zwak.

Bosch en Plas. Zoowel plan als gevels van dit ontwerp zijn onvoldoende.

A. De dubbele ingang waartusschen het buffet is geen gelukkige gedachte, voor de bediening in de zaal is het buffet ongunstig gelegen. De ventilatie en verlichting van de keuken en de privaten van de beganegrond-verdieping zijn voor een buiten-restaurant onvoldoende. De ligging der buiten-buffetten ver van de zitplaatsen in den tuin is niet gunstig. De architectuur welke een weinig Hollandsch karakter draagt, is niet mooi. De détails zijn onvoldoende. De tuinaanleg is niet ongunstig.

Avonduurtjes. De geheel onsymmetrische rangschikking der verschillende vertrekken van het hoofdgebouw is weinig gemotiveerd. De kamer kastelein heeft onvoldoende licht. De ligging van het buffet is voor de groote zaal ongunstig. Heeren en dames-toiletten zijn niet goed gelegen. De ingang is te laag. De algemeene situatie van den tuin is niet gezellig. Het plan van de verdieping is niet logisch op den beganegrond opgebouwd. Het verband tusschen keuken en buffet is onvoldoende. De architectuur van hoofdgebouw met toren en van de bootenhuisjes met open galerij is niet fraai. Het teekenwerk is goed.

Ten Vijver. Bij de rangschikking van de verschillende vertrekken is de waterzijde, welke toch zeker de meest aantrekkelijke zijde van het gebouw is, geheel ingenomen door kleine dienstvertrekken in plaats van deze voor het publiek te bestemmen. Het tochtportaal bij de entrée is te klein, evenzoo de keuken met bij-vertrekken. Architectuur vooral voor de zaal en het hoekpaviljoen vertoont vreemde vormen, welke niet mooi zijn. Gaanderij in groote zaal is ongemotiveerd, terwijl niet te zien is op welke wijze deze gaanderij te bereiken is.

Aldus bleven over de volgende ontwerpen:

A in ster, waaromheen een cirkel (geteekend). Door het terugbouwen van den rijweg wordt te veel plaats in den tuin weggenomen en heeft men niet van af alle zitplaatsen in den tuin voldoende vrij uitzicht op het water. Galerijen zijn te smal om gezellige zitplaatsen te bieden. Dit plan heeft als vele andere slechts een zaal aan de waterzijde, hetgeen minder gewenscht geacht wordt. De reden van den aanleg van een gang om de groote zaal is niet duidelijk en de ligging van de dames- en heerentoiletten aan dien gang niet gunstig. Het buffet in de groote zaal en de buiten-buffetten zijn te klein. Er is bij de buitenarchitectuur weinig partij getrokken van het hoofdmotief n.l. de groote zaal. De enorme kapruimte boven deze zaal is onnoodig, hetgeen op de breedte-doorsnede uitkomt. De architectuur van den voorgevel is goed, de zijgevel is echter minder geslaagd. Teekenwerk is goed, vooral van de perspectief.

B en V in cirkel (geteekend). De algemeene aanleg van den tuin met groepeering van galerijen enz. is goed gedacht, evenzoo de rangschikking van de drie hoofdzalen van het gebouw. De bij de entrée ontworpen dienstvertrekken en privaten zijn minder goed. Portiersloge ontbreekt. Dames-toiletten zijn onvoldoende verlicht en hebben voor een buiten-restaurant geen voldoende ventilatie. De kamer kastelein is te klein. Privaten op entresol hebben geen voldoende licht en lucht. Keuken en daarbij behoorende bijkeuken en servies zijn wat klein. De galerijen zullen door de zware gemetselde uitbouwen en de vele kolommen niet aan het doel beantwoorden. Inrichting auto-garage niet gunstig. Eene verbinding tusschen auto-garage en hoofdgebouw zou het geheel ten goede komen. In de perspectief zijn hiervoor donkere boomen aangegeven. De architectuur is niet onverdienstelijk. Het geheel is met zorg behandeld en smaakvol geteekend, vooral de perspectief-teekening.

M. De ligging van de eetzaal aan den rijweg is niet gunstig. De indeeling van het intresol is vreemd. Eene woning bestaande uit zolderkamers met dakversterramen nabij het plafond is niet gezellig. Deze vertrekken komen bovendien in de gevels niet tot uitdrukking. De enorme kap boven de zalen is geenszins gemotiveerd. Inrichting auto-garage is goed. De behandeling van de veranda's is niet mooi, evenmin de tuinaanleg. De tuin is goed groot gehouden. De plaatsing van de muziektent is niet aangenaam. De architectuur is overigens niet slecht. Teekenwerk van de détails is goed, van de perspectief daarentegen zwak.

Roemah Makan. De algemeene opzet van het plan met de verbinding van het hoofdgebouw aan galerijen en het aanleggen van terrassen in den tuin is goed gedacht. Het buffet is te klein. De ligging der heeren-toiletten uitkomende op de entrée is niet gunstig. De vestibule is onvoldoende verlicht. De groepeering van de kamer voor de kasteleinswoning is zeer ongunstig, evenals de twee evenwijdig loopende donkere gangen op het entresol. Het verband tusschen dienkamer en buffet is voor de bediening onvoldoende. De keuken met bijkeuken zijn wel wat groot. Inrichting van auto-garage is goed. De architectuur is eenvoudig doch goed en het geheel is prettig geteekend.

Met kleine meerderheid van stemmen werd besloten U voor te stellen den eersten prijs toe te kennen aan het ontwerp „Roemah Makan" en de tweede prijs aan het motto B en V in cirkel (geteekend), terwijl met algemeene stemmen den derden prijs aan het ontwerp motto A in ster, waaromheen een cirkel (geteekend) werd toegedacht.

Vignet. Bij de beoordeeling van de ingekomen antwoorden op de 2e prijsvraag heeft de jury bij stemming een 10-tal ontwerpen aangewezen, welke voor nadere bestudeering in aanmerking kwamen en wel de volgende motto's: 12, Sober, Silhouet, De Bloeiende Boom, Labour, Ornament, Symbool, Amitié, Corry en Zwartkopje. Het ontwerp motto 12 moest, alhoewel het werd geacht tot een der beste antwoorden te behooren, terzijde worden gelegd, omdat het wat afmeting en grootte van voorstelling betreft, niet aan de bepalingen van het programma beantwoordde.

Na eene tweede schifting bleven over de ontwerpen motto Corry, Labour en De Bloeiende Boom.

Corry. De hoofdgedachte is goed, doch te veel gestyleerd, waardoor de figuren minder mooi zijn, de verdeeling van zwart en wit is bij de letters niet gunstig; het teekenwerk is goed.

Labour. De verdeeling van zwart en wit is goed en het geheel heeft wel goed het karakter van een stempel. Jammer, dat de 3 figuren welke een gebouw torsen niet mooi geteekend zijn.

De Bloeiende Boom. De verdeeling van zwart en wit is niet zoo gunstig als bij het ontwerp Labour; het middenmotief, dat zeer goed geteekend is, is weinig zeggend.

Aangezien geen der ingekomen antwoorden voor directe uitvoering geschikt geacht werd achten wij uitreiking van medaljes der Vereeniging niet gemotiveerd en konden niet besluiten tot toekenning van een 1en en 2en prijs. Wij stellen U daarom voor aan de beide ontwerpen motto „Corry" en „Labour" elk een premie van f 25.—, zijnde de helft der premie aan den eersten prijs verbonden en aan het ontwerp motto „De Bloeiende Boom" een premie van f 15—. toe te kennen.

Rotterdam, December 1911.

De Commissie van Beoordeeling:

J. W. HANRATH.
P. J. HOUTZAGERS.
JAN STUIJT.
A. J. Th. KOK.
W. F. OVEREIJNDER.

NATIONALE BOUWKUNDIGE STUDIE-PRIJSVRAAG, MET ALGEMEENE MEDEDINGING, UITGESCHREVEN DOOR DE VEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE BAKSTEENFABRIKANTEN.

Onderwerp: Landelijke woning.

Programma.

Artikel 1.

Er wordt verlangd het ontwerp van eene landelijke woning, bestemd voor een gezin, bestaande uit man, vrouw en drie kinderen, op geheel vrij terrein. Deze woning moet bevatten twee woonkamers (waarvan de eene minstens 16 vierkante M.), twee slaapkamers en een keuken. De bouwsom bedraagt f 2000.— ad f 2200.—, waarin niet begrepen is de aanleg der huisrioleering voor zoover zich deze buiten het gebouw bevindt.

Artikel 2.

Het huis moet geheel in baksteen zijn opgetrokken en met pannen gedekt. Buitenmuren dik 22 cM.; binnenmuren dik 11 cM. Fundeering op staal, aangelegd op 50 cM. beneden Peil. Bovenkant vloer beganen grond 18 cM. boven Peil. Peil gelijk grondslag. Voor 't geheele gebouw en de onderdeelen daarvan zoo veel mogelijk baksteenproducten toe te passen, alle Nederlandsch fabrikaat.

Artikel 3.

Gevraagd wordt:

a. Plattegrond(en) op schaal 1 à 50 in zwarten inkt op wit papier.

b. Alle gevels, een langs- en een dwarsdoorsnede, op schaal 1 à 50 in zwarten inkt op wit papier.

c. Voornaamste gevel op schaal 1 à 20, in kleuren op wit papier.

d. Perspectiefteekening van het gebouw in kleuren, ooghoogte 1.75 M. boven Peil.

Al deze teekeningen op wit papier, ongeëncadreerd, niet gerold en niet opgeplakt. Formaat der teekeningen 50 × 70 cM.

e. Een begrooting, waaronder verstaan wordt de totale kubieke inhoud, buitenwerks gemeten en genomen vanaf bovenkant vloer beganen grond, voorts de bouwkosten per M³.

Op verzoek der jury moet de inzender binnen een week zijn uitgewerkte begrooting overleggen. Bij het bepalen der prijzen kan gerekend worden, dat de bouwplaats gelegen is nabij spoor en scheepvaartverkeer.

f. Een korte memorie van toelichting, met volledige aanduiding der materialen.

Artikel 4.

Elke inzending moet vergezeld gaan van een gesloten enveloppe, waarin zich de naam van den ontwerper bevindt.

Op de buitenzijde der enveloppe moet een correspondentie-adres vermeld staan en een motto, dat ook voorkomt op elk der stukken, bij de inzending behoorende.

Artikel 5.

De jury zal bestaan uit de architecten Jos. Cuypers, J. Gratama en H. J. M. Walenkamp, allen te Amsterdam.

Als eerste prijs wordt uitgeloofd f 175.—, als tweede prijs f 100.— en als derde prijs f 50.—. Wanneer geen der inzendingen voor eene volledige bekroning in aanmerking komt, kan de jury voorstellen een andere verdeeling van het totaal bedrag voor prijzen vastgesteld, onder de beste ontwerpen, mits totaal het bedrag van f 325.— niet wordt overschreden.

Artikel 6.

De ontwerpen blijven het eigendom der ontwerpers. De bekroonde ontwerpen worden door de Vereeniging gepubliceerd in haar orgaan „Klei", voor welke publicatie dat blad de voorkeur geniet.

Artikel 7.

De jury kan met goedvinden van den ontwerper meerdere niet-bekroonde ontwerpen ter publicatie in het orgaan „Klei" aan het Bestuur der vereeniging voordragen. Voor deze publicatie wordt f 25.— per ontwerp vergoed.

Artikel 8.

De ontwerpen moeten vrachtvrij zijn ingekomen vóór of op den 1en Mei 1912 aan het adres der Maatschappij voor Bouwkunst, Marnixstraat 402, Amsterdam.

Op de buitenzijde van elke inzending moet vermeld staan: Prijsvraag Baksteenfabrikanten.

Artikel 9.

Inzendingen, welke niet voldoen aan de bepalingen van dit programma, of die, waarvan de ontwerper vóór de uitspraak der jury zijn naam op eenigerlei wijze bekend maakt, komen niet voor beoordeeling in aanmerking.

Artikel 10.

De jury verplicht zich, uitspraak te doen vóór den 1en Juni 1912 en haar oordeel over al de bekroonde en ter publicatie voorgedragen ontwerpen in haar rapport mede te deelen. Het jury-rapport zal zooveel mogelijk te gelijk met de jury-uitspraak, doch in elk geval vóór de opening der tentoonstelling verschijnen en ter lezing liggen.

Artikel 11.

Inlichtingen kunnen schriftelijk gevraagd worden aan de jury, per adres Maatschappij voor Bouwkunst voornoemd, uiterlijk tot 15 Maart 1912. De gevraagde inlichtingen worden verstrekt door publicatie in het orgaan „Klei", „Bouwkundig Weekblad", „Architectura", „Bouwwereld", „Opmerker" en „Centraalblad der Bouwbedrijven".

Uitsluitend de op deze wijze verstrekte inlichtingen zullen beschouwd worden deel uit te maken van het programma.

Artikel 12.

De Vereeniging behoudt gedurende drie maanden na de jury-uitspraak de beschikking over de ontwerpen, ten einde deze in eenige plaatsen van het land openbaar ten toon te stellen.

Na afloop van dezen termijn worden de inzendingen vrachtvrij aan de ontwerpers of correspondentie-adressen teruggezonden.

Artikel 13.

De mededinging is opengesteld voor alle Nederlanders.

PRIJSVRAAG Arbeiderswoning-meubileeringen „ONS HUIS", te Rotterdam.

De Directie van „Ons Huis" te Rotterdam deelt mede, dat tot 12 Februari bij haar ingekomen waren de volgende inzendingen voor de prijsvraag arbeiderswoning-meubileeringen:

1. Motto „Rust".
2. Motto „Eenvoud".
3. Motto „Door willen tot kunnen".
4. Motto „Y—Z".
5. Motto „Prijsvraag".
6. Motto „Dubbel cirkelsector waarin lijnenfiguur".

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 6. Officieel Gedeelte, De bebouwing van den Dam te Zaandam. — Afdeeling 's-Gravenhage, vergadering van 2 Februari 1911. — Afdeeling Groningen, vergadering van 3

HINSE & VAN ELLINKHUIZEN.
Nassaukade 504. Telef. 1258.
Uitvoering van werken in Gewapend en Ongewapend Beton
Voorl. Ontwerpen en Begrootingen gratis.
AMSTERDAM.

Februari 1912. — Rapport herziening Algemeene Administratieve Voorschriften. —

Restaureeren van Gebouwen, door L. H. E. van Hylckama Vlieg.

Vergrooting Uitbouw-Drucker van het Rijksmuseum te Amsterdam.

Voordracht Berlage over Amerika, met afbeeldingen en losse plaat.

Conferentie over het Bouwkundig Element bij de bescherming der schoonheid van Nederland.

ARCHITECTURA No. 6. Mededeelingen betreffende het Genootschap.

Verslag van de 1307de Gewone Ledenvergadering van 7 Februari 1912.

Het Rijksmuseum te Amsterdam.

Eere-Prijsvraag «Godefroy».

De Toekomst van het Gewapend Beton, door G. J. Meijers, c. i.

DE BOUWWERELD No. 6. Frederik de Groote als bouwmeester en bouwheer, door J. H. W. Leliman b. i. (slot).

Toevoeging van olie bij beton en mortel.

Het Loodwitvraagstuk, door Dr. H. Wefers Bettink, oud-hoogleeraar. (slot).

Afbeelding. Gebouw voor den tegelhandel, Arch. J. F. Staal Jr.

DE INGENIEUR No. 6. Het Congres voor toegepaste electriciteit te Turijn (10—17 September 1911). Verslag van den afgevaardigde van het Kon. Inst. v. Ing. L. M. Barnet Lyon c. i.

Verharding van cement-mortels bij vorst, mededeeling uit het Proefstation voor Bouwmaterialen Koning & Bienfait te Amsterdam, door L. Bienfait w. i. en H. Baucket.

Bijzondere voorwaarden van benoembaarheid tot technische betrekkingen bij den Waterstaat en de Burgerlijke Openbare Werken in Ned. Indië.

50-jarig bestaan van «Vrije Studie».

Ingezonden Stukken. Over de lengte van den sleutel voor het aandraaien van schroefbouten voor spoorstaaflaschverbindingen, door H. van Berckel c. i. — Het scheuren van klinknaden bij stoomketels, door E. B. Wolff w. i.

TECHNISCH WEEKBLAD (B. v. T.) No. 6. Officieel gedeelte. — Verslagen van Vergaderingen. — Mededeelingen. Gemalen schelpkalk en schelpkalk-trasmeel (slot). — Nog eens olieschepps-machinist. — Het scheuren van klinknaden bij stoomketels. — Berichten. — Vragen voor het scheepsmachinistenexamen volgens diploma B en C. — Boekbespreking. — Gemengd.

DE AANNEMER No. 6. Nederl. Aannemersbond. Officieele mededeelingen.

Derde Internationaal Congres voor de Bouwbedrijven. Rome 21—25 April 1912.

Aanbesteding van werken in Ned. Oost-Indië (slot).

Afdeelingsverslagen. Groningen 30 Januari 1912. — Hilversum 17 Januari 1912.

DE NEDERLANDSCHE KLEI-INDUSTRIE. No. 32. Het glazuren met zout. — Iets over het smeren van cylinders. — Het kromtrekken van dakpannen tijdens het bakken. — Steenbakkersschool te Lauban. — Nationale Prijsvraag van het Centraalblad der bouwbedrijven.

Vacante Betrekkingen.

— Opzichter b. d. Gemeentewerken te Assen. zie adv. in dit No. (1)

— Twee Bouwkundige Teekenaars. zie adv. in dit No. (1)

— Civ. of Bouwk. Ingenieur genegen tegen winstaandeel het beheer van een afdeeling gewapend betonwerken op zich te nemen, bij gevestigde firma. Brieven onder no. 70 aan het Bureau van «de Ingenieur» te 's-Gravenhage. (1)

— Directeur van het Gemeentelijk Museum te Haarlem, jaarwedde f 1500.— tot f 2500.—. Zich schriftelijk aan te melden bij den Burgemeester vóór 24 Februari 1912. (1)

— Compagnon, met vakkennis op Technisch Bureau, N. V. te 's-Gravenhage. Brieven onder No. 40, aan het Alg. Advertentie-Bureau van M. M. Couvée te 's-Gravenhage. (1)

— Bouwkundig Opzichter bekend met Spoorwegaanleg en de Fransche taal kunnende spreken en schrijven, salaris 90 à f 110.— per mnd. Br. letter A., Amsterdamsche Boekhandel, P. C. Hooftstraat 125' Amsterdam. (1)

— Bouwkundig Opzichter bekend met administratie, op Bureau te 's-Gravenhage. Brieven onder No. 20483 aan het Algem. Zuid-Holl. Advert.-Bur. C. Brouwer, Dunne Bierkade 31, 's-Gravenhage. (1)

(Vervolg 3e bladz. Bijlage.)

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Trottoir-, Terrazzo- en Graniettegels, Trottoirbanden, Kunstgraniet, Drijfsteen, Tennisbanen, enz.

„HET WINKELHUIS"
TECHNISCH BUREAU EN WERKPLAATSEN
NIEUWE KERKSPLEIN 16 - HAARLEM
FABRIEK VAN Pui- en Winkelbetimmeringen — Complete Winkelinrichtingen

R. TIMMAN. Stoom-Timmerfabriek „DE ATLAS".
— Prijsopgaven worden op aanvrag verstrekt. —
HOUTHAVEN, AMSTERDAM. — Tel. 3905.

WATERBRONNEN, ONTIJZEREN HARDEN
N.V. DIEPBOOR Mij. „VULKAAN", v/h. J. DE BOER & Co., LEEUWARDEN

DE REPRODUCTIE COMPAGNIE
CLICHÉ'S
Rotterdam

G. J. A. TRESTORFF, voorheen G. VAN HEERDE.
AMSTERDAM. — Opgericht 1830. — Telefoon 1551.
Brandkasten, Kluisdeuren, Safe-Deposits, etc.

Staaldraadwarenfabriek „AMSTERDAM"
Haarlemmerweg 329 te AMSTERDAM.
Telef. Interc. 478.
Draadvlechterij.
Fabriek van Hek- en IJzerwerken.

Stofbestrijding-Mij. Fabriek van: MARKIEZEN
Tel. Int. 28. — Jansveld 13. — JALOUZIEËN, ROLLUIKEN enz.
— UTRECHT. —

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN. WAAL- EN RUNVORM.
Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

PAPIERSTUC voor PLAFOND- en WANDVERSIERING in alle stijlen en volgens teekening.
Vraagt gratis Brochure en Prospectus aan de
Opgericht 1890. - Tel. Int. 3613.
EERSTE NEDERLANDSCHE PAPIERSTUCFABRIEK
VOORHEEN BENNEWITZ & CO. - AMSTERDAM.

DE OPMERKER.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau »DE OPMERKER", Stephensonstraat 92, 's-GRAVENHAGE.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . f 5.—
Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België . . . . . » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50
(Uitsluitend bij vooruitbetaling)

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.—
het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.

GENT.

Vervolg. (Zie bladz. 51.)

Het was in 1772, dat het oude gravenkasteel zijn diepst verval wachtte, tengevolge eener maatregel van keizerin Maria Theresia, die den grooten raad overbracht naar het klooster, verlaten door de Jezuieten, welke orde uit de Oostenrijksche landen was gebannen. Zonder bestemming geraakt, werd het eerwaardig gebouw in veiling gebracht en gekocht door een architect, Brismaille genaamd, die wonderlijk genoeg meer bedacht op eigen voordeel, dan vervuld van eerbied voor de historie, (zulke architecten zijn er tegenwoordig gelukkig niet meer, of wel?) alles te gelde maakte wat verkoopbaar was en het gebouw op allerlei wijze vertimmerde, om er zooveel mogelijk huur van te trekken. Later gingen de verschillende woningen en werkplaatsen, die er in gemaakt waren, over in handen van andere eigenaren met dit gevolg, dat ten slotte het grijze monument, op de poort na, waarvoor nog menig vreemdeling bleef stilstaan, geheel aan het oog onttrokken en zoo goed als vergeten was. Het was Herman van Duyse, directeur van het archeologisch museum te Gent, die er het eerst weder de aandacht op vestigde, dat daarbinnen dien klomp van vrij onaanzienlijke huisjes de overblijfselen van een der oudste en merkwaardigste monumenten der stad verborgen moesten zitten. Men geloofde hem niet, maar een grondig onderzoek binnen de gebouwen en ontgravingen waar die mogelijk waren brachten aan het licht, dat een groot gedeelte van 's-Gravensteen, niettegenstaande gruwzame mishandeling, nog overeind stond, en dat een herstelling niet onmogelijk was. Het gemeentebestuur met den

burgemeester Lippens aan het hoofd wist steun van de regeering te verkrijgen, het geheele blok tusschen de Lys, de Lièvе, de rue de la Monnaie en de rue du Soleil werd onteigend, de ontmantelings- en ontblootingswerken werden aangevangen en in 1894 was men zoover gevorderd, dat men zich een overzichtelijk denkbeeld kon vormen van het werk der militaire bouwmeesters uit de twaalfde eeuw, en thans zijn de herstellingswerken voltooid en ziet men weder de ongeveer ellipsvormige omwalling, die een oppervlakte van ± een halve hectare omsluit. De wal is versterkt door 27 ronde torens op trompetgewelven uitgebouwd boven zware rechthoekige contreforten en voorzien van schietopeningen tusschen de kanteelen, waarin men weder de houten borden heeft aangebracht, waarvan het ijzerwerk was teruggevonden. De poort of het chatelet, vormt een geheel met de omwalling, daarachter verheft zich vrijstaand de donjon van langwerpig vierkanten grondvorm, daartegenaan staat de Romaansche galerij van sierlijke verhoudingen en nog een aanbouwsel, waarschijnlijk van lateren tijd en daarachter staat nog een afzonderlijk gebouwtje, dat als woning van den kastelein wordt aangeduid en waarschijnlijk uit de vijftiende eeuw dateert.

Men stelle zich niet voor, bij het binnentreden, het inwendige hersteld te zien in den toestand, toen het door de graven van Vlaanderen bewoond werd of toen Eduard III, koning van Engeland, hier met zijn gemalin in 1340 als gasten van Jacob van Artevelde was gehuisvest. Slechts een deel der vertrekken in den donjon zou desnoods bewoonbaar zijn en deze herinneren eenigszins aan den Wartburg, met dit verschil evenwel, dat men een meubileering, quasi in den geest der twaalfde eeuw, hier wijselijk heeft achterwege gelaten. Wel heeft men hier en daar muren opgetrokken, bogen en gewelven hersteld, vloeren weder op hun plaats gebracht, daken weder dicht gemaakt en met lood bekleed, maar blijkbaar heeft men met groote zorg alles wat naar een fantastische restauratie geleek, alle mooimakerij, vermeden. Van vele ruimten is de oorspronkelijke bestemming dan ook niet of moeilijk terug te vinden en het geven van namen aan de vertrekken is dan ook ten deele een maatregel van orde, die den bezoeker het vinden van den weg gemakkelijk maakt. Verschillende aanwijzingen worden den bezoeker dan ook onder reserve gegeven, zoo in den kelder van den donjon, waar men gemeend heeft den ingang van het oudste kasteel van Boudewijn te hebben teruggevonden. Boven dezen kelder is de Salle des Gardes een ruimte van fraaie verhoudingen, waarvan het gewelf rust op twee zuilen. De hierbij gevoegde afbeelding geeft een blik in die zaal tijdens de herstellingswerken. Zeer bezienswaardig is ook de paardenstal, gelegen onder het terras, dat zich voor de Romaansche galerij uitstrekt. Deze stal is een langwerpige ruimte van gebogen grondvorm naar het beloop van den walmuur ter rechterzijde van de poort. Zij is door een rij korte, dikke zuilen in tweeën verdeeld, door zware gewelven overdekt en ontvangt alleen licht door de deuropening en enkele openingen in de gewelven doch levert niettemin een zeer schilderachtig perspectief op. Ook de zaal boven de poort is belangrijk en deed ons denken aan den Tower te Londen, zij is evenwel niet in zoo goeden staat van onderhoud als laatstgenoemd monument, men heeft haar blijkbaar, na verwijdering van alle storende elementen, grootendeels gelaten zooals men haar gevonden heeft. Op meerdere plaatsen kan men dezelfde opmerking maken en dit pleit voorzeker voor het goed inzicht dergenen, aan wier leiding hier het herstellingswerk was toevertrouwd.

(Wordt vervolgd.)

Het Raadhuis van Amsterdam.

Zooals in de laatste weken in alle dagbladen te lezen stond, zou verleden week Woensdag in de Paleis-Raadhuisquaestie de beslissing vallen op een voorstel, ingediend door den heer Lambrechtsen van Ritthem en eenige andere raadsleden, welk voorstel oogenschijnlijk tot een zeer aannemelijke oplossing van het brandende vraagstuk zou kunnen leiden en waarop reeds groote verwachtingen gebouwd werden.

Echter kwam, weinige dagen voor de raadszitting, de heer Jules de Vries met een ander voorstel, om niet — gelijk de heeren Lambrechtsen van Ritthem c.s. voorstellen — van de zijde der gemeente voor de stichting van een waardig nieuw Koninklijk verblijf binnen deze gemeente een bijdrage aan te bieden van een som van drie millioen gulden, maar: aan het Rijk voor het Prinsenhof te betalen een koopsom, gelijk aan de waarde van het gebouw.

De heer De Vries heeft dit voorstel volgenderwijze toegelicht:

„Bij de decisie van 1808 merd het stadhuis ter dispositie van Koning Lodewijk gesteld en het Prinsenhof ter beschikking van den burgemeester. Krijgt Amsterdam nu het stadhuis terug, dan moet zij harerzijds het Prinsenhof aan het Rijk teruggeven. Waar echter, ook bij het weder in gebruik nemen van het Paleis als Raadhuis, het Prinsenhof grootendeels bezet zal moeten blijven, daar zou teruggaaf van dat gebouw niet wenschelijk zijn. Het Rijk zal het bovendien niet noodig hebben en het dus niet in natura terug verlangen. Het is dus billijk en practisch, dat de waarde vergoed wordt.

Voor het voorstel der raadsleden Lambrechtsen c.s. om bij te dragen in de stichting van een nieuw Koninklijk Paleis, bestaat geen enkele reden. Ware in de eerste jaren van het Koninkrijk een nieuw paleis gebouwd, dan zou dit natuurlijk ook van rijkswege geschied zijn. Immers, het stichten en onderhouden van Koninklijke verblijven is een rijks- en niet een gemeentezaak. In hoofdzaak echter kan ondergeteekende met bedoeld voorstel niet medegaan, omdat z.i. de financiëele toestand van Amsterdam een dergelijke uitgaaf niet toelaat, te meer niet, waar de gemeente lasten draagt, die eigenlijk op het Rijk moesten rusten.

Gaarne zou ondergeteekende aan zijn sub-amendement den wensch toegevoegd hebben, dat de regeering tevens tot de stichting van een nieuw Koninklijk verblijf te Amsterdam moge overgaan, doch het komt hem voor, dat dit niet op den weg van den Raad ligt."

Geen van beide voorstellen is echter, gelijk men weet, in stemming gekomen, maar na langdurige discussies heeft de Gemeenteraad van Amsterdam in zijn jongste vergadering met 23 tegen 19 stemmen een voorstel van den heer Vliegen c.s. aangenomen, dat tot strekking heeft B. en W. uit te noodigen om, alvorens omtrent de voorziening in de behoefte aan een nieuw Stadhuis definitieve voorstellen te doen, zich tot den Minister van Binnenlandsche Zaken te wenden met de vraag te willen bevorderen, dat het Koninklijk Paleis op den Dam weder ter beschikking der Gemeente worde gesteld.

In Mei van het vorig jaar hebben wij reeds beweerd, dat 't Paleis-Raadhuis-vraagstuk naar den doofpot was verwezen, maar boven verwachting is het eenigen raadsleden toch gelukt B. en W. te noodzaken, het nog eens te voorschijn te halen, met het bovenvermelde eveneens niet verwachte resultaat, want nu is het toch uitgeloopen op de eenvoudige vraag om het Paleis terug te mogen hebben zonder daarbij tegelijkertijd iets aan te bieden, om daardoor den Minister wat gunstiger te stemmen. Betrekkelijk is de zaak hierdoor eenvoudiger geworden voor B. en W. zoowel als voor de Regeering. Immers men zal den Minister beleefd verzoeken de teruggave te willen bevorderen en Z.Excellentie zal dan beleefd antwoorden, ja wat?

Zal het een weigerend antwoord zijn, kortaf een verklaring, dat de Minister zich niet met de zaak wenscht in te laten? Dit verwachten wij niet, maar een rechtuit en krachtig bevestigend antwoord evenmin. Bovendien, zoo de Minister al zijn medewerking toezegt, hoeveel redenen zijn er niet wellicht, om het bevorderen met de uiterste kalmte en omzichtigheid aan te vatten. Dan is er dus nog een derde mogelijkheid, een ontwijkend antwoord.

Overwegen wij dit, dan verwondert het ons niet, dat de Amsterdamsche correspondent van een provinciaal blad (de „Groninger Courant") schrijft:

„Inderdaad, wat hebben we nu eigenlijk in de zes uur onafgebroken verwoed praten aan de Paleis-Raadhuis-kwestie gewijd, gedaan?"

„We hebben niets gedaan, niets dan praten, vechten, geestdriftigheden toonen en nuchterheden er tegenover stellen, royaal wezen in woorden en óók zuinig wezen in woorden. Maar het historisch moment, waarop in zake Van Campen's bouwwerk wat gebeuren moet, hebben we nog geen dag nader gebracht."

„Het voorstel-Vliegen, dat we in den laten avond hebben aangenomen, wil dat het gemeentebestuur aan de regeering zal verzoeken, te bevorderen, dat het Paleis op den Dam weer ter beschikking van de gemeente zal worden gesteld."

„Hoe hebben we ons practisch de uitvoering van dat besluit voor te stellen?"

„Het gemeentebestuur zal naar de landsregeering gaan en daar zeggen: „Complimenten van meneer Vliegen en of hij er nou op rekenen kon, dat jelui een beetje gauw plaats maakt voor de nieuwe bestemming, die we aan het huis op den Dam willen geven." "

„Ik denk, dat de regeering beleefd en netjes zal antwoorden: „Dank meneer Vliegen wel voor de boodschap en doe de complimenten terug. Overigens zien we mekaar nog wel eens." "

„En als deze plechtigheid is afgeloopen dan zal, denken we, de Dam-Raadhuis-kwestie haar hoofd neerleggen, en eenige lange jaren den slaap der rechtvaardigen gaan slapen, tot op het oogenblik, dat er weer opnieuw iemand komt, die zegt op een toon alsof hij Amerika heeft ontdekt: „Weet u wel, waarde stadgenooten, dat het Paleis op den Dam eigenlijk ons stadhuis moest zijn?" "

„ „Gut ja," zegt heel Amsterdam dan, „daar had ik nou niet zoo gauw aan gedoch, zie je." "

Deze correspondent vat de zaak nogal luchtig op, daarmede de opvatting van een groot deel van het publiek weergevend, maar wij gelooven, dat hij gelijk heeft. Andere bladen nemen het geval meer au sérieux, zoo o.a. het „Nieuws van den Dag", dat van den beginne, d.w.z. toen een paar jaren geleden, het denkbeeld, om het Paleis weder tot Raadhuis te maken, werd opgerakeld, zich daarmede weinig ingenomen heeft betoond.

Maar veel gevolg verwacht het „Nieuws" niet van de thans genomen radicale beslissing en het eindigt zijn beschouwing daarover met de woorden:

„En al werd het verslag van deze Raadsvergadering, verguld-op-snee, in maroquin gebonden, ter begeleiding (in verzachting) van het voorstel naar Den Haag opgezonden — noch bij minister Heemskerk, noch ten Hove zou het den indruk kunnen wegdrukken, dat de Amsterdamsche Raad zijn „verzoek" om Van Campen's gebouw terug te krijgen, zelfs niet heeft willen temperen door (om met den correspondent der „N. R. Ct." te spreken) „te doen blijken van den ernst" tot het geven eener behoorlijke compensatie."

„Men heeft nu de gevolgen van deze beslissing te dragen."

Wij zullen in het midden laten, of er werkelijk gevaar bestaat, dat de Minister het ernstig gemeende van de hem voorgelegde vraag in twijfel zal trekken.

De „Nieuwe Rott. Courant", wel te verstaan haar Amsterdamsche correspondent, denkt er het volgende van:

„Dat de in het thans aangenomen voorstel gestelde vraag: „of de regeering zal willen bevorderen, dat het Kon. paleis op den Dam weder ter beschikking der gemeente worde gesteld", niet het gewenschte onthaal vindt bij mr. Heemskerk en dat hij er zich eenvoudig met een ontkennend antwoord van zou afmaken, lijkt ons echter niet aannemelijk. Uit het debat in den raad van Woensdag zal hem gebleken zijn, dat niet een kleine meerderheid van 23 tegen 19 den terugkeer van het paleis tot de gemeente van heeler harte wenscht — maar hoe alleen een toevallige omstandigheid oorzaak is, dat deze wensch niet op veel indrukwekkender wijze is uitgesproken. En indien wij rekening houden met de verklaring des burgemeesters, dat het rijk reeds lang in gebreke is, aan het paleis de kosten te besteden voor zoo hoogst noodige verbeteringen, in verband zelfs met de hygiënische eischen, welke men aan het gebouw te stellen heeft, omdat de hangende quaestie over de blijvende bestemming al zooveel jaren hangende is, dan is dit een motief te meer voor de regeering om de zaak tot een oplossing en de quaestie tot een bevredigend einde te brengen."

De schrijver dezer regelen stelt zich blijkbaar voor, dat Z.E. het raadsverslag ter hand zal nemen en daaruit het ernstig gemeende van het verzoek wel zal opmaken. Zou hier echter niet meer grond zijn voor het vermoeden, dat de in het bovenstaande genoemde toevallige omstandigheid den Minister uitstekend te pas zal komen om de bevordering der zaak zoo kalm mogelijk op te vatten.

Wat de aangehaalde verklaring des burgemeesters betreft, het daarin medegedeelde zal den Minister wel bekend zijn, maar of deze wetenschap voor de Regeering een motief zal wezen, om de Paleis-Raadhuis-quaestie tot de gewenschte oplossing te brengen kan nog betwijfeld worden.

Wij gelooven niet, dat het thans gevallen raadsbesluit ons veel nader tot die oplossing heeft gebracht, wij achten de zaak nog niet rijp voor de gewenschte oplossing, en verwachten niet anders, dan het zoo lustig blakend vuur andermaal, wie weet voor hoe lang, te zien ingerekend in den doofpot.

Vereenigingen.

BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP TE ROTTERDAM.

In de 16 Februari gehouden vergadering van deze vereeniging heeft de heer H. W. Mauser, directeur van de aardewerkfabriek „de Porceleyne Fles" te Delft, een voordracht gehouden over „Fabricage en toepassing van Aardewerk".

Spreker begon met te vertellen, dat de meest primitieve vorm van aardewerk wel is de klei, uit de rivierbedding in vorm gebracht en gedroogd. Het fabrikaat is wel zoo oud als de kennis van het vuur en het vaatwerk van gebakken klei kwam dan ook spoedig in zwang, vooral omdat de vormgeving van dit materiaal veel gemakkelijker was dan het uithollen van steen. Ook werd er door zijn eeuwendurende duurzaamheid gebruik van gemaakt tot vervaardiging van brieven in den tijd toen men nog geen perkament en papier kende en aan het kostbare van dit materi-

aal danken wij veel van de kennis der oude beschavingsperioden van vier tot zes duizend jaar geleden. Het Britsch Museum o.a. heeft een groot aantal dezer kleitabletten.

Bij ieder volk ontwikkelt zich pottenbakkerskunst, de meer verfijnde technieken echter kwamen uit het Oosten. In China werd omstreeks de helft der 15de eeuw prachtig blauw gemaakt, tot men geen goede cobalt meer vond. Later ± 1520 schijnt evenwel weer blauw door de Arabieren ingevoerd te zijn, waardoor ook weer mooiere producten ontstonden.

Het hoofdbestanddeel van alle aardewerk, porselein enz. is klei, het bezonken verweringsproduct van rotsen; het komt nagenoeg overal voor, hetzij in betere of mindere samenstelling, waarvan de meest voorkomende elementen zijn: aluminiumoxyd en silicium of kiezelzuur. Ons land levert klei van een hoog ijzergehalte, waardoor deze kleisoort na het bakken rood wordt, of, indien tevens een hoog kalkgehalte aanwezig is, geel.

Evenwel oefent de temperatuur bij het bakken ook een zeer grooten invloed op de kleur, zoowel als op het fabrikaat. Hoe hooger de temperatuur, hoe glasachtiger het fabrikaat, en men kan zeggen, dat porselein eigenlijk een overgangstoestand tusschen aardewerk en glas is.

Het bakken van aardewerk geschiedt bij 525° tot 1600° C. De kleuren of verven in de keramiek bestaan, evenals het materiaal zelf, uit verschillende silicaten met metaaloxyden, waardoor bijna alle kleuren mogelijk zijn. Men onderscheidt daarbij schilderen o p het glazuur of schilderen v a n het glazuur. Hoever men het in deze kunst gebracht heeft, is aan tal van voorbeelden te zien, waarvan ook in onze musea mooie exemplaren aanwezig zijn. De meest belangrijke plaats van deze industrie was Faënza, vandaar den naam faience, welken men tegenwoordig aan alle fijn aardewerk geeft.

Ook Holland heeft in verschillende steden pottenbakkers gehad, waaraan wij ons Oude Delftsch te danken hebben, 't welk zeker een nabootsing was van het oude Italiaansch. Eerst langzamerhand kwam er een eigen Hollandsch karakter in, totdat weer de invoer van Chineesch en Japansch porselein door de O.-I. Compagnie de plateelbakkers noopte hun werk een geheel ander uiterlijk te geven. Dit porselein kwam namelijk zoozeer in trek, dat men er zich in Delft op ging toeleggen het zooveel mogelijk na te bootsen, waarin men wel niet geheel slaagde, maar waarbij men toch een effect wist te bereiken door het witte email, waardoor het soms bedriegelijk veel op het porselein geleek. In deze periode bereikte Delft zijn grootsten bloei en telde meer dan 30 plateelbakkerijen, waaronder de in 1655 opgerichte „Porceleyne Fles".

Deze bloedperiode duurde totdat in 1759 Wedgwood in Engeland het witte aardewerk vond, dat, dunner en veel sterker, met zijn heldere en kleurlooze glazuur zeer in den smaak viel en het Delftsch langzamerhand van de markt verdrong, ja, zelfs ten slotte de geheele Delftsche industrie te gronde richtte. Alleen de „Porcel-yne Fles" bleef over, doch daar maakte men in 1870 alleen vuurvaste steen en goedkoop aardewerk. Toen kwamen Joost Thooft en Le Comte in 1876 op het denkbeeld, door geheel nieuwe techniek te trachten de oude industrie weder tot bloei te brengen, waarbij het sterke witte aardewerk tot uitgangspunt werd gekozen. Door beschildering in blauw volgens de oude traditie ontstond het tegenwoordige Delftsch, dat echter in grondstof en glazuur, wijze van beschildering, vorm en decor, sterk van het oude afwijkt. Het wil dan ook niets zijn dan zichzelf, dus geen porselein.

Nu nog iets over het porselein. De kunst om dit te maken was reeds lang in China en later ook in Japan bekend en verliest zich in de grijze oudheid. Sommigen meenen van eenige eeuwen voor Christus, doch de meer bekende producten dateeren van de 15de eeuw en later. Egypte begon in de 12de eeuw. Venetië en Florence zouden in het begin van de 16de eeuw porselein gemaakt hebben, doch dit alles is niet het eigenlijke echte harde porselein, zooals van de Chineezen, maar het volgens een geheel andere techniek vervaardigde zachte porselein. Het harde, dunne, doorschijnende Chineesch had echter zulke goede eigenschappen, dat men op verschillende plaatsen pogingen aanwendde het na te maken en zoo o.a. kreeg Wijtmans in Rotterdam het privilege tot het vervaardigen van porselein gelijk aan het Chineesch. Het bleef evenwel blijkbaar bij een poging. In Frankrijk maakte men in de 17de eeuw ook weer porselein, doch het was en bleef zacht. In 1709 slaagde men er in Berlijn eindelijk in, werkelijk hard porselein te maken. J. H. Böttger gaf voor, de kunst te verstaan goud te maken. Friedrich I, koning van Pruisen, wilde hem daarom naar Spandow doen brengen, om ten behoeve van den Staat te werken. Böttger nam echter de vlucht naar Saksen, waar keurvorst August II, die ook het gerucht over het goudmaken had gehoord, hem deed aanhouden en onder toezicht stelde van Tschirnhausen, den grondlegger der Saksische glasindustrie en die reeds jaren lang probeerde porselein te maken. Deze zag al spoedig dat er van goud maken niet veel kwam en ried Böttger zich liever toe te leggen op het zoeken naar porselein. Daartoe nu onderzocht deze alle kleisoorten en de overlevering wil dat zijn aandacht op zekeren dag viel op het witte poeder in zijn pruik. Hij onderzocht dit en het bleek, dat hij daarin eindelijk de zoo lang gezochte stof gevonden had.

Merkwaardig is het, dat het zoolang gezochte en eindelijk gemeen goed geworden harde porselein nu weer meer en meer plaats moet maken voor het zachte, en wel doordat dit laatste bij zijn vervaardiging veel meer mogelijkheid van decoratie aanbiedt.

De laatste produkten van de bekende fabriek te Sèvres en der Duitsche en Oostenrijksche fabrieken zijn meestal van pâte-tendre. Porselein is alleen het wit doorschijnende materiaal.

Nu nog een en ander over keramiek.

Ook hiervan vinden wij weder de oudste toepassing in Egypte, waar o.a. een blauwe tegel werd gevonden welke toegeschreven wordt aan den voordynastischen tijd, pl.m. 4800 jaar voor Christus. Te Mylos werden een groen verglaasde relieftegel en groen verglaasde kapiteeltjes gevonden van omstreeks 4000 jaar vóór Christus.

Van den grooten bloeitijd van het rijk pl.m. 1600 tot 1100 voor Christus is meer bekend. Ruïnes van aardewerkfabrieken zijn uit dien tijd gevonden evenals toepassing van tegels met relieffiguren bedekt met gekleurde glazuren. Zeer interessante toepassingen van dien aard zijn ook gevonden in Babylonië.

Volgens Sir H. C. Rawlinson zou de toren van Babel (of der zeven planeten) van pl.m. 600 voor Christus bestaan hebben uit geglazuurde steenen met voor de 7 planeten 7 verschillende kleuren. Latere ontgravingen brachten een stadspoort van Babel aan het licht met een muurbekleeding eveneens van geglazuurde relieftegels.

Een en ander analoog aan de gevonden Egyptische overblijfselen.

Meest bekend zijn wel de friezen van Suza en Perzië van verglaasde relieftegels, die van pl.m. 600 voor Christus afkomstig zijn.

Langzamerhand kwam intusschen Griekenland tot grooten bloei. Echter werd daar, vreemd genoeg, alleen terracotta (zonder glazuur) toegepast. Eerst in de middeleeuwen kende men overal in Europa terracotta tegels met loodglazuur, ook inlegwerk van verschillende gekleurde klei, meest dan nog met loodglazuur.

In de 12de eeuw begon de opbloei van Perzië. Het z.g.n. goudluster vindt zijn weerga niet in rijkdom van kleur.

In de 17de en 18de eeuw komt de opbloei weder in Holland: vooral Rotterdam munt uit door het aantal tegelfabrieken.

De betonbouw van tegenwoordig vraagt meer dan de baksteenbouw van vroeger bekleeding. Vandaar dat de fabricage tracht weder een materiaal samen te stellen, dat bestand is tegen het klimaat. De grès- of z.g.n. gesinterde materialen zijn daarvoor bij uitstek geschikt.

De voordracht werd veraanschouwelijkt door tal van schitterende lichtbeelden.

Bouwkunst en Vriendschap te Rotterdam.

In de laatst gehouden algemeene vergadering der vereeniging B. en V. zijn in de plaats van de aftredende bestuursleden, de heeren P. G. Buskens, A. J. Th. Kok en W. Kromhout Czn., gekozen de heeren B. Buurman, D. B. Logemann en C. B. van der Tak. Tot voorzitter en 1e secretaris zijn herbenoemd de heeren Alb. Otten en J. Herman de Roos.

Prijsvragen.

PRIJSVRAGEN van het Maandblad „SIERKUNST", uitgeschreven door Wed. J. Ahrend & Zoon's Boekhandel en Uitgevers-Maatschappij, Amsterdam.

PRIJSVRAAG No. 1.

Gevraagd wordt: Een ontwerp voor de versiering van een plafond, geschikt om in schablone-techniek te worden uitgevoerd. Het plafond is van een tuinkamer, die 4 M. hoog, 6 M. lang en 4 M. breed is, terwijl de versiering moet bestaan uit een rand óf middenstuk.

Verlangd wordt:

1. Een s c h e t s van de geheele versiering in kleur.
2. Een teekening, uitgevoerd in zwart op wit papier of carton (dus niet gewasschen en geschikt voor reproductie), die 20 × 30 cM. groot is, en waarop voor moet komen het middenstuk in zijn geheel en één der hoeken.
3. Een teekening, uitgevoerd in zwart op wit papier of carton, (niet gewasschen, geschikt voor reproductie) van de hoekoplossing, groot 6 × 9 cM.

De Wed. J. Ahrend & Zoon's Boekhandel en Uitgevers-Maatschij. stelt de volgende prijzen beschikbaar:

1ste prijs f 50.—, 2de prijs f 25.—, 3de prijs f 10.—, 4de en 5de prijs ieder f 7.50.

PRIJSVRAAG No. 2.

Gevraagd wordt: Een natuurstudie naar een plant, met toepassingen van deze plant in ornament. De inzendingen moeten aan de volgende eischen voldoen:

1. De natuurstudie moet naar een levend exemplaar zijn gemaakt, (dus niet naar fotografie of teekening) en bevatten: a: de plant in haar natuurlijke groeiwijze en b: de onderdeelen ervan gestyleerd.
2. De toepassingen in ornament moeten minstens een kleinste afmeting hebben van 12 cM.
3. De teekeningen moeten op wit papier of carton zijn vervaardigd uitsluitend in zwart, zoodanig, dat ze voor reproductie geschikt zijn (dus geen gewasschen teekeningen).
4. De toepassingen in ornament moeten vergezeld gaan van een afzonderlijke omschrijving, voor welke doeleinden ze gebruikt kunnen worden.

De Wed. J. Ahrend & Zoon's Boekhandel en Uitgevers-Maatschij. stelt de volgende prijzen beschikbaar:

1ste prijs f 60.—, 2de prijs f 30.—, 3de prijs f 10.—.

De inzendingen moeten vóór of op 1 Mei 1912 in bezit zijn van de Wed. J. Ahrend & Zoon's Boekhandel en Uitgevers-Maatschappij, Singel 24, Amsterdam. Iedere inzending moet voorzien zijn van een motto, en vergezeld gaan van een gesloten enveloppe, waarin naam en adres van den inzender, en waarop hetzelfde motto voorkomt, dat op de teekening staat.

Alle inzendingen blijven het eigendom van den inzender.

De uitgeefster van Sierkunst behoudt zich echter het recht voor, a l l e inzendingen te reproduceeren, die de Jury geschikt acht voor publiciteit.

De bekroonde ontwerpen worden gereproduceerd met den naam van den inzender; de niet bekroonde met het motto alleen.

De Jury zal bestaan uit de heeren Chris Lebeau, Georg Rueter en Jan Godefroy.

PRIJSVRAAG Arbeiderswoning-meubileeringen van „Ons Huis" te Rotterdam.

Lijst van alle ingekomen ontwerpen:

1. Motto „Rust".
2. Motto „Eenvoud".
3. Motto „Door willen tot kunnen".
4. Motto „Y Z".
5. Motto „Prijsvraag".
6. Motto „Dubbele halve cirkel", waarin rechthoek met diagonalen en halve cirkel (geteekend).
7. Motto „Driehoek in cirkel" (geteekend).
8. Motto „Eenvoud in het huiselijk leven,
   Doet de mensch naar hooger streven."
9. Motto „Schijnen is een ijdle waan,
   Op het wezen komt het aan."
10. Motto „Travail".
11. Motto „1912".
12. Motto „Eenvoud" en Motto „Eigen".
13. Motto „Stop".
14. Motto „Zonder eenvoud geen gezelligheid"
15. Motto „Komfort".
16. Motto „Waarheid en Eenvoud".
17. Motto „Dar" en Motto „Anny"
18. Motto „Eenvoud I en II".
19. Motto „Colla" en Motto „Jetta".
20. Motto „Cirkel in driehoek" (geteekend).

BIJZONDERE VOORWAARDEN van benoembaarheid tot technische betrekkingen bij den Waterstaat en de burgerlijke openbare werken in Nederlandsch-Indië, en regelen betreffende de uitzending van personeel uit Nederland voor zoodanige betrekkingen.

Bij Koninklijk besluit van 12 Januari 1912, No. 59, zijn, met intrekking van het Koninklijk besluit van 16 Februari 1909, No. 11 („Indisch Staatsblad" No. 240), vastgesteld de volgende bepalingen:

Artikel 1.

V o o r w a a r d e n v a n b e n o e m b a a r h e i d.

Bij den Waterstaat en de Burgerlijke Openbare Werken in Nederlandsch-Indië zijn benoembaar:

A. I. tot a d s p i r a n t - i n g e n i e u r en de hoogere ingenieurs-betrekkingen, zij, die aan de Technische Hoogeschool of aan de voormalige Polytechnische School te Delft het diploma van civiel-ingenieur hebben verworven;

II. tot i n g e n i e u r, respectievelijk hoofdingenieur, v o o r d e g o u v e r n e m e n t s g e b o u w e n, zij, die aan de Technische Hoogeschool of aan de voormalige Polytechnische School te Delft het diploma van bouwkundig- of civiel-ingenieur hebben verworven en ten genoegen van Onzen Minister van Koloniën of van den directeur der Burgerlijke Openbare Werken in Nederlandsch-Indië, al naar

gelang zij in Nederland dan wel in Nederlandsch-Indië worden in dienst genomen, bewijzen van voldoende practische ervaring op architectonisch gebied hebben gegeven;

B. tot architect, zij, die voldaan hebben aan een der hieronder sub C genoemde eischen voor de betrekking van opzichter en daarenboven aan het examen overeenkomstig het bij dit besluit gevoegde programma;

C. tot opzichter:

1. zij, die met goed gevolg het examen voor opzichter van den Rijkswaterstaat in Nederland hebben afgelegd en, na ten genoegen van Onzen Minister van Koloniën bewijzen van voldoende practische ervaring en van algemeene geschiktheid te hebben gegeven, voor de benoeming uit Nederland worden uitgezonden;

2. zij, die als onderopzichter bij den Waterstaat en de Burgerlijke Openbare Werken in vasten dienst van den lande werkzaam zijn, met dien verstande, dat degenen onder hen, die tot onderopzichter zijn benoemd zonder te voldoen aan den eisch, bedoeld sub D, §, litt. a, hieronder, niet voor de betrekking van opzichter in aanmerking komen, alvorens ook aan dien eisch is voldaan;

D. tot onderopzichter:

1. zij, die in het bezit zijn van een getuigschrift van:

a. het met goed gevolg afgelegd eindexamen van den cursus tot opleiding van bouwkundigen aan de Koningin Wilhelminaschool te Batavia, de burgeravondschool te Soerabaja of van eenige andere door den Gouverneur-Generaal hieronder gelijkgestelde onderwijsinrichting in Nederlandsch-Indië;

b. het met goed gevolg afgelegd examen voor opzichter van den Rijkswaterstaat in Nederland;

c. het met goed gevolg afgelegd examen voor opzichter van den Waterstaat en de Burgerlijke Openbare Werken in Nederlandsch-Indië overeenkomstig de vóór de inwerkingtreding van dit besluit gegolden hebbende bepalingen;

2. zij, die, zonder in het bezit te zijn van een diploma als sub 1 bedoeld, naar het oordeel van den directeur der Burgerlijke Openbare Werken in de practijk als onderbaas, dagelijksch opzichter of in dergelijke functiën reeds getoond hebben grooten aanleg te bezitten voor het vak van opzichter en op wier opneming in dienst van den lande ook in verband met hunne persoonlijke eigenschappen en hun leeftijd veel prijs valt te stellen;

E. tot mantri-opzichter:

inlandsche jongelieden, die na een practische voorbereiding van ten minste drie jaren, voldaan hebben aan de door den Gouverneur-Generaal voor die betrekking vastgestelde of nog vast te stellen eischen van bekwaamheid en geschiktheid.

Artikel 2.

Overgangsbepalingen.

1. Zij, die bij het in werking treden van dit besluit bij den Waterstaat en de Burgerlijke Openbare Werken een der in art. 1 genoemde betrekkingen bekleeden of bekleed hebben, of in het bezit zijn van een diploma B van benoembaarheid tot de betrekking van architect, krachtens vroeger geldende bepalingen verkregen, worden beschouwd aan de eischen, bij art. 1 voor dezelfde betrekking gesteld, voldaan te hebben, met dien verstande evenwel, dat zij, die volgens de vroegere bepalingen alleen benoembaar zijn tot opzichter der 2de of 3de klasse, niet tot opzichter der 1ste klasse kunnen bevorderd worden.

2. Zij, die, zonder bij het in werking treden van dit besluit de betrekking van opzichter bij den Waterstaat en de Burgerlijke Openbare Werken te bekleeden of te hebben bekleed, volgens de vroegere bepalingen tot die betrekking benoembaar waren en aan wien uitzicht op een plaatsing als opzichter is gegeven, kunnen tot genoemde betrekking nog worden benoemd op den voet door den Gouverneur-Generaal te bepalen.

Artikel 3.

Examens.

1. Het examen voor architect wordt elk jaar afgenomen door commissiën, die zullen worden benoemd volgens bestaande of nog door den Gouverneur-Generaal uit te vaardigen voorschriften.

Tot het afleggen van dit examen worden slechts toegelaten opzichters bij den Waterstaat en de Burgerlijke Openbare Werken in Nederlandsch-Indië, die gedurende ten minste 5 jaren actief als zoodanig werkzaam zijn geweest of dienst hebben gedaan, zullende de tijden, met binnenlandsch verlof buiten bezwaar van den lande, met buitenlandsch verlof — uitgezonderd kort verlof, verleend op den voet der regeling in „Indisch Staatsblad" No. 1910 no. 643 —, dan wel op non-activiteit of in het genot van wachtgeld doorgebracht — voor zoover zij althans gedurende den tijd van hun non-activiteit of waarin zij op wachtgeld waren, niet met de waarneming van de betrekking van opzichter belast waren —, voor de berekening van dezen termijn niet medetellen. In bijzondere gevallen, te zijner beoordeeling, kan de Gouverneur-Generaal dispensatie verleenen van de bepaling, volgens welke de opzichters 5 jaren als zoodanig moeten hebben gediend om tot het examen voor architect te worden toegelaten.

2. Wie zich reeds driemaal voor het examen van architect heeft aangemeld en afgewezen of uit anderen hoofde dan om wettige redenen, ter beoordeeling van den directeur der Burgerlijke Openbare Werken, niet verschenen is, dan wel zich teruggetrokken heeft, wordt niet meer tot het afleggen daarvan toegelaten.

Artikel 4.

Uitzending uit Nederland.

1. Wanneer uitzending van technisch personeel voor den Waterstaat en de Burgerlijke Openbare Werken noodig is, wordt daartoe overgegaan door Onzen Minister van Koloniën, die dat personeel stelt ter beschikking van den Gouverneur-Generaal.

2. Geene uitzending heeft plaats dan nadat uit een van Regeeringswege ingesteld geneeskundig onderzoek is gebleken van een gezond lichaamsgestel en vrijdom van gebreken, die voor den dienst in Nederlandsch-Indië ongeschikt maken.

3. Aan de uitzending uit Nederland zijn, behalve overtocht voor gouvernementsrekening op den voet der daaromtrent geldende bepalingen, verbonden de volgende voordeelen:

1. voor hen, die bestemd zijn om tot:

a. adspirant-ingenieur;

b. ingenieur voor de gouvernementsgebouwen te worden benoemd, eene voorloopige bezoldiging van:

a. f 150 (eenhonderd vijftig gulden) 's maands;

b. f 250 (twee honderd vijftig gulden) 's maands;

benevens:

a. en b. een gratificatie voor uitrusting van f 1500 (een duizend vijfhonderd gulden);

2. voor hen, die bestemd zijn om tot opzichter te worden benoemd;

a. eene voorloopige bezoldiging van f 80 (tachtig gulden) 's maands;

b. een gratificatie voor uitrusting ten bedrage van f 1000 (een duizend gulden).

4. De voorloopige bezoldigingen gaan in met den dag van inscheping.

Artikel 5.

Verbintenis voor het uit te zenden personeel.

Zij, die door Onzen Minister van Koloniën ter beschikking van den Gouverneur-Generaal worden gesteld, om te worden benoemd tot een der in dit besluit genoemde betrekkingen, verbinden zich tot terugbetaling van alle gelden, welke te hunnen behoeve zijn voldaan ter zake van overtocht en van gratificatie voor uitzending, indien zij binnen den tijd van vijf jaren na aankomst in Nederlandsch-Indië, anders dan tengevolge van welbewezen ziels- of lichaamsgebreken, buiten eigen toedoen ontstaan (ter beoordeeling van de Regeering), uit 's lands dienst worden ontslagen, of indien zij niet binnen den hun aangewezen tijd naar Nederlandsch-Indië vertrekken, dan wel de reis derwaarts moedwillig afbreken.

Artikel 6.

Inwerkingtreding.

Dit besluit treedt in werking op een door den Gouverneur-Generaal te bepalen tijdstip.

Programma voor het aanvullingsexamen vereischt voor de benoembaarheid tot architect bij den Waterstaat en de Burgerlijke Openbare Werken in Nederlandsch-Indië.

A. Landmeten en waterpassen.

De kennis van hetgeen vroeger te dezen aanzien vereischt werd volgens:

a. van het programma A, bedoeld bij artikel 1, letter c, 2°., van de „Bijzondere Voorwaarden", vastgesteld bij het Koninklijk besluit van 16 Februari 1909 no. 11 („Indisch Staatsblad" no. 240), uitgebreid tot grootere, meer ingewikkelde en niet vlakke terreinen.

Het vervaardigen van en gebruik van tranche-kaarten.

Juist begrip en het gebruik van meer ingewikkelde instrumenten, als: afstandmeters, theodolieten, theodolietboussoles, tranche-montagnes, sextanten.

B. Kennis van werktuigen.

Meer volledige kennis van hetgeen volgens c van het bovenbedoeld programma A vereischt werd, uitgebreid tot de stoombaggermolens.

Juist begrip van de gevallen, waarin en de wijze waarop de verschillende werktuigen bij bouwwerken moeten worden gebruikt. Inzicht in de dagelijksche exploitatiekosten en opbrengsten van bemalingswerktuigen en baggermolens.

Berekening van de krachten bij de werktuigen tot het verplaatsen van lasten.

C. Kennis van bouwstoffen.

Meer volledige kennis van hetgeen volgens letter d van het bovenbedoelde programma A vereischt werd.

Grondige bekendheid met de wijze waarop de bouwmaterialen worden gekeurd en de eischen waaraan zij moeten voldoen en van de wijze waarop zij moeten worden gebruikt.

Kennis van de vervaardiging dier bouwstoffen.

D. Burgerlijke bouwkunde.

De kennis van hetgeen volgens letter e van het bovenbedoeld programma A vereischt werd, uitgebreid tot meer samengestelde gebouwen, als grootere Indische woonhuizen, gebouwen met verdieping, met samengestelde kapconstructies, hospitalen en andere gebouwen met eene speciale bestemming.

De candidaat zal blijken moeten geven met talrijke op de uitvoering en het onderhoud der werken betrekking hebbende zaken, niet slechts in theorie, maar ook door aanschouwing en persoonlijke ondervinding bekend te zijn.

Bekendheid met de bestaande normaalontwerpen en modellen.

Kennis van de samenstelling en van de hooldtrekken der berekening van ijzeren kappen.

Eenige kennis van in Indië toepasselijke ornementatie.

E. Waterbouwkunde.

De kennis van hetgeen volgens letter f van het bovenbedroeld programma A vereischt werd, uitgebreid tot meer belangrijke waterbouwkundige werken, als: grootere vaste bruggen met houten schoor- of hangwerken, kabelbruggen en andere bruggen met in Indië gebruikelijken en daar te construeeren bovenbouw; kleine beweegbare bruggen, oever- en strandverdedigingen, kleine schutsluizen en diverse sluis- en andere constructies, welke bij bevloeiingswerken veelvuldig voorkomen.

De candidaat zal blijken moeten geven met talrijke op de uitvoering en het onderhoud der werking betrekking hebbende zaken, niet slechts in theorie, maar ook door aanschouwing en persoonlijke ondervinding, bekend te zijn.

Vereischt wordt een grondige kennis van de samenstelling der onderdeelen.

Bekendheid met de opnemingen en onderzoekingen, die aan het ontwerpen en uitvoeren van waterbouwkundige werken moeten voorafgaan.

Kennis van het ontwerpen en aanleggen van wegen in verschillend terrein.

Grondige kennis voor de samenstelling en het onderhoud der verschillende in Indië gebruikelijke wegverhardingen.

Kennis van het ontwerpen en aanleggen van kleine waterleidingen.

F. Kennis der voornaamste reglementen en bepalingen betreffende het beheer en toezicht op de burgerlijke openbare werken in Nederlandsch-Indië.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 7. In Memoriam P. A. Weeldenburg, met portret.

Officieel Gedeelte. Verslag van de Hoofdbestuurvergadering van 7 Februari 1912. — Rapport Herziening Algemeene Admistratieve Voorschriften. (slot).

Berlijnse Indrukken. Het Bismarck-National-Denkmal, door H. T. Karsten b. i. met afbeeldingen op losse plaat.

De Dambebouwing te Zaandam, door J. H. W. Leliman b. i.

Betonijzer, door A. W. C. Dwars c. b. i.

Sociale Hygiëne en Techniek. XXXI. De gevolgen van den woningnood, door J. L. B. Keurschot.

Ingezonden Stukken. De bebouwing van Uilenburg.

Losse plaat. Buitenhuis bij Naarden, arch. J. H. W. Leliman b. i.

ARCHITECTURA No. 7. Mededeelingen betreffende het Genootschap.

P. A. Weeldenburg, †, J. F. Staal, †.

Reisschetsen van Zweedsche en Noorsche architectuur III, uit het Openlucht-museum te Stockholm, door M. de Klerk.

Een Cementsoort geweigerd.

Ingezonden. Incident-Nijhoff, door A. W. Weissman

Verplaatsing van een Petroleumtank, door Van de Wijnpersse, met afbeeldingen.

DE BOUWWERELD No. 7. Echo's IV. Iets over bijwerk, vroeger en thans.

De veranderingen van de Dam en het Paleis, door J. H. W. Leliman b. i.

Iets over straatwegen.

DE INGENIEUR No 7. Mededeelingen in verband met het in werking treden van de Octrooiwet. Voordracht, gehouden in de gecombineerde vergadering der Afdeelingen voor Werktuig- en Scheepsbouw en voor Electrotechniek, van 2 November 1912, door Mr. Dr. F. W. J. G. Snijder van Wissenkerke.

Rioleeringswerken van Santiago de Chili, door Prof. G. H. van Mourik Broekman c. i., met afbeeldingen.

Iets over den wrijvingsweerstand van schepen, door J. K. E. Triebart c. i., met afbeeldingen.

Aanbouw van oorlogsschepen in 1911, door J. H. Beucker Andreae.

Internationaler Verband für die Marerialprüfungen der Technik, door L. Bienfait w. i.

TECHNISCH WEEKBLAD R. v. T. No 7.

Officieel gedeelte — Mededeelingen — Verslagen van Vergaderingen — Beton en gewapend beton in de practijk (vervolg) — Zinkers bij waterleidingen. — Gemengd. — Verslag der commissie voor de machinistenexamens over 1911.

DE AANNEMER No. 7. J. F. Staal, †.

Nederlandsche Aannemersbond. Officieele Mededeelingen,

HINSE & VAN ELLINKHUIZEN. Uitvoering van werken in Gewapend en Ongewapend Beton
Voorl. Ontwerpen en Begrootingen gratis.
Nassaukade 504. Telef. 1258. AMSTERDAM.

Het tienjarig bestaan der afdeeling Utrecht.
Groningen.
Afdeelingverslagen. Dordrecht 31 Januari 1912. — Utrecht Verslag 1902—1912.
DE NEDERLANDSCHE KLEI-INDUSTRIE No. 33. Kunstmatige drogerijen. — Het glazuren van dakpannen. — Torenbouw in gewapend beton. — Het gebruik van teer tot het drijven van Dieselmotoren.

Vacante Betrekkingen.

Zoekt gij een betrekking?

Zoo ja, lees dan het volgende aandachtig en zoek dan op een wijze, zoodanig, dat gij althans kans op succes hebt. Menigeen klaagt, dat zelfs bij aanhoudend solliciteeren, de gewenschte uitkomst steeds op zich laat wachten, dat solliciteeren niets geeft, en ten einde raad laat hij zich inschrijven in een lijst van dienstaanbiedingen, om te ervaren, dat dit ook niets geeft.

Is het dan beter niets te doen en te wachten tot er een aanbieding uit de lucht komt vallen? Iedereen weet, dat die gevallen zeldzaam zijn en zoo iets slechts enkelen Zondagskinderen ten deel valt.

Dus wel zich laten inschrijven in de lijst en wel solliciteeren, het eerste behoeft slechts een brief te kosten, waarmede men het informatie-bureau zoo volledig mogelijk inlicht en dan is afwachten de boodschap; het tweede vereischt meer moeite, meer activiteit. Het is daarbij niet voldoende het eerste het beste weekblad te nemen, de lijst der vacante betrekkingen na te zien en in het wilde te gaan schrijven op alles, wat daarin geschikt voorkomt.

Men loopt dan in den regel gevaar te laat te komen.

Het zal natuurlijk steeds de voorkeur verdienen, direct op advertenties te schrijven. „De Opmerker" is van ouds een gezocht blad geweest voor de plaatsing van aanvragen en wie het blad geregeld des Zaterdags ontvangt, kan lang en breed zijn stukken verzonden hebben, voor een medelezer de advertentie onder de oogen krijgt.

Maar bij het gebruik maken van de lijst der Vacante Betrekkingen is het nog meer noodig met spoed en voortvarendheid te handelen. De opgaven in die lijst worden steeds overgenomen direct uit dag- en weekbladen, nimmer neemt „De Opmerker" ze over uit andere lijsten, die niet te controleeren zijn, maar ook bij direct overnemen is het onvermijdelijk, dat de opgaven bij eerste plaatsing in de gunstigste gevallen 1 of 2 dagen, in het ongunstigste een week oud zijn, en bij de tweede plaatsing moet hier nog een week worden bijgeteld.

Toch zijn ons genoeg gevallen bekend van personen, die van het tijdig gebruik maken van de lijst succes hebben gehad, hetgeen ons wel eens, maar gelukkig niet dikwijls, daaruit bleek, dat zij hun abonnement opzegden met de mededeeling, dat zij „De Opmerker" niet meer noodig hadden.

— Bouwkundig Teekenaar. Zie adv. in dit No. (1)
— Opzichter b. d. Gemeentewerken te Assen. Zie adv. in dit No. (1)
— Twee Bouwkundige Teekenaars. Zie adv. in dit No. (1)
— Leeraar, aan de Teekenschool voor Kunstambachten te Amsterdam voor den Winteravond-Cursus tegen 1 Sept. a.s., met Acte M. O. Sollicitanten wordt verzocht, zich voor 26 Februari a.s. schriftelijk (niet persoonlijk) aan te melden bij den Directeur der School, Da Costastraat No. 64. (1)
— Teekenaars voor afdeeling Gasfabrieken en Transportinrichtingen. Machinefabriek „Jaffa", Louis Smulders & Co., te Utrecht. (1)
— Kaart-Teekenaar, bij de Gemeentewerken te Rotterdam. Sollicitaties schriftelijk bij den Directeur der Gemeentewerken, Stadstimmerhuis. (1)

(Vervolg 3e bladz. bijlage.)

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Trottoir-, Terrazzo- en Granittegels, Trottoirbanden, Kunstgraniet, Drijfsteen, Tennisbanen, enz. — — —

„HET WINKELHUIS" TECHNISCH BUREAU EN WERKPLAATSEN NIEUWE KERKSPLEIN 16 - HAARLEM
FABRIEK VAN Pui- en Winkelbetimmeringen — Complete Winkelinrichtingen — —

R. TIMMAN. Stoom-Timmerfabriek „DE ATLAS".
— Prijsopgaven worden op aanvraag verstrekt. —
HOUTHAVEN, AMSTERDAM. — Tel. 3905.

WATERBRONNEN, ONTIJZERENHARDEN
N.V. DIEPBOOR MIJ. „VULKAAN", v/h. J. DE BOER & Co., LEEUWARDEN

TOCHT-AFSLUITING.
WARMTEBESPARING door
TOURNIQUET deuren.
Garnituur voor gewone deuren of veiligheidsdeuren geheel gereed levert
CRUYFF, AMSTERDAM, N. Z. Voorb.w. 146. Te'. 2701.
Geleverd aan Beurs Amsterdam en Rotterdam, vele Café's en Kantoorgeb.
Prospectus gratis en franco.

A. VAN DE MORTEL, TILBURG.
Fabrikant Cementtegels, · ·

M. Noorlander, Rotterdam.
Natuursteen - Bouwmaterialen. Noordsingel 132.

G. J. A. TRESTORFF, voorheen G. VAN HEERDE.
AMSTERDAM. — Opgericht 1830. — Telefoon 1551.
Brandkasten, Kluisdeuren, Safe-Deposits, etc.

Staaldraadwarenfabriek „AMSTERDAM"
Haarlemmerweg 329 te AMSTERDAM.
Telef. Interc. 478.
Draadvlechterij.
Fabriek van Hek- en IJzerwerken.

Stofbestrijding-Mij. Fabriek van: MARKIEZEN
Tel. Int. 28. — Jansveld 13. — UTRECHT. — JALOUZIEËN, ROLLUIKEN enz.

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hilegom.
KALKZANDSTEEN. WAAL- EN RUIHVORM.

NAAML. VENN. voorh. A. SINGELS Azn.,
DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.
Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

PAPIERSTUC voor PLAFOND- en WANDVERSIERING in alle stijlen en volgens teekening.
Vraagt gratis Brochure en Prospectus aan de Opgericht 1890. - Tel. Int. 3613.
EERSTE NEDERLANDSCHE PAPIERSTUCFABRIEK
VOORHEEN BENNEWITZ & CO · · AMSTERDAM.

47STE JAARGANG. ZATERDAG 2 MAART 1912. No. 9

DE OPMERKER.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.
Adres voor Redactie en Administratie: Bureau »DE OPMERKER", Stephensonstraat 92, 's-GRAVENHAGE.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . f 5.—
Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België . . . . . } Uitsluitend bij vooruitbetaling » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . } » 7.50

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.—
het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.

Brieven van Piet van Diever.

XVIII.

Amice Redacteur!

Het is wel wat banaal, om de correspondentie te hervatten met een praatje over het weer, maar de zaken, waarover heden ten dage in de wereld gesproken en geschreven wordt, zijn voor een groot deel zoo onbelangrijk, of als de zaken zelf belangrijk zijn, wordt er dermate over gebazeld en zooveel onzin aan den zetter toevertrouwd, dat ik ruimschoots geëxcuseerd ben, wanneer ik nu begin met de mededeeling, dat wij ook hier een zeer exceptioneelen winter beleven en ik mij afvraag, waarop dat moet uitloopen, wanneer de nachtvorsten komen, die wij ook hier kennen. Wij hebben hier al een paar echte lentedagen gehad, afgewisseld met mistige, donkere dagen. Dan heerscht hier een stilte, zooals gij U in Den Haag moeilijk kunt voorstellen en hoewel niet onaangenaam, die stilte brengt een mensch tot inkeer in zich zelven. Het overkomt mij niet veel, maar toch een enkele maal, dat ik dan aan het philosopheeren ga, lang duurt het niet, want meestal vind ik spoedig in lectuur of werk iets dat mij afleidt, voor mij kruipt de tijd hier niet als voor den ouden boer, die 's morgens uit zijn bed naar zijn stoel sukkelt en 's avonds zijn bedstede weer opzoekt en voor wien de eene dag precies gelijkt op den andere. Wel is er, oppervlakkig beschouwd, des winters in mijn rustig bestaan ook niet veel variatie, maar toch, telkens als mijn oog op den scheurkalender valt, merk ik op, hoe de tijd nog even snel voortvliedt als vroeger. „Hora ruit", het was, als ik mij niet vergis, de lijfspreuk van Hugo de Groot, en de waarheid, die zij bevat, zal hem bij zijn rustig verblijf op Loevestein evengoed voor oogen hebben gestaan als later in het veelbewogen leven.

Zoo kwam ik dan dezer dagen tot het besef, veel vernuft was daar weliswaar niet voor noodig, dat alweder haast een zesde deel van 1912 tot het verleden behoort, en ik nog heel slecht mijn belofte ben nagekomen, om U gemiddeld eens in de maand wat van mij te laten hooren. Ik heb de toezegging gedaan bij onze laatste ontmoeting, dat weet ik wel, het was in Utrecht aan 't Centraal-Station, ik kan het tijdstip nog wel op den minuut af in het spoorboekje nazien en dat kunt gij ook. Al waren er geen getuigen bij, ik wil geen de minste moeite doen, om het te ontkennen, maar bij nader inzien wilde ik toch wel, dat ik maar niets beloofd had, want er is wel stof genoeg, om over te praten en te schrijven, maar wat ik U zou willen mededeelen is niet alles geschikt, om het zoo maar in „De Opmerker" te zetten.

Zulke overwegingen zijt gij niet van mij gewend en wellicht denkt gij, Piet wordt oud en zwaartillend, hij durft niet meer te zeggen, wat hij op 't hart heeft, hij heeft zich ook al een goudschaaltje aangeschaft, om alles eerst te wikken en te wegen. Gij moogt er van denken wat gij wilt, oud word ik, dat worden wij allemaal als wij het leven houden, maar zwaartillend ben ik nog niet en wees daarvoor maar niet bang, dat zal ik zoo gauw niet worden, daar zorgen de menschen wel voor. Hun doen en laten

is daarvoor te amusant, wanneer men het op een afstand bekijkt. Ik moet mij altijd bedwingen, om niet den draak de steken, soms met dingen, die als ernstig bedoeld zijn, en ik verzet mij tegen die neiging, door te beginnen en zoo lang mogelijk vol te houden, de dingen van den mooien kant te bekijken.

Het kost anders moeite genoeg, om er ernstig bij te blijven. Zag men vroeger in de couranten nog wel eens vermakelijke uittreksels van gemeenteraadsverslagen uit kleine dorpjes in Limburg en Brabant, thans kunnen de liefhebbers zich amuseeren met die verslagen uit de drie groote steden van ons land, die, al naar men de zaken opvat, een tragischen of komischen indruk op den lezer maken. Het begint meer en meer in de provincie de aandacht te trekken, hoe men in de groote steden bezeten schijnt door de bouwwoede, of juister door een praatwoede over bouwplannen, die alle perken te buiten gaat. Daarbij wordt met millioenen omgesprongen, alsof het 's lands defensie gold. Maar zijn de belangen der groote gemeenten dan niet even gewichtig als die van 's lands defensie? zult gij misschien vragen, althans zoo gij niet even doordenkt, want het zou een domme vraag zijn van een groot-stedeling aan een plattelander. Omgekeerd zou zij nog te verklaren zijn, maar gij kunt mij niet wijs maken, dat gij gelooft, dat al die drukte gemaakt wordt met het oog op het werkelijk gemeentebelang en gij weet evengoed als ik, dat in den regel allerlei andere belangen, dikwijls persoonlijke en geldelijke, en politieke overwegingen de drijfveeren zijn. Het is nog altijd, zooals indertijd Goeman Borgesius zeide, „de verpestende adem van de politiek", die de mooiste zaken bederft en het veel-geliefde spreekwoord „Het hemd is nader dan de rok", waarachter het grofste egoïsme zich verschuilt.

Mensch erger je niet! Ja, gij hebt goede praten, erger je maar eens niet bij zooveel ergerlijks. Lach er maar eens om, als je nog niet geheel versteend bent. Dat kan alleen een sfinx en als onze beeldhouwers nu nog sfinxen maakten, zou de fijne glimlach, die men bij de Egyptische kan opmerken, misschien voor een treurenden trek plaats maken.

Is het niet om te huilen, dat miserabel gespartel van een burgemeester van Amsterdam, om uit de klem te geraken, nu men hem voor de tweede maal te pakken heeft met die lastige Paleis-Raadhuis-quaestie? Zoekt hij niet uitvluchten als een schooljongen, die pijn in zijn buik voorwendt, omdat hij zijn thema niet af heeft?

Is het niet om te huilen, zooals men in Den Haag met het oude, gezellige Schouwburgje handelt? Is het niet of men kinderen met bouwdoozen ziet spelen, waar Raadhuis- en Paleisplannen of verkeerswegen ter sprake komen? Ware het alles maar kinderspel, dan zou men het aardig kunnen vinden en er hartelijk om kunnen lachen. Maar het verbeeldt ernstig behartigen van gemeentelangen en mitsdien voegt het ons er een ernstig gezicht bij te zetten. Immers de belangen der bouwkunst zijn bij die plannenmakerij ten nauwste betrokken; haast elke week gaan er adressen van bouwkunstvereenigingen aan autoriteiten, men kan er soms niet gauw genoeg bij zijn om onbekookte besluiten te voorkomen, maar ook al is men nog bij tijds, er wordt al bijster weinig notitie genomen van al die adresbewegingen, zoo weinig, dat ik mij wel eens heb afgevraagd, of door dat herhaaldelijk kloppen aan doovemans-deur, het aanzien van de bouwmeesters niet meer geschaad dan gebaat wordt.

Ik acht het een onbegonnen werk, op deze wijze de bouwkunst te willen bevorderen.

Laat ons liever uit het gedrang blijven, wanneer wij dat ernstig meenen, op eigen terrein is genoeg te doen. Het kan niet anders of wij moeten dat uit het oog verliezen met al dat zoogenaamd naar buiten werken. Waarschuwende stemmen gaan reeds op, laat de bouwmeesters daarnaar luisteren, wanneer zij willen, dat mettertijd aan de van hen uitgaande waarschuwingen aan autoriteiten het oor geleend zal worden.

Het is maar goed, dat de vakbladen buiten de bouwkunstkringen weinig of niet gelezen worden, want tot tweemaal toe, vond ik o. a. in het „Bouwkundig Weekblad" artikelen, waarvan de inhoud, op den buitenstaander, die ze onder de oogen zou krijgen, waarschijnlijk een hoogst bedenkelijken indruk zou maken, bedenkelijk voor de hoogachting, waarop de beoefenaar der bouwkunst aanspraak meent te mogen maken.

Ik bedoel in de eerste plaats het stukje van den architect Mr. E. H. P. Rosenboom over de Honorariumtabel voor Bouwblokken, waarin een geval van inhaligheid van een architect wordt vermeld, zoo frappant, dat het den schrijver klaarblijkelijk tegen de borst stuit, ook al vermeldt hij het feit zonder er zijn afkeuring over uit te spreken. Het is waar, ook met de honorariumtabel in de hand, kan men den architect niets maken, wanneer hij voor twee blokken arbeiderswoningen, naar enkele typen gebouwd, gedwee een kapitaaltje van f 49000.— aan honorarium opstrijkt, maar ik ben het met den advocaat-architect eens, dat zoo spoedig mogelijk in het welbegrepen eigenbelang der architecten, de honorariumtabel, welker toepassing tot zulke absurditeiten aanleiding kan geven, voor dergelijke gevallen herzien en aangevuld moet worden. Rechtsgeleerden zien gewoonlijk bij het schrijven hunner nota's niet op een dubbeltje, maar dit geval was den schrijver toch wat al te kras, zijn rechtsgevoel kwam er tegen in opstand en dat pleit voor zijn karakter.

Als ik ooit nog eens in een proces verzeild raak, de kans is gelukkig tegenwoordig niet groot, dan ga ik beslist naar collega Mr. Rosenboom en als mij ooit nog eens een groot werk in betonijzerbouw wordt opgedragen, die kans is ook al niet groot, dan ga ik mijn licht opsteken bij c. b. i. A. W. C. Dwars, den opvoeder der middelbaar-technische jongelingschap te Utrecht.

De heer Dwars is de tweede vriend, die den Nederlandschen bouwmeester in het „Bouwkundig Weekblad" beleefd maar vrij een zijner feilen getoond heeft, geen karakterfout, maar een gebrek in zijn opvoeding. Ik weet, dat u bekend is, dat een gansche reeks van architecten, in een vertrouwelijk schrijven dat in alle couranten heeft gestaan (een rare vertrouwelijkheid) zijn meening gezegd heeft over gewapend beton. Ik had niet gedacht, dat die gekke Vlissingsche torenquaestie onze litteratuur nog verrijkt zou hebben met zoo merkwaardige documenten als de brieven van al die mannen van naam. Maar het merkwaardigst van alles vind ik wel den indruk, dien de heer Dwars er uit gekregen heeft en nu ik de oordeelvellingen nog eens heb nagelezen, nu moet ik zeggen, waarachtig hij heeft gelijk, 't is met de grondige kennis van den betonijzerbouw in de architectenwereld heel treurig gesteld. Gelukkig alweer, dat deze conclusie van een c. b. i. niet onder de oogen van het groote publiek komt. Dat zou al heel licht zeggen: daar heb je nu die architecten, die zooveel pretenties maken, zij zijn niet eens op de hoogte van hun vak. Gij hebt u al niet zeer vleiend uitgelaten over het vertrouwelijke stuk en er, meen ik, van gezegd, dat het niet veel om het lijf had, of zoo iets, maar de heer Dwars is er wat dieper op ingegaan en is dadelijk als docent opgetreden, met voor de onwetende architectenwereld de eerste beginselen van den betonijzerbouw te ontvouwen. Of hij daaraan verstandig gedaan heeft weet ik niet, maar het zou mij spijten, zoo dit teweegbracht, dat de architecten tot wie hij zich richt, geen aandacht aan zijn welgemeend betoog schonken, want velen zullen met mij eens zijn, dat hier een leemte bestaat, die ook al dringend om aanvulling vraagt, ook in het welbegrepen eigenbelang der bouwmeesters.

Er is hier, dunkt mij, werk voor de vereenigingen, voor den Bond, en werk, dat in eigen kring kan en moet behandeld en afgedaan worden. Laat gemeenteraden dan maar zoolang praten, zou ik zeggen, laat hen desnoods een paar onbekookte besluiten meer nemen, de wereld zal daardoor niet ten gronde gaan, hoogstens raakt er een man mee overboord.

Laat ons het spreekwoord, dat ik reeds aanhaalde: „Het hemd is nader dan de rok", rationeel toepassen en de krachten meer concentreeren op vakbelangen, als waarop ons de beide bovengenoemde schrijvers hebben gewezen.

Meent gij ook niet, dat wij daarmede verder zullen komen, dan met machtlooze pogingen, om op de publieke zaak een leidenden invloed uit te oefenen?

t. a. v.

24 Februari 1912. PIET VAN DIEVER.

Reorganisatie der Schoonheidscommissie te Amsterdam.

Het „Handelsblad" van 10 Febr. l.l. bevatte een bericht betreffende deze commissie, dat misschien niet in hooge mate de aandacht heeft getrokken, maar dat toch ten volle verdient er even bij stil te staan, omdat er werkelijk gevaar schijnt te bestaan, dat de belangen der bouwkunst ernstig geschaad zullen worden, wanneer de verandering, waarop de commissie aanstuurt, zou worden verwezenlijkt.

Het bericht luidt als volgt:

„Naar wij vernemen heeft de Schoonheidscommissie ten Stadhuize door een harer leden besprekingen doen voeren om tot een reorganisatie harer commissie te geraken. Deze besprekingen moeten een zeer bevredigend resultaat hebben opgeleverd, en thans heeft de Schoonheidscommissie een reglement ontworpen om deze commissie op een anderen grondslag te vestigen en haar taak en bevoegdheid juister te omlijnen."

„Tot dusver was de Schoonheidscommissie een commissie van advies in zake de bebouwing van gemeente-bouwterreinen door B. en W. ingesteld. In de instructie was de taak dier commissie aldus aangegeven, dat zij op uitnoodiging van Burgemeester en Wethouders aan dat college advies had uit te brengen, in de eerste plaats bij de beoordeeling van bouwontwerpen, ingeleverd bij aanvragen voor erfpacht of koop van terreinen achter het Rijksmuseum en vervolgens, daartoe uitgenoodigd, ook bij de beoordeeling van bouwplannen, ingediend bij een aanvraag voor koop of erfpacht van andere dan bovengenoemde terreinen. Het advies werd ingewonnen ten aanzien van het uitwendige der ontworpen gebouwen."

„Deze beperkte taak is ook wel van de zijde van het gemeentebestuur ruimer opgevat, zoodat voor sommige restauratiewerken advies werd ingewonnen (aanbouw Montelbaanstoren), doch van den anderen kant werd in tal van gevallen geen advies gevraagd, terwijl toch naar de opvatting, zoowel van de commissie, als van de architectenorganisaties, uit wier vertegenwoordigers de commissie voor het overgroote deel bestaat, een advies dezer commissie niet had mogen uitblijven."

Zoo liet het optreden, of juister het niet optreden, der Schoonheidscommissie velen onbevredigd. Men vond in haar niet de commissie, die met kracht kon waken voor de eerbiediging en de bevordering van het schoonheids-element bij bouwkundige werken. De wijze, waarop de commissie was ingesteld, (door B. en W. namelijk) en hare beperkte taak en bevoegdheid, waren daarvoor een beletsel."

„In het plan, dat nu aan Burgemeester en Wethouders is voorgelegd, is allereerst voorgesteld de commissie niet langer te doen zijn een commissie van bijstand voor B. en W., doch een commissie benoemd door den Gemeenteraad, met bevoegdheden en taak — uitgebreider dan die van thans — aangegeven door den Gemeenteraad. De leden der Schoonheidscommissie handelen met deze reorganisatieplannen geheel overeenkomstig de bedoelingen van de vereenigingen, die op de samenstelling van de commissie invloed hebben, n.l. de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, de Bond van Nederlandsche Architecten en het Genootschap „Architectura et Amicitia"."

„Het voornemen bestaat, die vereenigingen nog in staat te stellen van hun sympathie met het reorganisatieplan te doen blijken."

***

Bovenstaande regelen gaven den Architect v. d. Pek aanleiding tot het schrijven van het volgende:

„Deze commissie is destijds ingesteld als eene commissie van advies voor B. en W., om desverlangd van voorlichting te dienen betreffende de schoonheid van het uitwendige der gebouwen, die zouden worden opgericht op terreinen, welke de gemeente in koop of in erfpacht wil afstaan. Meer bepaald werd dit bedoeld voor de terreinen achter het Rijksmuseum.

Uit uw bericht blijkt nu, dat de Schoonheidscommissie bij monde van een harer leden ten Stadhuize pogingen heeft aangewend, om het daarheen te leiden, dat zij van eene commissie van bijstand van B. en W. zou worden eene commissie benoemd door den Gemeenteraad, met uitgebreider bevoegdheden en uitgebreider taak. Deze pogingen zouden volgens uwen berichtgever zijn gedaan overeenkomstig de bedoelingen van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, den Bond van Nederlandsche Architecten en het Genootschap „Architectura et Amicitia".

Het zij mij vergund, u mede te deelen, dat tot nu toe bij deze drie vereenigingen de uitbreiding van de bevoegdheid der Schoonheidscommissie nog niet ter sprake is gekomen en er dus door geen hunner een besluit is genomen in den geest als door u bedoeld; zoodat men verstandig zal doen het oordeel der genoemde vereenigingen af te wachten, alvorens in deze zaak verder te gaan. Persoonlijk wensch ik hieraan toe te voegen, dat ik zelf de uitbreiding van de bevoegdheden der Commissie hoogst bedenkelijk acht.

Bij hare oprichting heeft de bedoeling voorgezeten, dat de Schoonheidscommissie zou trachten te verbeteren ontwerpen, ingediend door b o u w e r s, wien het allerminst om de schoonheid te doen is. Hare taak heeft zich echter reeds direct uitgebreid tot het beoordeelen van het werk van b o u w m e e s t e r s, indien dezen ook op genoemde terreinen gingen bouwen. Hiertoe m o e s t de werkkring der Schoonheidscommissie zich noodzakelijkerwijze wel uitbreiden, omdat de grens tusschen bouwer en bouwmeester slechts theoretisch is te trekken.

De commissie velt thans haar oordeel over het werk van mannen, die op dezelfde hoogte staan als hare leden, ja, de kans bestaat, dat zij een ontwerp te beoordeelen zal krijgen, waarvan de geest zal gaan boven het gemiddelde van de geestelijke gaven harer leden.

Op deze wijze moet de bouwkunst noodzakelijk geschaad worden.

Voor een goede ontwikkeling der kunst behoort de kunstenaar volledige vrijheid te hebben om zijne gedachten te uiten, en het ligt voor de hand, dat juist de goede kunstenaars, die nieuwe gedachten wenschen te ontwikkelen,

in botsing komen met een Schoonheidscommissie, die, hoe ook samengesteld, nooit de waarborgen levert voor een objectieve beoordeeling van nieuwe begrippen. Om een voorbeeld te noemen: Ware bij het indienen van het ontwerp der Amsterdamsche Beurs de uitspraak eener Schoonheidscommissie van invloed geweest op het al of niet ongewijzigd aannemen van het ontwerp, dan kunt u er van verzekerd zijn, dat de Beurs niet zou zijn geworden, wat zij is: een frissche uiting van nieuwe gedachten. Dit dient men thans degelijk onder de oogen te zien.

Wat de goede bedoeling betreft, waarmede de commissie is opgericht, daarmee zal ieder kunnen meegaan; maar wie mede gaat met het voornemen om hare bevoegdheid grooter te maken, die begrijpt niet hoezeer de bouwkunst daardoor benadeeld zal worden.

Wil men reeds over een vijftiental jaren onze stad bebouwd zien met onfrissche, onoorspronkelijke en onbenullige werken, dan is er m. i. geen beter middel, dan het plaatsen van een geestelijk tourniquet op de wijze, zooals dit staat te geschieden. Wil men daarentegen Amsterdam zich bouwkunstig vrij laten ontwikkelen, dan belemmere men niet de vrije uitingen van den geest zijner bouwkunstenaars.

Vraagt men mij, wat ik beter acht voor de geestelijke ontwikkeling onzer stad, duizend prulwerken naast tien geniale scheppingen, of wel duizend en tien middelmatige, dragelijke bouwwerken, dan kies ik zonder aarzelen het eerste.

Mijn advies zou dan ook zijn: Geen uitbreiding van de bevoegdheid der Schoonheidscommissie; deze worde beperkt tot het beïnvloeden van de werken der speculatiebouwers, doch de bouwmeester blijve vrij."

Mogen de vereenigingen zich hierbij aansluiten.

J. E. VAN DER PEK.

Wij ontleenen bovenstaande beschouwing aan het weekblad „Architectura" en gelooven, dat het nuttig kan zijn, wanneer zij verspreiding vinden, zooveel als mogelijk is, want het gevaar, waarop de heer Van der Pek wijst, komt ons lang niet denkbeeldig voor.

Bovendien schijnt het ons vreemd, dat de Commissie plannen smeedt van zoo ingrijpenden aard, zonder dat hare leden vooraf overleg hebben gepleegd met de vereenigingen, door welke zij zijn afgevaardigd. Initiatief moet in een commissie als deze gewaardeerd worden, maar het dient gebreideld te worden, wanneer zij zich laat verleiden hare bevoegdheid te buiten te gaan. Het reorganisatieplan lijkt ons wel wat revolutionnair.

Prijsvragen.

EERE-PRIJSVRAAG—GODEFROY.

Hieronder volgen de ingekomen vragen, met de antwoorden der Jury:

Vraag 1. Zijn de aangrenzende terreinen met villa's bebouwd, of heeft er een totale bebouwing plaats?

Antwoord. Zie de situatieschets.

Vraag 2. Wat wordt op pag. 1 regel 5 van het Programma bedoeld met: „een rechthoekig vrij terrein?"

Antwoord. Zie de situatieschets.

Vraag 3. Wat wordt op pag. 1 regel 9 van boven bedoeld met: „belendende eigendommen". Zijn dit bouwterreinen of gebouwen; en als het gebouwen zijn, worden dan bedoeld villa's, die rondom vrij staan of aaneengesloten huizen op scheiding gebouwd?

Antwoord. Zie de situatieschets.

Vraag 4. Is de terreingrens aan de 2 straten de rooilijn of mag men daarbuiten blijven met de gevels?

Antwoord. Ontwerper is geheel vrij (zie ook het antwoord op vraag 10).

Vraag 5. Is het Café-restaurant uitsluitend ten dienste van het architectenhuis, of heeft het publiek er ook vrije toegang?

Antwoord. Het publiek heeft vrije toegang tot het Café-restaurant en wel van uit den hoofdverkeersweg. De pachter bedient tevens de architecten. (Zie Programma).

Vraag 6. Op pag. 3 regel 10 van boven staat: „Deze 5 vertrekken, elk met een oppervlak van ongeveer 40 M²., enz." Welk is dat 5de vertrek, want van de bibliotheek is de grootte reeds opgenomen 70 M.?

Antwoord. Lees deze vier vertrekken enz.

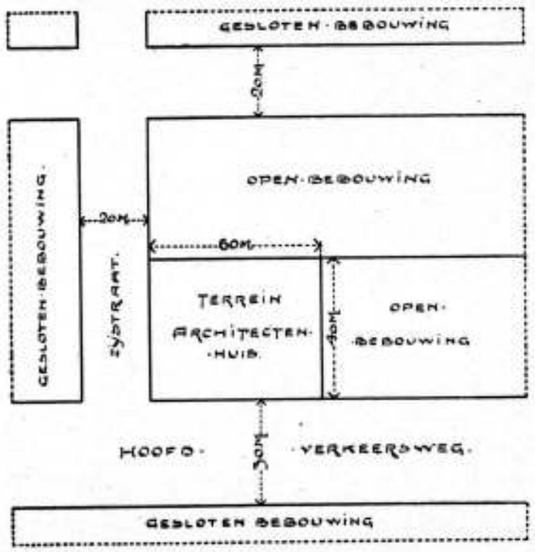

Vraag 7. Moet er een afzonderlijke toegang van af de straat zijn voor de woning van den Concierge?

Antwoord. De Concierge-woning moet toegankelijk zijn van uit het tochtportaal der groote vestibule.

Vraag 8. Moet er een afzonderlijke toegang met trappen van af de straat zijn voor de woning van den kasteleinpachter, de keuken en de kelders, of mag de transportlift hiervoor gebruikt worden?

Antwoord. De toegang tot de woning van den kasteleinpachter is door het café. Hij kan van de transportlift gebruik maken. (Zie Programma).

Vraag 9. Op pag. 3 regel 2 van onderen staat: „Een braak- en brandvrije safe, groot ± 3 M. Wat wordt hiermede bedoeld: 3 M². of 3 × 3 M.?

Antwoord: Lees ± 3 M².

Vraag 10. Moet het onbebouwde gedeelte van het terrein geheel achter het gebouw liggen of mag het gedeeltelijk er voor en gedeeltelijk er achter liggen, of wat op hetzelfde neer komt, moet het gebouw rondom vrij liggen of moet het een aaneengesloten bebouwing vormen in aansluiting met aangrenzende gebouwen?

Antwoord. De voornaamste gevel moet aan den hoofdverkeersweg liggen. Terugsprong voor eventueele monumentale stoep of uitbouwingen worden toegestaan.

Het is natuurlijk de bedoeling (met het oog op de verpachting van het Café-restaurant) dat, na aftrek van het open, afgesloten expositie-terrein, een behoorlijke tuin overblijft voor het café.

Voor de Jury,
A. SALM G.Bzn.

PRIJSVRAAG „Landelijke Woning", uitgeschreven door de Vereeniging van Nederlandsche Baksteenfabrikanten.

Hieronder volgt een deel der ingekomen vragen met de antwoorden. De antwoorden op de hieronder niet beantwoorde vragen volgen uit het programma, d. w. z. dat men betreffende deze gevraagde punten algeheele vrijheid heeft, mits men niet in strijd komt met het programma.

Vraag 1. Wordt er Waterleiding of Pomp aangebracht?

Antwoord. Men mag rekenen op aansluiting aan een waterleiding.

Vraag 2. „Zestien vierkande Meters voor woonkamers" is dit bedoeld na aftrek der betimmeringen?

Antwoord. Neen.

Vraag 3. „Wat wordt bedoeld met fundeering op staal?"

Antwoord. Het metselwerk onmiddellijk opgetrokken op den vlak gemaakten bodem van de fundeeringssleuf.

Vraag 4. Wordt de woning gedacht in een droge, zanderige of in een waterrijke streek?

Antwoord. Dit is niet bepaald. In ieder geval is een trasraam noodzakelijk.

Vraag 5. Is zij bestemd voor arbeidersgezin? Liefst beroep van den man.

Antwoord. Blijkens programma is dit niet bepaald. De bedoeling is een huurwoning.

Vraag 6. Is het niet geoorloofd de twee kleine woonkamers te vervangen door één woonruimte met bijv. specialen hoek met eettafel?

Antwoord. Blijkens het programma niet geoorloofd.

Voor de Jury:
J. GRATAMA.

PRIJSVRAGEN FRIESCHE BOUWKRING.

Door de „Friesche Bouwkring" werden indertijd prijsvragen uitgeschreven:

1. voor een penteekening van een oud gebouw;
2. voor een reclameplaat voor de in 1912 te Leeuwarden te houden Nationale Landbouw-tentoonstelling.

Naar wij vernemen zijn voor de eerste prijsvraag een tiental en voor de tweede een twaalftal antwoorden ingekomen. Het plan bestaat om in een vergadering van den Bouwkring, die waarschijnlijk a.s. Vrijdag gehouden zal worden, de bekroningen bekend te maken, waarna de teekeningen enkele dagen voor het publiek ter bezichtiging zullen hangen.

De Jury, die de teekeningen thans ter beoordeeling heeft, bestaat uit de heeren J. Bubberman, leeraar M. O. hand- en lijnteekenen; W. C. de Groot, architect; Joh. Mammen, schilder; Makkes v. d. Deijl, leeraar M. O. handteekenen en G. J. Veenstra, architect.

KONINKLIJKE NEDERLANDSCHE LANDBOUW-VEREENIGING 's-GRAVENHAGE.

Nationale en Internationale Landbouw-Tentoonstelling in 1913.

PRIJSVRAAG voor ontwerpen van boerderijen op heide-ontginningen uitgeschreven door de Koninklijke Nederlandsche Landbouw-Vereeniging ter gelegenheid van de Nationale en Internationale Landbouw-Tentoonstelling te 's-Gravenhage in September 1913.

1. Deze prijsvraag heeft ten doel de aandacht te vestigen op ontwerpen van boerderijen op heide-ontginningen, die zoowel in doelmatige inrichting als in goedkoope uitvoering en landelijk voorkomen bijzonder uitmunten.

2. Daartoe worden de volgende inzendingen gevraagd:

Klasse A. Teekeningen van boerderijen op ontginningen, zooals die in hoofdzaak werkelijk zijn uitgevoerd, maar die op grond van practisch gebleken verbeteringen of ter voldoening aan de hieronder gestelde voorwaarden in geringe mate van het oorspronkelijk ontwerp mogen afwijken.

Klasse B. Ontwerpen van boerderijen volgens de hieronder gestelde voorwaarden.

3. De deelname aan klasse A staat uitsluitend open voor hen, die het in artikel 2 bedoelde oorspronkelijk ontwerp vervaardigd hebben.

De deelname aan klasse B staat voor een ieder hier te lande open, al of niet in samenwerking met anderen.

4. Ter beoordeeling der ontwerpen is een Keuringscommissie benoemd bestaande uit: de Heeren C. S. van Beuningen te Maarsbergen, Voorzitter; H. Steketee te Wageningen, Secretaris; J. Elema te Assen; H. Masselink te Utrecht; G. J. van Poppel te Gilse, alsmede de Heeren J. Limburg, architect te 's-Gravenhage en Karel Muller, architect te Amsterdam, voorgesteld door de Permanente Prijsvraag-Commissie.

Aanvragen om nadere inlichtingen dienen vóór den 1sten October 1912 schriftelijk gericht te worden aan den Secretaris der Keuringscommissie. De antwoorden zullen uitsluitend ter publicatie worden medegedeeld aan de vakbladen.

5. Voor deze prijsvraag is beschikbaar een bedrag van duizend gulden tot toekenning van prijzen aan die inzenders, wier ontwerpen het meest aan het in artikel 1 gestelde doel beantwoorden.

6. De inzendingen voor deze prijsvraag zullen aan de volgende voorwaarden moeten voldoen. De boerderij moet in het bijzonder voor eene heide-ontginning geschikt zijn en zal bestaan uit eene woning voor een huisgezin met het noodige dienstpersoneel, stalling voor koeien, jongvee, paarden en varkens, de noodige bergruimte voor den oogst, stalmest, gier, wagens en werktuigen. De meeste waarde zal gehecht worden aan een doelmatige inrichting en aan een goedkoope, doch degelijke uitvoering van de boerderij. De woning en de stallingen moeten aan redelijke hygiënische eischen voldoen. De geheele inrichting van de boerderij zal zoodanig zijn, dat een gemakkelijk overzicht, voldoende afscheiding der verschillende bedrijfsruimten en besparing aan handenarbeid verkregen wordt. Het ontwerp dient zich te leenen tot verdere uitbreiding van het bedrijf. Men verlangt een aangenaam landelijk voorkomen van de boerderij, met vermijding van belangrijke afwijkingen van de hier te lande gebruikelijke bouwwijzen. De inzendingen voor klasse A moeten geschikt zijn voor eene heide-ontginning met 20 tot 50 H.A. gras- en bouwland; die voor klasse B voor eene heide-ontginning met 15 H.A. grasland en 15 H.A. bouwland, waartoe in het geheel een bergruimte van 800 M³. noodig is. Verder dient gerekend te worden op stalling van 15 stuks melkvee, 5 stuks jongvee, 20—30 varkens en 3 paarden.

7. De inzending van de deelnemers aan deze prijsvraag moet bestaan uit:

a. een teekening van de boerderij, schaal 1 : 100 met platten grond en de verschillende doorsneden en aanzichten;

b. enkele detailteekeningen, schaal 1 : 20 van de verschillende stallen;

c. een perspectiefteekening van het uitwendig voorkomen der boerderij, gezien van de voorzijde, ter grootte van ongeveer 0.50 bij 0.75 meter. Voor klasse A kan volstaan worden met eenige fotografieën, minstens 0.24 bij 0.32 meter van het uit- en inwendig voorkomen der boerderij;

d. eene beknopte toelichting van de teekeningen, en wel voor klasse A met vermelding der volledige bouwkosten en van de afwijkingen van het ingezonden ontwerp ten opzichte van het ter aan te geven plaatse uitgevoerde oorspron-

kelijke ontwerp en van klasse B met een gedetailleerde opgave der benoodigde bouwmaterialen.

8. De volledige inzendingen moeten vrachtvrij vóór of op den 1sten Januari 1913 onder duidelijke vermelding van de prijsvraag worden toegezonden aan het Bureau der Koninklijke Nederlandsche Landbouwvereeniging, Buitenhof 42 te 's-Gravenhage, voor klasse A met opgave van den naam en het adres van den inzender, voor klasse B onder vermelding van een motto en met opgave van een correspondentie-adres in gesloten omslag en van naam en adres van den inzender in gesloten omslag met een verklaring, dat hij inderdaad de ontwerper is, zoo noodig met vermelding zijner medewerkers. Eerstgenoemde omslag mag door de Keuringscommissie geopend worden om met den ontwerper in briefwisseling te treden, laatstgenoemde omslag slechts met diens uitdrukkelijke toestemmeng. Op straffe van uitsluiting is het den inzenders in deze klasse verboden zich vóór de uitspraak der Keuringscommissie bekend te maken.

9. Ter beoordeeling van een inzending in klasse A kan de Keuringscommissie nadere inlichtingen aan den ontwerper vragen en met hem een bezoek brengen aan de boerderij, die volgens het oospronkelijke ontwerp is uitgevoerd.

10. De Keuringscommissie zal met inachtname van de hierboven gestelde omschrijving en voorwaarden de verschillende ontwerpen zorgvuldig overwegen en prijzen met diploma's toekennen aan die inzenders, welke het best aan de prijsvraag hebben voldaan.

11. De bekroonde ontwerpen zullen op passende wijze op de Nationale en Internationale Landbouwtentoonstelling in 1913 te 's-Gravenhage tentoongesteld worden, terwijl ze voorts vanwege de Koninklijke Nederlandsche Landbouwvereeniging, waartoe deze door het enkele feit der inzending het recht verkrijgt, geheel of gedeeltelijk gepubliceerd zullen worden. Aan deze publicatie worden de namen der bekroonden alsmede het verslag der Keuringscommissie, voor zooverre dat op de bekroonde ontwerpen betrekking heeft, toegevoegd.

12. Het verslag der keurmeesters zal op de tentoonstelling voor belanghebbenden ter inzage zijn; het wordt, zoo mogelijk reeds gedurende de tentoonstelling, in druk verkrijgbaar gesteld.

Aldus vastgesteld in de vergadering van het Dagelijksch Bestuur der Koninklijke Nederlandsche Landbouwvereeniging op 18 December 1911.

Jhr. Mr. G. L. M. H. Ruijs de Beerenbrouck,
tweede Voorzitter.

V. R. Y. Croesen, Secretaris.

PRIJSVRAAG voor ontwerpen van woningen voor Landarbeiders met klein grondgebruik, uitgeschreven door de Koninklijke Nederlandsche Landbouwvereeniging ter gelegenheid van de Nationale en Internationale Landbouwtentoonstelling te 's-Gravenhage in September 1913.

1. Deze prijsvraag heeft ten doel ontwerpen van woningen voor landarbeiders met klein grondgebruik voor de verschillende deelen des lands naar keuze van den mededinger te verkrijgen. De ontwerpen moeten zoowel in doelmatige inrichting als in goedkoope uitvoering en landelijk voorkomen bijzonder uitmunten.

2. De deelname aan deze prijsvraag staat voor een ieder hier te lande open, al of niet in samenwerking met anderen.

3. Ter beoordeeling der ontwerpen is een Keuringscommissie benoemd bestaande uit de heeren: Th. Verheggen te Buggenum, Voorzitter; H. Steketee te Wageningen, Secretaris; W. van Boven te 's-Gravenhage; Jac. van der Koogh te Middelharnis; L. H. Mansholt, te Westpolder; J. Obbink, te Aalten, alsmede de heeren J. Limburg, architect te 's-Gravenhage en Karel Muller, architect te Amsterdam, voorgesteld door de Permanente Prijsvraag-Commissie.

Aanvragen om nadere inlichtingen dienen voor den 1sten October 1912 schriftelijk gericht te worden aan den Secretaris der Keuringscommissie. De antwoorden zullen uitsluitend ter publicatie worden medegedeeld aan de vakbladen.

4. Voor deze prijsvraag is beschikbaar een bedrag van vijfhonderd gulden, te verdeelen onder die inzenders, (ten hoogste vijf) wier ontwerpen, in verband met de streek, waarvoor zij bestemd zijn, het best voldoen aan het in artikel 1 genoemde doel.

5. De woning moet ten minste bevatten een woonvertrek van 18 M². oppervlakte, een slaapvertrek van 10 M². oppervlakte, een keldertje, bovendien nog twee afzonderlijke slaapgelegenheden; verder dient, al of niet onder hetzelfde dak, aanwezig te zijn een privaat, een stookplaats voor veevoeder, stalling, bij voorkeur voor enkele geiten en varkens, een kippenhok, bergruimte voor veevoeder en brandstoffen. Overigens is de ontwerper geheel vrij wat betreft indeeling en ligging van de woning.

Met redelijke hygiënische eischen, gering brandgevaar en geringe onderhoudskosten dient rekening gehouden te worden. De ontwerpen moeten voldoen aan de meest algemeene voorschriften der bouwverordeningen en zich aanpassen aan de in de betreffende streek heerschende gebruiken.

6. De inzending voor de deelnemers aan deze prijsvraag moet bestaan uit:

a. een teekening van het ontwerp, schaal 1 : 50 met platten grond en de verschillende doorsneden en gevels;

b. een gedetailleerde opgave der benoodigde bouwmaterialen;

c. een beknopte toelichting van het ontwerp met nadere verklaring der indeeling en opgave van de landstreek en de bedrijfstoestanden voor welke het ontwerp gemaakt is.

7. De volledige inzendingen moeten vrachtvrij vóór den 1sten Januari 1913 worden toegezonden aan het Kantoor der Koninklijke Nederlandsche Landbouwvereeniging, Buitenhof 42 te 's-Gravenhage, onder vermelding van een motto en met opgave van een correspondentie-adres in gesloten omslag en van naam en adres van den inzender in gesloten omslag met een verklaring, dat hij inderdaad de ontwerper is, zoo noodig met vermelding zijner medewerkers. Eerstgenoemde omslag mag door de Keuringscommissie geopend worden om met den ontwerper in briefwisseling te treden, laatstgenoemde omslag slechts met diens uitdrukkelijke toestemming. Op straffe van uitsluiting is het den inzenders verboden zich vóór de uitspraak der Keuringscommissie bekend te maken.

8. De Keuringscommissie zal met inachtname van de hierboven gestelde eischen, de verschillende ontwerpen zorgvuldig overwegen en prijzen met diploma's toekennen aan die inzenders, welke het best aan de prijsvraag hebben voldaan.

9. De bekroonde ontwerpen zullen op passende wijze op de Nationale en Internationale Landbouwtentoonstelling in 1913 te 's-Gravenhage tentoongesteld worden, terwijl ze voorts vanwege de Koninklijke Nederlandsche Landbouwvereeniging, waartoe deze door het enkele feit der inzending het recht krijgt, geheel of gedeeltelijk gepubliceerd zullen worden. Aan deze publicatie worden de namen der ontwerpers, alsmede het verslag der Keuringscommissie, voor zooverre dat op de bekroonde ontwerpen betrekking heeft, toegevoegd.

10. Het verslag der keurmeesters zal op de tentoonstelling voor belanghebbenden ter inzage zijn; het wordt,

zoo mogelijk reeds gedurende de tentoonstelling, in druk verkrijgbaar gesteld.

Aldus vastgesteld in de vergadering van het Dagelijksch Bestuur der Koninklijke Nederlandsche Landbouwvereeniging op 18 December 1911.

Jhr. Mr. G. L. M. H. Ruijs de Beerenbrouck,
tweede Voorzitter.

V. R. Y. Croesen, Secretaris.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 8. De Auteurswet.

Rhodes University College te Grahamstown, Kaapprovincie, door J. Coenraad Meischke, met afbeeldingen.

Vernieuwingen aan oude monumenten, door G. de Hoog Hz. met afbeeldingen.

Een merkwaardig boek, door A. W. Weissman.

Verwarming en Ventilatie van scholen, dor F. G. Unger w.d.

ARCHITECTURA No. 8. Mededeelingen betreffende het Genootschap.

Concept-Adres, voorstel Rutgers aan B. en W. van Amsterdam.

Verslag van de 1308ste Gewone Ledenvergadering van 21 Februari 1912.

Reisschetsen IV door M. de Klerk.

Eere-Prijsvraag-Godefroy.

Reorganisatie der Schoonheidscommissie door J. E. van der Pek.

DE BOUWWERELD No. 8. Bouwkundige Adviesbureaux en Bouwkunst. Stellingen van Prof. E. Högg.

Iets over straatwegen, door M. J. C. van Eyk, Gemeente-architect te Hussum (slot).

Losse plaat. Afbeeldingen uit E. W. Moes en K. Sluyterman, Nederlandsche kasteelen en hunne historie.

DE INGENIEUR No. 8. Rapport der Commissie van onderzoek betreffende de golfvormige afslijting der rails, met afbeeldingen.

Het een en ander over het verband tusschen het spoorstaafprofiel en de laschverbinding. Voordracht gehouden in de Vergadering van de Afdeeling voor Spoorwegbouw en Spoorwegexploitatie van 18 November 1911 door E. C. W. van Dijk c. i. met afbeeldingen.

A. van der Vies w.i. Necrologie met portret, door A. G. de Koningh w.i.

TECHNISCH WEEKBLAD (B. v. T.) No. 8. Officieel gedeelte. — Verslagen van Vergaderingen. — Een bericht uit Twente en iets over het tuindorp »'t Lansink» te Hengelo (O.) met afbeeldingen. — Prijsvragen. — Correspondentie.

DE AANNEMER No. 8. IIde Internationaal Congres voor de Bouwbedrijven te Rome, 21—25 April 1912.

Afdeelingsverslagen. Haarlem 19 Februari 1912.

DE NEDERLANDSCHE KLEI-INDUSTRIE No. 34. De zig-zag-oven. — De strangpers »Rotopressor«.— Torens van gewapend beton.

KLEI No. 4. Behalve het programma van de door de Vereeniging van Ned. Baksteenfabrikanten uitgeschreven prijsvraag, vinden wij hier het slot van het artikel «Klinkerwegen, met bitumineuse voegvulling op een onderlaag», aan het slot waarvan de schrijver, de heer Janson, resumeert, hoe hij zich de wijze van aanleg en uitvoering van dergelijke wegen voorstelt. De «Adviezen in zake gewapend beton», door verschillende architecten uitgebracht in verband met de Vlissingsche torenquaestie, die in vele bladen de ronde hebben gedaan, worden nu ook hier aangetroffen, gevolgd door een verslag uit «Architectura» van den heer W. C. Brouwer over bouwaardewerk in architectuur. Met het slot van het artikel «De Arbeidswet» wordt dit nummer besloten, waarin ter opluistering voorkomt een ontwerpje voor een zomerverblijf, arch. L. Zwiers.

DEUTSCHE BAUZEITUNG No. 9. Das Schloss Benrath am Rhein, door Reg. Baum. Julius Michael (slot) met afbeeldingen.

Das Bauwesen im preussischen Staatshaushalt für das Geschäftsjahr 1912.

No. 10. Der engere Weltbewerb zur Erlangung von Entwürfen für den Neubau des Rathauses in Erkner bei Berlin, met afbeeldingen.

Der Fruchtschuppen am Magdeburger Hafen in Hamburg, door Ing. Rud. Schacht, met afbeeldingen.

No. 11. Vom Bismarck-National Denkmal, door Fritz Schumacher.

Afbeeldingen: Monumenten van Krakau.

No. 12. Der Neubau der Kurhauses in Zoppot bei Danzig, arch. Prof. Karl Weber, met afbeeldingen.

Die Energieversorgung der Städte, door Reg. Baum. A. Krausz.

Das heutige deutsche Bauwesen und der deutsche Privat-Architekt.

No. 13. Der Neubau des Kurhauses in Zoppot bei Danzig, arch. Prof. Karl Weber, met afbeeldingen (vervolg).

Entwurf zu einem Schiffshebewerk van 36 M. Hubhöhe, met afbeeldingen.

DE NATUUR, uitgave van J. G. Broese te Utrecht, bevat in afl. 2: De gelijkstroom-stoommachine: A. Schwan. — Over den afvoer van huisvuil uit woningen: J. van der Breggen, c.i. — De duivelsvisch of de Cameleon van de Zee: Mimosa. — De houtskool en hare beteekenis voor de nijverheid: Dr A. J. C. Snijders. — Lichtstralen onzichtbaar: W. C. van der Winden. — Iets uit de Physische Chemie der metalen en legeeringen (vervolg): Dr. H W. Woudstra. — Het meten van hooge temperaturen: Dr. Z. P. Bouman. — Het intieme zwamleven (vervolg): D. J. van der Ven. — Algemeen Overzicht over het weer in 1911: Red. — Eenvoudige Proeven: Het vervaardigen van een hoefijzermagneet: Dr. A. J. Snijders. — Sterrenkundige Mededeelingen voor de Lent., van 1912: L. Y. — Boekaankondiging. — Correspondentie Maandelijksch Weerbericht: C. L. de Veer.

Gemengd Nieuws.

BINNENLAND.

Het eeuwfeest van Waterloo.

Het „Hand. v. Antw." schrijft:

In 1915 zal het eeuwfeest van den slag bij Waterloo worden gevierd. Men weet dat een bijzonder komiteit hiertoe werd benoemd, dat rechts en lings inlichtingen nam nopens de meening der verschillende volkeren bij die vereering betrokken. Het voorstel der Engelsche kolonie te Brussel zal denkelijk de voorkeur krijgen, daar het van een aard is om iedereen te bevredigen. Dit voorstel besluit in zich het oprichten in de nabijheid van den Leeuwenheuvel van een uitgestrekt denkmaal, ter eere der vijf volkeren, die aan den slag hebben deelgenomen, namelijk van Engelschen, Franschen, Pruisen, Nederlanders en Belgen.

Aan de regeeringen dezer vijf landen zou eene toelage tot oprichten worden aangevraagd; elke natie zou den beeldhouwer aanduiden, belast met de boetseering van het nationaal zinnebeeld en een wereldprijskamp zou uitgeschreven worden voor het ontwerpen van het voetstuk.

Het bovengedeelte van het denkmaal zou bekroond worden met de beelden van Wellington, Napoleon, Blücher en den Prins van Oranje.

Nederlandsche Meubelkunst te Londen.

Aan de tegen April a. s. door de «Daily Mail» te Londen te houden «Ideal Home-Exhibition», zal — gelijk bekend is — ook door Nederland worden deelgenomen.

De tentoonstelling bedoelt in hoofdzaak alles wat van belang kan worden geacht voor moderne huisinrichting, in de eerste plaats de meubelkunst, en de oorspronkelijke bedoeling van de «Daily Mail» op deze tentoonstelling aan de Engelsche meubelindustrie gelegenheid te geven om te doen zien wat er nieuws is te vinden op haar gebied.

De Brusselsche wereldtentoonstelling van 1910 — en niet het minst de Nederlandsche afdeeling aldaar — brachten de «Daily Mail» op het denkbeeld om ook eene afdeeling te wijden aan de buitenlandsche meubelindustrie, en wel bepaaldelijk uit Frankrijk, Duitschland en Nederland. Waarschijnlijk zullen ook België en Oostenrijk vertegenwoordigd zijn.

Voor het verkrijgen van een Nederlandsche inzending wendde de «Daily Mail» zich tot de Nederlandsche Kamer van Koophandel te Londen, en deze verzekerde zich tot dat doel van de medewerking van verschillende ontwerpers en fabrikanten in Nederland.

Van de ontwerpers zullen inzendingen te zien zijn van: mej. B. Boke, te Bloemendaal; K. P. C. de Bazel, werkplaats «de Ploeg», directeur C. Oorschot; C. A. Lion Cachet, Vreeland; mevr. W. Dijsselhoff; Kenchenius, Haarlem; Jan Eisenloeffel, Laren; J. de Graaff, Laren (N.-H.); Chris Lebeau, Haarlem; R. C. Mauve, Scheveningen; Jan de Meyer, Amsterdam; E. Nierstrasz, Oosterbeek; C. W. Nijhoff, Amsterdam; W. Penaat, de Woning, Amsterdam; E. S. van Reesema, Oosterbeek; G. Rueter, Sloterdijk; A. P. Smits, Haarlem.

Deze kunstnijveren hebben zich tot een groep vereenigd en zullen gezamenlijk, in eene onder eigen leiding staande afdeeling, eene reeks van kamer-inrichtingen en gedeelten daarvan tentoonstellen.

HINSE & VAN ELLINKHUIZEN.
Nassaukade 504. Telef. 1258.
Uitvoering van werken in Gewapend en Ongewapend Beton
Voorl. Ontwerpen en Begrootingen gratis.
AMSTERDAM.

Voorts kan nog vermeld worden, dat o. a. de volgende fabrikanten zich bereid hebben verklaard om, behalve een eigen inzending, ook de uitvoering op zich te nemen van de stoffen, tapijten, rietwerk, zilverwerk en koperwerk voor de reeds genoemde groep van kunstnijveren.

J. C. Begeer, Utrecht; de Koninklijke Deventer Tapijtfabriek, Deventer; de Koninklijke Kralingsche Tapijtfabriek «Werklust». W. Stevens en Zonen, Rotterdam; W. F. van Vliet, 's-Gravenhage; A. F. van Zwet, Deventer.

Betonijzerbond.

In eene druk bezochte vergadering te Utrecht is thans definitief besloten tot het oprichten van eene «Vereeniging van Aannemers van Betonijzerwerken in Nederland», gevestigd te Utrecht.

De statuten van dezen Bond werden door de vergadering vastgesteld, waarop besloten werd de officieele goedkeuring aan te vragen.

Tot bestuursleden werden gekozen de heeren: L. A. Sanders, directeur van de N. V. Ned. Betonijzerbouw te Amsterdam; W. C. van Manen, onderdirecteur der N. V. Hollandsche Maatschappij tot het maken van werken in Gewapend Beton te 's-Gravenhage; J. J. L. Bourdrez, directeur der N. V. Beton-Maatschappij, voorheen P. Bourdrez te 's-Gravenhage: J. C. Schotel, directeur der N. V. «Het Noorden» te Groningen; en P. A. Wernink, directeur van de N. V. Wernink's Betonfabriek te Leiden.

Vacante Betrekkingen.

— Bouwkundig Opzichter-Teekenaar, zie adv. in dit No (1)

— Bouwkundig Teekenaar, directe indiensttreding gewenscht. Brieven onder letter O. 205, Adv.-Bur.N. K. M., Wijnhaven 85, Rotterdam. (1)

— Teekenaar voor Technisch Bureau. Briev. onder No. 969 aan het Adv.-Kantoor van J. H. de Bussy. Rokin 60—62, Amsterdam. (1)

— Bouwkundig Opzichter-Teekenaar, bij de gemeentewerken te Leeuwarden tegen nader overeen te komen salaris. Brieven vóór den 6den Maart a.s. bij den Burgemeester. Teekeningen in te zenden aan den Directeur der Gemeentewerken. (1)

— Teekenaar, aan de Lijm- en Gelatinefabriek te Delft, Werktuigkundige, eenigszins bekend met fabrieksinstallatie. (1)

— Teekenaars, bekend met ijzerconstructie, bij Allan & Co. Afdeeling Rollend Materiaal, Oudedijk 161, Rotterdam. (1)

— Twee Bouwkundige Teekenaars, zelfstandig kunnende detailleeren. Salaris f 90.— per maand. Brieven onder letters G. D., bureau van het Bouwkundig Weekblad, Herderstraat 5, 's-Gravenhage. (1)

— Leeraar in het Instrumentmaken en de Electrotechniek, aan de Ambachtsschool te Helder, met 1 April a.s. Aanvangsalaris f 1500. Na één jaar dienst vaste aanstelling en verplichte deelname in pensioenfonds. Aanmelding vóór 6 Maart a.s. bij den Directeur der School, A. J. Besseling. (1)

— Onderwijzer in het schilderen, tevens tot het geven van vak- en handteekenen, aan de Ambachtsschool en Avondteekenschool te Winschoten. Vereischte: bekwaam huisschilder, ervaren in het nabootsen van hout en marmer. Salaris f 1050.— tot f 1350. Leeftijd pl.m. 30 jaar. Akte L. O, diploma als gezel en meester gewenscht. Stukken voor 15 Maart a.s. bij den Directeur der School. (1)

Opzichter, voor den bouw der Gemeentelijke Steenkolengasfabriek te Dirksland (Z.-H.) met 1 April 1912. Salaris pl.m. f 100 p. mnd. Duur ongeveer 6 maanden. Solicitatie-stukken (ongezegeld) vóór 11 Maart bij den Burgemeester te Dirksland. (1)

— Bouwkundig Teekenaar. Zie adv. in dit No. (2)

— Opzichter b. d. Gemeentewerken te Assen, Zie adv. in No. 8.

— Twee Bouwkundige Teekenaars. Zie adv. in No. 8. (2)

— Tijdelijk Opzichter te Noordwijk aan Zee, voor ongeveer 3 maanden, bij rioleering. Aanbiedingen aan den Burgemeester van Noordwijk. (2)

— Onderwijzer in Bank- en Smeedwerk, aan de Ambachtsschool te Middelburg, om ook les te geven in Constructie- en Materialen-leer en Stoomwerktuigkunde, tegen 1 Mei a.s. Sollicitatiestukken bij den Directeur C. Doets, vóór 29 Februari a.s. (2)

— Onderwijzer in het Machine- en Vakteekenen aan de Ambachtsschool te Leiden. Salaris van f 900 tot f 1200 (drie vierjaarlijksche verhoogingen van f 100). Korting voor pensioen 5 %. Sollicitatie-brieven enz., vóór 10 Maart 1912 aan den Directeur, elken werkdag tusschen 10 en 12 uur te spreken. (2)

(Vervolg 3e bladz. Bijlage.)

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Trottoir-, Terrazzo- en Granlettegels, Trottoirbanden, Kunstgraniet, Drijfsteen, Tennisbanen, enz. — — —

„HET WINKELHUIS"
TECHNISCH BUREAU EN WERKPLAATSEN
NIEUWE KERKSPLEIN 16 - HAARLEM
FABRIEK VAN Pui- en Winkelbetimmeringen — Complete Winkelinrichtingen — —

R. TIMMAN. Stoom-Timmerfabriek „DE ATLAS".
— Prijsopgaven worden op aanvraag verstrekt. —
HOUTHAVEN, AMSTERDAM. — Tel. 3905.

WATERBRONNEN, ONTIJZEREN HARDEN
N.V. DIEPBOOR Mij. „VULKAAN", v/h. J. DE BOER & Co., LEEUWARDEN

DE REPRODUCTIE COMPAGNIE
CLICHÉ'S
Rotterdam

G. J. A. TRESTORFF, voorheen G. VAN HEERDE.
AMSTERDAM. — Opgericht 1830. — Telefoon 1551.
Brandkasten, Kluisdeuren, Safe-Deposits, etc.

Staaldraadwarenfabriek „AMSTERDAM"
Haarlemmerweg 329 te AMSTERDAM.
Telef. Interc. 478.
Brandvlechterij.
Fabriek van Hek- en IJzerwerken.

Stofbestrijding-Mij. Fabriek van: MARKIEZEN
Tel. Int. 28. — Jansveld 13.
— UTRECHT. — JALOUZIEËN, ROLLUIKEN enz.

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN. WAAL- EN RUNVORM.

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

PAPIERSTUC voor PLAFOND- en WANDVERSIERING in alle stijlen en volgens teekening.
Vraagt gratis Brochure en Prospectus aan de
Opgericht 1890. - Tel. Int. 3613.
EERSTE NEDERLANDSCHE PAPIERSTUCFABRIEK
VOORHEEN BENNEWITZ & CO - - AMSTERDAM.

47STE JAARGANG. ZATERDAG 9 MAART 1912. No. 10

DE OPMERKER.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau »DE OPMERKER", Stephensonstraat 92, 's-GRAVENHAGE.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . f 5.—

Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.

Voor België . . . . . } Uitsluitend bij vooruitbetaling » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . } » 7.50

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.

GENT.

Vervolg. (Zie bladz. 57.)

Onder zijn merkwaardige gebouwen telde Gent eertijds, behalve 's-Gravensteen, meerdere kasteelen en kasteelachtige huizen, zooals men die in de middeleeuwen in belangrijke steden, hoog zich verheffend boven de kleine, lage, veelal houten huisjes van handwerkslieden en eenvoudige poorters veelvuldig aantrof. Nog staat aan de Schelde niet ver van de Kathedraal van St. Bavo, die de meesterstukken der gebroeders Van Eyck bevat, het gerestaureerde kasteel van den ridder Gerard den Duivel, ook Geerard Duivelssteen genaamd, een fraai type van een sterk huis uit de dertiende eeuw, waarin thans de provinciale archieven geplaatst zijn. De kelders van dit gebouw, die tot stallen dienden, zijn het meest bezienswaardig.

Aan het zoogenaamd Prinsenhof, een paleis der graven van Vlaanderen, waar Karel V op 24 Februari 1500 geboren werd, herinneren alleen nog de namen van een paar straten, niet ver van 's-Gravensteen. In de eerste helft der achttiende eeuw bestond het nog.

Het was ook Karel V, die zich in 1540 genoodzaakt zag, ten einde den oproerigen geest van de burgers zijner geboortestad in bedwang te houden, een citadel te bouwen nabij de Antwerpsche poort. De Keizer legde zelf den eersten steen. Dit zoogenaamd Spanjaards-kasteel stond op de plaats, waar zich thans het abattoir en de overblijfselen der oude St. Baafsabdij bevinden.

De abdijgebouwen werden grootendeels afgebroken om plaats te maken voor vestingwerken, doch een gedeelte bleef dienst doen als kerk voor de bezetting, een ander gedeelte als arsenaal.

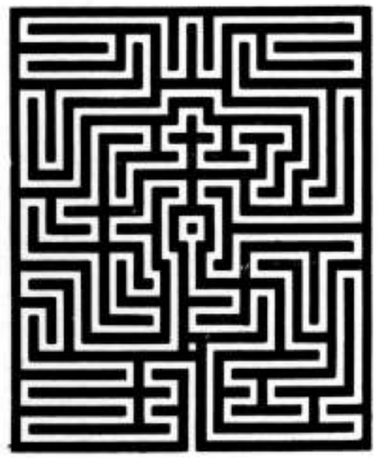

VLOER VAN DE VIERSCHAAR IN HET STADHUIS TE GENT.

In 1567 werden de graven van Egmont en Hoorne op dit kasteel gevangen gezet, maar eenige jaren later viel het, na een hardnekkige verdediging door de Spanjaarden, in handen van de aanhangers der Geuzenpartij, die het grootendeels verwoestten. Later, toen deze partij uit Gent verdreven was, liet de hertog van Parma de citadel weder in goeden staat brengen. In de zeventiende en achttiende eeuw is de stad bij herhaling door de Franschen veroverd. Toen is waarschijnlijk het oude Spanjaardskasteel in verval geraakt, maar eerst in 1831 verdwenen de laatste overblijfsels.

Toentertijd bezat Gent op het hoogste punt der stad een nieuwe citadel, na 1815 gebouwd, die na de slechting der vestingwerken heeft plaats gemaakt voor een fraaien parkaanleg.

Keeren wij van hier tot de oude stadskern terug, dan kunnen wij van den electrischen tram gebruik maken en dat is ook geraden, want hoezeer Gent in zijn bloeitijd de grootste stad van België was, het Gent van heden overtreft in uitgebreidheid verre den grootsten omvang, die het vroeger ooit bereikte.

In de binnenstad heeft men in de laatste jaren groote verbeteringen en verruimingen gemaakt.

Van weinig smaak getuigt evenwel de stichting van een theater, met een gevel van zeer geringe kunstwaarde, aan het plein, dat men gemaakt heeft tusschen den voorgevel der St. Bavokerk en den Belfrood, den stadsklokketoren, van ouds den trots der Gentenaars. Deze toren is, met den aangebouwden Lakenhal, geheel vrijgemaakt van de huizen, die er vroeger tegenaan stonden. Ook in de omgeving van de iets verder staande St. Nicolaaskerk heeft men ruimte gemaakt en de nieuwe brug over de Lijs is zeker als een groote verbetering aan te merken, maar hoezeer men van die hooge brug naar verschillende kanten fraaie stadsgezichten te zien krijgt, toch vormt de verzameling monumenten, die men van hier kan waarnemen, geen monumentaal geheel, dat het oog bevredigt.

Wel doet het nieuwe postkantoor, een modern Gothisch gebouw, nabij de brug op een hoek van de Koornmarkt, het niet slecht in de omgeving, maar er staan niet minder dan vijf groote torens hier in de buurt op betrekkelijk zeer korte afstanden van elkaar. In de middeleeuwen neergezet, zooals dit het best uitkwam met de beperkte ruimte in de dichtbebouwde binnenstad, lijken na de plaats gehad hebbende verruiming deze oude gebouwen min of meer slordig neergesmeten ten opzichte van elkander. De onregelmatigheid in den stadsaanleg, die bij dichte bebouwing en ombouwing der groote monumenten niet hinderlijk opviel, komt thans zeer sterk uit en evenzeer treedt daarbij de groote moeilijkheid aan het licht, van het geschikt maken van een middeleeuwsche stad voor het moderne verkeer, zonder dat daarbij het eigenaardig karakter verloren gaat.

Dit is vrijwel onmogelijk en wat vroeger een stad was wordt dan niet anders dan een soort van openlucht-museum van monumenten.

Het oude Stadhuis van Gent, een der fraaiste en merkwaardigste in zijn soort, staat nog vrijwel in zijn oude omgeving. Wel is de Botermarkt, waaraan de hoofdgevel staat, naar de zijde van den Belfrood verruimd, maar de Hoogpoortstraat, waaraan het oudste gedeelte front maakt, is nog dezelfde vrij onaanzienlijke ouderwetsche straat van voorheen.

Dit oudste gedeelte is een der rijkste voorbeelden van flamboyant-Gothiek, die in België bestaan. Als geheel kan het niet vergeleken worden met de raadhuizen van Brussel, Leuven en Oudenaerde, maar in detail-uitvoering spant het Gentsche de kroon. In de dertiende eeuw bezat de stad een bescheiden „Schepenhuis", dat in de veertiende vernieuwd werd; hoe dit vernieuwde gebouw er uitzag is niet bekend, maar veel langer dan honderd jaren heeft het geen dienst gedaan.

In de vijftiende eeuw was de stad tot zoo groote macht en aanzien gekomen, als weinige steden van Noord-Europa en de burgerij verlangde in den bouw van een nieuw stadhuis alle andere steden te overtreffen. Twee bouwmeesters van grooten naam uit dien tijd, Dominicus de Waghemakere en Rombout Keldermans,*) leverden het plan en op 4 Juli 1481 werd de eerste steen gelegd. Geen stad is zoo vaak als Gent, juist in den tijd van haren hoogsten bloei, het tooneel geweest van hevige burgertwisten. Reeds in 1488 begonnen, duurden zij tot 1540, toen Karel V krachtige maatregelen nam om de rust te bewaren.

Zij hadden een zeer nadeeligen invloed op den voortgang van den bouw en deze werd, toen de opstand van de Nederlanden tegen Spanje uitbrak, geheel gestaakt. Na 1580 werd de bouw hervat en tot 1622 voortgezet; de Gothiek was echter inmiddels in discrediet geraakt, men dacht niet aan voltooiing van het oorspronkelijk ontwerp, maar voerde het werk verder uit in Renaissance-vormen en zoo vormt thans het oude gedeelte eigenlijk slechts een hoek van het geheel met een gevel van weinige traveeën aan de Botermarkt, waaraan zich een Renaissance-gevel van 41 Meter lengte aansluit, terwijl men aan de Hoogpoortstraat een langen Gothischen gevel ziet, geflankeerd door een brok Renaissance van enkele traveeën. De Renaissance-bouw loopt dus om het Gothische deel heen en sluit dit geheel in. Er is geen enkele poging gedaan, om overgang of aansluiting van den eenen stijl aan den anderen te verkrijgen, zelfs de verdiepinghoogten stemmen niet overeen en het zijn eigenlijk twee geheel verschillende gebouwen, die tegen elkaar staan. Treffend komt dit uit bij het detail van den gevel aan de Hoogpoortstraat op de hierbij gevoegde plaat.

Op de brutaalste wijze wordt het werk van Keldermans genegeerd door zijn zeventiende-eeuwschen collega, die zijn Romeinsche orden boven elkander stelde zonder te vragen, wat er naast stond. Zijn architectuur is in hare soort ook niet zonder verdienste, streng en zuiver van stijl en zeer goed passend voor een stadhuis, maar de breede Renaissance-gevel aan de Botermarkt, ofschoon imponeerend door zijn massa, is door zijn 19 geheel gelijkvormige traveeën niet vrij van eentonigheid.

Wie de bouwmeester van dit nieuwere gedeelte was is onbekend; ook in het inwendige is weinig verband tusschen beide gedeelten op te merken. Bovendien is in later tijden, o.a. in het begin der negentiende eeuw, nog herhaaldelijk vertimmerd aan het gebouw, zoodat het 50 jaren geleden in een verregaanden staat van verval verkeerde. De zachte zandsteen, voor de gevels gebruikt, was dermate verweerd, dat men toenmaals betwijfelde, of herstelling wel mogelijk zou zijn. Nog zijn de Renaissance-gevels in zeer beschadigden toestand gebleven, maar in 1870 heeft men toch een uit- en inwendige restauratie van het Gothisch gedeelte

*) In zijn »Histoire de l'Architecture en Belgique« noemt Schayes in een noot nog andere namen; hij zegt daar: La salle des échevins, dite de la keure, fut achevée dès l'année 1483. En 1516 Jean Tuesens ou Stassins batit la salle du tribunal (vierschare) et la partie de la façade en face du Marché au Beurre. Mais à la mort de cet architecte, arrivée en 1527, son successeur, Eustache Polleyt, (auquel le magistrat adjoignit comme conseil deux architectes étrangers à la ville, l'un Malinois, probablement, Rombaut Van Mansdaele, qui jouissait alors d'une haute réputation, l'autre d'Anvers), fit démolir la plus grande partie des constructions élevées par Stassins et recommença à rebâtir l'hôtel-de-ville tel qu'on le voit aujourd'hui. Dès l'année 1534 on avait terminé la chapelle échevinale, dont le rondpoint polygonal devait marquer le centre de la façade antérieure, sur laquelle il fait saillie. L'intérieur de cette chapelle, détruit en 1802 pour faire place au nouvel escalier de l'hôtel-de-ville, etait orné de colonnes d'airain, sur lesquelles posaient des poutres en fer, et de beaux vitraux peints. La nouvelle salle à manger des échevins de la keure, construite en 1563, était d'une étendue telle que 200 personnes pouvaient y prendre place à table.

(Was deze Rombaut Van Mansdaele, Rombout Keldermans? Red.)

ondernomen, onder hoofdleiding van Viollet-le-Duc en Pauli. Dientengevolge is dit gedeelte dan ook tegenwoordig het meest toonbaar. Men vindt er op den beganen grond een groote voorhal, die door den gemoedelijken concierge, die de bezoekers rondleidt, als salle de fêtes of feestzaal wordt aangeduid. Wij hebben in deze ruimte waarschijnlijk de oorspronkelijke vierschaar te zien. Daaraan grenst de kapel der schepenen, welker achtkante uitbouw*) oorspronkelijk bestemd moet zijn geweest het midden van den gevel aan de Hoogpoortstraat te pronounceeren. Deze kapel dient thans tot trouwzaal en is weelderig versierd. Ter plaatse waar het altaar moet hebben gestaan bevindt zich thans het gestoelte voor den burgemeester.

Achter de kapel volgt de raadzaal, waar men den bezoeker als grootste merkwaardigheid de zitplaatsen der raadsleden, 12 liberalen, 12 socialisten en 12 katholieken aanwijst, een ideale verdeeling der partijen voorwaar. Om in die raadzaal te komen passeert men de terecht geroemde Gothische trap, die naar de verdieping voert, waar men de zaal kan bezichtigen, waar in 1576 waarschijnlijk de Pacificatie van Gent geteekend werd. De op zijn gemak gestelde concierge neemt gewoonlijk niet de moeite mede naar boven te klimmen, maar wacht met zijn geweldigen sleutelbos den bezoeker op onder aan de trap, om hem verder te geleiden door verschillende gangen en kamers, om ten slotte weder uit te komen in de vestibule aan de Botermarkt, de tegenwoordige hoofdingang.

De Gothische zalen zijn blijkbaar met veel studie en grooten zorg gerestaureerd, zij maken indruk door hare afmetingen en de polychrome decoratie is over het algemeen met smaak uitgevoerd; vooral de vierschaar is een imposante ruimte. Een aardige vloerversiering is hier aangebracht, door witte en zwarte tegels zoo te schikken, dat een doolhof gevormd wordt dat, naar men zegt, een symbolische voorstelling moet zijn van de reis naar Jeruzalem.*)

Over het algemeen evenwel is er in deze gerestaureerde Gothiek iets kouds; deze vormen en versieringen spreken niet meer tot ons, boeien ons niet meer in dezen tijd, die te ver van de vijftiende eeuw af ligt, om ons daarin genoegzaam te kunnen indenken. Men bemerkt dit vooral, wanneer men daarna onmiddellijk het nieuwere gedeelte van het gebouw betreedt, waar men ongerestaureerde betimmeringen uit de zeventiende eeuw en lateren tijd vindt, waar de meubels en de portretten aan de wanden, het ons veel gemakkelijker maken, ons te verplaatsen in een tijd, die ons trouwens ook veel nader ligt.

In een der gangen b.v. zijn oude stucplafonds te zien, eenvoudig, maar zeer karakteristiek versierd, op een wijze, die sterk aan Engelsche Renaissance doet denken. Die overeenkomst is waarschijnlijk geheel toevallig, want in de zeventiende eeuw waren de tijden, waarin Gent een levendig verkeer met Engeland onderhield, lang voorbij. Toch is het wel treffend, dat men in een oud gebouw, dat men gaat zien als een beroemd meesterstuk van Gothiek, blijft stilstaan en het schetsboek opent, waar men dergelijke details van betrekkelijk weinig beteekenis ontmoet, terwijl men in de zalen, die als de mooiste vertoond worden, geen de minste neiging gevoelt, de teekenstift te voorschijn te halen.

Het zou tot lange philosophische beschouwingen kunnen voeren, zoo men een verklaring wilde zoeken voor dergelijke gewaarwordingen en nog zou daardoor niet spoedig uit te maken zijn wat zij bewijzen of niet bewijzen. Bewijzen zij iets, dan bevatten zij een min of meer onbewust protest tegen restauratie in het algemeen. Daar het evenwel niet in onze bedoeling ligt, hier het restauratie-vraagstuk ter sprake te brengen, zullen wij de stelling laten voor hetgeen zij is, een los daarheen geworpen opmerking.

Aan hen evenwel, die zich voor het restauratie-vraagstuk interesseeren, die voor zichzelf wenschen uit te maken, of men restaureeren moet of niet, en hoe men het doen moet of niet doen, kunnen wij geen beteren raad geven dan een studiereis in België te maken en inzonderheid Gent niet over te slaan, waar het studie-materiaal in grooten overvloed voorhanden is.

Wanneer het stadhuis ook kan worden aangehaald als een zeer sprekend voorbeeld van het feit, dat, bij uitbreiding van een gebouw in vroeger tijd, elke bouwmeester de vormen van eigen tijd gebruikte, toch kan hier niet beweerd worden, dat daardoor een fraai en indrukwekkend geheel werd verkregen. De middeleeuwsche bouwmeesters hebben een werk ondernomen, waarvan de voltooiing hun krachten en de middelen van de stad verre te boven ging, het is bij een brokstuk gebleven, een wel is waar zeer interessant brokstuk, maar de zeventiende-eeuwsche bouwmeester zou waarschijnlijk niets liever hebben gedaan, dan dit oude deel te doen verdwijnen, dat feitelijk het tot stand komen van een monumentaal werk in den weg stond. Thans hebben wij hier te doen met een gebouw, dat meer als document dan als monument onze aandacht verdient; de documenteele waarde heeft echter onder de restauratie geleden, dat kan niet anders, en zeer waarschijnlijk heeft men dit ook te Gent wel ingezien, want aan het oude Gravenkasteel heeft men op een geheel andere wijze gerestaureerd en aan een ander hoogst merkwaardig overblijfsel, de St. Baafs-abdij, die wij boven reeds noemden, gaat men nog weder volgens een andere opvatting te werk.

(Wordt vervolgd.)

*) Op onze plaat ziet men links een gedeelte van dezen uitbouw.

*) Volgens mededeeling van den heer J. C. Beth te 's-Gravenhage werd deze vloerversiering in 1563 gemaakt volgens aanwijzing van den Gentschen Burgemeester Jacob Beth.

Vereenigingen.

FRIESCHE BOUWKRING TE LEEUWARDEN.

In de dezer dagen gehouden vergadering van den Frieschen Bouwkring werd verslag van de jury uitgebracht over de prijsvragen. Gevraagd waren een penteekening van een oud gebouw uit een architectuur-periode voor de 19e eeuw en een reclameplaat voor de in dit jaar alhier te houden Landbouwtentoonstelling. Ingekomen waren 8 inzendingen voor de eerste en 12 voor de tweede prijsvraag.

In haar verslag over de ingezonden penteekeningen zegt de jury a. a., dat ze voor het meerendeel beneden de verwachtig bleven, terwijl enkele niet aan de gestelde eischen voldoen. Daarom was besloten geen 1en en 2en prijs toe te kennen. Wel wilde men aan de teekening, onder het motto „1600" ingezonden en voorstellende het stadhuis te Bolsward, een getuigschrift van aanmoediging verleenen. Van deze inzending zegt de jury in haar verslag: „Deze teekening is als penteekening de beste of beter de minst slechte van de ingekomen antwoorden. Zij geeft blijk, dat de inzender het ontwerp beter beheerschte dan zijn voorgangers en een juister begrip heeft van een penteekening. Het geheel is gedurfd geteekend. De perspectief laat hier en daar wel wat te wenschen over. Ook zijn enkele details slecht geteekend."

Bij opening van het naambriefje bleek de vervaardiger te zijn de heer W. J. Postma, teekenaar te Wons.

Ook over de inzendingen der reclameplaten luidde het oordeel der jury niet onverdeeld gunstig. Haar taak was verre van aangenaam. Van het toekennen van een eersten prijs was geen sprake. Wel was zij bereid voor de plaat, ingezonden onder het motto „Aardappel", een tweeden prijs

toe te kennen, terwijl aan den vervaardiger van de plaat, onder motto „S.", een getuigschrift van aanmoediging kon worden verleend. Van deze inzendingen zegt de jury in haar verslag:

(Motto „Aardappel"): „Dit ontwerp bestaat uit verschillende deelen, welke niet ornamenteel aan elkaar zijn verbonden. Hierdoor verliest het geheel aan duidelijkheid. Toch maakt dit ontwerp met voorbijgaan van den rook uit den schoorsteen, een indruk als geheel. De kleuren zijn goed gekozen en verdeeld. Zeer jammer, dat er in de vakken onderling niet meer eenheid zit."

(Motto „S."): „Ook hierin is 't te bejammeren, dat het woord Landbouwtentoonstelling met verschillende letters is geteekend. Als reclameplaat maakt deze samenstelling wel een goed figuur. Heel jammer, dat de letters zoo geheel niet bij het ontwerp schijnen te behooren en dat de hoeken, die aan uitzaagwerk doen denken, zoo ongelukkig zijn geslaagd. De kleuren zijn anders goed en van deze opvatting is door een goede teekenhand wel iets te verkrijgen door omwerking."

Na opening der naambriefjes bleken de respectievelijke inzenders te zijn de hierboven genoemde heer Postma uit Wons en de heer T. H. Edzard de Groot, teekenaar te Leeuwarden.

De tweede prijs bestond uit een zilveren medaille, uitgeloofd door de schildersvereeniging St. Lucas alhier.

Daar de beide bekroonde inzenders in de vergadering aanwezig waren, werden hun de medaille en getuigschriften met een toepasselijk woord door den voorzitter uitgereikt.

Daarna ontspon zich een uitvoerige discussie over een voorstel tot meerdere samenwerking tusschen verschillende vereenigingen bij het bouwvak betrokken. Daartoe had het bestuur, naar de voorzitter mededeelde, zich in verbinding gesteld met de drie patroons-vakvereenigingen, n.l. die der timmerlieden, schilders en stukadoors, die van hun sympathie hadden doen blijken. Doel dier samenwerking zou zijn, dat ook aan de stoffelijke belangen wat meer aandacht zou worden gewijd. De Friesche Bouwkring zou in zooverre gereorganiseerd worden, dat nu ook vertegenwoordigers van genoemde vakvereenigingen zitting in het bestuur van den Bouwkring zouden krijgen. De leden der vakvereenigingen zouden dan ook toegang krijgen tot de lezingen van den Bouwkring en verder zouden verschillende vraagstukken, die zich mochten voordoen, gezamenlijk worden behandeld.

Verschillende leden waren tegen een dergelijk samengaan, omdat zij vreesden, dat de Friesche Bouwkring als zoodanig zou ophouden te bestaan. Wilde men samenwerking tusschen de besturen der vakvereenigingen, dat men dan een soort bestuurdersbond oprichte. Anderen vonden, dat de Bouwkring thans te weinig deed en het terrein van zijn werkzaamheid moest uitbreiden. Nog anderen waren in beginsel voor samenwerking maar vonden het middel te radicaal. De Bouwkring moest baas blijven in eigen huis. Nadat verschillende sprekers hun meening hadden uiteengezet en de voorzitter het voorstel nader had verdedigd, werd in stemming gebracht of men in beginsel samenwerking zou zoeken met de vakvereenigingen of niet.

De vergadering sprak zich voor samenwerking uit met 16 tegen 8 stemmen.

Ten slotte gaf de heer Michell een beknopte samenvatting van dr. Zaayers lezing, voor de Maatschappij van Nijverheid alhier gehouden, over middelbaar technisch onderwijs te Leeuwarden en eventueele oprichting van een dergelijke inrichting van onderwijs. Aan het slot daarvan verklaarde hij zich bereid in een volgende vergadering de technische zijde van dit vraagstuk te willen inleiden. Ook hierop volgde eenige gedachtenwisseling. Zoo vroeg de heer De Groot, hoewel in beginsel voor stichting van een middelbare technische school, of ook daarmee misschien niet het doel wordt voorbijgestreefd, zooals dat in zeker opzicht met de ambachtsscholen is geschied, daar de goede krachten zich omhoog werken en als vaklui alleen de minder goede overblijven. Toch is het doel eener ambachtsschool in de eerste plaats om goede vaklui te kweeken. De heer Michell zegde toe in de volgende vergadering zijn voordracht aan dit punt te zullen wijden.

Daarna werd de vergadering gesloten.

Prijsvragen.

PRIJSVRAAG voor een Affiche voor de Internationale Gastentoonstelling te Amsterdam — September—October 1912.

Van 14 September tot 6 October 1912 zal te Amsterdam een Internationale Gastentoonstelling worden gehouden, leiding van de Directie der Gemeentegasfabrieken te Amsterdam.

Voor deze Tentoonstelling verlangt het Comité een aanplakbiljet, en wenscht daarvoor een prijsvraag uit te schrijven onder de volgende voorwaarden:

Het billet moet 1.50 × 0.75 M. groot zijn, de marges medegerekend. Desnoods kan een speling van tien centimeter onder en boven deze maten worden toegestaan.

Het zal lithografisch in drie kleuren door den eersten prijswinner zelven uitgevoerd moeten worden.

Het billet zal den volgenden tekst moeten bevatten:

Internationale Gastentoonstelling. — Amsterdam. — 14 September—6 October 1912. — Paleis voor Volksvlijt.

De ontwerpen voor dit billet moeten op één vierde van de grootte van het oppervlak, eveneens in drie kleuren, worden uitgevoerd.

Bovendien zal bij ieder ontwerp moeten gevoegd worden een in lithografie uitgevoerd fragment, opdat de Jury kan beoordeelen in hoeverre de mededingers geacht kunnen worden in staat te zijn, het geheel in de geëischte techniek uit te voeren.

Deze begeleidende lithografie behoeft slechts in één kleur (bij voorkeur zwart) te zijn gedrukt.

Ieder ontwerp moet voorzien zijn van een motto en een begeleidend, verzegeld schrijven, dragende hetzelfde motto, bevattende naam en adres van den vervaardiger. Op de buitenzijde der enveloppe moet tevens een correspondentieadres vermeld zijn.

De ontwerpen moeten franco vóór den 30sten April a.s. worden toegezonden aan den Directeur der Gemeentegasfabrieken, Amstel 29a, hoek Zwanenburgwal, Amsterdam.

De ingezonden ontwerpen, uitgezonderd dat, hetwelk met den eersten prijs bekroond en voor de uitvoering aangewezen wordt, blijven het eigendom van de inzenders.

Het Comité behoudt zich het recht voor alle ontwerpen te exposeeren.

Als eerste prijs wordt toegekend een som van vijfhonderd gulden, als tweede prijs een som van één honderdvijftig gulden.

Bovendien zal de prijswinner tweehonderd gulden ontvangen voor het op steen brengen van het billet. De kosten van proeftrekken zullen voor zijn rekening zijn, en het bedrag zal hem eerst worden uitgekeerd, wanneer de Jury ook den einddruk zal hebben goedgekeurd.

De Jury behoudt zich het recht voor, zoo geen der ingekomen ontwerpen haar voor uitvoering geschikt voorkomt, den 1sten prijs niet toe te kennen.

GENT.

Détail van het Stadhuis.

Het billet moet zes weken na ontvangst van de opdracht voor den druk gereed zijn.

De Jury zal bestaan uit de volgende heeren:

J. VAN ROSSUM DU CHATTEL.
Directeur der Gemeentegasfabrieken.
K. P. C. DE BAZEL.
JOS. TH. CUYPERS.
C. W. NYHOFF.
R. N. ROLAND HOLST.

Meerdere exemplaren van dit programma zijn te verkrijgen ten kantore der Gemeentegasfabrieken, Amstal 29a.

PRIJSVRAAG „Landelijke Woning", uitgeschreven door de Vereeniging van Nederlandsche Baksteenfabrikanten.

Vervolg der ingekomen vragen met de antwoorden.

Uit het niet beantwoorden eener gestelde vraag blijkt, dat den ontwerper op het gevraagde punt algeheele vrijheid is gelaten, mits hij niet in strijd kome met het programma.

Vraag 7. Is een badkamer veroorloofd, als de ruimte dit toelaat?

Antwoord. Ja.

Vraag 8. Mogen buitenmuren gemaakt worden van twee halvesteensmuren met spouw?

Antwoord. Ja.

Voor de Jury,
J. GRATAMA.

PRIJSVRAAG voor „St. Cassianus", Vereeniging tot Drankbestrijding bij het Onderwijs en de Opvoeding, te 's-Bosch.

Gevraagd was een teekening voor affiche, prentbriefkaart en sluitzegel.

Rapport der Jury, bestaande uit de heeren Jan Stuyt, Jan Dunselman, Huib Luns en Prof. Van Aken.

Ingekomen zijn 43 ontwerpen, waarvan bekroond de teekeningen onder motto's „Driekleur" (J. G. Lesker te Amsterdam); „Muur" (J. H. Lutz te Amsterdam) en „Friesland" (P. de Jong te Harlingen). De prijzen bedroegen resp. f 100.—, f 60.— en f 40.—.

„Driekleur." Beter dan alle andere geeft dit ontwerp klaar en duidelijk, op pakkende wijze de grondgedachte weer, terwijl de uitstekende compositie zoowel van figuren als letters, dit beslist voor den eersten prijs deed aanmerken.

„Muur." Mooi als vlakversiering geeft dit ontwerp blijk van goed decoratief talent. De ornamentiek is uitmuntend, vast van teekening en eenvoudig van opvatting. De grondgedachte is niet zoo pakkend weergegeven en ligt niet zoo voor de hand. Om zijn artistieke kwaliteiten is aan dit ontwerp de tweede prijs toegekend.

„Friesland." Klaar van uitdrukking geeft dit ontwerp de bedoeling goed weer. De compositie is echter niet evenwichtelijk. De hoekvullingen doen banaal en waren beter achterwege gebleven. De letters zijn niet fraai. Om de klaarheid van uitdrukking, meer dan om de artistieke kwaliteiten is dit ontwerp met den derden prijs bekroond.

„Lotus." Compositie eerder een albumblad dan een affiche. Letters uitstekend, het geheel slap van kleur.

„Artus." Compositie eerder een albumblad dan affiche. Letters uitstekend. Het geheel is beschaafd. Het denkbeeld is niet duidelijk uitgedrukt.

„Defense." Chic gedaan, maar meer een plaatje dan een affiche.

„Kruistocht." Zeer goed geteekend. Het bovenstuk met de letters niet in harmonie met het overige. De gedachte niet genoeg tot uitdrukking gebracht.

„K/V/B/." Niet onaardig van kleur. Wel goed van vlakversiering. Nogal slap van teekening.

„Aan mijne Moeder." Ornamenteel wel fraai, figuurlijk bizar. Getuigt van talent. Drukt de grondgedachte niet direct en duidelijk genoeg uit.

„Satan." Wel phantastisch van idee. Mooi van teekening, maar niet genoeg vlakversiering.

„Schutsengel." Wel beheerscht van compositie, goed decoratief begrepen, niet slecht, maar ook niet fraai van kleur. De uitdrukking der grondgedachte is te verward.

„Hoop." Decoratief begrip wel aanwezig. Vreemd van compositie. De uitdrukking van de grondgedachte te gezocht. Verdeeling der letters niet in overeenstemming met het doel.

„Alcohol." Ofschoon de grondgedachte hier wel tot haar recht komt en het ontwerp door kleur en teekening over het algemeen van artistiek gehalte is, moet op een paar figuren en op de letters zooveel afgedongen worden, dat het voor eene onderscheiding niet in aanmerking kan komen.

„Kunst Adelt." Onbeholpen van compositie en teekening. Letters veel te klein. Als affiche ongeschikt.

„Argeloos." Heel aardig kinderfiguurtje. Echter te zeer buiten verband met het onderwerp.

„Rede." Goed begrip van vlakversiering niet te ontkennen. Phantastisch van compositie. Echter niet goed beheerscht. Letters slecht, evenals de bandarol.

„Noord-Brabant." Phantasie is bij den ontwerper niet te miskennen. Letters zijn ongelukkig. Is niet tot een geheel gegroeid.

„Kunst." De figuren zijn goed geteekend. De compositie is zwak en de bedoeling is niet duidelijk tot haar recht gekomen. Onaangenaam van kleur.

„Pais." Decoratieve kwaliteiten zijn wel aanwezig. Goed van kleur. Grondgedachte komt niet genoeg tot uiting.

„Reclameplaat-Prentbriefkaart-Sluitzegel." Geeft de grondgedachte niet voldoende weer. Figuur goed geteekend. Van kleur niet slecht. Letters goed. Karakter van reclameplaat goed begrepen.

„Tine." Alhoewel begrip van vlakversiering aanwezig is, en het geheel prettig is van kleur, zijn de letters bepaald slecht. De engelfiguur zeer gechargeerd. De bedoeling komt niet genoeg tot uiting.

„Zonder Motto." (Een schilderstukje in olieverf). Een gevoelig geschilderd tafereeltje, voor het doel echter ongeschikt. Is blijkbaar het werk van een beginneling. Vertoont kwaliteiten bij den ontwerper, die, mits goed geleid, tot ontdekking van een talent kunnen voeren.

„Gif." Decoratief talent niet te miskennen, echter onaangenaam van kleur en te nuchter van compositie. Geeft ook de grondgedachte niet weer.

„Lelie." Van bedoeling niet zoo kwaad. Onaangenaam van kleur. Letters veel te klein en slecht; de figuurlijke voorstelling is onbeholpen en geeft de grondgedachte niet goed weer.

„Tony." Onrijp decoratief begrip, nogal slecht geteekend, geeft de grondgedachte niet weer en is als affiche niet duidelijk genoeg.

„In de klauwen van den Alcohol." Geen begrip van vlakversiering, slordig van teekening, leelijk van kleur. Letters niet fraai.

„St. Cassianus." Goed decoratief begrip. Figuraal heel slecht van teekening. Geeft de bedoeling niet genoegzaam weer.

„Gevaar en bescherming." Kinderachtig van teekening en slap van kleur. De grondgedachte komt niet tot uitdrukking.

„Zonder Motto." Het ontwerp is blijkbaar boven de kracht van den maker. Onbeholpen van teekening en kinderachtig van opvatting, kan het onmogelijk in aanmerking komen.

„Vivere Militare Est." Doet op het eerste gezicht aan het affiche van een goochelaar denken. Zekere kwaliteiten

zijn aan het teekenwerk niet te ontkennen. Letters niet duidelijk en niet decoratief genoeg. De grondgedachte is te verward weergegeven.

„In Hoc Signo Vinces." Als vlakversiering goed bedoeld; geeft echter de grondgedachte niet voldoende weer.

„R/N/O/." Geen voldoende begrip van vlakversiering. Onbeholpen van kleur en teekening. De letters zijn slecht.

„Symbool." Goed bedoeld, doch slecht van teekening. De letters in het randje niet kwaad. Grondgedachte komt niet uit.

„Teekening van een kruis op dwarslijn." Twee aardig geteekende kinderkopjes, doch als affiche onbruikbaar, daar de grondgedachte moeilijk te achterhalen is.

„Doorn." Geen begrip van vlakversiering. Slecht van teekening en kleur. Brengt de grondgedachte niet tot uiting.

„Waarheid." Volslagen gebrek aan idee van vlakversiering. Blijkbaar boven de kracht van den ontwerper, ofschoon de grondgedachte goed is te noemen.

„Alcohol is vergif." Niet begrepen het karakter van affiche. Voorstelling verward en onduidelijk. Slecht van teekening.

„Ad Pios Usus." Alhoewel zekere teekenwaardigheid niet is te ontkennen, is het ontwerp niet genoeg affiche. De gedachte is niet duidelijk uitgedrukt en de letters zijn bepaald slecht.

„Annie." Als vlakversiering tamelijk goed begrepen, minder goed van teekening. De grondgedachte komt niet tot heldere uiting.

„Sic Vos Non Vobis." Alhoewel de grondgedachte hier goed tot uiting komt, is het geheel minder goed van hoofdverdeeling en zijn de letters slecht te noemen.

„Opvoeding." Als geheel niet slecht; de letters zijn zeer goed. De figuren onbeholpen. Bezit geen voldoende artistieke kwaliteiten om in aanmerking te komen.

„Lijmverf." Meer vlak dan versiering. De uitdrukking van de grondgedachte is wat al te nuchter. De letters zijn slecht.

„Eenvoud." Ordinair van opvatting. De grondgedachte komt heelemaal niet tot haar recht. Onaangenaam van kleur.

De Jury:
w.g. JAN STUYT.
JAN DUNSELMAN
HUIB LUNS.
L. VAN AKEN.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 9. Officieel Gedeelte. Afdeeling Utrecht, vergadering van 13 Februari 1912.

Kroniek XXXI door J. Gratama. Het nieuwe Hoofdbureau van Politie te Amsterdam, met afbeeldingen en losse plaat.

Verwarming en Ventilatie van Scholen door F. G. Unger w. i. (vervolg).

Vereeniging en splitsing van functiën bij middeleeuwsche stedelijke gebouwen, door Dr. S. P. Haak.

Ingezonden stukken. S. van Alphen over den toren te Geldermalsen. — D. W. Tuijten over kleinwoningbouw.

ARCHITECTURA No. 9. Mededeelingen betreffende het Genootschap.

De bebouwing van den Dam te Amsterdam, toevoegsel Conceptadres, voorstel Rutgers.

Hendrik de Keijser gehuldigd, door A. W. Weissman, met afbeelding.

Prijsvragen.

De geestelijke waarde van stelselmatig ontwerpen door J. E. van der Pek.

DE BOUWWERELD No. 9. Het Hoofdbureau van Politie te Amsterdam, door A. W. Weissman, met afbeelding.

De Bouwverordening en het Woningvraagstuk, door D. E. Wentink, met afbeeldingen.

DE INGENIEUR No. 9. De nieuwe rolbasculebrug voor vier sporen over de Delfshavensche Schie. Voordrachten ter inleiding van het bezoek aan die brug door de vergadering der Afdeeling voor Spoorwegbouw en Spoorwegexploitatie op 18 November 1911, door N. M. de Kanter c. i. en J. E. van der Burg w. i., met afbeeldingen.

Over den werkkring en vooruitzichten van civielingenieurs, die in dienst treden bij de Staatsspoorwegen in Nederlandsch Oost-Indië, door C. W. Koch c. i.

Vergadering van de Afdeeling voor Electrotechniek van het Kon. Inst. v. Ingenieurs van 24 Februari 1912.

Ingezonden Stukken. Het scheuren van klinknaden bij stoomketels, door E. B. Wolff w. i.

TECHNISCH WEEKBLAD (B. v. T.) No. 9. Officieel gedeelte. — Berichten. — Verslagen van vergaderingen. — Ingezonden. — Dieselmotoren voor zeeschepen. — Iets over de berekening van een draaikraan. — Nog een praatje over lensleidingen. — De Vulcan Reduceerklep. — Vragen voor het scheepsmachinisten-examen volgens programma B. — Gemengd. — Correspondentie.

DE AANNEMER No. 9. Nederlandsche Aannemersbond. Officieele Mededeelingen.

Congres te Rome.

Afdeelingsverslagen. Haarlem 19 Febr. 1912. — Zaandam 9 Febr. 1912.

DE NEDERLANDSCHE KLEI-INDUSTRIE No. 35. Het sluiten der rookventielen vooral bij ovens met continueerend bedrijf. — Ongevallenstatistiek. — Het Gernentz-dak brandvrij? — Electriciteitsvoorziening in Gelderland en Overijsel. — Iets over straatwegen.

Varia.

HET KOMMANDANTSHUIS.

De heer J. H. Rössing schreef onlangs in het „Nieuws van den Dag" o. a.:

Ter plaatse van het Kommandantshuis stond in lang vervlogen eeuw een blok huizen, in 1599 gebouwd, dat de daarachter gelegen Vischmarkt aan het oog onttrok. In die huizen werd nering gedreven en werden ook gelagen gezet. Om de bezoekers te gerieven was voor die woningen een zeil gespannen, waaronder zij aangenaam konden zitten met een mooi gezicht op den Dam. Dat blok huizen met het zeil er voor noemde de spraakmakende gemeente: „Het Huis onder 't Zeil". De huizen waren aan 't einde der 18e eeuw zeer bouwvallig geworden, evenals de huizen om den hoek er aan grenzende, de huizen van den Vijgendam, te zaâm voor een deel de Vischmarkt begrenzende. Den directeur der stadswerken en gebouwen, J. E. de Witte, werd opgedragen wat noodig bleek af te breken en nieuw te bouwen. In 1775 had hij het nieuwe werk voltooid en het nieuwe huis onder het zeil meer naar voren gebracht. De Amsterdammers vonden den voorgevel, rustende op Bremer hardsteen en het middenfront naar de Dortsche bouworde heel mooi, vooral het frontespice met versieringen in den trommel, doelende op de achter de huizen gelegen Vischmarkt, bekroond door het wapen van Amsterdam. In de woningen achter dezen voorgevel vestigden zich het Leidsche Veem, het Medemblikker- en Withoeden-veem, e. a., terwijl een groot deel ingenomen werd voor „tappersneeringe", nu ruim genoeg om al de bezoekers te kunnen bevatten. Al was nu ook geen zeil meer noodig, het huis bleef heeten „Het Huis onder 't Zeil".

In 1807 kreeg het gebouw een andere bestemming. Koning Lodewijk Napoleon nam het in gebruik. Dr. Joh. C. Breen, de adjunct-archivaris te Amsterdam, toch meent in zijne topografische beschrijving van den Dam, naar officieele gegevens bewerkt, dat Koning Lodewijk Napoleon het „Huis onder 't Zeil" toen reeds tot woning van den commandant heeft bestemd. Zeker is evenwel, dat het onder de regeering van Koning Willem 1 als zoodanig in gebruik was.

Het bleef dit tot 1869. Generaal Dumoulin was de laatste commandant die er woonde. De directie van den aanleg voor Staatsspoorwegen nam er intrek en bleef er tot 1891. Van 1835 tot 1869 had men er ook het bureau van buitenlandsche paspoorten in gevestigd en hield de gouverneur, later de commissaris des Konings in de provincie Noord-Holland, er wekelijks audiëntie.

Toen in 1808 Koning Lodewijk Napoleon het Stadhuis tot Paleis maakte en er woning nam, wilde men, om ruimer uitzicht uit het Paleis te hebben, het Kommandantshuis en de Waag afbreken en met het puin een deel van het Damrak dempen. Deze afbraak werd ten deele voorkomen; het Kommandantshuis bleef in wezen, omdat het de leelijke gevels der huizen van de Vischmarkt aan het oog onttrok. Het mooie Waaggebouw moest echter vallen en binnen zes weken gesloopt zijn. Klinkers wezen toen de leeggekomen plek aan, die sinds 243 jaar heugenis had aan Amsterdam's handel.

Op de plek, waar eens de Waag had gestaan, verrees het monument aan den volksgeest gewijd van 1830 en 1831, — 27 Aug. 1856 door de broederschap „Het Metalen Kruis" met groot feestbetoon onthuld.

„Het Huis onder 't Zeil", het Kommandantshuis van later, en weer later tot andere bestemming dienend, het laatst tot Postpakketdienst, bewaart ook nog herinnering aan den Patriottentijd. De herberg was er de uitverkoren verzamelplaats der Patriotten in de jaren der burgergeschillen in 1785 en vervolgens. Een bewaard gebleven liedje van een Patriot met een grooten neus doelt er op. Het liedje voert den Patriot sprekende op:

„'k Ging „Onder 't Zeil" en liet me er een tappen,
Zoodra de meid kwam van de trappen,
Riep zij verbijsterd, voor het vat:
„Hei, Van Neuzen, Van Neuzen, Van Neuzen,
„Hei, wat een kokkert van 'n neus is dat!"

„Het Huis onder 't Zeil" heeft thans nog aan de achterzijde, in de hoogte, ongeveer in het midden der muurvlakte, een ouden gevelsteen, waar de Romeinsche cijfers het jaartal 1599, het jaar der stichting, te lezen geven, een steen, die uit historisch oogpunt verdient bewaard te blijven in het daartoe bestemde museum.

Gemengd Nieuws.

BINNENLAND.

De Paleis-Raadhuis-quaestie.

Naar de „Tel." verneemt is door burgemeester en wethouders van Amsterdam aan den Minister van Binnenlandsche Zaken de missive verzonden, waarin aan de Hooge Regeering, namens den gemeenteraad van Amsterdam en krachtens het te dien opzichte in de raadszitting van 15 Februari j.l. genomen besluit, wordt verzocht: „te willen bevorderen, dat het Koninklijk Paleis op den Dam weder ter beschikking der gemeente worde gesteld."

Eindelijk is er dan een eerste officieele stap gedaan. Men weet hoeveel moeite het gekost heeft B. en W. daartoe te bewegen en hoe weinig effect wij er ons van voorstellen. De Minister zal nu weldra nog bovendien een adres van een groot aantal ingezetenen van de hoofdstad ontvangen voornamelijk bedoelend, een stem uit de burgerij te doen hooren, die naast het voorstel-Vliegen, een weerklank zou zijn van den wensch, die naar veler meening in dat door een Raadsmeerderheid bekrachtigde voorstel, te bruusk is geuit, en tevens de overtuiging uit te spreken, dat de hoofdstad het ten hoogste zal blijven waardeeren, als zoodanig H. M. de Koningin tot verblijf te mogen strekken, en er krachtig toe zal weten mede te werken, dat een gastvrij en schoon Koninklijk Paleis te Amsterdam in gereedheid worde gebracht.

Terwijl men zoo volijverig bezig was, dit alles voor te bereiden kwam de Haagsche correspondent van de Leeuwarder Courant vertellen, dat hij het volgende had vernomen:

„In 't algemeen beschouwd, zou het Hof den bestaanden toestand liefst bestendigd zien, zoowel voor Amsterdam als den Haag."

»Intusschen zal 't Amsterdam spoedig blijken — wat, naar mij verzekerd werd, 't dagelijksch bestuur van de stad trouwens reeds bekend moet zijn — dat de Koningin aan de hoofdstad gaarne de beschikking over 't paleis zal gunnen voor de bestemming, die men er blijkbaar zoo gaarne weer aan geven wil. Prins Hendrik, dezer dagen op bezoek bij jhr. Victor de Stuers, heeft toen de Amsterdamsche paleis-raadhuis-kwestie besproken.«

»Wat het paleis in 't Noordeinde betreft, zoo 't Hof het bezit van een inderdaad meer vorstelijk verblijf, ruimer beantwoordend aan de eischen van eventueel vorstelijk bezoek, wèl op prijs stellen. Maar hareerzijds zal de Koningin van dat verlangen weinig doen blijken. Ook den burgemeester der residentie zal het, volgens mijn zegsman — die goed ingelicht wezen kan — niet onbekend zijn, dat het Hof na beëindiging der restauratie van »het Loo«, het verblijf daar buiten slechts tot het uiterste noodzakelijk zal beperken.«

»Wat Amsterdam en 's-Gravenhage dus ten aanzien van een nieuw, meer comfortabel vorstelijk verblijf willen ondernemen, zal door de Koninklijke familie worden gewaardeerd, maar meer dan ook niet. Wanneer 't Loo geheel klaar is, wordt dat min of meer bestendig verblijf der Koninklijke familie.«

»De geheele paleizen-quaestie, hier en daar naar links en naar rechts gedreven, komt ten hove alzoo in de neutrale zône en wordt daar zonder eenige voorkeur beschouwd. Omdat zoowel de Koningin als de Prins de voltooiing der restauratie van »'t Loo« met groot verlangen tegemoet zien.«

Dadelijk zijn de beweringen van den correspondent van verschillende zijden tegengesproken en de heer de Stuers verklaarde zelfs openlijk, dat bij het bezoek van Prins Hendrik ten zijnent in het geheel niet over de quaestie is gesproken, maar toch is de hier gegeven voorstelling der zaak, waarschijnlijk op sommige punten niet geheel onjuist, al zou ook eerst later kunnen blijken, wie gelijk heeft gehad.

Woningwet.

Ingediend is een wetsontwerp tot nadere wijziging van de Woningwet. Blijkens de toelichting zijn de grondslagen van de wet onaangetast gebleven.

De voornaamste wijzigingen betreffen de volgende punten:

1. uitbreiding van artikel 1 tot alle gebouwen;
2. leggen van verband tusschen rooilijn en bouwverbod;
3. schrapping van § 2;
4. wijziging van art. 18 met betrekking tot onbewoonbaarverklaring en ontruiming, in overeenstemming met de eischen der praktijk;
5. uitbreiding van de mogelijkheid van onteigening;
6. regeling voor de verdeeling van de kosten van onteigeningsprocedures;
7. waarborgen van eene schadevergoeding, indien de billijkheid die vordert, ingeval van een bouwverbod;
8. nadere voorschriften voor het uitbreidingsplan;
9. meer steun aan particulieren voor verbetering van hun toebehoorende woningen;
10. mogelijkheid van steun aan coöperatieve vereenigingen;
11. mogelijkheid van beroep tegen weigering van den raad steun te verleenen; en
12. nadere regeling ten aanzien van keeten, loodsen en andere inrichtingen voor tijdelijk verblijf van menschen.

Het is de bedoeling dat de bepalingen van art. 3 der wet beperkt blijven tot woningen.

Welke voorschriften ten aanzien van andere gebouwen gemaakt zullen moeten worden, dient de rijkswetgever aan het plaatselijk inzicht over te laten.

Een der aanvullingen strekt om te waarborgen de naleving door B. en W. van een bouwverbod.

De schrapping van § 2 beoogt de schrapping van de artt. 9 en 10 (omtrent de aangifte van het aantal bewoners).

Ten aanzien van de onbewoonbaarverklaring wordt o. m. bepaald:

De raad neemt geen besluit tot onbewoonbaarverklaring, voordat de eigenaar van de woning of degene, die bevoegd is, de woning alsnog in bewoonbaren staat te brengen, volgens regelen bij plaatselijke verordening vast te stellen, in de gelegenheid is gesteld, bezwaren in te brengen.

Van een besluit tot al of niet onbewoonbaarverklaring wordt binnen een week na de dagteekening van het besluit afschrift gezonden aan de gezondheidscommissie.

Bij een besluit tot onbewoonbaarverklaring wordt bepaald, wanneer de woning, indien zij bewoond is, moet worden ontruimd, tenzij er geene, voor de bewoners passende, andere woning beschikbaar is, in welk geval de last tot ontruiming door den gemeenteraad bij afzonderlijk besluit wordt gegeven zoodra er eene, voor de bewoners passende, andere woning beschikbaar is. De voor de ontruiming gestelde termijn is niet langer dan twaalf maanden. Die termijn kan telkens worden verlengd, onder goedkeuring van Gedeputeerde Staten, die het advies van den inspecteur inwinnen. Indien de onbewoonbaarverklaring niet is uitgesproken door den gemeenteraad, wordt over verlenging van den voor ontruiming gestelden termijn beslist door Gedeputeerde Staten, de inspecteur gehoord.

HINSE & VAN ELLINKHUIZEN.
Nassaukade 504. Telef. 1258.
Uitvoering van werken in Gewapend en Ongewapend Beton
Voorl. Ontwerpen en Begrootingen gratis.
AMSTERDAM.

Bij het besluit tot onbewoonbaarverklaring kon bepaald worden, dat de woning niet behoefde te worden ontruimd, zoolang zij wordt bewoond door met name aan te duiden personen, die er op het tijdstip, waarop het besluit genomen wordt, in wonen.

De gemeenteraad neemt een besluit, gegrond op dit artikel, niet vóórdat de eigenaar van de woning, indien deze niet tevens is de bewoner, volgens regelen bij plaatselijke verordening te stellen, in de gelegenheid is gesteld, bezwaar in te brengen.

De praktijk heeft een leemte getoond in art. 77 van de onteigeningswet Krachtens no. 4 van art. 77 is de onteigening volgens de bijzondere procedure alleen mogelijk, indien er een bouwplan of een plan van uitbreiding is. Herhaaldelijk moet evenwel, zonder dat zoodanig plan de grondslag kan zijn, een bouwverbod gelegd worden op grond, waarover voor de belangen van de volkshuisvesting moet kunnen worden beschikt. Ook in zoodanige gevallen dient onteigening mogelijk te zijn.

Voorts wordt een bepaling voorgesteld, die beletten moet, dat door het vooraf bekend zijn van het plan van uitbreiding onbillijke invloed wordt geoefend op de verkoopwaarde der goederen in geval van onteigening; een andere bepaling, die de onbillijkheid wegneemt, dat de onteigende partij in de kosten wordt veroordeeld, zoodra aan de andere partij een iets hoogere vergoeding wordt toegekend dan was aangeboden, al was de gevraagde som véél hooger dan de toegekende; de benoeming van deskundigen zal voortaan zonder interlocutoir vonnis kunnen geschieden; bij het trekken van een rooilijn door het gemeentebestuur zouden voortaan de belanghebbenden, die meenen schade te lijden, daartegen op dezelfde wijze kunnen opkomen als ingeval van bouwverbod en in beide gevallen door Gedeputeerde Staten de goedkeuring worden geweigerd, ingeval een bewezen schade niet wordt vergoed; door een gewijzigde redactie wordt het begrip „uitbreiding" ook uitgestrekt tot verruiming van de gemeente.

Gemeenten, die geen bebouwde kom hebben van ten minste 3000 zielen, worden vrijgesteld van het maken van uitbreidingsplan.

Het ontwerp wil tegemoetkomen aan het euvel, dat gemeentebesturen, welker uitbreidingsplan niet is goedgekeurd, de zaak verder laten rusten.

Bij financieele onmacht van den eigenaar aan een aanschrijving tot verbetering te voldoen zou de gemeente voortaan verplicht zijn, een voorschot te geven.

Het ontwerp opent de mogelijkheid, ook aan coöperatieve bouwvereenigingen, die niet uitsluitend zich met verbetering van woningtoestanden bezig houden, voorschot te verleenen.

Bij weigering van hulp door de gemeentebesturen zullen belanghebbenden beroep op de Kroon hebben.

Tot de opsporing der overtredingen worden meer ambtenaren bevoegd dan tot dusverre.

Eindelijk breidt het ontwerp de macht van gemeentebesturen over de bewoning van keeten, stallen en schuren, die tot tijdelijke huisvesting dienen, uit tot een toezicht op den bouw ervan, de uitbreiding, verandering enz., terwijl daarnaast nog de vergunning tot in gebruik nemen blijft vereischt.

De St-Jacobstoren te Vlissingen.

De gemeenteraad te Vlissingen moet nog een beslissing nemen of de 5 September afgebrande St.-Jacobstoren zal worden herbouwd in cementbeton dan wel in den oorspronkelijken toestand (hout). De raad heeft intusschen besloten nadere adviezen in te winnen alvorens een beslissing te nemen.

Nu heeft onlangs een der raadsleden, Dr. A. Staverman, het advies ingewonnen van tal van bekwame technici en bouwkundigen uit ons land. Het grootste gedeelte van deze deskundigen was tegen den bouw in cementbeton.

Wij vernemen nu evenwel dat binnenkort een rapport zal verschijnen, waarin door een zeer groot aantal deskundigen uit ons land en dat op verschillende gronden, de bouw in cement-beton ten sterkste wordt aangeraden.

Vacante Betrekkingen.

— Bouwkundig Opzichter-Teekenaar, zie adv. in dit No. (2)

— Bouwkundig Teekenaar, directe indiensttreding gewenscht. Brieven onder letter O. 205, Adv.-Bur.N. K. M., Wijnhoven 85, Rotterdam. (2)

— Teekenaar voor Technisch Bureau. Briev. onder No. 969 aan het Adv.-Kantoor van J. H. de Bussy, Rokin 60—62, Amsterdam. (2)

— Teekenaar, aan de Lijm- en Gelatinefabriek te Delft, Werktuigkundige, eenigszins bekend met fabrieksinstallatie. (2)

(Vervolg zie bladz. bijlage.)

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Trottoir-, Terrazzo- en Granniettegels, Trottoirbanden, Kunstgraniet, Drijfsteen, Tennisbanen, enz. — — —

„HET WINKELHUIS"
TECHNISCH BUREAU EN WERKPLAATSEN
NIEUWE KERKSPLEIN 16 - HAARLEM
FABRIEK VAN Pal- en Winkelbetimmeringen — Complete Winkelinrichtingen — —

R. TIMMAN. Stoom-Timmerfabriek „DE ATLAS".
— Prijsopgaven worden op aanvrang verstrekt. —
HOUTHAVEN, AMSTERDAM. — Tel. 3905.

WATERBRONNEN, ONTIJZERENHARDEN
N.V. DIEPBOOR Mij. „VULKAAN", v/h. J. DE BOER & Co., LEEUWARDEN

TOCHT-AFSLUITING.
WARMTEBESPARING door
TOURNIQUET deuren.
Garnituur voor gewone deuren of veiligheidsdeuren geheel gereed levert
CRUYFF, AMSTERDAM, N. Z. Voorb.w. 146. Tel. 2701.
Geleverd aan Beurs Amsterdam en Rotterdam, vele Café's en Kantoorgeb. Prospectus gratis en franco.

A. VAN DE MORTEL, TILBURG.
Fabrikant Cementtegels, ..

M. Noorlander, Rotterdam.
Natuursteen - Bouwmaterialen. Noordsingel 132.

A. J. DINGEMANS,
KUNST- EN GROFSMEDERIJ.
op de Tentoonstelling te Brussel Monumentale Tuinhekken.
Telefoon 5098. AMSTERDAM. Overtoom 327.

G. J. A. TRESTORFF, voorheen G. VAN HEERDE.
AMSTERDAM. — Opgericht 1830. — Telefoon 1551.
Brandkasten, Kluisdeuren, Safe-Deposits, etc.

Staaldraadwarenfabriek „AMSTERDAM"
Haarlemmerweg 329 te AMSTERDAM.
Telef. Inter. 478.
Drandvlechterij.
Fabriek van Hek- en IJzerwerken.

C.B. SCHNEIDER.
BEHANGSELS
Leidschestraat 79 AMSTERDAM

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

PAPIERSTUC voor PLAFOND- en WANDVERSIERING in alle stijlen en volgens teekening.
Vraagt gratis Brochure en Prospectus aan de Opgericht 1890. - Tel. Int. 3618.
EERSTE NEDERLANDSCHE PAPIERSTUCFABRIEK
VOORHEEN BENNEWITZ & CO - - AMSTERDAM.

DE OPMERKER.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau »DE OPMERKER", Stephensonstraat 92, 's-GRAVENHAGE.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . ƒ 5.—
Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot ƒ 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België . . . . . » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50
(Uitsluitend bij vooruitbetaling)

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . ƒ 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.—
het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.

Beroemde Bouwmeesters.

XI.

Waar de bouwkunst der Middeleeuwen in deze schetsen ter sprake kwam, hadden wij reeds meermalen gelegenheid op te merken, hoe vaak men voor een der beroemde bouwwerken uit die tijden staande, te vergeefs vraagt naar den naam en de levensbijzonderheden van den bouwmeester of van de bouwmeesters, die daaraan het beste gegeven hebben wat zij bezaten. Dit laatste zeggen ons de steenen, wanneer wij ze laten spreken, maar meer zeggen zij in den regel niet en waar het al door een moeilijk onderzoek hier en daar gelukt moge zijn eenig licht te ontsteken in de duisternis, waarin wij op dit punt verkeeren, waar uit de archieven ook namen zijn opgediept, de verkregen gegevens zijn en blijven nog schaarsch. Er blijft nog veel over, wat onbetrouwbaar schijnt.

Is het nut van dergelijk onderzoek dan ook wel evenredig aan de groote moeite, die het kost? Zoo heeft men meermalen gevraagd en wanneer het slechts te doen was om namen, die feitelijk slechts klanken zijn, dan zou het zeker een ijdel pogen moeten worden genoemd. Maar, waar men onderzoekingen heeft verricht, is veelal tegelijkertijd gebleken, hoe groot nut deze voor de geschiedenis der bouwkunst konden hebben.

Door de bouwmeesters en de bouwhutten, waartoe zij behoorden, zooveel als dit mogelijk was, te volgen in hun bewegingen, is dikwijls een dieper inzicht verkregen in de ontwikkeling hunner kunst in geheele landstreken.

Hoe dikwijls kwam het niet voor, dat de grootsche werken, door het ontbreken van geldmiddelen, door oorlog, omwentelingen of andere oorzaken gestaakt moesten worden voor onbepaalden tijd? Waar bleven dan de bouwmeesters en hun gezellen?

Zij trokken elders heen, dat is duidelijk, maar waar zijn eigenlijk de leden van de Keulsche Dombouwhut, die naar men vermeld vindt, zich na den dood van Konrad van Hochsteden over geheel Noord-Duitschland verspreidden, heengetogen?

En een andere vraag is weer deze: waar zijn de meesters vandaan gekomen, wier namen men vermeld vindt bijvoorbeeld bij de Stephanusdomkerk te Weenen, een wereldvermaard monument, in vele opzichten afwijkend van die, welke men in noordelijker streken aantreft. Wie was meester Wenzla, die naar men zegt het plan voor den zuidelijken toren maakte, welke hier hoofdtoren is. Hij kwam van Klosterneuburg, maar dit zegt evenveel of even weinig, als het toevoegsel von Prachadicz achter den naam van meester Hans, die omstreeks 1433 den toren voltooide. Verder vindt men vermeld, dat in hetzelfde jaar met den bouw van een dergelijken toren aan de noordzijde der kerk begonnen werd door meester Hans Puchsbaum. Men weet niet of men hier met denzelfden persoon te doen heeft. De bouw van laatstgenoemden toren werd tot 1510 voortgezet, zeer waarschijnlijk onder een anderen meester, maar werd in 1562 afgedekt in den onvoltooiden staat, waarin hij sedert gebleven is.

Onder de kathedralen in de Oostenrijksche landen zou die van Praag, zoo zij ooit volbouwd ware, ongetwijfeld een

der belangrijkste zijn geworden. Thans bestaat zij slechts uit een koor, fragmenten van een transsept en een onvoltooiden toren. Niettemin behoort zij door hare eigenaardige vormen tot de merkwaardigste monumenten der Zuid-Duitsche Gothiek. Haar onvoltooide staat wijst reeds op een onregelmatigen gang van haren bouw, hare vormen verraden de hand van verschillende meesters en inderdaad is hare bouwgeschiedenis merkwaardig genoeg, om er enkele bijzonderheden van te vermelden.

Als ontwerper van het plan wordt Mathias van Atrecht genoemd en in 1344 werd onder de regeering van Johann van Luxemburg, Koning van Bohemen, met den bouw aangevangen. De kerk zou niet minder dan 158 M. lang worden, met een transsept van de halve lengte, een vijfschepig ruim en twee torens aan den westgevel. Het was meester Mathias slechts vergund een gedeelte van het koor met kapellenkrans tot stand te brengen, want reeds in 1352 overleed hij. Reeds in dien korten tijd waren moeilijkheden gerezen, die den bouw belemmerden, tengevolge van den onwil van eenige grondbezitters, die weigerden hun terreinen voor den dombouw af te staan. De koninklijke bouwheer had bij het maken der plannen die mogelijkheid niet voorzien en al bij voorbaat over deze terreinen beschikt, doch was ten slotte genoodzaakt het plan op sommige punten te wijzigen.

Het is niet bekend, of meester Mathias zich sterk heeft aangetrokken, dat de uitvoering van zijn grootsch opgezet ontwerp reeds zoo spoedig onmogelijk zou blijken. Men weet alleen nog van hem, dat hij als architect van Keizer Karel IV, zoon van den zooeven genoemden koning, het slot Karlstein bouwde, waarvoor het pauselijk paleis te Avignon tot voorbeeld strekte; en ook vele andere werken hem werden opgedragen.

Na zijn dood ging men met den dombouw aan het knoeien. Het domkapittel meende het werk nu verder wel zonder bouwmeester, alleen met de gezellen, te kunnen klaar spelen en zeer tot schade van het bouwwerk werd op deze wijze vier jaren doorgewerkt. Toen ontmoette de Keizer op een zijner rondreizen door zijne landen, bij den bouw der Kreuzkirche te Gmünd, toevallig twee steenhouwers (Steinmetzen), Heinrich en Peter Arler, waarschijnlijk broeders of althans bloedverwanten. De nog slechts 23-jarige Peter beviel den Keizer en deze, waarschijnlijk bekend met de onbeholpen wijze van werken te Praag, benoemde hem, niettegenstaande zijn jeugdigen leeftijd dadelijk tot dombouwmeester aldaar.

Heinrich von Gmünd is later als dombouwmeester te Milaan beroemd geworden. Peter von Gmünd aanvaardde zonder verwijl zijn nieuw ambt en voltooide van 1356 tot 1385 het koor van den Prager dom, dat grootendeels dus als zijn werk te beschouwen is.

Dat Peter een hoog begaafd bouwmeester was, blijkt genoegzaam uit zijn werk, maar hij was tevens een bekwaam ingenieur, beeldhouwer en goudsmid. Voortgekomen uit de Straatsburger bouwhut, maakte hij, naar het voorbeeld van Keulen en Straatsburg, den dombouw te Praag tot een kunstschool voor het geheele land van Bohemen. In den beginne had hij veel moeite, om orde te brengen in de oncordeelkundige wijzigingen, door de bouwheeren, op eigen gezag, in het plan voor den aanbouw gebracht en gedeeltelijk reeds uitgevoerd. Toen het koor voltooid was, begon hij met het maken der koorgestoelten en in 1392 ging hij over tot het leggen der fundamenten van het langschip, dat echter niet opgebouwd is. Meester Peter was ook de bouwmeester van de Moldaubrug te Praag, waarschijnlijk heeft hij ook medegewerkt aan de bekende Teynkirche aldaar en verder in den bouw van vele andere kerken de hand gehad.

Aan de domkerk is het werk van den eersten meester Mathias, die als Nederlander gewoon was aan eenvoudige vormen en een spaarzame versiering, duidelijk te onderscheiden van dat van meester Peter, die veel minder streng in zijn opvattingen, zijn fantaisie vrijer liet werken en allerlei nieuwe vormen toepaste, die reeds op verval der Gothiek wijzen. Zoo paste hij tegelijkertijd lancetvormige en gedrukte spitsbogen toe, nevens de normale op een gelijkzijdigen driehoek geconstrueerde. Zoo maakte hij geen twee vensters gelijk en is hij ook de eerste meester geweest, die in Duitschland de vischblaasvorm algemeen in toepassing bracht, welke vorm als een der meest kenmerkende voor het begin der laat-Gothiek wordt beschouwd. Evenwel, hoezeer hij somtijds te ver ging, zoo dwingt toch zijn werk, dat steeds de meesterhand verraadt, bewondering af en wel in het bijzonder het sierlijke à jour gewerkte traptorentje aan de zuidzijde van het koor ter plaatse waar het transsept zou zijn begonnen.

In 1392 was meester Peter bijna 70 jaren oud, of hij daarna nog lang geleefd heeft vonden wij niet vermeld. Wat echter na dien tijd nog aan den dom gebouwd werd is van weinig beteekenis en de architectuur voor de in de vijftiende eeuw opgetrokken toren staat verre achter bij die van het voltooide gedeelte der kerk.

Met het eind der vijftiende eeuw was ook voor dit bouwwerk de kans op verdere voltooiing voorgoed verkeken. Bovendien werd het in 1541 door een hevigen brand geteisterd, tengevolge waarvan de gewelven van het hooge koor instortten. Ook de beeldstormen hebben het monument niet ongemoeid gelaten. De gewelven werden hersteld, maar in de achttiende eeuw richtten de kanonkogels van Frederik den Grooten opnieuw ernstige schade aan.

In de negentiende eeuw kwam een zoo belangrijk monument natuurlijk voor restauratie in aanmerking, maar aan een voltooiing van het door de oude meesters nog niet half afgemaakte werk wordt te Praag niet gedacht. Waartoe zou het ook dienen?

Vereenigingen.

ARCHITECTURA ET AMICITIA.

Architecten en de Dambebouwing.

In een druk bezochte vergadering van het genootschap „Architectura et Amicitia" is verleden week in behandeling gekomen een voorstel van den heer G. J. Rutgers, om in een adres aan B. en W. afkeuring uit te spreken over de reeds gedeeltelijk van gemeentewege goedgekeurde bouwplannen-„Bijenkorf" en -„Groote Club".

In het ontwerp-adres wordt gezegd, dat deze plannen „onherroepelijk veroordeeld moeten worden als zinlooze navolging van traditioneele vormen, welke totaal onvereenigbaar zijn met de hedendaagsche eischen;

„dat deze plannen tot geen ander resultaat vermogen te leiden dan tot eene zeer onwaardige bebouwing van den Dam, waardoor eventueel later op te richten bouwwerken van betere qualiteiten benadeeld en het totaal aanzien van den Dam en zijne omgeving volstrekt kunst-waardeloos gemaakt worden;

„redenen waarom het genootschap aan B. en W. met den meesten nadruk aanbeveelt alle pogingen in het werk te stellen, welke kunnen leiden tot veroordeeling van de thans bekende plannen en het doen opmaken van andere, om te komen tot een bebouwing van den Dam met eene waardige architectuur, rationeel ontwikkeld uit de niet te loochenen toestanden van het werkelijke leven, waaraan zij zal deelnemen."

De voorzitter, de heer H. A. Baanders, deelde mede, dat van eenige leden, die niet aanwezig konden zijn, sympathiebetuigingen met de bedoeling van het eventueel te verzenden adres waren ontvangen. De heer Van der Mey, bekroonde in de Dam-prijsvraag, schreef, dat hij al reeds vroeger als zijn meening had te kennen gegeven, dat de gemeente zelf de bebouwing van den Dam ter hand had moeten nemen en dat 't hem dus verwonderde, dat het genootschap nu pas met de zaak te voorschijn komt. De heer Jos. Cuypers daarentegen ontried elke adresbeweging; deze bouwmeester hechtte niet veel waarde aan beweringen, maar meende, dat de architecten liever voorbeelden van goede bebouwing moesten geven.

Daarna ontstond een wel uitvoerig, maar hopeloos verward debat.

De heer Weissman gaf scherp af op het Gemeentebestuur, dat z.i. alle aesthetica uitschakelt en slechts oog heeft voor de financiëele belangen der stad. Men laat het ook nu weer aan een ieder vrij op en aan den Dam te bouwen, gelijk hij wil, er is dus aan de zaak niet meer te veranderen en er blijft niet anders over dan een protest.

De heer Jos. Ingenohl kwam op tegen deze uitlatingen. De gemeente stelt zich niet op zulk een kaufmännisch standpunt. Er is indertijd een prijsvraag geweest met een jury en die jury is later vervangen door de bekende Damcommissie, waarin o. a. de heeren Cuypers en Berlage zitten. Deze commissie bestaat nog en beoordeelt alle voor den Dam ingekomen of nog in te komen bouwplannen. De zaak is dus in handen van de allerbesten. Wat wil men nu nog meer? Gaat Architectura dus „protesteeren", dan raakt dat protest niet B. en W., maar deze Damcommissie.

Voorts vraagt spreker, wat men zich toch wel moest voorstellen bij uitdrukkingen in het concept-adres als b.v. dat de bouwkunst het karakter van dezen tijd moet weergeven, dat zij moet uiting geven aan wat bezig is zich te ontplooien in onzen tijd en dergelijke meer! Onze tijd, meende spr., heeft nog geen eigen vormen. 't Is overal nog een zoeken en scharrelen en hij weet niet, wat men nu eigenlijk aan B. en W. zou moeten voorschrijven.

Nadat nog enkele anderen der aanwezigen hunne meening gezegd hadden, waarin niet zelden de verschillende kunstopvattingen op elkander botsten, en waarbij bleek, dat de Dam-commissie het ontwerp-„Bijenkorf" reeds heeft goedgekeurd, maar over dat voor de Groote Club haar oordeel nog moet uitspreken, verklaarde de heer Rutgers, dat hij zijn voorstel tot het zenden van een adres introk.

Het bestuur stelde daarna een motie voor, waarin in het algemeen werd opgekomen tegen toepassing van oude, uitgeleefde vormen bij het stichten van moderne gebouwen en als eisch werd gesteld, dat in de eerste plaats hiermede rekening zal worden gehouden bij de Dambebouwing.

Daar men 't ook over de bewoordingen van deze motie niet eens kon worden, werd de zaak aangehouden tot de volgende vergadering.

***

Bovenstaand verslag, dat vrij juist weergeeft wat in de laatste vergadering van Architectura et Amicitia verhandeld werd ontleenen wij aan het „Nieuws van den Dag", ten blijke hoe de spraakverwarring in bouwkunstkringen ook daarbuiten de aandacht trekt.

Dit verwondert ons geenszins, want de begripsverwarring waarvan die spraakverwarring het onmiddellijk uitvloeisel is, begint werkelijk bedenkelijke afmetingen aan te nemen.

En toch heeft het zijn goede zijde, dat zij eens in het Genootschap tot een krachtige uiting is gekomen, omdat men daar, meer dan elders, nog de goede gewoonte heeft onomwonden zijn meening te zeggen. De waarde van hetgeen er gezegd werd is zeer verschillend, maar naast vage beweringen zijn ook verstandige beschouwingen uitgesproken, beide van genoegzaam belang om er nader op terug te komen, wat wij voornemens zijn te doen in een volgend nummer.

Prijsvragen.

PRIJSVRAAG voor een reclameplaat voor de door den Nederl. Stukadoors-Patroons-Bond met medewerking der gezellen te houden tentoonstelling van het stukadoorsbedrijf.

Op deze tentoonstelling zullen worden geëxposeerd:

a. werkstukken van gezellen, welke voor bekroning in aanmerking kunnen komen;

b. werkstukken van patroons, welke alleen zullen dienen ter opluistering;

c. diverse op het stukadoorsvak betrekking hebbende materialen en gereedschappen;

d. teekeningen van gemaakt of te maken stukadoorswerk enz. enz.

Verlangd wordt een in overeenstemming met boven omschreven doel, pakkende reclameplaat, waarop zoo mogelijk het stukadoorsbedrijf in zijne betrekking tot de bouwkunde, hygiëne en de sierkunst wordt aangeduid.

De teekening moet zijn op ware grootte, geschikt voor lithografische reproductie in drie kleuren.

Gewenscht is, dat de ontwerper bij eventueele bekroning zelf de teekening voor den druk gereed maakt.

De papiermaat van de reclameplaat moet zijn 70 × 100 cM.

De keuze der papierkleur is vrij.

Op het biljet moet in flinke duidelijke letters het volgende te lezen zijn:

Nationale
Vaktentoonstelling van het Stukadoorsbedrijf
te Rotterdam.
27 September — 6 October 1912.

De ontwerpen blijven het eigendom der inzenders, echter behoudt het uitv. comité van b.b. tentoonstelling zich het recht voor op de tentoonstelling deze te exposeeren.

Gedurende dezen tijd zullen zij tegen brandschade verzekerd zijn.

Als eerste prijs wordt uitgeloofd f 140.—,

als tweede prijs wordt uitgeloofd f 60.—, toe te kennen aan die ontwerpen, welke daarvoor door de Jury worden aangewezen.

De Jury is gerechtigd om, indien naar haar oordeel geen der ingekomen ontwerpen voor den eersten prijs voldoet, het totaal bedrag der prijzen onder de inzenders van eenige der beste ontwerpen te verdeelen.

De Jury is gerechtigd ondergeschikte wijzigingen in het ontwerp aan het toekennen van den eersten prijs te verbinden.

Tevens kan de Jury voorstellen doen tot gedeeltelijke prijstoekenning, indien de hoeveelheid en de hoedanigheid der inzendingen daartoe aanleiding geven.

De ontwerpen moeten vrachtvrij vóór of op den 15den April 1912 aan het adres van den Secretaris v/h. Uitv. Comité, West-Kruiskade 19b. Rotterdam, ingekomen zijn.

Zij moeten plat verpakt zijn en, zoover niet op carton geteekend, op stevig carton zijn opgeplakt.

De ontwerpen moeten voorzien zijn van een motto en vergezeld gaan van een correspondentie-adres en van een verzegelde enveloppe, voorzien met hetzelfde motto en inhoudende naam, beroep en adres van den ontwerper.

De ontwerpen zullen na afloop van de tentoonstelling franco aan het opgegeven correspondentie-adres worden teruggezonden.

Het Uitvoerend Comité
voor de Vaktentoonstelling:
J. HAAGE Jr., Voorz.
H. G. VERMEER, Secr.-Penningm.

De Jury:
W. KROMHOUT Czn.
HUIB LUNS.
JAN WOLFF.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 10. Officieel Gedeelte. Algemeene Meivergadering. — Afdeeling 's-Gravenhage, Vergadering van 1 Maart 1912.

Ontwerp van eene Bij-Bibliotheek, door D. Meintema, met afbeeldingen.

Een kolossaal beeld van gewapend beton, met afbeelding.

Verwarming en Ventilatie van scholen door F. G. Unger w. i. (slot).

Sociale Hygiëne en -Techniek XXXII door J. L. B. Keurschot.

Vereeniging en splitsing van functiën bij middeleeuwsche stedelijke gebouwen door Dr. S. P. Haak (vervolg).

Ingezonden Stukken. De Ver. Plichtbesef te Utrecht en J. L. B. Keurschot.

ARCHITECTURA No. 10. Mededeelingen betreffende het Genootschap.

Verslag van de 1309de Gewone Ledenvergadering van 6 Maart 1912.

Club van Utrechtsche leden van het Genootschap A et A. Verslag van de vergadering van 1 Maart 1912.

Wandschilderkunst, door Walter van Diedenhoven.

De Paleis-Raadhuisquaestie.

Ingezonden Stukken. Quellinusschoolkalender 1912 door J. B. van Heukelom. — De Place de la Concorde door A. W. Weissman.

DE BOUWWERELD No. 10. Een monument te Vlissingen, met afbeelding.

De Bouwverordening en het Woningvraagstuk, door D. E. Wentink (vervolg).

Raadzaal te Rijnsburg, arch. H. J. Jesse, met afbeelding.

De Inventaris en beschrijving der Nederlandsche Monumenten.

DE INGENIEUR No. 10. Het spoorweggoederenvervoer te Rotterdam. Voordracht gehouden in de vergadering der Afdeeling voor Spoorwegbouw en Spoorwegexploitatie van 18 November 1911, in verband met het bezoek aan het station Rotterdam Rechter Maasoever, door W. F. H. van Rijckevorsel c. i. met afbeelding.

De electrische sleepboot «Kellar», door C. van Rijn, met afbeelding.

Tinmijnbouw en de schatkist, door W. H. C. Doorman.

De Twickelzaak, door W. G. C. Gelinck c. i. Vervolg van de artikelen in de jaargangen 1909 en 1910.

Titaanijzerzand, door A. Vosmaer.

TECHNISCH WEEKBLAD B. v. T. No. 10. Jaarverslagen. — Dieselmotoren voor zeeschepen (vervolg). — Iets over technische vormgeving. — Vragen voor het scheepsmachinisten-examen volgens programma B (vervolg). — Prijsvraag. — Gemengd.

DE AANNEMER No. 10. Nederlandsche Aannemersbond. Officieele Mededeelingen, IIIde Internationaal Congres voor Bouwnijverheid en openbare werken. — Uit de Afdeelingen. Verslagen van Vergaderingen.

Afdeelingsverslagen. Assen 14 Februari 1912.

Ingezonden Stukken W. J. Bruijns contra Geijl.

DE NEDERLANDSCHE KLEI-INDUSTRIE No. 36. Ringoven en ventilator. — Groote of kleine ovens voor het stoken van steengoedbuizen? — Iets over straatwegen. — Bouwkunst en Vriendschap. — De stookopeningen van ringovens. — Mededeelingen.

KLEI No. 5. Deze eerste Maart-aflevering bevat het programma van de Prijsvraag, door de Vereeniging van Nederlandsche Baksteenfabrikanten uitgeschreven, en reeds vroeger door ons medegedeeld.

Verder vinden wij, behalve een afbeelding met kort bijschrift van een schoolgebouw te New Orleans, een artikel over «ineengestorte, gescheurde en gebladderde Cementwerken» overgenomen uit «de Steengroeve». Onder den titel «Onze Oostgrens bezuiden Venlo» begint een beschrijving van het Limburgsche kleigebied van de hand van den heer P. E. W. Kok, terwijl een stukje over «Het mondstuk van de strengpers», naar de Deutsche Töpfer- und Ziegler Ztg., voor steenfabrikanten, die dit werktuig gebruiken, niet zonder belang is. Het nummer wordt besloten met een overzicht van de bepalingen der gewijzigde Arbeidswet.

HET HUIS, OUD & NIEUW No. 2. In het Februarinummer van Eduard Cuypers' maandschrift treffen wij aan het slot van de beschrijving van het Heilige Geest- of Armewees- en Kinderhuis te Leiden, door A. Beets. Talrijke fraaie afbeeldingen van interieurs van dit belangrijk gebouw versieren den tekst. Veel uit de zeventiende eeuw is daar nog bewaard gebleven, terwijl de Regentenkamers nog fraai achttiende-eeuwsch stucwerk vertoonen boven schoorsteenen en deuren. De tekst is niet slechts belangrijk voor de bouwgeschiedenis, maar uit een algemeen cultuur-historisch oogpunt zeer lezenswaardig.

In het volgend artikeltje verplaatst de heer H. G. Dorhout ons naar Noord-Holland en wel naar een der doode steden aan de Zuiderzee, Monnikendam, aan velen welbekend. Wij behoeven slechts den speeltoren en de Waag te noemen, die men hier als oude kennissen terug vindt. Ook de Groote kerk, een gebouw van groote afmetingen, is, ofschoon grootendeels van haren vroegeren luister beroofd, nog bezienswaardig.

De rubriek «Toelichting bij de Platen» geeft een ontwerp van een kleine villa met schildersatelier.

MODERNE BAUFORMEN No. 2. Het Februari-nummer van Julius Hoffmann's Monatshefte für Architektur und Raumkunst ligt nog onbesproken, niet omdat het niet belangrijk genoeg is, integendeel, de inhoud van dit nummer zou een uitvoerige bespreking wettigen, al is er ook slechts een bouwwerk in behandeld, namelijk het nieuwe Raadhuis te Kiel. Het is een der beide grootste monumentale bouwwerken, die tot heden uitgevoerd werden door Prof. Hermann Billing te Karlsruhe; het andere hier bedoelde werk is de Universiteit te Freiburg. Het Kieler Raadhuis is het resultaat van een nationale prijsvraag, waarbij Billing als overwinnar te voorschijn trad en de monographie, die hier van het uitgevoerde werk gegeven wordt met haar groot aantal onberispelijke reproducties zou in staat zijn tegenstanders van prijsvragen in het algemeen tot andere gedachten te brengen, want tegenover deze publicatie is niet vol te houden de stelling, dat prijsvragen steeds middelmatige uitkomsten opleveren. Men moge nog wat vreemd staan tegenover de moderne opvattingen van den meester en tegenover de vormen, waarin hij daaraan uitdrukking gaf, toch zal men moeten erkennen, dat hij een monument schiep, dat aan het doel beantwoordt en zijn bestemming op waardige wijze, duidelijk uitspreekt, een monument, dat, voorzoover daarover naar de afbeeldingen geoordeeld kan worden ook goed voldoet in de omgeving, waarin het geplaatst is.

Kiel is, ofschoon een belangrijke havenstad, lang zoo groot niet als Rotterdam en het zou dus waarschijnlijk geen zin hebben hier te spreken van een voorbeeld, maar wij meenen, dat het wel zin heeft de aandacht dergenen, die zich bezig houden met de voorbereiding van den raadhuisbouw te Rotterdam of zich praepareeren op de deelneming aan een uit te schrijven nationale of besloten prijsvraag, te vestigen op de wijze, waarop het vraagstuk te Kiel tot oplossing is gebracht. Niet evenwel wat details van indeeling betreft, op dit punt zou men wellicht tot iets geheel anders komen, doch de opvatting van het geheel komt ons voor van dien aard te zijn, dat daaruit voor den Nederlandschen bouwmeester heel wat te leeren is.

MODERNE BAUFORMEN No. 3. Wij mogen niet zeggen, dat de inhoud van het Maart-nummer minder belangrijk is, maar hij is geheel anders en er is meer verscheidenheid in. Allereerst vinden wij hier een paar bankgebouwen van Baurat Julius Habicht te Berlijn in hun buitenarchitectuur beslist Palladiaansch van opvatting. Geheel daarvan afwijkend is het werk van een Zwitsersche architectenfirma Theiler & Helber te Luzern, waarvan wij vermelden het Kurhaus «Sonnmatt» bij Luzern en eenige schoolgebouwen. Men weet op welk een hoogen trap de schoolbouw in Zwitserland staat. Al hun werk heeft een typisch Zwitsersch karakter, de vormen zijn eenvoudig, de groepeering is schilderachtig en het geheel doet uitnemend tegen den eenig mooien achtergrond, die het Alpenlandschap aanbiedt. Daar tegenop te werken in het kolossale is een onbegonnen werk, dit heeft men van ouds in Zwitserland begrepen, waar juist door het contrast met de natuur, ook in kleur, de bouwkunst hare beste resultaten verkregen heeft. Nog andere bouwmeesters zijn in dit nummer vertegenwoordigd. Wij noemen den Berlijnschen architect Heinrich Schweitzer met het z.g. «Admiralspalast», een weelderige inrichting voor Russisch-Romeinsche baden. Getuigen de gevels van een zeer vrije opvatting met gebruikmaking van antieke motieven, inwendig zijn verscheidene vertrekken in zuiver Pompejaanschen stijl uitgevoerd. De proef is goed geslaagd en daarmede is het bewijs geleverd, dat in de bouwkunst in onzen tijd alles mogelijk is.

Varia.

In no⁰. VI der Oudheidkundige Mededeelingen van het Rijksmuseum van Oudheden schrijft Dr. H. J. Holwerda Jr. over de opgravingen in 1911 aan het Uddelermeer. Daarin wordt verslag gedaan van het laatste deel van het onderzoek, in opdracht van H. M. de Koningin aan het Uddelermeer ondernomen. Dat onderzoek is daarmee afgeloopen. Op tal van kaarten en afbeeldingen naar foto's zijn de resultaten van deze recente nasporingen aangeduid. Dr. Holwerda schrijft o. m.:

Het onderzoek gold ditmaal de omgeving van de schans, waar een zeer golvend terrein nog meerdere verschijnselen deed verwachten. Het bleek al spoedig, dat een gedeelte van die verhevenheden van den bodem slechts aan stuifzand toe te schrijven waren, hetwelk er in na-Saksischen tijd was opgestoven. Duidelijk zag men hoe een opgestoven grond een heide-niveau bedekte en in deze ondergestoven heide-humus kwamen niet zelden de scherven van Saksisch of zelfs van Karolingisch aardewerk voor den dag. Een dergelijke opgestoven heuvel is o. a. op onze kaart van 1908 geteekend aan de overzijde van de schanspoort en is ook aan den Noordkant van de schans te zien, waar trouwens een vrij dikke laag stuifzand ook de werkelijk oude heuvels, waarvan straks sprake zijn zal, ten deele bedekt.

Reeds op het oude kaartje van Dr. Janssen (vgl. Oudh. Med. V, 3) ziet men aan weerszijden aan de schans lage walletjes aansluiten, die vanaf den meeroever naar het Oosten loopen. Vanaf deze wallen loopt een eind Oostelijker weer een wal aan weerskanten recht op de schans aan.

Aan de Noordzijde van de schans hebben de grindweg en de bebossching het grootste gedeelte van deze wallen vernield. Daar is slechts nog een klein gedeelte vlak bij de schans over.

Hoe waren deze wallen ontstaan? Zelf bestonden ze uit zwarte hei-humus en doorsneden op verschillende plaatsen er doorheen gemaakt, brachten ons het verrassende resultaat, dat het slechts overblijfselen waren van een versterking, bestaande uit een zware palissade met een plaggenwal er achter. Immers in die doorsneden keerde telkens weer hetzelfde profiel terug.

Rondom de schans waren dus groote stukken land beschermd geweest door een versterking bestaande uit een palissade, waarachter tegenaan een plaggenwal was gelegd. Gelijk de kaart het aangeeft lag aan de Zuid- en aan de Noordzijde een driehoekig stuk grond op deze wijze aan twee kanten door zulke palissaden, aan den derden door de schansgracht omgeven en aan deze beide stukken sloot Oostelijk een ongeveer rechthoekig stuk land aan, waarvan de eene korte zijde aan den schanskant en de eene lange zijde aan den Zuidkant nog voor een groot deel over waren, terwijl de Noordelijke langszijde zich naar Janssen's kaartje liet reconstrueeren en, gelijk we zullen zien, ook in het bosch weervinden.

We kunnen nu zeggen, dat oorspronkelijk slechts een ongeveer vierhoekig stuk land ten O. van den burcht door een palissadegreppel bij den burcht was getrokken en dat eerst later toen ook deze versterking geheel is vernieuwd, ook de driehoekige stukken ten Z. en waarschijnlijk ook dus ten N. zijn ommuurd.

Het groote vierkant bleek van veel grooter afmetingen te zijn geweest dan ik eerst vermoedde. Door coupe's in het bosch heb ik de Noordelijke palissadegreppel doen vervolgen tot een afstand als op de kaart afb. 1 is aangegeven. Ook daar was het einde nog niet bereikt. Het bosch maakte echter een verder volgen onmogelijk. De Oostelijke begrenzing van dit vierkante stuk kon ik dus niet meer vinden. Aan de Zuidzijde vond ik echter de plaats weer waar een soort poort tot het groote vierkant toegang had gegeven. Daar onderbrak plotseling de dubbele palissadegreppel, zoowel die van de vroegere als van de latere periode, over een afstand van pl.m. 13 M. en vóór deze onderbreking, waar dus een doorgang door de palissade was geweest, lag in eenigszins schuine richting een andere greppel, waarin een palissade tot afsluiting, een soort voorbouw, had gestaan.

Reeds de kolossale afmetingen van het vierkante stuk maakten mijn vroeger vermoeden, dat deze omwalde ruimte tot woonplaats van het volk zou hebben gediend, onwaarschijnlijk. Voor een verdedigbaar dorp waren zij veel te groot. Geen wonder dan ook, dat een aantal proefgravingen, in deze ruimte gedaan, een absoluut negetief resultaat opleverden. Enkele luttele, op zich zelfstaande paalgaatjes er buiten gelaten, was er geen enkel grondspoor te vinden. Geen enkele hut of woonplaats had haar sporen achtergelaten en — wat misschien nog sterker spreekt — geen enkele scherf verried het verblijf van menschen.

Voor woonplaats hadden de ommuurde grondstukken bij de schans zeker niet gediend. Merkwaardig was het echter, dat de grond onder de tegenwoordige heide overal een 10 à 20 cM. was omgewoeld en zeer zacht was. Dit en het feit, dat deze onbewoonde grondstukken toch zoo goed door hun palissadeeringen beschermd waren, gaf ons de verklaring ervan aan de hand. Blijkbaar hadden we hier het oude bouwland der schansbewoners, door een wal en palissadeering beschermd tegen vijanden en dieren en later weer door de heide bedekt.

Deze vondst kan naar onze meening van grootere algemeene beteekenis zijn. In vele streken toch, vooral in het Saksische deel van ons land, zien we in de heide juist zulke lange walletjes loopen als we hier bespraken. Die walletjes heeft men, naar we meenen, vroeger met een oude grondverdeeling in vroeghistorischen tijd in verbinding gebracht; daartegenover staat echter de vraag of het aannemelijk is, dat men eenvoudig om de heide te verdeelen, zulk een betrekkelijk groot werk als het opwerpen van zulke wallen zou hebben ondernomen.

Het zou nu echter de moeite waard zijn ook elders zulke wallen te onderzoeken, of ook zij zulk een palissadegreppel verbergen m. a. w. of ook zij niet van een dergelijke bouwlandpalissadeering stammen. Dan zouden we voor hen een veel aannemelijker verklaring bezitten; ze zouden ons dan de in ouden tijd bebouwde grondstukken aanwijzen en waar we hier zoo duidelijk dezen aanleg met den Saksischen burcht in verband zien staan, zouden we ze dan ook daar misschien met een Saksische bevolking in verband mogen brengen. In alle geval zou het echter dan ook dáár te verwachten zijn, dat de palissadegreppels vóór zulke wallen in schervenresten de bewijzen voor hun afstamming bewaarden, evenals ze dat hier deden.

Hadden we nu een vrij volledige voorstelling verkregen van het terrein aan het meer in Saksischen tijd, gelijk we het vroeger (Oudh. Med. III) uiteenzetten, vanaf ± 700 na Chr., ook van de verschillende, elkaar in praehistorischen tijd afwisselende, nederzettingen van de primitieve stammen die ons land hebben bevolkt, verkregen we een vrij uitvoerig beeld. Dat er in den tijd tusschen beide in nog menschen aan het Uddelermeer hebben verblijf gehouden, is op zich zelf waarschijnlijk en zoowel in 1908 als in 1910 meenden we enkele sporen daarvan, vooral in den vorm van latere lijkverbranding, op vroegere praehistorische heuvels te ontdekken. Ook thans weer zagen we in een koepelgrafheuvel vrij dicht onder den top zulk een verbranding met als bijgaven een bronzen epilateur.

Enkele fragmenten van vroeger Germaansch aardewerk hadden we ook in 1908 al op het terrein gevonden. Waarschijnlijk kunnen we nog daarbij voegen de vondst van een kookgat aan de W.zijde van de schans, waarin de scherven van goed aardewerk, dat men het liefst met een stam van Germanen in verbinding zou brengen, gevonden werden.

Toch blijft het te verwonderen, dat die tijden omstreeks Christus' geboorte hier slechts zoo weinig menschelijk leven aan de oevers van het meer hebben gekend.

Ook op andere vragen hadden we gaarne een antwoord gehad. Zoo b.v. wáár de begraafplaatsen uit Saksischen tijd hebben gelegen. Ons eenig antwoord kan thans slechts zijn: „niet in de onmiddellijke nabijheid van het meer". Dáár hebben wij niets van dien aard gevonden en het sprak van zelf, dat we slechts daartoe ons onderzoek moesten bepalen.

Met het boven beschreven werk van dezen zomer was echter naar mijn inzien de zaak voor het systematisch onderzoek aan het Uddelermeer ten einde.

Verder schreef dr. Holwerda over de opgravingen in het Klein Duin te Katwijk-Binnen:

Door de vondsten wordt wederom de vroeger gegeven dateering van het grafveld omstreeks de 2ede eeuw bevestigd. Uit denzelfden tijd zullen waarschijnlijk ook een aantal ijzeren nagels met groote koppen en eenige andere ijzerfragmenten, benevens een aantal fragmenten van Merovingisch glas en aardewerk zijn, los op het terrein gevonden.

„Zoowel in 1906 als in 1910 werden op het terrein van dit kerkhof vele Romeinsche en Germaansche scherven gevonden; de vraag waarvan deze Romeinsche vondsten konden stammen werd onbeantwoord gelaten, omdat de waterstand een onderzoek van de diepere lagen onmogelijk maakte. Thans was wegens de voortgaande afzanding een verder ingrijpen noodzakelijk. Hoewel ook nog door het water bemoeilijkt, was het echter toch reeds beter mogelijk.

De onderste lagen in het N.O. gedeelte van den heuvel, waarin later de Franken waren begraven, vertoonden op verschillende plaatsen een zwarten, sterk met kool gemengden grond. Het was dus duidelijk, dat hier een aanleg uit hout verbrand was, minder eenvoudig was het echter de sporen van dien houtbouw in den onberoerden ondergrond weer te vinden. Niet alleen lag deze slechts weinig boven het water-niveau, maar bovendien was hier zoowel bij de vorige opgravingen als bij het wegruimen van het bovenzand door de ballastmaatschappij de grond te diep doorgeroerd. Dit gold vooral voor het middelste gedeelte van den heuvel aan de N.O.zijde, waar in 1906 gegraven was.

Waren daar dus zeer vele sporen vernietigd, aan de N.-zijde gelukte het mij nog de zeer duidelijke afteekening van een smalle palissadegreppel weer te vinden.

Onze vondst verklaarde thans echter ook een waarneming in 1910 gedaan, doch toen onbegrepen gebleven en ook niet op de kaart gezet. Aan de Zd.-zijde namelijk vond dr. Evelein blijkbaar een dergelijken rondbouw, een donker rondloopend spoor in den grond, dat door de Merovingische graven op verschillende plaatsen werd doorsneden. We hebben ook dat thans op de kaart gezet.

Het was dus thans duidelijk, dat hier op het terrein ronde houten gebouwen hadden gestaan in den reinen onberoerden blauwen zandgrond ingegraven, de vroegste nederzetting op dit terrein, waaraan we dus zonder twijfel die vroegere schervenvondsten moesten toeschrijven.

Wat de beteekenis van deze ronde gebouwen geweest is, is niet duidelijk. En nog duisterder werd deze kwestie door de vondst van twee gestempelde pannen, één met E C, klaarblijkelijk uit de particuliere fabriek, die ook aan de Limburgsche villae geleverd heeft, één met C G P F (Classis Germaniae pia fidelis), een militaire vlootstempel dus. Een militairen aanleg hebben deze ronde palissaden niet gevormd, doch hoe komt hier dan die pan?

Hebben we hier mogelijk een vroeg tijdelijk vloot-station gehad? Dan moeten er echter van een castellum de zekere sporen nog te vinden zijn. Is het slechts een gewone nederzetting, zooals de vorm der ronde gebouwen en de particuliere panstempel zouden doen verwachten? Maar waar vandaan dan de vloot-pan? Elk antwoord, gegrond op dit geringe materiaal, lijkt ons voorbarig.

In all egeval echter is het niet waarschijnlijk, dat deze Romeinsche gebouwen hier geïsoleerd hebben gestaan; ook in den omtrek is dan zeker een en ander te verwachten en ook al zijn het slechts gewone hutten geweest, de mogelijkheid dit door een onderzoek te constateeren is niet geheel uitgesloten: heeft hier een militaire nederzetting gelegen, dan is die zeker nog weer te vinden. Al is thans de heuvel, die tot het werk aanleiding gaf, geheel verdwenen, het onderzoek is hier naar onze meening nog niet ten einde. Mogen we spoedig de gelegenheid tot voortzetting ervan vinden.

In na-Romeinschen tijd is hier immers alles met zand overstoven en aan het toeval, dat nu juist op deze plek de Merovingers in het opgestoven zand en den daaronder liggenden grond hun graven hebben aangelegd, is het vinden speciaal van dit gedeelte van den Romeinschen aanleg te danken.

Deze Romeinsche aanleg laat zich voorloopig zeer wel nader dateeren. De heer H. Martin, assistent, heeft het schervenmateriaal gesorteerd en bewerkt en daaruit blijkt ook naar mijn inzien duidelijk, dat er hier van twee Romeinsche perioden, door een lang tijdsverloop gescheiden, sprake is. Het vroegste aardewerk behoort tot een periode in Neronisch-vroeg Flavischen tijd, aan welken ook de twee goed geconserveerde munten van Vespasianus zijn toe te schrijven.

Gemengd Nieuws.

BUITENLAND.

— Verleden week is een hevige brand in het station te Doornik uitgebroken. Hij moet ontstaan zijn op de zolders boven de bureaux van telegraaf en telefoon. Binnen korten tijd werden ook de bureelen van de post en van den stationschef, en vervolgens de wachtkamer eerste klasse en eenige aangrenzende lokalen aangetast. De brand werd aangewakkerd door een hevigen wind. De telefoontoren stortte ineen en sleepte in zijn val alle draden mee, zoodat de geheele telefonische verbinding in de stad werd verbroken. De brandweer werkte uit alle macht en slaagde er in het koepeldak in het midden van het gebouw te behouden. Toch is de geheele rechtervleugel bij het station uitgebrand.De toestand werd verergerd, doordat er aan het station zelf geen water was te krijgen en het geheele personeel door een paniek werd bevangen.

Het station te Doornik, in Vlaamsche renaissance gebouwd in 1879, is een der fraaiste van België.

— Begunstigd door fraai lenteweder heeft op 9 Maart koning George van Engeland, vergezeld van koningin Marie, den kroonprins en prinses Marie, den eersten steen gelegd van het nieuwe graafschappelijke raadhuis te Londen, aan de Westminster-brug, op den zuidelijken Theems-oever, tegenover de Victoria-kade en niet ver van de groote kromming der Theems daar, bij Black-friars.

Het was een gewichtige gebeurtenis in de Londensche jaarboeken. Vijftienhonderd genoodigden woonden de plechtigheid bij.

ROUBAIX. Men bericht ons, dat aan de Eerste Nederlandsche Papierstûc-fabriek voorheen Bennewitz & Co. te Amsterdam, die de Gevelbekleeding van het Nederlandsch Paviljoen op de Intern. Tentoonstelling voor Noord-Frankrijk te Roubaix in 1911 heeft uitgevoerd, de Gouden Medaille is toegekend.

— Het stadsbestuur van Jassy heeft een prijsvraag uitgeschreven voor het beste ontwerp eener allegorische bron, die ter herinnering aan de vereeniging der Roemeensche vorstendommen zal worden opgericht. De prijs zal 5000 frs. bedragen, de uitvoering 300,000 frs. mogen kosten.

BINNENLAND.

Een standbeeld voor Koning Willem II.

Men schrijft uit Tilburg aan de »Maasbode«:

Na de uitmuntend geslaagde tentoonstelling in 1909 te Tilburg gehouden, kon het comité, dat deze tentoonstelling leidde, nog een overschotje van f 3000 deponeeren. Reeds toen werden plannen gemaakt om met die gelden een fonds te stichten tot oprichting van een gedenkteeken. Sinds hebben de plannen vasteren vorm gekregen en daar Brabant in het algemeen en Tilburg meer in het bijzonder, veel te danken hebben aan wijlen Koning Willem II, is onder voorzitterschap van dr. B. Daamen een comité tot stand gekomen om tot de oprichting te geraken van een ruiterstandbeeld voor »Willem II, die Tilburg liefhad«.

Dat men zich geen miniatuur voorstelt, bewijst het bedrag, waarvoor men denkt klaar te komen, ongeveer f 35,000. Wanneer men niet tot iets origineels maar tot een kopie, bijvoorbeeld van het Willem II-standbeeld in Luxemburg moet besluiten, dan zullen de kosten nog wel ongeveer f 20,000 bedragen.

Van de medewerking van vele Tilburgsche ingezetenen is men overtuigd en ook in Den Haag werd door personen, die er wel iets aan kunnen doen, de beste steun voor dit plan toegezegd.

Daar het in 1915 honderd jaar zal geleden zijn, dat Willem II zich in den slag bij Waterloo als een held deed kennen, wil men trachten in dat jaar tot de onthulling te kunnen overgaan.

In Tilburg is sprake van den aanleg van een villapark, en het comité heeft op die plaats het oog gericht om het standbeeld te doen verrijzen.

GOUDA. De voortgang met de werkzaamheden tot restauratie van de St. Janskerk te Gouda en hare glazen eenerzijds en de vele in den laatsten tijd voorgekomen kerkbranden anderzijds, hebben kerkvoogden der herv. gemeente alhier doen besluiten maatregelen te nemen om bij het ontstaan van brand in die kerk of in den — aan de gemeente Gouda toebehoorenden — toren, onmiddellijk tot blussching te kunnen overgaan, in afwachting en ter aanvulling van het optreden der gemeentelijke brandweer.

De bedoelde maatregelen zullen onder meer bestaan in de afschaffing van een centrifugaalspuit, die door een electromotor gedreven, het bluschwater zal kunnen opvoeren tot eene manometerhoogte van 70 M., en tot het leggen van een vaste ijzeren buisleiding naar en rondom het hooge middenschipsdak der kerk, met de noodige aansluitingen en ijzeren ladders bij ieder dakvenster, waardoor het mogelijk zal worden in een minimum van tijd desnoods met twee man, één boven en één beneden, water te geven op het hooge dak en op den toren.

Behalve voor de kerk en haar kostbaren inhoud wenschen kerkvoogden die brandbluschmiddelen ook dienstbaar te maken ter blussching van brand in den omtrek der St. Janskerk (Markt, Korte Tiendeweg, Molenwerf, Bestedelingenhuis, gemeente-archiefkaal, enz.) De gemeente zou dan een electrischen kabel moeten doen leggen, waarop de motor zou kunnen worden aangesloten.

B. en W. van Gouda vermeenen, dat bovenstaande alle aanbeveling verdient en brengen lof aan het kerkbestuur voor het nemen van zoo kostbare voorzorgsmaatregelen tegen brand in kerkgebouw en toren.

Zij stellen den raad voor, het aanbod van het kerkbestuur te aanvaarden en een bedrag op de begrooting te brengen voor het leggen van een kabel als door kerkvoogden bedoeld.

'S-GRAVENHAGE. De leden der vereeniging »Hagasche Kunstkring« hebben met algemeene stemmen besloten tot verkoop van het gebouw der vereeniging op de Heerengracht aan Albert frères (W. P. Mullens), Eerste Nederlandsche Bioscoop-Exploitatie.

Het geheele gebouw zal worden afgebroken en opnieuw opgetrokken.

De vergadering keurde eveneens het voorstel goed, dat beoogde aan de vereeniging de beschikking te geven over tentoonstellings- en societeitslokalen, die gelegen zullen zijn op de bovenverdieping van het gebouw, dat nog vóór het einde dezes jaars gereed zal zijn.

De vereeniging »Haagsche Kunstkring« zal een afzonderlijke entrée, opgang en lift naar hare localiteiten krijgen.

UITHOORN. De raad dezer gemeente heeft besloten een nieuw raadhuis met postkantoor te doen bouwen.

BARNEVELD. In de dezer dagen alhier gehouden vergadering van de afd. Barneveld van het Groene Kruis, is in beginsel besloten tot het bouwen van een ziekenhuis. De hiervoor noodige grond is reeds aangekocht.

Teekenaars bij het kadaster.

Op een nader te bepalen dag in Juni a.s. zal te 's-Gravenhage het examen aanvangen voor teekenaar van het kadaster.

Zij, die zich aan dat examen wenschen te onderwerpen, behooren zich zich vóór 1 Mei a.s. bij verzoekschrift te wenden tot den Minister van Financiën, met overlegging van: a. bewijs van Nederlanderschap; b. bewijs van goed zedelijk gedrag, afgegeven door het bestuur zijner woonplaats, en c. geboorte-acte.

Voor nadere bijzonderheden wordt verwezen naar de St.-Ct. 4, 5 en 6 Juni 1911, No. 130.

Examens teekenen en boetseeren.

In den zomer van dit jaar zal gelegenheid worden gegeven tot het afleggen van de examens voor de akten van bekwaamheid tot het geven van middelbaar onderwijs in het teekenen (Ma tot en met Mk) en het boetseeren (O).

Zij, die zich aan deze examens wenschen te onderwerpen moeten zich vóór 7 April e.k. aanmelden bij den inspecteur van het middelbaar onderwijs H. J. de Groot, te 's-Gravenhage, bij schrijven op ongezegeld papier, met nauwkeurige en duidelijke opgave van naam, voornamen (voluit geschreven), woonplaats en adres, met overlegging van de geboorte-akte en, eventueel, van de akte van bekwaamheid, waaruit het recht van vrijstelling van eenig deel der examens moet blijken.

VLISSINGEN. De heeren A. Staverman en W. L. Huson hebben bij den gemeenteraad de volgende voorstellen ingediend:

1e. de spits van den St. Jacobstoren te doen herbouwen naar een nieuw onrwerp in harmonie met den onderbouw en de aangrenzende kerk;

2e. B. en W. uit te noodigen een nader aan te wijzen architect op te dragen een of meer ontwerpen in bovenbedoelden zin te vervaardigen, ter keuze van den raad, en waarvan de uitvoering een nader door den raad te bepalen bedrag niet zal mogen overschrijden.

Eenige gemeentenaren hebben een adresbeweging op touw gezet om adhaesie te betuigen aan dit voorstel en er op aan te dringen, gezien de adviezen, ingewonnen door den heer Staverman in geen geval tot herbouwen in gewapend beton over te gaan.

Vacante Betrekkingen.

— Architect, zie adv. in dit no. (1)

— Opzichter, met 1 Mei, voor Gewapend Beton-werk. Zich schriftelijk te wenden tot L. Posthuma Jaczn., Architect, Utrechtscheweg, Zeist. (1)

— Teekenaars, aan de „Werf Conrad" te Haar'em. Aanbiedingen schriftelijk aan de Directie. (1)

— Bouwkundig Opzichter, bij den bouw van een Fabriek in Overijsel. Brieven onder motto »Opzichter« aan Olivier's Adv.-Bureau, Rokin 70, Amsterdam. (1)

— Aankomend Bouwkundig Teekenaar, op groot Technisch Handelsbureau, bekend met Correspondentie. Brieven lett. B. B. 769, »Nieuws van den Dag«. (1)

— Leeraar in Machineteekenen en Stoomwerktuigkunde, op de hoogte van electriciteit, aan de Ambachtsschool te Schiedam. Jaarwedde f 1400.— met 2 twee-jaarl. verhoogingen van f 100.—. Voor pensioen te storten 4 pCt. Stukken en teekeningen vóór 24 Maart a.s. bij den Directeur, St. Liduinastraat 16 te Schiedam. Inlichtingen 's Maandags en Donderdags van 2—3 uur. (1)

— Hoofdopzichter, bij het Gemeente-Gasbedrijf te Rotterdam, als Fabrieksopzichter, practische kennis van werktuigen vereischte. Salaris f 1600.— tot f 2400.— per jaar. Schriftelijke aanmeldingen aan den Directeur van het Gemeente-Gasbedrijf, Oost-Zeedijk 199, vóór 30 Maart 1912 (1)

— Eenige Jongelieden, bij de Nederlandsche Maatschappij tot het verrichten van Mijnbouwkundige Werken te Heerlen (L.), boven 20 jaar, Machinistenschool of Ambachtsschool einddiploma, teneinde te worden opgeleid tot Boormeesters en daarna naar Argentinië te worden uitgezonden. Aanbiedingen schriftelijk aan de voornoemde Maatschappij. (1)

— Bouwkundig Opzichter gevraagd, direct, tevens goed kunnende teekenen. Brieven No. 9473, bureau der N. Rott. Courant. (1)

— Opzichter-Teekenaar, bij den bouw van 135 Arbeiderswoningen der Vereeniging tot verbetering van den Woningtoestand, te Deventer. Aanmelding vóór 18 Maart a. s. bij den Voorzitter, den Heer C. J. de Bruyn Kops, Papenstraat 97, Deventer. (1)

— Teekenaar-Constructeur en aankomend Teekenaar, bij de firma Beijnes, te Haarlem. (1)

— Opzichter, tegen 1 April, voor Villabouw in Gelderland. Aanbiedingen onder lett. G. J. aan het bur. Bouwk. Weekblad, Herderstraat 5, 's-Gravenhage. (1)

— Gediplomeerd Landmeter, met eenige jaren practijk, bij eene Petroleum-Maatschappij in Nederlandsch-Indië. Brieven enz. aan het Bur. van het Bouwkundig Weekblad, Herderstraat 5, Den Haag, onder motto »Landmeter«. (1)

HINSE & VAN ELLINKHUIZEN. Uitvoering van werken in Gewapend en Ongewapend Beton
Voorl. Ontwerpen en Begrootingen gratis.
Nassaukade 504. Telef. 1258. AMSTERDAM.

— Twee Opzichter-Teekenaars, bij de Gemeentewerken te Venlo zoo spoedig mogelijk in dienst te treden, voor pl.m. één jaar, Stukken aan den Directeur der Gemeentewerken voor 22 Maart a.s. (1)

— Opzichter, van den Gemeente-Reinigingsdienst te den Helder, aanvangssalaris f 900. Benoeming voorloopig voor één jaar, daarna vaste aanstelling. Schriftelijke aanmelding bij B. en W, vóór 28 Maart 1912. (1)

— Teekenares dir. in een fabriek van Borduurwerken. Br. lett. J. K. 799, Nieuws v. d. Dag. (1)

— Teekenaar-Werkmeester op eene Carrosseriefabriek. Brieven letter D. aan H. de Vroede, Boekh., Utrecht. (1)

H. J. WESSELS, Amsterdam.
Heerengracht 109-111. — Telef. 1037. — P.O.Box 381.
Handel in Binnen- en Buitenlandsche fijne Houtsoorten.

TOCHT-AFSLUITING.
WARMTEBESPARING door
TOURNIQUET deuren.
Garnituur voor gewone deuren of veiligheidsdeuren geheel gereed levert
CRUYFF, AMSTERDAM, N. Z. Voorb.w. 146. Tel. 2701.
Geleverd aan Beurs Amsterdam en Rotterdam, vele Café's en Kantoorgeb.
Prospectus gratis en franco.

A. VAN DE MORTEL, TILBURG.
Fabrikant Cementtegels, -

M. Noorlander, Rotterdam.
Natuursteen - Bouwmaterialen. Noordsingel 132.

C.B. SCHNEIDER.
BEHANGSELS
Leidschestraat 79 AMSTERDAM

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uwe CENTRALE VERWARMING.

Telef. No. 5716. Telegr.-Adres: SPEK Wijnhaven.
A. VAN DER SPEK Mz.
AANNEMERSGEREEDSCHAPPEN.
WIJNHAVEN No. 98 Z.z., ROTTERDAM.

Stofbestrijding-Mij. Fabriek van: MARKIEZEN
Tel. Int. 28. — Jansveld 13.
— UTRECHT. — JALOUZIEËN, ROLLUIKEN enz.

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN. WAAL- EN RIJNVORM.

TURNARTIKELEN EN SCHOOLMEUBELEN. (Opger. 1868).
De Ned. Fabr. van Turnartikelen en Schoolmeubelen, Dir. HASPER en KEUNEN. Alle mogelijke constructies en systemen banken, borden en gymnastiekwerktuigen. Leverancier van het Rijk, de grootste gemeenten. Leger, Vloot en Particulieren. Schoolborden, licht, geheel van hout, krimp- en trekvrij, gegarandeerd dof-blijvend. Scherp conc. prijzen. Teekeningen en kostenberek. kosteloos. **Telef. 1601. 2de Leeghwaterstraat No. 5. Amsterdam.**

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Trottoir-, Terrazzo- en Graniettegels, Trottoirbanden, Kunstgraniet, Drijfsteen, Tennisbanen, enz. — — —

„HET WINKELHUIS"
TECHNISCH BUREAU EN WERKPLAATSEN
NIEUWE KERKSPLEIN 16 - HAARLEM
FABRIEK VAN Pui- en Winkelbetimmeringen — Complete Winkelinrichtingen — —

R. TIMMAN. Stoom-Timmerfabriek „DE ATLAS".
— Prijsopgaven worden op aanvraag verstrekt. —
HOUTHAVEN, AMSTERDAM. — Tel. 3905.

WATER BRONNEN, ONTIJZEREN HARDEN
N.V. DIEPBOOR MIJ. „VULKAAN", v/h. J. DE BOER & Co., LEEUWARDEN

DE REPRODUCTIE COMPAGNIE CLICHÉ'S Rotterdam

A. J. DINGEMANS,
KUNST- EN GROFSMEDERIJ.
op de Tentoonstelling te Brussel Monumentale Tuinhekken.
Telefoon 5098. AMSTERDAM. Overtoom 327.

G. J. A. TRESTORFF, voorheen G. VAN HEERDE.
AMSTERDAM. — Opgericht 1830. — Telefoon 1551.
Brandkasten, Kluisdeuren, Safe-Deposits, etc.

Staaldraadwarenfabriek „AMSTERDAM"
Haarlemmerweg 329 te AMSTERDAM.
Telef. Interc. 478.
Draadvlechterij.
Fabriek van Hek- en IJzerwerken.

NAAML. VENN. voorh. A. SINGELS Azn.,
DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van
BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

PAPIERSTUC voor PLAFOND- en WANDVERSIERING in alle stijlen en volgens teekening.
Vraagt gratis Brochure en Prospectus aan de
Opgericht 1890. - Tel. Int. 3613.
EERSTE NEDERLANDSCHE PAPIERSTUCFABRIEK
VOORHEEN BENNEWITZ & CO - - AMSTERDAM.

DE OPMERKER.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau »DE OPMERKER", Stephensonstraat 92, 's-GRAVENHAGE.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . f 5.—
Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België . . . . . » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50
(Uitsluitend bij vooruitbetaling)

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.

Wat is er over van de Ste Marije?

De heer C. van Straaten Jr. te Utrecht heeft onlangs in een vergadering aldaar een causerie gehouden over de voormalige Mariakerk, dit zoo merkwaardig bouwwerk uit de elfde eeuw, waarvan nu algemeen betreurd wordt, dat het in de eerste helft der negentiende eeuw werd afgebroken. Dat Utrecht er trotsch op was blijkt wel uit het groot aantal schilderijen, teekeningen en gravures, dat er van bestaat, waarop het bouwwerk uit- en inwendig is afgebeeld. Daardoor was het indertijd Joseph Cuypers mogelijk de kerk met vrij groote juishteid op het papier te reconstrueeren, maar wat er in werkelijkheid van kerk en kloostergebouwen is overgebleven, bepaalt zich tot enkele povere fragmenten.

Zooals de heer Van Straaten mededeelde zijn alleen nog aanwezig enkele arcaden van den kloostergang en kelders met gewelfoverdekking.

Een onzer medewerkers zond ons een photo, waarnaar de nevenstaande afbeelding is gemaakt, met de mededeeling, dat voor eenige jaren in een der gangetjes van den zoogenaamden Mariahoek deze arcaden nog te zien waren, maar dat hij ze onlangs bij een bezoek aan Utrecht niet terug had kunnen vinden.

Hij doet ons nu de vraag, die hierboven gesteld is, doch wij zijn niet in staat die te beantwoorden. Wij weten wel, dat naast het Gebouw voor Kunsten en Wetenschappen een nieuw gesticht van den H. Johannes de Deo verrezen is en, wanneer wij ons niet vergissen, is voor den bouw daarvan een deel van den Mariahoek afgebroken, die

ARCADEN VAN DEN KLOOSTERGANG VAN STE MARIJE TE UTRECHT.

vroeger, naar wij meenen, uit meer gangetjes bestond dan thans. Of daardoor het hier afgebeelde fragment ingebouwd geraakt is, zoodat het niet meer van den openbaren weg af zichtbaar is, is ons niet bekend, maar zal wellicht wel door den heer Van Straaten opgehelderd kunnen worden.

Waar nu ook het fragment zich bevindt, het zou o.i. gewenscht zijn, dat meer algemeen bekend was, waar de

bezoeker van Utrecht, die daar komt om oude bouwkunst te bestudeeren, het eenig overblijfsel vinden kan van een der belangrijkste Romaansche bouwwerken van ons land.

Utrecht is, hoeveel er ook bedorven moge zijn, rijker aan overblijfsels van dien aard, dan de meeste andere Nederlandsche steden, maar het is merkwaardig, hoe dat alles daar weggestopt en verborgen is, zoodat het bijna niet te vinden is. Lag Utrecht in België, dan zou men al lang wat anders gezien hebben. Dan zou men zeker met grooten ijver aan het opsporen zijn gegaan en aan het restaureeren van alles, wat daarvoor in aanmerking kwam.

In sommige opzichten is het misschien gelukkig, dat Utrecht niet in België ligt, maar in andere is het jammer. Krijgt men bij een bezoek aan een Belgische stad wel eens den indruk van te veel ijver en een overdreven liefde voor alles wat maar oud is; wordt daar de oude kunst vaak druk geëxposeerd als middel tot bevordering van het vreemdelingenverkeer, in onze oudste bisschopstad vindt men niets van dat alles.

Zou het ook zijn, omdat men zich een weinig schaamt voor den toestand, waarin vele overblijfsels verkeeren? Daarvoor is wel eenige reden, maar men zou hier met een variant op een bekend spreekwoord kunnen zeggen: „Wie zich voor een ander schaamt, schaamt zich zacht."

Immers het zijn een paar vorige geslachten, die den schuld dragen van dezen toestand, al kunnen ook verzachtende omstandigheden gelden b.v. die, dat in onwetendheid misdreven werd.

Maar deze verontschuldiging geldt niet meer voor het thans levend geslacht, dat weten kan en weten moet, hoeveel er nog aanwezig is, dat verdient bewaard te blijven en dus verplicht is, dat aan het licht te brengen en zoodanige maatregelen te treffen, dat behouden blijve wat nog te redden is.

Dambebouwing.

Wanneer men gevolgd heeft, wat er in de laatstverloopen weken in de gemoederen der Amsterdamsche vakgenooten is omgegaan en meer bepaald in den boezem van het Genootschap „Architectura et Amicitia", dan zou men gaan denken, dat nu weldra op den Dam een groote veldslag staat te worden geleverd, waarbij alle quaesties zullen worden beslist, die in de laatste jaren op den voorgrond geschoven, de ontwikkeling der bouwkunst meer belemmerd dan bevorderd hebben.

Die quaesties zijn geenszins nieuw en zij komen eigenlijk alle neer op de eene vraag: „Hoe moeten wij bouwen in onzen tijd?" een vraag, waarom men zich in vroeger eeuwen weinig bekommerde, omdat men meende, dat ieder bouwmeester dit voor zichzelf wel weten zou en ieder bouwmeester wist het dan ook wel. De tijden zijn echter grootelijks veranderd, thans schijnt niemand het meer te weten. Men houdt er wel beginselen op na, men redeneert daarover wel veel, en veel te veel, maar met de toepassing der beginselen zit men verlegen. In vele gevallen durft men die toepassing niet aan, in andere stuit zij af op bezwaren, die niets met bouwkunst te maken hebben, maar waarmede men toch gedwongen is rekening te houden, doch de grootste hinderpaal op den weg naar de toepassing schijnt wel de onvastheid der beginselen zelf. In hun vaagheid hebben zij vaak niet meer waarde dan beweringen. Voor de beantwoording van de vraag: hoe moeten wij bouwen? is o.i. allereerst noodig een grondige kennis van de regels der kunst, die men van ieder bouwmeester verlangen mag, maar die helaas bij velen ten eenenmale ontbreekt.

Dat zij verloren gegaan zouden zijn mag men niet aannemen, maar vergeten zijn zij, tengevolge van een jarenlange veronachtzaming.

Wanneer zij niet verloren zijn, doch slechts in het vergeetboek geraakt, dan moeten zij ook terug te vinden zijn en het is gelukkig, dat er enkele zoekers zijn, die zich dit tot taak hebben gesteld, maar die taak is moeilijk en ook ondankbaar, ondankbaar in dien zin, dat volgende geslachten waarschijnlijk eerst waardeeren zullen, wat door deze stille zoekers wordt gedaan.

Wij hebben er al te dikwijls op gewezen, hoe het parlementaire stelsel in onze hedendaagsche maatschappij is doorgedrongen en wat daarvan ook in de bouwkunstkringen de gevolgen zijn, om thans bij dit verschijnsel lang stil te staan.

De beweging tegen de Dambebouwing, zooals die nu in „Architectura et Amicitia" gaande is, heeft o.i. nog eens opnieuw bewezen, dat quaesties van bouwkunst niet bij meerderheid van stemmen uitgemaakt kunnen worden.

Waarop toch zal nu het voorstel van den heer Rutgers, dat zooveel opzien heeft gebaard, maar waaraan, ofschoon ondoordacht, kracht van uitdrukking niet kan worden ontzegd, ten slotte uitloopen? Op een doodgewone motie, slap en lamzalig, zoo vaag van uitdrukking, dat men er uit medelijden met het zwakke wicht wel voor zal stemmen, maar die daarna toch bij de doodgeboren kindertjes zal worden bijgezet.

Ziehier de tekst, zooals hij in het weekblad „Architectura" onder de Mededeelingen voorkomt:

De 131ode ledenvergadering van het Genootschap „Architectura et Amicitia", te Amsterdam, gehouden op 20 Maart 1912, kennis genomen hebbende van de gepubliceerde ontwerpen voor de bebouwing van de terreinen, van en onmiddellijk nabij den Dam gelegen, namelijk die voor de gebouwen „de Bijenkorf" en „de Groote Club",

overwegende,

„dat deze gebouwen van grooten invloed zullen zijn op de waardigheid en het aanzien van het Damplein, hetwelk als historisch plein van groote beteekenis is,"

„dat deze gebouwen de afspiegeling dienen te zijn van het hedendaagsche leven,"

„dat het de plicht van de bouwkunst is, om vorm te geven aan de eischen, die de hedendaagsche samenleving stelt, met inachtneming van den eerbied aan de monumentale uitingen van vroegere geslachten verschuldigd,"

„dat deze eerbied niet sterker kan betoond dan door het navolgen der oude meesters te vermijden, temeer waar de door dezen gebruikte vormen slecht vereenigbaar zijn met de bovengenoemde eischen,"

„geeft als hare meening te kennen, dat bovenvermelde ontwerpen van de gebouwen van „de Bijenkorf" en „de Groote Club" niet beantwoorden aan het vermelde principe en derhalve zullen schaden aan het karakter van den Dam als historisch plein,"

„en spreekt den wensch uit, dat door de bevoegde autoriteiten alsnog pogingen in 't werk zullen worden gesteld om den dreigenden wantoestand te keeren, hetzij door advies te winnen van een daartoe speciaal aan te stellen commissie van architecten, hetzij door het uitschrijven van prijsvragen, aan welker resultaten de betrokken grondeigenaren zich hebben te onderwerpen."

Dit is dus het pover resultaat van een beweging, waarvan men zich waarschijnlijk heel wat heeft voorgesteld.

***

Naar wij nader vernemen is de motie door de vergadering verworpen. Voor de eer van A. et A. doet ons dit genoegen en het was ook wel te verwachten.

Nu zal een adres aan den Raad worden gericht, waarin wordt verzocht, dat bij alles wat het uiterlijk van den Dam wijzigt, door het Gemeentebestuur een prijsvraag zal worden uitgeschreven, waaraan de belanghebbende zich zal hebben te onderwerpen.

Waar het den belanghebbende nu alreeds zoo lastig gemaakt wordt aan den Dam te bouwen vreezen wij, dat er weinig kans bestaat op inwilliging van een dergelijk verzoek. En mocht het Gemeentebestuur overgaan tot een maatregel als de hier voorgestelde, dan zien wij niet in, dat een mooie Dambebouwing daardoor beter gewaarborgd zou zijn dan thans.

Bovendien achten wij het vrij zeker, dat de belanghebbenden, elders, waar meer vrijheid gelaten wordt, hun voordeel zullen gaan zoeken en den Dam braak zullen laten liggen tot betere tijden. Dan kan de Gemeente er zelf gaan bouwen en de wrange vruchten inzamelen van een onverstandig beleid.

Vereenigingen.

BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP TE ROTTERDAM.

In de 15 Maart gehouden vergadering heeft de heer H. P. Berlage Nz. „Indrukken van de Amerikaansche Architectuur" meegedeeld.

Geen enkel land, zoo zei hij, biedt bij het binnenkomen eigenlijk meer bepaalde verrassingen; overal krijgt men het gevoel van: O ja! daar *is* nu, wat ik eigenlijk reeds lang ken. Zoo gaat het eveneens in New-York. Maar toch! wanneer men even over de gewoonheidsemotie is, komt er een gevoel van groote bewondering voor alles wat men om zich heen ziet. De eerste blik op New-York doet denken aan het eerste gezicht op het bergstadje San Guniguano. Door de 13 daar te voorschijn komende torens is er inderdaad eenige overeenkomst in het aspect. De tegenstelling tusschen de lage stad en de daarachter verrijzende sky-scrapers is werkelijk eenigszins dezelfde. Dan komt spoedig een gevoel van kleinheid den mensch bekruipen, die tusschen al die enorme gevaarten zich verloren voelt, en tegelijkertijd een gevoel van grootheid en macht, omdat per slot van rekening de mensch toch zelf al die grootsche gebouwen heeft tot stand gebracht.

In het oude gedeelte van New-York, in de omgeving van Broad-way, het eenige gedeelte van onregelmatigen aanleg, voldoen de torenhooge gebouwen wel het minst. De eigenaardige terreinvormen zijn wel allerminst geschikt om met dergelijke kolossen te worden bebouwd, en haast zou men met den volkomen regelmatigen plattegrond van het overig New-York genoegen nemen, althans voortaan voorzichtiger worden in zijne afkeuring van de rechthoekige stratenplannen, wanneer men opmerkt dat deze rechthoekige vormen eigenlijk het eenig goede grondvlak voor de torenhuizen blijken te zijn.

Chicago is eigenlijk meer dan New-York het type van een moderne Amerikaansche stad; daar is alles recht en vlak. Hoe zou het ook anders mogelijk zijn het overstelpende verkeer, onder- en bovengrondsch, eenigszins te regelen. Dat overigens in deze alles beheerschende zakenwereld goede burgerzin bestaat, blijkt daaruit, dat de Commercial club aan den gemeenteraad het ontwerp voor een uitbreidingsplan voor Chicago heeft cadeau gedaan. In Chicago is de indruk veel rustiger dan in New-York, doordat — althans in de vrij kleine city van Chicago — *alle* gebouwen een gemiddelde hoogte hebben, die ongeveer gelijk is, zoodat niet die geweldige tegenstellingen ontstaan als in New-York te zien zijn doordat gebouwen tot 60 verdiepingen hoog plotseling oprijzen tusschen veel en veel lagere. In de architectuur is overigens ook een zekere barbaarschheid op te merken, om niet te spreken van brutaliteit in den geheelen opzet. Die barbaarschheid komt het best uit bij alles wat met het verkeerswezen in verband staat. Zoo is de Amerikaansche stad, zoo eenigszins tusschen de bepaalde city en de buitenwijken niet om aan te zien door de tallooze bundels telegraaf- en telefoonlijnen, die in alle richtingen de lucht doorkruisen en zijn opgehangen aan de meest primitieve houten masten van kolossale hoogte en van de meest willekeurige dwarslatten voorzien. Ook de stations, die — hoe geweldig van vorm en omvang ook — bijna alle in geheel classieke vormen zijn opgetrokken, geven voorbeelden van ruwheid in de architectuur. De noodige geweldige ijzeren overkappingen passen natuurlijk in 't geheel niet bij de klassieke vormen en maken het zelfs noodig dat hier en daar de kroonlijsten door de ijzeren kolommen worden doorbroken. Dergelijke voorbeelden van ruwheid zijn te talrijk om alle te signaleeren.

Er komt echter verbetering. De jongere architecten gevoelen inderdaad dat het niet langer aangaat de nieuwe constructies, noodig tot oplossing van de nieuwe problemen, in de oude vormen te blijven gieten. Onwillekeurig komt men er ook toe, niets meer te gevoelen voor het behoud van de bestaande (zij het weinige) oude monumenten. Door de omgeving van de torengebouwen worden hunne vormen zoo totaal doodgedrukt, dat de spreker zich denken kan dat vereenigingen als „Heemschut" in Amerika geen reden van bestaan hebben. Wat denkt men b.v. van het geval, dat uit de bovenste verdiepingen van een kantoorgebouw kan worden neergezien op de kruisbloem van een gothische kerk? Is dat niet eigenlijk eene directe beleediging van alle ethische begrippen? De gothische vormen doen dan ook in 't algemeen niets in deze gigantische omgeving, de Renaissance evenmin. Er moet dan ook naar andere schoonheidsfactoren worden gezocht. De *massa groepeering* is de eenig mogelijke moderne oplossing.

Toch is er wel degelijk schoonheid in de navolging van de oude stijlperioden, omdat steeds het poenige en ploertige is vermeden. In het algemeen is de Italiaansche, Grieksche en Parijsche architectuur *de* architectuur van alle officieele gebouwen; zooals trouwens in Europa ook. Maar het bedenkelijke is dat zelfs de sky-scrapers in dezelfde vormen zijn opgetrokken, behoudens dan enkele uitzonderingen van de jongste schepping.

Trouwens, tegen het steeds opvoeren van de bouwhoogte gaan steeds meer stemmen op. Flagg, de bouwmeester van de Singer-building, toont aan, dat ook economisch het steeds hooger bouwen te veroordeelen is; afgezien dan van de hygiënische en estetische zijde van het vraagstuk.

Met een groot aantal lichtbeelden werd het tot nu besprokene verduidelijkt en toegelicht, waarna een tweede serie aantoonde, dat de jongere bouwmeesters, — van wie Sulleyvan en Frank Lloyd Wright wel de meest op den voorgrond tredenden zijn — krachtig pogen voor de moderne problemen moderne oplossingen te zoeken en er inderdaad in vele gevallen in geslaagd zijn die te vinden.

Sulleyvan, wiens beteekenis als bouwmeester wordt geevenaard door zijne dichterlijke talenten, draagt onzaglijk veel bij om betere begrippen te doen ingang vinden. Volgens hem is niet de businessman degene, die de wereld begrijpt en de dichter een onbruikbare droomer, doch is integendeel de dichterlijke aangelegde de eenige die de

wereldvraagstukken weet te doorgronden en de zakenman degene die ze vertroebelt en verward maakt. Die geschriften worden helaas niet uitgegeven, doch zijn alleen bestemd om in kleinen kring hun nut te stichten. Een zijner uitspraken: „het intellectueele streven van tegenwoordig gaat naar vereenvoudiging" komt merkwaardig overeen met wat in Europa in alle lagen tot uitdrukking begint te komen. Tot dusverre is, volgens Sulleyvan, wel van een kolossale energie gebleken in de Amerikaansche gebouwen, maar niet van werkelijke kracht, hetgeen overeenkomt met het geheele Amerikaansche leven.

Elk gebouw moet het gevolg zijn van een sociale handeling, en zoo tracht Sulleyvan en met hem Wright in alle scheppingen tot uitdrukking te brengen het doel van het gebouw. Met de grootste verfijning en smaak zijn b.v. de buitenhuizen van Wright ontworpen, terwijl bij de conceptie van zijne enorme kantoorgebouwen van geheel nieuwe denkbeelden is uitgegaan en het doel is, de inwendige inrichting in het uitwendige geheel tot uitdrukking te brengen. —

De teekenen zijn dus aanwezig, dat een werkelijk Amerikaansche architectuur aan het groeien is, waarvan de duidelijke sporen reeds in verblijdende mate zijn te bespeuren.

De talrijk bezochte vergadering dankte door hartelijk applaus den spreker voor zijn belangrijke voordracht.

Prijsvragen.

TENTOONSTELLING 1913 TE GOUDA.

Prijsvraag. — De vereeniging „Tentoonstelling 1913" te Gouda, heeft voor hare in Augustus 1913 te houden tentoonstelling, ter gelegenheid van de opening van het Vredespaleis, te 's-Gravenhage, eene prijsvraag uitgeschreven voor een geschikte Reclame-plaat.

Daartoe wordt herinnerd, dat de vereeniging op hare tentoonstelling zooveel mogelijk wil toonen of in beeld brengen den handel, de industrie en de kunst (St.-Janskerk met hare gebrandschilderde glazen), en wat op dat gebied werd of wordt voortgebracht, geschiedt of geschied is te Gouda.

De teekening moet zijn op ware grootte, geschikt voor reproductie in kleuren. De papiermaat van het reclamebiljet moet zijn ongeveer 60 × 75 cM.

Op het biljet moet in duidelijke letters het volgende te lezen zijn: „Tentoonstelling Gouda, Augustus 1913", en moet gewezen worden op de St.-Janskerk en hare glazen. Het ontwerp moet ook geschikt zijn om, verkleind, als sluitzegel gebruikt te worden.

De mededinging is opengesteld voor alle Nederlanders.

Als eerste prijs wordt uitgeloofd f 100, en als tweede prijs f 50 (deze beide door de jury toe te kennen) en f 25 als publieksprijs (voor het ontwerp, waarop door het publiek, dat daarvoor een stembiljet ontvangt, de meeste stemmen worden uitgebracht). De jury is gerechtigd om indien naar haar oordeel geen der ingekomen ontwerpen voor den 1en prijs voldoet, het totaal bedrag der prijzen onder de inzenders van eenige der beste ontwerpen te verdeelen. Ook is zij gerechtigd ondergeschikte wijzigingen in het ontwerp aan het toekennen van den 1en prijs te verbinden, of voorstellen te doen tot gedeeltelijke prijstoekenning, indien de hoeveelheid en de hoedanigheid der inzendingen daartoe aanleiding geven.

De ontwerpen moeten vrachtvrij vóór of op 15 Juni a.s. aan het adres van den secretaris der jury — den heer P. A. Schroot, Ambachtsschool te Gouda — ingekomen zijn. Zij moeten plat verpakt zijn en voor zoover niet op carton geteekend, op stevig carton zijn opgezet. De door de jury bekroonde ontwerpen blijven het eigendom der vereeniging.

De ontwerpen moeten voorzien zijn van een motto en vergezeld gaan van een correspondentie-adres en van een verzegelde envelop, voorzien van hetzelfde motto, en inhoudende naam, beroep en adres van den ontwerper.

De jury bestaat uit de heeren: W. Kromhout Cz., architect, te Rotterdam; G. Rueter, te Sloterdijk; W. J. van Zanen, fotograaf, te Gouda; P. A. Schroot, directeur der Ambachtsschool te Gouda, en H. Knuttel, boekdrukker, te Gouda.

J. H. LELIMAN-PRIJSVRAAG 1911.

Museum voor Kunstnijverheid.

De Jury kende den eersten prijs ad f 450.— toe aan het ontwerp ingezonden onder het motto „Wajang", waarvan de ontwerpers zijn de heeren F. J. Kubatz en H. F. Mertens, beiden bouwkundig ingenieur.

De Jury besloot het bedrag van den tweeden prijs ad f 150.— gelijkelijk te verdeelen onder de inzenders van de ontwerpen onder de motto's „Sans peur et sans reproche", „Lelie" en „Ebby"

Na inzage bleek inzender van het eerstgenoemde dezer drie ontwerpen te zijn de heer J. Kleinen te Amsterdam, lid van het Genootschap „A. et A."

PRIJSVRAAG „Landelijke Woning", uitgeschreven door de Vereeniging van Nederlandsche Baksteenfabrikanten.

Hieronder het vervolg der ingekomen vragen met de antwoorden.

Uit het niet beantwoorden eener gestelde vraag blijke, dat den ontwerper op het gevraagde punt algeheele vrijheid is gelaten, mits hij niet in strijd kome met het programma.

Vraag 9. Mogen voor scheidingsmuurtjes ook Bimsplaten worden gebruikt?

Antwoord. Het programma verbiedt het niet.

Vraag 10. Wat verstaat men door een langs- en dwarsdoorsnede van een gevel?

Antwoord. Natuurlijk wordt bedoeld een langs- en een dwarsdoosnede over het gebouw. (Herlees sub b. artikel 3 van het programma.)

Vraag 11. Wordt waranda of portiek, hetzij binnen of buiten het opgaand metselwerk, bij het totaal M³. gerekend?

Antwoord. Ja.

Vraag 12. Mogen gekleurde teekeningen schaal 1 à 20 in potlood?

Antwoord. Ja.

Vraag 13. Verdient het aanbeveling, dat de kamers alleen hun licht ontvangen van vóór- en achtergevels?

Antwoord. De beantwoording dezer kwestie is aan den ontwerper gelaten.

Vraag 14. Is het geoorloofd twee woningen voor twee gezinnen, onder één dak, te ontwerpen?

Antwoord. Neen.

Vraag 15. Is de voorgeschreven maat der teekeningen bindend?

Antwoord. Alle bepalingen van het programma zijn bindend.

Voor de Jury,

J. GRATAMA.

PRIJSVRAAG Arbeiderswoning-meubileering der Vereeniging „Ons Huis" te Rotterdam.

Voor het kleine woningtype werden bekroond met:

den eersten prijs, Fl. 80.—, het ontwerp „Eigen" van den heer Tj. Tjeerde te Amsterdam;

den tweeden prijs, Fl. 40.—, het ontwerp „Colla" van den heer C. Konig te Amsterdam.

Voor het groote woningtype werd bekroond met:

den eersten prijs, Fl. 100.—, het ontwerp „Jetta" van den heer C. Konig voornoemd, terwijl een bekroning met den tweeden prijs niet plaats had, doch het bedrag daarvan gelijkelijk verdeeld werd tusschen de ontwerpen „Eenvoud" en „Eenheid", respectievelijk van de inzenders Jan Pauw te Ixelles-lez-Bruxelles en Tj. Tjeerde voornoemd.

De ingezonden ontwerpen zullen in „Ons Huis", Gouvernestraat te Rotterdam, gedurende 14 dagen tentoongesteld zijn, van Maandag 25 Maart tot en met 7 April, uitgezonderd op Zondagen, en wel des avonds van 8 uur tot half 10.

Directeur „Ons Huis",
A. DE KOE.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 11. Officieele mededeelingen. Afdeeling Haarlem; Vergadering van 4 Maart 1912.

Kroniek. De bebouwing van den Dam te Amsterdam.

Het Burgerhuis, met afbeeldingen.

Vereeniging en splitsing van functiën bij middeleeuwsche stedelijke gebouwen, door Dr. S. P. Haak (slot).

Losse plaat. Afbeeldingen uit: «das Bürgerhaus in der Schweiz».

ARCHITECTURA No. 11. Mededeelingen betreffende het Genootschap.

Nog eens: Een cementsoort geweigerd.

Dambebouwing.

Bouwkunstige schoonheidseischen te Rotterdam.

Nog eens: «U jokt, Meneer U jokt!»

Ingezonden. H. F. Sijmons Jr. over de motie betreffende de Dambebouwing.

DE BOUWWERELD No. 11. De bouwverordening en het woningvraagstuk, door D. E. Wentink (vervolg).

Het toepassen van betonijzer, door H. H. E. Suyver.

Monstruositeiten.

DE INGENIEUR No. 11. Nog eens «Geologen contra mijningenieurs of samenwerking» door H. J. E. Wenckebach.

Is Nederland uit een haff ontstaan? door D. H. S. Blaupot ten Cate c. i. met afbeeldingen.

Vergadering van het Kon. Instituut van Ingenieurs van 9 Maart 1912

Ingezonden stukken. Het scheuren van klinknaden bij stoomketels, door M. Eikelenboom w. i. — Over de lengte van den sleutel voor het aandraaien van schroefbouten voor spoorstaaflaschverbindingen door H. van Berckel c. i.

TECHNISCH WEEKBLAD (B. v. T.) No. 11. Officieel gedeelte. — Verslagen van vergaderingen. — Dieselmotoren voor zeeschepen (vervolg). — De verschillende methoden, waarop eindverbindingen van spoorstaven, zonder laschplaten, worden tot stand gebracht. — Vragenbus.

DE AANNEMER No. 11. Middelbare Technische School voor de Bouwbedrijven. Verslag over het jaar 1911.

Naar Indië!

Een rechterlijke uitspraak in zake Art. 1638d B. W.

Afdeelingsverslagen. Rotterdam 29 Februari 1912.

DE NEDERLANDSCHE KLEI-INDUSTRIE No. 37. De keuze van materiaal voor de binnenbekleeding van den ringoven. — De verharding van cementmortels. — Inrichtingen voor kunstmatigen trek. Onderzoekingen over het gebruik van cement. — Wegenaanleg. — Betonijzerbouw.

KLEI No. 6. Onder de officieele mededeelingen, waarmede dit nummer aanvangt treffen wij twee adressen aan, door de Nederlandsche Baksteenfabrikanten gezonden aan den Raad der Gemeente Nijmegen, ter zake van een besluit, om den Graafschenweg van een keiverharding te voorzien. Adressanten dringen aan op toepassing van baksteen en motiveeren dien aandrang door een zeer uitvoerige memorie van toelichting, waarvan de lezing aan gemeente-ambtenaren in het bijzonder kan worden aanbevolen.

Verder vinden wij hier een stukje van den heer A. N. Wind, getiteld: Onze Straatwegen; het vervolg van het verhaal van ineengestorte, gescheurde en gebladderde cementwerken en het slot van het artikel van den heer P. E. W. Kok over de kleistreek aan onze Oostgrens bezuiden Venlo.

Ter oplusteringe van dit nummer zijn een paar afbeeldingen gegeven van een Landhuis te Winterthur, ontleend aan «Innen-Dekoration».

DEUTSCHE BAUZEITUNG No. 14. Der Neubau des Kurhauses in Zoppot bei Danzig (Slot). — Die zukünftigen Aufgaben der Technischen Hochschulen und Fragen der staatsbürgerlichen, ethischen und künstlerischen Erziehung.

No. 15. Eisenkonstruktionen des Geschäftshauses Ecke Königgrätzer- und Kötheners-Strasse in Berlin, Arch. G. B. Prof. F. Schwechten, Ing. O. Leitholf. — Das heutige deutsche Bauwesen und der deutsche Privat-Architect (slot). — Afbeeldingen v. h. Kurhaus in Zoppot bij Danzig.

No 16. Französische Schmucktore des 18 Jahrhunderts, door Ch. Klaiber te Gmünd, met vele afbeeldingen. — Zum siebzigsten Geburtstag von Hugo Licht. — Entwurf zu einem Schiffshebewerk von 36 m. Hubhöhe (Slot).

No. 17. Neuer Endbahnhof der New York-Central-Eisenbahn in der City von New York, met afbeeldingen. — Zum siebzigsten Geburtstag von Heinrich Kaijser, met portret.

No. 18. Die neue Schiesszstätte der Haupschützengesellschaft in Nürnberg, Arch. Hans Müller, Nürnberg, met afbeeldingen. — Eisenkonstruktionen des Geschäftshauses Ecke Königgrätzer- und Kötheners-Strasse in Berlin (vervolg).

No. 19. Die neue Christus-Kirche in Mannheim. Arch. Theophil Frey en Christian Schrade in Stuttgart, met afbeeldingen. — Eisenkonstructionen des Geschäftshauses Ecke Königgrätzer- und Kötherner-Strasse in Berlin (vervolg).

DEUTSCHE KUNST UND DEKORATION No. 5. De Februari-aflevering van Alexander Koch's maandschrift bevat ten eerste een artikel over de zwart-wit wintertentoonstelling der Berliner Secession met vele afbeeldingen naar houtskool-schetsen, en vooral ook naar etsen.

De etskunst wordt ook in Duitschland beoefend, maar de Engelsche inzenders als Pennel en Muirhead zijn in dit opzicht de Duitsche kunstbroeders nog verre de baas. Ook beeldhouwwerk is in de Secession geëxposeerd, waaronder werk van verscheidene vreemdelingen als Haller te Parijs, George Minne te Gent en last not least Auguste Rodin. De Berlijner Fritz Klimsch houdt daartegenover waardig de eer der Duitsche kunst op.

Vervolgens worden vele fraaie afbeeldingen gegeven van voorwerpen, tentoongesteld op de kunstnijverheidstentoonstelling 1911—12 te Weenen als borduurwerken, metaalwerk, doozen, vaasjes, fayence, enz., meest gedecoreerd naar ontwerpen van architecten en uitgevoerd door anderen. Hoewel deze wijze van werken hare bedenkelijke zijde heeft, zijn de resultaten hier verkregen niet slecht, er zijn werkelijk zeer mooie voorwerpen bij; de decoratie getuigt van veel smaak en is somtijds zeer origineel van opvatting.

Ten slotte worden hier gegeven eenige proeven van tuinarchitectuur o.a. een ontwerp voor een begraafplaats van F. Gildemeister te Bremen.

DEUTSCHE KUNST UND DEKORATION No. 6. Het Maart-nummer behandelt achtereenvolgens het werk van drie schilders Max Pechstein te Berlijn, Hans Böhler te Weenen en Leopold von Kalkreuth. Pechstein kan wel teekenen en schilderen, maar hij doet nu en dan alsof hij het niet beter kan dan de Papoea's en het gelukte hem daardoor de aandacht op zich te vestigen, zoodat niemand minder dan Robert Breuer een waardeerend artikel aan zijn werk wijdt. Van een ander, wij zouden zeggen beter gehalte is de originaliteit van Böhler van wien wij hier zeer merkwaardige studies van een reis in Oost-Azië vinden, Chineesche, Japansche en Koreaansche vrouwentypen, niet zooals men die in den regel afgebeeld ziet, maar zooals zij werkelijk zijn. De kunst van graaf Kalkreuth vertoont daartegenover een beslist aristocratisch karakter. Hetzelfde kan niet ontzegd worden aan de zeer artistieke photografieën van Josef Fécsi te Budapest.

De beeldhouwkunst is hier vertegenwoordigd door werken van Jan Stursa te Praag en verder is een artikel met zeer vele fraaie afbeeldingen gewijd aan de kunst van tafeldekken. Men zou zeggen, die kunst is niet zoo groot, wanneer men maar over het noodige beschikt; men kan het dan zoo mooi maken als men wil; maar in den rijkdom van het servies of overvloed van bloemen zit het niet altijd. Men kan hier verschillende opvattingen bestudeeren, waaruit blijkt, dat ook met weinig middelen iets goeds verkregen kan worden, terwijl overlading in den regel schaadt.

Varia.

DE REIS VAN PROF. VOLLGRAFF NAAR GRIEKENLAND.

Naar aanleiding van een bericht, dat aan prof. Vollgraff

een verlof loopende van 15 April tot 15 Juni is verleend voor het doen van wetenschappelijke onderzoekingen, heeft de Redactie van de „N. Rott. Courant" zich onlangs tot den hoogleeraar zelf gewend met verzoek om eenige nadere inlichtingen dienaangaande te ontvangen. Het verlof blijkt te zijn verleend ten einde prof. Vollgraff in staat te stellen om wederom de leiding op zich te nemen van de Nederlandsche opgravingen te Argos, waarvan de voortzetting ophanden is.

De opgravingen te Argos, begonnen in 1902, zijn de eerste en eenige van Nederland uitgaande en onder Nederlandsche leiding staande onderneming van dien aard in Griekenland. Frankrijk, Duitschland, Engeland, Oostenrijk en Amerika bezitten te Athene elk een archaeologisch Instituut en laten sedert jaren onafgebroken hunne geleerden deelnemen aan het zoo bij uitstek vruchtbaar archaeologisch onderzoek van den Griekschen bodem. Dit onderzoek leert ons de beschaving, de kunst, de geschiedenis en de taal van de oude Grieken, onze geestelijke voorouders, kennen uit bronnen en documenten uit de eerste hand, en verjongt en vervormt daardoor de traditioneele studie van de Grieksche oudheid geheel; het verschaft ons een beeld van de antieke cultuur, dat oneindig meer diepte en relief heeft, dan de lectuur van de oude schrijvers alleen geven kan. De Duitsche opgravingen te Olympia, die van de Franschen te Delphi en op Delos, de Engelsche en Italiaansche opgravingen op Kreta, de Grieksche op de acropolis te Athene oefenen een machtigen en weldadigen invloed uit op de ontwikkeling van kunstgeschiedenis en ethnographie, en van de geheele klassieke philologie. Nederland schijnt het zich van wege de te hooge kosten nog vooreerst niet te kunnen veroorloven een eigen archaeologisch Instituut te Athene op te richten, maar het kan daarom toch wèl aan het archaeologisch onderzoek naar de mate van zijne krachten deelnemen. Daartoe is 't dan wenschelijk die krachten niet te versnipperen, maar ze stelselmatig aan te wenden tot de bereiking van één groot doel.

Dit doel is van het begin van de onderneming af aan geweest om de geschiedenis van de stad Argos, die, gelijk reeds uit Homerus bekend is, in Griekenland zulk een belangrijke rol heeft gespeeld, te reconstrueeren uit de ontdekte monumenten en documenten van allerlei aard. Daartoe zijn eerst onderzocht eene ommuurde praehistorische nederzetting op de Aspis, die tot ongeveer het jaar 2000 v. Chr. opklimt. Vervolgens is er een reeks van rotsgraven uit de 15de en de 14de eeuw v. Chr. ontdekt, die een groot aantal voorwerpen uit de Myceensche kunstperiode opleverden. Tegenwoordig is het onderzoek gericht op de voornaamste gebouwen van de stad in de eeuwen van de klassieke beschaving. Daarvoor is in 1906 een vrij uitgestrekt terrein aangekocht, waarop in de oudheid een groote tempel en een markthal lagen. Op dit terrein, waar in 1906 reeds eenige veelbelovende resultaten bereikt zijn, zal allereerst het werk worden voortgezet.

De opgravingen te Argos steunen zoo goed als geheel op vrijwillige bijdragen van particulieren en van geleerde genootschappen. In de jaren 1902—1906 hebben zij o. a. steun ondervonden van den bekenden oudheidkenner mr. A. E. H. Goekoop te 's-Gravenhage. De gelden worden ingezameld door de „Nederlandsche Commissie voor de Nederlandsche opgravingen te Argos", welke ook thans weder een dringend beroep doet op de offervaardigheid van het Nederlandsche publiek. De commissie bestaat uit de heeren: Prof. dr. F. J. L. Krämer, directeur van het Kon. Huisarchief, voorz.; prof. dr. H. T. Karsten, prof. dr. P. H. Damsté, prof. dr. jhr. J. Six, prof. dr. U. Ph. Boissevain, J. Willebeek le Mair, prof. dr. C. W. Vollgraff, dr. A. Rutgers van der Loeff, lector aan de Rijksuniversiteit te Utrecht (adres: Nieuwe Gracht 83), secretaris, C. W. Lunsingh Scheurleer (adres: Scheurleer en Zoonen, Spuistraat, 's-Gravenhage), penningmeester.

Gemengd Nieuws.

BINNENLAND.

Kerkbrand.

Op nieuw is dezer dagen een kerk in vlammen opgegaan, namelijk te Groote Lindt in de Zwijndrechtsche Waard. Wel wordt er gezegd, dat onvoorzichtigheid of roekeloosheid van den loodgieter is uitgesloten, maar ondertusschen is het toch weder het loodgieterskomfoor, dat omgevallen is en den brand veroorzaakt heeft.

In een beschrijving van den Zwijndrechtschen Waard van 1848, vinden wij de volgende bijzonderheden omtrent de kerk vermeld. Men moet daarbij in het oog houden, dat het onderstaande geschreven werd in een tijd, toen men een Gothisch monument anders aankeek dan thans.

»De Kerk is in het dorp Groote Lindt het voornaamste gebouw en staat bij den Devel, in den Zwijndrechtschen polder. Van daar dat zij vroeger de Develkerk genoemd werd, gelijk zij alsmede naar een der heeren van De Lindt, die er de stichter van geweest is, den naam van Lindekerke had. Zij is een kruisgebouw, en schijnt niet lang na den tijd der bedijking van den Zwijndrechtsche Waard (1331) gezet te zijn. Van tijd tot tijd heeft zij echter, zoowel uit- als inwendig, belangrijke verbeteringen ondergaan. In 1846 werd de bouwvallige stomp van den toren afgebroken en daarvoor eene aanzienlijke spits in de plaats gesteld, waarop echter geen wijzerbord gevonden wordt. Nochtans is er een slaand uurwerk in en eene gedoopte klok. Evenzoo zijn de oude sombere glazen door doelmatige vervangen, en wordt het licht thans aan de beide zijden van het gebouw aangebracht door 7 ramen in gotischen stijl, uit gegoten ijzer vervaardigd. Boven den grooten ingang der kerk staat van binnen, onder een geschilderd uurwerk: Vreest God en houdt zijne geboden. Pred. XII vs. 13. Aan de zuidzijde vindt men eene nis, waarin vroeger, toen deze kerk nog voor den Roomsch-Katholieken eeredienst gebruikt werd, een heiligenbeeld geplaatst was. De prediktstoel is met kunstig lofwerk en geslachtswapenen versierd. Oudtijds hing hij aan de noordzijde, doch in 1673 werd hij door den heer N. Vink aan de gemeente geschonken, en op hare tegenwoordige plaats gebracht, waarvoor dezen uit dankbaarheid vergund werd een vrije zitbank in de kerk te mogen oprichten. Een gelijk voorrecht is destijds ook toegestaan aan den bezitter van Nederhoven. Onder den predikstoel vindt men eene grafzerk, waarop, onder het pauselijk wapen, tot opschrift staat: In het jaar 1609 reysde ik in 11 weken naar Rome terdege; hier leydt begraven Jan Jansen Romein, sterft den 22 September in 't jaar 1653. (In 1609 is de heer Cornelis van der Mijle, ridder en voornaam magistraat te Dordrecht, nadat het bestand met Spanje gesloten was, in ambassade naar Venetië gezonden, en wellicht is Jan Jansen toen met dezen in ondergeschikte betrekking, mede naar Italië gereisd, waar hij destijds de stad Rome zal bezocht hebben. De toenaam van Romein kan door hem, ten gevolge dezer reis, zijn aangenomen). Men heeft in deze kerk 2 koperen lichtkronen. De zilveren drinkbeker, voor het H. Nachtmaal, is in 1678 gegeven door P. van 't Hoff, overgrootvader van den toenmaligen burgemeester der gemeente, den heer J. van 't Hoff.«

Nijmegen.

— In zijn vergadering van 9 Maart 1912 heeft de Raad der gemeente Nijmegen de volgende bepaling aan de politieverordening toegevoegd:

»Het is verboden op van den openbaren weg zichtbare wijze, op of boven de daken, of tegen de voorzijden of achterkanten van gebouwen of op open plaatsen, tot gebouwen behoorende, reclameborden of andere voorwerpen, bestemd of gebezigd voor reclame aan te brengen, te plaatsen, te bevestigen of te hebben«.

Het is te hopen, dat dit goede voorbeeld door vele gemeentebesturen moge worden gevolgd, maar het is ook te hopen, dat men zich voor overdrijving in deze richting zal weten te hoeden.

Brielle. In den gemeenteraad werd Zaterdag besloten een leening aan te gaan voor een algeheele verbetering der straten en het dempen en rioleeren van eenige slooten.

Ook werd goedgevonden om uit de rente van het Tromp-fonds, hetwelk door den gemeenteraad beheerd wordt, de poging te ondersteunen om een gedeelte van de oudheidkamer in te richten tot een museum ter eere van onze zeehelden, inzonderheid van Maerten Harpertsz. Tromp.

Restauratie der Groote Kerk te Arnhem.

In het verslag der Ver. tot Restauratie der Groote Kerk te Arnhem wordt medegedeeld, dat de Regeering op de Staatsbegrooting opnieuw f 5000 voor de restauratie heeft uitgetrokken en dat daarmede te kennen is gegeven, dat zij bereid is, de derde reeks van 9 jaren op dezelfde wijze als tot nu toe te steunen. In deze derde reeks zal weder f 90.000 verwerkt worden en dan blijft er nog voor f 65.000 à f 70.000 werk over.

Het noordelijk transept, het middenschip aan dien kant en de aansluitende deelen van de zijbeuk zullen in de eerstvolgende jaren onderhanden genomen worden. De kosterswoning aan de Noordzijde, die reeds ontruimd is, zal ook worden verbeterd. Het Zuiderportaal is nog niet gereed, maar overigens is men aan die zijde vrijwel klaar met de restauratie. In het Noordelijk transept komt een gebrande beglazing, te bekostigen uit het legaat van baronesse Mollerus van Westkerke.

Tentoonstelling van stukadoorswerk.

De Nederlandsche Stukadoors-Patroonsbond heeft een nationale tentoonstelling uitgeschreven van werkstukken het stukadoorsvak betreffende, te houden te Rotterdam van 27 September tot 6 October 1912.

Het doel van deze tentoonstelling is te streven om het stukadoorsvak weer een eereplaats onder de bouwvakken te doen innemen, door te laten zien wat beoefenaren van dit vak kunnen praesteeren, wat in deze richting kan gevraagd worden, en tevens, hoe het stukadoorswerk als degelijk en daarbij prachtig verfraaiingsmiddel kan worden aangewend.

De inzendingen zullen gerangschikt worden in 4 afdeelingen.

Afd. 1 zal omvatten: werkstukken van gezellen en leerlingen en ornamentwerk;

Afd. 2. werkstukken, vervaardigd door patroons.

Afd. 3. inzendingen van betonwerken in betrekking tot het vak.

Afd. 4. teekeningen het vak betreffende.

Als werkstukken in afd. 1 en 2 bedoeld kunnen worden ingezonden, plafonds voor kamers, een vestibule, een hal met plafond en wandversieringen, een schouw, een versierde orgelwand voor een kerk, enz. Tot de gestelde eischen behoort echter, dat de in te zenden voorwerpen gemakkelijk vervoerbaar zijn.

In alle afdeelingen zullen bekroningen worden toegekend.

Het uitvoerend comité bestaat uit de heeren J. Haage Jr., te voorz., Rotterdam; Th. Lutters, 2e voorz., Utrecht; H. G. Vermeer Jr., secr.-pen. Rotterdam; W. F. Abeling, ged. lid van het hoofdbestuur, Amsterdam; H. Döing, Haarlem, en A. van Gilst, 's-Gravenhage.

Belangrijk legaat.

— Freule van Brakel, voor eenige weken in de gemeente Ouderijn overleden, die, naar wij vroeger al bericht hebben, in 't geheel f 579.500 aan liefdadige instellingen, enz. vermaakt heeft, heeft. zoo meldt de Ned., aan de Ned. Herv. Gem. van de Meern en Oudenrijn f 25,000 ten behoeve van den bouw van een nieuwe kerk en f 5000 voor haar armen vermaakt.

Personalia.

EEN JUBILEUM.

Wij lezen in de „Nieuwe Apeldoornsche Courant":

Het zal dezer dagen 25 jaar geleden zijn, dat zich in onze gemeente de heer J. A. Wijn vestigde als architect.

Onder zijn leiding zijn hier verschillende bouwwerken tot stand gekomen, het laatst nog de nieuwe Zuiderkerk aan de Brinklaan, die uit architectonisch oogpunt den ontwerper alle eer aandoet en die onze vooruitgaande gemeente tot een blijvend sieraad zal strekken.

In een tijd, waarin veel werk gemaakt wordt van jubilea van veel minder beteekenis, meenden we deze 25-jarige werkzaamheid van den oudsten bouwmeester dezer gemeente wel eens in herinnering te mogen brengen.

Dit werd ons te gemakkelijker gemaakt, waar we van zeer bevoegde zijde omtrent den arbeid van den heer Wijn verschillende inlichtingen mochten ontvangen, die we voor het hier volgende als leidraad hebben gebruikt.

Wie het Apeldoorn van 25 jaren geleden gekend heeft en weet, wat het tegenwoordig is, zal niet anders dan een enormen vooruitgang op elk gebied kunnen constateeren. Het meest zichtbaar blijkt de ontwikkeling van handel en nijverheid, van onderwijs, van geestelijk leven, van vreemdelingenverkeer, van winkelbedrijf, in één woord van de algemeene welvaart, uit de talrijke nieuwe gebouwen, die alom verrezen zijn. Een groot aantal van die gebouwen is het werk van den heer Wijn, die zijn opleiding genoten hebbende bij den onlangs overleden bouwmeester A. C. Bleys, eerst bij den aanleg der Staatsspoorwegen, o.a. te Nijmegen, werkzaam was, en daarna, in verband met den aanleg van den Locaalspoorweg, naar Apeldoorn kwam, waar hem spoedig duidelijk werd, dat er zich in de toekomst onvermijdelijk een ruim arbeidsveld voor den architect zou openen. Men kende hier toenmaals deze professie niet; enkele villa's en huizen waren door architecten uit andere plaatsen gebouwd, maar geen van deze had het gewaagd, zich blijvend op den vrij schralen bodem neder te zetten. Wie bouwen wilde liet allereerst den timmerman komen en deze zette hem een huis in elkaar, precies zooals zijn buurman het had en zooals men het hier gewend was. Hoe de gesteldheid van terrein en omgeving was, of de gevel op het Noorden, dan wel op het Zuiden lag, daarop werd doorgaans weinig gelet; moderne inrichtingen en gemakken, betere materialen dan de gebruikelijke, maakten de zaak maar duurder, en zoo kwam het, dat, wie van buiten komend, te Apeldoorn een woning zocht en in de landelijke omgeving ook een aangenaam en gemakkelijk tehuis verlangde, ook bij tamelijk bescheiden eischen niet veel vond, dat daaraan eenigszins voldeed.

Daarin moest verandering komen, maar de heer Wijn zag in, dat die niet plotseling kon geschieden en men in den beginne althans eenigszins rekening moest houden met hetgeen men hier gewend was, om dan geleidelijk den woonhuis- en villabouw te brengen op een peil, dat de vergelijking met andere plaatsen kon doorstaan.

Wanneer men datgene, wat sedert 1887, toen de heer Wijn zich als architect te Apeldoorn vestigde, door hem op het gebied van woonhuis- en villabouw gepraesteerd is, de revue laat passeeren, dan is daarin een geleidelijke ontwikkeling waar te nemen van het kleine of eenvoudige buitenhuis af, tot de ruime, van alle comfort voorziene villa, waarin de misschien verwende, gefortuneerde bewoner alles vindt, wat hij verlangen kan.

Na vervolgens een overzicht te hebben gegeven van de talrijke bouwwerken, door den heer Wijn uitgevoerd, waarbij als bijzonder verdienstelijk genoemd worden sommige villa's en winkelhuizen, de Noorderkerk van de Geref. Gemeente, de Wilhelminaschool en het Hôtel Röge, besluit het Apeldoornsche blad met de beschouwing:

Op een zoo veelzijdige werkzaamheid, als hier in korte trekken geschetst werd, mag de bouwmeester zeker met voldoening terugzien, te meer daar die werkzaamheid door haren aard en allereerst aan zijne woonplaats is ten goede gekomen, hetgeen hem eenige aanspraak geeft op waardeering van zijn arbeid door zijn plaatsgenooten.

Meermalen in den laatsten tijd was er gelegenheid op te merken, dat er met weinig waardeering over Apeldoorn gesproken werd, waar het de bouwwerken betrof. Bij gelegenheid van een vergadering van den Nederlandschen Aannemersbond werd den van elders gekomen bezoekers zooveel te kennen gegeven, dat de Apeldoornsche architectuur eigenlijk het aankijken niet waard was, en nog onlangs liet een bekend Amsterdamsch architect, die hier een lezing hield, zich daarover uit op een wijze, die zonneklaar bewees, dat deze man van gezag maar bitter weinig van de plaats kende en daarover zeer oppervlakkig oordeelde. Terecht is van verschillende zijden tegen dit eenzijdig optreden protest aangeteekend, want daarbij werd ten eenenmale uit het oog verloren, hoe de jonge architect van heden onder veel gunstiger omstandigheden zijn loopbaan kan beginnen, dan zijn collega's van 25 jaren geleden, die in vele opzichten den weg voor hem geëffend hebben. Aan de inspanning en toewijding, die door dezen arbeid gevorderd werden, wordt thans wel eens te weinig gelacht en daarom grepen wij deze gelegenheid aan, om eens in het licht te stellen, welk aandeel mannen als de architect Wijn in dezen hebben gehad.

HINSE & VAN ELLINKHUIZEN. Uitvoering van werken in Gewapend en Ongewapend Beton
Nassaukade 504. Telef. 1258. Voorl. Ontwerpen en Begrootingen gratis. AMSTERDAM.

— Op de voordracht voor Opzichter bij de Gem.-werken te Assen zijn geplaatst: No. 1. D. Jansen van Galen, te Harderwijk; No. 2. J. Tiessen, Pzn., te Ede; No. 3. H. Bolder, te Assen.

Vacante Betrekkingen.

— Teekenaar voor ijzerconstructie. Brieven te zenden onder letter D E 2423, Alg. Adv.-Bur. D. Y. Alta, Warmoesstr. 76/80. Amsterdam. (1)

— Teekenaar op een Sanitair Technisch Bureau, bekend met centrale verwarming en warmwater-voorziening, Br. fr. lett. K 56, Adv.-Bureau, Koningsplein 7, Amsterdam. (1)

— Chef eener Hoofdafdeeling bij de Plaatselijke Werken te Rotterdam, tegen 1 Juni a. s., jaarwedde f 4000.—, vatbaar voor verhooging tot f 5000.—. Zich bij gezegeld adres te wenden tot Burgemeester en Wethouders vóór den 1 April a. s. (1)

— Civiel- of bouwkundig-ingenieur bij het gecombineerd technisch Departement der Kolonie Suriname. Zich schriftelijk wenden tot den heer J. L. Cluysenaer, civiel-ingenieur, Groot Hertoginnelaan No. 1, 's-Gravenhage. (1)

— Teekenaars, voor machinebouw en algemeen werk tegen flink salaris, vaste positie aan Machinefabriek en Scheepswerf, omtrek Rotterdam. Sollicitaties onder No. 9812, bureau der N. Rott Ct. (1)

— Hoofdopzichter, bij het Gemeente-Gasbedrijf te Rotterdam, als Fabrieksopzichter, practische kennis van werktuigen vereischte. Salaris f 1600.— tot f 2400.— per jaar. Schriftelijke aanmeldingen aan den Directeur van het Gemeente-Gasbedrijf, Oost-Zeedijk 199, vóór 30 Maart 1912. (2)

— Bouwkundig-Opzichter-Teekenaar, voor uitbreiding eener Gasfabriek. Salaris tot f 150.— per maand. Brieven lett. E A 210, «Nieuws van den Dag». (1)

— Opzichter, met 1 Mei, voor Gewapend Beton-werk. Zich schriftelijk te wenden tot L. Posthuma Jaczn., Architect. Utrechtscheweg, Zeist. (2)

— Teekenaars, aan de „Werf Conrad" te Haarlem. Aanbiedingen schriftelijk aan de Directie. (2)

— Bouwkundig Opzichter, bij den bouw van een Fabriek in Overijsel. Brieven onder motto »Opzichter« aan Olivier's Adv.-Bureau, Rokin 70, Amsterdam. (2)

— Aankomend Bouwkundig Teekenaar, op groot Technisch Handelsbureau, bekend met Correspondentie. Brieven lett. B. B. 769, »Nieuws van den Dag«. (2)

— Eenige Jongelieden, bij de Nederlandsche Maatschappij tot het verrichten van Mijnbouwkundige Werken te Heerlen (L.), boven 20 jaar, Machinistenschool of Ambachtsschool einddiploma, teneinde te worden opgeleid tot Boormeesters en daarna naar Argentinië te worden uitgezonden. Aanbiedingen schriftelijk aan de voornoemde Maatschappij. (2)

— Bouwkundig Opzichter gevraagd, direct, tevens goed kunnende teekenen. Brieven No. 9473, bureau der N. Rott. Courant. (2)

— Teekenaar-Constructeur en aankomend Teekenaar, bij de firma Beijnes, te Haarlem. (2)

— Opzichter, tegen 1 April, voor Villabouw in Gelderland. Aanbiedingen onder lett. G. J. aan het bur. Bouwk. Weekblad, Herderstraat 5, 's-Gravenhage. (2)

— Gediplomeerd Landmeter, met eenige jaren practijk, bij eene Petroleum-Maatschappij in Nederlandsch-Indië. Brieven enz. aan het Bur. van het Bouwkundig Weekblad, Herderstraat 5, Den Haag, onder motto »Landmeter«. (2)

— Opzichter, van den Gemeente-Reinigingsdienst te den Helder, aanvangssalaris f 900. Benoeming voorloopig voor één jaar, daarna vaste aanstelling. Schriftelijke aanmelding bij B. en W, vóór 28 Maart 1912. (2)

— Teekenares dir. in een fabriek van Borduurwerken. Br. lett. J. K. 799, Nieuws v. d. Dag. (2)

— Teekenaar-Werkmeester op eene Carrosseriefabriek. Brieven letter D. aan H. de Vroede, Boekh., Utrecht. (2)

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Trottoir-, Terrazzo- en Graniettegels, Trottoirbanden, Kunstgraniet, Drijfsteen, Tennisbanen, enz. — — —

„HET WINKELHUIS"
TECHNISCH BUREAU EN WERKPLAATSEN
NIEUWE KERKSPLEIN 16 - HAARLEM
FABRIEK VAN Pui- en Winkelbetimmeringen — Complete Winkelinrichtingen — —

R. TIMMAN. Stoom-Timmerfabriek „DE ATLAS".
— Prijsopgaven worden op aanvraag verstrekt. —
HOUTHAVEN, AMSTERDAM. — Tel. 3905.

WATERBRONNEN, ONTIJZEREN HARDEN
N.V. DIEPBOOR Mij. „VULKAAN", v/h. J. DE BOER & Co., LEEUWARDEN

H. J. WESSELS, Amsterdam.
Heerengracht 109-111. — Telef. 1037. — P.O. Box 381.
Handel in Binnen- en Buitenlandsche fijne Houtsoorten.

TOCHT-AFSLUITING.
WARMTEBESPARING door
TOURNIQUET deuren.
Garnituur voor gewone deuren of veiligheidsdeuren geheel gereed levert
CRUYFF, AMSTERDAM, N. Z. Voorb.w. 146. Tel. 2701.
Geleverd aan Beurs Amsterdam en Rotterdam, vele Café's en Kantoorgeb.
Prospectus gratis en franco.

A. VAN DE MORTEL, TILBURG.
Fabrikant Cementtegels, -

M. Noorlander, Rotterdam.
Natuursteen - Bouwmaterialen. Noordsingel 132.
Telef. No. 5716. Telegr.-Adres: SPEK Wijnhaven.
A. VAN DER SPEK Mz.
AANNEMERSGEREEDSCHAPPEN.
WIJNHAVEN No. 98 Z.z., ROTTERDAM.

G. J. A. TRESTORFF, voorheen G. VAN HEERDE.
AMSTERDAM. — Opgericht 1830. — Telefoon 1551.
Brandkasten, Kluisdeuren, Safe-Deposits, etc.

Staaldraadwarenfabriek „AMSTERDAM"
Haarlemmerweg 329 te AMSTERDAM.
Telef. Interc. 478.
Draadvlechterij.
Fabriek van Hek- en IJzerwerken.

NAAML. VENN. voorh. A. SINGELS Azn., DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.
Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van BOUWMATERIALEN, voorheen de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

PAPIERSTUC voor PLAFOND- en WANDVERSIERING in alle stijlen en volgens teekening.
Vraagt gratis Brochure en Prospectus aan de Opgericht 1890. - Tel. Int. 3613.
EERSTE NEDERLANDSCHE PAPIERSTUCFABRIEK
VOORHEEN BENNEWITZ & CO - - AMSTERDAM.

47STE JAARGANG. ZATERDAG 30 MAART 1912. No. 13

DE OPMERKER.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau »DE OPMERKER", Stephensonstraat 92, 's-GRAVENHAGE.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . f 5.—
Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België . . . . . (Uitsluitend bij vooruitbetaling) » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.

De Amsterdamsche Paleis-Raadhuis-quaestie.

Het antwoord der Regeering.

's-Gravenhage, 21 Maart 1912.

Aan Burgemeester en Wethouders van Amsterdam.

Ik had de eer Uw schrijven van 2 Maart ll. met bijlagen te ontvangen, ter uitvoering van het besluit van den Gemeenteraad van Amsterdam, dd. 14 Februari 1912, waarbij de Raad Uw College heeft uitgenoodigd, zich tot mij te wenden met de vraag, te willen bevorderen, dat het Koninklijk Paleis op den Dam weder ter beschikking der Gemeente worde gesteld.

Dat Amsterdam er prijs op stelt, dit grootsche monument van bouwkunde weder als stadhuis te bezitten, ook om de herinnering aan het roemrijke tijdperk van kracht en bloei der stad, waarin het is gebouwd, is ten volle verklaarbaar.

De Reg. kan zich echter niet alleen door dien wensch laten leiden. Zij kan het Paleis, Rijkseigendom, niet, zonder meer, afstaan, en zij kan de tegenwoordige bestemming van het Koninklijk Paleis niet prijs geven, zonder dat op afdoende wijze in die bestemming zij voorzien.

Zij meent daarin ook voor Amsterdam een gewichtig belang te moeten zien. Al is de zetel van het Rijksbestuur niet aldaar gevestigd, toch draagt Amsterdam nog op zeer kenmerkende wijze het karakter van hoofdstad des Rijks. Naar luid toch van art. 51 der Grondwet wordt de Koning, die de Regeering aanvaard heeft, plechtig beëedigd en ingehuldigd binnen de stad Amsterdam. Vreemde Souvereinen en Staatshoofden, die een officiëel bezoek aan ons land brengen, plegen daar te worden ontvangen. De audiënties eindelijk, welke de Koningin ten behoeve van al haar onderdanen verleent, vinden daar plaats.

Dit is de traditie van nu bijna eene eeuw sinds het herstel onzer onafhankelijkheid. Deze traditie kan niet door de Regeering en ook niet door de hoofdstad zelve worden prijs gegeven, zonder dat deze laatste haar karakter als zoodanig verliest. Zelfs, al behoeft dit niet als essentieel te worden aangemerkt, is daarmede verbonden het vertoeven van den Koning op den Dam, in het hart der stad.

Uit een en ander vloeit voort, dat de Regeering niet in overweging kan nemen, het Koninklijk Paleis ter beschikking der Gemeente te stellen, zoolang niet opnieuw een Koninklijk Paleis, volledig geschikt niet slechts voor het verblijf van de Koningin en Hare gasten, maar ook voor de ontvangst zoowel van burgers en autoriteiten als van vreemde Souvereinen en Staatshoofden in Amsterdam zal zijn verrezen en voor zijne bestemming in gereedheid gebracht. Tevens zou allereerst moeten vaststaan, dat de noodige gelden voor den bouw en de inrichting van het nieuwe Paleis ter beschikking van het Rijk zullen worden gesteld. Immers, terwijl ongetwijfeld daarmede een belangrijk bedrag zou zijn gemoeid, zou de Regeering niet verantwoord wezen, indien zij, door onverplicht,

het Paleis aan de Gemeente af te staan, het Rijk voor den last van deze uitgaaf stelde.

Omdat in deze gewichtige aangelegenheid klaarheid behoort te bestaan en omdat de wensch van een groot deel der burgerij naar het bezit van dit gedenkteeken der aloude stedelijke glorie door de Regeering wordt verstaan, heb ik gemeend, door het bovenstaande de inzichten der Regeering aangaande de oplossing van het aan de orde gestelde vraagstuk te moeten doen kennen.

Uit het Raadsbesluit, in verband met de daarover gevoerde beraadslaging, blijkt echter niet, of het de bedoeling van den Gemeenteraad is, het aan de Regeering mogelijk te maken, om het door den Raad gevraagde in gunstige overweging te nemen. Zoolang de Gemeenteraad daaromtrent in het onzekere verkeert, kan natuurlijk over dit vraagstuk door de Regeering met de Gemeente geen overleg worden gepleegd.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,
HEEMSKERK.

Wanneer er nog menschen waren, die een ander antwoord van de Regeering in zake de Paleis-Raadhuis-quaestie zijn, dat de Regeering niet tot medewerking bereid is, alvorens Amsterdam over de brug komt.
hadden verwacht, dan zullen zij nu toch wel overtuigd

De Minister was zoo beleefd, de pil te vergulden, maar het gelukte daardoor niet den bitteren smaak weg te nemen. De voorwaarde door de Regeering gesteld is inderdaad voor de hoofdstad zeer bezwarend, zoo bezwarend, dat er bijna niet aan te voldoen is, zoodat het den schijn heeft, alsof de Minister daarmede bedoelt te bewerken, dat men hem niet meer met de zaak lastig valt.

Het verwondert ons niet, dat men zich afvraagt of zulk een hooge eisch wel gewettigd is in een aangelegenheid, die toch niet uitsluitend Amsterdamsche belangen raakt, maar ten deele ook Rijkszaak is.

Overigens geeft het stuk, waarmede de zaak nu voorloopig wel van de baan geschoven zal zijn, ons geen aanleiding tot opmerkingen. Alleen treft ons daarin de onomwonden verklaring van den Minister, dat het Paleis Rijkseigendom is. Op deze opvatting berust eigenlijk de geheele houding der Regeering, die wel weet, dat een der moeilijkste punten in de geheele quaestie is, het juridisch bewijs te leveren, dat dit niet zoo is.

De Opera te Berlijn.

Een leerzame geschiedenis.

Wanneer men Amerika buiten beschouwing laat heeft wellicht geen stad van de wereld, en althans geen Europeesche stad, zich zoo snel tot wereldstad ontwikkeld als Berlijn. De talrijke openbare gebouwen, die er sedert het herstel van de Duitsche eenheid zijn verrezen, mogen in kunstwaarde achterstaan bij hetgeen Parijs en Weenen te zien geven, men kan toch zeggen, dat geen middelen gespaard zijn, om op waardige wijze te voorzien in de behoeften, die een uitvloeisel waren van de verheffing der hoofdstad van Pruisen tot Rijkshoofdstad. In een opzicht is Berlijn echter ten achteren gebleven, een Operagebouw, dat op een lijn gesteld, of ook maar vergeleken kan worden met die van Parijs of Weenen, bezit het niet; de stad behelpt zich nog steeds met het oude gebouw, Unter den Linden, een stichting van Frederik den Groote en een werk van diens architect Von Knobelsdorff van het jaar 1742. Herhaaldelijk verbouwd en veranderd naar de eischen van den nieuwen tijd, is het thans reeds sedert jaren daarmede niet meer in overeenstemming; het plan voor de stichting van een nieuw en waardig Operagebouw is dan ook reeds jaren geleden ter sprake gekomen maar, zooals het gaat, de inzichten op het gebied van Schouwburgbouw hebben zich in die jaren herhaaldelijk gewijzigd en tot een definitieve oplossing van het vraagstuk is men nog niet gekomen. Wel heeft men niet stilgezeten, wel is er aan gewerkt, maar men heeft de zaak tot heden met groote geheimzinnigheid behandeld en eerst kort geleden is meer algemeen bekend geworden, hoe het er eigenlijk mede staat.

Het oorspronkelijke gebouw van Knobeldorff was eigenlijk geen schouwburg in de hedendaagsche beteekenis van 't woord, maar meer een zaal voor hoffeesten, geschikt voor tooneelvoorstellingen, muziekuitvoeringen en bals. Bij bals werden het parket en het tooneel tot een geheel samengevoegd. Eerst na den dood van Frederik den Groote werd het gebouw door Langhans voor opera ingericht. Een brand in 1843 verwoestte diens werk, maar het werd door een jongeren Langhans hersteld, wat de zaal betrof, nagenoeg geheel in den vorm, zooals het door zijn ouderen voorganger gemaakt was en in dien vorm is het in hoofdzaak tot op den huidigen dag in gebruik gebleven.

Inmiddels is het vraagstuk van het brandgevaar op den voorgrond getreden en dit gaf aanleiding tot het aanbrengen van ijzeren buitentrappen. De moderne tooneelmachinerie eischte ook een opbouw van de tooneelruimte en deze beide laatste toevoegsels hebben de stichting van Frederik den Groote tot onkenbaar worden toe bedorven, zoodat daarna eigenlijk de beweging begonnen is, die op het verkrijgen van een mooier en beter Operagebouw aanstuurde.

Snel vorderde men daarmede niet. Men was het niet eens over de vraag, of het nieuwe gebouw verrijzen moest op de oude, door de traditie aangewezen plek, dan wel op een ander ruimer terrein. Wel was ook op de oude plaats uitbreiding mogelijk door bijtrekking van aangrenzende terreinen, doch reeds spoedig bleek de voorkeur voor een plaats in de nieuwe wijk in den Tiergarten, waar ook het nieuwe Rijksdaggebouw verrezen is.

Er gingen stemmen op voor het behoud van het oude gebouw, nadat het van zijn ontsierende toevoegsels zou zijn ontdaan en zooveel mogelijk in zijn oorspronkelijke gedaante zou zijn hersteld en het denkbeeld werd geopperd, om het daarna aan de stad over te dragen, om te dienen als receptie-gebouw in gevallen, waar, bij feestelijke gelegenheden, de stedelijke overheid als gastvrouw zou moeten optreden. Een besluit is in deze echter nog niet genomen, men is nog over deze aangelegenheid aan het onderhandelen, doch het denkbeeld van stichting van een nieuw Operagebouw op de oude plaats, schijnt men sedert 1904 voorgoed te hebben laten varen.

Na langdurige overweging kwam men ten slotte terug op het denkbeeld van plaatsing van het nieuwe gebouw in den Tiergarten en wel aan de Königsplatz tegenover het Rijksdaggebouw, op het terrein van het voormalige Krollsche Etablissement, een vroeger om zijn prachtige ligging bekend en veel bezocht uitspanningsgebouw met ruime zalen, die later ook voor Opera- en tooneelvoorstellingen werden ingericht.

De Koninklijke Theater-Intendance heeft zich destijds door aankoop van het ruime terrein van dit établissement verzekerd; eenige aangrenzende terreinen zijn nog daaraan toegevoegd, zoodat thans de geheele zijde van de Königsplatz tegenover het Rijksdaggebouw voor de stichting van een nieuw Operagebouw beschikbaar is.

Dat men op dit terrein nu een gebouw wenscht te zien, dat in alle opzichten aan de hoogste eischen voldoet, ligt voor de hand. Men rekende daarvoor 12 millioen Mark noodig te hebben en de Departementen, die bij de zaak betrokken waren, namelijk het Koninklijk Huis, waartoe de Theater-Intendance behoorde, Openbare Werken en Financiën, besloten tot het uitschrijven van een besloten prijsvraag, ten einde tot een goede oplossing van het omvangrijk en moeilijk vraagstuk te geraken. Uitgenoodigd waren de architecten Heinrich Seeling te Charlottenburg, E. von Ihne te Berlijn, E. Fürstenau te Berlijn, Karst & Fanghänel te Kassel, Felix Genzmer te Berlijn en Friedrich von Thiersch te München.

Ludwig Hoffmann, mede uitgenoodigd, bedankte voor de eer, waarschijnlijk omdat in het programma geen bepalingen omtrent de beoordeeling der ontwerpen waren gemaakt.

Genzmer had zich reeds geruimen tijd met het vraagstuk bezig gehouden, maar het thans aan deze zeven bouwmeesters voorgelegde programma overtrof in omvang en uitvoerigheid alle vroeger opgestelde.

Voor het gebouw was een rechthoek van 90 M. breedte en 150 M. diepte beschikbaar, terwijl de ontwerpers werden vrijgelaten desnoods de restauratie-lokalen en de dienstvertrekken voor de Theater-Intendance onder te brengen in de bouwblokken ter weerszijden van het hoofdgebouw beschikbaar, welke blokken overigens voor monumentalen woonhuisbouw bestemd waren.

De resultaten der eerste besloten prijsvraag zijn langen tijd geheim gehouden, alleen is thans, nadat ten tweeden male het vraagstuk aan de bouwmeesters is voorgelegd, gebleken, dat aan dien tweeden wedstrijd een gewijzigd schetsplan en programma is voorgelegd. Van den tweeden wedstrijd zijn de uitkomsten in het gebouw der Pruisische Volksvertegenwoordiging tentoongesteld, tegelijk met de plannen, die bij den eersten wedstrijd werden ingezonden.

De „Deutsche Bauzeitung" heeft in de laatste weken verscheidene plannen van beide wedstrijden gereproduceerd en schrijft daarbij een beknopte beschouwing, die nog vervolgd wordt, maar waarin men nu reeds lezen kan, dat men met de verkregen resultaten niet bijzonder ingenomen is. Wel worden de verdiensten der verschillende plannen erkend, maar een blik op de bijgevoegde afbeeldingen doet dadelijk zien, hoezeer het klassieke element, vooral in de buiten-architectuur, in de meeste ontwerpen den boventoon voert. In verband met de gekozen situatie is de buitenarchitectuur, het uiterlijk aanzien van het gebouw, een punt van het allergrootste belang.

Waar mannen als Seeling en Thiersch werden uitgenoodigd kon men vooruit weten, wat men krijgen zou en met de tijdsomstandigheden rekening houdende had men ook wel kunnen voorzien, dat er stemmen zouden opgaan tegen de wijze, waarop een zaak van zoo groot belang voor de Duitsche bouwkunst tot heden behandeld is.

Hoezeer zij de gemoederen der architecten in beweging heeft gebracht bleek dan ook duidelijk in een drukbezochte, buitengewone vergadering van de Vereeniging van Berlijnsche Architecten op 14 Maart j.l. gehouden, waar als eenig punt op de agenda stond het uitspreken van een meening over de Opera-prijsvraag.

Na lange en geanimeerde bespreking, waarbij een zeldzame overeenkomst van inzichten aan den dag trad over het vraagstuk, dat reeds tientallen van jaren de kunstkringen bezighoudt, werd met algemeene stemmen het volgende besluit genomen:

„De Vereeniging van Berlijnsche Architecten begroet het met groote dankbaarheid, dat het Huis van Afgevaardigden in zijn 34ste zitting van 11 Maart 1912 op voorstel van den heer Linz en met toestemming der vertegenwoordigers van alle partijen, het besluit genomen heeft, de beraadslagingen over het toestaan van een som van 80000 Mark voor de bewerking van het ontwerp voor den bouw van een nieuw Operagebouw te Berlijn tot aan het slot der tweede lezing uit te stellen met de uitdrukkelijke bedoeling, dat aan de Duitsche kunstkringen bij hun groot belang en inzicht in deze aangelegenheid, alzoo aan de bevoegde openbare meening gelegenheid gegeven worde, haar standpunt in dit vraagstuk vast te stellen en daarmede ook indirect invloed uit te oefenen op de beraadslagingen van het Huis van Afgevaardigden.

Bij de buitengewone bouwkunstige beteekenis, die aan den bouw van een Koninklijk Operagebouw te Berlijn moet worden toegekend voor de ontwikkeling van de Duitsche kunst en van het Duitsche Schouwburgwezen, ziet de Vereeniging van Berlijnsche Architecten in de tot heden verkregen uitkomst der beide besloten prijsvragen niettegenstaande alle waardeering, die aan de ontwerpen op zich zelf om hun artistieke beteekenis toekomt, niet een resultaat, dat evenredig is aan de belangrijkheid van het vraagstuk, die een oplossing verlangt, welke de levende uitdrukking van de artistieke cultuur van onzen tijd is. De oorzaak ligt daarin, dat bij de gevolgde wijze van werken aan de medewerkende kunstenaars niet de vrijheid gewaarborgd werd, welke noodig is om een vrij, onafhankelijk en voltooid kunstwerk te scheppen, zoodat een reeks van waardevolle denkbeelden, die bij den eersten wedstrijd opgekomen zijn, bij den tweeden niet tot ontwikkeling is kunnen geraken. De Vereeniging van Berlijnsche Architecten ziet echter in het nieuwe Operagebouw een werk van zoodanige beteekenis in betrekking tot het bouwkundig scheppen van den tegenwoordigen tijd en van de toekomst, dat voor dezen mijlpaal der Duitsche bouwkunst alle Duitsche kunstenaars gelegenheid moesten hebben hun krachten volledig en vrij daaraan te beproeven.

De Vereeniging der Berlijnsche Architecten is van meening, dat het nieuwe Operagebouw in zijn organisme de belichaming moet zijn zoowel van de eischen van hoofsche representatie als van die der hedendaagsche maatschappelijke ontwikkeling. Om onder deze voorwaarde tot een technisch, artistiek en maatschappelijk bevredigende oplossing te komen en om een nieuwere en meer vrije opvatting aan het woord te laten komen, houdt de Vereeniging een algemeene openlijke prijsvraag voor noodzakelijk. Voorwaarden daarbij zijn naast de waardevolle grondslagen, die door de besloten prijsvragen verkregen zijn, een zorgvuldige nieuwe redactie van het programma en de latere beoordeeling der ontwerpen met raadpleging van de beste Duitsche bouwkunstenaars en tooneel-technici. Slechts langs dezen weg zal het mogelijk zijn, een bouwwerk tot stand te brengen, dat de vrije bouwkunstige uitdrukking van onzen tijd en een voorbeeld van den Duitschen Schouwburg is.

Behalve de Berlijnsche vereeniging zullen ongetwijfeld nog andere kringen hun aandacht aan het thans urgent geworden vraagstuk wijden en omtrent den verderen loop, die de geschiedenis nemen zal, is nog moeilijk iets te voorspellen, maar nu reeds is zij leerzaam te noemen, omdat zij aanleiding geeft tot een sterk op den voorgrond treden van het conflict tusschen de moderne stroomingen en de traditie en ook omdat zij de prijsvraag-quaestie raakt.

Ook in ons land laten die stroomingen zich allengs krachtiger gelden, trekt die quaestie steeds meer belangstelling. Wij behoeven slechts te wijzen op de vraagstukken als die van de Dambebouwing, van den Rotterdamschen Raadhuisbouw, van den Haagschen Schouwburg, om er reeds dadelijk drie bij de hand te hebben, waarvan de wijze, waarop

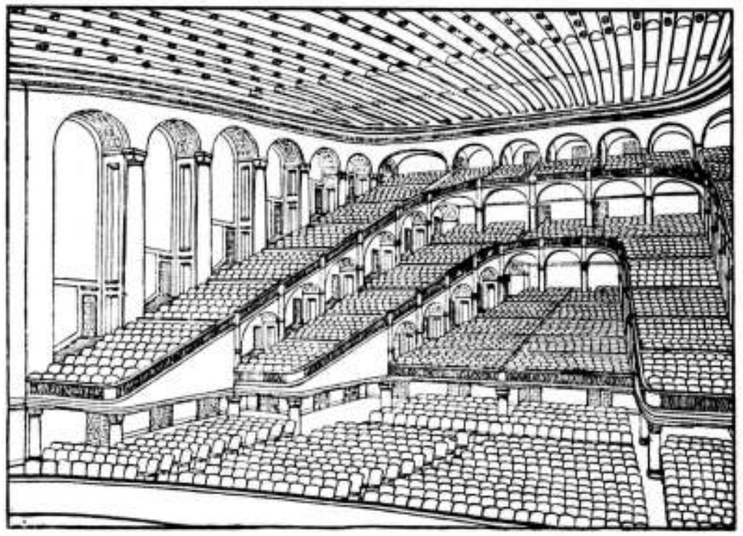

zij behandeld worden, reeds tot krachtige oppositie uit de kringen der bouwkunstenaars aanleiding heeft gegeven. Wij volgen Duitschland gaarne na, maar moeten te dikwijls ondervinden, dat een optreden der kunstenaars hier te lande nog maar weinig waardeering vindt bij de overheid, en pogingen tot machtsvertoon in den regel het omgekeerde uitwerken van hetgeen er mede bedoeld is. Wij zijn op dit punt nog ver ten achteren bij het in andere opzichten zoo achterlijke Pruisen, waarvan de Volksvertegenwoordiging zelf de inmenging van bevoegde kunstkringen in een bouwkunstaangelegenheid uitlokt. Hier is de overheid doorgaans sterk gekant tegen alle ongevraagde inmenging en meenen de heeren de kunstaangelegenheden wel onder elkander te kunnen uitmaken, zonder zich te storen aan de meening dergenen, die daarbij het meeste belang hebben.

Voorloopig is er o. i. nog weinig uitzicht op verbetering van dezen toestand, maar wij zijn toch al reeds zoover gevorderd, dat wij niet meer eenstemmig prijzen, wat de heeren wijzen en dat beteekent al iets.

Een gepatenteerde Schouwburg-Inrichting.

Naar de „Deutsche Bauzeitung" mededeelt hield 4 December j.l. de architect A. Zeh uit München in de Architekten-Verein te Berlijn een lezing over de oplossing van het moderne Schouwburg-vraagstuk.

Aangezien dit vraagstuk is de Residentie aan de orde is en ook van de Hoofdstad gezegd wordt, dat de daar bestaande groote schouwburg niet meer aan de eischen voldoet, achten wij het niet zonder belang de aandacht te vestigen op de reeds in 1908 door Zeh ontworpen inrichting van een schouwburgzaal, die 5000 personen kan bevatten. Deze inrichting is onder D. R. P. No. 235274 door den architect gepatenteerd, en verbindt de beginselen van amphitheaterbouw en galerijbouw op een zeer origineele wijze, gelijk uit de bovenstaande schets te zien is. Behalve een groot parket, zijn twee rangen aangebracht, die eveneens naar den achterwand der zaal stijgen, zoodat een zeer groot aantal recht op het tooneel uitziende zitplaatsen verkregen wordt. Het parket bevat er 1600 en de rangen elk 1700. De zitplaatsen zijn overal in vakken verdeeld, zoodanig, dat elk vak, en dus telkens een betrekkelijk klein aantal plaatsen, zijn eigen uitgang en, voorzoover de hooger gelegen plaatsen betreft, ook zijn eigen trap heeft. Goedkoop kan de oplossing niet genoemd worden, maar vernuftig is zij voorzeker en ook in kleinere schouwburgen is het mogelijk haar in toepassing te brengen, wel te verstaan bij nieuw te bouwen, want in een oud rang-theater deze inrichting aan te brengen, zou op onoverkomelijke bezwaren stuiten en dit lag dan ook geenszins in de bedoeling van den ontwerper.

Prijsvragen.

JURY-RAPPORT der door de Vereeniging „Ons Huis" te Rotterdam uitgeschreven Prijsvraag voor ontwerpen van Arbeiderswoning-meubileeringen.

Met deze prijsvraag, uitgeschreven voor het ontwerpen van eene volledige meubileering in eene daarbij passende

omgeving voor het arbeidersgezin, kwamen de mededingers voor eene moeilijke taak te staan, daar bij het ontwerpen rekening moest worden gehouden met allerlei omstandigheden, die verband houden met de kwesties der massaproductie.

De vraag namelijk om van eenvoudige en goede meubelen, bruikbaar huisraad en eene omgeving van wanden en vloeren een genoegelijk geheel te scheppen voor een vastgestelden bescheiden prijs, laat den ontwerper niet veel ruimte in materiaalkeuze, schrijft hem een spaarzaam gebruik er van voor en is hierdoor aan eene vormgeving gebonden, welke zich bij eene machinale bewerking dient aan te sluiten.

Het ontwerpen van een zeker meubeltype, dat aan genoemde voorwaarden voldoet, vormt ontegenzeggelijk het voornaamste deel der opgave, vooral ook om het inderdaad hooge belang, dat er mee gemoeid is en in deze prijsvraag den grondslag heeft gevormd voor het Bestuur der Vereeniging „Ons Huis".

En wanneer we nu in de lijn dezer overwegingen een indruk zouden moeten weergeven van het algemeen niveau, waarop de ingekomen antwoorden staan, dan kunnen we niet anders zeggen, dan dat slechts enkele ontwerpers voldoende blijk hebben gegeven doordrongen te zijn geweest van het ware belang der opgaven.

Beginnende met de ingekomen antwoorden voor het kleine woningtype, zoo waren daarbij verschillende ontwerpen, die door de jury al dadelijk terzijde konden worden gelegd.

Onder deze eerste schifting behooren de motto's „Travail", „Cirkel in driehoek" (geteekend), „Door willen tot kunnen" en „Y Z", welke beide laatste motto's de twee opgaven groot en klein woningtype tot één inzending hadden samengevoegd.

De meubels van motto „Travail" zijn niet gelukkig, zoowel het ledikant als waschtafel en het buffet zijn bepaald onbeholpen.

Motto „Cirkel in driehoek" (get.) is een inzending zonder een enkel eigen ontwerp van den inzender te bevatten. Het zijn uitsluitend teekeningen, en dan vrij slecht, van allerlei banaal huisraad, hetgeen helaas nog in elken winkel van huishoudelijke artikelen is te verkrijgen.

De inzending onder motto „Door willen tot kunnen" kenmerkt zich eveneens nog door groote onbeholpenheid, met zoo goed als volslagen gemis aan eenige kennis van het meubelvak. Deze zware logge plankmeubels zouden een kamer al heel ongezellig maken. Bij de teekeningen is zoo goed als geen enkel detail gevoegd.

Motto „Y Z" geeft meubels van slechte verhouding, b.v. een stoel van slechts even 30 cM. zitting, fauteuil 40 cM., daarbij verkwistend zware houtmaten; details der kasten enz. onbeholpen.

Bij de tweede schifting der ingekomen ontwerpen van het kleine woning-type vielen de volgende motto's af: „Rust", „Prijsvraag", „Driehoek in cirkel" (get.), „1912", „Twee cirkelsegmenten met rechthoek", „Zonder eenvoud geen gezelligheid", „Eenvoud II" (met 5 teekeningen), „Komfort" en „Anny".

Het aantal goede eigenschappen, aanwezig in de ontwerpen dezer tweede schifting, is helaas nog niet groot te noemen, want ook in deze groep hebben de mededingers zich weinig trachten in te denken in de algemeene eischen, die in de eerste plaats gesteld dienen te worden bij een woning-type met slechts één woonkamer. Om dit gemis met enkele voorbeelden toe te lichten, dan noemen wij den inzender van motto „Rust", die in dit bescheiden milieu een vulhaard en een buffet plaatst; de inzenders van de motto's „Twee cirkelsegmenten met rechthoek" en „Prijsvraag" plaatsen eveneens een buffet in de kamer; terwijl motto „Komfort" een boekenkast, luxueuze bloementafel en theetafel enz. er bijvoegt.

Dat de bovenstaande groep inzendingen reeds bij de tweede schifting moest terzijde worden gelegd, daarover kan in het kort 't volgende worden medegedeeld.

Motto „Rust". Aan algemeen te stellen eischen voor een hier bedoeld woning-type is niet voldaan, een buffet als belangrijkst meubel der inzending is niet in de eerste plaats noodig. Dit buffet is geteekend met voorstijlen van 2½ duims hout, zijstukken ledikant niet gelukkig, details ontbreken.

Motto „Komfort" lijdt aan gebrek aan inzicht van algemeene eischen. Niet alleen zit dit in de keuze der meubels, doch ook in de opvatting daarvan, vooral ook wat de samenstelling aangaat zijn dit te veel bazar-meubels, te weinig eenvoudig en degelijk. Een woord van lof verdient deze inzender voor zijne uitvoerige detailteekeningen, waarmede hij in dit opzicht gunstig afsteekt bij het grootste deel der inzenders.

Motto „Driehoek in cirkel" (get.) getuigt van weinig eigen vinding, verder armoedig in vorm en samenstelling zonder eenvoudig te zijn. Alle meubels zijn in eikenhout geschilderd, hetgeen nòch practisch nòch genoegelijk kan zijn voor een woonkamer.

Motto „Prijsvraag" is wat algemeene vormgeving aangaat in hetzelfde karakter van zoovele inzendingen, waarbij alles recht, zonder eenige lenigheid in de lijnen der regels, stijlen, pooten enz. Het teekenwerk dezer inzending is vrij goed, terwijl de kleine kleurteekening tot de beste behoort, die bij deze prijsvraag zijn ingekomen.

Motto „Twee cirkelsegmenten met rechthoek" behoort tot de goede inzendingen dezer groep. De algemeene vormgeving is niet kwaad, voorzooverre dit betreft de woonkamer-meubels, ofschoon de bekleede fauteuils wel niet voor f 10.— zullen zijn te leveren. De slaapkamer is minder geslaagd; een waschtafel als toilet opgevat is minder passend voor deze opgave en zou ook voor f 20.— niet zijn te maken.

Motto „Eenvoud II" (met 5 teekeningen). Ofschoon deze inzending weinig belangrijks oplevert, moet zij toch gerangschikt worden onder het betere gedeelte dezer groep.

Motto „1912" behoort eveneens tot de betere inzendingen dezer groep; er is evenwel te weinig eenheid in den vorm der meubels. Deze inzender heeft geen buffet als hoofdmeubel in de woonkamer geplaatst, doch een linnenkast, waardoor hij in dit opzicht gunstig afsteekt, terwijl dit meubel tevens niet kwaad is en geplaatst in een aardige eenvoudige wandoplossing. Tevens geeft hij in zijne toelichting met toevoeging van stalen en monsters een goede prijsberekening.

Motto „Zonder eenvoud geen gezelligheid". De stoelen in de woonkamer zijn niet kwaad, de kast is voor deze woninginrichting een onpractisch meubel, slaapkamer weinig geslaagd, vooral de ledikanten, bij deze inzending is geen enkel detail gevoegd.

Motto „Anny". Deze inzending behoort wat teekenwerk aangaat onder de aardigste zoo niet de aardigste. De teekeningen zijn keurig opgeplakt op zwart karton, zoodat het er inderdaad heel verzorgd uitziet, vooral de enkele waterverftteekeningen. Evenwel is er zoo goed als geen enkel detail bij. Bovendien zouden deze meubels al heel weinig passen in het bedoelde eenvoudige arbeidersgezin. Verder zouden de meubels te kostbaar worden, ofschoon de ontwerper lage prijzen aangeeft, als: f 46.— voor de kast, f 8.— per fauteuil enz.

Na de beide bovengenoemde gehouden eerste schiftingen der inzendingen voor het kleine woning-type, bleven thans de volgende motto's over:

„Schijnen is een ijdele waan, Op het wezen komt het aan",

„Eenvoud in het huiselijk leven, doet den mensch naar hooger streven",

„Eenvoud (a)". (Dit motto „Eenvoud" werd door de jury (a) genoemd ter onderscheiding van andere inzendingen onder hetzelfde motto.).

„Eigen",

„Stop",

„Waarheid en Eenvoud" en

„Colla".

De inzending onder motto „Schijnen is een ijdele waan, Op het wezen komt het aan" geeft in de kleurteekeningen goede opvattingen van eenvoudige wandverdeelingen, waren de meubels op zichzelf daarmede in overeenstemming geweest dan had de inzender onder het laatst aangeblevenen behoord.

Motto „Stop" viel daarna af. Het teekenwerk is van een goed en vaardig teekenaar, vooral de enkele gekleurde teekeningen zijn zeer geslaagd. De meubels zijn evenwel niet gelukkig en wel wat erg simpel, en verraden dat de inzender nog geen meubelteekenaar is, ook van constructie zijn de meubels vrij slecht te noemen, houtmaten te zwaar enz.

Motto „Waarheid en Eenvoud". De plaatsing der meubels is niet geschikt, dit ligt vooral aan de plaatsing der schoorsteenmantel. In de slaapkamer ontbreekt een waschtafel. De paneelen der kasten zijn te groot in aantal, dit is zoowel als kastdeur niet gunstig van ontwerp, doch geeft bovendien veel onderhoud. Het eenige detail op ware grootte door den ontwerper aan zijne inzending toegevoegd, laat zien, dat hij verkwistend zwaar hout wenscht te gebruiken.

Motto „Eenvoud in het huiselijk leven, doet den mensch naar hooger streven" behoort om hare groepeering der meubelen en verdeeling der wanden tot de beste inzendingen. Toch is het geheel te veel opgevat, alsof er eene meubileering was gevraagd voor een tijdelijk buitenverblijf, vooral ook om de beslist groene kleur van al de meubelen, kasten, banken, stoelen, tafels, enz. Dit karakter van tijdelijke bestemming wordt nog versterkt doordien van de kasten en buffet, de deuren zoowel als de zijpanden geheel uit kraalschroten zijn gemaakt; dit laatste is ook uit het oogpunt van onderhoud niet aan te bevelen. De tafel is zoowel onpraktisch als slecht van vorm. De stoelen zijn te weinig van eigen vinding, te veel treffende overeenkomst met Vechelsche matstoelen.

Motto „Eenvoud (a)" behoort onder de beste inzendingen en was bij de laatste aangeblevenen. Van algemeene opvatting is deze inzending echter minder gelukkig dan de beide laatst aangeblevenen, de groote kast als linnenkast is niet uitneembaar, terwijl een open buffet ook zijn bezwaren heeft. Wat algemeene vormgeving aangaat konden deze meubels niet genoeg waardeering verkrijgen bij de jury om de inzending voor een prijs in aanmerking te doen komen. Een woord van lof over de detailleering mag ten slotte den inzender zeker niet ontbreken.

Voor het kleine woning-type bleven eindelijk de beide inzendingen onder de motto's „Eigen" en „Colla" over.

Motto „Colla" is misschien de meest betrouwbare inzending wat de mogelijkheid van uitvoering aangaat voor de vastgestelde prijzen. Lang heeft de jury deze inzending beoordeeld, toch meende zij om verschillende zwakke punten, die er in voorkomen, aan de inzending onder motto „Eigen" de voorkeur te moeten geven.

Zoo waren de stoelen van motto „Colla" niet gelukkig, zonder lendenregel, bestaat de rugleuning bij sommige stoelen uit een overdreven breede kap, verder is de kast opgevat als linnenkast evenwel niet uitneembaar, maar uit één stuk. Jammer is ook, dat de inzender zoo weinig details van zijn werk geeft; uit wat er van is gegeven, in de details der kast b.v., blijkt dan dat ook hier weer geen erge spaarzaamheid van materiaal betracht is. Toch meende de meerderheid der jury dezen inzender de onderscheiding der premie, groot f 40.—, te moeten toekennen. Terwijl motto „Eigen" als de best geslaagde inzending mag worden beschouwd. Ofschoon er verschillende inzendingen zijn, wier teekenwerk grootere aantrekkelijkheid bezit, zoo zijn toch de teekeningen van motto „Eigen" van een bevredigend rustig karakter, vooral wat aangaat de kleurteekeningen, hetgeen op zijn beurt heel gunstig werkt voor den totaalindruk van de inrichting der vertrekken, en verdeeling der wanden. Stoelen en fauteuils behooren tot de beste der verschillende inzendingen. De uitslagen op ware grootte van een der kasten is volledig gedetailleerd, dit is een goede meubelteekening, spaarzaamheid is betracht zoowel in materiaal als in bewerking. De jury betwijfelt echter ten zeerste de juistheid der bijgevoegde begrooting. Mocht echter na genomen informatie blijken, dat de ontwerper van motto „Eigen" volgens de prijsopgaven de volle verantwoordelijkheid eener goede uitvoering zijner meubelen aanvaardt, dan meent de jury hem den 1en prijs, groot f 80, te moeten toekennen, zoo niet, dan wordt hem de premie van f 40.— toegewezen, evenals motto „Colla".

De inzendingen voor het groote woningtype.

Bij de eerste schifting der inzendingen voor de kleine woning vielen tevens twee inzendingen af voor het groote woningtype, daar de inzenders onder de motto's „Door willen tot kunnen" en „Y Z" de beide prijsvragen tot éénc inzending hadden samengevoegd. De opmerkingen boven gemaakt, over hunne ontwerpen, voor de kleine woning, zouden wij hier knunen herhalen, alleen kan er nog bij worden opgemerkt, voor wat betreft motto „Y Z", dat in eikenhout geschilderde meubels zeker niet zijn aan te bevelen. Bij de tweede schifting van het groote woning-type vielen de volgende motto's af: „Travail", „Prijsvraag", „Dar", „Eenvoud I" met 7 teekeningen en „Cirkel met vierkant en driehoek".

Motto „Travail" was met zijn groot woning-type wel beter dan met het kleine, welke laatste ook reeds bij eerste schifting afviel, toch kunnen van deze inzending weinig goede eigenschappen worden vermeld.

Motto „Prijsvraag" staat als geheel op dezelfde hoogte als zijn inzending voor het kleine woning-type. De slaapkamer-meubels, in 't bijzonder de ledikanten zijn al heel weinig geslaagd. Ook hierbij zijn weer de kleurteekeningen op kleine schaal zeer aardig uitgevoerd.

Motto „Dar" is eveneens van volkomen hetzelfde karakter, als motto „Anny" voor het kleine woning-type van denzelfden inzender, zeer geslaagde kleine kleurteekeningen, ameublement voor ontvangkamer te veel salon-ameublement, hetgeen blijkbaar ook zoo door den inzender is bedoeld, in verband met vormgeving en materiaalkeuze n.l. zeer donker gebeitst eikenhout of mahonie, evenwel... voor de groote kast is f 34.— uitgetrokken.

Motto „Eenvoud I" met 7 teekeningen behoort tot het betere deel der tweede schifting groot woning-type. En ten slotte motto „Cirkel met vierkant en driehoek", waarvan de inzender zich alleen tot de groote woning heeft bepaald. Hij heeft te veel gedacht aan een salon-ameublement, onder meer teekent bij een salonmeubel met een spiegel zoowel in de boven- als onderkast, waarvan de laatste 18 cM. boven den grond is, dit is voor een spiegel wel wat laag bij den grond. De inzender geeft verder een waschtafel, waarvan het blad 35 cM. breed is, met een buitengewoon hooge spiegel erop enz., enz.

Thans zijn voor de groote woning nog de volgende motto's overgebleven: „Eenvoud" met 10 teekeningen, „Waarheid en Eenvoud", „Jette" en „Eenheid". Van deze vier inzendingen voor de groote woning viel „Waarheid en Eenvoud" af. Geheel in hetzelfde karakter gehouden als de inzendingen voor het kleine woning-type van denzelfden ontwerper, zoo is echter zijn inzending groote woning onvoldoende van meubileering en meer in het bijzonder de ontvangkamer. Het groote meubel met glasdeurtjes in de bovenkast is niet gelukkig van opzet, bovendien te zwaar, details ontbreken.

Motto „Eenvoud" en motto „Eenheid" zijn beide heel goede inzendingen, er is door deze inzenders serieus werk geleverd, zoowel in de op-kleine-schaal teekeningen als in de detailleering. De interieurtjes van „Eenvoud" zien er heel genoegelijk uit, met aardige kleurverdeeling vormen deze met de groepeering der meubels een gezellig geheel. Jammer, dat de meubels op zich zelf minder gelukkig zijn, vooral de kasten zijn wat erge planken-meubels, ledikanten met latwerk, en dan de hoekkast zal voor f 18.— wel niet te leveren zijn. Rustbank-details met achtkanten voorstijl? enz.

Motto „Eenheid" is eveneens een heel goede inzending, dezelfde goede eigenschappen van motto „Eigen" vinden wij er in terug. Motto „Jetta" daarentegen is met deze inzending beter dan die van het kleine woning-type van denzelfden inzender onder motto „Colla". De inzendnig onder motto „Jetta" geeft als geheel een betrouwbaren indruk, de inzender heeft zich weten te beperken in verband met de bescheiden prijzen en heeft daardoor niet meer gegeven dan de prijzen toelaten. In dit verband gezien, ontwerpt motto „Eenheid" wel wat veel voor het geld, dat besteed mag worden, daarentegen geeft hij in de huiskamer matstoelen van bekend model.

De kasten van motto „Eenheid" zijn twijfelachtig laag begroot; terwijl hij verder de fauteuils teekent en detailleert zonder ze op de begrooting te brengen.

Bij de verschillende deugden van inzending motto „Jetta" mag ten slotte nog de goed ontworpen kast genoemd worden.

De jury kwam tot besluit aan de inzending van motto „Jetta" de voorkeur te moeten geven boven de beide inzendingen van motto „Eenvoud" en „Eenheid" en kende den eersten prijs, groot f 100.—, toe aan den ontwerper van motto „Jetta", en kende aan de beide inzenders der motto's „Eenvoud" en „Eenheid" elk een premie toen van f 25.—.

De Jury,

K. P. C. DE BAZEL.
H. P. BERLAGE Nzn.
HERM. v. d. KLOOT MEIJBURG.
C. W. NIJHOFF.
Kl. VAN LEEUWEN, Rapporteur.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 12. Officeel gedeelte.
Gasthuis te Katwijk aan Zee, arch. H. J. Jesse, met afbeeldingen.
Een wijziging der Woningwet, door Schaad.
Waterbouwkundig werk op Texel, door Anton Salm, met afbeeldingen.
De beveiliging tegen brandgevaar van hooge gebouwen, door Mr. W. H. A. Elink Schuurman.
De Technische opleiding van den opzichter der Militaire Genie.
Ingezonden stukken. De secretaris der vereeniging «Plichtsbesefe contra den heer J. L. B. Keurschot.

ARCHITECTURA No. 12. Mededeelingen betreffende het Genootschap.
Verslag van de 1310de Gewone Ledenvergadering van 20 Maart 1912.
Moderne Bouwkunst in Amerika. Frank Lloyd Wright, architect te Chicago.
De bebouwing van den Dam door A. W. Weissman.

DE BOUWWERELD No. 12. Billijkheid of willekeur.
De Bouwverordening en het Woningvraagstuk, door D. E. Wentink (vervolg), met afbeeldingen.
Het huis «De Hantboogh» te Delft met afbeeldingen.

DE INGENIEUR No. 12. Mededeelingen betrekkelijk het ontwerp Electriciteitswet der Staatscommissie voor de Electrische geleidingen. Voordracht gehouden in de Vergadering der Afdeeling voor Electrotechniek van 24 Februari 1912, door L. M. Barnet Lyon c. i.
De bepaling van den vertragingscoëfficiënt voor de enkelvoudige leidingen van de rioleering van Santiago de Chile, door Prof. G. H. van Mourik Broekman c. i.
De haven van San Antonio (Chili), door H. A. van IJsselsteijn c. i. met afbeeldingen.
Heeft de Soebang-spoorweg zijn reden van bestaan verloren? door H. E. Prins.
Zon-eclips van 17 April 1912.
Internationale Tentoonstelling en Congres voor rookbestrijding te Londen.
Vergadering van de Afdeeling voor Spoorwegbouw en Spoorwegexploitatie van het Kon. Inst. van Ing. van 16 Maart 1912.
Ingezonden stukken. Titaanijzerzand, door G. Duijfjes m. i. — Titaanijzerzand door W. Sieger t.

TECHNISCH WEEKBLAD (B. v. T.) No. 12. Officieel gedeelte. — Verslagen van vergaderingen.— Commissie voor de statistiek.— Dieselmotoren voor zeeschepen (vervolg). — De verschillende methoden, waarop eindverbindingen van spoorstaven, zonder laschplaten, worden tot stand gebracht (slot). — Prijsvraag. — Vragenbus.

DE AANNEMER No. 12. Een onmisbare bestekbepaling.
Rotterdam geeft het voorbeeld.
Kanaalplannen Twenthe.

DE NEDERLANDSCHE KLEI-INDUSTRIE No. 38. De Zig-zag-oven (Ingezonden). — Iets over betonbouw. — Vereeniging tot bevordering van rookvrij stooken. — Ingezonden mededeelingen.

DE NATUUR. uitgave van J. G. Broese te Utrecht, bevat in afl. 3: Formatie, vindplaatsen en exploitatie van basalt B. J. Kerkhof. — Het intieme zwamleven (Slot): D. J. van der Ven. — Apparaten voor het opzamelen van electrische warmte: S. Snuijff. — Iets over bijten en kauwen: D. S. S. — Iets uit de Physische Chemie der metalen en legeerin. gen (slot): Dr. H. W. Woudstra. — Marconi's Transatlantische dienst: A. H. de Voogt. — Het trekken der zwaluwen: J. J. Hof. — De Zoneclips van 16—17 April 1912: Dr. L. Yntema. — Eenvoudige Proeven: De verdeeling van de magneetkracht in een magneet: Dr. A. J. C. Snijders. — Korte Mededeeling — Boekaankondiging. — Correspondentie. — Maandelijkch Weerbericht: C. L. de Veer.

DEUTSCHE BAUZEITUNG No. 20. Eisenkonstruktionen des Geschäftshauses Ecke Köninggrätzer- und Köthener-strasse in Berlin Slot). — Die neue Christus-Kirche in Mannheim (Slot) met vele afbeeldingen — Schloss Weiherburg bei Innsbruck, ein Museum für tirolische Volkskunst und Gewerbe.

No. 21. Der engere Wettbewerb zur Erlangung von Entwürfen für den Neubau des Königlichen Opernhauses in Berlin. — Das Bauwesen im Deutschen Reichshaushalt 1912. — Anliegerbeiträge für Straszen- und Kanalbaukosten und Geländestellungspflicht der städtischen Grundbesitzer im Grosszherzogtum Hessen früher und jetzt. — Energieversorgung der Städte.

No 22. Neubau der Dove-Brücke in Charlottenburg. stadsarch. Zangermeister, met afbeeldingen. — Der engere Wettbewerb zur Erlangung von Entwürfen für den Neubau des Königlichen Opernhauses in Berlin (vervolg). — Plaat: Stiftskirche in Brauweiler.

No. 23. Die Rosen-Apotheke in München. arch. Gebr. Rank, met afbeeldingen.— Uebersicht über die Inventarien der Bau- und Kunstdenkmäler in Deutschland und einigen ausserdeutschen Ländern

No. 24. Der Neubau der Ober-Realschule in Glogau, arch, Stadtbaurat W. Wagner, met afbeeldingen.

Gemengd Nieuws.

BINNENLAND.

UTRECHT. In de maand Juni 1910 is hier ter stede opgericht: het «Utrechtsch Kunstverbond» dat samenwerking bedoelde tot stand te brengen tusschen de verschillende te Utrecht bestaande kunstvereenigingen.

HINSE & VAN ELLINKHUIZEN. Uitvoering van werken in Gewapend en Ongewapend Beton
Nassaukade 504. Telef. 1258. AMSTERDAM.
Voorl. Ontwerpen en Begrootingen gratis.

Het bestond eerst v. n. in naam, tot in October 1911 een meer omvattend werkplan werd gemaakt, dat sedert de ledenvergadering van 22 Febr vaster vorm aannam door de instelling van „Raden", die dit plan zullen hebben in te leiden. 13 Maart had daarop een vergadering van de voorzitters der raden, en 25 Maart, een van de leden der raden plaats.

Het werkplan omvat:

1e. De vaststelling van een leergang in het vakonderwijs hier ter stede en het ontwerpen van een daarmede verband houdende vakleerling-overeenkomst.

2e Het oprichten van een museumvereeniging.

3e. Het regelen van tentoonstellingen op kunstgebied in overleg met de vereenigingen welke deze op touw zetten kunnen.

4e. Het verkrijgen van ontwerpen voor een zoowel practisch als kunstwaardig uitbreidings- en bouwplan voor de gemeente Utrecht.

5e. De instelling van een raad tot voorlichting, bij de behandeling van bouwkundige vraagstukken.

6e. Het stichten van een kunstenaarshuis.

7e. Het houden van werkvergaderingen.

8e. Het uitgeven van een uittreksel der jaarverslagen van de vereenigingen, die geacht kunnen worden zich met kunstbelangen bezig te houden.

9e. Het verbreiden van hedendaagsche kunstbegrippen door geschriften.

De heer C. J. A. Begeer sedert Juli 1911 voorzitter, deelde mede welke vereenigingen zich reeds bij het „Kunstverbond" hadden aangesloten, en besprak met de leden uitvoerig het werkplan, waarvan eenige punten als 't uitbreidingsplan van de gemeente Utrecht en het stichten van een kunstenaarshuis, zeker nog in de verre toekomst liggen, de andere echter tot directe werkzaamheid aanleiding kunnen geven.

HAARLEM. De gemeenteraad van Haarlem heeft onlangs besloten in dank te aanvaarden een geschenk van f 12,000, aangeboden door de vereeniging Haarlem, om daarvoor weer op te bouwen den toren op het raadhuis, welke in 1772 wegens bouwvalligheid werd afgebroken.

— De plannen, om te Bloemendaal een R.-K. Kerk te bouwen, hebben, naar de O. H. Ct. verneemt, thans vasten vorm aangenomen.

De kerk zou moeten verrijzen op terrein van den heer Maas aan de Zomerzorgerlaan achter het hotel Welgelegen. Aan deze kerk zou dan tevens eene opleidingsschool voor jongens worden verbonden.

Een en ander zal binnen twee jaar gereed moeten zijn.

HAARLEM. Voor den bouw van een administratiegebouw aan de lichtfabrieken alhier vragen B. en W. een crediet van f 37.000.

NIJMEGEN. In een dezer dagen gehouden bijeenkomst van ingezetenen heeft de ingenieur Reijntjes zijn denkbeelden medegedeeld omtrent het leggen van een vaste brug over de Waal, niet ten Oosten van de stad (Hunerpark) doch een 400 M. ten Oosten van de spoorbrug.

Naar hij betoogde, zou een brug daar in het belang zijn van de oude stad, welke geheel buiten het verkeer zou liggen als de brug kwam op eerstgenoemd punt. Wel zouden enkele blokken woningen moeten worden gesloopt (onteigend) maar tegenover deze meerdere kosten zou staan veel vermindering van uitgaven voor den bouw der brug, daar deze veel korter zal zijn dan een brug ter hoogte van het Hunerpark.

Het door den heer Reijntjes ontworpen plan vond bij de aanwezigen in alle opzichten instemming. Besloten werd naar de uitvoering te streven. Reeds werd een adres aan den gemeenteraad vastgesteld en eene commissie gevormd, welke aan de verdere beweging leiding zal geven.

Eene openbare vergadering zal binnenkort worden gehouden.

BRIELLE. In verband met de restauratiewerken aan de St. Catharinakerk is den Briel bezocht door den heer Joseph Cuypers, die uit naam der regeering het verwerkte kwam opnemen.

In het afgeloopen jaar zijn aan de beuk aan de Noordzijde de vier ramen in stijl gerestaureerd en van zeer fraai glas voorzien, terwijl bleek, dat de ornamentiek van de raamkoppen nog een weinig gekleurd moet worden. Een van die ramen is datgene, waarin het medaillon voor Rochus Meeuwiszoon is aangebracht.

Ten opzichte van de glasruiten geeft de kerk als 't ware een overzicht van wat er in deze gedurende het laatste tiental jaren is overdacht en toegepast. Aan de Zuidzijde vindt men groenachtig ondoorschijnend glas, terwijl de laatste gerestaureerde ramen schitterend doorschijnende ruiten te aanschouwen geven.

Het schijnt eenigszins vreemd, dat dergelijke proefnemingen in een oud monument worden uitgevoerd, maar het zal wel niet de bedoeling zijn deze staalkaart te laten bestaan, doch daaruit die beglazing te kiezen, welke blijkt het best in dit gebouw te passen.

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Trottoir-, Terrazzo- en Granietteegels, Trottoirbanden, Kunstgraniet, Drijfsteen, Tennisbanen, enz. — — —

„HET WINKELHUIS"
TECHNISCH BUREAU EN WERKPLAATSEN
NIEUWE KERKSPLEIN 16 - HAARLEM
FABRIEK VAN Pui- en Winkelbetimmeringen — Complete Winkelinrichtingen — —

R. TIMMAN. Stoom-Timmerfabriek „DE ATLAS".
— Prijsopgaven worden op aanvraag verstrekt. —
HOUTHAVEN, AMSTERDAM. — Tel. 3905.

WATERBRONNEN, ONTIJZEREN HARDEN
N.V. DIEPBOOR Mij. „VULKAAN", v/h. J. DE BOER & Co., LEEUWARDEN

DE REPRODUCTIE COMPAGNIE
CLICHÉ'S
Rotterdam

Telef. No. 5716. Telegr.-Adres: SPEK Wijnhaven.
A. VAN DER SPEK Mz.
AANNEMERSGEREEDSCHAPPEN.
WIJNHAVEN No. 98 Z.z., ROTTERDAM

G. J. A. TRESTORFF, voorheen G. VAN HEERDE.
AMSTERDAM. — Opgericht 1830. — Telefoon 1551.
Brandkasten, Kluisdeuren, Safe-Deposits, etc.

Staaldraadwarenfabriek „AMSTERDAM"
Haarlemmerweg 329 te AMSTERDAM.
Telef. Interc. 478.
Draadvlechterij.
Fabriek van Hek- en IJzerwerken.

NAAML. VENN. voorh. A. SINGELS Azn.,
DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.
Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

PAPIERSTUC voor PLAFOND- en WANDVERSIERING in alle stijlen en volgens teekening.
Vraagt gratis Brochure en Prospectus aan de
Opgericht 1890. - Tel. Int. 3613.
EERSTE NEDERLANDSCHE PAPIERSTUCFABRIEK
VOORHEEN BENNEWITZ & CO. - - AMSTERDAM.

47STE JAARGANG. ZATERDAG 6 APRIL 1912. No. 14

DE OPMERKER.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau »DE OPMERKER", Stephensonstraat 92, 's-GRAVENHAGE.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . f 5.—
Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België . . . . . » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50
(Uitsluitend bij vooruitbetaling)

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.

Brieven van Piet van Diever.

XIX.

Amice Redacteur!

Er is een tijd geweest, dat de bouwmeesters bouwden, met bouwen den kost verdienden, soms rijk werden, met bouwen, zoo zij talent hadden, naam maakten en zelfs roem verwierven. Die tijd schijnt voorbij te zijn of bedrieg ik mij, en houden de eigenlijke bouwmeesters zich schuil en zijn die, welke men ziet, geen eigenlijke bouwmeesters? Men zou het haast gaan gelooven, want men kan geen courant of weekblad opnemen of men vindt er, niet de vermelding van bouwwerken, die ondernomen zijn of zullen worden, of de beschrijving van voltooide, maar allerlei korte en lange verslagen van voordrachten en lezingen, alsmede verhandelingen voor de courant geschreven over bouwkunstaangelegenheden en daaronder kan men heel wat verstaan, en dat alles is afkomstig van architecten.

Vroeger lieten wij het houden van lezingen over aan nutskezers, letterkundigen en predikanten en het vertoonen van den tooverlantaarn aan Bamberg en Maju. Het was in het algemeen een moeilijk ding, om technici, ook in een besloten kring van vakgenooten, aan het praten te krijgen over vak of kunst. Deden zij het, dan was het aarzelend en zich verontschuldigend, dat zij geen redenaars waren en hun voordracht daarna aan de courant af te staan, daartoe waren zij in den regel in het geheel niet te bewegen als zijnde naar zij beweerden, nog minder schrijvers dan sprekers.

Ongetwijfeld waren zij dikwijls te bescheiden in de waardeering van eigen kracht, maar zij zochten die niet in het flux de bouche, noch in de schrijfpen. En hoe is het thans? Men ziet architecten, die bijna niet anders doen dan voordrachten houden, dat schijnt voordeeliger te zijn dan bouwen. Zij vinden een dankbaar publiek, dat op afwisseling belust, gaarne gebruik maakt van een nieuwe gelegenheid om zich te diverteeren, nu eens met zaken van kunst en schoonheid. Zij, die welbespraakte architecten, oogsten lof en applaus met hun redevoeringen, zij worden er bekend door, meer dan door hun bouwwerken en, wat de deur dicht doet, zij hebben weinig of geen last van de critiek, die hun somtijds het leven zoo zuur kan maken, wanneer zij feitelijk aan den weg timmeren.

Het publiek slikt alles en waagt het niet, met den spreker in debat te treden. Wanneer de architect optreedt in den kring zijner vakgenooten, wordt hem door een collega nog wel eens, op minder malsche wijze, onder het oog gebracht, dat hij schermt met „beweringen" en dat wat hij beweert niet waar is. Bij een optreden in het publiek is dat gevaar al zeer gering. Hoogstens komt er een paar dagen later een ingezonden stukje in de courant, waarvan geen mensch notitie neemt.

Ik vertrouw, dat gij niet meenen zult, dat het afgunst is, die mij het hier voorafgaande in de pen gaf. Ik misgun niemand iets, zelfs niet het genoegen zijn eigen stem te hooren of zich te verheugen in een succes van geringe waarde. Ik heb ook een tijd gehad, dat ik voordrachten

hield, ook somtijds voor een gemengd publiek. Het is mij dan wel overkomen, dat ik naderhand, als ik nog eens overwoog, wat ik eigenlijk verteld had, en mijn dankbare toehoorders weer voor mij zag, dacht „een kinderhand is toch gauw gevuld, ik had mij niet eens zooveel moeite behoeven te geven, want de quintessens is toch maar door enkelen gesnapt."

Een beetje verwaand, om zoo te denken, nietwaar?

Maar dat is het toch eigenlijk niet, want zelden was ik tevreden over mijzelf en, te laat natuurlijk, schoot mij meestal in de gedachte, ik had dit of dat anders moeten zeggen, dat zou veel beter zijn geweest, of wel, ik heb daar iets beweerd, dat eigenlijk kant noch wal raakt. Dan was mijn ergernis grooter dan mijn zelfvoldaanheid, maar per slot van rekening, hinderde het niet, want niemand van mijn toehoorders had het opgemerkt.

Nog eens, ik misgun onzen collega's niet zich te verbeelden, dat zij zaaiers zijn, die uitgaan om te zaaien, met de bekende gevolgen, die men beschreven kan vinden in de bekende gelijkenis. Maar over den te verwachten oogst heb ik zoo mijn eigen denkbeelden en laat mij het maar dadelijk zeggen, ik verwacht er niet veel van. Wanneer men een kleermaker een schaaf in de hand geeft, of een timmerman met schoenmakersgereedschap uitrust, kunnen zij weinig daarmede uitrichten. Mankeert er iets aan de gereedschappen, waarmede zij vertrouwd zijn, dan zullen zij toch redelijk goed werk kunnen leveren, dit zal dan grootendeels van hun bekwaamheid afhangen.

De architect, die den katheder beklimt of naar de pen grijpt, neemt gereedschappen ter hand, de spreektaal en de schrijftaal, die de zijne niet zijn. Men zal mij tegenwerpen, dat een timmerman het door oefening toch ook een heel eind in het schoenmaken brengen kan, doch hij zal er dan steeds op moeten rekenen, dat de schoenmakers hem met een variant op het bekende spreekwoord: „Ne sutor supra crepidam" zullen toeroepen; „timmerman blijf bij je schaafbank!"

Heeft de bouwmeester dan niet genoeg meer aan zijn eigen taal, de vormentaal der bouwkunst?

Die taal, veel rijker en voller van uitdrukking, dan alle spreek- en schrijftalen der wereld bij elkander, de taal bovendien, waarin hij speciaal geleerd moet hebben, zich uit te drukken, die hij, zoo hij werkelijk bouwmeester is, ook meester moet zijn.

Voelt men dan niet, ik vraag dit meer bepaald aan die collega's, die ons steenen voor brood geven, woorden in plaats van kunstvormen, hoe moeilijk het is, om in bouwkunst met woorden te zeggen, wat men te zeggen heeft?

Ik geef toe, de lichtbeelden helpen tegenwoordig een handje mee, maar het blijft gebrekkig en onvolkomen werk, dat met deze gereedschappen te voorschijn wordt gebracht en dat terwijl aan de bouwkunst middelen ten dienste staan, waarmede men het brengen kan tot een volkomenheid van uitdrukking, die in geen andere kunst te bereiken is.

Wat is een geïllustreerde beschrijving van de Piramiden, het Parthenon, de St. Pieterskerk, de Boro-Boudour, de Kathedraal van Amiens, vergeleken met het kunstwerk zelf en zegt niet een enkel detail, een fragment zelfs, ons meer dan de mooiste redevoering? Niet over het gebied der rethorica of der fraaie letteren loopt de weg, die voert naar de idealen der bouwkunst en naar den roem harer beoefenaars.

De bevordering der bouwkunst wordt weinig gediend door voordrachten met lichtbeelden. Maar, al weder zal men mij tegenwerpen, de belangstelling voor bouwkunst wordt er toch door gewekt, bij het groote publiek en die belangstelling hebben wij allereerst noodig. Mijn waarde collega's laten wij ons zelf dit toch niet wijs maken. Voor mij is die belangstelling een groot woord, in werkelijkheid, geloof mij, is zij zeer gering. Het groote publiek komt naar uw voordrachten luisteren, uw lichtbeelden aangapen, het leest uwe artikelen (of slaat ze over) en gaat daarna zijns weegs.

Dus gij beweert, dat het auditorium er niets van medeneemt, dat er niets van hangen blijft, dat nawerkt ten goede? Neen, dat beweer ik niet, maar ik onderscheid het groote publiek van die enkelen, die werkelijk wat medenemen van zulk een voordracht of wat in zich opnemen van een artikel, die enkelen wier belangstelling niet gewekt behoefde te worden, omdat die reeds bestond, die enkelen die ontwikkeld genoeg zijn, om zooveel van kunst te begrijpen, dat zij daarover een eigen oordeel hebben. Zij schromen niet, dat oordeel uit te spreken en gij zult toch toegeven, dat men daaraan meer waarde kan hechten dan aan den bijval der menigte.

Noem mij nu ouderwetsch, reactionnair desnoods in mijn opvatting, ik erken het, ik voel niet veel voor sociale kunst en het wil er bij mij niet in, dat de middeleeuwsche kathedralen beschouwd moeten worden als typen van de uitdrukking van den volksgeest. Het publiek der middeleeuwen stond waarschijnlijk nog met een veel onnoozeler gezicht tegenover die kunstwerken, dan het tegenwoordige tegenover de Amsterdamsche Beurs.

Men zou heel wat werk hebben, om mij te bekeeren van de meening, dat in die kathedralen in de eerste plaats te zien zijn individueele uitingen van de meesters en gezellen, die ze tot stand brachten, kinderen van hun tijd weliswaar, doch door hun tijdgenooten slecht verstaan en begrepen, ook al weder met uitzondering van enkelen.

En evengoed als toen, hebben wij nu met die enkelen rekening te houden, want zij zijn even welbespraakt en even vaardig met de pen, meer gewoon dan wij architecten, om daarmede om te gaan zijn, of onze invloedrijkste vrienden, of onze gevaarlijkste vijanden, al naar men het nemen wil.

Zij geven den toon aan, waarin het groote publiek ten slotte medezingt. Zij zijn geen bouwmeesters, mogen dus niet meepraten, meent gij, maar nu ga ik tegenwerpingen maken en vragen, bestaat de bouwkunst alleen voor de architecten?

Men zou het gaan denken, als men leert, hoe zij onder elkander de aangelegenheden hunner kunst bespreken en zeer teekenend is in dit opzicht, wat er in de Amsterdamsche bouwkunstkringen alzoo gezegd is over de welhaast beruchte Dambebouwing.

Ik heb ook eerst gedacht, dat er op den Dam een groote veldslag geleverd zou worden en ik heb op het punt gestaan, om aan de heeren van de Maatschappij van Nijverheid, die het zoogenaamd Plan 1913 hebben bedacht, dat sedert eenigen tijd in alle dagbladen circuleert, te schrijven. Dat plan beoogt, zooals gij weet, om Nederland in het gedenkwaardig jaar 1913 te maken tot één groote publieke vermakelijkheid. Een schitterend plan, en ik had de heeren willen helpen aan een schitterend idee, een tournooi van architecten, geharnast en te peerde, ieder uitgerust in den stijl waarvoor hij 't meest voelt, gewapend met het wapen, waarop hij 't sterkst is en vooral ieder op zijn eigen stokpaardje.

De Dam heeft als historische plek veel beleefd, maar zulk een schouwspel toch nog nimmer, en dat met het Paleis, de Groote Club, de Bijenkorf, de Beurs en den afbraak als achtergrond; probeer eens u voor te stellen, wat dat worden kon, Naatje zou er van omvallen.

Helaas de water-en-melk-motie van Architectura et Amicitia heeft mij van mijn voornemen doen afzien, maar toch heeft de Dambebouwing mij een aangenaam en leerzaam uurtje bezorgd en bijgedragen, om een vervelende reis te bekorten, die ik dezer dagen maken moest.

Ik trof in den trein een ouden kennis, geen collega, maar een meester in de rechten, een ontwikkeld man en aardig prater, een man van smaak, die zich interesseert voor kunst, voor literatuur, voor schoonheid, voor dierenbescherming, voor Heemschut, voor het woningvraagstuk en wat al niet meer, in één woord, een van die enkelen, waarover ik het straks had, wier oordeel in kunstzaken men niet mag gering schatten, alleen omdat zij geen architecten zijn.

Ik weet, dat hij iemand is, die in zijn kring een zekeren invloed heeft en dat kan men begrijpen, als men hem hoort spreken. Ik kwam uit Utrecht, hij uit Amsterdam, in Amersfoort troffen wij elkander en wij reisden een goed uur samen, een coupé voor ons beiden alleen.

Ik ben in een heelen tijd niet in Amsterdam geweest en vroeg hem natuurlijk naar zijne versch opgedane indrukken. Eerst leek hij mij niet best gehumeurd en schoot mij in de gedachte, dat hij wel in Amsterdam geweest kon zijn voor zaken, die niet vlotten wilden, en werkelijk, dat bleek mij ook later uit een vertrouwelijke mededeeling. Daar mag ik niets van vertellen, maar wel zou ik U gaarne de opinie van dezen man over de Dambebouwing mededeelen, of, wat mij eigenlijk nog belangrijker voorkwam, de beschouwing, die hij er aan vastknoopte.

Maar ik zie daar met schrik, dat deze brief, aanvankelijk bedoeld als een praatje over pratende architecten, waarachtig al afmetingen aanneemt als van een verhandeling van een schrijvend architect. Daarom moet ik het er thans bij laten en opzouten wat ik verder nog te zeggen heb, ik hoop niet voor te langen tijd, tot mijn twintigste brief.

Gij ziet, ik ben mijn leven aan het beteren en heb zelf de beste verwachting van mijn eigen beterschap, wat kan men meer verlangen?

Vale t. t.

2 April 1912. PIET VAN DIEVER.

Een Curiosum.

Een onvoltooid kasteel, tengevolge eener romantische geschiedenis aan zijn lot overgelaten, zou men niet zoeken in het hart van een wereldstad als Londen en toch staat er in de wijk Chelsea, gelegen tusschen Kensington en de Theems in Oakley-street, de straat, die op Albert-bridge uitloopt, reeds meer dan twintig jaren een kostbaar heerenhuis onafgewerkt.

De eigenaar, Dr. Phené, is een paar weken geleden op negen-en-tachtig-jarigen leeftijd overleden. Hij woonde er tegenover en stond destijds op het punt te huwen met een beeldschoon meisje. Zijn bruid stierf evenwel plotseling in den morgen van den trouwdag. Van dien tijd af werd het in aanbouw zijnde huis gesloten, de deur dichtgespijkerd, de raamopeningen met vlechtwerk van ijzergaas voorzien en er omheen een hooge steenen muur opgetrokken. Op den bovendorpel van de deur prijken de woorden: „Renaissance du Chateau de Savenay".

Dit kasteel in Bretagne heeft dus blijkbaar den bouwheer als voorbeeld voor oogen gestaan. Waartoe dit bij een liefhebber van Dr. Phené's temperament geleid heeft kan men zien aan de talrijke groteske figuren van gargouilles, griffioenen, draken, zeemeerminnen, engelen, leeuwen, aan de wapenschilden, motto's en heraldieke diviezen, waarmede de eigenaar zijn Phoenicische afkomst, over Perzië, Indië, Troje en Italië wilde symboliseeren. Van binnen zijn er wondervolle plafondschilderingen in goud en twee kleuren, het plafond van de rookkamer prijkt met reliefmedaillons, waarin Minerva en andere godinnen zijn voorgesteld. Op de bovenverdieping is een reeks van zalen versierd met Grieksche zuilen, met goud en kleuren gedecoreerd. In de eetzaal is een plafond, versierd met afbeeldingen van al de voornaamste tempels der wereld van China tot Peru en van den St. Pieter tot de Noordpool, terwijl het middenvak een reliefvoorstelling is van gratiën en krijgslieden, wier namen daarbij in gouden letters zijn aangebracht. De muren van de muziekzaal vertoonen reliefs van Beethoven en Mozart.

Werklieden en kunstenaars werden uit alle landen van Europa ontboden, om te arbeiden aan een bouwwerk, dat doelloos is blijven staan, prijsgegeven aan verval en verwording.

Men is benieuwd wat er nu mee gebeuren zal. Het herstellen en afwerken zal reeds zeer veel kosten en dan zal men, om het te kunnen bewonen en instandhouden over vorstelijke middelen moeten beschikken.

Hier zal dus wellicht gelegenheid zijn, voor weinig geld, zooals men het noemt, „andermans gekheid" te koopen. Die qualificatie mag men hier wel toepassen, want indien Dr. Phené's schepping al niet tot de monstruositeiten gerekend kan worden, zij behoort ontwijfelbaar tot de bouwkunstige curiositeiten en wel van een soort waarnaar thans geen vraag meer is.

Brug te Nijmegen.

Eenige burgers der stad Nijmegen hebben besloten zich met een adres tot den Gemeenteraad te wenden, met verzoek bij eventueelen bouw van eene vaste brug over de Waal naar Lent te letten op de belangen der oude stad, welke belangen geheel uit het oog worden verloren, wanneer ooit tot den bouw zou worden overgegaan. In de richting van het Belvedère, waarvan sprake is.

Voorgesteld wordt de brug te brengen in de lijn Vinkengas—Priemstraat—Ganzenheuvel. Het door den ingenieur Reintjes ingediende en door de commissie met instemming ontvangen plan wordt daarbij aan den Raad ter ernstige overweging aangeboden.

Wat de nadeelen van eene brug nabij de Belvedère betreft, wijzen de adressanten op de belangen der bewoners van de oude stad. Immers, gaat dat plan ooit door, dan worden die bewoners zwaar getroffen door het gemis van het veer, dat nu een jaarlijks passeeren met de gierbrug insluit van 45.000 karen, rijtuigen, enz., 2700 paarden, 11.000 stuks vee. Daarenboven van een half millioen personen. Ook zou de Gemeente in haar geheel de nadeelige gevolgen dier plaatsing ondervinden, door vermindering van het nu elk jaar toenemend vreemdelingenverkeer en de daarmede verband houdende vestiging van verscheidene van elders komende families. Men bedenke, dat het onvergelijkelijk natuurschoon aldaar bij het onverhoopt plaatsen van eene brug ten Oosten van de Belvedère voorgoed verdwenen is. De hooge weg op den kant van den Hunerberg, waar de brug komt, zal dan over een groote breedte aanmerkelijk moeten verlaagd worden, hetgeen niet wegneemt, dat men van het park naar de brug toch zal moeten dalen en een zeer leelijken toegang verkrijgt. Het karrenvervoer enz. zal geheel door het park en over de singels moeten geleid worden, tot voortdurende ergernis van de omwonenden.

Volgt men daarentegen den wensch der adressanten door

het leggen van de brug in de oude stad in de richting Lagemarkt, Priemstraat, Ganzenheuvel, Korte Brouwerstraat en Hezelstraat, dan wordt, bij onteigening van enkele huizenblokken in die straten, een plein verkregen, dat op de plek, waar de oprit naar de brug begint, slechts 5.50 meter in hoogte verschilt met het rijvlak van de te bouwen brug zelve en eene breedte heeft van ongeveer 36 meter, welke langzamerhand tot 18 meter afneemt in de richting naar de Hezelstraat.

Voorts geven de adressanten in overweging de Houtstraat over hare geheele lengte te brengen op 18 Meter breedte en met een doorslag over de Ziekenstraat langs het Postkantoor het eindpunt te bereiken, zijnde de Oranje-Singel, alzoo in het centrum der nieuwe stad. Ook de verkeersweg met Hees zou daardoor afdoende gebaat worden.

In de toelichting op het adres wordt nader betoogd, dat in technisch opzicht tegen het laatstgenoemde plan geen bezwaar zal kunnen zijn.

Aangaande de kosten zegt de commissie, dat die zullen opwegen tegen het feit dat ruim 225 Meter minstens noodig zijn voor bruglengte, hetgeen niet alleen in het voordeel komt van de kosten van aanleg, maar ook van grooten invloed zal zijn op de jaarlijksche kosten van onderhoud.

De door den ingenieur Reintjes, uit Amsterdam, ontworpen plannen ten dezen, worden door de commissie ten volle goedgekeurd.

* * *

Vergissen wij ons niet, dan hebben wij hier met een geheel nieuw brugplan te doen, het hoeveelste zouden wij niet durven zeggen, want reeds bij den bouw van de Spoorwegbrug te Nijmegen en misschien reeds voor dien tijd, is het inrichten van deze ook voor gewoon verkeer en het bouwen van een afzonderlijke brug daarnaast, ter sprake gekomen. —

Of Nijmegen spoedig de nu gewenschte brug zal krijgen zouden wij niet durven zeggen, maar de zaak lijkt ons nu ver genoeg gevorderd, om er een „Nijmeegsche Brugkwestie" van te maken. Daarmede kan men zich dan bezighouden, zoolang men de brug zelf nog niet heeft, en om haar te krijgen zal Nijmegen over de brug moeten komen.

Tentoonstelling van Kleiproducten.

Door de Vereeniging van Nederlandsche Baksteenfabrikanten is besloten om — ter gelegenheid van de tentoonstelling van ingekomen ontwerpen op haar prijsvraag „Landelijke Woning", van 8—23 Juni 1912 eene tentoonstelling te houden van baksteen en andere kleiproducten, in de zalen van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Marnixstraat 402, te Amsterdam.

Het doel van deze tentoonstelling zal voornamelijk zijn de schoonheidsqualiteiten van de materialen der baksteenindustrie te doen uitkomen. Daartoe zal de tentoonstelling op een bijzonder aantrekkelijke en smaakvolle wijze worden ingericht.

Ten einde algemeen meerdere waardeering te bewerken voor deze bij uitstek Vaderlandsche industrie, zal de tentoonstelling zoowel voor leeken als voor vakmannen gratis toegankelijk zijn.

Er zal voor worden gezorgd, dat ter tentoonstelling alle gewenschte inlichtingen kunnen worden verstrekt.

De tentoonstellingscommissie bestaat uit de heeren D. J. van Wijk, Baksteenfabrikant te Geldermalsen; C. J. Hendricks, Baksteenfabrikant te Woerden en L. Zwiers, Architect te Amsterdam.

De inrichting der tentoonstelling zal geschieden door den architect L. Zwiers en uitgevoerd worden door de Kunstmeubelinrichting „'t Binnenof".

Aanmelding der exposanten moet geschieden vóór 20 April 1912 bij den Algemeenen Secretaris der Vereeniging van Nederlandsche Baksteenfabrikanten, den heer J. H Janson, Bisschop Hamerstraat 1A te Nijmegen, of bij een der vorengenoemde heeren leden der tentoonstellingscommissie.

Vereenigingen.

FRIESCHE BOUWKRING TE LEEUWARDEN.

De heer G. C. Michell, Directeur der Ambachtsschool te Leeuwarden, hield dezer dagen in den Bouwkring een voordracht, waarin uitvoerig het plan tot oprichting eener M. T. School, dat onlangs reeds door Dr. Zaaijer was bepleit, werd uiteengezet.

Spreker zeide ongeveer het volgende:

In 1905 bepleitte de Friesche Bouwkring in een adres aan de regeering een betere opleiding voor technici. Sedert dien bleef de zaak rusten, totdat op uitnoodiging van de vereeniging „Nijverheid" alhier den 7en Februari j.l. dr. J. Zaaijer het onderwerp „middelbaar-technisch onderwijs in verband met de plannen tot oprichting van een middelbaar technische school te Leeuwarden" behandelde.

Dr. Zaaijer sprak den wensch uit, dat een dergelijke school hier ter stede mocht komen als aanvulling van het onderwijs. Op aandrang van verschillende zijden zou spreker — die zich zelf de rol van keukenmeester toedacht — die plannen meer gedetailleerd behandelen. In zekeren zin was dus zijn lezing een aanhangsel aan die van dr. Zaaijer.

Voor zulk een behandeling was het noodzakelijk het vraagstuk in enkele hoofdstukken te verdeelen. En dan kwam in de eerste plaats het doel. Het doel is de opleiding van personen die bij uitvoering van werken de leiding hebben, bij kleine bedrijven de leiding in de eerste hand, bij grootere die in de tweede hand. Daarnaast staat ook die van bouwkundige opzichters, doch men moet daarmee niet bovenal rekenen. In het rapport der Ineenschakelingscommissie wordt het technisch onderwijs voorgesteld als een pyramide of kegel met twee horizontale doorsneden. De kleine punt bovenaan is het Hooger, het groote stuk onderaan het Lager en de middelmoot het Middelbaar Technisch Onderwijs. Voor hen, die Middelbaar Technisch Onderwijs behoeven, is slechts weinig gedaan. Toch zijn het personen, die een zeer belangrijke functie in het maatschappelijk leven vervullen. In de nijverheid zijn 651.000 personen werkzaam en volgens de lezing van dr. Zaaijer bedraagt het aantal leiders daarin 10.000. Voor hen allen is naast praktische kennis een theoretische onderlegging noodig. Die noodzakelijkheid bestaat ook in het Noorden en het algemeen belang is in deze ook het belang van de provincie Friesland. Want hoe belangrijk in onze provincie ook de landbouw en veeteelt mogen zijn, zij hebben toch niet meer het monopolie. En in hun prae-advies voor verleening van subsidie aan een Middelbaar Technischen cursus te Sneek zeiden Ged. Staten dº. 14 Dec. 1911 het nut van Middelbaar Technisch onderwijs in te zien en het streven geldelijk te willen steunen. Ook de regeering wil steun verleenen.

Leeuwarden, met een tiende van de bevolking der geheele provincie, is bij een eventueele stichting van een Middelbare Technische School als plaats van vestiging aangewezen. Zulk een instelling zal niet alleen leerlingen uit

de stad maar ook uit de geheele provincie trekken. Leeuwarden getroost zich over het algemeen groote offers voor het onderwijs. Maar wanneer men de cijfers voor het M. O. vergelijkt met die van andere, even belangrijke plaatsen dan is de begrootingspost daarvoor laag te noemen. Toch zal de stedelijke regeering prijs moeten stellen op een Middelbaar Technische inrichting als men nagaat, wat plaatsen als Utrecht, Dordrecht, Rotterdam en 's-Hertogenbosch voor het middelbaar vakonderwijs over hebben. Laatstgenoemde plaats zorgt zelfs geheel zelfstandig voor dit onderwijs.

Na gewezen te hebben op het belang van rijk, provincie en gemeente voor zulk een inrichting, behandelde de spreker meer in het bijzonder de plannen voor een Middelbaar Technische School te Leeuwarden. Aan zulk een school zou onderwijs worden gegeven in de burgerlijke bouwkunde, de waterbouwkunde, de scheepsbouwkunde, de werktuigkunde en de electrotechniek. Daaraan zouden technische cursussen voor een bijzonder doel verbonden kunnen worden, o.a. voor machinist, voor electro-technische monteurs, voor gas- en waterleidingbediening, voor motorbediening, enz. De eerstgenoemde vakken worden ook in het rapport der Ineenschakelingscommissie genoemd. De bedoeling bij de cursussen is te profiteeren van de leerkrachten, die voor genoemde hoofdafdeelingen zullen worden aangewezen. Verder zou onderwijs worden gegeven in de Nederlandsche en moderne talen, wiskundige en bouwkundige vakken, boekhouden, sociale economie, fabriekshygiène, enz. Eerst was het plan slechts één vreemde taal in het program op te nemen, maar na een bespreking met den vertegenwoordiger der regeering werden alle drie wenschelijk geacht. Duitsch zou bijv. verplichtend, Fransch en Engelsch facultatief kunnen worden gesteld. De bedoeling is voorts, dat aan de Middelbare School een voorbereidende technische cursus zou worden verbonden, gegeven op dag- en avonduren. Daar zou onderwijs worden gegeven in praktisch werken, lijn- en vakteekenen, handteekenen, boetseeren, kennis van de materialen, theoretische vakkennis, voorbereidend wiskunde-onderwijs, Nederlandsche en moderne talen, schrijven, ook in rondschrift.

Nu rijst de vraag: Wie zullen die school bevolken? Het antwoord luidt in het algemeen zij, die den voorbereidenden cursus hebben doorloopen en daarnaast zij, die voldoende praktische ervaring bezitten en aan een toelatings-examen voldoen, zoodat zij blijken voldoende theoretische kennis te bezitten om de lessen met vrucht te kunnen volgen.

Voor de toelating op den voorbereidenden cursus zal het afleggen van een toelatingsexamen niet steeds verplichtend zijn. Zij, die de drie eerste klassen van een H. B. S. of die een school van M. U. L. O. of een Ambachtsschool hebben doorloopen, kunnen van het toelatingsexamen worden vrijgesteld. Hier is, in tegenstelling met de toelatingseischen voor de Middelbare Technische School, niet het praktisch werken op den voorgrond gesteld. De opleiding is verder in twee afdeelingen gedacht. De eerste afdeeling vormt die der burgerlijke en waterbouwkunde. De leerlingen dier afdeeling zijn wederom in twee groepen te verdeelen. In de eerste groep komen de bestbegaafde oud-leerlingen der Ambachtsscholen, die aan de Middelbaar Technische School wenschen te worden opgeleid. Zij gaan dadelijk ten minste één jaar in de praktijk werken en ontvangen drie avonden per week theoretisch onderwijs. Daarna volgen zij één semester de daglessen aan den voorbereidenden cursus. In de tweede groep komen de jongelingen, die drie klassen der H. B. S. of een school voor M. U. L. O. hebben afgeloopen. Zij volgen dadelijk een semester aan den voorbereidenden cursus, waar hun vaardigheid in het hanteeren van gereedschappen en kennis van materialen wordt bijgebracht, verder leeren zij handteekenen. Daarna gaan zij ten minste één jaar in de praktijk, gedurende welke zij drie avonden per week lessen moeten bijwonen. Dat avondonderwijs was in het oorspronkelijk plan niet opgenomen; het is er eerst later ingebracht. Spreker is er eigenlijk niet voor. Bij hem staat het avondonderwijs niet zoo hoog als het dagonderwijs aangeschreven. Als de leerling op den dag flink heeft gewerkt is hij niet meer zoo goed vatbaar. Met dat avondonderwijs zijn ook de leerlingen in de provincie niet zoo goed te bereiken. De inspecteur van het M. O. had echter zijn steun toegezegd om te verkrijgen, dat aan verschillende Ambachtsscholen dergelijke cursussen zouden worden verbonden. Op die wijze zou het bezwaar ten deele ondervangen zijn.

De tweede afdeeling wordt gevormd door die der scheepsbouwkunde, werktuigkunde en electro-techniek. Ook hier heeft men weer de verdeeling in twee groepen. De oud-leerlingen der Ambachtsscholen gaan dadelijk ten minste één jaar in de praktijk en volgen dan twee semesters den voorbereidenden cursus. De leerlingen der tweede groep (H. B. S. en M. U. L. O.) volgen dadelijk twee semesters van den voorbereidenden cursus en na voldoende geoefend te zijn in het teekenen en het gebruik der gereedschappen gaan zij ten minste één jaar in de praktijk. Hier is geen avondcursus, omdat de afdeeling der metaalbewerking daarvoor in de praktijk ongeschikt is gebleken.

Bij beide afdeelingen is het praktisch werken op den voorgrond gesteld, omdat de Middelbare Technische School zoo nauw mogelijk moet aansluiten bij het praktisch leven.

Daarop kregen wij de minimum eischen voor de Middelbare School zelve. Hier is 't alleen dagschool. De eerste afdeeling (burgerlijke bouwkunde en waterbouwkunde) bevat drie winter-semesters. 's Zomers kunnen de leerlingen zich in de praktijk oefenen en zijn zij dus in staat nog eenig geld te verdienen. Door deze regeling zal het aantal leerlingen zeker wel stijgen. Voor de tweede afdeeling (metaalbewerking) worden gegeven drie semesters. Al naar de financieele omstandigheden, waarin de leerlingen verkeeren, kunnen zij die achtereenvolgens of met onderbrekingen volgen. Het eerste semester is voor de twee groepen in beide afdeelingen verschillend en zoo noodig het tweede semester ook nog. Het laatste is echter voor allen gelijk. Zoo gewenscht kan na afloop der semesters, de leerling nog de lessen in de andere vakken der afdeeling volgen, bijv. de leerling, die burgerlijke bouwkunde heeft gestudeerd, de lessen in waterbouwkunde.

Van een en ander gaf spreker in een graphische voorstelling een duidelijk beeld.

De semesters loopen van 1 Oct. tot ultimo Mrt. voor houtbewerking, van 1 Sept. tot ultimo Februari en van 1 Mrt. tot ultimo Augustus voor metaalbewerking; de lessen worden gegeven van half 9 tot 12 en van half 2 tot half 6 (Zaterdagsmiddags vrij) en op den avondcursus van 7 tot 9 uur. Na het einde van elk semester wordt bepaald welke leerlingen overgaan. Het eindexamen wordt afgenomen door een commissie, bestaande uit directeur en leeraren, benevens deskundigen niet-leeraren, bij voorkeur aangewezen door de regeering.

Aan de instelling zullen ongeveer 20 leeraren verbonden zijn, o. a. een leeraar-civiel-ingenieur tevens adjunct-directeur, een leeraar-architect, enz. Voor het onderwijs in de kennis der wetten en economie zal geen vaste leerkracht aangesteld worden. Het plan is bijv. door meesters in de rechten, gemeente-secretarissen en dergelijke personen voordrachten te laten geven. De leeraren moeten zooveel mogelijk technische onderlegde personen zijn, zoodat ook voor het wiskundig onderwijs bij voorkeur ingenieur zullen worden gekozen. Voorts heeft men nog een amanuensis, een portier en een bediende. Aan salarissen aan het leerarenpersoneel zal jaarlijks f 29.685 (men ziet de halve centen

mankeeren!) en aan de beambten f 1900 worden uitgekeerd. De cursussen voor machinisten en electro-monteurs zullen de kosten voor het personeel niet verhoogen.

De cursus voor machinisten is aldus gedacht: Jongens van de Ambachtsschool gaan eerst tenminste een jaar praktisch werken en volgen daarna drie semesters, die van H. B. S. en M. U. L. O. loopen vijf semesters en gaan niet in de praktijk, omdat zij tijdens die semesters aan de school praktisch leeren werken. Ook voor eerstgenoemde categorie wordt tijdens de semesters het praktisch onderwijs voortgezet. De cursus leidt op voor het diploma A voor scheepsmachinist.

Het schoolgeld van den voorbereidenden cursus is in het ontwerp bepaald op f 25, voor het avond-onderwijs op f 10 per semester. De gezamenlijke opbrengst der schoolgelden wordt voor den voorbereidenden cursus op f 4000 geschat. Voor de wintersemesters (burgerlijke bouwkunde en waterbouwkunde) aan de Middelbare Technische School bedraagt het leergeld f 40 per semester (te Utrecht f 50), voor de semesters der andere afdeeling (scheepsbouwkunde, werktuigkunde, electrotechniek) f 35 (te Amsterdam en te Dordrecht f 75). Opbrengst der lesgelden geschat op f 6900. Te zamen f 10.900. Als de school geheel in werking en volledig bevolkt in alle afdeelingen is, dan zouden er zijn 130 leerlingen. Dezen moeten alle schoolbehoeften zelf bekostigen; de materialen, die op school verwerkt worden, komen voor rekening der school. Wat de lokalen betreft zijn daarvoor beschikbaar een aantal in de reeds bestaande Ambachtsschool, terwijl op het braakliggend terrein daarachter, eigendom van de school, de Technische School zou kunnen worden gebouwd. Spreker behandelde een door hem gemaakt ontwerp dier school vrij uitvoerig.

Beide instellingen zouden afgescheiden van elkaar zijn. De bouwkosten zijn geraamd op f 84.000, de inrichting op ± f 36.000, totaal f 120.000. Dit bedrag zou bijv. te vinden zijn door een obligatieleening. De jaarlijksche exploitatiekosten komen op f 50.000.

Hoewel de Middelbare Technische School naast de Ambachtsschool komt te staan wordt het verschillend doel der beide instellingen niet uit het oog verloren. Toch heeft de nabijheid der beide scholen haar voordeel; men is daardoor bijv. in de gelegenheid de bewerking der materialen te laten zien. Aan de Middelbaar Technische School te Utrecht is, naar spreker verzekerd is, reeds meermalen het bezwaar gevoeld, dat er geheel niet praktisch wordt gewerkt.

Bij het Middelbaar Technisch Onderwijs is het nog zoeken. Er bestaat daar nog verschil van zienswijze over praktisch werken en niet-praktisch werken. Naar sprekers persoonlijk gevoelen is het vasthouden aan de praktijk een voorname factor voor het M. T. O.

Aan het slot van zijn rede refereerde spreker zich aan de slotwoorden van dr. Zaaijer en hij zou er aan willen toevoegen:

„Provincie, stad en land beschermen, steunen, sterken
Een school, waar hoofd en hand vereenigd leeren werken."

Na de pauze was er gelegenheid tot gedachtenwisseling.

De heer Mammen deelde mede, wat een der aanwezigen hem voor den aanvang der vergadering had verteld. Hij deed dat, niet omdat hij er mee instemde, maar opdat zijn zegsman op die wijze antwoord zou kunnen krijgen. Die mededeeling was n.l., dat in een bijeenkomst van acht technici zich zes tegen de oprichting der school hadden verklaard.

De heer Le Poole had het voornaamste gemist, n.l. de noodzakelijkheid van en de behoefte tot oprichting van een dergelijke school in de provincie Friesland.

De heer De Vries vroeg hoe men al die 130 leerlingen in de praktijk dacht geplaatst te krijgen, daar het onderricht deels in de school, deels in de praktijk wordt gegeven.

De heer Priester achtte de plannen wat te breed en te groot opgezet. Men kon beter in het klein beginnen. Te meer daar men ook in Groningen oprichtingsplannen had en de leerlingen uit Groningen en Drente bij verwezenlijking der plannen niet naar hier zouden komen. Ook was naar zijn oordeel de theoretische onderbouw foutief. De theoretische kennis van de leerlingen der H. B. S. en van het M. U. L. O. was aanmerkelijk grooter dan die van de Ambachtsscholen afkomstig. Een algemeen toelatingsexamen en daarop voortbouwen was veel beter. Zonder dat spreker de praktijk wilde verwaarloozen moest hij toch waarschuwen, dat het theoretisch onderwijs niet in de klem geraakte.

In zijn antwoord beriep de heer Michell zich op de Amsterdamsche congressen van 1 Aug. en 7 Sept. 1908, waar de vertegenwoordigers van tal van deskundige organisaties het Middelbaar Technisch Onderwijs wèl noodig oordeelden. Dit oordeel woog z.i. wel op tegen dat van de acht technici, die eens op een gezellig avondje samen over de kwestie hadden gesproken.

Een man als dr. Zaaijer, die de provincie uitstekend kende, achtte — zoo werd aan het adres van den heer Le Poole opgemerkt — zulk een oprichting wel noodzakelijk. Daarenboven was die school niet uitsluitend voor Friesland gedacht, maar voor het Noorden. In dit verband noemt men Groningen. En dan vraagt spreker: waarom zou dan juist Gronnigen voor de vestiging in aanmerking komen. Ook de heer Priester had over de Groningsche plannen gesproken. Maar in beide plaatsen zouden best dergelijke inrichtingen kunnen bestaan. Te Groningen zou 't meer een Nijverheidsschool, hier een Technische School zijn.

Aan den heer De Vries antwoordde spreker, dat diens bezwaar inderdaad bestaat. Maar het door hem aangehaalde cijfer van 130 was onjuist. Werken in de praktijk werd maar telkens voor een deel der leerlingen gevraagd. De oplossing der moeilijkheid zou misschien zijn te vinden door met de fabrikanten in overleg te treden.

Voor zoover spreker nog de opmerkingen van den heer Priester niet had beantwoord, wilde hij dit hier nog doen. Een klein begin had men te Utrecht gemaakt en daar is nu al gebleken, dat men goed zal doen de school uit te breiden.

Spreker erkende, dat de theoretische onderbouw niet gelijk was, maar hij zou niet graag den weg naar hooger voor de allerbeste leerlingen der Ambachtsscholen willen versperren. Het bestaande verschil zouden die beste leerlingen wel kunnen inhalen. Daarenboven bleef de opleiding verschillend tot in het derde semester.

De heer De Vries gaf toe, dat het door hem vermelde cijfer onjuist was en zeide warm voorstander van de oprichting der school te zijn. Hij bracht daarbij in herinnering, hoe het landbouwonderwijs den landbouw in onze provincie ten goede is gekomen.

Nadat mr. L. Wolff nog enkele woorden had gesproken sloot de voorzitter, de heer H. Feddema, met dank aan spreker, gasten en leden deze druk bezochte bijeenkomst.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 13. Officieel Gedeelte.
Kroniek XXXIII. Tentoonstelling van kleiproducten, door J. Gratama.
De blije kunst der «Wiener Werkstätte». door J. E. Jasper, met losse plaat.
De technische opleiding van den opzichter der Militaire Genie (slot).

Het kunstenaarshuis.

ARCHITECTURA No. 13. Mededeelingen betreffende het Genootschap.
Paleis-Raadhuis.
Moderne Bouwkunst in Amerika. Frank Lloyd Wright, Architect te Chicago (vervolg), met afbeeldingen.
Een nationaal geschenk door Prof. A. J. Derkinderen.
Ingezonden stukken. W. A. E. van der Pluijm, over het navolgen der oude meesters.

DE BOUWWERELD No. 13. De Bouwverordening en het woningvraagstuk door D. E. Wentink (Slot) met afbeeldingen.
Jan van der Heijden 1637—1712.
Monstruositeiten (slot).
Homoeopatisch Ziekenhuis Gem. Ouden Rijn bij Utrecht. Arch Jan Stuivinga, met losse plaat.

DE INGENIEUR No. 13. Het dubbelschroefstoomschip «Koningin der Nederlanden». door J. H. C. Salberg, met afbeeldingen en losse plaat.
Is een diploma Handelsingenieur het meest gewenscht? door K. G. Simon w. i.
Verslag van de Afdeeling voor Bouw- en Waterbouwkunde van het Kon. Instituut van Ingenieurs van 23 Maart 1912.

TECHNISCH WEEKBLAD B. v. T. No. 13. Officieel gedeelte. — Aankondiging van vergaderingen. — Verslagen van vergaderingen. — Commissie voor de statistiek. — Ingezonden. — Dieselmotoren voor zeeschepen (vervolg). — Schriftelijk examen voor opzichter van het stoomwezen. — Jaarverslagen. — Gemengd. — Vragenbus. — Boekbesprekingen.

DE AANNEMER No. 13. J. H. Eggink †.
De begrafenis van wijlen den heer J. H. Eggink.
Werkstakingen en Uitsluitingen worden erkend als force majeure.
Uitbreidingsplan en Bouwverbod.
Departement van Burgerlijke Openbare Werken te Batavia.
Uit Rotterdam.
Afdeelingsverslagen. Enschede, 19 Maart 1912.

DE NEDERLANDSCHE KLEI-INDUSTRIE No. 39. De zig-zag-oven (ingezonden). — Vereeniging tot bevordering van rookvrij stoken. — Toevoeging van olie bij beton en mortel.

Gemengd Nieuws.

Ambachtsschool te 's Gravenhage.

De jaarlijksche algemeene vergadering der Ambachtsschool, te 's Gravenhage werd door den wnd. voorzitter geopend met een woord van herinnering aan den overleden voorzitter, jhr. mr. W. J. Snouck Hurgronje, wiens werkzame aard en glasheldere, fijnvoelende geest hem een dergenen deden zijn, op wie de vereeniging trotsch mocht zijn en die werd hooggeacht en gewaardeerd.

De voorzitter deelde daarna mede, dat mevrouw de douairière Snouck Hurgronje een som aan de Ambachtsschool heeft geschonken, waarvan, beginnende met 1913, de rente jaarlijks moet dienen om aan goede leerlingen prijzen uit te reiken, welke ter herinnering aan haren overleden echtgenoot de «Snouck Hourgronje-prijzen zullen heeten, en bestaan zullen in vakkundige leerboeken.

Daarna werd het jaarverslag uitgebracht, dat aanvangt met een In Memoriam, gewijd aan jhr. Mr. W. J. Snouck Hurgonje, die, na den dood van den heer A. P. Godon gekozen tot voorzitter van het bestuur der Ambachtsschool en deze functie bijna 12 jaren onafgebroken had vervuld.

Bij den aanvang van het nieuwe schooljaar op 1 April bedroeg het aantal leerlingen 489, o. w. 198, die voor de eerste maal de lessen zouden volgen.

Voor het toelatingsexamen hadden zich aangemeld 277 candidaten, toegelaten werden 198 candidaten.

Het totaal aantal leerlingen, dat in het afgeloopen jaar de dagcursussen bezocht, bedroeg: voor de Ambachtsschool 489; voor den chauffeurcursus 59; voor den gasfitterscursus 3; (behalve 24 leerlingen der Ambachtsschool) totaal 551. Evenals in 1910, kon ook nu aan alle aanvragen om plaatsing worden voldaan.

Het bestuur kon in 1911 beschikken over totaal f 80.904 aan subsidies.

Ook in 1911 waren verschillende cursussen voor vakonderwijs aan de school verbonden.

De pogingen van de vereeniging ter bevordering van de kennis in de grafische vakken, om de gelden bijeen te krijgen, voor de installatie van de lokalen voor de cursussen in het zetten en drukken zijn geslaagd.

Het bestuur heett de lokalen in gereedheid doen brengen en tot leeraren benoemd de heeren J. J. Herzog en D. Schuitmaker, leeraren in het zetten en drukken aan de vakschool voor de typografie, te Utrecht, zoodat po den 1en April de eerste leerlingen in deze vakken kunnen worden toegelaten.

De school heeft met eenig werk van ne schildersleerlingen deelgenomen aan de Internationale Maler-Fach-Schul-und Materialien Ausstellung, welke van 10 tot 17 Aug. 1911 te Hamburg gehouden werd, en verwierf daarvoor een zilveren medaille.

Aan 4 oud-leeraren werd pensioen uitgekeerd.

De vorige cursus sloot met 465 leerlingen, waarvan 124 met getuigschrift werden ontslagen.

De nieuwe cursus in April begonnen met 489 leerlingen, is over de verschillende beroepen als volgt verdeeld:

108 timmerlieden; 24 meubelmakers; 20 huisschilders; 168 smeden en machine-bankwerkers; 6 koperslagers; 163 electriciens en instrumentmakers.

Onder dezen zijn 47 leerlingen van buitengemeenten en 41 van Scheveningen.

Aan 44 leerlingen werd gratis plaatsing op de school verleend.

De burgeravondschool en avondvakteekenschool voor volwassenen nemen voortdurend in bloei toe.

Voor de Burgeravondschool hadden zich aangemeld 190 candidaten.

Voor plaatsing kwamen er 147 in aanmerking, welke allen werden toegelaten.

Aan de avond-vakteekenschool voor volwassenen zijn er 82.

Gemeentelijk geschenk voor het Vredespaleis.

Thans is verschenen het reeds aangekondigde voorstel van B. en W. van Den Haag betreffende een gemeentelijk geschenk voor het Vredespaleis.

In de toelichting tot dit voorstel zeggen B. en W., dat het hun wil voorkomen, dat er voor de gemeente, welke het voorrecht geniet, als plaats, waar het Vredespaleis verrijst, te zijn uitgekozen, aanleiding bestaat, een bewijs van belangstelling voor die grootsche stichting te geven op een wijze, als ook door den Staat der Nederlanden en een groot aantal staten uit alle werelddeelen, wordt gevolgd, d. i. door voor den Bouw van dat paleis een schenking in den vorm van een onderdeel te doen.

Als een passende schenking van de gemeente aan de Carnegiestichting beschouwen B. en W. een hoofdtrap met toebehooren en verguld bronzen lichtdragers.

De kosten worden begroot op ongeveer f 52.000.

DORDRECHT. Dezer dagen heeft de commissie tot restauratie van Onze Lieve Vrouwe- of Groote Kerk te Dordrecht hare jaarlijksche algemeene vergadering gehouden onder voorzitterschap van mr. J. C. van Overvoorde, archivaris te Leiden, die de bijeenkomst opende met waardeerende woorden aan de nagedachtenis van de heeren mr. J. G. Patijn, regeeringscommissaris, en F. Stoop, die het afgeloopen jaar aan de vereeniging ontvielen.

De secretaris, mr. A. A. Moll, bracht het jaarverslag uit, waarin de groote verdiensten van den penningmeester, den onlangs overleden heer F. Stoop, met hartelijke woorden gehuldigd werden. Uit het verslag blijkt, dat de vacature ontstaan door het overlijden van mr. J. G. Patijn door de regeering is aangevuld door de benoeming van den heer G. C. baron Sweerts de Landas Wyborgh, commissaris der Koningin in Zuid-Holland. Omtrent de werkzaamheden wordt o.m. in het verslag vermeld, dat de Munsterkapel uit- en inwendig geheel werd voltooid, en dat de steenen vensterstijlen en traceeringen in de trouwkamer gesteld werden en de natuursteen geheel werd schoongemaakt. Een van de luchtbogen aan de Zuidzijde is voltooid; opgebouwd in afwisselende lagen natuursteen en baksteen en gedekt door reeds vroeger uitgevoerde hogels; een andere luchtboog, die nog volkomen solide bevonden werd, is met natuursteen en hogelversiering afgedekt. De secretaris noemt deze werkzaamheden, hoewel voor den oppervlakkigen toeschouwer niet bijzonder in het oog vallend, toch van belang.

De rekening en verantwoording over 1911 wees f 16.686.75 ontvangsten aan en f 14.359.52½ aan uitgaven. Onder de ontvangsten komt o.a. een rijkssubsidie van f 7000 voor.

De aftredende bestuursleden, de heeren mr. Overvoorde, S. M. Hugo van Gijn, P. C. Jorissen, N. P. Jongkind en mr. A. A. Moll, werden herbenoemd; in de vacature, ontstaan door het overlijden van den heer F. Stoop, werd de heer mr. J. C. Stoop benoemd.

De heer Ed. Cuypers, de architect met de leiding van de restauratie belast, zette hierna de plannen voor 1912 uiteen, waarvan de uitgaven werden begroot op f 14.217.50.

Na afhandeling van de agenda sprak de voorzitter er zijn leedwezen over uit, dat er den laatsten tijd herhaaldelijk berichten verschenen zijn over het verdwijnen van oude gebouwen te Dordrecht, niettegenstaande van verschillende zijden moeite voor behoud is gedaan. Zoo zal nu het huis De Beilen verdwijnen, is onlangs een fragment in de Wijnstraat afgebroken, bestaan er plannen voor afbraak van een pand aan de Wolwevershaven, zal men gaan verbouwen in het Hof en wordt ook nog een gevelstje aan de Voorstraat bedreigd. Spr. achtte het ter vergadering niet de plaats om na te gaan, welke middelen behooren te worden aangewend om die werken te behouden, daarvoor is meer aangewezen de plaatselijke Vereeniging tot instandhouding van oude gebouwen, maar hij wenschte toch ieder op het hart te drukken, dat die oude gebouwen van veel belang voor de stad zijn.

HINSE & VAN ELLINKHUIZEN. Uitvoering van werken in Gewapend en Ongewapend Beton
Voorl. Ontwerpen en Begrootingen gratis.
Nassaukade 504. Telef. 1258. AMSTERDAM.

Dordt heeft op dit gebied een naam voor buiten, een naam, die meer voordeelen geeft dan men wel denkt en daar het aantal merkwaardige gebouwen reeds veel verminderd is, dreigt het gevaar, dat Dordt den naam zal verliezen een der schoonste steden van ons land te zijn. In het belang van de stad en in het belang van de kunst had spr. gemeend hierop eens te moeten wijzen.

De heer H. J. Wichers, burgemeester van Dordrecht, merkte op, dat de pogingen tot behoud zoo dikwijls afstuiten op onwil van de menschen; verschillende belangen hebben dikwijls invloed op het besluit van de betrokkenen. Het gemeentebestuur is steeds bereid de plannen tot behoud van oude gebouwen te steunen; daarvoor is een post op de begrooting uitgetrokken. Onlangs is nog gebleken, hoe alle pogingen tevergeefsch zijn geweest om een mooien gevel te bewaren.

De voorzitter stelde met genoegen vast, dat uit de woorden van den heer Wichers bleek, dat de gemeente steeds bereid is in dezen steun te verleenen. N. R. Ct.

Toelatingsexamen Technische Hoogeschool.

Zij, die zich in 1912 wenschen te onderwerpen aan het examen ter verkrijging van een getuigschrift van bekwaamheid tot de studie aan de Technische Hoogeschool te Delft, worden uitgenoodigd dit voor 20 Mei a.s. schriftelijk te doen blijken aan den inspecteur van het middelbaar onderwijs, dr. J. Campert, te 's-Gravenhage, met duidelijke en volledige opgaaf van hunne geslachts- en voornamen, zoomede van hunne woonplaats.

Het schriftelijk gedeelte van het examen zal te 's-Gravenhage worden afgenomen, op dezelfde dagen als het schriftelijk gedeelte van het eindexamen der Hoogere Burgerscholen met vijfjarigen cursus, nader aan te wijzen.

Het mondeling gedeelte zal op nader bekend te maken plaats en dagen in den loop der maand Augustus worden afgenomen.

Degenen, die op grond van vroeger door hen met gunstig gevolg afgelegde examens in aanmerking meenen te komen voor vrijstelling van een of meer der vakken van het examen bedoeld in art. 123 der Hooger Onderwijswet, moeten zich bij gezegeld adres daartoe wenden tot den Minister van Binnenlandsche Zaken, met overlegging van getuigschriften, op grond waarvan vrijstelling wordt gevraagd.

CATALOGUS van Technische Boek- en Plaatwerken in de Nederlandsche taal voorhanden bij Wed. J. Ahrend & Zoon's Technische Boekhandel te Amsterdam.

Enkele weken geleden verscheen, zooals men reeds in de advertentiën heeft kunnen lezen, deze zeer handige boekenlijst, die zoowat alles bevat wat in de laatste jaren op technisch gebied in Nederland is uitgekomen en dat heeft heel wat te beteekenen.

Wanneer men daarmede eens vergelijkt, wat er een twintigtal jaren geleden aan technische literatuur voorhanden was, dan is het verschil verbazendwekkend.

Toenmaals was men voor tal van onderwerpen beslist aangewezen op buitenlandsche handboeken en minkostbare werken geschikt voor den practischen technicus bestonden in onze taal eenvoudig niet. Het tekort is echter ruimschoots ingehaald en er is bijna geen technisch vak, Automobilisme en Luchtscheepvaart niet uitgezonderd, waarover men hier geen boeken of tijdschriften aantreft.

De firma Wed. J. Ahrend & Zoon is zelf niet achtergebleven, want een groot aantal der vermelde werken hebben aan haren ondernemingsgeest het verschijnen te danken. Van hare jongste uitgaven zond zij ons onlangs een en ander ter bespreking. Daaronder verdient allereerst vermelding:

De Rioleering van Huis en Erf. Leerboek voor den aanleg van inrichtingen tot afvoer van huis- en hemelwater en faecaliën, ten dienste van Gemeente- en particuliere Architecten, Bouwkundigen, Opzichters, Loodgieters en Studeerenden door C. Visser.

Over dit belangrijk onderwerp bestond in onze taal voor zoover ons bekend tot heden niets anders dan het voor eenige jaren verschenen boekje van F. van Erkel. De Rioleering van het bebouwde Erf, dat wij indertijd gunstig beoordeelden, omdat het gedeeltelijk in een langgevoelde behoefte voorzag en dan nog een klein werkje over Huisrioleering van H. Bletz.

Den heer Visser komt dus de eer toe ons te hebben geholpen aan een systematisch ingedeeld handboek waarin het belangrijk onderwerp in al zijn onderdeelen zoo volledig mogelijk wordt behandeld.

Vacante Betrekkingen.

— Schrijver-Teekenaar, vertrouwd met eenvoudige terreinopnemingen. Salaris naar bekwaamheid. Schriftelijke sollicitaties (zonder teekeningen), onder No. 850, Bur. Bouwk. Weekblad, Herderstr. 5, Den Haag. (1)

(Vervolg 3e bladz. Bijlage.)

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Trottoir-, Terrazzo- en Granietiegels, Trottoirbanden, Kunstgraniet, Drijfsteen, Tennisbanen, enz. — — —

„HET WINKELHUIS"
TECHNISCH BUREAU EN WERKPLAATSEN
NIEUWE KERKSPLEIN 16 - HAARLEM
FABRIEK VAN Pui- en Winkelbetimmeringen — Complete Winkelinrichtingen — —

R. TIMMAN. Stoom-Timmerfabriek „DE ATLAS".
— Prijsopgaven worden op aanvraag verstrekt. —
HOUTHAVEN, AMSTERDAM. — Tel. 3905.

WATERBRONNEN, ONTIJZEREN HARDEN
N.V. DIEPBOOR MIJ. „VULKAAN", v/h. J. DE BOER & Co., LEEUWARDEN

Telef. No. 5716. Telegr.-Adres: SPEK Wijnhaven.
A. VAN DER SPEK Mz.
AANNEMERSGEREEDSCHAPPEN.
WIJNHAVEN No. 98 Z.z., ROTTERDAM

G. J. A. TRESTORFF, voorheen G. VAN HEERDE.
AMSTERDAM. — Opgericht 1830. — Telefoon 1551.
Brandkasten, Kluisdeuren, Safe-Deposits, etc.

Staaldraadwarenfabriek „AMSTERDAM"
Haarlemmerweg 329 te AMSTERDAM.
Telef. Interc. 478.
Draadvlechterij.
Fabriek van Hek- en IJzerwerken.

TOCHT-AFSLUITING.
WARMTERESPARING door
TOURNIQUET deuren.
Garnituur voor gewone deuren of veiligheidsdeuren geheel gereed levert
CRUYFF, AMSTERDAM, N. Z. Voorb.w. 146. Tel. 2701.
Geleverd aan Beurs Amsterdam en Rotterdam, vele Café's en Kantoorgeb.
Prospectus gratis en franco.

A. VAN DE MORTEL, TILBURG.
Fabrikant Cementtegels, -

M. Noorlander, Rotterdam.
Natuursteen - Bouwmaterialen. Noordsingel 132.

C.B. SCHNEIDER.
BEHANGSELS
Leidschestraat 79 AMSTERDAM

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

PAPIERSTUC voor PLAFOND- en WANDVERSIERING in alle stijlen en volgens teekening.
Vraagt gratis Brochure en Prospectus aan de
Opgericht 1890. - Tel. Int. 3613.
EERSTE NEDERLANDSCHE PAPIERSTUCFABRIEK
VOORHEEN BENNEWITZ & CO. - - AMSTERDAM.

47STE JAARGANG. ZATERDAG 13 APRIL 1912. No. 15

DE OPMERKER.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau »DE OPMERKER", Stephensonstraat 92, 's-GRAVENHAGE.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . ƒ 5.—
Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot ƒ 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België . . . . . (Uitsluitend bij vooruitbetaling) » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . ƒ 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.

Gent.

Slot. (Zie bladz. 75.)

De abdij van St. Bavo is grootendeels een bouwval en men schijnt daarmede niet anders voor te hebben dan haar als zoodanig in stand te houden. Zeer waarschijnlijk is zij het oudste monument der stad en moeten wij den oorsprong van Gent zoeken in een kapel aan de Heilige Maagd en een klooster aan St. Petrus gewijd, die hier aan de samenvloeiing van de Schelde en de Lys, omstreeks 631, gesticht moeten zijn door St. Amandus, een der eerste predikers van het Evangelie in Vlaanderen. De overlevering zegt, dat hij de plaats uitkoos van een voormalig Romeinsch kamp, Castrum Gandavum. Anderen meenen, dat hier een kamp van de Denen of Noormannen geweest is, een soort operatie-basis voor hunne invallen in Gallië. In elk geval zijn er in de muren nog gedeelten aan te wijzen, waarvan het metselverband, het z.g. opus spicatum of vischgraatverband, een zeer hoogen ouderdom doet vermoeden; ook moeten er dakpannen en tegels gevonden zijn, die dit vermoeden nog versterken. Allowin Bavo, een edelman uit Hesbaie, werd door St. Amandus bekeerd; hij zeide het krijgsmansleven vaarwel en betrok een kluis, die hij zich in de nabijheid van de abdij bouwde. In 680 heilig verklaard, werd de abdij aan hem gewijd en sedert niet anders dan St. Baafs-abdij genoemd. Nog een ander heilige, St. Macharius, wordt genoemd in de geschiedenis der abdij.

Deze aartsbisschop van Antiochië stierf te Gent als laatste slachtoffer van een verschrikkelijke pestepidemie, die in 1012 de stad teisterde; hij werd in de abdij begraven en in 1179 werd een kapel aldaar aan zijn nagedachtenis gewijd.

Uit dien tijd 1177—1180 dagteekent eigenlijk in hoofdzaak de aanleg van de kloostergang met de omringende gebouwen, waarvan thans nog de overblijfselen, grootendeels als bouwvallen, aanwezig zijn. Van de oorspronkelijk Romaansche kloostergang is nog slechts een zuil en een boog bij het Lavatorium over. Deze gang werd in 1495 vervangen door een Gothische kloostergang, waarvan nog eenige vakken bestaan. De sluitsteenen der gewelven dragen o.a. de wapens van den abt Mercatel bisschop van Rosence, een natuurlijken zoon van Philips den Goede, die de verbouwing deed uitvoeren. Een der merkwaardigste deelen van de geheele abdij is wel het in den Kloosterhof in verband met de kruisgang uitgebouwde Lavatorium.

Voorbeelden van dergelijke uitgebouwde lavatoria, vierkant of zeshoekig in grondvorm, vindt men nog in Fransche abdijen als Thoronet en Fontenay. Volgens Viollet-le-Duc moeten deze waschplaatsen der monniken in Spaansche kloosters zeer weelderig ingericht zijn geweest.

Het Gentsche lavatorium herinnert aan dat, hetwelk men bij de Kathedraal van Canterbury vindt, maar is waarschijnlijk ouder; Schayes noemt het een der belangrijkste monumenten uit den Romaanschen tijd, die men in België aantreft en wij meenen ook, dat er in dit land geen tweede voorbeeld meer van kan worden aangewezen.

Het lavatorium is met een koepelgewelf overdekt en daarboven is het Sanctuarium, waar de relieken van St. Macharius bewaard werden. Thans kan men deze kapel door middel van een trap bereiken, maar oorspronkelijk was dit Sanctuarium alleen toegankelijk van het dak van de kloostergang door een deur, die nu dichtgemetseld is. Dit was een veiligheidsmaatregel, om de relieken goed te bewaren. Men vreesde blijkbaar, dat onbevoegden zich daarvan meester zouden maken, want St. Macharius' hulp werd vooral aangeroepen tegen de zoo gevreesde pest, die nog meermalen te Gent woedde, o. a. in 1634, toen men het lavatorium tot kapel inrichtte voor de vereering van dezen heilige. Aan het water van den put in het lavatorium schreef men toen een wonderdoende werking toe. In 1720 echter sloeg men heel gewoon een gewelf over den put en plaatste er een pomp op. In 1902 heeft men die verwijderd en den put weder open gemaakt.

Aan de buitenzijde van de kloostergang tegenover het lavatorium vindt men een ruimte, die thans als Kapittelzaal wordt aangeduid, maar vroeger als crypt van St. Marie, omdat men meende hier den onderbouw van de oude Mariakapel te moeten zien. Misschien heeft deze ook hier gestaan, althans de vloer van deze zaal ligt een weinig onder het niveau van den kloosterhof en er zijn daaronder grafkelders gevonden.

In de eerste helft der dertiende eeuw onder het bestuur van den abt Boudewijn II, werd waarschijnlijk deze ruimte omgebouwd tot een Kapittelzaal, waarboven het Dormitorium, de slaapzaal, moet hebben gelegen. De gewelven zijn vernield en ingestort, maar de rijke laat-Romaansche architectuur maakt de Kapittelzaal tot een der fraaiste gedeelten van den bouwval.

Verder Noordwaarts vindt men den z.g. kelder, die uit denzelfden tijd dagteekent als de Kapittelzaal. Hier zijn nog fraaie zuilen en gedeelten van het gewelf, waarboven de graanzolders gelegen waren.

De reeks van vertrekken, die zich langs de Noordzijde van den kloosterhof uitstrekt, vertoont gewelven en détails van Gothischen oorsprong, zoowel als van ouderen datum. Hier is blijkbaar in de Middeleeuwen reeds herhaaldelijk verbouwd en gewijzigd. Boven deze vertrekken strekt zich de groote eetzaal, het Refectorium, uit dat ruim 40 M. lang en bijna 10 M. breed is. De muren van deze hal zijn nog Romaansch en daarop is nog schilderwerk van het eind der twaalfde eeuw te zien. De Gothische kap waarmede het refectorium overdekt is, is waarschijnlijk in 1584 aangebracht, toen het tot kerk voor de bezetting van het Spanjaardskasteel bestemd werd.

Voor den bouw van dit kasteel werd een deel der abdijgebouwen afgebroken, maar wat er van overgebleven is heeft toch ook weer zijn behoud aan de stichting dezer vesting te danken, althans gedeeltelijk want de abdijkerk, die eenmaal aan de Zuidzijde van den Kloosterhof stond, moest voor verdedigingswerken plaats maken.

De plaats waar zij stond is nu grootendeels in beslag genomen door de Abdijstraat en wat er van overbleef is een kleine wildernis, waar wat brokstukken verspreid liggen of opgesteld zijn. De kerk moet reeds in 1067 gewijd zijn en door de Calvinisten in 1582 gedeeltelijk verwoest.

Ook aan de Westzijde van den Kloosterhof ligt zulk een kleine wildernis thans als Buitentuin aangeduid. Hier hebben waarschijnlijk ook nog kloostergebouwen uit de twaalfde eeuw gestaan, althans enkele overblijfsels duiden dit aan. Men kan dit echter slechts vermoeden, want het zijn meest fragmenten uit allerlei tijden, die men hier aantreft en het is de vraag of er nog wel gegevens genoeg voorhanden zijn, om zich een denkbeeld te vormen van den omvang der abdij, in de dagen van welstand, die zij gekend moet hebben toen in de dertiende en veertiende eeuw de graven van Vlaanderen en zelfs een koning van Engeland er verblijf hielden. Zij bood toen zeker meer gemak en weelde dan het oude, sombere Gravenkasteel in de stad. Zij was toen aan den buitenkant gelegen, nu is zij weder ingebouwd in een niet zeer fraaie wijk, in de onmiddellijke nabijheid van het abattoir, dat daar vunze geuren verspreidt en er allesbehalve frisch uitziet.

In het midden der zestiende eeuw waren de schoone dagen van St. Baafs-abdij geteld. Karel V besloot, zooals wij reeds vermeldden, tot den bouw van een citadel, om de turbulente Gentenaars beter in bedwang te kunnen houden. De kloostergebouwen kregen een militaire bestemming; kruisbeelden werden afgenomen en wapenrustingen daarvoor in plaats gehangen, het vloeken der Spaansche soldaten verving het gebedenprevelen der vrome monniken.

Evenwel behoefden de laatsten geen goed heenkomen te zoeken, want zij werden tot seculiere kanunniken gemaakt en kregen de St. Janskerk in de stad, de tegenwoordige St. Bavo-kathedraal en trokken daarheen.

Wat betreft de lotgevallen van het Spanjaardskasteel kunnen wij kort zijn. In 1831 waren er nog gedeelten van over, maar een nieuwe citadel was inmiddels gesticht en in 1834 werden de bouwvallen der St. Baafsabdij onder de hoede van de Plaatselijke Commissie tot Instandhouding van Oude Gebouwen gesteld.

Deze Commissie is aan het opruimen, aan het graven en onderzoeken gegaan, heeft maatregelen voor verder verval genomen en heeft in de nog overeind staande gebouwen en daarbuiten een hoogst belangrijk Museum van Steenen voorwerpen, voornamelijk grafzerken, beeldhouwwerk en fragmenten ingericht. Zij is nog bezig met graven en onderzoeken en brengt alles hierheen, waarvoor elders geen onderdak te vinden is. Er is hier dan ook een hoeveelheid studiemateriaal aanwezig van groote waarde voor ieder die de steenen weet te doen spreken en groot genoeg om dagen en weken in deze bouwvallen te kunnen doorbrengen. Bij een vluchtig bezoek zal men het best doen zich tot die bouwvallen zelf te bepalen. Een gemoedelijke juffrouw verschaft den vreemdeling een gemakkelijk gidsje, samengesteld door den conservator A. van Wekveke, en laat hem dan aan zijn lot over, alsof zij weet, dat wie hier komt genoeg eerbied voor oude monumenten heeft, en niet op de vingers te behoeven te worden gekeken.

Vrij kan men dwalen door de gebouwen, of zich verpoozen tusschen de wat verwilderde bloemperken in den kloosterhof en peinzen over het „Sic Transit" of over het raadsel der bouwkunst, dat voor de bouwmeesters der Middeleeuwen geen raadsel was.

Vereenigingen.

ARCHITECTURA ET AMICITIA.

EEN NEDERLANDSCHE STAD IN DE MIDDELEEUWEN.

Prof. Dr. H. Brugmans heeft Woensdagavond voor Architectura et Amicitia, te Amsterdam, een lezing gehouden getiteld: Een bezoek aan een Nederlandsche stad in de middeleeuwen.

Spr. herinnerde eraan, dat men eerst in de 14e eeuw begonnen is de stadsstraten te plaveiën. In Groningen werd in 1340 het eerste voetpad gemaakt, namelijk het Cremerriep. Utrecht plaveide eerst in 1465 de Neude met kiezelsteenen. Het duurde tot in de 16e en 17e eeuw, dat overal de hoofdstraten behoorlijk bestraat waren. Die bestrating was natuurlijk over het algemeen minder goed

dan de tegenwoordige, maar moet toch niet bepaald slecht zijn geweest, omdat er nooit klachten over vernomen werden. Ieder moest vóór zijn eigen huis voor de bestrating zorgen; later nam de stad de bestrating in eigen beheer, en hief daarvoor straatgeld, hetwelk thans nog te Amsterdam bestaat.

Met den reinigingsdienst is het juist zóó gegaan; doch dit heeft langer geduurd.

De Groningsche reinigingsdienst bestond in 1526 uit één man met één paard en één kar.

Eerst in de 16e eeuw begon men met straatverlichting in van vetkaarsen voorziene lantaarns.

De steden bestonden in de middeleeuwen grootendeels uit houten huizen; vandaar de groote stedenbranden, waarbij doorgaans een geheele stad verwoest werd. Bijna geen stad is daarvoor gespaard gebleven.

Bij deze openbare rampen kon op iedere spierkracht en beleid beslag gelegd worden. Er werden vele maatregelen genomen om ze te voorkomen. Kampen begon in 1320 het gebruik van pannen voor dakbedekking inplaats van riet in de hand te werken. Ook moedigde het bestuur dezer stad, reeds in dien tijd spreekwoordelijk om haar „vernuft" in andere opzichten bekend, het bouwen van steenen huizen aan. Onder Karel V en Filips II werden in verschillende groote steden maatregelen genomen, waarbij de aanzienlijken verplicht werden hun houten huizen af te breken en door steenen huizen te vervangen. De minder gegoeden kregen voor dit doel subsidie.

Verloren geraakt is hierdoor de karakteristieke hout-architectuur, die aan onze steden zulk een schilderachtig cachet gaf. Onze vóór-ouders hebben trouwens nooit gerestaureerd, maar steeds hebben alle tijden hun eigen kunst voor de oude in de plaats gesteld.

In de 16de eeuw begint zich het winkelwezen te ontwikkelen, en verschijnen in het stadsbeeld de luifels, de eene al fraaier dan de andere, die oorspronkelijk niets anders zijn dan neergeslagen benedenluiken, met de bovenluiken erop ter bescherming tegen den regen.

Spr. schilderde vervolgens de bekende beteekenis van de markt, het middelpunt in het stedelijk leven der middeleeuwen, met de groote gebouwen: de kerk, het stadhuis, het wijnhuis, het rechthuis en de onmisbare waag. Vervolgens verfrischte spreker op onderhoudende wijze de herinnering aan veel van het vroeger geleerde omtrent middeleeuwsche zeden, levenswijze, rechtspleging enz.

UIT DE MEDEDEELINGEN VAN DEN BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN.

Vergadering van 30 Januari 1912 des namiddags te 2 uur in American Hotel te Amsterdam.

De voorzitter opent de vergadering en heet het nieuw toegetreden lid, den heer P. G. Buskens van Rotterdam, welkom. Hij spreekt daarbij den wensch uit, dat de Bond in hem een ijverig lid moge vinden en deze hem wederkeerig moge geven wat hij er in gezocht heeft. In 't bijzonder drukt hij hem op het hart, in zijn kwaliteit van lid van een openbaar college (i. c. den gemeenteraad van Rotterdam) de beginselen van den Bond te propageeren, ten einde de begrippen die in dergelijke college's omtrent den architect en zijn beroep gemeenlijk bestaan te verhelderen.

De heer Buskens dankt den voorzitter voor zijne welwillende woorden en belooft naar zijn beste krachten in den Bond werkzaam te zullen zijn.

De notulen worden gelezen en onveranderd goedgekeurd.

De voorzitter deelt mede, dat de heer Cuijpers hem verzocht heeft de volgorde van de agenda te wijzigen, en hem in de gelegenheid te stellen zijne inleiding tot bespreking van de „Voorschriften voor werken van betonijzer" te houden, waarmede de vergadering instemt.

De heer Cuijpers nu het woord erlangende zegt: Er zijn tegenwoordig vele technieken die zich niet ontwikkelen als de vroegere ambachten, waarmede de architecten van zelf en langzamerhand vertrouwd raakten, en die ze met volkomen zaakkennis leerden toepassen; doch wier ontwikkeling veel sneller, en langs meer wetenschappelijken weg gaat, zoodat ze meer speciaal het domein worden van den specialist, die zich geheel en al aan de studie van die techniek kan geven en welke daardoor ook afzonderlijk gecodificeerd worden. Niettemin worden die technieken door den architect bij zijn bouwwerken toegepast, en zou hij ze geheel moeten beheerschen, daar bij hem ook de verantwoordelijkheid voor de soliditeit van den bouw berust.

Eene dezer zeer op den voorgrond tredende technieken is het gewapend beton, dat de architect voor velerlei constructies toepast, doch waarvan hij in zeer vele gevallen die constructies zelve niet vaststelt en de statische berekeningen daarvoor niet maakt. Meestal is het de specialist, die naar de gegevens omtrent belastingen, de toe te laten uitwendige afmetingen, hem door den architect verstrekt, zelve de constructie vaststelt en berekent, en daarna ook het werk voor eigen risico uitvoert. Nochtans legt de wet in art. 1645 van het B. W. de geheele verantwoordelijkheid van de soliditeit van het gebouw op den architect.

Eveneens wijzen in de verschillende bouwverordeningen de artikelen handelende over de aanvrage voor de bouwvergunning, op deze verantwoordelijkheid, en nu rijst van zelve de vraag, in hoeverre, ten opzichte van gewapend betonconstructies de architect die verantwoordelijkheid kan of moet aanvaarden, of in hoeverre deze op den fabrikant der betonconstructie kan of behoort afgewenteld te worden, en in hoeverre deze verantwoordelijkheid zou kunnen rusten op het bouwtoezicht, dat de constructie goedkeurde.

Spreker wijst er op, dat we bij gewapend betonconstructies ten opzichte van die verantwoordelijkheid in een heel ander geval verkeeren dan ten opzichte der gewone ambachten. Bij elke constructie in laatstgenoemden is aan den uitwendigen vorm, haar afmetingen vaak als 't ware op 't gevoel te constateeren of zij sterk genoeg is. Die vorm en afmetingen zijn een voortdurende zich zelf demonstreerende contrôle over de sterkte der constructie. Bij gewapend beton is dit echter anders. Waar deze berust op het in juiste verhouding en wijze tezamen voegen van twee materialen waarvan er één geheel aan het oog onttrokken wordt en het andere in zijn uiterlijk niets over zijn werkelijke samenstelling zegt, kunnen uitwendige vorm en afmetingen der constructie geen maatstaf zijn voor haar sterkte. Bovendien kunnen kleine afwijkingen in de samenstelling van het materiaal grooten invloed op de sterkte der constructie hebben, zoodat de kans voor verrassingen bij gewapend betonconstructies veel grooter is dan bij die in eenig ander der gebruikelijke materialen uitgevoerd en dientengevolge de verantwoordelijkheid voor hun soliditeit veel moeilijker is te dragen.

Toch vreest spreker, dat, wanneer de architect niet de verantwoordelijkheid van de door hem gebezigde gewapend betonconstructies op zich neemt, hij langzamerhand een te administratieve positie bij de leiding van zijn bouwwerk zou gaan innemen. Hij erkent echter, dat de architect bij de aanvaarding der verantwoordelijkheid, zichzelve weder vooraf zal moeten dekken tegen verrassingen, en dat bijv. alle details eener constructie vóór de aanvrage van bovengenoemde bouwvergunning, (waarbij hij reeds verantwoordelijkheid aanvaardt) zijn vastgesteld, eene omstandigheid, die tot nu toe zelden of nooit vervuld werd. Volgens het gebruik toch maakt de specialist gewoonlijk een voorloopig

plan, waarop de bouwvergunning wordt verkregen in de verwachting, dat de details successievelijk aan het oordeel van dat bouwtoezicht zullen worden onderworpen. Er is ook meestal geen tijd genoeg om een plan vooraf geheel compleet door te werken en vast te stellen.

Spreker wil hierop niet verder ingaan doch de volgende vragen stellen, waaromtrent hij het oordeel der vergadering vraagt:

I. Welke verantwoordelijkheid draagt de architect ten opzichte van de ontwerpdetails en de berekeningen.

II. Welke moet de houding zijn van den architect tegenover de voorschriften van de Vereeniging van B. I.

III. Welke verantwoordelijkheid neemt het Bouw- en Woningtoezicht over nadat de berekeningen aldaar zijn overgelegd en goedgekeurd voor de uitvoering.

IV. Welken invloed moeten wij aan het Bouw- en Woningtoezicht laten in de beoordeeling der soliditeit van de uitvoering.

V. Als de noodzakelijkheid wordt erkend, dat de architect voor de uitnoodiging tot inschrijving voor een betonijzerwerk of wel voor dat de keuze is gedaan, aan welke firma een dergelijk werk wordt opgedragen, hij zich verzekere in hoeverre zulk een firma beschikt over de elementen die eene werkelijk grondige theoretischen opzet en berekening, en een goed verzorgde practische uitvoering kunnen waarborgen is het dan wenschelijk en juist in 't bestek de volle verantwoordelijkheid volgens art. 1645 B. W. (dus ook die van den architect afwentelen en) te brengen op den aannemer der betonijzerwerken.

VI. Hoe ver moet zich in zulk een geval het toezicht over de uitvoering uitstrekken?

Hier wordt herinnerd aan de vele moeilijkheden die de nauwgezette naleving van de voorschriften bovengenoemd oplevert bij burgerlijke bouwwerken, wat aangaat het

continue storten,
horizontale lagen,
hoogte der lagen,
beslissing omtrent weersgesteldheid.

Spreker licht zeer in 't kort deze vragen toe waarna hij de vergadering verlaat.

De voorzitter zegt, dat het niet mogelijk is voor de vergadering, op de vragen door den heer Cuijpers gesteld in te gaan, doch dat een weg dient gezocht te worden voor de beantwoording ervan, daar zij van zeer veel gewicht te achten zijn. Hij stelt dat punt aan de orde.

De heer Weissman is het daarmede eens en herinnert eraan, dat in 't algemeen de rechtspositie van den architect in verband met art. 1645 B. W. niet vaststaat.

Hij stelt voor eene commissie te benoemen om de vragen te behandelen en praeadvies uit te brengen aan de vergadering.

Verschillende sprekers gaan in op de door den heer Cuijpers gestelde vragen, doch zijn daarmede buiten de orde.

De heer De Jongh sluit zich bij het door den heer Weissman gezegde aan, en voegt daaraan toe, dat ook bij de behandeling van het A. V.-vraagstuk in het bestuur de wenschelijkheid werd uitgesproken de rechtspositie van den architect tegenover aanbesteder en aannemer vast te stellen.

De voorzitter kan zich met het denkbeeld van een commissie vereenigen en vindt in het laatst door den heer De Jongh gesprokene aanleiding de A. V.-commissie van den Bond de bestudeering van het vraagstuk op te dragen.

De vergadering is echter van oordeel dat eene afzonderlijke commissie gewenscht is, en draagt het Bestuur op de leden daarvoor aan te wijzen.

De heer Frowein meent, dat het gewenscht is een rechtsgeleerde in die commissie op te nemen.

De voorzitter merkt op, dat het beter zal zijn dat eerst de architecten zelve de zaak bestudeeren en dan later een jurist over den vorm der eventueel te ontwerpen regeling te raadplegen, met welke zienswijze de vergadering zich vereenigt.

Mededeeling wordt gedaan van ingekomen stukken w.o.:

1°. Een schrijven van den heer Weissman, in zake de verbetering der toegangswegen nabij de Amsterdamsche Poort te Haarlem met aanbod deze zaak in de ledenvergadering in te leiden welk aanbod door het bestuur gaarne werd aanvaard.

2°. Een schrijven van den Algemeenen Nederlandschen Opzichters- en Teekenaarsbond, verzoekende een toeslag op de salarissen van opzichters en teekenaars in dienst bij leden van den Bond ter gemoetkoming aan de gevolgen der levensmiddelenduurte.

Het Bestuur heeft gemeend op dit schrijven geen praeadvies te moeten uitbrengen, doch de beslissing geheel aan de vergadering te moeten overlaten.

De heer Weissman meent, dat elk lid van den Bond voor zich zelve zal hebben te beslissen of hij gevolg aan het verzoek wil geven of niet, en dat een vergaderingsbesluit in deze materie niet op zijn plaats is.

De heer De Meijer is van dezelfde meening.

De heer De Jongh wijst er op, dat niet uit het oog verloren moet worden, dat de salarissen van opzichters en teekenaars de laatste jaren zeer zijn verbeterd, en dat van een noodstand op dit oogenblik geen sprake is. Hij meent ook, dat het niet noodig of nuttig is zich over de al of niet wenschelijkheid van een eventueelen toeslag uit te spreken.

De heer Buskens zegt, dat het schrijven van het idée uitgaat, dat er een noodstand aanwezig is, doch, moge deze al bestaan hebben, dan is die toch reeds voorbij. Hij deelt mede, dat zijne ervaring als lid der duurtecommissie te Rotterdam, hem leerde, dat geen noodstand aanwezig is geweest. Hij stelt voor op het schrijven te antwoorden, dat de Bond daarop niet in kan gaan.

De voorzitter stelt voor om te antwoorden, dat de zaak aan de prudentie der leden individueel behoort overgelaten te worden, waarmede de vergadering zich vereenigt.

3°. Het Rapport over het ontwerp der Commissie tot herziening der Algemeene Administratieve Voorschriften.

De voorzitter releveert in 't kort de geschiedenis van dit vraagstuk en constateert met voldoening dat de Commissie die het Rapport uitbracht op alle belangrijke punten de zienswijze huldigde die in het concept voor A. V.-wijziging door de Bondscommissie samengesteld, was neergelegd.

De heer Weissman meent, dat een woord van dank aan onze A. V.-commissie ten zeerste op zijn plaats zal zijn.

De voorzitter zegt, dat het zijn bedoeling was, dat woord van dank te spreken, doch dat het applaus der vergadering op het door den heer Weissman gezegde het nu overbodig maakt.

De heer De Jongh vraagt, wat nu met dat rapport zal gebeuren, of het nu in den Bond zal behandeld worden.

De heer Van Goor merkt op, dat het concept waarover het rapport werd uitgebracht, werd samengesteld door afgevaardigden van de M. t. b. d. Bouwkunst, den Aannemersbond en de Vereeniging van Delftsche ingenieurs, doch dat beide laatstgenoemde vereenigingen, hun zienswijze over het concept nog niet te kennen gaven. Hij meent, dat het verstandig zal zijn af te wachten totdat van die zijde de meeningen zijn kenbaar gemaakt, om daarna de kwestie in haar geheel te behandelen.

De heer Houtzagers, lid der A. V.-commissie van den Bond, zegt, dat dit ook de meening dier Commissie is, waarna de vergadering zich met die zienswijze vereenigt.

Aan de orde is nu de benoeming eener commissie tot

Gent. - St. Baafs-abdij.

GEZICHT IN DE KAPITTELZAAL.

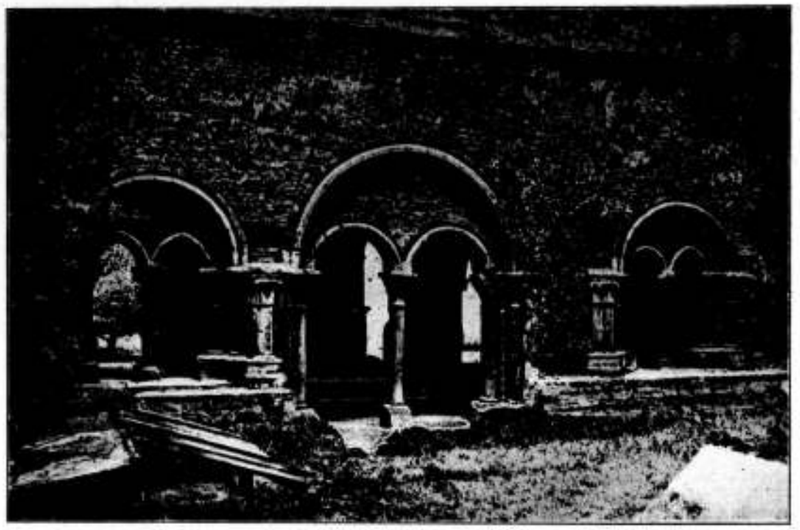

Platte grond. — Schaal 1 : 500.

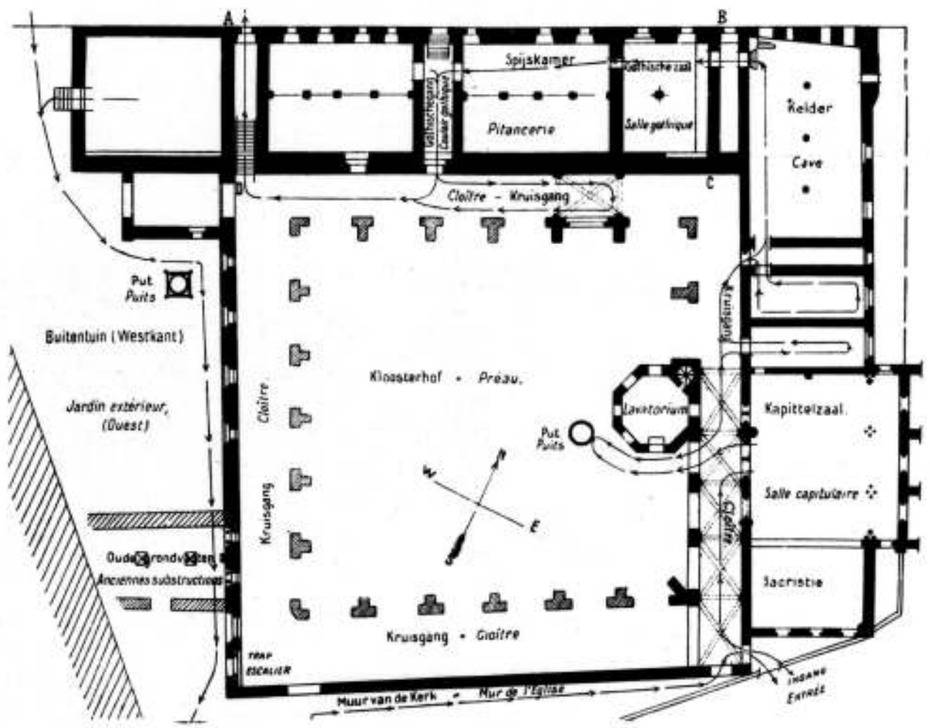

nazien der rekening en verantwoording van den Penningmeester over 1911, waartoe worden benoemd de heeren H. A. Reus, J. P. Stok Wzn. en Foeke Kuipers, die deze benoeming aannemen.

De voorzitter verleent nu het woord aan den heer Weissman, om het vraagstuk der verbetering van de toegangswegen nabij de Amsterdamsche Poort te Haarlem toe te lichten.

De heer Weissman zegt, dat ook hier zich weer de oude strijd zich openbaart tusschen de zucht om het oude bestaande te sparen en de eischen die het moderne verkeer stelt. In vroeger tijden stoorde men zich niet aan het bestaande, maar brak het af als het in den weg stond. Tegenwoordig zijn we zuiniger met wat vroeger eeuwen ons hebben nagelaten; en dan is het bijna altijd zeer moeilijk om met behoud van het oude aan de nieuwere eischen te voldoen.

De Amsterdamsche Poort is de laatste herinnering aan het beleg van Haarlem, en al is zij niet gebouwd om schilderachtig te zijn, zoo is hij toch veel te aardig, en een veel te typisch overblijfsel der oude vestingwerken dan dat iemand er aan zou denken haar te sloopen. Met dit al is hij voor het verkeer een sta in den weg; de vroeger bijna verlaten weg tusschen Haarlem en Amsterdam, heeft nu weer een druk verkeer van wandelaars, en met fietsen, auto's en electrische tram verkregen, zoodat het dringend noodig is de verkeerswegen daar ter plaatse te verruimen.

Spreker demonstreert nu de verschillende plannen die daarvoor zijn opgemaakt en herinnert daarbij aan een zeer goed denkbeeld, dat in een der laatste dagen in de „Haarlemsche Courant" aan de hand is gedaan, nl. om een breede verkeersweg van 20 M. te maken van de Poort in de richting: Donkere Spaarne, Koudehorn.

Allereerst is er een plan van B. en W. om de bestaande brug voor de poort af te breken en iets verder een nieuwe te leggen.

De poort komt dan doelloos te staan. De directeur van P. W. te Haarlem, de heer Dumont, heeft hiervan het bezwaar gevoeld en stelde daarom voor, náást de voetbrug een brug voor het verkeer per as te maken; geen schoone oplossing volgens spreker. Het raadslid Lasschuit vereenigde daarom beide bruggen ten einde een meer aesthetisch geheel te verkrijgen.

In dat geval zou de poort echter, naar veler meening hinken. De heer Weissman heeft daarom een plan gemaakt waarbij de brug zóó breed is, dat zij ter weerszijden van de poort uitsteekt.

Spreker ontkent, dat de poort dan zal komen te staan, wat men noemt op een presenteerblaadje en hij wijst er op, dat de Waag te Amsterdam een zelfden stand inneemt als hij aan de Amsterdamsche Poort te Haarlem toedenkt.

Eindelijk is er nog een plan van het raadslid Wilkens, dat gelijksoortig is als dat van den heer Dumont, met dit verschil, dat de heer Wilkens de brug ten Zuiden van de Poort legt en de heer Dumont ten Noorden.

Voor Haarlem is het van groot belang, dat een goede oplossing gevonden wordt. Spreker blijft vasthouden aan zijn plan verbonden met het bovengenoemde in de „Haarlemsche Courant" aangegeven plan tot verkeersverbetering.

Bij de gedachtenwisseling werd opgemerkt, dat laatstgenoemd plan het leggen van een brug over het Spaarne noodzakelijk zou maken. Dit zou te betreuren zijn, omdat hierdoor de fraaie bocht van dit water bedorven zou worden. Van andere zijde werd gevraagd of het nu wel noodzakelijk is, het verkeer van de zijde van de Amsterdamsche Poort door de stad te leiden; deze spreker meende, dat overwogen moet worden het tot stand komen van een ceintuurbaan van de tram. De heer Weissman antwoordde, dat de Haarlemmers daar niet erg op gesteld zullen zijn. Zij willen juist het verkeer dóór de stad leiden. De aandacht van den heer Weissman wordt er op gevestigd, dat een vergelijking tusschen de Amsterdamsche Poort en de Waag te Amsterdam niet opgaat, omdat de Waag vroeger wel is waar een poort was, doch door onze voorvaderen vervormd werd tot een gesloten gebouw, dat geen herinneringen aan zijn oorspronkelijke bestemming wakker roept.

Bleek er geen eenstemmigheid omtrent de wijze van oplossing van het vraagstuk te bestaan, omtrent het behoud van de poort was geen verschil van meening en ten slotte werd aan de permanente commissie der Haarlemsche leden van den Bond opgedragen het vraagstuk in studie te nemen en zoo spoedig mogelijk rapport aan het Bestuur uit te brengen, dat daarna in een adres aan het gemeentebestuur de zienswijze van den Bond zal kenbaar maken.

De heer Buskens zegt uit het verslag der vorige ledenvergadering van den Bond gezien te hebben, dat de heer Weissman zijn leedwezen had uitgesproken, dat bij de behandeling der Rotterdamsche Raadhuis-prijsvraagkwestie in den Raad zoo weinig notitie was genomen van het desbetreffende door de Permanente Prijsvraagcommissie ingezonden adres.

Hij stelt er als lid van den Rotterdamschen raad prijs op te verklaren, dat wel degelijk de noodige aandacht aan dat adres is geschonken, zooals hij reeds schriftelijk onder overlegging van het raadsverslag aan het bestuur heeft te kennen gegeven.

De voorzitter erkent de juistheid van de mededeeling van den heer Buskens en zegt, dat het Bestuur ook voornemens was de vergadering hieromtrent in te lichten, wat nu door de mededeeling van den heer Buskens zelve overbodig geacht mag worden.

De voorzitter brengt nu een woord van dank aan den heer Foeke Kuipers voor de door hem gegeven expositie van zijn werk en belegt daarna eene huishoudelijke vergadering.

In deze vergadering komt ter sprake de houding door den heer Walenkamp indertijd aangenomen met betrekking tot de kwestie: waar het Koloniaal Instituut te bouwen.

Het Bestuur had gemeend verplicht te zijn den heer Walenkamp in een schrijven te moeten wijzen op de minder juiste en van geringschatting getuigende wijze, waarop hij zich in een openbaar geschrift over de bevoegdheid der ledenvergadering van den Bond ten opzichte van het vraagstuk bovengenoemd, had uitgelaten, en had hem in overweging gegeven in de eerstvolgende vergadering daarover opheldering te geven.

De heer Walenkamp hieraan gevolg gevende, betreurt het, dat wat hij geschreven had, het bestuur tot diens opvatting had gebracht en zegt dat het in elk geval niet zijne bedoeling is geweest de bevoegdheid der vergadering aan te tasten, of op eenigerlei wijze den Bond in het openbaar te hebben willen kleineeren.

De voorzitter, acte nemende van het door den heer Walenkamp gezegde, sluit daarmede het incident.

Daar niemand verder het woord verlangt, sluit de voorziter de vergtadering.

***

Het Bestuur van den Bond verzond de navolgende adressen als:

1°. een adres met toelichting aan den raad der gemeente Haarlem in zake de verbetering der verkeerswegen nabij de Amsterdamsche Poort aldaar;

2°. op verzoek van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, een adres aan den gemeenteraad van Zaandam en een aan Zijne Excellentie den Minister van Waterstaat, ter zake der voorgenomen bebouwing van het Damplein te Zaandam;

3°. een adres aan het Gemeentebestuur van 's-Gravenhage ter zake de bebouwing van het Gevers Deijnootplein te Scheveningen.

De sub 1° en 3° genoemde adressen volgen hieronder:

Aan Burgemeester en Wethouders
van Haarlem.

Edelachtbare Heeren.

De Bond van Nederlandsche Architecten, kennis genomen hebbende van de verschillende plannen tot verbetering der toegangswegen nabij de Amsterdamsche Poort te Haarlem, is bij de bespreking dier plannen in zijn vergadering van 30 Januari 1912 tot de overtuiging gekomen, dat geen dier plannen eene oplossing van het vraagstuk geeft, waarbij een goede verkeersweg is verkregen en waarbij tevens het karakteristiek monument op zijner waardige wijze wordt gespaard.

De vergadering was van oordeel, dat de gewenschte verbetering eenvoudiger en op meer afdoende wijze verkregen kon worden door haar buiten onmiddellijk verband met de Poort tot stand te brengen, waarvan de mogelijkheid uit het hierbij gaande plan met toelichting kan blijken en waarbij ook de Poort in haar eigenaardig karakter van Oude Walpoort geheel ongeschonden gehandhaafd kan worden.

Het ligt niet op den weg van den Bond en ook niet in zijne bedoeling U voor te stellen de uitvoering van dit plan te overwegen, doch waar daaruit blijkt, dat aan de eischen van het moderne verkeer kan worden voldaan, zonder daardoor een der meest schilderachtige monumenten in Uwe gemeente te schaden, meent hij er de vrijhed aan te mogen ontleenen Uw College te verzoeken, aan een of meer aesthetisch deskundigen op te dragen het vraagstuk van uit het door den Bond aangegeven gezichtspunt te bestudeeren, en U te adviseeren, vóórdat een beslissing omtrent een der aanhangige plannen worde genomen.

't Welk doende,

De Bond van Nederlandsche Architecten.
K. P. C. DE BAZEL, Voorzitter.
C. N. VAN GOOR, 1e Secretaris.

Amsterdam, Maart 1912.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 14. Officieel Gedeelte. Afdeeling Amsterdam v. d. M. t. b. d. B. Algemeene Vergadering van 28 Maart 1912. — Afdeeling Arnhem. Vergadering van 22 Maart 1912.

Waar zijn wij aangeland? door H. P. Berlage Nz. uit: «de Beweging.»

Moderne Bouwkunst bij Venlo, met afbeeldingen.

De Hedendaagsche stedenbouw. Boekbeschouwing door L. H. E. van Hylckama Vlieg.

ARCHITECTURA No. 14. Mededeelingen betreffende het Genootschap.

Verslag van de 1311de Gewone Ledenvergadering van 3 April 1912.

Moderne Bouwkunst in Amerika. Frank Lloyd Wright, Architect te Chicago (vervolg) met afbeeldingen.

Een nationaal geschenk, door Prof. A. J. Derkinderen (vervolg).

De Affiche-kwestie op de vergadering van het kunstenaarsverbond.

De Bouwwereld No. 14. De Amsterdamsche Poort te Haarlem, door J. H. W. Leliman b. i.

Verbetering van het verkeer bij de Amsterdamsche Poort te Haarlem, door A. W. Weissman, met afbeelding.

Gemeentelijke woningbouw te Ulm.

Nogmaals: Waarom geen loodwit-verbod, door C. P. van Hoek.

DE INGENIEUR No. 14. Het Nederlandsch Natuur- en Geneeskundig Congres, door R. A. van Sandick c. i.

Het dubbelschroefstoomschip «Koningin der Nederlanden», door J. H. C. Salberg (slot) met afbeeldingen en 2 platen.

Afscheid van W. A. M. Piepers als hoofdingenieur voor het stoomwezen (met portret).

Vergadering van de Afdeeling voor Werktuig- en Scheepsbouw van het Kon. Inst. van Ingenieurs van 27 Maart 1912.

Vergadering van de Afdeeling voor Electrotechniek van het Kon. Inst. van Ingenieurs van 30 Maart 1912.

TECHNISCH WEEKBLAD B. v. T. No. 14. Officieel gedeelte. — Aankondiging van vergaderingen. — Dieselmotoren voor zeeschepen (slot). — Watertorens. — Gemengd.

DE AANNEMER No. 14. Nederl. Aannemersbond. Officieele Mededeelingen.

Een jonge Afdeeling en een oude quaestie.

Afdeelingsverslagen. Groningen 26 Maart 1912.

DE NEDERLANDSCHE KLEI-INDUSTRIE No. 40. Tentoonstelling van Kleiproducten. — De zig-zag-oven. — Methode om mageringsmiddelen voor kleiproducten te vervaardigen. — De vervanging van steenkool door olie. Nieuwe wijze van bestrijding van ketelsteen.

KLEI No. 7. In dit nummer vinden wij het vervolg van het artikel «Van ineengestorte, gescheurde en gebladderde cementwerken» alsmede een stukje «Over de vernieling van Beton door bestanddeelen van den bodem». Blijkbaar acht de Redactie het noodig, de gebreken van cement- en betonconstructies hier en daar aan de lezers voor te houden, ten einde de voordeelen van baksteenconstructie beter te doen uitkomen, maar wij gelooven toch, dat zij dit doel beter zou bereiken door verspreiding van meer kennis omtrent baksteen en het geven van voorbeelden, wat men met dit materiaal bereiken kan. Zij doet dit laatste ook, maar maakt daarbij nog maar een zeer bescheiden gebruik van de voorbeelden, die voorhanden zijn; zij zou o. i. meer moeten voortzetten, wat indertijd door A. W. Weissman in zijn boek «de Gebakken Steen» begonnen is, en wat het eerste betreft, wie zich voor baksteen interesseert zal in dit nummer de artikeltjes «Onze wegen, klinker- of steenslagwegen?» en «Welke eischen stelt de Moderne Architectuur aan de Baksteenindustrie?», ofschoon beide overgenomen, belangrijker vinden dan de andere.

Ter illustratie zijn hier afbeeldingen gegeven van de in aanbouw zijnde M. T. School te Dordrecht en van de Westwood-school te Cincinnati in Amerika

Gemengd Nieuws.

BINNENLAND.

LEIDEN. B. en W. hebben aan den raad voorgesteld, voor de oprichting van een volledige installatie voor vuilverbranding inclusief gebouw, transportinrichtingen, enz. een bedrag van f 190.000 beschikbaar te stellen. In deze som is begrepen f 92,174 voor de complete verbrandingsinstallatie. B. en W. vragen aan den raad machtiging voor levering, opstelling en in bedrijfstelling van een inrichting volgens het systeem-Herbertz contract aan te gaan met de maatschappij Vesurio te München.

's-GRAVENHAGE. Nieuw gebouw voor Binnenlandsche Zaken.

Met Augustus zal, wanneer het Ministerie van Buitenlandsche Zaken verhuisd is naar het Plein, het Ministerie van Binnenlandsche Zaken tijdelijk in het tegenwoordige gebouw van Buitenlandsche Zaken worden gevestigd. Dan zal, naar men verder vernoemt, het oude gebouw van Binnenlandsche Zaken afgebroken worden en een nieuw gebouw verrijzen in het karakter van de Regeeringsgebouwen aan den Vijverberg. Het gebouw zal een verdieping hooger worden opgetrokken, en het beroemde «Torentje», aan den Vijver, zal blijven bestaan, doch: gereconstrueerd.

Het Paleis-Raadhuis.

AMSTERDAM. Dezer dagen is in de N. R. Ct. de wenschelijkheid uitgesproken, dat een drietal rechtsgeleerden zou uitmaken, hoe het eigenlijk juridisch met den eigendom van het Paleis-Raadhuis stond.

Historisch is echter de zaak ook van veel belang, namelijk om precies te weten, wat er eigenlijk in 1808 en 1814 is voorgevallen. Het kan daarom zijn belang hebben mede te deelen, dat aan prof. H. Brugmans te Am-

HINSE & VAN ELLINKHUIZEN.
Nassaukade 504. Telef. 1258. AMSTERDAM.
Uitvoering van werken in Gewapend en Ongewapend Beton
Voorl. Ontwerpen en Begrootingen gratis.

sterdam dezer dagen door de Ministers van Binnenlandsche Zaken en van Waterstaat vergunning is verleend om de Rijksarchieven van 1813 tot 1830 na te gaan, wat daar over de bovengenoemde quaestie is te vinden. Het is, naar wij vernemen, het voornemen van prof. Brugmans eerlang alle stukken te publiceeren, welke betrekking hebben op den overgang Raadhuis-Paleis onder Lodewijk Napoleon en Willem I. Zoodoende kan de juridische vraag dan ook van zelf tot oplossing komen.

ROTTERDAM. Burgemeester en Wethouders van Rotterdam hebben de volgende architecten uitgenoodigd vóór 3 November 1912 een ontwerp in te zenden voor den bouw van een nieuw raadhuis: K. P. C. de Bazel, architect te Bussum; M. Brinkman en C. B. van der Tak, architecten te Rotterdam; Prof. Henri Evers, hoogleeraar te Delft; C. N. van Goor en W. F. Overeynden, architecten te Rotterdam; Prof. J. F. Klinkhamer b. i., hoogleeraar te Delft; W. Kromhout Czn., architect te Rotterdam; J. A. G. van der Steur b. i., architect te 's-Gravenhage, en Jan Stuyt, architect te Amsterdam.

GOUDA. Het gemeentebestuur alhier ontving dezer dagen een brief van den Minister van Binnenl. Zaken, in welken werd medegedeeld, dat het gebouw, door de gemeente Gouda ten behoeve van de R. H. B. S. afgestaan, naar het oordeel van de betrokken autoriteiten voor die bestemming niet meer geschikt is en door verbouwing niet afdoende zal kunnen worden verbeterd, zoodat voor het geval die school in deze gemeente gevestigd blijft, een nieuw gebouw zal moeten worden gesticht.

De Minister wil, dat de gemeente, zal de R. H. B. S. hier gevestigd blijven, de verplichting tot stichting en inrichting van een nieuw gebouw op zich zal nemen overeenkomstig door de regeering te stellen eischen op het daartoe door de gemeente ter grootte van 4000 M2. kosteloos aangeboden terrein aan de Krugerlaan. De kosten voor stichting en inrichting van het gebouw worden geraamd op f 204.000.

Vóór 1 Mei a.s. dient de raad hierover eene beslissing te nemen.

NIEUWE SCHANS. De gemeenteraad heeft besloten tot het bouwen van een ziekenhuis, ook voor besmettelijke ziekten. Door het Rijk zal een vergoeding van 5 pCt. voor huur worden gegeven.

Vacante Betrekkingen.

— Chef-teekenaar-constructeur, bij Maatschappij voor Gewapend Beton. Brieven letter G. C. 499, Adv.-Bur. D. Y. Alta, Kettingstr. 21, Den Haag. (1)

— Bouwkundig-Opzichter-Teekenaar ten behoeve van den bouw eener R.-K. Kerk op Haagsch Architecten-bureau. Brieven letter T. aan het Bureau van het Bouwk. Weekblad, Herderstraat 5, Den Haag. (1)

— Twee bouwk. opzichters (P.G.), bekend met gewapenden betonbouw. Brieven, onder no. 1124 Bureau der Prov. Groninger Courant te Groningen. (1)

— Dagelijksch Opzichter bij de werken tot uitbreiding van de haven te Colijnsplaat (Noord-Beveland). Salaris f 70.— p. maand. Sollicitatiestukken tot 16 April bij den Burgemeester. (1)

— Bouwk.-Opzichter-Teekenaar, te Amsterdam. Salaris f 80.— per maand. Brieven onder No. 445 aan J. H. en G. van Heteren, Hartenstraat 26, Amsterdam. (1)

— Leeraar M. O. in bezit acte Ma, Md of Me. Brieven onder letter E O 34 W. N. J. van Ditmar's Alg. Adv.-Bur. Witte Huis, Rotterdam. (1)

— Teekenaar, bij Huygen & Wessel (afdeeling Centrale Verwarming). Aanbiedingen schriftelijk aan het Kantoor te Rotterdam, Oldenbarneveltstraat 116. (1)

— Bouwkundig Teekenaar met ervaring in boerderijenbouw, aan het Rijksinstituut van Landbouwwerktuigen en Gebouwen. Voorloopige aanstelling van zes maanden met ingang van 1 October of vroeger. Salaris f 75 à f 80 per maand. Schriftelijke aanmelding aan den Directeur van het Instituut. (1)

— Teekenaar aan de Maatschappij voor Scheeps- en Werktuigbouw «Fijenoord» te Rotterdam. Afdeeling Suikermachines. Aanbiedingen aan de Directie. (1)

— Ingenieur Betonijzerwerken als deelgenoot in een gevestigde zaak Brieven onder lett. D. F. 1461 a.h. Adv.-Bur. A. de la Mar, Amsterdam. (1)

— Onderbazen bekend met Gewapend betonwerk, voor direct. Brieven onder No. 47527 aan het Bureau van het Alg. Nederl. Advertentieblad te 's-Gravenhage. (1)

(Vervolg 3e bladz. bijlage.)

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Trottoir-, Terrazzo- en Granlettegels, Trottoirbanden, Kunstgraniet, Drijfsteen, Tennisbanen, enz. — — —

„HET WINKELHUIS"
TECHNISCH BUREAU EN WERKPLAATSEN
NIEUWE KERKSPLEIN 16 - HAARLEM
FABRIEK VAN Pui- en Winkelbetimmeringen — Complete Winkelinrichtingen — —

R. TIMMAN. Stoom-Timmerfabriek „DE ATLAS".
— Prijsopgaven worden op aanvraag verstrekt. —
HOUTHAVEN, AMSTERDAM. — Tel. 3905.

WATERBRONNEN, ONTIJZEREN HARDEN
N.V. DIEPBOOR MIJ. „VULKAAN", v/h. J. DE BOER & Co., LEEUWARDEN

Telef. No. 5716. Telegr.-Adres: SPEK Wijnhaven.
A. VAN DER SPEK Mz.
AANNEMERSGEREEDSCHAPPEN.
WIJNHAVEN No. 98 Z.z., ROTTERDAM

G. J. A. TRESTORFF, voorheen G. VAN HEERDE.
AMSTERDAM. — Opgericht 1830. — Telefoon 1551.
Brandkasten, Kluisdeuren, Safe-Deposits, etc.

Staaldraadwarenfabriek „AMSTERDAM"
Haarlemmerweg 329 te AMSTERDAM
Telef. Interc. 478.
Draadvlechterij.
Fabriek van Hek- en IJzerwerken.

DE REPRODUCTIE COMPAGNIE
CLICHÉ'S
Rotterdam

NAAML. VENN. voorh. A. SINGELS Azn.,
DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.
Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van
BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

PAPIERSTUC voor PLAFOND- en WANDVERSIERING in alle stijlen en volgens teekening.
Vraagt gratis Brochure en Prospectus aan de
Opgericht 1890. - Tel. Int. 3613.
EERSTE NEDERLANDSCHE PAPIERSTUCFABRIEK
VOORHEEN BENNEWITZ & CO. - AMSTERDAM.

47STE JAARGANG. ZATERDAG 20 APRIL 1912. No. 16.

DE OPMERKER.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau »DE OPMERKER", Stephensonstraat 92, 's-GRAVENHAGE.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . f 5.—
Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België . . . . . } Uitsluitend bij vooruitbetaling » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.—
het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.

Een monument vernield.

Ruim anderhalf jaar geleden vestigde de heer Retera in het weekblad „Architectura" de aandacht op een haast vergeten monumentje van hooge waarde in het aan druivenkassen en groententuinen rijke, aan overblijfsels van oude bouwkunst arme Westland, namelijk het onder den naam van „Torenzicht" bekende kasteeltje te Poeldijk.

Uit latere berichten in de dagbladen meenden wij te mogen opmaken, dat wel juist was, wat ons ook van andere zijde reeds was medegedeeld, dat de eigenaar het wilde verkoopen, maar tevens dat het gevaar voor vernieling geweken was, althans niet onmiddellijk dreigde. Immers men was gewaarschuwd en wij hebben aan het Ministerie van Binnenlandsche Zaken een bureau, waar eenige waakzame architecten zetelen; voorts een Rijkscommissie voor onze Monumenten, waarvan de Secretaris zijn ijver voor de zaak nog onlangs beloond zag met den doctorstitel, wij hebben er sedert Heemschut bijgekregen, en daarnevens een aantal particuliere vereenigingen en personen, die meer dan vroeger belangstellen in oud mooi; oogen genoeg dus, waarvan wij mochten veronderstellen, dat zij op het precieuse vroeg zeventiende-eeuwsche monumentje gevestigd waren. Men mocht vier oogen voor ieder man rekenen, want men was gewaarschuwd en „un homme averti en vaut deux".

Helaas, al die waakzaamheid heeft niet gebaat.

Het „Vaderland", dat ook wel wat voelt voor oud-vaderlandsche kunst, bracht dezer dagen de bedroevende tijding, dat het kasteeltje zou moeten vallen onder den beruchten moker van den even beruchten slooper, zoo meent gij, neen erger: „Zoomaar stiekum weg, zonder dat iemand er de lucht van had, voordat Heemschut er iets tegen kon doen, hebben de eigenaars, die behoefte hadden aan uitbreiding van hun groententuin, het oude slot kalmweg afgebroken."

Zij wisten niet wat zij deden? Zij wisten het wel, maar zij beseffen niet den omvang van hun vergrijp. Het is waar, „wie niet heeft, van dien zal genomen worden ook wat hij heeft". Dat hebben zij wreedelijk gedaan, ter wille van eenige vierkante Meters tuingrond. Zij hebben hun dorp, waar nu, tengevolge van de toenemende welvaart, geen huis meer staat, dat het aankijken waard is, beroofd van zijn eenig sieraad, het schilderachtig kasteeltje, waaraan bovendien, terecht of ten onrechte, den naam van een der grootste mannen uit onzen heldentijd verbonden werd.

Men noemde het toch het jachtslot van Oldenbarneveldt en het kan zeer goed wezen, dat de groote staatsman, tegenstander van het Oranjehuis weliswaar, maar in elk geval een tegenstander, den grooten krijgsoverste, met wien hij het zoo slecht vinden kon, waardig, hier in het destijds wildrijke Westland een jachtslot heeft bezeten, hetzij hier of elders en men kon er dit gebouwtje zonder bezwaar voor laten doorgaan. In elk geval dagteekende het uit zijn tijd en bezat hij goederen in deze streken. Bewijsstukken zijn tot heden niet gevonden, maar wie vraagt er naar bewijsstukken, wanneer hem relieken van groote mannen ver-

toond worden, als de kist van Hugo de Groot, of het beulszwaard, waarmede Egmond en Hoorne onthoofd zijn?, relieken die, vreemd genoeg, in meerdere exemplaren voorhanden zijn.

Dat kon van dit gebouwtje niet gezegd worden, het was een uniek stukje uit den besten tijd onzer Oud-Hollandsche kunst, wat wrak, wat bouwvallig, tengevolge van onverantwoordelijke verwaarloozing, maar niettemin droeg het zijn jaren met eere.

Er was weinig aan het onderhoud gedaan, maar ook weinig of niet aan geknoeid, het behoefde niet het voor zooveel oude bouwwerken noodlottig geworden herstel in den oorspronkelijken staat, want het was, hoe verwaarloosd dan ook, bijna geheel in dien staat gebleven.

Dat maakt het verlies dubbel betreurenswaardig, dat vergroot den ernst van het vergrijp, dat hier gepleegd werd in het twaalfde jaar van de twintigste eeuw, op een uur afstand van de Residentie. En dat gebeurt, terwijl begaafde sprekers en schrijvers mond en pen vol hebben van de schoonheid van Nederland en zich alle moeite geven om landgenoot en vreemdeling die schoonheid te leeren zien en genieten, dat gebeurt terwijl bouwmeesters en dilettanten twisten over de vraag, hoe men de relieken van het voorgeslacht, onze precieuse monumenten op de beste, de meest rationeele, de meest wetenschappelijke, de meest pieuze wijze zal beschermen en bewaren voor ondergang.

Wordt er misschien niet wat te veel gepraat en geschreven en te weinig gehandeld, laten de doctoren in het vuur van hun redetwist over de ziekteverschijnselen en genezingsmethoden, de patiënten niet ongemerkt aan hun lot over?

Ofschoon wij niemand beschuldigen willen of zelfs in verdenking brengen, van gebrek aan waakzaamheid, die vragen schijnen hier gewettigd, te meer daar het hier geen gecompliceerd geval betrof, maar een dat tamelijk eenvoudig was.

Met wat geld en goeden wil, goeden wil is ook voor geld te koop, had men het Jachtslot van Oldenbarneveldt kunnen redden.

Het heeft niet zoo mogen zijn. Met de gelatenheid van den ouden Lehmann uit het nieuwe tooneelstuk, wiens eenige zoon is „doodgeschoten in vredestijd door een kameraad", kunnen wij ons schikken in het geval maar tevreden zijn met de omstandigheden, die er aanleiding toe gaven, kunnen wij niet, nu wij staan bij de puinhoop van het eenige gebouwtje, dat een bezoek aan het Westlandsche dorp loonde, tot puin geslagen door onwaardige eigenaars.

Het is ons niet bekend of er goede opmetingen van het vernielde monument bestaan. Wij veronderstelden reeds vroeger de mogelijkheid, omdat Kromhout het indertijd gereproduceerd heeft in zijn Oudt-Hollandt op de Amsterdamsche Tentoonstelling.

Maar ook al bestaat een minutieuze opmeting, wat beteekent dat, vergeleken bij een bijna ongeschonden monument zelf, op de plaats waar het behoort.

Stelt men zich daarmede tevreden, dan is men al met heel weinig tevreden en zoo wij niet oppassen en waakzaam zijn, dan gaat het daarheen, dat wij ten slotte nog slechts monumenten bezitten op het papier en de schoonheid van Nederland nog slechts in prentenboeken zullen kunnen zien en genieten.

Heemschut moge waken, dat het zoover niet kome, want vergeten wij niet, dat wat wij uit die boeken te zien zullen krijgen slechts zal zijn de schoonheid van Nederland, zooals zij eenmaal was.

* * *

Bijna honderd jaren geleden, den 25sten Juni 1814, werd, bij besluit van den Souvereinen Vorst der Vereenigde Nederlanden uitgevaardigd een Wet, houdende bepalingen omtrent de slooping van Gebouwen binnen Steden en Plaatsen.

Art. 1 van die wet luidde:

„Geene slooping of amotie van eenig gebouw, onder welken naam ook, binnen een stad of andere plaats gelegen, of daarvan een onmiddellijk gedeelte uitmakende, zal, van nu af aan, mogen geschieden, vóór en aleer daartoe van den Burgemeester, of van het plaatselijk Bestuur der Gemeente, waaronder zoodanig gebouw behoort, expres consent zal zijn bekomen; wordende aan de plaatselijke Besturen respectievelijk het toestaan of weigeren van zoodanig consent, naar bevind van zaken, en zooals zij met het algemeen belang hunner gemeente meest overeenkomstig zullen vinden, bij deze overgelaten, behoudens niettemin, den weg van doleantie, aan de Staten der Provincie, voor hen, welke zich met de uitspraak van het plaatselijk Bestuur mogten bezwaard oordeelen."

Zonder consent mochten gebouwen, woningen en buitenplaatsen, welke niet binnen een stad of plaats gelegen waren worden gesloopt, doch ook niet dan na voorafgaande kennisgeving van het voornemen, aan de plaatselijke Regeering en den Ontvanger der directe belastingen.

Werd geen nieuw gebouw van gelijke waarde in plaats gezet dan moesten gedurende tien jaren na de slooping nog de Rijks- en Gemeentebelastingen worden betaald, die voor het gebouw verschuldigd waren ten tijde van het voornemen tot slooping.

Ter motiveering van het besluit van den Souvereinen Vorst wordt aangevoerd:

„Nademaal Ons kennelijk is geworden, dat de slooping van huizen en andere gebouwen, sedert een geruimen tijd, in verschillende steden, hand over hand toegenomen heeft, niet alleen tot ontluistering derzelver steden, maar ook tot ongerijf van vele goede ingezetenen en tot aanmerkelijk nadeel van 's Lands inkomen."

Wie zich even indenkt in de toestanden van 1814 zal onmiddellijk begrijpen, dat geenerlei aesthetische overwegingen bij de afkondiging van dit wetje in het spel waren.

Des te meer treft het daarom, dat in de motiveering toch nog gesproken wordt, en wel in de eerste plaats van ontluistering der steden.

Of het wetje nog van kracht is, is ons onbekend, waarschijnlijk zal het bij een latere wet wel vervallen verklaard zijn, maar ook al vond iemand, die den weg weet in de doolhoven der Nederlandsche wetgeving, uit, dat het nimmer ingetrokken is, het zou ons niet veel baten, want zeker wordt het dan toch niet meer nageleefd.

Het vandalisme te Poeldijk gepleegd heeft opnieuw de noodzakelijkheid aan het licht gebracht van een wettelijke bescherming onzer monumenten. Daarover is al heel wat gepraat en geschreven. Zou het nu echter geen tijd worden, dat eindelijk eens krachtige pogingen worden aangewend, om te dezer zake doeltreffende maatregelen te verkrijgen. Is het niet genoeg, dat de Nieuwe-Zijdskapel verloren gegaan is, te Dordrecht een merkwaardige gevel en te Poeldijk het aardige kasteeltje? Moet er gewacht worden tot zich nog ernstiger gevallen hebben voorgedaan? Voorwaar dan is het gevaar niet uitgesloten, dat de zoo gewenschte bescherming niet komen zal, voordat de kostbare erfenis van voorgeslachten nog slechts bestaat uit gerestaureerde werken, maar het meerendeel alleen terug te vinden is in de atlassen onzer gemeentelijke musea of in de prentverzamelingen van kunstlievende particulieren.

Aan de negentiende eeuw heeft men allerlei mooie namen gegeven, welke de twintigste krijgen zal weten wij nog niet, maar de Hemel behoede ons voor een papieren eeuw in de bouwkunst; dan nog maar liever een eeuw van gewapend beton!

Uit Duitsche kringen.

Talrijk zijn zooals iedereen weet in Duitschland de vereenigingen en bonden van architecten, al of niet vermengd met ingenieurs, bouwondernemers, kunstnijveraars en andere categorieën.

Met den bestaanden toestand niet tevreden worden evenwel thans pogingen in het werk gesteld, om te geraken tot een vereeniging van uitsluitend particuliere architecten en die pogingen gaan uit van de bestaande vereeniging van Hannoversche Architecten. Dit lichaam heeft een oproeping verspreid, waarin o.a. het volgende wordt gezegd:

„Een jaar geleden vestigden wij in Hannover de Vereeniging van Hannoversche Architecten V. H. A. Zij heeft zich ten doel gesteld, de belangen van den particulieren architectenbond te bevorderen en zijn maatschappelijke positie te verbeteren.

De grondslagen zijn in hoofdzaak dezelfde, als waarop andere architectenvereenigingen of -bonden berusten, evenwel met de beperking, dat slechts particuliere architecten worden toegelaten, terwijl ambtenaren principieel uitgesloten zijn. Dit is noodig om aan de vereeniging de gewenschte vrijheid van beweging te verzekeren en zonder omwegen de misstanden te kunnen bestrijden, die dikwijls in de bestuurslichamen bestaan, en waarvoor de architecten-ambtenaren veelal verantwoordelijk gesteld moeten worden. Zooals vanzelf spreekt beslist voor de geschiktheid om aangenomen te worden ook de artistieke ontwikkeling van den toe te laten architect. Architecten die in artistieken zin werkzaam zijn, doch ook gelijktijdig een bouwbedrijf beheeren, zijn niet principieel van toelating uitgesloten, daar zij zonder twijfel vele belangen met den kunstenaar-architect gemeen hebben."

„Het is gewis zeer verlokkend in statuten de bepaling op te nemen, dat de architect in geen geval ondernemer zijn mag. De practijk heeft echter geleerd, dat in bonden, in welker reglementen deze bepaling voorkomt, zij dagelijks ontdoken, zoo niet geheel veronachtzaamd wordt. Zonder twijfel zijn er een menigte architecten van beteekenis, die gelijktijdig een bouwbedrijf beheeren en die op geenerlei wijze, noch in kunstontwikkeling, noch in den aard hunner werkzaamheid, bij den kunstenaar-architect achterstaan. Men heeft bij andere beroepen, waar de stand van zaken geheel dezelfde is, nooit aanleiding gevonden, dergelijke eischen te stellen. Wij herinneren aan de ingenieurs, die leden van hun bonden zijn, terwijl zij gelijktijdig fabrikanten zijn en aan de artsen, die, niettegenstaande zij er particuliere klinieken op na houden, leden hunner kamers zijn, ja wellicht een bijzondere beroemdheid genieten. Een open en eerlijke manier van geldverdienen mag nimmer tot benadeeling in de belangen van den stand voeren."

„Bij het bevorderen der vakbelangen is evenwel aan het licht gekomen, dat de ontwikkeling van de organisatie der particuliere architecten van geheel Duitschland een hoofdvereischte is."

(Slot volgt.)

Vereenigingen.

BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN.

Op Dinsdag 9 April j.l. hield de Bond zijn vierde jaarvergadering in het American-Hôtel te Amsterdam. Door afwezigheid van den voorzitter opende de heer J. J. van Niekerke deze vergadering. De notulen der Januari-vergadering werden goedgekeurd. De heer K. P. C. de Bazel, voorzitter, nam de leiding van de vergadering over. Door de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst is een schrijven verzonden aan B. en W. van Haarlem, B. en W. van Zaandam en aan Z. E. den Minister van Waterstaat om de Amsterdamsche Poort te Haarlem te behouden.

Door 't hoofdbestuur der Mij. tot Bev. der Bouwkunst, het Genootschap Architectura et Amicitia, de Ver. Bouwkunst en Vriendschap en den Bond van Ned. Architecten is een schrijven verzonden aan alle Ministers, waarin zij, in verband met de belangrijke bouwwerken, welke door die departementen worden voorbereid, de vrijheid nemen het volgende onder hun aandacht te brengen: Dat bij het tot stand komen van de groote monumentale gebouwen er naar gestreefd moet worden dat deze aan de hoogste architectonische eischen zullen voldoen, daar deze bouwwerken ware monumenten van onzen tijd zijn. Het is dus een eisch voor particulieren, dat zij bij hun plannen voor zoodanigen bouw de uiterste zorg besteden en op de overheid de verplichting rust, dat een deugdelijk stelsel gevolgd wordt bij het tot stand komen harer grootsche bouwwerken. Van de Regeering gaan dan eenige belangrijke bouwwerken uit, in de eerste plaats worden genoemd: het nieuwe postkantoor te Rotterdam, het nieuwe gebouw van de Tweede Kamer te Den Haag, de Ministeriën van Waterstaat en Landbouw, Nijverheid en Handel, de eventueele paleisbouw te Amsterdam en te Den Haag, kazernebouw te Rotterdam, terwijl ook nog het nieuwe postkantoor van Utrecht van niet te onderschatten beteekenis is.

Speciaal staan ondergeteekenden stil bij de voorbereiding van den bouw van het nieuwe postkantoor te Rotterdam. De gemeente Rotterdam zal een besloten prijsvraag uitschrijven, ter verkrijging van plannen voor den bouw van een nieuw Raadhuis.

De wijze van voorbereiding van de Raadhuis-prijsvraag, namelijk door een avant-project van prof. Herm. Evers te Delft, welk project een groot nut is voor de voorbereiding van den prijsvraag, moge tot voorbeeld dienen; en het zal in zooverre niet moeilijk zijn dit voorbeeld te volgen, aangezien de rijksambtenaren uit den aard der zaak bekend zijn met de organisatie van den dienst, de aangewezen personen zijn om een dergelijk avant-project voor het Rotterdamsch postkantoor te maken. Vele met succes bekroonde prijsvragen mogen u verder de overtuiging geven, dat prijsvragen, mits deugelijk voorbereid en nauwgezet beoordeeld, een uitstekend middel zijn om het gewenschte resultaat te bereiken. De ondergeteekenden geven vervolgens verschillende voorbeelden, als het Rijksmuseum te Amsterdam, de Dambebouwing te Amsterdam, de schouwburg te Rotterdam, enz. enz. In Amerika worden in den regel de monumentale straatgebouwen aan particuliere architecten opgedragen.

Het adres eindigt met den wensch, ten volle overtuigd van de belangstelling, krachtig te willen bevorderen dat de belangrijkste gebouwen ook door de meest bezige handen tot stand komen en dat openbare en nationale prijsvragen worden uitgeschreven, waarmede de mogelijkheid wordt geopend, dat de meest begaafde Nederlandsche architecten in dienst worden gesteld.

Uit het jaarverslag bleek, dat het afgeloopen halfjaar met betrekking tot het streven van den bond niet onvruchtbaar genoemd moet worden en gewezen kan worden op belangrijke feiten die wel is waar buiten den bond doch zeker niet buiten zijn invloed voorgevallen zijn en die van beteekenis voor het vakvereenigingsleven in Nederland zullen zijn. Herinnerd wordt o.m. aan de reorganisatie van

de Mij. tot bev. der bouwkunst, die dat lichaam, zij het niet in een zeer zuiveren vorm, tot een architectenvakvereeniging maakt.

Daarna is op verzoek der Mij. een commissie benoemd, die te onderzoeken zal hebben óf en op welke wijze een nader samengaan van beide vereenigingen zal mogelijk zijn. Ook de herziening van de A. V. wordt gememoreerd als een feit van gewicht. Aangestipt werd de verzending van verschillende adressen in zake de Paleis-Raadhuis-quaestie te Amsterdam. Mede trad de bond op hetzij zelfstandig hetzij in samenwerking met Zustervereenigingen of door het zenden van adressen aan regeeringscolleges en andere lichamen.

Het ledenaantal bedroeg op 1 Jan. 1911 43, van welke 15 te Amsterdam, 7 te Rotterdam, 6 te Den Haag, 2 te Utrecht en één in elk der gemeenten Bussum, Roermond, Breda, Baarn, Gorsel Dordrecht, Deventer, Leiden, Eindhoven, Maastricht, Tilburg, Haarlem en Hilversum.

Op 1 Jan. 1912 telde de bond 46 leden, zoodat de bond met 3 leden vooruitging.

Uit het jaarverslag van den penningmeester nemen wij over, dat de rekening betrekkelijk geringe afwijkingen met de begrooting vertoont. Het eindcijfer bedraagt f 877.82 tegen f 851.27 geraamd.

Contributiën bedroegen f 41.43½ meer dan geraamd. Bijaldien aan het ondersteuningsfonds niet meer dan de rente werd toegevoegd, zoude er een voordeelig saldo van f 29.88½ overblijven. De heffing zal dit jaar 12 pCt. bedragen, zoodat f 650 dit jaar aan contributiën zal ontvangen worden. Bij de verkiezing van 2 bestuursleden werden gekozen de heeren Jos. Ingenohl te Amsterdam en H. v. d. Kloot Meyburg te Rotterdam. Bij acclamatie werd de heer De Bazel als voorzitter herbenoemd. Wegens periodieke aftreding van drie leden in de commissie van onderzoek werden herkozen dr. P. J. H. Cuypers, D. A. M. Morgadant en J. P. Stok Wzn.

Aan de orde kwam de behandeling der vragenlijst omtrent het „leerlingwezen" van de Ver. tot bev. van de vakopleiding van Handwerkslieden in Nederland.

De eerste vraag van den voorzitter is of men vóór of tegen een wettelijke regeling van het „leerlingwezen" was.

De heer Weismann is voorstander van een wettelijke regeling. De heer Van Niebeeke is er tegen. De voorzitter wenscht niet na te gaan hoe vroeger het „leerlingwezen" was, doch geloft dat een wettelijke regeling te verkiezen is.

Na uitvoerige discussie wordt het voorstel van het bestuur voor een wettelijk „leerlingwezen" met groote meerderheid van stemmen aangenomen. De overige vraagpunten gaven weinig stof tot bespreking en werden alle, eenige met kleine veranderingen, aangenomen. Bij de quaestie van de Dam-bebouwing wordt bij hoofdelijke stemming besloten het bekende adres van „Architectura" openlijk en niet huishoudelijk te behandelen. De heer Van der Pek wees er op, dat hier een streven is tegen het uitschrijven van een prijsvraag, terwijl een adres aan den Minister werd gestuurd om, zooals dit veel in het buitenland gebeurt, prijsvragen uit te doen schrijven voor het bouwen van staatsgebouwen. De heer Van der Pek noemde het Dam-ontwerp geestelijk minderwaardig. De heer Van Niekerke noemt de zaak, welke thans door den heer Van der Pek verdedigd wordt, een persoonlijken aanval.

De heer H. P. Berlage verklaart zich vóór het adres van „Architectura". Tevens deelt spr. mede, dat de commissie zich niet aansprakelijk acht voor een mislukking van de Dam-bebouwing. De Dam-commissie kan onmogelijk van ieder ontwerp een kunstwerk maken.

Ten slotte stelt spr. voor aan het adres toe te voegen, dat in het geval van de Dam-bebouwing het wenschelijk is een prijsvraag uit te schrijven.

Aangezien het adres reeds door „Architectura" aan het gemeentebestuur werd verzonden, stelt de heer Berlage voor dit adres te steunen. Aldus werd besloten.

Na de gebruikelijke rondvraag werd de vergadering gesloten.

UIT DE MEDEDEELINGEN VAN DEN BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN.

(Vervolg van Bladz. 119.)

Toelichting bij het adres van den Bond van Nederlandsche Architecten in zake de verbetering der verkeerswegen aan de Oostzijde der stad, in verband met de Amsterdamsche Poort aldaar.

Bij de bestudeering der verschillende geopperde denkbeelden over de verbetering der toegangswegen tot het centrum der stad, blijkt dat deze verbetering zich niet zou kunnen beperken tot eene in de onmiddellijke nabijheid van de Amsterdamsche Poort, dach dat deze zich ook zou moeten uitstrekken over het geheele traject vanaf die Poort over het Spaarne tot in het centrum der stad, daar de straten die vanaf de Poort naar dat centrum leiden, onverschillig welke men daarvan voor den verkeersweg zou kiezen, en vooral met het oog op het automobielverkeer ten eenen male onvoldoende zijn te achten.

Afgescheiden van de financieele zijde van dit vraagstuk zou het, zoo al mogelijk, zeker bedenkelijk zijn, eene zoodanige wijziging van het stadsbeeld in het hart der stad te ondernemen en het ligt dus voor de hand, dat de oplossing van het vraagstuk om den toegang van uit het Oosten naar en door de stad te verbeteren in een andere richting gezocht behoort te worden, en dat met name de plaats waar de Amsterdamsche Poort zich bevindt niet geschikt is te achten om de stad binnen te komen doch dat daarvoor behoort gekozen te worden het punt, waar Haarlems breedste straat, de Gedempte Oude Gracht, welke dwars de stad doorsnijdt op het Spaarne uitkomt.

Deze straat toch is èn door haar breedte èn door hare ligging aangewezen om het verkeer over de stad te verspreiden.

Op bijgaand plan is aangegeven hoe een goede verbinding van den Amsterdamschen straatweg met dit punt en daardoor met het centrum der stad is te verkrijgen.

Bij dit plan ligt het in de bedoeling van Amsterdam komende, de Oosterstraat (eene vrij breede straat met een verruimden toegang bij den Amsterdamschen straatweg) te volgen, deze door thans nog bestaande weilanden te verlengen om dan langs de zomervaart bij het Spaarne af te buigen en vervolgens over het Spaarne de Turfmarkt te bereiken.

Op de Turfmarkt, welke eene flinke breedte heeft, zou dan de ontmoeting van de Amsterdamsche tram en de ceintuurlijn blijven plaats vinden, terwijl men langs de hiervoren genoemde Gedempte Oude Gracht, de binnenstad op gemakkelijke wijze zou kunnen bereiken.

De electrische Tramlijn Overveen—Haarlem, welke in wording is en eveneens geprojecteerd is op de Gedempte Gracht, zou haar eindpunt kunnen vinden aan de Turfmarkt. Op deze wijze zou eene doeltreffende aansluiting tot stand komen.

Door dit plan wordt dus bereikt:

1e. dat langs dien weg de verbinding van Amsterdam via Haarlem, richting Den Haag en Zandvoort op zijn gunstigst opgelost zou zijn;

2e. dat het doorgaand verkeer richting Overveen en Bloemendaal en verder gelegen plaatsen langs de Gedempte Oude Gracht en Nassaulaan eveneens op afdoende wijze zou geregeld wezen;

3e. dat de reeds hiervoren genoemde communicatie met de binnenstad zelve het verkeer van de Gedempte Oude Gracht af geleidelijk en naar alle zijden verspreiden kan;

4e. dat de gebrekkige toestand bij de Anthoniestraat zou verdwijnen en

5e. dat de Amsterdamsche Poort geheel ongerept kan blijven, wat zeker geen onbelangrijke factor bij het onderhavige vraagstuk genoemd kan worden.

De Bond van Nederlandsche Architecten.

K. P. C. DE BAZEL, Voorzitter.

C. N. VAN GOOR, 1e Secretaris.

Amsterdam, 21 Maart 1912.

Aan Edelachtbare Heeren Burgemeester en Wethouders der Gemeente 's-Gravenhage.

Geeft met verschuldigden eerbied te kennen, het Bestuur van den Bond van Nederlandsche Architecten,

dat het uit de dagbladen heeft vernomen, dat er plannen bestaan tot bebouwing van het Gevers-Deynootplein te Scheveningen;

dat het na bezichtiging der plannen en na gehoord te hebben de Haagsche leden van den Bond, zich tot Uw College durft wenden met het eerbiedig verzoek, aan het Bestuur van den Bond te willen in handen stellen de plannen van het voornoemde plein, met alle gegevens die noodig zijn om de bebouwing van dit plein goed te beoordeelen.

Het Bestuur van den Bond meent, dat waar het geldt een plein van enorme beteekenis voor de schoonheid van Den Haag en Scheveningen, een plein, bezocht door alle vreemdelingen, die de Badplaats bezoeken en derhalve van zoo grooten invloed op den algemeenen aesthetischen indruk, die de bezoekers van Den Haag van dat plein verkrijgen, het slechts in het belang der Stad en in het belang van het bouwkundig schoon van Nederland zijn kan, indien de beste aesthetische oplossing van de bebouwing van dat plein gevonden wordt;

dat de Bond voornoemd, ter wille van het aesthetische belang der zaak zich gaarne beschikbaar stelt, de bebouwing van dat plein in studie te nemen en daartoe, voorgelicht door zijne Haagsche leden aan Uw College een advies te geven, dat zou kunnen leiden tot een plan, dat zooveel mogelijk zal voldoen aan de eischen, die men uit aesthetisch oogpunt aan dat deel van de schoone Residentie stellen moet, vooral met het oog op de plaats, die Nederland in verband met den bouw van het Hof van arbitrage, het Vredespaleis, in de rij der volkeren zal gaan innemen, acht zij gewettigd, dat alle pogingen worden in het werk gesteld Nederland, en vooral de Residentie te doen zijn het brandpunt ook van aesthetisch schoon op bouwkundig gebied.

Redenen waarom het U Edelachtbaren eerbiedig verzoekt dat punt voorloopig van de agenda der op de eerstkomende raadsvergadering te behandelen zaken af te willen voeren en Uwe beslissing in deze voorshands nog aan te willen houden.

't Welk doende,

K. P. C. DE BAZEL, Voorzitter.

C. N. VAN GOOR, 1e Secretaris.

Amsterdam, 9 Maart 1912.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 15. Officieel gedeelte.
Waar zijn wij aangeland? door H. P. Berlage Nzn. (slot).

Het Beursgebouw voor de Vereeniging van den Effectenhandel te Amsterdam, Arch. Jos. Th. J. Cuypers met afbeeldingen en losse plaat.

De uitgenoodigde architecten voor den Raadhuisbouw te Rotterdam.

ARCHITECTURA No. 15. Mededeelingen betreffende het Genootschap.

Een nationaal Geschenk. door Prof. A. J. Derkinderen (slot).

Een Instituut der kunsten, door R. N. Roland Holst.

Het Adres inzake Dambebouwing, door Paul J. de Jongh.

Van de oude aarde en het nieuwe weten. V. Van de Liefde tot het Schoone, door Walenkamp.

Een Nederlandsch openluchtmuseum.

Beursgebouw voor de Vereeniging van den Effectenhandel te Amsterdam, Arch. Jos. Th. J. Cuypers. met afbeeldingen.

Het Nieuwe Stadhuis te Rotterdam, een Aprilgrap met afbeelding.

DE BOUWWERELD No. 15. Billijkheid of willekeur.

Gemeentelijke woningbouw te Ulm. (slot) met afbeeldingen.

Nogmaals: Waarom geen loodwit-verbod? door C. P. van Hoek (slot).

DE INGENIEUR No. 15. Scheepsbouw in Nederland in 1911.

Over den invloed van de scheepvaart op de waterbeweging in kanalen en op de aantasting van den kanaalbodem, door P. J. van Voorst Vader Jr. c. i.

Een en ander over ventilatie-kappen, door H. J. Scholte t. met afbeeldingen.

Golfslijtage bij stadstramrails, door Y. C. W. Herweijer w. i.

Internationale Tentoonstelling voor rijstcultuur en irrigatie te Vercelli 1912 door R. A. van Sandick c. i.

Ingezonden stukken. Titaanijzerzand, door A. Vosmaer.

TECHNISCH WEEKBLAD (B. v. T.) No. 15. Officieel gedeelte — Aankondiging van vergaderingen. — Verslagen van vergaderingen. — Jaarverslagen. — Ingezonden. — Watertorens (slot). — De bereiding van loodwit. — Weder Oliescheepsmachinist. — Gemengd.

DE AANNEMER No. 15. Nederl. Aannemersbond. Officieele mededeelingen.

Wijziging der Woningwet.

DE NEDERLANDSCHE KLEI-INDUSTRIE No. 41. De zig-zag-oven (ingezonden). — Vereeniging tot bevordering van rookvrij stoken.

KLEI No. 8. In het nummer van 15 April vinden wij de aandacht gevestigd op de in Juni te Amsterdam te houden tentoonstelling van kleiproducten, die zeer zeker belangrijk zal kunnen worden, wanneer de baksteenfabrikanten daar flink voor den dag komen. Wij vinden hier verder het slot van het artikel over «ineengestorte, geschaarde en gebladderde cementwerken». Van meer belang, evenwel, immers iedereen begrijpt, dat onoordeelkundige constructie en slordige uitvoering van cementwerken hoogst bedenkelijke gevolgen kan hebben, schijnt ons een aan de Bautechnische Mitheilungen ontleend artikeltje «De levensgeschiedenis onzer woon- en winkelhuizen in het gewapend beton". Daarin wordt gewezen op de herhaalde verbouwingen, die woon- en winkelhuizen in de groote steden in den regel hebben te ondergaan en de moeilijkheden en nadeelen, die zich bij deze verbouwingen voordoen, wanneer de huizen doorgevoerde betonconstructies zijn. Inderdaad is dit een punt, dat wel eens overweging verdient, al mag ook niet vergeten worden, dat, in sommige gevallen bij verbouwingen, het gewapend beton ook zeer goede diensten kan bewijzen om moeilijkheden op te lossen.

Vermelding verdient voorts nog een artikeltje «Uit vervlogen tijden» welks titel reeds aanduidt, dat daarin historische bijzonderheden, de steenindustrie betreffend, worden medegedeeld.

HET HUIS, OUD & NIEUW No. 3. De Maartaflevering van Eduard Cuyper's maandelijks Prentenboek bevat slechts een artikel Oud-Zwolle, waarin de heer F. A. Hoefer allerlei minder bekende bijzonderheden begint mede te deelen, meerendeels getrokken uit de oude rekeningen van de hoofdstad van het Oversticht. Er is meer over Zwolle geschreven; het thans gebodene zal echter voor velen een welkome aanvulling zijn van het meer bekende.

De heer Hoefer kent de stad beter dan menig ander en was in de gelegenheid zijn studie te illustreeren met reproducties van oude schilderijen en platen, die men ook niet dagelijks onder de oogen krijgt en het kleine ontgaat zijn aandacht niet, hetgeen bewezen wordt door de afbeeldingen van oude stadspompen.

In de rubriek „Toelichting bij de platen" trekken afbeeldingen van een villa te Djocja de aandacht; waaruit blijkt, dat men ook in Indië wat hoogere eischen aan de woning gaat stellen dan tot nog toe in vele opzichten het geval was.

DEUTSCHE BAUZEITUNG No. 25. Der engere Wettbewerb zur Erlangung von Entwürfen für den Neubau des königlichen Opernhauses in Berlin (Vervolg) met afbeeldingen. — Neubau der Dove-Brücke in Charlottenburg (Slot) met afbeeldingen. — Uebersicht über die staatlichen Inventare der Bau- und Kunstdenkmäler in Deutschland

und einigen auszerdeutschen Ländern (Slot) met afbeeldingen uit Cahors, Geberschweiler en losse plaat Hotel Cluny.

No. 26. Neuer Endbahnhof der New-York Central Eisenbahn in der City von New York (Slot) met afbeeldingen. — Die bedrohten Wasser des Anio. — Der Reihenhausbau in Gross Berlin. Losseplaat, oude Opera te Baureuth en Baptisterium te Comburg.

No. 27. Das Robert Fulton-Denkmal für New-York met afbeeldingen en losse plaat.

Die Einrichtung electrischer Zugförderung auf den Berliner Stadt-, Ring- und Vorortbahnen. — Afbeeldingen van ontwerpen voor het »Königliche Opernhaus« te Berlijn.

No. 28. Zur Kunst des Gartens door Albert Hofmann, met zeer vele afbeeldingen en 3 losse platen.

No. 28, Der Neubau der Ober-Realschule in Glagau, Arch. W. Wagner (Slot) met afbeeldingen. — Der Friedhof-Wettbewerb van Phorzheim met afbeeldingen en losse plaat. — Die Gründung eines deutschen Privat-Architekten-verbandes.

No. 30. Der Friedhof-Wettbewerb van Pforzheim (Slot) met afbeeldingen. — Losse plaat Mont St. Michel.

No. 31. Der engere Wettbewerb zur Erlangung von Entwürfen für den Neubau des kgl. Opernhauses zu Berlin (Vervolg). — Le Mont St. Michel. met afbeeldingen en losse plaat.

AHRENDS NIEUWE BOEKEN. Bij de aankondiging (zie ons No. van 6 April j.l. bldz. 112.) van den door de N. V. Wed. J. Ahrend & Zoon's Uitgevers-maatschappij verspreiden catalogus maakten wij reeds in het kort gewag van het werk: DE RIOLEERING VAN HUIS EN ERF, door C. VISSER. Dit boek verdient een uitvoeriger beschouwing dan wij er laatstelijk, en ook nu nog aan kunnen wijden, want het onderwerp is inderdaad van zeer groot belang en hoezeer groote verbeteringen kunnen worden geconstateerd in de laatste jaren, men is nog niet aan het einde.

Wij zullen echter reeds een heel eind verder zijn, wanneer hetgeen hier wordt medegedeeld gemeengoed zal zijn geworden onder de bouwlieden. Thans is dat zeker nog niet geval en heeft menigeen bijvoorbeeld nog niet eens het rechte begrip van de eischen, waaraan een privaatafvoerleiding moet voldoen. Bij een complete huisrioleering komt echter nog heel wat meer te pas; men behoeft het boek slechts vluchtig door te zien, om hiervan overtuigd te worden als men het nog niet weet. Niet slechts het algemeene plan van samenstelling, waarbij het doel niet uit het oog mag worden verloren, zoomin als de eischen van plaatselijken aard, die van overheidswege worden gesteld, vereischt een grondige studie, maar verder nagenoeg elk onderdeel op zich zelf. Grondleidingen, Putten, Standpijpen, Loozingen, Stankafsluitingen vragen elk voor zich de aandacht en een oplossing, die voor elk bijzonder geval moet worden overwogen. De schrijver heeft dan ook al deze onderdeelen uitvoerig behandeld en een overzicht gegeven van de talrijke constructies, waaruit naar omstandigheden een keus moet worden gedaan. Ook aan de zuivering van afvalwater en de inrichting van openbare privaten zijn hoofdstukken gewijd. De tekst wordt, behalve door tal van over het algemeen duidelijke figuren, nog toegelicht door een groot aantal afbeeldingen op 28 uitslaande platen, die achterin zijn gevoegd.

GRAPHO-STATISCHE BEREKENINGEN VAN IJZERCONSTRUCTIES en TOEGEPASTE IJZERCONSTRUCTIES, door W. Noorlander.

De beide hier genoemde werken van een schrijver, die reeds door een vroeger uitgegeven boek op het gebied van houtconstructie bekend is, maken door hun flinke uitvoering een allergunstigsten indruk. Het zijn de in de burgerlijke bouwkunde voorkomende ijzerconstructies, die hier in theorie en toepassing worden behandeld en dat beteekent bij de toenemende afmeting der vraagstukken, die zich in de burgerlijke bouwkunde voordoen, heel wat meer dan vroeger. Kon de architect destijds zich voor de berekening van een puibalk of een kelderbalklaag redden met een paar formules, dat gaat thans niet meer en steeds meer dringt zich de noodzakelijkheid van nauwkeurige berekeningen op. Die berekeningen zijn belangrijk vereenvoudigd door de graphische methode, die sedert een ruime toepassing heeft gevonden en meestal voldoende uitkomsten geeft. Eigenlijk is daarbij de theorie tot een minimum teruggebracht, want de methode zelf is bij uitstek practisch. De onderdeelen der constructies balken, vloeren, kolommen, kappen, vakwerken, enz., waarvan men de berekeningen in het eerstgenoemde werk uiteengezet vindt, treft men ook in het tweede aan, geheel voor de uitvoering gereed, om het zoo te noemen, in een atlas van 60 groote platen, geheel als werkteekeningen behandeld. De tekst van het tweede boek kon daardoor kort zijn.

Is het eerste boek dus meer een studieboek op zichzelf, het tweede meer een serie voorbeelden met toelichting, beide werken vormen toch een geheel van waarde, zoowel voor den studeerenden als voor den in de practijk werkzamen bouwkundige en wij gelooven, dat zelfs menig architect, die reeds zijn sporen verdiend heeft, in voorkomende gevallen met vrucht beide werken zal kunnen raadplegen. Aan het succes van deze uitgave behoeft dan ook niet te worden getwijfeld.

HANDBOEK VOOR STIJL- EN ORNAMENTLEER, door J. Godefroy. Van een geheel ander karakter, dan de hiervoor besproken werken zijn de drie deeltjes, waarin de heer Godefroy achtereenvolgens behandelt: 1e De Voorhistorische tot en met de Romeinsche kunst, 2e De Oud-Christelijke tot en met de Middeleeuwsche kunst en 3e De Renaissance, Lodewijkstijlen en Empire. Het is dan ook een geheel ander onderwerp, dat hier behandeld wordt en waarvan men niet bepaald kan zeggen, dat er nog weinig literatuur over bestaat. Integendeel geheele bibliotheken bestaan er over stijl- en ornamentleer en de onderwerpen die met deze wetenschap verband houden, want zij omvat de beeldende kunst en hare geschiedenis van alle tijden. De schrijver heeft dan ook, blijkens het voorwoord van het eerste deeltje, het eenigszins gewaagde ingezien van een poging tot samenpersen van een stijl- en ornamentleer, waarbij talrijke afbeeldingen niet gemist konden worden, in zakformaat.

Wat het al of niet geslaagde van deze poging aangaat, mag men niet al te streng in zijn oordeel zijn, maar moet men in aanmerking nemen, dat het blijkbaar de bedoeling is, degenen, die niet in de gelegenheid zijn uitvoerige studie van het onderwerp te maken en zich daarvoor dure standaardwerken aan te schaffen, een overzicht te geven van het uitgebreide gebied van de kunstgeschiedenis. In dit overzicht heeft de schrijver toch naar de meest mogelijke volledigheid gestreefd en men verbaast zich over het bijna vermoeiend groot aantal namen van kunstenaars en kunstwerken, die in de boekjes genoemd worden, maar dikwijls ook niet meer dan genoemd. Hij, die een volslagen vreemdeling is in de hier behandelde zaken, zal uit deze boekjes dan ook slechts een oppervlakkige kennis daarvan opdoen.

Als repetitieboekjes voor de leerlingen en als handleiding voor leeraren aan kunst- en kunstnijverheidsscholen, gelooven wij echter, dat deze werkjes een nuttige plaats kunnen vervullen.

Daarbij zal er veel van afhangen of zij op oordeelkundige wijze worden gebruikt, want een onoordeelkundig gebruik kan slechts leiden tot het aankweeken van halve wetenschap.

HET ONTWERPEN VAN VLAKKE VERSIERING, door J. Godefroy.

Dit werkje bevat een serie artikelen, achtereenvolgens over dit onderwerp in het maandblad »Sierkunst« verschenen.

Het onderwerp is insgelijks op zichzelf zeer veelomvattend en het kan dus geenszins des schrijvers bedoeling geweest zijn, het in een kort bestek af te handelen. Dit dient men bij de beoordeeling dezer artikelen in het oog te houden.

Het boekje moet dan ook o. i. beschouwd worden als een inleiding tot de wetenschap der vlakversiering, waaruit een beginner de kunst niet in de perfectie leeren kan, maar dat hem eenig houvast geeft bij zijn eerste schreden in de beginselen, die hij hier uiteengezet vindt. Op het punt dezer beginselen is de schrijver het niet altijd eens met anderen, die vroeger hetzelfde onderwerp behandelden en zoo zullen anderen op hun beurt het weder niet eens zijn met hetgeen de schrijver thans verkondigt. Er zal nog wel meer geschreven worden, alvorens de sierkunstenaars het eens zijn.

De kunst zal echter meer gediend worden door practische oefening, dan door theorie, hetgeen echter niet wegneemt, dat wie zich met vlakversiering bezig houdt, zich rekenschap geve van hetgeen hij doet en daarbij kan hem dit boekje van dienst zijn.

Varia.

NEDERLANDSCHE OPGRAVINGEN IN GRIEKENLAND.

De Groningsche hoogleeraar dr. C. W. Vollgraff is weder naar Griekenland vertrokken om de opgravingen te Argos te hervatten, waarmee hij juist tien jaar geleden een aanvang maakte. De eerste campagne leidde tot de verrassende ontdekking van een ommuurde nederzetting, die reeds omstreeks 2000 v. Chr. moet zijn bewoond, op den lagen schildvormigen stadberg, de volgende was hoofdzakelijk gewijd aan de ontruiming van een reeks rotsgraven uit het „Myceensche" tijdperk. In 1904 werden de grondslagen van een Byzantijnsche kerk en van een Apollo-orakel opgegraven en kon vastgesteld worden, welk onbebouwd terrein het beste resultaat beloofde voor topographie en geschiedenis der Dorische stad uit de eeuwen der klassieke beschaving, waaraan van den aanvang af de hoogste waarde was gehecht. Op dit terrein, dat ondertusschen ten behoeve der opgravingen was aangekocht, werd in 1906 een markthal blootgelegd en een groote tempel gevonden. Thans zal, na een gedwongen onderbreking van bijkans zes jaar, in de eerste plaats die tempel worden ontgraven en verder het aangekochte terrein, zoo mogelijk, geheel worden doorzocht.

De geldmiddelen voor deze Nederlandsche onderneming worden ingezameld door een commissie, waarvan prof. dr. F. J. L. Krämer, directeur van het Koninklijk Huisarchief, voorzitter en de heer C. W. Lunsingh Scheurleer te 's-Gravenhage (adres Scheurleer & Zoonen) penningmeester is. Tot de leden dezer commissie behooren de hoogleeraren Karsten, Damsté, Six, Boissevain en de heer J. Willebeek Le Mair te Rotterdam.

Belangstelling en welbewuste mildheid van verscheidene kanten heeft reeds ongeveer f 2800 bijeengebracht, daaronder begrepen de som van f 300, waarmee de regeering prof. Vollgraffs onderzoekingen steunt. Doch er is f 4000 noodig om den arbeid zoo krachtig te kunnen voortzetten, als de zaak vereischt.

Personalia.

EXAMENS VOOR BOUWK.-OPZICHTER, BOUWK.-TEEKENAAR EN ONDERBAAS IN 1912, INGESTELD DOOR DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

In verband met het behaalde rangnummer hebben de volgende heeren het diploma behaald voor:

BOUWKUNDIG-OPZICHTER.

No. 1	E. J. Rothuizen, Amsterd.	No. 45	J. A. Baljeu, Middelburg.
» 2	K. Beck, Heerenveen.	» 46	L. Ubels, IJmuiden.
» 3	W. van de Weg, Haarlem.	» 47	R. Leijenaar, 's-Gravenh.
» 4	T. Merbis, Overschie.	» 48	N. van Wijk, 's-Gravenh.
» 5	Joh. Kuperus, Leeuwarden.	» 49	A. Priester, Winterswijk.
» 6	P. Metz, Leeuwarden.	» 50	T. Abma, IJsbrechtum.
» 7	J. J. van der Burgt, Amsterd.	» 51	B. T. Deenik, Culemborg.
» 8	A. Goodyk, Soeek.	» 52	A. van den Berg, Vlaarding.
» 9	J. Olie, Nieuwe Niedorp.	» 53	J. P. de Jong, Vriescheloo.
» 10	J. W. Overmeer, Amsterd.	» 54	W. Lanting, Deersum.
» 11	N. van der Land. Amsterd.	» 55	K. W. J. Schorteldoek, Rott.
» 12	W. B. Kroon, Haarlemmerm.	» 56	G. L. C. Vrins, Zwolle.
» 13	H. J. Korver, 's-Gravenhage.	» 57	J. Vonk, Leeuwarden.
» 14	A. H. Janssen, Oudenbosch.	» 58	L. J. M. Hogendoorn, Gouda.
» 15	W. J. J. de Groot, Amsterd.	» 59	J. A. van den Berk, Sluis (Z.)
» 16	G. P. Wyker, Roermond.	» 60	L. Vogelesang, Jr., Hilvers.
» 17	G. Wolffensperger, Nijmeg.	» 61	G. M. Burgers, Nijmegen.
» 18	A. D. Evenhuis, Leeuward.	» 62	Q. F. Bijlard Jzn., 's-Gravenh.
» 19	C. Langejan, Rotterdam.	» 63	W. Witteveen, Deventer.
» 20	G. R. de Wilde, 's-Gravenh.	» 64	W. Ridderikhoff, Deventer.
» 21	J. M. Groenewegen, »	» 65	D. Swartsenburg, De Rijp (N.-H.).
» 22	J. H. Antonisse, Amsterd.	» 66	J. Timmermans, Assen.
» 23	A. Vroom, Leeuwarden.	» 67	A. J. Wijbenga, Wartena (Fr.)
» 24	J. Th. Geurst, 's-Gravenh.	» 68	D. D. Oosterbaan, Drachten.
» 25	G. van der Gaast, Lemmer.	» 69	D. van Buuren, Haarlem.
» 26	W. L. de Haan, Echten (Fr.)	» 70	W. ten Hacken, den Helder.
» 27	B. Ellens, Groningen.	» 71	Ant. van der Kaay, Hengelo.
» 28	M. Danielse, 's-Gravenhage.	» 72	J. Boekholt, Oldenzaal.
» 29	N. van Doorn, Nieuwveen.	» 73	A. de Jong J.Mzn., Utrecht.
» 30	H. J. de Baan, Breda.	» 74	J. J. de Ruiter, Schevening.
» 31	G. Gebbink, Enschede.	» 75	M. Melis, Oost- en W.-Soub.
» 32	P. Schotten, Langer. b/Alph.	» 76	R. Henstra, Baarn.
» 33	M. J. Nelemans Gzn., Zevenb.	» 77	R. Vegter, Lemmer.
» 34	G. Vermeer. Utrecht.	» 78	C. van Donselaar, Roerm.
» 35	P. G. Cramer. Haarlem.	» 79	W. van Manen, Velp.
» 36	G. van Wijngaarden, Amst.	» 80	W. N. J. van der Weijden, Rotterdam.
» 37	B. Mulder. 's-Gravenhage.	» 81	P. Broek. Egmond a/Zee.
» 38	G. van Gool. 's-Hertogenb.	» 82	J. G. Aufderheijde, Haarl.
» 39	J. van der Schaaf, Wintersw.	» 83	T. Borgman, Amsterdam.
» 40	A. Rijnders, Amsterdam.	» 84	P. M. Knoers, Haastrecht bij Gouda.
» 41	P. A. More, Zutphen.	» 85	G. J. Noordam, Amersf.
» 42	C. J. van Zetten, Haarlem.		
» 43	P. A. den Hartog, Rotterd.		
» 44	P. Wapenaar, Vlaardingen.		

BOUWKUNDIG-TEEKENAAR.

No. 1	E. J. Rothuizen, Amsterd.	No. 4	L. Vogelesang Jr., Hilversum.
» 2	A. D. Evenhuis, Leeuward.	» 5	Th. M. van Keulen, Venlo.
» 3	G. Hogervorst, Haarlem.	» 6	W. L. de Haan, Echten (Fr.).

UITVOERDER VAN BURGERLIJKE BOUWWERKEN.

No. 1	G. L. C. Vrins. Zwolle.	No. 4	D. Koens Jr., 's-Gravenh.
» 2	P. G. Cramer, Haarlem.	» 5	H. van der Velden, Utrecht.
» 3	M. Danielse, 's-Gravenhage.	» 6	A. Oosters Jr., Beemster.

— Door den Raad der Gemeente Assen werd D. Jansen van Galen benoemd tot Opzichter bij de Gemeentewerken.

Gemengd Nieuws.

BINNENLAND.

Prijskamp in de schoone Bouwkunst.

In het gebouw der Rijks Academie van Beeldende Kunsten te Amsterdam zal, te beginnen op Maandag 17 Juni 1912, het examen worden afgenomen, bedoeld in art. 11 der wet van 26 Mei 1870 (St.bl. No. 78), gevolgd door een prijskamp in de schoone bouwkunst volgens art. 12, 2e lid dierzelfde wet.

De eischen voor het examen, alsmede verdere bijzonderheden omtrent tijd en inrichting, zijn opgenomen in de St.-Ct. No. 89.

De wedstrijd wordt geopend op Donderdag 11 Juli. Het daarvoor bestaande reglement van orde vindt men in hetzelfde nummer der St.-Ct.

De eindkamp bestaat in het vervaardigen van een ontwerp voor een monumentaal gebouw.

De jury voor het theoretisch examen bestaat uit de heeren: Dr. P. J. H. Cuypers, voorzitter; H. P. Berlage Nzn., secretaris; prof. A. I. der Kinderen, directeur der Rijksacademie voormeld; Ed. Cuypers, C. B. Posthumus Meyjes, F. W. M. Poggenbeek en D. Postma;

en de jury voor het practisch examen en voor den eindkamp uit de heeren: Dr. P. J. H. Cuypers, voorzitter; H. P. Berlage Nzn., secretaris; prof. A. I. der Kinderen, Ed. Cuypers, C. E. Posthumus Meyjes, F. W. M. Poggenbeek en A. Salm G. Bzn.

De met den gouden eerepenning bekroonde werken blijven eigendom der Academie.

Hij, die den gouden eereprijs is waardig gekeurd en blijken heeft gegeven van groot talent en buitengewonen aanleg, kan op gemotiveerde aanbeveling van de commissie van toezicht, door H. M. de Koningin voor hoogstens vier achtereenvolgende jaren met een jaargeld van f 1200 worden begunstigd, teneinde hem in de gelegenheid te stellen zich in de schoone bouwkunst te volmaken. Die ondersteuning wordt telkens voor een jaar verleend, alsook een vergoeding voor werkplaatsen en modellen tot ten hoogste f 600 's jaars.

ENSCHEDE. Ter voorziening in den woningnood zal de vereeniging »De Volkswoning« alhier wederom 250 arbeiderswoningen bouwen. Bij elk huis wordt terrein opengelaten voor den aanleg van een tuintje.

ARNHEM.

Bij de restauratie van de Groote of St. Eusebiuskerk verdwijnen langzamerhand ook de kleine oude huisjes en de hokken, die tegen de kerk aangebouwd zijn. Thans is men bezig aan de voormalige kosterswoning. Wij zijn welwillend in de gelegenheid gesteld in die woning den kelder te bezichtigen, die eenige merkwaardigheden vertoont. Het valt hier nl. in het oog, dat, terwijl de achterzijde van het huis gevormd wordt door de muren der tegenwoordige kerk, de voorgevel, die slechts 33 c.M. dik is, gebouwd is op een muur van ongeveer 1.90 M. dikte, waarin men een paar gaten heeft gebouwen om lucht en wat licht in den kelder toe te laten. Niet onwaarschijnlijk heeft men in dien dikken muur te zien een gedeelte van de oude St. Martinikerk, de vroegere parochiekerk van Arnhem.

Opmerkelijk is in den kelder ook het massieve kruisgewelf, waardoor hij afgesloten is en gevraagd mag worden, waarom het bij het bouwen der kosterswoning noodig werd geacht dien kelder zulk een massieve zoldering te geven. Het vermoeden is dan ook geuit, dat de kelder oorspronkelijk een grafkelder is geweest, waarmede de afmetingen en de geringe hoogte in overeenstemming zouden zijn, en die dan of tot de thans bestaande of tot de oude kerk zou kunnen behoord hebben. Latere onderzoekingen zullen daarover misschien eenig licht verspreiden.

Uit de onderzoekingen van den architect der kerk, den heer H. Portheine Jr., blijkt, dat die oude St. Martinikerk dagteekende uit den tijd van Karel den Groote, daar zij reeds in 893 voorkomt in een register van te Arnhem, Velp, enz. gelegen goederen van de abdij van Prümen. In het register toch wordt vermeld: »Est in Arneym ecclesia I, qua solvit libram I« en daar de abdij het jus patronatus over de Martinikerk bezat, kan in bovenstaande aanhaling slechts deze kerk bedoeld zijn.

Met behulp van een plattegrond van Arnhem door Louis Guiccardin, die de heer Portheine op 1470 stelt, bewijst hij, dat die kerk stond op den hoek van de Koningstraat en de Kippenmarkt, zoodat de zuidzijde gestaan kan hebben iets ten noorden van de tegenwoordige kerk.

De St. Martinikerk zal oorspronkelijk wel van hout zijn geweest, zooals zoovele oude kerken en eerst onder bisschop Bernulphus, die van 1027—1054 bisschop van Utrecht was, in steen herbouwd zijn. Zij bezat een groot aantal altaren, klokken, uurwerk en één, misschien twee orgels. Groot was ze evenwel niet en men begon hoe langer hoe meer de wenschelijkheid in te zien om een grootere kerk te bouwen en zoo werd dan ook in 1452 de eerste

HINSE & VAN ELLINKHUIZEN.
Nassaukade 504. Telef. 1258.
Uitvoering van werken in Gewapend en Ongewapend Beton
Voorl. Ontwerpen en Begrootingen gratis.
AMSTERDAM.

steen gelegd van de tegenwoordige groote kerk, die in pl.m. 1470 voor een gedeelte in gebruik kon worden genomen en in 1530 geheel voltooid was. De St. Martinikerk is waarschijnlijk tot dien tijd in gebruik geweest en later eerst afgebroken.

DORDRECHT. In de in het begin dezer maand gehouden vergadering der Commissie tot Restauratie van de Groote kerk te Dordrecht, heeft de Voorzitter, Mr. J. C. Overvoorde, archivaris te Leiden, vroeger als zoodanig te Dordrecht werkzaam, geklaagd over het verdwijnen van verschillende antieke gevels te Dordrecht. O. a. heeft hij er op gewezen, dat thans weer een mooie gevel aan de Voorstraat gevaar liep. De burgemeester van Dordrecht op die vergadering tegenwoordig merkte op, dat veelal onwil van de betrokkenen fraaie gevels deed vallen, maar dat de gemeente steeds bereid was steun te verleenen, waar iets behouden kon worden.

Thans toont het dagelijksch bestuur van Dordrecht, dat die woorden geen gewone uitvlucht waren. Het stelt n.l. aan den gemeenteraad voor het pand met den gevel, waarop de heer Overvoorde in een klacht doelde, voor de gemeente aan te koopen, enkel en alleen om het kunstwerk te behouden. In hun voorstel zeggen B. en W. dat het behoud van het antieke geveltje voor Dordrecht, dat om zijn karakteristieke gevels tot in het buitenland bekend is, naar hunne meening op prijs moet worden gesteld, waarom zij met den eigenaar, die aanvraag had gedaan om verbouwing van zijn perceel, en medegedeeld had, dat hij voornemens was het antieke geveltje af te breken, in onderhandeling zijn getreden om den merkwaardigen gevel te behouden. De uitkomst dezer onderhandelingen was, dat B. en W. bedoeld gedeelte pand voor f 1500 konden koopen.

Ofschoon wij niet willen verhelen, zeggen zij verder, dat dit bedrag de waarde te boven gaat, meenen wij, ook in verband met de wenschelijkheid om zooveel in ons vermogen is, het verdwijnen van merkwaardige gevels, welke een eigenaardig schoon van Dordrecht vormen, tegen te gaan en mede met het raadsbesluit om jaarlijks een bedrag van f 500 beschikbaar te stellen als subsidie voor de Vereeniging tot Instandhouding van Oude Gebouwen, in dit geval vrijheid te vinden den raad voor te stellen het gedeelte van dit pand met antieken gevel aan te koopen.

Zij stellen verder voor het aan te koopen gedeelte, dat alleen te gebruiken is door den verkooper, eigenaar van het geheele perceel, aan dezen te verhuren voor f 10 per jaar met verplichting om het geheel te onderhouden met uitzondering van den antieken gevel, welks onderhoud voor rekening van de gemeente zal komen.

Vacante Betrekkingen.

— Hoofdopzichter, bij de aanleg der Waterleiding Semarang aanvangssalaris f 350 per maand met vrijen overtocht (eventueel met wettig gezin) en f 500 vergoeding voor uitrusting. Bij gebleken geschiktheid zal deze Hoofdopzichter in aanmerking komen voor beheerder van het bedrijf, salaris f 400 tot f 600 per maand. Sollicitatiën, tot 1 Mei 1912, bij de ingenieurs J. van Hasselt en De Koning te Nijmegen. (1)

— 4 Tijdelijke Opzichters, bij de Deli Spoorweg Maatschappij. Aanvangssalaris f 225.— per maand, vrije overtocht, geneeskundige behandeling, woning en gratificatie gedurende den aanleg, vooruitzicht op aanstelling in den vasten dienst. Aanbiedingen per brief, Amsterdam, Heerengracht 164 (1)

— Aankomend Bouwkundig-Teekenaar, bij een architect te Rotterdam, hetzij voor geheele of halve dagen. Br. lett. P. L. W., Nijgh & Van Ditmar's Alg. Adv.-Bur., Rotterdam. (1)

— Teekenaar-Constructeur, aan een groote Machinefabriek en IJzergieterij, bekend met Machinebouw en drijfwerk. Brieven lett. A G S, Nijgh & Van Ditmar, Amsterdam. (1)

— Bouwkundig Teekenaar, zelfstandig kunnende detailleeren. Salaris f 100 per maand. Directe indiensttreding gewenscht. Brieven No. I, H. J. den Boer's Adv.-Bur., Baarn. (1)

— Bouwk. Uitvoerder, voor direct, voor den bouw van een Heerenhuis, bij A. Kok & Co., Aannemers te Wormerveer. (1)

— Aankomende Teekenaars, voor Constructie-werkplaats. Brieven lett. L V 3582, Alg. Adv.-Bur. D. Y. Alta, Amsterdam. (1)

— Teekenaar, aan eene groote Machinefabriek nabij Rotterdam, op de hoogte van Oliemotoren en Dieselmotoren. Brieven lett. V G 606, N. v.d. D. (1)

— Werktuigkundig-Electro-technisch Teekenaar voor de H. IJ. S. M. te Leidschendam; bekend met spoor- of tramwegmaterieel. Sollicitaties aan den Chef der Electrische Exploitatie, Leidschendam. (1)

(Vervolg 3e bladz. bijlage.)

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Trottoir-, Terrazzo- en Graniettegels, Trottoirbanden, Kunstgraniet, Drijfsteen, Tennisbanen, enz. — — —

„HET WINKELHUIS"
TECHNISCH BUREAU EN WERKPLAATSEN
NIEUWE KERKSPLEIN 16 - HAARLEM
FABRIEK VAN Pui- en Winkelbetimmeringen — Complete Winkelinrichtingen — —

R. TIMMAN. Stoom-Timmerfabriek „DE ATLAS".
— Prijsopgaven worden op aanvraag verstrekt. —
HOUTHAVEN, AMSTERDAM. — Tel. 3905.

WATERBRONNEN, ONTIJZEREN HARDEN
N.V. DIEPBOOR MIJ. „VULKAAN", v/h. J. DE BOER & Co., LEEUWARDEN

Telef. No. 5716. Telegr.-Adres: SPEK Wijnhaven.
A. VAN DER SPEK Mz.
AANNEMERSGEREEDSCHAPPEN.
WIJNHAVEN No. 98 Z.z., ROTTERDAM

G. J. A. TRESTORFF, voorheen G. VAN HEERDE.
AMSTERDAM. — Opgericht 1830. — Telefoon 1551.
Brandkasten, Kluisdeuren, Safe-Deposits, etc.

Staaldraadwarenfabriek „AMSTERDAM"
Haarlemmerweg 329 te AMSTERDAM.
Telef. Interc. 478.
Draadvlechterij.
Fabriek van Hek- en IJzerwerken.

TOCHT-AFSLUITING.
WARMTEBESPARING door
TOURNIQUET deuren.
Garnituur voor gewone deuren of veiligheidsdeuren geheel gereed levert
CRUYFF, AMSTERDAM, N. Z. Voorb.w. 146. Tel. 2701.
Geleverd aan Beurs Amsterdam en Rotterdam, vele Café's en Kantoorgeb.
Prospectus gratis en franco.

A. VAN DE MORTEL, TILBURG.
Fabrikant Cementtegels, -

M. Noorlander, Rotterdam.
Natuursteen - Bouwmaterialen. Noordsingel 132.

C.B. SCHNEIDER.
BEHANGSELS
Leidschestraat 79 AMSTERDAM

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

PAPIERSTUC voor PLAFOND- en WANDVERSIERING in alle stijlen en volgens teekening.
Vraagt gratis Brochure en Prospectus aan de Opgericht 1890. - Tel. Int. 3613.
EERSTE NEDERLANDSCHE PAPIERSTUCFABRIEK
VOORHEEN BENNEWITZ & CO - - AMSTERDAM.

47STE JAARGANG. ZATERDAG 27 APRIL 1912. No. 17.

DE OPMERKER
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau »DE OPMERKER", Stephensonstraat 92, 's-GRAVENHAGE.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . f 5.—
Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België . . . . . » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50
(Uitsluitend bij vooruitbetaling)

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.

Venetië.

(Met een plaat.)

Niet ten onrechte noemt men Amsterdam wel eens het Venetië van het Noorden en inderdaad er zijn vele punten van overeenkomst op te merken, vooral voor den vreemdeling, die onze Hollandsche grachten iets zeer bijzonders vindt en inzonderheid getroffen wordt door de stadsgezichten, waarbij het water zulk een groote rol speelt.

Verder is er ook in de geschiedenis der beide steden veel dat op elkaar gelijkt. Beiden ontstaan uit visschersdorpen, hebben zij haren opkomst te danken gehad aan handel en scheepvaart en hebben de kunsten er, ten gevolge van opeenstapeling van kapitalen, een tijdperk van grooten bloei gekend.

Alleen dateert de grootheid van Amsterdam van een paar eeuwen later dan die van Venetië, maar beiden hebben die grootheid te danken aan de schatten van het Oosten, die zij met alle geoorloofde en minder geoorloofde middelen wisten te bemachtigen. Beide hebben een overwegende stelling in de politiek van Europa en van de geheele wereld ingenomen, Venetië als een zelfstandige republiek, die koninkrijken annexeerde, Amsterdam als een kleine republiek op zichzelf in de republiek der Zeven Provinciën. Een roemrijk verleden heeft op het aanzien van beide steden zijn stempel gedrukt. Het is niet mogelijk door Amsterdam te wandelen of door Venetië te gondelen, zonder telkens aan dat verleden te worden herinnerd en voor vele vreemdelingen schuilt het interessante van hetgeen zij zien hoofdzakelijk in de historische herinneringen, die daardoor gewekt worden.

Wanneer daarbij griezelige overleveringen kunnen worden te pas gebracht verhoogt dit de aantrekkelijkheid in niet geringe mate. De Tower te Londen, het Steen te Antwerpen, de Gevangenpoort in Den Haag kunnen in dit opzicht als voorbeelden gelden. Zij worden meer bezocht om de emoties, die zij opwekken, dan om de merkwaardigheid, die zij als monumenten van bouwkunst bezitten. Zoo is het ook met de Brug der Zuchten, een der meest bekende van de bruggen, die men in de Lagunenstad aantreft, niet zoozeer omdat zij een der mooiste is, maar omdat zij het Dogenpaleis verbindt met de daarachter gelegen gevangenis. Menig drama heeft zich in dit paleis afgespeeld en menig slachtoffer is daaruit over deze brug gevoerd naar den kerker, om dien niet te verlaten, dan om naar het schavot te worden geleid. Ongemerkt kon dit geschieden, de brug is daarom geheel overbouwd. Het is deze eisch, dat men van buiten niet moest kunnen zien, wie over de brug ging, die tot een oplossing heeft geleid, waardoor zij geworden is het monumentje, eenig in zijn soort, dat ook alleen om zijn artistieke waarde den roem zou verdienen, die het sinds eeuwen draagt.

Alles werkt trouwens hier mede, om het effect te verhoogen, eenerzijds de rijke architectuur van den achtergevel van het Dogepaleis, die zich op een onderbouw van

forsch geprofileerd quaderwerk verheft, daarmede contrasteerend den somberen gevel van de gevangenis, slechts spaarzaam van lichtopeningen voorzien, verder in de omlijsting gevormd door deze gevels en den boog van de brug een perspectief, die zelfs in Venetië door hare schilderachtigheid treft; het kabbelende blauw-groene water en de strakke Italiaansche hemel daarboven, het vormt een geheel, waarvan men zich kan voorstellen dat ieder, die zich van de Piazzetta over de Molo naar de Riva degli Schiavone begeeft, op de Ponte della Paglia blijft stilstaan.

Men weet niet welk element in dit geheel, den beschouwer eigenlijk het meeste boeit, zijn het de verhoudingen, de contrasten, is het 't licht-effect, de toon, de kleur, zooals zij geworden is door den invloed der eeuwen? Het is moeilijk te zeggen, maar zeker is het, dat wanneer men met alle kunstmiddelen wilde beproeven, met inachtneming van alle factoren, die hier medewerken, iets overeenkomstigs te maken, toch niet hetzelfde resultaat verkregen zou worden; er zou iets aan blijven ontbreken, dat er alleen door den tijd aan geschonken zou kunnen worden.

Men kan van een modern werk niet eischen, dat het zich onmiddellijk tegenover het oude zal handhaven. De tijd moet daarbij te hulp komen, de tijd moet ook uitmaken of het werk blijvende waarde zal hebben en zijn waarde door alle eeuwen heen behouden zal.

Er zijn vele beroemde bruggen in de wereld. Haar aantal is vooral in de negentiende eeuw toegenomen, maar het is minder de kunst van den architect, dan wel het vernuft van den ingenieur, dat men er in bewondert. Hoe lang deze constructies, wanneer ijzer of gewapend beton de materialen zijn, het zullen uithouden, daarover loopen de meeningen uiteen.

Als constructie is de Brug der Zuchten hoogst eenvoudig, hare afmetingen zijn betrekkelijk klein, maar in de geschiedenis der bouwkunst zal zij hoog aangeschreven blijven en wellicht nog beroemd zijn, wanneer vele andere bruggen reeds vergeten zijn.

Hoevele bruggen Venetië ook bezit het eventueel verloren gaan van de Brug der Zuchten zou misschien een grooter verlies zijn dat dat van de Campanile.

Men houde dit unieke monumentje in zijn unieke omgeving in eere.

Uit Duitsche kringen.

Slot. (Zie bladz. 123).

Nu is men ook elders in Duitschland reeds bezig met pogingen, om een groote vereeniging van particuliere architecten in het leven te roepen. De Vereeniging van Hannoversche Architecten wil daarmede niet in botsing komen, maar hoopt hand aan hand te gaan met anderen, die hetzelfde doel beoogen, en daardoor te komen tot een groote gemeeneschappelijke beweging. Zij heeft daarvoor op groote schaal hare oproeping aan de betrokken vereenigingen en personen in het geheele Duitsche Rijk rondgezonden en een groote algemeene samenkomst voorgesteld, om de zaak te bespreken. Daarbij is tot uiterlijk 20 April j.l. mededeeling verzocht van eventueele gezindheid het streven te ondersteunen. Geen halve maatregelen worden beoogd, zoo zegt de oproeping, maar een groote vereeniging, die, als bevoegde vertegenwoordigster van de Duitsche particuliere architecten, hun rechtmatige belangen krachtig voorstaat, ten beste van allen.

Of het voorstel der Hannoversche vereeniging de groote algemeene instemming heeft gevonden, die de ontwerpers van het plan schijnen te verwachten, zal wellicht spoedig blijken. De Redactie van de Deutsche Bauzeitung, misschien ietwat conservatief, maar toch steeds nog toongevend in dergelijke aangelegenheden, heeft zich voorbehouden nader op het plan terug te komen, na aanvankelijk reeds te hebben verklaard, er maar niet zoo ineens mede te kunnen instemmen. Voorzeker is er dan ook wel aanleiding, om te verwachten, dat men het er niet zoo spoedig over eens zal worden.

Er zijn twee hoogst bedenkelijke punten in het plan, en wel het beslist zich stellen tegenover de architecten-ambtenaren, zonder rekentng te houden met de macht, die zij vertegenwoordigen en de toegevendheid tegenover de architecten-ondernemers.

Er bestaan ongetwijfeld vele misstanden, die bestreden dienen te worden, maar men gaat te ver, wanneer men in het algemeen de architecten-ambtenaren hiervoor verantwoordelijk stelt. Die misstanden zijn in den regel ontstaan door een ingewikkeld samenstel van oorzaken, waarbij de bedoelde ambtenaren een tamelijk lijdelijken rol vervullen.

Hoogstens zou hen het verwijt kunnen treffen, dat zij van die misstanden wel eens ten eigen bate gebruik en ook wel eens misbruik maken. Het laatste is altijd laakbaar, het eerste vrij natuurlijk, terwijl het evenzeer van ambtenaren te verwachten is, dat zij zich weinig moeite zullen geven, om verandering te brengen in toestanden, die hun voordeelig kunnen zijn.

Of het hier beoogde stelselmatige uitsluiten van de architecten-ambtenaren bevorderlijk zal zijn aan het welslagen van hetgeen door de particuliere architecten wordt beoogd, is dan ook hoogst twijfelachtig. Wij zouden meenen, dat, tot bestrijding van de hier bedoelde misstanden, juist de medewerking van de architecten-ambtenaren zeer gewenscht is en die verkrijgt men niet door hen een zware beschuldiging naar het hoofd te werpen en dan de deur te wijzen.

Onze Nederlandsche architecten zijn misschien wat achterlijk in hun organisatie, maar zij gaan toch o.i. in de bekende provisie-actie verstandiger te werk, door met fabrikanten en leveranciers overleg te plegen, bij de bestrijding van een ingekankerd euvel, waarvan de schuld ook meer ligt in de omstandigheden, dan bij een bepaalde categorie van personen.

Maar sterker dan hierin komt het verschil tusschen onze opvattingen en die van de Hannoversche kunstbroeders uit bij het tweede bedenkelijke punt, dat wij aanroerden. Onze Nederlandsche Architecten-bond duldt den architect-ondernemer niet onder zijne leden en heeft, voor zoover ons bekend is, nog niet de ondervinding opgedaan, dat dit beginsel in de practijk niet vol te houden is. Of hij zich op dit zuivere standpunt zal kunnen handhaven zal de tijd moeten leeren. In Duitschland, althans in Hannover, schijnt men er aan te wanhopen en dit zal velen een veeg teeken toeschijnen.

Wij zullen ons thans niet wagen aan beschouwingen over het mogelijk verloop van den strijd tusschen bouwkunst en bouwbedrijf, welke in de toekomst te verwachten is, maar wij veronderstellen, dat ook in Duitschland, hoe genegen men daar in sommige kringen den architect-ondernemer blijkbaar is, vele architecten toch een overwegenden invloed van het bedrijf voor de ontwikkeling van de bouwkunst zeer ongewenscht zullen achten, in een

Venetië.

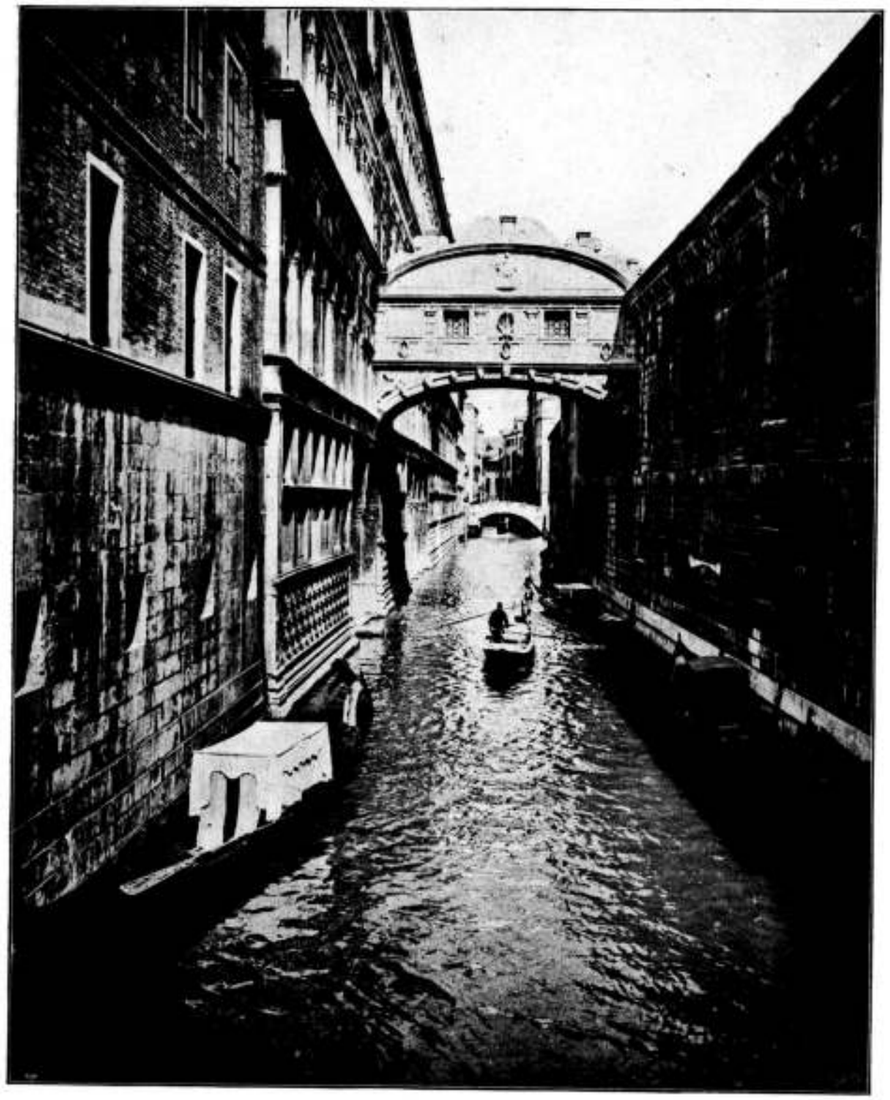

De Brug der Zuchten.

Bijvoegsel van „DE OPMERKER"
47ste Jaargang No. 17.

tijd, waarin die kunst zooveel meer toewijding van hare beoefenaars eischt, dan vroeger het geval was.

Van een samengaan van vele vereenigingen tot bereiking van een groot doel, stellen wij ons niet bijster veel voor, wanneer wij bemerken, hoe telkens in de Duitsche kringen de meeningen scherp tegenover elkander staan.

Dit komt telkens aan het licht, wanneer er belangrijke vraagstukken, die de bouwkunst raken, aan de orde komen en evenals bij ons zijn verrassingen daarbij niet zeldzaam.

Wij maakten onlangs melding van een vraagstuk, dat in den laatsten tijd weder druk besproken wordt, namelijk den Operabouw te Berlijn. Vrij algemeen wordt de wijze, waarop deze aangelegenheid behandeld werd, gelaakt; de dagbladpers heeft zich zelfs niet ontzien, al het werk dat tot heden gedaan werd knoeiwerk, verloren arbeid, te noemen en de beide besloten prijsvragen als volkomen mislukt te qualificeeren. Tegenover deze wel wat overdreven beweringen steekt de houding, in de zaak aangenomen door de Vereeniging van Berlijnsche Architecten, ongetwijfeld gunstig af en wanneer men leest, wat wij daaromtrent in ons nummer van 30 Maart j.l. mededeelden, zou men meenen, dat deze gezonde opvatting instemming en weerklank gevonden zou hebben bij zustervereenigingen. Maar wie zoo denkt kent de Berlijnsche toestanden niet en houdt er geen rekening mede, dat naast de reeds genoemde vereeniging, die officieel den naam draagt van »Vereinigung Berliner Architekten« ook nog bestaat de veel oudere »Berliner Architekten-Verein«. Dat er tusschen deze beide vereenigingen nogal eens verschil van opvatting bestaat zal niemand verwonderen, maar dat de oudere vereeniging zich in deze belangrijke quaestie lijnrecht zou stellen tegenover de jongere was toch ook niet te verwachten en wij overdrijven zeker niet, wanneer wij spreken van verrassing, gewekt door de houding van den »Berliner Architekten-Verein.«, welke houding hare uitdrukking heeft gevonden in een motie, waarrin het volgende gezegd wordt:

»1o. Het in de dagbladpers uitgesproken vernietigende oordeel over den wedstrijd kan niet als een deskundig oordeel worden beschouwd. 2o. De wedstrijd heeft wel geen plan opgeleverd, dat zonder meer uitvoerbaar is, maar heeft door zijn uitkomst een grondslag verschaft, waarop z o n d e r een openlijke prijsvraag voortgebouwd kan worden. 3o. De verdere arbeid zal slechts dan een volledig resultaat hebben, wanneer den uitvoerenden kunstenaar, binnen de gegeven grenzen, volle vrijheid van beweging gewaarborgd wordt en hem de artistieke hoofdleiding van den bouw wordt opgedragen.«

De Redactie der »Deutsche Bauzeitung« aarzelt niet hare afkeuring over een dergelijke houding uit te spreken en scherp te doen uikomen, dat de »Architekten-Verein.« te Berlijn met het oog op zijne samenstelling en de positie van het overwegend en toongevend deel zijner leden, s t r e n g h a d m o e t e n v e r m i j d e n stelling te nemen in een aangelegenheid, die door het Pruisische Ministerie van Openbare Werken geleid wordt en in de tot dusver algemeen veroordeelde richting werd gedreven. Want verreweg het grootste en invloedrijkste deel dezer leden ressorteert onmiddellijk onder het genoemde Ministerie, of staat daarmee door verschillende omstandigheden in zulk een nauwe betrekking, dat de vereeniging beter gedaan had, zich in dit geval geheel van het uitspreken eener meening te onthouden. Onder welke omstandigheden dit heeft plaats gehad doet niet ter zake, maar de waarde der uitgesproken meening laat zich naar het bovenvermelde beoordeelen.

Wanneer men de groote beteekenis van het vraagstuk van den Operabouw te Berlijn in aanmerking neemt en dit onpartijdig beschouwt, dan kan men slechts tot de conclusie komen, dat voor de oplossing daarvan de grootste en voornaamste krachten aan het werk gesteld moeten worden en dit kan, zoo meent men althans in Duitschland, alleen geschieden door een algemeen-Duitsche prijsvraag.

Men ziet het in de Duitsche kringen van beoefenaars der bouwkunst is het ook niet alles »couleur de rose«. de meeningen zijn er al evenzeer verdeeld, de ontevredenheid met bestaande toestanden is er al even groot, als bij ons. Dezelfde quaesties, waarover wij ons warm maken, brengen ook daar de gemoederen in beweging en in het zooveel beter georganiseerde vereenigingsleven gaat niet alles naar wensch en vertoonen zich de splijtzwammen, waar men die niet vermoedde. Wij richten gaarne den blik naar het Oosten, wij volgen gaarne na wat men in Duitschland doet, maar wij vergeteu wel eens, dat ook daar alle menschenwerk onvolmaakt is en nemen met goede dingen ook de gebreken over, die er aan kleven. Wil men deze klip ontzeilen, dan kan men niet beter doen dan zonder vooringenomenheid de Duitsche toestanden te bezien, zooals zij werkelijk zijn.

De „Ideal-House"-Tentoonstelling te Londen.

Aan een Engelschen brief in de „Leeuwarder Courant" ontleenen wij het volgende:

Het spreekt van zelve, dat een beschrijving van al wat er in de hoofdzaal van Olympia in de „Ideal House Exhibition" te zien is niet mogelijk zou wezen; bovendien zou geen mensch zulk een brief uitlezen.

Wat hier opvalt is de doelmatige en stelselmatige rangschikking en in dat opzicht is het niet meer dan billijk een woord van lof te doen hooren aan 't adres der organisators. Ieder weet, dat men op de meeste tentoonstellingen wanhopig wordt, omdat alles er door elkaar staat: oliekoeken naast zijden japonnen, zuigflesschen naast vliegmachines, zoodat, wil men het eene artikel met het andere vergelijken, men gedoemd is door de zaal heen en weer te vliegen en dan meestal nog vergeet in welk kramenlaantje het ding staat dat men zoekt.

In het midden der zaal staat het „Ideal House", daaromheen zijn geschikt de verschillende samenstellende deelen door Engelschen ingezonden van een ideaal van een huis. In één groep vindt men alle meubelen en al wat tot meubilair kan gerekend worden; dan volgt een groep uitstallingen die voor hen belang heeft, die aan gezondheidsleer gelooven en die (de huismoeders natuurlijk), bij schoonmaken — noodig of niet — zweren. Rioleering en ventilatie houden de anderen gezelschap, terwijl ook voor vermaak en ontspanning of uitspanning een ruimte is afgezonderd. Er staan daar weliswaar piano's bij, maar à la bonheur, men behoeft er niet bepaald onafgebroken op te laten of hooren spelen. Dat de bouwmaterialisten, behangers en ververs hun groep hebben, spreekt van zelve, alsmede dat verwarming en verlichting niet vergeten zijn. Ja en ook de keuken komt tot haar recht, men mag nog zoo'n idealist wezen, eten hoort er bij en nog immer is het recept voor een verstandige vrouw, om gelukkig met haar man te leven: „voeder het beestje wel", of, zooals ze in Engeland bitser raden: „feed the brute".

Wat deze tentoonstelling verder gunstig onderscheidt, is dat de galerijen ook behoorlijk gevuld zijn met dingen, die er bij behooren. Meestal vindt men daar in Olympia van alles en nog wat: suikergoed, potlooden, snelteekenaars,

gramophonen, kantoorboeken en dergelijke nuttige dingen, wier tegenwoordigheid in zulke omgeving enkel de vraag doen rijzen: „que viennent-ils faire dans cette galère".

Het voornaamste in een „ideal home" zijn natuurlijk de kindertjes. Wel is niet elk van die opinie, doch de meerderheid is het wel en voor een ondernemer van tentoonstellingen zijn niet de minste menschen wijs. Daarom heeft de bekende bouillon-firma Virol hier een heel legertje kleuters bijeengebracht, die allen heeten van Virol te leven. Men ziet er Chineesjes en Zwitsertjes, kindertjes uit Bretagne en Afrika, uit Japan en Italië. Ze staan onder toezicht van een aantal binnen- en buitenlandsche „nurses" en spelen met zand, hobbelpaarden, wagentjes, springtouwen, kibbelen eens of huilen een deuntje: in één woord het is volkomen of men bij moeder thuis is.

De zaal, die voor de kleintjes is afgeschoten, is ook aardig: een Oostersche binnenplaats, waaromheen ruime galerijen loopen, terwijl een statige, mooie Moorsche gevel den achtergrond vormt.

In de buurt der babies vindt men vooreerst de bloem- en fruitwinkels. De „Daily Mirror", een bij-onderneming van de „Daily Mail", vertoont er kuikens, die leven in een met electriciteit overzadigde atmosfeer en op die manier, zegt de „Mirror", met dezelfde hoeveelheid voedsel veel vetter en veel vlugger vet worden, dan gewone kuikens. De „Mirror" zegt, dat het geheele stelsel op zuiver wetenschappelijken grondslag rust, zoodat we het, als moderne menschen, met een gerust geweten kunnen bewonderen. In elk geval zijn kuikentjes altijd aardig om naar te kijken.

De regeering van Canada, die er altijd op uit is dè menschen naar dat land te lokken, heeft ook nu weer getracht aan te toonen, dat men òf daarginds zijn huiselijk leven kan veridealiseeren door het heerlijke fruit te eten, dat men er kweekt, òf wel dat fruit in flesschen hier kan koopen en aldus hetzelfde doel bereiken, zonder den Atlantischen Oceaan over te steken — een reis die, helaas, nu niet vaak meer zonder droeve herinneringen zal worden ondernomen.

Ook voor Nederlandsche fruitkweekers is het hoogst interessant hier te zien hoe prachtig hun Canadeesche collega's appels een jaar lang kunnen bewaren in koelkamers. Er zijn hier van die appels uitgestald en ze hebben niets van hun geur, smaak of sappigheid verloren. Voor den fruithandel is dit een ontzaglijk voordeel, want deze wordt op die wijze in staat gesteld den soms al te overvloedigen oogst van het eene jaar te bewaren tot er schraler opbrengst is en zoodoende worden verder zoowel de handel als het publiek gediend, terwijl bovendien de prijzen op ongeveer dezelfde hoogte kunnen gehouden worden.

Waar bloemen zijn, zijn bijen, wie 'n tuin heeft behoeft tuinmeubelen en wil graag onkruid en ongedierte zien verdwijnen; zelfs zijn er, die hun eerzucht opvoeren tot het maken van een kunstmatigen waterval, met rotsen en alles; welnu zij allen kunnen hier hunne gading vinden.

En dan is de kunst-vlijtige en kunst-nijvere niet vergeten. Doch ik voel, dat ik nu op 'n gevaarlijk terrein kom en mijzelf in de noodzakelijkheid zou brengen om uit te leggen, wanneer een handwerkje — in een „Ideal Home" zoo gezellig — overgaat in 'n handwerk, dat moet helpen een „home", ideëel of niet, bij elkaar te houden.

Veel veiliger gevoel ik me, nu ik, altijd op de galerij, de afdeeling der gemeubileerde kamers nader. Daar is een elftal kamers alleen ingericht door Nederlanders: zit-, eet- en tuinkamers, salons, boudoirs, keuken, alles echt modern mooi vaderlandsch werk. Een en dertig namen telde ik en elk der een en dertig mag fier wezen op zijne of hare inzending; want ook de dames hebben zich geweerd en zich doen gelden. Gebrek aan ruimte belet me in détails te treden, doch niet om ze een plaatsje in dezen brief te geven:

Mej. J. van Regteren—Altena, Apeldoorn, borduurwerk.
Mej. B. Bake, Bloemendaal, batik.
K. P. C. de Bazel, Bussum, kamerinrichtingen.
C. J. Begeer, Utrecht, zilverwerk.
H. J. Bouhuys, Deventer, ontwerp voor een tapijt.
W. C. Brouwer, Leiderdorp, kunst-aardewerk.
C. A. Lion Cachet, Vreeland, kamerinrichting.
Mej. W. Drupsteen, Amsterdam, steendrukwerk.
H. Ellens, J. Koers en H. Greven, Noordwolde, vlechtwerk.
Mevr. W. Dysselhoff—Keuchenius, Rotterdam, borduurwerk.
G. W. Dysselhoff, Haarlem, batikwerk.
Jan Eisenloeffel, Gooi, ornamenten.
Th. van Hoytema, „Nennt man die besten Nahmen, Nennt man den Seinen auch."
R. N. Roland—Holst, Laren, costuumteekenen.
C. Lanooy, Gouda, kunstaardewerk.
Chris Lebeau, Haarlem, linnen en tapisserie-patronen.
R. C. Mauve, Scheveningen, kamerinrichting.
Jan de Meyer, Amsterdam, keukeninrichting.
Bert Nienhuis, Hagen, zilverwerk met steenen ingelegd.
Mej. E. Niestrasz en E. Sieuwerts van Reesema, borduurwerk.
C. W. Nijhoff, Amsterdam, eetkamer-inrichting.
C. Oosschot, „De Ploeg", Amsterdam, meubelhoutsnijwerk.
W. Penaat, Amsterdam, kamerinrichtingen.
Mej. A. Philipse, Haarlem, borduurwerk.
M. D. Renssen, Deventer, tapijtontwerp.
George Rueter en mevr. Rueter—de Lange, Sloterdijk, steendrukwerk.
A. P. Smits en H. Fels, meubelen naar teekeningen van A. P. Smits.
J. G. Veldheer, Bergen (N.-H.), houtsneden.
Tjipke Visser, beeldhouwwerk.
G. en A. Muller, Amsterdam, glaswerk.
C. G. van Tubbergen Jr., Haarlem, bloemen.

Wat de meer speciale Friesche exposanten aangaat zij vermeld, dat de vereeniging voor Friesche Kunstnijverheid en Volkskunst een tentoonstelling samengesteld heeft van voorwerpen van nieuwe Friesche Nijverheid, die zich bevinden in de Juliana-hoeve.

Verder exposeerden: Van Erp, zilverwerken; Tichelaar, Makkumer aardewerk; Gebrs. Stalman, Hindeloopen, Hindelooper meubelen en gebruiksgerei; Eise Bergsma, Minnertsga, beeldhouwwerk.

Twee Nederlandsche exposanten zijn eenigermate van deze interessante groep afgedwaald. Gelukkig kunnen ze er best tegen op hun eigen houtje de wereld in te trekken, want de eene is de firma H. Pander en Zonen uit Den Haag, die een bijzonder fraaie collectie echte oude meubelen uit de zeventiende eeuw laat zien. Ik zie dat de catalogus Pander een Belg noemt en Den Haag voor dat land annexeert; Den Haag doet er minder toe, doch Pander kunnen we niet missen en een beslist protest is dus geoorloofd.

Den tweeden eenling zouden we ook niet gauw willen kwijt raken: de Deventersche tapijtfabriek. Moet ik daar nog wat van zeggen? Ik maak me liever op 'n andere manier belachelijk.

Gaarne zou ik nog wat over de Fransche, Belgische en vooral de Engelsche meubelen willen schrijven. Doch 't gaat niet; mijn ruimte is bijna op. Men ziet evenwel, dat hier genoeg is om een, of juister, een aantal „Ideal Houses" te maken en tot afscheid gaan we dus even in de queue

staan, die den geheelen dag voor het „Ideal House" wacht om dat te zien, een queue, die, hoogst onwetenschappelijk, grooter wordt, naarmate er meer af gaan.

Het „Ideal House" is met bliksemsnelheid gebouwd, in 240 uren zijn 250 ton materiaal verwerkt, terwijl het plan gekozen is uit 700 die ingezonden waren, door een commissie, waarin 3 dames zaten, onder anderen mevr. Stoop, de echtgenoote van den voorzitter der Nederlandsche Kamer van Koophandel in Londen.

Een van de aangename eigenschappen is, dat van uit de keuken alle kamers te bereiken zijn, zonder dat men het personeel onophoudelijk in gangen of op trappen tegen het lijf behoeft te loopen.

De vestibule is half-en-half een kamer en best te gebruiken om te zitten, er thee of koffie te genieten en zoo voorts. Behalve de keuken zijn er rez-de-chaussée, een salon en een eetkamer, met zes slaapkamers boven. Het kost ruim f 13.000 om te bouwen, voor dit land niet veel, doch het is wel wat heel mooi gemeubileerd voor menschen, die maar 80 pd. st. à 85 pd. st. 's jaars kunnen betalen. De prijs van het meubilair enz. wordt dan ook wijselijk maar niet medegedeeld. Doch alles is even smaakvol en, zooals men 't hier noemt: „dainty", best om te bewonen en met Koning George V te zeggen: „the foundations of the national glory are set in the homes of the people"; „in den huiselijken kring legt een volk den grondslag voor zijn nationalen roem".

Vereenigingen.

UIT DE MEDEDEELINGEN VAN DEN BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN.

Het Bestuur van den Bond ontving indertijd van de Vereeniging tot bevordering van de vakopleiding van handwerkslieden in Nederland, een vragenlijst betreffende het

Leerlingwezen.

met verzoek die te beantwoorden.

Waar de vragen blijken gericht te zijn op vakonderwijs in den meer uitgebreiden zin van het woord, en die vragen dus anders beantwoord zullen moeten worden naarmate zij het eene of het andere vak betreffen, heeft het Bestuur gemeend slechts aan die vragen aandacht te moeten schenken die van meer algemeenen aard zijn te achten.

Met betrekking tot de beantwoording waartoe het Bestuur meende te moeten komen zij het navolgende opgemerkt.

Vraag 1. Het Bestuur was van meening, dat het nuttig zal zijn het leerlingwezen wettelijk te regelen in al die ambachten waar het onderhouden van goede tradities van belang te achten is, voornamelijk dus ook voor de bouwambachten, en dat het oogenblik daarvoor is aangebroken.

In tijden toch van noodstand en onevenredige ontwikkeling zooals thans, is het plicht van den Staat de ontwikkeling der achterlijken te hulp te komen door (zij het al niet in algeheelen omvang) toch datgene te doen wat in wezen taak en plicht der vakvereeniging is — althans daartoe den stoot te geven.

Wanneer in groote lijnen de wederzijdsche verplichtingen wederzijdsch geregeld zijn, zal daarvan uiteraard een sterke invloed uitgaan die er toe kan leiden, dat de vakvereenigingen zich meer rekenschap gaan geven van de finesses der zaak en de speciale regelingen ter hand nemen.

Vraag 2. Zonder de moeilijkheden die het scheppen van eene goede regeling met zich brengt, te ontkennen of gering te schatten, mag toch worden aangenomen, dat met goeden wil en met voorlichting der het naast bij de zaak betrokkenen, wel zoodanige regeling is te treffen, althans daartoe den grond is te leggen.

Vraag 3. Waar de vakbeoefening en het verkrijgen van vakbedrevenheid slechts voor een gedeelte rust op kennis, die op het gebied der exacte wetenschappen is verkregen, kan in 't algemeen worden aangenomen, dat het lager onderwijs voldoende is te achten als voorbereiding van het vak.

Vraag 4 en 5 zijn buiten beschouwing gebleven, daar de beantwoording daarvan afhankelijk is van den aard van het vak.

Vraag 6. Deze vraag moet ontkennend beantwoord worden en als gevolg daarvan:

Vraag 7. bevestigend.

Vraag 8, 9 en 10 zijn buiten beschouwing gebleven, om de redenen bij 4 en 5 vermeld.

Vraag 11. Over 't algemeen zullen geen bezwaren bestaan.

Vraag 12 tot 15 zijn buiten beschouwing gebleven om de redenen bij 4 en 5 vermeld.

Vragenlijst.

1. Zijt gij vóór eene wettelijke regeling van het leerlingwezen voor alle vakken, of alleen in die bedrijven, waar blijkens in 't werk gestelde pogingen de behoefte reeds door de belanghebbenden wordt gevoeld.

[Onder wettelijke regeling wordt door de Commissie verstaan een zoodanige regeling, waarbij in groote lijnen de wederzijdsche verplichtingen van werkgever(geefster) en leerling(e) worden vastgelegd en door de wet bekrachtigd; waarbij de leerling(e) in de gelegenheid zal worden gesteld door tijdig eindigen van werkzaamheden of op andere wijze aanvullend onderwijs te ontvangen en eenige waarborg zal worden verkregen dat voor de(n) leerling(e) het aanleeren van een ambacht mogelijk zij, maar waarbij tevens door de(n) leerling(e) verplichtingen worden op zich genomen, waardoor de belangen van de(n) werkgever(geefster) worden gediend.]

2. Acht gij zulk eene wettelijke regeling zonder te groote bezwaren voor beide partijen practisch uitvoerbaar?

3. Is het gewoon lager onderwijs voldoende als voorbereiding voor het vak, dat U op het oog hebt?

4. Zoo niet, welk onderwijs moet dan eerst gegeven worden vóór de leerling(e) bij het vak zijne (hare) intrede doet?

5. Of kan de leemte aangevuld worden, terwijl de leerling(e) reeds in de practijk werkzaam is?

6. Bestaat in Uw vak gelegenheid de noodige theoretische vakkennis op te doen in de uren van den dagelijkschen werktijd?

7. Of zal het noodzakelijk zijn deze kennis bij te brengen in de avonduren?

8. Wordt door U wenschelijk geacht aanvullings-onderwijs in den vorm van:

a. Avondonderwijs in de praktijk van het ambacht, met of zonder theoretisch of teekenonderwijs en zoo ja, hoe wordt door U gedacht dat dit zal moeten verstrekt worden?

b. Avondonderwijs in theoretische leervakken, zoo ja, in welke leervakken acht gij dit noodzakelijk?

c. Avondonderwijs in het teekenen met of zonder theoretische leervakken?

9. Worden door U uitsluitend de winteravonden als meestgeschikten tijd geacht tot het verstrekken van aanvullend onderwijs of acht gij dit ook in den zomer ('s avonds

of 's morgens), hetzij gedurende den geheelen zomer of een gedeelte ervan noodig?

10. Hoeveel tijd zal (rekening houdende met vraag 9) naar uw meening noodig zijn om het aanvullend onderwijs te doen bijbrengen.

[Uit te drukken bijv. als ... jaar, te rekenen het jaar op .., maanden en per week ... uren les].

11. Bestaan er, voor zoover het betreft leerlingen, die een ambacht beoefenen, overwegende bezwaren tegen het eindigen van de dagtaak om 5 uur n.m. ten einde om 7 uur met het avondonderwijs te kunnen aanvangen, zoo ja, welke zijn die bezwaren?

12. Welken tijd acht gij, indien het betreft leerlingen in dienstbetrekking, het meest geschikt tot het doen ontvangen van aanvullend onderwijs?

Hoelang denkt ge U dien leertijd, welke vakken van onderwijs acht ge noodzakelijk en welke bovendien wenschelijk?

13. Indien de inrichting of fabriek, waaraan de leerling(e) verbonden is zoo groot is, dat deze inrichting met vrucht zelf voor de theoretische vorming kan zorgen, zoudt gij dan de voorkeur geven aan onderwijs door die inrichting zelf verstrekt of liever op zich zelf staand onderwijs wenschen en waarom?

14. Indien door wettelijke regeling de toepassing van leerling-contracten meer algemeen wordt, wat is dan uwe meening omtrent:

a. de uitvoerbaarheid dier overeenkomsten voor zoover uw vak betreft?

b. de verplichtingen, die de werkgever(geefster) op zich moet nemen?

c. de verplichtingen, die de werknemer(neemster) door bemiddeling van ouders of voogden op zich moeten nemen?

d. een in te stellen geneeskundig onderzoek en te geven advies vóór het aangaan van een leerling-contract?

e. de termijn van die overeenkomst?

f. het al of niet uitbetalen van loon gedurende den leertijd?

g. casu quo de toenemende bedragen van dat loon gedurende den leertijd?

h. de wijze van contrôle der vorderingen welke door de leerlingen zijn gemaakt?

i. een in dienst blijven van de(n) leerling(e) nà den leertijd, voor hoe lang en tegen welk loon?

j. de contrôle op de naleving der bepalingen van een eventueel leerling-contract? Hoe denkt ge U deze?

k. het straffen van overtredingen van de bepalingen: op welke wijze, dunkt U, zullen overtredingen moeten gestraft worden?

l. de redenen, welke kunnen gelden tot het ontbinden van een leerling-contract? Welke zullen die redenen kunnen zijn?

15. Welke verdere mededeelingen kunt gij nog verstrekken, die voor eene eventueele regeling van het leerlingwezen van nut kunnen zijn?

Ingevolge het besluit van de ledenvergadering van 30 Januari en de daarin door den heer Joseph Cuypers behandelde vraag omtrent de verantwoordelijkheid van den architect bij het toepassen van constructies in gewapend beton, benoemde het bestuur eene commissie om dat vraagstuk te bestudeeren bestaande uit de heeren Joseph Cuypers, D. A. N. Morgodant een J. E. van der Pek.

In verband met het ter genoemde vergadering gesprokene werd de zaak der commissie uitgebreid tot de studie van het vraagstuk der verantwoordelijkheid van den architect in 't algemeen, bij bouwwerken en zijne verhouding tegenover lastgever en aannemer.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 16. Kroniek XXXIV door J. Gratama. Huis «De Handboog» te Delft, met afbeeldingen.
Oud en Nieuw uit Oost-Friesland, door Jb. Faber, met afbeeldingen.
Sociale Hygiëne en -Techniek, door J. L. B. Keurschot. De Bouwverordening en het Woningvraagstuk.
Een Instituut der Kunsten.
Kritiek op de Vierjaarlijksche.
Ingezonden Stukken. Damprijsvraag.
Losse plaat, villa te Hilversum, arch. J. H. W. Leliman b. i.

ARCHITECTURA No. 16. Mededeelingen betreffende het Genootschap.
Boekbespreking. De Monumenten van Geschiedenis en kunst in de Provincie Noord-Brabant. Eerste stuk: De Monumenten in de voormalige Baronie van Breda, door Jan Kalf, G. de Hoog en anderen, door J. Kuijnen.
Beursgebouw voor de Vereeniging van den Effectenhandel te Amsterdam, arch. Jos. Th. J. Cuypers (vervolg) met afbeeldingen.
Een Nederlandsch Openluchtmuseum, door F. A. Hoefer.

DE BOUWWERELD No. 16. Eenige aanteekeningen over stedenbouw der oudheid, door J. H. W. Leliman b. i.
Bouwhygiëne, door J. van der Breggen c. i.
Afbeeldingen kantoor der firma P. B. Roelssema te Groningen, arch. M. G. Eelkema.

DE INGENIEUR No. 16. De electrische en mechanische inrichtingen van het s.s. Rotterdam der Holland-Amerikalijn en de verschillende electrisch gedreven steenkolen- en goederentransport-inrichtingen. Voordracht ter inleiding aan het bezoek aan die inrichtingen, door de gecombineerde vergadering der Afdeelingen voor Werktuig- en Scheepsbouw en voor Electrotechniek op 2 November 1911, door H. van Helden, met afbeeldingen.
Electrische heimachine in bedrijf op de provinciale werken tot verbetering van het Rijn-Schiekanaal buiten Leiden, door A. Groothoff c. i. met afbeeldingen.
Ingezonden stukken. Over de lengte van den slentel voor het aandraaien van schroefbouten voor spoorstaaflaschverbindingen, door E. C W. van Dijk c. i. — Nog eens de recruteering van te Delft gediplomeerden voor den dienst in Ned. Indië, door V. Jockin c. i. — Het scheuren van klinknaden bij stoomketels, door A. Korving w. i.

TECHNISCH WEEKBLAD (B. v. T.) No. 16. Officieel gedeelte. — Verslagen van vergaderingen. — Jaarverslagen. — Ingezonden. — De bereiding van loodwit (vervolg). — Gemengd. — Vragenbus.

DE AANNEMER No. 16. De actie te Wormerveer.
Wijziging der Woningwet II.

DE NEDERLANDSCHE KLEI-INDUSTRIE No. 42. De zig-zag-oven. — De nadeelen van ventielen in den vloer van het rookkanaal. — De levensgeschiedenis onzer woon- en winkelhuizen en het gewapend beton. — Vereeniging tot bevordering van rookvrij stoken. — Tentoonstelling van kleiproducten. — Vragenbus.

DE NATUUR, uitgave van J. G. Broese, Utrecht, bevat in aflevering 4: Jean Jacques Rousseau als botanist: J. C. C. — Voorgeschiedenis van het Panama-kanaal: J. H. E. Rückert. — De ruwe-olie-motor der Kromhout-motorenfabriek: A. Schwan. — De houtskool en hare beteekenis voor de nijverheid: Dr. A. J. C. Snijders. — Wantsen: J. Daalder Dz. — De Klaxon: N. J. Kollewijn. — Chemisch Technische Opstellen: H. J. Prins, Scheik. Ing. — De Ooievaar als Insectenverdelger: P. Haverhorst. — Windwerkingen: G. J. A. Mulder. — Eenvoudige Proeven: De beide polen van een magneet, aardmagnetisme, Dr. A. J. C. Snijders. — Korte Mededeelingen. — Boekaankondiging. — Correspondentie. — Maandelijksch Weerbericht: C. L. de Veer.

Varia.

OUDE KOMPASSEN.

In de Februari-aflevering van „De Zee", tijdschrift gewijd aan de belangen der Nederlandsche stoom- en zeilvaart, werd een nieuw verschenen geschiedkundig werk over het kompas van den heer A. Schück besproken, en er o.a. op gewezen, hoe nauw verwant de Duitsche zeevaartkundige instrumenten aan de Nederlandsche zijn, waarvan zij voor een goed deel afstammen. Bij de voortzetting van zijn arbeid, in het eerste boek door hem aangekondigd, heeft de heer Schück het noodig geoordeeld opnieuw hulp uit Nederland in te roepen. Ditmaal heeft hij zich gewend tot het Kon. Ned. Meteorologisch Instituut, in de verwachting dat de ambtenaren, wien inzonderheid de scheepvaartzaken zijn toevertrouwd, het spoor van wellicht nog overgebleven oude kompasvormen zouden kunnen aanwijzen.

Het blijkt wel, dat hij nog lang niet alle terrein, speciaal het particulier bezit, heeft afgezocht. Mogelijk zal nog iets te vinden zijn, en dan zijn de kansen hiervoor het beste bij: van oudsher gevestigde reederijen, de visscherij, scheepssloopers, particuliere verzamelingen, antiqairs, familie-archieven, heraldieke wapens en met kompassen versierde voorwerpen.

In het bijzonder wordt de aandacht gevraagd voor:

1°. schuifkompassen, dat zijn kompasrozen met verplaatsbare magneten, zoodat men inplaats van de magnetische richting, direct rechtwijzend ten opzichte van het astronomisch Noorden afleest;

2°. het drijvende kompas, dat tot op de helft der vorige eeuw in gebruik is geweest, en ondersteld wordt ook thans nog op kleine vaartuigen voor te komen. (Wij zagen — schrijft de Red. van „De Zee" — te veel kompassen op alle soorten van Nederlandsche schepen om hierop eenige hoop te mogen laten; zij zijn niet meer in gebruik);

3°. toestellen die tot de vervaardiging van kompassen hebben gediend, b.v. koperen platen tot afdrukken van rozen. Hiervan zullen er denkelijk nog wel bestaan.

Het doel van den heer Schück is belangrijk genoeg het gaat om de redding van een stuk beschavingsgeschiedenis dat ons dreigt te ontsnappen, ja, al reeds voor een groot deel verloren is. Het is dus meer dan tijd om wat behouden bleef bijeen te brengen.

Mochten verzamelingen of archieven iets van aanbelang bevatten, laten dan de eigenaars zich tot de vermelding niet weerhouden door de vrees voor beschadiging of zoek raken door uitleenen of tijdelijk afstaan. Hiervoor bestaat geen gevaar, want het is niet te doen om het bezit der voorwerpen zelve, maar om hun afbeeldingen met bewijs van hun bestaan, hun herkomst, en de kennis van verdere bijzonderheden. Wie iets ontdekt, zende bericht hiervan aan de filiaalinrichtingen van het Kon. Ned. Meteor. Inst. in Amsterdam of Rotterdam.

Gemengd Nieuws.

Paleis—Raadhuis. — Als curiositeit: maken wij er melding van, dat de heer E. van Dieren arts, een adresbeweging op touw zet tegen het bekende Raadsbesluit.

Hij gaat hierbij uit van de volgende overwegingen:

1. dat het paleis niet geschikt gemaakt kan worden voor raadhuis;
2. dat Amsterdam behoefte heeft aan een nieuw raadhuis, voldoende aan de eischen van den 20e eeuw en niet aan die van de 17e eeuw;
3. dat de regeering verplicht is, het paleis in een zoodanigen staat te brengen, dat het inderdaad geschikt wordt om H. M. de Koningin gedurende een week per jaar te herbergen;
4. dat Amsterdam wel iets beters te doen heeft dan hiervoor een nieuw paleis te helpen bouwen.

Heeft de heer Van Dieren niet wat beters te doen, dan het aantal adressen in zake het Paleis-Raadhkis te helpen vermeerderen? Zoo meenen wij in alle bescheidenheid te mogen vragen.

Het bezoek van den heer J. C. Overvoorde aan Indië zal, naar het „Soer Hbl." weet mee te deelen, tengevolge hebben, dat een commissie voor de restauratie van geschiedkundige monumenten, ook in Bantam, gevormd wordt.

Binnenkort zal begonnen worden met de restauratie van het oude paleis, het gebouw van het mijnwezen en ook van het kasteel te Batavia.

EEN KEIEN-DEBAT.

In de vergadering van 2 April j.l. van den Gemeenteraad van Leeuwarden kwam aan de orde het voorstel van Burg. en Weth. om de levering van a 12.500 vierkante keien onderhands op te dragen aan de firma Pelt en Hooijkaas te Rotterdam voor f 101.90 per 1000 stuks en b. 45.000 en 11.000 gebakken keien van verschillende grootte aan de Hollandsch-Duitsche steenfabrieken te Lobith, voor f 2.60 per M2.

De heer Feddema kan zich met het eerste gedeelte van het voorstel vereenigen, doch verklaart zich tegen onderdeel b daarvan. Waalstraatklinkers, die ook gebakken worden, kosten f 1.60 per M2., zoodat men, die nemende, over een oppervlakte van 900 M2. f 900 voordeeliger uit zou zijn. Spreker zou er niets van zeggen, als gebakken keien belangrijk beter waren, doch het tegendeel is waar. Dat bewijst wel de proef, met die keien in de Slotmakersstraat genomen, waarvan spreker van morgen heeft gezien, dat 5 pCt. na gebruik van één jaar kapot zijn. Hij begrijpt dan ook niet, hoe de directeur der gemeentewerken er toe komt, die gebakken keien te nemen te minder, omdat ze voor een veel bereden straat gebruikt moeten worden. Spreker geeft ten slotte den raad in overweging, zich voor waalstraatklinkers te verklaren of het bedoelde gedeelte van het voorstel aan te houden, opdat Burg. en Weth. het nog eens kunnen onderzoeken.

De Voorzitter deelt mee, nog in de laatste vergadering van B. en W. van den directeur der gemeentewerken vernomen te hebben, dat deze keien zoo bijzonder hadden voldaan, waarom hij de aanschaffing zeer op prijs stelde. Is de heer Feddema dus wel zeker van hetgeen hij heeft gezegd?

Wat den prijs der keien betreft, moet spreker de opmerking maken, dat de vracht daarin is niet begrepen. Uitstel van beslissing zou vertraging geven en men weet nu, hoe in korten tijd de prijs kan stijgen. Spreker geeft den raad dan ook in overweging, het voorstel van Burg. en Weth. aan te nemen.

De heer Feddema blijft bij hetgeen hij in het midden heeft gebracht, te meer, nu hij hoort, dat de vracht niet in den prijs is begrepen. En spreker herhaalt, minstens 5 pCt. breuk in de Slotmakersstraat te hebben geconstateerd.

De heer Menalda heeft evenmin een gunstigen indruk gekregen van de keien, die de directeur na een proef van een jaar zoo warm aanbeveelt. De toestand, waarin de steenen op het oogenblik verkeeren, laat veel te wenschen over. Spreker zal niet zeggen, dat zij heelemaal niet met natuurkeien vergeleken kunnen worden, maar als het zoo doorgaat, zou hij vreezen, dat zij na 2 of 3 jaar in een treurigen staat zullen zijn.

De Voorzitter erkent gaarne, van keien geen verstand te hebben; maar de directeur der gemeentewerken heeft hem de verzekering gegeven, dat de hier bedoelde steenen zoo goed zijn. De raad moet nu maar weten, welke beslissing hij wil nemen.

Daarna werd onderdeel a van het voorstel zonder hoofdelijke stemming aangenomen en onderdeel b met 14 tegen 10 stemmen verworpen.

VLISSINGEN. Door Burg. en Weth. van Vlissingen is het oordeel gevraagd van deskundigen over den herbouw van de afgebrande St. Jacobstoren in hout of gewapend beton, een quaestie waarover reeds heel wat pennen in beweging werden gebracht.

Vóór gewapend beton hebben zich uitgesproken de directeuren van gemeentewerken te Leeuwarden, Amsterdam, Rotterdam, Tilburg, Alkmaar, Kampen, Maastricht, Middelburg en Assen, de directeur te Dordrecht is er eveneens vóór, doch zegt dat de tijd zal moeten leeren of het eeuwen bestand zal zijn; ook de directeur te Utrecht is er voor, doch met reserve.

Verder verklaarde zich nog vóór gewapend beton: de directeur van het bouw- en woningtoezicht te Haarlem; de ingenieur van gemeentewerken te 's-Gravenhage; de oprichter van gemeentewerken te Hilversum; de inspecteur van het bouw- en woningtoezicht te Utrecht; de ingenieur van de gemeentewerken te Leiden en de inspecteur van het bouw- en woningtoezicht aldaar; de inspecteur van het bouw- en woningtoezicht te Amsterdam; de adjunct-ingenieur te 's-Hertogenbosch; de ingenieur van publieke werken te Amsterdam; de ingenieur van de gemeentewerken te 's-Gravenhage; de adjunct-directeuren van de gemeentewerken te Groningen en Nijmegen; de directeur van de middelbare technische school te Utrecht en de oud-directeur te Amsterdam; de gemeentebesturen van Deventer, Zutfen en Gouda; prof. Klinkhamer te Delft; de rijks-architect, de heer Knuttel; de architect van het Vredespaleis en de heer J. Th. J. Cuypers.

De directeur van het bouw- en woningtoezicht te Rotterdam is tegen gewapend beton met het oog op het gevaar voor den bliksem.

Verder verklaren zich tegen gewapend beton: de directeur van het bouw- en woningtoezicht te Zwolle; de directeuren van gemeentewerken te Groningen, Nijmegen en Haarlem (deze laatste omdat beton historisch een bouwkundige leugen is); de architect Verheul te Rotterdam en Ed. Cuypers te Amsterdam.

HINSE & VAN ELLINKHUIZEN.
Nassaukade 504. Telef. 1258.
Uitvoering van werken in Gewapend en Ongewapend Beton
Voorl. Ontwerpen en Begrootingen gratis.
AMSTERDAM.

Personalia.

— De Raad der gemeente Hellevoetsluis benoemde met algemeene stemmen tot gemeente-architect en directeur van de waterleiding, de heer J. A. van den Bout, adviseur van de gezondheids-commissie te Brielle.

Vacante Betrekkingen.

— Bouwkundig-Opzichter, bij de gemeente-werken te Nijmegen tegen 1 Juni 1912; aanvangsjaarwedde f 1200, na 4, 8 en 12 dienstjaren telkens met f 100 verhoogd. Gegadigden, niet ouder dan 35 jaar, behooren hun op zegel geschreven aan Burgemeester en Wethouders gericht verzoekschrift vóór 1 Mei 1912 in te zenden bij den Burgemeester. (1)

— Bouwkundig-Opzichter, tegen 1 Mei, goed kunnende detailleeren, 75 gld. p. m. Aanb. onder letter D. bij J. Meijer, Opz. b. h. Bouw- en Woningtoez. Koedijk. (1)

— Civiel-Ingenieur, ervaren in waterpassen en opmeten. Aanvankelijk salaris f 100 à f 150 der maand. Brieven te adresseeren: Maliebaan Utrecht. Maatschappij tot Bouw en Exploitatie van Gemeentebedrijven. Afdeeling Water. (1)

— Civiel-Ingenieur, bij het bouwen en installeeren eener gasfabriek te Wemeldinge. Sollicitaties bij Burgemeester en Wethouders vóór 1 Mei a.s.

— Onderbaas, voor bruggen en gebouwen, in Noord-Holland, bekend met het maken van begrootingen. Brieven motto «Onderbaas», aan het bureau van «de Aannemer» te Amsterdam. (1)

— Bouwkundig Reiziger, goed ingevoerd bij Architecten, Aannemers, Fabrikanten enz. Aanbiedingen onder No. 47664 bureau van het Algem. Nederlandsch Advertentieblad te 's-Gravenhage. (1)

— Bouwkundig-Opzichter, bij de gemeente-werken te Hengelo (O.) voor enkele maanden. Salaris f 70.— per maand. Infunctietreding zoo spoedig mogelijk. Aanmelding schriftelijk bij den Opzichter der gemeentewerken J. Haarhendriks, vóór den 28sten April a.s. (1)

— Technisch Ambtenaar, bij de Gezondheids-commissie, te Brielle, van 1 Juni tot 31 December voor woningonderzoek en het toezicht op de naleving der bouwverordeningen. Maandelijksche belooning f 70, benevens f 10 voor reis- en verblijfkosten. Aanbiedingen tot 4 Mei a.s. bij de Gezondheids-commissie te Brielle. (1)

— Bouwk.-Teekenaar-Opzichter, bij den bouw van Villa's en Woonhuizen. Salaris f 90 per maand. Br. lett. T. P. 834, (N. v. d. D.) (1)

— Tijdel. Bouwkundig Opzichter, bij de Gemeente Nijmegen, een vergoeding van f 20 per week. Aanbiedingen vóór 28 April 1912 aan den directeur van Gemeente-werken. (1)

— Bouwk.-Teekenaar, voor belangr. werk te Utrecht. Br. onder letter A 77, aan A. Fisscher, Boekh., Utrecht. (1)

— Bouwkundig Teekenaar, zelfstandig kunnende detailleeren. Salaris f 100 per maand. Directe indiensttreding gewenscht. Brieven No. 1, H. J. den Boer's Adv.-Bur., Baarn. (2)

— Hoofdopzichter, bij de aanleg der Waterleiding Semarang aanvangssalaris f 350 per maand met vrijen overtocht (eventueel met wettig gezin) en f 500 vergoeding voor uitrusting. Bij gebleken geschiktheid zal deze Hoofdopzichter in aanmerking komen voor beheerder van het bedrijf, salaris f 400 tot f 600 per maand. Sollicitatiën, tot 1 Mei 1912, bij de ingenieurs J. van Hasselt en De Koning te Nijmegen. (2)

— 4 Tijdelijke Opzichters, bij de Deli Spoorweg Maatschappij. Aanvangssalaris f 225.— per maand, vrije overtocht, geneeskundige behandeling, woning en gratificatie gedurende den aanleg, vooruitzicht op aanstelling in den vasten dienst. Aanbiedingen per brief, Amsterdam, Heerengracht 164 (2)

— Aankomend Bouwkundig-Teekenaar, bij een architect te Rotterdam, betzij voor geheele of halve dagen. Br. lett. P. L. W., Nijgh & Van Ditmar's Alg. Adv.-Bur., Rotterdam. (2)

— Teekenaar-Constructeur, aan een groote Machinefabriek en IJzergieterij, bekend met Machinebouw en drijfwerk. Brieven lett. A G S, Nijgh & Van Ditmar, Amsterdam. (2)

(Vervolg ze bladz. bijlage.)

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Trottoir-, Terrazzo- en Granlettegels, Trottoirbanden, Kunstgraniet, Drijfsteen, Tennisbanen, enz. — — —

„HET WINKELHUIS"
TECHNISCH BUREAU EN WERKPLAATSEN
NIEUWE KERKSPLEIN 16 - HAARLEM
FABRIEK VAN Put- en Winkelbetimmeringen — Complete Winkelinrichtingen — —

R. TIMMAN. Stoom-Timmerfabriek „DE ATLAS".
— Prijsopgaven worden op aanvrang verstrekt. —
HOUTHAVEN, AMSTERDAM. — Tel. 3905.

WATERBRONNEN, ONTIJZEREN HARDEN
N.V. DIEPBOOR Mij. „VULKAAN", v/h. J. DE BOER & Co., LEEUWARDEN

Telef. No. 5710. Telegr.-Adres: SPEK Wijnhaven.
A. VAN DER SPEK Mz.
AANNEMERSGEREEDSCHAPPEN.
WIJNHAVEN No. 98 Z.z., ROTTERDAM

G. J. A. TRESTORFF, voorheen G. VAN HEERDE.
AMSTERDAM. — Opgericht 1830. — Telefoon 1551.
Brandkasten, Kluisdeuren, Safe-Deposits, etc.

Staaldraadwarenfabriek „AMSTERDAM"
Haarlemmerweg 329 te AMSTERDAM.
Telef. Interc. 478.
Draadvlechterij.
Fabriek van Hek- en IJzerwerken.

DE REPRODUCTIE COMPAGNIE
CLICHÉ'S
Rotterdam

NAAML. VENN. voorh. A. SINGELS Azn.,
DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.
Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

PAPIERSTUC voor PLAFOND- en WANDVERSIERING in alle stijlen en volgens teekening.
Vraagt gratis Brochure en Prospectus aan de
Opgericht 1890. - Tel. Int. 3613.
EERSTE NEDERLANDSCHE PAPIERSTUCFABRIEK
VOORHEEN BENNEWITZ & CO - - AMSTERDAM.

47STE JAARGANG. ZATERDAG 4 MEI 1912. No. 18.

DE OPMERKER.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau »DE OPMERKER", Stephensonstraat 92, 's-GRAVENHAGE.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . f 5.—
Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België . . . . . » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50
(Uitsluitend bij vooruitbetaling)

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.—
het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.

Het laatste bedrijf van de Vlissingsche Torenquaestie.

Er is in den laatsten tijd zeker geen reden geweest tot klagen over gebrek aan belangrijke vraagstukken op bouwkunstgebied. De publieke belangstelling daarin schijnt inderdaad wat grooter te zijn geworden dan voorheen en dit schijnt de architecten te hebben aangemoedigd meer dan voorheen hun meening te uiten, die zij anders dikwijls voor zich hielden of slechts in eigen kring deden gelden. Er is thans wat meer kans, dat hun stem ook buiten dien kring gehoord wordt en zelfs dat er eenige notitie van hun meening wordt genomen. Weinig dingen evenwel zijn, misschien alleen met uitzondering van de koersen van sommige fondsen, zoozeer aan wisseling onderhevig als de publieke belangstelling en menig belangrijk vraagstuk is heden nog het onderwerp van geanimeerde discussies, parmante adresbewegingen en drukke wisseling van dagbladartikelen en ingezonden stukken, om morgen op het doode punt te geraken en overmorgen verdrongen te zijn door een extra-groote scheepsramp of een extra-brutaal boevenstuk, waarop zich dan weder de algemeene belangstelling concentreert.

De waarheid van het spreekwoord: „zooveel hoofden, zooveel zinnen", komt nooit beter uit, dan wanneer een moeilijk vraagstuk, waarover de geleerden het nog niet eens zijn geworden, aan de publieke opinie ter oplossing wordt voorgeworpen.

Meestal heeft dit geen ander gevolg dan grooter begripsverwarring, dan alreeds bestond, hoogst zelden doen zich nieuwe gezichtspunten voor en wanneer het vraagstuk dan, zooals men het noemt, van alle kanten bekeken is en door iedereen beduimeld, is men van de oplossing natuurlijk nog evenver verwijderd, als te voren. Meeningen en beweringen zijn tegenover elkander gesteld, zonder dat men elkander overtuigd heeft; men weet, hoe meneer A. en zijn vrienden er over denken en van de heeren B. en C. weet men dat ook, maar zij denken geen van drieën hetzelfde en waarom de een zoo en de ander andersom denkt komt men zelden te weten, niet zoozeer, omdat zij verzuimen hun meening „met redenen te omkleeden", daarin laat de uitvoerigheid gewoonlijk niet te wenschen over, maar omdat zij bewust of onbewust, die beweegredenen voor een groot deel voor zich houden.

Zoo verkrijgt men dan gewoonlijk drie verschillende soorten van uitspraken, de weldoordachte en op degelijke gronden berustende, die evenwel meestal slechts een kleine minderheid vormen; de ondoordachte en oppervlakkige, die het overvloedigst zijn en de wekloordachte maar onbetrouwbare, waaraan bedoelingen ten grondslag liggen, die met het wezen der zaak niets hebben uit te staan.

De verschijnselen, waarvan hier gesproken wordt, vertoonen zich duidelijk bij een vraagstuk, reeds zoo geruimen tijd aan de orde, dat het ons verwonderen moet, dat het doode punt daarbij niet reeds lang bereikt is. Wij bedoelen de Vlissingsche torenquaestie, die blijkbaar nog steeds voortgaat de gemoederen te verontrusten, dank zij de activiteit dergenen, die er belang in stellen en belang bij hebben.

Alweder is een nieuwe lijst van uitspraken verschenen, thans uitgelokt door B. en W. in zake den herbouw van het monument in gewapend beton. Zij vormt met het resultaat der enquête, destijds ingesteld door den heer Staverman een curieuze verzameling gegevens, waaraan verschillende beschouwingen zouden zijn vast te knoopen, en waarvan wij in de eerste plaats nieuwsgierig zijn, wat men er mede zal aanvangen.

In de laatste vergadering van den gemeenteraad van Vlissingen, op 26 April j.l. gehouden is, gelijk men in een hierachter staand bericht kan lezen aangenomen het voorstel van B. en W., strekkende om Dr. P. J. H. Cuypers uit te noodigen, in overleg met den gemeente-bouwmeester de verschillende plannen tot herbouw van den St. Jacobstoren te beoordeelen, of eventueel een nieuw ontwerp toe te voegen met begrooting der kosten.

Behalve alle gemaakte ontwerpen en een collectie afbeeldingen van alle torens op Walcheren, zal aan Dr. Cuypers ook worden in handen gesteld het dossier der inlichtingen omtrent gewapend beton, ontvangen door het raadslid Staverman en nu laatstelijk door B. en W.

Het komt ons echter zeer waarschijnlijk voor, dat Dr. Cuypers zich bepalen zal tot het indienen van een ontwerp, hetzij tot herbouw in Gothischen stijl, hetzij tot herstel van de spits in hare vroegere gedaante. Jhr. Mr. Victor de Stuers noemde herbouw in gewapend beton een monstruositeit en wij zouden ons zeer moeten vergissen, indien Dr. Cuypers er niet evenzoo over dacht als zijn vriend en geestverwant.

Dr. Cuypers zal dus waarschijnlijk de paperassen, die op de gewapend-beton-quaestie betrekking hebben naast zich neerleggen en zich in zijn aldvies met eenige volzinnen van deze quaestie afmaken.

De papieren gaan dan in het archief der gemeente Vlissingen, en uit is de zaak, die zooveel pennen in beweging bracht en waarin bijna alle bekende en minder bekende architecten van ons land gemoeid werden, zonder dat al die drukte ons nader gebracht heeft tot de oplossing van het vraagstuk, dat tengevolge van het voorstel van B. en W., tot herbouw in den vroegeren vorm, in gewapend beton, plotseling op den voorgrond is getreden.

Het is tegen dit voorstel, dat door het Genootschap Architectura et Amicitia een beweging begonnen is, die de geheele bouwkundige wereld op sleeptouw heeft genomen, met dit gevolg, dat daarbij alleen gebleken is, hoe hopeloos verdeeld in die wereld de meeningen zijn over de vraag, waar het hier om gaat, zoozeer, dat het raadslid Merkens in de door hem gestelde vragen meende te moeten doen uitkomen, dat men thans te Vlissingen nog niet eens weet, wat men wil bouwen en waarvan men wil bouwen. Dr. Cuypers zal den knoop, die inmiddels veel te ingewikkeld geworden is, om hem te ontwarren, wel doorhakken en Vlissingen wel aan een nieuwe torenspits helpen op een wijze, die geen twijfel overlaat omtrent zijn meening en waarbij zijn reputatie als bouwmeester geen gevaar loopt, maar wij vreezen voor de kansen van het gewapend beton, als materiaal voor het restaureeren van monumenten. Zoolang er nog gerestaureerd wordt in de oorspronkelijke vormen, zal men dit ook bij voorkeur doen in de oorspronkelijke materialen en er zal op deze wijze gerestaureerd worden, zoolang er nog wat te restaureeren is en er nog architecten zijn, die deze opvatting van restaureeren huldigen. Deze zullen zich van die opvatting niet laten terugbrengen door hen, die beweren, dat alle restaureeren in oude vormen onzin, leugen is.

Het doet er hier weinig toe of hier strikt genomen wel van restauratie kan worden gesproken, daar de spits geheel verdwenen is, immers de voorhanden gegevens zijn voldoende, om dezen herbouw met een restauratie gelijk te kunnen stellen.

Gaat men nu over tot het toepassen van modern materiaal, dan tast men de bovenbedoelde opvatting van restaureeren in een harer beginselen aan en zijn de voorstanders van restauratie op hun beurt gerechtigd, een dergelijke handelwijze onzin, leugen te noemen. Immers het is zeer goed mogelijk het oude silhouet van den toren, waaraan men zoozeer gehecht is, te bewaren bij constructie in gewapend beton, maar een serieus restaurator zal opmerken, dat het silhouet, de uiterlijke vorm alleen toch het karakter van het monument niet bepaalt, maar ook de constructie en het materiaal daartoe in niet geringe mate bijdragen.

Behoudt dus te Vlissingen het terugverlangen der oude vormen de overhand, men moge dit beoordeelen zooals men wil, dan is de vraag, welk materiaal gebezigd zal worden o.i. zeer spoedig beantwoord.

Iets anders wordt het, wanneer men van de oude vormen wil afwijken. Dan is de vrijheid in de keuze zoowel van de vormen als van het materiaal zoo groot, dat hier het uitschrijven van een prijsvraag in vele opzichten aanbevelenswaardig zou mogen heeten. Aan de oplossingen, die daardoor wellicht verkregen zouden worden, zou men meer hebben dan aan de meerendeels oppervlakkige adviezen, waarover men thans beschikt.

Vraagstukken van bouwkunst laten zich beter oplossen door middel van de teekenstift, dan door alleen gebruik te maken van de schrijfpen en nog beter door uitvoering in werkelijkheid.

Een torenspits in gewapend beton te maken is zonder twijfel zeer goed mogelijk; laat ons, wat de duurzaamheid betreft, aannemen, dat die grooter is dan bij eikenhout, laat ons de brandvrijheid naar waarde schatten en ons over het bliksemgevaar niet al te bezorgd maken, laat ons desnoods de overtuiging uitspreken, dat het gewapend beton eenmaal blijken zal, onze stoutste verwachtingen te overtreffen, dan nog staan wij hier voor een moeilijkheid, de proefneming op groote schaal, want wij hebben geen voldoende voorbeelden, waarop wij wijzen kunnen, dan enkele watertorens, vuurbaken, schoorsteenen en dergelijke werken, meestal weinige jaren geleden uitgevoerd en zoo zij ouder zijn ook al minder oordeelkundig geconstrueerd dan men dit heden vermag.

Maar er bestaat een eenvoudig hulpmiddel, dat in vroeger eeuwen veelvuldig werd toegepast inzonderheid, wanneer men een torenspits ging bouwen. Wie heeft niet wel hier en daar de oude modellen van torenspitsen gezien, somtijds meesterstukjes van timmerwerk op kleine schaal, die nog uit vroeger eeuwen bewaard zijn gebleven en die men niet vergeten mag te inventariseeren bij de monumenten van geschiedenis en kunst, waartoe zij behooren.

Wat zou er tegen zijn om voor den Vlissingschen torenspits modellen te laten maken, een prijsvaag uit te schrijven, waarbij tevens modellen gevraagd werden? Het vraagstuk leent er zich bij uitstek toe en wij zouden haast zeggen, bij onze geringe ervaring in zake torenspitsen van gewapend beton, kunnen, voor een goede beoordeeling der ontwerpen, modellen niet gemist worden.

Wij stellen ons wel niet voor, dat men veel notitie zal nemen van onze meening, dat een prijsvraag thans het eenige middel geacht moet worden, om tot een oplossing te geraken, omdat de meeningen ook op dit punt hopeloos verdeeld zijn. Men zou ons ook kunnen toevoegen, dat wij te laat komen met dit voorstel, nu aan Dr. Cuypers een opdracht is gegeven, maar deze opdracht zou te wijzigen zijn in dien zin, dat men den zoo hoog gewaardeerden adviseur wellicht ook zou kunnen bewegen, als voorzitter in een jury zitting te nemen.

Hoe men ook over een prijsvraag denken moge, het is niet tegen te spreken, dat zij, mits goed in elkander gezet,

den loop der zaak in een richtiger spoor zou kunnen leiden, dan waarin zij zich tot heden bewogen heeft.

Wij willen elke gedachte aan onzuivere bedoelingen bij de in de zaak betrokken personen ter zijde stellen en gaarne zonder eenig voorbehoud aannemen, dat men zich uitsluitend heeft laten leiden door de gedachte aan het belang der gemeente en door piëteit ten opzichte van een harer monumenten, maar dan is toch ook niet tegen te spreken, dat het beleid bij de behandeling dezer aangelegenheid gefaald heeft.

De uitkomst heeft dit o.i. bewezen.

Reeds bij de eerste aanbesteding is men in een impasse geraakt, waaruit men gered werd door het krachtig protest, dat uit de bouwkunstkringen opging en een meer rationeele behandeling der zaak gewenscht deed blijken. Daarbij bleek allereerst behoefte te bestaan aan betere gegevens ter beoordeeling van het vraagstuk, dan waarop men tot dusver was afgegaan en de heer Staverman maakte zich verdienstelijk door, in zijn qualiteit als raadslid, te trachten die gegevens te verzamelen.

De stelling van de oppositie tegen de voorstellen van B. en W. werd daardoor niet onbelangrijk versterkt; geen wonder, dat het dagelijksch bestuur hetzelfde middel, misschien nog op wat grooter schaal, in toepassing bracht, om hulptroepen te doen aanrukken. Men heeft nu adviezen te over, voor en tegen, in een verscheidenheid zoo groot, dat men er blijkbaar geen raad mede weet, en ten einde raad zendt men de heele boel aan Dr. Cuypers, die nu maar zeggen moet, hoe men heeft te handelen.

Zelfs de wethouder, die zoo heftig voor het voorstel van B. en W. in de bres gesprongen is, zal zich neerleggen bij de uitspraak, die van Dr. Cuypers wordt tegemoet gezien.

Dit is dan het te verwachten slot van het vermoedelijk laatste bedrijf van de Vlissingsche torenquaestie.

Prijsvragen.

PRIJSVRAAG VOOR EEN STADION, UITGESCHREVEN DOOR DE MAATSCHAPPIJ „HET NEDERLANDSCHE SPORTPARK" TE AMSTERDAM, 1912.

Artikel 1.

De Mij. „Het Nederlandsche Sportpark" schrijft uit een prijsvraag voor een Stadion, te bouwen op het, op bijgaande situatie aangegeven terrein te Amsterdam.*) De deelname is opengesteld voor architecten en ingenieurs van Nederlandsche nationaliteit.

Artikel 2.

De ontwerpen worden ter beoordeeling gesteld in handen eener Jury bestaande uit de heeren:

H. P. BERLAGE Nzn., architect, Voorzitter.
C. B. POSTHUMUS MEYJES, architect.
J. H. W. LELIMAN, architect, Rapporteur.
F. W. Baron VAN TUYLL VAN SEROOSKERKEN, Voorzitter van het Ned. Olympisch Comité.
J. WARNER, Voorzitter van den Nederlandschen Voetbal Bond.

De Mij. voornoemd behoudt zich het recht voor eventueele vacatures in de Jury aan te vullen of bij langdurige verhindering van een der Juryleden een plaatsvervanger aan te wijzen. Een en ander in overleg met de overige Juryleden.

Artikel 3.

Ter beschikking van de Jury staat een som van f 4500.— voor het uitkeeren van drie premies van door haar te bepalen bedrag. Door het Bestuur der Mij. „Het Nederlandsche Sportpark" zal in overleg met de Jury aan den inzender van een der gepremiëerde ontwerpen worden opgedragen het uitwerken der plannen en de hoofdleiding van den bouw tegen de voorwaarden van de Honorariumtabel der Mij. tot Bev. der Bouwk. Zoo de bedoelde inzender naar het oordeel der Jury niet de noodige waarborgen van ervaring en praktische kennis mocht bieden om zelfstandig den bouw te leiden, heeft hij zich, onder goedkeuring der Maatschappij „Het Ned. Sportpark", een medeverantwoordelijk medewerker toe te voegen.

*) De bedoelde situatie werd ons niet toegezonden, maar is met afdrukken van dit programma verkrijgbaar bij de Uitgevers- en Drukkers-Maatschappij van F. van Rossen, Heerengracht 281, Amsterdam.

Het bedrag der premie wordt niet in mindering gebracht van het honorarium.

Artikel 4.

Voor den bouw met uitzondering van honoraria, dagelijksch toezicht, administratie-onkosten, is beschikbaar een bedrag van hoogstens f 225.000.—. Bij overschrijding dezer bouwsom volgens het oordeel der Jury wordt een ontwerp terzijde gelegd.

De aanleg en verlichting van het terrein, de inrichting van het grasveld en de afscheiding van het voorplein met de toegangen zijn niet begrepen in het genoemde bedrag der bouwsom. Wel zijn daaronder begrepen de centrale verwarming der na te noemen vertrekken, de inrichting der bad- en douchekamers, de waterleiding en de electrische verlichting van de ruimten in de gebouwen.

Artikel 5.

Gevraagd worden:

a. situatieplan, waarop aangegeven zijn het Stadion, alsmede het voorplein en de toegangswegen 1 à 500;

b) voor het Stadion:

de plattegronden 1 à 200;

de gevels 1 à 200;

de noodige doorsneden, waaruit de samenstelling van het gebouw volledig blijken kan, 1 à 100;

een gedetailleerde travee met doorsneden aangevende de architectonische opvatting en de constructieve samenstelling met name der tribunes 1 à 20;

travee der groote recreatiezaal 1 à 20;

c) Voor het voorplein met de toegangen: plattegrond en aanzicht 1 à 100.

d) De begrooting. Deze behoeft niet te worden gedetailleerd. Bij globale begrooting met gebruik van eenheidsprijzen, moeten deze echter worden toegelicht. De Jury heeft het recht nadere toelichting te vragen.

e) Memorie van toelichting met name betreffende de constructie der tribunes.

Artikel 6.

De teekeningen moeten zijn uitgevoerd in potloodlijnen; zonder opwerking of schaduwaanduiding. As- en hulplijnen mogen niet voorkomen. Raam- en deuropeningen, evenals de muurdoorsneden op de plattegrond-teekeningen in vlakke tinten aan te geven.

Het schrift op de teekeningen uit te voeren in eenvoudige blokletter. Het schrift op de stukken, adressen etc. bij voorkeur in machineschrift, in geen geval echter schrift van de hand des inzenders.

De teekeningen moeten worden opgezet op karton. Zij mogen niet worden geëncadreerd in houten lijsten of achter glas.

Artikel 7.

De ontwerpen moeten op de gebruikelijke wijze worden ingezonden onder een motto (waaronder niet wordt verstaan een geteekend kenteeken). Zij moeten vergezeld gaan van een behoorlijk gesloten (d.w.z. niet met letters, wapen of op andere wijze herkenbaar gezegel gelakten) naambrief, op welks omslag een correspondentie-adres is aangegeven.

In den naambrief moet gesloten zijn eene onderteekende en gedateerde verklaring van den navolgenden inhoud:

De ondergeteekende....., inzender van het ontwerp motto....., voor een Stadion voor de Mij. het Nederlandsche Sportpark te Amsterdam, verklaart dat dit ontwerp door hem persoonlijk is ontworpen, en door hem of onder zijne persoonlijke leiding is geteekend en uitgewerkt.

(naamteekening)

Artikel 8.

De inzenders zijn op straffe van uitsluiting gehouden de meest strikte anonymiteit te bewaren tot na de beslissing. Mede zijn uitgesloten ontwerpen die niet voldoen aan de bepalingen van het programma.

Artikel 9.

Vragen betreffende dit programma kunnen schriftelijk, maar anoniem, worden gericht tot den rapporteur der Jury, J. H. W. Leliman, Amsterdam, tot uiterlijk 1 Juni 1912.

De vragen worden in de bouwkundige vakbladen wekelijks gepubliceerd en beantwoord.

Uitsluitend de aldus verstrekte inlichtingen worden beschouwd deel uit te maken van het programma.

Artikel 10.

De ontwerpen worden uiterlijk Zaterdag 13 Juli 1912 franco ingewacht aan het navolgend adres: Jury Ned. Sportpark, Marnixstraat 402, Amsterdam.

Ontwerpen, die na dien datum zijn ingekomen, worden ter zijde gelegd, tenzij de inzender ten genoege der Jury kan aantoonen, dat zulks niet aan verzuim zijnerzijds is toe te schrijven.

De motto's der ingekomen ontwerpen worden gepubliceerd.

De Jury doet uitspraak uiterlijk 15 Augustus 1912. Het rapport wordt aan dag- en vakbladen ter publicatie aangeboden.

Artikel 11.

Het voor uitvoering aangewezen ontwerp wordt eigendom der Mij. voornoemd, met dien verstande, dat de ontwerper het geestelijk eigendom behoudt. Alleen de naambrief van dit ontwerp wordt door de Jury geopend.

De overige ontwerpen worden aan de correspondentie-adressen franco teruggezonden, na afloop eener tentoonstelling gedurende 14 dagen te houden te Amsterdam in het gebouw der Mij. tot Bev. der Bouwkunst.

Artikel 12.

De ontwerpen worden door de Mij. Het Ned. Sportpark gedurende den tijd van ontvangst tot terugzending tegen alle schade verzekerd voor een bedrag van f 1000 per stuk. De Mij Het Ned. Sportpark, hoewel zorg dragend tegen beschadiging en verloren raken der ontwerpen, neemt dienaangaande geene aansprakelijkheid op zich.

Artikel 13.

De gebouwen en tribunes zullen niet van hout mogen worden geconstrueerd. De te stichten gebouwen moeten aan de volgende eischen voldoen:

I. HET STADION.

Het Stadion moet gelegen zijn op het Zuid-Westelijk deel van het terrein en rondom omgeven zijn door breede wegen.

Het Stadion moet plaats bieden voor 30000 toeschouwers, aldus verdeeld:

overdekte tribune 1e rang 2500 zitplaatsen;

overdekte tribune 2e rang (grenzend aan beide zijden van de tribune 1e rang) 3500 zitplaatsen;

onoverdekte tribune 3e rang 6000 zitplaatsen;

onoverdekt amphitheater 18000 staanplaatsen.

Bij de beoordeeling zal het grootste gewicht worden gehecht aan eene doelmatige en overzichtelijke indeeling, waarbij het vraagstuk van de circulatie der bezoekers en van een geleidelijke en gemakkelijke verzameling en verwijdering van het publiek nauwgezet is overwogen.

De rangen zullen bovendien zoodanig moeten worden onderverdeeld, dat plotselinge opeenhooping en samenstrooming van het publiek naar enkele punten, bijv. naar de voorzijde der tribunes, wordt belet.

Vóór de tribune 1e en 2e rang mogen geene staanplaatsen worden ontworpen.

Voor de 1e rangstribune moet worden ontworpen een promenoir ter breedte van circa 5 M.

De tribunes moeten zoodanig worden gesitueerd, dat althans op de 1e en 2e rangstribune de bezoekers bij middagwedstrijden niet de zon in het aangezicht hebben.

Bij elk der rangen moeten worden ontworpen eenige ruime bars ten gerieve van het publiek, alsmede de noodige toiletkamers en gemakken voor Heeren en Dames. Een en ander onder de tribunes.

Het door de tribunes omgeven grasveld is groot 120 × 86 M., bestaande uit een voetbalveld groot 110 × 76 M. dat door een baan van 5 M. breedte rondom omgeven is.

Dit veld moet toegankelijk zijn behalve van uit de na te noemen vertrekken voor de spelers, bovendien door een breeden doorgang voor rijtuigen, wagens en paarden, die dienst moeten doen bij Concours Hippique. Overigens mag geene verbinding tusschen de tribunes en het veld ontworpen worden.

Het veld is gelegen 2 M. onder den vloer van de voorste rij der 1e en 2e rangs tribunes. De promenoir ligt op het niveau van het middenveld; zij moet daarvan door ijzeren afsluitingen zijn gescheiden. De 3e rangs tribune en het amphitheater der staanplaatsen beginnen eveneens op het niveau van het middenveld.

Onder de tribunes moeten verder de navolgende localiteiten voor den dienst van het stadion worden ontworpen:

Dienst van het Stadion:

een kleedkamer voor elk der beide spelende elftallen groot ± 5 × 8 M.;

met bijbehoorende groote badkamer, waarin een badbassin van ± 4 × 4 M.;

benevens drie douchebaden.

2 kleinere kleedkamers ± 4 × 5 M.

Deze kamers aan een vestibule in directe verbinding met het veld.

Twee kantoren voor het Comité ieder ± 5 × 6 M.

Vergaderzaal ± 6 × 10 M.

Dokterskamer ± 4 × 5 M.

Perskamer ± 6 × 10 M.

Telegraaf- en Postkantoor ± 10 × 8 M.

Hal met 10 telefooncellen (in de nabijheid der perskamer).

Brandweerpost ± 5 × 6 M.

Politiepost ± 5 × 6 M.

Bureau restaurateur ± 5 × 6 M.

Centrale buffetruimte ± 8 × 10 M.

Ruime spoelkeukens en bergplaatsen. (Bepaalde kookkeukens zijn niet noodig.)

Ruime kelder voor berging van provisies en dranken. (De bovengenoemde ruimten worden centraal verwarmd, waarvoor te rekenen op verwarmingskelder en brandstoffenbergplaats.)

In de nabijheid van den voor rijtuigen bestemden ingang tot het grasveld (en niet in de nabijheid der 1e rangstribune) te ontwerpen eene ruimte voor tijdelijke stalling van 50 paarden. (Nevenruimten hierbij worden niet verlangd.)

Voorts moeten onder de tribunes of het amphitheater worden ontworpen de navolgende ruimten ten gerieve van de bezoekers van het naast het Stadion gelegen Sportpark. Deze ruimten moeten dus gelegen zijn aan de naar dit park gekeerde zijde van het Stadion en vanaf het Sportpark toegankelijk zijn.

Kleedkamers bezoekers Sportpark:

10 kleine clublokalen groot ± 4 × 6 M.;

15 groote clublokalen groot ± 6 × 7 M.;

deze 25 lokalen elk voorzien van een twaalftal kastjes, van een W. C. met voorportaal en een waschkamertje.

6 algemeene kleedkamers groot ± 6 × 10 M.

4 douchekamers.

Voorts portierskamer, ruime fietsbergplaatsen, bergruimten, toiletten en W. C.'s voor Heeren en Dames.

Recreatie-lokalen bezoekers Sportpark:

Voor de bezoekers van het Sportpark moet verder worden ontworpen eene recreatiezaal welke ook mag worden ontworpen onder de tribune of amphitheater, mits zij gelegen is aan eene naar het Sportpark gekeerde zijde van het Stadion.

Bij deze zaal welke bestemd is voor een 400-tal personen, te ontwerpen ruime veranda en terras, benevens de noodige neven- en dienstvertrekken als: ruime buffetkamer, provisiebergplaats, kantoor van den restaurateur, kleedkamers voor het personeel, toiletkamers en W.C.'s voor publiek en personeel, bergplaatsen, enz.

Verder moeten worden ontworpen woningen van den restaurateur en den concierge, elk bestaande uit 2 woonkamers, 2 slaapkamers, keuken en verdere gemakken.

II. HET VOORPLEIN.

Aansluitend bij de, op de situatie aangegeven toegangswegen die van Gemeentewege worden aangelegd ter verbinding van het Sportpark met den Amstelveenschen weg, moet op het terrein worden ontworpen een ruim voorplein met hoofdingang alsmede een aantal kleine ingangen met tourniquets, overeenkomende met de afdeelingen waarin elke der verschillende rangen gesplitst is, ten einde het publiek te verdeelen en in groepen op de meest geregelde wijze te leiden naar de voor ieder bestemde afdeelingen. De door den ontwerper gedachte oplossing van dit vraagstuk moet uit de teekeningen, eventueel met toelichting, duidelijk blijken.

Het Bestuur der Maatschappij
„Het Nederlandsche Sportpark",
C. J. K. VAN AALST, Voorzitter.
W. A. HOLDERT, Secretaris.

Amsterdam, April 1912.

GENOOTSCHAPSPRIJSVRAGEN 1911 VAN ARCHITECTURA ET AMICITIA.

De Jury kende de volgende bekroningen toe:

I. Ontwerp van eene Ambtswoning met Representatiezalen voor den Burgemeester eener groote gemeente.
Eerste prijs: motto „√2".

Tweede prijs: motto „A. W." (monogram).

De ontwerpers zijn respectievelijk de heeren Maurits Plate en Th. Philippi, beide te Amsterdam.

II. Ontwerp van een ontvanggebouw voor eene Bloemententoonstelling.

Eerste prijs: motto „Zonnebloem", waarvan de ontwerper is de heer N. Lansdorp te Amsterdam.

Tweede prijs: motto „H"; waarvan de ontwerper niet bekend is wegens het ontbreken van den naambrief. Hij melde zich bij de administratie.

III. Ontwerp van een Hoofdingang met aansluitende détails voor een deftig heerenhuis.

Eerste prijs: motto „Aquarius" van den heer C. J. Blaauw, tweede prijs: motto „Poging" van den heer C. A. C. Rotgans, te Amsterdam.

IV. Ontwerp van een Glas-in-lood-Venster voor een Trappenhuis. Geen bekroningen toegekend.

V. Ontwerp van een patroon voor behangselpapier.

Eerste prijs: motto „Zigzag", tweede prijs motto „Meander" beide van den heer W. Bogtman te Haarlem. Het volledig Juryrapport verschijnt in het volgend nummer van „Architectura".

Voor de Jury, H. A. J. BAANDERS.

LELIMAN-PRIJSVRAAG B.
KUNSTNIJVERHEID-MUSEUM.

Rapport van de Jury.

Deze prijsvraag, waarvoor 24 antwoorden inkwamen, is zeker wat de hoeveelheid verrichten arbeid betreft geslaagd en het was de jury een vreugde aan een der ontwerpen, waarvan de vele zeer verdienstelijke hoedanigheden tot vergevingsgezindheid stemden tegenover enkele minder goede, de volle bekroning met den eersten prijs eenstemmig te kunnen toekennen. Daarmede zag zij ook haren arbeid bekroond.

En waar de Jury zich geplaatst zag tegenover ontwerpen die in onomwonden taal vertelden van de onmacht van den vervaardiger om het gegeven te beheerschen, daar heeft zij toch, al was het wel eens met een weemoedigen glimlach, den moed bewonderd en de volharding van hem die den strijd, eenmaal aangebonden, volhield tot het eind.

Bij een eerste keuring werden eenige ontwerpen ter zijde gesteld waarin de jury met den besten wil van de wereld geen andere eigenschappen kon ontdekken dan dezulke, welke te releveeren, pijnlijk zou zijn. En beter is 't te zwijgen dan kwaad te spreken na den dood.

Na deze — toch altijd droeve — bezigheid bleven de hieronder, met eenige opmerkingen der jury, volgende inzendingen over.

Arti et Industriae.

De ontvangzaal maakt niet een geheel uit met de vestibule en heeft aan het eind van de entrée geen zin. Zij is daardoor een los aanhangsel geworden. De gang aan de achterzijde ter verbinding van de beide vleugels is ongemotiveerd en onpraktisch. De ligging van de trappen en de wijze waarop zij boven uitkomen is niet gelukkig. De toegang tot de hoofdzalen is gebrekkig. De architectuur is zwak, hetgeen blijkt uit de groepeering en uit de doorsnede. Het teekenwerk heeft de zelfde eigenschap.

Ebby.

De algemeene opvatting van den plattegrond is eenvoudig en goed, maar gelegenheid voor expositie van kamerinrichtingen in kleine zaaltjes aan een gang, die meer het karakter van boxen dan van kamers hebben, is slecht. De entrée van pl.m. 1.5 M. diepte is te klein. De hoofdtrap is niet gelukkig geprojecteerd.

De architectuur, zonder bijzondere qualiteiten, is vrij rustig, maar het is de vraag of deze rust wel gekomen is over een geest die wilder jaren heeft gekend, en nu tot inkeer is gekomen en bezonnenheid. De verhouding van de hoogte van het dak tot die van het gebouw, doet vreezen dat de geest wat bedrukt was.

De binnenarchitectuur, zonder pretentie, en zonder enthousiasme.

Henry.

Een slechte plattegrond. Gangen zijn in een museum niet op hun plaats, omdat men door en niet langs de zalen loopt. De ontvangzaal, achteraf gelegen, staat niet in logisch verband met de vestibule. De achtertrappen die in

kleine ruimten uitkomen en verder tot niets toegang geven hebben geen reden van bestaan.

De architectuur is, om het niet te sterk uit te drukken, zwak. De vier torens op de hoeken — waarom die torens? — zijn niet goed van compositie en dooden de rest, die ook niet goed van compositie is. Massa-groepeering is er niet, ten minste geen goede.

Ars Longa.

Ook lankmoedig is de kunst. Maar zij wil met eerbied bejegend worden. Wie haar prententieus naderen als goede bekenden, terwijl nauwelijks een oppervlakkig woord van eerste kennismaking gefluisterd is, dien draait zij den rug toe, hooghartig. En dan is 't voor goed uit.

De gekleurde doorsnede toont duidelijk aan, dat het interieur niet fraai van kleur is. De compositie van den plattegrond is gebrekkig, de ontvangzaal met het smalle bovenlicht is onvoldoende verlicht. Toiletten zijn van te weinig aesthetisch belang dan dat men ze aan den hoofddoorgang geprojecteerd zou wenschen. En die gangen rondom de binnenplaats! Wend U, Ars Longa, tot Henry, en vraag hem waarom die gangen veroordeeld worden.

Hij kan 't nu weten.

Perseus.

De algemeene distributie is goed begrepen maar er is gebrek aan wandvlakte, en de ontvangzaal op den beganen grond is onvoldoende verlicht. De driehoekige vorm der liften is origineel maar onpraktisch. Voor het plaatsen van afgietsels zal men liefst niet een der gewone museumzalen gebruiken, maar daarvoor een of meer ruimten kiezen die niet het verband der expositiezalen voor de eigenlijke kunstvoorwerpen verbreken. De architectuur ging Perseus boven zijn macht, en schijnt massaler dan zij als gevolg van den plattegrond is. Zit deze schijn Perseus in 't bloed? Zijn vader Zeus bezondigde zich er ook wel eens aan als hij incognito zich te buiten ging.

Het silhouet is nuchter en slecht, de aansluiting van den koepel aan de daken der zijvleugels ongelukkig; en als voorbeelden van onjuiste verhoudingen worde gewezen op die van de kroonlijst tot het geheel en die van de onderverdieping tot de beide bovenverdiepingen.

Theorie en Praktijk.

Dit project zou noch theoretisch noch praktisch blijken een gelukkige greep te zijn. De plattegrond is te gecompliceerd van conceptie en te verbrokkeld. De ingang tot het museum ligt daar waar men hem nooit zoeken zou, aan een zijgevel op den hoek. De entrée, n.b. met bovenlicht, leidt naar een ontvangzaal die niet in maar naast het museum ligt, en die voert naar een zaal voor meubelen en tapijten die als een los aanhangsel geprojecteerd is. En de toegang tot overige hoofdzalen ligt..... alweer op zij, in een hoek van de ontvangzaal. Deze averechtsche hoekverrassingen schijnen bij voorkeur door dezen ontwerper gekweekt te worden. Voor de gangen — die op de verdieping, tusschen twee rijen vertrekken, is daarenboven donker — raadplege men Henry en Ars Longa. Aan de architectuur is zekere verdienste niet te ontzeggen al is zij wat heterogeen, noodlottig gevolg van de gebreken van het plan. „Alle schuld"....enz. Tapijten en meubelen wreken hun isolement, de massagroepeering offert zich op, de koepels smeeken om een betere oplossing.

Evolutie.

De plattegrond is veel te wijdloopig. De ontvangzaal die ter zijde ligt en nergens heen leidt mist haar doel. De vier uitloopers aan het plan belemmeren het aangenaam flaneeren door de zalen, dat zoo stemmingsvol kan zijn; maken het bezoeken vermoeiend, dwingen telkenmale tot terugkeer op afgelegde schreden. Wie, die daartoe gedwongen wordt, voelt geen verzet? De voorzalen ter weerszijden van de hal zijn niet gevraagd en maken het plan onnoodig groot. Het werk is wel van een die het ernstig meent, maar de architectuur is te veel een combinatie van goede en zwakke hoedanigheden. Het nuchtere dak geeft het geheel een armoedig effect. De torens die niet goed van vorm zijn, zijn slecht van verhouding.

Driehoek (geteekend).

De plattegrond is uiterst zwak. Men zie de ontvangzaal met garderobe, achter de vestibule en daarvan met een deur gescheiden. Veel verloren en versnipperde ruimte, aansluitend aan de vestibule die niet verlicht is.

In de architectuur eenvoud en rust. Een niet te miskennen begrip van groepeering. In de details staan naast goede ook zwakke vormen.

Lelie.

De garderobe in 't midden van het gebouw tusschen een ingang en uitgang te leggen is uit aesthetische overwegingen onverdedigbaar. Het gemak dat deze ligging voor de suppoosten zou opleveren mag aan zoo een gebouw zijn monumentalen ingang in het midden, waarop 't recht heeft, niet ontnemen. De ruimte van de vestibule niet mooi verdeeld, is zonder illusie, de trap, niet breed genoeg, zonder monumentaliteit. De binnenplaats die te klein is, zal van licht, licht als een heerlijke, opwekkende uitbundigheid, verstoken blijven. De ontvangzaal in een uithoek treurt om het verlies van haar beteekenis. De groote zalen liggen goed, maar zullen, in verband met haar breedte, niet voldoende verlicht zijn.

De architectuur heeft goede kwaliteiten, de hoofdverdeeling is goed, de opzet is eenvoudig. In de details echter zijn verschillende vormen.

Het teekenwerk is zeer smaakvol. Men lette eens op de perspectiefteekening in potlood, met den aardigen aanleg van het terrein.

Klaverblad.

De plattegrond is eenvoudig maar de toegang tot de groote expositiezalen door de kleine kamers is niet gelukkig. Hinderlijk zijn de steunpunten in het midden van de groote zalen. De buitenarchitectuur is rustig en in sommige gedeelten goed van verhouding, maar ongemotiveerd en storend voor den totaalindruk is dat moedwillig verbreken van de groote lijn, door het verspringen der kroonlijsten bij sommige partijen en avant-corps. Bij het middengedeelte van den voorgevel treedt dit gebrek sterk naar voren.

De binnenarchitectuur is zwak; de vormen zouden gaarne aanmerkelijk verbeterd willen worden.

(Slot volgt.)

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 17. Verslag betreffende de examens in 1912 voor Bouwkundig-Opzichter, voor Bouwkundig-Teekenaar en voor Uitvoerder van Bouwwerken (Onderbaas) ingesteld door de Maatschappij t. b. d. Bouwkunst.

Vergadering van den Raad der Afdeelingen van 17 April 1912.

Kroniek XXXV door J. Gratama. Ergerlijk Vandalisme.

Oud en Nieuw uit Oost-Friesland, door Jb. Faber, met afbeeldingen.

Een Nederlandsch Openluchtmuseum, door F. A. Hoefer.

Verslag der Hoofdbestuursvergadering van 17 April 1912.

Verslag van de vergadering van het Hoofdbestuur met den Raad der Afdeelingen van 17 April 1912.

ARCHITECTURA No. 17. Mededeelingen betreffende het Genootschap.

Genootschapsprijsvragen 1911.

Verslag van 1312de Gewone Ledenvergadering van 17 April 1912.

Adres van het Verbond van Nederlandsche kunstenaarsvereenigingen, in zake bebouwing van de tuinen van het Rijksmuseum te Amsterdam.

DE BOUWWERELD No. 17. Echo's V. Dumbebouwing.

Winkel- en Kantoorpand aan den Coolsingel te Rotterdam, arch. P. G. Buskens met afbeeldingen en losse plaat.

Eenige aanteekeningen over Stedenbouw der Oudheid, door J. H. W. Leliman b. i. (vervolg).

De Internationale Tentoonstelling van het Bouw- en Woningwezen Leipzig 1913, met afbeelding.

DE INGENIEUR No. 17. Systematische geologische opname en kaarteering van Nederlandsch-Indië door E. Middelberg m. i.

Betonijzeren kap in het schoolbadhuis te 's-Gravenhage, door E. Jacobs c. i., met afbeeldingen.

Golfvormige afslijting van spoorstaven, door A. J. Boland c. i., met afbeelding.

Titaanijzerzand door P. M. van Bosse m. i.

Internationaal Techpisch Congres voor de voorkoming van bedrijfsongevallen en voor Industrieele Hygiëne, Milaan 1912.

Ingezonden stukken. Stationsinrichtingen te Rotterdam, door Mr. L. G. N. Bouricius.

TECHNISCH WEEKBLAD (B. v. T.) No. 17. Officieel gedeelte. — Verslagen van vergaderingen. — Jaarverslagen. — De bereiding van loodwit (slot). — Vragenbus. — Correspondentie.

DE AANNEMER No. 17. Wijziging der Woningwet III (slot).
Uit de Pers. De »vrijen« Bouwvakstaking.

DE NEDERLANDSCHE KLEI-INDUSTRIE No 43. De bediening van den ringoven. — Kanaalplannen in Twenthe. — Vereeniging tot bevordering van rookvrij stoken. — Het tarief-ontwerp en onze nijverheid.

DEUTSCHE BAUZEITUNG No. 32. Der engere Wettbewerb zur Erlangung von Entwürfen fur den Neubau des königlichen Opernhauses zu Berlin (Slot) met afbeeldingen. — „Le Mont St. Michel" (Slot) met afbeeldingen. — Die Beheizung der Wohn- und Geschäftsräume mittels Leuchtgas und elektrischer Energie, met afbeeldingen. — Losse plaat: Das Rats-Café in Bremen, arch. Rudolf Jacobs.

No. 33. Das neue Rats-Café in Bremen, arch. Rudolf Jacobs, met afbeeldingen en losse plaat. — Die Beheizung der Wohn- und Geschäftsräume mittels Leuchtgas und elektrischen Energie (Slot). — Zur Erhaltung des Einfamilienhauses in Bremen.

No. 34. Das neue Rats-Café in Bremen (Vervolg) met afbeeldingen en losse plaat.

MODERNE BAUFORMEN No. 4. Het April-nummer van het maandschrift van Julius Hoffmann te Stuttgart wordt in hoofdzaak in beslag genomen door nieuwe werken van Prof. Wilhelm Kreis te Dusseldorf waarvan in de eerste plaats genoemd moet worden het Administratiegebouw der »Emscher Genossenschaft« te Essen a/d. Ruhr, een goed modern voorbeeld voor een gebouw van deze bestemming, met details op het barok geinspireerd, maar toch vooral inwendig met een eigen, passend karakter. Meer aan klassieke voorbeelden herinneren een paar grafmonumenten, terwijl de Villa Oppenheim te Krefeld weder van een vrijere opvatting getuigt in vroeg negentiend-eeuwschen trant. Een eenigszins somberen indruk maakt de afbeelding van een model voor het Provinciaal-Saksisch Museum te Halle, dat sedert 1911 in aanbouw is, maar misschien in werkelijkheid een beter effect zal maken.

Minder oorspronkelijk, maar zeer aantrekkelijk is een villa in het Herzogpark te München van Carl Jaeger. Het is ons niet bekend of Jaeger een leerling van von Seidl is, maar zijn werk kan beslist tot de school van Seidl gerekend worden en doet den meester eer aan.

Een drietal fraaie teekeningen van Henry Wilson te Borough-Green zijn in dit nummer gereproduceerd.

DEUTSCHE KUNST UND DEKORATION No. 7. In de April-aflevering van Alexander Koch's maandschrift is als naar gewoonte het eerst de schilderkunst aan de orde thans met een monographie van den Münchener schilder Reinhold Max Eichler, wiens »Selbstbildnis« bij de afgebeelde stukken niet ontbreekt. Het is niet mogelijk over Duitsche schilderkunst te spreken, zonder telkens te vervallen in herhaling van dezelfde opmerkingen, vooral wanneer maandelijks geheele reeksen van afbeeldingen van nieuw geproduceerd werk aan het oog voorbijgaan. Groote werkkracht en veelzijdigheid kunnen aan vele Duitsche schilders van onzen tijd ongetwijfeld niet ontzegd worden, maar de meesten vertoonen in hun werk ook de »défauts de leurs qualités« en dat dit telkens opvalt ligt aan de gewoonte, om vooral veel te laten zien. Doorgaans is er dan een en ander bij, dat als te veel, beter ware achtergehouden.

De beeldhouwkunst is uit haren aard minder productief, de arbeid van den beeldhouwer eischt meer tijd en dit is bepaaldelijk ook niet zonder invloed op de qualiteit van het werk.

Zoo zijn hier van den beeldhouwer Benno Elkan te Alsbach i. H. enkele werken afgebeeld, waarvan de qualiteit als kunstwerken hooger staat, dan die van Eichlers penseelwerk.

De bouwkunst is in dit nummer ook ruim vertegenwoordigd, eerstens door de fantastische, maar niet zeer smaakvolle binnendecoratie van het Hôtel Atlantic te Hamburg, een mengelmoes van Renaissance, Barok, Indisch, Chippendale en Modern, dat misschien door de Amerikanen, die in dit hôtel komen logeeren heel mooi gevonden zal worden; wij prefereeren echter verre de meer sobere interieurs ingericht door Pössenbachers werkplaatsen te München—Berlijn, al zijn zij wat minder origineel in de toegepaste motieven.

Op het gebied der tuinkunst geeft dit nummer voorts nog eenige kleine ontwerpen van Fr. Gildemeister te Bremen.

No. 8. In het Mei-nummer vinden wij werk afgebeeld van Prof. Hans Unger te Loschwitz, verdienstelijk schilder van de vrouwenfiguur. Dan volgt een en ander van de voorjaars-tentoonstelling der Münchener Secession en vervolgens plastiek van Hermann Haller een Duitsch beeldhouwer, die te Parijs woont en ook in Rome gewerkt heeft. Daarvan zou men veel verwachten, doch ondanks de philosophische toelichting, die bij de afbeeldingen gegeven is door Dr. Ewald Bender, is de bekoring, die van dit werk uitgaat o. i. zeer gering.

De architectuur neemt hier slechts een bescheiden plaatsje in met het »Huthaus« d. w. z. het huis voor de directie van een bergbouwonderneming te Oelsnitz, gebouwd door Em. von Seidl. Voorts treffen wij nog aan eenig modern smeedwerk en metaalwerk en ten slotte trekken de aandacht de meubelen voor een arbeiderswoning, ontworpen door Peter Behrens. Het zou zeker gewenscht zijn, dat de arbeiderswoning er kon uitzien zooals Prof. Behrens zich dit voorstelt. Of dit practisch mogelijk zal blijken is een andere vraag, maar hiervan afgezien is deze woninginrichting o. i. het mooiste en beste, wat in deze aflevering gegeven wordt.

OEFENMATERIAAL bij het Theoretisch Gedeelte van DE BOEKHOUDING DER BOUWBEDRIJVEN, door J. Hoffman, Leiden, Boekhandel en Drukkerij voorheen E. J. Brill.

Toen ongeveer een jaar geleden de handleiding voor de Boekhouding der Bouwbedrijven van den heer Hoffman verscheen, bleek het dadelijk, dat aan dit werk een gunstige beoordeeling ten deel moest vallen. De verklaring toch, dat het voorzag in een lang gevoelde behoefte, was hier zeker geen gemeenplaats te noemen. Thans is met het hier aangekondigd Oefenmateriaal een aan velen zeker welkome aanvulling van des schrijvers arbeid verschenen.

Blijkens den titel behooren de hier opgegeven vraagstukken bij het Theoretisch Gedeelte van de genoemde handleiding. Er zal ook nog een tweede stukje oefenmateriaal volgen, betrekking hebbend op het Practisch Gedeelte.

Wij hopen gaarne, dat van een en ander ijverig gebruik zal worden gemaakt en dit zal mogen leiden tot een algemeene verbetering in de administratie der bouwbedrijven, die thans, zooals meermalen gebleken is, maar al te veel te wenschen overlaat.

Gemengd Nieuws.

De St. Jacobstoren te Vlissingen.

In de laatst gehouden vergadering van den gemeenteraadkwam de kwestie van den herbouw van den St. Jacobstoren aan de orde, waarbij de heer Staverman zich er met kracht tegen verzette om nu nog, zooals B. en W. voorstelden, aan Dr. P. J. H. Cuypers op te dragen te zamen met den gemeente-bouwmeester de verschillende plannen te bestudeeren en advies uit te brengen of daaraan een nieuw plan toe te voegen; hij meende, dat de tijd rijp is om eene beslissing te nemen, ieder heeft zich een meening kunnen vormen.

De heer Tichelman was het hier vrijwel mee eens; ook hij wilde althans beslissen aan welk materieel, eikenhout of gewapend beton, men de voorkeur geeft.

De heer Merkens zeide, dat men twee vragen moet stellen; wat wil men bouwen en waarvan wil men bouwen. De eerste vraag dient, volgens spreker, voor alles gesteld te worden en hij stelde daarom voor herbouw in den vorm van vóór den brand.

De heer Lindeijer verklaarde zich voor het voorstel, dat schriftelijk is ingediend door de heeren Staverman en Husou, in welk voorstel wordt aangeraden den herbouw in overeenstemming met den onderbouw van de aangrenzende kerk te doen plaats hebben.

De heer Kalbfleisch, wethouder van financiën, verdedigde het voorstel van B. en W. Waar de deskundigen zoo verdeeld zijn over de vraag hout of beton, is de opdracht aan een man als Dr. Cuypers van groot belang.

De heer Tichelman hield vol, dat de leden voldoende hun opinie hebben kunnen vestigen, en dat de heele zaak is opgehouden, doordat B. en W. een voorstel tot herbouw in gewapend beton hebben ingediend.

De heer Van Niftrik, wethouder van fabricage, wees er op, dat Dr. Cuypers zijn meening nog niet heeft uitgesproken, en deze is een man van wereldreputatie. Verder zeide spr., dat Dr. Cuypers geheel vrij zal zijn welk advies hij wil geven. Is hij voor hout, dan is het spr. ook goed.

Nadat nog enkele leden het woord hadden gevoerd, werd het voorstel-Merkens verworpen en dat van B. en W., om Dr. Cuypers het geven van advies op te dragen, aangenomen met 9 tegen 8 stemmen.

HINSE & VAN ELLINKHUIZEN. Uitvoering van werken in Gewapend en Ongewapend Beton
Nassaukade 504. Telef. 1258. AMSTERDAM.
Voorl. Ontwerpen en Begrootingen gratis.

AMSTERDAM. Gewijzigde spoorwegplannen. Ten stadhuize zijn thans ingekomen de gewijzigde plannen voor de spoorwegverbindingen om Amsterdam.

Men weet, dat de voor deze zaak benoemde Staatscommissie aanvankelijk een ontwerp had ingediend, dat ongeveer 70 millioen gulden zou kosten en waarbij, in breede cirkelbogen, gaande om het Zuiden der stad, een tweetal viaduct-spoorbanen waren gedacht, één voor het goederen- en één voor het personenverkeer, welke banen gedeeltelijk ook het uitbreidingsplan-Berlage doorsneden. Daardoor zou dan de bestaande verbindingslijn Centraal-Station—Weesperpoortstation die het geheele Oosterparkkwartier omsluit, komen te vervallen.

Men kent het gesukkel met de bestaande gelijkstraatsche overwegen in die lijn, op punten als de Van Swindenstraat, Linnaeusstraat, Oosterparkstraat, Korte Overamstelstraat, enz., waardoor het verkeer in zoo hooge mate belemmerd wordt en deze uitgebreide stadswijk feitelijk den geheelen dag van het overige Amsterdam is afgesloten.

De oorspronkelijke oplossing, gesteld al dat de hooge uitgaven de uitvoering hadden mogelijk gemaakt, zou dezen toestand nog tal van jaren bestendigd hebben. Door de nu aangebrachte wijzigingen is hierin een groote verbetering gebracht.

De Regeering en de spoorwegmaatschappijen zijn 't eens geworden over een inkrimping van het plan, waardoor niet alleen de kosten zijn teruggebracht tot ongeveer 25 millioen, maar het benarde Oostelijk deel der stad ook veel vroeger geholpen zal worden.

In het nieuwe plan zijn — naar het N. v. d. D. weet mede te deelen — de zuidelijke ringbanen op den achtergrond gekomen en wordt voorgesteld om de verbindingslijn Censtraal-Station—Weesperpoort (met verplaatsing van dat laatste meer Oostwaarts) in de hoogte te brengen, dus over een viaduct te leiden, evenals dit het geval is met de Haarlem—Zaandam-lijn over het viaduct achter de Haarlemmer Houttuinen.

Men heeft dan ook in dat stadsgedeelte geen last meer van de telkens gesloten straatoverwegen, maar wandelt en rijdt onbelemmerd onder de viaduct-opening door.

Natuurlijk is hiervoor de medewerking van de gemeente noodig. Men is echter ten stadhuize zoodanig overtuigd van de noodzakelijkheid, om de zoo uiterst hinderlijke verkeersbelemmeringen op te heffen, — men heeft 't beproefd met hier en daar een luchtbruggetje of een tunnel, wat toch altijd maar lapwerk blijft — dat van die zijde ongetwijfeld steun mag worden verwacht ook om in de financieele bezwaren te overwinnen.

ZUTPHEN. Thans is men begonnen met het instellen van een onderzoek naar de crypt in de St. Walburgskerk alhier.

Reeds in Augustus 1895 heeft men daarnaar een onderzoek ingesteld, doch dit niet voleindigd. Het gewelf der crypt, dat ongeveer een meter boven den kerkvloer uitstak, heeft men 1595 afgebroken; de crypt zelf werd toen met puin en zand volgesmeten.

Men is nu bezig het noordelijk gedeelte der crypt te ontgraven.

Zorgvliet Villapark.

Naar wij vernemen hebben de onderhandelingen tusschen B. en W. en de architecten Hoek en Wouters, gevoerd op grond van de bepalingen door den raad vastgesteld in zijn vergadering van 18 December 1911, een gunstig resultaat gehad, zoodat binnenkort de definitieve voorwaarden van bebouwing van het Park Zorgvliet ter goedkeuring aan den raad zullen worden aangeboden.

Neemt de raad ze aan, dan zal op verschillende plaatsen dadelijk met bouwen begonnen worden. Voor 16 enkele en 8 dubbele villa's is reeds grond verkocht voor een bedrag, ver over het half millioen. Van een twintigtal zijn de bouwplannen gereed en heeft de voorloopige aanbesteding reeds plaats gehad.

De plannen om op den hoek tegenover Promenade een hotel te doen verrijzen, zijn opgegeven; op die plek zullen een paar groote villa's komen.

SCHIEDAM. De gemeenteraad heeft een voorstel van B. en W. om voor 1912 f 400 toe te staan ter tijdelijke versterking van het personeel voor bouw- en woningtoezicht, na een langdurige discussie aangenomen.

GRONINGEN. De gemeente-waterleiding. Van tijd tot tijd komt omtrent de gemeente-waterleiding een gerucht in de wereld, dat voor dezen nieuwen tak van dienst weinig goeds voorspelt. Het laatste gerucht van dien aard is, dat de watertoren aan het Rietdiep, die nog niet geheel voltooid is, in verzakking zou zijn.

Hoewel wij ons allerminst geroepen achten, de waarde van geruchten in 't algemeen te toetsen, hebben wij in dit geval gemeend, inlichtingen te moeten vragen, omdat naar 't scheen dit gerucht bij onpartijdige menschen geloof had gevonden. En nu zijn wij in staat niet alleen dit gerucht ten stelligste tegen te spreken als geheel onjuist, maar ook de vermoedelijke herkomst aan te duiden.

De zaak is dat de gemeente moeilijkheden heeft gekregen met aannemers van de waterleidingswerken te Haren. Het moet gebleken zijn, dat de fundamenten van die werken niet waterdicht zijn en nu is de gemeente bezig

(Vervolg zie bladz. Bijlage.)

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Trottoir-, Terrazzo- en Graniettegels, Trottoirbanden, Kunstgraniet, Drijfsteen, Tennisbanen, enz. — — —

„HET WINKELHUIS"
TECHNISCH BUREAU EN WERKPLAATSEN
NIEUWE KERKSPLEIN 16 - HAARLEM
FABRIEK VAN Pui- en Winkelbetimmeringen — Complete Winkelinrichtingen — —

R. TIMMAN. Stoom-Timmerfabriek „DE ATLAS".
— Prijsopgaven worden op aanvraag verstrekt. —
HOUTHAVEN, AMSTERDAM. — Tel. 3905.

WATERBRONNEN, ONTIJZEREN HARDEN
N.V. DIEPBOOR Mij. „VULKAAN", v/h. J. DE BOER & Co., LEEUWARDEN

H. J. WESSELS, Amsterdam.
Heerengracht 109-111. — Telef. 1037. — P.O. Box 381.
Handel in Binnen- en Buitenlandsche fijne Houtsoorten.

G. J. A. TRESTORFF, voorheen G. VAN HEERDE.
AMSTERDAM. — Opgericht 1830. — Telefoon 1551.
Brandkasten, Kluisdeuren, Safe-Deposits, etc.

Staaldraadwarenfabriek „AMSTERDAM"
Haarlemmerweg 329 te AMSTERDAM.
Telef. Interc. 478.
Draadvlechterij.
Fabriek van Hek- en IJzerwerken.

TOCHT-AFSLUITING.
WARMTEBESPARING door
TOURNIQUET deuren.
Garnituur voor gewone deuren of veiligheidsdeuren geheel gereed levert
CRUYFF, AMSTERDAM, N. Z. Voorb.w. 146. Tel. 2701.
Geleverd aan Beurs Amsterdam en Rotterdam, vele Café's en Kantoorgeb.
Prospectus gratis en franco.

A. VAN DE MORTEL, TILBURG.
Fabrikant Cementtegels, -

M. Noorlander, Rotterdam.
Natuursteen-Bouwmaterialen. Noordsingel 132.

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN, WAAL- EN RUNVORM.
NAAML. VENN. voorh. A. SINGELS Azn.,
DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.
Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

PAPIERSTUC voor PLAFOND- en WANDVERSIERING in alle stijlen en volgens teekening.
Vraagt gratis Brochure en Prospectus aan de
Opgericht 1890. - Tel. Int. 3613.
EERSTE NEDERLANDSCHE PAPIERSTUCFABRIEK
VOORHEEN BENNEWITZ & CO. - AMSTERDAM.

47STE JAARGANG. ZATERDAG 11 MEI 1912. No. 19.

DE OPMERKER
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau »DE OPMERKER", Stephensonstraat 92, 's-GRAVENHAGE.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . f 5.—

Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.

Voor België . . . . . » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50

(Uitsluitend bij vooruitbetaling)

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.

Het model-Huis van de Ideal-Home-Tentoonstelling te Londen.

Dezer dagen heeft men in de dagbladen kunnen lezen, hoe op de „Ideal Home Exhibition", door de Daily Mail in Olympia te Londen georganiseerd, vooral het Hollandsch Dorp met bollenvelden, knotwilgen, decoratieve windmolens, tentoonstellings-boerinnetjes en verdere stoffage, een groote attractie, men kan gerust zeggen „de clou" vormt en bijzondere luister is aan al dit moois bijgezet door het bezoek onlangs door Z. K. H. den Prins der Nederlanden aan de tentoonstelling gebracht. Bij die gelegenheid is menig gelegenheidswoord gesproken en, zeker wel terecht, hoog opgegeven van het door Nederland behaalde succes. Wij zijn niet achtergebleven in de kunst van bouwen van die lieve dorpjes en stadjes van papierstuc en onze cacao- en likeurfabrikanten, weten uitnemend partij te trekken van het décor, dat zij aanbieden. De wetenschap, dat in het groote Londen, waar men zooveel te zien krijgt, waar elk jaar wat anders te zien is, het kleine Nederland bogen kan op zoo groote belangstelling, legt alle kritiek het zwijgen op. Het zou trouwens ook den schijn hebben of wij eigen landgenooten het succes niet gunden, wanneer wij nu gingen vragen, wat dit alles eigenlijk met het idee van het „Ideal Home" te maken heeft. Staat het Hollandsch Dorp daar als voorbeeld van de ideale woonplaats bij uitnemendheid? Niemand zal dit willen volhouden. Maar wat beteekent dan die uitdrukking „Ideal Home"? Zij is niet meer dan een leus, een reclame-woord en in Engeland zelf, waar men haar uitgevonden heeft, begint men er langzamerhand genoeg van de krijgen en de noodzakelijkheid in te zien een beter adjectief dan „ideal" te bedenken. Het ideale huis toch vindt men niet op de tentoonstelling in Olympia, men moet het veeleer zoeken in Utopia. Het is in werkelijkheid nog nimmer gebouwd, noch zelfs door een architect in lijnen op het papier gezet, en er bestaat nergens een huis, dat met recht het ideale genoemd zou kunnen worden. De kunst van den bouwmeester komt dan ook meer uit in de oplossing van speciale vraagstukken, dan in het scheppen van een model-huis. De behoeften der bewoners zijn zeer verschillend, wat de een beslist noodig heeft is overdaad voor den andere en waar de een mede dweept, dat verfoeit de andere. Een vrijgezel stelt andere eischen aan zijn woning dan de huisvader, die met een troepje kleine kinderen gezegend is. De handelsman, de kunstenaar, de geleerde, de sportsman, zij hebben allen hun bijzondere behoeften. Bovendien zijn plaatselijke toestanden van grooten invloed op distributie, constructie en materiaal. Tegen een heuvelhelling zal men anders bouwen dan in de vlakte, in een polder anders dan in een duinvallei; baksteenbouw zal men zelden toepassen, waar bergsteen voor de hand ligt en men zal rekening houden met in vroeger eeuwen toegepaste en voor de plaats karakteristieke bouwwijzen, waarmede men niet in schreeuwend contrast mag komen.

Bij zooveel factoren voor verscheidenheid is een enkel ideaal huis onbestaanbaar en het is gelukkig voor onze bouwkunst, dat die verscheidenheid er is.

Maar wat bedoelt dan het ideale huis, waaraan de ten-

toonstelling in Olympia gewijd is en dat er ook werkelijk staat? Wij geven toe, dat de naam die men er nu eenmaal aan gegeven heeft tot begripsverwarring voert, maar laten wij dien naam voor hetgeen hij is, een naam, dan verdient toch het modelhuis, dat hier tentoongesteld is onze volle aandacht.

Het is niet anders dan een landhuis van middelbare grootte, berekend, om te voldoen aan de eischen, zooals zij door een groot aantal families worden gesteld. Het heeft zijn ontstaan te danken aan een prijsvraag. De Daily Mail loofde 100 pond st. uit voor het beste ontwerp van een huis, dat 900 tot 1100 pond st. zou mogen kosten. Niet minder dan 780 plannen werden ingezonden. De beoordeeling was niet naar de in Engeland gebruikelijke regelen ingericht, want in de jury hadden slechts twee architecten zitting en hierop is in vakkringen aanmerking gemaakt. Evenwel heeft de jury zich op bevredigende wijze van hare exceptioneel moeilijke taak gekweten. Zij was samengesteld uit de heeren E. C. P. Monson F.R.I.B.A., Edwin Sadgrove F.R.I.B.A., de dames F. S. Stoop en Foster en den heer W. G. Tarrant. De beide eerstgenoemde werden aangewezen door de Society of Architects, de beide dames en de heer Tarrant werden benoemd door de directie van de Daily Mail. De heer Tarrant is een bouwondernemer van Byfleet; welke overwegingen tot de keus der beide dames hebben geleid weet men niet, maar als voor de hand liggend kan wel de reden worden aangenomen, dat gewenscht werd, dat het huis „ideaal" zou zijn met het oog op practische eischen van besparing van werk, en andere dingen met de bewoning in verband staande die alleen of ten minste grootendeels tot het gebied van de huisvrouw behooren. Deze overweging zou overbodig geacht kunnen worden, maar schaden kon het niet en het publiek zou er mede ingenomen zijn.

Als winner is uit het strijdperk getreden Reginald C. Fry met zijn voornaamsten assistent H. Clarke en het huis is in Olympia uitgevoerd door de heeren H. en G. Taylor aannemers te Beckenham, Kent.

Het gebouw, zooals het in Olympia is opgericht, is geheel uitgevoerd volgens de teekeningen en het bestek van den architect, alleen is de constructie berekend op een kortstondig bestaan, zij bestaat namelijk uit een houten raamwerk, zooals voor een blijvend gebouw nooit zou worden toegestaan, ook heeft men het overbodig geacht om een rioleering aan te leggen. De binnenbetimmering is hier en daar wat duurder, dan de in de prijsvraag gestelde bouwsom, strikt genomen, toelaat. Het huis kan evenwel beschouwd worden als een model op ware grootte, in zijn inrichting en uiterlijk aanzien datgene vertoonend, wat de bouwondernemers bereid zijn te leveren voor 1100 p. st. overal binnen 20 mijlen van Londen, op elk geschikt terrein, niet verder dan twee mijlen van een spoorwegstation.

De bouw van dit modelhuis is in zijn uitvoering nog in ander opzicht merkwaardig te noemen. Om het in de tien dagen, die beschikbaar waren tusschen de sluiting van een vorige tentoonstelling en de opening van die van de Daily Mail, gereed te krijgen, moesten zeer bijzondere maatregelen worden genomen. Een uitgezocht keurcorps van geoefende werklieden werkte volgens een vastgesteld tijdplan, in twee ploegen, dag en nacht door.

Wat de indeeling van het huis betreft, ofschoon de afmetingen der vertrekken niet buitengewoon zijn en nergens 5.50 M. overschrijden en de grootste verdiepinghoogte beneden 3.— M. blijft, er is zoodanig van de ruimte partij getrokken, dat een gemakkelijke woning ontstaan is en alle vertrekken een aangenamen indruk maken. De middenhal is als woonvertrek behandeld en de aangrenzende loggia draagt bij tot het behaaglijk karakter. De dienstboden kunnen de voordeur bereiken zonder door de hal te gaan en de bediening van de eetkamer geschiedt door een portaal, dat zoo geventileerd wordt, dat geen keukenlucht zich door het huis verspreiden kan. Een diensttrap, een nuttig onderdeel, dat in den regel niet gevonden wordt in huizen van deze soort, voert naar de slaapkamer der dienstboden. Garderobe en waschgelegenheid zijn gemakkelijk geplaatst, rechts van de vestibule, maar de plaatsing van de provisiekamer aan de andere zijde van de vestibule is een der weinige punten van de inrichting, die aan bedenking onderhevig zijn. Op de verdieping zijn badkamer, W. C. en linnenbergplaats bij elkander gegroepeerd in een afzonderlijke ruimte. Ook de dienstbodenkamer is van de overige vertrekken afgescheiden en zou daardoor, in geval van nood, ook als geïsoleerde ziekenkamer gebruikt kunnen worden. Ofschoon eenvoudig, ziet het huis er van buiten aantrekkelijk uit. De muren zijn van baksteen en grootendeels gepleisterd, maar gedeelten van de verdieping met pannetjes bekleed, terwijl ook enkele gedeelten in vakwerk zijn uitgevoerd. Het plint en de schoorsteenen zijn als schoon werk gemetseld en het op een gedeelte der gevels aangebrachte latwerk en de vensterblinden zijn groen geverfd. Het ondergedeelte van den voorgevel bij de entree is in eiken vakwerk op het plint opgebouwd; het vakwerk is ingevuld met donkerroode baksteen in vischgraatverband en de kleurcombinatie van vakwerk, vulling, pannenbekleeding en dakbedekking maakt een aangenamen indruk. Aan den achtergevel zijn de moerbalken van de hal naar buiten gebracht en daar door stijlen ondersteund. Het gedeelte gevel boven de loggia, ook ten deele in vakwerk uitgevoerd rust op een onderslagbalk over de uitstekende moerbalken gelegd.

(Slot volgt.)

Internationale Tentoonstelling voor het bouwwezen te Leipzig 1913.

Aan een mededeeling ontvangen van het literarisch bureau van bovengenoemde tentoonstelling, ontleenen wij de volgende bijzonderheden.

Het zal inzonderheid het streven zijn, aan de wetenschappelijke afdeeling der tentoonstelling groote zorg te besteden en men bedoelt daarmede, een duidelijk beeld van het geheele Bouw- en Woningwezen te geven in zijn wetenschappelijk-artistieke, zoowel als zijn sociale en volkshuishoudkundige beteekenis. De grootsch opgezette onderneming zal den reusachtigen invloed doen zien van de vruchtdragende samenwerking van theorie en practijk, van wetenschap, techniek en industrie voor de ontwikkeling van het bouwwezen, die den grondslag vormt voor alle maatschappelijke ontwikkeling.

Evenals bij de Hygiëne-Tentoonstelling te Dresden in den vorigen zomer het veelbewonderd paviljoen „De Mensch", aan het groote publiek op populaire wijze de vorderingen van wetenschap en techniek toonde, zal dit ook op deze tentoonstelling van het bouwwezen het geval zijn, die daardoor ook voor den vakman niet minder instructief zal wezen. Het is, om een der te behandelen speciale onderdeelen te noemen, voor deze tentoonstelling een plicht, om ook de bouwkunst van den ingenieur, zoodanig te laten zien, dat niet slechts vakmannen, daarin eenige belangstelling toonen, maar het groote publiek wat meer leert begrijpen van hetgeen door het vernuft tot stand gebracht is in de constructie b.v. van een groote ijzeren brug, een gewelfbouw in gewapend beton, enz. Hoe weinig leeken toch hebben eenig begrip van hetgeen er vereischt wordt, om deze constructies uit te denken en uit te voeren, vooral wanneer

PLAN BEGANE GROND.

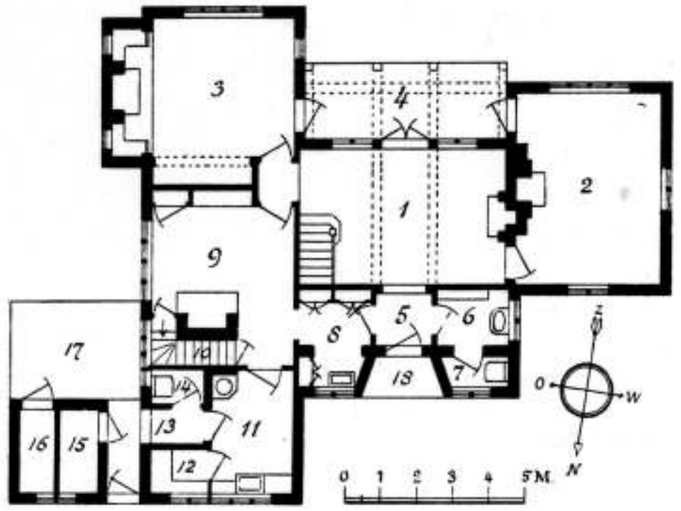

PLAN VERDIEPING.

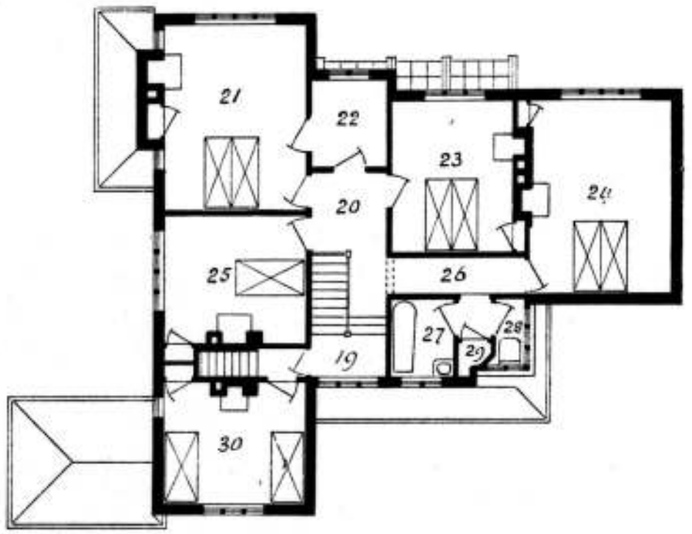

VERKLARING.

1. Hall.
2. Woonkamer.
3. Eetkamer.
4. Loggia.
5. Vestibule.
6. Garderobe.
7. W. C.
8. Provisiekamer.
9. Keuken.
10. Diensttrap, waaronder kast.
11. Bijkeuken.
12. Provisiekast.
13. Open gang.
14. W. C. dienstboden.
15. Kolenbergplaats.
16. Rijwielbergplaats.
17. Bestrate plaats.
18. Entrée.
19. Bordes.
20. Portaal.
21. Slaapkamer.
22. Kleedkamer.
23. Slaapkamer.
24. id.
25. id.
26. Corridor.
27. Badkamer.
28. W. C.
29. Linnenkast.
30. Dienstbodenkamer.

men, zooals tegenwoordig meer en meer het geval is, daaraan ook eischen van schoonheid gaat stellen.

De leiding van de wetenschappelijke afdeeling der tentoonstelling is toevertrouwd aan den regeeringsbouwmeester Ewerbeck te Berlijn. Op een domineerend punt van het terrein zal daarvoor een statig paleis worden opgericht en wat daar tentoongesteld zal worden zal, gelijk het voorloopig programma in groote trekken aangeeft, worden ingedeeld in de volgende afdeelingen. Ten eerste de wetenschappelijke bestudeering van bouwwerken, wat betreft de grondslagen van het ontwerp, het winnen, de bewerking en de beproeving der bouwstoffen, de uitvoering van bouwwerken en de samenstelling der ontwerpen in het algemeen en in bijzonderheden. De tweede hoofdafdeeling zal omvatten de artistieke behandeling van bouwwerken en hun omgeving en de derde zal gewijd zijn aan de technische en artistieke behandeling van stedenbouw en stadsuitbreiding, terwijl in een vierde afdeeling de bouwhygiëne en de sociale bemoeiïng in zake het bouwwezen tot hun recht zullen komen.

Het spreekt vanzelf, dat ook buiten deze afdeeling, bepaaldelijk aan de wetenschap der bouwkunst gewijd, zoo in de hallen voor de bouwindustrie bestemd, zaken van wetenschappelijk belang tentoongesteld zullen worden. Zoo zullen de paviljoens van den Saksischen staat en van de stad Leipzig in dit opzicht voorzeker ook veel belangrijks

aanbieden. Het buitenland zal evenmin achterblijven met eigen paviljoens. Blijkbaar evenwel wil men aan deze tentoonstelling, door een eigen afdeeling in het bijzonder laten uitkomen, dat de groote ontwikkeling van onzen tijd op velerlei gebied niet mogelijk zou zijn geweest zonder onze groote vorderingen in de techniek der bouwkunst en vooral het groote publiek een denkbeeld geven van het innig verband tusschen die techniek en onze hedendaagsche beschaving.

Prijsvragen.

PERMANENTE PRIJSVRAAG-COMMISSIE.

PRIJSVRAAG RAADHUIS ROTTERDAM.

Aan de Constitueerende Vereenigingen.

M.M.

De Permanente Prijsvraag-commissie heeft bij dezen de eer U omtrent de voor den Rotterdamschen Raadhuisbouw uitgeschreven besloten prijsvraag het navolgende te rapporteeren.

De opzet van de prijsvraag is royaal te noemen en in 't algemeen is zij niet in strijd met den geest der algemeene regelen, al komt zij hier en daar in botsing met den letterlijken zin van enkele der bepalingen daarvan, en al zal het wenschelijk zijn dat eenige, nader aan te geven artikelen een aanvulling verkrijgen.

De vorm, waarin deze prijsvraag werd gegoten en de voorbereiding ervan wijken af van den gewoonlijk gevolgden weg doch de buitengewone belangrijkheid van het onderwerp in aanmerking genomen kan de gekozen weg gebillijkt worden terwijl er geen reden is om aan te nemen, dat bij dezen weg de belangen van prijsvraaguitschrijver en mededinger beiden niet voldoende gewaarborgd zijn.

Bij de bestudeering van het programma vonden wij enkele punten die ons aanleiding gaven tot de navolgende beschouwingen.

1e. Art. 2 bepaalt dat de ingezonden ontwerpen, die allen met een gelijken som van f 7500.— gehonoreerd worden, het eigendom blijven van de gemeente.

Dit is in strijd met wat in het slot van art. 16 en in art. 19 der A. R. is bepaald.

De P.P.C. acht het echter begrijpelijk, dat het gemeentebestuur het voor haar archief van belang acht de oorspronkelijke ontwerpen der prijsvraag te bezitten en meent, dat daartegen ook geen bezwaar bestaat indien de inzenders zelve daarin berusten en indien er geen aanleiding is om te veronderstellen dat hun geestelijk eigendom op de ontwerpen geschonden zal worden.

Waar uit het programma niet blijkt dat dit laatste het doel van het bezit is en waar mag worden aangenomen dat de architect die eenmaal zal aangewezen worden het raadhuis te bouwen zeker dat geestelijk eigendom van zijn collega's zal eerbiedigen en zich niet zal leenen tot het plegen van plagiaat, daar meent de P.P.C. dat er geen termen zijn om in dit geval bedoelde programmabepaling te maken.

Hetzelfde meent de P.P.C. van toepassing te zijn op de laatste alinea van art. 3.

2e. In alinea 1 van art. 3 wordt bepaald, dat de gemeenteraad beslist of een en zoo ja welk plan zal worden uitgevoerd, waaruit dan zou voortvloeien dat de gemeenteraad in afwijking van het oordeel der jury een ander dan het door haar als het best aangewezen plan zou kunnen doen uitvoeren.

Dit is in strijd met het bepaalde van alinea 6 van art. 16 der A.R. waarbij als beginsel wordt gesteld dat het werk van den door de jury eerst bekroonde onder diens leiding worde uitgevoerd enz.

Waar het echter eenerzijds een onafwijsbaar recht van den gemeenteraad moet geacht worden aan zich de beslissing te houden omtrent wat door en voor de gemeente gebouwd zal worden, en hij zich niet verantwoord kan achten door zich vooruit aan de beslissing van een niet verantwoordelijke jury te binden, en het anderzijds niet denkbaar is dat de gemeenteraad willekeurig van de jury uitspraak zal afwijken, gegeven het daaromtrent in de Raadszitting van 5 October 1911 door den voorzitter te berde gebrachte (in een der bijlagen van het programma opgenomen) meent de P.P.C. dat met deze bepaling wel genoegen zal moeten worden genomen.

3e. Aan art. 5 zou behooren te worden toegevoegd de bepaling, dat niet gevraagde stukken bij de beoordeeling der ontwerpen buiten beschouwing blijven, dat om te voorkomen, dat aan de ontwerpen zullen worden toegevoegd fraaie opgewerkte perspectivische teekeningen, die op zichzelve van hooge kunstwaarde kunnen zijn doch niet als maatstaf voor de architectonische waarde der ontwerpen kunnen dienen.

4e. Wegens de anonimiteit waaronder de ontwerpen worden ingezonden is het noodzakelijk dat bij de ontwerpen een correspondentie-adres worde gevoegd om met den ontwerper desgewenscht te kunnen correspondeeren, zonder diens naambrief te openen. Eene desbetreffende aanvulling kan in art. 7 bewerkstelligd worden.

5e. In art. 8 ware het wenschelijk de bepaling op te nemen, dat ontwerpen die belangrijk van het programma afwijken, ter zijde worden gelegd.

6e. Aan art. 11 dient de bepaling te worden toegevoegd, dat bij de tentoonstelling der ontwerpen ook het juryrapport ter lezing worde gelegd.

7e. Ten slotte dient een enkel woord gewijd aan de uitnoodiging van Prof. Evers tot mededinging in deze prijsvraag ook al behoort dit niet rechtstreeks tot de taak der P. P. C.

Daartegen is indertijd door de P. P. C. geprotesteerd op grond van diens uitgebreide medewerking aan de voorbereiding tot de prijsvraag.

Uit art. 16 van het programma blijkt echter dat het plan Evers niet verbindend is en in veel opzichten van het programma afwijkt, zoodat de auteur daarvan bij mededinging eveneens een nieuw plan zal moeten maken, naar een programma, waaraan hij niet heeft medegewerkt, en dus veel van de vroeger aangevoerde bezwaren als vervallen zijn te beschouwen.

De P. P. C. meent dus, dat er geen termen bestaan in haar protest tegen deze uitnoodiging te volharden.

Als resultaat van haar onderzoek, meent de P. P. C. te kunnen constateeren, dat de prijsvraag in veel opzichten stof tot tevredenheid kan geven, en dat zij geen aanleiding vindt den uitgenoodigden de deelneming daaraan te ontraden in het vertrouwen dat het gemeentebestuur van Rotterdam bereid zal bevonden worden de aanvullingen in het programma waarover sub. 3°, 4° en 5° wordt gesproken, aan te brengen.

De Permanente Prijsvraag Commissie:

A. SALM G.Bzn., Voorzitter.
C. N. VAN GOOR, Secretaris.
P. J. DE JONGH, Penningmeester.

25 April, 1912.

LELIMAN-PRIJSVRAAG B.
KUNSTNIJVERHEID-MUSEUM.

(Slot.) Zie bladz. 142.

Rapport van de Jury.

Arbeid Adelt.

Daarom kan ernstige arbeid nog veel goed maken. Deze wildeman, had, alvorens aan zijn brandend verlangen te voldoen, rijpelijk zijn grondplan moeten overwegen, dat ongaarne wordt het woord, en dan nog fluisterend, uitgesproken, slecht is. Die, ook door anderen zoo zeer misbruikte en voor het gebruik onnutte gangen om de binnenplaatsen maken het plan onnoodig groot. Die pijlers voor den toren in de ontvangzaal konden niet ongelukkiger geplaatst zijn. Die ganschelijk overbodige pijlers in de zalen voor diverse technieken zien uit naar een nuttiger bestaan.

De architectuur is onrijp en onrustig. Het is de onrijpheid van een talent, dat zijn visie nog niet tot klaarheid bracht; de onrust van een die zijn architectonisch geweten nog niet heeft gezuiverd. Ook fantastisch is de architectuur, maar de bekoring dezer fantasie is niet blijvend. Het is een bravourstuk, wel van een virtuoos, maar waarover de dichterlijke adem niet ging die over het kunstvolle gaat. Een driehoekenspel op papier treedt in de plaats van de architectonische vormgeving. De koepel kan telescopisch worden ingeschoven.

Sans peur et sans reproche.

Zonder vrees, ja, anders had deze plattegrond, zonder de door de jury als wenschelijk gedefinieerde binnenplaats, zich niet durven presenteeren. Zonder blaam? Enfin hier en daar zal de jury dit ongerepte toch voorzichtiglijk moeten aanraken. De plattegrond is een gedachte, is een mooie gedachte. Hij is het uitvloeisel van een geest die zuiver en klaar moet kunnen denken. Het plan ligt voor U open als het gemoed van een openhartige. Het laat duidelijk zien de goede ligging der groote zalen, en het verbergt zijn gebreken niet. Het wijst U dadelijk op het niet wenschelijke bovenlicht in de zaal voor meubelen, op het onvoldoende licht in de ruimten voor kamerinrichtingen en in de bovenvestibule, op de onbelangrijke vertrekken die aan de voorzijde een hoofdplaats innemen. De architectuur is wel uit één stuk als wijlen Bayard*) en van een volgehouden karakter. Maar het karakter is armoedig. De functie van een museum is niet alleen die van utiliteit. Het symboliseert ook de weelde, de welvaart van een volk, dat al het schoons voortbracht, dat daar geborgen is.

De middenpartij wordt povertjes geaccentueerd door de twee onbeduidende beeldengroepen, en wordt niet mooi door het fronton bekroond. De groepeering der zijgevels is niet gelukkig. Tusschen plattegrond en opstand is geen overeenstemming wat massawerking betreft; de hoekzalen die juist in het plan steun geven, blijven lager liggen, waar zij krachtig geprononceerd in den gevel een dankbaar motief hadden kunnen zijn. Het detail toont des ontwerpers zwakke zijden.

Wajang.

Een verdienstelijke, monumentale plattegrond, waarin de hal met de beide hoofdtrappen zeer gelukkig geprojecteerd is, en met een goede ligging der zalen. De ontvangzaal die, achter de hal gelegen, niet veel reden van bestaan meer heeft is niet goed verlicht, een gebrek dat vergroot wordt door de pijlers die tegenover de ramen staan. Ware die middenbouw in de zaal achterwege gebleven dan had deze in alle opzichten wel daarbij gevaren. De architectuur heeft een voorname rust. Blijkbaar heeft de maker, al werkende, zijn ontwerp gecorrigeerd, wat lofwaardig is, want sommige hoogtematen in doorsnede en gevels komen onderling niet overeen. Van dit ontwerp in zijn weloverwogen eenvoud gaat iets uit dat bekoort. Door heel het werk voelt men de aanraking van een beschaafde hand, die smaakvol teekent. Het interieur van de Hal, weergegeven in een kunstvolle teekening die mooi van kleur is, geeft een stuk architectuur te zien van uitstekend geslaagde verhoudingen.

Gb. Ge.

Een nuchtere plattegrond. Het verband tusschen vestibule en ontvangzaal is niet mooi opgelost. De vleugels met kamerinrichtingen, waartusschen een gang, (die gangen worden een obsessie) zijn losse aanhangsels. Bij het binnenkomen in de vestibule loopt men, als men niet tijdig zijwaarts uitwijkt, tegen den dichten achterwand. De ligging van de trappen is niet monumentaal. De architectuur der niet geslaagde gevels, met mislukte dakgroepeering en slechte massaverdeeling is onbevredigend. De binnenarchitectuur is hiermede in harmonie.

Modulus 500.

De ligging van de hoofdtrap direct tegenover den ingang is het gevolg van een zwak oogenblik bij het concipieeren van het plan, dat niet kwaad is, behoudens enkele onderdeelen, zooals de toegangen onderling van de verschillende zalen. Maar de architectuur is van een braafheid.... een braafheid die bijna slecht is. Het teekenwerk is accuraat maar karakterloos.

A. Small i.

Een binnenhof die te klein is en daaromheen een galerij die ongelukkig van verhouding is. De beteekenis van de ontvangzaal is niet begrepen. Het zoo noodige verband met de vestibule is er niet.

De architectuur is ongevoelig en zwak. Dit manifesteert zich vooral in het detail. En ook in de verhouding van parterre en 1e verdieping.

Illusie.

In het midden een vertrek voor foto's en aan weerszijden daarvan entrées! Een verbrokkelde, stelselmatig, tot vervelens toe, in vierkanten verdeelde plattegrond zonder illusie. De zaal voor meubelen en tapijten heeft geen voldoende wandvlakte en die voor fayence geen voldoende licht. De architectuur die ook verbrokkeld is, is zeer zwak. De gebogen kap doet denken aan een palmenkas.

Schets.

Weer die overbodige rondgaande gangen die het plan onbruikbaar maken. De ontvangzaal met garderobe achter de vestibule is onpractisch gelegen. De hoofdtrap heeft de monumentale breedte van ongeveer 1.5 Meter. Liften, toiletten en bergplaatsen aan de gangen, — zou dit eindelijk het geheim der gangen ontsluieren? — zijn ongelukkig gelegen. De architectuur is zonder architectonische gedachte, en waar de gedachte ontbreekt zijn motieven als de uitgebouwde erkertjes en topgeveltjes ijdele woorden.

Het teekenwerk is onduidelijk dus onpractisch. De wijze van voordracht werkt irriteerend.

Kunst en Nijverheid.

Zou de toegang tot dit museum door drie poorten als voor een begraafplaats, de wel eens gemaakte opmerking bedoelen te symboliseeren, dat de kunstvoorwerpen in een museum begraven worden? Als zoodanig zou de toeleg gelukt zijn. Maar deze opvatting is nog niet zoo algemeen als de ware erkend, dat men haar gaarne in museumbouw verkondigd ziet. Het ware verkieselijker geweest de monumentaliteit in ontvangzaal en trap uittedrukken, en gelegenheid te geven de begraven voorwerpen goed te verlichten. Nu zijn de hoofdzalen òf niet voldoende, òf waar ze het wel zijn, slecht verlicht door de aan drie zijden geplaatste ramen.

De architectuur, een combinatie van goede en slechte gedeelten vormt geen geheel. De achtergevel is goed gegroepeerd, voor- en zijgevels zijn mislukt.

*) Bayard, geb. 1495, „Chevalier sans peur et sans reproche". (Red.)

Na bovenstaande overwegingen besloot de jury eenstemmig den eersten prijs toe te kennen aan het ontwerp motto „Wajang" en daar geen der overige ontwerpen voor den tweeden prijs in aanmerking kwam, dezen gelijkelijk te verdeelen onder de inzenders van de Motto's „Sans peur et sans reproche", „Lelie" en „Ebby".

Maart 1912. de Jury,

w.g. W. KROMHOUT Czn., Voorzitter.
A. LE COMTE, K. DE BAZEL, JAN STUYT.
J. LIMBURG, Secretaris-Rapporteur.

Ontwerpers van het met den eersten prijs bekroonde ontwerp „Wajang" zijn de heeren Kubatz en Mertens; van de andere met premies bedachte ontwerpen respectievelijk de heeren J. Kleine, J. C. Meisckke en Schmidt, en Van de Wall.

PRIJSVRAAG VOOR EEN STADION DER MIJ. „HET NEDERLANDSCHE SPORTPARK" TE AMSTERDAM.

(Programma's zijn verkrijgbaar bij de Uitgevers- en Drukkers-Mij. van F. van Rossen, Amsterdam, Heerengracht 281.)

Vraag 1. Moeten de gebouwen, recreatie-gebouwen, clubgebouwen, woningen van restaurateur en concierge geprojecteerd worden binnen het terrein van ± 125 M. × 240 M. en is de rest gereserveerd voor sportpark.

Antw. Ja.

Vraag 2. Is 't voorplein bedoeld te liggen tusschen de twee toegangswegen of op 't in vraag 1 genoemd terrein?

Antw. Op het in vraag 1 genoemd terrein (het terrein tusschen de beide toegangswegen staat niet ter beschikking van de Mij. „Het Ned. Sportpark").

Vraag 3. De gebouwen en tribunes zullen niet van hout worden geconstrueerd. Is hier mee bedoeld, dat b.v. overkapping van gebouwen en tribunes, en zitplaatsen op de tribunes ook niet van hout mogen worden geconstrueerd?

Antw. De hoofdconstructie der tribunes mag niet van hout zijn. Overkapping en banken daarentegen wel.

Namens de Jury,
J. H. W. LELIMAN.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 18. Officieel gedeelte. Afdeeling Amsterdam, Vergadering van 26 April 1912. — Afdeeling Arnhem, Vergadering van 10 April 1912.

Prix de Rome. Bouwkunst door J. Gratama, met losse plaat.

Inrichting van het brandscherm in schouwburgen door J. H. Schaad, met afbeeldingen.

Een Nederlandsch Openlucht-museum, door F. A. Hoefer (slot).

Ingezonden stukken. Huis «De Handboog» te Delft, door J. Heijink met een naschrift van J. Gratama. — Het Huis te Poeldijk, door Jac. v. Gils.

ARCHITECTURA No. 18. Verslag van de 1313de Gewone Ledenvergadering, met de Afd. Amsterdam der Maatschappij t. b. d. Bouwkunst, van 1 Mei 1912.

De nieuwe Effectenbeurs aan het Damrak door Joseph Cuypers, B. N. A.

Permanente Prijsvraagcommissie. Prijsvraag Raadhuis Rotterdam.

Kort verslag van de tweede Algemeene Vergadering van het Verbond van Nederlandsche kunstenaarsvereenigingen van 30 Maart 1912.

Maria-school aan de Da-Costakade, arch. A. J. Joling, met afbeeldingen.

Hollandsche kunstenaars in Duitschland door Joh. Gerben.

Het Woning-vraagstuk.

Ingezonden stukken. Torenzicht te Poeldijk, door W. Retera Wz.

DE BOUWWERELD No. 18. Eenige aanteekeningen over Stedenbouw der Oudheid, door J. H. W. Leliman b.i. (vervolg), met afbeelding.

Landhuis te Amersfoort, door J. C. v. Epen.

De Oude Kapel van het klooster der Bogarden (sedert 1575 Waalsche kerk) te Middelburg, door B. van Brücken Fock, met afbeelding.

Internationale Tentoonstelling van het Bouw- en Woningwezen, Leipzig 1913 (Slot).

DE INGENIEUR No. 18. Mededeeling omtrent een door A. E. R. Collette en H. W. L. Leur gebracht bezoek aan Nederlandsch-Indië, in opdracht van den Minister van Koloniën. Voordracht gehouden in de Vergadering van kon.-Inst. v. Ing. van 9 Maart 1912 door A. E. R. Collette, c.i.

Waaierdeur te Scheveningen, door F. C. J. van den Steen van Ommeren, c.i., met afbeeldingen.

TECHNISCH WEEKBLAD (B. v. T.) No. 18. Officieel gedeelte. — Verslagen van Vergaderingen. — Ingezonden. — Doorgaande liggers, graphostatisch berekend. — Dieselmotoren voor scheepsgebruik. — Gemengd. — Vragenbus.

DE AANNEMER No. 18. Ned. Aannemersbond. Officieele mededeelingen.

Uit den Gemeenteraad van Wormerveer.

Afdeelingsverslagen. Amsterdam 25 April 1912.

DE NEDERLANDSCHE KLEI-INDUSTRIE No. 44. Een interessante fabricatie-fout op steengoed met zoutglazuur. — Het drogerij vraagstuk in de baksteenindustrie. — Mededeelingen in verband met het in werking treden van de Octrooiwet.

KLEI No. 9. In het eerste Mei-nummer van dit tijdschrift treffen wij aan een beschrijving met afbeeldingen van het nieuwe Kurhaus te Zappot en vervolgens een verhandeling van Prof. H. Chr. Nussbaum over Schoorsteenen. In het slot van het artikel getiteld: «Uit vervlogen tijden» is afgedrukt een reglement van het steenbakkersgild van Rhijnlandt, door Burgemeesteren der stad Leiden in 1743 uitgevaardigd, een uit historisch oogpunt belangrijk document. Men kan er uit zien, op welke wijze onze voorvaderen meenden de industrie te moeten beschermen; of men thans nog wel onder zulke voorwaarden zou willen en kunnen werken, is een vraag, die niet beantwoord behoeft te worden.

Behalve eenige verscheidenheden vindt men verder in dit nummer het slot van de mededeelingen uit het Proefstation «Koning & Bienfait» over Verharding van Cementmortels bij vorst.

Varia.

HET STOFVRIJMAKEN VAN STRATEN.

De proeven sinds eenige jaren te 's-Gravenhage genomen op verschillende straten met stofbindende middelen hebben tot resultaat gehad, dat het sproeien met chloorcalcium als vaste maatregel zal worden ingevoerd op de klinkerstraten, die daarvoor in aanmerking komen.

Werden in 1910 alleen Koninginnegracht en Kanaal stofvrij gemaakt, verleden jaar strekte de proefneming zich uit ook over Waldeck-Pyrmontkade, Sweelinckplein en Sweelinckstraat, Bezuidenhout, Stadhouderslaan van Statenplein tot den Scheveningschen weg, de Kerkhoflaan, Scheveningschen weg voor Promenade, Parklaan en Badhuisweg om hotel de Wittebrug en over eenige kleine gedeelten straat. Een 30.000 K.G. chloor-calcium werd toen verbruikt. Dit jaar is reeds de Oude Scheveningsche weg met een laagje chloor-calcium bedekt en komen verschillende hoofdstraten en buitenwijken aan de beurt.

Wist men aanvankelijk niet hoelang het stof gebonden zou blijven, de ondervinding heeft geleerd, dat de drukste wegen slechts driemalen per seizoen besproeid behoeven te worden met 15 pct's oplossing; waar minder druk verkeer is, kon twee malen met een 10 pct.'s oplossing volstaan worden.

Ook wat het geldelijke betreft hebben de proefnemingen een gunstig resultaat gehad; de kosten aan arbeid en materiaal zijn bij het sproeien van water of van het bindend middel volkomen gelijk en het stofvrij maken van wegen,

die dan niet meer met water besproeid behoeven te worden, brengt hierdoor een betrekkelijk niet onaanzienlijke besparing — de aanschaffing van chloor-calcium meegerekend — vooral in een drogen zomer, zooals het vorige jaar het geval was.

De donkerbruine tint, die de straten na de besproeiing aanneemt, mag niet hinderlijk genoemd worden en het plaveisel heeft er geenerlei nadeel van ondervonden.

POMPEJI.

In het Duitsche tijdschrift „Cicerone" komt een artikel voor waarin een en ander wordt medegedeeld over de belangrijke uitgravingen, die men in de laatste jaren te Pompeji verricht heeft.

„Bij de laatste, onder leiding van Prof. V. Spinazzola van Juli 1910 tot heden verrichte opgravingen te Pompeji zijn belangrijke ontdekkingen gedaan, ontdekkingen die het sedert een eeuw of langer schijnbaar onveranderde stadsgezicht van de antieke stad niet onwezenlijk hebben doen veranderen. Daar de lava- en aschmassa de stad slechts ongeveer 4 meter hoog — dus zoo ongeveer tot de hoogte van de eerste verdieping — begroef, staken de bovenverdiepingen, voor zooverre zij niet door de aardbeving, die de uitbarsting van den Vesuvius begeleidde, vernield waren, boven het nieuwe niveau uit en genoten dus niet de bescherming, waardoor de oude stad voor ons bewaard bleef, zijn verdwenen dus in den loop van den tijd. Zoo was deze speciale vorm van den, in den Romeinschen tijd door gebrek aan ruimte zoo ontwikkelden, verdiepingbouw, tevens een belangrijk element in het uiterlijk der steden, tot heden weinig duidelijk. De met pijnlijke zorgvuldigheid voorbereide laatste uitgravingen, gepaard aan nauwkeurig onderzoek van al het in den grond gevonden materiaal, hebben hieromtrent een nieuw licht verspreid. Bij de werkzaamheden aan de Via dell' Abondanza, die de Pompejanen naar het Amfitheater leidde, is men erin geslaagd bijna alle bovenverdiepingen van de huizenrijen uit de gevonden fragmenten te reconstrueeren. Deze vertoonen nu — en zullen het spoedig in werkelijkheid doen — een geheel nieuw en verrassend aanzien: het eene huis voor, het andere na heeft een tamelijk ver vooruitsprinkend balkon, sommige daarvan zijn vrij lang. Een er van bevindt zich over een lengte van verscheidene meters nog bijna onbeschadigd op zijn oude plaats en biedt ook in zijn architectonische versiering (als loggia met zuiltjes, halfzuiltjes en pilasters) een geheel nieuw, in de antieke stad nog niet aanschouwd, beeld. Er waren tot nu slechts enkele balkons gevonden, een aan het z.g. „huis met het balkon" en een (gereconstrueerd) aan het Lupanarium. De kunsthistorische beteekenis van deze ontdekking ligt voor de hand. Het antieke huis, met zijn naar oud-Italiaansch-indogermaansche gewoonte om het atrium of naar Grieksch-Oostersche wijze om de binnenplaats gegroepeerde woonvertrekken, in beide gevallen geheel naar binnen gericht, wendt nu plotseling het gezicht naar buiten, naar de straat, gelijk het moderne huis dit doet. De straat met de winkels beneden en de balkons boven, wordt levendig voor ons oog — Napels, de stad met de luchtige balkons, blijkt antieke voorouders te bezitten."

Gemengd Nieuws.

Open-Lucht-Museum.

In Musis Sacrum te Arnhem is voor verleden week een vergadering gehouden van belangstellenden in de oprichting van een open-lucht-museum, onder voorzitterschap van den heer F. A. Hoefer uit Hattem. De oproeping tot deze vergadering was verder onderteekend door een aantal bekende personen. Ter vergadering werden geëxposeerd een aantal foto's, platen en boeken, betrekking hebbende op een stichting, als bedoeld wordt, en uit Nederland, Duitschland en de Noorsche landenafbeeldingen van woningen, kleederdracht en openlucht-musea gevende. Tegenwoordig waren personen uit verschillende plaatsen, vertegenwoordigende vele vereenigingen.

In zijn openingswoord maakte de voorzitter melding van tal van bewijzen van instemming, welke ingekomen zijn, zooveel, dat men wel zou kunnen zeggen, dat de tot stand koming van het open-lucht-museum verzekerd is. Met een enkel woord wijst hij op het belang van een dergelijk museum, waarvan hij de voordeelen breeder heeft uiteengezet in een brochure, verzonden tegelijk met de oproeping tot deze vergadering. Verder betoogt hij, dat men samenwerken moet om te krijgen het open-lucht-museum. Men moet niet hebben een open-lucht-museum in het Noorden en in het Oosten enz., neen er moet komen een, het Nederlandsche open-lucht-museum, en dat museum moet komen in Arnhem, wat spreker nader aantoont.

De minister van landbouw heeft zijn sympathie met het plan betuigd en het gemeentebestuur van Arnhem heeft zijn onduhbelzinnige instemming bewezen door o.a. een terrein beschikbaar te stellen. Wat de financien betreft, naar spr.'s oordeel behoeft men zich daarvoor niet bevreesd te maken: er zal een vereeniging dienen opgericht te worden, dus zullen er contributiën inkomen, verder subsidies en de ontvangsten van bezoekers.

In de eerste plaats stelt hij nu de vraag, of men zal overgaan tot de oprichting van die vereeniging «Het Nederlandsche Openluchtmuseum».

Uit het applaus leidt de voorzitter af, dat zijn vraag toestemmend beantwoord wordt.

Daarna werd de vraag gesteld of het te Arnhem zal opgericht worden welke vraag eveneens bevestigend werd beantwoord, indien de gemeente een daarvoor geschikt terrein zal willen afstaan.

Voor het ontwerpen van statuten en voor het nemen der verdere voorbereidende maatregelen werd als commissie aangewezen het comité, dat den oproep onderteekende en dat bestaat uit de heeren jhr. J. Beelaerts van Blokland te Oosterbeek, B. F. S. von Brücken Fock te Middelburg, Jos. Th. J. Cuypers, te Amsterdam, J. J. van Deinse te Enschedé, V. R. Y. Cloe sen te 's-Gravenhage, A. van Erven Dorens te Zandvoort, jhr. mr. J. A Feith te Groningen, F. A. Hoefer te Hattem, G. J. Landweer Jr. te Assen, J. Lonkhuyzen te Utrecht, R. P. J. Tutein Nolthenius te Delft mr. J. Nanninga Uitterdijk te Kampen, E. A. von Saher te Haarlem, W. F. G. Schaap, en Dr. J. S. van Veen te Arnhem.

Deze commissie zal bevoegd zijn zich andere leden te assumeeren.

De heer Blink brengt daarna hulde aan de commissie en speciaal aan den heer Hoefer, die het initiatief nam, waarna de burgemeester van Arnhem, die met eenige wethouders de vergadering bijwoonde, de verzekering gaf, dat de gemeente Arnhem het oprichten van een openluchtmuseum op hoogen prijs stelt.

Eenige heeren, de voorzitter van den Oudheidkundigen Bond en een afgevaardigde van de Landbouwschool te Wageningen, gaven daarop nog eenige practische wenken, waarna de voorzitter mededeelde, dat het terrein, dat men op het oog heeft, gelegen is op den Waterberg en dat het gemeentebestuur van Arnhem de aanwezigen uitnoodigde er dezen middag per rijtuig een kijkje te gaan nemen, een aanbod dat door nagenoeg alle aanwezigen aangenomen werd.

De vergadering werd daarna gesloten.

Opening van de Ambachtsschool te Maastricht.

Dezer dagen heeft, in tegenwoordigheid van vele genoodigden, minister Heemskerk de Ambachtsschool voor Maastricht en omstreken geopend.

De heer Mesker, voorzitter van het bestuur der school, heette den Minister welkom en schetste de moeilijkheden, welke er te overwinnen waren geweest, voordat de school tot stand kon komen.

Minister Heemskerk betuigde zijn dank voor de uitnoodiging om de school te openen. Ze was hem een welkome gelegenheid voor een bezoek aan Maastricht.

Er was veel en gaarne strijd gevoerd in ons land over scholen, maar gelukkig niet over de ambachtsscholen, waarvoor door personen van allerlei gezindte word saamgewerkt. De minister wees vervolgens op het feit, dat de meeste dier scholen er door particulier initiatief gekomen zijn, al worden ze dan ook voor het grootste gedeelte bekostigd door rijk, provincies en gemeenten. Maar al is de geldelijke steun van particulieren niet groot, er blijft toch belangstelling van die zijde.

Men kan van deze school te Maastricht niet zeggen, dat ze te snel als een wonderboom is opgegroeid. Men maakt wel eens verschil tusschen de Zuidelijke Limburgers met hun warm bloed en de flegmatieke Hollanders. Toch kon men hier niet zeggen, dat er niet lang en breed geredeneerd is.

Na nog op de taak van directeuren en leeraren te hebben gewezen verklaarde de minister de school geopend, welke naar hij hoopte zou strekken tot groot nut en heil voor Maastricht.

Mgr. Menten, pastoor-deken van de stad en voorzitter van de jongenspatronaten, sprak vervolgens een woord over het werken van die patronaten, die de jongens van den verderfelijken invloed van de straat verwijderd houden en hen als 't ware door de teekenlessen voorbereiden voor de ambachtsschool.

HINSE & VAN ELLINKHUIZEN. Uitvoering van werken in Gewapend en Ongewapend Beton
Nassaukade 504. Telef. 1258. AMSTERDAM. Voorl. Ontwerpen en Begrootingen gratis.

Daarna werd er een rondgang gemaakt door het gebouw.

Hierna heeft de minister met den commissaris der Koningin in Limburg en den burgemeester van Maastricht per auto een gezoek gebracht aan de Dominicanerkerk, het stadhuis en de voornaamste kerken.

— In de Gemeenteraadsvergadering te Rotterdam heeft de burgemeester medegedeeld, dat de heeren J. A. G. van der Steur, architect te 's-Gravenhage; prof. J. F. Klinkhamer, hoogleeraar te Delft, en C. N. van Goor, architect te Rotterdam, bedankt hebben voor de uitnoodiging tot het inzenden van een ontwerp voor den bouw van een nieuw Raadhuis.

De burgemeester voegde aan deze mededeeling nog toe, dat, aangezien de heer Van Goor in combinatie met den heer W. F. Overeynder gevraagd was, B. en W. thans den heer Albert Otten in de plaats van den heer Van Goor hebben uitgenoodigd. De heer Otten heeft die uitgenoodiging aangenomen.

De heer Spiekman vroeg, of de heeren, die voor de uitnoodiging bedankt hebben, daarvoor redenen hebben opgegeven.

De burgemeester antwoordde, dat dit wel het geval was, doch dat het hem niet bekend was, of de heeren wenschten, dat die redenen in openbare Raadszitting werden medegedeeld.

De «N. R. Ct.» voegt daarbij, dat het passeeren van Berlage onder bouwkundigen ontstemming gewekt heeft.

Bestrating met gebakken keien.

Na het in de raadvergadering te Leeuwarden van 2 April l.l. gevallen besluit ten aanzien van 'n onderhandsche opdracht aan de Hollandsch-Duitsche steenfabrieken te Lobith tot levering van 45.000 en 11.000 gebakken keien, welke beslissing was gegrond op de overweging, dat de in de Slotmakersstraat daarmede genomen proef niet had aangetoond, dat zij als bestratingsmateriaal dengdelijker dan klinkers zijn, ontvingen B. en W. van den directeur der gemeentewerken een schrijven, waarin deze uiteenzet, om welke redenen de bovenbedoelde proef voor de al of niet bruikbaar- en dengdelijkheid der gebakken keien naar zijne meening niet geheel beslissend mag zijn. Hij geeft B. en W. daarom in overweging, te bevorderen, dat hem de gelegenheid wordt geopend, door aankoop van een kleiner aantal dan bij het verworpen voorstel was aanbevolen, die proef voort te zetten. Daarbij zal dan rekening gehouden kunnen worden met de ervaring, welke ten vorigen jare bij het leggen dier bestrating is opgedaan, zoodat daarna een juister oordeel over gebezigde materiaal zal geveld kunnen worden.

Waar 's raads votum, meenen B. en W., niet de bedoeling heeft gehad ook een herhaling van de eens genomen proef bepaald onmogelijk te maken, zijn zij van oordeel, dat den directeur de door hem gevraagde gelegenheid niet moet worden onthouden.

Daarom stellen zij voor te besluiten, aan de Hollandsch-Duitsche steenfabrieken te Lobith onderhands op te dragen de levering van 9600 gebakken keien, groot 10 × 10 × 15 cM., en 350 gebakken keien, groot 10 × 10 × 22 cM., ongeveer tegen den prijs van f 2.60 per M2.

Gorsel. De raad dezer gemeente heeft met 9—2 stemmen besloten, over te gaan tot den bouw van een nieuw gemeentehuis

Dokkum. Het perceel aan de Zijl alhier, waarvan in den nacht van den tweeden Paaschdag het meest antieke gedeelte is ingestort, behoort tot het huizencomplex, welks gevels om hunne bijzondere bouwwijze een eigenaardig geheel vormen en daardoor bij vreemdelingen steeds de aandacht trekken. De gevels hebben alle het jaartal 1622 en vormden oorspronkelijk het blokhuis van Dokkum. Zij herinneren zoowel uit als inwendig duidelijk aan den tijd, toen de macht van de stinsen en roofsloten voorbij was, toen de bewoners zich binnen de versterkte steden veiliger waanden en ook hunne gevangenen zekerder geborgen oordeelden. Tal van historische personen zijn in die dagen voor korteren of langeren tijd op het blokhuis te Dokkum van hunne vrijheid beroofd geweest. Nu de zin voor hun behoud van het oude langzamerhand meer ontwaakt, hopen we ten eerste, dat ook dit antiek bouwwerk, in een om zijne geschiedenis zoo algemeen bekende plaats als Dokkum, in zijn oorspronkelijken stijl hersteld zal worden.

Personalia.

— De heer E. Riepma, directeur der Ambachtsschool te Groningen herdacht onlangs den dag, waarop hij 25 jaar geleden als zoodanig werd aangesteld. Het liefst zou hij, in overeenstemming met zijn bescheiden aard, dezen dag onopgemerkt hebben zien voorbijgaan. Doch dat heeft het bestuur der Vereeniging, die de school exploiteert, dat heeft het onderwijzend personeel der ambachtsschool en annexe inrichtingen van onderwijs, dat heeft ook de de Bond van Directeuren van Ambachtsscholen niet gewild. Integendeel, men heeft volgaarne deze gelegenheid aangegrepen om den heer Riepma op onderscheidene, maar steeds hartelijke en verrassende wijze te doen zien, hoezeer zijn werk gewaardeerd, zijne persoonlijkheid geacht en gezien is.

(Vervolg 3e bladz. Bijlage.)

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Trottoir-, Terrazzo- en Graniettegels, Trottoirbanden, Kunstgraniet, Drijfsteen, Tennisbanen, enz.

„HET WINKELHUIS" TECHNISCH BUREAU EN WERKPLAATSEN NIEUWE KERKSPLEIN 16 - HAARLEM
FABRIEK VAN Pui- en Winkelbetimmeringen — Complete Winkelinrichtingen

R. TIMMAN. Stoom-Timmerfabriek „DE ATLAS". — Prijsopgaven worden op aanvrang verstrekt. — HOUTHAVEN, AMSTERDAM. — Tel. 3905.

WATERBRONNEN, ONTIJZEREN HARDEN
N.V. DIEPBOOR MIJ. „VULKAAN", v/h. J. DE BOER & Co., LEEUWARDEN

H. J. WESSELS, Amsterdam.
Heerengracht 109-111. — Telef. 1037. — P.O. Box 381.
Handel in Binnen- en Buitenlandsche fijne Houtsoorten.

G. J. A. TRESTORFF, voorheen G. VAN HEERDE. AMSTERDAM. — Opgericht 1830. — Telefoon 1551.
Brandkasten, Kluisdeuren, Safe-Deposits, etc.

Staaldraadwarenfabriek „AMSTERDAM"
Haarlemmerweg 329 te AMSTERDAM
Telef. Interc. 478.
Brandvlechterij.
Fabriek van Hek- en IJzerwerken.

DE REPRODUCTIE COMPAGNIE CLICHÉ'S Rotterdam

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN. WAAL- EN RIJNVORM.
Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

PAPIERSTUC voor PLAFOND- en WANDVERSIERING in alle stijlen en volgens teekening.
Vraagt gratis Brochure en Prospectus aan de EERSTE NEDERLANDSCHE PAPIERSTUCFABRIEK
Opgericht 1890. - Tel. Int. 3618. VOORHEEN BENNEWITZ & CO. - - AMSTERDAM.

47STE JAARGANG. ZATERDAG 18 MEI 1912. No. 20.

DE OPMERKER
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau »DE OPMERKER", Stephensonstraat 92, 's-GRAVENHAGE.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . f 5.—

Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.

Voor België . . . . . } Uitsluitend bij vooruitbetaling » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . } » 7.50

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.

Het model-Huis van de Ideal-Home-Tentoonstelling te Londen.

Slot. (Zie bladz. 146.)

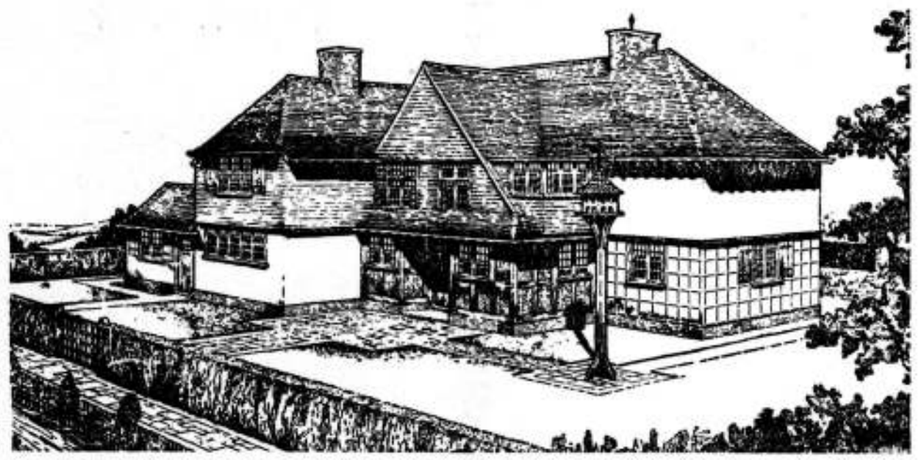

De inwendige betimmering en inrichting van het huis is eenvoudig, maar verdient toch de aandacht. De hall is bijna tot de volle hoogte der wanden betimmerd met eikenhouten paneelwerk. Deze betimmering schijnt wel wat rijk voor een huis, dat niet meer dan hoogstens 13200 gulden zou mogen kosten, maar het valt niet te ontkennen, dat het oud-Engelsch cachet, daardoor verkregen, zijn effect niet mist in dit vertrek, dat men passeeren moet om de andere kamers te bereiken. De woonkamer, die ramen op eht Noorden, Zuiden en Westen heeft is zeer eenvoudig

gedecoreerd. Op de gepleisterde wanden is een paneelverdeeling aangebracht door middel van geprofileerde strooken en het geheel is in zeer lichte kleur, nagenoeg wit geverfd.

De eetkamer heeft een uitgebouwd hoekje van den haard, voorzien van vaste zitbanken en venstertjes, met glas in lood bezet, de stookplaats is van donkerroode baksteen gemetseld; het buffet is in een nis tegenover het raam geplaatst.

Aan de inrichting van keuken en bijkeuken met de bijbehoorende ruimten is groote zorg besteed. De Engelschen zijn niet gewoon de keuken als een lokaal van ondergeschikt belang te beschouwen en men vindt haar hier dan ook van alle gemakken voorzien. Muurkasten treft men, behalve in de tot de keuken behoorende ruimten, op de begane-grond-verdieping nergens aan, maar wel vindt men in elke slaapkamer op de verdieping een muurkast.

De kamers der bovenverdieping zijn voor een klein gedeelte ingebouwd in de kap, evenwel niet zooveel dat men spreken kan van dakkamers.

Een eigenlijke zolder heeft het huis echter niet, maar toch is van de overblijvende kapruimte gedeeltelijk partij getrokken voor een bergplaats.

De architect heeft een vernuftige inrichting bedacht om dit zoldertje te bereiken, zonder daarvoor een vaste trap te maken. Door middel van een trekkoord kan men namelijk een luik in het plafond openen en een ladder doen nederdalen en door aan een ander koord te trekken haalt men de ladder weder op en sluit zich het luik.

Het huis is geheel gemeubileerd en aangekleed, niet in een bepaalden stijl, maar, zooals men zou kunnen zeggen, naar den smaak des tijds. Men kan zien, dat dit gedaan is, door iemand, die het meer gedaan heeft, want het ziet er werkelijk gezellig uit en dit is zeker wel een eerste eisch, dien men aan een ideaal huis mag stellen.

Maar laat ons deze benaming liever niet meer bezigen, waar wij eenvoudig met een model-huis te doen hebben, en laat ons ook in dit model-huis, al is het uit ruim 700 ontwerpen uitgekozen, niet het allerhoogste zien wat bereikbaar is met de gestelde gegevens.

Men moet er geen oplossing in zien van een deel van het woningvraagstuk, maar veel meer een suggestie, een wenk, en als zoodanig kan de oprichting op een tentoonstelling doel treffen.

Het is niet bestemd om nagebouwd te worden, maar als resultaat van ernstige studie verdient het bestudeerd te worden, zoowel door den leek als door den vakman. Beiden kunnen er veel uit leeren en in de eerste plaats wel dit: elkander beter te begrijpen.

Brieven van Piet van Diever.

XIX.

Amice Redacteur!

Het seizoen der verkoudheden loopt gelukkig ten einde, men durft zijn neus weer eens buiten de deur te steken, om de zoele lentelucht op te snuiven, de kamer, waar men zich in den winter zoo behaaglijk voelde bij rustigen, arbeid lijkt ons een „verfluchtes dumpfes Mauerloch", wanneer wij even geproefd hebben van de weelde, die de natuur thans weder alom tentoonspreidt.

Het doet mij vooral genoegen voor de collega's, die lid zijn van allerhande vereenigingen, dat het seizoen der vergaderingen op zijn eind loopt en zij voor eenige maanden zich weder begeven mogen, waarheen zij willen, of waarheen hun werk hen roept. Immers de bouwkunstenaar kan zich toch eigenlijk niet wel tehuis gevoelen in slecht geventileerde vergaderzalen, zijn arbeidsveld ligt buiten, al is het dan ook niet altijd in park of bosch en wel eens nauw besloten tusschen hoog opgaande muren van belendende perceelen, het is toch onder den blauwen hemel, in zon en regen, in weer en wind, dat hij van logge hardsteenblokken en domme baksteenen, bouwwerken in elkaar weet te zetten, waar de wereld versteld van staat.

Je moet de menschen versteld laten staan, dat is noodig, om de aandacht te trekken en daar komt het toch maar op aan, als je naam wilt maken en geld verdienen.

Met vergaderen verdien je niet veel, het kost een massa tijd, als je een trouw bezoeker bent en wanneer je dan hier, dan daar heen, moet reizen, loopen de kosten ook nog aardig op.

Maar wanneer de Mei vergadering van de Maatschappij tot bev. der Bouwkunst achter den rug is, en dat zal nu niet lang meer duren, dan komt er verademing, voor de meeste, ook voor de ijverigste vereenigingsleden. Er zijn er wel, voor wie het vergaderen zoozeer een tweede natuur geworden is, dat zij ook in den zomer geen gelegenheid laten voorbijgaan en, als er maar ergens op bereikbaren afstand een congres gehouden wordt, daar bij moeten zijn, maar ik houd het met degenen, die daarvoor bedanken. Ik heb het weinigje vrijheid te lief, dat in de Europeesche maatschappij der twintigste eeuw nog voor een mensch is overgebleven, om mij vrijwillig allerlei banden en ketenen te laten aanleggen.

Door ervaring ben ik wijzer geworden; gij weet het wel, hoe ik vroeger ook lid was van talrijke vereenigingen, en van sommigen een ijverig lid zelfs, gij weet ook, hoe ik op zekeren dag tot het besef ben gekomen, dat ik nergens meer tijd voor had, geen tijd zelfs om te leven en dat was mij te kras.

Toen kwam er een verlangen naar vrijheid bij mij op, evenals onze voorvaderen, dat in den Spaanschen tijd of onze overgrootvaders dat in den Franschen tijd moeten hebben gevoeld en toen heb ik gedaan wat zij deden, het dwangjuk afgeschud.

Wij gaan het volgend jaar feest vieren, zoo lees ik in de couranten, wegens het afschudden van het Fransche juk.

Wij gaan feest vieren door middel van tentoonstellingen van stamboekvee, landbouwwerktuigen, huisvlijt-producten, in Amsterdam zelfs van bouwkunst zie ik. Het zal in Doesburg en in Schagen, in Zierikzee en in Appingendam tentoonstelling zijn, om overal te laten zien, hoe heilzaam dat afschudden van het Fransche juk heeft gewerkt. Het zal prachtig zijn, denk ik, en een feestelijke corvee, om van de eene tentoonstelling naar de andere te reizen, alleen heb ik een bezwaar en dat is, dat elke tentoonstelling aanleiding zal geven tot het houden van openings- en sluitingsredevoeringen met de noodige feestredenen daar tusschen in. Dat zal een stroom van welsprekendheid doen losbreken, waarbij de overstrooming van de Mississipi niets genoemd kan worden. Wanneer dat al zonder ongelukken afloopt zal het toch, dunkt mij, uitermate vervelend worden, dat alles te moeten aanhooren of lezen. Ik houd mij zelf, evenals wijlen Johan van Oldenbarneveldt, voor een goed patriot, maar ik gevoel toch niet heel veel voor het patriotisme, waardoor wij honderd jaar geleden onze onafhankelijkheid herkregen hebben. Het komt misschien, omdat wij te goed weten, wat wij van de helden van 1813, op enkele uitzonderingen na, te denken hebben, dat de figuren uit den Spaanschen tijd ons grooter en sympathieker schijnen, maar het is eenvoudig niet anders. De Hollanders der 16e en 17e eeuw waren andere kerels dan de negentiend-eeuwsche en hedendaagsche en het is zeker niet moeilijk er een verklaring voor te vinden, dat voor velen alleen die twee eeuwen onzer geschiedenis belangwekkend zijn en de rest niet de moeite waard. Die belangstelling heeft een bedenkelijke schaduwzijde in het overdreven hoog aanslaan van de waarde van alles wat ons uit die eeuwen is overgebleven.

Nu moet gij niet denken, dat ik ineens omgekeerd ben in mijn schatting van de waarde onzer monumenten. Ergerlijk vind ik het in de hoogste mate, wat men met het aardige jachthuis te Poeldijk gedaan heeft en droevig stemt mij het lot, dat aan het typische Aytta-gasthuis te Swichum te wachten staat, maar ik lamenteer niet mede over het verlies van die dingen evenmin als ik instem met de verzuchtingen, die geslaakt worden telkens, wanneer een Rembrandt naar Amerika verhuist. Dit laatste vind ik heelemaal niet erg, want de Amerikanen zorgen goed voor de kunstschatten, die zij zich weten te verwerven voor sommen, waartegen niet op te bieden is. Wanneer men hun kunstliefde naar die sommen afmeet, in Amerika kan men alles in dollars uitdrukken, dan komt men met een gewoon rekensommetje tot de eenvoudige conclusie, dat Amerika het meest kunstlievende land van onzen tijd is. Volgens Berlage heeft ook de bouwkunst vandaar veel te verwachten.

Maar om nu nog eens even terug te komen op onze kunstliefde, onze belangstelling voor oude kunst, ik begin hoe langer hoe meer te gelooven, dat die alleen op het papier bestaat en zich alleen uit in ijdele woorden. Want gelooft gij, dat wij na de laatste ergerlijke gevallen, die voorkwamen nu een wet zullen krijgen tot bescherming onzer monumenten? Minister Heemskerk denkt er niet aan, even weinig als aan de teruggaaf van het Raadhuis aan Amsterdam. Ik zie hem er zelfs op aan »dat hij niets van die grappen gelooft«, zooals de Génestet ergens zegt. Zoo iemand kent immers de waarde van hoogdravende redevoeringen, adresbewegingen en wat dies meer zij. »Als ik mij daaraan storen moest«, heeft mij indertijd op een audiëntie eens een minister toegevoegd, »dan zou regeeren niet mogelijk zijn« en hij had van zijn standpunt volkomen gelijk.

Ik kan mij dus heel goed voorstellen, dat zoo iemand maar niet alles gelooft, wat men hem komt vertellen en wat er ook om een zaak te doen geweest is, ten slotte naar eigen inzicht handelt. De Doorwerth-geschiedenis leverde daarvan dezer dagen een voorbeeld.

Aan de heeren, die zich het lot van dit oude kasteel hebben aangetrokken is niets meer of minder te kennen gegeven, dan dat zij 's ministers inzicht maar hadden te volgen, wanneer zij op rijkssubsidie wilden rekenen, en zij hebben met algemeene stemmen eieren voor hun geld gekozen. Niet erg heldhaftig, zou men zoo zeggen, de Utrechtsche kerkvoogden handelden flinker destijds, toen het de restauratie van de Domkerk betrof. Gij zult 't u wel herinneren het verschil van gevoelen over de afdekking van de koorkapellen dat gerezen was tusschen de heeren Cuypers en Nieuwenhuis.

Daarover is ook wat te doen geweest, zooveel, dat de zaak in het buitenland de aandacht van bouwmeesters en archeologen getrokken heeft.

Beide partijen hielden voet bij stuk, evenwel met dit gevolg, dat de heer Nieuwenhuis het sinds dien tijd zonder rijkssubsidie heeft moeten stellen en zich slechts tot gedeeltelijke herstelling moest bepalen, terwijl de kloostergang en toren een algeheele restauratie kregen. Toch denk ik altijd met een zekere voldoening terug aan deze geschiedenis, waarbij een Nederlandsch bouwmeester zooveel karakter toonde, dat hij zijn kunstinzicht niet verkoos prijs te geven voor eenige zakken vol zilverlingen.

In de Doorwerthsche eierengeschiedenis is er iets pijnlijks in de toepassing, en nog wel door een minister, van, het beginsel: „Ik betaal het en ik mag dus zeggen, hoe ik het hebben wil". Ik laat nu daar, wie hier gelijk had want dit doet aan de verderfelijkheid van het beginsel niets af. Vroeger, toen de kunst nog regels had, waarvan men niet zoo heel veel afweek, werd dit beginsel misschien ook wel in toepassing gebracht; ik stel mij ten minste voor, dat de bouwheeren, waar Hendrik de Keyser en Jacob van Campen mede te doen hadden, ook wel eens hun zin doordreven, maar daar was weinig kwaad bij. In onzen tijd van anarchie, waarin mode en snobisme zich in kunstzaken vaak het gezag aanmatigen, kan de toepassing van zulk een parvenu-principe bedenkelijke gevolgen hebben.

Men ziet het alweer in Rotterdam met de raadhuisprijsvraag. Gij zult het zien, als het er op aan komt dan doen de heeren daar met de architecten en hunne ontwerpen ten slotte precies wat zij willen.

Dat sommige der uitgenoodigden voor medewerking hebben bedankt, kan wel geen andere reden hebben dan deze overweging, anders bedankt men niet zoo licht voor een eervolle en betrekkelijk zeldzame onderscheiding. Maar de houding van de Permanente Prijsvraag-Commissie mag, al evenmin als die van het Doorwerth bestuur, heldhaftig heeten. Ik las daarover een zeer bezadigde beschouwing van den heer Hellendoorn in „Architectura". Vele collega's zullen het daarmede eens zijn, maar zij zal op de Rotterdamsche heeren geen den minsten indruk maken. Deze zullen versterkt zijn in hun meening, dat men zich van het bestaan der Nationale Prijsvraagregelen niet zooveel behoeft aan te trekken. Daar is wel veel drukte over gemaakt, maar men ziet het immers: „il y a avec le ciel des accommodements", en het blijkt nu, dat de architecten het met hun hooge eischen niet zoo bijzonder ernstig hebben gemeend.

Moeten wij er ons nu nog over verwonderen, dat men ons architecten niet »au sérieux« neemt als wij voor openbare kunstbelangen in het strijdperk treden?

Ik dacht, dat wij met die prijsvraag regelen nu wat gewonnen hadden, maar wat zagen wij? Een draconische toepassing, als het een particuliere vereeniging gold, die deed wat zij kon en wat hare middelen haar veroorlootden en strookte dat niet precies met de regelen, dan; »la mort sans phrase«. En nu, tegenover het gemeente-bestuur van de machtige handelsstad, een onwaardig transigeeren. Gij zult niet met twee maten meten! Neen waarlijk, daarmede zullen wij er niet komen.

Wat hebben wij noodig, om onze bouwkunst te verheffen, wat eischt ons vakbelang? Allereerst toch zeker, dat wij bij iedereen de overtuiging van den ernst en de zuiverheid onzer bedoelingen ingang weten te doen vinden. Zoolang men daaraan niet gelooft zullen wij weinig bereiken en eenvoudig thuis krijgen, wat wij verdienen.

Gelukkig is met het zomerseizoen de tijd van arbeid in de open lucht weer aangebroken. Ik hoop, dat die een verfrisschende uitwerking op den geest onzer collega's zal hebben, want ik meen, dat de misstanden waarover ik schreef voor een niet onbelangrijk deel veroorzaakt worden door den verderfelijken invloed van de bedorven atmosfeer der vergaderzalen.

Vale,

t. t.

13 Mei 1912. PIET VAN DIEVER.

Internationaal woningcongres.

Sedert eenigen tijd is de voorbereiding ter hand genomen van het 10de internationaal woningcongres, dat op uitnoodiging van de Nederlandsche regeering hier te lande zal gehouden worden. Thans is nader bepaald, dat het congres zal bijeenkomen in het Kurhaus te Scheveningen, op 8 September 1913 en volgende dagen. Waarschijnlijk zullen drie dagen worden ingenomen door vergaderingen en drie door bezoeken aan verschillende gedeelten van het land.

Z. K. H. Prins Hendrik der Nederlanden heeft, zooals reeds is vermeld, het beschermheerschap van het congres wel willen aanvaarden.

In het eere-comité hebben zich bereid verklaard zitting te nemen, als voorzitter de minister van binnenlandsche zaken, als ondervoorzitters de ministers van buitenlandsche zaken, justitie en financiën, de vice president van den Raad van State en de heer O. Lepreuse, directeur van de Belgische Nationale Bank en voorzitter van het bestendig comité van de Internationale Woningcongressen, en als leden de commissaris der Koningin in de provincie Zuid-Holland, de burgemeesters van Amsterdam, Rotterdam en 's-Gravenhage en de oud-ministers Goeman Borgesius, Lely en Cort van der Linden.

In het voorbereidend comité hebben als oprichters zitting de heeren: mr. D. Fock, voorzitter, oud-minister van koloniën; E. Deen, penningmeester, lid van den gemeenteraad van 's-Gravenhage; J. H. Faber, inspecteur van de Volksgezondheid te Zwolle; mr. J. Limburg, lid van de Tweede Kamer en voorzitter van het college van bijstand (Woningwet); mr. A. F. baron van Lijnden, burgemeester van Utrecht en voorzitter van het Nederlandsch Congres voor Openbare Gezondheidsregeling; W. de Man, lid van den Centralen Gezonheidsraad, door den minister van binnenlandsche zaken als diens vertegenwoordiger in het comité aangewezen; dr. W. H. Nolens, lid van de Tweede Kamer; J. W. C. Tellegen, directeur van het gemeentelijk bouw- en woningtoezicht te Amsterdam; F. M. Wibaut, lid van den gemeenteraad van Amsterdam; H. de Wilde, wethouder van 's-Gravenhage en mr. H. J. Nieboer, secretaris van het comité te 's-Gravenhage.

Deze oprichters hebben de vertegenwoordigers van het staatstoezicht op de volksgezondheid, van het bouw- en woningtoezicht van de groote gemeenten en van vereenigingen, die in het woningvraagstuk belang stellen, uitgenoodigd tot het comité toe te treden. Op deze uitnoodigingen zijn reeds verscheidene gunstige antwoorden ingekomen, zoodat het zich laat voorzien, dat weldra tot de definitieve samenstelling van het comité zal kunden worden overgegaan.

Prijsvragen.

Lijst der ingekomen Ontwerpen betreffende de Prijsvraag „LANDELIJKE WONING",
uitgeschreven door de Vereeniging van Nederlandsche Baksteenfabrikanten. Binnen den gestelden termijn van 1 Mei waren ingekomen de volgende ontwerpen:

No.	Motto	bladen.
1.	Baksteen	3.
2.	Klei	4.
3.	Eenvoud	4.
4.	Inhoud Hoofdzaak	3.
5.	Binnen Hoofdzaak	6.
6.	B in N (geteekend)	6.
7.	Buiten	4.
8.	Klei	4.
9.	Maison de Campagne	4.
10.	Beatus Vir	3.
11.	Baksteen	4.
12.	Vooruit	10.
13.	Waldesrausen	3.
14.	Anje	4.
15.	T.	4.
16.	Donia	4.
17.	Studie	4.
18.	Holland	4.
19.	Baksteen Vooraan	4.
20.	Medaillon in dubb. Cirkel	4.
21.	M.	3.
22.	W.	3.
23.	C. W.	4.
24.	Eenvoud	4.
25.	Arbeid	4.
26.	Ecma	5.
27.	M. (in cirkel)	4.
28.	Duo	3.
29.	Baksteen	4.
30.	Klei	1.
31.	Willen is Kunnen	4.
32.	Pace	4.
33.	Lente	4.
34.	Lente	4.
35.	Mei	4.
36.	Aan 't Water	4.
37.	Willen is Kunnen	3.
38.	12 baksteenen	5.
39.	Klei	4.
40.	Drie Klezoor	2.
41.	Sljucht en Rjucht	4.
42.	Risico	4.
43.	Baksteen XX	3.
44.	Dak	4.
45.	2 cirkels in vierhoek	4.
46.	Ernstig Streven	3.
47.	Récollectie	3.
48.	Klein maar Rein	3.
49.	Eenvoud	4.
49a.	Klei	4.
49b.	Eenheid	4.
50.	Handvorm	5.
51.	Lear	4.
52.	R. en G.	4.
53.	Ons Huis	4.
54.	Paraphe	4.
55.	Lente	4.
56.	Abif Hiram	4.
57.	Parel	4.
58.	Economie	4.
59.	22	4.
60.	Eenvoud	5.
61.	Klaverblad in Cirkel	3.
62.	C. D.	4.
63.	Eenvoud	4.
63a.	Kruis dwars door 3 cirkels	4.
64.	Andina	4.
65.	Thuys	4.

66.	Baksteen Boven Al	4.
67.	Klein Dennenbosch	3.
68.	Eerst Baksteen	4.
69.	Klei	4.
70.	Voila Tous	4.
71.	Buiten	6.
72.	D in dubb. Cirkel	3.
73.	Puzzel	4.
74.	F.	4.
75.	Geteekende Kip	4.
76.	Land	4.
77.	Doorentuin	4.
78.	Baksteen	4.
79.	C.	6.
80.	Begin	4.
81.	1 Mei	4.
82.	Geteekend Landhuis	4.
83.	Drie Cirkels	4.
84.	Amsterdam	4.
85.	„Oefening" in dubb. Cirkel	4.
86.	In Extremis	4.
87.	Lente	4.
88.	Eenvoud	3.
89.	Klei	6.
90.	T. in dubb. Cirkel	3.
91.	Studie	4.
92.	Mijn Illusie	4.
93.	Ons Drachtig Materiaal	4.
94.	Klei	4.
95.	Eenvoud	4.
96.	De Proef	5.
97.	Anny	4.
98.	Driehoek met Cirkel	3.
99.	In Dubio	4.
100.	Geef, Meesters in de Kunst, Kritiek.	4.
101.	Wie 't mag, die mag 't en wie 't niet mag, die moge 't niet meugen	4.
102.	Labor Omnia Vincit	4.
103.	Lente 1912	4.
104.	Bruutsteen	4.
105.	2 L in een G	3.
106.	Studie	4.
107.	Buiten	3.
108.	Cirkel in twee Driehoeken	4.
109.	Landelijk	4.
110.	A.	4.
111.	50 × 70!	3.
112.	7.34 M¹ kwadraat	4.
113.	88	3.
114.	Chi lo ca?	4.
115.	C.	4.
116.	K. K.	4.
117.	Landelijke Woning	4.
118.	vijf vierkantjes	4.
119.	Iris	4.
120.	Mei 1912	4.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 19. Officieel Gedeelte. Permanente Prijsvraag-Commissie Prijsvraag Stadion. Afdeeling Amsterdam Vergadering van 1 Mei 1912.

Woonhuis te 's-Hertogenbosch, arch. K. de Bazel, met afbeeldingen, en losse plaat.

De Auteurswet.

Jaarverslag van de Maatschappij t. b. d. Bouwkunst 1 Mei 1911—1 Mei 1912.

ARCHITECTURA No. 19. De Collectie Drucker Een nationale weldaad, een nationaal gevaar, door G. J. Rutgers.

Hollandsche kunstenaars in Duitschland, door Joh. Gerber (slot).

Prijsvragen, door Candidus.

De Prijsvraagregelen in het algemeen en die van het Raadhuis te Rotterdam in het bijzonder, door J. J. Hellendoorn.

Korte beschrijving van het Stadion te Stockholm.

DE BOUWWERELD No. 19. Echo's VI. Eene tentoonstelling van bouwkunst te Amsterdam in 1913.

De geschiedenis van den Sky-scraper.

Eenige aanteekeningen over stedenbouw der oudheid, door J. H. W. Leliman b. i. (vervolg).

DE INGENIEUR No. 19. Indrukken over Amerikaansche architectuur. Voordracht gehouden in de vergadering van 9 Maart 1912, door H. P. Berlage Nz. met afbeeldingen.

Statische berekening van gewapend beton-regenbakken, door W. M. Dudok, te Luit.-Ing., met afbeeldingen.

Ingezonden Stukken. De Twickelzaak, door Jhr. A. H. Op ten Noort. — Stationsinrichtingen te Rotterdam, door A. Plate c. i.

TECHNISCH WEEKBLAD (B. v. T.) No. 19. Officieel gedeelte. — Verslagen van vergaderingen. — Commissie voor de statistiek. — Ingezonden. — Bliksembeveiliging van het Vredespaleis te 's-Gravenhage — Vragenbus. — Gemengd. — Correspondentie.

DE AANNEMER No. 19. Wat is een staking? Overmacht en Opzeggingstermijn.

DE NEDERLANDSCHE KLEI-INDUSTRIE No. 45. Het drogerijvraagstuk in de baksteenindustrie. — Mededeelingen in verband met het in werking treden der Octrooiwet. — Mededeelingen.

HET HUIS OUD EN NIEUW No. 4. De April-aflevering van Eduard Cuypers' maandschrift bevat het vervolg van het artikel «Oud Zwolle» door F. A. Hoefer; de afbeeldingen hierbij zijn in hoofdzaak reproducties uit te Zwolle gedrukte incunabelen. Vervolgens treffen wij twee artikelen aan, die op textiele kunst betrekking hebben. Het eerste en belangrijkste is van de hand van den heer J. Six, die blijkbaar zich, bij zijne interessante studiën betreffende oud servetgoed, niet bepaald heeft tot de rijk versierde producten van dien aard, maar thans ook over het veelal eenvoudig Kruiswerk, Lavendel, Pavy en Pellen zeer wetenswaardige bijzonderheden weet mede te deelen, toegelicht door vele afbeeldingen, die, ondanks de bezwaren der reproductie, aan duidelijkheid weinig te wenschen overlaten.

Het tweede artikel handelt over kanten, onlangs tentoongesteld in de zalen van de firma Kleykamp te 's-Gravenhage en is mede door eenige zeer fraaie afbeeldingen geïllustreerd.

De rubriek «Toelichting bij de platen» geeft een beschrijving met afbeeldingen van de Filiaal der Ned. Handel-Maatschappij te Weltevreden.

Varia.

HET AYTTA-GASTHUIS TE SWICHUM.

(Ontleend aan het Zondagsblad van de Leeuwarder Courant.)

„Geen muren
Verduren
Der uren
Geweld."

Het einde van het gebouwtje, dat ons nog aan Viglius van Aytta herinnert, zijn naam nog op een steen in den gevel draagt, schijnt thans nabij. Ook hier zijn dr. Schaepmans woorden van toepassing, die wij lezen in zijn Aya Sofia:

„De scheppingen der menschen
Verrijzen en vergaan."

Ongeveer drie en een halve eeuw staat het daar op de terp, bij Swichums kerkje, als Gods- of gasthuis gesticht en als zoodanig in stand gehouden, tot er tengevolge van de tijdsomstandigheden een andere bestemming aan werd gegeven. Ouden van dagen uit vele geslachten was het een veilig verblijf, maar hoe sterk het mocht wezen, ook zijn avond brak aan en, minder goed onderhouden dan het kerkje, heeft het als particulier eigendom nog eenige jaren lang een sobere huur opgebracht, tot de overheid in naam der Woningwet het eindoordeel uitsprak —

de onbewoonbaarverklaring. Met groote letters staat het op de reepen papier, die men op de deuren geplakt heeft.

De laatste bewoners — één gezin, in het kamertje bij de poort, die maar voor de helft meer in wezen is en waarvan de zware steenen ingeslepen zijn — moeten met 12 Mei verhuizen en daarna wordt Aytta's Godshuis afgebroken, ten einde het gedeelte van de terp, waarin het gefundeerd is, te kunnen afgraven, want voor dat doel heeft de grond een goede warde. Dan blijft de kerk op het overgebleven stukje terp — een groot gedeelte is voor weinige jaren al weggegraven — alleen staan als getuige uit den tijd, toen Aytta's geslacht bloeide en geleerde mannen voortbracht.

Er is een warm gesteld pleidooi voor het behoud van het Godshuis geschreven, in het najaar van 1910, door den heer G. Veenstra, architect te Leeuwarden, wiens artikel wij destijds uit de „Bouwwereld" overnamen. In de finesses heeft hij de bouwkundige waarde van het oude en zeer vervallen overblijfsel van Viglius' stichting geschetst. En hij was niet de eerste, die daarvoor een goed woord deed. Bijna veertig jaar geleden waren er ook menschen, die vreesden, dat het gasthuis van den aardbodem zou verdwijnen. Een bekend Leeuwarder, de heer mr. Verwer, nam toen de pen op en schreef in de „Leeuwarder Courant" van 24 Februari 1874 het volgend artikel:

„Ten jare 1573 is te Swichum gesticht het Godshuis of Hospitaal, tot op dit oogenblik daar nog bestaande. Dit Godshuis — gecontocomium — opgericht door een der beste en geleerdste mannen, waarop Friesland in zijn geschiedenis kan wijzen, door Viglius ab Aytta van Swichum, is zijn ontstaan verschuldigd aan de piëteit, waarmede Viglius de nagedachtenis in eere hield van Berent Bucho van Aytta, zijnen oom, aan wiens goede en vrome zorgen hij zijn opvoeding en daardoor voor een goed deel ook de schoone loopbaan te danken had, waarop hij ten jare 1573 het geluk had, terug te kunnen blikken.

Het werd opgericht, zooals Viglius zegt „omni meliore forma et modo nobis possibili", met consent van den koning blijkens octrooij van Mei 1572, binnen het dorp Swichum, in de Kleine Buren, ter plaatse waar het nog te zien is, en was bestemd tot opneming van zeven oude menschen, drie of vier mannen en de overige vrouwen, te kiezen door den tijdelijken bezitter van het stamhuis der Aytta's te Swichum, uit de arme, doch onbesproken ouden van dagen van Swichum, de naastbijgelegen dorpen of van Leeuwarden, terwijl de gekozen oude lieden hun leven lang in het Godshuis mochten blijven en daar zouden worden onderhouden uit de goederen, door den stichter te dien einde aan het gasthuis verbonden. „Die oude lieden waren verplicht, in de kerk te Swichum de jaardiensten, ter lafenisse van 's stichters ziele te houden, bij te wonen, evenals dagelijks de mis en andere goddelijke diensten — zoo die in de kerk van Swichum zullen gedaan worden."

De loop, dien de geschiedenis in die dagen heeft genomen, maakte den ouden lieden de naleving dier verplichting onmogelijk „et ad impossibile nemo tenetur", zoodat het ontbreken dier voorwaarde aan het wezen van het Godshuis niets kan hebben veranderd.

Viglius had in 1573 voor het Godshuis geassigneerd de somma van 12.000 gulden — elke gulden van 20 stuivers Brabants — in renten op de staten van Holland en de stad Amsterdam, welke assignatie de stichter in 1576 heeft ingetrokken en tot meerdere zekerheid gewijzigd in de making eener rente, ten bedrage van f 650 's jaars op zekere Bildtlanden in Friesland en wel te St. Jacobi-Parochie, in den Dirk-van-Wijngaardenkavel, en een andere rente van f 350 's jaars op Zijner Majesteits domeinen in Friesland, met bepaling, dat, zoo die renten immer werden gelost, de principale penningen, daarvan verkregen, wederom in andere aan te koopen goederen of renten moesten worden belegd.

Uit de opbrengsten moest jaarlijks o. a. aan ieder der bewoners van het Godshuis, behalve andere prestatiën in brood, turf, etc. worden uitgekeerd 20 goudguldens.

Het is schrijver dezes nog niet mogelijk geweest na te sporen, hoe het in den loop der tijden met de goederen van het Godshuis gegaan is, doch het schijnt, dat die renten afgelost en andere eigendommen aangekocht zijn, terwijl nog in het begin van deze eeuw, vermoedelijk tot 1818 aan de bewoners van het Godshuis de bepaalde giften zijn uitgekeerd.

Ook wil het gerucht, dat in de plaats door zekeren Sijbren Jacobs Postma 30 pondematen land, te eeniger tijd tot dit Godshuis behoord hebbende, zouden zijn begrepen, terwijl mede omtrent drie zoogenaamde zevens — de Speijaartszeven, te Swichum — hetzelfde vermoeden wel eens wordt geopperd.

Ten aanzien van de laatstbedoelde stukken land werd in 1839 de vroegere bezitter als van ouds tot betaling van de slattingskosten naar de daarop liggende floreenen gesommeerd, doch van die betaling ontheven, toen hij aantoonde, geen landerijen te Swichum in eigendom te bezitten; vermoedelijk stonden die landerijen vroeger tot het Godshuis in betrekking.

Het hospitaal was met consent der kerkvoogden gesticht op des pastoors land, tegen een zekere recognitie; dit land groot 3 pondematen is verkocht voor f 80, denkelijk in de periode tusschen 1795 en 1815, toen het, uit gemis van alle toezicht, met zoovele kerkelijke goederen evenzoo is gegaan.

Tot opzichters werden benoemd de eigenaar van Aytta's stamhuis te Swichum en de tijdelijke pastoor en praebendarius van die plaats; van dat stamhuis is bij testament door Viglius als erfgenaam ingesteld zijn achterneef Viglius, zoon van zijn neef dr. Hector van Aytta en, bij ontstentenis van dezen, zijne beide broeders, onder dien verstande, dat de gezamenlijke goederen te Swichum immer in de familie Aytta moesten verblijven, terwijl verder in dat testament van 1577 voorkomt:

„mijne neven en hunne rechtverkrijgenden vraag en bezweer ik, dat zij mijne stichtingen in het dorp Swichum getrouwelijk ten eeuwigen dage trachten in stand te houden en dat zij nimmer ter eigenen bate iets mogen aanwenden of nimmer iets daarvan zich zullen toeëigenen, terwijl ik hen, steunende op hunne trouw, ook het jus patronatus en de begeving daarvan nalaat."

Zoo sprak Viglius, wiens eerlijkheid zoo algemeen erkend en zoo treffend was, dat „auf seine Redlichkeit der Betrug rechnete" (Schillers Geschichte des Abfalls der Vereinigte Niederlände).

Of nu het vertrouwen van Viglius te groot was dan of aan tijd en omstandigheden de schuld is te wijten, kan althans vooralsnog niet beslist worden, doch vast staat het, dat die „nepotes" aan de Cristiana Charitas, die mede het motief was van Viglius' piëteit, niet meer die renten, noch iets van wat in den loop der tijden daarvoor in de plaats kwam, kunnen verantwoorden.

Wat evenwel tot heden nog aan het verderf is ontkomen, dat is het Godshuis zelve; nog staat te Swichum het wel is waar oud en verwaarloosd, maar door de liefdadige hand der stichters hecht gebouwde Godshuis, in welks gevel een steen aanduidt, dat het „Aytta's Godshuis" is.

In de „Leeuwarder Courant" van Vrijdag 13 Febr. l.l. komt voor eene advertentie, waarin de openbare verkoop wordt aangekondigd van een huis met erf, het zoogenaamde Aytta Godshuis, door onderscheidene huurders bewoond.

Inderdaad wordt het Godshuis ten deele bewoond, niet meer door ouden van dagen, voor wien de avond van hun leven verhelderd wordt door het licht der liefde van den

stichter, maar door huurders, die aan den eigenaar van het Godshuis twintig gulden huur betalen.

Die huur, ingevoerd onder het voorwendsel, dat daarvan dan het treurig overblijfsel van de schoone stichting zou worden onderhouden, schijnt evenwel daartoe niet te zijn aangewend en thans zijn de bewoners in 1873 allen, als huurders, bij exploit gesommeerd, op 12 Mei 1874 het Godshuis te verlaten, dat dan blijkens de boven aangehaalde advertentie in het openbaar — wellicht voor afbraak — aan den meestbiedende verkocht zal worden.

Er ontbreekt hier te lande nog immer eene wet, die voorziet in het beheer van stichtingen, niet vallende onder eene der rubrieken, bij de armenwet omschreven.

Tijdens de souvereiniteit der provinciën voorzag het hof door arbitraire sententiën in die behoefte, zooals b.v. is geschied ten opzichte der Bolswarder kamers te Leeuwarden; thans zal die zorg bij de regeeringslichamen, althans niet meer bij de rechtelijke collegiën, berusten.

Aan de stichting van Viglius waren echter ook verbonden praebenden voor een schoolmeester met zes scholieren of clerken; het oppertoezicht in zake die praebenden — later in studiebeurzen vervormd — aan Gedeputeerde Staten opgedragen, zoude er wellicht toe kunnen leiden, dat dit collegie, op grond van dat verband, aanleeiding mogt vinden, de zaken betreffende het Aytta Godshuis, waarmede, naar het schijnt, al spoedig na de stichting de staten van Friesland zich wel eens geoccupeerd hebben, tot een punt van onderzoek te maken; bemoeiingen van die zijde zouden misschien tot gevolg kunnen hebben, dat althans de voorgenomen verkoop werd gestaakt en daardoor althans de laatste herinnering bewaard worde, die nog overig is van het vele, dat door den stichter voor zijn edel doel bestemd werd."

Leeuwarden, 21 February 1874.

Mr. L. G. V.

Of het den schrijver van toen gelukt is, het lot, dat Aytta-gasthuis bedreigde, bijna een halve eeuw uit te stellen? De bewijzen daarvan hebben wij niet gevonden. Zoo ja, dan heeft hij althans iets verkregen. Maar een trachten tot instandhouding ten eeuwigen dage, waarvan de stichter in zijn testament sprak, wie onzer zou dat van menschen durven hopen?

Gemengd Nieuws.

BINNENLAND.

De Kloosterkerk te 's-Gravenhage.

Onrustbarende berichten hebben dezer dagen de ronde gedaan in de pers over den hoogstgevaarlijken toestand van de bekapping der Kloosterkerk, die aanleiding gaf, niet zooals gemeld werd op last van het bouwtoezicht, maar op last van Kerkvoogden uit eigen beweging, tot sluiting van het gebouw.

Nu willen wij niet beweren, dat het zoo erg niet is met die bekapping, want inderdaad moeten bij eenige herstellingen aan de muren balkkoppen zijn blootgekomen in bedenkelijken staat van vermolming, maar wij meenen er toch wel op te mogen wijzen, dat er in de sluiting niets anders te zien is dan een verstandigen veiligheidsmaatregel en volstrekt geen bewijs, dat het gebouw zoo verwaarloosd zou zijn, dat er onmiddellijk gevaar voor algeheele instorting van kap en daktoren zou bestaan.

Zoo wordt de zaak door sommigen voorgesteld, zonder dat er daarbij aan gedacht wordt, dat die voorstelling een plichtverzuim veronderstelt, dat hier zeker niet aanwezig is.

Reorganisatie Academie van Beeldende kunsten te 's-Gravenhage.

Het bestuur van de Academie van Beeldende Kunsten te 's-Gravenhage, heeft den gemeenteraad verzocht, het jaarlijksche gemeentesubsidie van f 33.000 te willen verhoogen tot f 50.000. In verband met een voorgenomen belangrijke reorganisatie en uitbreiding van het onderwijs (van het Rijk is gevraagd f 23.250 van de provincie f 6500 meer).

Beoogd wordt: 1e. den dagcursus voor bouwkunde te veranderen in een twee-voljarigen en den winteravond-cursus voor bouwkundigen in een vierjarige Middelbare Technische school;

2e. den bouwkundigen in de avondcursus gelegenheid te geven om na een 5-jarigen cursus tot bovengenoemde Middelbaar Technische school, hetzij in den dagcursus of in den winteravondcursus te worden toegelaten;

3e. voor hen, die hunne studiën verder willen voortzetten dan in het programma der Middelbaar Technische school is omschreven, daartoe in een één-voljarigen dagcursus of in een tweejarigen avondcursus de gelegenheid te geven;

4e. voor de studie voor verschillende teekenakten een één- à twee-voljarigen dagcursus te geven; voor de studie voor een viertal andere akten kan met betrekkelijk kleine uitbreiding voor het onderwijs, de bestaande vierjarige cursus worden gevolgd.

Voorts zal het noodig zijn onderwijs te geven in rekenen en Nederlandsche taal, stel- en meetkunde, natuur- en werktuigkunde; Fransch, Duitsch en Engelsch.

Met aandrang verzoekt het bestuur, de subsidie-verhooging te doen ingaan met 1 Januari 1913, ten einde ten spoedigste de aangegeven uitbreiding, van het onderwijs tot stand te kunnen brengen, omtrent welke uitbreiding in alle deelen overleg is gepleegd met den heer H. J. de Groot, inspecteur M. O.

Rijks Akademie van Beeldende Kunsten.

Reeds sedert langen tijd werden onderhandelingen gevoerd tusschen de regeering en het gemeentebestuur van Amsterdam over den bouw van een nieuwe rijksakademie van Beeldende kunsten. Naar men weet is het tegenwoordig gebouw aan de Stadhouderskade geheel onvoldoende voor de groeiende behoefte, en heeft men het denkbeeld om door verbouwing de noodzakelijke vergrooting te verkrijgen moeten laten varen.

Thans is, naar wij vernemen, tusschen het rijk en de gemeente voorloopig overeenstemming verkregen, op dezen grondslag dat Amsterdam, gezien het groote belang dat het bezit der rijksacademie van beeldende kunsten voor de hoofdstad heeft, zich verbindt tot het beschikbaar stellen van een terrein in de uitbreiding-zuid, en het betalen van de bouwsom, te zamen eene waarde van f 800 000 vertegenwoordigend. Daarentegen zou de jaarlijksche rijksbijdrage verhoogd worden.

In dezen geest zou eerlang een voorstel den raad bereiken.

Het ligt in de bedoeling in de nieuwe akademie het onderwijs ook tot de bouwkunst uit te strekken.

Het Hbld. teekent hierbij aan:

Naar ons ter bevoegder plaatse bleek, is de overeenstemming, welke tusschen de Regeering en het gemeentebestuur is getroffen omtrent den bouw van een nieuwe Rijks-Academie van Beeldende Kunsten op een gedeelte van het terrein van de Uitbreiding-Zuid, nog zeer voorloopig. Eerst wanneer de onteigenings-procedures tot in hoogste instantie gevoerd zijn, zal er een definitieve beslissing genomen kunnen worden.

Door den dood van den heer J. A. Sillem, die de onderhandelingen leidde, is er bovendien stagnatie ontstaan.

Alkmaar. B. en W. hebben den raad dezer gemeente voorgesteld het personeel bij den dienst der gemeentewerken uit te breiden in verband met de voortdurende toeneming van werkzaamheden. In overeenstemming met het gevoelen van de commissie van bijstand voor de publieke werken geven zij in overweging over te gaan tot de aanstelling van een civiel- of bouwkundig ingenieur (diploma Delft) liefst met eenige jaren praktijk en niet ouder dan 35 jaar (dan wel van een bouwkundig gediplomeerd opzichter met practische ervaring) op een jaarwedde van f 1700 — f 2000.

— Te Nijmegen worden pogingen gedaan voor het aanrichten van een tentoonstelling aldaar in 1913 van Romeinsche oudheden, inzonderheid van voorwerpen, welke in die gemeente en hare omgeving zijn opgegraven. Belangrijke verzamelingen zijn in het gemeente-museum, het museum Kam, het museum van het Canisius-College en te Leiden in het Rijksmuseum van oudheden.

Men wenscht de tentoonstelling te houden tijdens de elders in voorbereiding zijnde tentoonstellingen.

Doorwerth.

Dezer dagen heeft te Arnhem de algemeene vergadering plaats gehad der vereeniging de Doorwerth.

De minister van binnenl. zaken had indertijd voor de verleening van rijkssubsidie de voorwaarde gesteld, dat het kasteel bij de herstellingswerken zou teruggebracht worden in den oorspronkelijken staat. Op de laatste algemeene vergadering der vereeniging echter, na een krachtig pleidooi o. a. van Dr. Kalf, en tegen het gevoelen van de heeren De Stuers en Cuypers in, is besloten een poging te doen om vrijheid te verkrijgen ook enkele gedeelten te behouden, welke in den loop der eeuwen aan het gebouw waren toegevoegd, die dus een beeld geven van de meerdere eischen, welke de slotheeren geleidelijk aan hun verblijf gingen stellen.

De minister bleef evenwel bij de eenmaal gestelde voorwaarde en zoo heeft het bestuur in deze vergadering in behandeling gebracht zijn voorstel

HINSE & VAN ELLINKHUIZEN. Uitvoering van werken in Gewapend en Ongewapend Beton
Voorl. Ontwerpen en Begrootingen gratis.
Nassaukade 504. Telef. 1258. AMSTERDAM.

om zich neer te leggen bij de beslissing van den minister, waarbij deze de verwijdering van de bedoelde gang blijft vorderen, welk voorstel met algemeene stemmen is aangenomen.

Hierop volgden eenige mededeelingen, o. a., dat het kasteel in het afgeloopen jaar door omstreeks 6000 betalende personen is bezocht; dat de herstelling nu zoo ver is gevorderd, dat eenige vertrekken geschikt zijn tot opneming van voorwerpen, waarom weldra een begin zal worden gemaakt met het plaatsen daarvan, zoodat nu reeds het gebouw zal gaan beantwoorden aan zijn bestemming als museum. Verder werd meegedeeld, dat in 1913 in een der vertrekken waarschijnlijk een genealogisch-heraldieke tentoonstelling zal worden gehouden.

— De opgravingen naar de Castra Romana, op de Peutinger kaart aangegeven als het Forum Adriani, op het weiland naast het buitengoed Arendsburg te Voorburg zullen wederom aanvangen den 20 Mei en tot 10 Juli duren. Ze zullen plaats hebben, evenals voorheen, onder leiding van dr. J. H. Holwerda. Ook thans zullen toeschouwers zooveel mogelijk worden geweerd.

Dr. Holwerda rectificeerde dit bericht met de volgende opmerkingen: »De onde meening dat wij daar het Forum Hadriani (van de Peutingerkaart) zouden ontgraven mag thans wel met zekerheid op grond der resultaten van de vorige jaren worden tegengesproken.

De bewering, dat ook thans toeschouwers zooveel mogelijk zullen worden geweerd is onjuist. Integendeel heeft het bestuur der Vereeniging Arentsburg ook dit jaar weer besloten, het terrein elken dag na drie uur open te stellen voor bezoekers, voorzien van een toegangskaart. De heer Aug. Sassen in Den Haag, de secretaris der Vereeniging, zal zeker niemand afwijzen, die hem om zulk een kaart verzoekt.

Vacante Betrekkingen.

— Bouwkundig Opzichter-Teekenaar, zie adv. in dit No. (1)

— Opzichter-Teekenaar te Groningen, zie adv. in dit No. (1)

— Aankomend Teekenaar-Opzichter, zie adv. in dit No. (1)

— Leeraar voor de burgerlijke bouwkunde aan de Middelbare Technische school voor Bouwkunde te Sneek, jaarwedde f 1800. Tot aanbeveling dienen de akte Me en M2. Indiensttreding 1 Juli 1912. Inlichtingen te bekomen bij en stukken te zenden aan den directeur der school, Stationsstraat 173, vóór 29 Mei 1912. (1)

— Opzichter-Teekenaar bij de eerste Drentsche Stoomtram-Maatschappij, voor aanleg van Tramlijnen en bruggen, tevens bekwaam in opmeten, uitzetten en waterpassen. Salaris f 100.—. Brieven aan de Directie te Hoogeveen. (1)

— Architect of Bouwkundig-Ingenieur, als deelgenoot, voor de oprichting van een bureau te Rotterdam. Brieven, No. 18262, bureau der N. Rott. Courant. (1)

— Bouwkundige in een fliinke Aannemerszaak in waterbouwkundige werken als Deelgenoot. Benoodigd kapitaal pl.m. zeven mille. Br. lett. B. A., Boekh. Claterbos, Almelo. (1)

— Bouwkundig Opzichter-Teekenaar, bekend met fabrieksbouw. Brieven onder No. 17756, aan het bureau der N. Rott. Courant. (1)

— Opzichter-Teekenaar en 1e kl. Teekenaar. Brieven onder lett. R. N. 891, N. v. d. D. (1)

— Jongmensch, bekend met bureauwerk en praktijk op Technisch Bureau. Brieven lett. X. Nijgh & Van Ditmar, Amsterdam. (1)

— Bouwkundig opzichter, bekend met boerenhuizingen. Aanbiedingen schriftelijk, onder letter H, in te zenden bij den heer Th. v. d. Meulen, ijzerhandel te Bolsward. (2)

— Bouwkundig Opzichter-Teekenaars, zelfstand. kunnende detailleeren en directie voeren. Aanvangsalaris f 80.— tot f 90.— per maand, bij de Maatschappij tot Bouw en Exploitatie van Gemeentebedrijven te Utrecht, Maliebaan 98, Br. aan de Directie der genoemde Maatschappij. (2)

— Leeraar in de Natuur- en Werktuigkunde aan de Avondschool voor Handwerkslieden te Dieren, ten minste 4 uren per week in de maanden October tot en met Maart, bezoldiging f 175 per jaar. Stukken in te zenden ten Gemeentehuize van Rheden te De Steeg voor 26 Mei e.k. (2)

— Teekenaars, op Apparatenfabriek. Brieven onder no. MR 519, Nieuws van den Dag, Amsterdam. (2)

— Werktuigkundige op een Technisch Bureau, goed Teekenaar en practische ervaring. Brieven lett. JN 516, Nieuws van den Dag. (2)

— Bouwkundig Opzichter-Teekenaar gezocht door J. E. Van der Pek, Ingenieur-Architect, Weteringschans 231, Amsterdam. Zich aan te melden Maandag, Dinsdag en Woensdag van 10—12. (2)

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Trottoir-, Terrazzo- en Graniettegels, Trottoirbanden, Kunstgraniet, Drijfsteen, Tennisbanen, enz. — — —

„HET WINKELHUIS"
TECHNISCH BUREAU EN WERKPLAATSEN
NIEUWE KERKSPLEIN 16 - HAARLEM
FABRIEK VAN Pui- en Winkelbetimmeringen — Complete Winkelinrichtingen — —

R. TIMMAN. Stoom-Timmerfabriek „DE ATLAS".
— Prijsopgaven worden op aanvraag verstrekt. —
HOUTHAVEN, AMSTERDAM. — Tel. 3905.

WATERBRONNEN, ONTIJZEREN HARDEN
N.V. DIEPBOOR Mij. „VULKAAN", v/h. J. DE BOER & Co., LEEUWARDEN

H. J. WESSELS, Amsterdam.
Heerengracht 109-111. — Telef. 1037. -- P.O. Box 881.
Handel in Binnen- en Buitenlandsche fijne Houtsoorten.

G. J. A. TRESTORFF, voorheen G. VAN HEERDE.
AMSTERDAM. — Opgericht 1830. — Telefoon 1551.
Brandkasten, Kluisdeuren, Safe-Deposits, etc.

Staaldraadwarenfabriek „AMSTERDAM"
Haarlemmerweg 329 te AMSTERDAM.
Telef. Interc. 478.
Draadvlechterij.
Fabriek van Hek- en IJzerwerken.

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN. WAAL- EN RIJKVORM.

TOCHT-AFSLUITING.
WARMTEBESPARING door
TOURNIQUET deuren.
Garnituur voor gewone deuren of veiligheidsdeuren geheel gereed levert
CRUYFF, AMSTERDAM, N. Z. Voorb.w. 146. Tel. 2701.
Geleverd aan Beurs Amsterdam en Rotterdam, vele Café's en Kantoorgeb.
Prospectus gratis en franco.

A. VAN DE MORTEL, TILBURG.
Fabrikant Cementtegels, -

M. Noorlander, Rotterdam.
Natuursteen - Bouwmaterialen. Noordsingel 132.

NAAML. VENN. voorh. A. SINGELS Azn.,
DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.
Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van
BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

PAPIERSTUC voor PLAFOND- en WANDVERSIERING in alle stijlen en volgens teekening.
Vraagt gratis Brochure en Prospectus aan de Opgericht 1890. - Tel. Int. 3618.
EERSTE NEDERLANDSCHE PAPIERSTUCFABRIEK
VOORHEEN BENNEWITZ & CO - - AMSTERDAM.

47STE JAARGANG. ZATERDAG 25 MEI 1912. No. 21.

DE OPMERKER.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau »DE OPMERKER", Stephensonstraat 92, 's-GRAVENHAGE.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . f 5.—
Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België . . . . . (Uitsluitend bij vooruitbetaling) » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.—
het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.

Het Vredespaleis.

(Met een plaat.)

In 1906 bracht de prijsvraag voor het Vredespaleis ons land in rep en roer, in 1909 werd de Bovenbouw aanbesteed en in 1912 staat het er, nog wel niet voltooid in alle onderdeelen, maar het staat er toch, en de verdere voltooiing zal op het uiterlijk aanzien niet veel invloed meer uitoefenen.

Wel zal de naaste omgeving nog ingrijpende veranderingen moeten ondergaan, zoo er van de slecht gekozen situatie nog iets wil terechtkomen.

Dat de terreinkeuze ongelukkig was hebben wij van begin af aan gezegd en nu het gebouw er staat kan iedereen zich daarvan overtuigen.

De landschapskunstenaar zal nu moeten toonen wat hij vermag, maar met de handigste kunstgrepen kan hij toch aan de situatie niets veranderen. Hij kan den voorgrond wat opknappen, maar achtergrond is er niet veel overgebleven, want de achtergevel nadert vrij dicht aan den vijver, die het Zorgvlietterrein scheidt van de Groot-Hertoginnelaan, zoo dicht, dat een park-aanleg van eenige beteekenis daar niet gemaakt kan worden.

Slechts aan de Westzijde, waar Zorgvliet ligt, is dit nog mogelijk, wanneer daar niet te veel moet worden opgeofferd aan het streven, om de aandeelhouders der maatschappij Zorgvliet een fatsoenlijk dividend te bezorgen.

Wanneer wij nog eens drie jaren verder zijn, zal men waarschijnlijk wel kunnen beoordeelen, wat hiervan terecht gekomen is, maar de hinderlijke misstand, die nu bestaat, en welken men had kunnen voorzien, veroorzaakt door de onaanzienlijke huizen van Anna Paulownastraat en Laan van Meerdervoort, die een zeer leelijke begrenzing aan de Oostzijde van het voorplein vormen, zal, wie weet hoe lang nog, blijven bestaan. Een maskeerende beplanting zal hier moeilijk zijn aan te brengen.

Hoog gespannen is onze verwachting niet, maar wij willen niet op de toekomst vooruitloopen en hopen, dat het den tuinarchitect gelukken moge, trots alle moeilijkheden, een meesterstuk te leveren. Eervol is voorzeker de opdracht, die hem ten deel viel, of zij ook dankbaar zal zijn, zal nog moeten blijken en het zou ons niet verwonderen, als hij bij een zijner bezoeken aan de Residentie, waar zooveel ruimer en mooier gelegen terrein beschikbaar was, verbaasd heeft gestaan over de keuze van het hoekje waar men het monument der vredesbeweging heeft neergeplakt.

„Kijk, daar zie je het torentje van het Vredespaleis," zegt de Hagenaar tot zijn kennis van buiten, die een dagje over is. En inderdaad in allerlei onaanzienlijke straten ziet men het onverwachts boven de pannendaken uitsteken. Het is gelukkig, dat Cordonnier Den Haag maar zelden bezoekt en waarschijnlijk maar weinig Hollandsch verstaat, anders zou hij zich dagelijks kunnen ergeren aan dat „torentje".

Wij hebben het bekroonde prijsvraag-ontwerp nog eens voor den dag gehaald. Wanneer men dit voor zich heeft, dan is er niet veel scherpzinnigheid noodig, om te ont-

waren, dat hier geen torentjes bedoeld zijn, maar torens, die als machtige pylonen den voorgevel flankeeren, van verre zichtbaar, domineerend het silhouet der stad, als de torens van een kathedraal, en de plaats aanwijzend, waar het monument staat, ieder, die er heen wil, den weg wijzend langs ruime hoofdwegen, in stijgende lijn voerend van het niveau der gewone straten naar de hoogte, waarop zich de tempel des vredes verheft.

Men zou zoo meenen, dat dit er bij behoorde, dat een tempel op een berg behoorde te staan, of zoo men geen berg heeft, dan op een heuvel, desnoods op een heuveltje, maar wat heeft men hier alweder gedaan? De twee meters grond, die op het gekozen terrein boven het straat-niveau aanwezig waren, heeft men eerst zorgvuldig weggegraven, opdat het gebouw toch vooral niet te hoog uit den grond zou oprijzen en dit oogmerk is volkomen bereikt. Van den Scheveningschen weg gezien, komt het nu reeds voor, alsof het gebouw te laag staat, vooral wanneer men het ziet van den zoogenaamden hoogen weg, het wandelpad, dat bij de Israëlietische begraafplaats begint. De sterk sprekende horizontale lijnen van onderbouw en kroonlijst beheerschen dermate de hoofdverhouding van den gevel, dat deze lager schijnt dan hij is. De hooge borstwering, het hooge dakvlak, met drie horizontale rijen dakkapellen, maken de overheersching van het horizontalisme volkomen, en de toren staat er met zijn verticale lijnen bij, alsof hij er niets aan doen kan en hij kan er ook niets aan doen. Hij kan het niet helpen, dat hij niet in staat is het evenwicht in den gevel te bewaren, nu men zijn tweelingbroeder heeft weggelaten en in diens plaats een topgeveltje heeft gemaakt. Hij heeft er niets aan kunnen doen, dat hij het zwierig kleed niet gekregen heeft, dat Cordonnier aan zijn torens had toegedacht. Zijn kleine broer, de dakruiter, heeft ook al al zijn élégance moeten inboeten en de gevel zelf, de rijke lucarnes, die in het bekroonde ontwerp op gelukkige wijze de eentonigheid van het groote dakvlak verbraken. Het is jammer, dat vooral de voorgevel zoozeer heeft moeten lijden onder de aangebrachte bezuinigingen, bij de zijen achtergevels valt dit veel minder in het oog. Zoo die bezuinigingen niet noodig waren geweest, zouden wij heel wat anders gezien hebben, een Fransch gebouw, zal men zeggen, een bravoure-stuk. „A la bonne heure" antwoorden wij met een Fransch spreekwoord, in elk geval een kunstwerk uit één stuk.

Wanneer men een internationale prijsvraag uitschrijft, krijgt men internationale ontwerpen. Bekroont men een Rus of een Spanjaard, dan krijgt men Russische of Spaansche architectuur. Maar wat verkrijgt men, wanneer men in een typisch Russisch of Spaansch ontwerp aan het bezuinigen en wijzigen gaat?

Wij zullen het aan anderen overlaten, die vraag te beantwoorden, die puzzle op te lossen. De stijlgeleerden, die na ons komen, moeten die quaestie maar uitmaken. Er is nog menig ander raadselachtig en duister punt in de bouwgeschiedenis van het Vredespaleis op te helderen; ook dat kunnen wij aan een volgend geslacht overlaten.

Feitelijk in drie jaren tijds is de Bovenbouw verrezen, een bouwmeester der middeleeuwen zou het niet gelooven en zelfs voor onzen tijd is het een praestatie van beteekenis, uit een technisch oogpunt wellicht een prachtig resultaat te noemen.

Maar de vraag dringt zich aan ons op, of ook het artistieke resultaat prachtig mag worden genoemd en of wij een monument verkregen hebben, dat onzen tijd tot eer zal strekken in het oog van den lateren kunsthistoricus.

Onder de middelen, die dienstig kunnen zijn een gezonde ontwikkeling onzer bouwkunst te bevorderen, wordt ook vaak aangeprezen de toepassing van het beginsel, te trachten te werken in den geest der meesters van het voorgeslacht. Een uitstekend beginsel, al is het dan ook moeilijk te omschrijven, wat eigenlijk met dien geest bedoeld wordt. Zonder daarop nader in te gaan, meenen wij, dat de methode, gevolgd bij de stichting van het Vredespaleis, al zeer weinig gemeen heeft met die der oude meesters, aan de technische uitvoering, aan de snelle totstandkoming, is dit ten goede gekomen, maar de kunstwaarde van het monument moest er belangrijk onder lijden en wanneer men denkt aan andere monumenten, algemeen als meesterstukken van bouwkunst bekend, dan gaat men er aan twijfelen, of aan het Vredespaleis wel een plaats op den eersten rang zal kunnen worden aangewezen.

De Koninklijke Opera te Berlijn.

Met de grootste belangstelling blijft men in Duitschland het oog gevestigd houden op het vraagstuk van het Berlijnsche Operagebouw.

Op initiatief van de afdeelingen Berlijn, Keulen, Hamburg, Minden-Ravensberg, Koblenz en Essen van den Bond van Duitsche Architecten, had op 20 April j.l. te Berlijn een buitengewone algemeene vergadering plaats, ten einde de houding te bepalen, door den Bond in deze aangelegenheid aan te nemen. Er waren ongeveer 270 personen aanwezig, waaronder vele leden van den Bond uit alle deelen van het Rijk, leden van andere vereenigingen, van het Pruisische Huis van Afgevaardigden, alsmede een vertegenwoordiger van het Ministerie van Openbare Werken. Als voorzitter fungeerde Prof. Frentzen uit Aken en allereerst hield de architect Albert Hofmann een voordracht over de ontwikkeling van den schouwburgbouw. Aan de discussie, die zich aan deze voordracht vastknoopte, werd door vele bekende bouwmeesters deelgenomen; ook werd het vraagstuk van de veiligheid bij brand uitvoerig ter sprake gebracht door den oud-brandmeester Lothar Nickel. De wenschelijkheid van een algemeene prijsvraag werd van vele zijden bepleit en de voorzitter verklaarde, dat aan dien wensch gedacht was bij het formuleeren van een besluit, dat door hem aan de goedkeuring der vergadering werd onderworpen en als volgt luidde:

„De buitengewone Algemeene Vergadering van den Bond van Duitsche Architecten besluit, aan het hooge Huis van Afgevaardigden en de betrokken Ministeries, dank te betuigen, dat zij aan de kunstkringen gelegenheid hebben gegeven: kennis te nemen van de voorbereidende werkzaamheden voor den bouw van het nieuwe Operagebouw en daarover hun meening kenbaar te maken. Onder volle waardeering van de hoeveelheid artistieken en technischen arbeid, aan de tot heden gemaakte ontwerpen besteed, gelooft de Bond toch, dat het in hooge mate aan een verdere gunstige ontwikkeling der, voor het geheele Duitsche kunstleven beteekenisvolle, bouwaangelegenheid bevorderlijk zou zijn, wanneer aan de Duitsche architectenwereld gelegenheid werd gegeven, ook nog andere denkbeelden en voorstellen over de architectonische behandeling van het nieuwe Operagebouw ter kennis der betrokken bestuurslichamen te brengen. Hij biedt mitsdien zijne vrijwillige medewerking aan de oplossing van het vraagstuk aan in dien zin, dat hij den wensch uitspreekt, dat het zijnen leden en den overigen Duitschen architecten vergund moge worden, op grond van een verbeterd bouwprogramma en met

Het Vredespaleis.

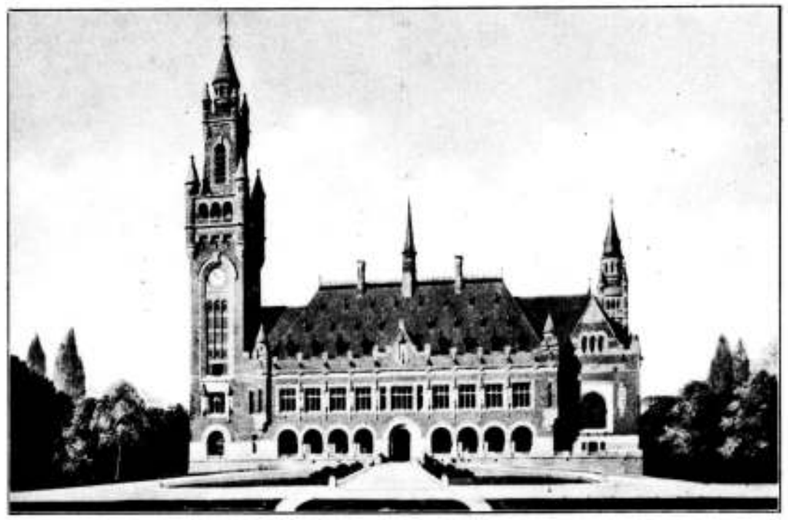

VOORGEVEL.

WESTGEVEL EN ACHTERGEVEL.

Bijvoegsel van „DE OPMERKER"
47ste Jaargang No. 21.

beschikking over de verder noodige gegevens, ideeënschetsen in te dienen, waarvoor de te leveren arbeid op doelmatige wijze te beperken zou zijn. De Bond spreekt het verzoek uit, dat, bij een beoordeeling van de waarde dezer nieuwe ontwerpen, ook bevoegde vertegenwoordigers van den vrijen architectenstand gehoord zullen mogen worden. Gelijktijdig drukt hij de hoop uit, dat bij de beslissende ontwerpen en bij de uitwerking van het groote bouwprogramma in onderdeelen, naar mogelijkheid ook bevoegde krachten uit de kringen der particuliere architecten in aanmerking zullen komen en gelegenheid tot medewerking zullen mogen vinden."

Eenstemmig werd dit besluit door de vergadering aangenomen.

Inmiddels heeft ook het Huis van Afgevaardigden niet stilgezeten, langdurige onderhandelingen tusschen de verschillende partijen hebben plaats gehad over de zaak; het heeft veel moeite gekost de politiek er buiten te houden, maar ten slotte is het toch gelukt tot overeenstemming te geraken over de volgende punten:

1°. dat de Koninklijke Staatsregeering het ontwerp voor den bouw van een Koninklijk Operagebouw te Berlijn zal vaststellen, met gebruikmaking van de tot heden verkregen gegevens, zoomede onder toevoeging van wijdere kringen der Duitsche kunstenaars en daarbij ook het aanbod van den Bond van Duitsche Architecten van 20 April d. j. in aanmerking komt;

2°. dat daarbij de officiëele programmaschets als grondslag zal dienen, doch het den kunstenaars vrij zal staan van deze schets af te wijken, voor zoover het hun doelmatig of op aesthetische gronden noodig schijnt;

3°. dat de schetsontwerpen door de Koninklijke Academie voor het Bouwwezen beoordeeld zullen worden.

Deze punten zijn eveneens met algemeene stemmen door het Huis aangenomen, niet zonder dat hoogdravende redevoeringen, waarin de bouwkunst ruimschoots haar deel kreeg, daaraan voorafgingen. Doch wie zal het de afgevaardigden kwalijk nemen, dat zij zich, nu zich een zoo prachtige gelegenheid voordeed, ook eens te buiten gingen in geestdriftige ovaties.

Wij zouden dat gaarne ook aan onze Kamerleden vergeven, indien zij maar wat meer notitie namen van hetgeen uit de bouwkunstkringen ter hunner kennis wordt gebracht. Gewoonlijk leggen zij het naast zich neer.

Hiertegenover mag het door den Duitschen Architectenbond tot heden in de Opera-zaak bereikte een schitterend succes worden genoemd.

De Paleis-Raadhuis-kwestie.

Prof. dr. H. Brugmans, de bekende historicus, wien is opgedragen te onderzoeken in hoeverre het paleis aan den Dam te Amsterdam al of niet eigendom is van het rijk, zal nog eenige weken aan dit onderzoek moeten wijden, schrijft de „Tel.". De groote hoeveelheid der bescheiden, die betrekking hebben op het oude raadhuis en het latere paleis, maakte het hem onmogelijk eerder met zijn arbeid gereed te komen. Intusschen zijn er vele aardige bijzonderheden aan het licht gekomen.

Uit Den Haag ontving dr. Brugmans eenige documenten, afkomstig van het archief van 't ministerie van Binnenlandsche Zaken. Daar kon zeer duidelijk uit worden opgemaakt, welke verbouwingen eertijds hadden plaats gehad, toen Lodewijk Napoleon het gebouw als paleis in gebruik nam. Ook is het mogelijk daaruit op te maken, dat alle meubelen, die zich thans in het paleis bevinden, uit dien tijd dateeren. Heel de inventaris is eigendom van het rijk, terwijl de verbouwing ook op 's rijks kosten geschiedde. Eigenaardig is intusschen, dat de reparaties aan het dak steeds door de gemeente betaald werden. Wel werden die rekeningen steeds door het rijk terugbetaald, doch het feit, dat uitwendige herstellingen aan het gebouw op rekening van de stad stonden, is waard gememoreerd te worden.

Er is nog een typische geschiedenis door prof. Brugmans in de Haagsche archief-stukken gevonden. In 1808 was aan het raadhuis een oude, blinde klokkenist verbonden, die door de stad betaald werd. Onwetend van de groote hervormingen, gezeten vóór zijn carillon, hoog boven de partijen, zich niets aantrekkend van het aardsche gedoe, was de goede man rustig voortgegaan met zijn taak en bespeelde hij tweemaal 's weeks het beroemde klokkenspel. Aan het einde der maand, waarin Lodewijk Napoleon het raadhuis als paleis betrokken had, diende hij zijn „pretentie" als van ouds bij de stad in, doch deze weigerde de rekening te voldoen. Langs veel omwegen werd de „pretentie" ten slotte den Koning voorgelegd, die last gaf, ze te betalen. Van dien tijd af werd de klokkenist door het rijk betaald. De tegenwoordige carillonnist, de heer Vincent, staat, naar wij vernemen, in dienst van H. M. de Koningin.

Het archief der stad Amsterdam moet door prof. Brugmans nog onderzocht worden in verband met de paleis-raadhuis-kwestie. Door dit onderzoek zullen nog wel meer belangwekkende bijzonderheden aan het licht komen. Doch een besliste overdracht van het gebouw aan 't rijk werd tot dusver niet gevonden. En prof. Brugmans meent, dat deze ook wel niet zal bestaan.

Bij het bestuur van de Vereeniging „Amstelodamum" bestaat, zoo verneemt het „Hbld.", het voornomen, om, zoodra prof. dr. H. Brugmans met zijn onderzoek naar de documenten, die betrekking hebben op het in gebruik nemen van het raadhuis aan den Dam tot Koninklijk paleis, gereed is, de bescheiden te vereenigen in een publicatie, vergezeld van een toelichtende inleiding.

Vereenigingen.

BOND „HEEMSCHUT".

(Ontleend aan het weekblad „Architectura".)

Op 8 Mei jl. hield bovenstaande Bond zijn algemeene vergadering. Bij ontstentenis van den voorzitter, Mr. W. B. Buma, werd de vergadering geleid door den penningmeester, den heer G. A. Pos, terwijl van 14 aangesloten vereenigingen de vertegenwoordigers aanwezig waren.

In de openingsrede van den voorzitter werd medegedeeld, dat van Heemschut eene krachtige actie in het afgeloopen jaar is uitgegaan en het ledental vooruitgaande is. Zoo was juist het bericht ontvangen, dat de vereeniging van Oudheidkunde voor Rhenen en Omstreken als lid was toegetreden.

Het jaarverslag werd vervolgens door den heer A. W. Weissman, secretaris, uitgebracht. Hieruit doen wij het volgende afdrukken:

BUITENLAND.

De Bond Heemschut bleef in geregeld verkeer met den „Deutschen Bund Heimatschutz". De Secretaris van dat lichaam, Dr. Fritz Koch te Meinigen, was zoo vriendelijk ter Heemschut-Conferentie eenige mededeelingen omtrent „Heimatschutz" in Duitschland te doen.

Het tweede Internationale Congres voor Heemschut zal van 12 tot 15 Juni 1912 te Stuttgart worden gehouden. De Bond zal daar door den 1en Secretaris vertegenwoordigd worden. Verschillende belangrijke onderwerpen staan op het programma vermeld. Over heemschut en vreemdelingenverkeer zal Dr. Karl Giannoni, Secretaris der Vereeniging „Heimatschutz" in Oostenrijk, spreken. Professor Dr. Bovet, Ondervoorzitter der Vereeniging „Heimatschutz" in Zwitserland, behandelt het onderwerp „Spoorwegen en Landschapsschoon". Over „Reclame" zal de heer Raoul de Clermont, bestuurslid der „Société pour la Protection des Paysages de France", een voordracht houden. Omtrent wat reeds in Nederland bereikt werd hoopt de 1e Secretaris van Heemschut enkele mededeelingen te doen.

BEMOEIINGEN.

Met groote voldoening kan worden vermeld, dat, dank zij den ijver van correspondenten en belangstellenden, Heemschut in het eerste jaar van zijn bestaan vele malen in het belang der schoonheid van Nederland kon werkzaam zijn.

Reeds in het vorig verslag werd melding gemaakt van een adres, gezonden aan Zijne Excellentie den Minister van Justitie, in zake de voorgenomen stichting van een gebouw voor het Rechterlijk Archief te Zwolle, waardoor ontsiering te vreezen was. Een antwoord op dit adres werd tot dusver niet ontvangen.

Omtrent de bosschen van Gaasterland, die bedreigd werden, kan worden medegedeeld, dat het gelukt is, althans het belangrijkste deel daarvan te behouden. Van het gemeentebestuur van West-Dongeradeel kwam bericht in, dat de toren te Wierum niet zal worden afgebroken.

De strijd tegen ontsierende reclames werd met kracht voortgezet. Het gelukte in enkele gevallen toezegging te verkrijgen, dat met het plaatsen van reclameborden niet zou worden doorgegaan, of dat reeds aangebrachte reclames weder zouden worden verwijderd. Met een wettelijk verbod is natuurlijk meer te bereiken. In de politie-verordening van Nijmegen werd onlangs zulk een verbodsbepaling opgenomen. Mr. Hazelhoff Roelfzema, lid van de Provinciale Staten van Noord-Holland, heeft bij dit college een ontwerp-verordening tot beteugeling der reclame ingediend. Door een adres-beweging heeft Heemschut van zijn instemming met dit voorstel doen blijken. Moge het praeadvies, dat Gedeputeerde Staten over deze verordening zullen uitbrengen, gunstig zijn, opdat althans in Noord-Holland aan de ergernis, die de steeds meer veld winnende reclame wekt, een einde worde gemaakt!

Omtrent de kazernes, die aan den Vuchtschen Straatweg bij 's-Hertogenbosch zullen worden gebouwd, en waarvan gevreesd werd, dat zij de schoone wandeling zouden bederven, kan worden medegedeeld, dat alles gedaan zal worden, om het uiterlijk der gebouwen zoo goed mogelijk met de omgeving in overeenstemming te brengen.

Ter vergadering van 24 Mei 1911 werd door een der aanwezigen de aandacht gevestigd op een te Assen dreigende ontsiering, daar men den te maken tramlijn naar Friesland door het Stadsbosch en over den Brink had ontworpen, waardoor veel fraai geboomte zou moeten vallen. Het Bestuur heeft zich toen met adressen tot de autoriteiten gewend, om er op te wijzen, dat, wanneer de tramlijn langs de Noord-Willems-vaart werd geleid, de schoonheid van Assen niet geschaad zou worden. Gelukkig is deze laatste richting ten slotte gekozen. Getracht zal nu nog moeten worden, de fraaie boomen van den Parallelweg te behouden. *)

Over het algemeen zijn onze Gemeentebesturen nog te weinig overtuigd van de groote waarde, die hoogopgaand geboomte voor de schoonheid van een stadsgezicht of een landschap heeft. Zelfs vele zoogenaamde deskundigen beseffen niet, dat men hoogopgaand geboomte met de meeste zorg in stand houden en slechts die boomen door jonge moet vervangen, welke gevaar opleveren.

De wijze, waarop door de Commissie van toezicht op het Provinciaal Gesticht Meerenberg te Santpoort een gedeelte der Schapenduinen, tegenover het gesticht, door het vellen van geboomte en het afgraven der duinen tot een vlak en kaal terrein was gemaakt, waarop ambtswoningen aan smalle straten werden gebouwd, gaf Heemschut aanleiding tot het zenden van een adres aan de Provinciale Staten van Noord-Holland. Op dit adres werd 26 Juli 1911 als antwoord ontvangen: „dat in opdracht van de Provinciale Staten bij het ontwerpen der verdere plannen met de aesthetische eischen van terrein en omgeving rekening zal worden gehouden".

Den 6 Juli 1911 werd een adres gezonden aan Burgemeester en Wethouders van Haarlem. Hierin werd er op gewezen, dat opgaand geboomte een der elementen is van de schoonheid der Nederlandsche steden en betoogd, dat dit geboomte zooveel mogelijk dient te worden gespaard. Het adres werd verzonden naar aanleiding van een ingekomen bericht, dat de boomen in de Parklaan geveld zouden worden. Nu alle boomen te Haarlem geleidelijk dreigden te verdwijnen, meende Heemschut dat aan dit noodeloos opofferen van schoonheid een einde diende te komen.

Dit adres had een correspondentie ten gevolge met den heer Leonard A. Springer, Architect van den Hout en Plantsoenen der gemeente Haarlem, die den raad tot het vellen der boomen had gegeven. Het gelukte niet, dien heer tot andere gedachten te brengen. Van Burgemeester en Wethouders kwam onder dagteekening van 5 September 1911 de mededeeling, „dat zij aan den inhoud van het verzoekschrift aandacht hadden geschonken, en wat de boomen aan den Parklaan betreft, vooralsnog geen wijzigingen in den plantsoenaanleg aan genoemden weg zullen plaats vinden".

Ook uit Ridderkerk en Heerlen kwam bericht omtrent het voorgenomen vellen van fraaie boomen; Heemschut heeft gepoogd, dit omhakken te voorkomen. En toen in November 1911 Burgemeester en Wethouders van Haarlem den Raad voorstelden, een honderdtal boomen te doen vellen, werd aanstonds een adres gezonden, om het geboomte te redden. Het adres heeft niet mogen baten. De geringe meerderheid, waarmede het besluit tot het vellen der boomen werd genomen, geeft ons echter hoop, dat er te Haarlem een kentering zal komen.

Toen uit Zaandam bericht kwam, dat eenige honderden opgaande boomen aan de Westzijde zouden vallen, heeft Heemschut, doch te vergeefs, getracht het vellen te voorkomen.

Het Gemeentebestuur van Gouda zond 20 Maart 1912 een brief, waarin werd gemeld, dat bij den hevigen storm van 30 September 1911 een aantal boomen langs de IJseldijken waren omgewaaid of gebroken, zoodat ruim drie honderd boomen langs drie dijken door andere moesten worden vervangen. Dit vervangen werd, aan de stadszijde van den IJsel, door Dijkgraaf en Hoogheemraden van Rijnland toegestaan. Dijkgraaf en Heemraden van den Krimpenerwaard weigerden echter, vergunning tot het weder-beplanten van den Gouderakschen dijk, aan de overzijde der rivier, te geven. Aan dit polderbestuur werd door Heemschut een verzoekschrift gezonden, om, in het belang der schoonheid, de vergunning tot planten alsnog aan het Gemeentebestuur van Gouda te geven.

Toen, in den zomer van 1911, het Garnizoens-kleedingmagazijn aan het Donkere Spaarne te Haarlem ontdaan werd van de cement-laag, kwam een gevel in gebakken steen uit 1567 voor den dag. Daar bleek, dat weder een nieuwe cementlaag zou worden aangebracht, waardoor de

*) Volgens ontvangen bericht zullen deze boomen gespaard blijven. (R.)

gevel en het stadsgezicht zouden worden ontsierd, wendde Heemschut zich door tusschenkomst van den Minister van Binnenlandsche Zaken tot den Minister van Oorlog, met verzoek, het pleisteren achterwege te doen blijven. Aan dit verzoek is voldaan.

De aandacht van Heemschut werd gevestigd op de voorgenomen stichting eener nieuwe Roomsch-Katholieke kerk te Kuik, waardoor het fraaie gezicht, dat men nu van de overzijde der Maas op het dorp heeft, zou worden bedorven. Daar bovendien de merkwaardige oude kerk uit de veertiende eeuw zou worden gesloopt, achtte het Bestuur het gewenscht, te dezer zake gemeenschappelijk met den Oudheidkundigen Bond op te treden. Bestuurderen van beide lichamen vroegen en verkregen een audiëntie bij Z. D. H. den Bisschop van 's-Hertogenbosch. Daar echter de Bestuurderen van den Oudheidkundigen Bond verhinderd waren, aan de audiëntie deel te nemen, heeft zij tot dusverre nog niet plaats gehad.

De Provinciale Zuid-Hollandsche Archeologische Commissie verzocht Heemschut, haar te willen steunen bij hare pogingen tot behoud van den fraaien toren te Schoonhoven. Aan dit verzoek werd voldaan, en verwacht mag worden, dat dit gedenkteeken, hetwelk zooveel bijdraagt tot de schoonheid der stad, zal worden gespaard.

Het Arnhemsch Genootschap van Oudheidkunde richtte een schrijven tot het Bestuur, met het verzoek, de pogingen van dat Genootschap om te verkrijgen, dat een nieuw gebouw voor het Museum van Oudheden te Arnhem zou worden gesticht, te willen steunen. Daar het Bestuur van oordeel was, dat deze zaak buiten de bemoeiing van Heemschut lag, kon aan het verzoek niet worden voldaan.

Aan den Minister van Waterstaat werd door Heemschut verzocht, de reclameborden, welke de Electrische Spoorwegmaatschappij tegen de palen op den weg tusschen Amsterdam en Haarlem had laten aanbrengen, te doen verwijderen. Bij schrijven van den Commissaris der Koningin in Noord-Holland werd, den 16 December 1911, aan het Bestuur van Heemschut in antwoord op zijn adres bericht, dat de Minister de Electrische Spoorwegmaatschappij had gelast, de reeds aangebrachte borden ten spoedigste te verwijderen.

Met ingenomenheid werd het totstandkomen der Vereeniging Nehalennia te Middelburg, welke zich ten doel stelt het behoud der schoonheid van het eiland Walcheren, door Heemschut begroet. Deze vereeniging wendde zich tot ons Bestuur om steun bij haar pogingen, om te voorkomen, dat het gebouw der voormalige Beurs te Vlissingen, thans eigendom der Vereeniging „Eigen Hulp", van zijn dak en toren zouden worden beroofd. Deze steun werd gaarne verleend. Verwacht mag worden, dat het gebouw in zijn tegenwoordigen staat zal blijven.

Aan den Raad der gemeente Alkmaar werd een adres gericht, om te verzoeken, aan het Waagplein geen muren van stadsgebouwen voor reclame te verhuren. Bij schrijven van 29 November 1911 kreeg Heemschut bericht van Burgemeester en Wethouders, dat de Raad had besloten, geen muren aan dat plein voor reclame-doeleinden beschikbaar te stellen.

Naar aanleiding van een bericht uit Edam omtrent de ontsierende reclames, geschilderd op een gevel naast het Museum aldaar, wendde het Bestuur zich tot den eigenaar van dien gevel, en verkreeg van hem de toezegging, dat de reclames zullen verwijderd worden.

Toen werd gemeld, dat R. K. Kapel te Veere zou worden afgebroken en door een weinig in de omgeving passend gebouw zou worden vervangen, heeft Heemschut met de Vereeniging Nehalennia samengewerkt, om dit te voorkomen.

Aan den Raad der gemeente Rotterdam werd een adres gericht, tot ondersteuning van een verzoekschrift, door de Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap gezonden, waarin de wenschelijkheid betoogd werd, om bij het verkoopen van aan de gemeente behoorende gronden, eischen betreffende den welstand der gebouwen, die daar gesticht zullen worden, te stellen.

Aan den Raad der gemeente Middelburg werd per adres verzocht, Art. 59b der bouwverordening, dat verbiedt geheel of gedeeltelijk te vernieuwen alle uitstekken, pothuizen, uithangborden, luifels, stoepen, banken en kelderingangen, òf te doen vervallen, òf slechts toepasselijk te verklaren op enkele met name in de verordening te noemen straten waar de drukte van het verkeer het doen verdwijnen der schilderachtigheid wettigt.

Te Alkmaar eischte een ijzeren draaibrug aan het Waagplein vernieuwing. Men wilde deze brug door een ijzeren vervangen. Heemschut richtte zich per adres tot den Raad, om in overweging te geven, de brug in hout te doen uitvoeren, daar een ijzeren brug de omgeving zou ontsieren. Op uitnoodiging van het Dagelijksch Bestuur van Alkmaar verscheen de Secretaris van Heemschut in een vergadering van Burgemeester en Wethouders, welke ook door verschillende leden van den Raad werd bijgewoond, Het bleek mogelijk, de brug van hout, door ijzer versterkt, te maken, zoodat aan den wensch van Heemschut zal worden voldaan. Het Gemeentebestuur van Alkmaar verdient onzen dank voor de welwillendheid, waarvan het blijk gaf.

De Kamper-binnenpoort te Amersfoort werd met afbraak bedreigd. Daar dit gedenkteeken veel tot de schilderachtigheid der stad bijdraagt, werd een adres aan den Raad gezonden, om het afbreken te ontraden. Ons medebestuurslid, Dr. Jan Kalf, wendde krachtige pogingen aan, om de poort te behouden, welke pogingen aanvankelijk met goeden uitslag werden bekroond.

In het najaar van 1911 werden twee plannen tot verbetering van het verkeer bij Amsterdamsche Poort te Haarlem openbaar gemaakt. Daar een dier plannen bedoelde het maken van een nieuwe brug in de onmiddellijke nabijheid der oude, wat voor de schoonheid ongunstig zou zijn, werd den Raad van Haarlem verzocht het tweede, waarbij een breedere brug in de plaats der bestaande zou komen, te doen uitvoeren. Sedert echter zijn door drie bij Heemschut aangesloten lichamen, als de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, de Bond van Nederlandsche Architecten en de Vereeniging tot verfraaiing te Haarlem, verschillende andere plannen ingediend, welke, door aan het verkeer een andere richting te geven, de poort geheel in haar tegenwoordigen toestand laten bestaan, en dus de voorkeur verdienen.

Van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst werd een verzoek ontvangen, om haar pogen tot het verkrijgen eener betere bebouwing van het Damplein te Zaandam te willen steunen. Aan den Raad der Gemeente werd een adres gericht, doch als antwoord daarop kwam 12 April 1912 de mededeeling, „dat redenen van financiëelen aard, voor Zaandam van zeer overwegend belang", den Raad hadden doen besluiten, een meer aesthetisch bebouwingsplan niet te aanvaarden.

Uit Wijk-aan-Zee ontvingen wij de mededeeling, dat het Gasthuis of Oude Mannen- en Vrouwenhuis zou worden gesloopt. Aan den Raad der Gemeente Wijk-aan-Zee verzochten wij te willen bevorderen, dat het nieuw te bouwen gesticht aan zekere eischen van schoonheid zou voldoen, en dat de gevelsteen van 1628 bewaard zou blijven. Wij mochten van den Raad de mededeeling ontvangen, dat ons verzoek aan het bestuur van het gesticht was overgebracht.

Pogingen, gedaan om de ontsiering door reclames van de om het sportterrein te Zwollerkerspel geplaatste omheiningen te voorkomen, hadden niet de gewenschte uit-

komst. De Burgemeester toch berichtte, dat hij krachtens geen voorschrift het bestuur van de Naamlooze Vennootschap „Sportterrein Zwolle" kon beletten, die reclames aan te brengen. Echter zou er op gelet, dat bij het beschilderen zooveel mogelijk met de omgeving rekening zou worden gehouden.

Van het Gemeentebestuur van Zandvoort kwam een verzoek in, om advies te willen geven omtrent het uiterlijk van een in die gemeente te bouwen watertoren. Aan dit verzoek zal worden voldaan.

De ontwerpen voor huizen, die te Monnikendam en te Broek-in-Waterland gebouwd zouden worden, werden aan Heemschut ter beoordeeling gezonden. Ofschoon het niet gelukt is, de eigenaars van de gegrondheid van alle bemerkingen te overtuigen, werd toch bereikt, dat althans enkele tegen de ontwerpen geopperde bezwaren werden opgeheven.

Het doortrekken der tramlijn Rotterdam—Zierikzee over Renesse en Haamstede tot den Burg, gaf aan Heemschut aanleiding, den Minister van Waterstaat te verzoeken, aan de Tramweg-Maatschappij de verplichting op te leggen, bij het aanleggen der lijn zooveel mogelijk het houtgewas te sparen en, op plaatsen, die zich daartoe leenen, als afscheiding begroeide dijkjes te maken, gelijk zij van oudsher op het eiland Schouwen worden toegepast. Bovendien werd de Maatschappij er op gewezen, dat westelijk Schouwen juist om zijn landschapsschoon bezocht wordt, zoodat het in het belang van het verkeer zal zijn, te zorgen, dat geen ontsiering plaats vindt en dat vooral de wachthuisjes in het landschap passen.

Omtrent de plaats, waar de te maken brug over de Waal te Nijmegen met het oog op stads- en landschapsschoon het best zal gelegen zijn, werd de meening van Heemschut gevraagd. Zoodra alle gegevens omtrent dit vraagstuk zullen zijn ontvangen zal het in studie worden genomen.

Van de Koninklijke Nederlandsche Landbouwvereeniging werd een verzoek ontvangen, om deel te nemen aan de Nationale en Internationale Landbouwtentoonstelling, te 's-Gravenhage in 1913 te houden, en wel door het inzenden van modellen van gebouwen voor den landbouw. Heemschut is er van overtuigd, dat een dergelijke inzending, waarbij goede en slechte voorbeelden tegenover elkander zullen moeten worden gesteld, van zeer groot nut zal kunnen zijn, en hoopt, dat het zal gelukken, het betrekkelijk groot bedrag, voor het vervaardigen der modellen noodig, bijeen te brengen. Het is de bedoeling, de verschillende typen van boerenwoningen, die in Nederland bestaan, te laten zien, en om tevens aanschouwelijk voor te stellen, hoe die typen, door wat de negentiende eeuw er aan toevoegde, bedorven zijn.

Van wege den Bond werden voordrachten met lichtbeelden te Middelburg, Nunspeet en Apeldoorn gehouden. Ten slotte mag nog worden herinnerd aan de Heemschut-Conferentie door onzen Bond met de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, het Genootschap Architectura et Amicitia, de Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap en de Bond van Nederlandsche Architecten georganiseerd en op 28 en 29 December 1911 te Amsterdam gehouden. De talrijkheid der deelnemers en de belangrijkheid der voordrachten hebben de verwachtingen overtroffen. Met groote voldoening mogen de organiseerende lichamen op deze 200 geslaagde Conferentie terugzien.

Een opstel over ontsiering, door den Secretaris ter jaarvergadering van 1911 voorgelezen, werd gedrukt en in ruimen kring verspreid.

De hoogleeraar Dr. L. Knappert te Leiden had de vriendelijkheid, in het „Nieuws van den Dag" een zeer sympathiek artikel over Heemschut te plaatsen. Met vergunning der Directie van dit blad zal dit artikel, door den schrijver welwillend afgestaan, van wege den Bond in druk worden verspreid. Den Hoogleeraar komt onzen hartelijken dank toe voor wat hij ten bate van Heemschut deed.

Met leedwezen werd vernomen, dat de eigenaars van het onder den naam van „Torenzicht" bekende kasteeltje te Poeldijk, dit gebouw, een der weinige overblijfselen van oude kunst in het Westland, hebben afgebroken, omdat zij behoefte hadden aan uitbreiding van hun groententuin. Indien Heemschut bijtijds was gewaarschuwd, zou het zeker een poging tot behoud hebben gedaan.

Na lezing van het jaarverslag werden enkele kwesties, daarin genoemd, nader besproken. De heer Berlage vroeg inlichtingen omtrent de wipbrug te Alkmaar en hoe het advies van Heemschut luidde, daar spreker een ijzeren wipbrug aesthetischer achtte dan een z.g. houten brug met ijzeren kern.

De heer Weissman deed mededeeling van zijn besprekingen te Alkmaar, doch wist niet hoe men de nieuwe brug had uitgevoerd. Hiernaar zou alsnog onderzoek worden gedaan.

De heer Van Boven besprak de slooping van het kasteel „Poelwijk" en vroeg waarom Heemschut niet geargeerd had.

De Voorzitter vraagt vooral tijdige inlichtingen omtrent dergelijke gevallen aan den Bond te doen toekomen. Reeds vroeger heeft Z.E. de Minister van Binnenl. Zaken de burgemeesters aangeschreven hem in kennis te doen stellen met eventueele sloopingen van monumenten enz. Op verzoek van de vergadering zal met den Oudheidkundigen Bond overleg gepleegd worden hoe aan het ministerieele besluit meer kracht kan worden gegeven.

Gevraagd werd hoe gehandeld werd met het advies betreffende den watertoren te Zandvoort; uit het antwoord van den Voorz. bleek, dat men het advies had gevraagd van de drie architecten, die in het bestuur van Heemschut zitting hebben. (A. W. Weissman, K. P. C. de Bazel en J. H. W. Leliman).

Tijdens de vergadering werd de rekening en verantwoording over 1911 nagezien en goedgekeurd, terwijl ook in de begrooting geen wijzigingen werden aangebracht.

Hierna werd overgegaan tot het kiezen van twee nieuwe bestuursleden, de candidaten van A. et A. werden door het Bestuur ondersteund en vervolgens gekozen, zijnde de heeren Prof. Dr. H. Brugmans en D. F. Tersteeg. Uit het voltallig bestuur werd tot Voorzitter herkozen Mr. W. B. Buma te Huizum.

Hierna kwam in behandeling het voorstel van de Mij. tot Bev. der Bouwkunst, A. et A., Bouwkunst en Vriendschap, de B. N. A. en den Ned. Outh. Bond, om in de statuten op te nemen de volgende bepaling: „In beginsel treedt het Bestuur en het Dagelijksch Bestuur betreffende vraagstukken van behoud of bevordering van de Schoonheid in Nederland niet op naar buiten, alvorens het advies is ingeroepen van die leden (Vereenigingen) die op het desbetreffende gebied werkzaam zijn."

Het voorstel was vergezeld van eene uitvoerige toelichting, waarin o. m. gewezen werd op de kwestie der Amsterdamsche Poort te Haarlem, waarbij tegenstrijdige adressen aan den Haarlemschen Raad werden verzonden. Wil men gunstige resultaten, dan dient vooral samenwerking der bij Heemschut aangesloten vereenigingen gezocht te worden, waartoe het benoemen van commissies van advies wenschelijk verklaard werd.

De Voorzitter verklaart, dat eene statutenwijziging op dit oogenblik niet mogelijk is, doch niettemin in de werkwijze van den Bond kan worden ingevoerd.

Na toelichting van het voorstel door de heeren S. de Clercq en J. Gratama wordt besloten voorloopig slechts een bouwkundige advies-commissie te benoemen, blijkt een dergelijke commissie practisch goed te werken, dan kunnen later ook voor een ander gebied commissies worden ingesteld.

Heemschut zal nu de vier bouwkundige vereenigingen verzoeken een afgevaardigde te benoemen, verder zullen behalve deze 4 leden nog de bouwkundige leden van het bestuur uit Heemschut in die advies-commissie zitting hebben.

J. R.

Prijsvragen.

EERE-PRIJSVRAAG „GODEFROY".

Op de Eere-Prijsvraag „Godefroy", uitgeschreven door de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, zijn een 21-tal antwoorden ingekomen onder de navolgende motto's:

1.	Bij Geboomte	met	5	stuks teekeningen
2.	Piet die maekt 't, Jan die laek 't	»	10	»
3.	Kwadraat in dubb. cirkel	»	9	»
4.	Tempel der Muzen	»	9	»
5.	1912	»	7	»
6.	Kongsie	»	9	»
7.	Ouke	»	10	»
8.	Kien	»	10	»
9.	Twee Δ in cirkel	»	10	»
10.	E. P. G. in cirkel	»	10	»
11	P.	»	9	»
12.	In lietde bloeiend	»	7	»
13.	Sic	»	9	»
14.	N.	»	9	»
15.	Architectenhuis	»	7	»
16.	C.	»	9	»
17.	Onder Eén Dak	»	10	»
18.	Pied à Terre	»	11	»
19.	B. in twee kwadraten	»	8	»
10.	A^2	»	10	»
21.	A.	»	7	»

In aansluiting aan het bovenstaande kan het navolgende alreeds worden medegedeeld:

De Jury heeft hare meening gevormd en stelt het Hoofdbestuur voor geen prijzen en medailles toe te kennen, maar aan den inzender van het ontwerp motto „Kongsie" te geven een belooning groot f 400.— en aan den ontwerper van het project-motto „Sic" een belooning groot f 200.—.

De tentoonstelling der ingekomen ontwerpen wordt gehouden in het Gebouw der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Marnixstraat 402, Amsterdam. Zij wordt geopend Zondag 16 Mei, ten 10 ure v.m.; om 1 uur wordt zij gesloten, waarna zij weer geopend is van Maandag 20 Mei tot en met Woensdag 29 Mei, van 10 uur v.m. tot 5 uur n.m. Zondags van 10 uur v.m. tot 1 uur n.m. Toegang vrij.

De Afdeelingen der Maatschappij en andere bouwkundige Vereenigingen worden na 1 Juni in de gelegenheid gesteld de ontwerpen, ingekomen op deze prijsvraag, gedurende eenigen tijd ter expositie te verkrijgen. De projecten moeten vóór 1 Januari 1913 teruggezonden worden aan de eigenaars. Desbetreffende verzoeken te richten tot den Algemeenen Secretaris, Marnixstraat 40, Amsterdam.

PRIJSVRAAG voor een Stadion der Mij. „Het Nederlandsche Sportpark" te Amsterdam.

(Programma's zijn verkrijgbaar bij de Uitgevers en Drukkers-Mij. van F. van Rossen, Amsterdam, Heerengracht 281.)

Vraag 4. In 't programma staat:

Overigens mag geen verbinding tusschen tribune en veld ontwerpen worden, wil dit zeggen, dat men geen menschen wil op de strook van 5 meter rond het terrein van 76 × 110 bij het bezetten en het verlaten der tribunes?

Antw. Het veld en de bedoelde strook blijven voor bezoekers der tribune gesloten ook bij het bezetten en verlaten der tribunes.

Vraag 5. Wat is het verschil tusschen onoverdekte tribune en amphitheater?

Antw. In dit programma hebben beide woorden dezelfde beteekenis.

Vraag 6. In het programma wordt niet gesproken over fietsenstallen, moeten deze ook niet onder tribunes geplaatst worden of wordt hier op andere wijze in voorzien en hoe dient men te handelen met rijtuigen, auto's enz.?

Antw. Hierin hebben de ontwerpers niet te voorzien.

Vraag 7. Mag een overkapping weer als tribune gebruikt worden?

Antw. Neen.

Vraag 8. Moet voor elk elftal een groote badkamer met bassin en drie douchebaden gemaakt worden, of is het gevraagde ten dienste der beide elftallen?

Antw. Voor elk elftal een afzonderlijke badkamer met bassin en douches.

Vraag 9. Moeten de breede wegen, die het Stadion zullen omgeven, allen worden afgenomen van het terrein dat 125 M. breed is, of kan de noordelijke zijde van het Stadion op den grens van het daarvoor bestemde terrein staan?

Antw. De noordelijke zijde van het Stadion kan op den grond van het terrein staan.

Vraag 10. Moeten de tribunes direct aansluiten aan den rechthoekigen vorm van het grasveld, of kan men dit veld vergrooten, door de korte zijden een anderen vorm te geven?

Antw. Het laatste is geoorloofd.

Vraag 11. Mogen op de daken der overdekte tribunes staanplaatsen ontworpen worden?

Antw. Neen.

Vraag 12. Is het de bedoeling, dat de tweede rang 5 M. bij de eerste rang vooruit springt? Daar alleen vóór de eerste rang een promenoir ontworpen moet worden, wordt hierdoor, omdat beide rangen twee M. boven het veld beginnen, aan de eerste rangs-bezoekers het gezicht over het veld door de tweede rangs-bezoekers gedeeltelijk ontnomen.

Antw. Het uitzicht van de eerste rang mag niet belemmerd worden.

Vraag 13. Wordt het voorplein openbare weg, of moet dit plein reeds bij de toegangswegen worden afgesloten?

Antw. Het voorplein wordt geen openbare weg. Of het reeds bij de toegangswegen wordt afgesloten moet ieder ontwerper voor zich weten.

Vraag 14. Is de hoofdingang bedoeld voor het sportpark of voor het stadion, of voor beide?

Antw. Voor het stadion.

Vraag 15. Moet het publiek der verschillende rangen geheel afzonderlijk naar de voor ieder bestemde afdeeling zijn weg vinden? Dus de ingangen met tourniquets leiden direct naar de verschillende rangen.

Antw. Zie programma.

Vraag 16. Waar wordt concours hippique gehouden, op het voetbalveld?

Antw. Zie programma.

Vraag 17. Ligt de vloer van de 3de rangtribune en van het amphitheater ook 2 meter boven het veld, gelijk de eerste en tweede rang?

Antw. Zie programma.

Vraag 18. Ligt de promenoir eersten rang gelijkvloers met het veld?

Antw. Zie programma.

HINSE & VAN ELLINKHUIZEN. Uitvoering van werken in Gewapend en Ongewapend Beton
Nassaukade 504. Telef. 1258. AMSTERDAM.
Voorl. Ontwerpen en Begrootingen gratis.

Vraag 19. Wordt een van de toegangswegen uitsluitend gebruikt voor rijtuigen, paarden, enz.?

Antw. Neen.

Namens de Jury,
J. H. W. LELIMAN.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 20. Officieel Gedeelte. Adressen. Rapport, Eereprijsvraag »Godefroy«, Jaarverslagen der afdeelingen Amsterdam, Arnhem, 's-Gravenhage, Groningen, Haarlem, Utrecht en van de Commissie van Arbitrage inzake de Honorarium-regelen.

E. van den Bossche 1882—1912, met afbeeldingen.

De Auteurswet (Slot) met afbeeldingen.

Eerepoorten te Arnhem, door G. Versteeg, met afbeeldingen.

ARCHITECTURA No. 20. Huldiging van Dr. P. J. H. Cuijpers met portret.

Het Kunstenaarshuis te Amsterdam door Herman Robbers.

Bond Heemschut. Verslag der algemeene vergadering op 8 Mei 1912.

Ingezonden stukken. Over de verhoudingen van trappen door Jozef Cuijpers.

Leidingen voor bliksembeveiliging op het Vredespaleis, met afbeeldingen.

DE BOUWWERELD No. 20. De Tuinstad-beweging in Duitschland, boekbeschouwing.

Vrijstaande Buitenwoning te Doesburg arch. H. J. Kranenburg, met afbeeldingen.

Eenige aanteekeningen over Stedenbouw der Oudheid door J. H. W. Leliman (Slot) met afbeeldingen.

DE INGENIEUR No. 20. Het Octrooigemachtigden-reglement 1912 (Staatsblad No. 106) door R. A. v. Sandick c. i.

Het berekenen van drijfriemen, door Prof. J. C. Dijxhoorn w. i. (met afbeeldingen).

Aanteekeningen betreffende den aanleg der koloniale Spoorwegen in Suriname, lijn Paramaribo-Kadjoe, 1904—1907, door M. A. C. Baron Du Tour.

TECHNISCH WEEKBLAD (B. v. T.) No. 20.

Officieel gedeelte — Ingezonden. — Jaarverslagen — Dieselmotoren voor scheepsgebruik (vervolg). — Gemengd — Boekbespreking — Uit technische bladen en tijdschriften.

DE AANNEMER No. 20. Nederlandsche Aannemersbond Officieele mededeelingen.

Derde Internationaal Congres voor de Bouwbedrijven te Rome.

Wijzigingen in het Ontwerp-Ziekte- en Radenwet.

Afdeelingsverslagen. Bussum.

DE NEDERLANDSCHE KLEI-INDUSTRIE No. 46. De ontwikkeling van het droogpersen in Engeland. — De nadeelen van gebrekkig metselwerk. — Het stofvrij maken van straten. — Bedrijfsverzekering. — Middenstandsvoorlichting. — Mededeelingen.

KLEI No. 10. Het tweede Mei-nummer van het Orgaan der Vereeniging van Nederlandsche Baksteenfabrikanten is geheel gewijd aan de huldiging van Dr. P. J. H. Cuijpers, bij gelegenheid van zijn 85sten geboortedag. Cuijpers werk en verdiensten zijn zoo algemeen bekend, dat het overbodig geacht kan worden er hier bij stil te staan, te meer daar zij vijf jaar geleden op schitterende wijze in het licht zijn.

Het spreekt vanzelf, dat hier vooral de aandacht wordt gevestigd op den indirecten invloed, die Cuijpers optreden gehad heeft op de ontwikkeling der baksteen-industrie. Naast vele, reeds van vroeger bekende, afbeeldingen vinden wij hier een zeer goed portret van den nestor der Nederlandsche bouwmeesters.

DEUTSCHE BAUZEITING No. 35. Das neue Rats-Café in Bremen, arch. Rudolf Jacobs (slot) met afbeeldingen. — Deichbauten am Hoangho door A. Böhl, Dipl. Ing. met afbeeldingen. — Die Benutzung der Keller und Dachgeschosse in den Geschäfts vierteln Berlins. — Ausgrabungen auf der Kaiserburg in Eger. — Losse plaat. Gartenanlagen des Schlosses Cranborne, Dorset England.

No. 36. Eine deutsche Rheinmündung. — Bebauungsplan für das Gelände des alten Bahnhofes und für den Festplatz in Karlsruhe, met afbeeldingen. — Die Veröffentlichung des »Wettbewerbes Gross-Berlin 1910«. — Losse plaat. Der Friedhof-Wettbewerb von Pforrheim.

(Vervolg 3e bladz. Bijlage.)

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Trottoir-, Terrazzo- en Graniettegels, Trottoirbanden, Kunstgraniet, Drijfsteen, Tennisbanen, enz. — — —

„HET WINKELHUIS" TECHNISCH BUREAU EN WERKPLAATSEN NIEUWE KERKSPLEIN 16 - HAARLEM
FABRIEK VAN Pui- en Winkelbetimmeringen — Complete Winkelinrichtingen — —

R. TIMMAN. Stoom-Timmerfabriek „DE ATLAS". — Prijsopgaven worden op aanvraag verstrekt. — HOUTHAVEN, AMSTERDAM. — Tel. 3905.

WATERBRONNEN, ONTIJZERENHARDEN
N.V. DIEPBOOR Mij., „VULKAAN", v/h. J. DE BOER & Co., LEEUWARDEN

NAAML. VENN. voorh. A. SINGELS Azn., DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.

G. J. A. TRESTORFF, voorheen G. VAN HEERDE.
AMSTERDAM. — Opgericht 1830. — Telefoon 1551.
Brandkasten, Kluisdeuren, Safe-Deposits, etc.

Staaldraadwarenfabriek „AMSTERDAM"
Haarlemmerweg 329 te AMSTERDAM.
Telef. Interc. 478.
Brandvlechterij.
Fabriek van Hek- en IJzerwerken.

DE REPRODUCTIE COMPAGNIE
CLICHÉ'S
Rotterdam

H. J. WESSELS, Amsterdam.
Heerengracht 109-111. — Telef. 1037. — P.O. Box 381.
Handel in Binnen- en Buitenlandsche fijne Houtsoorten.

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht

PAPIERSTUC voor PLAFOND- en WANDVERSIERING in alle stijlen en volgens teekening.
Vraagt gratis Brochure en Prospectus aan de Opgericht 1890. - Tel. Int. 3613.
EERSTE NEDERLANDSCHE PAPIERSTUCFABRIEK
VOORHEEN BENNEWITZ & CO. - AMSTERDAM.

47STE JAARGANG. ZATERDAG 1 JUNI 1912. No. 22.

DE OPMERKER.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau »DE OPMERKER", Stephensonstraat 92, 's-GRAVENHAGE.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . f 5.—

Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.

Uitsluitend bij vooruitbetaling:
Voor België . . . . . » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.

Fusieplannen.

De Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst heeft met de dezer dagen gehouden Algemeene Mei-Vergadering haar zeventigsten verjaardag gevierd. Smakelijke schotels waren op het menu vermeld en al bleek ook de groote feesttaart in den vorm van een Architectenhuis niet geheel gaar te zijn, naar het oordeel dergenen, die dit hadden onderzocht, de Stadion-prijsvraag, die als hors d'oeuvre ter tafel werd gebracht, liet men zich goed smaken.

Er waren ook een paar gerechten, die uitsluitend voor de Architect-leden waren klaargemaakt, namelijk de quaestie van de toetreding der Maatschappij tot het Verbond van Nederlandsche Kunstenaarsvereenigingen en het Rapport der Fusie-Commissie. Deze Commissie is onlangs ingesteld, om te onderzoeken, welke de meest gewenschte verhouding tusschen Maatschappij en Bond van Nederlandsche Architecten zal zijn en na te gaan op welke wijze deze eventueel nader zouden kunnen samengaan of meer in het algemeen eenheid te bereiken zou zijn in het vakvereenigingsleven der architecten.

In de buitenwereld heeft men zich, o.a. blijkens een verzuchting in de „Nieuwe Rotterdamsche Courant" geslaakt, naar het schijnt voorgesteld, dat de fusie van Maatschappij en Bond nu op deze algemeene vergadering haar beslag zou krijgen.

Dat was wel wat veel verlangd en wanneer men nagaat welke opdracht de fusie-commissie had, dan kan men daaruit zien, dat de bedoeling van die opdracht wel is, om op een samensmelting aan te sturen, maar de fusie tot stand brengen kon zij niet; dat kon ook de vergadering van Architect-leden der Maatschappij niet, dat kan, dunkt ons, alleen gebeuren in een gecombineerde vergadering van Maatschappij en Bond.

Op de vergadering van Woensdagmorgen 22 Mei is algemeene instemming betuigd met het rapport van de fusie-commisie en deze gemachtigd statuten, huishoudelijk reglement enz. uit te werken voor de nieuwe Vakvereeniging. Een verder strekkend besluit kon niet genomen worden, want eerst moet ook nog de Bond van Ned. Architecten zich vereenigen met het rapport van de fusie-commissie.

Waarschijnlijk zal de zaak in Juni in den Bond ter sprake komen, maar wij zouden er geenszins voor durven instaan, dat zij dan beklonken zal worden, en ook al wordt daar in den Bond ook algemeene instemming betuigd met het rapport der fusie-commissie, dat behoeft nog niet te beteekenen, dat de beide vereenigingen tot de gewenschte ineensmelting zullen geraken. Nog zeer kort geleden is in Engeland een fusie tusschen de twee toongevende architecten-vereenigingen mislukt. In Duitschland schijnt men ook eerder geneigd tot afscheiding dan tot samensmelting en wie herinnert zich niet nog de mislukking van de fusie tusschen de Maatschappij en Architectura?

Was het dan niet wat voorbarig, met deze voorbeelden voor oogen, de fusiecommissie reeds opdracht te geven tot het uitwerken van statuten, enz.?

Wanneer de commissie zich daarvoor de moeite wil geven,

geenszins, meenen wij, want daarbij eerst zullen alle moeilijkheden en bezwaren ter dege onder de oogen moeten worden gezien. In een rapport kan men nog volstaan met het neerschrijven van wenschen, met het in overweging geven van maatregelen, met het aanwijzen van een weg, maar statuten zijn wetsbepalingen, bindend voor hen, die ze onderschrijven. In een rapport kan men nog weifelen, een slag om den arm houden, maar in statuten moet men zeggen, waar het op staat; zij mogen niet voor tweeledige uitlegging vatbaar zijn.

Mogen wij ons dus verheugen over den geest van samenwerking, die blijkbaar vaardig is onder de architecten, laten wij ons vooral niet voorstellen, dat wij reeds zoo goed als bereikt hebben, wat wij zoo gaarne wenschen.

Van den Bond zal geëischt worden, dat zij heel wat water in den wijn doet, van de Maatschappij dat zij een flinke scheut wijn in de grog schenkt, eer men een drank verkrijgt, die met evenveel smaak door de leden van beide vereenigingen zal worden gedronken en laat ons denken aan het Fransche spreekwoord: Entre la coupe et les lêvres ..... wij zullen het niet verder uitspreken om niet van overdreven pessimisme te worden verdacht.

Wij voegen ons liever aan de zijde dergenen, die thans met de beste verwachtingen ten opzichte van de fusie vervuld zijn. Onmogelijk is zij o.i. ook niet, wanneer men zich maar niet voorstelt in een vloek en een zucht een Architecten-Vakvereeniging te kunnen stichten, die voldoet aan alle eischen en waarin niet leemten of gebreken blijven bestaan. Zulk een vereeniging kon er misschien al lang geweest zijn, voor dat de Architectenbond werd opgericht, indien niet onze Nederlandsche toestanden daaraan allerlei bezwaren hadden in den weg gelegd.

Toestanden kan men niet veranderen door statuten en reglementen alleen. In Duitschland is dit wel een veel toegepaste methode, maar de Nederlandsche wetgever weet bij ervaring, dat hij onmogelijk iets bereiken kan zonder de noodige overgangs- en uitzonderingsbepalingen te aanvaarden.

De Nationale Prijsvraagregelen hebben het klaarste bewijs geleverd hoe moeilijk het is, een weloverwogen en goed uitgewerkte regeling, die in het algemeen de goedkeuring van bevoegde deskundigen wegdraagt te handhaven. De talrijke opeenvolgende reorganisaties der Maatschappij t. b. d. Bouwkunst hebben bewezen, hoe moeilijk het is, hoeveel tijd en geduld het vordert in een vereenigingsorganisatie in een bepaalde richting iets te bereiken en zoo het nu komt tot een fusie in optima forma, wij zullen ons aanvankelijk daarmede tevreden moeten stellen, dat zij grootendeels op het papier bestaat en eerst later worden kan, wat sommigen er zich misschien nu reeds van voorstellen.

Zal de Architectenbond zich oplossen in de Maatschappij of zal de Maatschappij toetreden tot den Bond? Geen van beiden, maar beiden zullen tot een vakvereeniging moeten samensmelten.

Wij zullen niet op de toekomst vooruitloopen en hoezeer wij meerder eenheid en beter samenwerking op prijs zouden stellen, ook niet aandringen op spoed, die hier weinig baten kan, maar toch, wanneer wij ons de fusie als tot stand gekomen voorstellen, wat zal er dan worden van de Maatschappij en wel meer in het bijzonder van dat deel der Maatschappij, dat niet thuisbehoort in een Architecten-Vakvereeniging? Dat deel vormt thans de weliswaar onmondig verklaarde meerderheid der leden, maar toch de meerderheid.

Zal het mogelijk zijn na de fusie deze leden voor de Maatschappij te behouden, zullen zij op den duur zich de curateele van de Architect-leden laten welgevallen, of zal de samensmelting tevens de afscheiding tengevolge hebben van die leden, wier vakbelangen niet meer met die der architecten samengaan?

Deze en dergelijke vragen zullen wel door de fusie-commissie overwogen zijn en wij zijn benieuwd, hoe zij in de statuten der vakvereeniging deze aangelegenheid zal regelen. Misschien laat zij het aan de Maatschappij over er een oplossing voor te zoeken maar deze is, dunkt ons, niet te vinden, tenzij men het tweeslachtig systeem blijft volhouden, waarop thans nog de inrichting der Maatschappij berust, maar dat toch bij de oprichting eener Architecten-Vakvereeniging zal moeten worden prijsgegeven.

In een Architecten-Vakvereeniging behoort feitelijk slechts één soort leden en wel architecten. Dat klinkt vrij eenvoudig, maar wij bezitten minstens drie soorten van architecten, particuliere architecten, architecten-ambtenaren en architecten-bedrijfsleiders. Vergissen wij ons niet dan zijn alle drie soorten vertegenwoordigd onder de architect-leden der Maatschappij, terwijl het door den Bond aangenomen criterium slechts eene soort toelaat.

Hier schuilt een moeilijkheid, die bij alle fusie-plannen moet leiden tot het overwegen van uitzonderings- en overgangsbepalingen, die van kracht zullen moeten blijven, zoolang er geen officieel of officieus architecten-radicaal bestaat.

Na de instelling der diploma's voor Opzichters, Teekenaars en Hoofdopzichters door de Maatschappij zullen nu ook eerlang voorstellen, omtrent een diploma voor den architect, de leden bereiken. Daarnevens opent zich ook het uitzicht op een reorganisatie der Rijks-Academie van Beeldende Kunsten, die er misschien toe leidt, dat die instelling mettertijd dergelijke diploma's zal gaan uitreiken. Met het diploma van bouwkundig ingenieur zal men er dan drie hebben waarvan het bezit aanspraak zal geven op den titel van architect, en als wij zoover zijn, zal misschien de regeering te bewegen zijn, een verbod uit te vaardigen tegen het ijdelijk misbruiken van dezen titel door onbevoegden, d. w. z. ongediplomeerden.

Dan hebben deze gediplomeerden zich slechts te verstaan over bijzaken, om een Vakvereeniging van Architecten te vormen, maar zoover zijn wij nog niet en wie weet in hoe lang nog niet. Dat zal de fusie-commissie ervaren en ook wel reeds gevoeld hebben.

Zij laten zich evenwel niet ontmoedigen, door het vooruitzicht, dat thans slechts ten deele bereikt zal kunnen worden, wat zij zich voorstelt. Er zal reeds iets bereikt zijn, wanneer in het algemeen meer eenheid in het vakvereenigingsleven der architecten het gevolg is van haren moeitevollen arbeid.

Berlage uitgesloten en gehuldigd.

Het volgend adres is d.d. 20 Mei verzonden aan den Raad der Gemeente Rotterdam.

„Geven met verschuldigden eerbied te kennen, de ondergeteekenden, dat zij, kennis genomen hebbend van de uitnoodigingen, door het College van Burgemeester en Wethouders tot enkele architecten gericht ter verkrijging van projecten voor den bouw van een nieuw Raadhuis te Rotterdam, gaarne hulde brengen voor den breeden opzet, die uit deze uitnoodigingen blijkt;

dat door genoemd College terecht ook architecten zijn uitgenoodigd, die een voorname plaats innemen onder hen, welke de moderne richting in de Nederlandsche Bouwkunst vertegenwoordigen;

dat ondergeteekenden echter, in verband hiermede in hooge mate verwonderd zijn, dat een der bekwaamste bouwkunstenaars van deze richting, H. P. Berlage Nzn., door genoemd College niet is uitgenoodigd;

dat, waar Berlage door meerdere zijner werken het bewijs heeft gegeven juist voor het ontwerpen van monumentale bouwwerken een groot talent te bezitten, hij tot de eersten behoort, die in staat is een belangrijk project voor het monumentale Rotterdamsche Raadhuis te maken;

dat het niet-uitnoodigen van dezen bouwkunstenaar een, voor ons geheel onverklaarbare miskenning van zijne talenten in zich sluit;

dat door het mededingen van een der beste krachten natuurlijk het succes der prijsvraag meer verzekerd ware geweest.

Redenen, waarom ondergeteekenden het ten zeerste betreuren, dat Berlage niet is uitgenoodigd, overtuigd dat hierdoor het belang der Nederlandsche Bouwkunst niet is gebaat."

Het adres is onderteekend door de volgende architecten:

H. A. J. Baanders te Amsterdam; J. van den Ban te Haarlem; Pl. van den Berg te Vlaardingen; Wouter Bettink te Scheveningen; B. van Bilderbeek te Dordrecht; H. Bonda te Amsterdam; G. C. Bremer, B. I. te Arnhem; G. B. Broekema te Kampen; A. Broese van Groenou, B. I. te 's-Gravenhage; P. J. W. J. van den Burgh, B. I. te Renkum; S. de Clercq te 's-Gravenhage; H. J. Dammerman te Scheveningen; J. C. van Epen te Baarn; W. Fontein te Leiden; A. R. Freem te Arnhem; J. D. Gantvoort te Deventer; J. J. Gort te 's-Gravenhage; J. Gratama, B. I. te Sloten (N.-H.); W. Hamer te Amsterdam; J. W. Hanrath te Hilversum; Joseph Herman te Amsterdam; G. W. van Heukelom te Roermond; Jon. Ingenohl te Amsterdam; H. J. Jesse te Oegstgeest; A. J. Joling te Amsterdam; Herm. v. d. Kloot Meijburg te Voorburg; G. Knuttel Jr., B. I. te Groningen; L. J. P. Kooken te Eindhoven; H. H. Kramer te Leeuwarden; A. J. Kropholler te Amsterdam; T. Krugers te Tilburg; Foeke Kuipers te 's-Gravenhage; C. J. Kruisweg te Bussum; J. B. van Loghem, B. I. te Haarlem; D. A. N. Margadant te Amsterdam; R. C. Mauve te Scheveningen; G. Meppelink te Haarlem; Jan de Meyer te Amsterdam; Adr. Moen te Amsterdam; Nic. Molenaar te 's-Gravenhage; J. M. van der Meij te Amsterdam; W. C. Mulder te Leiden; J. Mutters Jr. te 's-Gravenhage; F. Nieuwerkerk te Scheveningen; J. J. van Noppen te Haarlem; D. v. Oort Hzn. te Amsterdam; B. J. Ouëndag te Amsterdam; Maurits Plate te Amsterdam; Marius A. Poel te Hilversum; H. A. Reus te Dordrecht; Joh. G. Robbers, B. I. te 's-Gravenhage; W. F. C. Schaap, C. B. I. te Arnhem; J. A. van der Sluys Veer te Amsterdam; J. F. Staal Jr. te Amsterdam; G. Stapensea te Sneek; A. L. Thierens, luit. ter genie te Utrecht; Jos. H. Tonnaer te 's-Gravenhage; P. Verhagen Lzn., B. I. te Utrecht; J. Verheul Dzn. te Rotterdam; E. Verschuil te Hilversum; G. Versteeg te Arnhem; H. J. M. Walenkamp te Amsterdam; J. G. Wattjes, B. I. te Amsterdam; A. W. Weissman te Haarlem; J. J. Weve, C. B. I. te Nijmegen; W. K. de Wijs, B. I. te Enschede; L. Zwiers te Amsterdam.

Drinkwaterleidingen.

In het Pharmaceutisch Weekblad is gepubliceerd het rapport van dr. H. W. Woudstra en C. J. Snuif, op de a. s. alg. verg. van de Nederlandsche Mij. ter bev. der Pharmacie, in Rotterdam te houden, uit te brengen over het loodoplossend vermogen van drinkwater.

Na een overzicht te hebben gegeven van proeven door hen en anderen genomen en na de quaestie van theoretisch standpunt te hebben beschouwd, memoreeren de heeren Woudstra en Snuif de conclusies, in 1908 geformuleerd door een commissie uit den Centralen Gezondheidsraad, die het vraagstuk van de loodopname door leidingwater had onderzocht.

Het rapport zelf is niet publiek geworden, doch de conclusies waren de volgende:

1. Verandering te brengen in de samenstelling van het water ten einde daardoor het opnemen van lood uit de leiding te verhinderen, verdient geen aanbeveling.
2. Bij de keuze van het leidingmateriaal moet rekening gehouden worden met de samenstelling van het water.
3. Alleen daar, waar bij onderzoek is gebleken, dat het water lood niet aantast, kan gebruik gemaakt worden van z.g. compositiebuizen. *)
4. Blijkt echter, dat het water lood opneemt, dan behoort te worden gebruik gemaakt van leidingen, die zoodanig zijn samengesteld, dat de aanraking van het water met lood wordt vermeden.

De praktijk heeft geleerd, dat aan dezen eisch voldoen: a. tinvoeringbuizen, waarvan de voering 98 pct. tin bevat en ten minste ½ m.M. dik is, b. de buizen van Van Huffel, c. met email gevoerde buizen.

5. De huisleidingen moeten worden aangelegd door bekwame fitters.
6. Na voltooiing of na herstelling van de huisleiding moet het water, alvorens te worden gebruikt, scheikundig worden onderzocht.
7. Het leidingwater behoort te zijn onderworpen aan stelselmatige deskundige contrôle.

Aan hun inleidende beschouwingen en de conclusies der commissie voegen de heeren Woudstra en Snuif nog het volgende toe:

Het vraagstuk der loodvergiftiging door het gebruik van drinkwater is vooral in de laatste jaren van meer beteekenis geworden nu de centrale waterverzorging meer en meer toeneemt en het gebruik van loodhoudend materiaal daarmede hand in hand gaat. Vroeger betrof het alleen het opnemen van lood door atmospherisch water uit dakgoten, vergaarbakken, enz. eenerzijds, anderzijds het opnemen van lood uit de leidingen en pompbakken der pompen. Dit laatste kon men nog onderscheiden in twee groepen al naar gelang regen- of welwater werd opgepompt.

Waar lood zooals we aantoonden steeds in luchthoudend water zal oplossen en alleen de hoeveelheid verandering zal vertoonen al naar gelang van de samenstelling van het water, de tijd van aanraking enz. zijn buizen wier binnenwand uit lood bestaat beslist af te keuren. Wenscht men geen lood in zijn water dan dient alle lood te worden buitengesloten.

Men stelle zich niet tevreden met de conclusie, dat het bewuste water geen lood aantast. Dit toch is slechts quantitatief het geval. Bij verandering van prise d'eau, bij wijziging in de methoden van zuivering of van ontijzering, bij de verandering, die het afpompen van het veld reeds meebrengt, kunnen looden buizen beslist onbruikbaar worden. Men houde hiermee rekening bij het kiezen van materiaal voor binnenleidingen, deze later te vervangen kost oneindig veel meer dan ze direct goed te maken en bruikbaar voor alle soort van water.

*) In dezen vorm gesteld zou men tot de conclusie komen, dat de werking van water op lood en op compositie identisch waren. Dit is geenszins het geval.

De conclusie moet o. i. luiden: Water dat met lood of compositie in contact geen lood opneemt, kan door buizen van deze materialen geleid worden. W. en Sn.

Vereenigingen.

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST, 108e ALGEMEENE VERGADERING.

In het Maatschappelijk gebouw in de Marnixstraat werd op 21 Mei j.l. de 108e alg. vergadering, die 22 Mei voortgezet werd, geopend door den voorzitter, den heer A. Salm G.Bzn., die na een hartelijk woord van welkom tot de leden en afgevaardigden der afdeelingen er aan herinnerde, dat de Maatschappij nu zeventig jaar bestaat.

Aan de orde werd allereerst het jaarverslag gesteld, uitgebracht door den alg. secretaris, den heer J. Gratama.

Wij ontleenen er het volgende aan:

Kon in het voorafgaande verslag geconstateerd worden, dat de Maatschappij in bloei toenam en dat het vereenigingsleven opgewekt was, ook van het afgeloopen jaar kan dit gezegd worden.

Het aantal leden bedroeg op 1 Mei van dit jaar 906, tegen 894 in 1911. Van dezen zijn 25 eerelid, 325 architectlid, 303 buitengewoon lid en 253 donateur.

De Maatschappij betreurt het verlies ten gevolge van overlijden van haar eere-lid H. Daumet, van hare architectleden V. G. A. Bosch, Emiel Thielens en P. A. Weeldenburg, en van haar gewoon lid J. F. Staal.

Tot de handelingen, die verstrekkende gevolgen kunnen hebben en van veel invloed kunnen zijn op de behartiging van de vakbelangen van den architect en op de Maatschappij, behoort de instelling der z.g. fusie-commissie, waartoe het hoofdbestuur, op voorstel van den heer Alb. Otten en overeenkomstig den algemeen gevoelden wensch, het initiatief heeft genomen. De commissie heeft tot taak te onderzoeken welke de meest gewenschte verhouding tusschen Maatschappij en Bond van Ned. Architecten zal zijn en na te gaan op welke wijze deze eventueel nader zouden kunnen samengaan of meer in het algemeen eenheid te bereiken zou zijn in het vakvereenigingsleven der architecten.

De Bond verklaarde zich genegen tot medewerking; voor de Maatschappij hebben in deze commissie zitting de heeren: J. H. W. Leliman, J. A. G. van der Steur en A. Versteeg; voor den Bond de heeren: C. N. van Goor, A. J. Joling en J. P. Stok Wzn. De commissie heeft haar rapport uitgebracht, dat nader is toegelicht op de vergadering der fusiecommissie met de beide besturen op 25 April 1912.

De zeer gewaardeerde Rijkssubsidie gaf, evenals verleden jaar, den examens voor bouwkundig-opzichter, bouwk.-teekenaar en uitvoerder van bouwwerken, een belangrijken financiëelen steun, waardoor gedeeltelijk in de behoeften van deze zich steeds meer uitbreidende examens kon worden voorzien. Uit den grooten toevoer van candidaten en de vraag naar gediplomeerden blijkt ten duidelijkste, hoezeer deze diploma's naar waarde worden geschat. Dankbaar wordt hier de medewerking van allen herdacht, die ook dit jaar de examens met goed resultaat hebben voorbereid en afgenomen, inzonderheid de voorzitter der examencommissie, de heer B. J. Ouëndag; de examen-commissie bestond uit de heeren: B. J. Ouëndag, voorzitter; H. Bletz, vice-voorzitter; M. B. N. Bolderman, H. van Dam, J. Molenschot, J. A. v. d. Sluijs Veer, mr. E. H. P. Rosenboom, P. A. Timmers, M. J. Lippits en H. Loterijman, allen te Amsterdam; G. Versteeg, te Arnhem; J. D. Gantvoort, te Deventer; Herm. J. v. d. Kloot Meijburg, te Rotterdam; M. Vrijenhoek en W. de Vrind Jr., te 's-Gravenhage, J. J. van Noppen, te Haarlem; W. F. Overeijnder, J. van Wijngaarden, te Rotterdam; F. de Herder, te Zwolle; G. Stapensea, te Sneek, en W. de Jong, te Utrecht, terwijl secretaris was de heer J. Gratama.

Het verslag bevat voorts een overzicht van de adressen, verzonden in zake bouwkundige quaesties van publiek belang.

De leden van het hoofdbestuur werden herkozen. Het staat nu uit de heeren: A. Salm G.Bzn., J. H. W. Leliman, S. de Clercq, J. Limburg, B. J. Ouëndag, Alb. Otten, W. F. C. Schaap en Jan Stuyt. De heer L. C. Dumont heeft 8 Maart jl. voor het lidmaatschap bedankt.

In de vacature-Dumont is voorloopig niet voorzien, in verband met de hangende besprekingen in zake fusie tusschen Maatschappij en Bond v. Ned. Architecten.

De heer A. Salm G.Bzn. werd bij acclamatie tot algemeen voorzitter herkozen.

De verslagen en de rekening en verantwoording (opgenomen in het „Bouwkundig Weekblad met het rapport der financiëele commissie) werden goedgekeurd.

De ontvangsten bedroegen in 1911 f 31671.09. Het nadeelig saldo is f 1375.08.

Voor 1912 werd de begrooting in ontvangsten en uitgaven vastgesteld op f 33105.

Benoemd werden tot eereleden de heer Giovenale, voorzitter van het 9e Architectencongres, te Rome in 1912 te houden, en de heer M. E. Cannizzaro, voorzitter uitvoerend comité van het congres; tot eere-correspondent de heer Luigi Biso, algemeen secretaris van dat uitvoerend comité.

Bij de mededeelingen van wege het hoofdbestuur omtrent het standpunt, dat de maatschappij inneemt ten opzichte van actueele vraagstukken, betrekking hebbende op het beroep van den architect en de bouwkunst, deelde de voorzitter eenige punten mede. Drie punten stonden op het werkprogram: 1°. de rechtspositie van den architect tegenover zijn cliënten; 2°. het diploma van architect; 3°. een nieuwe Academie van Beeldende Kunsten.

Wat aangaat het eerste punt, herinnerde spr. eraan, dat dit behandeld is door den afgevaardigde der maatschappij in het Comité-Permanent International des Architectes. In Nederland heeft de Bond van Nederlandsche Architecten de code van Guadet, spr. meent met eenige wijzigingen, overgenomen. De maatschappij heeft dit onderwerp nader ter hand genomen, en stelde eene commissie (de heeren De Groot, Leliman en Ouëndag) in, ter bepaling van de rechtspositie van den architect tegenover opdrachtgever, aannemer en personeel, een belangrijk rapport is daarvoor in bewerking, hetwelk binnenkort verschijnen zal.

Wat betreft punt 2 wees spr. erop, dat het door de commissie van onderwijs goedgekeurde en door het hoofdbestuur overgenomen programma nader nog op eene vergadering moet worden vastgesteld. Aangezien er omstandigheden zijn, dat dergelijke examens nog niet kunnen worden afgenomen, is dit punt niet op de agenda van deze vergadering geplaatst, en zullen ook omtrent het diploma van architect nadere voorstellen worden gedaan.

Omtrent punt 3 deelde spr. mede, dat tusschen de regeering en het gemeentebestuur van Amsterdam eene overeenkomst is getroffen omtrent den bouw van een nieuwe Rijks-Akademie van Beeldende Kunsten in de uitbreiding-Zuid.

Voor de volgende campagne blijft o.m. over eene nadere regeling voor het uitvoeren van particulier werk door ambtenaren en omgekeerd het uitvoeren van werk voor gemeente of staat door particuliere architecten.

Voorts heeft de maatschappij mede geijverd voor de toetreding van Nederland tot de Berner-conventie en is op het programma geplaatst de nadere bepaling en de behartiging van de belangen der maatschappij als vakvereeniging. Onder deze belangen wordt ook gerekend de reorganisatie van de bibliotheek der maatschappij. Verder bestaat, met

het oog op de meer en meer gevoelde behoefte aan bekwame adviseurs voor nieuwbouw en herbouw, het plan, niet alleen om bij gemeenten aan te dringen op het instellen van schoonheidscommissies, maar ook voorstellen te doen omtrent het oprichten van zoogenaamde Bauberathungsstellen.

Eene langdurige gedachtenwisseling werd gevoerd naar aanleiding van het door den heer Versteeg gesignaleerde feit, dat de jury voor de prijsvraag voor een stadion, uitgeschreven door de maatschappij Het Nederlandsche Sportpark te Amsterdam is afgeweken van de algemeene regelen voor nationale, bouwkundige prijsvragen (vastgesteld door Bouwkunst, Architectura, Bouwkunst en Vriendschap en den Bond van Ned. Architecten).

In art. 16 dier regelen wordt namelijk bepaald: Als beginsel moet worden aangenomen, dat het werk van den door de jury eerst-bekroonde onder diens leiding worde uitgevoerd, onder de bepalingen van de hier te lande geldende honorarium-regeling voor architecten.

Voor het geval de prijsvraag-uitschrijver zich het recht wil voorbehouden om een ander dan het eerst-bekroonde werk te doen uitvoeren, moet het programma de voorwaarden van schadeloosstelling aan den eerst-bekroonde bevatten. Deze voorwaarden nu komen niet voor in bedoeld programma.

De heer Posthumus Meyjes (die met de heeren Leliman en Berlage de jury vormde), betoogde, dat de jury wel degelijk getracht heeft deze voorwaarden in het programma voor de stadion-prijsvraag te doen opnemen, maar dat de verwezenlijking daarvan was afgestuit op den tegenstand der opdrachtgevers, in casu de heeren Van Aalst c.s. Zelfs opperden deze heeren de waarschijnlijkheid, dat het werk aan een buitenlandschen architect zou worden gegund, bijaldien de jury aan deze bepaling zou willen blijven vasthouden.

De jury achtte het daarop, gezien de belangrijkheid van het werk, in het belang van de Nederlandsche architecten om in ieder geval het werk hier te houden, en zwichtte voor den aandrang.

Met deze houding verklaarden zich verschillende leden van de vergadering ingenomen, o.a. de heeren De Groot en Poggenbeek.

Anderen echter, o.a. de voorzitter (de heer Salm) en de secretaris (de heer Gratama) achtten deze houding onjuist. Zij meenden, dat de jury geene vrijheid had om af te wijken van de algemeene regelen, maar zich had moeten wenden tot de Permanente Prijsvraag-commissie, daar aan haar alleen de beslissing toekomt.

Toen daarop de heer Posthumus Meyjes als zijne meening uitsprak, dat de algemeene regelen, zooals ze daar liggen, onuitvoerbaar zijn, (de heer Poggenbeek merkte op, dat bij de samenstelling te veel en te uitsluitend het belang der architecten in het oog is gevat) werd van de bestuurstafel geantwoord, dat men gaarne te zijner tijd tot wijzigingen zal medewerken, maar dat de regelen moeten worden opgevolgd zoo als ze daar thans liggen.

Waarop de heer Posthumus Meyjes repliceerde, dat de voorzitter dan ook had moeten bedanken voor het lidmaatschap van de jury voor de Rotterdamsche prijsvraag, die ook niet den toets der critiek kan doorstaan.

De heer De Groot voegde hieraan toe, dat volgens hen die het standpunt-Versteeg deelen, ook geen der voor die prijsvraag uitgenoodigde architecten had mogen meedoen. Tot eene conclusie kwam men uit den aard der zaak niet. Na nog eenige besprekingen werd de vergadering geschorst.

De algemeene vergadering werd des namiddags voortgezet en was drukker bezocht dan tevoren. Onder de aanwezigen bevonden zich eenige Delftsche hoogleeraren.

Naar aanleiding van het 70-jarig bestaan der Maatschappij wierp de voorzitter een terugblik in het verleden. Het 50-jarig en ook het 60-jarig bestaan werden feestelijk gevierd. Nu meende men het jubileum ook niet onopgemerkt te mogen laten voorbijgaan en daarom werd ter gelegenheid er van de eere-prijsvraag „Godefroy" uitgeschreven.

Over de ingekomen ontwerpen was de jury teleurgesteld. Ze voldeden niet aan de verwachtingen. De oorzaak hiervan kan in de eerste plaats onvastheid in architectuur zijn en tevens de heerschende bedrijvigheid in de bouwvakken, waardoor velen 't te druk hebben om aan prijsvragen deel te nemen.

De jury kon niet besluiten de uitgeloofde medailles uit te reiken. Het ontwerp van den heer Streefkerk werd evenwel geacht toch voor eene belooning in aanmerking te moeten komen en verwierf daarom een prijs van f 400.

Sinds het laatste herdenkingsfeest, dus in de afgeloopen tien jaren, heeft de Maatschappij het verlies te betreuren van verdienstelijke mannen. De voorzitter herdacht o.m. mannen als Leliman, Willem Springer, Bleys, Gosschalk, Bos en Louis Rieber.

Hulde bracht hij aan den nestor van de bouwkundigen dr. Cuypers, terwijl spr. tevens nog in het licht stelde op welke wijze de heeren W. J. de Groot, Ouëndag en de algemeen-secretaris, de heer J. Gratama, in het afgeloopen 10-jarig tijdperk vele belangrijke diensten aan de Maatschappij bewezen hebben.

Nadat de heer Salm verschillende belangrijke momenten uit den arbeid van de laatste jaren gememoreerd had, gaf hij het woord aan den Delftschen hoogleeraar Henri Evers, die een feestrede hield, waarin deze een beschouwing gaf van de huidige architectuur. De rede werd verduidelijkt door fraaie lichtbeelden.

OPZICHTERS EN TEEKENAARS.

Onder voorzitterschap van den heer C. J. W. de Jongh, uit Den Haag, heeft de Algemeene Nederlandsche Opzichters- en Teekenaarsbond dezer dagen te Utrecht zijn 9de algemeene vergadering gehouden. Alle afdeelingen, op Hilversum na, waren vertegenwoordigd.

De begrooting voor 1912 werd vastgesteld tot een bedrag van f 4470 aan ontvangsten en uitgaven.

Besloten werd een onderzoek in te stellen naar de hygiënische toestanden op de teekenbureaux en een actie tot verbetering daarvan te voeren.

Materiaal zal worden verzameld voor het zenden van een adres aan de regeering om de technici in de Ongevallenwet op te nemen.

Gepoogd zal worden in de gemeenteraden een pleidooi geleverd te krijgen voor het toekennen van 14 dagen vacantie. Aan gemeentebesturen, directies van rijksinrichtingen en particuliere instellingen zal het verzoek gedaan worden, aan alle technische ambtenaren bij indiensttreding de reglementen of verordeningen, waaronder zij werken, ter hand te stellen.

De heer M. Vrijenhoek hield een inleiding over de vraag, welke houding de Bond zal aannemen ten opzichte van het oprichten van middelbare technische scholen.

Naar aanleiding van een betoog van den heer M. Vrijenhoek over de wenschelijkheid, zooveel mogelijk ongewenschte krachten uit het vak te weren, werd besloten, in de afdeelingen deze kwestie ter sprake te brengen en als eisch te stellen aan het diploma voor bouwkundig opzichter van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, dat de candidaat bouwkundig-opzichter ten minste 2 jaren als adjunct- of opzichter moet werkzaam geweest zijn.

Met 253 tegen 42 stemmen werd besloten, een bezoldigd bestuurder aan te stellen voor een half jaar, ingaande 1 Juli, met machtiging aan het bondsbestuur, zoo mogelijk de aan-

stelling te verlengen tot de volgende algemeene vergadering. Het salaris zal f 1200 per jaar bedragen.

Tot voorzitter werd herkozen de heer C. J. W. de Jongh en tot penningmeester de heer M. Vrijenhoek, beiden uit Den Haag; tot bestuursleden werden gekozen de heeren C. L. Wassenburg Jr., uit Amsterdam, en J. van Gelder Jr., uit Hengelo.

Tot redacteur van het bondsorgaan werd herbenoemd de heer J. B. M. Lamers, uit Den Haag.

Na uitvoerige besprekingen werd met 185 tegen 109 stemmen besloten tot deelneming aan de betooging voor algemeen kiesrecht.

Het bondsbestuur zal een commissie benoemen om de mogelijkheid te onderzoeken het fondswezen te reorganiseeren, opdat de afdeelingen van de gemeentelijke werkloozenfondsen zullen kunnen profiteeren.

Ter gelegenheid van het 10-jarige bestaan van den Bond zal er een feestuitgave in boekformaat verschijnen.

RAPPORT VAN DE JURY in zake Prijsvraag voor een Affiche voor de Internationale Gastentoonstelling te Amsterdam.

Amsterdam, Mei 1912.

De Jury, bestaande uit de heeren K. P. C. de Bazel, Jos. Cuypers, C. W. Nijhoff, R. N. Roland Holst en J. van Rossum du Chattel, directeur der Gemeentegasfabrieken, wenscht haar rapport over de ingekomen ontwerpen door de volgende algemeene opmerking te doen voorafgaan.

Dat zij het betreurt, dat — ondanks het principieel zuivere programma en ondanks de ruime belooning — klaarblijkelijk verscheidene der beste decoratieve kunstenaars zich van mededinging hebben onthouden, hetgeen de meening kan versterken, dat zelfs onder zeer gunstige omstandigheden door een prijsvraag zelden het groote resultaat verkregen wordt, dat er vaak maar al te zeer van wordt verwacht.

Bij een eerste schifting door de Jury vielen 40 ontwerpen, onder de volgende motto's ingezonden, reeds dadelijk af:

Adspirant,
Allegorique 34,
Avondspin,
De Kolenmijn,
De Vooruitgang,
Driekleur (I),
Energie,
Fiat Lux (I),
Fiat Lux (II),
Fossile Varen,
G. A. S.,
Gasilliminatie,
Gasketel,
Geel en Blauw,
Glück Auf (I),
Glück Auf (II),
H.,
Harmen,
I. G. T.,
Internationaal 1912 (2 ontwerpen),
Labor,
Lente,
Licht,
Licht en Kracht,
Licht en Warmte,
Licht, Warmte en Beweegkracht,
Lilliputbrander,
Omnia,
Palm,
P. H. Kade,
Schets in bruin, geel en indigo,
Simboliek,
Spoed,
Steeds beter R,
Toeval en gevolg,
Trio,
Vulcan,
Wereldlicht,
XXXXX.

Sommige der inzenders hadden niet aan het programma voldaan, verreweg de meeste ontwerpen, vallend onder deze eerste schifting, toonden echter volgens het oordeel der Jury een volkomen gemis aan die kunstvaardige eigenschappen, welke in de allereerste plaats door de Jury geëischt werden, wilde een ontwerp ooit voor bekroning in aanmerking komen.

Bij een tweede schifting vielen als te mager van vinding de ontwerpen, ingezonden onder de motto's „Igtapos", „Janni" en „Drie", af. Te meer daar deze ontwerpen ook te zeer iedere wel overwogen decoratieve vormgeving misten. Verder viel ook het ontwerp „Gas" (I), hoewel niet onverdienstelijk, af.

Ook de ontwerpen onder de motto's: „Driekleur" (II), „Hoogesluis", Internationale Gastentoonstelling" en „Industriae" werden door de jury ongeschikt geacht. Wel toonden deze ontwerpen een zeker vermogen tot naturalistisch uitbeelden, maar van eenig waarlijk decoratief oplossen van het gegeven was geen sprake.

Na deze schiftingen bleven behalve de bekroonde ontwerpen, nog de volgende over: „Begin", „Beter getracht en verloren, dan nimmer getracht", „Gas" (II), „Minckelers", „Nelly", „Publicatie", „Retort", „Vincent" en „De Vlam".

Ten slotte liet de jury echter deze ontwerpen één voor één vervallen en wel om de volgende redenen:

„Publicatie" — Hoewel handig, te verwaaid en zonder veel zin voor het doel.

„De Vlam" — Niet sterk van expressie ondanks de gezochte hevigheid. Echter niet zonder levendigheid, durf en talent.

„Nelly" — Met waardeerbare qualiteiten, maar wat zinloos, ornamentale hoekoplossingen rond den cirkel veel te groot.

„Beter getracht en verloren, dan nimmer getracht" — Wat stijf, koud en niet fraai van kleur.

„Gas" (II) — Met waardeerbare eigenschappen, maar wat rammelend, zonder eenheid tusschen het realistisch figuur en de ornementaties.

„Retort" — Niet zonder eenige deugden, maar saai.

„Vincent" — Grof, schijnbaar moderne techniek, maar inderdaad zéér ouderwetsch van geest.

„Minckelers" — Braaf, maar oninteressant.

„Begin" — Zoo men wil, nog braver, nog oninteressanter, maar niet zonder goeden wil, te veel geïnspireerd op techniek voor houtsnede.

Ten slotte bleven er vijf ontwerpen over, die door de jury geacht werden de besten te zijn en wel die, onder de motto's „Licht, Kracht en Warmte", „Triplex", „Eurythmie", „Gasbedrijf" en „Helios" ingezonden.

„Licht, Kracht en Warmte".

Humoristisch van opvatting en aardig idee. Dit ontwerp zou echter naar de meening van de jury door de uitvoering op ware grootte niet winnen. Daarenboven valt noch uit de bijgaande lithografische proef, noch uit de behandeling van het ontwerp zelf op te maken, dat de vervaardiger de rijke mogelijkheden van het lithografisch procédé in drie kleuren genoegzaam zou kunnen benutten. Naar de meening van de jury zou het ontwerp zich zeer goed leenen om mechanisch gereproduceerd en verkleind te worden en in dien vorm als reclamemiddel dienst te doen.

„Triplex".

Hoewel zwak, ja bijna kinderachtig van ornamentale indeeling, vormgeving en letterverdeeling, toonen de figuren onmiskenbare verdiensten en het ontwerp zou zich voor affiche desnoods wel leenen, ware het niet, dat de voorstelling de beteekenis der gasindustrie te klein-huiselijk slechts had verbeeld. De bijgevoegde lithografie is bovendien een werkstuk, dat allerminst blijk geeft van het vermogen om het lithografisch procédé als decoratieve techniek te benutten.

„Eurythmie".

Ofschoon rijk van vinding en bewerking en met niet te onderschatten fraaie decoratieve qualiteiten, is het geheel eenigszins verward, het figuratieve deel daarenboven zwak van teekening, en ook wordt te zeer de eenheid gemist tusschen de ornamentaal doorgevoerde omlijsting en het te weinig ornamentaal verwerkte middenstuk.

„Gasbedrijf".

Dit ontwerp, hoewel te nuchter en droog van vinding, heeft door de geserreerde vormgeving, aangename verdeeling en kleur en de decoratieve opvatting onmiskenbaar goede eigenschappen, maar het geheel is toch te patroonachtig en mist te zeer een levendige decoratieve uitbeelding.

„Helios".

Ofschoon dit ontwerp niet vrij van zwakheden is, zoowel in het figuratieve deel als in de niet klaar genoeg verwerkte ornamentiek, besloot de Jury nochtans met algemeene stemmen aan dit ontwerp den eersten prijs toe te kennen en aan den ontwerper de uitvoering op te dragen, overtuigd als zij was, dat, waar zoovele prijzenswaardige eigenschappen van opvatting, kleur en bewerking vereenigd werden aangetroffen en de ontwerper tevens blijk gaf het lithografisch procédé te kennen en in zijn aard te begrijpen, hij — naar te verwachten is — in staat zal blijken na wijziging van enkele onderdeelen het ontwerp tot een goed affiche te kunnen verwerken.

De vervaardiger hiervan bleek te zijn de heer Jac. Jongert Jzn., te Purmerend.

Verder besloot de Jury den tweeden prijs te verdeelen tusschen de ontwerpen, ingezonden onder de motto's:

„Triplex", „Eurythmie" en „Gasbedrijf".

De vervaardiger van het ontwerp „Eurythmie" wenschte echter zijn naam niet openbaar gemaakt te zien en weigerde eveneens de belooning te ontvangen, zoodat ten slotte de tweede prijs verdeeld werd tusschen „Triplex" en „Gasbedrijf".

Bij opening der enveloppen bleek de vervaardiger van het ontwerp „Triplex" te zijn de heer H. J. Wolter te Laren (Gooi) en die van het ontwerp „Gasbedrijf" de heer Tj. Tjeerde te Amsterdam.

De Jury,

K. DE BAZEL.
JOSEPH TH. J. CUYPERS.
C. W. NIJHOFF.
R. N. ROLAND HOLST.
J. VAN ROSSUM DU CHATEL.

NEDERL. STUKADOORS-PATROONSBOND.

Bij de prijsvraag, uitgeschreven door den Nederlandschen Stukadoors-Patroonsbond, voor een reclamebiljet voor de door dien Bond te houden vaktentoonstelling in October a.s. alhier, zijn door de jury, bestaande uit de heeren W. Kromhout, Huib Luns en Jan Wolff, bekroond met den 1en prijs ad f 140 het ontwerp „Kronion", vervaardiger H. J. Eshuijs, Rotterdam, en met den 2en prijs ad f 60 het ontwerp „Loon den Werker", vervaardiger G. Westerhout te Utrecht.

N. B. Onder de totaal 62 ontwerpen waren er enkele met gelijkluidende motto's; dergelijke zijn in dit rapport onderscheiden door toevoeging van (I) en (II).

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD, No. 21. Officieel Gedeelte. Jury-Rapport. Eereprijsvraag Godefroy. — Afdeeling 's-Gravenhage. Voordracht van H. A. Aldridge op 29 April en 6 Mei 1912.

Rotterdam Woonstad!, met afbeeldingen.

De Prijsvraag voor het Rotterdamsche Raadhuis.

Losse plaat. Afbeeldingen overgedrukt uit „Moderne Bauformen".

ARCHITECTURA, No. 21. Het 70-jarig bestaan v. d. Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst.

Boekbespreking. Vormharmonie, door J. H. de Groot.

Ingezonden. Over de verhoudingen van trappen, door C. N. van Goor.

Amerikaansche beroepsprincipien.

DE BOUWWERELD, No. 21. Het Logische in de ontwikkeling der Bouwkunst, fragment van Dr. A. Pit uit Utrechtsche bijdragen voor Letterkunde en Geschiedenis.

Woning-vereenigingen met Rijkssteun, door J. van der Breggen, c. i.

Losse plaat. Heerenhuis in de Mathenesserlaan te Rotterdam, arch. Jac. v. Gils.

DE INGENIEUR, No. 21 Eenige mededeelingen over den aanleg van Staatsspoorwegen in Ned. Oost-Indië en over het spoorwegplan in Zuid-Sumatra. Voordracht gehouden in de vergadering der Afdeeling voor Spoorwegbouw en Spoorwegexploitatie van 16 Maart 1912, door R. P. O. D. Wijnmalen c. i., met afbeeldingen.

De basismeting te Sampoen met Jäderin's basistoestel, door J. H. G. Schepers c. i. met afbeeldingen.

Ingezonden stukken. Stationsinrichtingen te Rotterdam, door Mr. L. G. N. Bouricius.

TECHNISCH WEEKBLAD (B. v. T.), No. 21. Officieel gedeelte. — Commissie voor de Statistiek. — Informatie-Bureau van den B. v T. — Berichten. — Aankondiging van vergaderingen. — Verslagen van vergaderingen. — Ingezonden. — Dieselmotoren voor scheepsgebruik (slot). — Gemengd. — Boekbespreking. —

DE AANNEMER, No. 21. Derde Internationaal Congres voor de Bouwbedrijven te Rome.

Een ernstige waarschuwing.

Een flink besluit.

Afdeelingsverslagen. Haarlem 13 Mei 1912.

DE NEDERLANDSCHE KLEI-INDUSTRIE, No. 47. Het snel-stoken. — Verharding van Cement-mortels bij vorst.

DE NATUUR, uitgave van J. G. Broese te Utrecht bevat in Afl. 5:

Onze Brandstoffen: D. Stavorinus. — Iets over Evolutie: K. Scheringa. — Stoomketels: Jan Gaillard, w. i. — Iets over „Wervels": Dr. Z. P. Fouman. — Jean Jacques Rousseau als botanist (slot): J. C. C. — De invloed van electrische stroomen op Gewapend Beton: J. H. E. Rückert. — Windwerkingen: G. J. A. Mulder. — Een foto van de zonsverduistering: C. H. Geevers. — Sterrenkundige Mededeelingen voor den zomer van 1912: L. Y. — Eenvoudige Proeven: Magnetische aantrekking en afstooting: Dr. A. J. C. Snijders. — Korte Mededeeling. — Boekaankondiging. — Correspondentie. — Maandelijksch Weerbericht: C. L. de Veer.

Gemengd Nieuws.

BINNENLAND.

Gemeentelijk Bouw- en Woningtoezicht te Amsterdam.

De werkzaamheden bij den dienst van het gemeentelijk bouw- en woningtoezicht zijn in de laatste jaren ten gevolge van de bijzonder krachtige verlevendiging in het bouwbedrijf en van de toenemende bemoeiingen bij de

HINSE & VAN ELLINKHUIZEN.
Nassaukade 504. Telef. 1258.
Uitvoering van werken in Gewapend en Ongewapend Beton
Voorl. Ontwerpen en Begrootingen gratis.
AMSTERDAM.

toepassing der Woningwet, zoozeer toegenomen, dat deze door het thans aan dien tak van dienst verbonden personeel, hetwelk in 1907 en 1908 tijdens de groote slapte in het bouwbedrijf, was ingekrompen, niet langer kunnen worden beheerscht. Door B. en W. is dan ook een voordracht ingediend om tot uitbreiding van het personeel over te gaan. Deze uitbreiding zal in de eerste plaats bestaan in de aanstelling van twee adjunct-inspecteurs bij de afdeeling woningtoezicht en twee woningopnemers.

Tevens wordt voorgesteld het bureau-personeel, belast met het verrichten van schrijf- en teckenwerk, te vermeerderen.

Van deze gelegenheid maken B. en W. tevens gebruik om een voorstel te doen met betrekking tot de financieele regeling der uitgaven ten gevolge van de aanstelling van twee ambtenaren bij den dienst, op welke aanstelling bij het opmaken der begrooting voor dit jaar niet was gerekend.

De kosten aan voorenbedoelde uitbreiding verbonden, worden over een vol jaar gerekend, geraamd op f 10.500.

Torenbranden en loodgieters.

De heer Brouwer, gemeente-bouwmeester te Middelburg, heeft een middel bedacht om het soldeeren op daken, dat bij de minste onvoorzichtigheid zoo gemakkelijk tot ongelukken leidt, minder gevaarlijk te maken.

De „Midd. Cl." beschrijft de eenvoudige, maar doelmatige vinding aldus:

„Op den Abdijtoren, ter hoogte van ruim vijftig meter, is men bezig scheuren te soldeeren in een vloerbedekking. De wijze waarop 't werk wordt verricht is de volgende.

„De bout wordt beneden verhit. Hij wordt in een bus gedaan en dan opgeheschen. De constructie dezer bus is 't juist, die waarborgt dat de bout niet afgekoeld boven aankomt. De bus is gemaakt met dubbele wanden en bodem en voorzien van eenzelfden deksel. De tusschenruimte is gevuld met asbest. Zoodra de bout er in is gedaan, wordt de bus afgesloten en langs den buitenkant van den toren opgehaald. Wanneer deze boven aankomt, na een reis door het luchtruim van ruim anderhalve minuut, is de bout uitstekend voor het werk geschikt. Op de plaatsen die gesoldeerd moeten worden, ligt het soldeersel in smalle en dunne reepjes opgestapeld en 't opdrukken van den bout doet onmiddellijk het metaal smelten."

Baerlo.

Het kasteel Baerlo, te Baarlo (L.), een van de oudste ridderslotën in ons land, dagteekenend van de regeering van Willem van Juliers, hertog van Gelder, vóór 1388, zal zeer waarschijnlijk in den ouden stijl gerestaureerd worden.

Het kasteel ligt in de onmiddellijke nabijheid van de kom van het dorp. Het is, daar het geregeld bewoond is, in goeden staat bewaard gebleven. In den loop der eeuwen hebben verbouwingen plaats gehad en is o.a. de vroegere ingang met een ophaalbrug aan den westelijken vleugel vervallen en vervangen door een toegang in den zuidelijken gevel, dien men kan bereiken over het erf van de naastliggende boerenwoning. Vooral kort na 1787 is er gemoderniseerd door het dunner maken van de muren op enkele plaatsen en het dempen van een gedeelte der grachten. Maar overigens bleef het gebouw intact en vertoont het met zijn talrijke kleinere en grootere vertrekken, binnenpleintjes, kelders en torens, nog het type van een dier ridderkasteelen, die in de 14de, 15de en 16de eeuw wel de belegering door een paar duizend voetknechten durfden weerstaan.

Sedert 1787 behoort het goed in eigendom aan de familie d'Erp Holt. De tegenwoordige eigenaar is Max. B.on d'Erp de Baerlo et Holt, Belgisch gezant aan het Vaticaan. Diens zoon, Walram d'Erp, onlangs in het huwelijk getreden, heeft het plan tot restauratie opgevat. Gedurende eenigen tijd is het kasteel bewoond geweest door den kunstschilder Alb. Neuhuys.

De muurschilderingen van Derkinderen.

Men meldt ons uit Amsterdam:

Naar wij vernemen is na langdurige onderhandelingen tusschen het gemeentebestuur van Amsterdam, vertegenwoordigd door den stadsadvokaat Mr. Kappeyne, en den kunstschilder Prof. Derkinderen, wiens belangen door Mr. Giltay Veth worden waargenomen, een schikking tot stand gekomen, waardoor aan een jarenlang voortgeduurd hebben conflict een einde is gekomen. Men zal zich herinneren, dat tijdens den Beursbouw door den architect Berlage uit naam van het gemeentebestuur aan den heer Derkinderen de tweedelige opdracht is verstrekt om voor de zaal der Kamer van Koophandel in het Beursgebouw een geschilderd en een gebrand glasraam te vervaardigen en om den wand en het plafond der zaal te beschilderen met figurale versieringen. Het glasraam was bij de voltooiing van de Beurs gereed, doch bij de uitvoering van het tweede deel van de opdracht rezen allerlei moeilijkheden; met name werden al spoedig klachten over de acoustiek in de zaal vernomen.

Proeven door de commissie van advies voor den beursbouw genomen deden constateeren, dat slechts door bekleeding der wanden verbetering zou zijn te krijgen, waardoor echter het architectonisch karakter der zaal geheel zou worden gewijzigd en de opdracht voor de muurschilderingen onuitgevoerd zou moeten blijven. Inmiddels waren door verloop van tijd de betalingstermijnen van het contractueel aan den heer Derkinderen verschul-

(Vervolg 3e bladz. Bijlage.)

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Trottoir-, Terrazzo- en Graniettegels, Trottoirbanden, Kunstgraniet, Drijfsteen, Tennisbanen, enz. — — —

„HET WINKELHUIS"
TECHNISCH BUREAU EN WERKPLAATSEN
NIEUWE KERKSPLEIN 16 - HAARLEM
FABRIEK VAN Pui- en Winkelbetimmeringen — Complete Winkelinrichtingen — —

R. TIMMAN. Stoom-Timmerfabriek „DE ATLAS".
— Prijsopgaven worden op aanvraag verstrekt. —
HOUTHAVEN, AMSTERDAM. — Tel. 3905.

WATERBRONNEN, ONTIJZEREN HARDEN
N.V. DIEPBOOR Mij. „VULKAAN", v/h. J. DE BOER & Co., LEEUWARDEN

NAAML. VENN. voorh. A. SINGELS Azn.,
DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.

G. J. A. TRESTORFF, voorheen G. VAN HEERDE.
AMSTERDAM. — Opgericht 1830. — Telefoon 1551.
Brandkasten, Kluisdeuren, Safe-Deposits, etc.

Staaldraadwarenfabriek „AMSTERDAM"
Haarlemmerweg 329 te AMSTERDAM.
Telef. Interc. 478.
Brandvlechterij.
Fabriek van Hek- en IJzerwerken.

TOCHT-AFSLUITING.
WARMTEBESPARING door
TOURNIQUET deuren.
Garnituur voor gewone deuren of veiligheidsdeuren geheel gereed levert
CRUYFF, AMSTERDAM, N. Z. Voorb.w. 146. Tel. 2701.
Geleverd aan Beurs Amsterdam en Rotterdam, vele Café's en Kantoorgeb.
Prospectus gratis en franco.

A. VAN DE MORTEL, TILBURG.
Fabrikant Cementtegels, -

M. Noorlander, Rotterdam.
Natuursteen - Bouwmaterialen. Noordsingel 132.

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN. WAAL- EN RIJNVORM.

H. J. WESSELS, Amsterdam.
Heerengracht 109-111. — Telef. 1037. — P.O. Box 381.
Handel in Binnen- en Buitenlandsche fijne Houtsoorten.

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van
BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

PAPIERSTUC voor PLAFOND- en WANDVERSIERING
in alle stijlen en volgens teekening.
Vraagt gratis Brochure en Prospectus aan de
Opgericht 1890. - Tel. Int. 3613.
EERSTE NEDERLANDSCHE PAPIERSTUCFABRIEK
VOORHEEN BENNEWITZ & CO - - AMSTERDAM.

47STE JAARGANG. ZATERDAG 8 JUNI 1912. No. 23.

DE OPMERKER.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau »DE OPMERKER", Stephensonstraat 92, 's-GRAVENHAGE.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . f 5.—

Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.

Voor België . . . . . } Uitsluitend bij vooruitbetaling: » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.

De geminachte Negentiende Eeuw.

In de „Bouwwereld" van 29 Mei j.l. troffen wij een artikeltje aan getiteld: „Heemschut op een gevaarlijken weg?" een titel, die men lezen kan als een waarschuwende vraag of als een vragende waarschuwing, maar die in elk geval een waarschuwend betoog doet verwachten.

Aanleiding daartoe vond de schrijver in een zinsnede uit het jaarverslag van den Bond Heemschut over het afgeloopen jaar, luidende:

„Tot het laatst der achttiende eeuw is te schoonheid van Nederland vrijwel ongerept gebleven. Steeds kwam tot dien tijd, als veranderingen gemaakt werden, nieuwe schoonheid in de plaats van de oude die verdween. Maar de negentiende eeuw zwaaide zonder mededoogen den moker, dempte wateren, deed gedenkteekenen verdwijnen, zonder iets te kunnen voortbrengen, dat met het oude op één lijn mocht worden gesteld."

Dit oordeel over de negentiende eeuw acht de schrijver in de eerste plaats ongemotiveerd, maar het groote gevaar schuilt z.i. daarin, dat Heemschut de neiging schijnt te hebben zich te stellen voor alles op behoudend, d.w.z. archeologisch standpunt.

Inderdaad, wanneer men het verslag leest, dan valt het op, dat de actie van den bond voor een groot deel betrekking had op het behoud van monumenten, een zaak waarmede zich tegenwoordig meerdere vereenigingen bezighouden. Aan een nieuwe, in hoofdzaak, archeologische vereeniging bestaat voorzeker geen behoefte, maar men moet niet vergeten, dat het doel van Heemschut is, het behoud van de schoonheid van Nederland en dat met dit doel voor oogen, de bond wel niet anders kan dan zich het lot der monumenten aantrekken. Veronachtzaamde hij dit deel van zijn taak, dan zou daarop zeker gegronde aanmerking te maken zijn. Thans wordt hij verdacht van te veel ijver in deze richting, wordt die richting gevaarlijk geacht en verondersteld, dat zeer velen Heemschut niet op dien weg zullen willen volgen. Te veel ijver leidt tot overdrijving en is dus niet aan te bevelen, maar of het gevaar nu wel zoo groot is, als de schrijver in de „Bouwwereld" meent, dat gelooven wij niet. Heemschut is een jonge vereeniging, die met groote voortvarendheid haar taak heeft aanvaard; zij zal een volgend jaar misschien in haar actie nog wel eens critiek te verduren hebben, maar al doende zal zij toch den rechten weg wel vinden, om haar veelomvattend programma af te werken. De taak van Heemschut moet o.i. in hoofdzaak zijn medewerken, bevorderen, steunen, initiatief nemen en de zaken op gang brengen. Ziet men daarvan effect, ziet men dat er gang in komt, dan zal in vele gevallen de bond zich weder kunnen terugtrekken en verderen arbeid aan anderen overlaten. Zoo moet het, dunkt ons, ook met de bescherming der monumenten gaan. Heemschut heeft zich b.v. nu aangesloten bij de beweging, door den Nederlandschen Oudheidkundigen Bond begonnen, om tot een bescherming door de wet te geraken. Uitstekend! Wanneer zulk een wettelijke regeling eenmaal verkregen zal zijn, zal, naar men hopen mag, een particuliere politie, ter handhaving daarvan, niet noodig zijn.

Heemschut zal dan wellicht op ander gebied weder werk vinden, net zoo lang tot de schoonheid van Nederland waarop zich nu, naar men verwacht, de moderne schoonverzekerd is, zoolang Nederland bestaat.

De waarschuwende vraag: „Heemschut op een gevaarlijken weg?" behoeft ons niet zoo erg te verontrusten, maar bij de zinsnede uit het jaarverslag, die wij boven aanhaalden, moeten wij toch nog even stilstaan. Daaruit spreken niet zoozeer conservatieve of archaeologische neigingen, dan wel een oppervlakkigheid in het beschouwen van eigen tijd, die ons doet veronderstellen, dat de secretaris, die het jaarverslag samenstelde, aan het einde van zijn arbeid genaderd, de dupe is geworden van een „slip of the pen".

„Tot het laatst der achttiende eeuw is de schoonheid van Nederland vrijwel ongerept gebleven". Hoe kan men dit weten? Het zou een uitgebreid historisch onderzoek vereischen, om deze stelling te bewijzen. Ten allen tijde zoo voor als in de achttiende eeuw zijn er menschen geweest, die voor de schoonheid van Nederland weinig gevoelden. Oorlogsgeweld in de middeleeuwen, beeldstormers, watergeuzen, Spaansche troepen, hebben heel wat schoonheid vernield, waarvoor op vele plaatsen later nieuwe schoonheid in plaats kwam, maar in vele gevallen ook niets. Kasteelen, kloosters, kerken, stadspoorten, adellijke woningen zijn voor de zeventiende eeuw verdwenen in zoo grooten getale, dat het overgeblevene haast uitzondering werd. In onze gouden eeuw treurde men daar niet om, maar thans bejammert men het. En wat deed de achttiende eeuw? Zij brak weer af wat de zestiende en zeventiende gebouwd hadden en zette er niet altijd iets gelijkwaardigs voor in plaats, maar erger, zij liet ontzachlijk veel ten prooi aan verval en schiep daardoor wel hier en daar een schilderachtige ruine, maar leverde ook menig gebouw aan het nageslacht over in een toestand, zoodanig, dat aan behoud of herstel niet meer gedacht kon worden.

Toen kwam de Fransche tijd, die het land uitputte en daarna de negentiende eeuw. Toen werd al wat van de Schoonheid van Nederland overgebleven was bij de Schoonheid van Frankrijk ingelijfd. De glorie van onze zeventiende eeuw moest dienst doen, om den luister van het Fransche keizerrijk te verhoogen.

Monumenten van bouwkunst had Frankrijk genoeg, die werden ons gelaten, maar wie zag er naar om? En wie kon er zich in de eerste jaren van het Koninkrijk der Nederlanden voor interesseeren?

De Koning, wien men niets teruggegeven had van de goederen die zijn voorvaderen bezeten hadden, maar die de revolutie had verbeurd verklaard? De Regeering, die handen vol werks had met de organisatie van den nieuwen staat van zaken, die eigenlijk eerst na 1848 vastere vormen verkreeg? Neen, en ook particulieren, die blijde waren een deel van hun fortuin gered te hebben uit den bajert, hadden wat anders te doen, dan het instandhouden van de schoonheid van Nederland. Het volk had allereerst brood noodig op tafel, aan bloemen kon voorloopig niet worden gedacht. Was het wonder, dat in verschillende steden de huizen werden afgebroken, om groentetuinen te maken op de vrijkomende terreinen, kan het ons nog verbazen, dat men in Friesland de Stinsen afbrak, om steenen te krijgen voor de straatwegen. Wij mogen den toestand zoo treurig vinden als wij verkiezen, maar het was eenvoudig een gevolg van de tijdsomstandigheden, dat er met sloopen meer te verdienen viel dan met bouwen. Wij zijn onbillijk, wanneer wij onze voorgeslachten der negentiende eeuw beoordeelen, zonder de tijdsomstandigheden in aanmerking te nemen, wij zijn ondankbaar, wanneer wij beweren, dat zij niets voortbrachten, dat met het oude op één lijn mocht worden gesteld.

Met hetgeen de negentiende eeuw voortbracht, men moge daarover oordeelen, zooals men wil, is de bodem bereid, waarop zich nu naar men verwacht de moderne schoonheid zal gaan ontwikkelen.

Ons nationaal bewustzijn is in 1813 wel ontwaakt, dit feit zal het volgende jaar met vele vermakelijkheden worden herdacht, maar wij zijn toch eigenlijk in de tweede helft der negentiende eeuw goed wakker geworden. Nog lang hebben de Fransche invloeden nagewerkt, in onze taal en gebruiken waren wij half verfranscht, in onze bouwkunst waren wij, van het eind der zeventiende eeuw af, zoo gewoon geraakt de Franschen na te volgen, dat wij aanvankelijk daarmede bleven voortgaan. De Belgische opstand bracht ons wat verder van Frankrijk af, daarna ondervonden wij den invloed van het ontwaken van het volksbewustzijn in Duitschland en in onze bouwkunst werd die invloed vooral na 1870 overheerschend, al bleven ook sommigen getrouw aan de Fransche tradities, waaraan een verbazingwekkend taai leven niet kan worden ontzegd. En toen eindelijk, in het laatste vierdedeel der negentiende eeuw, begon het nationaal bewustzijn zich te uiten in de herleefde belangstelling voor de Hollandsche Renaissance en de dikwijls onbeholpen navolging daarvan. Van beter gehalte was de gothiek, die daarnevens ontstond, in den bouw van vele kerken en gestichten, maar die men niet als nationaal wilde erkennen, omdat zij, al was het ook uit de verte, aan de middeleeuwen herinnerde.

Toch zou het wel eens kunnen blijken, dat wij aan die gothiek meer te danken hebben, dan aan al de andere minder rationeele navolgingen. Wanneer men verband gaat zoeken tusschen de werken onzer meest gevierde bouwmeesters van heden met die hunner voorgangers, dan komt men op een enkele uitzondering na veel eerder terecht bij de school van Cuypers, dan bij eenige andere richting.

Met het noemen van dezen naam is reeds de bewering ontzenuwd, dat de negentiende eeuw niets heeft kunnen voortbrengen, dat met het oude op één lijn mocht worden gesteld en er zouden heel wat meer namen genoemd kunnen worden, namen van mannen, die hun leven lang met volle toewijding van al hun gaven de bouwkunst hebben gediend en wier werk niet verdient, tot het minderwaardige te worden gerekend.

Het opkomend geslacht van bouwmeesters gaat zich in den regel niet te buiten aan waardeering voor het oudere voorafgaande, trouwens de onderlinge waardeering van elkanders arbeid laat nog steeds in kunstkringen veel te wenschen over.

Dat is waarschijnlijk altijd zoo geweest en zal misschien altijd zoo blijven. In ons vrije land staat het ieder kunstenaar vrij zijn kunstbroeders allen voor prullen te houden, het staat een besloten kunstkring vrij, zich op een bepaald standpunt te stellen en alle andere opvattingen te negeeren, al wat niet uit zijn boezem voortkomt gering te schatten, maar een bond als Heemschut mag zich niet laten influënceeren door de exclusieve meeningen van bepaalde kringen.

Heemschut moet zich op een standpunt stellen, verheven boven alle exclusivisme, vanwaar met onbevangen blik het verleden en het heden kan worden overzien, immers:

„In 't verleden ligt het heden,
In 't geen is, wat komen zal."

Wij willen geen oogenblik trachten te beweren, dat de negentiende eeuw geen schuld heeft aan de misstanden van heden. Wij erkennen grifweg, dat zij heel veel leelijks op haar geweten heeft, maar wanneer wij nu aannemen, dat wij beslist den beteren weg hebben gevonden, wat nog bewezen zal moeten worden, dan mogen wij zeker niet vergeten, dat die weg is aangewezen en gedeeltelijk geëffend, door ..... de negentiende eeuw, waarin toch ook nog wel menschen geleefd hebben, die oog hadden voor de schoonheid van Nederland.

De Rotterdamsche Raadhuisbouw.

Dat het niet van een leien dakje zou gaan met den Rotterdamschen Raadhuisbouw, werd al door velen verondersteld, toen er een en ander bekend begon te worden omtrent de wijze, waarop men deze zaak zou behandelen. Maar wie had kunnen veronderstellen, dat een der eerste maatregelen, die genomen werden, de uitnoodiging van eenige architecten tot deelneming aan een besloten prijsvraag, reeds een storm in den lande zou verwekken zooals wij er in lang geen gekend hebben; een storm van verontwaardiging opgestoken in de kringen der architecten zelf en overgeslagen in de dagbladpers.

Hoe de architecten over het geval denken deelden wij reeds mede; thans volge hier, wat het „Vaderland" er dezer dagen over schreef, onder het opschrift:

IN GEEN GEVAL BERLAGE.....

Dat is weer een heele reeks voorbeelden van wanbegrip en parti-pris, die officieel Rotterdam te aanschouwen geeft, nu het plannen beraamt tot het bouwen van een nieuw stadhuis. 't Lijkt waarlijk wel alsof er tegenwoordig een noodlot rust op de gemeentebesturen, dat zij zich in hun vingers moeten snijden zoodra zij er over denken te gaan bouwen.

Men kent de, overigens nog maar korte, historie van dat Rotterdamsche stadhuisplan: Rotterdam wil een nieuw stadhuis bouwen. Men wenschte daarvoor een besloten prijsvraag uit te schrijven en benoemde een commissie die zou hebben vast te stellen wie tot deelname aan die prijsvraag zou worden uitgenoodigd en aan wien van die deelnemers ten slotte den bouw behoorde te worden opgedragen. Wij zouden kunnen vragen waarom geen open prijsvraag werd uitgeschreven, maar zullen dat nu niet doen en maar aannemen, dat tot zoover alles in orde is. Maar nu komt de eerste dwaasheid. Die commissie wordt samengesteld uit architecten. Natuurlijk. Maar toch niet zóó natuurlijk of men zet er óók in een aantal menschen die wellicht een voortrefflijke figuur zouden maken als beheerders van stoomvaartmaatschappijen of veemen, maar die geen architecten hebben in hun naaste of verste familie of ooit daarin hebben gehad en die óók nooit blijk hebben gegeven van architectuur ook maar 't minste spoor van begrip te hebben. Zoodat ieder vooraf op zijn vingers kan natellen, dat de beslissingen van die commissie, waarschijnlijk geheel maar althans voor een goed deel, er naast zullen zijn.

En jawel. 't eerste wat die commissie doet is dan ook een domheid. Zij sluit n.l. van deelname aan die prijsvraag uit den man, die ieder verstandig mensch dacht dat daartoe in de eerste plaats zou worden uitgenoodigd, omdat hij de meest vooraanstaande is van de tegenwoordige Nederlandsche architecten. Een zóó groote en onwaarschijnlijke domheid is dit, dat, ik meen drie en zestig menschen die er wèl verstand van hebben, stuk voor stuk een hoeis-'t-mogelijk-gezicht zetten en te hoop loopen om eens daar in Rotterdam te gaan vragen hoe dat nu toch eigenlijk zit.

— He, zoo zeggen die drie en zestig heeren, als wij goed hebben gelezen, dan zou Berlage niet uitgenoodigd zijn om mee te doen. 't Is niet om 't een of 't ander, maar weet u wel, Rotterdamsche commissie, of gemeentebestuur, — of bij wie moeten wij eigenlijk wezen? — dat u daarmee een heele richting uitsluit, een richting die sommigen van ons toch heusch zoo gek nog niet vinden?

Nu, dat vond men in Rotterdam niet netjes. D. w. z. niet vond men het niet netjes, dat Berlage niet was uitgenoodigd, maar dat die drie en zestig heeren kwamen vragen waaróm Berlage niet was uitgenoodigd, dáár had men bezwaar tegen. En dat bezwaar was nog niet eens gericht tegen die drie en zestig heeren, — wat maar goed is ook, want zelfs van een bezwaar van Rotterdamsch gewicht blijft niet veel over wanneer 't door 63 gedeeld moet —, maar men vond 't niet-netjes van ..... Berlage, die had moeten zorgen, dat die drie-en-zestig heeren zich niet bemoeiden met zaken die hun, naar gemeentebestuurders-inzicht, niet aangaan.

Natuurlijk is die heele niet-netjes-vinderij een dwaasheid en gevolg van wanbegrip, dat wij echter een gemeentebestuur als het Rotterdamsche niet, al te zeer kwalijk mogen nemen. Rotterdam is een stad van kooplieden en men beschouwt daar de zaken van koopmansstandpunt en met koopmansoverwegingen. Ware Berlage een koopman, dán zou 't „niet-netjes" van hem zijn, wánt niet-kaufmännisch, dat hij de verwondering van die drie en zestig heeren niet heeft weten te bedwingen, want een koopman moet zorgen, dat hij niet in opspraak komt. Ware Berlage een koopman, dan zou hij terstond zijn gaan zorgen voor meer invloedrijke „connecties" dan die drie-en-zestig heeren, die zoo weinig kaufmännisch waren om te zeggen wat zij op hun hart hadden.

Maar Berlage is géén koopman. Hij is, integendeel, iemand, die zijn heele leven gezocht heeft naar beginselen, die voor de beginselen, welke hij vond, gevochten heeft tegen wanbegrip, vooroordeel, traagheid, betweterij, spot, nijd, enfin, tegen alles waartegen iemand met beginselen maar te vechten heeft, die getracht heeft die beginselen zoo goed en zuiver mogelijk in toepassing te brengen, die zich op die beginselen heeft gebouwd een overtuiging, die weet, dat hij voor deze overtuiging moet opkomen telkens weer en overal, wil hij voorkomen, dat 't zware en vaak zoo moeilijke werk van zijn heele leven zal verloren gaan zonder resultaat.

Het spreekt immers van zelf, dat zijn standpunt niet hetzelfde is als dat van een koopman. En van dát standpunt zou 't laf en, ja waarlijk, zeer niet-netjes zijn geweest zoo hij tot die drie-en-zestig heeren had gezegd: — heeren, 't spijt mij evenzeer als u, (ik ben echter niet zoo verwonderd als u, want ik ken 't klappen van de zweep al lang) maar doe me een pleizier en houdt uw mond, want anders kom ik maar weer op de spraak.

Ziehier nu een aantal misvattingen, die echter niet al te zeer kwalijk genomen mogen worden zoolang „niet beter weten" nog altijd een, zij 't dan ook zwak, excuus is. (Hoewel 't lichtelijk zwaar valt dat „niet beter weten" te doen gelden voor menschen die de beoordeeling van een zaak opdragen aan lieden, van wie van te voren vast staat, dat zij er geen verstand van hebben).

Maar erger wordt het geval indien waar zijn de geruchten die gaan, dat 't hier niet is een quaestie van niet-beter-weten maar van parti-pris. Een parti-pris waaraan zij die wél beter wisten, gedwongen werden hun eerlijk oordeel op te offeren. Hier toch is 't excuus van niet-beter-weten vervallen en krijgen we dus te doen met lieden die wél beter weten en tegen dat beter weten in handelen. Voor hen is minder licht een ecuus te vinden. Trouwens ook niet voor hen die, terwijl zij zich toch bewust moeten zijn, dat ze „niet-beter-weten", hun op niets steunend bezwaar, d. i. hun parti-pris, opdringen aan die wél beter weten met het laconieke decreet: „in geen geval Berlage".

Zou 't wel mogelijk zijn zulk doen te qualificeeren zonder „niet-netjes" te worden?

Wij willen liever vermijden niet-netjes te zijn en laten dus een qualificatie achterwege. Trouwens, wat geeft 't, al qualificeeren wij tegen de klippen op! Aardiger lijkt 't die parti-pris eens wat nader te bekijken. De oorzaak? Die is er niet, anders was 't ook geen parti-pris.

Maar wat kan dan zijn de reden van dat minachtend een gansche belangrijke beweging negeerende: „in geen geval Berlage"?

Gebrek aan begrip, niets anders.

Ieder, die wel eens gedacht heeft over de beteekenis van de bouwkunst in het algemeen en over doel en strekking van de bouwkunst in onzen tijd, zou, wanneer hem gevraagd werd: wie moet in Rotterdam, in Rotterdam, een stadhuis bouwen? geantwoord hebben: Berlage. En waarom?

De taak van den architect in onzen tijd is juist dáárom een zoo hoogst belangwekkende, omdat zij bestaat in het zoeken van een totaal nieuwe vormenspraak, waarin wordt uitgedrukt de nieuwe cultuur die begint zich te ontwikkelen. De bodem waarop de komende cultuur zich ontwikkelt bevat tal van nieuwe, d. w. z. nog nimmer gekende elementen en nu heeft de bouwkunst, wier aard het immers altijd is geweest, dat zij een duidelijke en scherpe verbeelding was van de cultuur, waarvan zij integreerend deel was, — nu heeft zij tot taak om, wil zij inderdaad kunst zijn, een cultuurbeeld te ontwerpen op die nieuwe elementen voor zoover die reeds waarneembaar zijn. Dit is juist en in de eerste plaats de taak van de architectuur, omdat de bodem waarop een cultuur groeit, is het menschelijke bedrijfsleven, dat wat in zijn meest primitieven vorm gedaan wordt uit behoefte aan voeding, kleeding en woning. En dát zijn toch immers ook juist de elementen, waarop de architectuur is gebaseerd.

Nu spreekt 't wel bijna van zelf, dat wanneer een architect die een kunstenaar is, serieus kunstwerk gaat doen in een tijd als de onze, waarin nog maar de voorteekenen zijn te constateeren van een nieuwe cultuur, waarin hij echter, uit hoofde van zijn kunstenaarsschap, dieper en verder ziet dan wij, dan zullen wij, die geen kunstenaars zijn, dat doen niet kunnen waardeeren omdat wij de motieven er van niet zien, omdat wij 't niet begrijpen en vreemd vinden. En wij zijn nu eenmaal zoo, dat wat ons vreemd is, dat vinden wij leelijk. Maar dat bewijst niet, dat wat die kunstenaar maakt, ook inderdaad leelijk is. Wanneer wij maar heel erg ons best doen en stilletjes en oplettend, zonder betweterij, luisteren naar wat die kunstenaar ons te vertellen heeft en daarbij aandachtig kijken naar wat hij doet, dan zullen wij misschien, als wij maar niet al te bot zijn en onze parti-pris op zij willen zetten, toch eindelijk 't geluk beleven van een klein beetje te gaan beseffen van 't mooie dat die man bezig is te doen.

Juist in ons bedrijfsleven, in de wijze, waarop wij ons voeding, kleeding en woning verschaffen, is een totale revolutie bezig en er is in ons land wel geen tweede bouwmeester die zoozeer als Berlage zich bewust is geworden die revolutie en de beteekenis daarvan. Er is dan ook geen wiens werk zóó karakteristiek aan de algemeene ontwikkeling beantwoordt, dat uit een cultuur-oogpunt zoo zuiver is als 't zijne. (En dit juist is de beteekenis en de waarde en de schoonheid van den „eenvoud" en de „nuchterheid" in Berlage's werk).

Het zal niet onjuist zijn te zeggen, dat Rotterdam de stad is in ons land waar zich het bedrijfsleven, de zorg voor voeding, kleeding en woning, het sterkst en in den meest gerevolutionneerden vorm concentreert. Welnu, dan is toch Berlage wel de aangewezene om te maken het gebouw, dat zal zijn het hoofdgebouw, de kern, waarom zich dat moderne, „nuchtere" leven beweegt, het hart, dat dit leven regelt, waarvan het uitgaat en waartoe het terugkeert.

Rotterdam is de laatste tijden nog al eens geroemd, omdat het verder ziet dan binnen de grenzen van eigen tijd en rekening houdt met de behoeften van komende geslachten. Laat het dien roem ook thans handhaven. Laat het bedenken, dat de komende geslachten over ons vreemd — en daarom leelijk — vinden heen zullen zijn. Laat het bedenken, dat de komende geslachten spot niet alleen, maar ook spijt zullen hebben van het dom, bevooroordeeld en hautain „in geen geval Berlage" van hun vaders en grootvaders.

Vereenigingen.

BOND VAN TECHNICI.

Te Leiden is, onder voorzitterschap van den heer W. Gabrielse, de zestiende algemeene vergadering gehouden, welke werd bijgewoond door 22 afgevaardigden, vertegenwoordigende 77 stemmen.

Nadat eenige huishoudelijke zaken waren afgedaan, werd door den secretaris, den heer J. van Essen, het jaarverslag gelezen, vermeldende o. a. dat het ledental is geklommen van 820 tot 1021, het getal adspirant-leden van 10 tot 21, doch daarentegen het getal donateurs van 88 tot 81 gedaald is.

Eene afdeeling Nijmegen werd opgericht.

Van het rechtskundig bureau werd veel gebruik gemaakt, alsmede van het informatiebureau. De bibliotheek werd met een aantal werken verrijkt.

Wegens het bedanken van den heer Pino als redacteur-administrateur van het „Technisch Weekblad" werd in diens plaats benoemd de heer W. Posthuma, te Haarlem.

De met de maatschappij „Fatum" gesloten ongevallenverzekering was een succes voor den bond.

Uit de verschillende comissieverslagen bleek, dat de bond een krachtig leven leidt.

De vergadering van Maandag werd bijgewoond door 45 personen.

Uit de rekening van den penningmeester, den heer J. Goossen, bleek, dat de ontvangsten hebben bedragen f 8753.96, met een kassaldo van f 26.61. Aan contributies werd ontvangen f 6447.30. De bond in in 19111 met f 600 vooruitgegaan, waardoor de schuld tot ongeveer f 600 is gedaald.

Het verslag over de financieele uitkomsten van het „Technisch Weekblad" liep over twee jaren en sloot met een tekort van f 206.88. De ontvangsten bedroegen f 7653.55.

Bij de bespreking van het program van actie wenschte de heer Mater het ijveren voor staatspensionneering daaruit te verwijderen, omdat anders de bond zijn neutraal standpunt zou verlaten ; dit laatste werd door den heer Posthuma ontkend.

De groote meerderheid der aanwezigen bleek van gevoelen te zijn, dat het punt op het program kon blijven, indien men daaronder verstond een algemeen streven naar een pensioen voor ouden van dagen, zonder al de consequenties van den Bond voor Staatspensionneering te aanvaarden. In dien zin werd het dan ook gehandhaafd.

Op voorstel van het bondsbestuur, werd besloten de fondsen van den bond, welke thans belegd zijn op de Rijkspostspaarbank, te beleggen in solide effecten, teneinde meer rente te verkrijgen.

Uitvoerig werd van gedachten gewisseld over het voorstel van het bondsbestuur, om den bondsraad te machtigen, indien daartegen geen overwegende financieele bezwaren bestaan, over te gaan tot benoeming van een bezoldigd ambtenaar van den bond, als 1e secretaris en tevens redacteur-administrateur van het „Technisch Weekblad".

De voorzitter deelde mede, dat het financieel bezwaar thans niet overwegend behoeft te zijn. Ofschoon verschillende bezwaren werden geopperd, werd het voorstel toch ten slotte bij acclamatie aangenomen.

De begrooting voor 1912 werd in ontvangst en uitgaven gesteld op f 11.924.48. In verband daarmede werd de jaarwedde van den te benoemen bezoldigden ambtenaar bepaald op ten hoogste f 2000.

Besloten werd, op een nader door het bestuur te bepalen wijze, een vertegenwoordigend lichaam in Ned.-Indië aan te stellen.

Het voorstel der afdeeling Rotterdam, om in November van elk jaar een bonds-maandkalender uit te geven, werd zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Eveneens werd bij acclamatie een voorstel van dezelfde afdeeling aangenomen, beoogende een prijsvraag uit te schrijven voor het schema van dergelijke kalenderbladen.

De overige punten der agenda, ook die betreffende statutenwijziging, werden aangehouden tot eene binnen drie maanden te houden buitengewone algemeene vergadering te Utrecht.

Prijsvragen.

Jury-rapport

EEREPRIJSVRAAG-GODEFROY, bij gelegenheid van het 70-jarig bestaan van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst.

De Jury is eenigszins teleurgesteld wat betreft het gehalte van de inzendingen op de Eereprijsvraag Godefroy.

Wel is waar zijn de directe voordeelen aan eene prijsvraag als deze niet groot, omdat geen uitvoering daaruit voortvloeit, maar het is een „Eereprijsvraag" en als zoodanig is een dergelijke prijsvraag in vroegere jaren opgevat en werd toen zeer hoogstaand werk daarop ingezonden.

Dat dit niet bepaald het geval is, kan worden toegeschreven aan twee oorzaken.

De onvastheid in zake architectuur eenerzijds en anderzijds de groote bedrijvigheid, die in het bouwvak heerscht.

De illusie onwillekeurig door de Jury gevoed, als vrucht van deze prijsvraag ontwerpen te zien van een artistiek gebouw, met het cachet door en voor den architect te zijn gemaakt, hetgeen het onverschillige publiek zou kunnen interesseeren, bleek bij de eerste kennismaking met de ingekomen ontwerpen vervlogen.

Evenals bij alle prijsvragen bleek er zelfs bepaald minderwaardig werk bij te zijn. Zonder dit werk in het rapport uitvoerig te bespreken wordt de wensch uitgesproken, dat de makers daarvan mogen leeren uit de zooveel betere ingezonden oplossingen. Want gelukkig is er ook veel bij dat serieus werk te zien geeft, al is het niet steeds in alle deelen geslaagd.

Na dien indruk, die het voorloopig overzicht gaf, heeft de Jury nauwkeurig alle 22 ontwerpen onderzocht en kwam tot de overtuiging dat de indruk van de eerste kennismaking werd bevestigd, zoodat zij geen vrijheid vond de beschikbaar gestelde prijzen in haar geheel toe te kennen.

En daar er geen ontwerp was dat in allen deele voldeed aan de eischen en de verwachtingen, bij deze Eereprijsvraag gesteld, hetgeen door de Jury wordt betreurd, meende zij daarom de medailles, waaraan Uw Maatschappij zulk een groote waarde hecht, niet te kunnen uitreiken, maar voor te stellen de toegezegde bedragen in geld wèl uit te keeren.

Mocht U dit voorstel goedkeuren, dan stelt zij U voor :

aan het ontwerp Motto Kongsie f 400.— toe te kennen, en het ontwerp met het Motto Sic f 200.—

Het is niet onze bedoeling verder van alle plannen uitvoerige beschouwingen te geven, doch wij bepalen ons tot een afschrift van de voornaamste opmerkingen van de Jury bij de bestudeering der plannen genoteerd.

Wat de situatie van het gebouw betreft, zoo blijkt uit den overzichtstaat op blz. 247 :

1. dat de bebouwde oppervlakken zeer uiteenloopen, en
2. dat het meerendeel van de inzenders gebouwd heeft aan beide straten ; anderen bebouwen de geheele lengte, of nagenoeg de geheele lengte van het terrein aan den hoofdverkeersweg ; weer andere plaatsen het gebouw meer in het midden of op andere wijze.

Het gevolg van een en ander is, dat een ontwerp dat geen onnoodig groot oppervlak beslaat, oeconomischer zal zijn bij uitvoering en dáárom de voorkeur zou verdienen ; bovendien ook omdat het overblijvende terrein n.l., de expositie- en Café-restaurant-tuinen, zooveel grooter is.

Hoewel het voor de hand ligt, dat elk ontwerper zich van te voren op dit standpunt had te plaatsen (en het niet noodig is dat het programma dáár speciaal de aandacht op vestigt) is, dat blijkbaar niet het geval geweest en hebben de vóór of nadeelen van deze situatie verder geen punt van bespreking uitgemaakt bij de beoordeeling.

Het verwondert de Jury voorts, dat slechts door enkele inzenders getracht is den tuinaanleg architectonisch op te lossen. Deze aanleg had een prijsvraag op zich zelf kunnen zijn, en welke interessante ontwerpen zouden daarvoor gegeven hebben kunnen worden?!

Motto: Kongsie.

Een plan dat principieel „goed in elkander zit", doorgevoerd van af den kelder tot het dak, zoowel architectonisch als constructief; bovendien is de ontwerper oeconomisch in zijn opvatting, wat zeker een deugd is. Wat dit betreft is het de beste van alle inzendingen.

Begane Grond, het hoofdmotief de Permanente Tentoonstelling, in het centrum, de showroom aan straat met vele flinke vensters, zoodat de aandacht der voorbijgangers op de permanente expositie wordt gevestigd, is goed gezien, doch met het oog op de diepe lokalen ook zeer noodig.

Daarboven de vergaderzalen, bestuur en administratie, en daarboven weer de 4 gelijkwaardige architecten-bureaux met goed verlichte ateliers. Alle andere vertrekken zijn eveneens goed gelegen.

Niettemin zijn er bemerkingen.

Uitzicht van het Café op den hoofdverkeersweg is er niet; daarentegen wordt dit belangrijke gedeelte van den gevel daar ter plaatse op beide verdiepingen door de W.C.'s, urinoirs en toiletten ingenomen.

Het terras aan de dwarsstraat komt niet tot zijn recht, evenmin als de tuin van het Café; ook ontbreekt de terrastrap.

Ingevolge de antwoorden op vraag 7 is de ingang van de woning van den concierge niet volgens programma en niet op haar plaats. Loge portier en spreekkamer behooren ook achter de tochtdeur te zijn; zonder veranderingen van eenigen ingrijpenden aard is daaraan evenwel tegemoet te komen.

Dat de hoofdtrap, die op de eerste verdieping zou eindigen, doorgetrokken is tot de volgende étage, werd niet als een overwegend bezwaar — omdat die niet monumentaal is opgevat — aangemerkt.

De gevel geeft getrouw de indeeling van het plan weer en vormt een goed geheel.

De aanmerking moet worden gemaakt, dat de erkers op een boog rusten, hetgeen bijzonder hinderlijk moet worden geacht.

De zijmuur van het Café staat op een te dun hoekpenant. Dat de hoofdentrée terugspringt achter de rooilijn, werd ook niet algemeen goed gevonden, daar de eerste daardoor te weinig in het oog valt.

Motto: Sic.

Ook de planindeeling van dit ontwerp heeft verdienste.

De middenpartij is zeer goed gedistribueerd.

Tentoonstellingszaal één geheel.

Café met tuin ruim opgevat. Alleen is het jammer, dat de laatste niet vanaf den publieken weg zichtbaar is.

De woning van den concierge op het entre-sol is goed geplaatst; een bezwaar is echter, dat daardoor de ingang te gedrukt is.

De travée van den gevel op groote schaal geeft goed weer, dat ontwerper zijn plan in het door hem gekozen type kon uitwerken.

De bibliotheek in het midden te plaatsen is een goed denkbeeld; een kamer voor den bibliothecaris is niet gevraagd.

De vergaderzalen wat ver van de trap-vestibule, doch daardoor erg veel onnoodige gangruimte. De niet ondersteunde gangmuur bij de eerstgenoemde vertrekken, is een fout.

De indeeling van de 2e verdieping is zeer voldoende, al ziet deze op het eerste gezicht er niet eenvoudig uit. Het gevraagde is ondergebracht en de gemiddelde maat van de ateliers is volgens program. De gangen hebben echter meestal slechts bovenlicht.

De opvatting van de gevels en de behandeling van het teekenwerk maken een aangenamen indruk; de gevels hebben echter een gepronnonceerd Duitsch en, wat de middenpartij betreft, een te landelijk karakter.

Motto: B i j g e b o o m t e.

Ontwerper maakte zich blijkbaar los van alle conventie en wenschte origineel te zijn.

Dit is hem ook gelukt. De eigenaardige ligging en opvatting van de hoofdtrap is daar al aanstonds het bewijs voor.

Jammer is het, dat deze (volgens het Programma) niet eindigde bij de 1e verdieping met een balustrade om het trapgat, doch nu monumentaal door gaat naar de ondergeschikte lokalen. In de doorsnede vooral is dit goed waarneembaar.

In de nabijheid zou nog wel gelegenheid zijn geweest een ondergeschikte trap naar de 2e verdieping te plaatsen.

Beneden en boven-vestibule zijn nu duister. De ingang Conciergewoning is aan den achtergevel door den tuin van het café, in strijd met het programma.

Evenals bij Kongsie is, in een zelfden vleugel, goed doorgevoerd de permanente expositiezalen, de vergaderzalen (waarvan de vorm te smal en te lang is) met administratie en bibliotheek en daarboven de practische indeeling der 4 gelijke architecten-bureaux. In den gevel van dezen vleugel, welk gedeelte het meest geslaagd is, komt dit goed uit.

Jammer is, dat de indeeling van het plan eenigszins verward is, waardoor plaatsing van zuilen in de groote expositiezaal noodig werd.

Het Café-restaurant aan de Zijstraat, ook evenals bij Kongsie met de toiletten en W.C. aan den voorgevel, is niet gelukkig. De bovenverdiepingen zijn goed gedistribueerd. De logeerkamers, grenzende aan de pachterswoning met het oog op de bediening daarvan, practisch.

Uiterlijk is ook dit deel van het gebouw niet zoo geslaagd als de hoofdvleugel. De uitbouwingen op (beton?) plaat op de plankerige consôles, welke weinig steunpunt vinden tusschen de kleine raamdammetjes, kunnen niet worden goedgekeurd.

Origineel van plan en gevelopvatting, moet nog worden vermeld, dat de geveltravée bijzonder goed gedetailleerd is.

(S l o t v o l g t.)

PRIJSVRAAG voor een Stadion der Mij. „Het Nederlandsche Sportpark" te Amsterdam.

(Programma's zijn verkrijgbaar bij de Uitgevers- en Drukkers-Mij. van F. van Rossen, Amsterdam, Heerengracht 281.)

Vraag 20. Bevindt er zich een weg aan den Zuidkant van het terrein die voor het Stadion zou te benutten zijn?

Antw. Neen.

Vraag 21. Mag het grasveld ronde hoeken hebben?

Antw. Zie vraag 10.

Vraag 22. Welke maten worden verlangd als minimummaten voor zit en staanplaatsen?

Antw. Deze moet elk ontwerper voor zich nagaan.

Vraag 23. Moet op het door een stippellijn aangegeven deel van het terrein op de situatieteekening groot ± 240 M. × ± 125 M. ondergebracht worden, a) breede wegen om het Stadion, b) de drie tribunes en het amphitheater, c) het grasveld groot 120 × 86 M., d) stalling voor 50 paarden en e) het ruime voorplein.

f) Zoo ja, hoe moet dan dit voorplein in verbinding gebracht worden met de beide toegangswegen daar de stippellijn ± 25 M. van de Noordelijke toegangsweg afligt.

g) Zoo neen, wat beteekent dan die stippellijn en de ingeschreven maten ± 240 M. en ± 125 M. op de situatieteekening, waarover toch in het programma der prijsvraag met geen woord wordt gesproken?

Antw. a) zie vraag 9 en vraag 20.
b), c), d), e) ja.
f) dat op te lossen is zaak van den ontwerper.
g) zie de situatieteekening.

Vraag 24. Mogen de omtreklijnen van het veld en daarmee ook van de baan flauw gebogen zijn, en dit ten koste van het veld, mits behoud des asmaten?

Antw. Zie vraag 10. De korte zijde wèl, de lange niet. Niet ten koste van het veld.

Vraag 25. Mogen of moeten de hoeken van het veld afgerond zijn? Zoo ja, binnen welke grenzen?

Antw. Het veld mag niet door afronding worden verkleind.

Vraag 26. In het programma wordt herhaaldelijk gesproken — en ook alzoo op de situatieteekening aangegeven — van „toegangswegen". Hoe is dit te vereenigen met het antwoord op vraag 2, l.l. gepubliceerd, waaruit o.i. volgt, dat men slechts over één toegangsweg beschikt, n.l. diegene, die ongeveer in de as van het terrein ligt?

Antw. Men beschikt over beide toegangswegen, maar niet over het tusschen deze beide in gelegen terrein (zie vraag 2), vallende buiten de op de situatieteekening aangegeven ophooging.

Vraag 27. Op de situatieteekening staat het bouwterrein aangegeven als zijnde o n g e v e e r 125 × 240 M. Hoeveel mag het terrein als maximum breeder aangenomen worden?

Antw. Het ± teeken op de situatie heeft betrekking op ondergeschikte spelingen; ± of ongeveer is toch wel zelf te bepalen.

Vraag 28. Mogen de „breede wegen" waarvan het Staon, blijkens artikel 13, omgeven moet zijn, buiten het terrein van 125 × 240 M. vallen?

Antw. Zie vraag 9 en vraag 20.

Vraag 29. Mag de baan als uitgangsweg en (met uitzondering van aan de 1e en 2e rang grenzende gedeelten) voor staanplaatsen gebruikt worden?

Antw. Zie vraag 4.

Vraag 30. In het programma staat, dat er een principieele scheiding moet zijn tusschen het publiek en het terrein (voetbal). Mag er ook geen verbinding zijn met het verdere sportterrein?

Antw. Van het verdere sportterrein is het Stadion gescheiden door den voorgeschreven weg.

Vraag 31. Moet niet op het stallen van 3000 fietsen gerekend worden?

Antw. Zie vraag 6.

Vraag 32. Voor de 1e rangs tribune moet een promenoir ontworpen worden ter breedte van ± 5 M.; voor de 2e rangs tribunes worden geen promenoirs gevraagd. Nochtans is het niet mogelijk de eerste van deze tribunes uit te bouwen ten opzichte van de eerste rij der 1e rangs tribune, omdat beide rijen op hetzelfde niveau moeten liggen.

Is dit nu wel de bedoeling en verdient het niet den voorkeur de 1e rij der 2e rangs tribunes lager te doen aanvangen dan 2 M. boven het niveau van het speelveld?

Antw. De ontwerpers gelieve zich aan het programma te houden.

Vraag 33. Schrijver dezes neemt de vrijheid U te wijzen op eene zekere tegenstrijdigheid tusschen de situatie van het Stadion en den eisch, dat de 1e en 2e rangs tribunes in den namiddag niet van voren door de zon mogen worden beschenen.

In verband met de vastgestelde beschikbare ruimte voor het Stadion moet het speelveld ontworpen worden in de richting Oost-West. Aangezien het spel het best te overzien is langs de lengterichting van het veld, zoo moeten de overdekte tribunes ontworpen worden langs de lengtezijden en met het oog op den zonnestand is dan de Zuidzijde te prefereeren. Echter is men hier niet geheel gevrijwaard voor de zon, hetgeen wel het geval zou zijn, indien genoemde tribunes langs den Westkant werden ontworpen. Dit zou echter zeer schadelijk zijn voor het goede overzicht van het spel.

Resumeerende is dus de vraag: Ligt het in de bedoeling om zooveel mogelijk te gemoet te komen aan den hinder, dien de zon kan opleveren of moet deze geheel worden vermeden?

Antw. Art. 13 van het programma zegt, dat de bezoekers der 1e en 2e rangs tribunes niet de zon in het aangezicht mogen hebben.

Vraag 34. Mag bij het uitgaan niet van de tweede verbindingsweg van 10 M. gebruik gemaakt worden?

Antw. Zie vraag 26.

Vraag 35. Het door de tribunes omsloten grasveld is omgeven door een baan. Waarvoor dient deze baan? Volgens mijne lezing van het program is deze baan hoekig om het voetbalveld gelegen; is dit juist?

Antw. De baan dient bijv. voor wedloopen en omgeeft het veld.

Vraag 36. Mag het sportpark ten N.-W. van het Stadion benut worden voor uitgangen of toegangen?

Antw. Het N.-W. is geen sportpark (zie situatie).

Vraag 37. Het voorplein moet ontworpen worden in verband met beide toegangswegen. Hieruit volgt, dat men ook mag bouwen naast het terrein 240 × 125 M. Tot hoever strekt zich deze bevoegdheid uit?

Antw. De gebouwen mogen niet vallen buiten het aangegeven terrein van ± 240 × 125 M. (zie vraag 1). Het voorplein kan zich uitstrekken tot den noordelijken toegangsweg.

Vraag 38. Kan de Jury ook eenige nadere inlichtingen geven over het gebruik dat de Mij. Het Nederl. Sportpark denkt te maken van het overblijvende terrein, ten noorden van het Stadion, daar dit waarschijnlijk van invloed is?

Antw. Het terrein ten N. en O. van het Stadion is bestemd voor den aanleg van tennis-, voetbal- en hockeyvelden.

Vraag 39. Mag men het voorplein splitsen wat zijn voordeelen kan hebben in verband met het feit, dat twee toegangswegen bestaan?

Antw. Zie programma.

Vraag 40. Mogen de breede wegen rond het Stadion overbouwd zijn?

Antw. Neen.

Vraag 41. Moeten de bars bij elk der rangen per se onder de tribune zijn, mag men geen boven-tribune-bars maken die toch voor exploitatie vrij wat gunstiger zijn?

Antw. Zie programma.

Vraag 42. Mag het publiek op het geheele sportterrein komen?

Antw. Met de afzetting van het sportterrein hebben de inzenders zich niet bezig te houden.

Vraag 43. Een gevel wordt dubbel gevraagd. Onder sub b) „de gevels" en onder sub c) „plattegronden en aanzicht", het „aanzicht" is een van de gevels. Een gevel 1 à 200 is reeds groot.

Onder sub a) verstaand: het „situatieplan" van het Stadion en hoe het publiek het Stadion door de toegangen zal bereiken over het voorplein. Dit is hetzelfde als sub c) waar op 1 à 100 het voorplein met de toegangen wordt gevraagd.

Zou het niet de gemakkelijkste oplossing zijn, indien opgegeven wordt dat het voorplein met de toegangen in de plattegronden en aanzichten moeten aangegeven worden, en dan sub c) geheel te laten vervallen?

Antw. Sub b) slaat op het Stadion-gebouw, sub c) op het voorplein met de ingangen, zoodat hiermede dus geen gevel van het Stadion bedoeld is.

Vraag 44. De gebouwen van het Sportpark moeten onder de tribunes of amphitheater ontworpen worden en het Stadion moet omgeven zijn door breede wegen, moet er dan een weg voor de tribunes of amphitheater (terrein Stadion) of voor de clublokalen (terrein Sportpark) geprojecteerd worden?

Antw. Deze vraag wordt door de Jury niet begrepen.

Vraag 45. Moeten de b r e e d e wegen (art. 13 l.) die het S t a d i o n zullen omgeven, allen worden afgenomen van het terrein dat 125 M. breed is? (Zie eerste gedeelte van vraag 9, 't welk m.i. niet beantwoord is.)

Zoo ja. Kan dan een minimum-maat voor de breedte dezer wegen ook worden aangegeven, daar het begrip „breed" zeer uiteenloopend is, en de maat van 125 M. verminderd met 86 M. nu juist niet ter weerszijden zooveel vrij laat.

Antw. Zie vraag 9 en vraag 20. De maat der wegen zal door elk ontwerper moeten worden bepaald in verband met de capaciteit welke in zijn ontwerp aan den weg gesteld is.

Vraag 46. Uitdrukkelijk wordt verklaard, dat „de promenoir van het middenveld door ij z e r e n afsluitingen moet zijn gescheiden."

Over de 3e rangs tribune en het amphitheater der staanplaatsen, eveneens beginnend op het niveau van het middenveld hierop onmiddellijk volgend, wordt niets gezegd. Moet dit ook worden afgescheiden?

Zoo ja. Hoe? of staat dit den ontwerper vrij?

Antw. Uit het programma en het antwoord op de vragen 4 en 29 volgt de noodzakelijkheid der bedoelde afscheidingen welke niet van ijzer behoeven te zijn.

Vraag 47. Kan worden aangenomen, dat het terrein, begrensd tusschen de beide, op de situatie, aangegeven toegangswegen van 10 M. Amsterveensche weg en Sportterrein wordt bebouwd?

Antw. Omtrent dit terrein kan niets worden medegedeeld.

Vraag 48. Het door de tribunes omgeven grasveld moet zijn 120 × 86 M., het voetbalveld is een rechthoek van 110 × 76 M.; moet nu de omliggende baan niet gebogen zijn met het oog op wedloopen e. d. of moet het geheel den rechthoekvorm behouden?

HINSE & VAN ELLINKHUIZEN. Uitvoering van werken in Gewapend en Ongewapend Beton
Nassaukade 504. Telef. 1258. Voorl. Ontwerpen en Begrootingen gratis. AMSTERDAM.

Antw. Zie vraag 10. 21, 24, 25, 35.

Vraag 49. Moet het voorplein enkel voor het Stadion ontworpen worden, of over de geheele breedte van het terrein d.i. toegankelijk vanaf de beide toegangswegen zijn?

Antw. Zie vraag 26, 37.

Vraag 50. Worden eventueele concours hippique op het achtergelegen terrein georganiseerd?

Antw. Zie vraag 16, 38.

Vraag 51. Hoeveel percent van de totale breedte van 125 M. wordt verstaan met het teeken plus minus of m.a.w. hoeveel is de totale breedte van het terrein waarop het Stadion moet staan, dus met de omringende wegen inbegrepen?

Antw. Zie vraag 9, 20, 27.

Vraag 52. Mag licht geschept worden van het terrein ten Zuiden?

Antw. Ja.

Vraag 53. Mogen de kleedlokalen gedeeltelijk onder de tribunes, gedeeltelijk vrijstaand, doch binnen het voor het Stadion bestemde terrein geprojecteerd worden?

Antw. Zie programma.

Namens de Jury,

J. H. W. LELIMAN.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 22. Pieter Post herleefd, voordracht van den heer Cohen Tervaart.

Gamle Bygninger paa Landat, door D. F. Slothouber, boekbeschouwing met afbeeldingen.

Loods voor een bestuurbaar luchtschip, door W. J. M. van de Wijnpersse, met afbeeldingen.

Het Kunstenaarshuis te Amsterdam, door Herman Robbers.

Verslag van de Algemeene Meivergadering van 21 en 22 Mei 1912.

ARCHITECTURA No 22. Dr. P. J. H. Cuypers, door Victor de Steurs.

De Bouwvaktentoonstelling te Leipzig in 1913, met afbeelding.

Het Kunstenaarshuis van Nederland, door G. J. Rutgers,

Eenige vragen betreffende de Gasprijsvraag en hare beoordeeling, ingezonden door J. B. Heukelom.

Oud Russische bouwkunst.

DE BOUWWERELD No. 22. Rafael en de Italiaansche Hoog-Renaissance, door J. H. W. Leliman b. i.

Centrale Coöperatieve Boerenleenbank, Eindhoven, arch. Jan Stuyt, met afbeeldingen.

Heemschut op een gevaarlijken weg.

DE INGENIEUR No. 32. Gespiitste telefoonaansluitingen, door Prof. C. L. van der Bilt c. i., met afbeeldingen.

De basismeting te Sampoen met Jäderin's basistoestel, door J. H. G. Schapers c. i. (slot) met afbeeldingen.

TECHNISCH WEEKBLAD (B. v. T.) No. 22. Officieel gedeelte. — Verslagen van vergaderingen. — Iets over het gieten van ijzeren waterleidingbuizen en nog iets. — Ingenieurs en middelbare technici. — Gemengd.

DE AANNEMER No. 22. Derde Internationaal Congres voor de Bouwbedrijven te Rome.

Uit Eindhoven.

DE NEDERLANDSCHE KLEI-INDUSTRIE No. 48. Excavateurs voor het graven van klei, met afbeeldingen. — De steenkolen voor de baksteenindustrie.

DEUTSCHE BAUZEITUNG No. 41. Ideen-Wettbewerb zur Erlangung von Vorschlägen für die Städtebauliche Ausgestaltung der Frankfurter Wiesen in Leipzig, im Anschluss an die geplante Hochwasser-Regulierung (Slot), met afbeeldingen en losse plaat.

No. 42. Vom Bau der beiden neuen Rheinbrücken in Köln De «Mitteilungen über Zement, Beton und Eisenbetonbau» bevatten voortzetting van de beschrijving der gewapend-betonwerken aan het nieuwe hoofdstation te Leipzig en een artikel van Prof. M. Gary over moderne mortels.

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Trottoir-, Terrazzo- en Graniettegels, Trottoirbanden, Kunstgraniet, Drijfsteen, Tennisbanen, enz. — — —

R. TIMMAN. Stoom-Timmerfabriek „DE ATLAS".
— Prijsopgaven worden op aanvraag verstrekt. —
HOUTHAVEN, AMSTERDAM. — Tel. 3905.

WATERBRONNEN, ONTIJZEREN HARDEN
N.V. DIEPBOOR Mij. „VULKAAN", v/h. J. DE BOER & Co., LEEUWARDEN

G. J. A. TRESTORFF, voorheen G. VAN HEERDE.
AMSTERDAM. — Opgericht 1830. — Telefoon 1551.
Brandkasten, Kluisdeuren, Safe-Deposits, etc.

DE REPRODUCTIE COMPAGNIE
CLICHÉ'S
Rotterdam

„HET WINKELHUIS"
TECHNISCH BUREAU EN WERKPLAATSEN
NIEUWE KERKSPLEIN 16 - HAARLEM
FABRIEK VAN Pui- en Winkelbetimmeringen — Complete Winkelinrichtingen — —

Staaldraadwarenfabriek „AMSTERDAM"
Haarlemmerweg 329 te AMSTERDAM.
Telef. Interc. 478.
Draadvlechterij.
Fabriek van Hek- en IJzerwerken.

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN. WAAL- EN RUNVORM.

H. J. WESSELS, Amsterdam.
Heerengracht 109-111. — Telef. 1037. — P.O. Box 381.
Handel in Binnen- en Buitenlandsche fijne Houtsoorten.

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

PAPIERSTUC voor PLAFOND- en WANDVERSIERING in alle stijlen en volgens teekening.
Vraagt gratis Brochure en Prospectus aan de Opgericht 1890. - Tel. Int. 3613.
EERSTE NEDERLANDSCHE PAPIERSTUCFABRIEK
VOORHEEN BENNEWITZ & CO · · AMSTERDAM.

47STE JAARGANG. ZATERDAG 15 JUNI 1912. No. 24.

DE OPMERKER.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau »DE OPMERKER", Stephensonstraat 92, 's-GRAVENHAGE.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . ƒ 5.—

Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot ƒ 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.

Voor België . . . . . (Uitsluitend bij vooruitbetaling:) » 6.50

Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . ƒ 0.25

Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.

Voor elken regel meer . . . . . » 0.15

Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.

Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.

Het Huis van „het Nederlandsche Roode Kruis" te 's Gravenhage.

Een paar jaren geleden kon men in het Lange Voorhout te 's-Gravenhage, nabij de Kloosterkerk en wel tusschen de kosterij van die kerk en het gebouw der Algemeene Rekenkamer een ouden trapgevel opmerken, overdekt met een dikke verflaag, die hier en daar afschilferde, zoodat de gebreken des ouderdoms, die men er blijkbaar mede had willen bedekken op nieuw aan het daglicht kwamen. De verver, die destijds den gevel had opgeknapt, had er netjes kruisverband op aangebracht. De frischheid dezer decoratie was echter met de jaren merkelijk getaand, het gevelvlak had een vaal aanzien gekregen en het eenige, wat nog de aandacht trok, was een zinken plaat met een groot rood kruis op witten grond, daar tegen aangebracht. Menschen, die goed op de hoogte waren, wisten te vertellen, dat hier het bureau van het Roode Kruis gevestigd was, zij wisten ook, dat het oude huis behoorde tot de particuliere eigendommen van H. M. de Koningin en dat het vroeger bekend was onder den naam van Pageshuis. De pages waren jongelieden van aanzienlijke familie, die als kadetten aan de Delftsche Academie hun opleiding ontvingen, en als zij naar de Residentie ontboden werden om hun functie aan het hof te vervullen, in het Pageshuis waren gehuisvest, waarschijnlijk op een nogal primitieve wijze, want van een deftige woning had het oude huis weinig meer en het ging nog meer in aanzien achteruit, toen het, na de afschaffing van het instituut der pages, een andere bestemming kreeg en ten slotte gedeeltelijk aan het Roode Kruis in gebruik gegeven werd.

Het voormalig „Pageshuis" te 's Gravenhage, voor de herstelling.

Deze vereeniging gebruikte eigenlijk slechts een lokaal, de groote voorkamer op de eerste verdieping, die tegelijkertijd tot secretarie en tot vergaderzaal diende. De overige vertrekken op deze verdieping werden niet anders gebruikt, dan tot bergplaatsen en rommelkamers, daar kwam zelden

iemand. Ook in de modelkamer, waar een verzameling voorwerpen opgeborgen was, betrekking hebbende op de verpleging van gewonden, indertijd bijeengebracht door den bekenden kolonel De Mooy, kon men gewaar worden, dat de belangstelling in deze verzameling niet groot genoeg meer was, om haar in toonbaren staat te houden, een dikke laag stof bedekte de vitrines. Op de zolders boven deze verdieping kwam sinds jaren alleen de loodgieter, die de goten moest nazien, de schoorsteenveger, die op het dak moest wezen of de man, die de vlag moest uitsteken op nationale feestdagen.

De huisbewaarder, oud-gediende van de hofhouding, een grijsaard met een schilderachtigen kop, sleet in de benedenvertrekken zijn laatste levensjaren met het rooken van pijpjes en het lezen van de „Avondpost", terwijl een vrouwelijk wezen zijn huishouding verzorgde en zijn potje kookte in de groote holle keuken. Veel behoefte aan frissche lucht en een heldere omgeving hadden deze menschen blijkbaar niet, een muffe lucht hing in het geheele huis en ofschoon er ramen genoeg waren en misschien slechts van enkele de koorden gebroken, men zag ze maar zelden openstaan.

De hier geschetste toestand zou misschien nog jaren geduurd hebben, wanneer niet de tijd rijp geweest ware voor een algeheele verandering van zaken, gevolg van een samentreffen van verschillende feiten.

Het is hier de plaats niet, om de geschiedenis van het Nederlandsche Roode Kruis van de laatste jaren te beschrijven, maar het mag als bekend verondersteld worden, dat sedert Z. K. H. den Prins der Nederlanden, Hertog van Mecklenburg, Voorzitter van het Hoofdcomité is, dit comité een groote activiteit heeft ontwikkeld en door den Hoofdcommissaris voor Nederland, den gepensionneerden Luitenant-Generaal J. de Waal, reeds veel gedaan is, om een zoo nuttige instelling als het Roode Kruis beter aan haar doel te doen beantwoorden, dan in de laatste jaren het geval was. Oorspronkelijk opgericht met het hoofddoel, de wonden te heelen, door den oorlog geslagen, is men langzamerhand tot het besef gekomen, dat een instelling als het Roode Kruis, zonder dit hoofddoel uit het oog te verliezen, ook in vredestijd een taak te vervullen heeft en haar reden van bestaan zou behouden, ook wanneer het vredesideaal werkelijkheid ware geworden. Vele gevaren bedreigen den mensch in de moderne samenleving, ook al trekt hij nimmer ten oorlog. In de groote steden eischt het verkeer dagelijks slachtoffers, hoevelen worden niet in de industrie de slachtoffers van hun plicht? Hebben deze, wanneer men hulp wil verleenen, niet allereerst, of tenminste evenveel, aanspraak daarop als de gewonden in Tripoli? En vooral de eerste hulp, waarbij het van zooveel belang is, of zij met oordeel en eenige kennis van zaken verleend wordt. Het is gemakkelijk in te zien, dat hier voor het Roode Kruis een ruim veld voor practischen arbeid open ligt en wanneer men bedenkt, welk een omvang die arbeid kan verkrijgen bij groote rampen, brand, spoorwegongeluk, overstrooming, epidemie en dergelijke, wanneer men daarbij bedenkt, dat zulke rampen overal en onverwacht kunnen voorkomen, dan springt dadelijk in het oog, dat een instelling, die zich daarop wil voorbereiden, een organisatie vereischt naar de eischen des tijds.

Tot het doorvoeren dier organisatie waren nieuwe menschen noodig en nieuwe localiteit. Het oude huis, waar de vroegere secretaris zich met een kamer en een paar hokken tevreden stelde, bevatte ruimte genoeg, maar om daarvan naar behooren te kunnen profiteeren bleek een ingrijpende verbouwing noodzakelijk. Bij het onderzoek naar den toestand van het gebouw, kwam als gewoonlijk aan het licht, dat bij de herhaalde veranderingen en vertimmeringen somtijds ergerlijk geknoeid was, maar de hechte constructie en de uitstekende materialen bij den oorspronkelijken bouw gebezigd, hadden het voor ondergang behoed, al waren er ook hier en daar gebreken ontstaan.

Het is nog niet gelukt, omtrent den oorspronkelijken bouw in de archieven eenige historische gegevens te vinden maar met groote waarschijnlijkheid kan worden aangenomen, dat het huis, wat zijn voornaamste deelen betreft, dateert uit het begin der zeventiende eeuw. De gevel had zijn kruiskozijnen verloren, in de achttiende eeuw waren deze blijkbaar door grenenhouten schuifkozijnen vervangen. Alleen bij het bovenste venstertje, dat op de vliering uitkomt, had men zich bepaald tot het uitzagen van het kruis en het uitsteken en betimmeren van het oude kozijn, om den vorm in overeenstemming te brengen met dien der nieuwe kozijnen. De kap, van het echte Hollandsche type, was nog nagenoeg geheel in den oorspronkelijken toestand en zoo gaaf, dat daaraan bijna niets hersteld behoefde te worden. Zij wordt geschraagd door zes eikenhouten spanten, waarover gordingen van hetzelfde materiaal liggen; daarop rusten de daksparren van geschild dennen rondhout, slechts beslagen voor zoo ver dit noodig was.

De spanten verdeelen het gebouw in de lengte in zeven gelijke vakken en correspondeeren met zes zware moerbalken in de balklagen boven elke verdieping. Ook deze moerbalken en de daartusschen gelegde kinderbalkjes bleken bij onderzoek overal gezond en gaaf, zelfs waar zij in de muren waren opgesloten, alleen was hier en daar op onbeholpen wijze een gat gezaagd, om een schoorsteen door te laten of een trap te kunnen plaatsen, zoodat de balklagen plaatselijk onbetrouwbaar geworden en de vloeren op enkele plaatsen verzakt waren.

Oorspronkelijk moet het huis slechts drie ramen breed zijn geweest en zal het op den beganen grond verdeeld zijn geweest in een voorhuis en twee ruime vertrekken daarachter. Veel betrouwbare gegevens omtrent die indeeling zijn evenwel niet gevonden. Het kan ook wel zijn, dat het gebouw geen ingang aan den voorgevel gehad heeft, want de grond waarop het staat in de onmiddellijke nabijheid van de Kloosterkerk heeft behoord tot de terreinen van het St. Vincentius, Predikheeren- of Jacobijnenklooster en wellicht heeft in de middeleeuwen hier een der tot dat klooster behoorende gebouwen gestaan, dat met van de straat toegankelijk was.

Reeds in den Spaanschen tijd werd de Kloosterkerk tot stalling van paarden en arsenaal gebruikt en het koor tot geschutgieterij ingericht. Die gieterij had een poort aan het Voorhout ter plaatse ongeveer waar die zich nu nog bevindt, doch het kan wel zijn, dat die poort vroeger meer naar rechts geplaatst was. Zeker is het althans, dat de vierde travee van den gevel later aangebouwd is en wel eerst niet hooger dan tot de eerste verdieping, terwijl dit stuk later hooger is opgetrokken. In de achttiende eeuw werd de poort overbouwd, van een nieuw front voorzien en bij de kosterswoning getrokken, maar daarna heeft men weder de kamer boven de poort aan de kosterswoning ontnomen en met het Pageshuis in verbinding gebracht.

Oorspronkelijk dus, was de zijmuur van het gebouw achter het tweede penant van den gevel, de gevelsteen met den mannenkop duidt nog aan, dat de gevel daar destijds eindigde. Om de beneden voorkamer te vergrooten had men eenvoudig dien zijmuur daar weggebroken en den daarinschietenden moerbalk opgehangen aan twee balken ter weerszijden daarvan gelegd. Boven had men den zijmuur laten bestaan, doch deze rustte nu grootendeels op den opgehangen moerbalk en op het penant van den voorgevel. De balklaag vertoonde wel eenige doorbuiging, maar het daartegen aangebrachte plafond verborg de oorzaak daarvan. Het penant van den voorgevel had echter een bedenkelijke uitbuiging naar buiten, die reeds lang de aandacht had getrokken, maar

waarvan de verklaring eerst nu bij het onderzoek was gevonden.

Buiten verband met de verbouwingsplannen, was de gevel reeds gedeeltelijk van de verflaag ontdaan en opnieuw gevoegd. Daarbij waren slechts gebreken van ondergeschikt belang aan het licht gekomen.

Toen het oude metselwerk in zijn fraaie kleur en typisch verband voor den dag gekomen was, gaf dit alleen reeds aan den gevel een geheel ander cachet en het lag voor de hand, dat men, nu er in elk geval verbouwd zou worden, begon te gevoelen voor het reeds in een schetsontwerp bestaande denkbeeld, om weder kruiskozijnen aan te brengen, den bestaanden karaterloozen ingang te vervangen door een meer bij den gevel passende en verder te herstellen wat herstel noodig had. De afmetingen der kruiskozijnen en de

Poortje in de Hartogstraat te 's Gravenhage.

plaats, waar zij gestaan hadden konden zonder moeite uit de voorhanden aanwijzingen worden vastgesteld. Voor den nieuw te maken ingang waren voorbeelden genoeg te vinden aan bekende gebouwen uit denzelfden tijd, maar hierbij deed zich de vraag voor welk type daarvoor gekozen moest worden. Er zijn plaatsen in ons land, waar nog verscheidene tamelijk ongeschonden ingangspoortjes gevonden worden en zoo kan men spreken van een Amsterdamsch, een Middelburgsch, een Haarlemsch type, maar de Residentie is niet rijk genoeg aan overblijfsels van zeventiendeeuwschen woonhuisbouw, om ook van een of meer Haagsche typen te kunnen spreken.

Evenwel kan niet gezegd worden, dat de gegevens ten eenenmale ontbreken, want aan het zoogenaamd Heilige-Geesthuis of Hofje aan de Paviljoensgracht, gesticht in 1616, is nog een vrij goed bewaard poortje te zien, terwijl een tweede exemplaar, dat daarmede zeer veel overeenkomst heeft en blijkbaar uit denzelfden tijd dagteekent, gevonden wordt in de Hartogstraat, een steeg, die het Noordeinde verbindt met den Kneuterdijk. Ook dit tweede voorbeeld is vrij goed bewaard, ofschoon het zijn bovenstuk mist, gelijk te zien is uit de hierbij gegeven afbeelding.

Hoofdvorm en profileering van den nieuw gemaakten ingang zijn aan dit voorbeeld ontleend en wat de overige profileering van den gevel betrof, aan de nog aanwezige banden en afdekkingen, die waar het maar eenigszins kon bewaard zijn gebleven, vond men die, na het afloogen van de zandsteen, dikwijls geheel ongeschonden terug. Alleen de bovenste afdekstukken waren zoo verweerd, dat zij vernieuwd moesten worden en van een bekronend beeldje, dat eenmaal aanwezig moet zijn geweest, was geen spoor meer te vinden. Er is heel wat moeite gedaan, om oude stadsgezichten op te sporen, waaruit iets zou kunnen blijken, omtrent het oorspronkelijk of het vroeger aanzien van den gevel. Van gedeelten van het Voorhout en van de Kloosterkerk bestaan oude prenten en teekeningen genoeg, maar juist van dezen gevel in de onmiddellijke nabijheid der kerk, was niets van eenig belang te vinden. In den antiquiteiten-handel is echter tegenwoordig alles te koop en het kostte dan ook niet heel veel moeite, om ergens een ouden zandsteenen leeuw te vinden van passenden vorm en afmetingen, om tot bekroning van den gevel te kunnen dienen.

(Wordt vervolgd.)

De Baksteententoonstelling.

Op Zaterdag 8 Juni j.l. werd te Amsterdam in het gebouw der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst de tentoonstelling geopend van Baksteen en andere Kleiproducten, ingericht door de Vereeniging van Nederlandsche Baksteenfabrikanten. De heer D. J. van Wijk, Voorzitter der Vereeniging opende de tentoonstelling met eenige woorden van welkom aan allen, die door hun aanwezigheid blijk gaven van hun belangstelling in deze nog bescheiden poging, om aan de belangrijkheid der Nederlandsche baksteenindustrie meer bekendheid te geven. In het bijzonder bracht hij dank aan de heeren L. Zwiers, architect te Amsterdam, C. J. Hendricks te Woerden en J. H. Janson, algemeen secretaris der Vereeniging, voor den krachtdadigen steun, van allen ondervonden.

Ter toelichting van het doel der tentoonstelling en van de daaraan verbonden prijsvraag, waarvan de resultaten, hier geëxposeerd, niet weinig tot opluistering bijbrachten, zeide de voorzitter o.a. het volgende.

* * *

De tentoonstelling heeft haar ontstaan te danken aan de door ons vakblad „Klei" uitgeschreven prijsvraag voor het ontwerpen van eene landelijke woning en rust op mij de plicht de heeren Leden van de Jury onzen dank te brengen voor de moeilijke taak, die zij hebben verricht. Moeilijk daarom, omdat zij zich hadden uit te spreken over niet minder dan een 120-tal ontwerpen.

En niet alleen had men te beoordeelen de ontwerpen zelf, doch moest men vooral rekening houden met het feit, dat de ontworpen woning voor de aangegeven bouwsom van f 2200.— gesticht kon worden.

Wat de prijsvraag zelf betreft, kunnen wij ons verheugen in een volkomen succes. Zooals ik U mededeelde, zijn 120 ontwerpen ingekomen. Waar slechts drie prijzen kunnen worden toegekend, blijven er 117 teleurgestelden over. In de overtuiging echter, dat 't voor ieder bouwkundige zijn nut heeft eene vergelijkende studie te maken, gelooven wij dat alle mededingers, al is het niet in geldelijken zin, dan toch op andere wijze vrucht van hun werk zullen hebben. Ik verbind hieraan gaarne een gelukwensch voor de bekroonden en hoop, dat dit succes voor hen nog door meerdere gevolgd moge worden.

En nu de tentoonstelling zelf. M. H. Zij moet beschouwd

worden als eene Studie-tentoonstelling voor Architecten, Ingenieurs, Opzichters en leerlingen in het bouwvak. Wij hebben daartoe getracht een zooveel mogelijk overzichtelijk geheel te verkrijgen, door de steenen in tamelijk groote kleurige vlakken, naast elkander gemetseld, op de stellen. Door deze rangschikking treden voornamelijk de kleuren, d.w.z. de architectonische kwaliteiten van het materiaal, op den voorgrond en op deze wenschen wij juist bijzondere aandacht te vestigen.

Eene gelegenheid, waarbij men van een groot aantal voor buiten-architectuur bestemde steensoorten een vergelijkende studie kan maken, werd nog niet geboden, doch wordt, naar wij meenen, thans in de tentoonstelling aangetroffen. Wij vinden hier geëxposeerd de kleurige en miskleurige gevelsteenen van Waal, IJsel en Rijn, appelbloesem, verglaasde steenen, verblendsteenen enz. in 72 verschillende nuances naast elkander.

Hoe de prachtige kleuren van ons materiaal het tegen elkaar doen moge aesthetici en deskundigen ter beoordeeling worden overgelaten.

Tal van versieringsmiddelen zijn tevens uitgestald en vinden wij in fraai Nederlandsch, Engelsch en Duitsch aardewerk en terracotta, benevens Majolica uit een der eerste Duitsche Fabrieken.

In de beneden-zalen zijn tal van steensoorten in tassen opgesteld en vinden wij daarenboven onze vermaarde straatklinker goed vertegenwoordigd, benevens enkele soorten dakpannen, profiel- en andere steenen, radiaalsteenen voor schoorsteenbouw, ja zelfs eene navolging van de oudtijds door de Assyriërs toegepaste diervormen in gebakken materiaal.

Het doel, dat wij o.m. met deze tentoonstelling beoogen, is, naast het hierboven uiteengezette, wat meer uit onzen tent te treden en onze natie eens op de hoogte te stellen van de beteekenis van deze zoo in-vaderlandsche industrie.

Om U eenige cijfers te noemen, kan ik U mededeelen, dat het aantal werklieden werkzaam in de industrie van uit ruwe klei gebakken producten, ongeveer 25000 bedraagt.

Gefabriceerd worden ongeveer 1 miljard steenen en daarenboven een groot aantal dakpannen en andere kleiproducten; verzonden worden: per schip 1.6 milliard kilogr., terwijl de verzending per spoor het getal van 400 millioen kilogr. bereikt.

Daarenboven wordt aan brandstoffen, als steenkolen, turf, turfbriketten enz. jaarlijks gebruikt voor een bedrag van 3.5 tot 4 millioen gulden.

Hierbij dient in aanmerking genomen te worden, dat de binnenschipperij voor een groot gedeelte zijn bestaan te danken heeft aan het vervoer van kleiproducten, den aanvoer van diverse materialen en het transport van de brandstoffen die bij de fabricatie noodig zijn. Voorwaar een belang, dat op zich zelf beschouwd, reeds als buitengewoon gewichtig moet worden beschouwd.

Indien men daarenboven nog rekening houdt met het feit, dat de baksteen en pannenindustrie bijna uitsluitend ten plattenlande, op meestal overigens misdeelde plaatsen, wordt uitgeoefend en daardoor aan die plaatsen een groote mate van anders niet te verkrijgen welvaart verschaft, dan komt men tot de conclusie, dat deze zoo belangrijke industrie den steun verdient van ieder, die het wél meent met zijn Vaderland.

Wij rekenen ons tot degenen, die het wel meenen met ons Vaderland, wij hebben dan ook met groote belangstelling zoowel van de tentoongestelde kleiproducten, als van de ingekomen ontwerpen op de prijsvraag kennis genomen, en raden ieder, die in Amsterdam komt aan, er een kijkje te gaan nemen. In den catalogus der tentoonstelling schreef de heer J. H. Janson een uitvoerige inleiding, die de bedoeling der onderneming nader toelicht en duidelijk maakt, waarom er hier vooral naar gestreefd is het gewone baksteenfabrikaat in zijn verschillende soorten goed tot zijn recht te doen komen en die soorten gemakkelijk met elkander te kunnen vergelijken. Van de „andere kleiproducten" is, ofschoon daarvan fraaie specimina aanwezig zijn, betrekkelijk weinig werk gemaakt, om te voorkomen, dat de gewone baksteen, waarom het hier te doen is, op den achtergrond zou geraken, tengevolge van in het oog vallende inzendingen van andere producten, waarom het hier niet zoo zeer te doen is. Menige vroegere tentoonstelling heeft geleerd, hoe moeilijk het is, de aandacht te vestigen juist op datgene, wat de hoofdzaak is voor onze baksteenindustrie, het massaproduct.

De prijsvraag mag welgeslaagd heeten en verdient ook daarom de aandacht, dat de Jury hier nu eens werkelijk rekening heeft gehouden met de beschikbare bouwsom. Men neemt het daar in den regel zoo nauw niet mede, vooral niet bij een studieprijsvraag. Het voorbeeld, hier gegeven, verdient ter navolging te worden aanbevolen.

Prijsvragen.

Jury-rapport

EEREPRIJSVRAAG-GODEFROY, bij gelegenheid van het 70-jarig bestaan van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst.

(Vervolg.)

Motto: Tempel der Muzen.

Dat de entrée van het Café en ingang kelder gelijkwaardig zijn, is een fout; de eerste is te klein, de laatste bovendien niet geslaagd.

De hoofdtoegang tot de hoofdzalen met de cabinetten aanhang niet practisch gegroepeerd om een binnenplaats, die niet noodig en ook niet gevraagd is en die het tuinoppervlak onnoodig verkleint.

Het plan van het Café is erg onregelmatig, de dienst van het buffet te benauwd, en W.C. en toiletten royaal.

De vergaderzalen op de 1e verdieping zijn goed geplaatst. De lunchroom daarmede in gemeenschap goed en practisch gedacht.

De vestiaires niet doelmatig voor de bediening. De hoofdtrap moet op deze verdieping eindigen, doch is doorgevoerd naar de 2e verdieping.

Dat de administratievertrekken achter zijn geplaatst, is rustig.

De 2e verdieping is wat gecompliceerd.

De Bergplaats-spoelinrichting 2 „sta-in-de-weggen".

Logeerkamers aan den ondergeschikten gevel (achtergevel) goed denkbeeld en practisch gelegen ten opzichte pachterswoning.

De ruimte in het Sousterrein voor centrale verwarming is als doorloop benut, wat natuurlijk niet goed is. Schaftlokaal (vrij onbruikbaar) is niet gevraagd. De bergplaats van tuinstoelen, enz., tot den inventaris van den pachter behoorende, was beter wanneer die bij het Café was geplaatst.

De gevel, een samenvoeging van de bekende motieven van de Amsterdamsche beurs en Verzekeringmaatschappij „De Nederlanden", vertoont geen eigen denkbeelden.

Waar het voorbeeld niet direct kon worden toegepast, bleek ontwerper zwak. De zijgevel op 2 kolommen van het Café en in den hoofdgevel op de 2 Caféramen, de rommelige raamopeningetjes aan den zijgevel zijn daarvan een voorbeeld. Het perspectivisch aanzicht is eenvoudig doch goed geteekend.

Het Huis van „het Nederlandsche Roode Kruis" te 's Gravenhage.

Toestand voor de verbouwing.

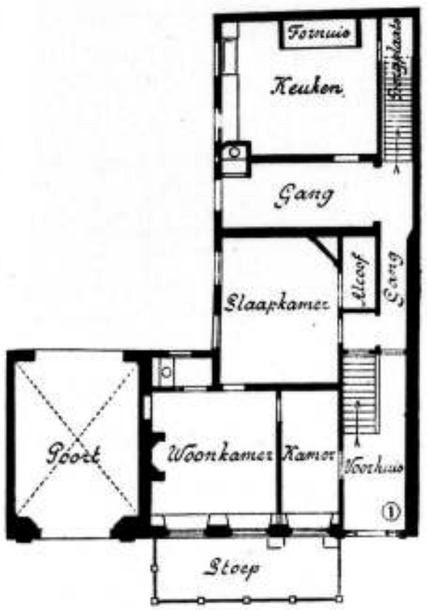

Plan Begane grond.

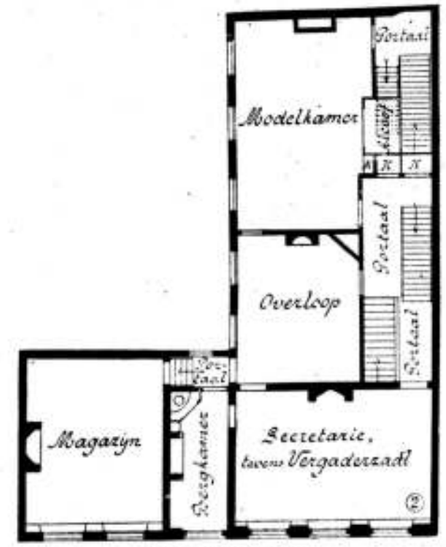

Plan Verdieping.

Toestand na de verbouwing.

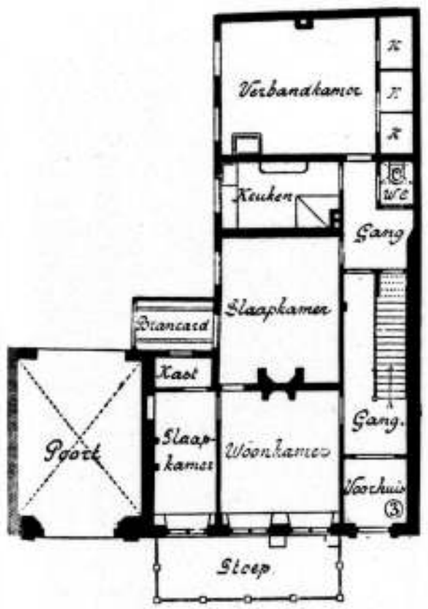

Plan Begane grond.

Plan Verdieping.

Schaal 1 : 200.

Motto: Twee driehoeken in cirkel (geteekend).

De groepeering van het middendeel is goed; alleen zij opgemerkt, dat portiersloge, spreekkamer en telefoon niet achter de tochtdeur zijn geplaatst, omdat het eigenlijke tochtportaal niet aanwezig is, tenzij men de 1e vestibule als zoodanig beschouwt.

De dispositie der expositiezalen is niet slecht, alleen zijn er modelkamers bij die onvoldoende verlicht zijn, hetgeen ook op te merken valt omtrent den corridor.

Het café is goed ingericht.

De tuin schijnt met den expositie-tuin één geheel te vormen; het ware beter geweest, wanneer vanaf den publieken weg deze zichtbaar was.

De 1e Verdieping, evenals bij „Sic", met te lange gangen, en ook hier muren die niet ondersteund zijn (boven het Café).

Een zeer overzichtelijke en niet slechte indeeling voor de 2e Verdieping. De groote afstand tusschen pachterswoning en logeerkamers is een bezwaar voor de bediening.

De gevel met het hooge dak doet wat „Duitsch" aan; de baksteen penanten zijn boven niet verbonden door het zelfde materiaal zooals aan de basis wèl het geval is.

Motto: Onder een dak.

Met al de kleine onderverdeelingen ziet het plan er wat gecompliceerd uit, doch ontwerper heeft zich wel van alles goed rekenschap gegeven, wat o. a. ook blijkt door het inteekenen der meubelen, enz.

De entrée naar de tentoonstellingszalen zelf zijn goed gelegen.

De modelkamers in een afzonderlijken vleugel is een expositie op zich zelf. Het Café bijzonder goed gelegen met behoorlijken tuin, enz.

Hetzelfde kan van de 1e Verdieping gezegd wat betreft de rustig gelegen vergaderzalen en bibliotheek. De lunchrooms op den vroolijksten hoek met balkon en gezicht in den restauranttuin.

De kamer van het Federatie-bestuur in het centrum. Alleen is de plaats van de spreekkamer, waarvan de secretaris wel het meest gebruik zal maken, niet gunstig gelegen.

De 2e Verdieping is ook goed overdacht en geheel overeenkomstig het program en overeenkomstig een practischen gedachtengang.

Bij nadere beschouwing valt echter veel tegen. De groote vestibule met monumentale trap is nagenoeg niet verlicht. De enkele smalle staande lichtraampjes zijn voor voldoende verlichting absoluut ontoereikend. De langs- en dwarsmuren vallen niet in elkanders verlengde. De beide loggia's aan den gevel zijn zeer bedenkelijke punten. Zij hebben bij de geveloplossing ook groote moeilijkheden gegeven; zij releveeren de entree van het Café en een toegang tot het sousterrein te veel en drukken de hoofdentrée weg.

De zijgevel, een combinatie van eenige symmetrie en onregelmatigheid, rommelig door de vele ongelijksoortige openingen.

Motto: P.

Op het eerste gezicht voldoet het ontwerp niet aan 't Programma wat betreft de ligging van de Conciergewoning, doch bij nadere beschouwing is deze toch door gangen en gangetjes te bereiken vanuit het tocht- of vóór-portaal.

De tentoonstellingsruimte is flink en vormt één geheel, maar is in het midden slecht verlicht.

Het Café is ook bruikbaar, mist evenwel het terras, dat volgens de teekening niet meer dan een „stoep" kan wezen. Een communicatie-opening tusschen vestibule en gang van het Café zou noodig zijn.

De groote vergaderzaal op de 1e verdieping in het midden met kleine zaal in directe verbinding, is goed. De lunchroom is veel te groot en voldoet niet aan het programma. De kastvormige hokjes bij de kleine zaal en andere zalen, zijn onnoodig en gezocht, omdat ontwerper met de overtollige gangruimte geen weg wist. Overigens is in het plan wat gevraagd wordt, doch niet altijd redegevend; zoo is de spreekkamer tegenover Secretarie en Besturskamer veel te groot en niet in verhouding tot die vertrekken.

De meeste vertrekken zijn te lang (aan het einde daardoor donker) en te smal, terwijl meestal de afmetingen van het Programma niet aangehouden zijn.

De woning van den Pachter op de 2e verdieping is bijna onvoldoende en, als hiervoren gezegd, andere vertrekken weer veel te groot, met name de ateliers, logeerkamer, e.a.

Enkele muren zijn slecht ondersteund.

De gevels zijn beter dan de plattegronden.

Motto: In liefde bloeiend.

Het geheel doet denken aan Fransch werk en is knap uitgevoerd.

Eigenaardige plattegrond-opvatting door een ontwerper met veel fantasie.

Dat de tentoonstellingszalen aan den Beganen Grond niet één geheel uitmaken, is minder goed.

De sierhof, waarin de openlucht expositie kan plaats hebben, werkt decoratief met de rondgaande gaanderij, welke een kostbaar accessoire is.

Het Café is erg klein, ruimte voor buffet, gemak- en waschkamers, enz., niet voldoende gereserveerd (al is daar in het sous-terrein gelegenheid voor, zooals wel meer geschiedt, zoo is dit niet gevraagd).

Nog enkele kleinigheden opgemerkt.

De toegang spreekkamer dóór de loge van den portier, mag niet, dit mag hoogstens voor een telefooncel. Het bureau Concierge is zelfs te klein voor een portiersloge.

De ruimte voor Centrale verwarming is te beknopt.

De lunchroom op de 1e verdieping boven het Café is practisch, doch wel wat ver afgelegen van de bibliotheek en de vergaderzalen, voor de bediening minder practisch, voor de bezoekers lastig.

De woning Pachter en logeerkamers op de 2e verdieping goed gelegen, de keuken wat te voorname plaats, doch waar zijn de architecten-bureaux? Ontwerper zegt in zijn Memorie van Toelichting, in het dak. Behalve dat dit niet de bedoeling is van het Programma, zijn die op geen teekening aangegeven, zoodat de inzending niet volledig is.

Het is een decoratief ontwerp, doch minder geschikt voor een practische uitvoering.

De gevelordonnantie doet wel aangenaam aan, maar is te zwaar van samenstelling. In de travée herkent men ontwerper's hand niet meer.

Motto: Pied à terre.

Het middenmotief is flink, de inrichting der tentoonstellingszalen minder goed en de verlichting van enkele cabinetten onvoldoende.

Het Café is gunstig gelegen en ingericht.

Het Entre-sol met woning concierge verbreekt het evenwicht.

De hoofdtoegang tot de Permanente Expositie is daardoor zeer gedrukt en de toegang tot het portaal (zoomede het portaal zelf) voor diensttrap, spreekkamer en café, onnoodig hoog en royaal. Omgekeerd ware te verkiezen geweest.

De groote en kleine zaal op de 1e verdieping kunnen onmogelijk samen gebruikt worden, hetgeen niet de bedoeling is van het Programma.

Op de 2e verdieping is geen verbinding tusschen privé kantoor en atelier, bij 2 kantoren liggen de ateliers zelfs aan de andere zijde van den gang; de logeerkamers zijn erg ver van de bediening.

De trap naar de tweede verdieping is tamelijk stijl.

De architectuur van de gevels is minder goed dan de plattegronden. Wat het uiterlijk betreft zoo werd opgemerkt, dat op het eerste gezicht het geheel meer op een Engelsch

Hôtel lijkt dan op een architectenhuis. Ook zijn er wat te veel koepels. De architectuur is „zwak".

Het teekenwerk is goed verzorgd en vooral de travée van den gevel is flink geteekend.

Motto: C.

De distributie aan den Beganen Grond van tentoonstellingszalen verkeerd; te veel uiteen gelegen, niet te surveilleeren of te bewaken; modelvertrek 1 en 2 is bovendien niets dan een doorloop.

Ruimte Café versnipperd, woning Concierge rommelig, zijn kantoor geen direct licht en lucht.

De 1e verdieping is wel beter dan de begane grond, doch heeft geen goed doordachte distributie en veel verlies aan portalen.

De 2e verdieping id. id. Een architecten-bureau uitsluitend met bovenlicht kan niet aanvaard worden.

Waar de woning voor den Concierge wat te grootsch is opgevat, is de opvatting van die voor den pachter armelijk.

De doorgetrokken achtergevel draagt slechts op de 2 kolommen van de kleine tentoonstellingszaal.

De voorgevel maakt een niet onaardigen indruk, doch is bij nadere beschouwing „zwak", zoo ook de zijgevel.

Motto: A o.

De hoofdtoegang versperd door een balustrade en opgelost in 2 kleine ingangen is ongemotiveerd en niet practisch bovendien.

Een afzonderlijke toegang woning Concierge en dienst-toegang zijn bij het Programma niet gevraagd. Het is juist de bedoeling voor de contrôle geen extra achter- (in dit geval vóór-) deurtjes te hebben (zie antwoord op Vraag 7).

Het hoofddenkbeeld: Tochtportaal, Centrale Hal met bovenlicht, naar de tentoonstellingszaal, is zeer goed. 3 Modelkamertjes daarvan zijn beslist onvoldoende verlicht.

De toegang tot de liften is wat weggestopt en die voor transportlift beslist ondoelmatig. Groote beschadigingen aan te richten bij in- en uitladen zijn niet te voorkomen.

Maar waar is de hoofdtrap? Men moet er naar zoeken, en daarvoor het verdiepingplan er bij raadplegen.

Het Café is goed gedacht. De loggia maakt het echter donker en zij is als „zitje" wat smal.

De vergaderzalen op de 1e verdieping zijn eveneens goed gelegen en in directe verbinding met de lunchroom, die 's avonds zoowat als „foyer" dienst kan doen.

Bedenkelijk zijn de loggia's van deze ruimten, aangezien die allen steun missen en niet redegevend uit het Beganegrondplan voortkomen.

Eén groote Vestiaire ware beter dan de 3 afgescheiden kleine vestiaires en ook de bediening vordert daarvoor te veel personeel.

De administratievertrekken zijn goed gelegen, alleen verhindert de telefooncel een gemakkelijke verbinding.

De verhoudingen van de bibliotheek zijn niet gelukkig. Dit moet ook worden opgemerkt betreffende de privé-kantoren der architecten, en van de kamers pachterswoning, waarvan enkele vertrekken niet alleen bescheiden van afmeting, als gevraagd, doch te klein zijn.

De transportlift, welke toch ook ten grieve van den pachter is, is moeilijk te bereiken voor het keukenpersoneel.

De logeerkamers liggen ook te ver weg.

De plattegronden zijn beduidend beter dan de architectuur van de gevels. De menigte kleine raamopeningen geven het gebouw het aanzicht van een versterkte vesting vanwege de vele schietgaten.

Motto: vierkant in twee cirkels. (geteekend).

De groote portiek ongemotiveerd, omdat achter de 5 arcades, zich slechts één toegang bevindt; overigens is het plan zeer royaal opgevat met de groote „Hal", welke meer geeft dan het program met „Vestibule" bedoelt en die ten koste komt van de expositie en Café-tuin, waarvan jammer genoeg niets aangegeven is.

De distributie van alle ruimten is zeer goed, alleen is de plattegrond van het Café wat eigenaardig met de diverse „zitjes".

De vraag doet zich voor, met alles wat op de verdieping nog moet worden ondergebracht, of steunpunten daarvoor in de tentoonstellingszaal gemist kunnen worden. Het komt der Jury voor van niet, en zij acht het verkeerd alles op moerbinten te plaatsen, die op de betrekkelijk dunne muren niet eens het noodige steunvlak opleveren.

Het gedeelte sous-terrein is goed benut.

Op de 1e verdieping is het weder duidelijk, dat de Hal tegenover de andere ruimten te grootsch van opvatting is, terwijl enkele ongeschikte ruimten, als een spreekkamer b.v., ook te groot zijn.

Op de 2e verdieping zijn de gezamenlijke gangen te breed tegenover de lokalen.

De donkere kamers bieden een welkome oplossing te zijn voor den donkeren hoek in den grooten gang.

Het is jammer dat een der architecten-bureaux niet bij de tentoonstellingzalen-vleugel is ondergebracht.

Woning Pachter en logeerkamers goed, zelfs veel ruimte over, als hierboven gezegd, ten koste van het open terrein.

Wat verder de facade betreft, zoo zijn behalve de portiek ook de torens niet goed gemotiveerd in verband met de planindeeling. De eene rust op den Beganen Grond op één modelkamertje, de andere bevat dáár een paar privaten.

Het kleine dakmotief in het middendak is gezocht en niet fraai.

Motto: B. in twee quadraten. (geteekend.)

De tentoonstellingszalen geen goed geheel en niet overal voldoende verlicht.

De tuin voor de openlucht-tentoonstelling is ruim en goed gelegen, afgescheiden van den publieken weg en het geëxposeerde is zoodoende tegen baldadigheid van de straatjeugd beschermd.

Voorvestibule te royaal en doet als „tochtportaal" daardoor geen dienst en de daarin uitkomende spreekkamer is niet bruikbaar —afgescheiden dat hij slecht gelegen is. Door de te royale opvatting gaat veel practische ruimte in verhouding verloren, zie o.a. het veel te groote portaal in de woning van den concierge ten opzichte der woonruimten, (het privaat is bovendien slecht gelegen) terwijl op andere plaatsen ruimte te kort komt, als b.v. de gemak- en waschkamer bij het Café.

Het Café is ongezellig en het is onbegrijpelijk, waarom het uitzicht aan de zijstraat geheel is dicht getimmerd (gemetseld)? Het tuintje is klein en zal slechts weinig publiek kunnen plaatsen, hetgeen de bedoeling niet is.

Op de 1e Verdieping is ook alles te royaal of niet royaal genoeg. Als zoodanig zij gewezen op het te groote en slecht verlichte, portaal bij de administratie-vertrekken.

Dat de trap naar de architecten-ateliers, enz., gelijkwaardig aangegeven is met de zeer ondergeschikte diensttrap, is een fout.

De vestiaires zijn veel te klein; het buffet bij de lunchroom is weer veel te groot.

2e Verdieping als voren. De architecten-bureaux zijn gescheiden door de logeerkamers (aan welke de ereplaats in het plan is toegekend). 2 privé-kantoren in zoo'n monumentaal gebouw met licht uit de 2e hand, is niet toelaatbaar, evenmin dat, gelijk ontwerper — die dit ook voelt — voorstelt, desnoods nog een lantaarn wordt aangebracht.

Op het hoofdportaal zouden wel wat zuilen kunnen worden gemist.

HINSE & VAN ELLINKHUIZEN. Uitvoering van werken in Gewapend en Ongewapend Beton
Nassaukade 504. Telef. 1258. AMSTERDAM.
Voorl. Ontwerpen en Begrootingen gratis.

De gevel is koud, dor en zegt niet veel, de „hoogestoep" vormige afdekking met portiek is niet gelukkig en is bovendien dóór de rooilijn heengebouwd, hetgeen niet volgens het programma is.

(Slot volgt.)

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 23. Permanente Prijsvraag-Commissie. Schrijven aan de Besturen der Constitueerende Vereenigingen, naar aanleiding van de Stadionprijsvraag.

Verslag der Algemeene Meivergadering op 21 en 22 Mei 1912 (Slot).

A. V. Gewapend Beton K. I. v. l. door H. E. Suyver.

Afbeeldingen en losse plaat. Eereprijsvraag Godefroy, eerste en tweede belooning.

ARCHITECTURA No. 23. Schrijven van de permanente Prijsvraag-Commissie, naar aanleiding van de Stadion-prijsvraag.

De Prijsvragen.

Tentoonstelling van Baksteen en andere kleiproducten en van de prijsvraag «Landelijke Woning.».

Ingezonden. Trappen door Joseph Cuypers.

De Auteurswet in verband met plagiaat in de bouwkunst. Overgenomen uit het Bouwkundig Weekblad.

DE BOUWWERELD No. 23. Rafael en de Italiaansche Hoog-Renaissance, door J. H. W. Leliman (slot).

Fusie? Aanteekeningen door een architect uit de provincie

Sprenken en citaten.

Losse plaat. Afbeeldingen uit Deutsche Wohn- und Festräume aus 6 Jahrhunderten.

DE INGENIEUR No. 23. Ketelaverijen door D. Croll, met afbeeldingen.

Over de ankerreactie van gelijkstroommachines met zuivere parallelwikkeling, door Dr. W. Lalofs M. Sc., met afbeeldingen.

Beschouwingen over de opleiding van geologen in Nederland en het geologisch onderzoek van Nederlandsch Indië, door H. G. Jonker.

Installatie van den Octrooiraad.

Ingezonden stukken. Het Octrooigemachtigden-reglement, door Mr. F. L. Dee. — Het Octrooigemachtigden-reglement doorMr. A. Nicol-Speijer.

TECHNISCH WEEKBLAD (B. v. T.) No. 23. Officieel gedeelte. — Verslagen van vergaderingen. — Jaarverslagen. — Ingezonden. — Gemengd. — Uit technische bladen en tijdschriften. — Mededeelingen.

DE AANNEMER No. 23. Nederlandsche Aannemersbond, officieele Mededeelingen.

Derde Internationaal Congres voor de Bouwbedrijven te Rome.

Intensiteit van den arbeid.

Hoe moet gehandeld worden bij opdracht en aanneming van een bouwwerk, zoowel door besteders als door aannemers.

Afdeelingsverslagen Groningen 28 Mei 1912.

DE NEDERLANDSCHE KLEI-INDUSTRIE No. 49. Het ringovenbedrijf, door G. Benfey. — Afvoerleidingen van aardewerk en van ijzer. — Keuze van brandstoffen.

KLEI No. 11. Het Orgaan der Nederlandsche Baksteenfabrikanten, bevat de lijst der ingekomen ontwerpen op de door de Vereeniging uitgeschreven studieprijsvraag voor een «Landelijke Woning», met den uitspraak der jury en een beschrijving met afbeeldingen der drie bekroonde ontwerpen. Voorts een kort bericht betreffende de op 8 Juni j.l. geopende tentoonstelling van baksteen in het gebouw der Maatschappij t. b. d. Bouwkunst te Amsterdam.

HET HUIS, OUD & NIEUW No. 5. In de Mei-aflevering van dit Maandschrift treffen wij aan het derde gedeelte van het artikel «Oud-Zwolle», bevattende historische bijzonderheden uit de stadsrekeningen opgediept en geïllustreerd door eenige kiekjes. De heer A. J. A. Flament geeft weder eenige beschouwingen over voorwerpen in het Museum van het Genootschap van Geschied- en Oudheidkunde in Limburg te Maastricht. Het zijn voornamelijk middeleeuwsche vaatwerken, die hier beschreven en afgebeeld worden, ook vinden wij er afbeeldingen bij van een paar fraaie Renaissancekasten. In de rubriek «Toelichting bij de Platen» worden o.a. eenige détails gegeven van het landhuis, de Hooge Vuursche te Baarn en ten slotte nog een afbeelding van een geheeldhouwde kast van Noord-Duitschen oorsprong.

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Trottoir-, Terrazzo- en Graniettegels, Trottoirbanden, Kunstgraniet, Drijfsteen, Tennisbanen, enz. — — —

R. TIMMAN. Stoom-Timmerfabriek „DE ATLAS".
— Prijsopgaven worden op aanvraag verstrekt. —
HOUTHAVEN, AMSTERDAM. — Tel. 3905.

WATERBRONNEN, ONTIJZEREN HARDEN
N.V. DIEPBOOR MIJ. „VULKAAN", v/h. J. DE BOER & Co., LEEUWARDEN

G. J. A. TRESTORFF, voorheen G. VAN HEERDE.
AMSTERDAM. — Opgericht 1830. — Telefoon 1551.
Brandkasten, Kluisdeuren, Safe-Deposits, etc.

NAAML. VENN. voorh. A. SINGELS Azn.,
DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.

TOCHT-AFSLUITING.
WARMTEBESPARING door
TOURNIQUETdeuren.
Garnituur voor gewone deuren of veiligheidsdeuren geheel gereed levert
CRUYFF, AMSTERDAM, N. Z. Voorb.w. 146. Tel. 2701.
Geleverd aan Beurs Amsterdam en Rotterdam, vele Café's en Kantoorgeb.
Prospectus gratis en franco.

A. VAN DE MORTEL, TILBURG.
Fabrikant Cementtegels, -

M. Noorlander, Rotterdam.
Natuursteen-Bouwmaterialen. Noordsingel 132.

Staaldraadwarenfabriek „AMSTERDAM"
Haarlemmerweg 329 te AMSTERDAM
Telef. Interc. 478.
Drraadvlechterij.
Fabriek van Hek- en IJzerwerken.

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uwe CENTRALE VERWARMING.

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN. WAAL- EN RUNVORM.

H. J. WESSELS, Amsterdam.
Heerengracht 109-111. — Telef. 1037. — P.O. Box 281.
Handel in Binnen- en Buitenlandsche fijne Houtsoorten.

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van
BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

PAPIERSTUC voor PLAFOND- en WANDVERSIERING in alle stijlen en volgens teekening.
Vraagt gratis Brochure en Prospectus aan de
Opgericht 1890. - Tel. Int. 3613.
EERSTE NEDERLANDSCHE PAPIERSTUCFABRIEK
VOORHEEN BENNEWITZ & CO. - AMSTERDAM.

47STE JAARGANG. ZATERDAG 22 JUNI 1912. No. 25.

DE OPMERKER.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau »DE OPMERKER", Stephensonstraat 92, 's-GRAVENHAGE.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . ƒ 5.—

Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot ƒ 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.

Voor België . . . . . (Uitsluitend bij vooruitbetaling) » 6.50

Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . (Uitsluitend bij vooruitbetaling) » 7.50

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . ƒ 0.25

Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.

Voor elken regel meer . . . . . » 0.15

Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.

Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.

Het Huis van „het Nederlandsche Roode Kruis" te 's Gravenhage.

Vervolg (zie bladz. 187), met een plaat.

Terwijl er bij den gevel naar gestreefd is, zooveel mogelijk den ouden toestand te herstellen, waren bij de inwendige verbouwing geheel andere beweegredenen voorhanden. Die inwendige verbouwing was eigenlijk de hoofdzaak en een zaak van practisch belang, maar waar het hier een oud gebouw gold, dat voor een deel in zijn oorspronkelijken toestand bewaard gebleven was, was deze verbouwing iets anders dan het eenvoudig wegbreken van het bestaande en het daarvoor in plaats stellen van nieuw werk.

Hoe de oorspronkelijke indeeling geweest moge zijn, hetgeen er van geworden was door herhaalde vertimmering was ten eenenmale onbruikbaar, daar het niet meer aan matige eischen van geschiktheid tot bewoning en gebruik voldeed. In de plattegronden van den ouden toestand op bladz. 189 kan men opmerken privaten, die in de kamers uitkomen, alcoven in onfrissche hocken, donkere gangen en portalen, benevens een dubbel stel trappen. Het was niet uit te maken, waartoe dit laatste gediend heeft, tenzij men aanneemt, dat het huis eenmaal in twee afzonderlijke woningen verdeeld geweest is, waarvan er een slechts van de plaats achter de poort toegankelijk was. De drie kamers van de Beganegrondverdieping vormden een vrij voldoende woning voor den huisbewaarder, de keuken was echter veel te groot voor zulk een woning. Op de Eerste Verdieping was de groote voorkamer het eenige bruikbare en toonbare vertrek; de kamer boven de poort, eigenlijk niet tot het huis behoorend, was ongebruikt. De deur droeg het opschrift „Magazijn" dat wees op een vroegere bestemming; nu stond er alleen een boekenrek, waarin tijdschriften en verslagen werden opgestapeld, waar niemand naar omkeek. Wanneer men er kwam maakte toch deze kamer in haar verwaarloosden verveloozen toestand door hare verhoudingen een aangenamen indruk, waartoe ook bijdroeg een eenvoudige maar smaakvolle schoorsteenbetimmering in de beschaafde vormen van het laatst der achttiende eeuw benevens een plafond uit denzelfden tijd, waarvan het ornament dik onder de witkalk zat.

Op de tweede verdieping was nog een voorkamer, overigens zolders, door schotwerken verdeeld; ruimte genoeg, maar evenals op de andere verdiepingen op onpractische wijze versnipperd. Blijkbaar was ook bij vroegere veranderingen te weinig gelet op het behoud van het verband in het gebouw, gevormd door de oorspronkelijke indeeling in zeven vakken, zooals die nog door de kapspanten en moerbalken werd aangewezen.

Allereerst is er nu bij de nieuwe indeeling naar gestreefd dit verband zooveel mogelijk te herstellen een werk, dat niet medeviel en aangezien daarbij in overleg met het Bouw- en Woningtoezicht gehandeld moest worden, vrijwat onvoorziene uitgaven vereischte. Sommige eikenhouten moerbalken bleken zoodanig mishandeld te zijn, dat men ze door nieuwe zou hebben moeten vervangen. Het Bouwtoezicht eischte in die gevallen beslist de toepassing van ijzeren balken en de oplossing werd gevonden in het aanbrengen van

ijzeren balken met omkokering van eikenhout; want het lag in de bedoeling, in de voornaamste vertrekken, gangen en portalen de eikenhouten balklagen in eere te herstellen.

In het programma der verbouwing, door de Bouwcommissie uit het Hoofdcomité van het Nederlandsche Roode kruis opgemaakt, werd op den beganen grond, behalve de verbetering van de Concierge-woning een lokaal of verbandkamer gevraagd voor het verleenen van eerste hulp bij ongelukken, dat aan zekere hygiënische eischen moest voldoen. De oude keuken werd hiertoe bestemd en door door het verplaatsen van een deur toegankelijk gemaakt direct van de plaats achter de poort. Later werd in een hoek van deze plaats nog een klein loodsje voor de brancard aangebracht. Het verleenen van eerste hulp bij ongelukken was een nieuw nummer op het werkprogram van het Roode Kruis, het Gemeentebestuur van 's-Gravenhage had tegelijkertijd deze zaak aan de orde gesteld, zoodat het denkbeeld van samenwerking voor de hand lag.

Dientengevolge is thans een der posten voor eerste hulp gevestigd in dit lokaal, dat door zijn ligging in het centrum der stad daarvoor zeer geschikt is.

Wie wel eens met den bouw van Ziekenhuizen, barakken en dergelijke inrichtingen te maken heeft gehad zal weten, dat wat betreft de hygiënische voorwaarden daaraan te stellen, de medici nog al eens veeleischend zijn.

Van hun standpunt hebben zij hierin misschien gelijk, maar men zal toch toegeven, dat men voor het verleenen van eerste hulp niet beslist een inrichting noodig heeft, zooals men die aantreft in de operatie- en verbandkamers van een moderne chirurgische kliniek.

Bovendien moest hier een bestaand lokaal voor het doel worden ingericht en moesten de aan te brengen verbeteringen zich bepalen tot het uitvoerbare, dat hier in hoofdzaak heeft bestaan in het aanbrengen van een nieuwen vloer, bepleistering van wanden en plafond met holle hoeken, het inrichten van een drietal kasten voor benoodigdheden en het aanbrengen van een wit verglaasd aarden gootsteen met aanvoer van koud en warm water. De vloer werd met een sterke vloerverf en het overige houtwerk met Ripolin geverfd terwijl het in de bedoeling ligt ook later de muren en het plafond te verven. Uitgerust met de verbandkamer-meubelen, die voor het verleenen van eerste hulp vereischt worden, heeft de inrichting reeds herhaalde malen bewezen, aan het doel te beantwoorden.

De verbandkamer is ook van uit de gang te bereiken en bij nacht kunnen ook patiënten door het voorhuis worden binnengelaten. Dit voorhuis en de aansluitende gang zijn echter architectonisch in overeenstemming gebracht met de eerste en voornaamste verdieping van het gebouw. In het voorhuis ligt een vloer van wit en zwarte tegels, geheel naar het patroon der oude vloer, waarvan het materiaal, voorzoover het nog bruikbaar was, weder in de gang is aangebracht. De wanden van het voorhuis zijn bezet met oude blauwe tegels, die in groote hoeveelheid in het huis waren aangetroffen, een eikenhouten tochtpui is geplaatst onder den aanwezigen moerbalk en daarachter werd een nieuwe eikenhouten trap geplaatst die voert naar een portaal, waarop alle vertrekken van deze verdieping uitkomen.

Hiervan is het voornaamste de groote vergaderzaal waarin een schouw werd aangebracht met zandsteenen pilasters, betegeling van oude blauwe tegels en eikenhouten lijst in verband met de 1.80 M. hooge eikenhouten wandbetimmering, waarboven de muren bespannen zijn met gobelinstof in een rustig verdure-patroon. Als vloerbedekking is een beukenhouten parket in vischgraatverband aangebracht en onder de moerbalken der herstelde zoldering werden eenige nog aanwezige sleutelstukken herplaatst en de ontbrekende naar het profiel der oude bijgemaakt. In profileering en versiering is eenvoud betracht, maar gestreefd naar overeenstemming met het oude karakter van het gebouw.

In de glas-in-lood vulling der vensters zijn in ovale vakken acht kwartierwapens van H. M. de Koningin aangebracht. Een groote eikenhouten tafel, omringd door met leder bekleede stoelen, laat geen twijfel omtrent de bestemming der zaal. Boven de tafel hangen twee koperen kronen, boven de schouw een portret van Henri Dunant, de stichter van het Roode Kruis.

De meubelen en kronen zijn niet volkomen in overeenstemming met de architectuur, maar de bewerking verdient een woord van waardeering; het portret valt eenigszins uit den toon, maar is, naar wij meenen, door den schilder aan het Hoofdcomité ten geschenke gegeven. Bovendien wie zou van een schilder durven eischen, dat hij zich stoorde aan architectuur?

Tegenover de deuren der groote zaal ziet men een oud eikenhouten deurtje, dat toegang geeft tot de z.g. kleine vergaderzaal, die ook als wachtkamer voor dagelijksche bezoekers wordt gebruikt. In dit vertrek is alleen de oude balkzoldering hersteld, overigens is het hoogst eenvoudig behandeld gelijk ook het daarachter gelegen groote bureaulokaal, een ruimte die eigenlijk bestemd is om daar eventueel in oorlogstijd het informatiebureau in te richten. Zooals, misschien niet algemeen, bekend is, behoort tot de werkzaamheden van het Roode Kruis in oorlogstijd ook een inlichtingendienst, ten behoeve der gewonde militairen en hunne betrekkingen hier te lande. Die dienst brengt zoovele werkzaamheden mede, dat een afzonderlijk bureau daarvoor beslist noodig is. Het is echter natuurlijk gewenscht, dat deze localiteit bij voortduring in gebruik blijve voor een deel der administratieve werkzaamheden van het Hoofdcomité in vredestijd. De Secretaris, die aan het hoofd dezer administratie staat zetelt thans in de kamer boven de poort, welke men van het portaal, door middel van een klein trapje bereikt. Herstellen in den zin van restaureeren was in deze kamer niet noodig. De betimmering werd weder geverfd in de oorspronkelijke licht groene tint, een passend behangsel werd aangebracht en het plafond van de dikke korst witkalk ontdaan. In de veronderstelling, dat boven den spiegel in de schoorsteenbetimmering wel een oud schoorsteenstuk verborgen kon zitten, werd hier zorgvuldig een viertal lagen behangselpapier verwijderd. Een schilderstuk kwam niet voor den dag, maar wel een gekleurde gravure, een bloemstuk, blijkbaar uit denzelfden tijd der betimmering. Het was echter zoodanig verkleurd en gehavend, dat het niet te herstellen was; een getrouwe copie vult thans echter het vak in de schoorsteenbetimmering.

P. H. S.

(Slot volgt.)

Geldersche Monumenten.

Het jaarverslag over 1911 is verschenen der Geldersche Archeologische Commissie. Het handelt over Arnhem (museum van oudheden), Dinxperlo, (muurschildering in de Herv. Kerk, en verdere merkwaardigheden uit dit gebouw). Doesburg (Herv. of St. Martenskerk), Doetinchem (Groote Kerk en haar toren), Ewijk (R. K. Kerk), Garderen (Herv. Kerk), Haaften (ruine van het kasteel Haaften of Goudenstein), Hall gem. Brummen (Herv. Kerk), Harderwijk, Hees gem. Nijmegen (Herv. Kerk), Hengelo (id.), Horssen (grafzerk), Ingen gem. Lienden (doopvont), Kuilenburg (valsch alarm),

Leur, gem. Bergharen (Herv. Kerk), Valburg (huis te Oosterhout), Zetten (Herv. Kerk), Zoelmond, gem. Beusichem (Herv. Kerk).

Ziehier wat het verslag zegt over Harderwijk:

„Deze gemeente leverde een sterk bewijs voor de noodzakelijkheid van een wet voor monumentenbescherming. Over de drie daar bedreigde monumenten bevat het jaarverslag over 1910 reeds eenige mededeelingen, die wij hieronder zullen aanvullen.

De merkwaardige dubbelkerk werd eindelijk na vele en vaak zeer onverkwikkelijke onderhandelingen, waarbij van de zijde der burgerlijke gemeente in geenen deele het behoud van het monument op den voorgrond stond, eigendom der R. K. gemeente. De secretaris getroostte zich ter wille van dit monument menigen tocht naar Harderwijk. Thans wordt de kerk met vooruitzicht op rijkssubsidie hersteld en zeer is het te hopen, dat de provincie hierbij ook de behulpzame hand biede.

Aan het zoogenaamde Linnaeustorentje werden eindelijk de zoo dringend noodige herstellingen aangebracht, zoodat de bijdrage ad f 150 kon worden uitgekeerd.

De zeer belangrijke middeleeuwsche vestingmuur, pl.m. 300 M. lang, tusschen de voormalige Lutteke- en Smeepoort moest het daarentegen zonder eenige andere reden dan dat men de verwijdering wenschte, misgelden.

In het kort volge hieronder een historisch overzicht van deze afbraak.

Eerst werd door het gemeentebestuur de wenschelijkheid eener doorbreking van den muur betoogd in verband met den aan te leggen tramweg Nunspeet—Harderwijk, waarin men ter hoogte van de Akademiestraat een halte droomde. Van dien tramaanleg is nog niets gekomen.

Het afbreken van onbewoonbaar verklaarde huizen aan de binnenzijde van den muur was oorzaak, dat deze daar ter plaatse moest voorzien worden. Dank zij de afdeeling K. en W. werden de noodige herstellingen aan binnen- en buitenkant opgenomen en de noodige gegevens verstrekt, doch van deze plannen kwam niets.

Toen heette het weder, dat het noodig was dien muur op te ruimen, althans ten deele, in verband met te bouwen arbeiderswoningen op het terrein bij den muur. De secretaris bezocht met Dr. Cuypers Harderwijk om dit vraagstuk te onderzoeken. Met goedvinden van heeren B. en W. bood Dr. Cuypers aan een plan in te leveren voor den bouw dier woningen op een door heeren B. en W. aangewezen terrein met sparing van den muur.

Op verzoek van Dr. Cuypers begaf de secretaris zich daarop later naar Harderwijk om de ontworpen plannen toe te lichten. In plaats van aan Dr. Cuypers de moeite van het maken van die plannen te besparen, wanneer men ze toch niet wilde uitvoeren, kwam men thans met onmogelijk in te willigen eischen voor den dag. Om niet onmiddellijk alle onderhandelingen af te breken zeide de secretaris overweging dier eischen toe. Intusschen onderhandelde het gemeentebestuur met den heer Vitringa over afstand van den muur en het vlak daarachter gelegen terrein, doch stelde ook weder eischen, waarvan men van te voren kon nagaan, dat zij niet in te willigen waren.

Als gevolg van een en ander werd de muur grootendeels afgebroken en verdween het laatste groote middeleeuwsche vestingfront in Nederland!

Van dit front zijn alleen blijven staan tegenover den voormaligen hortus een bolwerk met een stukje muur eenerzijds en een woonhuis anderzijds; tegenover het voormalige Catharina-klooster een bolwerk met een reeks oude huisjes naar de zijde van de Smeepoort en bij het begin van de Luttekepoort een stuk waaraan een woonhuis en een schuur vastzitten.

De moeilijkheden, die zich te Harderwijk telkens voordoen, komen hoofdzakelijk voort uit het feit, dat de burgemeester der gemeente afspraken vergeet."

Vereenigingen.

UIT DE MEDEDEELINGEN VAN DEN BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN.

Jaarverslag over 1911.

M. M.

Het is het Bestuur een aangename taak U evenals vorige jaren een kort overzicht te geven van wat in het afgeloopen vereenigingsjaar in en met den Bond geschiedde. Daarbij zal U van zelfsprekend weinig nieuws en herinnering gebracht worden, doch het kan dienstig zijn het gebeurde nog eens de revue te laten passeeren, was het slechts om tot de overtuiging te komen dat veel wat tot het programma voor den Bond kan geacht worden te behooren nog ongedaan bleef, en dat eene voortdurende krachtsinspanning noodig zal zijn om de begiselen van den Bond meer en meer ingang doen vinden.

Toch kan met betrekking tot dit laatste het afgeloopen jaar niet onvruchtbaar genoemd worden, en kan gewezen worden op belangrijke feiten die wel is waar buiten den Bond doch zeker niet buiten zijn invloed voorgevallen zijn, en die van beteekenis voor het vakvereenigingsleven in Nederland zijn te achten.

Het Bestuur heeft hierbij in de eerste plaats het oog op de reorganisatie die een der zuster-Vereenigingen, de Mij. t. bev. d. bouwkunst onderging, en die dat lichaam, zij het niet in een zeer zuiveren vorm tot een architecten vakvereeniging maakte.

Afgescheiden van den invloed daarvan op het vakvereenigingsleven in 't algemeen achtte de Bond dit feit voor zijn eigen bestaan en zijn verhouding tot de vakactie en de gereorganiseerde vereeniging, gewichtig genoeg, om in eene bijzondere ledenvergadering, daarover van gedachten te wisselen en zijn houding ten opzichte van een en ander te bepalen.

Bekend mag verondersteld worden dat daarna op verzoek der Maatschappij een Commissie is benoemd geworden die te onderzoeken zou hebben of en op welke wijze een nader samengaan der beide Vereenigingen mogelijk zal zijn.

Het rapport dier Commissie is bereids ingekomen bij de besturen der beide vereenigingen en eerlang zullen daaromtrent voorstellen bij de Vereenigingen aanhangig worden gemaakt.

Welke de gevolgen daarvan ook mogen zijn zeker is dat de invloed daarvan op de verhoudingen op het vakvereenigingsgebied gevoeld zullen worden. Het bestuur meent echter op dit evenement niet vooruit te moeten loopen en zich dus in dit verslag van verdere beschouwingen hierover te moeten onthouden.

Een tweede punt waarbij de invloed der Bondsbeginselen zich merkbaar heeft doen gelden is de herziening der A. V.

Zooals U bekend zal zijn werd eene herziening der A. V. ondernomen door eene Commissie samengesteld door de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, den Aannemersbond en de Vereeniging van Delftsche ingenieurs, wier rapport in het midden van het vorige jaar verscheen. Inmiddels had ook de speciale A. V.-Commissie van den Bond eene herziening der A. V. ter hand genomen, die op vele gewichtige punten afweek van het rapport van bovengenoemde Commissie. De Maatschappij tot bevordering der bouwkunst vond hierin aanleiding het rapport waaraan zij

zelve had medegewerkt te doen onderzoeken door eene Commissie van architecten benoemd door haarzelve en den Bond, met het gevolg, dat deze Commissie zich op alle gewichtige punten accoord verklaarde met de zienswijze in het rapport der A. V.-Commissie van den Bond neêrgelegd.

Verder zij gewezen op de provisieactie, die uitgebreiden steun vond in de kringen van leveranciers en fabrikanten.

Dit vraagstuk is op 't oogenblik aanhangig bij de verschillende Vereenigingen van handelaren en fabrikanten, die zich bereid verklaarden den Bond te zijner tijd de resultaten van hun onderzoek mede te deelen ten einde daarna over de stappen die nader gedaan zouden kunnen worden te overleggen.

Nog moge in herinnering gebracht worden de adressen van den Bond in zake de Paleis-Raadhuiskwestie te Amsterdam. Moge het niet bewijsbaar zijn, dat die adressen den stoot tot eene algemeene beweging op dit punt hebben gegeven, zeker is, dat die beweging er niet was, toen de Bond zijn adressen verzond, doch daarna en wel in zeer geprononceerde mate tot uiting kwam, zoodat de vraag: Paleis-Raadhuis nu zeer zeker onder de oogen gezien zal moeten worden en eene beantwoording daarvan moeilijk uit zal kunnen blijven.

Het zou niet moeilijk zijn op meerdere punten van meer of minder op den voorgrond tredend belang te wijzen, waaruit 't zij rechtstreeks, 't zij zijdelings de invloed der door den Bond voorgestane beginselen ware aan te toonen, en zeker mag de Bond zich zijn bescheiden aandeel toerekenen in de beweging, die de alom oplevende belangstelling voor bouwkunst, ook in de kringen der niet-vakgenooten in haar gevolg heeft.

Behalve in de reeds genoemde aangelegenheden trad de Bond 't zij zelfstandig, 't zij in samenwerking met zustervereenigingen op door het zenden van adressen aan regeeringscolleges en andere lichamen, die hoewel meestal geen directe gevolgen hebbende, toch de aandacht vestigden 't zij op mistanden, 't zij op wenschelijkheden op een of ander gebied, en als zoodanig hun direct of indirect nut kunnen geacht worden te hebben.

Als zoodanig zijn te noemen:

1°. een adres aan den gemeenteraad van Amsterdam in zake wijziging van eenige bepalingen in de bouwverordening dier gemeente;

2°. een adres aan den Minister van Binnenlandsche Zaken betreffende eene sollicitatieoproep naar de betrekking van adjunct-Rijksbouwmeester, waarbij werden uitgesloten zij, die niet het diploma B. I. der Technische Hoogeschool hadden. Het adres verzocht alsnog ook ongediplomeerden in aanmerking te doen komen;

3°. een adres aan den gemeenteraad van Amsterdam in zake het aanwijzen van een gedeelte van de Oosterbegraafplaats voor den bouw van het Koloniaal Instituut, en betoogende de ongeschiktheid van dat emplacement;

4°. een adres van adhaesie aan dat van den Bond Heemschut gericht tot Provinciale Staten van Noord-Holland betreffende ontsiering van stad en land;

5°. een adres aan den gemeenteraad van Amsterdam in samenwerking met de Mij. t. b. d. bouwkunst, Architectura et Amicitia en Bouwkunst en Vriendschap protesteerend tegen de verdringing der Bouwkunst op de vierjaarlijksche tentoonstelling;

6°. een adres van adhaesie aan dat der Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap gericht tot den gemeenteraad van Rotterdam, verzoekende eischen van welstand te stellen voor gebouwen te stichten op door de gemeente verkochten grond, en tot het instellen van een schoonheidscommissie;

7°. een adres aan het gemeentebestuur van Haarlem betreffende de verbetering der toegangswegen nabij de Amsterdamsche Poort, wijzende op de mogelijkheid, dat monument ongeschonden te behouden en tevens aan de eischen van het moderne verkeer te voldoen;

8°. een adres aan de Raad der gemeente Zaandam in zake de bebouwing van het Damplein aldaar, verzoekend dit vraagstuk door een der zake kundige te doen bestudeeren opdat een aesthetische bebouwing van dat plein verkregen kunne worden. Over hetzelfde onderwerp werd een adres aan den minister van Waterstaat verzonden;

9°. Een verzoek aan B. en W. van 's-Gravenhage omtrent de bebouwing van het Gevers Deynootplein, verzoekend den Bond in de gelegenheid te stellen over dit vraagstuk een advies te geven teneinde waarborg te verkrijgen voor eene bebouwing overeenkomstig goede beginselen voor stedenbouw.

Ten slotte werd mede door den Bond in zijn kwaliteit een constitueerende vereeniging bewerkt dat de Permanente Prijsvraagcommissie een adres richtte tot den gemeenteraad van Rotterdam in zake den voorgenomen Raadhuisbouw aldaar.

Voorts hield het Bestuur besprekingen met dat van den den Bond voor lichamelijke opvoeding over het uitschrijven van prijsvragen voor een stadium en de inrichting voor een sportterrein, welke besprekingen echter niet tot een resultaat leidden.

Verder meende de Bond zich in een motie van afkeuring te moeten uitspreken over het door de commissie voor het Kunstenaarshuis, van het Verbond van Kunstenaarsvereenigingen, gehouden referendum voor de keuze van een architect voor het Kunstenaarshuis.

Ten slotte werden eenige geschillen en klachten behandeld en beëindigd.

Omtrent de inwendige organisatie van den Bond bevat het jaarverslag nog verschillende mededeelingen. Voor zoover die voor onze lezers van belang zijn maakten wij daarvan reeds melding in het verslag der vergadering van 9 April j.l. voorkomende in ons nummer van 20 April d.a.v. bladz. 123.

Prijsvragen.

NATIONALE BOUWKUNDIGE STUDIE-PRIJSVRAAG „LANDELIJKE WONING", uitgeschreven door de Vereeniging van Nederl. Baksteenfabrikanten.

Jury-rapport.

Het is de Jury aangenaam aan het Bestuur der Ver. van Ned. Baksteenfabrikanten te kunnen mededeelen, dat deze prijsvraag een gunstig resultaat heeft gehad.

Wijst het groot aantal inzendingen (120) op een flinke deelname, het feit, dat er onder de ingezonden projecten meerdere zijn, die verdienste hebben, bewijst, dat de opgaaf in het algemeen niet boven de krachten der mededingers is gegaan.

De inzendingen getuigen van een ernstigen wil en menig project vertoont verdienstelijk teekenwerk.

Uit den aard der zaak was het moeilijk een keuze te doen, aangezien de eenvoudige platte gronden niet veel variaties toelaten en de noodzakelijk sobere architectuur het aantal opvattingen beperkt.

Hoewel het ontwerp „Landelijke woning" twee typen toelaat, namelijk arbeiderswoning of woning voor een kleinen beambte, en landelijk optrekje, geschikt voor meer gegoeden, die zomers een landhuis betrekken, komt het eerste type onder de inzendingen zeer weinig voor.

Het Huis van „het Nederlandsche Roode Kruis" te 's Gravenhage.

De herstelde voorgevel.

P. H. SCHELTEMA, Architect.

Bijvoegsel van „DE OPMERKER"
47ste Jaargang No. 25.

Dit type vraagt een ruim en direct contact tusschen de woonkamer en de keuken, waar de huisvrouw veelal vertoeft (een woonkamer-keuken is niet overeenkomstig het programma).

Het ontwerp motto: „Geef meesters in de kunst kritiek", heeft in deze een goede gedachte in zijn platte grond; de architectuur is echter zwak.

Bij het 2de type is een scheiding dezer vertrekken meer gewenscht. Echter moet hier de eisch gesteld worden, dat de drie vertrekken, woonkamer, kamer en keuken dicht bij elkaar liggen, om gemakkelijk onderling te bereiken te zijn.

Hierbij is het wenschelijk, dat woonkamer en kamer gemakkelijk tot één ruimte gemaakt kunnen worden; enkele projecten vertoonen hiervan goede oplossingen.

Was de plattegrond een belangrijk punt bij de beoordeeling, niet minder was dit de architectuur, voornamelijk der gevels.

Waar deze prijsvraag is uitgeschreven door Baksteenfabrikanten, met het doel te laten zien, dat baksteen zich uitstekend leent voor den bouw van dergelijke woningen, moest aan de architectuur bijzondere aandacht geschonken worden, zoodat niet die overheerschende waarde werd toegekend aan de detailleering der platte gronden, welke zij gewoonlijk bij prijsvragen geniet.

Tenslotte werd ook de kosten-vraag onder oogen gezien; f 2200.— voor een landelijke woning is niet veel, zoodat alleen projecten met een beknopte plattegrond, zonder sprongen, met een soberen opbouw en hoogst eenvoudig dak voor den gestelden prijs uitgevoerd zouden kunnen worden.

Meerdere inzenders hebben tegen dit punt gezondigd; door hun plattegronden te ingewikkeld of te uitgebreid te maken, met uitbouwen, (soms onbruikbare) veranda's, samengestelde dakvormen, enz.; waardoor de bouwsom niet toereikend is en daarenboven een eenvoudige hoofdvorm van het gebouwtje, bij dergelijke kleine opgaven een eisch, ontbreekt.

De gedachte aan een grooter landhuis heeft daarbij parten gespeeld; enkele projecten krijgen eerst een normale verhouding, als zij 1½ of 2 maal vergroot worden.

Andere inzenders toonen gebrek aan juist inzicht van baksteenversiering, door overlading van kleur of details.

Na de eerste uitvoerige schifting hield de Jury de volgende projecten over, met de motto's; Ons prachtig materiaal, Thuis, Baksteen, 22, Eenvoud, 7.34 M²., Wie 't mag enz., Mei en handvorm.

Bij een tweede schifting kwam zij tot de conclusie, dat de eerste prijs, groot f 175.— moest worden toegekend aan het motto: Ons prachtig materiaal (ontwerper de Heer W. Verschoor te 's Gravenhage); de tweede prijs, groot f 100.— aan het motto: Thuis (ontwerper de Heer Jan Wils te Alkmaar) en de derde prijs, groot f 50.— aan het motto: Baksteen (ontwerper de Heer A. J. Prinsenberg te Bloemendaal), terwijl de overige zes werden voorgedragen om aangekocht te worden voor reproductie in „Klei".

Hieronder volgen de opmerkingen over genoemde ontwerpen.

Ons prachtig materiaal. De plattegrond zit beknopt in elkaar en is eenvoudig; het is een verdienste, dat de twee kamers en de keuken op het portaal uitkomen; het verdient aanbeveling, de kamers onderling en de keuken en de naast liggende kamer door deuren direct toegankelijk te maken. De slaapkamers zijn ruim en goed verlicht.

De architectuur is eenvoudig en goed passend voor een dergelijk eenvoudig gebouwtje. Het teekenwerk is flink, behalve van het detail.

Thuis. Dit ontwerp heeft ongeveer dezelfde plattegrond; echter is één kamer niet toegankelijk van uit het portaal; de slaapkamers zijn voldoende.

De architectuur wordt beheerscht door een groot dak en een aardige raamverdeeling. Het stijle dak, dat niet geheel Hollandsch is, doet in de topgevels goed; aangezien het gebouwtje ondiep is, lijkt het op zijde wat afgesneden. Het project heeft iets fijns, en het teekenwerk verraadt een gevoelige hand.

Baksteen. Het wijdsch genoemde voorhuis (lees gang) zou goed zijn, wanneer het wat grooter was. De verbinding tusschen woonkamer en keuken is niet goed, tenzij in de zitkamer gegeten wordt; in dat geval moet een verbinding tusschen deze twee gemaakt worden. De slaapkamers zijn ruim, en goed verlicht.

De architectuur is verdienstelijk en heeft, gelijk de beide vorige, een goed baksteen-karakter; het teekenwerk is goed; de detailteekening is zeer geslaagd.

22. Dit ontwerp heeft een goede plattegrond, echter wat ruim; de slaapkamers zijn wat verbrokkeld en hebben niet veel licht.

Het huisje met zijn groot tentdak heeft een goede type voor een bescheiden woning; toch is bij alle degelijkheid dit project een beetje dor.

7.34 M². Dit ontwerp heeft hetzelfde type; ook hier is de plattegrond goed; echter is de keuken wat smal. De groote slaapkamers hebben in verhouding niet veel licht. Wat de behandeling der architectuur onderdeelen betreft, bijv. de ramen, is dit project aantrekkelijker dan het vorige; het heeft echter het bezwaar, dat het groote tentdak wat zwaar op de muurtjes staat; de dakramen erin zijn eenigszins hinderlijk. Het teekenwerk is goed.

Wie 't mag, enz. Dit Duitsch getinte project heeft verdienstelijke eigenschappen; het heeft de allure van een optrekje voor fijne menschen. De plattegrond wordt beheerscht door de twee goed gecombineerde woonkamers; de slaapkamers zijn handig in het mansarde dak geborgen. Het geheel is echter wat popperig. Het teekenwerk is vlot en aardig.

Mei. Dit ontwerp heeft een beknopten plattegrond; een gebrek is de slechte verbinding der 3 vertrekken onderling. De veranda is veel te ondiep en daardoor niet te gebruiken; de slaapkamers zijn goed. De twee groote schoorsteenen op de hoeken van het gebouwtje zijn niet aan te bevelen.

De architectuur is eenvoudig, op het nuchtere af. Het detail is flink geteekend.

Handvorm. De plattegrond is te groot; dit maakt in verband met het samengestelde dak, het gebouwtje te duur.

De architectuur is wel verdienstelijk, maar wat klein van schaal.

Aan het eind van haar taak gekomen, spreekt de Jury de hoop uit, dat de Ver. van Ned. Baksteenfabrikanten nog meerdere van dergelijke prijsvragen zal uitschrijven, die, blijkens deze, succes zullen hebben.

De Jury,

w.g. JOS. TH. J. CUYPERS.
J. GRATAMA.
H. J. M. WALENKAMP.

Jury-rapport.

EEREPRIJSVRAAG-GODEFROY, bij gelegenheid van het 70-jarig bestaan van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst.

Motto: 1912.

De uitgebouwde 3 entrées, waarvan één (de dienstentrée) niet gevraagd is, verkleinen jammer genoeg het terrein, beschikbaar voor tuin en openlucht-expositie en de laatste is ook klein vergeleken bij die van het Café.

De circulatie door expositie-zalen moet voor een deel dóór de vestibule plaats vinden.

De hoofdtrap is wat ver van de entrée.

Op de 1e Verdieping doet zich het bezwaar van de ligging der hoofdtrap ook gevoelen en men moet te veel gangen door om bij de hoofdzalen te komen. Het trappencomplex in dezen uitbouw is bovendien niet goed ingericht. De gangen zijn slecht verlicht.

De distributie van de 2e Verdieping is weinig in verband met die van de lager gelegen verdiepingen, waardoor de scheidingen erg dunnetjes zijn.

Een te groot, door het dak verlicht, portaal, waaraan veel te nauwe gangetjes.

De logeerkamers te weinig afgescheiden van de architecten-bureaux.

De restauratie-keuken veel te groot.

De architectuur is niet onverdienstelijk, aangezien ontwerper blijkbaar trachtte oorspronkelijk te zijn en een modern gebouw te ontwerpen. Zij vertoont echter geen massaindeeling, doch wel allerlei motieven door elkaar.

Het bovendeel is zwaar en rust op een zeer doorbroken voeting, welke daardoor als zoodanig geschaad wordt.

Motto: N.

De Permanente Tentoonstelling met wat veel stijlen, de verlichting van de kleine zaal niet voldoende. Het Café is goed.

De Directie in een afzonderlijken vleugel is zeer goed.

De overige ruimten aanwezig. W. C. in de lunchroom is zeker een vergissing.

De 6 slaapkamertjes ingesloten ter wederzijden door architecten-ateliers, is een misgreep.

Inplaats van een rijwielenstand een onnoodig groot lokaal.

De wachtkamer bij de vestibule zonder lucht en 3e hands licht.

De gevels met wat bekende moderne Duitsche motieven, is weinig belangrijk.

Het vraagstuk is nog wat machtig voor de krachten van den ontwerper! Met wat leiding en studie is hij echter op den goeden weg.

Motto: Piet die Maekt 't — Jan die Laekt 't.

De hoofdtrap en vestibule goed geplaatst.

De tentoonstellingszalen en de modelvertrekken zijn niet gunstig van vorm en spaarzaam verlicht, omdat de vensters betrekkelijk klein zijn. De gang bij de laatsten is donker.

De bergruimte als pendant van de Conciergewoning op het entresol, is buiten het Programma.

Het Café is goed, doch de gesloten muur aan een van de langszijden doet daaraan danig afbreuk. Sloot het Café aan „gesloten" bebouwing, dan zou dat niet in het oog loopen, doch nu het belendend terrein open bebouwd is, wèl.

Détails, als de indeeling vestibule, den minder goeden toegang tot de tentoonstelling, de donkere gang bij de modelvertrekjes en den ongelukkigen vorm dezer vertrekjes zelf, kunnen wij verder onbesproken laten.

De modelvertrekken op een entresol zijn onjuist op deze verdieping aangegeven, aangezien er wordt gemist wat zich daar wèl bevinden moest.

De lunchroom is 2 maal grooter dan het Programma vraagt.

De distributie van het middendeel, de vergaderzalen, bibliotheek, enz., geven geen aanleiding tot bijzondere bemerkingen.

De architectuur is zeer zwak, ook wat de middenpartij betreft en vertoont geen geheel.

Motto: A.

Het werk van iemand met veel ambitie, doch blijkbaar niet berekend voor het oplossen van een onderwerp als hier gegeven is. Het plan mist eenheid en is rommelig.

Een centrale tentoonstellingszaal heeft veel vóór, doch tegen, dat de verlichting in het midden, wanneer er geen bovenlicht is, onvoldoende is, hetgeen hier het geval is; bovendien zijn 4 modelkaartjes om dit zelfde euvel beslist onbruikbaar. De vestibule zelf is ook niet schitterend verlicht.

De 1e verdieping bevat wat gevraagd wordt. De vestibule is duister, de vestiaire onvoldoende.

De Pachter aan de eene zijde van het gebouw en de logeerkamers geheel aan het andere einde, is niet practisch.

Wat in het algemeen van het plan gezegd is, is ook van toepassing op het architectonisch uiterlijk: erkertjes, diverse motiefjes, een ongemotiveerd torentje, dat niet ondersteund is, enz.

Motto: K i e n.

Bij een gebouw van zóó bescheiden afmetingen moeten binnenplaatsen vermeden worden; zij zijn ook niet gevraagd.

Het bebouwd oppervlak wordt daardoor onnoodig groot, zoo ook door een toevoeging van een disponibele extra tentoonstellingsruimte van ruim 70 M², die bij het Programma niet eens is gevraagd.

Het terras (eigenlijk terrasje) met een vóór- en achtertuin, is niet onaardig gedacht.

Ontwerper heeft zich niet aan de afmetingen van het Programma gehouden, de lunchroom veel te groot, de Commissie-vergaderkamer 2 maal zoo groot als noodig enz.

De trap naar de 2e Verdieping in het verlengde van de hoofdtrap, is goed gedacht, maar ook hier gangen en nog eens gangen.

De fout op de onderverdiepingen gemaakt, komt ook op de 2e Verdieping aan den dag, onnoodig veel gangen ruimte over, waar wel een bestemming aan te geven is, doch die niet direct gevraagd werd, als een „Service", diverse badkamers, enz.

Het uitwendige is saai; bij een volledig symmetrischen gevel — onsymmetrisch geplaatste ingangen.

Motto: A r c h i t e c t e n h u i s.

De ingang van een dergelijk belangrijk gebouw moet aan den hoofdverkeersweg gelegen zijn, hetgeen hier niet het geval is, en is de eereplaats aan het Café gegeven, wat beslist een fout is en niet bij het Programma is bedoeld.

De serie van achtereenvolgende vestibules en portalen is slecht verlicht.

De monumentale trap mist op de 1e verdieping een behoorlijk portaal.

Vestiaires ontbreken bij de vergaderzalen.

De 2e verdieping is ook veel te samengesteld en met slecht verlichte gangen (tenzij door daklicht).

De architectuur goed bedoeld doch niet geslaagd.

Motto: E P C in cirkel (geteekend).

Niet volgens Programma.

De Conciergewoning is als een geheel afzonderlijk paviljoen opgevat aan de Zijstraat, in tegenstelling met de nadere toelichting van het Programma op Vraag 7.

Bovendien zijn de vergaderzalen op de verdieping niet goed gelegen en te ver van de hoofdtrap en hal.

Het geheel is slordig behandeld en allesbehalve een antwoord op een Eereprijsvraag; wij kunnen ons dus van verdere beschouwingen onthouden.

Motto: O u k e.

Een onbeduidend ontwerp, zoowel wat plattegrond als architectuur betreft en blijkbaar boven de kracht van ontwerper.

Motto: $\frac{\text{A. B}}{\text{O. V. O}}$

Deze inzending, volgens den vrachtbrief 9 Mei uit Brussel doch n i e t v r a c h t v r i j verzonden en eerst 17 Mei des avonds ontvangen, zou eigenlijk buiten mededinging zijn volgens het Programma.

De plattegronden van den Beg. Gr. en 1e Verd. zijn vrij goed, de 2e verd. echter is veel minder en rommelig. Waar soms onnoodig veel licht is, zijn er aan den anderen kant ateliers die niet fraai verlicht zijn. Het geheel is zoo verbazend royaal en monumentaal opgevat, dat voor de open luchtexpositie en café geen vrij terrein genoeg overblijft. De façades geven den indruk van een glazen paleis, en men zou niet vermoeden dat dit een „Architectenhuis" is. Verdere bespreking is onnoodig.

Amsterdam, 18 Mei 1912.

De Jury:

H. P. BERLAGE Nzn.
J. F. KLINKHAMER.
C. MUIJSKEN.
C. B. POSTHUMUS MEIJJES.
A. SALM G.Bzn. Rapporteur.

PRIJSVRAAG voor een Stadion der Mij. „Het Nederlandsche Sportpark" te Amsterdam.

Vraag 54. Op het op de situatie voor het Stadion aangewezen gedeelte, loopt slechts één der beide toegangswegen uit. Is het de bedoeling slechts deze, of beide wegen op het voorplein te doen uitloopen. In het laatste geval zou het voorplein gedeeltelijk buiten het voor het Stadion bestemde terrein vallen.

Antw. Zie vraag 26, 37, 49.

Vraag 55. In het programma staat dat de kleedkamers enz. voor de bezoekers van het Sportpark, moeten zijn gelegen aan de naar dat park gekeerde zijde van het Stadion. Van het Stadion zullen evenwel twee zijden naar het Sportpark gekeerd zijn. Is het misschien de bedoeling de smalle strook van het overblijvende gedeelte n i e t als sportterrein te benutten?

Antw. De smalle strook ten noorden van het Stadion wordt ook als sportterrein benut.

Vraag 56. In het programma pag. 6 regel 8 van boven staat: „Vóór de tribune 1ste en 2de rang enz."

regel 10 van boven staat:

„Voor de 1ste rangstribune moet ontworpen worden een promenoir".

Wordt nu met het „vóór" van regel 8 bedoeld, het tegenovergestelde van achter en met „voor" in regel 10, „ten behoeve"?

Of wordt met beide het tegenovergestelde van achter bedoeld?

Antw. In beide gevallen beteekent „voor" het tegenovergestelde van achter.

Vraag 57. Is de in regel 27 blz. 6 genoemde promenoir dezelfde als die in regel 10 genoemd of wordt misschien de baan bedoeld genoemd in regel 19?

Antw. Het is dezelfde promenoir.

Vraag 58. Waar is vermeld, dat de 3de rangstribune en het amphitheater beginnen op het niveau van het middenveld, is dan buitengesloten dat het amphitheater b.v. zich bevindt achter de 3de rangstribune?

Antw. Ja.

Vraag 59. Welke zijn de bouwverordeningen waar het gebouw aan moet voldoen, en waar zijn deze te bekomen?

Antw. De Amsterdamsche bouwverordening, te koop aan de Stadsdrukkerij.

Vraag 60. Mogen bij eventueel te maken gewapend betonconstructies de voorschriften, onlangs door het Kon. Gen. v. Ingenieurs aangenomen, als basis genomen worden?

Antw. Natuurlijk, zoo de vrager althans bedoelt het Kon. Inst. van Ing.

Vraag 61. Mag de baan van 5 M. rondom het grasveld gebruikt worden als toegangsweg naar de tribunes en als wandelpromenoir bij de 1e rangtribune?

Antw. Deze vraag is reeds ontkennend beantwoord.

Vraag 62. In artikel 13 staat: met bijbehoorende groote badkamer waarin een badbassin van $\pm$ 4 × 4 M. Wat is hier bedoeld, de kamer 4 × 4 of het badbassin 4 × 4 M.?

Antw. Het badbassin.

Vraag 63. Welke is de grondgesteldheid, met het oog op de fundeering?

Antw. Te rekenen op 13 M. palen.

Vraag 64. Moet er nergens een plaats voor een orkest worden gereserveerd?

Antw. Neen, indien niet in het programma vermeld.

Vraag 65. Heeft er een dubbele contrôle plaats eerst aan de tourniquets en dan bij de opgangen naar de tribunes?

Antw. Het vraagstuk van de toegangen is den inzenders ter oplossing gesteld.

Vraag 66. Is 't mogelijk, dat de eene toegangsweg in de as van de breedte geprojecteerd, opgeschoven wordt of verbreed wordt aangezien 2 toegangswegen van 10 M. beslist onvoldoende zullen blijken om 30000 menschen af te voeren?

Antw. De toegangswegen kunnen niet worden verbreed of verplaatst.

Vraag 67. Op 't terrein van 't Sportpark naast 't Stadion kunnen alleen tennisbanen in de richting O. W. aangelegd worden. Mogen daar dus behalve een weg langs 't Stadion ook een weg naar 't Sportpark worden geprojecteerd of mag 't geheel voor circulatie gebruikt worden?

Antw. Wegen naar het Sportpark behoeven door de inzenders niet te worden aangegeven.

Vraag 68. Zijn de wegen om 't Stadion rijwegen?

Antw. Zie vraag 65.

Vraag 69. Moet men zorgen voor 't niet in botsing komen van rijtuig- en automobielverkeer en voetgangersverkeer?

Antw. Zie vraag 65.

Vraag 70. Er wordt gevraagd, onder de tribunes verschillende localiteiten voor den dienst van het Stadion te ontwerpen. Daar de vloer van de voorste rij der 1e en 2e rang; ribunes, 2 M. boven het veld moet liggen worden de localiteiten daaronder zeer laag van verdieping, is dat niet in strijd met de Amsterdamsche bouwverordening?

Antw. Indien de ontwerper in moeilijkheden komt, zal hij voor die localiteiten een andere plaats onder de tribune moeten zoeken.

Vraag 71. Moeten de 2e rangs plaatsen per se ter weerszijde van 1e rang?

Antw. Zie programma.

Vraag 72. Wat is de eigendomsgrens, is b.v. a l l e e n het opgehoogde terrein (dus met stadionterrein) eigendom, of ook nog ruimte daaromheen?

Antw. Het opgehoogde terrein is door de Gemeente ter beschikking der Mij. „Het Nederl. Sportpark" gesteld.

Vraag 73. Moeten Stadion en Sportpark geheel afzonderlijk gehouden worden?

Antw. Zie programma.

Vraag 74. Zijn de beide toegangswezen tevens de eenigste uitgangswegen?

Antw. Ja.

Vraag 75. Is het absoluut onmogelijk om indieningstermijn 3 maanden te verlengen?

Antw. Absoluut onmogelijk.

Vraag 76. Moet bij a l l e ruimten (dus ook de bars, clublokalen en recreatiezaal en de woningen) op electrische verlichting in de begrooting gerekend worden?

HINSE & VAN ELLINKHUIZEN. Uitvoering van werken in Gewapend en Ongewapend Beton
Nassaukade 504. Telef. 1258. Voorl. Ontwerpen en Begrootingen gratis. AMSTERDAM.

Moeten ook de bars centraal verwarmd zijn?

Antw. Alle vertrekken onder de tribunes moeten worden verwarmd en electrisch verlicht dus ook de bars, clublokalen, kleedkamers, recreatiezaal. De woningen niet te voorzien van centrale verwarming.

Vraag 77. Uit het programma is 't mij niet duidelijk of rijtuigen en automobielen der bezoekers slechts op het voorplein mogen rijden, of dat er gelegenheid moet zijn, dat deze tot voor de ingangen der 1e en 2e rangen kunnen gaan?

Antw. Zie vraag 65.

Vraag 78. Mogen de 1e en 2e rangstribunes niet gedeeltelijk onder en boven elkaar, daar de ruimten aan de langszijden tamelijk beperkt zijn?

Antw. Zie programma.

Vraag 79. Waartoe dienen de kleine kleedkamers?

Antw. Dit ligt in den naam uitgedrukt.

Vraag 80. Indien het Stadion geprojecteerd wordt aan de noordelijke grens van het terrein, is 't dan gewenscht, den toegangsweg zoo te verleggen dat die weer in het midden van het Stadion komt?

Antw. Neen.

Vraag 81. Is bedoeld dat de voorportalen met W. C.'s bij elk der 25 clublokalen direct van buiten toegankelijk zijn, of moeten deze lokalen om gangen of vestibulen gegroepeerd worden?

Antw. Het eerste is niet bedoeld.

Vraag 82. Mogen de algemeene kleedkamers en douchebaden op een verdieping boven genoemde clublokalen ontworpen worden altijd onder tribune of amphitheater?

Antw. Ja.

Namens de Jury,

J. H. W. LELIMAN.

De gelegenheid tot het stellen van vragen is volgens programma op 1 Juni gesloten.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 24. Kroniek XXXVI. Tentoonstelling van Baksteen en andere kleiproducten, door J. Gratama, met afbeeldingen.

Bond Heemschut. Vergadering van 8 Mei 1912.

Prijsvragen.

ARCHITECTURA No. 24. Mededeelingen betreffende het genootschap.

Club van Utrechtsche Leden van het Genootschap A. et A. — Adres aan den Minister van Financiën in zake het oude Muntgebouw te Utrecht.

De Auteurswet in verband met plagiaat in de bouwkunst; overgenomen uit het Bouwkundig Weekblad (vervolg).

De Tentoonstelling van Baksteen en andere kleiproducten, met afbeeldingen.

DE BOUWWERELD No. 24. De Baksteententoonstelling.

De herbouw van de Ned. Herv. Kerk te Hooge Zwaluwe, arch. A. K. Kruithof, met afbeeldingen.

De Stadion-Prijsvraag door J. H. W. Leliman b.i.

DE INGENIEUR No. 24. Over de mogelijke beteekenis van Nederlandsch-Indië als producent van jodium, door Dr. J. K. van Gelder m. i.

Mededeeling omtrent een aan het Proefstation van 's Rijks kustverlichting ingesteld onderzoek naar een lichtbron, geschikt voor algemeene invoering op bewaakte niet electrische kustlichten, door P. van Braam van Vloten w.i. (met afbeeldingen).

Bepaling van de vertraging bij den afvoer van regenwater in rioolleidingen door J. E. de Meyier Jr. c.i.

Beschouwingen over de opleiding van geologen in Nederland en het geologisch onderzoek van Nederlandsch-Indië, door H. G. Jonker (slot).

Het XIIe Internationale Scheepvaartcongres te Philadelphia, door Jhr. C. J. A. Reigersman.

(Vervolg 3e bladz. Bijlage.)

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Trottoir-, Terrazzo- en Graniettegels, Trottoirbanden, Kunstgraniet, Drijfsteen, Tennisbanen, enz. — — —

R. TIMMAN. Stoom-Timmerfabriek „DE ATLAS".
— Prijsopgaven worden op aanvraag verstrekt. —
HOUTHAVEN, AMSTERDAM. — Tel. 3905.

WATERBRONNEN, ONTIJZERINGEN HARDEN
N.V. DIEPBOOR Mij. „VULKAAN", v/h. J. DE BOER & Co., LEEUWARDEN

G. J. A. TRESTORFF, voorheen G. VAN HEERDE.
AMSTERDAM. — Opgericht 1830. — Telefoon 1551.
Brandkasten, Kluisdeuren, Safe-Deposits, etc.

NAAML. VENN. voorh. A. SINGELS Azn.,
DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.

DE REPRODUCTIE COMPAGNIE CLICHÉ'S Rotterdam

Staaldraadwarenfabriek „AMSTERDAM"
Haarlemmerweg 329 te AMSTERDAM.
Telef. Interc. 478.
Draadvlechterij.
Fabriek van Hek- en IJzerwerken.

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uw CENTRALE VERWARMING.

H. J. WESSELS, Amsterdam.
Heerengracht 109-111. — Telef. 1037. — P.O. Box 381.
Handel in Binnen- en Buitenlandsche fijne Houtsoorten.

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

PAPIERSTUC voor PLAFOND- en WANDVERSIERING in alle stijlen en volgens teekening.
Vraagt gratis Brochure en Prospectus aan de Opgericht 1890. - Tel. Int. 3613.
EERSTE NEDERLANDSCHE PAPIERSTUCFABRIEK
VOORHEEN BENNEWITZ & CO. - AMSTERDAM.

47 STE JAARGANG. ZATERDAG 29 JUNI 1912. No. 26

DE OPMERKER.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau »DE OPMERKER", Stephensonstraat 92, 's-GRAVENHAGE.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . ƒ 5.—

Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot ƒ 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.

Uitsluitend bij vooruitbetaling:
Voor België . . . . . » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . ƒ 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . ƒ 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.

BERICHT.

De steeds toenemende werkzaamheden verbonden aan de gelijktijdige waarneming van de Directie onzer Maatschappij en de Redactie van ons blad, heeft het noodig gemaakt deze betrekkingen te splitsen.

Uit dien hoofde zal, **met ingang van 1 JULI a.s.,** als Directeur van „DE OPMERKER" optreden de heer J. VAN DER ENDT Jsz., terwijl de heer P. H. SCHELTEMA de Redactie van ons blad blijft voeren.

Het bureau van de Directie wordt gevestigd:
Regentesselaan 65, te 's-Gravenhage.
Het bureau van den Redacteur blijft gevestigd:
Stephensonstraat 92, te 's-Gravenhage.

N. V., Maatschappij tot Exploitatie van „De Opmerker".
P. H. SCHELTEMA.
Directeur.

De Baksteententoonstelling.

De Nederlandsche Baksteenfabrikanten zijn vol van hun tentoonstelling, reeds lang voor de opening hadden zij het er druk over en werd er reclame voor gemaakt, en de uitgeschreven prijsvraag moest de aantrekkelijkheid verhoogen en tot opluistering dienen. Van die combinatie stelden zij zich veel succes voor en wij hopen, dat de uitkomsten mogen beantwoorden aan de verwachting, die men koestert van deze eerste poging der vereeniging, om de aandacht te vestigen op het product, dat door hare leden wordt gefabriceerd.

Terecht hebben de baksteenfabrikanten ingezien, dat men van de baan gedrongen wordt, wanneer men zich niet zelf op den voorgrond stelt en het moet worden erkend, dat zij dit laatste gedaan hebben op bescheiden en waardige wijze, zoodat er niet aan te twijfelen valt, dat zij zich daarmede veler sympathie hebben verzekerd.

Evenwel geheel zonder critiek is hun optreden niet begroet. „De Bouwwereld" is over de prijsvraag Landelijke Woning niet te spreken en noemt die prijsvraag niets minder dan een misgreep. Dat lijkt wel wat bar, waar de jury blijkens haar rapport zeer tevreden is over het resultaat, zoozeer zelfs, dat zij aan het eind de hoop uitspreekt, dat de Vereeniging nog meerdere van dergelijke prijsvragen zal uitschrijven, die, blijkens deze, succes zullen hebben.

Wanneer men de 120 ontwerpen doorbladert, ze grondig te bestudeeren is bij een bezoek aan de tentoonstelling niet wel mogelijk, dan krijgt men geenszins den indruk, dat hier meer kaf dan gewoonlijk onder het koren van dezen oogst gevonden wordt en ook niet dien, dat met de beperking van de bouwsom tot ƒ 2200.— van de mededingers iets beslist onmogelijks verlangd werd. Wel zijn er natuurlijk inzenders, die zich om die vastgestelde som niet bekommerd hebben, maar velen hebben hun best gedaan, er iets goeds voor te leveren, al bleef uit den aard der zaak rijke, effectvolle baksteenarchitectuur hier uitgesloten. Daardoor juist

is de prijsvraag en haar resultaat in overeenstemming gebleven met het geheele karakter der tentoonstelling, waar men ook wel „andere kleiproducten" vindt, maar toch de de gewone metselsteen opzettelijk beschouwd is als datgene, waarop het bij deze eerste schrede op het terrein van speciale tentoonstellingen aankwam.

Misschien heeft de naam Baksteen en andere kleiproducten bij sommigen verwachtingen gewekt, die in het geheel niet strookten met de bedoeling der Vereeniging, misschien is zij wat onvoorzichtig gekozen, want inderdaad de woorden baksteen en andere kleiproducten, wanneer men die opvat in een eenigszins ruime beteekenis, omvatten zooveel, dat men met een tentoonstelling daarvan gemakkelijk het Paleis voor Volksvlijt zou kunnen meubileeren.

Hoe komen niet op groote tentoonstellingen somtijds enkele fabrikanten afzonderlijk voor den dag? Hoeveel kosten getroosten zij zich vaak niet, om daar geheele bouwwerken te doen uitvoeren, en dan hoe groot is niet in het algemeen de verscheidenheid van producten van klei, ook wanneer men alles wat niet tot het bouwvak behoort buitensluit?

Maar zoo groot hadden de baksteenfabrikanten het niet in het hoofd, en dat was, meenen wij, zeer verstandig. Wanneer zij voortgaan op den ingeslagen weg, dan zal het wellicht goed zijn een volgende tentoonstelling wat uit te breiden en daarin ook onze zeer belangrijke pannenindustrie te betrekken om slechts een ding te noemen, dat men op een expositie van kleiproducten ongaarne mist; dan zal het ook wellicht goed zijn te overwegen, hoe zulk een tentoonstelling aantrekkelijker te maken is voor een grooter publiek, want het is niet tegen te spreken, dat zij thans te veel alleen voor den vakman schijnt ingericht.

Dat punt van die aantrekkelijkheid is misschien nu reeds voor de inrichters wel een der grootste moeilijkheden geweest, want als tentoonstellingsmateriaal is onze mooiste baksteen, het kan niet ontkend worden, een der ondankbaarste materialen, die men zich denken kan, vooral in een beperkte besloten localiteit. In het vrije buitenlicht komt zij beter tot haar recht, maar ook bij beschikking over open terrein vervalt deze moeilijkheid niet. Zij zal ook bij volgende gelegenheden blijven bestaan, maar bij volgende gelegenheden is men weder zooveel wijzer, door hetgeen deze expositie geleerd heeft, want bedoelende, het publiek voor te lichten kunnen ook de fabrikanten zelf leering trekken uit hun eigen werk.

Zij zullen zeker de laatsten zijn, om te meenen, dat zij nu kunnen gaan rusten op hun lauweren en de eersten; om de onvolkomenheden te erkennen van hetgeen zij tot stand brachten.

Zij zullen ook ervaren hebben, dat wanneer deze tentoonstelling als een feit van beteekenis mag worden beschouwd, dit voor een groot deel te danken is aan samenwerking. Dat die samenwerking in eigen kring nog te wenschen overlaat is bekend genoeg en blijkt ook hier uit het wegblijven van zeer bekende fabrikanten van de tentoonstelling. De oorzaak daarvan ligt zeker niet bij degenen die zich voor deze onderneming veel arbeid en moeite hebben getroost, maar moet elders gezocht worden. Waar, dat zal men in den boezem der Vereeniging wel weten en misschien genoeg betreuren. Het beste wat wij dus ten slotte aan de Nederlandsche Baksteenfabrikanten kunnen toewenschen is wel, dat deze tentoonstelling in hun kringen het besef zal verlevendigen, dat van een eendrachtig optreden in het belang der industrie op deze wijze meer succes te verwachten is dan van lapmiddelen, waartegen wij vaak onze stem verheven hebben en waarover de fabrikanten het waarschijnlijk onder elkander ook nimmer eens worden.

Een stukje historie.

De Haagsche briefschrijver van de „Leeuwarder Courant" bracht dezer dagen een stukje historie in herinnering, dat verdient aan de vergetelheid te worden ontrukt en daarbij zeer actueel kan worden genoemd. Hij schrijft het volgende:

Met 't jaar 1913 in 't vooruitzicht is niet verzuimd er aan te herinneren, dat 't eigenlijk overbodig was ons zoo druk te maken over de vraag, in welken vorm wij onze nationale dankbaarheid zouden laten getuigen. Een plan was er immers. En wie zich de moeite wilde gunnen er het „Staatsblad" van 1863 op na te slaan kon tot de ontdekking komen, dat er zelfs een plan met wettelijke sanctie bestond. „Om het grondwettig verbond van het Stamhuis van Oranje met het Nederlandsche Volk, waartoe de grondslagen in November en December 1813 gelegd zijn, op een waardige wijze te doen herdenken." — heet het in den considerans — was men besloten voor de vergaderingen van de beide Kamers der Staten Generaal hier een nieuw gebouw te stichten.

Het paleis der Natie! Hieraan herinnerende heeft men echter verzuimd te vermelden in hoever aan dat besluit al reeds begin van uitvoering is gegeven. Een jaar nadat het besluit genomen was, werden door Minister Thorbecke Nederlandsche en buitenlandsche bouwmeesters uitgenoodigd om voor dien voorgenomen bouw van een paleis der Volksvertegenwoordiging plannen te ontwerpen. Natuurlijk werden voorwaarden aangegeven, waaraan het ontwerp had te voldoen. En het is inderdaad nog van belang er op te wijzen, hoe de voor dit paleis aangegeven terreinkeuze het historische Binnenhof bedreigd heeft.

Het geheele complex der historische gebouwen aan noord- en westzijde van het Binnenhof mocht voor dit gebouw worden opgeofferd, mits de zaal der Tweede Kamer behouden bleef. Ook de gemeenschap tusschen Binnen- en Buitenhof moest voor voetgangers en rijtuigen behouden blijven. Wanneer men nagaat dat ten slotte dus alleen de Rol-zaal en de Hof-zaal zouden overblijven, dan zou men zoo kunnen zeggen, dat 't offer niet groot genoeg werd geacht. Maar men weet ook hoe Thorbecke over kunst als regeeringszaak dacht. Met haar prijsvraag kwam de Regeering in het bezit van 26 paleisplannen. Geen enkel kon echter naar de meening van de jury voor uitvoering in aanmerking komen, zelfs niet den prijs van 2500 gulden verwerven. Wel adviseerde zij de drie beste aan te koopen en voor elk 1000 gulden te betalen. Wat dan ook gebeurde. Later nog, in 1866, werd aan de architecten Godefroy, Rose en Metzelaar, die van de jury deel hadden uitgemaakt, opdracht gegeven een ontwerp te maken. Ook dit drietal leverde een project, dat evenals de andere werd opgeborgen. Daarmede was echter de ambitie van anderen nog niet vernietigd. De architect van de Landsgebouwen Cramer ging op eigen initiatief aan den gang en leverde verschillende schetsontwerpen, waarvan een de geheele Hof-zaal wilde opofferen. Later volgde nog de Waterstaats-Ingenieur Mazel. Totdat in 1876 de rij gesloten werd door den architect Bert Brouwer, wiens plan niet alleen het sloopen van de Hofzaal maar ook van de Rol-zaal noodig maakte. Behalve om te doen zien, dat de nationale dankbaarheid zoo ver-gaand was, dat men er zelfs de monumentale waarde der historische Binnenhof-gebouwen voor wilde opofferen, kan het voorgaande ook wel den indruk vestigen hoezeer het met dat „Paleis der Natie" ernst was. In ieder geval werd er aan het besluit der Volksvertegenwoordiging verdere uitvoering gegeven, dan sommigen meenen.

Wereldtentoonstelling voor het bouwwezen te Leipzig in 1913.

Het literarisch bureau van de in voorbereiding zijnde tentoonstelling heeft op de vroegere algemeene mededeelingen thans uitvoerige nadere bijzonderheden gepubliceerd aangaande hetgeen men in 1913 te Leipzig van plan is. Het jaar 1913 heeft voor die stad een bijzondere beteekenis wegens den bekenden volkerenslag, die 100 jaren geleden in de nabijheid werd geleverd en die een einde maakte aan de heerschappij van Napoleon. Reeds eenige jaren is men bezig, ter herinnering aan dit feit een „Denkmal" op te richten, dat, blijkens de afbeeldingen, die daarvan reeds herhaaldelijk in alle Duitsche tijdschriften verschenen zijn, in het olifantisch-kolossale alles overtreffen zal, wat tot heden in dit artikel door de Duitsche kunst werd geproduceerd. Dit gedenkteeken zal in tegenwoordigheid van den Duitschen Keizer en van den Koning van Saksen worden onthuld en deze beide vorsten zijn ook opgetreden als beschermheeren van de tentoonstelling, waaraan men het karakter van een Wereldtentoonstelling van het bouw- en woningwezen in zijn geheelen omvang geven wil.

Het indeelingsplan, zooals het thans ontworpen is, omvat de volgende afdeelingen:

Afdeeling I. Bouwkunst met 8 groepen: Stedenbouw en Bebouwingsplannen, Stratenaanleg en hetgeen daartoe behoort, Gebouwen, Ruimtekunst, Kunstnijverheid, Woningen en Woninginrichting, Bouwschilder- en beeldhouwkunst, Tuin- en parkaanleg, Begraafplaatsen, Grafkunst, Monumenten, Monumentenzorg, Heemschut, enz., waarbij 33 onderafdeelingen.

Afdeeling II. Bouwliteratuur, Vakonderwijs, Bureauzaken, 3 groepen.

Afdeeling III. Bouwstoffen, hare vervaardiging en toepassing, 20 groepen waaronder: Steen, Hout, Bouwaardewerk, Kunststeen, Cementwaren, Beton en gewapend beton, Verwarming, Verlichting, enz., verder 24 onderafdeelingen.

Afdeeling IV. Machines, werktuigen en gereedschappen voor het bouwvak, 5 groepen met 2 onderafdeelingen.

Afdeeling V. Grondbedrijf, Informatie- en Verzekeringswezen, Boekhouding, enz. 5 groepen.

Afdeeling VI. Bouwhygiëne voor woningen, fabrieken en straten, Arbeidersverzekering, Arbeiderswelstand, Brandweer, 6 groepen.

Afdeeling VII. Turn-, Speel- en Sportwezen.

Afdeeling VIII. Beproeving van bouwstoffen, Vakkundige bijdragen.

Een tentoonstellings- en tevens een studieobject op zich zelf zal gevormd worden door de op een blijvend bestaan berekende tuinstad Leipzig-Marienbrunn, waar 85 kleine huizen gebouwd worden en die op ongeveer 400 Meter van het tentoonstellingsterrein verwijderd is. Deze aanleg belooft uit hygiënisch, sociaal, administratief, technisch en aesthetisch oogpunt een modelaanleg te worden.

Elk middel, dat kunst en techniek aanbieden voor de meest aanschouwelijke voorstelling, zal in toepassing worden gebracht. Daarbij zal voor alles de kinematograaf in aanmerking komen, die in een afzonderlijk gebouw den loop van industrieele procedé's, de ontwikkeling van het verkeer, vreemde landen en gebouwen in levende beelden vertoonen zal. De deelname der nijverheid belooft een buitengewonen omvang te zullen verkrijgen. De stad Leipzig zal in een eigen paviljoen de ontwikkeling van het stedelijk bouwwezen demonstreeren; bij den Saksischen staat bestaan eveneens plannen een eigen gebouw voor het Staatsbouwwezen op te richten. Met het buitenland worden onderhandelingen gevoerd, die een omvangrijke deelname aan de tentoonstelling doen verwachten. Bijzondere belangstelling toonden Oostenrijk en Italië, waar reeds comité's voor dit doel gevormd en aan den arbeid getogen zijn. De Rumeensche industrie heeft op de tentoonstelling 1000 M.² grondvlak besproken. Hier wenschen zij eveneens een kinematograpisch theater op te richten, waar het winnen van Rumeensche producten en hunne bewerking en in het algemeen de ontwikkeling der Rumeensche nijverheid vertoond zullen worden. Tevens zal deze inrichting dienen om het land en het volk te leeren kennen, en daaraan verbonden worden een tentoonstelling zoowel van natuurproducten als van voortbrengselen van nijverheid en handenarbeid.

Talrijke congressen van economische, technische en industrieele vereenigingen en bonden zullen in 1913 te Leipzig gehouden worden. Men verwacht in dat jaar een buitengewone toestrooming van vreemdelingen. Behalve de gewone bezoekers der Leipziger Messe, die reeds groot in aantal zijn, zal het Algemeen Duitsche Turnfeest, dat in den zomer van 1913 te Leipzig zal plaats vinden, dit aantal belangrijk vermeerderen. Maar de grootste toevloed verwacht men van diegenen, die de onthulling van het Volkerenslag-monument zullen komen bijwonen.

Men spreekt van honderdduizenden, een week lang zal men feestvieren ter herdenking van den veldslag, historische optochten zullen worden gehouden, enz. Het kan ons dus niet verwonderen, dat men zich een vreemdelingenbezoek voorstelt, zooals Leipzig nog nimmer gezien heeft, en het nieuwe Hoofdstation, waar al die vreemdelingen zullen aankomen, zal nog wel niet geheel gereed zijn, maar toch wel zoover, dat men hen op waardige wijze zal kunnen ontvangen.

Het terrein voor de wereldtentoonstelling overtreft in oppervlakte met rond 40 Hectaren, zoowel dat van de Dresdener Hygiëne-Tentoonstelling als van de Brusselsche expositie van 1910. In de as van de groote hoofdstraat der tentoonstelling, die als verlenging der door de stad Leipzig aan te leggen „Strasse des 18 October" op het Volkerenslagmonument aanloopt, wordt over de ingraving van den Leipzig-Hofer verbindingsspoorbaan een brug gebouwd, die bestemd is in stand te blijven.

De onderbouw dezer brug wordt door de stad gemaakt, de bovenbouw, die een rijk architectonisch karakter krijgt, door de tentoonstelling. Grootsch zal de aanblik zijn van dit hoofdpunt der tentoonstelling over de breede brug naar het monument.

Behalve deze hoofdbrug zal een tweede brug uitsluitend voor voetgangers over de ingraving voeren naar het terrein van ontspanning en vermaak, waarvoor men zoo gelukkig is, een van nature uitnemend stuk grond van bijna 5 Hectaren oppervlakte tot zijn beschikking te hebben. Groote grasvelden wisselen hier af met fraaie boomgroepen en opgaand hout; er is hier reeds een park aanwezig met breede wandelpaden en fraaie vergezichten op het monument, op het uitgestrekte tentoonstellingsterrein en op de stad Leipzig. Aan het uitspanningsterrein zal zich verder de aanleg van het modeldorp aansluiten.

Hier zal een groote boerderij met economie- en stalgebouwen verrijzen, voorts de dorpsherberg, de school, de markt en andere inrichtingen, gegroepeerd om een schilderachtig dorpskerkje, waarbij ook het kerkhof niet vergeten wordt. Wenscht men dus hier een aantrekkelijk punt te maken, zoowel voor den vakman als voor den leek, ook voor de liefhebbers van nagemaakt oud wordt gezorgd.

Dadelijk rechts van den ingang aan de Reitzenhainerstrasse worden de gebouwen van Oud-Leipzig opgericht, die den bezoekers een denkbeeld moeten geven van het aanzien der stad, tijdens den bevrijdingsoorlog, honderd jaren geleden. Daar zal men de oude stadspoorten en vestingwallen terugzien, daar zal de oude Pleissenburg herrijzen, welks

ronde toren thans deel uitmaakt van het nieuwe raadhuis; daar zal men de Universiteitskerk zien in de gedaante, die zij had voor de vernieuwing en vele andere oude bouwwerken, straten en pleintjes. Van den genoemden ingang voert een laan van 200 nieuw aangeplante krachtige linden in zuidwestelijke richting naar de reeds bovenvermelde hoofdstraat en, deze kruisend, naar het uiterste westelijke gedeelte van het terrein. De, het dichtst bij de stad gelegen, hoofdingang der tentoonstelling, die in hoofdzaak bij ceremonieele gelegenheden dienst zal doen, ligt in de as der „Strasse des 18 October". Hier wordt een groot portaal opgericht met doorzicht op het tentoonstellingsterrein, de brug en het monument.

Hoezeer telkens door de berichtgevers, die ons bovenstaande mededeelingen toezonden, op het ernstig, wetenschappelijk karakter dezer groote tentoonstellingsonderneming wordt gewezen, kan men uit die mededeelingen zien, dat daarbij toch ook gewone en buitengewone attracties, die weinig of niets met technische wetenschap te maken hebben, niet vergeten zijn. Wij twijfelen er geen oogenblik aan, dat er voor den beoefenaar der bouwkunst, of een der aanverwante vakken heel veel moois en belangrijks in 1913 te Leipzig te zien zal zijn en zeer velen profijt zullen kunnen trekken van een bezoek aan de tentoonstelling. Misschien zelfs leveren de congressen, daaraan verbonden, veel belangrijks op voor de liefhebbers. Maar noch van wereldtentoonstellingen, noch van congressen, moet men de waarde voor de sociale, economische en technische wetenschap te hoog aanslaan. Men gaat daar niet heen om ernstig te studeeren, de enkele uitzonderingen niet te na gesproken, maar om op een gemakkelijke en aangename wijze zijn kennis wat te vermeerderen, zijn blik hier en daar wat te verruimen en hoevelen gaan er niet heen ook zonder deze bedoeling alleen voor hun amusement? Deze laatsten zijn bij elke tentoonstelling ongetwijfeld het grootst in aantal en daarvan moet ook eigenlijk elke tentoonstelling het hebben, voor deze groote massa moeten de attracties dienen en ieder, die een groote tentoonstelling, van welken aard ook, organiseert, weet, dat hij in de noodzakelijkheid komt, daarbij tevens op te treden als organisator van publieke vermakelijkheden. Het nut van dergelijke ondernemingen voor den handel kunnen wij niet beoordeelen, maar wij gelooven, dat, ook in handelskringen, de meeningen daarover nogal verdeeld zijn.

Stofbestrijding op klinkerwegen.

In „De Kampioen" wordt door de wegencommissie van den A. N. W. B. het volgend overzicht gegeven van den stand van het vraagstuk der stofbestrijding:

A. Behandeling met chloorcalcium.

Tot nu toe was de algemeene ervaring, opgedaan met de toepassing van teer- of olie-emulsies, hygroscopische zouten e. d. g. als middel tot stofbestrijding bij grind- en steenslagwegen, dat deze een zeer goede, maar zeer kortstondige uitwerking hebben, zoodat hun gebruik beperkt scheen te moeten blijven tot enkele bijzondere gevallen als wedstrijden, feesten, optochten enz. De ondervinding, gedurende de beide laatste jaren te 's-Gravenhage opgedaan met het gebruik van een oplossing van chloorcalcium op klinkerwegen, is hiermede niet in overeenstemming, hetgeen uit de volgende mededeelingen moge blijken, ons welwillend verstrekt door den directeur der openbare reiniging daar ter stede.

In 1910 werd voor een besproeiing met een oplossing van chloorcalcium aangewezen de Koninginnegracht, vanaf de Javastraat en het Kanaal tot de Delistraat, waarop een zeer druk rijtuigen- en automobielenverkeer plaats heeft. De bestrating bestaat uit klinkers ter oppervlakte van 10.692 M². Voor het besproeien werd het wegvak met de veegmachine goed gereinigd, zoodat de voegen goed open kwamen en geen los stof meer aanwezig was. Het uitsproeien der oplossing geschiedde met den gewonen sproeiwagen, welke voorzien was van Milner's sproeiapparaat (grof en fijn), waarvan alleen het fijne apparaat werd gebruikt. Per M². weg werd gemiddeld bij elke besproeiing 1 L. vloeistof gebruikt.

Door het gebruik van dezen fijnen sproeier werd de oplossing gelijkmatig en in kleine hoeveelheden verspreid, waardoor de weg een maximum hoeveelheid vloeistof opnam. Om tot de gewenschte hoeveelheid van 1 L. per M². te komen, moet de besproeiing 3 à 4 keeren achter elkander worden herhaald. Het meest gewenschte is om den weg bij droog weer te behandelen, omdat het opnemingsvermogen dan het grootst is.

Het stofwerend vermogen dankt het chloorcalcium aan zijn hygroscopische eigenschappen en aan de poreusheid van den weg. Door die eigenschap is het in staat, het wegstof vochtig te houden en dus te binden, terwijl de weg door zijn poreusheid op zijn beurt het chloorcalcium vast houdt. Het chloorcalcium kan betrokken worden van de fabriek der firma M. M. Solvay, te Couillet, België, waarvan agent is de heer L. J. M. Krul, te Rotterdam. Zonder bezwaar kan het in een niet te vochtige omgeving worden bewaard.

Voor een normaal zomertijdvak wordt een driemalige behandeling met een chloorcalciumoplossing voldoende geacht, te weten begin Mei, half Juni, begin Augustus.

De eerste besproeiing, begin Mei, kan geschieden met een 15 %, de beide andere besproeiingen, half Juni en begin Augustus, kunnen geschieden met een 10 % oplossing, tenzij op den weg een zeer druk verkeer plaats heeft als wanneer voor de tweede besproeiing een 15 % oplossing gewenscht kan zijn.

Na elke behandeling kan de straat 10 à 14 dagen onbesproeid blijven. Wil men een zoo groot mogelijk nuttig effect bereiken, dan is het eenmaal per dag flink met den bezem of veegmachine schoonmaken van den weg noodzakelijk, hetgeen zonder stofverwekken kan geschieden. Mocht in de laatste dagen van genoemd tijdvak eenige stofverwekking door auto's plaats hebben, dan verheft zich de stof weinig boven de straat, om direct weer neer te slaan. Na het tijdsverloop van 10 à 14 dagen moet de straat vóór het vegen bevochtigd worden. Hoofdvereischte voor een goed resultaat blijft, dat de weg regelmatig worde schoongehouden van het daarop gebrachte of opgewaaide stof, omdat het chloorcalcium slechts een beperkte hoeveelheid stof kan binden.

Wat de kosten betreft, zoo loopen deze zeer uiteen. Nieuw bestrate wegen zijn duurder dan oude wegen. Het nuttig effect is in het eerste geval ook grooter. Gemiddeld kan worden aangenomen, dat het opbrengen van een 15 % oplossing per M². kost 0.8 à 1 cent; van een 10 % oplossing 0.5 à 0.7 cent. De hoeveelheid benoodigde chloorcalcium bedraagt voor een 15 % oplossing 0.15 K.G. en voor een 10 % oplossing 0.10 K.G. chloorcalcium per M². weg.

Wat het maken van de oplossing betreft, zoo is het gewenscht vooraf in een bak een oplossing te maken van 30 à 40 % (een oplossing van 45 % is nog vloeibaar). Deze oplossing wordt in den sproeiwagen gebracht nadat zij een zeer fijne zeef heeft gepasseerd. De wagen is van

te voren voor minstens de helft met water gevuld om te voorkomen, dat een te sterke oplossing de afvoerpijpen naar de apparaten zoude vullen. Ter plaatse van de besproeiing wordt de wagen bijgevuld.

B. Teren van wegen.

Het teren van wegen als middel tot stofbestrijding heeft zeer gunstige resultaten opgeleverd bij grind- en steenslagwegen. Omtrent het gebruik van teer als stofbestrijdingsmiddel bij klinkerwegen bestaat geen afdoende ervaring om daaruit betrouwbare conclusie te trekken. Het wil onze commissie voorkomen, dat er termen voorhanden zijn om ten deze een proef te nemen op niet te kleine schaal. De mogelijkheid is geenszins uitgesloten, dat men met teren van klinkerwegen een resultaat bereikt, meer afdoend dan door een besproeiing met een oplossing van chloorcalcium.

Wat is ten deze het geval?

De voegen tusschen de klinkers worden bij gewoon verkeer vast en waterdicht door ingewaaid en ingewaterd straatvuil. Tegen de zuigende kracht van de wielen der automobielen evenwel is deze hard en dicht geworden voeg niet bestand. De voegvulling wordt uitgezogen, en de klinkers komen los te liggen. Het zandbed onder de klinkers wordt nu niet meer opgesloten gehouden en wordt daardoor de bron van een voortdurende stoflevering.

Door het teren van den klinkerweg tracht men te bereiken dat de teer, welke in de voegen loopt, met de voegvulling een vaste verbinding vormt, welke beter bestand zal zijn tegen de zuigende werking van het snelle verkeer. Als voordeel komt dan nog hierbij, dat de weg sterker en dus aangenamer te berijden is, daar het wegdek tengevolge van de vaste voegvulling meer één geheel zal uitmaken.

De uitvoering van het teerwerk zoude o. i. als volgt moeten geschieden:

De weg wordt goed schoongeveegd.

De voegen worden met een spijker, bevestigd aan een panlat, ter diepte van 2 à 3 cM. uitgehaald, waarna de weg nogmaals goed wordt schoongeveegd.

Op den weg wordt een laagje dekzand gebracht en los in de voegen geveegd.

Bij afgestookte koolteer wordt 15 à 20 % teermastiek gevoegd en dan verwarmd tot 90 à 100 graden Celsius.

Het verwarmde bovengenoemde mengsel wordt met gieters met tuiten op den weg gebracht of met emmers tegelijk over den weg gegoten, en met stijve bezems vlug en hard uitgestreken.

Over het geteerde oppervlak wordt eenig scherp zand gestrooid. De weg wordt zoo mogelijk eenige dagen voor het verkeer gesloten.

Verder lette men erop, dat het teren geschiede op een drogen weg bij warm en zonnig weer, zoo mogelijk op het midden van den dag.

Men vergete niet, dat er geen behandeling tot het stofvrij-maken van wegen bestaat, welke voorkomt, dat stof van buitenaf op den weg wordt gebracht. Het aangewende middel kan alleen de stofvorming door den weg zelf tegengaan, en het vermogen bezitten, opgebrachte stof te binden. Dit laatste echter slechts tot bepaalde hoogte. Wil men dus gevolgen zien van een behandeling tot stofbestrijding, dan bedenke men, dat men met een bloote behandeling van den weg die gevolgen niet bereikt, maar dat daarmede gepaard moet gaan het regelmatig schoonhouden van den weg. Gedurende den korten tijd, dat de teerlaag op de klinkers zelf nog niet is afgesleten, is dit schoonhouden ook noodig ter voorkoming van mogelijke schadelijke gevolgen van het teren op de beplantingen. Wanneer de weg verharde bermen heeft, is het wenschelijk, deze mede te teren, mits men zorge, daarbij op voldoenden afstand van boomen en beplantingen te blijven (rond 1 M.).

Waarschijnlijk zal het teren de beste resultaten opleveren bij open wegen. Wanneer de weg beplant is, heeft men kans, dat het langer vochtig blijven van den weg en het nadruppelen van de boomen een vernietigenden invloed heeft op de teerlaag. De mogelijkheid bestaat nu, dat de teer zich langzaam oplost, om zich met het stof van den weg tot een zwarte massa te vereenigen, welke droog geworden, scherpe stofdeelen oplevert. Teneinde deze meerdere ervaring op te doen, komt het der commissie gewenscht voor, zoowel op een open wegvak als op een wegvak, omgeven door hoog opgaand hout, de teerproef te nemen.

Ten slotte wil onze commissie nog een enkel woord zeggen over de al of niet vermeende nadeelen van het teren, gezien uit een hygiënisch oogpunt.

Beweerd wordt:

a. dat geteerde wegen stof afgeven, hetwelk oogontstekingen tengevolge heeft. Noch te Parijs, noch tusschen Parijs en Versailles, noch aan de Fransche Middellandsche Zeekust, waar het teren gedurende meerdere jaren reeds wordt toegepast, heeft dit ooit tot ernstige klachten in zake oogontstekingen aanleiding gegeven. De meening steunt dan ook waarschijnlijk op laboratoriumproeven, waar men de oogen van konijnen of andere proefdieren met teerstof inwreef;

b. dat geteerde wegen den plantengroei benadeelen. Zulks zoude geschieden door de uitwaseming van geteerde wegen, welke nadeelig op de planten zouden inwerken. In het laboratorium werd deze meening als juist bevonden, maar het resultaat der daar gedane proefnemingen kan niet zonder meer op de werkelijkheid worden overgebracht. Daar waar „afgestookte" teer gebruikt wordt, welke al haar vluchtige bestanddeelen reeds heeft verloren, kan dit beweerde nadeel verder buiten beschouwing blijven.

Het stof, afkomstig van geteerde wegen, kan brandvlekken veroorzaken op zeer gevoelige planten, o.a. begonia's pelargoniums. Bij gewone planten is deze nadeelige invloed practisch niet waarneembaar. Forestier, directeur van het Bois de Boulogne te Parijs, die meende waargenomen te hebben, dat de planten in de nabijheid van geteerde wegen daarvan den nadeeligen invloed ondervonden, in het bijzonder linden en ahornboomen, heeft in 1910 wegen midden in het Bois de Boulogne — de Aveneu des Acasias — doen teren.

Het oordeel van enkele ter zake bevoegde personen laten wij hieronder volgen, onder mededeeling, dat ook de meening in deze aangelegenheid werd gevraagd van meerdere Nederlandsche deskundigen, welke tot ons leedwezen nog niet alle zijn ingekomen. Ter zijner tijd zal u daarvan mededeeling geschieden.

De heer Kuhne, Stadrat te Prenzlau, zegt, dat alle boomen en andere planten min of meer lijden van het stof der onverharde wegen, dat de geregelde ademhaling belet.

Wat het teren betreft, kan men niet zeggen of het nadeelig is; in ieder geval wordt het stof er door verminderd; het is mogelijk, dat het teerstof de poriën der bladeren verstopt, maar dit is dan een veronderstelling, welke moet worden onderzocht.

De heer Stapel, directeur van den stadstuin te Darmstadt, is van meening, dat het teerstof den planten niet schaadt.

De heer Walkhof, directeur van gemeentewerken te Strassfürt, zegt, dat de rook van fabrieken schadelijk is voor boomen met een ruwen bast. Het teerstof heeft het nadeel van zich bij droog en warm weer aan de bladeren te kleven.

De heer Lipps, Bezirksbaumeister te Ludwighafen aan den Rijn, deelt mede, dat noch waterplanten, noch fruitboomen, noch sierboomen, ook niet de linden, welke zeer gevoelig zijn, schade hebben ondervonden van het teren, dat gedurende vier jaren met voorzichtigheid wordt gedaan.

Men zorgt, dat de teer niet in de sloten komt, terwijl in den onmiddellijken omtrek der boomen niet geteerd wordt.

De heer Menadier, Stadtbaurat te Brunswijk, heeft geen nadeelige gevolgen waargenomen tengevolge van het teren van trottoirs of rijwielpaden.

De heer Pons, van Montpellier, heeft niet de minste nanadeelige gevolgen waargenomen; de prachtige planten groeien even weelderig vóór als na het teren.

De heer Schwenke, directeur van gemeentewerken te Steglitz, schrijft, dat sedert anderhalf jaar een weg daar ter plaatse van een teersteenslagdek is voorzien. Men heeft niet de minste nadeelige gevolgen daarvan waargenomen voor de kas- of andere tuinplanten.

Hij heeft zulks evenmin kunnen constateeren in de nabijheid van geteerde wegen in Schotland en Engeland; de boomen en planten daarlangs maken een beteren indruk dan die langs niet-geteerde en zeer stoffige wegen.

Het teren, volgens den heer Schwenke, schaadt, wanneer het te dicht bij de planten geschiedt. Hij heeft hooren verluiden, dat zulks in het Bois de Boulogne te Parijs het geval is geweest. De wortels der boomen, welke overigens reeds oud waren, kregen zoodoende onvoldoende toetreding van lucht en water.

De ruwe koolteer is z. i. in staat een schadelijken invloed uit te oefenen, tengevolge van de vluchtige bestanddeelen, welke ze bevat.

De heer Wagener, inspecteur der parken te Bochum, heeft niet den minsten nadeeligen invloed op den plantengroei bespeurd in een park, waarvan de wandelpaden gedurende 4 jaren werden geteerd; de plantsoenen zijn op 30 M. van de geteerde wegen gelegen.

De heer Lidy, directeur van gemeentewerken te Bordeaux, verklaart, dat de beplantingen — platanen, wilgen en notenboomen, — staande langs 2500 meter weg, welke de stad Bordeaux regelmatig met teer behandelt, geen nadeelige gevolgen daarvan hebben ondervonden, evenmin als de beplantingen der tuintjes, welke op die wegen uitkomen. De aanwonenden zijn zeer tevreden, van de stofplaag bevrijd te zijn.

Resumeerende meent de commissie als haar oordeel te moeten uitspreken, dat er tot op heden geen afdoende redenen zijn om uit hygiënische redenen tegen het teren van wegen gekant te zijn.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 25. Bouwkunst en Tuinkunst, door Geertruida Carelsen.

Mortels voor opgaande muren, door P. F. van der Wallen, Techn.

Berlage gepasseerd.

Bond Heemschut.

Invloed van klimplanten op muurwerk.

ARCHITECTURA No. 25. Mededeelingen betreffende het Genootschap.

De Tentoonstelling van Baksteen en andere klei-producten.

De Auteurswet in verband met het plagiaat in de Bouwkunst; overgedrukt uit het Bouwkundig Weekblad (Vervolg).

De kunstnijverheidsschool «Quellinus".

Prijsvragen Dambebouwing.

Ingezonden, naar aanleiding van het artikel Glasschilderkunst van J. W. te Nobel, door K. Beekink Sr.

DE BOUWWERELD No. 25. De Bouwverordening en het Woningvraagstuk II, door D. E. Wentink.

Het vervaardigen van Sanitaire artikelen.

Afbeelding. De R. C. kerk te Halsteren.

DE INGENIEUR No. 25. Overzicht van de ontwikkeling van den kazernebouw en beschrijving van het nieuwe kazernement voor het regiment Genietroepen te Utrecht, door P. J. Post van der Steur, kapitein der Genie, met afbeeldingen.

Het Kon. Nederlandsch Meteorologisch Instituut, door Prof. Dr. E. van Everdingen.

's Looderts op Java, door Prof. S. J. Vermaes m. i. met kaartje.

Gesplitste telefoonaansluitingen, door H. W. Snijders w. c. i.

Het XIIde Internationale Scheepvaartcongres te Philadelphia II, door Jhr. C. J. A. Reigersman.

TECHNISCH WEEKBLAD (B. v. T.) No. 25. Officieel gedeelte. — Verkiezing bestuursleden. — Verslagen van vergaderingen. — De lensleiding. — Leidraad betreffende de toepassing van electriciteit aan boord van schepen. — Gemengd. — Correspondentie.—

DE AANNEMER No. 25. Ned. Aannemersbond. Officieele mededeelingen. Jaarlijksche Alg. Vergadering te houden op 10 en 11 Juli 1912, Agenda, enz.

Derde Internationaal Congres voor de Bouwbedrijven te Rome VI. Een gunstig resultaat.

DE NEDERLANDSCHE KLEI-INDUSTRIE No. 51. Nogmaals kalk in gebakken steenen. — Blauw gesmoorde pannen. — In geen geval Berlage. — Naamlooze Venootschappen. — Baksteententoonstelling. — Mededeelingen.

KLEI No. 12. Het tweede Juni-nummer van het Orgaan der Vereeniging van Nederlandsche Baksteenfabrikanten is, evenals het vorige, gewijd aan de door de vereeniging georganiseerde tentoonstelling. Hierbij zijn nog eenige ontwerpen, ingezonden op de prijsvraag „Landelijke woning" geproduceerd, terwijl men ook het jury-rapport betreffende deze prijsvraag hier vindt afgedrukt.

HET HUIS OUD EN NIEUW No. 6. Met het vierde stuk over Oud-Zwolle van den heer F. A. Hoefer, opent het Juni-nummer van Eduard Cuypers' maandschrift. De tekst bevat weder vele wetenswaardige plaatselijk-historische bijzonderheden, de afbeeldingen zijn ditmaal oude bekenden, namelijk verschillende aanzichten en détails uit de Trouwzaal van het Stadhuis.

In een volgend artikel maken wij met den heer Frans Huijsser een uitstapje naar den Rijn in den omtrek van Godesberg. De schrijver laat ons daarbij kiekjes zien van de schilderachtige oude boerenhuizen, die men in die streken aantreft.

De rubriek „ Toelichting bij de platen" bevat eenige interieurs van het landhuis „De Hooge Vuursche" te Baarn.

DE NATUUR, uitgave van J. G. Broese te Utrecht, bevat in afl. 6: Beweeglijkheid van de Aardschors: Dr. A. L. W. van der Ven m. i. — Over een paar Takrupsen: P. Fransen Jz. † — De houtskool en hare beteekenis voor den ijverheid Dr. A. J. C. Snijders. — Het vergaan van de „Titanic". — De Zuidpool en Amundsen: A. D. Hagedoorn. — Chemisch-Technische Opstellen: H. J. Prins, Scheik. Ingenieur. — De Zonsverduistering van 17 April: R. A. Biegel. — Windwerkingen: G. J. A. Mulder. — Eenvoudige Proeven: De eigenzinnige vogel: Dr. A. J. C. Snijders. — Korte mededeeling. — Boekaankondiging. — Correspondentie. — Maandelijksch Weerbericht: C. L. de Veer.

DEUTSCHE BAUZEITUNG No. 43. Der engere Wettbewerb zur Erlangung von Vorentwürfen für den Neubau einer Kirche mit Konfirmandensaal — Anlage und Pfarrhaus für die evangelisch-lutherische Kirckengemeinde in Bremerhaven, met afbeeldingen en losse plaat. — Bebauungsplan für das Gelände des alten Bahnhofes und für den Testplatz in Karlsruhe (slot).

No. 44. Vom Bau der beiden neuen Rheinbrüchen in Köln, (vervolg) met afbeeldingen. — Der engere Wettbewerb zur Erlangung vom Vorentwürfen für den Neubau einer Kirche etc. in Bremerhaven (slot) met afbeeldingen. — Losse plaat. Zaal in het slot Weikerstein in Württemberg.

No. 45. Vom Bau der beiden neuen Rheinbrüchen in Köln, (slot) met afbeeldingen. — Losse plaat. Gothische kamer uit Zuid-Tirol.

No. 46. Von der Ausstellung für Haus- und Wohnungsbau. — Vor 25 Jahren. Zur Geschichte der Berliner Nord-Süd-Untergrundbahn. — Losse plaat. Klooster in Tours. —

Mitteillungen über Zement. Beton- und Eisenbetonbau. Eine Eisenbetonkuppel von 34 M. Spannweite, met afbeeldingen. — Querbahnsteighalle in Eisenbeton für den Haupsbahnhof in Leipzig (slot), met afbeeldingen.

No. 47. Haus Potsdam in Berlin, arch. Franz Schwechtep, met afbeeldingen en losse plaat. — Heimatschutz dem historischen Senckenberg-Academie-Gebäude zu Frankfurt a./M. — Von der Ausstellung für Haus- und Wohnungsbau (slot).

No. 48. Zur Kunst des Gartens door Albert Hofmann (vervolg) met afbeeldingen en losse plaat. — Zur 4de Auflage des Werkes „Der Portland-Zement und seine Anwendungen im Bauwesen".

No. 49. Zur Freilassung des Theater-Platzes in Dresden, met afbeeldingen en losse plaat. — Das Kochen mit Gas und mit Elektrizität im Haushalt.

No. 50. Zur Freilassung des Theater-Platzes in Dresden (slot) met afbeeldingen. Losse plaat. Tuin der Villa Conti in Frascati. — Mitteillungen über Zement, Beton- und Eisenbatonbau. Eine Eisenbetonkuppel von 34 M. Spannweite (slot). — Die Berechnung und Dimensionierung von einfach und doppelt armierten, auf Druck und Biegung beanspruchten Querschnitten.

Gemengd Nieuws.

BINNENLAND.

HAARLEM. De Directeur van de openbare werken heeft onlangs bij den raad een verzoek ingediend om het aantal teekenaars belangrijk uit te breiden.

Wil al het werk, dat onderhanden is en dat is blijkens een door den directeur uitgebracht rapport niet weinig, behoorlijk vlotten, dan moet de voorbereiding kunnen worden in handen gesteld van bepaalde personen, die zich voorloopig met niets anders hebben onledig te houden.

De gevraagde werkkrachten wenscht de directeur daarom slechts tijdelijk aan te stellen.

GOES. De gemeenteraad heeft besloten, over te gaan tot het stichten van een nieuwe landbouwschool, wanneer althans van de provincie voldoende steun zal worden verkregen.

DE KERK TE HALSTEREN. In het zoo mooi gelegen Halsteren wordt thans een nieuwe kerk gesticht voor de Roomsch-katholieke gemeente; het oude kerkgebouw bleek voor den dienst minder geschikt, maar algemeen was men van oordeel, dat het gebouw monumentale waarde bezit en dus behouden moest blijven. Zoowel het Rijk als de gemeente bleken deze meening te deelen en thans zal het, gerestaureerd, in bezit worden genomen door de gemeente als gemeentehuis, waarvoor het is afgestaan door het betrokken bestuur. De restauratie enz. van het oude gebouw zal f 20.000 kosten, waarvan het Rijk de helft zal betalen en de gemeente $^{1}/_{3}$ deel der totale kosten, terwijl het resteerende door de provincie zal worden bijgepast; het laatste zal althans bijna zeker geschieden daar Gedeputeerden in dien geest een voorstel doen aan de Provinciale Staten.

HARDERWIJK. Het kerkbestuur der Roomsch-Katholieke gemeente te Harderwijk heeft aan Prov. Staten het verzoek gericht om een subsidie ten behoeve van de restauratie der voormalige Kloosterkerk aldaar.

Uit het rapport van de Rijkscommissie tot het opmaken en uitgeven van een inventaris en een beschrijving van de Nederlandsche monumenten van geschiedenis en kunst blijkt, dat de instandhouding ten zeerste, ook van overheidswege, verdient bevorderd te worden, daar de bedoelde kerk een der zeer weinige, in Nederland nog gespaarde, voorbeelden is eener zoogenaamde dubbelkerk. De bij den bouw eener zoodanige kerk gevorderde architectonische oplossingen zijn voor de' Harderwijksche kerk op zeer gelukkige wijze gevonden, zoodat het gebouw niet alleen uit cultuur-historisch oogpunt merkwaardig is, doch ook een fraai staal van laat-gothische bouwkunst mag genoemd worden.

Het gebouw is in 1502 gesticht tot kerk van het St. Catharina-klooster van de Observantinnen der orde van St. Franciscus en werd na de reformatie in 1580, met de overige kloostergebouwen aan de stad Harderwijk overgedragen »tot dienst van kercken en scholen.« Aan deze bestemming is het gebouw in den loop der tijden echter niet trouw gebleven. In de 19de eeuw en nog tot voor kort werd het zelfs als geweermakerij en garnizoensbakkerij van het Koloniaal Werfdepôt gebezigd, later heeft de gemeente het aan een particulieren bakker verhuurd.

Op den desolaten toestand is reeds meermalen de aandacht gevestigd, terwijl ook bij het gemeentebestuur van Harderwijk is aangedrongen op herstel van het gebouw.

Ten slotte is uitkomst verkregen door het raadsbesluit om de kerk voor f 2000 aan het R. K. kerkbestuur te verkoopen onder verplichting tot restauratie van het gebouw, overeenkomstig de eischen door de regeering ten deze te stellen.

De architect Jos. Cuypers heeft, in overleg met den Rijksarchitect A. J. M. Mulder, de kosten van restauratie geraamd op pl.m. f 27.000.

Van het rijk wordt op goede gronden verwacht, dat het de helft der kosten zal dekken, belangstellenden hebben f 5000 toegezegd, zoodat ten laste van het R. K. kerkbestuur nog f 8500 blijft. Nu telt de R. K. gemeente slechts 200 weinig vermogende communicanten en de gemeente Harderwijk kan ook niet steunen, omdat haar financieelen toestand slecht is.

Ged. Staten van Gelderland stellen nu voor een bijdrage te verleenen ten bedrage van $^{1}/_{3}$ van het door het rijk toe te kennen subsidie tot een maximum gelijk aan hetgeen door belangstellenden zal worden bijgedragen, evenwel in geen geval tot een hooger bedrag dan f 5000.

Het Raadhuis te Purmerend.

Het nieuwe raadhuis der gemeente Purmerend is Vrijdag officieel geopend in een buitengewone raadszitting, waarin mede tegenwoordig waren de bestuursleden der vereeniging »Plaatselijk Belang«, de gemeente-architect, de heer C. de Vries, aannemer van het raadhuis, de gemeente-ontvanger, en de ambtenaren bij de gemeente-administratie. Ook de heer G. L. W. van IJsendijk, voormalig burgemeester van Purmerend en ere-lid van »Plaatselijk Belang«, was aanwezig.

De architect Jan Stuijt, de ontwerper van het raadhuis, had bericht van verhindering gezonden.

De burgemeester, de heer Cavaljé, schetste in zijn toespraak de geschiedenis van het ontstaan van het raadhuis, bracht hulde aan de bouwmeesters en de uitvoerders van het werk, en riep de medewerking in van de wethouders, de raadsleden, den secretaris en verdere ambtenaren, om ook in dit nieuwe gebouw, zooveel mogelijk te arbeiden voor de bevordering van de belangen der gemeente.

Personalia.

— Te 's-Gravenhage is overleden de heer J. Kuiper, hoofdleeraar aan de Academie van Beeldende Kunsten, welke betrekking hij een lange reeks van jaren met ijver vervulde, zoodat hij voor vele oud-leerlingen der Academie geen onbekende was. Ook verschenen van zijn hand eenige boeken, op het gebied van teekenen, stijl- en ornamentleer, heraldiek en nog onlangs over boetseeren.

— Laurens Alma Tadema, Nederlander van geboorte, genaturaliseerd Engelschman, doch gewoonlijk gerekend tot de meest bekende Nederlandsche schilders, beroemd wegens zijn groote kennis van klassieke kunst en antiek leven, is op 76-jarigen leeftijd te Wiesbaden overleden.

Varia.

Nieuwe bruggen moeten, zooals men weet, eerst een bepaalden last hebben gedragen voordat zij voor het verkeer worden opengesteld. Hiervoor gebruikt men meestal steenen, zand, ijzer of ander meteriaal, dat men bij de hand heeft. Het belasten en later het ontlasten van de brug is natuurlijk een tijdroovend en zwaar werk. Bij een brug tusschen Manchester en Liverpool heeft men nu zeer eenvoudig water als proeflast gebruikt. Aan beide zijden der 17 M. lange en 4 M. breede brug heeft men hooge dammen van klei aangebracht en de tusschenruimte vol water gepompt. Een waterhoogte van 45 c.M. was voldoende voor het vereischte gewicht, dat 450 kg. per vierk. M. is. Daarna liet men het water weer in de rivier terugstroomen. Behalve de weinige kosten en snelheid heeft deze methode nog voor, dat de last gelijkmatig verdeeld is, hetgeen bij steenen enz., onmogelijk is.

Vacante Betrekkingen.

— Opzichter of Teekenaar, bij de gemeentewerken te Rotterdam. Sollicitatiën schriftelijk bij den Directeur der gemeentewerken, vóór of op den 10den Juli 1912. (1)

— Tijdelijk Waterbouwkundig Opzichter-Teekenaar, op een bureau van gemeente-werken, voor bestekken, ontwerpen en begrootingen. Salaris f 125 tot f 150 per maand. Sollicitaties onder letter G. H. aan het Bureau van „De Ingenieur" te 's Gravenhage. (1)

— Bouwkundige, Opzichter-Teekenaar, in een plaats dicht bij Alkmaar, in staat te ontwerpen en te detailleeren, tevens kunnende landmeten en waterpassen en bekend met wegen. Salaris f 100 per maand. Brieven en afschriften bij den Boekh. W. J. v. Hoogstraten, Noordeinde 98, Den Haag, onder No. 231. (1)

— Klerk-Teekenaar bij het Gemeente-Electriciteitsbedrijf te Haarlem. Salaris f 800 tot f 1000. Sollicitatiebrieven aan de directie van genoemd bedrijf voor 1 Juli a.s. (1)

HINSE & VAN ELLINKHUIZEN. Uitvoering van werken in Gewapend en Ongewapend Beton
Nassaukade 504. Telef. 1258. AMSTERDAM.
Voorl. Ontwerpen en Begrootingen gratis.

— Opzichter Bouwerk, direct in een Zaak op bouwkundig gebied, gewend met werklieden om te gaan. Salaris f 80 per maand met vooruitzichten. Br. lett. Z 35. Alg. Adv.-Bur. Rouma en Co., Heerengr. 226, Amsterdam. (1)

— Constructie-Teekenaar, aan de Hilversumsche IJzergieterij en Machinefabriek Ensink & Co., Hilversum. (1)

— Leeraar in Handteekenen aan de Vakteekenschool te Zwijndrecht. Sollicitaties etc. vóór 8 Juli a.s. aan den Directeur der school J. M. Hoffmans te Zwijndrecht. (1)

— Leerares Teekenen, a.d. Haarl. Huish. en Ind. Sch. met acte m. o., (m. k) Inl. verstr. de Dir. cc. Schriftelijke aanm. b. d. Secr.se. Mej. C. H. Schleper, Nieuwe Gracht 42, Haarlem, vóór 15 Juli a.s. (1)

— Leeraar voor Hand- en Vormteekenen voor Meubelmakers en Timmerlieden, aan de Ambachtsschool te Tilburg. Aanvangssalaris f 900 per jaar. Sollicitatiestukken voor 6 Juli e.k. aan de Ambachtsschool Spoorlaan 144, te Tilburg. (1)

— Leeraar in het Hand- en rechtlijnig Teekenen, aan de Gemeentelijke Hoogere Burgerschool te Eindhoven. Aantal lesuren per week voorloopig 9. De verordening op de salarissen wordt op aanvraag toegezonden. Zich aan te melden bij den Burgemeester vóór den 10en Juli e.k. (1)

— Volontair Gem. Gasfabriek. Eindexamens 3- of 5-j. H. B. S. gewenscht. Condities later te bepalen. Br. lett. T A 689. N. v. d. Dag. (1)

— Opzichters bij de Nederlandsch-Indische Spoorweg-Maatschappij. Zie adv. in dit No. (1)

— Twee Lijnopzichters bij de Semarang—Cheribon Stoomtram-Maatschappij, bij den dienst op Java, niet ouder dan 30 jaren. Aanvangsbezoldiging tot f 250 per maand, met opklimming tot f 450. Een sollicitatieformulier ter invulling aan te vragen, ten Kant. van de Directie van de Maatschappij, Jan Pietersz. Coenstraat 4, te 's-Gravenhage. (1)

— Leeraar voor het Handteekenen aan de Burgeravondschool te Rotterdam. Bezoldiging minimum Fl. 45.—, maximum Fl. 60.— per cursus voor elk wekelijksch lesuur. Het onderwijs wordt gegeven van begin September tot ultimo Maart, des avonds tusschen 6 en 10 uur. Stukken vóór 4 Juli aan Burgemeester en Wethouders. (1)

— Leeraar in het Handteekenen aan de Avond-Ambachtsschool, Westerstraat 187, van de Maatschappij voor den Werkenden Stand, te Amsterdam, acte M² of Ma. Benoeming voor een winter. Sollicitatiestukken tot 3 Juli bij den Directeur, C. Zander. (1)

— Bouwkundig Opzichter en een dito Teekenaar, bij G. Beltman A.Gzn., architect te Enschede. (1)

— Onder-directeur van Gemeentewerken te Samarang, salaris f 350.— p. m. met verhoogingen, maximum f 650.— p. m. Vrije overtocht, met wettig gezin, eerste klas, vrije overtocht bij eervol ontslag na minstens vijf jaar dienst. Vergoeding voor uitrustingskosten f 1000.—. Op aanvraag wordt afdruk der overige benoemingsvoorwaarden toegezonden door het Bureau van «de Ingenieur» te 's-Gravenhage. (2)

— Bouwkundig Opzichter bij de werken aan de a. s. Friesche Landbouwtentoonstelling. Schriftelijke aanbieding aan het bureau «Landbouwhuis», Leeuwarden. (2)

— Opzichter, voor den bouw van het Armhuis te Harlingen. Salaris f 75 per maand, duur ongeveer 4½ maand. Aanmelding bij den civiel-ingenieur F. H. Bakker, te Harlingen. (2)

— Technisch algemeen ontwikkeld Persoon bekend met Vereenigingsleven en in staat een technisch Vereenigingsblad te redigeeren. Salaris voorloopig f 2000.— per jaar, benoeming voor één jaar. Sollicitatiestukken in te zenden onder letters N Z 5893, aan het Advertentie-Bureau D. V. Alta, Warmoesstraat 76/80, Amsterdam. (2)

— Bouwkundig Opzichter-Teekenaar, volkomen zelfstandig. Onmiddellijk in dienst te treden. Duur plm. 9 maanden. Brieven onder lett. A Z, aan Wed. J. Ahrend & Zoon's Industrie- en Handelsvereeniging, Singel 24, Amsterdam. (2)

— Bekwame Teekenaars aan Machinefabriek, voor algemeenen Machinebouw. Br. lett. A E 626, «Nieuws v d Dag» Amsterdam. (2)

— Teekenaar, op een een Architectenbureau te Amsterdam, direct, gewend zelfstandig te werken. Aanbiedingen, onder letters A V E, Nijgh & Van Ditmar's Alg. Adv.-Bur., Amsterdam. (2)

— Werktuigkundig Teekenaar, op een Octrooibureau te s-Gravenhage. Brieven lett. W Z 600, «Nieuws v/d Dag» Amsterdam. (2)

— Teekenaar, op Electrotechnisch Installatie-Bur., bekend met begrootingen. Br. fr., lett. C D 559, «N. v. d. D.», Amsterdam. (2)

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Trottoir-, Terrazzo- en Granlettegels, Trottoirbanden, Kunstgraniet, Drijfsteen, Tennisbanen, enz.

R. TIMMAN. Stoom-Timmerfabriek „DE ATLAS".
— Prijsopgaven worden op aanvraag verstrekt. —
HOUTHAVEN, AMSTERDAM. — Tel. 3905.

WATERBRONNEN, ONTIJZEREN HARDEN
N.V. DIEPBOOR MIJ. „VULKAAN", v/h. J. DE BOER & Co., LEEUWARDEN

G. J. A. TRESTORFF, voorheen G. VAN HEERDE.
AMSTERDAM. Opgericht 1830. — Telefoon 1551.
Brandkasten, Kluisdeuren, Safe-Deposits, etc.

NAAML. VENN. voorh. A. SINGELS Azn.,
DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.

TOCHT-AFSLUITING.
WARMTEBESPARING door
TOURNIQUET deuren.
Garnituur voor gewone deuren of veiligheidsdeuren geheel gereed levert
CRUYFF, AMSTERDAM, N. Z. Voorb.w. 146. Tel. 2701.
Geleverd aan Beurs Amsterdam en Rotterdam, vele Café's en Kantoorgeb.
Prospectus gratis en franco.

A. VAN DE MORTEL, TILBURG.
Fabrikant Cementtegels, -

M. Noorlander, Rotterdam.
Natuursteen-Bouwmaterialen. Koordsingel 132.

A. J. DINGEMANS,
KUNST- EN GROFSMEDERIJ.
op de Tentoonstelling te Brussel Monumentale Tuinhekken.
Telefoon 5098. AMSTERDAM. Overtoom 327.

Staaldraadwarenfabriek „AMSTERDAM"
Haarlemmerweg 329 te AMSTERDAM.
Telef. Interc. 478.
Draadvlechterij.
Fabriek van Hek- en IJzerwerken.

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN. WAAL- EN RUWVORM.

H. J. WESSELS, Amsterdam.
Heerengracht 109-111. — Telef. 1037. — P.O. Box 381.
Handel in Binnen- en Buitenlandsche fijne Houtsoorten.

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

PAPIERSTUC voor PLAFOND- en WANDVERSIERING in alle stijlen en volgens teekening.
Vraagt gratis Brochure en Prospectus aan de Opgericht 1890. - Tel. Int. 3613.
EERSTE NEDERLANDSCHE PAPIERSTUCFABRIEK
VOORHEEN BENNEWITZ & CO. - AMSTERDAM.

47STE JAARGANG. ZATERDAG 6 JULI 1912. No. 27.

DE OPMERKER.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor de Redactie:
Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Adres voor de Administratie:
Regentesselaan 65, 's-Gravenhage.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . f 5.—

Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.

Voor België . . . . . } Uitsluitend bij vooruitbetaling » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS bezorgd zijn: Regentesselaan 65, 's-Gravenhage.

BERICHT.

De steeds toenemende werkzaamheden verbonden aan de gelijktijdige waarneming van de Directie en de Redactie van ons blad, heeft het noodig gemaakt, tot een splitsing over te gaan.

Uit dien hoofde is, met ingang van **1 JULI** j.l., als Directeur van „DE OPMERKER" opgetreden de heer J. VAN DER ENDT Jsz., terwijl de heer P. H. SCHELTEMA de Redactie van ons blad blijft voeren.

Het bureau van de Directie is gevestigd:
Regentesselaan 65, te 's-Gravenhage.
Het bureau van den Redacteur blijft gevestigd:
Stephensonstraat 92, te 's-Gravenhage.

DE DIRECTIE.

De Vakbelangen van den Architect in de Provincie.

Naar aanleiding der beschouwingen over de hangende Fusieplannen in ons nummer van 1 Juni j.l., maakt een onzer lezers ons opmerkzaam op de daarin voorkomende, zijns inziens onjuiste bewering, dat wij maar drie soorten van architecten bezitten en hij vestigt, in verband daarmede, onze aandacht op de bijna gelijktijdig in „De Bouwwereld" verschenen „Aanteekeningen door een architect uit de provincie" de fusie betreffende.

Dit laatste was overbodig want bedoelde aanteekeningen zijn onze aandacht geenszins ontgaan en wat aangaat de drie soorten merken wij bescheidenlijk op, dat wij schreven „minstens" drie soorten. Wanneer men aan het sorteeren gaat, wij geven het gaarne toe, dan kan men, op grond van allerlei fijne onderscheidingen, de architecten in een veel grooter aantal soorten indeelen; het hangt er maar van af op welk standpunt men zich plaatst.

De schrijver van de bovengenoemde aanteekeningen, bijvoorbeeld, maakte een andere hoofdverdeeling namelijk in „groote stads" en „provinciale" architecten en zijn betoog komt in hoofdzaak hierop neder, dat hij vreest, dat hij het tot stand komen eener fusie, niet alleen de gemengde vereenigingen als Bouwkunst en Vriendschap en Architectura et Amicitia, maar inzonderheid de provinciale architecten in het gedrang zullen komen.

Alvorens nader op zijne beschouwingen in te gaan merken wij op, dat wij niet alleen stonden in de meening, dat thans eerst het moeilijkst deel van de taak der fusie-commissie aan de orde is gekomen. Terecht merkt de schrijver in „de Bouwwereld", doelende op de opdracht tot het uitwerken der statuten, ongeveer hetzelfde op, wat wij schreven op bladz. 170 bovenaan en zegt hij:

„Dan zullen de bezwaren zich eerst recht doen gevoelen. Het is niet zoo moeilijk om eenige algemeene beginselen op te stellen, maar de uitwerking der onderdeelen brengt de verschillen aan den dag. Menige zaak waarover men het in groote trekken eens was en waarvan de algemeene wenschelijkheid beaamd werd, is ten slotte afgesprongen omdat over vele detailskwesties onoverbrugbare oneenigheden bleven bestaan en de som dier kleine verschillen meer gewicht

bleek te bezitten dan de enkele punten van groote eensgezindheid".

Maar nu de quintessens van zijn betoog, de positie van de provinciale architecten, daarvan schrijft hij:

„Deze hebben, laat ons dit op den voorgrond stellen, zeer weinig nut en genoegen van het lidmaatschap eener bouwkundige vereeniging, zonder dat zij er zich onevenredige reis- en verblijfkosten voor getroosten. Dat voegt velen niet. Het resultaat is dat de provinciale architecten aldus staan buiten „de beweging". Velen hebben dan ook overwogen dat het voor hen veel voordeeliger is zich te abonneeren op een neutraal Nederlandsch en een paar goede buitenlandsche vakbladen om op de hoogte te blijven van wat in hun vak omgaat. De vergaderingen der vereenigingen kunnen zij niet bijwonen, de boekerijen en leestafels kunnen zij niet bezoeken (daargelaten nog dat deze uit gebrek aan beschikbare fondsen betrekkelijk weinig om het lijf hebben) en zij zullen overwegen dat een groot deel hunner contributiepenningen wordt besteed aan administratiekosten, etc."

„In het vereenigingsleven worden de lakens uitgedeeld door enkele „groote stads"-collega's. De maatstaf nu die deze voor het begrip „architect" willen en kunnen gebruiken is in de provincie niet bruikbaar. Daar bestaan andere omstandigheden, waarmede doorgaans geene, of althans niet voldoende rekening wordt gehouden."

Ofschoon er een vijf en twintigtal jaren geleden nog niet van vakbelangen en vakvereenigingen werd gesproken in den zin, welke thans daaraan gehecht wordt, was de toestand toenmaals reeds precies als hij in het bovenaangehaalde omschreven wordt en als wij nog eens vijf-en-twintig jaren verder zijn zal de provinciale architect wellicht nog ervaren, dat hij in vele opzichten achterstaat bij zijn collega's in een der hoofdsteden, daarin zal een fusie zelfs weinig verandering brengen. Wat de schrijver der aanteekeningen verder nog aanvoert, om de moeilijkheden te schetsen, waarmede de architect in de provincie te kampen heeft, zullen wij niet alles hier in extenso overschrijven. Het vooroordeel tegen den duren architect, wiens optreden, naar men meent, altijd de bouwkosten met minstens 5 % verhoogt, de concurrentie van den timmerman-bouwkundige, de ondervinding, die men nu en dan opdoet, dat een profeet niet geëerd is in zijn vaderland, de geringe gelegenheid, om door groote werken naam te maken, de moeilijkheid (volgens den schrijver onmogelijkheid), om het honorarium te handhaven op het door de tabel vastgestelde peil, deze dingen zijn bekend genoeg en al weet men daarvan ook in de groote steden mede te spreken, het valt niet te ontkennen, dat daar de positie van den architect sterker is, dat hij daar tegenover die moeilijkheden beter kan optreden en dat dus zeer waarschijnlijk de voordeelen eener fusie in hoofdzaak aan de positie der architecten in de groote steden ten goede zullen komen; maar wat de collega's in de provincie aangaat meent de schrijver der aanteekeningen: „Welnu, zal de fusie tot stand komen, en het begrip bouwkundige vakvereeniging daarin in verscherpten vorm worden vastgelegd dan staan velen der provinciale architecten voor de groote kans, dat zij niet kunnen voldoen aan de gestelde normen van „architect" zooals die door een kleinen kring van collega's — die onder gunstiger omstandigheden werkend, ze voor zich zelf kunnen toepassen — worden doorgedreven."

Wat de schrijver hier opmerkt is inderdaad niet denkbeeldig. De bestaande omstandigheden leiden er toe, dat nu reeds de architect in de provincie in vele opzichten beschouwd wordt als een minderwaardige, helaas maar al te vaak door zijn eigen groote-stads-collega's. De nieuwe vakvereeniging zal het begrip „architect" scherp moeten omlijnen en o. i. zeer weinig kunnen afwijken van de normen, die thans gelden bij den Bond van Nederlandsche Architecten en het gevolg zal niet anders kunnen zijn, dat de meerderheid der provinciale architecten, als niet aan die normen kunnende voldoen, buiten de vakvereeniging wordt gesloten en daarmede haar minderwaardigheid min of meer officiëel zal zien vastgesteld.

Dit is zeker geen zeer aangenaam vooruitzicht voor de provinciale architecten, waaronder er velen zijn, die in vakkennis geenszins achterstaan bij de collega's in de groote steden, wier opvattingen uit een oogpunt van kunst even hoog staan, maar wier bescheiden werkkring hun geen gelegenheid biedt, met hun werk reclame en naam te maken. Niet enkel de meer vooraanstaande bouwmeesters in de groote steden, en de hoofdambtenaren in Rijks- of Gemeentedienst maken de bouwkunst van een land of van een tijd, maar de architect der provincie heeft daaraan een niet onbelangrijk deel.

Wanneer de fusie beoogt samensmelting, vereeniging, tot verheffing van den architectenstand, moet zij op een mislukking uitloopen, wanneer zij ten slotte zou voeren tot splitsing, tot vereeniging van een klein clubje uitverkorenen en uitsluiting van een groote categorie, welker vakbelangen tot heden verwaarloosd werden en die zeker met evenveel recht aanspraak maakt op een collegiale behartiging van die belangen.

Maar de Architectenbond dan, is deze niet nu reeds te beschouwen als zulk een clubje van uitverkoren meesters? In zekeren zin wel, maar dit neemt niet weg, dat wij het optreden van dien bond indertijd met ingenomenheid hebben begroet en van zijn werkzaamheid nog steeds goede verwachtingen koesteren. De Architectenbond is als een kind des tijds op zeer natuurlijke wijze uit de omstandigheden geboren. Al is de kans gering, dat hij in een kort tijdsverloop tot een machtig lichaam zal groeien, hij is op een vrij zuiveren grondslag gefundeerd.

Daaraan te tornen komt ons weinig raadzaam voor.

De bond bestaat nu eenige jaren, heeft reeds een verleden, en bevat in zich de kiem, waaruit mettertijd wellicht een machtige vakvereeniging van alle Nederlandsche architecten kan voortkomen, een vereeniging waarin met de wenschen en belangen van alle bouwmeesters gelijkelijk rekening kan worden gehouden.

Waarom moet er nu door middel van fusie een toestand worden geschapen, die onvermijdelijk moet leiden tot splitsing in plaats van samensmelting, die niet anders tengevolge kan hebben dan het bevorderen van den verfoeilijken clubgeest, die reeds zooveel onheil gesticht heeft in ons vereenigingsleven en daar nog welig tiert?

Reeds bij een vroegere gelegenheid merkte een grappenmaker op: „van fusie komt ruzie", en het is er toen ook van gekomen, ten minste tot de gewenschte overeenstemming is men niet mogen geraken.

Wat het nu geven zal, daarvan is weinig te zeggen. Wij blijven nog hopen, dat uit de pogingen der fusiecommissie iets voort zal komen, dat strekken kan meer eenheid in het vakvereenigingsleven der architecten te brengen, maar wij erkennen, dat toen wij destijds deze verwachting uitspraken, door ons te weinig gedacht is aan de belangen der provinciale architecten, waarop de schrijver in „de Bouwwereld" de aandacht vestigde.

Zijn collega's mogen hem daarvoor erkentelijk zijn maar de fusiecommissie verzuime niet notitie te nemen van hetgeen hij schreef en vooral van hetgeen men ook tusschen de regels zijner aanteekeningen lezen kan.

Museum van Oudheden te Rotterdam.

Het verslag over 1911 van het Museum van Oudheden, door den directeur, den heer A. Hoynck van Papendrecht, is in druk verschenen. De „Nieuwe Rott. Courant" ontleent er het volgende aan.

„Hoewel het bezoek ten gevolge van de buitengewoon fraaie weersgesteldheid gedurende den geheelen zomer niet zoo druk was als in vorige jaren, kwamen er toch in het geheel 12.623 personen, wat voorzeker een zeer bevredigende uitkomst mag genoemd worden. Tegen den toegangsprijs van 5 cent bezochten 10.720 personen het museum; verder kwamen er 670, die houders waren van jaarkaarten; eenige vereenigingen met een totaal van 61 leden genoten van de gelegenheid om tegen betaling van 1 cent per persoon de verzamelingen te bezichtigen; een aantal klassen van openbare en bijzondere scholen bezochten het museum kosteloos, met een totaal van 1172 leerlingen. Met deze kostelooze openstelling is dus nog niet het doel bereikt een veel grooter aantal schoolklassen te trekken; immers in het jaar 1910, toen van dergelijk bezoek nog entree werd geheven, hebben 1608 leerlingen van scholen en leden van vereenigingen van die goedkoope gelegenheid gebruik gemaakt. Zeer gunstig heeft de nieuwe maatregel gewerkt, dat het museum ook des Maandags tegen den toegangsprijs van 5 cent (vroeger 25 cent) kon bezichtigd worden; het bezoek op Maandagen was aanmerkelijk drukker dan in andere jaren.

Sedert het museum in April 1905 voor het publiek toegankelijk werd gesteld, was het op 31 December 1911 in het geheel bezocht door 101.485 personen.

Het Koninklijk Nederlandsch Genootschap voor Munt- en Penningkunde hield dit jaar zijne jaarlijksche vergadering te Rotterdam en wel op 19 Juni. Na afloop dier bijeenkomst bezochten de aanwezige leden het museum en vertoefden daar geruimen tijd, waarbij de afdeeling gedenkpenningen zeer de aandacht trok.

Daar de verzamelingen voortdurend werden aangevuld, deed het gebrek aan plaatsruimte, waarop reeds in vorige jaarverslagen herhaaldelijk is gewezen, zich in het afgeloopen jaar alweder in sterke mate gevoelen. Veel van het nieuw verworvene moest in depot worden gebracht; ook was het noodzakelijk vele tot nu toe wel tentoongestelde zaken in depot te brengen om plaats te maken voor nieuwe aanwinsten; en zulks zal ongetwijfeld ook in volgende jaren moeten geschieden. Intusschen dient er op gewezen te worden, dat de toestand van de meeste in depot gebrachte voorwerpen op den duur achteruitgaande is.

Het opstellen van nieuwe aanwinsten in de museumlokalen vereischt ontzettend veel arbeid, daar die opstelling telkens het verplaatsen en anders ophangen van vele voorwerpen tengevolge heeft. Het kost veel zorg en inspanning al die reeds aanwezige voorwerpen dan zoo te plaatsen, dat de bezoeker de tentoongestelde stukken zoo goed mogelijk in oogenschouw kan nemen. Het moet helaas gezegd worden, dat zulks, niettegenstaande veel moeite en overleg, niet altijd mogelijk is. De bezoekers klagen dan ook dikwijls over de onmogelijkheid om vele stukken met goed gevolg te bestudeeren.

Het Museum van Oudheden bevat, behalve de vele voorwerpen, welke als geschiedkundige herinneringen worden bewaard, ook uitgebreide verzamelingen op het gebied van kunstnijverheid uit vroegere eeuwen.

Zoo is de verzameling beeldhouwwerk in steen inderdaad belangrijk te noemen, doch helaas is daarvan zeer veel niet tentoongesteld of, in andere gevallen, slechts ten deele zichtbaar. De verzameling beeldhouw-, snij- en steekwerk in hout is met kostbare voorwerpen aangevuld, die echter ook niet altijd naar wensch geplaatst konden worden. Verder staan talrijke grootere stukken in depot, welke uitstekend geschikt zouden zijn tot het inrichten van een serie vertrekken in de verschillende stijlperioden, zooals fraai bewerkte schoorsteenen, deuren en andere fragmenten, alsook geheele wandbetimmeringen.

Het smeed-, drijf- en gietwerk is eveneens niet onbelangrijk aangevuld. Het laatste vooral door aanwinst van zeer vele 17de-eeuwsche, fraai bewerkte schoorsteenplaten, welke zoo bij uitstek geschikt zijn om een beeld te geven van het hooge standpunt, door de gietkunst in vroegere eeuwen ingenomen. Telde het museum bij den aanvang, in 1905, nog slechts een dozijn dergelijke platen, thans bezit het er niet minder dan zestig stuks, alle met verschillende voorstellingen. Intusschen was het niet mogelijk deze fraaie voorwerpen bijeen te plaatsen en zoodoende den museumbezoeker een overzicht te geven van wat er is; zij staan over vier zalen verspreid en missen veelal het juiste licht om hunne mooie vormen goed te doen uitkomen.

Verschillende deskundigen op het gebied van medailleerkunst verklaarden, onder andere bij gelegenheid van het bovenvermelde bezoek op 19 Juni, dat onze penningverzameling vele merkwaardige stukken bevat.

De verzameling decoratieve tegels is vooral in de laatste twee jaren dermate aangevuld, dat zij thans uitstekend geschikt zou kunnen zijn om een volledig beeld te geven van hetgeen hier te lande voorheen is vervaardigd, te beginnen met den bloeitijd van dat product in den aanvang en in den loop van de 17de eeuw tot aan den tijd van verval en ondergang in de eerste helft van de 19de. Zulks is voor Rotterdam van des te grooter belang, omdat het tegelbakkersbedrijf hier ter stede van den aanvang af is uitgeoefend; en hoewel men nu eenmaal spreekt van Delftsche tegels, omdat in Delft dit bedrijf tot grooten bloei is gekomen en aldaar een veel grooter aantal plateel- en tegelbakkerijen heeft bestaan dan in andere steden, kan men evenwel overtuigd zijn dat zeer vele, wellicht het leeuwenaandeel, der in oude Rotterdamsche gebouwen zoo menigvuldig voorkomende tegeltafereelen en andere decoratieve tegels niet in Delft zijn vervaardigd, maar in de te Rotterdam bestaan hebbende tegelbakkerijen van de Wijtmansen, de De Meyers, de Backhuijsens, de Luffneu's, Colonia, de Aelmissen en andere meestertegelbakkers. De goed geteekende tegeltafereelen van den Rotterdamschen plateelschilder Cornelis Boumeester vindt men niet alleen hier te lande, maar ook in vele buitenlandsche musea onder de beste der als Delftsche tegeltableaux bekend staande stukken. Het Rotterdamsche Museum van Oudheden bevat een schat van decoratieve tegeltjes met typische voorstellingen van krijgslieden te voet en te paard, van ambachtslieden, koopvrouwtjes, spelende kinderen, walvisch- en haringbuizen, of versierd met tafereelen uit de bijbelsche geschiedenis, met gestyleerde bloemen, bloemvazen, bloemruikers, of met vogels, viervoetige dieren, visschen en zeegedrochten. Daar zijn vooral onder de polychrome tableaux en ook onder de veelkleurige losse tegeltjes exemplaren met een gloed van schitterende kleuren, die prachtige wandversieringen zijn geweest van de Hollandsche woningen uit de Gouden Eeuw. Groot is de verscheidenheid der in het museum aanwezige exemplaren van de bekende kolommen van tegels, welke de overhangende schoorsteenmantels schenen te ondersteunen; alle in paarse kleur en veelal op de basementen versierd met koddige tafereeltjes. Talrijk zijn ook de patronen van uit allerlei figuren en randwerk bestaande tegelbekleeding, die veelal in keukens en andere vertrekken voorkwamen.

Al de hier terloops genoemde verzamelingen op het gebied van kunstnijverheid komen intusschen in ons museum niet tot hun recht. Voor zoover er ruimte bestond ze ten toon te

stellen, zijn verschillende omstandigheden, zooals de geringe hoogten der lokalen, het niet overal goed invallen van het licht, maar vooral het groote gebrek aan voldoende ruimte, even zoovele oorzaken, die verhinderen de voorwerpen van één soort bijéén op te stellen. Zij staan of hangen verspreid, omdat ze alleen dáár geplaatst konden worden, waar hunne afmetingen geen beletsel waren voor plaatsing. Een duidelijk overzicht kan den museumbezoekers dus van de meeste onzer verzamelingen niet gegeven worden.

De eenige mogelijke oplossing zal zijn, dat een flink gebouw wordt gesticht, dat ruimschoots gelegenheid biedt, om al de in het museum van Oudheden aanwezige verzamelingen naar den eisch onder te brengen, en dat er bovendien op berekend is in vervolg van tijd ook al datgene te bevatten, wat door schenking of aankoop in de toekomst zal kunnen worden verkregen. Het is werkelijk een dringende behoefte voor de groote en bloeiende stad Rotterdam een gebouw te bezitten, waarin hare rijke verzamelingen van voorwerpen van geschiedenis en van kunstnijverheid op waardige wijze kunnen worden gehuisvest. Men onderschatte dit belang niet."

Vereenigingen.

KONINKLIJK INSTITUUT VAN INGENIEURS.

Het Kon. Inst. v. Ing. hield dezer dagen te Utrecht een feestvergadering, welke o.a. werd opgeluisterd door een voordracht van den heer P. J. Post van der Steur, kapitein der genie, welke vooraf met een groot aantal afbeeldingen en plattegronden in „De Ingenieur" was opgenomen en inhoudt een overzicht van de ontwikkeling van den kazernebouw zoomede een beschrijving van het nieuwe kazernement voor het regiment genietroepen te Utrecht.

Alvorens den ontwikkelingsgang van den kazernebouw nader te beschouwen, behandelt de heer Post van der Steur enkele daarbij op den voorgrond tredende vraagpunten betreffende de wijze van legering in het algemeen, de typen van de gebouwen, enz.

Aanvankelijk paste men toe het systeem van de z.g. massalegering, d.w.z. centralisatie van alle lokaliteiten in één groot gebouw, welk systeem wegens de daaraan verbonden hygiënische nadeelen langzamerhand vervangen is door het paviljoenstelsel, waarbij de woonlokalen en de dienstlokalen in afzonderlijke gebouwen zich bevinden; naar dit stelsel, waarbij de decentralisatie naar omstandigheden of inzichten min of meer doorgevoerd is, worden thans nagenoeg overal de kazernes gebouwd.

Bij de toepassing van de massalegering werden de groote kazernes dikwijls gebouwd met gesloten binnenplaats (vierkant type); om hygiënische redenen ging men over tot het lineair type, al dan niet met vleugels, welke meestal lager zijn dan het voor- of hoofdgebouw. Bij de toepassing van het paviljoenstelsel zijn geen groote, massale gebouwen noodig, en is het vanzelf sprekend, dat slechts lineaire gebouw-typen worden gebezigd. Bij beide typen treft men aan een indeeling van het gebouw volgens het z.g. blok- en volgens het corridor-systeem. Bij het bloksysteem komen geen gangen voor; de kamers grenzen veelal aan portalen, en talrijke trappen geven toegang tot de verdiepingen, terwijl in de volgens het corridor-systeem ingerichte gebouwen weinig trappen worden gebezigd en in de communicatie door gangen wordt voorzien.

Alsnu volgt een overzicht van de ontwikkeling van den kazernebouw, allereerst in het buitenland. In Frankrijk heeft in de 17de eeuw Vauban de beginselen voor den kazernebouw aangegeven, welke tot in het midden van de vorige eeuw, zij het in eenigszins gewijzigden vorm, ook in andere landen gehuldigd bleven. Sedert wordt bij den bouw van kazernes meer en meer toegepast het paviljoensysteem dan wel het barakkensysteem van den Franschen ingenieur Tollet.

De kazernebouw hier te lande volgde denzelfden ontwikkelingsgang als die in het buitenland, zij het niet met zulke rassche schreden. Men heeft slechts bedachtzaam de nieuwe banen gevolgd, om tenslotte te komen op het thans bereikte standpunt, dat de vergelijking met andere landen zeker kan doorstaan.

Van de nieuwere kazernes hier te lande zijn die te Amersfoort, Assen, Groningen, Breda, Nijmegen en Ede nog van het massalegering-type, al is bij een enkele (infanteriekazerne te Breda) reeds een begin van decentralisatie merkbaar.

Een overgang naar de gedecentraliseerde bouwwijze vormen de in 1907 te Ede gebouwde kazernes voor de veldartillerie en voor de cavalerie. De zuivere paviljoensbouwwijze wordt voor het eerst aanvaard bij den bouw van de kazerne voor het regiment genietroepen te Utrecht en wordt thans ook toegepast voor de nieuwe infanteriekazernementen te Harderwijk en Venlo, voor die van de cavalerie te Breda en te Tilburg, zoomede voor de kazerne voor de Koloniale reserve te Nijmegen.

Hierna volgt een meer uitvoerige beschrijving van het kazernement voor het regiment genietroepen te Utrecht.

Ter weerszijden van een 144 meter lange en 65 meter breede appèl- en exercitieplaats liggen 4 logiesgebouwen, elk bestemd voor 2 compagnieën, die daarin geheel afzonderlijk van elkaar zijn gehuisvest. Wijders vindt men op het 6.6 H.A. groote terrein nog afzonderlijk gelegen: bureelgebouw, cantinegebouw, wapenmagazijn, schoolgebouw, keukengebouw, bergplaats, badgebouw, werkplaatsen en loodsen, wachtgebouw, dubbele woning en privaatgebouw. Van deze gebouwen wordt de inrichting nader in onderdeelen besproken.

Ten slotte worden vermeld eenige nadere gegevens betreffende de vredesorganisatie van het regiment genietroepen, technische bijzonderheden van den bouw, bouwkosten van het kazernement en vergelijkende opgaven met andere kazernes. De bouwkosten zullen bedragen f 700.000 of per man f 540, ongeveer overeenkomende met datgene, wat voor den bouw van andere kazernes noodig gebleken is.

Ter vergadering deed de heer Post van der Steur alsnog eenige mededeelingen over kazernebouw, in het bijzonder over de algemeene bouwwijze en de algemeene hygiënische eischen, waaraan daarbij moet worden voldaan, zoomede over enkele vraagpunten, welke meer betrekking hebben op de legering van den soldaat.

Prijsvragen.

PRIJSVRAAG voor een kleine affiche door de VEREENIGING tot behoud van NATUURSCHOON te PATERSWOLDE bij Groningen.

Goedgekeurd bij Koninklijk Besluit van 25 Mei 1912, No. 56.

Programma.

Het Bestuur der Vereeniging tot behoud van Natuurschoon te Paterswolde verlangt het ontwerp voor eene kaart, die opgehangen kan worden in stations, hotels, café's, enz., om daardoor de aandacht te vestigen op Paterswolde's natuurschoon en ook op Paterswolde als aangenaam zomerverblijf.

De teekening moet zijn op 1½ maal de ware grootte, geschikt voor reproductie, bij voorkeur in twee, desnoods in drie kleuren.

De papiermaat van de kaart moet ongeveer 40 × 50 c.M. zijn.

Het ontwerp moet geschikt zijn, om, verkleind, als sluitzegel te dienen.

De bekroonde ontwerpen worden het eigendom van de Vereeniging voor Natuurschoon te Paterswolde; de niet-bekroonde worden teruggezonden.

Het Bestuur der V. v. N. te Paterswolde behoudt zich het recht voor de inzendingen tentoon te stellen.

De eerste prijs zal f 100.— bedragen, de tweede f 50.—, de derde f 25.—.

De laatste prijs zal worden uitgekeerd voor het ontwerp, waarop door het publiek, dat daarvoor een stembiljet ontvangt, de meeste stemmen worden uitgebracht.

De jury, die de beide andere prijzen kan toekennen, is gerechtigd om, indien naar haar oordeel geen der ingekomen ontwerpen voor den 1sten prijs voldoet, het totaal bedrag dezer prijzen onder de inzenders van eenige der beste ontwerpen te verdeelen.

De jury, bestaande uit de H.H. J. A. Mulock Houwer, directeur Gemeentewerken, D. de Vries Lam, directeur Academie „Minerva", beiden te Groningen en C. W. Nijhoff, directeur Kunstnijverheidsschool „Quellinus", Amsterdam, kan de voorwaarde tot kleine wijzigingen in het ontwerp voor de uitvoering verbinden aan het toekennen van den eersten prijs of aan de keuze van het te reproduceeren ontwerp.

De ontwerpen moeten plat verpakt, op carton geteekend of opgezet op carton van ongeveer dezelfde grootte als de teekening, vrachtvrij ingekomen zijn vóór of op 1 October 1912 aan het Handelsadres van den Secretaris te Groningen, Westerkade No. 8.

De ontwerpen moeten voorzien zijn van een motto en vergezeld gaan van een correspondentie-adres, waarheen de niet-bekroonde teekeningen teruggezonden kunnen worden, zoomede van een gesloten enveloppe, voorzien van hetzelfde motto en inhoudende opgave van naam, beroep en adres van den ontwerper.

Namens het Bestuur voornoemd:
J. E. SCHOLTEN, Voorzitter (Groningen).
B. WIGERSMA. Secretaris. (Paterswolde).

Paterswolde, Juni 1912.

PROGRAMMA voor een GEVELWEDSTRIJD TE GRONINGEN, te houden in 1912.

Vanwege „De Centrale", Vereeniging tot Bevordering van den bloei van Groningen en de „Vereeniging tot Bevordering der Bouwkunst", zal bij wijze van Gevelwedstrijd, in één der laatste maanden van het jaar 1912 eene beoordeeling plaats hebben van de nieuw gebouwde en de verbouwde gevels, alsmede van gevelcomplexen, welke in het tijdvak 1 October 1909—1 October 1912 binnen de Gemeente zijn uitgevoerd.

Het doel, dat met het uitschrijven van dezen wedstrijd beoogd wordt, is:

1°. het verkrijgen van medewerking in het algemeen bij het streven tot verfraaiing van het uiterlijk aanzien der Gemeente;

2°. het opwekken van den Kunstzin bij het publiek;

3°. het bevorderen der bouwkunst.

In verband met het bovenstaande zal ten aanzien van elk genoemd werk de bouwkunstige waarde beoordeeld worden, beschouwd als onderdeel van het gebouw, dat door dien gevel of die gevels wordt of worden afgesloten.

Bij de beoordeeling zal worden gelet op de bestemming van het gebouw of complex van gebouwen (woonhuis, winkelhuis, etc.).

De beoordeeling zal geschieden door een Jury, bestaande uit de heeren: J. A. Mulock Houwer, directeur der gemeentewerken, D. de Vries Lam, directeur der Academie „Minerva", beiden alhier, en C. W. Nijhoff, directeur der Kunstnijverheidsschool „Quellinus" Amsterdam.

De regelingscommissie voor dezen wedstrijd zal aan de Jury eene volledige lijst verstrekken van de gevels, welke in het opgegeven tijdvak zijn voltooid.

Door de Jury kunnen de navolgende bekroningen worden toegekend:

A. Eerste Prijzen:

1e. Een Verguld Zilveren Medaille aan den ontwerper van den gevel, aan welken door de Jury de meeste bouwkunstige waarde wordt toegekend;

2e. Een Verguld Zilveren Medaille aan hem, voor wiens rekening de bekroonde gevel is gebouwd.

A. Tweede Prijzen:

1e. Een Zilveren Medaille aan den ontwerper van den gevel, aan welken door de Jury na den eerst bekroonden gevel de meeste bouwkunstige waarde wordt gehecht;

2e. Een Zilveren Medaille aan hem, voor wiens rekening de bekroonde gevel is gebouwd.

C. Derde Prijzen:

Eervolle vermeldingen.

Alle medailles zijn geslagen op het stempel van „De Centrale".

De uitslag van de beoordeeling door de Jury zal zoo spoedig mogelijk bekend gemaakt worden in de plaatselijke bladen, in het Weekblad, uitgegeven door de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst en in „Architectura", uitgegeven door het genootschap „Architectura et Amicitia" te Amsterdam.

De uitreiking der medailles aan de bekroonden zal plaats hebben op een nader te bepalen wijze, plaats, dag en uur.

De Regelings-Commissie:
J. E. SCHOLTEN, voorzitte rvan de „Centrale", Voorzitter.
P. VAN DE WINT, voorzitter van de Ver. tot Bev. der Bouwk., Secretaris.

Groningen, Juni 1912.

P.S. Van den wedstrijd zijn uitgesloten alle openbare gebouwen.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 26. De voorbereiding van den Raadhuisbouw te Rotterdam.
De groote Bouwvaktentoonstelling Mei—November 1913.
Mortels voor opgaande muren, door P. F. van der Wallen, Techn. (Vervolg).
De Dambebouwing.
Invloed klimplanten op muurwerk (slot).

ARCHITECTURA No. 26. De Dambebouwing, de prijsvragen. De kunstnijverheidsschool Quellinus (vervolg).
Boekbespreking door Van de Wijnpersse.
Tentoonstelling van Meubileeringen voor arbeiderswoningen in «Ons Huis» te Rotterdam Juni 1912, met afbeeldingen.

DE BOUWWERELD No. 26. Echo's VII. De Dambebouwing te Amsterdam.
De bestrijding van ontsierende reclame.
De Bouwverordening en het Woningvraagstuk. II Over het doel der bouwverordening, door D. E. Wentink (vervolg).

Losse plaat. Landhuis 't Zuidereind te Hilversum, arch. J. H. W. Leliman, b. i.

DE INGENIEUR No. 26. Enkele resultaten met oppervlakcondensatie, door H. Kortlandt Azn. w. i., met afbeeldingen.

Havenaanleg te Rotterdam bewesten Delftshaven, door H. C. Burgdorffer, met afbeelding.

Nog eens «De gespliste telefoonaansluitingen, door Prof. C. L. van der Bilt c. i.

Het spoorweggoederenvervoer te Rotterdam, door A. Plate c. i., met afbeeldingen.

Statische berekening van gewapend beton-regenbakken, door E. A. van Genderen Stort, met afbeelding.

Golfvormige afslijting van spoorstaven, door C. L. M. Lambrechtsen van Ritthem c. i.

17de Nederlandsch Congres voor openbare gezondheidsregeling te Middelburg 21—22 Juni 1912.

TECHNISCH WEEKBLAD (B. v. T.) No. 26. Officieel gedeelte. — Aankondiging van vergaderingen. — Verslagen van vergaderingen. — Ingezonden. — Voorwaarden voor de benoeming van een onderdirecteur der gemeentewerken. — Vragenbus. — Mededeelingen. — Correspondentie.

DE AANNEMER. No. 26. Nederl. Aannemersbond. Jaarlijksche Algemeene Vergadering op 10 en 11 Juli 1912. Agenda, enz.

Van eigen bodem.

Steeds voorwaarts.

DE NEDERLANDSGHE KLEI-INDUSTRIE No. 52. Bepaling van het koolzuurgehalte van rookgassen. — De tentoonstelling van baksteen en andere producten. — Handel en Nijverheid te Leiden in 1911. — Storingen aan den motor.

KLEI No. 13. Het eerste Julinummer van dit tijdschrift geeft een welgeslaagde afbeelding van een hoekje van de baksteententoonstelling, waarbij uittreksels uit de oordeelvellingen der pers over die tentoonstelling. Voorts vindt men hier het eerste gedeelte van een artikel over het Steenbakkersbedrijf in Amerika en als illustratie eenige afbeeldingen van het nieuwe Kurhaus te Zoppat, met korte toelichting. —

DEUTSCHE BAUZEITUNG No. 51. Der Neubau von Rudolph Lepke's Kunstauktionshaus in der Potsdamer-Strasse zu Berlin Arch. Wilhelm Bröker und Adolf Wollenberg, met afbeeldingen en losse plaat. — Die Arbeit der Schelde-Kommission 1907—1911 und der neue Regierungsentwurf fur die Schelde-Regulierung. — Brasilianische Streiflichter, met afbeeldingen. —

No. 52. Ein Vorschlag zur Umgestalting des Theater-Platzes in Dresden von Friedrich Putzer, met afbeeldingen. — Das Körner-Schiller-Denkmal in Loschwitz bei Dresden, arch. Martin Pietzsch, met losse plaat. — Der Neubau von Rudolph Lepke's Kunstauktionshaus zu Berlin (slot) met afbeeldingen. — Die Auswandererhallen der Hamburg-Amerika-Linie in Hamburg, met afbeelding. —

Gemengd Nieuws.

BINNENLAND.

Museum voor Kunstnijverheid.

HAARLEM. Aan de verslagen over 1911 van het Museum en de School voor Kunstnijverheid te Haarlem is het volgende ontleend:

In haar verslag over 1910 heeft de Commissie van de reorganisatie welke het Museum van Kunstnijverheid zal ondergaan, zoodra de lokaliteiten die thans door het Koloniaal Museum worden in gebruik genomen, te harer beschikking kunnen worden gesteld, reeds gedeeltelijk mededeeling gedaan.

Voorloopig wil zij zich dus wat de organisatie betreft tot het meest noodzakelijke beperken en, in zooverre de middelen zulks toelaten, zich slechts met het aanvullen der voorhanden verzameling en de noodige voorbereiding, bezig houden, totdat de tijd zal zijn gekomen, dat een betere rangschikking zal kunnen plaats hebben.

Alleen wil de Commissie nogmaals de aandacht er op vestigen, dat alsdan het voornemen bestaat er naar te streven een leerrijk geheel te verkrijgen, dat vooral als onderwijsmateriaal der in de nabijheid gevestigde of nog te vestigen kunstscholen zal moeten dienen.

De aan het Museum van Kunstnijverheid verbonden boekerij heeft ook dit jaar zeer gunstig gewerkt; zoowel vaklieden, artisten en kunstambachtslieden, studeerenden en onderwijzers van kunst en vakscholen, alsook onderwijzers van andere inrichtingen hebben gretig gebruik gemaakt van de gelegenheid om boek- en plaatwerken in bruikleen te ontvangen.

De bijlage 1912, die 100 nieuwe nummers bevat, werd gedrukt en kan tegen geringe vergoeding bij de directie worden aangevraagd.

Terwijl in 1910 het aantal uitgeleende boek- en plaatwerken 2257 bedroeg, was ditin 1911 2515.

Het Museum is gedurende het jaar 1911 door 7202 belangstellenden bezocht.

Onder de bezoekers waren leerlingen en onderwijzend personeel uit de volgende inrichtingen van onderwijs: leerlingen van de Industrieschool te Haarlem, onder geleide van het onderwijzend personeel; leerlingen van de Industrieschool v. d. Werkenden Stand te Amsterdam, onder geleide van de directrice; leerlingen van de Huishoud- en Industrieschool te Dordrecht, onder geleide van den directeur; leerlingen van de Industrieschool te Rotterdam, onder geleide van het onderwijzend personeel; leerlingen van de Huishoudschool te Amsterdam, onder geleide van het onderwijzend personeel; leerlingen der Kunstnijverheidsschool te Amsterdam, onder geleide van directeur en leeraren; leerlingen van de Ambachtsschool te Leiden, onder geleide van het onderwijzend personeel; leerlingen der Nieuwenhuizerschool te Amsterdam, onder geleide van het onderwijzend personeel; leerlingen eener school te Nieuw Vennep, onder geleide van het onderwijzend personeel; leerlingen van School V uit Haarlem, onder geleide van het onderwijzend personeel.

Aan het begin van het verslag wordt, in een in rouwrand gevat schrijven der commissie, hulde gebracht aan de nagedachtenis wijlen den heer F. M. baron van Lynden.

School voor kunstnijverheid.

Het bouwkundig teekenen kon thans, zooals in het verslag van het vorige jaar werd uiteengezet en in het leerplan 1912 werd opgenomen, worden voorbereid en als een afgerond geheel worden beschouwd, terwijl de gewenschte samenwerking tusschen de bouwkundige en de decoratieve afdeeling verkregen is. Genoemd leerplan kwam gereed en wordt in 1912 beschikbaar gesteld.

In de afdeeling metaalbewerking werden de lessen naar behooren gegeld; de leerlingen hebben zoowel de lessen van het slaan, drijven en ciseleeren als die van het graveeren met het beste gevolg bijgewoond.

In deze afdeeling werd wegens het uitbreiden van het aantal leerlingen eene grootere werkbank geplaatst; de inventaris dezer werkplaats werd eveneens met eene trekbank uitgebreid, zoodat de leerlingen thans zelf de draad trekken, die zoowel voor het emailleeren als voor andere doeleinden wordt gebruikt.

In de afdeeling emailleeren, waarvan de lessen met 1 Januari 1912 zijn begonnen, werd een nieuwe oven geplaatst, die met cokes gestookt wordt, opdat de leerlingen ook deze wijze van branden zouden leeren kennen, terwijl tevens in dezen oven grootere stukken kunnen worden gebrand.

Ook in de afdeeling voor houtbewerking is het aantal leerlingen toegenomen; een deel van hen beoefent de meubelkunst; een ander deel en wel zij, die in de bouwkundige afdeeling werkzaam zijn, het timmervak.

Het lokaal, waarin beide afdeelingen werden ondergebracht, is evenwel te klein voor het aantal leerlingen, reden waarom het meer dan wenschelijk is, dat deze onder-afdeelingen gescheiden worden in twee lokalen, terwijl naast den heer Strijbos, leeraar voor de meubelkunst, een bekwaam timmerman als assisstent de leiding der tweede afdeeling op zich neemt.

De leerlingen van den dagcursus werden in de gelegenheid gesteld zich in de graphische kunsten te oefenen, zoodat zich ook op dit gebied van lieverlede eene afdeeling aan de school zal vormen.

Reeds in de tweede klasse beginnen de leerlingen onder leiding van den heer Jessurun de Mesquita onmiddellijk met de pen naar de natuur, naar planten, bloemen en insecten te teekenen — eene methode, die met het beste gevolg bekroond wordt en in het vervolg op de school in toepassing wordt gebracht; de leerlingen leeren daarbij scherp zien en wennen aan correct werk. — Zij, die in genoemde richting willen doorgaan, kunnen zich vervolgens in de klasse van den hoofdleeraar Lebeau verder oefenen met studiën die in verband staan met de graphische kunsten en tevens de verschillende methoden van reproductie praktisch in toepassing brengen. — Op het oogenblik worden reeds studiën naar de natuur, alsook ornamentale samenstellingen onmiddellijk op steen geteekend en afgedrukt.

Voor de kunstgeschiedenis werd ten behoeve der eerste en tweede klasse een speciale cursus georganiseerd, ten einde de leerlingen in verband met de lessen in geschiedenis, welke zij bij het herhalings-onderwijs ontvingen, een zuiver denkbeeld van de versehillende kunsttijdperken te geven. Hierbij werden ruimschoots lichtbeelden vertoond en werd ernaar gestreefd, aansluiting te verkrijgen met de lessen der 3e en 4e klasse.

De lessen der projectieleer en der perspectief werden eveneens eenmaal per week hervat. Ofschoon als hoofddoel van het onderwijs de praktische richting op den voorgrond treedt, wordt de theorie, in zoo verre zij de praktijk steunt, niet uit het oog verloren.

De commissie was voornemens, bij voldoende deelneming aan de dagleeren- of tweemaal per week les te doen geven in het boekhouden, welke lessen dan buiten de gewone schooluren zouden vallen. Daar zich echter slechts enkele leerlingen daarvoor aanmeldden, kon aan dit voornemen geen gevolg worden gegeven.

Thans zal in deze voorloopig een afwachtende houding worden aangenomen en zoodra de behoefte zich op meer dringende wijze zal doen gevoelen, zal worden getracht, daarin te voorzien. Voor de leerlingen toch is het nuttig en gewenscht eenig begrip van boekhouden te verkrijgen,

daar velen van hen later geroepen zullen worden, hetzij voor eigen rekening, hetzij voor de zaak waarin zij werkzaam zijn, de boekhouding op zich te nemen.

In verschillende afdeelingen van den dagcursus werden de lessen geregeld gegeven en op enkele uitzonderingen na goed bezocht. In den loop van het jaar hebben 164 mannelijke en 73 vrouwelijke, totaal 237 leerlingen, de school bezocht.

Tentoonstellingen te 's-Gravenhage.

Plan 1913.

Naar men vernoemt, zal het grootsch opgevatte en veelbelovende plan van een tentoonstelling van oude en nieuwe kunst en kunstnijverheid hier ter stede in het herdenkings- en vredesjaar 1913 te houden, waarvoor de plannen reeds ontworpen waren en de commissie benoemd was, opgegeven moeten worden, naar aanleiding van bezwaren bij de regeering om het gevraagde subsidie van f 75.000 toe te staan.

Een andere tentoonstelling in het gelegenheidsjaar hier te houden, schijnt daarentegen wel te slagen. Zij gaat uit van de Historische Commissie voor de feestviering 1913, die zich voorstelt de overheersching en vrijwording van Nederland toe te lichten door schilderijen, teekeningen, prenten, drukwerken, curiosa, enz.

Voorzitter van deze tentoonstellingscommissie is generaal G. J. W. Koolemans Beynen, secretaris de heer Th. Morren.

Wat voorts betreft een tentoonstelling van Sport-, Toerisme, toegepaste Kunst, Tuinbouw enz. ontleenen wij aan het verhandelde in de laatst gehouden vergadering van het daarvoor gevormd comité het volgende:

Mr. A. J. A. E. Bik, de voorzitter, deelde mede, dat voor het welslagen van de tentoonstelling allereerst een waarborgfonds van ten minste f 50.000 zal moeten worden bijeengebracht, te verdeelen in 500 aandeelen elk van f 100.

Het tentoonstellingsterrein, waarvoor men, gelijk is gemeld, het oog heeft gevestigd op de gebouwen en den tuin van het Kon. Zoöl. Bot. Genootschap, zou door een brug over de gracht langs den Benoordenhoutschen weg verbonden worden met een open gedeelte van de Boorlaan.

Mocht van voldoende belangstelling blijken, dan is het plan in Juli, Augustus en September van het volgend jaar deze tentoonstelling te houden.

Het programma zou omvatten de volgende groepen:

Rijsport, wielersport, rijwieltoerisme, watersport, lichamelijke opvoeding (voetbal, gymnastiek, cricket, schermen, schietsport enz.), sneeuw- en ijssport, automobilisme, luchtvaart, jacht- en visscherijsport, reisverkeer (met retrospectieve afdeeling), reisliteratuur, reisuitrustingen, hotelwezen met aanverwante vakken van kookkunst, voedingsmiddelen, restaurantbedrijf; verder groepen voor: voorwerpen geschikt voor eereblijken of beloonningen bij wedstrijden; voorwerpen van kunst of kunstnijverheid betrekking hebbende op sport of toerisme.

De bedoeling is deze tentoonstelling niet uitsluitend te binden aan de plaats, waarop zij zal verrijzen, maar haar tevens te doen zijn een middenpunt, waaromheen zich allerlei wedstrijden als anderszins met de tentoonstelling verband houdende, kunnen groepeeren.

De samenstelling van het dagelijksch bestuur hebben wij reeds medegedeeld.

Het algemeen bestuur zal worden gevormd door de voorzitters van de verschillende tentoonstellingsgroepen hierboven vermeld.

Bij acclamatie werd besloten den heer E. Deen, die zich thans te Rome bevindt als regeeringsvertegenwoordiger op het congres voor lichamelijke opvoeding aldaar, uit te noodigen als president van het algemeen bestuur op te treden.

Tot voorzitter van groepsvertegenwoordigende commissiën werden benoemd de heeren C. E. Hartink (ijsclub), Jhr. Boreel te Alphen, (visscherijsport), Frederiks (retrospectieve reisafd.), mr. A. Ferf, J. Jurriaans Kok (toegepaste kunst), F. Arntzenius, kunstschilder, (kunstnijverheid), A. Blankenhagen, (Koloniale Kunstindustrie betreffende sport).

Nog werden ingesteld verschillende bijzondere commissies voor de financiën, van advies, voor de persaangelegenheden, technische zaken, van ontvangst, voor de muziek en voor expeditie.

De bedoeling is later een eere-comité uit te noodigen voor deze tentoonstelling, waarvan gelijk de voorzitter deed uitkomen, niet alleen de herdenking van Neerlands Onafhankelijkheid, maar ook bevordering van de sport naast ontwikkeling der belangen van het vreemdelingenverkeer, eene bevordering, die past aan de Residentie als plaats van den zetel van het Vredespaleis.

Een nieuwe schouwburg te Amsterdam.

Naar wij vernemen, is de heer F. Stoel, die naar men weet het voornemen koestert een nieuwe schouwburg te Amsterdam te bouwen, thans in zeer ernstige onderhandeling omtrent den aankoop van gronden, waarop hij het nieuwe theater wil doen bouwen. Er bestaat gegronde hoop dat de onderhandelingen zullen slagen.

Alleen kunnen wij mededeelen, dat het terrein waarover de besprekingen gaande zijn, in het oostelijk gedeelte van de stad, echter niet ver van het centrum, is gelegen.

Wij zijn in de gelegenheid gesteld kennis te nemen van de plannen en ontwerpen van den nieuwen schouwburg die door den architect den heer J. London te Haarlem zijn ontworpen.

Het gebouw krijgt een fraaien voorgevel en facade met hooge, ruime vensters die geflankeerd worden door twaalf zuilen, die in zes groepen van elk twee, aangebracht zijn.

Een ruim trappenbordes over de geheele lengte van het gebouw leidt naar een vijftal ingangen voor de stalles, parket, parterre, loges, en verdere benedenrangen, terwijl aan de beide zijden van het eigenlijke hoofdgebouw, de ingangen zijn voor de hoogere rangen.

Het gebouw wordt door een koepelvormig dak gedekt. De inrichting van het theater zal zeer smaakvol zijn, met ruime foyers en koffiekamers. Het tooneel wordt flink diep met ruime coulissen, terwijl tevens achter het tooneel een ruime gang gedacht wordt, waarin eventueel optochten kunnen geformeerd worden.

Het ontworpen theater bevat 2000 zitplaatsen, terwijl de oppervlakte terrein, waarop de schouwburg gebouwd moet worden, 3000 M2. zal moeten bedragen. Het gebouw zal zoowel voor tooneel- als voor operavoorstellingen ingericht worden.

Voorts kunnen wij nog mededeelen, dat de heer Stoel op zal treden als directeur van de nog niet officieel tot stand gekomen maatschappij, die het schouwburggebouw exploiteeren zal.

Het volgend jaar hoopt men den schouwburg tot stand te hebben gebracht.

UTRECHT. B. en W. van Utrecht deelen aan den raad mede, dat zij van de hun d.d. 15 Juni 1911 verleende machtiging om, nadat van rijkswege de Kloostergang wederom in geheel goeden toestand zou zijn gebracht en enkele maatregelen tot beveiliging van het monument zouden zijn getroffen, de beschadigingen, welke daarna mochten worden aangebracht, zoo spoedig mogelijk van gemeentewege te herstellen en de kosten daarvan voor de helft ten laste der gemeente te brengen, geen gebruik hebben kunnen maken, wijl zij op hunne desbetreffende brieven aan den minister van binnenlandsche zaken tot heden geen antwoord ontvingen.

Intusschen heeft dit stilzwijgen geen nadeelige gevolgen gehad. Sinds de Kloostergang verleden voorjaar in orde is gebracht, is van pogingen om wederom schade toe te brengen, weinig of geen kwestie meer. Tweemaal is een glasruitje gebroken, hetwelk onverwijld hersteld is.

Wanneer van den minister antwoord ontvangen zal zijn, komen zij op de zaak terug.

Ook hebben B. en W. zich gewend tot het college van kerkvoogden der Nederl. Herv. Gemeente te Utrecht, in het bijzonder over de kwestie van een eventueele verwijdering van het stovenhok aan den Kloostergang. Blijkens het antwoord is er wel kans dat dit de omgeving ontsierend gebouw en de daarnaast gelegen vergaderzaal van den kerkeraad binnen afzienbaren tijd zullen verdwijnen.

— Bij de Rijks-Waterstaatswerken aan de zeewering te Petten (N.-H.) is men begonnen met de proefneming, om een gedeelte der dijkglooiing bij de z.g. Noordelijke afsluiting over een oppervlakte van 600 vierkante meter te voorzien van gewapend beton volgens het systeem de Muralt.

Het werk wordt vervaardigd onder het toezicht van den heer S. Bos, opzichter bij den Rijks-Waterstaat, en is bij aanbesteding opdragen aan de Maatschappij tot het maken van oeverwerken »systeem de Muralt», te Amsterdam.

Een nieuw riolennet voor Amsterdam.

B. en W. stellen den raad voor hen te machtigen, over te gaan tot de geleidelijke opheffing van het geheele Liernur-stelsel en in de nieuwe stad buiten de Buitensingelgracht en het Loozingskanaal, waar zulks mogelijk is het wisseltonnen- en beerkuilenstelsel op te heffen, naar gelang de daarbij betrokken perceelen voor den afvoer der faecaliën aangesloten worden op de nieuwe rioleering of, waar zulks zonder hinder kan geschieden, op de gewone straatriolen.

Voorts loozingswerken te doen aanleggen voor alle perceelen, welker faecaliënloozing volgens het Liernur-stelsel is ingericht of welke van wisseltonnen zijn voorzien, of op beerkuilen loozen.

B. en W. vragen f 800.000 voor de uitvoering dier werken.

Varia.

DE TERP TE FERWERD.

In verband met het bezoek dat de leden van den Nederlandschen Oudheidkundigen Bond den 6 Juli zullen brengen aan de zeer groote Terp te Ferwerd, ten Noorden van Leeuwarden, heeft de conservator van het Friesch Museum in een lokaal van dat gebouw een overzicht gegeven van de bij de afgraving der terp bereikte oudheidkundige

HINSE & VAN ELLINKHUIZEN. Uitvoering van werken in Gewapend en Ongewapend Beton
Voorl. Ontwerpen en Begrootingen gratis.
Nassaukade 504. Telef. 1258. AMSTERDAM.

uitkomsten. Gelijk bekend laat het Friesch Genootschap sedert 1908 toezicht houden op de afgraving. Een vergroot extract uit het kadastrale plan geeft de juiste ligging der terp aan, terwijl op een afzonderlijken plattegrond met nummers is aangeduid waar de verschillende voorwerpen, thans reeds een duizendtal, zijn opgegraven. In de opgravingskamer is nu van die vondsten eene stelselmatig gerangschikte keurverzameling tentoongesteld. Het oude vaatwerk met geometrisch ornament, dat vooral bekend is uit terpen ten zuiden van Franeker en Harlingen, is te Ferwerd nog niet voor den dag gekomen, waarschijnlijk is het dus ouder dan het in talrijke scherven hier gevonden Romeinsche terra sigillata uit de tweede en derde eeuw onzer jaartelling. Een dier scherven draagt het merk van den o.a. te Rheinzabern werkzaam geweest zijnden pottebakker Comitialis, een merk dat ook voorkomt op een dezer dagen in de naburige terp te Blija gevonden fragment. Het hier te lande zeldzame verbasterde sigillata, uit den tijd van keizer Constantijn, is door drie stukken vertegenwoordigd.

Zeer belangrijk zijn de Saksische vondsten uit omstreeks de 5e en 6e eeuw. Hoewel nog minder talrijk dan te Hoogebeintum en Beetgum toont de reeks van fraaie urntjes en fragmenten van het typisch versierde oude Saksische vaatwerk duidelijk aan dat Saksische kolonisten zich hier vestigden in dezelfde tijden waarin hun stamgenooten naar Engeland trokken. Deze vondsten hebben dan ook in het vorige jaar ten zeerste de aandacht getrokken van Engelsche archaeologen, waarvan een drietal, o.a. een vertegenwoordiger van het Britsch Museum, Leeuwarden hebben bezocht.

Het Frankische vaatwerk uit den Merovingischen tijd is evenals in de andere terpen schaars vertegenwoordigd, het vroeg-Karolingische iets rijker, het latere, uit omstreeks de 9e eeuw, toen Friesland geheel onder Frankisch bestuur gekomen was, betrekkelijk overvloedig en door zeer fraaie kruiken, die aan den Rijn vervaardigd werden.

Verder zijn er nog talrijke, goed versierde beenen kammen, lappen geweven stof, een glazen beker, een zwaard, hengsels van emmers en houten duigen, hakken van hertshoorn waarmede het land werd bewerkt, houten spaden met ijzer beslagen, schaatsen, resten van dieren, waaronder veel koppen van schapen en honden, enz., enz.

Behalve deze zeer vroege vondsten leverde de westelijke voet van de terp een aantal niet minder interessante vondsten uit omstreeks het einde der zestiende eeuw. Op dit gedeelte stond toch het in 1816 afgebroken kasteel Herjuwsma-state, een der meest bekende Friesche stinzen. Hier woonde o. a. Gemme Herjuwsma, wiens onthoofding in 1512 te Leeuwarden, op last van het Saksisch bestuur, zooveel beroering teweeg bracht. Niet minder bekend is de latere bewoner Gemme van Burmania, bijgenaamd „de Stand-Fries", die in 1555 weigerde den eed aan Philips II in knielende houding af te leggen, hetgeen gemotiveerd werd met de bekende woorden: „de Friesen knielje allinne for God."

Bij het afgraven van de terp zijn er nu onderscheidene dingen voor den dag gekomen, die van de slotbewoners afkomstig zijn. De plek waar de stins stond is n.l. door de grootendeels nog aanwezige fundamenten precies bekend. Typisch is een bakvorm voor koekjes in den vorm van een triton. De voeten van een viertal Venetiaansche fluitglazen en stukken van een zeer fraaie baardmanskruik, gedateerd 1595, geven ongeveer den tijd van deze vondsten aan, waarbij fragmenten van allerlei keukenvaatwerk: vormen, die tot dusverre geheel onbekend waren, sommige van groenverglaasde pijpaarde, mogelijk geïmporteerd; andere van bruin verglaasd inheemsch werk.

Een gedeelte van de fundamenten zullen waarschijnlijk nog voor de leden van den Bond worden blootgelegd.

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Trottoir-, Terrazzo- en Graniettegels, Trottoirbanden, Kunstgraniet, Drijfsteen, Tennisbanen, enz. — — —

R. TIMMAN. Stoom-Timmerfabriek „DE ATLAS".
— Prijsopgaven worden op aanvraag verstrekt. —
HOUTHAVEN, AMSTERDAM. — Tel. 3905.

WATERBRONNEN, ONTIJZEREN HARDEN
N.V. DIEPBOOR MIJ. „VULKAAN", v/h. J. DE BOER & Co., LEEUWARDEN

G. J. A. TRESTORFF, voorheen G. VAN HEERDE.
AMSTERDAM. — Opgericht 1830. — Telefoon 1551.
Brandkasten, Kluisdeuren, Safe-Deposits, etc.

NAAML. VENN. voorh. A. SINGELS Azn.,
DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.

DE REPRODUCTIE COMPAGNIE
CLICHÉ'S
Rotterdam

Staaldraadwarenfabriek „AMSTERDAM"
Haarlemmerweg 329 te AMSTERDAM.
Telef. Interc. 478.
Draadvlechterij.
Fabriek van Hek- en IJzerwerken.

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uwe CENTRALE VERWARMING.

H. J. WESSELS, Amsterdam.
Heerengracht 109-111. — Telef. 1037. — P.O. Box 381.
Handel in Binnen- en Buitenlandsche fijne Houtsoorten.

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van
BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

PAPIERSTUC voor PLAFOND- en WANDVERSIERING in alle stijlen en volgens teekening.
Vraagt gratis Brochure en Prospectus aan de
Opgericht 1890. - Tel. Int. 3613.
EERSTE NEDERLANDSCHE PAPIERSTUCFABRIEK
VOORHEEN BENNEWITZ & CO. - AMSTERDAM.

47STE JAARGANG. ZATERDAG 13 JULI 1912. No. 28.

DE OPMERKER
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor de Redactie: Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.
Adres voor de Administratie: Regentesselaan 65, 's-Gravenhage.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . f 5.—
Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België . . . . . (Uitsluitend bij vooruitbetaling) » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.—
het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS bezorgd zijn: Regentesselaan 65, 's-Gravenhage.

BERICHT.

De steeds toenemende werkzaamheden verbonden aan de gelijktijdige waarneming van de Directie en de Redactie van ons blad, heeft het noodig gemaakt, tot een splitsing over te gaan.

Uit dien hoofde is, met ingang van 1 JULI j.l., als Directeur van „DE OPMERKER" opgetreden de heer J. VAN DER ENDT Jsz., terwijl de heer P. H. SCHELTEMA de Redactie van ons blad blijft voeren.

Het bureau van de Directie is gevestigd:
Regentesselaan 65, te 's-Gravenhage.
Het bureau van den Redacteur blijft gevestigd:
Stephensonstraat 92, te 's-Gravenhage.
DE DIRECTIE.

Duitsche Woningkunst.

Alexander Koch's Handbuch Neuzeitlicher Wohnungskultur.

Tot de kenmerken van beschaving behoort de zorg voor de woning en wanneer men opmerkt hoeveel meer werk er in onzen tijd van de inrichting der woning gemaakt wordt, dan bijvoorbeeld in de eerste helft der negentiende eeuw, zou men er allicht toe komen, hieruit de gevolgtrekking te maken, dat het thans levend geslacht vrij wat beschaafder is, dan dat onzer overgrootvaders. De juistheid van een dergelijke gevolgtrekking zullen wij niet aan een onderzoek onderwerpen, dat zou ons te ver voeren.

Het valt niet tegen te spreken, dat wij in vele opzichten het voorgeslacht vooruit zijn, maar evenmin is het te ontkennen, dat men zich, wat beschaving aangaat, thans wellicht wat te veel met den schijn tevreden stelt. Dat vlocit waarschijnlijk voort uit de omstandigheid, dat de mode zich in onzen tijd heeft meester gemaakt van vele dingen, die vroeger buiten haren gezichtskring lagen. Der bouwkunst valt het reeds moeilijk zich steeds aan haren invloed te onttrekken en de inrichting der woning wordt reeds sinds lang door haar beheerscht in die mate, dat velen daarover bedenkelijk het hoofd schudden.

De mode is een speculatie op de menschelijke wispelturigheid of, zoo men wil, zucht naar afwisseling. „Varietas delectat" zeiden reeds de ouden, maar al steekt hier op zich zelf geen kwaad in, buitensporigheid moet onvermijdelijk ten verderve voeren. De kleedingindustrie heeft reeds vroeg de onschatbare waarde der mode ingezien en zich niet gestoord aan de onzuiverheid der beginselen, waarop zij berust. De materieele resultaten zijn schitterend geweest. Thans heeft de woningindustrie dit voorbeeld gevolgd en het laat zich aanzien, dat de tijd niet verre meer is of zij zal, door middel van de mode, de inrichting onzer woningen even volkomen beheerschen als onze kleeding. In Duitschland schijnt dit al aardig vlot te gaan, maar wanneer men zulk een doel najaagt kan men zich niet bepalen tot één land en is het groote Duitsche Rijk als afzetgebied niet voldoende. Men moet de zaken uitbreiden, minstens over het geheele beschaafde Europa en als het kan, nog daarbuiten. Een machtig middel, om de mode te verbreiden is het mode-journaal. Dat weet de Duitsche

industrieel en dat komt weder den Duitschen uitgever ten goede.

Uit een zakenoogpunt steekt ook hierin volstrekt geen kwaad. Een ding alleen kan somtijds bedenkelijk zijn namelijk dit, dat industrieel en uitgever zich voordoen als weldoeners der menschheid, als bevorderaars der beschaving en als beschermers der kunst.

Onze oostelijke naburen zijn veel te goede zakenmannen, dan dat niet spoedig hun ware gedaante te voorschijn komt onder het priesterkleed, dat zij gaarne aantrekken.

Dit maakt, dat menigeen twijfelt aan den ernst hunner bedoelingen in zaken van kunst en het geeft een zeker wantrouwen in hetgeen zij ons als kunst aanbieden, ondanks de klinkende namen, die daarbij gewoonlijk vermeld worden.

Zoo ging het ons toen wij eenigen tijd geleden in een prospectus de uitgave zagen aangekondigd van Alexander Koch's Handbuch Neuzeitlicher Wohnungs-Kultur.

Alexander Koch te Darmstadt, de uitgever van het alom bekende tijdschrift „Kunst und Dekoration" is een figuur van beteekenis in de uitgeverswereld. Zelf iemand van veel smaak en hooge beschaving, ziet hij in zijn zaak zeker meer, dan een industrieele onderneming alleen. Door zijn uitgaven heeft hij ontzaglijk veel bijgedragen, om de moderne Duitsche kunst in wijden kring bekendheid te verschaffen, vele kunstenaars zijn hun naam voor een deel aan hem verplicht en zijn werkzaamheid verdient dus groote waardeering, maar men vraagt zich af waarom het eerste deel van het zooeven genoemde handboek moet worden aangekondigd met een phrase als: „In alle lagen der bevolking vertoont zich heden ten dage het ernstig willen, de vruchten onzer moderne Duitsche woningcultuur — ieder naar zijn eischen en middelen — deelachtig te worden en zich schoon en doelmatig in te richten."

Als aanloopje bewijst deze volzin goede diensten, maar wie hieruit zou opmaken, dat de uitgaaf met geen ander doel ondernomen was, dan om de menschheid gelukkig te maken, wordt onmiddellijk uit den droom geholpen door hetgeen dan volgt: „Om nu in steeds grootere kringen van het publiek klare begrippen ingang te doen vinden omtrent de degelijke voortbrengselen (der industrie. Red.) op het gebied der inrichting en versiering der woonvertrekken, om in het bijzonder de koopers in staat te stellen, artistiek en technisch onberispelijk werk te herkennen en te waardeeren, is het aanbieden van goede voorbeelden beslist noodig."

Hier wordt te duidelijk van voortbrengselen en koopers gesproken om nog twijfel over te laten aan de werkelijke bedoeling der uitgave, de bevordering der industrie, die zich met moderne woninginrichting bezig houdt.

Dat daarmede voor een deel ook de kunst bevorderd wordt is waar. Vele architecten hebben zich sinds lang ernstig toegelegd op de kunst, de woning niet alleen te bouwen, maar ook tot in de kleinste bijzonderheden te meubileeren en in te richten.

Wij hebben altijd gemeend, dat de bouwkunst er onder moest lijden, wanneer de bouwmeester zich met dergelijke bijzonderheden inliet en zijn van die meening nog niet teruggekomen, doch wij erkennen ten volle de gunstige resultaten, die door zijn bemoeienis in de inrichting der woning zijn bereikt. Het heeft echter zijn bedenkelijke zijde, dat de architect zijn gaven in dienst stelt van den industrieel, ook al betaalt deze zijn diensten nog zoo goed en verzuimt hij niet den naam van den kunstenaar alom bekend te maken.

Die naam is trouwens een etiket, waaruit gemakkelijk een extra winstje is te slaan.

Beschouwen wij thans wat nader het reeds genoemde boek, waarvan het eerste deel „Schlafzimmer" eenige weken geleden verschenen is.

Men make uit de hier voorafgaande beschouwingen niet op, dat wij bedoelden iets ten nadeele van het boek zelf aan te voeren, integendeel. Dat het er goed zou uitzien, was iets dat o. i. vanzelf sprak, zoozeer zijn wij bij Alexander Koch gewoon aan een uiterst zorgvuldige en smaakvolle behandeling, en onze verwachting is niet beschaamd.

Door het geregeld publiceeren van het nieuwste op het gebied van woninginrichting in verschillende periodieken is de uitgever in het bezit geraakt van een reusachtig materiaal, waarbij werk van vooraanstaande kunstenaars en voorname fabrikanten. Ook in de beste tijdschriften geraakt, zooals bekend is, veel begraven, wat van meer blijvende waarde is. Het ligt dan voor de hand, dat men de wenschelijkheid gaat gevoelen van schiften, verzamelen en groepeeren van het geen bij elkander behoort in een min of meer beknopten vorm. Zoo is het denkbeeld van de uitgave van dit handboek geboren en het eerste deel, bestaande uit anderhalve pagina tekst en 175 platen geeft ons een denkbeeld van den omvang, die het voltooide werk in zes of zeven deelen verkrijgen zal.

Niet uitsluitend het slaapvertrek wordt er in behandeld, maar ook de, al naar het karakter der woning, daarbij behoorende nevenvertrekken als kleedkamers, badkamers, kinderkamers, enz. De afbeeldingen laten aan duidelijkheid niets te wenschen over, zoodat meer beschrijving, dan de onderschriften bevatten, overbodig geacht kan worden. De prenten vertellen ons genoeg omtrent de verschillende opvattingen der ontwerpers. Aan verscheidenheid ontbreekt het niet en al herinneren enkele prenten ons hier en daar aan Empire of Biedermeyer en zelfs aan Renaissance, al merken wij wel eens een meubel op, dat bij het overige wat uit den toon valt, over het algemeen voldoet deze verzameling zeer goed aan de bedoeling, door den uitgever vooropgesteld, een bloemlezing te geven van het beste uit het moderne. Wij zullen den lezer de opnoeming van de namen der ontwerpers besparen, het zijn doorgaans die der meest bekende moderne architecten, wier namen wij in de Leestafel bij de bespreking van Duitsche periodieken herhaaldelijk noemden. Tot vergelijking hunner opvattingen geven de prenten veelvuldig aanleiding, en uit dio vergelijking zou men een uitvoerige critische beschouwing kunnen destilleeren. De waarde eener dergelijke critiek is evenwel problematisch.

Met de waarde van het boek, als zoodanig, is het anders gesteld. Al zal waarschijnlijk in de toekomst niet alles wat hier afgebeeld werd, zich als „dauernd wertvoll" kunnen handhaven, het boek, en hiermede bedoelen wij het geheele werk, zal ongetwijfeld een overzicht aanbieden, dat ons later in staat zal stellen een juister oordeel te vellen, dan thans mogelijk is, over een, vooral voor de Duitsche woningkunst, in elk geval zeer merkwaardig tijdperk.

Of de uitgave zal bijdragen tot de ontwikkeling der moderne kunst hangt slechts af van de wijze waarop er gebruik van gemaakt wordt. Plaatwerken werden steeds en worden nog vaak misbruikt en geven lichtelijk aan minderbegaafden en minderbevoegden aanleiding tot ondoordacht copieeren, waarbij de kunst zeker weinig baat vindt. Dit gevaar bestaat hier ook en is bij de smakelijke voorstelling zelfs niet gering te achten, maar hoe groot het moge zijn, het neemt niet weg, dat wij met belangstelling de volgende deelen van het werk tegemoet zien. Naast die onbevoegden toch zullen er velen zijn, die met oordeel des onderscheids te werk gaan en deze voorbeelden weten te gebruiken, niet om ze te copieeren, maar om er goede denkbeelden aan te ontleenen en die op eigen wijze uit te werken.

Veel van het hier aangebodene is de vrucht van ernstige studie en is die vrucht misschien niet altijd rijp, waar de ontwerper heen gewild heeft is bij aandachtige beschouwing wel te ontdekken. In zijn voetspoor komt een ander wellicht tot iets beters en op die wijze kan een werkelijk moderne woningkunst zich geleidelijk ontwikkelen tot een modernen woningstijl. Maar wij stellen ons niet voor, dat men reeds in de eerstvolgende tientallen van jaren het zoover brengen zal. Wij zullen ons wel moeten getroosten nog wat te blijven voortploeteren in het nog niet afgesloten tijdperk van overgang, dat met het in dat prentenboek afgebeelde werk nog niet schijnt te zijn afgesloten.

Internationaal Woningcongres.

Te 's-Gravenhage heeft het voorbereidend Comité van het Tiende Internationaal Woningcongres dat in September 1913 te Scheveningen zal worden gehouden — een vergadering gehouden onder Voorzitterschap van Mr. D. Fock, oud-minister van Koloniën.

De Voorzitter deelde mede, dat Z. K. H. de Prins welwillend het beschermheerschap van het Congres heeft aanvaard.

Bij de vorming van een Eere-comité aanvaarde de Minister van Binnenlandsche Zaken, Mr. Heemskerk, het voorzitterschap; de ministers van Buitenlandsche Zaken, van Justitie en van Financiën zoomede de vice-president van den Raad van State en de heer Lepreux, voorzitter van het Permanent Comité, zijn onder-voorzitters. Als leden hebben in het Eere-Comité zitting baron Sweerts, commissaris der Koningin; jhr. mr. dr. Röell, burgemeester van Amsterdam; mr. Zimmerman, burgemeester van Rotterdam; jhr. mr. dr. Van Karnebeek, burgemeester van 's-Gravenhage, zoomede de oud-minister Goeman Borgesius, Lely en Cort van der Linden, onder wier bestuur de Woningwet tot stand kwam.

Voorts zijn toegetreden hoofden van gemeentelijk bestuur en woningtoezicht te Utrecht, 's-Gravenhage en Rotterdam; de hoofdinspecteur van de Volksgezondheid te Zwolle, 's-Gravenhage en 's-Hertogenbosch; de inspecteurs van de Volksgezondheid (woning-inspectie) te 's-Gravenhage, Groningen, 's-Hertogenbosch en Utrecht. Voorts verleenden medewerking 57 gezondheidscommissiën door zich te doen vertegenwoordigen in het voorbereidend comité, terwijl ook een aantal vereenigingen gehoor gaven aan de uitnoodiging zich te doen vertegenwoordigen.

De Minister van Binnenlandsche Zaken heeft toegezegd op de begrooting een subsidie van f 7500 te zullen uittrekken. De gemeenten Den Haag en Rotterdam hebben resp. f 2500 en f 1000 in uitzicht gesteld.

Bovendien werd van zes verschillende personen reeds een totaal bedrag van f 1875 ontvangen. De Voorzitter twijfelde niet of er zullen zich meer gevers voordoen, indien de zaak meer bekendheid heeft verkregen. Want de f 12,875 welke dan thans bijeen zouden zijn, zijn niet voldoende.

De vraagpunten voor het Congres zijn: I verbetering van woningtoestanden op het platteland; II verbetering en opruiming van krotten; III overbevolking van woningen; IV wettelijke regeling der stadsuitbreiding; V de ontwikkeling op woninggebied gedurende de laatste jaren.

Voor Nederland zijn van de eerste vier vraagpunten rapporteurs de heeren J. H. Faber, inspecteur der volksgezondheid, te Zwolle; mr. D. Hudig, directeur van het Centrale Bureau voor Sociale Adviezen; F. M. Wibaut, lid van den Gemeenteraad van Amsterdam; en mr. H. J. Nieboer te 's-Gravenhage.

Het plan is aan het Congres te verbinden eenige feestelijkheden en het maken van tochten. Amsterdam en Rotterdam stellen prijs op een bezoek. De bedoeling is het congres den 8en September 1913 te doen aanvangen. De directie van het Kurhaus te Scheveningen heeft kosteloos de congreszaal afgestaan.

Tot dekking van het nog ontbrekende bedrag van ruim f 10.000 (want de matige raming bedraagt f 23.000), besloot de vergadering op voorstel van den Voorzitter:

1°. voor de leden de contributie te bepalen op f 10, waarvoor men dan zal hebben toegang tot de congresvergaderingen en wat daarmede samenhangt, zoomede de gedrukte verslagen, rapporten enz.;

2°. om van de familiedeelnemers f 5.— contributie te heffen;

3°. en van hen die de verslagen en rapporten van het congres wenschen te ontvangen f 6.— contributie.

Op voorstel van den voorzitter werd het oprichterscomité benoemd tot uitvoerend comité met toevoeging van den heer G. M. de Bruyn, Rotterdam, wijl die gemeente niet vertegenwoordigd is in het oprichters-comité.

Prijsvragen.

TENTOONSTELLING GOUDA 1913.
PRIJSVRAAG VOOR EEN RECLAME-BILJET.
Rapport van de Jury.

Ingekomen zijn de volgende inzendingen, genummerd volgens ontvangst.

1. Motto: Jonas komende uit de groote visch.
2. „ Een ieder denkt zijn uil een valk te zijn.
3. „ Astra.
4. „ Rozelaer.
5. „ De goudsche pyp houdt tentoonstelling.
6. „ Gebroeders Grabeth (bedoeld is Crabeth).
7. „ Pakkend.
8. „ de Prijsvraag.
9. „ Luctor.
10. „ Excelsior.
11. „ „Cor".
12. „ Oranje boven.
13. „ Sans peur et.....
14. „ Ecce plus quam Jonas hic (Zie deze is meer dan Jonas).
15. „ Prijsvraag 1913.
16. „ P: O:
17. „ Gouda's Glorie.
18. „ Padvinder.
19. „ Mijn Gouwenaartje.
20. „ Goud.
21. „ Joszus.
22. „ Lint.
23. „ St. Janskerk.
24. „ De wapens neder.
25. „ Pijpenstad.
26. „ Jacoba.

Uit deze inzendingen werden allereerst terzijde gelegd,

zulke ontwerpen, die naar het oordeel der Jury niet in aanmerking konden komen, en wel omdat zij alle kwaliteiten misten die aan een goed reclame-biljet moeten opvallen, of slecht waren geteekend.

De meeste dezer ontwerpen gaven òf in gebrekkige uitvoering een onvoldragen idee weer, òf waren van principiëel verkeerden opzet.

Ook waren er enkele, die niet voldoende — zooals toch gevraagd was — het doel der te houden tentoonstelling in het licht stelden.

Nadat dus uitgeschoten was, wat der Jury door hun fouten ongeschikt, of om andere reden onbruikbaar leek, bleef een groep over van 10 ontwerpen, zijnde de motto's:

Mijn Gouwenaartje, „Cor", Jacoba. Padvinder, Rozelaer, Lint, Sans peur et....., Prijsvraag 1913, Zie deze is meer dan Jonas en de Prijsvraag.

Een nauwkeurige schifting bracht hier de volgende 5 motto's weer naar voren, n.l. Lint, Cor, de Prijsvraag, Rozelaer en Mijn Gouwenaartje.

Om zijn uitmuntende hoedanigheden werd daarna met algemeene stemmen aan het ontwerp motto „Lint" de eerste prijs toegekend. Bij opening van den naambrief bleek de vervaardiger te zijn, de heer C. Rol, leeraar aan de Quellinusschool te Amsterdam.

Daar de overige ontwerpen verre achter stonden bij het met den eersten prijs bekroonde, werd besloten de tweede prijs te splitsen en deze, ieder voor de helft, toe te kennen aan de inzendingen onder de motto's Cor en de Prijsvraag.

Van het ontwerp motto Cor maakte zich als vervaardiger bekend de heer J. M. Homburg, decorateur te Rotterdam, terwijl van het ontwerp motto de Prijsvraag inzender bleek te zijn de heer E. Mollenkamp, teekenaar te Amsterdam.

De Jury voornoemd,

w.g. H. KNUTTEL.
W. J. v. ZANEN.
W. KROMHOUT Jr.
G. RUETER.
P. A. SCHROOT.

Gouda, 27 Juni 1912.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 27. Officieel Gedeelte. Proef onbrandbaar Rieten en Strooien dak.

Tuinkunst en Bouwkunst, door J. H. Schaad.

Mortels voor opgaande muren, door P. F. van der Wallen Techn. (slot) met afbeeldingen.

Beton en gewapend beton, door D. Kruijf Jr., met afbeelding.

Electrische Heimachine, D. Kruijf Jr.

Congrès artistique international te Parijs.

Losse plaat. Drie Heerenhuizen aan de Emmalaan en het Emmaplein te Amsterdam, arch. J. F. Staal Jr.

ARCHITECTURA No. 27. Het Stadion te Stockholm, arch. Torben Grut, met afbeeldingen.

Verkort verslag van de voordracht, gehouden door den heer W. Menkman, voor de Club van Utrechtsche leden, over het herstellen van oude monumenten.

De kunstnijverheidsschool «Quellinus.».

Asphaltpapier onder leibedekking.

DE BOUWWERELD No. 27. Ingang van het Volkspark te Enschede, arch. Jhr. Op Ten Noort.

De Griekse kunst in de schatting der Grieken zelf, door J. Berlage.

De Bouwverordening en het Woningvraagstuk, door D. E. Wentink (slot).

DE INGENIEUR No. 27. Eenige opmerkingen naar aanleiding van het bezoek aan 's Rijks Munt op 24 Juni 1912, door Dr. C. Hoitsema, Muntmeester.

De Leidsche Electriciteitsfabriek. Voordracht gehouden in de Vergadering der Afdeeling voor Electrotechniek van 30 Maart 1912, door E. J. F. Thierens w. i., met afbeeldingen.

Een geval van overspanning door resonantie, door J. A. Schouten c. i., met afbeeldingen.

Verbetering van het vaarwater der La Plata-rivier, Baai van Punta Indio, door H. van Rees c. i., met afbeeldingen.

Vergadering van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs van 29 Juni 1912.

135ste algemeene vergadering der Maatschappij van Nijverheid te Delft 21 en 22 Juni 1912.

TECHNISCH WEEKBLAD (B. v. T.) No. 27. Officieel gedeelte. — Verslagen van vergaderingen. — Commissie voor de Statistiek. — Ingezonden. — De Maatschappij van Nijverheid. — Correspondentie.

DE AANNEMER No 27. Ned. Aannemersbond. Officieele Mededeelingen.

Derde Internationaal Congres voor de Bouwbedrijven te Rome.

Uit de Tweede Kamer.

Aannemers-Congres te 's Hertogenbosch.

Besteksbepalingen.

Afdeelingsverslagen. Groningen 25 Juni 1912. — Rotterdam 27 Juni 1912.

DE NEDERLANDSCHE KLEI-INDUSTRIE No. 1. Samenstelling en werking der vuurgassen in keramische ovens. — Het vervaardigen van Sanitaire artikelen. — Het Wegencongres. — Verhindering van de vorming van ketelsteen door koolzuur in het voedingswater. — Mededeelingen.

DEUTSCHE BAUZEITUNG No. 53. Zur Kunst des Gartens, door Albert Hofmann (slot) met afbeeldingen. — Die Auswandererhallen der Hamburg-Amerika-Linie in Hamburg (slot). — Losse plaat: Reisebilder aus dem Neckar-Tal.

No. 54. Reisebilder aus dem Neckar-Tal, door Arch. Karl Sickel, met afbeeldingen en losse plaat.

Varia.

DE OPGRAVINGEN OP ARENTSBURG.

Onlangs zijn weder de opgravingen op Arentsburg hervat en daarmede de bezoeken van belangstellenden op het terrein. Zoo zijn o.a. eenige weken geleden de leden van de Nederlandsche Anthropologische vereeniging met hunne introducés door dr. J. H. Holwerda op het terrein van de opgravingen (dr. Holwerda vermoedt hier het praetorium Agrippini) rondgeleid.

Dr. Holwerda's mededeelingen op het terrein laten zich als volgt samenvatten:

Achter het stuk grond, waarop de werkzaamheden plaats hebben, verheft zich het geboomte van de buitenplaats Arentsburg. Hier ontdekte Reuvens in 1830 de overblijfselen van steenen gebouwen uit den Romeinschen tijd. Men vermoedde daar een Romeinsche vesting, over welker identiteit veel is getwist, en in 1908 werd ook op de plaats van de tegenwoordige opgravingen het fundament van een steenen muur gevonden, 1.39 meter breed, en daarvoor de sporen van twee grachten. Werkelijk was hier dus een vesting! Die muur nu werd in 1911 verder in de lengte nagespoord; in de breedte waren reeds eerder zijn ombuigingen gevonden, maar 't mocht niet gelukken het eindpunt in de lengte te vinden. Buiten het terrein werd tot vlak bij 't huis Hoekenburg geboord — geen ombuiging! Wel kon worden vastgesteld, dat de zuivere zandgrond, waarop het fundament rustte, steeds dieper wegzonk en naar Hoekenburg toe was bedekt door een laag klei. Welnu, daar was dus de zandbodem overspoeld door water, waaruit zich de klei heeft afgezet en de muur liep als een pier in het water uit. m. a. w. de vesting was een haven, gelegen dan aan den Vliet, de fossa Corbulonis. Is dit juist, dan zou er uit moeten volgen, dat de Romeinen hier reeds 50 jaar voor Christus een vestiging hadden en dat nu scheen door de gevonden scherven te worden weersproken.

Dr. Holwerda legde hier zijn gasten uit, hoe men op grond van scherven en grepjes tot een tijdsbepaling van de gebouwen kan geraken. Binnen den muur, die de vesting in zijn geheel omsloot, stonden de steenen gebouwen op de buitenplaats Arentsburg en daarvoor, maar ook binnen dien muur, de uit hout en leem opgetrokken kazernes der soldaten. Deze zijn begrijpelijkerwijze geheel verdwenen, maar hebben in den bodem toch duidelijk herkenbare sporen achtergelaten. Alvorens te bouwen, moest namelijk in den grond een greppel gegraven worden, waarin dan de muur (hout en leem) kwam te staan. Die greppels leeren ons de juiste ligging: volgeraakt met leem of althans met andere aarde dan de oorspronkelijke bodem, verraden ze zich aan den voorzichtigen afgraver door hun kleur en duidelijk toonde de heer Holwerda ons op het terrein de ligging en loop dier greppels aan. Hun ouderdom bepaalt men door middel van de scherven, daarin en ook in Romeinsche putten en elders op 't terrein gevonden, die dikwijls tot op tien jaar nauwkeurig zijn te dateeren.

Dan, aandachtig den loop der greppels vervolgend, blijkt, dat hier verschillende perioden zich afteekenen: de leemen greppels doorkruisen anders gekleurde strepen en ongetwijfeld zijn de doorkruiste de oudste. De jongste periode moet blijkens scherven gesteld worden op 150 jaar na Christus, de oudere geruimen tijd daarvoor. Lastig is 't, hier den juisten tijd aan te geven, omdat deze oudere gebouwen zijn opgericht door Bataafsche Cohorten, wier aardewerk moeilijker is te dateeren dan 't Romeinsche. Toch meent dr. Holwerda deze oudere vestiging te moeten stellen op omstreeks 100 jaar nà Christus. Dit alles strijdt dus met een vestiging 50 jaar voor Christus, maar — onder de greppels van de bovengenoemde periodes vond men een paar grepjes, die schuin onder alles doorliepen, dus ouder waren dan de andere, over hen heenloopende greppels. In haar volle verloop is die oudste traceering nog niet nagespoord, ook is haar dateering nog niet vastgesteld, maar klaarblijkelijk is hier een groote aanleg uit vroegeren tijd....

Na deze inleiding begaf men zich in de uitgravingen waar — zooals prof. Nieuwenhuizen later in een kort woord van dank aan dr. Holwerda uitsprak — duidelijk werd, met hoeveel zorg en omzichtigheid de sporen van zoolang vervlogen eeuwen moesten worden blootgelegd. In de open loopgraven, hier en daar tot een veld verruimd, teekende zich geel de traceering af van de jongste kazernes, vierkant in leem opgebouwd. Vuur schijnt ze te hebben verwoest, althans de leem in de grepjes is door vuur verkleurd; alleen hier en daar vertoont zich nog de natuurlijke kleur van de bouwstof.

Dat gele vierkant doorsnijdt een blauw vierkant, de oudere periode, en onder alles heen loopen groene strepen, de vage sporen dier oudste, nog niet te reconstrueeren en te dateeren, vestiging. De heer Holwerda deelde mede, hoe reeds aan de kleur der grepjes soms de betrekkelijke ouderdom kon worden afgelezen; de lichtste sporen zullen de oudste zijn, omdat dan het zuivere gele zand nog het minst is verontreinigd en de grepjes dus volraken met vrij zuiveren, dus licht gekleurden grond. Uithalen der sporen levert dan de proef op de som, doordat men door behulp van de daarin gevonden scherven den ouderdom kan bepalen.

Uit die vierkante grepjes kunnen we de gebouwen reconstrueeren, die eertijds den Romeinschen soldaten tot kazernes strekten en verbinden we deze met de steenen gebouwen op de buitenplaats Arentsburg, dan krijgen we een beeld van de vesting, dat vrij volledig is, vooral in aanmerking genomen, dat de Romeinsche kampen vrijwel naar één goedbekend schema werden aangelegd.

Interessant waren de sporen der grachten, die natuurlijk in den loop der tijden na de verwoesting waren gevuld met aarde, door langdurige bewoning verontreinigd en vervuld. Zwart teekent zich die vuile aarde af tegen het wit van den maagdelijken, blootgelegden grond tusschen de grachten en zoo kan men in de coupures duidelijk, vlak voor het steenfondament van den muur, twee grachten onderscheiden; donkere strepen immers, gescheiden door een strook wittig schemerend zand.

Een typisch beeld vertoonde eene coupure, aangelegd daar, waar de zandgrond, op welken de vesting is aangelegd, wordt doorsneden door een laag veen. Ook de Romeinen moesten dan heien, en dicht opeengedrongen staan hier in den drassigen bodem de zwarte koppen van heipalen, waarboven eens lag 't fundament van den vestingmuur, thans ter illustratie van den aanleg verwijderd. Ook verder op, waar de zandgrond wegzinkt onder een andere grondsoort, naar Hoekenburg toe, vinden we palen, ter fundamenteering van de vermoedelijke pier, die palen zijn goed bewaard, dank zij het grondwater. Door hen en door enkele tonputten is men in staat ten naastenbij den grondwaterstand te bepalen. Immers hout, dat door het grondwater niet van lucht is afgesloten, moet spoedig vergaan en waar deze palen of stukken ton eeuwen hebben getrotseerd, is duidelijk dat het grondwater op zijn minst tot hun bovenste uiteinde moet zijn opgeklommen — zoo kan men den grondwaterstand stellen op ten minste 0.70 M. — A.P.

Thans graaft men achter de kazernes, waar dr. Holwerda de officierswoningen vermoedt; alvorens met eenige zekerheid de gebouwen daar te reconstrueeren of hun karakter te bepalen, zal echter nog een groot stuk moeten worden ontgraven.

In een op het terrein opgeslagen loodsje werden den gasten ten slotte van de opgravingen afkomstige scherven, munten en dergelijke getoond.

(N. Rott. Ct.)

DE TUNNEL ONDER HET KANAAL.

Het is ongeveer vijf en dertig jaar geleden, dat voor het eerst het vraagstuk van een tunnel onder het Kanaal als verbinding tusschen Engeland en Frankrijk ter sprake kwam.

Toen kwam men met een ontwerp, dat de totale uitgave op 7 millioen pond sterling stelde, alleen voor het boren van den tunnel.

Volgens de toenmalige berekeningen kon dit kapitaal er best uitkomen, dank zij het passagiers- en goederenverkeer, als dit door den tunnel minstens 10 percent bedroeg van het totaal verkeer tusschen Engeland en de overzijde.

Het ontwerp kreeg toen al een begin van uitvoering en er werd een stuk uitgegraven van een mijl ongeveer, onder het Kanaal, zoowel aan den Engelschen als aan den Franschen kant.

En nog altijd blijkt het oude ontwerp uitstekend, alleen de toestemming der Engelsche en Fransche parlementen zou noodig zijn om, na verloop van enkele dagen, het werk weer op te nemen. Wat het kapitaal aangaat, valt er niet aan te twijfelen, zoo heeft William Perks gezegd, die, in zekeren zin, de vader van het tunneldenkbeeld is, dat het binnen vier en twintig uren meer dan volteekend zou zijn op de verschillende beurzen.

Men weet, dat wijlen koningin Victoria een groote bewonderaarster was van het tunneldenkbeeld; zoo was het ook met Gladstone, lord Beaconsfield en John Bright.

Lindon Bates, een ingenieur met een wereldberoemd-

heid, heeft verklaard, dat niets eenvoudiger zou blijken, uit technisch oogpunt, dan de uitvoering van dit werk.

De moeilijkheden, die men zou ontmoeten, zouden niets te beduiden hebben, vergeleken met die, welke te overwinnen waren door de ingenieurs, die de tunnels aanlegden door den Simplon en den Gothard en de tunnels, die in de laatste jaren zijn aangelegd te New-York, Philadelphia, Chicago, Londen en Parijs, voor de ondergrondsche sporen.

Het boren van den tunnel en de algeheele voltooiing van het werk zouden ongeveer vijf tot zeven jaren duren.

De voordeelen, die het gevolg zouden zijn van den tunnelaanleg, zouden niet weinige zijn. We behoeven slechts te herinneren, dat de zeeziekte niet meer bestaan zou voor de vreesachtige zielen, die wel graag eens aan den overkant zouden willen kijken en dus het verkeer tusschen Londen, Parijs, Brussel, Rotterdam aanmerkelijk zou voortuitgaan en dat de tunnel den duur en den prijs der reis belangrijk zou verminderen. De meening is vrijwel algemeen, dat de Fransche regeering, eigenares van het Westerspoorwegnet, met de voorstellen voor den dag dient te komen en onderhandelingen moet aanknoopen met het Britsche kabinet om tot de uitvoering van het plan te geraken. Wat de vrees der militairen betreft, op welke de eerste maal de uitvoering schipbreuk leed, men kan ze gerust voorbijzien, daar men in geval van nood, toch gemakkelijk genoeg de toegangen tot den tunnel kan versperren en onbruikbaar maken.

GEGOTEN HUIZEN IN FRANKRIJK.

Te Parijs is thans met de uitvoering van het procédé Harms en Small een begin gemaakt. Op een groot open terrein van de ijzerfabriek der firma Nozal, ter zijde van de Avenue de Paris en de Plaine de Saint-Denis, welke niet veel meer is dan een lange breede straat tusschen Parijs en het bekende oude voorstadje, vermaard vooral om de basiliek waarin de graven der oude Fransche koningen zijn, was het Woensdag 15 Mei een levendig gedoe. Midden in het afgescheiden stuk weiland stond het vierkante gevaarte uit de gietijzeren vormen opgetrokken, waarboven de Nederlandsche, Fransche en Amerikaansche vlaggen lustig in den fellen zonneschijn wapperden; en daarnaast mengbakken, het hijschtoestel, de electrische drijfmachine en de gietbak, waarmee de vloeibare specie in de leiding boven aan het gevaarte werd gegoten.

De heer Harms weerde zich dapper, hier voorgaande in de uitvoering van het werk, daar met het geven van alle verlangde uitleggingen aan de talrijke belangstellenden. Het personeel van werklieden bestond voor de groote meerderheid uit Franschen, want slechts een viertal, een voorman, een assistent-voorman en twee helpers, waren Hollanders, tijdelijk overgekomen om aan de Franschen het eenvoudige werk te leeren.

Tusschen negen uur 's morgens en halfvijf 's avonds werd de bewerking volbracht: het gieten van een huisje, dat gelijkvloers twee kamers, een keukentje en een vestibule, en op de eenige verdieping drie kleine vertrekken bevat — en zij verliep zonder eenige storing.

Maandag d. a. v. was ik er weer en zag toen het huisje voor een groot deel van zijn ijzeren pantser ontdaan, de grauwe muren aan de buitenzijde druipend van het regenwater, dat in zware buien viel, maar van binnen zoo droog en zoo glad, dat men er zoo het behangselpapier op had kunnen plakken. Deze eerste gieting dient alleen als een demonstratie, en is dan ook als zoodanig uitmuntend geslaagd, zóó, dat de fabrieksfirma, op welker terrein deze „proef" is verrezen, reeds nu aan de maatschappij die hier de brevetten exploiteert, opdroeg, voor haar personeel een vijftigtal dergelijke huizen uit te voeren.

Uit de officieele bezoeken, die in den namiddag gebracht werden — ook een namens den minister van Arbeid — mag de voorspelling worden afgeleid, dat deze Nederlandsche vinding — die in Nederland zelf zeer de aandacht trok, zonder dat dit practische gevolgen had — hier spoedig een belangrijke toepassing zal vinden en een mooie toekomst te gemoet gaat.

Volgens de berekeningen van de uitvinders brengt de constructie van deze huizen hier een besparing van 25 à 30 pct. in vergelijking met huizen van denzelfden kubieken inhoud, op de gewone gebruikelijke wijze gebouwd.

Gemengd Nieuws.

BUITENLAND.

Hooger onderwijs voor Indië.

Blijkens een draadbericht van den correspondent van de «N. R. Ct.» te Batavia heeft een onbekend consortium f 150,000 aan de Universiteitsvereeniging geschonken voor de stichting van een Technische Hoogeschool.

Het «Hbld.», dat een dergelijk bericht ontving teekent daarbij aan:

In 1910 werd te Batavia eene Indische Universiteitsvereeniging opgericht onder het voorsitterschap van dr. J. Noordhoek Hegt, toen waarnemend directeur van de school tot opleiding van inlandsche artsen te Weltevreden, sedert definitief tot die betrekking benoemd.

De stichters dier vereeniging gingen uit van de overweging, dat èn voor de ontwikkeling van land en volk van Nederlandsch-Indië èn tot het bereiken van een hooger levensmilieu de vorming van een centrum van wetenschap in Nederlandsch-Indië onontbeerlijk is. Zij achtten het onmogelijk, dat Indië in staat zou zijn om in voldoende hoeveelheid alumni van Nederlandsche universiteiten naar Indië te beroepen, of een intellectueel centrum te verkrijgen door het uitzenden van Indische jongelui naar Europeesche universiteiten.

Het denkbeeld der vereeniging vond nog al tegenkanting van verschillende zijden. Zoo had reeds mr. C. Th. van Deventer, in eene, den 1en Februari 1910 in het Indische Genootschap gehouden voordracht, op het voorbeeld van Engelsch-Indië gewezen, om het in het leven roepen van inrichtingen van hooger onderwijs in Nederlandsch-Indië te ontraden.

Veel van hetgeen tegen hooger onderwijs in Nederlandsch-Indië werd aangevoerd, geldt echter in veel geringer mate voor een technische hoogeschool, die zou kunnen aansluiten bij het nu reeds in Indië bestaand middelbaar onderwijs aan de hoogere burgerscholen aldaar.

BINNENLAND.

Waaloverbrugging te Nijmegen.

Omtrent den stand der plannen voor den bouw eener vaste brug voor gewoon verkeer over de Waal te Nijmegen ontleenen wij aan de N. Rott. Courant het volgende:

Toen de raad dezer gemeente zich in beginsel verklaarde voor den bouw van een vaste brug over de Waal aan de Oostzijde van de stad (April 1911) droeg hij aan een commissie (bestaande uit den burgemeester als voorzitter en de heeren Ivens, Kempees en jhr. V. M. van Rijckevorsel van Kessel) op, deze zaak, vooral ook aangaande het geldelijke, verder te behandelen en te zijner tijd van de verkregen uitkomsten verslag te doen.

In de eerste plaats ging de commissie na, welk punt aan de Oostzijde van de stad het meest voor brugbouw in aanmerking zou komen. De vraag was nl. gerezen, of het niet mogelijk zou zijn de brug te bouwen ter hoogte van den Lindenberg, in plaats van bij de Belvédère (Hunerpark), welk laatste punt was aangegeven in een nota, gevoegd bij een brief van den minister van waterstaat van 23 Dec. 1910.

Omtrent eerstgenoemde plaats werd het gevoelen ingewonnen van den minister, die op grond van de beschouwingen van de betrokken hoofdingenieurs-directeuren van de rijkswaterstaat berichtte, dat een gewijzigde richting van de brug in dien zin, dat zij de stad zal bereiken bij den Lindenberg in plaats van achter de Belvédère, zoowel met 't oog op de algemeene rivier- en scheepvaartbelangen als met dat op het verkeer over de brug zoodanige bezwaren heeft, dat die wijziging ongaarne zou worden zien aangebracht; dat aan een overbrugging van de Waal aan de Oostzijde van de stad, die deze zal bereiken achter de Belvédère, de voorkeur wordt gegeven; dat echter, zoo de gemeente bepaaldelijk aan de gewijzigde richting, zoodat de brug de stad bereikt bij de Lindenberg, de voorkeur mocht geven, met name de algemeene rivier- en scheepvaartbelangen daardoor niet in die mate zullen worden benadeeld, dat ook deze gewijzigde richting ten slotte niet zou kunnen worden goedgekeurd.

De onderhandelingen welke de commissie met den minister en Gedeputeerde Staten van Gelderland voerde, leidden tot de volgende toezeggingen:

De minister is bereid te bevorderen, dat ten behoeve van den bouw van een brug voor gewoon verkeer een subsidie zal worden verleend van f 700,000, te betalen in verhouding van den voortgang met den bouw alsmede het bedrag, dat die brug mocht blijken meer te kosten dan f 2,600,000, dit laatste evenwel onder beding, dat de brug worde gelegd bij de Belvédère. Bovendien zouden de volgende bepalingen gelden:

1. Het rijk verbindt zich aan de gemeente gedurende de eerste 20 jaren na de openstelling van de brug jaarlijks f 40.000 uit te keeren, terwijl bij het eindigen van dit tijdperk, indien de regeering daartoe den wensch te kennen geeft, de brug kosteloos in eigendom aan het rijk overgaat. Ook daarna blijft het rijk steeds bevoegd te bepalen, dat de brug in eigendom aan hem overgaat, mits ten minste één jaar tevoren daarvan aan de gemeente is kennis gegeven.

2. Het onderhoud van de brug is tot het tijdstip, waarop zij in eigendom aan het rijk overgaat, ten laste van de gemeente, die het recht heeft daarop tol te heffen, deze tolheffing zal niet naar hoogeren maatstaf mogen geschieden dan thans voor het gebruik van het veer geldt.

Zoodra de brug eigendom van het rijk is, mag er geen tol meer worden geheven.

De kosten voor het ontwerpen van de plannen worden als bouwkosten beschouwd. De waarde van den voor den bouw in te nemen, aan de gemeente toebehoorenden grond, wordt niet onder de bouwkosten begrepen.

Gedeputeerde Staten verklaarden zich bereid met gunstig advies bij de Staten in te leiden een eventueele aanvraag van de gemeente om ten behoeve van den bouw van een Waalbrug een renteloos voorschot uit de provinciale fondsen te verleenen van f 400.000, terug te betalen in 60 jaren.

Na deze toezeggingen dienden ingezetenen bij den raad het verzoek in om de Waaloverbrugging niet tot stand te brengen aan de Oostzijde van de stad, doch nabij den Ganzenheuvel, ongeveer 100 M. ten Westen van het Veer, volgens een bij het adres uiteengezet plan. Hiervoor werd ter uitvoering van 's raads besluit 's ministers gevoelen gevraagd.

Bij uitvoerig schrijven van 19 Juni j.l. antwoordde de minister, dat tegen de in het adres aangegeven plaats met het oog op het rivier- en scheepvaartbelang overwegende bezwaren bestaan en dus van de verwezenlijking van dat plan zou moeten worden afgezien. De minister schreef toen ook, dat zoodra de gemeenteraad zou hebben beslist, dat de brug nabij de Belvédère zal worden gebouwd en hem zou zijn gebleken, dat ook met de provincie de gewenschte overeenstemming was verkregen, hij bereid zou worden bevonden bij suppletoire begrooting een crediet aan te vragen, als bijdrage in de kosten van het vanwege de gemeente op te maken ontwerp.

Met de uiteenzetting van de door den minister onderschreven bezwaren van de betrokken hoofdingenieurs-directeuren van 's rijks waterstaat tegen een Lindenbergbrug kan de commissie zich geheel vereenigen.

De commissie meent met volle overtuiging den raad in overweging te kunnen geven, de overbrugging te doen geschieden ter hoogte van het Hunerpark bij de Belvédère.

Het komt der commissie voor, dat de uitgaven voor de gemeente niet te bezwarend zijn, te meer, waar kan worden verwacht, dat het totstand komen van de brug verhooging van welvaart in de geheele gemeente tengevolge zal hebben en den bloei van handel en verkeer in hooge mate zal bevorderen.

B. en W. stellen den raad naar aanleiding van het verslag der commissie (met wier conclusies zij zich geheel vereenigen) voor: te besluiten tot het bouwen van een vaste brug over de Waal ter hoogte van het Hunerpark, ten oostea van de Belvédère, onder voorwaarde, dat het rijk zich vereenigt met hetgeen waartoe de minister van waterstaat zich heeft bereid verklaard, en dat de provincie Gelderland een renteloos voorschot toekent als bedoeld door Gedeputeerde Staten; de commissie te machtigen stappen te doen tot het verkrijgen van de bijdragen, door Gedeputeerde Staten bedoeld.

's-GRAVENHAGE. Het gemeentebestuur is voornemens door afbraak van eenige huizen in het Achterom, waarover de stad reeds de eigendomsbeschikking heeft verkregen, nog deze maand een begin te maken met de doorbraak van een gedeelte voor den nieuwen weg Spui—Practizijnshoek—Buitenhof.

ARNHEM. In den Gemeenteraad is dezer dagen langdurig gesproken over eene motie van den heer Hermans (soc.-dem.) om de uitvoering van bouw. werken, in eigen beheer der gemeente te nemen.

Het afwijzend praeadvies van Burg. en Weth. werd inzonderheid toegelicht door den wethouder Everts, die uiteenzette, dat B. en W. bij de vele werken welke reeds in eigen beheer werden uitgevoerd, bezwaar maakten om daaraan nog meer uitbreiding te geven, ook in verband met de zeer hooge kosten, en omdat werken als deze veel beter en voordeeliger door particuliere aannemers kunnen worden tot stand gebracht.

Het afwijzend praeadvies werd ten slotte aangenomen met 19 tegen 9 stemmen.

HAARLEM. Burg. en Weth. hebben bij den Gemeenteraad de plannen ingediend voor een nieuwe Hoogere Burgerschool met Handelsschool. De kosten beloopen f 245,000.

APELDOORN. In den Gemeenteraad werd een voorstel van Burg. en Weth. om ten behoeve van de uitbreiding van het Ziekenhuis aan de vereeniging een renteloos voorschot te verstrekken van f 37.000, naar de afdeelingen verzonden ten onderzoek.

In verband met den snellen groei der gemeente, waardoor telkens allerlei gebouwen en inrichtingen uitgebreid moeten worden, wenschte het Raadslid C. Wegerif een plan, voor een gemeente van 60,000 inwoners voldoende. Daarvoor zou voor de eerste twintig jaren in de behoefte kunnen voorzien worden. Het overleggen van zulk een groot plan zal nu aan het bestuur der vereeniging worden verzocht.

Goedgekeurd werd een voorstel om aan H. M. de Koningin een subsidie voor het op te richten Gymnasium en het overnemen van de Gemeentelijke Hoogere Burgerschool door het rijk te verzoeken.

Vacante Betrekkingen.

— Opzichter-Uitvoerder, bekend met spoorwegen Br. No. 48400 Bureau Alg. Nederl. Advertentieblad, 's-Gravenhage. (1)

— Bouwkundig Opzichter, op een fabriek te Enschede. Br. No. 5062 bureau van «Tubantia» Enschede. (1)

— Opzichter-Teekenaar, op architectenbureau te Arnhem voor landhuisbouw te Hattem. Br. lett. X Bureau v. h. Bouwkundig Weekblad Herderstraat 5, 's-Gravenhage. (1)

— Assistent voor Landmeten, Waterpassen en Geodesie, aan de Technische Hoogeschool te Delft. Jaarwedde f 1200.—. Schriftelijke aanmelding bij den Hoogleeraar Hk. J. Heuvelink te Delft. (1)

— Directeur van het Gas- en Waterleidingbedrijf te Steenwijk, jaarwedde f 1650 benevens f 350 voor huishuur en f 200 voor vuur, licht en water. Sollicitaties voor 10 Augustus a. s. bij Burgem. en Weth. (1)

— Leeraar voor het Metselen,

— Leeraar voor het Meubelmaken,

— Leeraar voor Lood-, Zink- en Koperbewerking, aan de 3de Ambachtsschool, Timorplein, Amsterdam. Aanvangsjaarwedde f 1200 voor 44 lessuren per week. Benoeming aanvankelijk voor een jaar. Stukken en teekeningen tot en met 15 Juli a. s. bij den Directeur E. Jelsma, die inlichtingen geeft. (1)

— Leeraar Bouwkunde en IJzerconstructies te Amsterdam, voor het 's avonds nazien van schriftelijk werk. Br. lett. Z. J. 293 Nieuws v. d. Dag. (1)

— Twee Bouwkundige Opzichters bij de gemeentewerken te Leeuwarden, voor direct. een voor minstens 6 maanden bij aanleg van wegen, salaris f 10.— per maand; een voor eenige weken bij uitbreiding boerenplaats, salaris f 15.— per week. Sollicitaties voor 15 Juli a. s. bij den Burgemeester. Getuigschriften enz. bij den Directeur der Gemeentewerken. (1)

— Ingenieur op een ruim 35 jaren bestaand Ingenieursbureau. Kennis van verwarming en ventilatie en relaties met architectenkringen gewenscht. Brieven No. 26352 Nieuwe Rott. Courant. (1)

— Teekenaar, aan een Gemeentelijk Electriciteits-bedrijf bekend met huisinstallaties en de inspectie daarvan. Salaris f 650. Br. lett. E V 413 Nieuws v. d. Dag. (1)

— Teekenaar, bij architect te Amsterdam. Br. No. 1623 aan het bureau van het weekblad «Architectura» te Amsterdam, Warmoesstraat 174/6. (1)

— Opzichter-Teekenaar, salaris f 100 p. m. en:

— Teekenaar, salaris f 60 p. m., beiden bij den architect A. K. Kruithof Azn., Clemensstraat 69, Charlois. (1)

— Vier Leeraren aan de Burgeravondschool te Vlaardingen. Zie adv. in dit no. (1)

— Waterbouwkundig Opzichter-Teekenaar, salaris f 100.— à f 120.— p. m. Br. lett. P, Gebr. Van Cleef, Spui 28a. 's-Gravenhage. (1)

— Ingenieur op een der grootste cementijzerfabrieken in ons land. Salaris nader te bepalen. Brieven onder No. 462 Bureau van «de Ingenieur» te 's-Gravenhage. (2)

— Ingenieur op het «Bureau voor Octrooien en Handelsmerken» Dennenweg 13 's-Gravenhage. (2)

— Ingenieur op het «Nederlandsch Octrooibureau» Heerengracht 194 Amsterdam. (2)

HINSE & VAN ELLINKHUIZEN. Uitvoering van werken in Gewapend en Ongewapend Beton
Voorl. Ontwerpen en Begrootingen gratis.
Nassaukade 504. Telef. 1258. AMSTERDAM.

— Teekenaar, op een Technisch Bureau, diploma Bouwkundig Opzichter der Mij. tot bev. der Bouwkunst strekt tot aanbeveling. Brieven, No. 25370, bureau der Nieuwe Rott. Courant. (2)

— Aankomend Teekenaar, op een Technisch Bureau te Amsterdam voor tijdelijk, goed calqueeren en rechtlijnig teekenen, Salaris f 25 per maand. Br. lett. A Y G, Nijgh & van Ditmar, Amsterdam. (2)

— Aankomend Teekenaar aan Machinefabriek te Amsterdam. Aanvangsalaris f 15 à f 20 p. m. Br. lett. U O 966, N. v. d. D. (2)

— Aankomend Teekenaar voor de teekenkamer (afd. cent. verwarming). Schriftelijke aanmeldingen Ned. Fabr. van Bronsw. v/h Becht & Dyserink, Stadhouderskade, Amsterdam. (2)

— Scheepsteekenaar, bij Gebroeders Boot, Scheepsbouwmeesters te Leiderdorp, leeftijd niet beneden 25 jaar. (2)

Dienstaanbiedingen

INFORMATIE-BUREAU VAN DEN BOND VAN TECHNICI.
RUYSCHSTRAAT 94, AMSTERDAM.
Spreekuur iederen Woensdag- en Vrijdagavond van 6 tot 8 uur.

17	Bouwk. Opz.-teek.,	23—40 j.,	f 70—f 115 p.m
3	Bouwk. Opz.-uitv.	24—33 j.,	f 80—f 100 »
7	Bouwk. Teek.	24—40 j.,	f 70—f 110 »
5	Aank. Bouwk. Opz.	19—24 j.,	f 45—f 60 »
6	Aank. Bouwk. Teek.	19—25 j.,	f 45 - f 60 »
5	Waterb. Opz.-teek.	23—49 j.,	f 70 f 110 »
2	Aank. Waterbouwk. Opz.	20—22 j.,	f 45—f 50 »
7	Chef-machinist	25—34 j.,	f 80 - f 130 »
4	Werkt. Opz. (werkmeester)	25—40 j.,	f 100—f 130 »
4	Electrotechn. Chef-mach.	25 - 37 j.,	f 85 - f 120 »
3	Electrotechn. Chef-monteur	22 - 26 j.,	f 75 - f 110 »
2	Electrotechn. Teeks.	26 j., f	f 75 »
1	Werkt. Teek. Gastechn	21 j., f	f 70 »

Fabriek van gewapend en ongewapend beton.
H. VRIENS, Breda. Interc. Tel. 321.

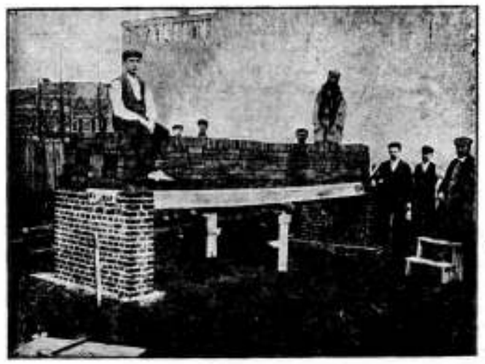

Proef van belasting van Holle Vloeren van gewapend beton, systeem DHAVE Thans worden in de kazernes te Tilburg en Breda pl.m. 6000 M². toegepast.

Industrie- en Handelsadressen.

NAAML. VENN. voorh. A. SINGELS Azn., DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.
Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uwe CENTRALE VERWARMING.

„De Meteoor" te Rheden.
Trottoir-, Terrazzo- en Graniettegels, Trottoirbanden, Kunstgraniet, Drijfsteen, Tennisbanen, enz. — — —
R. TIMMAN. Stoom-Timmerfabriek „DE ATLAS".
— Prijsopgaven worden op aanvraag verstrekt. —
HOUTHAVEN, AMSTERDAM. — Tel. 3905.

WATERBRONNEN, ONTIJZEREN HARDEN
N.V. DIEPBOOR Mij. „VULKAAN", v/h. J. DE BOER & Co., LEEUWARDEN

TURNARTIKELEN EN SCHOOLMEUBELEN. (Opger. 1868).
De Ned. Fabr. van Turnartikelen en Schoolmeubelen, Dir. HASPER en KEUNEN. Alle mogelijke constructies en systeem banken, borden en gymnastiekwerktuigen. Leverancier van het Rijk, de grootste gemeenten, Leger, Vloot en Particulieren. Schoolborden, licht, geheel van hout, krimp- en trekvrij, gegarandeerd dof-blijvend. Scherp conc. prijzen. Teekeningen en kostenberek. kosteloos. Telef. 1601. 2de Leeghwaterstraat No. 5. Amsterdam.

G. J. A. TRESTORFF, voorheen G. VAN HEERDE.
AMSTERDAM. — Opgericht 1830. — Telefoon 1551.
Brandkasten, Kluisdeuren, Safe-Deposits, etc.

A. J. DINGEMANS,
KUNST- EN GROFSMEDERIJ.
op de Tentoonstelling te Brussel Monumentale Tuinhekken.
Telefoon 5098. AMSTERDAM. Overtoom 327.

TOCHT-AFSLUITING.
WARMTEBESPARING door
TOURNIQUET deuren.
Garnituur voor gewone deuren of veiligheidsdeuren geheel gereed levert
CRUYFF, AMSTERDAM, N. Z. Voorb.w. 146. Tel. 2701.
Geleverd aan Beurs Amsterdam en Rotterdam, vele Café's en Kantoorgeb. Prospectus gratis en franco.

A. VAN DE MORTEL, TILBURG.
Fabrikant Cementtegels, -

M. Noorlander, Rotterdam.
Natuursteen - Bouwmaterialen. Noordsingel 132.

Staaldraadwarenfabriek „AMSTERDAM"
Haarlemmerweg 329 te AMSTERDAM
Telef. Interc. 478.
Draadvlechterij.
Fabriek van Hek- en IJzerwerken.

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN. WAAL- EN RIJNVORM.

H. J. WESSELS, Amsterdam.
Heerengracht 109-111. — Telef. 1037. — P.O. Box 381.
Handel in Binnen- en Buitenlandsche fijne Houtsoorten.

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

PAPIERSTUC voor PLAFOND- en WANDVERSIERING in alle stijlen en volgens teekening.
Vraagt gratis Brochure en Prospectus aan de Opgericht 1890. - Tel. Int. 3613.
EERSTE NEDERLANDSCHE PAPIERSTUCFABRIEK
VOORHEEN BENNEWITZ & CO. - - AMSTERDAM.

47STE JAARGANG. ZATERDAG 20 JULI 1912. No. 29.

DE OPMERKER.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor de Redactie: Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.
Adres voor de Administratie: Regentesselaan 65, 's-Gravenhage.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . f 5.—
Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België . . . . . (Uitsluitend bij vooruitbetaling) » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.—
het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS bezorgd zijn: Regentesselaan 65, 's-Gravenhage.

Beroemde Bouwmeesters.

XII.

In onze vorige schetsen zijn wij reeds genaderd tot het einde der middeleeuwen, een voor de bouwmeesters ongunstigen tijd, die zich, evenals de onze, kenmerkte door een groote ontwikkeling op maatschappelijk gebied. Die ontwikkeling ging toenmaals, misschien nog meer dan nu, gepaard met geweldige beroeringen, wel veelal plaatselijk, maar daarom niet minder hevig. Immers het was de tijd van de opkomst der steden, der burgerlijke gemeenten, die ontgroeid aan de voogdij der geestelijke machten, ook dikwijls met het gezag der wereldlijke vorsten in botsing kwamen.

Maar hoe zij zich ook voelden, de rijkgeworden burgers der handelssteden in Vlaanderen en der vrije Rijkssteden in Duitschland, toch nam de kerk in het burgerlijke leven nog een voorname plaats in. Gelijk de stad zich rondom de kerk groepeerde, was dit gebouw in den meest uitgebreiden zin nog het middelpunt van alles. Zij was de gewone vergaderplaats, waar men dagelijks verkeerde, zij was veel meer een burgerlijk gebouw, waar zich een groot deel van het burgerlijk leven afspeelde, dan het heiligdom, waar alleen godsdienstige mysteriën gevierd werden; zij was het eigendom der stad, de trots harer burgers en de toren het teeken harer waardigheid en macht.

De bloeitijd der Gothiek liep met de veertiende eeuw ten einde, althans hare uitingen van stoere kracht worden allengs zeldzamer en waar zij zich nog vertoonen, wij zagen het te Praag, daar kwamen de groote plannen slechts gedeeltelijk tot uitvoering.

Eenigszins als een uitzondering kan nog beschouwd worden de bouw van de Ulmer Munsterkerk, de Zuid-Duitsche pendant van den Keulschen Dom, evenals deze in het laatst der 19de eeuw volbouwd en „freigelegt". Van die ontmanteling heeft men later spijt gehad, zoozeer zelfs, dat een prijsvraag uitgeschreven is, om het gebouw weder op passende wijze uit zijn isolement te verlossen.

Het was reeds 1377 toen met groote plechtigheid de eerste steen van den Ulmer Münster gelegd werd, niet door een bisschop, maar door den burgemeester der stad; dit staat op een ouden gedenksteen vermeld, maar de naam van den bouwmeester, die er toch wel bij geweest zal zijn, wordt op dien steen niet genoemd.

In een oude rekening komen wel de namen voor van twee meesters Heinrich en men vermoedt, dat deze het koor gebouwd hebben, maar zekerheid bestaat daaromtrent niet. Het koor is, in verhouding tot het schip, opvallend klein. Men zou daaruit kunnen opmaken, dat men oorspronkelijk niet van plan geweest is een grootsch monument te stichten, dat in afmetingen den Dom van Keulen zou op zijde streven, in breedte zelfs overtreffen zou. Eerst in 1392 openbaart zich de neiging tot een dergelijke buitensporigheid, die de goede burgers van Ulm zich meenden te mogen veroorloven. Toen beriepen zij meester Ulrich von Ensingen en benoemden hem voor vijf jaren tot hun kerkbouwmeester. Ulrich had reeds grooten naam en veel werk. Hij trad bijvoorbeeld als adviseur op bij den Dombouw te Milaan, begon ook den bouw

der Frauenkirche te Esslingen en werd, waarschijnlijk met behoud van zijn betrekking als hoofdleider van den bouw te Ulm, in 1399 naar Straatsburg ontboden, waar hij in 1419 overleed. Men meent te moeten veronderstellen, dat het plan van het gebouw, zooals wij dit thans kennen van Ulrich's hand is. Wat de afmetingen betreft is het zeker ruim van opvatting, maar de opbouw, die van zekere nuchterheid niet vrij te pleiten is, beantwoordt niet aan de verwachting, die men van zulk een beroemd bouwmeester behoort te koesteren. Ook constructief zijn fouten gemaakt, zoodat men niet recht weet, welk aandeel Ulrich eigenlijk in den bouw gehad heeft.

De Ulmer Munsterbouw is een sprekend voorbeeld van familieopvolging der bouwmeesters, zooals die in de middeleeuwsche bouwhutten veelvuldig voorkwam.

In 1417 trad Hans Kun, een schoonzoon van Ulrich, als bouwmeester op en een vijftiental jaren later de zoon van Hans, Kaspar Kun. Ulrichs eigen zoon, Matthäus Ensinger, zien wij eerst in 1451 te Ulm ten tooneele verschijnen. Deze Matthäus had zijn leertijd te Straatsburg onder leiding zijns vaders volbracht en was vandaar in 1420 naar Bern beroepen. Ook hij had een aandeel aan den bouw der Frauenkirche te Esslingen en schijnt zich ook reeds in den tijd van Kasper Kun af en toe met den bouw te Ulm te hebben bemoeid. De laatste twaalf jaren van zijn leven woonde hij te Ulm, hield van daaruit nog het oog op den bouw te Bern en kreeg daar een aanzoek, om zich met den dombouw te Straatsburg te belasten, waaraan hij evenwel geen gevolg gaf. Hij stierf in 1463 en na zijn dood schijnt zijn zoon Moritz Ensinger onmiddellijk zijn taak te hebben overgenomen. Moritz werd eerst voorloopig voor tien jaren en later voor het leven tot kerkbouwmeester aangesteld. Onder zijn leiding werd het hoofdschip opgetrokken en met het aanbrengen der gewelven voltooid, maar de luchtbogen tot steun der gewelven bleven achterwege. Overal heen te trekken, waar wat te bouwen was, was bij de bouwmeesters der middeleeuwen iets zoo gewoons, dat de bouwheeren allerlei strenge voorschriften moesten maken, om hen te binden aan de plaats. Als eerste voorwaarde bij de aanstelling vinden wij dan ook herhaaldelijk den eisch, dat de bouwmeester te Ulm moest wonen, dat hij geen ander werk in of buiten de stad mocht aannemen zonder toestemming van den magistraat, dat het stadsbestuur hem ontslaan kon en hij bij het verlaten zijner betrekking, op welke wijze ook, verplicht was alle stukken op den bouw betrekking hebbende over te geven. Dit alles stond in het contract met Matthäus Böblinger, den opvolger van Moritz Ensinger nog tijdens diens leven in 1477 aangesteld. Men schijnt de sobere vormen, door Moritz toegepast, niet mooi gevonden te hebben. Böblinger was met een rijkere fantasie begaafd, waarvan hij aan de Frauenkirche te Esslingen reeds blijken had gegeven en die men te Ulm had leeren kennen uit den Olijfberg, die tot het begin der negentiende eeuw, zuidwaarts van de kerk in wezen gebleven is.

Voornamelijk aan den toren heeft Böblinger zijn krachten gewijd. De grootsche aanleg van den torenbouw is waarschijnlijk het werk van Ulrich von Ensingen.

Böblinger maakte evenwel een nieuw ontwerp voor de voltooiing van den toren en voerde dit uit tot aan den eersten omgang, waar de achthoek zou beginnen. Die achthoek en de spits zijn echter eerst door de restaurators der negentiende eeuw, evenwel zoo getrouw mogelijk naar Böblingers ontwerp, dat bewaard gebleven is, aangebracht.

Er is in het voorafgaande van constructieve fouten gesproken, bij den bouw begaan; het is misschien juister om te spreken van gewaagde constructies. De thans vijfschepige kerk was bijvoorbeeld oorspronkelijk drieschepig en de zijschepen hadden nagenoeg dezelfde breedte als het middenschip, bijna 15 Meter. De toren, die in de kerk ingebouwd is, rustte met de helft van zijn last op twee vrijstaande pijlers van het middenschip. Door een en ander moet wel de inwendige ruimte een imposanten indruk hebben gemaakt, maar de gevolgen van den te lichten bouw kwamen tijdens Böblinger's werkzaamheid op minder aangename wijze aan het licht door het ontstaan van scheuren en andere verschijnselen. Volgens de overlevering moeten zelfs op een Zondag in 1492, tijdens de godsdienstoefening, twee groote steenen uit het gewelf onder den toren nedergestort zijn en moet Böblinger na dit ongeval onmiddellijk uit Ulm gevlucht zijn. Hij schijnt echter teruggekeerd te zijn, want aan den toren is zijn monogram gevonden met het jaartal 1494. De toestand van kerk en toren moet evenwel nogal bedenkelijk zijn geweest en den burgers van Ulm veel zorg hebben gebaard, want in 1493 verzochten zij aan het stadsbestuur van Esslingen vijf ervaren metselaars, om hen uit den nood te helpen en daarna moet een groote bijeenkomst van bouwmeesters uit 28 plaatsen te Ulm hebben plaats gehad, om raad te schaffen. Het resultaat dezer conferentie was, dat Böblinger van zijn taak ontheven werd, waarschijnlijk eervol, want de schuld aan den bedenkelijken toestand van het werk rustte meer op zijn voorgangers dan op hem; hij trok weder naar Esslingen, waar hij tot aan zijn dood in 1505 met eere werkzaam was.

In zijn plaats kwam Burckhard Engelberg, bouwmeester van de St. Ulrich- en Afra-kerk te Augsburg.

Engelberg was afkomstig uit Hornberg in het Schwarzwald en een ervaren meester, wiens adviezen op hoogen prijs werden gesteld en die daarvoor o. a. naar Heilbronn en naar Bozen in Tirol ontboden was. Hij schijnt zich niet in Ulm te hebben gevestigd, maar het aan de Munsterkerk te verrichten werk te hebben toevertrouwd aan zijn opzichter (ballier) Lienhard Altlin. Dat werk bestond in de eerste plaats in de versterking van den torenvoet door het metselen van muren tusschen den voorgevel en de vrijstaande pijlers. De grootste verandering door Engelberg aangebracht was echter de inwendige ombouw der kerk van een drieschepige tot een vijfschepige, door het in tweeën verdeelen der breede zijschepen door een rij slanke pijlers en het opnieuw overwelven der zijschepen. Ook bracht hij de voor het gewelf van het middenschip onmisbare luchtbogen aan, en bracht daarmede het gebouw in den toestand, waarin het tot ongeveer het midden der negentiende eeuw gebleven is, want wel wordt na Engelberg's dood in 1512 nog een kerkbouwmeester Bernhard Winkler genoemd, maar diens optreden valt in den tijd der Kerkhervorming, waarin, gelijk nagenoeg overal elders, ook te Ulm het grootsche werk van eenige eeuwen werd gestaakt.

Zooals blijkt bij den Ulmer Dombouw is van de bouwmeesters uit de latere middeleeuwen wat meer bekend dan van hun voorgangers. Met de zestiende eeuw breekt, althans voor een groot deel van Noord- en West-Europa, opnieuw een vrij duister tijdperk in de geschiedenis der bouwkunst aan, waarin wij de bouwmeesters uit het oog verliezen. Het is een tijdperk van burgeroorlogen en godsdienstoorlogen, een tijdperk van omwenteling in een woord, waarin met vele middeleeuwsche instellingen ook de bouwhutten verdwenen en de handwerksgilden, ofschoon in de middeleeuwen ontstaan, geheel van karakter veranderden. Terwijl in de bouwhutten de ontwerpende meesters en de uitvoerende handwerkslieden vereenigd waren onder gemeenschappelijke wetten en reglementen, kwamen zij in den Renaissance-tijd vrij en onafhankelijk tegenover elkander te staan.

De handwerksman bleef nog wel gebonden aan de voorschriften van den Gildebrief, de bouwmeester had zich vrijgemaakt van alle banden, hij kon gaan waarheen hij wilde, om de regels der kunst te leeren, hij kon ze daarna in

practijk brengen naar eigen inzicht en ingeving, de persoonlijke opvatting trad meer op den voorgrond en daarmede de persoon des bouwmeesters.

De tijdsomstandigheden noopten hem, het Ad Majorem Dei Gloriam prijs te geven en meer op eigen roem en voordeel bedacht te zijn.

Een mislukte proefneming.

Een paar weken geleden ontvingen wij een uitnoodiging tot bijwoning der groote bluschproeven, welke door den vertegenwoordiger van het „Patentirtes Schaumlöschverfahren Perfect, Ges. M. B. H." te Berlijn, op 12 Juli j.l. te Rotterdam zouden worden afgelegd.

Daarbij werd o.a. vermeld:

„Zooals bijgaand programma U doet zien, zullen onze proefnemingen van omvangrijken aard zijn en een duidelijk beeld geven van de afdoende wijze, waarop met behulp van ons bluschsysteem, licht brandbare vloeistoffen, zooals benzine, petroleum, olie, teer, spiritus, enz., ingeval van brand snel zijn te blusschen."

„Ons procedé bestaat hierin, dat wij de oppervlakte van de brandende stof overdekken met een laag schuim, welke ontstaat door het op juiste wijze doen bijeenbrengen van 2 vloeistoffen van bepaalde samenstelling. Hierbij ontwikkelt zich tevens koolzuur, waardoor de bluschwerking ondersteund en tevens een sterke afkoeling van de schuimmassa op de brandende stof verkregen wordt."

De proeven hebben thans plaats gehad.

Onze verslaggever was ter elfder ure verhinderd daarbij tegenwoordig te zijn; er was echter belangstelling genoeg, zooals blijkt uit het navolgende, dat wij aan de „N. Rott. Courant" ontleenen.

„Perfect".

De brandbluschproeven volgens het gepatenteerde schuimbluschprocedé Perfect, waarvan de chemiker Bartels, een Duitscher, de uitvinder is, hebben op een uitgestrekt aan de gemeente toebehoorend terrein, gelegen aan den Achter-Sluisjesweg, plaats gehad.

De heeren A. C. Burgdorffer, directeur der gemeentewerken, Th. M. Roest van Limburg, hoofdcommissaris van politie en C. Struyk, directeur der bouwpolitie, waren door burgemeester en wethouders aangewezen om in verband met deze proefnemingen die maatregelen te nemen en eischen te stellen, waardoor deze proefnemingen waarde kregen voor de gemeente. Deze heeren vormden een commissie en assumeerden daarin de hoofdlieden der brandweer de heeren D. M. Bijdendijk en A. Driebeek, A. de Kanter, ingenieur der gemeente, den heer Sluijterman van Loo en den heer Th. Alberda, commissaris van politie.

Het uitgestrekte terrein, waar de proefnemingen plaats vonden, was daarvoor door de zorgen van den hoofdopzichter, den heer A. D. J. Brantenaar, en den inspecteur der bouwpolitie, den heer Van der Vijver, in gereedheid gebracht.

Reeds vroeg in den voormiddag kwamen tal van belangstellenden aan den Achtersluisjesweg bijeen. Behalve door de hiervoren genoemde commissieleden was daar in de eerste plaats onze brandweer door vele hoofdlieden, brand- en brandspuitmeesters vertegenwoordigd. Voorts waren er de Amsterdamsche, Haagsche en Utrechtsche brandweer vertegenwoordigd, trof men er de vertegenwoordigers van verschillende groote handelsfirma's aan. Van de Koninklijke Petroleum-Maatschappij zagen wij er o.a. nog den directeur jhr. Loudon. Verder waren er ook eenige gemeenteraadsleden, terwijl het buitenland er vertegenwoordigd was door Belgen, Engelschen en Duitschers; wij hoorden zelfs, dat er belangstellenden uit Konstantinopel waren overgekomen om de proefnemingen bij te wonen.

Allen, die belangstelden in de proefnemingen, vernamen al spoedig dat de hoofdproef, het blusschen van een brandende met benzine gevulde tank, niet te 12 uur, zooals aanvankelijk bepaald was, maar eerst laat in den namiddag zou plaats hebben. Dit stelde velen teleur. Inmiddels werd aangevangen met de gebruikelijke proefnemingen, als het blusschen van een houten huisje, gevuld met licht brandbare stoffen, van een dito grooter huis, van een ijzeren pan gevuld met benzine, van een kipbak gevuld met licht brandbare vloeistoffen, van een teerveld groot 4 bij 3 meter, in het midden waarvan een ijzeren pot met benzine.

Deze proefnemingen hadden niet alle het gewenschte gevolg; sommige mislukten totaal omdat er geen voldoende spanning was, waardoor de spuiten, waarmede gebluscht werd, niet voldoende werkten.

De hoofdproef was, zooals gezegd, de tank. Deze was midden in het land gebouwd van beton in een in den grond gegraven gat en had een middellijn van 21 meter. Zij was 25 centimeter diep en werd van den Sluisjesdijk af door middel van buizen met 3,000 liter benzine gevuld, die door de Kon. Maatschappij tot exploitatie van petroleumbronnen in Ned.-Indië beschikbaar was gesteld.

Van een pompstation, aan den Achtersluisjesweg geplaatst, werd door middel van een stoommachine de voor het blusschen benoodigde vloeistof door twee buizen opgeperst naar een 100 meter van dit station verwijderde mengpomp en van daar door een grootere buis naar de de nogmaals 100 meter verder gelegen tank om van daar opgeperst te worden in een loodrecht in de tank geplaatste ijzeren pijp, die er een 10-tal meters boven uit stak. Boven uit die pijp moest het bluschmiddel zich vervolgens op de brandende benzine storten, die de tank 10 centimeter diep vulde.

Nadat men uren in de brandende zon in het open veld gewacht had, verscheen ruim half drie in den namiddag het college van burgemeester en wethouders op het terrein. Met een lont aan een lat bevestigd, werd de benzine te 2¾ uur in brand gestoken door den heer Herzog, een officier van de Hamburgsche brandweer. Een indrukwekkend gezicht leverde de brand op. Ontzaggelijke rookkolommen, waardoor de benzinevlammen zich machtig kronkelden, stegen hemelwaarts. Een geweldige hitte ontwikkelde zich in de nabijheid. Vijf minuten, nadat de benzine in brand gestoken was, kwam het schuim uit de pijp te voorschijn en stortte zich op de benzine. Nog vijf minuten later, toen dit geen uitwerking bleek te hebben, eindigde men met het oppersen door de buis, maar bezigde drie zijleidingen, die in de tank uitmondden. Daardoor kwam nu het blusschende schuim de tank binnenstroomen en verspreidde zich aan de oppervlakte. Echter zonder den brand te blusschen. De benzine brandde schoon op, niets in de tank latende dan wat water, dat men gebruikt had om door de leidingen te spuiten. Het geheel was een jammerlijk fiasco.

Het laatste nommer van het programma kwam niet eens tot uitvoering. (N. R. Ct.)

Vereenigingen.

VEREENIGING VAN DIRECTEUREN EN INGENIEURS VAN GEMEENTEWERKEN.

Op 11 en 12 Juli vergaderde in de Stadsgehoorzaal te Leiden de Vereeniging van Directeuren en Ingenieurs, enz. van Gemeentewerken.

Deze vergadering werd met een kort welkomstwoord geopend door den heer G. L. Driessen, Directeur der gemeentewerken te Leiden. Er waren ongeveer 40 leden aanwezig. Na eenige huishoudelijke werkzaamheden, waarbij o.a. als plaats voor de volgende vergadering Enschede werd aangewezen, werd door den heer Driessen voornoemd een voordracht gehouden over: „Leiden voorheen, thans en in de toekomst".

Spreker ving aan met op te merken, dat Leiden niet is het oude Lugdunum Batavorum der Romeinen, Leiden is afgeleid van een ouden waterloop, de Lee of Leythe; thans Mare. Het oorspronkelijk vlek, in 993 nog villa Leythen genoemd, breidde zich geleidelijk uit en omvatte in 1281, toen er eerst van een stad Leiden sprake was, het deel tusschen Nieuwen Rijn en Rapenburg. Spr. ging vervolgens de verschillende stadsuitbreidingen na; de eerste had plaats in 1294. Daarop volgde die van omstreeks 1355, terwijl in 1389, ten tijde van hertog Albrecht van Beijeren, de stad wederom werd uitgelegd. In 1610 werd tot de vierde uitbreiding overgegaan, en de vijfde uitbreiding werd in oostelijke richting ondernomen. Zoo had omstreeks het midden der 17e eeuw de stad haar aanzien verkregen dat ze bijna 250 jaar lang onveranderd zou behouden; van welken tijd ook de stadspoorten dateeren, waarvan er thans nog maar twee over zijn.

Eerst tegen het einde der vorige eeuw werden Leiden's grenzen opnieuw uitgezet en door toevoeging van groote stukken van de omliggende dorpen Leiderdorp, Oegstgeest, het grondgebied nagenoeg verdubbeld, en thans hangen er weder nieuwe annexatieplannen in de lucht, met het doel uitwassen achter de Witte-, Morsch- en Zijlpoort voorgoed op te slokken.

Komende tot het heden, behandelde spr. het rioleeringsvraagstuk, de gemeentereiniging, de gemeentebedrijven, waaronder de gas- en electriciteitsfabriek, op welks baten z. i. Leiden financieel drijft.

Voor de toekomst opent, volgens spr., zich voor Leiden geen schoon verschiet. Vroeger de 5e stad van Nederland, wat de bevolking aangaat, staat zij thans als No. 8 op de ranglijst. De onmiddellijke nabijheid van een luxe stad als Den Haag belet een groote ontwikkeling. Toch wordt alles in gereedheid gebracht om vele duizenden bewoners een waardige inwoning te verschaffen. Verschillende krotten werden opgeruimd en in de plaats daarvan kwam een frissche, ruime arbeiderswijk tot stand, en thans wordt weer een tweede verbetering op groote schaal voorbereid in een zeer dichtbevolkte wijk ten noorden van de Haarlemmerstraat.

Na deze met aandacht gevolgde rede hield de ingenieur van gemeentewerken te Leiden, de heer J. H. E. Rückert, een causerie over „de verruiming van den hoofdverkeersweg te Leiden". Hij behandelde daarbij vooral het technisch gedeelte van het tot stand komen der groote bouwwerken, welke in de laatste jaren verrezen.

Ook deze voordracht vond veel belangstelling.

Na het noenmaal werd een rijtoer door de stad gemaakt en verschillende oudere en nieuwere bouwwerken bezichtigd.

Na den gemeenschappelijken maaltijd werden de deelnemers aan de vergadering des avonds officieel door Burgemeester en Wethouders en een aantal leden van den Gemeenteraad ten Stadhuize ontvangen.

De toespraak van den burgemeester, jhr. De Gijselaar, werd beantwoord door den heer Van Hasselt, oud-directeur van gemeentewerken te Amsterdam.

Vervolgens werd het Stadhuis bezichtigd, waarna de avond verder werd doorgebracht in den tuin van „Zomerzorg", waar het muziekkorps van het 4e reg. infanterie een concert gaf.

Den tweeden dag werd eene huishoudelijke bijeenkomst gehouden, ter bespreking van het rapport der commissie in zake nauwere aaneensluiting tusschen de technische gemeente-ambtenaren, waarover de gevoelens verdeeld waren.

De besprekingen over dit rapport hadden tot uitslag, dat de bestaande toestand gehandhaafd blijft en geen bond wordt opgericht.

In de plaats van den heer Hofkamp, uit Leeuwarden — die daarvoor had bedankt — werd voortaan met de samenstelling van de lijst van de aangeslotenen belast de heer Brinkman Visser, te Zutphen.

Des namiddags werd met extra-trams een tocht gemaakt naar Katwijk aan Zee, waar het stoomgemaal van Rijnland werd bezichtigd, en vervolgens naar Oegstgeest, alwaar men onder leiding van den geneesheer-directeur der gestichten Endegeest, Rhijngeest en Voorgeest deze gestichten doorwandelde.

De samenkomst werd daarna in „Zomerzorg" te Leiden ontbonden.

Dambebouwing.

In de Raadszitting van 19 Juni j.l. is goedgekeurd de voordracht, om het door afbraak vrijgekomen bouwterrein, tusschen Nes en de plek waar ongeveer het vroegere poortje stond, ter bebouwing, in erfpacht, uit te geven aan de firma Lewenstein, de bekende naaimachinezaak, tot voor kort gevestigd in de Warmoesstraat.

Deze firma laat op het terrein een gebouw plaatsen, dat ontworpen is door den architect Harry Elte Phzn.

Voordat de Raad de voordracht aannam, was het ontwerp vooraf gezien en goedgekeurd door de Dam-commissie, die, zooals men weet, tot taak heeft alle aan den Dam te stichten gebouwen te beoordeelen.

Wij geven hierboven een reproductie van het gebouw, het eerste dat aan den nieuwen Dam verrijzen zal.

Het gebouw heeft eene oppervlakte van 497 M². en wordt opgetrokken in kleurige roode baksteen met pijlers en overig natuursteen van ongepolijst Beiersch graniet.

Het geheel is onderverdeeld in twee groote hoekwinkelhuizen en een middenhuis met eenen grooten vóór- en achterwinkel.

Het hoekhuis, grenzend aan het Beurspoortje, wordt met het bovengedeelte van het middelste huis door de firma Lewenstein in gebruik genomen. Het overige gedeelte wordt verhuurd.

Het zal voldoen aan de eischen van modernen winkelbouw als: Monier-kelders, centrale verwarming, electrisch licht, lift, enz. Het wordt gebouwd onder leiding van den architect.

Wij spraken boven van het „poortje". Men weet dat bij den nieuwen Vijgendam, ongeveer op dezelfde plek van

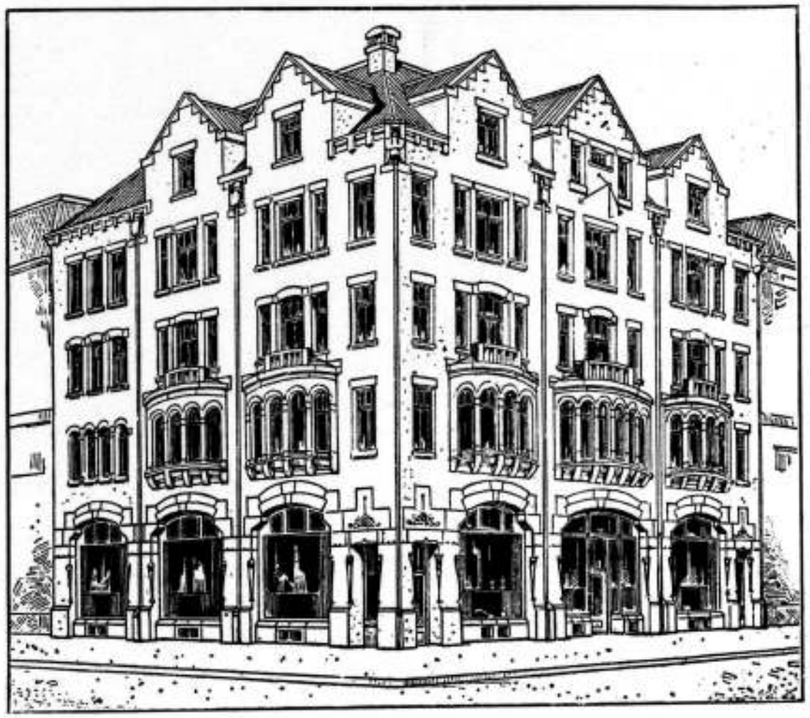

het oude Beurspoortje, een doorgang naar het Rokin, als passage gedacht, behouden blijft. Dat nieuwe poortje, dat dus tusschen het blok-Lewenstein en de bebouwing van het overschietende terrein-Vijgendam komt, zal gebouwd worden door den eventueelen eigenaar van laatstgenoemd terrein. Het spreekt vanzelf, dat de bouwtrant in overeenstemming met de begrenzende gebouwen zal zijn.

* * *

Met bovenstaande regelen begeleidde een paar weken geleden het „Nieuws van den Dag" de afbeelding waarvan hierboven een reproductie op verkleinde schaal gegeven wordt, evenwel duidelijk genoeg om onzen lezers een denkbeeld te geven van het eerste bouwwerk, dat op het thans nog met kuilen doorploegde en met puinhoopen overdekte Damterrein verrijzen zal.

Wij vernamen daaromtrent reeds de opmerking „Ganz gut, aber nichts Besonderes" en moesten erkennen, dat die ons volkomen juist voorkwam. Ongeveer gelijktijdig verscheen in de dagbladen het advies door de Raadhuis-Dam-Commissie aan B. en W. van Amsterdam ingediend, omtrent de adressen, door verschillende kunstenaarsvereenigingen met betrekking tot de bebouwing der gronden aan en nabij den Dam. De Bouwwereld leverde op dit advies een nog al rake critiek en het wijdloopige stuk maakte ook op ons den indruk van een slappe groc, ofschoon met groote zorg bereid en min of meer een meesterstukje van water-in-den-wijn-doenerij. Was een enkel commissielid soms wat gul met den wijn, blijkbaar deed een ander dan onmiddellijk een flinke scheut water in den bowl en werd het mengsel daardoor wat te bleek van kleur, dan deed men er blijkbaar voorzichtig weer wat wijn bij; en zoo zijn de paperassen vermeerderd met een stuk dat de oplossing van het Damvraagstuk niet veel verder zal brengen.

Wat moet daarvan terecht komen van al die drukte, al die adressen en rapporten vol meer of minder hooggestemde beschouwingen?

Waarschijnlijk iets heel gewoons, waarvoor al dat gedoe en geschipper niet noodig is, en wij zullen denkelijk wel tevreden mogen zijn, wanneer het geheel ongeveer uitvalt, zooals het bovenafgebeeld ontwerp belooft te worden: „Ganz gut, aber nichts Besonderes".

Prijsvragen.

ADRES IN ZAKE PRIJSVRAGEN VOOR BELANGRIJKE REGEERINGSGEBOUWEN.

Het volgende adres is ingediend:

Aan

Hunne Excellenties, de Ministers van Binnenlandsche Zaken, Buitenlandsche Zaken, Justitie, Waterstaat, Landbouw, Handel en Nijverheid, Oorlog, Marine, Financiën, Koloniën.

Excellentie,

Geven met verschuldigden eerbied te kennen,

de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst te Amsterdam,

het Genootschap „Architectura et Amicitia" te Amsterdam,

de Vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap" te Rotterdam,

en de Bond van Nederlandsche Architecten te Amsterdam,

dat zij, in verband met de belangrijke bouwwerken, welke door Uw Departement worden voorbereid, de vrijheid nemen het volgende onder Uwe aandacht te brengen:

Algemeen wordt de wenschelijkheid gevoeld, dat er bij het tot stand komen van de groote, monumentale gebouwen naar gestreefd moet worden, dat deze aan de mogelijk hoogste architectonische eischen zullen voldoen.

Deze bouwwerken toch zijn de ware monumenten van onzen tijd, bestemd om weer te geven den stand en de ontwikkeling der hedendaagsche bouwkunst als beeld van onze cultuur; en meestal gelegen op voorname punten in stad of land, zijn zij van overwegende beteekenis voor de schoonheid van het stadsbeeld waarvan zij deel uitmaken.

Is het dus een eisch voor particulieren, dat zij bij hunne plannen voor zoodanigen bouw zich hiervan rekenschap geven en daarnaar regelen de keuze van den bouwmeester die deze bouwwerken zal ontwerpen en de uitvoering ervan zal leiden, des te zwaarder rust deze verplichting op de overheid, die in dezen werkelijk eene roeping te vervullen heeft en geen middelen ongebruikt mag laten zich op de best mogelijke wijze van dezen plicht te kwijten.

Het is daarom aan bedenking onderhevig, het groot aantal monumentale bouwwerken dat door de Regeering van stad en land wordt gesticht, altijd te doen ontwerpen door eenige weinige ambtenaren. Daarnaast is het ongewenscht, en in hooge mate belemmerend voor eene gezonde en alzijdige ontwikkeling van de Nederlandsche bouwkunst, dat voor hare meest monumentale uitingen voortdurend en stelselmatig ongebruikt worden gelaten de vele niet ambtelijke architectonische krachten in den lande, wier werken en streven getuigen dat onder hen gevonden worden, de dragers der beginselen, die eene juiste en harmonische ontwikkeling der moderne bouwkunst kunnen waarborgen.

Aanleiding tot het bovenstaande vinden ondergeteekenden in de plannen voor den bouw van eenige hoogstbelangrijke bouwwerken, uitgaande van de Regeering; waartoe in de eerste plaats genoemd moeten worden: het nieuwe Postkantoor te Rotterdam, het nieuwe Gebouw van de Tweede Kamer te 's-Gravenhage, de Ministeries van Waterstaat, Landbouw, Nijverheid en Handel, eventueele Paleisbouw te Amsterdam en te 's-Gravenhage, Kazernebouw te Rotterdam en het nieuwe Postkantoor van Utrecht.

Het zij ondergeteekenden vergund wegens den urgenten aard van het onderwerp meer speciaal bij de voorbereiding van den bouw van het nieuwe Postkantoor te Rotterdam stil te staan en ten dezen te wijzen op het dóór het Gemeentebestuur van Rotterdam gegeven voorbeeld ten aanzien van de stichting van het Raadhuis aldaar, waarvoor een prijsvraag werd uitgeschreven.

In verband daarmede meenen ondergeteekenden er op te mogen aandringen dat ook voor het te stichten Postkantoor de medewerking van den particulieren architect worde ingeroepen, 't zij op gelijke wijze als voor het raadhuis geschiedde, 't zij op andere wijze, b.v. door vrije opdracht of langs den vaak en met succes toegepasten weg eener openbare prijsvraag. Gewezen moge ten dezen opzichte worden op de totstandkoming op die wijze, vooral in het buitenland, van vele belangrijke bouwwerken als: het Rijksmuseum te Amsterdam, het plan voor Dambebouwing te Amsterdam, de Schouwburg te Rotterdam, het Rijksdaggebouw te Berlijn, het Parlementsgebouw te Londen, het Gebouw van de County Council te Londen, het Raadhuis van Weenen, het Parlementsgebouw te Buda-Pest, de Kapitoolen der verschillende Amerikaansche Staten, de Grand-Opéra te Parijs, de nieuwe Opera te Berlijn, Schouwburgen te Frankfort, Stuttgart, Dortmund, Kon. Academie van Beeldende Kunsten en Muziek te Berlijn, Stations te Leipzig, Basel, Frankfort en Karlsruhe, de kerk du Sacré Coeur te Parijs, enz. enz.

Redenen, waarom ondergeteekenden, ten volle overtuigd van Uwe belangstelling te dezer zake en van Uwen wensch de ontwikkeling der moderne bouwkunst krachtig te willen bevorderen, U met den meesten aandrang in overweging geven om voor de stichting van monumentale bouwwerken, de medewerking ook van den particulieren architect in te roepen.

't Welk doende, enz.

Voor het Hoofdbestuur der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst,
A. SALM G.Bzn., Voorzitter.
J. GRATAMA, Secretaris.

Voor het „Genootschap „Architectura et Amicitia",
H. A. J. BAANDERS, Voorzitter.
JAN DE MEIJER, Secretaris.

Voor de Vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap",
ALB. OTTEN, Voorzitter.
J. HERMAN DE ROOS, Secretaris.

Voor den Bond van Nederlandsche Architecten,
K. P. C. DE BAZEL, Voorzitter.
C. N. VAN GOOR, Secretaris.

Amsterdam,
Rotterdam, Juni 1912.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 28. Officieel Gedeelte. Adres in zake prijsvragen voor belangrijke regeeringsgebouwen. — Torenbouw te Vlissingen. — Verslag van de Hoofdbestuursvergadering van 3 Juli 1912.

Kroniek XXXVII. Aanteekeningen bij een tweetal gebouwen van den architect J. F. Staal Jr., door J. Gratama, met afbeeldingen.

Het Brielsche Schelpkalktrasmeel, door Prof. J. A. van der Kloes.

Congres voor Openbare Gezondheidsregeling.

Congrès Artistique International te Parijs (slot).

Ingezonden stukken. Solidariteit door W. de Jong Arch.

ARCHITECTURA No. 28. Mededeelingen betreffende het Genootschap.

Het stadion te Stockholm, Arch. Torben Grut (vervolg) met afbeeldingen.

Trappen.

Ingezonden. Naar aanleiding van de baksteententoonstelling door C. J. Hendricks en Jan de Meijer.

De Hollandsche opgravingen in Griekenland onder leiding van Prof. Dr. C. W. Vollgraff, door A. E. W. v. d. Pluim.

Proef met brandvrij rieten dak.

DE BOUWWERELD No. 28. De Griekse kunst in de schatting der Grieken zelf, door J. Berlage (slot).

Bouwaardewerk uit de «Grosszherzogliche Manufaktur kunstkeramische Werkstätten» te Karlsruhe, met afbeeldingen.

De Hollandsche opgravingen in Argos, door W. van der Pluym.

Losse plaat. Het dezer dagen geopende Kindersanatorium te Blaricum, Arch Karel Muller.

DE INGENIEUR No. 28. De Gouvernementsgebouwen in Nederlandsch Indië. Voordracht gehouden in de vergadering van de Afdeeling voor Bouw- en Waterbouwkunde van 23 Maart 1912 door Prof. W. Elenbaas c. i., met afbeeldingen.

Het schoonheidsbegrip bij ingenieurs-bouwwerken, door A. Plate c. i., met afbeeldingen.

135ste Algemeene Vergadering der Maatschappij van Nijverheid te Delft (slot).

Ingezonden stukken. Gesplitste telefoonaansluitingen, door H. W. Snijders w. e. i., met naschrift van C. E. van der Bilt c. i. — Golfvormige afslijting van spoorstaven, door P. M. Montijn c. i.

TECHNISCH WEEKBLAD (B. v. T.) No. 28. Officieel gedeelte. — Ter aanvaarding. — De afgetreden en nieuwe functionarissen. — Verslagen van vergaderingen. — Iets over ketelwatercirculatie en de Hotchkiss automatische ketelwater-circulator. — De ontwikkeling van den kazernebouw. — Vragenbus. — Gemengd.

DE AANNEMER No. 28. Welkom in Brabant's Hoofdstad.

Afdeelingsverslagen. Haarlem 1 Juli 1912.

DE NEDERLANDSCHE KLEI-INDUSTRIE No. 2. Het bakken van dakpannen in gasovens. — Verharding van Cementmortels bij vorst. — Het vervaardigen van sanitaire artikelen. — De inwerking der vuurgassen op de kleiproducten. — Stofbestrijding op klinkerwegen. — Mededeelingen.

KLEI. No. 14. Over de thans gesloten baksteententoonstelling vinden wij in het tweede Juli-nummer twee artikelen, die als slotbeschouwingen kunnen gelden en waaruit blijken kan, dat men met het behaalde succes tevreden is. Verder komen hier nog voor het vervolg van het artikel: „Het Steenbakkersbedrijf in Amerika, alsmede: Beschouwingen over het verloop dat in de toekomst onze Steenindustrie nemen zal, door Ing. Jacob Bührer te Konstanz.

De overige inhoud is van minder direct belang voor de baksteenfabricatie. Wel is een stukje, over beschadigingen van een gebouw in gewapend beton door electrolytische inwerking, op zich zelf niet onbelangrijk, maar ter aanprijzing van baksteen in plaats van gewapend beton treft het geen doel.

DEUTSCHE BAUZEITUNG No. 55. Die Arbeit der Schelde-Kommission 1907—1911 und der neue Regierungs-Entwurf für die Scheldo-Regulierung (slot) met afbeeldingen.

Reisebilder aus dem Neckartal (slot) met afbeeldingen en losse plaat.

No. 56. Zur Ausführung gewählter Entwurf für den Neubau einer Kirche nebst Pfarr- und Gemeindehaus der St. Pauli-Gemeinde auf dem André-Platz in Chemnitz. Arch. Heinrich Straumer, met afbeeldingen en losse plaat. — Zur Freilassung des Theater-Platzes in Dresden.

53 Hauptversammlung des «Vereins Deutscher Ingenieure» in Stuttgart. Das Schaubild im Wettbewerb, door Hans Freude.

HET HUIS OUD & NIEUW No. 7. Opvallend is in den laatsten tijd de belangstelling, in verlei tijdschriften aan den dag tredend, in de oude Nederlandsche kasteelen.

Langen tijd verwaarloosd of slechts om hun historische beteekenis gewaardeerd, ziet men ze thans weer afgebeeld en uitvoerig beschreven in alle onderdeelen, die van eenig belang schijnen uit een archeologisch en cultuurhistorisch oogpunt. De afbeeldingen zijn vrij wat beter dan vroeger door de vorderingen der photographie en der reproductie, de beschrijvingen hebben meer waarde wegens een meer nauwgezette studie in archieven en zoo ontstaan de lezenswaardige monographieën, gelijk de heer H. M. Werner er in dez: aflevering een geeft van het kasteel Keppel. Dit artikel beemt nagenoeg het geheele nummer in beslag.

De rubriek «Toelichting bij de Platen» geeft nog eenige afbeeldingen met beschrijving van het landhuis «de Hooge Vuurschee» te Baarn.

GEWAPEND-BETON VOORSCHRIFTEN, vastgesteld in de vergadering van 23 Maart 1912 van de Afdeeling voor Bouw- en Waterbouwkunde van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs, met aanteekeningen door D. Kruyf c.i.

Bovengenoemd boekje verscheen onlangs bij den uitgever L. J. Veen te Amsterdam en mag zeker een onmisbare aanvulling heeten voor de verschillende technische voorschriften in het bouwvak in gebruik. De bewerker is blijkens den titel: Ing. bij het Gemeentelijk Bouw- en Woningtoezicht te Amsterdam voor Gewapend-Betonwerken, waarschijnlijk wel specialiteit op dit gebied. Vele bouwkundigen zijn nog min of meer leeken in de gewapend-betonconstructie en daarom zijn de aanteekeningen, bij de voorschriften gevoegd, menigeen welkom. Die aanteekeningen zijn kort en zakelijk; de voorschriften zelf zijn met zorg samengesteld, zoodat zij weinig toelichting noodig hebben. De practijk zal moeten leeren in hoeverre zij bruikbaar zijn en blijvende waarde hebben, maar wij twijfelen er niet aan of zij zullen voor geruimen tijd in de bestaande behoefte kunnen voorzien.

ALGEMEENE VOORSCHRIFTEN VOOR DE UITVOERING VAN WERKEN IN GEWAPEND BETON, van toelichtingen en aanteekeningen voorzien door J. H. Schaad.

Ofschoon de titel van dit boekje eenigszins anders luidt dan dien van het vorige is de hoofdinhoud, gelijk de lezer zal begrijpen, precies dezelfde. Alleen zijn hier de aanteekeningen van de hand van den Inspecteur v. h. Gemeentelijk Bouw- en Woningtoezicht te Zwolle, van wien wij niet weten of hij als een specialiteit beschouwd kan worden. Uit de aanteekeningen meenen wij echter te zien, dat de bewerker als practisch man de voorschriften grondig bestudeerd heeft.

Ook dit boekje, waarvan de uitgave bezorgd werd door de N.V. Wed. J. Ahrend & Zoon's Boekhandel en Uitgevers-Maatschappij te Amsterdam, zal dus zijn weg wel vinden, maar het is toch jammer, dat beide bewerkers en uitgevers niet hebben samengewerkt, zoodat nu twee concurreerende uitgaven zijn ontstaan, waar wij het best met eene zouden hebben kunnen doen.

IJZER EN IJZERCONSTRUCTIES. Handleiding voor de Theoretische en Practische Behandeling van IJzer-Constructies door A. W. C. Dwars c.b.i.

Wij hebben hier een andere recente uitgaven van de firma Wed. J. Ahrend & Zoon's Boekhandel en Uitgevers-Maatschappij voor ons, waarmede zij oogenschijnlijk met zichzelf concurreert. Immers nog onlangs verscheen bij haar het groote werk van Noorlander, maar reeds enkele inzage van het thans bedoelde boek, waarvan het eerste deel verscheen, doet ons gewaar worden hier met een werk van geheel anderen aard te doen te hebben. Deze handleiding wordt door den Directeur der M. T. S. voor de Bouwkunde te Utrecht blijkbaar geschreven, om te dienen bij het onderwijs aan de genoemde inrichting, evengoed als leidraad voor den leeraar, die er nog heel wat bij zal kunnen vertellen, als als memorandum voor den leerling, die er zijn aanteekeningen bij kan maken. Wij maken dit op uit den zeer elementairen vorm van behandeling, waarbij toch naar volledigheid is gestreefd. Het werk zal bestaan uit drie deelen; dit eerste deel geeft alleen inleiding, het tweede zal vaste en beweegbare bruggen en andere waterbouwkundige constructies behandelen en in het derde zal gehandeld worden over de ijzer-constructies in de burgerlijke bouwkunde en over het smidswerk. Wij zien met belangstelling de verschijning der volgende deelen tegemoet en hopen dan op deze uitgave terug te komen.

HET LEVEN EN DE WERKEN VAN JAMES WATT, door D. de Vries uitgave van Æ. E. Kluwer te Deventer.

Het zal niet iedereen bekend zijn, dat men op een fabriek bij Birmingham nog de firmanaam James Watt & Co. lezen kan en deze firma ook nog werkelijk bestaat, doch ook al ware dit niet het geval en de naam van dezen man in de plaats waar hij leefde en werkte vergeten geraakt, evenmin als dien van Columbus of van Newton zal de naam van James Watt ooit zijn wereldvermaardheid verliezen of zien verkleinen. Ofschoon het leven van Watt reeds in bijzonderheden bekend is vond de schrijver aanleiding tot het opstellen dezer nieuwe biographie door de gelegenheid, waarin hij gesteld werd, om vrijelijk gebruik te maken van het belangrijk Watt-museum, waarvan de bekende fabrikant George Tangyes eigenaar is, en waarin zoowat alles verzameld is, wat van James Watt is bewaard gebleven.

Met deze authentieke gegevens voorzien, schreef hij voor de „Industriecele Gids" van R. S. Stokvis & Zonen eenige losse schetsen over het leven van James Watt.

Deze schetsen zijn thans in boekvorm verzameld en dit boekje vormt een belangrijke bijdrage tot de kennis van het eerste tijdvak van de historie der stoommachine, die ieder technicus gaarne bezitten zal, en zich voor den billijken prijs van een gulden kan aanschaffen.

MODERNE BAUFORMEN Nos. 5, 6 en 7. Van Dr. Baer's maandschrift, uitgave van Julius Hoffmann te Stuttgart liggen de nummers van Mei, Juni en Juli nog onbesproken. Het Meinummer is gewijd aan het werk van Dresdener kunstenaars. Wij treffen daaronder allereerst aan Martin Dülfer met een paar belangrijke bouwwerken o. a. de Dresdener Bank te Leipzig. Dülfer schijnt weder naar den barokstijl terug te gaan, althans in de buitenarchitectuur. Wij vinden hier ook eenig klein werk van Fritz Schumacher, die ook tuinarchitect is, zooals blijkt uit afbeeldingen van een parkaanleg aan de Bergstrasse. Verder van Hans Erlwein een paar interieurs van het Raadhuis te Dresden. Geheel in den geest der Renaissance zijn de beschilderingen, door P. Perks ontworpen voor het Raadhuis te Chemnitz.

De Juni-aflevering opent met een artikeltje over Prof. Paul Meissner te Darmstadt en diens werk, waaruit blijkt, dat de Moderne Bauformen de bakens gaan verzetten. Het werk van Meissner toch wordt aangehaald als een bewijs, dat de architectonische vorm van den allerlaatsten tijd zich minder onderscheidt door verrassende nieuwheid, dan door onafgebroken door den tijd erkende en onder den invloed van den geest des tijds staande traditie. Die meesters van groote en onmiskenbare verdienste, die zonder omzien al het oude als afgedaan beschouwden en stoutweg voor nieuwe problemen geheel nieuwe vormen zochten, zijn zeldzaam en eenzaam geworden. Dit is een weinig bemoedigende bekentenis; zij steekt donker af tegen de uitbundige lofspraken, waarmede vroeger de modern: zoekers begroet zijn. Ook bij het werk van den Berlijnschen architect Edgar Hönig wordt gewezen op een kenteriag en verklaart Dr. Hans Schulze, dat op den overdreven eenvoud, de zuiverste en nuchterst uitgesproken doelmatigheid van architectuur en meubel, thans gelukkig de reactie gevolgd is. Waar die reactie ons nu weder heen zal voeren is echter uit Hönigs werk, dat zich niet onderscheidt door bijzondere originaliteit, moeilijk op te maken.

Het Juli-nummer is wel het belangrijkste van de drie hier besprokene. Hierin treffen wij aan eene serie afbeeldingen van de Kruppsche arbeiderskoloniën Altenhof, Alfredshof, Margarethenhof, Dahlhauser Heide en Emscher Lippe, alles werk van het Kruppsche bouwbureau te Essen, dat onder leiding staat van Baurat R. Schmohl. Er is in deze nieuwere koloniën een enormen vooruitgang op te merken vergeleken bij de oudere en interessant is ook de vergelijking met de door Curjel en Moser gebouwde arbeiderstad van de IJzer- en Staalwerken Georg Fischer te Schaffhausen. Ook hiervan wordt een serie fraaie afbeeldingen gegeven. De Kruppsche koloniés hebben met hun kleine afzonderlijke woningen een meer landelijk karakter, terwijl Curjel & Moser het systeem van groote bouwblokken met vele woningen hebben toegepast, hetgeen iets meer monumentaals aan hun stad geeft. Evenwel is het hun gelukt het kazernekarakter in de bouwblokken te vermijden, terwijl grooter open ruimten gereserveerd konden worden dan bij het Kruppsche kleinwoning-systeem mogelijk was. Beide systemen hebben hun voor- en nadeelen, maar beide voorbeelden zijn te beschouwen als bijdragen van waarde voor de oplossing van het overal aan de orde zijnde woningvraagstuk.

DEUTSCHE KUNST UND DEKORATION No. 9 en 10. Van Alexander Koch's maandschrift bevat de Juni-aflevering afbeeldingen naar werk van de schilders Leo Putz en Maria Caspar Filser. Van eerstgenoemde kon men op de Vierjaarlijksche te Amsterdam een typisch werk vinden van

HINSE & VAN ELLINKHUIZEN. Uitvoering van werken in Gewapend en Ongewapend Beton
Voorl. Ontwerpen en Begrootingen gratis.
Nassaukade 504. Telef. 1258. AMSTERDAM.

meer waarde, zouden wij zeggen, dan de ruwe olieverfschetsen, want meer dan schetsen zijn het grootendeels niet, die men hier vindt afgebeeld. Filsers landschappen zijn aantrekkelijker en beloven meer voor de Duitsche schilderkunst.

De figurale kunst van Franz Metzner, den beeldhouwer van het Volkerenslag-monument te Leipzig, moge rijk zijn aan kracht van uitdrukking, zij lijdt o.i. in bedenkelijke mate aan overdrijving. Het heeft er wel iets van of Metzner, voor zijn composities van het menschbeeld, slechts olifanten en rhinocerossen als modellen tot zijn beschikking heeft gehad. Wij betwijfelen of zijn opvatting van monumentale sculptuur even duurzaam zal blijken als het materiaal waarin zijn werk wordt uitgevoerd.

Van bouwkunst geeft deze aflevering een paar landhuizen in de Mark van Heinrich Straumer, typen van landelijken eenvoud, die hier niet misplaatst is, en ten slotte een goed voorbeeld van een modern stationsgebouw namelijk dat van Darmstadt, gebouwd door Prof. Fr. Pützer aldaar.

Het Juli-nummer opent met een overzicht der groote Dresdener kunsttentoonstelling, waaruit wij den indruk krijgen, dat onze Amsterdamsche Vierjaarlijksche belangwekkender is.

Architectuur geeft dit nummer eigenlijk niet, tenzij men de decoratie van de krypta der Sophiakerk te Dresden van Erlwein en Paul Rössler en de inrichting van het Café „Zur grossen Tabakspfeife" van Cesar Poppovits te Weenen, daaronder wil rangschikken.

Van meer betang schijnt ons een artikeltje van Dr. E. W. Bredt getiteld „Stagnation als Ideal", een noodkreet, blijkbaar geslaakt met het oog op de zich vertoonende reactie, die naar de oude stijlen zal terugvoeren.

Het gevaar is niet denkbeeldig, dat wij staan aan den vooravond van een tijdperk van versteening, zooals inzonderheid de Duitsche kunst er meer gekend heeft. De tijdsomstandigheden schijnen er toe mede te werken en misschien kan alleen het weder meer op den voorgrond treden van de persoonlijkheid des kunstenaars hier redding brengen.

Daarover schrijft Dr. Walter Georgi te München in dit nummer een lezenswaardige bijdrage.

Gemengd Nieuws.

— Te RENKUM zijn op het terrein der in aanbouw zijnde papierfabriek der firma Van Gelder & Zonen bij het plaatsen van de ijzeren muurgebinten voor het betonwerk van het ketelhuis, bij de electrische centrale, door het breken van een kabel alle gebindten ineengestort. Vier arbeiders, die daar bovenop aan het werk waren, kregen bij de instorting min of meer ernstige kwetsuren: o.a. de achttienjarige H. Vos, uit Wageningen, wiens toestand zich aanvankelijk zoo ernstig liet aanzien, dat hem de H. H. Sacramenten der R.-K. kerk werden toegediend en hij per brancard naar zijn woonplaats Wageningen werd gebracht.

De materieele schade is aanzienlijk.

Naar wij vernemen is de rechterlijke macht uit Arnhem reeds ter plaatse geweest om een onderzoek in stellen.

Dit is goed, maar een rechterlijk onderzoek maakt ons in dergelijke gevallen gewoonlijk niet veel wijzer.

Er moest een technisch lichaam zijn, bevoegd, om hier te onderzoeken, hoe het mogelijk was, dat het breken van een enkelen kabel zulk een catastrophe kon teweegbrengen en of de uitvoering van het werk hier wel aan bevoegde handen was toevertrouwd. Nu wordt misschien een opzichter of onderbaas wegens grove nalatigheid veroordeeld, maar de grove nalatigheid hunner superieuren buiten beschouwing gelaten.

NIJMEGEN. Een aantal ingezetenen, van oordeel, dat een overbrugging van de Waal, ten Oosten van de Belvédère, vrijwel alleen het doorgaand verkeer zal ten goede komen en in strijd met het belang van de gemeente zou zijn, hebben een adres bij den raad ingediend, waarin zij verzoeken het thans aanhanging plan niet aan te nemen, doch nieuwe onderhandelingen te openen. Adressen van adhaesie zijn op verschillende plaatsen ter teekening neergelegd.

Daartegen heeft de Burgerij-commissie voor Waaloverbrugging een motie aangenomen, waarin zij verklaart zich geheel te vereenigen met het voorstel van B. en W. tot het bouwen van een vaste brug over de Waal ter hoogte van het Hunnerpark, ten oosten van de Belvedère.

Van een brug, die niet open kon.

Door de warmte kon dezer dagen naar het »U. D.« bericht, de Vaaltbrug niet opengedraaid worden. Het bleek, dat het over de brug leidende tramspoor door de hitte dusdanig was uitgezet, dat de brug klemde. Met vereende krachten is ten slotte, na langdurige vruchtelooze pogingen om de gedeeltelijk geopende brug heen en weer te krijgen, de brug weer gesloten kunnen worden. Het scheepvaartverkeer geraakte dientengevolge gestremd.

Dergelijke incidenten zijn doorgaans voor het straatpubliek wel vermakelijk, maar men moest dat zoo niet in de krant zetten, want dat geeft den schijn, alsof onze hedendaagsche bruggen- of tramwegbouwers geen notie hebben van uitzettingscoëfficiënten en dit zou toch wat erg zijn in de stad waar onze eerste Middelbare Technische School gevestigd is.

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Trottoir-, Terrazzo- en Graniettegels, Trottoirbanden, Kunstgraniet, Drijfsteen, Tennisbanen, enz. — — —

R. TIMMAN. Stoom-Timmerfabriek „DE ATLAS".
— Prijsopgaven worden op aanvraag verstrekt. —
HOUTHAVEN, AMSTERDAM. — Tel. 3905.

WATERBRONNEN, ONTIJZERENHARDEN
N.V. DIEPBOOR MIJ. „VULKAAN", v/h. J. DE BOER & Co., LEEUWARDEN

TURNARTIKELEN EN SCHOOLMEUBELEN. (Opger. 1868).
De Ned. Fabr. van Turnartikelen en Schoolmeubelen, Dir. HASPER en KEUNEN. Alle mogelijke constructies en systemen banken, borden en gymnastiekwerktuigen. Leverancier van het Rijk, de grootste gemeenten, Leger, Vloot en Particulieren. Schoolborden, licht, geheel van hout, krimp- en trekvrij, gegarandeerd dof-blijvend. Scherp cone. prijzen. Teekeningen en kostenberek. kosteloos. Telef. 1601. 2de Leeghwaterstraat No. 5. Amsterdam.

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN. WAAL- EN RUWVORM.

NAAML. VENN. voorh. A. SINGELS Azn.,
DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.

DE REPRODUCTIE COMPAGNIE
CLICHÉ'S
Rotterdam

Staaldraadwarenfabriek „AMSTERDAM"
Haarlemmerweg 329 te AMSTERDAM
Telef. Inte c 478.
Drraadvlechterij.
Fabriek van Hek- en IJzerwerken.

H. J. WESSELS, Amsterdam.
Heerengracht 109-111. — Telef. 1037. — P.O. Box 381.
Handel in Binnen- en Buitenlandsche fijne Houtsoorten.

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

PAPIERSTUC voor PLAFOND- en WANDVERSIERING in alle stijlen en volgens teekening.
Vraagt gratis Brochure en Prospectus aan de Opgericht 1890. - Tel. Int. 3613.
EERSTE NEDERLANDSCHE PAPIERSTUCFABRIEK
VOORHEEN BENNEWITZ & CO - - AMSTERDAM.

47STE JAARGANG. ZATERDAG 27 JULI 1912. No 30.

DE OPMERKER.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor de Redactie: Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.
Adres voor de Administratie: Regentesselaan 65, 's-Gravenhage.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . f 5.—
Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België . . . . . » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50
(Uitsluitend bij vooruitbetaling)

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS bezorgd zijn: Regentesselaan 65, 's-Gravenhage.

De Paleis-Raadhuis quaestie.

Zooals men weet, heeft prof. dr. H. Brugmans een onderzoek ingesteld naar de vraag of het Paleis op den Dam als het eigendom van den Staat dan wel als het eigendom van de gemeente moet worden beschouwd.

Prof. Brugmans heeft, naar wij in het „Hdbl." lezen, thans dat onderzoek geëindigd. De slotsom waartoe hij kwam, is:

In 1808 heeft koning Lodewijk het gebouw eenvoudig in zijn bezit genomen, met welk recht blijve in het midden gelaten. Men kan dus aannemen, dat het rijkseigendom was. Na den val van koning Lodewijk gingen de rechten op keizer Napoleon over. Na den val van Napoleon gingen diens rechten op de nieuwe nationale regeering over, met andere woorden ook op Willem I. Deze stond het gebouw op 2 December 1813 weer af aan de stad Amsterdam, met het verzoek om eenige vertrekken voor hem disponibel te houden. Ten slotte besloot de raad van Amsterdam op 28 Januari 1814 om het gebruik van het aan de stad teruggegeven paleis voorloopig aan den souverein en vorst aan te bieden.

Op deze feiten rust de tegenwoordige toestand van het Paleis. De rechtsquaestie, die hierbij gesteld kan worden, is, volgens prof. Brugmans, niet de hoofdzaak.

Ziedaar het negatief resultaat van een met nogal veel opheff aangekondigd onderzoek, waarvan wij toch nog iets meer meenden te mogen verwachten dan bovenstaande slotsom, die met een nul uitkomt.

Twee dingen maken in bovenstaand bericht, dat in alle bladen gecirculeerd heeft, een vreemden indruk. Men zou er ten eerste uit opmaken, dat de professor op grond van eenige algemeen bekende feiten, maar aanneemt wat te bewijzen was en dit zou voorwaar met recht een vreemde methode van historisch onderzoek genoemd kunnen worden en ten tweede schijnt het ook wel wat gemakkelijk, zich van de rechtsquaestie af te maken, door eenvoudig te verklaren, dat die maar bijzaak is.

Wij veronderstellen, dat wanneer Prof. Brugmans de povere uitkomsten van zijn onderzoek, met de stukken, die door hem geraadpleegd zijn, zal hebben gepubliceerd, wel blijken zal, dat de voorstelling, die bovenaangehaald bericht van dat onderzoek geeft eenige wijziging zal moeten ondergaan, al schijnt het ook nu reeds vast te staan, dat het werkelijk niets heeft opgeleverd.

Reeds de beschouwing, die het „Nieuws van den Dag" dezer dagen, naar aanleiding der mededeelingen in het „Handelsblad", publiceerde is daarom van eenig belang, omdat, gelijk bekend is, het „Nieuws van den Dag" de zaak maar liefst laten zou, zooals zij is.

Wij laten die beschouwing hier volgen:

De pogingen van prof. Brugmans, om het licht der geschiedvorsching te laten schijnen in deze netelige quaestie — die nu ten minste voor een poos van de lucht was gebleven — verheugen zich in de bijzondere belangstelling der ijveraars voor „de teruggaaf van het Raadhuis." De

hoogleeraar was nog druk bezig, toen reeds het een en ander, geheimzinnig en voorbarig, verluidde. Nu is hij nagenoeg klaar met zijn onderzoek en een medewerker van het „Hbl." schrijft, gelijk wij kortelijk vermeldden, een relaas, dat niet veel minder dan een bladzijde van die courant beslaat.

Wel beschouwd echter — dit moge vooropgesteld worden — is het gewicht van dit stuk omgekeerd evenredig aan zijn omvang. De vraag was toch, of prof. Brugmans, die natuurlijk overal toegang had, nieuwe feiten zou ontdekken, waardoor de oude quaestie kon aangevat worden van een nieuw standpunt, en wellicht opgelost. Welnu, prof. Brugmans heeft niets gevonden.

Niets van belang, ten minste, indien de verslaggever den hoofdinhoud van het onderhoud goed weergeeft, en dat zal wel zoo zijn. Alleen herinneren we ons niet de quaestie van den vrijdom van pers. belasting voor het paleis, in 1848 aanhangig gemaakt, in dier voege beschreven te hebben gezien; maar dat is een punt van ondergeschikt belang.

Maar het historisch overzicht geeft slechts wat wij reeds wisten.

Overigens alle hulde voor deze duidelijke en onpartijdige historische uiteenzetting en alle eerbied voor de beschouwingen, die een geschiedkundige als prof. Brugmans eraan vastknoopt. Mits maar onderscheid gemaakt wordt tusschen die twee: nieuwe feiten (die er niet zijn) en beschouwingen, waarmee men 't niet eens behoeft te wezen.

Zoo zegt prof. B. dat de juridische quaestie hem „niet bijster interesseert". Ons evenmin, maar.... minister Heemskerk denkt daar, gelijk men weet, anders over, want in zijn antwoord aan den Amsterdamschen Raad stelde hij juist voorop, dat het gebouw rijks-eigendom is. Prof. B. zegt echter: ook al kon het Rijk bewijzen, dat het gebouw rijkseigendom is, „dan blijft het zedelijk recht van Amsterdam op het gebouw niettemin bestaan." Waarom toch, aangenomen dat het uit vrijen wil „gecedeerd" en die cessie niet formeel herroepen is? Zou het zedelijk recht moeten berusten op het feit, dat in onze dagen een aantal Amsterdammers op herstel van den ouden toestand aandringen — waarbij zij anderen tegenover zich vinden?

Prof. Brugmans belooft de stukken, met toelichting, binnen eenige maanden te zullen publiceeren. Wij mogen dus nu volstaan met enkele korte aanteekeningen over het „voorloopig verslag" van zijn onderzoek.

Dit bevestigt dan, dat de overdracht van het stadhuis aan koning Lodewijk gedwongen fraaiigheid was. Maar ook dat het gebouw daarna en door Napoleon als paleis bewoond en als rijkseigendom beschouwd is, en de eigendom dus inderdaad door Amsterdam is overgedragen, al ging dit ook niet bij „acte légal." Prof. B. zegt zelf: „Nu wil ik aannemen, dat door de overdracht van 1808, bevestigd door de decreten, het gebouw staats-eigendom is geworden." Maar uit het voorgevallene in 1813 vloeit z.i. voort, dat na het herstel der onafhankelijkheid de regeeringsgebouwen te Amsterdam niet meer noodig waren en daarom geeft Willem I, ‚het paleis, dat hij niet meer noodig heeft, aan de stad terug' ..... (2 Dec. 1813).

Amsterdam ging, na het optreden van v. Hogendorp en de zijnen in Den Haag „zijn karakter van residentiestad verliezen."

De souvereine vorst maakte echter een voorbehoud: hij wenschte dat eenige vertrekken in het raadhuis voor „eventueel verblijf" afgezonderd zouden worden. Later ging hij verder. Men weet het reeds uit Colenbrander's publicatie in de „Gids" dat het de Engelsche gezant was, die, wegens het belang van Amsterdam, bij den Vorst er op aandrong toch een deel van het jaar verblijf te gaan houden binnen die stad, en het gevolg was dat de stad op verlangen van Z. K. H. het provisioneel gebruik van het (geheele) gecedeerde paleis weer afstond. In dit voornemen van den Vorst is, zegt prof. B. „de oorsprong van het jaarlijksche koninklijke bezoek te vinden."

En zoo is het dan gebleven.

Laat ons dus aannemen, dat als het ware stilzwijgend, de bloote eigendom aan de stad teruggekeerd is, dan staat, óók volgens de uitkomsten van prof. Brugmans' onderzoek, de zaak thans zóó, dat de formeele teruggaaf van het gebouw aan de stad historisch gebonden is aan het voorbehoud 1°. van het gebruik van eenige vertrekken, 2°. van het provisioneele gebruik van het geheele gebouw door den souverein. 't Een is niet los te maken van het ander. En uit het medegedeelde blijkt o.i. voldoende de bevestiging onzer vroeger geuite meening: gaat Amsterdam er toe over, den Souverein het „provisioneel gebruik" op te zeggen, zonder tegelijkertijd ten minste een aequivalent aan te bieden, dan verbreekt onze stad desbewust den band van het jaarlijksche bezoek, en doet daarmee afstand van haar rang als mede-residentie, van de hulde die de Souverein aldus jaarlijks pleegt te bewijzen aan de belangrijkste stad des Rijks, de Hoofdstad.

Om nog niet te spreken van de traditie die zich gedurende de eeuw van het koningschap gevormd heeft, en die krachtig genoeg is om zeer velen de associatie van het koningschap met het Dam-paleis te doen verkiezen boven een scheeve reconstructie der vroegere stadsregeering, in den vorm van een op het oude Raadhuis zetelend, modern Gemeentebestuur.

Wij willen nu niet op de toegezegde publicatie der stukken vooruitloopen, maar alleen nog even op de juridische quaestie terugkomen.

Het bevreemdt ons eenigszins, dat de juridische quaestie, iemand als Prof. Brugmans niet bijster interesseert en wij kunnen ons niet voorstellen, dat de moeilijkheid dezer quaestie een geleerde zou kunnen afschrikken. Ook zouden wij willen vragen of een juridische quaestie alleen op te lossen is uit geschreven bewijsstukken. Immers het eigendomsrecht is een conventierecht, dat ook door verjaring kan worden verkregen. Maar wij geven voor dit geval dadelijk toe, dat de oplossing hier wellicht een veel verder gaande studie eischen zou, dan waartoe Prof. Brugmans zich geroepen voelde.

Voor de omwenteling in 1813 behoorde het Paleis te Amsterdam tot de goederen van de Kroon van Holland. De administratie van die goederen was, naar wij meenen, op 2 Dec. 1813 nog niet geregeld en men kan vragen met welk recht de Souvereine Vorst er over beschikte, om het aan de stad terug te geven.

Is deze teruggaaf op grond van eenig toenmaals geldend recht te verdedigen en moet zij op grond daarvan onomstootelijk als wettig worden beschouwd, dan heeft de stad Amsterdam reeds destijds vrijwillig een deel van de verplichting op zich genomen, die later bij de Grondwet aan den Staat is opgelegd, namelijk het ter beschikking stellen van zomer- en winterverblijven ten gebruike des Konings.

Het aan zich trekken van deze verplichting, door den Staat sluit niet rechtens het aan zich trekken van den eigendom van het Paleis in zich.

Ziehier slechts enkele vraagpunten aangestipt, die zich in deze moeilijke quaestie voordoen.

Al heeft nu het Nieuws van den Dag in de meening, dat dat men de zaak maar moet laten zooals zij is, wellicht velen op zijn hand, dit zal niet beletten, dat het Paleis-Raadhuis-vraagstuk toch telkens, wanneer de omstandigheden daartoe medewerken weder wordt opgehaald en daarom komt het ons gewenscht voor, dat eens een der kopstukken uit onze rechtsgeleerde kringen*) zich geroepen mocht gevoelen te trachten de juridische quaestie uit te maken, als het mogelijk is door het aanvoeren van onomstootelijke bewijzen en zijn die er niet, dan gelooven wij haast, dat wij geneigd zouden zijn, een uitspraak op gezag te aanvaarden. Het komt er dan maar op aan van wien zij afkomstig is.—

*) Toen het bovenstaande geschreven was, kwam ons een berichtje in de Telegraaf onder de oogen, volgens hetwelk B. en W. van Amsterdam zouden overwegen, om, nu het historisch onderzoek van prof. dr. Brugmans, aangaande de vraag, of het Paleis op den Dam als het eigendom van den staat dan wel als dat van de gemeente moet worden beschouwd, geëindigd is, drie bekende juristen, onafhankelijk van elkaar, de quaestie van uit een rechtskundig oogpunt te laten onderzoeken.
Wij zijn zeer benieuwd, wat dit zal opleveren Red.

De militaire gebouwen te Amsterdam.

In de dezer dagen gehouden vergadering van de gezondheidscommissie te Amsterdam is het rapport uitgebracht betreffende den toestand der militaire gebouwen aldaar, waarnaar sub-commissiën een onderzoek instelden.

Er werd naar aanleiding van een verzoek van den hoofdinspecteur der Volksgezondheid door de heeren dr. C. de Rooy, dr .C. C. Delprat, dr. C. de Man en C. Scherer naar den toestand van de ziekeninrichtingen hier ter stede een onderzoek ingesteld, en zoo werd dan ook het Militair Hospitaal bezocht. De conclusie over dit gebouw luidt:

De indruk, dien het hospitaal maakte, was een gunstige, al is de inrichting wat ouderwetsch. Men moet in aanmerking nemen, dat het hospitaal bijna 50 jaren geleden gebouwd is, toen er b.v. van centrale verwarming en van electrisch licht nog geen sprake was.

Van de Oranje-Nassau-Kazerne, welk gebouw ruim 100 jaar oud is, wordt o.a. het volgende gezegd:

De vloeren van de soldatenkamers zien er onooglijk uit, hetgeen ook wel te begrijpen is, daar er in deze vertrekken wordt geslapen, gegeten en gepoetst.

De zolder ligt onder de beschoten kap, die met pannen gedekt is, en bevat wapenkamers en noodlogies. Dit logies komt bij de infanterie in gebruik des zomers, wanneer de landweer opkomt; bij de artillerie echter zelden, daar dan veelvuldig van de forten voor logies gebruik wordt gemaakt. De vloer van den zolder is belegd met zachte, verpoederende plavuizen. Een aantal ramen dient voor verlichting en voor ventilatie.

Privaten en urinoirs zijn in het kazernegebouw niet aanwezig, ook niet voor nachtgebruik; men behelpt zich met tonnen, welke onder de trappen staan, voor urine-reservoir.

Duinwater is aanwezig voor drinkwater en om te wasschen, Vechtwater tot doorspoeling der urinoirs.

In het algemeen ziet de Oranje-Nassau-kazerne er, wat onderhoud van muren en van schilderwerk betreft, bedroevend uit.

Tot opheffing van de verschillende bezwaren acht de sub-commissie het noodzakelijk, dat met het éénkamerstelsel wordt gebroken en dat afzonderlijke eetzalen worden ingericht, die ook voor verder dagverblijf zouden kunnen worden gebruikt, waarvoor het achterterrein ruimschoots gelegenheid aanbiedt. Wordt er in de toekomst niet meer op de slaapzalen gegeten, dan zal ook de minder smakelijke gewoonte, om het brood bij de uitreiking op de kribben te leggen, kunnen vervallen. Ook het uitkloppen van kleeren en het poetsen van lederwerk en wapens behoort niet in de slaapzalen te geschieden. Verder is het noodzakelijk, dat nabij iedere slaapzaal een paar privaten en urinoirs worden aangebracht voor eventueel nachtgebruik.

Dan behoort in de slaapzalen voor eene goede luchtverversching gezorgd te worden, door het aanbrengen van aanvoerkanalen voor versche buitenlucht, voorzien van afsluitbare kleppen en tot buiten het dak reikende afvoerkanalen voor de bedorven lucht, voorzien van luchtzuigers.

Van de Cavalerie-kazerne wordt ten slotte gezegd:

Ook hier wordt het éénkamerstelsel toegepast en ontbreekt dus een eetzaal voor de manschappen. De ventilatie op de manschappenkamers is slecht, hoewel ze met eenvoudige middelen door het aanbrengen van aan- en afvoerkanalen, zooals omschreven is voor de Oranje-Nassau-kazerne, ware te verbeteren. Ook hier ontbreken bij de manschappenkamers een paar privaten en urinoirs voor nachtgebruik en treft men de vreemdsoortige plaatsing van de kribben als lits-jumeaux aan, hoewel er oogenschijnlijk voldoende ruimte voor een betere plaatsing aanwezig is, wanneer de eettafels met de zitbanken worden verwijderd.

Wat het logies betreft van de oppassers van de officierspaarden en in den ziekenstal, komt ons deze inrichting niet bepaald hygiënisch voor: of men make in de stallen een afgezonderd, behoorlijk naar buiten te ventileeren vertrek voor de oppassers, of men richte de bewaking der paarden anders in, zoodat het slapen in de stallen niet meer plaats vinde.

De keuken in de cavalerie-kazerne, die nu uit een ruim vertrek bestaat, is zeker onvoldoende, er ontbreekt een wasch- of spoelkeuken met bergplaats voor vaatwerk, en — wat in een cavalerie-keuken hoog noodig moet worden geacht met het oog op vliegen — een behoorlijke provisiekamer of-kelder.

Het onderzoek in deze kazernes werd geleid door de heeren mr. J. Kruseman, dr. C. de Rooy, dr. C. C. Delprat en B. J. Ouendag.

Dr. de Rooy bracht het uitvoerige rapport uit.

Het zal worden gezonden aan verschillende autoriteiten, o.m. den minister van oorlog, den inspecteur van de genie, burgemeester en wethouders.

Onze lezers zullen zich herinneren, dat verleden jaar door de Haagsche Gezondheidscommissie een rapport over den toestand der Kazernes in de Residentie is uitgebracht, opgenomen in ons nummer van 1 April 1911.

Veel notitie heeft de Minister van Oorlog daarvan niet genomen en het is dan ook zeer de vraag of met het Amsterdamsche rapport meer zal worden bereikt.

Voor nieuwen kazernebouw schijnt men wel wat over te hebben, ook voor het onnoodige, maar voor noodige verbetering der oude gebouwen schijnt men bij Oorlog niet veel te gevoelen.

Als men de aanschaffing van een enkele batterij snelvuurkanonnen eens een jaar uitstelde zou men met het beschikbaar komend bedrag al aardig wat aan een gebouw kunnen verbeteren.

Het geldt hier evenwel slechts de huisvesting en verzorging der manschappen; die kan nog wel eenigen tijd miserabel blijven.

En toch op de „mennekes" komt het per slot aan, zooals Daendels zeide; zij dienen dus in de eerste plaats ordentelijk onder dak te worden gebracht, zouden wij meenen.

Vereenigingen.

NEDERL. VEREENIGING VOOR AMBACHTS- EN NIJVERHEIDSKUNST TE AMSTERDAM.

Aan de Mededeelingen van bovengenoemde Vereeniging ontleenen wij het volgende, betreffende de onderhandelingen met het Comité voor de Tentoonstelling van Ned. en Ned.-Ind. Kunstnijverheid in het Musée des Arts décoratifs, Parijs 1914.

In de ledenvergadering, gehouden 29 Juni jl. heeft het bestuur uitvoerig rapport uitgebracht over de gevoerde onderhandelingen in zake de Parijsche Tentoonstelling, en voorlezing gedaan van desbetreffende stukken en correspondenties.

Het bestuur is echter van meening dat, waar slechts een deel der leden op deze vergadering aanwezig was, het gewenscht is op deze aangelegenheid, zij het dan thans in het kort, nogmaals terug te komen, opdat alle leden zich goed op de hoogte kunnen stellen van deze, om principieele redenen vooral, zoo gewichtige aangelegenheid.

Te meer acht het bestuur dit noodzakelijk nu er in verschillende dagbladen mededeelingen, deze tentoonstelling betreffende, zijn gepubliceerd, die, hoewel niet officieel van het Centraal Comité der Parijsche Tentoonstelling afkomstig, nochthans door dit Comité niet zijn tegengesproken, hoewel deze mededeelingen noch volledig, noch geheel juist zijn te noemen. Het bestuur acht zich niet geroepen deze niet-officieele persberichten openlijk te weerleggen of aan te vullen, maar waar het bestuur er prijs op stelt alle leden onzer vereeniging volledig in te lichten, besloot het toch ook deze mededeelingen aan de pers te doen toekomen, om deze althans in de gelegenheid te stellen en uit te noodigen van deze volledige en juister gegevens gebruik te maken.

Zooals de leden weten, betreft het de voorbereiding van een tentoonstelling te Parijs, waartoe de Directie van het Musée des Arts décoratifs te Parijs, het initiatief had genomen, en waarvoor zij bereid was twee zalen in het paviljoen „Marsan" ter beschikking te stellen van de Nederlandsche en Nederlandsch-Indische Kunstnijverheid. De directie van voormeld museum wendde zich tot enkele Hollandsche particulieren, die daarna een centraal comité ter voorbereiding dezer tentoonstelling samenstelden, in welk comité echter geen enkel kunstenaar zitting had.

Door dit comité werd daarna een speciale commissie voor de Nederlandsche afdeeling voor Moderne Toegepaste Kunst samengesteld, waarvan de leiding echter in handen van niet-kunstenaars was gegeven.

Bovendien werd er een voorloopige exposanten-commissie aangewezen, die voor de helft uit ondernemers en fabrikanten bestond.

Toen langzamerhand deze bijzonderheden bekend werden, meende het Bestuur der V.A.N.K. zich, hoewel ongevraagd, met de zaken te moeten bemoeien. Als gevolg hiervan, werd er uit de leden van de vereeniging een commissie gekozen om aan het bestaande centrale comité der Parijsche tentoonstelling de bezwaren mede te deelen welke algemeen bij de kunstenaars tegen de voorbereiding dezer tentoonstelling gerezen waren.

Het Centraal Comité zag toen blijkbaar in, dat voor het welslagen van een dergelijke tentoonstelling, de medewerking van de kunstenaars en hunne vereeniging onmisbaar zou zijn, en aldus werd, hoewel wat laat, de erkenning van de V.A.N.K. verkregen.

Bij de daarop gevolgde bespreking en briefwisseling stelde de commissie uit de V. A. N. K. zich ten doel om, uitgaande van den nu eenmaal bestaanden toestand, de zaken weder in een beter spoor te brengen.

De hoofdpunten, waarover de onderhandelingen gevoerd werden, waren de volgende:

a. Uitbreiding van het Centraal Comité met eenige kunstenaarsleden.

b. Herziening van de Commissie voor Moderne Nederlandsche Toegepaste Kunst.

c. In verband hiermede, het vormen van eene Technische Regelingscommissie uit en door de kunstenaars, leden van de onder b genoemde Commissie.

d. Inzenders zullen slechts zijn de kunstenaars-ontwerpers, terwijl daarnaast de fabrikant-uitvoerder als vervaardiger van het werk genoemd kan worden.

De onderhandelingen strandden tenslotte op de beide laatste punten c en d, welke het Centraal Comité weigerde te aanvaarden, zoodat zij in een schrijven van 26 Juni j.l. onze vereeniging mededeelde, dat zij van de verdere medewerking der Nederl. Vereeniging V. A. N. K. moest afzien.

Wat in de wetenschappelijke wereld terecht niet mogelijk zou zijn, dat bijvoorbeeld de organisatie van een wetenschappelijk congres zou worden ter hand genomen uitsluitend door enkele buiten de wetenschap staande particulieren en enkele leveranciers van wetenschappelijke ingrediënten, en dat aan deze particulieren de keuze zou worden gelaten, welke wetenschappelijke personen al of niet tot de voorbereiding van een dergelijk congres zouden worden uitgenoodigd, dit scheeve standpunt wordt, wanneer het kunst geldt, helaas nog te vaak door belangstellende particulieren gehuldigd.

Tegen die scheeve opvatting op te komen lag geheel op den weg van wat het Bestuur van de V. A. N. K. meent zijn plicht te zijn. Want hoezeer de kunstenaars zich ook altijd zullen verblijden over de belangstelling en toewijding van hen, die, hoewel buiten de kunstbeoefening staande, de belangen van de kunst wenschen te dienen, zoo zijn toch de uitvoerende kunstenaars gerechtigd in de eerste plaats de leiding te eischen van alle kunstmanifestaties, die zonder hun scheppend kunstvermogen onbestaanbaar zouden zijn.

Dat het stellen van dezen toch zoo vanzelf sprekenden eisch, geleid heeft tot zoo ongewenschte afloop, mogen wij betreuren, maar tegelijk zijn wij overtuigd, dat het vasthouden aan deze eerste eischen voor de toekomst althans van het grootste gewicht is.

Het bestuur herinnert de leden hierbij nogmaals aan het reeds op een vorige vergadering genomen besluit, waarbij alle individueele deelname aan deze expositie, door de leden onzer vereeniging, werd uitgeschakeld.

Het bestuur zal verder overwegen of het houden van een tentoonstelling van Moderne Toegepaste Kunst te Parijs, uitgaande van onze vereeniging, wenschelijk en mogelijk is, en zal daaromtrent op een volgende vergadering voorstellen doen.

Het Bestuur:
R. N. ROLAND HOLST, Voorzitter.
K. P. C. DE BAZEL, Vice-Voorzitter.
WALTER VAN DIEDENHOVEN, 1e Secr.
C. W. NIJHOFF, 2e Secretaris.
J. VISSER Jr., Penningmeester.

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

Van den Voorzitter der Maatschappij t. b. d. B. ontvingen wij het volgende ter plaatsing:

„Kongress für Städtewesen."
te Düsseldorf, 26—28 September 1912.

De aandacht wordt gevestigd op bovengenoemd Kongres en op de eveneens te Düsseldorf te houden „Steden Tentoonstelling".

De Tentoonstelling bevat 5 Afdeelingen:
1. Städtebau,
2. Einrichtungen für die Gesundheit,
3. Einrichtungen für die Krankenfürsorge,
4. Hochbauten (ins besondere Schulen, Rathauser, Museen),
5. Industrie.

Op het daaraan verbonden Kongres zullen voordrachten gehouden worden betreffende de Groepen:
I. Städtebau,
II. Städtische Betriebe.
III. Pflege der Wissenschaft, Kunst und Wolfahrt in den Staaten.

Verder zullen belangrijke stedelijke en industrieele inrichtingen bezocht worden.

De deelname aan het Kongres bedraagt 12 Mark voor één groep, voor elke groep meer 6 Mark.

Nadere inlichtingen worden verstrekt aan het Bureau van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Marnixstraat 402, Amsterdam.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 29. De Westelijke Gevel der Nieuwe kerk te Amsterdam, met afbeeldingen en losse plaat.

Het ontwerp Algemeene Administratieve Voorschriften en de aansprakelijkheid van den architect, door Mr. K. T. van Nieukerken, advocaat te Amsterdam.

Dr. P. J. H. Cuypers geïnterviewd.

Vergaderingen. Het tweede internationaal congres voor Heemschut. — 34ste algemeene vergadering van de Vereeniging tot bevordering van de Vakopleiding voor handwerkslieden in Nederland.

ARCHITECTURA No 29. Mededeelingen betreffende het Genootschap.

Graansilo te Rotterdam, arch. J. P. Stok Wzn., met afbeeldingen. Dr. Cuypers en zijn Rijks-Museum.

DE BOUWWERELD No. 29. Prijsvragen (De Stadionprijsvraag in het bijzonder) en de P. P. C., door J. H. W. Leliman b.i.

Wat er met onze «Monumenten» gebeurt! door Dr. Jan Kalf, met afbeeldingen.

DE INGENIEUR No. 29. P. G. J. Joosten Necrologie door W. de Man c. i., met portret.

Weerstand tegen afschuiving van hout, door M. E. H. Tjaden c. i. (met afbeeldingen.)

Golfvormige afslijting der rails door M. C. F. J. Cosijn c. i.

Ingezonden Stukken. Statische berekening van gewapend betonregenbakken door W. M. Dudok, Eerste Luit. Ing. — Gesplitste telefoonaansluitingen, door A. Pot Jzn. w. i.

TECHNISCH WEEKBLAD (R. v. T.) No. 29. Officieel gedeelte. — Verzamelen. — Vakgroepen. — Verslagen van vergaderingen. — Resultaat van de werkzaamheden van het Informatie-bureau over het eerste halfjaar 1912. — Ingezonden. — Iets over ketelwater-circulatie en de Hotchkiss automatische ketelwater-circulator (slot). — Uit technische bladen en tijdschriften.

DE AANNEMER No. 29. Verslag van de zeventiende jaarvergadering van den Ned. Aannemersbond te 's Hertogenbosch 10 en 11 Juli 1912.

DE NEDERLANDSCHE KLEI-INDUSTRIE No. 3. Het steken van den ringoven. — De Baksteententoonstelling. — Brandbluschmiddel „Perfect". — Mededeelingen. —

DE NATUUR. Uitgave van J. G. Broese te Utrecht, bevat in Afl. 7. Het verzonken bosch van Terneuzen: Dr. J. Lorié. — Over moderne Bliksembeveiliging en het Vredespaleis: Z. P. Bouman — Als de Nestor der Nederlandsche Magnolia's bloemen draagt. D. J. van der Ven. — De Zuidpool en Amundsen (slot): A. D. Hagedoorn. — Iets over moderne meetmethoden in de machineindustrie: A. Schwan. — Windwerkingen (slot): G. J. A. Mulder. — Ziekentransport: D. S. S. — Eenvoudige proeven; De Kompasnaald: Dr. A. J. C. Snijders. — Korte Mededeelingen. — Boekaankondiging. — Correspondentie.

Varia.

STEDENTENTOONSTELLING TE DUSSELDORF.

Men schrijft uit het Rijnland aan de „Nieuwe Rott. Ct.":

De groote zalen van het Kunstpaleis aan den Rijn zijn ditmaal gevuld met een tentoonstelling, aan de steden gewijd. Een groote industriehal is er bij gebouwd en in het park zijn enkele paviljoens opgericht.

In het groote tentoonstellingsgebouw een wirwar van afdeelingen, groote en kleine. En overal kaarten en plattegronden, fotografieën, tabellen en enkele modellen. Een vrij vervelende tentoonstelling, belangrijk voor menschen van het vak, voor leeken geheel zonder belang! Daarbij een tropische hitte, die door geen ventilators en sproeiinstrumenten verminderd kan worden, een verstikkende hitte onder het hooge, glazen dak, die allen lust tot rondkijken dooft.

Toch zijn er bezoekers, zelfs zeer veel. Ze bekijken nauwgezet het tentoongestelde, staan lang stil voor tabellen en platte gronden, bepraten met de vrouwen het geziene. Of dat nu alle vakmenschen zijn, stadsarchitecten, wethouders, ingenieurs, of zoo iets? Van de meesten betwijfel ik dat sterk. Zoo'n Duitsche „Baurat" is een heele meneer, wiens overwicht nog meer stijgt, wanneer hij tevens wethouder van fabricage is. Daarnaar zien deze bezoekers niet uit! 't Zijn meerendeels burgers van diverse pluimage, gegoede en mindergegoede burgers met vrouwen en kinderen.

En toch kijken ze in deze verlammende hitte met belangstelling rond, alsof ze van dat ambtelijk akadabra ietwat begrijpen kunnen, alsof zoo iets hun interesseeren kan. Vermakelijke lui toch, die Duitschers! Men vet hun steenen voor, groote, harde steenen en ze doen of de disch met heerlijke gerechten bedekt is.

Ik ga die kijkers al meer en meer belachelijk vinden, volg hun bewegingen, controleer, wat hun bijzonder opvalt. Maar eindelijk wordt de hitte me te groot en op een heerlijk groen plekje in het restauratie-gebouw gelukt het wat koelte te vinden. Hier ben ik haast alleen en dat geneert mij op den duur. Dus ga ik weer in de heete zalen mij vervelen, mij vermaken met die belachelijke opmerkzaamheid.

Dan zie ik toevallig in een der afdeelingen een model van tramrails in Dusseldorf met een ontwateringssysteem. De rails, hier en daar voorzien van een opening, daaronder een verzamelbassin, dat ondergronds het regenwater weer in het kanaal afvoert. Zonderling, ik ben zoo dikwijls in Dusseldorf over tramrails geloopen en ik heb er nooit aan gedacht, hoe die hoeveelheid water, die zich bij regenin die kilometerlange tramlijnen aangroeiend verzamelt, verwijderd wordt. En toch moet het, want de hooger gelegen stadsdeelen zouden al dat overvloedige regenwater in de hoofdstraten voeren, het asfaltgedeelte onder water zetten.

Dat is het beeld van gemeentelijke techniek! Duizenden duizenden loopen er over heen en geen mensch denkt er aan. Alleen, als 't er niet was, dan eerst zou men het ontbreken van gemeentelijke zorg gaan opmerken.

Langzamerhand vind ik meer, dat me interesseeren kan en het duurt niet lang of ik doe als die Duitschers en probeer iets van dat reusachtig beeld van gemeentebouw en stedelijke zorg in me op te nemen.

In de afdeeling „Verkeerswezen" die eerste rails in Duitschland voor tramverkeer gelegd, de oude ongemakkelijke kasten oftewel tramwagens. Daarnevens de nieuwere wagens met alle gemakken ingericht. Tabellen, die het steeds stijgend verkeer aangeven, welke cijfers weer de vraag naar grootere snelheid doen stellen. Modellen van ondergrondsch verkeer met sneltreinen, hangende trams, alles geboren uit den nooddrang een eigen, vrijen weg te bezitten, waar de snelheid vergroot kan worden.

Bij het brandweerwezen die oude spuiten en uniformen, rariteiten uit de oude doos, waarbij de lederen brandemmers natuurlijk niet ontbreken. Dan de moderne spuiten met motorkracht, zinrijke pakken voor brandweerlieden met zuurstofapparaat en een sproeitoestel op den helm, dat als een fontein den brandweerman met een mantel van water omgeeft.

Overal groei, een reusachtige groei, een zoeken en beproeven van alles, wat het wonen in de stad kan bevorderen en vermooien. Een reuzenarbeid op verlerlei gebied, waarvoor men met bewondering blijft stilstaan!

Hier ontplooit zich dat gebied in volle breedte. Allereerst de oude stadsaanleg, al naar de ligging in dal of bergland verschillend, gezellig met vele kronkelende straten met de vierkantsindeeling van Mannheim als afschrikkend voorbeeld. De nieuwe stadsaanleg, die licht en lucht en ruimte

als eerste eischen stelt, het verkeer kunstmatig poogt te leiden langs aangegeven wegen.

Het oude verbeterend en steeds vernieuwend, en daarbij in de toekomst ziende. Rond de steden worden groote stukken land aangekocht en zorgvuldige plannen ter bebouwing ontworpen.

En niet alleen de nuchtere praktijk, de eischen van leven en verkeer worden in onze steden gehuldigd. Ook de esthetiek wordt er in steeds ruimere mate gehuldigd. Artistieke verzorging is evenzeer een eisch van goed gemeentelijk beleid en uiterst leerrijk zijn vooral deze afdeelingen.

Eerst de zoogenaamde „Grünpolitik", het brengen van groen in de steden, van boomen langs de lange straten, van parken en plantsoentjes, regelmatig in de stad verspreid. Het koopen van mooie bosschen langs de stadsgrenzen, het instandhouden van landgoederen als gemeentebezit, toegankelijk voor ieder burger. En met trots laat de stad Dusseldorf kijkjes uit haar vele parken zien, vertelt in droge tabellen van de inspanning om die honderden en duizenden boomen in het leven te houden ondanks asphalt en stof.

Dan de zoogen. „Bauberatungsstelle", die reeds in vele Duitsche steden zijn ingericht en zeer gelukkig werken. Vroeger bouwde iedereen er maar op los. Als de rooilijn maar gevolgd werd en het ontwerp aan solide eischen voldeed, was de bouwpolitie tevreden. Of het mooi of leelijk was, of het een prachtig stadsbeeld totaal bedierf, dat was alles bijzaak!

Daaraan zijn nu terecht grenzen gesteld. Hier moet de individueele vrijheid oftewel anarchie beperkt worden. Wie aan een straat bouwt, neemt tevens plichten tegenover zijne medeburgers op zich. In huis mag hij de dolste sprongen maken, buitenshuis niet. Hier stelt de gemeente grenzen, wel is waar, vaag getrokken, maar toch een lijn, die niet overschreden mag worden.

Dusseldorf bijv. exposeert een aantal gevels, zooals zij door den bouwheer voorgesteld en zooals zij door het bouwbureau verbeterd werden naast elkaar. Daaronder zijn villa's, fabrieken, huur- en winkelhuizen, groot en klein in uitvoering, die inderdaad door het gemeentelijk ingrijpen vermooid zijn. Naast dit bouwbureau is nog een bijzondere gevelcommissie werkzaam, die jaarlijks 50000 Mark aan premies voor de best gelukte gevels uitkeert. Dan zijn er als bijv. in Barmen en andere steden wedstrijden uitgeschreven voor het ontwerpen van arbeiderswoningen, voor huurhuizen enz., welke resultaten de stad weer beschikbaar stelt voor hen, die bouwen willen.

Een belangrijke afdeeling is aan het monument gewijd. Eveneens een teeken van opbloeiend, artistiek leven. En ditmaal geldt het niet alleen het beeldwerk zelf, doch vooral de plaats, waar het prijken zal. Met nadruk wordt het hier in afbeeldingen getoond, dat het mooiste monument „entwertet" wordt, als de standplaats ongeschikt is. Het moet zich aansluiten bij de omgeving, bij het stadsbeeld. Eerst moet de geschiktste standplaats uitgekozen worden en daarna kunnen de afmetingen en de vormen van het monument nader worden bepaald.

Kijkjes van oude steden met die wondere fonteinen vertellen, welk mooi monument zoo'n beeldhouwwerk kan geven en afschrikkend staan daarnevens die steenen of bronzen poppen met of zonder paard, troosteloos op een pleintje, omgeven met wat perkjes bloemen.

Voor het nieuw opkomend leven zorgt men, ook voor dat van vroeger dagen. In talrijke prachtige foto's vestigt de Heemschut-commissie de aandacht op schoone stadsbeelden, op die oude bouwkunst, die hier en daar overgebleven is en bewaard moet blijven.

Ook het gebied der dooden, het kerkhof, ontsnapt niet aan den gemeentelijken schoonheidszin. Allereerst de aanleg van het kerkhof, waarvan vele plannen en modellen veel goeds laten zien. Dan de grafmonumenten, nu uitsluitend fabriekswerk, voorbeelden van schandelijke smakeloosheid.

Daar tegenover stelt de stad Bielefeld de resultaten van een stedelijken wedstrijd voor het verkrijgen van mooie grafmonumenten en grafteekens, die weer ter beschikking van de burgerij gesteld worden. Dusseldorf heeft mooie, oude grafkruisen door verschillende firma's laten namaken om op die wijze bij uitvoerder en besteller den goeden smaak te bevorderen, te toonen, dat ook voor weinig geld iets goeds vervaardigd kan worden.

Op hygiënisch gebied is weer de man van wetenschap aan het woord en weert zich bij bestrijding van ziekten en bevordering van volksgezondheid. In het bouwen van ziekenhuizen wordt naar het beste gestreefd en de eerste hulp bij ongelukken wordt door tal van voorbeelden verklaard.

Zoo wordt hier op ieder gebied ontzaglijke arbeid geleverd. Men leert die het beste waardeeren bij de kleine stedenafdeeling uit den ouden tijd, toen de overheid voor den beschermenden stadsmuur zorgde, voor de accijnzen en verder zich het meest met eigen profijt pleegde bezig te houden. En nu de nieuwe stad, die licht, water en beweegkracht verschaft, het verkeerswezen leidt, voor zieken en armen optreedt, het brandwezen in eigen beheer neemt en door een goed ingerichte politie rechten en eigendommen weet te beschermen.

Waarlijk, deze tentoonstelling is zelfs zeer belangrijk, ze leert den burger kennen, wat hij eigenlijk weten moest. Dat geweldig apparaat, dat met een modern gemeentewezen onafscheidelijk is geworden, openbaart zich hier in volle grootte, een vereeniging van allerlei geestelijke krachten tot bevordering van het gemeene welzijn.

De mopperende belastingbetaler kan hier overvloedig leeren, dat zijn aandeel, op het belastingbiljet genoteerd, toch eigenlijk niet in verhouding staat tot het vele, dat hij als burger geniet en profiteert!

Gemengd Nieuws.

BINNENLAND.

De Haagsche Schouwburg.

Aangaande den stand van het Schouwburgvraagstuk meldt het „Vad" het volgende:

„Het gereedkomen van het rapport der Schouwburgcommissie over het door de firma Fellner en Helmer, in overleg met de directie der gemeentewerkensamengestelde ontwerp heeft vertraging ondervonden, doordat het overleg met de verschillende takken van dienst, die in dezen gehoord moesten worden, langer heeft geduurd dan aanvankelijk verwacht werd. In de eerste plaats moest rekening worden gehouden met de wenschen en wenken van de directie der gemeentewerken, en verder moest worden voldaan aan de eischen van het Bouw- en Woningtoezicht en de brandweer. Het daarover gehouden overleg heeft tal van conferenties en herhaalde wijzigingen en omwerkingen van sommige onderdeelen en détails ten gevolge gehad.

„De Schouwburgcommissie vergadert echter in het laatst van Augustus en hoopt dan haar rapport aan den Raad definitief vast te stellen, waarna ook tot het uitgeven van haar rapport in den vorm der toegezegde geïllustreerde brochure zal worden overgegaan. De publicatie daarvan heeft — zooals men weet, ten doel, het publiek en de pers in de gelegenheid te stellen van het ontwerp kennis te nemen en haar gevoelen daarover te uiten.

„Het ligt in het voornemen, spoedig daarop den Raad bijeen te roepen ten einde over het ontwerp te beslissen en dan met spoed tot de aanbesteding van het nieuwe gebouw en het afbreken van den ouden Schouwburg over te gaan.

„Hoewel de voorbereiding ten gevolge van de boven opgesomde oorzaken langer geduurd heeft, dan men verwachtte, is de mogelijkheid niet uitgesloten, dat indien met de gewenschte voortvarendheid wordt gehandeld, nog in October met den bouw van den nieuwen Schouwburg een aanvang kan worden gemaakt."

Dit moge gelooven wie het wil, maar wij gelooven het niet.

Het komt er ook weinig op aan, of een zoo weinig sympathiek plan, als het Haagsche Schouwburgplan, een paar maanden vroeger of later tot uitvoering komt. Daarom zullen wij maar rustig afwachten de dingen, die komen zullen.

Verbouwing en uitbreiding Departementen van Binnenlandsche Zaken en van Waterstaat. Voorloopig Verslag.

In het Voorloopig Verslag over het wetsontwerp betreffende deze aangelegenheid lezen wij, dat vele leden hun bevreemding uitspraken over de indiening van dit wetsontwerp op dit oogenblik.

Men erkende wel, dat aan betere en meerdere lokalen ook voor het ministerie van binnenlandsche zaken behoefte bestond, maar men zag niet in, dat die verbetering van zoo dringenden aard zou zijn, dat zij eene tusschentijds ingediende verhoogingswet motiveerde.

Het wekte verder groote bevreemding, dat blijkbaar de toegezegde bouw van nieuwe lokalen ten behoeve van de Tweede Kamer, waaraan de behoefte eveneens groot is hierbij wordt achtergesteld, terwijl alles aanduidde, dat deze aangelegenheid zou voorgaan, te meer waar deze bouw verband houdt met den te openen nieuwen verkeersweg Buitenhof—Spui en alzoo met den bouw van nieuwe lokalen voor den Raad van State. Voor een en ander zal men de beschikking noodig hebben over het gebouw van buitenlandsche zaken, dat nu echter zal gebruikt worden voor tijdelijke huisvesting van binnenlandsche zaken. Men vroeg met het nieuwe ministerie van binnenlandsche zaken te wachten, totdat voltooid zal zijn het nieuwe gebouw voor landbouw.

De alsdan vrijkomende lokalen, thans bij landbouw in gebruik, zouden dan kunnen dienen voor de tijdelijke huisvesting van binnenlandsche zaken.

Anderen, die ook de vertraging in de plannen voor de Tweede Kamer betreurden, juichten echter het ontwerp toe, omdat het nieuwe gebouw voor binnenlandsch zaken urgent is.

Tegen de plannen van verbouwing werden verschillende bezwaren geopperd. Vooral hadden sommigen bezwaren tegen de huisvesting van het archief; bezwaren, door anderen overdreven genoemd.

De archief- en bibliotheekruimte werd te klein geacht.

Men had den indruk, dat ten onrechte teruggekomen is op het denkbeeld om aan het departement van binnenlandsche zaken toe te voegen de lokalen van het tegenwoordige departement van waterstaat en voor dit laatste elders lokalen te stichten. Men vreesde, dat het spoedig onmogelijk zou blijken eerstgenoemd departement behoorlijk te huisvesten op het bestaand terrein.

De opmerking werd gemaakt, dat de aan de zuidzijde van het te stichten ministerie ontworpen nieuwe rooilijn niet gelukkig is en het vooruitbrengen van de rooilijn aan de oostzijde scheen evenmin gelukkig uit een aesthetisch oogpunt.

Voorts werden nog een aantal opmerkingen gemaakt over quaesties van artistieken en archaeologischen aard. Zoowel van de zijde van de leden, die deze opmerkingen maakten, als van de zijde van anderen, werd den minister in overweging gegeven de ontworpen plannen tot nader advies in handen van deskundigen te stellen. Het vragen van zoodanig advies zal bevorderlijk zijn aan het verkrijgen van een goed, behoorlijk doordacht plan.

Het geraamde bedrag van f 492,000 werd hoog geacht.

Ten slotte werd er op aangedrongen, dat niets zou worden gepraejudicieerd, eer dit ontwerp wet is geworden, bij name, dat in afwachting daarvan niet zou worden overgegaan tot het in gebruik nemen van het ontruimde ministerie van buitenlandsche zaken door dat van binnenlandsche zaken. Anderen hadden tegen deze verhuizing geen bezwaar, indien de minister kon aantoonen, dat de verbouwing der Tweede Kamer daardoor niet wordt verhinderd of belemmerd.

Westfriesch Museum.

Aan het verslag over den toestand van het Westfriesch Museum te Hoorn ontleenen we het volgende:

Uitvoerig wordt stilgestaan bij de restauratie van het museum. De voorgevel, voorheen opgetrokken van Namensche steen, die geheel verweerd bleek te zijn, is thans herbouwd in hardsteen aan de binnenzijde vereenigd en gesteund door gewapend beton. De wapens, de beelden en de leeuwenfiguren van zandsteen bleken nog in goeden staat en werden na eenige herstellingen en na ontdaan te zijn van de hen bedekkende verflagen, herplaatst. Hierbij kwam aan den dag, dat het wapenschild op de bovenste verdieping, met de twee Romeinsche krijgalieden als tenanten, oorspronkelijk het wapen van den stadhouder Prins Frederik Hendrik, en relief in zandsteen, had voorgesteld, maar in 1808 was vlak gehakt en beschilderd met het wapen van Koning Lodewijk Napoleon, terwijl na den terugkeer der Oranjes het geheel bedekt werd met een ijzeren plaat, waarop het Oranje-Nassau-wapen geschilderd was. Het is te begrijpen, dat het oorspronkelijke wapen in zandsteen relief hersteld en de plaat niet weder aangebracht, maar als curiositeit in het museum geplaatst werd. De verschillende aan den gevel aanwezige wapenschilden, het zooeven genoemde en die van West-Friesland en de 7 Noordhollandsche steden werden weder gepolychromeerd.

De moderne opensiaande ramen, die de in de 18de eeuw aangebrachte schuiframen met kleine ruiten vervingen, hebben plaats moeten maken voor de in den tijd van het ontstaan van den gevel thuis behoorende kruisvensters met glas in lood en luiken in de benedenhelft. Het vooroverhellen van den gevel, voorheen tamelijk sterk (1.25 M.) werd tot ongeveer $^1/_3$ verminderd. Zoowel hieraan als aan het, door de aangebrachte kruisen, minder groot schijnen der lichtopeningen moet het worden toegeschreven, dat de gevel vanaf de straat gezien, thans een aangenamer, rijziger, minder topzwaren indruk maakt, dan, wegens de overladen ornamentatie van het bovendeel, vroeger het geval was.

De zijmuren werden voor een groot gedeelte afgebroken en vernieuwd, waarbij eveneens alle bestaande lichtopeningen in kruiskozijnen zijn veranderd en twee ramen werden aangebracht in den Zuidermuur van de bovenzaal, waar die, blijkens de nog zichtbare gemetselde bogen, voorheen ook aanwezig waren geweest.

De zolderbalken bleken voor het meerendeel nog in goeden staat en werden behouden; hier en daar werden er nieuwe sleutelstukken onder geplaatst en consoles aangebracht waar deze ontbraken. Alleen de bovenste balklaag van het voorste gedeelte (zooals bekend is doet zich bij dit gebouw het merkwaardige verschijnsel voor, dat tusschen doorloopende zijmuren en onder een doorloopend dak, het voorste deel twee, het achterste drie verdiepingen telt) werd vervangen door een ijzeren balklaag, die met eikenhout omkokerd werd en waarop als vloer van de dakverdieping een nieuwe zoldering werd gelegd.

Het dak is geheel vernieuwd, evenals de dakkapellen, met hun eigenaardig gebogen overkappingen en hun looden ornamenten op nok en hoeken.

De beide smeedijzeren hekken voor den gevel werden geheel in den ouden vorm hersteld.

Omtrent de verbeteringen in het inwendige gedeelte verdient vooral vermelding die der groote benedenzaal. De vroeger daar aanwezige groote schouw is thans weder aangebracht en maakt, met haar gebeeldhouwde houten lijst in bruin en zwart, met haar vloer van estrikken en achterwand van tegels een imposanten en toch echt Hollandsch huiselijken indruk. De schoorsteenplaat ontbreekt nog, daar het zeer moeilijk schijnt er een van voldoende grootte te vinden. Op de koppen van twee der sleutelstukken waren de wapens van West-Friesland en Purmerend gesneden. Daarmede in overeenstemming werden op de andere nu ook de wapens der overige Noordhollandsche steden (Hoorn, Enkhuizen, Alkmaar, Medemblik, Edam en Monnikendam) aangebracht. De geheele zolderconstructie met moerbalken en kinderbintjes is in de was gezet, hetgeen tevens geschiedde met al het blanke eikenhout in de overige lokalen.

Tengevolge van den aldus hersteldeu 17en eeuwschen toestand van die zaal, kon aldaar niet herplaatst worden de vroeger aan den voorgevel, rondom de drie vensters, aanwezige eikenhouten Lodewijk XV-betimmering met luiken, luikenkasten en vensterbanken, die derhalve uit het gebouw is verwijderd.

De commissie gewaagt nog met grooten lof van de uitnemende zorg en toewijding door de met de restauratie belaste Rijks-ambtenaren en de aannemers aan den dag gelegd.

Bevaarbaarmaking van de Maas.

Naar de »Maasb.« verneemt, wordt er aan de betrokken departementen gewerkt aan een wetsontwerp tot bevaarbaarmaking van de Maas van Venlo tot Rotterdam en het oprichten van een kolenstation in Venlo.

Door dit ontwerp, dat weldra bij de Tweede Kamer zal worden ingediend, zal het dus mogelijk worden de Limburgsche kolen per spoor naar Venlo te brengen en van daar per schip naar Rotterdam en verder, zoodat dit het afzetgebied in Nederland zeer zal vergrooten.

De »N. Limb. Koer.« verneemt, dat er op de Staatsbegrooting voor 1913 een post zal worden uitgetrokken voor normaliseering van de Maas in Limburg tot Maastricht.

Het schijnt, zoo zegt het blad, dat er voor normaliseering van het Zuidelijk van Maastricht loopende gedeelte weinig kans bestaat, wegens de moeilijkheden, waarop de normalisatie-plannen stuiten bij onze Belgische buren. In hoeverre deze vrees gewettigd is zal echter eerst kunnen blijken, wanneer het binnenkort te verwachten rapport van de Nederlandsch-Belgische commissie in zake de bevaarmaking van de Maas bij de regeering zal zijn ingekomen.

Het standbeeld van den Koning-Stadhouder.

Naar wij vernemen is voor een standbeeld van stadhouder Willem III een schets-prijsvraag uitgeschreven en zijn de inzendingen reeds eenige dagen geleden binnengekomen. Het jury-rapport en de uitspraak kunnen worden tegemoet gezien binnen korten tijd.

De stukken zijn ingekomen bij het jury-lid Jhr. Van Riemsdijk, directeur van het Rijksmuseum te Amsterdam.

Uit de ingekomen schetsen zullen er eenige worden gekozen voor een definitieven prijskamp, tegen een vaste uitkeering van een zekere som, voor de kosten aan ieder uitgenoodigde.

HINSE & VAN ELLINKHUIZEN. Uitvoering van werken in Gewapend en Ongewapend Beton
Nassaukade 504, Telef. 1258. Voorl. Ontwerpen en Begrootingen gratis. AMSTERDAM.

NIJMEGEN. De Waalbrugplannen hebben in de vorige week in verscheidene vergaderingen aanleiding gegeven tot levendige gedachtenwisseling, het aannemen van moties en het opstellen van adressen. In het bijzonder is nog geijverd voor het z.g. brugplan Ganzenheuvel van den ingenieur Reintjes.

De gemeenteraad heeft evenwel Zaterdag 20 dezer het voorstel van B. en W.— tot het bouwen van een vaste brug over de Waal (Belvédèreplan) met afrit naar de Waalkade aangenomen met 22 tegen 6 stemmen.

Prijsvraag voor een Stadion der Maatschappij het Nederlandsche Sportpark te Amsterdam.

Bij sluiting der termijn waren ingekomen 24 inzendingen onder de navolgende motto's.

Platvol; Stockholm; Neêrlands Colosseum; Ontspanning; Esperanto; Renperk; Sport staalt spieren; Poliglot; Veni Creator Spiritus; Banardes; Je maintiendrai; De Tijdgeest; Hoc erat in votis; Wilau; Ernst; Van onzen tijd; Trial; Maecenas; Pat; Sport spiert; Tertius; Olympic; Olympia; P. E. I.

Meubelprijsvragen.

De Bond van Meubelfabrikanten in Nederland, die de groote firma's onder zijn leden telt, heeft het plan opgevat, twee prijsvragen uit te schrijven. Een voor het ontwerp van de meubileering van een eenvoudige woning, een tweede van een meer versierde.

Uit de leden van genoemden bond is een comité gekozen, dat aangevuld zal worden met een evengroot aantal wetenschappelijke personen. De deelneming aan de prijsvragen is vrij en de prijzen zijn belangrijke geldsbedragen. De in te komen ontwerpen zullen in December en Januari te Amsterdam, den Haag en Rotterdam worden tentoongesteld, zoodra de bekroning afgehandeld zal zijn.

De belangstelling wordt mede ingeroepen van een eere-comité. Het ligt in de bedoeling, als deze eerste prijsvraag slaagt een tentoonstelling van interieurs te doen houden, in het aanstaande jaar.

Voor nadere inlichtingen kan men zich tot den heer J. A. Pool, bouwk.-ingenieur, secretaris van het comité, te Haarlem, wenden.

Personalia.

— De Gemeenteraad van Texel heeft tot gemeente-opzichter benoemd den heer Jan Tiessen Pz., no. 2 der voordracht.

— Benoemd tot leeraar in het timmeren aan een der ambachtsscholen te Amsterdam de heer G. A. Korpershoek thans in gelijke betrekking werkzaam te Drachten.

Dienstaanbiedingen

INFORMATIE-BUREAU VAN DEN BOND VAN TECHNICI.
RUYSCHSTRAAT 94, AMSTERDAM.
Spreekuur iederen Woensdag- en Vrijdagavond van 6 tot 8 uur.

12	Bouwk. Opz.-teek.,	23—40 j.,	f 70—f 115 p.m.
2	Bouwk. Opz.-uitv.	24—33 j.,	f 80—f 100 »
6	Bouwk. Teek.	24—40 j.,	f 70—f 110 »
5	Aank. Bouwk. Opz.	19—24 j.,	f 45—f 60 »
6	Aank. Bouwk. Teek.	19—25 j.,	f 45—f 60 »
3	Waterb. Opz.-teek.	23—49 j.,	f 70—f 110 »
1	Aank. Waterbouwk. Opz.	—22 j.,	f —f 50 »
5	Chef-machinist	25—34 j.,	f 80—f 130 »
4	Werkt. Opz. (werkmeester)	25—40 j.,	f 100—f 130 »
4	Electrotechn. Chef-mach.	25—37 j.,	f 85—f 120 »
3	Electrotechn. Chef-monteur	22—26 j.,	f 75—f 110 »
1	Electrotechn. Teeks.	26 j.,	f f 85 »
1	Werkt. Teek. Gastechn.	21 j.,	f f 70 »

Industrie- en Handelsadressen.

A. J. DINGEMANS,
KUNST- EN GROFSMEDERIJ.
op de Tentoonstelling te Brussel Monumentale Tuinhekken.
Telefoon 5098. AMSTERDAM. Overtoom 327.

„De Meteoor" te Rheden.
Trottoir-, Terrazzo- en Granietten gels, Trottoirbanden, Kunstgraniet, Drijfsteen, Tennisbanen, enz. — — —

R. TIMMAN. Stoom-Timmerfabriek „DE ATLAS".
— Prijsopgaven worden op aanvraag verstrekt. —
HOUTHAVEN. AMSTERDAM. — Tel. 3905.

WATERBRONNEN, ONTIJZEREN HARDEN
N.V. DIEPBOOR MIJ. „VULKAAN", v/h. J. DE BOER & Co., LEEUWARDEN

G. J. A. TRESTORFF, voorheen G. VAN HEERDE.
AMSTERDAM. — Opgericht 1830. — Telefoon 1551.
Brandkasten, Kluisdeuren, Safe-Deposits, etc.
NAAML. VENN. voorh. A. SINGELS Azn.,
DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN. WAAL- EN RIJNVORM.

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uwe CENTRALE VERWARMING.

TOCHT-AFSLUITING.
WARMTEBESPARING door
TOURNIQUET deuren.
Garnituur voor gewone deuren of veiligheidsdeuren geheel gereed levert
CRUYFF, AMSTERDAM, N. Z. Voorb.w. 146. Tel. 2701.
Geleverd aan Beurs Amsterdam en Rotterdam, vele Café's en Kantoorgeb.
Prospectus gratis en franco.

A. VAN DE MORTEL, TILBURG.
Fabrikant Cementtegels, -

M. Noorlander, Rotterdam.
Natuursteen-Bouwmaterialen. Noordsingel 132.

Staaldraadwarenfabriek „AMSTERDAM"
Haarlemmerweg 329 te AMSTERDAM.
Telef. Interc. 478.
Draadvlechterij.
Fabriek van Hek- en IJzerwerken.

TURNARTIKELEN EN SCHOOLMEUBELEN. (Opger. 1868).
De Ned. Fabr. van Turnartikelen en Schoolmeubelen, Dir. HASPER en KEUNEN. Alle mogelijke constructies en systemen banken, borden en gymnastiekwerktuigen. Leverancier van het Rijk, de grootste gemeenten, Leger, Vloot en Particulieren. Schoolborden, licht, geheel van hout, krimp- en trekvrij, gegarandeerd dof-blijvend. Scherp conc. prijzen. Teekeningen en kostenberek. kosteloos. Telef. 1601. 2de Leeghwaterstraat No. 5. Amsterdam.

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

PAPIERSTUC voor PLAFOND- en WANDVERSIERING in alle stijlen en volgens teekening.
Vraagt gratis Brochure en Prospectus aan de Opgericht 1890. - Tel. Int. 3613.
EERSTE NEDERLANDSCHE PAPIERSTUCFABRIEK
VOORHEEN BENNEWITZ & CO - - AMSTERDAM.

47STE JAARGANG. ZATERDAG 3 AUGUSTUS 1912. No. 31.

DE OPMERKER.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor de Redactie:
Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Adres voor de Administratie:
Regentesselaan 65, 's-Gravenhage.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . f 5.—
Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België . . . . . (Uitsluitend bij vooruitbetaling) » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.—
het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS bezorgd zijn: Regentesselaan 65, 's-Gravenhage.

Leonard Blomme.

Op Zondag 16 Juni j.l. vereenigden zich in den Koninklijken Kring te Antwerpen de leerlingen en oud-leerlingen van Professor Leonard Blomme, teneinde den meester te huldigen bij gelegenheid van zijn jubileum aan het Hooger Gesticht van Schoone Kunsten der Koninklijke Academie van Antwerpen. Wij kennen onze Belgische kunstbroeders zoo weinig en zij doen hunnerzijds ook zoo weinig, om met ons in meer intieme aanraking te komen, dat het wel gewenscht voorkomt, bij deze gelegenheid eens iets mede te deelen van een der bekwaamste en meest geëerde bouwmeesters van België, een dergenen, die het meest heeft bijgedragen tot opbeuring van de eigen kunst in zijn vaderland.

Een overzicht van zijn levensgeschiedenis, zijn leerjaren en de in zijn jeugd behaalde onderscheidingen, waardoor reeds vroeg de aandacht op zijn buitengewonen aanleg werd gevestigd, zullen wij hier niet geven; wij kunnen volstaan met de mededeeling, dat zijn eenigen leermeester was de provinciale bouwmeester Joseph Schadde, het meest bekend door den bouw van de Beurs te Antwerpen, in wiens plaats Blomme in 1869 benoemd werd.

Dertig jaren lang vervulde Blomme deze betrekking en toen hij daaruit zijn ontslag nam vereerde men hem met den titel van Eere-bouwmeester der provincie Antwerpen.

Vele bouwwerken zijn in die dertig jaren onder zijn leiding uitgevoerd. Als een der voornaamste zal steeds genoemd moeten worden de herstelling en inrichting van het Oude Paleis van Margaretha van Oostenrijk te Mechelen.

De oudste gedeelten van dit gebouw zijn van Rombout Keldermans en behooren nog tot de laat-Gothiek. Omstreeks 1617 bouwde Keldermans, in samenwerking met den Fransche kunstenaar Guyot de Beaugrant, een nieuw gedeelte, dat gehouden wordt voor het eerste voorbeeld der Renaissance in België. Dit gebouw of deze groep van gebouwen, gelegen aan de Place St. Pierre, behoorde destijds aan de stad Mechelen en verkeerde in deerniswekkenden toestand. In 1876 werd het aan de provincie afgestaan en deze belastte haren bouwmeester met de herstelling en inrichting voor het Gerechtshof in eersten aanleg.

Het was een moeilijke maar dankbare taak, doch de bouwmeester wist zich meesterlijk daarvan te kwijten en uit het vervallen gebouw een der schoonste en schilderachtigste paleizen van België te doen herleven. Bij de plechtige opening toonde de Koning zich zoozeer met het werk van den bouwmeester ingenomen, dat deze het kruis van de Leopoldsorde verwierf.

In 1876 nam Leonard Blomme met zijn broeder Hendrik, eveneens een begaafd kunstenaar, deel aan den prijskamp voor het bouwen van een Jongens- en Meisjeswees-huis te Antwerpen. Voor het Jongenswees-huis behaalden zij den eersten prijs en voor het Meisjeswees-huis den tweeden. Het eerste werd door hen uitgevoerd en mag zeker gelden als een fraai voorbeeld van moderne Vlaamsche Renaissance, dat uitstekend den stempel zijner bestemming draagt.

In den prijskamp voor het nieuwe Museum te Antwerpen behaalden de beide meesters den tweeden prijs. Hun ontwerp in den geest der Renaissance uit den tijd van Rubens,

moest wijken voor het klassieke tempelontwerp van Winders en van Dijck, dat uitgevoerd is. In de Belgische kunstkringen waren echter velen van gevoelen, dat de Renaissance hier de voorkeur zou hebben verdiend.

In het Gemeentehuis van Borgerhout bij Antwerpen vonden zij echter andermaal gelegenheid, de rijke vormen der vaderlandsche „hergeboorte" toe te passen.

Het spreekt vanzelf dat in een land, dat beroemd is om zijn vele fraaie, oude raadhuizen, de bouwmeesters er gaarne naar streven het voetspoor hunner voorzaten te volgen en hen zoo mogelijk te overtreffen.

Ook moet men niet vergeten, dat de Vlaamsche burger veel meer dan wij gevoelt voor zijn gemeentehuis, de beteekenis van dit gebouw hooger opvat en er mitsdien ook veel meer voor over heeft.

De architectuur der oude raadhuizen is niet altijd vrij gebleven van overlading en ook de bouwmeesters der talrijke nieuwe raadhuizen van België hebben die klip niet altijd weten te ontzeilen.

Afgezien hiervan mag echter het Gemeentehuis van Borgerhout genoemd worden, tegelijk met die van Schaerbeek, Anderlecht en andere plaatsen.

Men moge de hernieuwde toepassing van de Vlaamsche Renaissancevormen afkeuren, toch zijn de pogingen, om daardoor de bouwkunst uit haar verval te verheffen niet zonder vrucht gebleven.

Onze tijd hecht wel weinig waarde aan de kennis der architectonische vormen, maar er zal wel weder eens een tijd komen, waarin de van veel smaak getuigende detailleering van de beste der Belgische bouwmeesters van de negentiende eeuw weder wordt geapprecieerd en dan zal ongetwijfeld ook op het werk van Blomme kunnen worden gewezen.

Soberder alleen reeds door de toepassing van vroeg-Gothische vormen is de omstreeks denzelfden tijd door de gebroeders Blomme gebouwde parochiekerk van St. Willebrordus te Antwerpen.

De kerk heeft drie beuken van zeven vakken, een grooten kruisbeuk, een ruim vijfhoekig koor, met kooromgang en koorkapellen en voorts twee groote kapellen tegen den kruisbeuk, aan O. L. V. van het H. hart toegewijd. Het inwendige van de kerk maakt grooten indruk; hardsteenen pijlers schragen de bogen, die de bovenmuren dragen en daaruit ontwikkelen zich de gewelfribben, die zich in de sluitsteenen vereenigen; een triforium loopt door de geheele kerk rond boven de bogen. De wijde kruisbeuk geeft groote ruimte aan het interieur en de tamelijk strenge lijnen zonder overbodige versiering geven aan het geheel de in een kerkruimte zoo gewenschte rust. Het uitwendige in witten en rooden steen opgetrokken met een toren van aanzienlijke hoogte en aangename verhoudingen is geheel in overeenstemming met het overige en getuigt van het meesterschap der bouwmeesters ook in de kerkelijke bouwkunst.

(Slot volgt.)

Ambachts- en Nijverheidskunst te Parijs.

De heer E. von Saher heeft zich gedrongen gevoeld aan de mededeelingen, door de Vereeniging voor Ambachts- en Nijverheidskunst omtrent de voorgenomen tentoonstelling van Nederlandsche en Ned.-Indische decoratieve en toegepaste kunst, te Parijs in 1914 o.a. in „De Opmerker" van 27 Juli j.l. bekend gemaakt, eenige kantteekeningen toe te voegen, teneinde den belangstellenden buitenstaander een meer volledig overzicht te geven omtrent de aangelegenheden, die zich bij de voorbereiding dezer tentoonstelling hebben voorgedaan.

De oorspronkelijke gedachte tot het organiseeren dezer tentoonstelling ging uit van de Commissie van het Museum van Kunstnijverheid te Haarlem; deze zou de leiding in Nederland in handen nemen en voor de verdere regeling met de Commissie de l'Union des Arts décoratifs te Parijs in overleg treden. De directeuren der beide musea hebben vervolgens de zaak besproken, waarbij van Fransche zijde voornamelijk de nadruk werd gelegd op de Ned.-Indische afdeeling.

Eerstgenoemde Commissie heeft als centraal-comité al dadelijk de organisatie in handen genomen en pogingen in het werk gesteld om twee speciale comité's, het eene voor de Nederlandsche, het andere voor de Ned.-Indische afdeeling te vormen, welke zouden worden samengesteld uit mannen van naam op het gebied van het tentoonstellingswezen, die steeds bijzondere belangstelling voor de toegepaste kunst hebben betoond. Tevens werden voor de Nederlandsche afdeeling, welke speciaal zou omvatten: werken der binnen-architectuur, der decoratieve kunst en der beeldende en sierende kunst, toegepast op gebruiksvoorwerpen, zeven kunstenaars uitgenoodigd in het comité zitting te nemen. Onder laatstgenoemden bevonden zich de toenmalige voorzitter en eenige leden der Nederlandsche Vereeniging voor Ambachts- en Nijverheidskunst.

Bovendien bestond het plan om voor de Ned. afdeeling een Comité van exposanten te vormen, zoodat behalve bovengenoemde kunstenaars, Nederlandsche en Ned.-Indische autoriteiten eenige bekende industrieelen, die zich op het gebied der toegepaste kunst onderscheiden hadden, werden uitgenoodigd om de eerste bijeenkomst, alwaar de verschillende comité's zouden worden geïnstalleerd, bij te wonen.

In deze bijeenkomst, die de voorzitter van het centraal-comité met eene rede opende, waarin de strekking der voorgenomen tentoonstelling in bred trekken werd geschetst (zie avondblad A. der „N. R. Ct." van 15 Januari) bleek al dadelijk, dat een diepgaand verschil van opvatting bestond tusschen de kunstenaars en de industrieelen, zoodat de samenstelling van het comité van exposanten niet kon plaats hebben.

Bovendien kon het Nederlandsche comité wegens de bezwaren, door eenige kunstenaars staande de vergadering geopperd, niet in zijn geheel worden geïnstalleerd en dus voorloopig niet met zijne werkzaamheden beginnen.

Teneinde genoemde bezwaren uit den weg te ruimen werd door den secretaris van het centraal-comité eene bijeenkomst belegd met de kunstenaars, die reeds als lid tot het Nederlandsch comité waren toegetreden, in welke bijeenkomst een programma werd opgesteld, dat als grondslag voor de tentoonstelling zou dienen.

Intusschen ontving het centraal-comité van de Nederlandsche Vereeniging voor Ambachts- en Nijverheidskunst het volgende schrijven:

„De Nederlandsche Vereeniging voor Ambachts- en Nijverheidskunst te Amsterdam, vernomen hebbende van de voorgenomen tentoonstelling van Nederlandsche kunstnijverheid te Parijs in 1914; uit de courantenberichten gelegen hebbende de willekeurige samenstelling van eene hebbende enkele leden der Vereeniging, die persoonlijk aangezocht werden in deze Ned. Commissie zitting te nemen;

besloot in hare vergadering van Zaterdagavond 3 Februari j.l. u met klem in overweging te geven:

dat de samenstelling van de Nederlandsche Commissie zal herzien worden;

dat de nieuwe samenstelling in overleg met de Vereeniging voor Ambachts- en Nijverheidskunst zal plaats hebben;

benoemde te dien einde eene commissie van voorloopig overleg, bestaande uit: (volgen de namen);

verneemt gaarne tijdig den datum, waarop eene conferentie zal plaats hebben.

w. g. Voorzitter en Secretaris."

Ofschoon de vorm, waaronder de V. A. N. K. van hare belangstelling deed blijken, minder aanmoedigend was, stelde de secretaris van het Centraal Comité zich voor de gevraagde onderhandelingen beschikbaar.

Het verslag der eerste samenkomst en het wisselen van eenige stukken gaven het Centraal-Comité aanleiding, teneinde aan de bezwaren der door de V. A. N. K. aangewezen commissie tegemoet te komen, het reeds opgemaakte programma eenigszins te wijzigen, zoodat het weldra in den hieronder volgenden vorm aan deze commissie kon worden aangeboden:

„het Nederlandsche Comité zal worden aangevuld met drie leden der V. A. N. K., waaronder dames, zoodat alsdan dit Comité zal bestaan uit tien kunstenaarsleden en negen niet-kunstenaarleden." Verder:

„a. Dat aan de tentoonstelling kan worden deelgenomen door:

1. Kunstenaars, die zelfstandig of in medewerking van gevestigde patroons of industrieelen het in te zenden werk vervaardigd hebben.

2. Industrieelen, die persoonlijk het ontwerp voor het in te zenden werk, dat op hunne werkplaats werd uitgevoerd, hebben gemaakt.

In beide gevallen zal de naam van den kunstenaar als inzender en die van den industrieel als uitvoerder of technisch medewerker worden genoemd; ontwerp en uitvoering moeten vóór de toelating aan de commissie van beoordeeling onderworpen worden.

b. Dat uit het Centraal-Comité en de kunstenaarsleden van het Nederlandsche Comité eene Technische Regelings-Commissie worde benoemd.

Deze Commissie zal zorg dragen voor alles wat de technische en artistieke leiding en voorlichting der tentoonstelling betreft gedurende de voorbereiding en den duur der expositie.

c. Dat, zoodra deze bepalingen door het Centraal-Comité en het Nederlandsche Comité in eene vereenigde Vergadering zullen zijn goedgekeurd, een algemeen reglement zal worden ontworpen, waarin de bevoegdheden der verschillende Comité's zullen worden omschreven.

d. Dat van het Nederlandsche Comité, buiten den voorzitter, twee kunstenaars-leden en twee niet-kunstenaarsleden in het Centraal-Comité zullen zitting hebben."

Genoemde commissie heeft daarna op verschillende punten enkele opmerkingen gemaakt; omtrent de meeste daarvan zou met het Centraal-Comité overeenstemming kunnen worden verkregen.

Wat punt b betreft werd echter de volgende wijziging geëischt:

„dat de Technische Regelings-commissie zal worden benoemd uit en door de kunstenaarsleden van het Nederlandsche Comité, zoonoodig aangevuld met enkele personen, administratieve krachten, door genoemde kunstenaarsleden aangewezen, wat dan allicht in overleg met het Centraal-Comité zou kunnen geschieden."

Waaraan dan nog werd toegevoegd:

„dat van deze Technische Regelings-Commissie minstens drie leden (waaronder de voorzitter dezer commissie), door de commissie-zelve aan te wijzen, zutting zullen nemen in het Centraal-Comité."

Aan dien eisch kon het Centraal-Comité bezwaarlijk tegemoet komen. Waar het toch op het punt stond, de organisatie der tentoonstelling krachtig voort te zetten, de geldelijke aangelegenheden te regelen en verdere stappen te doen teneinde het welslagen der onderneming te verzekeren, mocht het allerminst op het kritieke oogenblik, als wanneer de regelings-commissie haar arbeid zou beginnen, de verantwoordelijkheid, welke het op zich had genomen, op andere schouders overdragen en de leiding uit handen geven — en hoezeer het comité het ook heeft betreurd, heeft het, het nuttelooze van verdere onderhandelingen inziende, van de medewerking der V. A. N. K. moeten afzien, zoodat alleen de Ned.-Indische afdeeling te Parijs zal worden vertegenwoordigd.

Bij de onderhandelingen is overigens duidelijk gebleken, dat de leden der V. A. N. K. in het vervolg de organisatie en regeling van tentoonstellingen hunner werken persoonlijk ter hand willen nemen; een voornemen, dat van een opgewekt gemeenschapsleven en eene krachtige ontwikkeling blijk geeft en dus dient te worden geëerbiedigd en toegejuicht.

Dat eene kunstenaarscorporatie het recht heeft ten behoeve eener door haar georganiseerde tentoonstelling bepalingen vast te stellen, welke haar voor hare leden gewenscht voorkomen, zal niemand betwisten, doch indien zij zich bij eene door anderen geheel belangeloos begonnen actie aansluit, dan kan het niet als blijk van welwillende toenadering worden opgevat, wanneer zij al dadelijk een overheerschend standpunt wenscht in te nemen en star aan eigen eischen blijft vasthouden; hierdoor toch is een vereenigd streven, dat tot een bijzonder succes voor onze toegepaste kunst had kunnen leiden, mislukt.

Bovenstaande kantteekeningen hebben een grooteren omvang gekregen dan de schrijver zich aanvankelijk had voorgesteld. Daar hem gebleken is, dat velen met de bijzonderheden der aangelegenheid niet bekend waren, was hij genoodzaakt tot eene meer uitvoerige omschrijving over te gaan, teneinde het noodige licht over deze zaak te verspreiden, zoodat belangstellenden zich een oordeel er over zouden kunnen vormen.

Hiermede beschouwt hij zijne taak als te zijn afgeloopen, terwijl hij vast besloten is, op dit onderwerp niet meer terug te komen.

E. A. VON SAHER,
Directeur van het Museum van Kunstnijverheid te Haarlem.

Prijsvragen.

HET AMSTERDAMSCHE STADION.
Jury-rapport.

Wij ontvingen het jury-rapport inzake de prijsvraag voor een stadion, uitgeschreven door de Mij. „Het Nederlandsche Sportpark" te Amsterdam. Dit rapport luidt als volgt:

„In handen der jury zijn gesteld 24 inzendingen onder de volgende motto's, genummerd naar de volgorde van ontvangst:

1. Platvol; 2. Stockholm; 3. Neerlands Colosseum; 4. Ontspanning; 5. Esperanto; 6. Renpark; 7. Sport staalt spieren; 8. Poliglot; 9. Veni creator spiritus; 10. Banardes; 11. Je Maintendrai; 12. De tijdgeest; 13. Hoc erat in artis; 14. Wilau; 15. Ernst; 16. Van onzen tijd; 17. Trial; 18. Macucaua; 19. Pat; 20. Sport spiert; 21. Tertius; 22. Olympia; 23. Olympia en 24 P. E. J.

Elk der ingekomen ontwerpen is aan een nauwgezet onderzoek onderworpen. Waar echter de onderhavige prijs-

vraag geene studie-doeleinden beoogt, bepaalt de jury zich in haar rapport tot het bespreken van het viertal ontwerpen, dat bij laatste schifting overbleef.

Op den voorgrond zij gesteld, dat de jury mocht constateeren, dat het meerendeel der inzenders zich ernstig aan de oplossing van het vraagstuk heeft gewijd en in het bijzonder aan die van het moeilijkste en belangrijkste onderdeel: de geregelde circulatie der reusachtige menschenmenigte zoowel op het voorplein als in het gebouw. Is zulks reeds van groot belang bij de — geleidelijke — vulling van het stadion, van nog meer beteekenis is de bestudeering van het vraagstuk der ontruiming, die in een kort tijdsverloop moet kunnen geschieden. Verschillende ontwerpers, die op goede of redelijke wijze waarborgen gaven voor eene regelmatige toestrooming van het publiek, hadden voor het vraagstuk van de wegstrooming geene voldoende ruimte en onbelemmerde communicatie aangegeven. Andere ontwerpen gaven aanleiding tot de bemerking, dat zij de menschenmenigte te veel concentreerden bij enkele kort bijeen gelegen in- of uitgangen in plaats van haar, onmiddellijk bij haar komst op het stadionterrein, zoowel als bij de ontruiming, zooveel mogelijk te verspreiden en te verdeelen.

De jury heeft zich bij de schifting der ontwerpen in de eerste plaats afgevraagd, hoe het verkeersvraagstuk was opgelost.

Eenige inzendingen waren onvolledig en konden niet voor beoordeeling in aanmerking komen. Slechts een enkel ontwerp moest terzijde worden gelegd, omdat de inzender zijne krachten als ontwerper blijkbaar aanmerkelijk had overschat. Kon de jury dus aanstonds constateeren, dat deze prijsvraag eene zeer ernstige mededinging had uitgelokt, dit blijkt te meer, omdat ook enkele der ontwerpen, die reeds bij de eerste schifting moesten uitvallen wegens afwijkingen van primaire eischen van het programma (als bijv. verregaande overschrijding van het beschikbare bouwterrein of afwijking der verlangde zonnige ligging der 1e en 2e rangtribunes) niettemin hoogst verdienstelijke kwaliteiten van plan of architectuur vertoonden.

Bij nadere schifting moesten mede worden uitgeschoten 1e. die ontwerpen, welke — deels ook volgens de eigen begrooting — de beschikbare bouwsom overschreden, zonder dat eene mogelijkheid van bezuiniging bestond, welke met het ontwerp in zijn wezen zou aantasten en 2e. de ontwerpen, waarbij de verkeersregeling op onvoldoende wijze was opgelost of bij de groepeering der plaatsen geene rekening was gehouden, met de noodzakelijkheid, dat overal een gemakkelijk en vrij overzicht over het veld werd genoten.

Geschiedde de eerste schifting meer op grond van den algemeenen opzet der ontwerpen, de inzendingen, nos. 2, 5, 7, 8, 10, 11, 12, 17, 18 en 22 werden aan een nader gedetailleerd onderzoek onderworpen, waarbij wederom op den voorgrond stond de wijze, waarop het verkeer geregeld was. Na hernieuwde schifting bleven als de relatief beste oplossingen over de ontwerpen, nos. 2, 8, 10 en 12.

In deze ontwerpen trof de jury aan logisch en goed doordachte oplossingen, in verband met een ernstig streven naar een economischen opzet, ondanks zij aanleiding geven tot enkele bemerkingen, die evenwel niet den hoofdopzet raken en hoewel op een enkel, zij het ook ondergeschikt punt, eenige afwijking van het programma moet worden geconstateerd.

Bij het onderwerp no. 2, motto „Stockholm", was tengevolge van de lengteontwikkeling van het stadion (waarin blijkens de toelichting de ontwerper door een toelaatbare versmalling der plaatsen, steeds wilde tegemoetkomen) een voorplein van te geringe diepte overgebleven. De plattegrond van het stadion zelf, biedt over het algemeen een bevredigende oplossing van de belangrijke punten. Het is echter aan twijfel onderhevig of alleen met de door den ontwerper reeds aangegeven bezuinigingen de bouwsom tot het beschikbare bedrag zou zijn terug te brengen.

Het ontwerp, no. 8, motto „Poliglot", trekt de aandacht niet slechts door de kwaliteiten der zeer modern getinte architectuur, maar ook door de consequente wijze, waarop de splitsing van het publiek in het gebouw is daargevoerd. De hoofdgedachte moge juist — zelfs ingenieus — zijn, toch leidde zij tot te ingewikkelde oplossing. De concentratie van het publiek bij enkele ingangen, tevens uitgangen, is niet zonder bedenking, evenmin als de lange corridors, die de ontruiming bemoeilijken. Hierin ware evenwel te voorzien met behoud van het goede. Het plan bezit de verdienste van regelmaat en overzichtelijkheid, maar daartegenover staat o.a., dat aan de nevenlokalen niet de noodige aandacht is gewijd en de clublokalen bijv., niet juist en niet geheel overeenkomstig het programma zijn gesitueerd.

Geven deze beide ontwerpen, „Stockholm" en „Poliglot", ondanks hnune kwaliteiten, aanleiding tot bemerkingen, die — hoewel zij behooren tot de relatief beste inzendingen — een premieering in den zin van art. 3 van het programma uitsluiten, anders is dit ten aanzien der ontwerpen no. 10, motto „Banardes", en no. 12, motto „Tijdgeest".

Het ontwerp „Banardes" blijft bij nadere beschouwing tot in onderdeelen een uiterst gunstigen indruk maken. Het is de meest beknopte, vanzelf sprekende oplossing, welke door den strengen regelmaat, die overal in den aanleg is volgehouden, zeer overzichtelijk en eenvoudig is — deugden, die zich ook in de consequentie uiten. Even wèloverwogen als de oplossing van het vraagstuk eener veilige vulling en ontruiming van het stadion in al zijne rangen — in aansluiting bij den aanleg van een ruim voorplein, dat eene gemakkelijke vóórsorteering van het publiek verzekert — is de toepassing der dienstlokalen, der kleedkamers en clublokalen, der bars, toiletgelegenheden en ook der stallen. Tot bemerking geeft echter aanleiding, dat het promenoir niet over de volle lengte van den 1en rang doorloopt.

De architectuur zoowel van het stadion als het voorplein is in gevolge het kennelijk streven naar beperking in verband met de gestelde bezwaren, eenvoudig en sober maar beschaafd, en — hoewel ietwat massief — van een passend karakter.

Het ontwerp „Tijdgeest" vertoont mede een voor geregelde vulling en ontruiming zeer doelmatigen plattegrond, zij het ook dat bij de in ruimen getale aanwezige en goed verdeelde trappen er een aantal is, welks beloop met twee bordessen niet zonder bedenking is. Bij de groepeering der ruimten onder het stadion is — welke de verdiensten ook zijn — niet in allen deele rekening gehouden met het gemak van den dienst, terwijl de ventilatie en verlichting van enkele hunner onvoldoende is. De behandeling van het voorplein in verband met een vóór-sorteering van het publiek overeenkomstig de rangen, is goed doordacht, hoewel zij eenigszins tot verbrokkeling van het beschikbare oppervlak leidt. De architectonische opvatting is zeer eenvoudig gehouden.

Ten aanzien van de begrooting der beide laatst genoemde ontwerpen „Banardes" en „Tijdgeest" heeft de jury alle reserve in acht te nemen. Zij heeft echter overwogen, dat door gepaste bezuiniging bij de ontwerpen, die het vraagstuk op zeer economische wijze aanvatten, de mogelijkheid bestaat om hen met behoud hunner kwaliteiten voor de gestelde som te verwezenlijken.

De jury is op grond van het bovenstaande eenstemmig tot de slotsom gekomen, dat twee ontwerpen en wel die ingezonden onder de motto's „Banardes" en „Tijdgeest"

Bouwwerken van Prof. Leonard Blomme.

Gemeentehuis van Borgerhout bij Antwerpen.

Jongensweeshuis te Antwerpen.

in aanmerking komen voor premiëering, met een bedrag van f 1500 op grond van art. 3 van het prijsvraagprogramma, terwijl zij u voorstelt om ter harer beschikking te stellen een bedrag van f 1500, ter gelijke verdeeling tusschen de inzenders der ontwerpen „Poliglot" en „Stockholm", als waardeering van hun zeer ernstigen en verdienstvollen arbeid.

(w.g.) H. P. BERLAGE Nzn., Voorzitter.
C. B. POSTHUMUS MEYJES.
J. H. W. LELIMAN.
F. W. VAN TUYL VAN SEROOSKERKEN.
J. WARNER.

Amsterdam, 25 Juli 1912.

Het ontwerp „Banardes", dat zal worden uitgevoerd, is van de hand van den heer Harry Elte; terwijl de heer H. v. d. Vijgh, eveneens architect te Amsterdam, de ontwerper is van het motto „Tijdgeest". Deze beide ontwerpen werden door de Mij. met f 1500 gepremieerd.

PRIJSVRAAG VOOR EEN AANPLAKBILJET VOOR DE TENTOONSTELLING „DE VROUW 1813—1913".

Van het Bestuur van de Tentoonstelling „De Vrouw 1813—1913" ontvingen wij onderstaand prijsvraag programma dat wij — hoewel speciaal voor dames bestemd — toch gaarne een plaats in ons blad afstaan. Het luidt:

„De mededinging is uitsluitend opengesteld voor Nederlandsche Vrouwen. Het biljet moet 120 bij 80 cM. groot zijn, marge medegerekend. Deze maten kunnen zoowel in de hoogte als in de breedte genomen worden. Desnoods kan een speling van 10 cM. boven en onder elk dezer maten worden toegestaan. Het zal lithografisch in twee kleuren behalve de papierkleur, door de eerste prijswinster moeten worden uitgevoerd.

Het biljet moet den volgenden tekst bevatten:

Tentoonstelling „De Vrouw 1813—1913" van 1 Mei tot 15 September 1913 op „Meerhuizen" Amsteldijk, Amsterdam.

De ontwerpen voor dit biljet moeten op ware grootte in twee kleuren, behalve de papierkleur, worden uitgevoerd. Nadat de Jury haar voorloopige uitspraak heeft gedaan zal de inzendster van het eveneens voorloopig voor de uitvoering bestemde biljet, verplicht zijn een fragment van haar ontwerp, naar keuze van de Jury, op steen te brengen en te doen afdrukken, om hare bekendheid met de lithografische technieken te bewijzen. Ieder ontwerp moet voorzien zijn van een motto en een begeleidend verzegeld schrijven dragende het zelfde motto en bevattende naam en adres van de vervaardigster. Op de buitenzijde van de enveloppe moet tevens een correspondentie-adres vermeld zijn. De ontwerpen moeten vóór den 15ten October a.s. franco worden toegezonden aan het Secretariaat Damrak 28—30 Amsterdam. De ingezonden ontwerpen, uitgezonderd dat, 't welk met den eersten prijs bekroond en voor uitvoering aangewezen wordt, blijven eigendom van de inzendster.

Het Bestuur behoudt zich het recht voor alle ontwerpen twee keer te exposeeren: den eersten keer, onmiddellijk na het verschijnen van het Jury-rapport, den tweeden keer op de Tentoonstelling „De vrouw 1813—1913".

Als eerste prijs wordt uitgeloofd de som van f 250.— als tweede prijs f 100. Bovendien zal de prijswinster f 100 ontvangen voor het op steen brengen van het biljet.

De Jury behoudt zich het recht voor, zoo geen der ingekomen ontwerpen haar voor uitvoering geschikt voorkomt den eersten prijs niet toe te kennen. Het biljet moet acht weken na ontvangst van de opdracht voor den druk gereed zijn.

De Jury zal bestaan uit de Dames en Heeren:

Mevr. Thérèse van Duyl Schwartze, Mej. Nelly Bodenheim, Mej. Marg. Verwey, Mevr. Baanders Fockema, de heeren Nijhoff en Roland Holst, Dr. Mia Boissevain.

Het verslag van het voorloopig Comité waarin het doel van de Tentoonstelling nader omschreven is, is te verkrijgen aan het Secretariaat Damrak 28—30; alawar tevens meerdere exemplaren van deze voorwaarden verkrijgbaar zijn.

Het Dagelijksch Bestuur:

Mej. Dr. MIA BOISSEVAIN, Presidente,
Mevr. W. ASSER-THORBECKE, Vice-Presidente.
Mevr. J. E. v. BUUREN-HUYS, 1ste Secretaresse.
Mej. R. MANUS, 2de Secretaresse.
Mevr. J. P. ODYK-WOUTERS, Penningmeesteresse.
Mevr. Dr. G. DOCTERS v. LEEUWEN-v. MAARSEVEEN.
Mevr. J. P. WESSELINK-VAN ROSSUM.

Varia.

HET PANAMA-KANAAL.

Nu, behoudens onvoorziene omstandigheden, de opening van het Panama-kanaal binnen enkele jaren kan worden tegemoet gezien, geeft de „N. Rott. Courant" in een feuilleton het volgend overzicht van de merkwaardige geschiedenis van dit reuzenwerk.

Behalve de voorzienige handelswereld en de steeds breeder wordende kring van hen, die belangstelling hebben voor internationale verschijnselen, mag ook het leekenelement wel geacht worden reeds doordrongen te zijn van het ontzaglijk gewicht van een scheppingswerk als het toekomstig kanaal van Panama. Maar al is men ook overtuigd van het groot belang van dien reuzenarbeid, zoo kan toch veilig worden aangenomen, dat er in het algemeen nog een groote onwetendheid bestaat nopens hetgeen er gebeurt op de rotsige landengte van Midden-Amerika. Immers zagen we vaak een nagenoeg totale onbekendheid met het voorbereidingswerk, dat sinds meer dan een halve eeuw op den Isthmus van Panama is merkbaar geweest op volkenrechtelijk terrein, sinds meer dan een kwart eeuw daar te zien was op het wonderrijk gebied der techniek. Nu de voltooiing nadert van dit kanaal, dat op 1 Januari 1915 Amerika officieel gaat splitsen in twee werelddeelen, kunnen wellicht enkele mededeelingen leiden tot opheffing van de hierboven onderstelde algemeene onwetendheid.

Het denkbeeld van het graven van een waterweg door Midden-Amerika is eeuwenoud, doch de plannen waren even zoovele utopieën, zoolang de techniek nog over te zwakke hulpmiddelen beschikte voor de uitvoering van een taak als het wegbreken van millioenen centenaars gesteente. Eerst nadat men omstreeks het midden der vorige eeuw de zegeningen van het dynamiet deelachtig was geworden kon in ernst aan den aanleg van rots-kanalen als die van Corinthe bijv. gedacht worden. De moeilijkheden van het Seuzkanaal zijn meer van zuiver waterbouwkundigen aard geweest; de werken van Panama daarentegen hebben veelal meer doen denken aan het boren van een tunnel dan aan het graven van een waterverbinding. De natuur heeft de landengte van Panama ongelukkigerwijs tot een hechten steenen muur gemaakt, die door zijn hoogte, breedte en samenstelling scheen te spotten met elk menschelijk genie. Zoo kwam het, dat men eerst aan een anderen waterweg dacht, aan een veel lager kanaal, dat Noordelijker, en wel door Nicaragua, zou worden gegraven, om het ruwe terrein van Panama te ontgaan, een plan, dat na de aanvankelijke

mishukking de Lesseps' tweede reuzentaak opnieuw de aandacht ging trekken van andere ondernemende geesten.

Eerst dus wilde men een kanaal door de republiek Nicaragua, voor welk denkbeeld de vermaarde Jeremy Bentham door zijn Junction Proposal van 1822 de geestelijke vader geweest is. Het was omstreeks 1848, dat een bepaald plan voor een Nicaragua-kanaal de gemoederen in Noord-Amerika in beweging bracht, om echter aanstonds de bezorgdheid van Engeland te wekken, waar men beducht was voor Jonathan's overwegende positie als schildwacht bij het toekomstig wereldkanaal. Spoedig kwam tusschen de Vereenigde Staten en Groot-Britannië een verdrag tot stand, waarbij de laatste mogendheid de gevaren van een Agerikaansche suprematie langs de oevers van het ontworpen Nicaragua-kanaal hoopte te hebben weggeruimd. Het was het bekende Clayton-Bulwer-tractaat van 1850, waarbij de beide landen elkander in oorlog en vrede de onschendbaarheid van de vaart door het kanaal waarborgden, alsook de verdediging van den waterweg tegen derden. Alle gezag over eenig deel van Midden-Amerika ontzegden zich de contractanten, die elkander ten aanzien van het kanaal tot gelijkberechtigde partijen maakten, waarbij het een onverschillige zaak werd, of de verbinding der Oceanen zou worden tot stand gebracht door het Nicaragua-kanaal of door een Panama-kanaal.

Van het eerste kanaal was niet lang meer sprake, daar de Amerikaansche maatschappij, die er consessie voor had, reeds in 1857 verdween.

Nu was de beurt gekomen aan de Panamasche landengte, waardoor het kanaal niet meer in de republiek Nicaragua zou komen, maar in de Vereenigde Staten van Columbia. Volkenrechtelijke schikkingen werden ook thans gemaakt ten opzichte van het werk, toen de Panama-kanaalmaatschappij onder Ferdinand de Lesseps in 1880 consessie kreeg van de betrokken republiek, onder beding, dat het te graven kanaal evenals dat van Suez voor altijd onzijdig zou zijn en voor alle volkeren ten allen tijde toegankelijk zoowel voor hun aarlogs- als koopvaardijvloten.

De bedoeling was eerst om een zeepeil-kanaal te graven, (d. i. zonder schutsluizen) waar slechts één sluis zou zijn, welke in ieder geval onmisbaar was wegens het groot verschil tusschen hoog en laag water in den Stillen Oceaan (21 voet) en in de Caraïbische Zee (2½ voet). De voor deze aanmerkelijke getij-verschillen zoo hoognoodige waterkeering zou worden aangebracht te Gatun, waar thans gansch andere waterwerken (nl. verscheidene schutsluizen) te vinden zijn dan de ééne geweldige zeesluis, door den Franschen ingenieur Godin de Lépinay ontworpen. Wij zullen van het nimmer tot stand gekomen denkbeeld van den genialen de Lesseps hier niet meer vertellen dan dat het in zijn bedoeling gelegen heeft zijn zee-peil-kanaal onder een bergbrug door te leiden, waartoe het zijn voornemen was een groote tunnel te graven onder den Culebra-berg door. In 1887 werd dit plan opgegeven en tot een kanaal met schutsluizen besloten, dat over het laatste punt van dien berg zou loopen.

Bij deze principieele wijziging van het ontwerp kwam aan het licht, op welke lichtvaardige wijze door de Lesseps en zijn staf ook technische vraagstukken van het grootste belang waren behandeld ten koste van millioenen aan geld en menschenlevens. En ook heel de bedrijfsleiding en administratieve voorbereiding was erbarmelijk geweest. Gemis van organisatie en werkkrachten; onvoldoende werktuigen en gebrekkige proviandeering; slechte wegen; economische ongeregeldheid tengevolge van betaling in gedeprecieerde munt, gevaarlijke arbeid bij onoordeelkundig toezicht en leiding; tuchteloosheid en een ellendige gezondheidstoestand, waardoor van 1880 tot 1888 aan gele koorts en malaria 70 pCt. van de employé's en werklieden der maatschappij den dood vonden; ziedaar naast financieele onregelmatigheden de redenen, welke geleid hebben tot den roemloozen ondergang van deze onderneming van den ouden de Lesseps, die de wereld tweemaal aan zich had willen verplichten.

In 10 jaar zou het werk onder Fransche leiding voltooid geweest zijn, doch in 1888 failleerde de Panama-maatschappij en werden de rotsen van de landstrook van Tehuantepec met schrik verlaten door arbeid en kapitaal, welke er om het zeerst hadden geleden. Lang heeft het geduurd, eer men het reuzenwerk der doorgraving weer aandurfde. Tal van tegenstrijdige plannen werden ontworpen, zonder dat men tot daden kwam. Men heeft in dien tijd de kans geloopen van twee verbindingen te krijgen tusschen de beide oceanen, toen de gefailleerde maatschappij hare concessie en al hare bezittingen te duur wilde verkoopen aan de Vereenigde Staten van Amerika. De Unie was toen gevoigd het oude plan van het Nicaragua-kanaal weer ter hand te nemen, doch de mogelijkheid bleef, dat ander kapitaal bereid zou worden gevonden het gestaakte werk op de landengte van Panama te hervatten in mededinging van het Amerikaansche kanaal, dat door Nicaragua zou worden getrokken.

Zoover is het echter niet gekomen. In 1899 besloot het Amerikaansch Congres de kanaalondernemingen niet langer over te laten aan het particulier initiatief, dat voor de voltooiing en hervatting der werken te kort geschoten was; het besloot de doorgraving van den Isthmus bij Panama van overheidswege in handen te nemen en de noodige internationale waarborgen te zoeken, opdat de Unie ook alleen en uitsluitend meesteresse zou zijn van die interoceanische verbinding. Allereerst zorgde Noord-Amerika van het vroeger vermelde Clayton-Bulwertractaat verlost te raken, wijl Engeland daarin te veel zeggenschap kreeg in de kanaalaangelegenheden, niet alleen bij de wording van het werk, maar vooral bij het gebruik van het kanaal. Als een uiting van het streven om de Monroe-leer op het Kanaal van Panama zooveel mogelijk toe te passen, werd het Hay-Pauncefoteverdrag gesloten op 18 November 1901, waardoor het kanaal inderdaad voor de Amerikanen wordt gegraven. Immers kregen bij dit tractaat de Vereenigde Staten volmacht om het kanaal tot stand te brengen, alle daaruit voortspruitende rechten te genieten en uitsluitende het gebruik er van te regelen en het kanaal te beheeren. Overigens zou het Panamakanaal voor alle schepen onder vreemde vlag open zijn zonder eenige differentieele behandeling en bovendien steeds onzijdig, zoodat oorlogsdaden verboden zijn in den waterweg en binnen drie zeemijlen van zijne mondingen.

Inmiddels had de gefailleerde Panamamaatschappij, die eerst 109 millioen dollar voor hare rechten en goederen gevraagd had, het kanaal voor 40 millioen dollars aangeboden, met welke som de Unie accoord kon gaan. Nadat de Vereenigde Staten ten aanzien van het te graven kanaal tot overeenstemming waren gekomen met de grootste zeemogendheid, Engeland, en met de oude concessionaris voor de kanaalwerken, de Panama-maatschappij in liquidatie, moest de Unie hare kanaal-politiek nog bezegelen door een tractaat met de republiek Columbia, binnen welker landpalen het groote werk zou worden ten uitvoer gelegd. In 1903 werd het verdrag tusschen de beide republieken gesloten. Columbia stond daarbij een zes mijlen breede strook grond af aan de Staten tegen 10 millioen dollar klinkende munt en in eeuwige erfpacht, waarvan de canon één kwart millioen dollars bedroeg. Het tractaat moest echter nog worden goedgekeurd, o. a. door den Senaat van Columbia, die zijn goedkeuring weigerde. „Uncle Sam" was daarmede niet schakmat gezet, want een welkome omwenteling brak uit in de kleine republiek Columbia, die in haar midden een nieuwen onafhankelijken staat zag verrijzen, Panama, dat als republiek begrijpelijkerwijs onverwijld werd erkend door de Unie. Met den nieuwbakken miniatuur-staat schoten de onderhandelingen veel beter op, zoodat na een definitief tractaat van 26 Februari 1904 de Vereenigde Staten wel niet de souvereiniteit, maar de uitsluitende uitoefening van alle souvereiniteitsrechten verkregen over de z.g. kanaalzone, die inmiddels tien mijlen breed was geworden. De steden Panama en Colon liggen buiten de zone, maar de Amerikaansche regeering mag er alle vereischte sanitaire maatregelen nemen (hetgeen er reeds op voorbeeldige wijze geschied is), de orde handhaven en daartoe zelfs die plaatsen bezetten.

Het kanaal wordt door de Unie hoofdzakelijk met een strategisch doel gebouwd, ten einde haar zeemacht gemakkelijker te verplaatsen naar de Oost- of naar de Westkust van haar uitgestrekt vastelandsgebied. Op het nationaal karakter van het kanaal heeft President Taft in zijne Boodschappen herhaaldelijk gewezen en, steunend op het recht om militair toezicht te houden op het kanaal (krachtens het Hay-Pauncefote-verdrag), hebben de Vereenigde Staten in hun kanaal-ontwerp den bouw van vier forten opgenomen, welke gewapende sluiswachters wel ten allen tijde gereed zullen zijn om de Amerikaansche aanspraken ten aanzien van het Panama-kanaal te verdedigen.

Men ziet, dat de rechtstoestand van dit kanaal een gansch andere is dan van het Suez-kanaal, dat internationaal is krachtens het tractaat van Konstantinopel van 1888, terwijl het Panama-kanaal, ondanks zijn openstelling voor alle schepen en zijn „eeuwige onzijdigheid", stellig Amerikaansch genoemd kan worden wat zijn bouw, onderhoud en bewaking betreft. [1])

Wij maken hier opzettelijk nog geen gewag van de latere heffing van kanaalrechten in den toekomstigen interoceanischen waterweg, aangezien omtrent de regeling der kanaal-tollen met eventueele voorkeurrechten voor de Amerikaansche „kustvaart" nog maar weinig met zekerheid te voorspellen valt.

(Word' vervolgd.)

1) Juist dezer dagen is in het Huis van Afgevaardigden te Washington een voorstel gedaan om het Kanaal neutraal te maken door de aanlegkosten en onderhoudskosten om te slaan over de mogendheden. De scheepvaart van alle natiën zou dan natuurlijk een gelijke behandeling ondervinden. Dat er kans zou zijn op aanneming van dit voorstel, moet worden in twijfel getrokken.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 30. Afdeeling Amsterdam der M. t. b. d. B. Excursie naar Loevestein en Dordrecht.

Kroniek XXXVIII, Dr. P. J. H. Cuypers geïnterviewd, door J. Gratama

Woningen der Amsterdamsche Coöp. Won. Ver. «Samenwerking» arch. M. J. E. Lippits, met afbeeldingen.

Het ontwerp Algemeene Administratieve Voorschriften en de aansprakelijkheid van den architect, door Mr. H. J. van Nieukerken II.

Dr. P. J. H. Cuypers geïnterviewd (vervolg).

Jaarverslag van den Raad van Arbitrage voor de Bouwbedrijven.

Brandbluschproeven te Rotterdam.

ARCHITECTURA No. 30. Kroniek: Cuypers, Berlage, de Bazel.

De Aanbouw van het Rijks-Museum.

DE BOUWWERELD No. 30. Gebreken in metselwerk en beton, door Prof. J. A. van der Kloes, met afbeeldingen.

Het Bouwvak en de aanverwante nijverheid en handel in 1911.

Losse plant. Synagoge te Nijmegen, arch. Oscar Leeuw.

DE INGENIEUR No. 30. De op 1 Juli afgetreden technische leden van den Raad van Administratie der Hollandschen IJzeren Spoorwegmaatschappij, door R. A. van Sandick c.i.

De nieuwe kustlichttoren nabij het Westhoofd, gemeente Ouddorp (eiland Goeree) door R. A. Verhey c.i. met afbeeldingen en losse plaat.

Beschouwingen over de opleiding van geologen in Nederland en het geologisch onderzoek van Nederlandsch-Indië door P. Hövig m.i.

Stationsinrichtingen te Rotterdam, door W. F. H. van Rijckevorsel c.i., met afbeelding.

Vergadering van de Afdeeling voor Bouw- en Waterbouwkunde van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs van 20 Juli 1912.

Eerste Nederlandsche Tentoonstelling op Scheepvaartgebied te Amsterdam in 1913.

TECHNISCH WEEKBLAD (B. v. T.) No. 30. Aan de leden. — Vakgroep Scheepsmachinisten. — Vooruit. — Verslagen van vergaderingen. — Vakgroepen. — Resultaat van de werkzaamheden van het Informatiebureau over het eerste halfjaar 1912 — Leidraad betreffende de toepassing van electriciteit aan boord van schepen (vervolg). — Vragenbus. — Correspondentie. — Gemengd.

DE AANNEMER No. 30. Eene nabetrachting.

Art. 1638 c. en Art. 1638 d. B.W.

Jaarverslag van den Raad van Arbitrage voor de Bouwbedrijven in Nederland over 1911.

DE NEDERLANDSCHE KLEI-INDUSTRIE No. 4. Het springen der steenen tijdens het afkoelen. — Het vervaardigen van sanitaire artikelen. — Het brandbluschmiddel «Perfect». — Zand als mageringsmiddel. — Stoomvoortbrengst in ketels. — Mededeelingen.

DEUTSCHE BAUZEITUNG No. 57. Die Pfälzische Heil- und Pflege-Anstalt Homburg, arch. Heinrich Ullmann in Speyer, met afbeeldingen en losse plaat.

No. 58. Die Pfälzische Heil- und Pflege-Anstalt Homburg (vervolg) met afbeeldingen en losse plaat.

Mitteilungen über Zement, Beton-und Eisenbetonbau. Versuche mit Säulen und deren Berechnung door Prof. Dr. Ing. E. Mörsch (slot) met afbeeldingen. — Schachtbau- und Versteinungsverfahren, door Ing. F. Baumstark, met afbeeldingen.

No. 59. Bebauungsplan für das «Willmannsche Gelände» in Berlin-Schöneberg, arch. Paul Wolf, met afbeeldingen en losse plaat. — Der Eisenbahntunnel unter dem Detroit-Fluss in Nord-Amerika, door Geh. Baurat Robert Bassel, met afbeeldingen. — Afbeeldingen der Pfälzische Heil- und Pflege-Anstalt Homburg.

No. 60. Wettbewerb für den Entwurf zum Neubau der Viktoria-Schule in Magdeburg, met afbeeldingen en losse plaat. — Das badische Murgwerk bei Forbach. — 53 Hauptversammlung des «Vereins Deutscher Ingenieure in Stuttgart (slot).

No. 61. Die Pfälzische Heil- und Pflege-Anstalt Homburg (slot) met afbeeldingen. Das Schicksal des Palais-Royal in Paris met afbeeldingen en losse plaat. — Eine bei Tunnel-Wiederherstellungsarbeiten auftretende Gebirgsdruck-Erscheinung door Dr. Ing. Erich von Willman, met afbeeldingen.

Gemengd Nieuws.

BUITENLAND.

— De brand van de Brusselsche tentoonstelling wordt door een vonnis van de rechtbank te Brussel in de herinnering teruggeroepen. Dit vonnis, dat dezer dagen geveld is, is van groote beteekenis voor allen, die bij den brand in 1910 schade geleden hebben. De pachter van het Lunapark en de pachter van het restaurant Universelle hadden de »Maatschappij Wereldtentoonstelling te Brussel« een proces tot schadevergoeding aangedaan en dit proces in hoogste instantie doorgevoerd. Nu heeft de rechtbank beslist, dat de Maatschappij tot schadevergoeding verplicht is. Den pachter van het Lunapark werd 50.000 franc schadevergoeding toegewezen, dien van het restaurant Universelle 20.000 francs. Deze sommen echter vertegenwoordigen nog niet de geheele vergoeding, want deskundigen zullen nu nog vaststellen hoe hoog het geheele bedrag der geheele schade is.

Door deze uitspraak van de rechtbank te Brussel is dus een precedent geschapen voor de andere door den brand benadeelden; zoodat te verwachten is, dat wel spoedig van alle kanten eischen tot schadevergoeding zullen inkomen. Daar echter de maatschappij reeds ontbonden is, zal ieder der aandeelhouders afzonderlijk om schadevergoeding moeten worden aangesproken.

— Te Keulen vormt men een museum voor Oost-Aziatische kunst. De bestuurder van het Museum, Prof. Adolf Fischer, heeft er veel voor gereisd.

HINSE & VAN ELLINKHUIZEN.
Uitvoering van werken in Gewapend en Ongewapend Beton
Voorl. Ontwerpen en Begrootingen gratis.
Nassaukade 504. Telef. 1258. AMSTERDAM.

Hij heeft naan de bronnen zelfs gekocht. De stad heeft 60.000 M. voor aankoopen beschikbaar gesteld. In November 1909 is hij met zijn vrouw naar Oost-Azië vertrokken: Mantsjoerije, Korea, Japan. O.a. leidden bevriende vakmannen in Japan den Duitschen geleerde in de schatkamers van kloosters binnen en in particuliere verzamelingen, waar men zoo moeilijk doordringt. Aan waardevolle opgravingen uit de provincie Honau kreeg Prof. Fischer zijn deel en hij kocht buitengewone oud-Chineesche schilderwerken. In September 1910 keerde hij te Keulen terug, stelde het verworvene er gedeeltelijk ten toon, deed de belangstelling voor het toekomstige museum stijgen en . . . ontving van den Kommerzienrat Guilleaume, die vroeger al 5000 mark had gegeven, de beschikking over 120.000 mark voor een nieuwe expeditie; anderen schonken, de een 20.000 mark, de ander 21.000 mark; de derde 10.000 mark, enz. En zoo ging de heer Fischer, die er ook zelf groote sommen in steekt, in Maart 1911 opnieuw op reis. Het eerst en het meest maakte hij nu werk van beeldhouwwerken en bemachtigde eenige unica, gelijk geen ander museum er heeft.

De geleerde wijst er in zijn verslag op, dat de oud-Chineesche kunst een veld van woeste speculatie wordt. China is overstroomd door belangstellenden van allerlei aard — speculanten en rijke liefhebbers, uit Berlijn, Londen, New-York en vooral uit Japan. In Februari j.l. is Prof. Fischer te Keulen teruggekeerd. Het gebouw voor dit museum was inmiddels in hoofdzaak opgetrokken. Voor museumbouw ging hij nog enkele weken naar Amerika, waar men op dit stuk zooveel kan leeren.

Het volgend voorjaar zal het museum te Keulen geopend worden.

Een uitnoodiging om te Berlijn ten toon te stellen op initiatief van Bode; de tentoonstelling komt daar in het najaar) heeft Prof. Fischer afgeslagen: voor Oost-Aziatische kunst — schrijft hij — kome men naar Keulen.

N. R. Ct.

Een reuzenhal.

Er is een plan ontworpen, om te Earl's Court te Londen een hal te bouwen, die de grootste van de wereld zal zijn. Als afmetingen worden opgegeven: breedte 300 Eng. voet, lengte 500 Eng. voet. Met de gaanderijen mee zal er een oppervlakte van 400.000 vierkante voet beschikbaar zijn. Het doel is om een ruimte te krijgen, waar elke tentoonstelling, zelfs de grootste, onderkomen zal kunnen vinden.

BINNENLAND.

Tentoonstelling: „Huis en Tuin, in Bouw, Inrichting en Aanleg".

Op de Buitengewone Algemeene Vergadering der Vereeniging van Nederlandsche Baksteenfabrikanten, gehouden den 24 Juli 1912, te Utrecht, is besloten het initiatief te nemen tot het houden van eene tentoonstelling van Juli tot October 1913, betreffende: »Huis en Tuin, in bouw, inrichting en Aanleg«.

Deze tentoonstelling, waarvoor men hoopt te beschikken over een terrein van ruim 1 H. A. in het nieuwe uitbreidingsplan Zuid van Amsterdam, zal gelegenheid bieden tot expositie van allerlei bouwmaterialen en hulpmiddelen op het bouwen betrekking hebbende, het inrichten van woningen, watervoorziening, licht en verwarming, tuin- en straataanleg, hygiëne en doelmatigheid.

Op het tentoonstellingsterrein zal een »ideale woning« geheel compleet worden ingericht, terwijl er voor de kunstnijverheid ruime gelegenheid zal zijn om uit te komen. Voorts ligt het in de bedoeling eenige aan het bouwvak verwante bedrijven in werking te laten zien, terwijl tusschen de gebouwen een fraaie moderne tuinaanleg is ontworpen. De plannen voor dezetentoonstelling zijn opgemaakt door den architect L. Zwiers.

De voorloopige tentoonstellingscommissie bestaat uit de heeren M. J. van Löben Sels, A. Smit Az., J. H. Janson en L. Zwiers.

Secretaris der Commisie is de heer J. H. Janson, Bisschop Hamerstraat 1 A te Nijmegen.

De Toren te Garderen.

Wij vernemen, dat de bekende historische toren te Garderen, welke dagteekent uit het midden der elfde eeuw, voor rekening van Rijk en gemeente weldra zal worden hersteld in zijn oorspronkelijken bouwstijl, onder toezicht van den heer Hoefer te Hattem.

De bij den toren behoorende kerk was eveneens in 1050 gebouwd, doch is in 1571 afgebrand, in 1573 herbouwd en in 1859 vernieuwd.

Naast dit eenvoudige kerkje ligt een grafzerk, met het volgende opschriftje:

Hier rust Klaas van Essen, geboren 25 Februari 1783, overleden 16 Januari 1867, in leven schaapherder aan het Uddelermeer.

»De dankbare Prinsen uit het Huis van Oranje, Z. M. Koning Willem III en Z. K. H. Prins Frederik der Nederlanden«.

Assen. Bij de opgravingen van rijkswege nabij het hunnebed bij Drouwen (Drente) is een grafkelder ontdekt. Het vele eeuwen oude onderaardsche monument is ongeveer zeven meter lang en anderhalven meter breed. Men vond daarin een aantal urnen en steenen beitels enz.

De opgraving wordt voortgezet.

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Trottoir-, Terrazzo- en Graniettegels, Trottoirbanden, Kunstgraniet, Drijfsteen, Tennisbanen, enz. — — —

R. TIMMAN. Stoom-Timmerfabriek „DE ATLAS".
— Prijsopgaven worden op aanvrang verstrekt. —
HOUTHAVEN, AMSTERDAM. — Tel. 3905.

WATERBRONNEN, ONTIJZEREN HARDEN
N.V. DIEPBOOR Mij. „VULKAAN", v/h. J. DE BOER & Co., LEEUWARDEN

G. J. A. TRESTORFF, voorheen G. VAN HEERDE.
AMSTERDAM. — Opgericht 1830. — Telefoon 1551.
Brandkasten, Kluisdeuren, Safe-Deposits, etc.

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN. WAAL- EN RIJNVORM.

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uw CENTRALE VERWARMING.

DE REPRODUCTIE COMPAGNIE
CLICHÉ'S
Rotterdam

Staaldraadwarenfabriek „AMSTERDAM"
Haarlemmerweg 329 te AMSTERDAM
Telef. Inte.c. 478.
Draadvlechterij.
Fabriek van Hek- en IJzerwerken.

A. J. DINGEMANS,
KUNST- EN GROFSMEDERIJ.
op de Tentoonstelling te Brussel Monumentale Tuinhekken.
Telefoon 5098. AMSTERDAM. Overtoom 327.

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van
BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

PAPIERSTUC voor PLAFOND- en WANDVERSIERING in alle stijlen en volgens teekening.
Vraagt gratis Brochure en Prospectus aan de Oprichting 1890. - Tel. Int. 3813.
EERSTE NEDERLANDSCHE PAPIERSTUCFABRIEK
VOORHEEN BENNEWITZ & CO. - AMSTERDAM.

47STE JAARGANG. ZATERDAG 10 AUGUSTUS 1912. No. 32.

DE OPMERKER.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor de Redactie:
Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Adres voor de Administratie:
Regentesselaan 65, 's-Gravenhage.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . ƒ 5.—

Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot ƒ 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.

Voor België . . . . . } Uitsluitend bij vooruitbetaling » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . ƒ 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS bezorgd zijn: Regentesselaan 65, 's-Gravenhage.

Leonard Blomme.

Slot (zie bladz. 242).

GERECHTSHOF TE MECHELEN.

Wij hebben slechts enkele grepen gedaan uit het meest bekende werk van den bouwmeester, wiens vruchtbare loopbaan nog veel meer heeft opgeleverd, dat hier vermeld zou mogen worden. Een werk, ofschoon niet van blijvenden aard, mogen wij niet onvermeld laten, het Paviljoen der stad Antwerpen op de Brusselsche Tentoonstelling van 1910, dat terecht in hooge mate de aandacht trok, ook om de smaakvolle inrichting van het Rubens-interieur, die in

hoofdzaak als het werk van Blomme's broeder Henri moet worden beschouwd.

Nog heeft de bouwmeester zich niet uit de practijk teruggetrokken, getuige de herstellingswerken aan den bekenden St. Jacobstoren te Antwerpen, maar meer in het bijzonder heeft hij zich toch in de latere jaren zijns levens aan het onderwijs gewijd en de hulde, die hem onlangs gebracht werd, gold dan ook eigenlijk meer den leeraar dan den architect. Als leeraar bezit hij in hooge mate de begaafdheid, om aan anderen zijn kunst te doen begrijpen, zooals hij die zelf begrijpt en beoefent.

Hij is een dergenen, die het leeraarschap der bouwkunst als een verheven zending beschouwen; niemand verwondert het dan ook, dat hij daaraan met volkomen zelfopoffering steeds zijn beste en edelste krachten wijdt. Na lange jaren deel te hebben uitgemaakt van het leeraarscorps der Koninklijke Academie werd hij in 1885 bij Koninklijk Besluit aangewezen om Frans Baeckelmans in het z.g. Hooger Gesticht op te volgen.

De uitkomsten hebben bewezen, dat een goede keus gedaan was. Sinds toch professor Blomme de leiding van den leergang der bouwkunst in het Hooge Gesticht voor Schoone Kunsten in handen heeft volgen de onderscheidingen, door de leerlingen behaald, elkaar zoo snel op, dat er in de geschiedenis dezer Vlaamsche Kunstschool geen ander tijdperk van een dusdanigen bloei kan worden aangewezen.

In de laatste vijf prijskampen voor den Belgischen Prix-de-Rome hebben de leerlingen van professor Blomme vier maal den eersten en tweemaal den tweeden prijs verworven.

In 1909 behaalde een zijner leerlingen den de Keysersprijs en in den driejaarlijkschen wedstrijd, uitgeschreven door de Koninklijke Maatschappij van Bouwmeesters van Antwerpen werden de eerste en tweede prijzen insgelijks door zijn leerlingen behaald.

In 1910 werden in den prijskamp dierzelfde Maatschappij, waarin vijf prijzen van de zes uitgeloofde werden toegekend, de eerste alweder gewonnen door leerlingen van professor Blomme; en ook was het een zijner leerlingen, die in hetzelfde jaar den prijs Godecharle verwierf, bestaande uit drie premiën van vierduizend francs, waardoor de winner in staat gesteld wordt drie jaar lang in het buitenland de studie voort te zetten. Nog werd aan twee leerlingen door de Jury der Algemeene Internationale Tentoonstelling van Schoone Kunsten te Brussel een bronzen medaille toegekend.

Bij zulke resultaten zal het niemand verwonderen, dat de Antwerpsche bouwmeesters beweren, dat hun Hooger Kunstgesticht aan het hoofd staat van de kunstbeweging in den lande en dat zij trotsch zijn op hun kunstschool en op den verdienstelijken hoogleeraar, die daaraan zoo menigvuldige en onschatbare diensten heeft bewezen. Niet alleen in gansch België, maar ook in den vreemde is de hoogere kunstschool met roem bekend en met voldoening bracht dezer dagen een Belgisch blad in herinnering, hoe dit o.a. in 1908 nog bleek uit hetgeen het Hollandsch Bouwkundig Weekblad toen schreef, ter gelegenheid der tentoonstelling van bouwkunst tijdens het Congres der Architecten.

„Door de leerlingen van 't Hooger Kunstgesticht te Antwerpen, aan wier hoofd de architect-professor Blomme staat, die om even fijn beschaafde als hoog ontwikkelde en talentvolle eigenschappen, om den adel van zijn werken, ook verre buiten de grenzen van België zoo gunstig bekend is, zijn ook een drietal zaaltjes gevuld, waar het een lust is te vertoeven."

„Merkwaardig is het die jeugdige krachten aan de hand van dien meester zoo wel bestuurd te zien opgaan! Wat een rijkdom van compositie in plan en façade, in coupe en détails en van hoeveel handigheid getuigt het?....."

„Wat kan er op zulk een fondament al niet worden opgebouwd."

Waar de leerlingen zooveel lof mochten inoogsten kon het niet anders of moesten ook den leeraar de onderscheidingen ten deel vallen, waarop een zoo rijk gezegende loopbaan hem volle aanspraak kon geven.

Verleden jaar werden, bij een groote betooging te Brussel in tegenwoordigheid van koning Albert, de gebroeders Blomme gehuldigd onder de zes voornaamste vertegenwoordigers der nationale bouwkunst.

Leonard Blomme is ondervoorzitter der Koninklijke Commissie voor de Monumenten, Officier der Leopoldsorde, Commandeur der Kroonorde, enz. enz. Ondanks den last der jaren wijdt hij zich nog met volle kracht en onverflauwde energie aan de vorming van een nieuw geslacht van bouwmeesters. En daarmede alleen acht hij zijn taak nog niet vervuld. Ook wanneer zij op eigen beenen kunnen staan en hun eigen weg gaan, verliest hij ze niet uit het oog, maar blijft hen met warme belangstelling gadeslaan, en ieder oud-leerling weet, dat hij ten allen tijde den meester bereid zal vinden, hem, waar het noodig is, met raad en aanbeveling ter zijde te staan.

Een schoone bekroning van een zoo eervolle loopbaan is zeker de stichting, door den meester zelf, van een driejaarlijkschen Prijs Leonard Blomme, waarvoor hij onlangs een som van tienduizend francs heeft geschonken.

Wie zal niet wenschen, dat het hem gegeven moge zijn dien prijs nog herhaalde malen te kunnen uitreiken.

Bij de betooging op 16 Juni j.l. en meer nog aan het daarop gevolgd banket werd menig hartelijk woord tot huldiging van den meester gesproken, het was een reeks van Vlaamsche en Fransche toespraken al naar de spreker zich het best in de eene of in de andere taal wist uit te drukken.

Oud-leerlingen en vereerders boden hem tevens bij deze gelegenheid een wit marmeren portret-medaillon aan, vervaardigd door den beeldhouwer Dupon.

Ofschoon de Nederlandsche bouwkunst niet officieel vertegenwoordigd was, verdient het toch vermelding, dat ook een Nederlandsch bouwmeester aanzat, namelijk de heer J. F. L. Frowein, die zich wel niet als oud-leerling van Blomme beschouwt, maar die indertijd, gedurende een drietal jaren in dienst der provincie Antwerpen, onder diens leiding werkzaam was o.a. met de herstellingswerken van het oude paleis te Mechelen. De heer Frowein had gemeend, de uitnoodiging, om mede den jubilaris te komen huldigen, niet te mogen afslaan en hij maakte van de gelegenheid gebruik, om in hartelijke bewoordingen zijn voormaligen chef, den Provincialen bouwmeester, een blijk van belangstelling te geven, dat ten hoogste werd gewaardeerd, te meer, omdat de heer Frowein, al was hij dan ook de eenige kunstbroeder uit het hooge Noorden, meende te kunnen verzekeren, dat ongetwijfeld velen in zijn vaderland met zijn woorden zouden instemmen.

Ten slotte zij hier vermeld, dat het de heer Frowein was, die ons in overweging gaf, iets over den verdienstelijken bouwmeester mede te deelen en die ons het grootste deel der daarvoor vereischte gegevens welwillend verstrekte.

Het Amsterdamsche stadion.

De tentoonstelling van de 24 ingezonden ontwerpen voor het Amsterdamsche Stadion, in het gebouw van de Maatschappij tot bev. der Bouwkunst, is door een talrijk publiek bezocht.

Het is bekend geworden, dat het ontwerp „Poliglot", dat voor een prijs in aanmerking kwam, is vervaardigd door de architecten Heineken en Kuipers te Amsterdam.

Zooals reeds in het programma der prijsvraag was meegedeeld, zou bij de beoordeeling van de ingezonden plannen het grootste gewicht worden gehecht aan een doelmatige en overzichtelijke indeeling, waarbij het vraagstuk van de circulatie der bezoekers en van een geleidelijke en gemakkelijke verzameling en verwijdering van het publiek nauwgezet is overwogen. Het ontwerp Banardes, ingezonden door den heer Elte is dan ook bekroond als beantwoordend het meest aan deze eischen.

Blijkens de thans tentoongestelde plannen heeft de heer Elte zich de oplossing van het vraagstuk aldus gedacht. De beide toegangswegen, ter breedte van 10 meter, welke van gemeentewege zullen worden aangelegd tusschen den Amstelveenschen weg en het Sportpark, loopen uit op een voorplein (voorgeschreven in het programma), groot pl.m. 5500 M². Men gevoelt het belang van die groote ruimte, gezien de omstandigheid, dat de Amstelveenschen weg smal is, en overwegend mede, dat het stadion zal worden ingericht niet minder dan voor 30.000 kijkers. Er zullen zich dan van 10.000—15.000 menschen kunnen verzamelen vóór de poorten van het stadion. Toch schijnt op den duur verbreeding van den weg te dezer plaatse onvermijdelijk. Er is daarvóór aan de zijde van den Schinkel ruimte te over.

Eenmaal op het voorplein staande ziet men tegenover zich de huisjes van de contrôle, vereenigd door de toegangshekken naar de vier rangen: 1e, 2e, en 3e rang, en amphitheater, onderscheidenlijk ingericht voor 2500, 3500 en 6000 zitplaatsen, en 18.000 staanplaatsen. Daarachter verrijst het stadium, d.w.z. de Westelijke zijkant. De voornaamste gevel — (een eigenlijken hoofdgevel kent het ontwerp-Banardes niet) — is gelegen aan den Zuidkant. De Noordelijke gevel is de tweede in rang, en de Oostelijke is van dezelfde orde als de Westelijke.

In het midden van dien westelijken gevel is een inrij-poort voor het concours-hippique geprojecteerd, welke poort geflankeerd is door stallen en toegangen tot verschillende tribunes.

De bezoekers van den eersten rang bestijgen, dadelijk na het passeeren van het tourniquet, een aan den westelijken gevel uitgebouwde trap, en gaan door den entresol en over den promenoir (welke voor den eersten rang zal worden uitgebouwd) naar hunne tribune. Deze is, evenals de ter weerszijden gelegen plaatsen van den tweeden rang, overdekt, met een kap, rustend op dunne ijzeren pilaren, welke het uitzicht op het groote grasveld (120 × 86 M.) niet belemmeren.

Vis-à-vis den eersten en den tweeden rang is de derde rang gedacht, bereikbaar door vier trappen en twee tunnels, en de reusachtige ellips wordt links en rechts afgesloten door het amphitheater, waarlangs geen trappen naar boven voeren, maar dat eenvoudig aan de buitenzijde bestegen wordt. (de optrede bedraagt 8 tot 10 c.M.)

Reeds gaven wij aan, dat zich aan de westelijke zijde, dus onder het linker amphitheater, bevinden de paardenstallen. Onder het oostelijke amphitheater zullen de clublokalen voor de bezoekers van het sportpark worden gevestigd. De beide andere tribunes bevatten aan de achterzijde gelijkstraats, de verder in het program voorgeschreven dienstlokalen; kleed- en badkamers, kantoren, een vergaderzaal, een dokterskamer, een perskamer, een telegraaf- en postkantoor, een centrale buffetruimte, enz., enz. In den linkerbovenhoek van het Stadion zal eindelijk de recreatiezaal worden gebouwd.

De Sypesteyn.

Dat het voorbeeld van Haerzuylen niet zonder navolging zou blijven is meermalen beweerd en deze bewering vindt thans bevestiging in het Gooi, waar men werkelijk voornemens schijnt, de oude Sypesteyn te herbouwen. Wel niet in eens in vollen omvang, maar langzamerhand wil men den ouden burcht doen herrijzen, waarvan lang niet meer over is, wat er van Haerzuijlen nog stond, die men gansch en al van de aarde verdwenen waande, tot de reeds gedurende een aantal jaren uitgevoerde opgravingen op het terrein de fundamenten weder te voorschijn brachten.

Met de blootlegging der fundamenten van het oude Huis is de kroon gezet op het belangrijke terrein-onderzoek dat nu al sinds een tiental jaren de eene verrassing na de andere opleverde.

Het resultaat is nu dat een oude toestand van voor eeuwen hersteld is: de zoo goed als volledige terreinverdeeling om een middeleeuwsch kasteel.

Deze terreinen zijn echter niet in middeleeuwschen trant weer aangelegd en beplant, maar, met uitzondering van een gedeelte van den boomgaard, in den stijl van het einde der 16e en het begin der 17de eeuw.

De eigenaar heeft geen gebruik gemaakt van de tallooze manieren en middeltjes waarmee men een nederzetting een antiek aanzien kan verschaffen, integendeel laat hij alles zooveel mogelijk voor zich zelf spreken. Alleen heeft men door het planten van zeer zware boomen de schaduwpartijen verkregen en het verschil in hoogten, die toch altijd de bekoring van een aanleg uitmaken.

Het belang van het hier tot stand gebrachte werk moet niet onderschat worden. Het is leerzaam in menig opzicht en een lust der oogen. Het museum van oudheden, dat tot bevordering van het vreemdelingenverkeer door Jonkheer van Sypesteyn is opgericht, is langzamerhand eveneens belangrijk geworden. Het vult alle beschikbare ruimte en maakt het er zelfs te vol. Er zijn dan ook reeds plannen beraamd, om den ouden toren van het kasteel weer op de oude fundamenten op te bouwen, ten einde ook dezen tot museum te kunnen inrichten.

Onlangs nog werd het museum belangrijk verrijkt. Sommige afdeelingen werden aangevuld en vormen thans kleine verzamelingen op zich zelf. Wij noemen het boetseerwerk (terra cotta), waarbij een serie werken van P. Xavery 1672—1675. Rombout Verhulst was al vertegenwoordigd, een levensgroote buste, waarschijnlijk Cornelis de Witt, kan hem ook toegeschreven worden.

Verder zijn er levensgroote borstbeelden van Oldenbarveld, Philips Willem van Nassau, zoon van Prins Willem den Eerste, door den weinig bekenden zestiende-eeuwschen Vlaamschen meester J. Pollard, een prachtstuk.

Het oude ijzer-(smeed)-werk vormt thans zeker reeds de belangrijkste particuliere verzameling in ons land, herinnerend aan de helaas verdwenen Heeswijk-collectie. Er zijn groote 15de-eeuwsche stukken bij gekomen van prachtig smeedwerk; zoo de geweldige XVde-eeuwsche kandelaar uit Frankrijk, afkomstig uit een kasteel.

Er is een kamertje met porselein en aardewerk; het

eerst alles Gooisch, vooral oud-Loosdrechtsch. Het aardewerk bevat uiterst zeldzame oude stukken; wij noemen een geglazuurd relief uit de 12de eeuw en een dito schotel met Gothieke versiering van omstreeks 1500. Dan zeer oud en curieus Delftsch, bijv. een bruin schaaltje, geteekend Arie de Milde.

De wapenverzameling is slecht geëxposeerd in een te klein torentje. Zoo merkt men slechts bij toeval enkele der beste stukken op, zooals een Lodewijk XIV palissander kruisboog met prachtig snijwerk, en geciseleerd verguld koper.

Het beeldhouwwerk in steen bevat ook buitengewoon zeldzame en fraaie stukken van de dertiende tot de achttiende eeuw. Het is echter niet mogelijk hier een gedetailleerd overzicht te geven van alles wat er in dit museum te zien is.

De Gooische correspondent der „Nieuwe Rott. Courant" acht het dan ook de moeite waard, de aandacht te vestigen op een tentoonstelling van oudheden, die met haar merkwaardige omgeving een der bezienswaardigheden van ons land mag genoemd worden, daar het zou te betreuren zijn, indien door onvoldoende belangstelling dit museum niet meer voor het publiek toegankelijk werd gesteld. Voorloopig is dit echter niet te vreezen, want het bezoek is den laatsten tijd wederom bevredigend.

Het dorp N.-Loosdrecht, met zijn fraai geboomte, oude huisjes en tuintjes en de mooie Sypekerk is op zich zelf al een bezoek waard.

Op het terrein aan de Noordwestzijde is men thans begonnen de fundamenten opnieuw te leggen. Daar zal een dezer dagen begonnen worden met het herbouwen van een der oude torens, die in de middeleeuwen tegenover de beide verdedigbare toegangspoorten waren gelegen.

De eigenaar, Jhr. Van Sypesteyn, die reeds zooveel overleg toonde bij den aanleg van het geboomte, is onlangs door aankoop nog in het bezit gekomen van een stuk grond, dat, onmiddellijk systematisch met hooge boomen beplant, thans een prachtige beschutting geeft voor het te herrijzen kasteel tegen de felle noordwestenwinden. In het Noorden en Noord-Oosten der bezitting stonden reeds boomen, ook op den straatweg van Nieuw-Loosdrecht.

Men vindt op het uitgestrekte terrein verder nog in den Zuidhoek een stuk Oud-Hollandschen tuin aangelegd, van uit den moestuin ziet men er groepen in allerlei vormen geknipte boomen, daarnevens andere oude tuinen in aanleg.

Varia.

HET PANAMA-KANAAL.

Slot (Zie bladz. 247).

Zagen we in het voorafgaande, dat de Vereenigde Staten van Amerika er in geslaagd zijn, alvorens een Titanenwerk als het Panamakanaal te beginnen, zich alle waarborgen te verschaffen, dat het kanaal bij zijn voltooiing een onbetwistbaar Amerikaansch rechtssubject zou zijn, ten hoogste bezwaard door een internationaal servituut van doorvaart, uit het volgende zal men reeds bij oppervlakkige beschouwing zien, dat ook de voorbereiding en organisatie van de geheele onderneming in waarheid Amerikaansch is door grootschen opzet en voortvarenden ijver, een reusachtig voorbeeld van gezonden, practischen zin voor orde, eerste grondslag voor het bereiken van een groot doel, eerste voorwaarde voor de vermijding van een financieele débâcles, zooals Panama reeds te zien gaf in 1888. Thans is er meer kans, dat de geraamde 375 millioen dollar, welke het geheele werk *) moet kosten met inbegrip der koopsom voor de concessie, inderdaad zullen strekken tot de verwezenlijking van een geniale menschengedachte en ten behoeve van het handelsverkeer der beide halfronden.

Den vierden Mei 1904 had de overdracht der kanaalwerken van de Fransche Panamakanaal-maatschappij aan de Amerikaansche autoriteiten plaats. De eerste twee jaren na de overdracht werden bijna uitsluitend gewijd aan de voorbereiding en de organisatie van den arbeid. Die organisatie omvatte het geheele burgerlijk bestuur der Kanaalzone en de rechtspraak, waarbij in het algemeen het Spaansche recht van kracht is verklaard, doch de berechting is toevertrouwd aan uit Amerikanen samengestelde colleges, zijnde vier „districts courts", drie „circuit courts" en een „supreme court".

Verder werden de politie en brandweer in bruikbaren staat gebracht, de post verbeterd en de douane geregeld ten bate van de republiek Panama, welke de geheele opbrengst uitgekeerd krijgt, met dit voorbehoud echter, dat alles wat verband houdt met het graven van het kanaal vrij is van rechten.

De voornaamste taak, welke het Amerikaansch gezag zich gesteld had bij de voorbereiding van het eigenlijke kanaalwerk, was deze: Panama tot een gezonde streek te maken. De landengte had uit een oogpunt van klimaat en hygiëne een zeer slechten naam en terecht. Men herinnert zich de 70 pct. dooden onder de mannen van de Lesseps' maatschappij. De gezondheidstoestand is thans, dank zij de meesterlijke leiding van kolonel Gorgas, uitstekend; de gele koorts is geheel uitgeroeid door fumigatie en dooding van den muskiet (stegomyia) en door streng toezicht binnens- en buitenshuis, ter voorkoming dat de muskiet zich voortplante op stilstaand water; de malaria is onder bedwang door zorgvuldige weering van den malaria-muskiet (anopheles), het wegruimen van planten, waar deze zich verschuilt, het desinfecteeren van petroleum of phinotas-olie en het gebruik van kinine.

Al deze maatregelen op sanitair, justitieel, politioneel, fiscaal en administratief gebied zijn met kracht en groote voortvarendheid uitgevoerd door de Isthmian Canal Commission, een lichaam, dat namens den President der Vereenigde Staten het bestuur uitoefent over de Kanaal-zone. De geheele dienst ressorteert onder het Departement van Oorlog, waaruit het hoofdzakelijk strategisch karakter van het kanaal wel blijkt.

De tegenwoordige voorzitter van de Isthmian Canal Commission is de kolonel der genie Goethals, een man van wiens organisatorische en technische bekwaamheden wonderen verteld worden, terwijl zijn populariteit onder zijn staf en zijn werkvolk (35.000 man) onbegrensd schijnt. Het zal den lezer belang inboezemen, dat deze merkwaardige persoonlijkheid een ingenieur is, die er trotsch op is, dat zijn grootvader een Amsterdammer was.

De Panama-kanaalwerken zijn thans zoover gevorderd, dat ook een leek zich uit beschrijving een beeld zou kunnen vormen van den waterweg, zooals deze na zijn voltooiing zal wezen. Het is reeds kort dag, want kolonel Goethals verwacht, dat in September 1913 het eerste schip de landengte zal doorvaren. De officieele opening blijft echter op 1 Januari 1915 bepaald.

De landengte van Panama, bergachtig en met een dichten tropischen plantengroei bedekt, slingert zich van West naar Oost; het kanaal ligt in de richting Noordwest-Zuidoost en het krijgt een lengte, berekend van diep water in de Caraïbische Zee tot diep water in den Stillen Oceaan, van 50 mijlen. Het kanaal zal in zijn geheel bestaan uit twee open zeekanalen, uit twee andere kanalen, van schutsluizen voorzien, en uit twee kunstmatig gevormde meren.

Ondersteilen we, dat het Panama-kanaal gereed is en dat we uit de Caraïbische Zee den waterweg invaren, dan stoomt ons schip eerst een 7 Eng. mijlen lang 't zeekanaal binnen, hetwelk een diepte van gemiddeld 41 voet heeft. Het eerst ontmoeten we dan de Gatun-sluizen, waarna we door een stel van drie opeenvolgende schutsluizen gelicht worden tot het 85 voet hoogere peil van het eerste der kunstmatig gevormde meren, het Gatun-meer, dat een oppervlakte van 164 vierkante mijlen zal moeten beslaan om al het water te bevatten, benoodigd voor het dagelijksch „schutten" van ten hoogste vijftig schepen. We zijn dus nu 85 voet boven de Caraïbische Zee en krijgen verlof om door het reusachtig reservoir van het Gatun-meer 24 mijlen met vollen stoom te varen naar Bas Obispo. Hier doorploegt het kanaal een bergrug, dien van Cutebra, waarin voor het graven van den waterweg een kloof gemaakt is moeten worden, die 9 mijlen lang is en op den bodem 300 voet breed. Op dezen bodem komt 45 voet water te staan voor het kanaal, waarvan de oppervlakte, evenals die van het Gatun-meer, 85 voet boven den zeespiegel ligt. De bodem van dit stuk kanaal ligt derhalve 40 voet boven zeepeil.

We zijn inmiddels nog altijd in een kanaal, dat hoog boven de zee ligt en we moeten verder en lager. Te dien einde passeeren we de Pedro-Miguelssluis en worden we

*) Onder deze 375.000.000 dollar zijn niet begrepen de kosten der 4 forten, welke de regeering besloten heeft te bouwen aan de uitgangen van het kanaal.

ST. WILLEBRORDSKERK ANTWERPEN.

op een 30 voet lager peil geschut om vervolgens na 1½ mijl stoomens door een klein kunstmatig gevormd meer de Miraflors-sluizen te bereiken, door welke wij na nog tweemaal geschut te zijn nog 55 voet dalen eer we op zeepeil komen in een open zeekanaal, dat ons na een tocht van 8½ mijl brengt naar den Stillen Oceaan.

Trapsgewijze zijn we aldus in onze verbeelding met een schip 85 voet gestegen en weer neergedaald, een bezigheid, die naar schatting van de kanaal-ingenieurs in werkelijkheid eerlang 10 à 12 uur zal vergen. Het aantal doorvaarten zal, gelijk ter loops reeds werd opgemerkt, niet meer dan 50 per dag mogen bedragen. De sluizen zijn overal dubbel en de afmetingen van het kanaal zijn overal zoodanig, dat schepen van 50.000 ton er elkander zullen kunnen passeeren: schepen grooter dan de „Olympic" en de „Titanic"!

We zijn den lezer nog een enkele opgave schuldig nopens het Gatun-meer, welk kunst-meer, evenals het kleinere, o. m. dient voor den watertoevoer, benoodigd voor de verhooging van het peil in de sluisvakken, waarin de schepen „geschut" worden om hooger of lager te komen op hun doortocht. Het Gatun-meer is echter evenzeer geschapen om in de hooge regionen van 85 Eng. vt. boven zeepeil een behoorlijke diepte te hebben voor de omhooggebrachte schepen; die in alle seizoenen daar voldoende water zullen vinden. Het meer wordt gevormd door het water van de Chagres-rivier en van enkele kleinere stroomen. Door natuurlijke heuvelen deels omringd, wordt het meer bovendien afgesloten door een dam, die begrijpelijkerwijs groote stevigheid moet hebben om al het water van het meer tegen te houden. Het is dan ook een kunstwerk van 1½ mijl lengte, aan den voet ½ mijl en aan de oppervlakte van het water 400 voet breed. Deze dam bestaat uit twee schuins oploopende muren van losse rotsblokken met in het midden een waterdicht mengsel van zand en klei. De loozing van het meer geschiedt zoonoodig door een z.g. „spillway", midden in een dam aangebracht, d. i. een hooge halve-cirkelvormige muur van cement, 1200 voet lang, 300 voet breed en voorzien van schutsluizen. De aanleg van dit meer vereischte een verlegging van den bestaanden Panama-spoorweg naar een hooger niveau; dit maakte als bijkomstig werk het opbreken en opnieuw leggen van een baanvak van 47 mijlen lengte noodig. Bovendien moet voor de vorming van het Gatun-meer nog een woud worden geveld om er het volgend jaar met een oceaanstoomer over heen te kunnen varen.

De ontzaglijke dubbele sluizen, dricledig te Gatun, enkel te Pedro Miguel en tweeledig bij Miraflores, zijn geheel van gewapend beton opgetrokken, zonder ijzer. Zij zijn berekend voor schepen van 1000 voet lengte en 110 voet breedte. Door groote kokers van 18 voet doorsnede onder in de sluismuren, met openingen in den bodem der sluizen, kunnen deze jeder in 8 minuten gevuld en geledigd worden. Behalve dat de sluizen dubbel zijn in de breedte, zijn er nog tusschendeuren in ieder stel voor het gebruik van kleinere schepen. Tusschen de sluizen zullen de schepen zich niet van eigen kracht of sleepbooten mogen bedienen, maar worden zij door electrische locomotieven op de beide sluismuren voortgetrokken. Ook voor het bewegen der sluisdeuren zal electriciteit worden gebruikt.

Geen wonder, dat de kanaal-autoriteiten bij voorbaat bezorgd zijn voor de mogelijkheid van beschadiging van hun schepping door de zuiging van schepen bij te groote snelheid, door aanvaring of anderszins. Het is daarom, dat een wet aanhangig is gemaakt met de strekking om aan speciale beambten van het Panama-kanaal de bevoegdheid te geven ten allen tijde het volledig commando, over welk schip ook, over te nemen van zee tot zee, onder waarborg, dat eventueele schade aan schip of lading van overheidswege zal worden vergoed. Dit wetsontwerp omvat veel meer dan de gewone verantwoordelijkheid van een loods: het voorkomt tevens de mogelijkheid, dat bij internationale verwikkeling en naderend oorlogsgevaar een schip onverhoeds de sluizen zou willen vernielen of het vaarwater versperren.

De doorgraving van den Culebra-bergrug, waaraan men thans bezig is, schijnt een der moeilijkste problemen van het geheele werk, wegens de afwisseling van harden en zachten rotsbodem, waardoor telkens aardverschuivingen plaats hebben, die niet voorkomen kunnen worden; men telt er nu 21, waarvan velen nog „in werking" zijn, totdat de druk van het water in het kanaal de verschuivingen zal tegenhouden. Het water van de Chagres-rivier kan weldra losgelaten worden in het kanaal, dat door een tijdelijke dam bij Bas Obispo nog afgesloten ligt. Daarna zal het water uit die rivier ook het Gatun-meer moeten vullen. De thans nog droge kanaalbedding is bijna gereed. In het geheel zal de uitgraving van de Culebra-berg 181.941.000 kubieke yards moeten bedragen, waarvan de Franschen reeds 78.000.000 verwijderd hadden, een belangrijke hoeveelheid gronds, die echter door aardschuiving weer tot 38.000.000 kubieke yards was dichtgevallen. De Amerikanen hebben de rotsen nu grootendeels opgeruimd: op 1 Februari jl. bleven er nog 34.732.199 kubieke yards weg te graven.

Dit geschiedt door dynamiet; het opscheppen der losgekomen rotsblokken door kolossale stoomschoffels en het lossen daarvan op gereedstaande treinen, welke dat materiaal dan vervoeren naar de in aanbouw zijnde dammen, naar den nieuwen Panama-spoorweg of naar den Atlantischen ingang om te worden gebruikt voor den bouw van golfbrekers.

Wat bij den aanleg van het kanaal groote bewondering afdwingt, is de geheele organisatie van den dienst, de harmonische samenwerking van alle deelen, het verantwoordelijkheidsgevoel en de geestdrift van hoog en laag. De leiders zijn natuurlijk officieren, omdat het kanaal ressorteert onder het departement van oorlog; opvallend zijn dan ook de militaire tucht, de nauwgezetheid en zuinigheid. De grootste zorg wordt er besteed aan het physiek en moreel welzijn van beambten en werklieden. De hulp der „Young Men's Christian Association" is ingeroepen om voor lichamelijke en geestelijke ontspanning te zorgen. Er zijn bedienaars voor twaalf verschillende gezindten, terwijl ook niet-sectarische bijeenkomsten worden gehouden, bijv. door het Leger des Heils. In plaats van 327 kroegen, gelijk in den Franschen tijd, zijn er nu ten hoogste 56 toegelaten, uit welker vergunningen het onderhoud der scholen in de zone geheel wordt bekostigd.

De zorg voor den inwendigen mensch vergt 12 millioen dollars 's jaars. Voor de proviandeering is te Colon een groote stapelplaats ingericht, vanwaar dagelijks vóór zonsopgang een trein van 16 wagens, ijswagens en andere, vertrekt ter vervoering van levensmiddelen naar de verschillende stations langs de kanaalwerken. Vandaar worden de levensbehoeften aan de huizen rondgebracht.

Hospitalen zijn er gebouwd in Panama en Colon; in iedere nederzetting vindt men geneesheeren en apothekers; bovendien is er een sanatorium voor de beambten en werklieden en voor hun gezinnen.

Vijf en dertig duizend werklieden vinden voor goede loonen arbeid aan het kanaal. Hiervan zijn er 11.000 Europeanen (vooral uit Spanje en Italië), de overigen uit de West-Indische eilanden en uit Columbia. Zij hebben allen vast werk, zoodat werving sinds lang niet meer voorkomt bij dit reuzenbedrijf. Met hunne gezinnen te zamen tellen beambten en werklieden zeventig duizend zielen, een

nijvere en welvarende bevolking, verspreid langs de geheele lengte van het toekomstig kanaal, dat, zooals het thans wordt uitgevoerd, een arbeid en een organisatie te zien geeft, in de wereldgeschiedenis ongeëvenaard.

Prijsvragen.

KONINKLIJKE NEDERLANDSCHE LANDBOUW-VEREENIGING.

Prijsvraag: Ontwerpen van Woningen voor Landarbeiders met klein Grondgebruik.

Bij den Secretaris der Keuringscommissie voor bovengenoemde Prijsvraag is een aantal vragen om inlichtingen ingekomen. Door de Keuringscommissie werd besloten daarop onderstaande antwoorden te geven.

Vraag 1. De oppervlakte der vertrekken, is deze zonder aftrek der betimmeringen?

Antwoord. Ja.

Vraag 2. Wordt onder slaapgelegenheden verstaan, slaapkamers of bedsteden?

Antwoord. Beide. Bedsteden in het woonvertrek moeten bij voorkeur vermeden worden.

Vraag 3. In het programma staat vermeld stalling, bij voorkeur voor enkele geiten. Daar nu alle landarbeiders met klein grondgebruik in mijn omgeving in het bezit zijn van een koe en meestal ook nog een rund, zou deze stalling, wil de woning aan haar doel beantwoorden, niet voldoende zijn. Dus verzoek ik U mij mede te deelen of ik hier rekening mede kan houden.

Antwoord. Ja. Het is juist de bedoeling, dat zooveel mogelijk rekening wordt gehouden met bestaande toestanden in de betreffende streek.

De Secretaris der Koninklijke Nederlandsche Landbouwvereeniging,

V. R. Y. CROESEN.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 31. Het ontwerp Algemeene Administratieve Voorschriften en de aansprakelijkheid van den Architect II, door Mr. K. J. van Nieukerken.

Beton en gewapend beton, door D. Kruijf Jr. c. i. met afbeeldingen.

De Bazel over Dr. Cuypers-Berlage.

Dr. Cuypers-Berlage-Brusse.

De Bouwbedrijvigheid in Nederland in 1911.

De Stedententoonstelling te Düsseldorf.

ARCHITECTURA No. 31. Kroniek: Cuypers, Berlage.

Het Amsterdamsche Stadion.

Oorspronkelijkheid, door C. J. de Haas.

Nationale Tentoonstelling van werkstukken het stukadoorsvak betreffende.

DE BOUWWERELD No. 31. De Drucker-uitbouw aan het Rijksmuseum.

Gebreken in metselwerk en beton door Prof. J. A. van der Kloes.

Model-Meubels voor arbeiderswoningen («Ons Huis» te Rotterdam) met losse plaat.

Het bouwvak en de aanverwante nijverheid en handel in 1911 (slot).

DE INGENIEUR No. 31. Spoorstaafoplegging op houten dwarsliggers voor spoorwegen met zwaar en snel verkeer. Voordracht gehouden in de Vergadering van de Afdeeling voor Spoorwegbouw en Spoorwegexploitatie van 8 Juli 1912, door E. C. W. van Dijk c. i., met afbeeldingen.

De watervoorziening van westelijk en centraal Nederland, door Dr. P. Tesch m. i., met afbeeldingen.

Studiekeuze, door V. Jockin c. i.

TECHNISCH WEEKBLAD (R. v. T.) No. 31. Officieel gedeelte. — Vakgroep Scheepsmachinisten. — Geene. — Rechtszekerheid. — Aan de leden. — Verslagen van vergaderingen. — Leiddraad betreffende de toepassing van electriciteit aan boord van schepen (slot). — Scheepsolietorens. — Correspondentie. — Gemengd.

DE AANNEMER No. 31. Ned. Aannemersbond. Officieele mededeelingen.

Verslag: omtrent de in 1911 bij de leden der Onderlinge Risico-Vereeniging uit den Nederlandschen Aannemersbond voorgekomen ongevallen.

DE NEDERLANDSCHE KLEI-INDUSTRIE No. 5. Natkollergang met enkelvoudige of dubbele maalbaan. — De motorwagen in dienst der baksteenindustrie. — Vierde meestercursus aan de steenbakkersschool te Lauban. — Invloed van klimplanten op muurwerk. — Mededeelingen.

KLEI No. 15. In het eerste Augustusnummer vinden wij een stukje over het nieuwe stationsgebouw te Leiprig en No. VII der artikelen over Amerikaansche schoolgebouwen. Verder het vervolg van de beschouwingen van Jacob Bührer over het verloop, dat in de toekomst onze steenindustrie nemen zal en het begin van een stuk over kolenverbruik bij stoombedrijf. Biedt het voornoemde reeds afwisseling genoeg, een artikel van Max Frank over het maken van reclame verplaatst ons geheel op het terrein der handelspractijk.

Ten slotte zij nog vermeld een voorloopige mededeeling, betreffende het in 1913 te Londen te houden Internationale Wegencongres, welke wij in dit nummer aantreffen.

Gemengd Nieuws.

BINNENLAND.

Onbewoonbaarverklaring.

Bij den gemeenteraad van Rotterdam is een belangrijk rapport ingediend door de Gezondheidscommissie.

Er wordt daarin allereerst opnieuw gewezen op den voortdurend sterker wordenden woningnood, in normale omstandigheden reeds aanwezig en thans nog erger door afbraak van het Zandstraatkwartier.

De Gezondheidscommissie nu, vestigt de aandacht op de onhygiënische bebouwing van een geheel straten-complex aan de Linkerrottekade, nl. Frederikspad, Frederikstraat, Hendrikstraat, Rubroekspad en Rubroekstraat.

In deze straten heerscht een in alle opzichten onvoldoende woningtoestand: «Klachten over vocht, stank en ongedierte zijn veelvuldig», en zouden, zegt de commissie, nog veel talrijker zijn, indien niet veel klachten werden ingehouden door vrees voor opzegging der huur.

De commissie komt tot de conclusie: «Men woont er, omdat men elders geen huisvesting kan vinden». Men vindt er 665 woningen, die alle minder dan f 2.50 huur doen, waarvan 613 éénkamerwoningen. Van deze hebben 81 een donkere achterkeuken, waarvan 55 met en 26 zonder slaapplaats.

In 't geheel hebben van de 613 woningen 179 slecht» één slaapplaats en 378 twee slaapplaatsen, in hetzelfde vertrek gelegen. In 558 der woningen is afscheiding der slaapplaatsen van ouders en kinderen, en van deze laatste naar kunne, niet mogelijk. Vijftien dezer woningen zijn bewoond door 8 personen, 22 door zeven personen, 14 door 9 personen.

De Gezondheidscommissie stelt thans voor de woningen in dit stratencomplex te onteigenen, en tot den bouw van nieuwe woningen van gemeentewege over te gaan.

De commissie schat, dat er 1050 woningen à f 2.50, aan goede eischen voldoende, gebouwd kunnen worden, waarvan de kosten op f 2.130.000 geschat worden.

Een tunnel onder het IJ.

Door den Bond van Amsterdamsche Buurtvereenigingen is een adres tot den Raad gericht, waarin er op wordt gewezen, dat de verkeersweg van het centrum der stad naar het noordelijk gedeelte der gemeente, over het IJ, en naar de afvaartplaats der verschillende booten, welke de Zuiderzee overgaan, belemmerd wordt door de aanwezigheid van het Centraal-Station, ten gevolge waarvan men zich een grooten omweg getrootsten moet door de Oostelijke of door de Westelijke Viaduct. In het adres wordt er aan herinnerd, dat reeds vroeger een verzoek is gedaan om een tunnel door het stationsgebouw te verkrijgen, welke een rechten verbindingsweg zou vormen met den overkant.

Adressant vindt in het feit, dat eerlang een vierde perron bij het station aangebracht zal worden, aanleiding om op het vroeger gedane verzoek terug te komen.

HINSE & VAN ELLINKHUIZEN.
Nassaukade 504. Telef. 1258.
Uitvoering van werken in Gewapend en Ongewapend Beton
Voorl. Ontwerpen en Begrootingen gratis.
AMSTERDAM.

Verzocht wordt daarom aan den Raad, zóódanige stappen te doen bij 's lands regeering, eigenaresse van de stationsgebouwen, en bij de gebruikers er van, in casu de verschillende spoorwegmaatschappijen, dat er een regeling worde getroffen, waardoor een toegangsweg door het station verkregen worde voor voetgangers naar den overkant van het IJ.

Tevens heeft de bond zich tot den minister van handel en nijverheid gewend met het verzoek dat, indien eventueel de Raad zich niet competent mocht verklaren om in deze in te grijpen, de minister maatregelen zal nemen, dat door de spoorwegmaatschappijen gevolg worde gegeven.

's Gravenhage. Gedeputeerde Staten hebben goedgekeurd het raadsbesluit tot het aangaan van een overeenkomst met kerkvoogden van de Nederduitsch Hervormde Gemeente te 's Gravenhage, aangaande afbraak van de tegen de Groote Kerk gebouwde huizen en verderde opstallen.

Voorts vernemt men, dat B. en W. den Bouw van een tweede ziekenhuis aan het verlengde van de Laan-van-Meerdervoort overwegen.

Aanvankelijk bestond het plan het nieuwe ziekenhuis te doen verrijzen aan den Waaldorpschen weg, maar, naar we vernemen moest hiervan afgezien worden wegens de hooge eischen, die door de eigenaren van den benoodigden grond gesteld werden.

Het Raadhuis te Balk.

Het gemeentebestuur van Gaasterland had het voornemen, het fraaie raadhuis te Balk te doen verbouwen. Daar door die verbouwing het gedenkteeken, in 1615 gesticht, geheel bedorven zou worden, heeft het dagelijksch bestuur van Heemschut een ander ontwerp doen maken en dit, in overleg met het ministerie van binnenlandsche zaken, ter uitvoering aanbevolen.

De gemeenteraad van Gaasterland heeft echter besloten, de verbouwing te doen geschieden, zooals zij oorspronkelijk ontworpen is.

Het dagelijksch bestuur van Heemschut heeft zich nu telegrafisch tot den minister van binnenlandsche zaken en den commissaris der Koningin in Friesland gewend, om hun te verzoeken, al hun invloed te willen aanwenden, om deze ontsiering te voorkomen.

Nijmegen. Naar aanleiding van het besluit van den raad tot den bouw van een vaste brug over de Waal ten Oosten van de Belvédère, met een afrit naar de Waalkade, onder voorwaarde dat het rijk en de provincie den in uitzicht gestelden geldelijken steun verleenen, is deze week een door 113 ingezetenen geteekend adres gezonden aan de Staten van Gelderland, dat inhoudt het verzoek het daarheen te leiden, dat voor de Belvédèrebrug geen geldelijke steun uit de provinciale fondsen wordt verleend of althans deze steun niet zal worden verleend dan nadat door een nader in te stellen nauwkeurig en alle plannen omvattend onderzoek zal vaststaan, dat de bouw van deze brug met het oog op plaatselijk en gewestelijk belang boven andere plannen de voorkeur verdient en de financieele lasten voor de gemeente Nijmegen waard is.

Zwolle. B. en W. stellen aan den raad voor te besluiten tot uitbreiding van het Sophia-ziekenhuis en hun daartoe een crediet van f 87.000 te verleenen.

Personalia.

— Na het overlijden van den president van het Comité Permanent International des Architectes, den heer H. Daumet, is op de onlangs te Parijs gehouden vergadering de nestor der architecten, Dr. P. J. H. Cuypers, tot diens opvolger benoemd, tot 15 December van dit jaar, om daarna te worden vervangen door den vice-president, den heer H. P. Nénot.

Dr. Cuypers blijft dan eere-president, tevens eere-president van de Société des Artistes Français; de heer A. Salm G.Bzn., voorzitter van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, is benoemd tot secretaris van het «Bureau du Comité» te Parijs.

— Voor de benoeming van een gemeente-bouwmeester te Zierikzee is de volgende voordracht opgemaakt: M. B. van Dorth, te Steenwijk; J. L. Flipse, bouwkundige te Goes; P. Nauta, hoofd-opzichter der gemeentewerken te Enschede.

Vacante Betrekkingen.

— Ingenieur-Directeur der Gemeente Tilburg. Aanvangsjaarwedde f 4000.—, welke kan stijgen tot f 5000.—. Brieven vóór 20 Augustus 1912 bij Burgem. en Weth. (1)

(Vervolg 3e bladz. Lijlage.)

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Trottoir-, Terrazzo- en Graniettegels, Trottoirbanden, Kunstgraniet, Drijfsteen, Tennisbanen, enz. — — —

R. TIMMAN. Stoom-Timmerfabriek „DE ATLAS".
— Prijsopgaven worden op aanvrang verstrekt. —
HOUTHAVEN, AMSTERDAM. — Tel. 3905.

WATERBRONNEN, ONTIJZEREN HARDEN
N.V. DIEPBOOR Mij. „Vulkaan", v/h. J. de Boer & Co., LEEUWARDEN

G. J. A. TRESTORFF, voorheen G. VAN HEERDE.
AMSTERDAM. — Opgericht 1830. — Telefoon 1551.
Brandkasten, Kluisdeuren, Safe-Deposits, etc.

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN. WAAL- EN RIJNVORM.

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uwe CENTRALE VERWARMING.
H. J. WESSELS, Amsterdam.
Heerengracht 109-111. — Telef. 1037. — P.O. Box 381.
Handel in Binnen- en Buitenlandsche fijne Houtsoorten.

TOCHT-AFSLUITING.
WARMTEBESPARING door
TOURNIQUET deuren.
Garnituur voor gewone deuren of veiligheidsdeuren geheel gereed levert
CRUYFF, AMSTERDAM, N. Z. Voorb.w. 146. Tel. 2701.
Geleverd aan Beurs Amsterdam en Rotterdam, vele Café's en Kantoorgeb.
Prospectus gratis en franco.

A. VAN DE MORTEL, TILBURG.
Fabrikant Cementtegels, -

M. Noorlander, Rotterdam.
Natuursteen-Bouwmaterialen. Noordsingel 132.

Staaldraadwarenfabriek „AMSTERDAM"
Brouwersgracht 136 te AMSTERDAM
Tel. Interc 478.
Brandvlechterij,
Fabriek van Hek- en IJzerwerken.

NAAML. VENN. voorh. A. SINGELS Azn.,
DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.
Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van
BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

PAPIERSTUC voor PLAFOND- en WANDVERSIERING in alle stijlen en volgens teekening.
Vraagt gratis Brochure en Prospectus aan de
Opgericht 1890. - Tel. Int. 3613.
EERSTE NEDERLANDSCHE PAPIERSTUCFABRIEK
VOORHEEN BENNEWITZ & CO. - - AMSTERDAM.

47ste Jaargang. ZATERDAG 17 AUGUSTUS 1912. No. 33.

DE OPMERKER.

Bouwkundig Weekblad.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor de Redactie: Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.
Adres voor de Administratie: Regentesselaan 65, 's-Gravenhage.

Abonnementsprijs per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . f 5.—
Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België . . . . . } Uitsluitend bij vooruitbetaling » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

Advertentiën van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS bezorgd zijn: Regentesselaan 65. 's-Gravenhage

St. Petersburg.

Een groote brand in Rusland behoort tot de gewone gebeurtenissen, evenals een spoorwegongeluk in Noord-Amerika. Men leest het bericht en gaat daarna aan zijn dagelijksche bezigheden, meestal zelfs, zonder zich eenige moeite te geven, te weten te komen, waar de brand geweest is. De topographische kennis van het onmetelijke Russische rijk is over het algemeen bij den Midden-Europeeschen lezer gering, de naam van de plaats, die door de ramp getroffen werd, dikwijls moeilijk uit te spreken, men weet alleen, dat de afstand groot is, en dit alleen is voldoende, om de belangstelling klein te maken.

Iets anders was het met den grooten brand, waarvan ons verleden week berichten bereikten en die te St. Petersburg gewoed heeft, naar men mededeelt, over een oppervlakte van 2½ vierkanten kilometer; en in het bijzonder trokken deze tijdingen de aandacht, omdat daardoor, behalve andere groote gebouwen, twee paleizen in de asch gelegd werden, waarvan een, het Zomerpaleis van Peter den Grooten, tot de merkwaardigste historische monumenten van de Russische hoofdstad behoorde.

Wij hebben hem hier te lande van nabij leeren kennen, den energieken en verlichten half-barbaar, die in de laatste jaren der zeventiende eeuw de hervorming van het Russische rijk ondernam en tot aan zijn dood ijverig bevorderde. Dat hij die reuzentaak ten einde gebracht heeft, zooals hij zich dat had voorgesteld, kan niet gezegd worden. Veel van hetgeen hij gedaan heeft is door zijn opvolgers weder ongedaan gemaakt. Men behoeft slechts de geschiedenis van Rusland te lezen, om gewaar te worden, hoe slecht zijne nakomelingen zijn voorbeeld hebben opgevolgd in die dingen, waarin dit werkelijk navolgenswaardig was.

Een zijner voornaamste stichtingen, de nieuwe Rijkshoofdstad St. Petersburg, is echter in stand gebleven en is thans met hare bijna 2 millioen inwoners no. 5 onder de hoofdsteden van Europa. De geschiedenis van haar ontstaan is belangrijk genoeg, om hier in het kort in herinnering te worden gebracht.

St. Petersburg is de jongste onder de Europeesche wereldsteden en het ook nog heden zeldzame geval heeft zich hier voorgedaan, dat een groote stad, feitelijk door den wil van één man, zooals men wel zegt, uit den grond gestampt is. Nauwelijks dertig jaren na de grondvesting telde men hier, volgens een bericht uit dien tijd, reeds ruim 300.000 inwoners.

Tot het eind der zeventiende eeuw was Archangel de eenige haven van Europeesch Rusland geweest. De kusten der Oostzee werden beheerscht door Zweden, terwijl de Turken in de Zwarte Zee baas waren.

Peter de Groote heeft een groot deel van zijn leven besteed aan pogingen, om het kustgebied van beide zeeën te bemachtigen. In het Zuiden gelukte dit niet, maar aan de Oostzee slaagde hij beter. Een langdurige en hardnekkige strijd moest daarvoor gevoerd worden met de Zweden, wier grootere ervaring in de krijgskunst hem menige nederlaag bezorgde. Nog in 1700 werd hij bij Narva geslagen, maar toch wist hij zich meester te maken van de Zweedsche provincies Karelië en Ingrië en in 1702 Schlüsselburg, waar de Newa uit het Ladogameer treedt, te be-

machtigen en zich te nestelen in de Newa-delta en op eenige eilanden in de baai van Finland, o.a. Ritzard of Retusari, waar hij later een vesting deed aanleggen.

Vestingen bouwen ten einde de Newa te beheerschen en zich de Zweden van het lijf te houden, was natuurlijk de eerste zorg, toen Peter het besluit had genomen om op de eilanden van de delta niet slechts een etablissement voor handel en zeevaart, maar den hoofdzetel van zijn rijk te vestigen. De stichting van Kroonstad op een der eilanden in de baai had vooral ten doel den ingang van de haven te beschermen, maar allereerst werd de bouw ondernomen van de later zoo berucht geworden Peter- en Paulsvesting op een der kleine eilanden in de rivier, terwijl op de groote eilanden en een deel van het vasteland netten van lange, rechte, elkander rechthoekig kruisende straten, wij zouden thans zeggen, volgens Amerikaansch systeem, werden geprojecteerd. Inderdaad doet het oorspronkelijk plan van St. Petersburg sterk aan New-York denken, maar het oorspronkelijk plan is slechts ten deele tot uitvoering gekomen en in het Zuidelijk deel der stad hebben de kleine riviertakken, die daar doorheen loopen medegewerkt, om al te groote eentonigheid in den aanleg te vermijden.

Het was voorwaar een stoute onderneming op de destijds vrij onherbergzame, tamelijk laag gelegen eilanden, in een moerassige en daardoor niet zeer gezonde landstreek, met een bar Noordsch klimaat, dat slechts enkele maanden zomer kent een groote stad te gaan bouwen. Of dat zelfs niet in onze dagen op groote bezwaren zou stuiten is niet ondenkbaar, maar bezwaren waren dingen, waaraan Peter de Groote niet gewoon was zich ook maar iets gelegen te laten liggen. Hij beschikte over een onbeperkte macht, om te gebieden en hij schroomde niet, ten koste van wat ook, zijn wil door te zetten. Handwerkslieden en kunstenaars uit alle deelen van Rusland, ingenieurs en technici uit alle landen der toenmalige beschaafde wereld werden ontboden, om de stad te helpen opbouwen, allereerst met huizen voor henzelf, meest van hout. De buitenlanders wist Peter te lokken door voordeelige voorwaarden, de handwerkslieden zullen wel op militaire wijze geprest zijn geworden, maar de gezeten kooplieden en de Staatsdienaren en ambtenaars naar de nieuwe hoofdstad te doen verhuizen was aanvankelijk niet zoo gemakkelijk, ook voor den onbeperkten heerscher. De kooplieden zagen spoedig hun belang in, zich te gaan vestigen in de nieuwe nederzetting, waar zich allicht nieuwe bronnen van verdienste konden openen. De over het algemeen conservatieve staatsambtenaren konden de noodzakelijkheid maar niet inzien van een verplaatsing van den zetel des rijks van Moskou naar de nieuwe hoofdstad, maar zij moesten ten slotte wel gehoorzamen. De handwerkslieden waren evenwel in de slechtste conditie, ofschoon de Czaar hun geen kwaad hart toedroeg en zich menigmaal in hun midden bewoog. In groote drommen naar St. Petersburg gedreven, of liever naar de plaats waar deze stad verrijzen zou, ontbrak het hen aan het noodigste. Voor woning hadden zij zich te behelpen met armzalige hutten; schoppen, kruiwagens en andere gereedschappen waren slechts in zeer onvoldoende mate aanwezig, zoodat velen de bouwstoffen in zakken, matten of in de slippen hunner kleederen moesten aandragen. De naburige landstreken waren door den oorlog verwoest en uitgeplunderd; alles wat voor het onderhoud der talrijke arbeidersbevolking noodig was moest over het Ladogameer en de rivier aangevoerd worden en menigmaal ondervond die aanvoer vertraging, met het gevolg dat in de nieuwe nederzetting nijpend gebrek geleden werd. Volgens tijdgenooten kan men rekenen, dat niet minder dan honderdduizend werklieden door deze oorzaken zijn omgekomen, maar menschenlevens werden in den regel weinig geteld door vorsten, die den bijnaam van „den Groote" droegen en zoo was het ook hier. Deze pioniers hebben het loodje moeten leggen voor degenen, die na hen zouden komen en van den toestand zouden weten te profiteeren.

Met de bevelen van Peter den Grooten viel niet te gekscheren. De adel zoowel als de handel verhuisde weldra op zijn bevel uit verschillende deelen des rijks naar de nieuwe hoofdstad. Nog bestond de moeilijkheid van aanvoer van levensbehoeften en hoe meer de bevolking toenam, hoe duurder alles werd, maar van die duurte wist zoowel de koopman als de handwerksman thans ieder zooveel mogelijk in zijn voordeel, partij te trekken. De groeiende welvaart trok ook de landbewoners uit Finland en Lijfland, door de oorlogen te gronde gericht, naar de stad, waar zij hoopten een bestaan te kunnen vinden. Inzonderheid moedigde de Czaar de zeevaart en den scheepsbouw aan, in zekeren zin nieuwe bedrijven voor het toenmalige Rusland, die evenals het zich ontwikkelend havenbedrijf, aan vele handen werk konden verschaffen.

Men zal zich kunnen voorstellen, dat St. Petersburg ten tijde van Czaar Peters dood dan ook reeds een stad van beteekenis geworden was, al geleek zij aanvankelijk nog op een complex van afzonderlijke steden, door breede stroomen van elkander gescheiden. Meermalen overstroomden die wateren de lagere gedeelten der eilanden, zoodat groote schade werd aangericht en zelfs een deel der vestingwerken vernield werd. Die overstroomingen hebben zich vaak herhaald; in 1824 kostte een overstrooming van de Newa verscheidene honderdtallen van menschen het leven en nog is het gevaar bij ijsgang geenszins uitgesloten. Jaarlijks toch heeft de rivier de geweldige ijsmassa van het uitgestrekte Ladogameer naar zee af te voeren en minstens veertien dagen duurt het voordat alles gepasseerd is.

De Newa is diep en vrij snelstroomend; daar waar zij zich opent in de baai vermindert de snelheid en daarmede de diepte, hetgeen reeds van den aanvang af bezwaar opleverde voor groote schepen, om in de stad te komen. Peter had te Amsterdam de scheepskameelen leeren kennen, waarmede de schepen over het Pampus gelicht werden en paste ook hier deze vernuftige toestellen toe, om zijn oorlogsschepen in veilige haven te brengen, maar de koopvaarders moesten in de achttiende eeuw dikwijls een deel hunner lading op kleinere vaartuigen overladen, om in de stad te kunnen komen. Thans wordt voor laatstgenoemd doel van Kroonstad af in de baai een vaargeul van voldoende diepte onderhouden.

Bruggen zijn door Czaar Peter niet gebouwd, hetgeen wel vreemd is in een stad op eilanden verspreid, maar men schijnt tegen de groote moeilijkheden, die de snelle stroom opleverde te hebben opgezien.

Die moeilijkheden heeft men ruimschoots ondervonden bij den bouw van de Nikolajevski-brug in 1850. De grond van St. Petersburg is ongeschikt, om zware bouwwerken te dragen en in het modderig rivierbed moesten voor de fundeeringen der pijlers de palen drie hoog boven elkander worden ingeheid en onmiddellijk tegen elkander aan, zoodat de pijlers feitelijk op eene aaneengesloten massa hout rusten. Het aantal vaste bruggen over de Newa bepaalt zich dan ook nu nog tot een drietal, t. w. de reeds genoemde, de Alexanderbrug en de nieuwe brug bij het Beursplein. Overigens vormen talrijke schipbruggen de verbinding tusschen de eilanden, die in den winter door het ijs wordt gevormd. Maar Peter de Groote wilde ook zelfs van een schipbrug niet weten, naar de overlevering verhaalt, omdat hij voor had zooveel varensvolk te kweeken als hij kon. De meeste schuitenvoerders op de rivier waren boeren en mochten of konden geen riemen gebruiken. Hun onbedrevenheid in het behandelen der zeilen maakte,

dat hun schuiten nogal eens omsloegen, de passagiers te water raakten en verdronken. Op deze ongelukkige wijze moeten een Poolsch minister, een generaal en twee geneesheeren van den Czaar om het leven zijn gekomen. Personen van aanzien en gezanten van vreemde mogendheden hielden er dan ook hun eigen booten met bekwame bemanning op na.

In onzen tijd van snelverkeer kan men zich bijna niet meer voorstellen, dat men zich toenmaals met dergelijke toestanden tevreden stelde. Thans kan men met electrische trams de geheele stad doorkruisen, maar het St. Petersburg der achttiende eeuw geleek dan ook eigenlijk maar weinig op het hedendaagsche. Wel bezat het toenmaals een aantal fraaie steenen gebouwen, paleizen en kerken, maar de meeste huizen waren van hout, met wanden van op elkander gestapelde, vierkant behakte, grenenhouten stammen, de daken van dicht naast elkander gelegde sparren en latten, gedekt met zoden of boomschors. Vele huizen hadden niet meer dan een verdieping en bestonden slechts uit één groot vertrek.

Het huisje van den Czaar, uit twee vertrekken bestaande, dat nog aan de Newa staat niet ver van de Peter-Paulsvesting, stak destijds weinig af bij de andere houten gebouwen. Het behoort tot de merkwaardigheden der hoofdstad en wordt door de Russen op hooger prijs gesteld dan welk paleis ook. Hier woonde en werkte de groote man tijdens den bouw van zijn hoofdstad, met groote piëteit worden hier de meubels bewaard, die hij eigenhandig vervaardigde en om het houten huisje voor het nageslacht te bewaren heeft men er een steenen omhulsel omheen gebouwd.

Maar dit was niet het zoogenaamd Zomerpaleis van Peter den Groote, dat verleden week verbrand is. Dit in 1714 gebouwde huis was grooter, maar eveneens zoo eenvoudig, dat het thans nauwelijks aan de eischen van een welgesteld burger zou voldoen. Het had twee verdiepingen en op elke verdieping een elftal vertrekken, zonder praal ingericht en vol van voorwerpen en portretten, op Peter en zijn tijd betrekking hebbende, waaronder ook verscheidene meubelen door hemzelf gemaakt en de klok die door hem uit Holland werd medegebracht. Door hooge boomen overschaduwd stond dit bescheiden verblijf in den Zomertuin op het Petrowski-eiland tusschen de beide armen van de z.g. Kleine Newa. Deze Zomertuin is een geliefkoosde uitspanningsplaats der welgestelde Petersburger bevolking gedurende het korte zomerseizoen. Hier worden de groote weldadigheidsfeesten gehouden, die in de Russische hoofdstad populair zijn.

Ongelukkiglijk bevonden zich op het eiland ook fabrieken, houtwerven en houten gebouwen op geringen afstand van het oude, historische paleis. Het onvoorzichtig wegwerpen van een lucifer was voldoende, om het vernielend element te ontketenen; de brandweer stond machteloos tegenover een vuurzee en eerst nadat de schepen-krachtige hulp verleend hadden, slaagde men in het beperken van den brand, die inmiddels een schade van drie millioen gulden had aangericht, ongerekend het verlies van de historische merkwaardigheden, die het Zomerpaleis bevatte, die men nu slechts door nagemaakte zal kunnen vervangen. Niet slechts in Rusland zal men dit verlies betreuren, ook hier, waar men steeds de herinnering aan den energieken hervormer bewaard heeft, en zelfs nog onlangs een standbeeld voor hem is opgericht, zal men het gevoelen.

Het stadsbeeld der Russische hoofdstad zal echter onder den ramp, hoe omvangrijk ook, weinig geleden hebben. Wie van Kroonstad af de stad naderend, de vergulde koepel van de Izakskathedraal en de hooge toren van het Admiraliteitsgebouw uit de zee ziet oprijzen, zal er even weinig van bemerken, als de reiziger die aan het Nicolajevsk-station uitstapt en zich langs de beroemde Newski-prospect naar het centrum der stad begeeft. Deze straat, die tot de schoonste van Europa gerekend wordt was nog in de achttiende eeuw een landweg, die het Alexander Newsky-kloosster met de stad verbond. Hier bevindt men zich in het nieuwere gedeelte van een moderne wereldstad met al de kenteekenen, die daaraan eigen zijn, maar toch is St. Petersburg weer anders dan andere wereldsteden. Het zou ons thans te ver voeren, daarover in meer bijzonderheden te treden. Wellicht doet zich daartoe later de gelegenheid wel eens voor. Thans vonden wij in de ramp, die St. Petersburg getroffen heeft, een gereede aanleiding, iets mede te deelen over de in elk geval zeer eigenaardige wijze, waarop die stad tot stand gekomen is, een oorsprong, zoo niet eenig, dan toch zeldzaam voorkomend in de geschiedenis en die niet nagelaten heeft op het karakter der stad een stempel te drukken, dat haar onderscheidt van de andere groote steden van Europa

De Haagsche Schoonheids-Commissie.

In het Gemeenteverslag van 's-Gravenhage over 1911 wordt o.a. het volgende medegedeeld omtrent de werkzaamheden van de Schoonheidscommissie:

32 nieuwe aangelegenheden, waaromtrent door B. en W. het oordeel der commissie werd gevraagd, kwamen in behandeling.

Tot de meer belangrijke bouwwerken, waaromtrent het oordeel der commissie werd gevraagd, behooren eenige gewichtige verbouwingen op domineerende punten van de binnenstad, n.l. die van het „Hotel Central" aan de Lange Poten, van het magazijn der firma Meddens aan de Kapelsbrug en van het „Maison de Bonneterie" aan de Gravenstraat en het Buitenhof.

Een niet onbelangrijk aantal van de uitgebrachte adviezen betrof den bouw van arbeiderswoningen in het bouwplan Zandoord. De commissie zag zich bij die adviezen geplaatst voor zeer moeilijke gevallen. Konden met het oog op de kosten in verband met het type der hier gebouwde boven- en benedenhuisjes (eenvoudige arbeiderswoningen) al reeds geen te hooge eischen uit aesthetisch opzicht worden gesteld, de geringe bouwhoogte, welke aan de hier bedoelde straten wordt toegelaten, en sommige eischen der Bouw- en Woningverordening maakten het nog moeilijker in deze gevallen te komen tot aesthetisch bevredigende oplossingen.

De commissie heeft in deze gevallen gemeend hare eischen niet te hoog te mogen stellen, zoodat volstaan werd met het weren van al te wanstaltige details en overbodige versieringen en het tegengaan van al te vreemdsoortige verhoudingen.

Bij verschillende gelegenheden is het der commissie gebleken, dat sommige voorschriften der Bouw- nn Woningverordening in conflict komen met de eischen uit aesthetisch opzicht aan een bouwwerk te stellen. Als voorbeeld zij hier genoemd artikel 31 § 1 van genoemde verordening, welke bepaalt, dat geen enkel bouwwerk hooger mag zijn dan 18 M.; een bepaling waarvan zelfs de raad geen afwijking kan toestaan. Ook de bepalingen betreffende de vereischte lichtoppervlakte werken ten deze in hooge mate belemmerend. Indien eerlang tot herziening der verordening mocht worden overgegaan, zou het ernstige overweging verdienen, dat ook wijzigingen worden aangebracht, welke ten

doel hebben tot aesthetisch bevredigende oplossingen te kunnen geraken.

Herhaaldelijk werd door de betrokken architecten en bouwkundigen, in gevallen, waar zij konden vermoeden, dat het advies van de commissie door B. en W. zou worden ingeroepen, het oordeel der commissie gevraagd, alvorens de plannen officieel aan B. en W. in te zenden. Uit den aard der zaak kon zulks veelal tot bespoediging leiden. Harerzijds heeft de commissie steeds de afdoening der zaken, waaromtrent haar oordeel werd ingeroepen, zooveel mogelijk weten te bespoedigen, ten einde aan billijke wenschen der belanghebbenden tegemoet te komen.

Middelbaar Technische School te 's-Gravenhage.

De Commissie tot onderzoek naar de mogelijkheid van oprichting eener Middelbaar Technische School te 's-Gravenhage, heeft in haar jongste vergadering een Leerplan voor een op te richten M. T. S. vastgesteld.

De M. T. S. bedoelt te zijn een inrichting waar, naast bevordering van algemeene ontwikkeling, aan den a.s. technicus de kennis zal worden verstrekt, welke hem later in staat stelt tot het richtig uitoefenen van zijn beroep.

Aanvankelijk zal aan de school worden opgeleid voor: Bouwkundig-Opzichter, Bouwkundig-Teekenaar, Waterbouwkundig-Opzichter, Opzichter of Teekenaar in betonijzerbouw en voor Uitvoerder van Bouwwerken, terwijl naar de behoeften ook opleiding zal worden gegeven aan hen, die het beroep in de Ned. Koloniën wenschen uit te oefenen.

Om tot de school toegelaten te worden, moet de leerling den leeftijd van 18 jaren hebben bereikt en naast behoorlijk lager onderwijs, een vooropleiding hebben genoten aan een Ambachtsschool, Burgeravondschool of een daarmee gelijk te stellen inrichting voor teekenonderwijs, waardoor hij in staat is te voldoen aan de eischen van toelating, welke nader in het Leerplan zijn omschreven.

Aan de Middelbaar Technische School zal o.m. onderwijs worden gegeven in de volgende vakken:

1. Bouwkunde (burgerlijke en water-) en bouwkundig teekenen.
2. Theorie van het Ambacht.
3. Kennis en beproeving van bouwmaterialen.
4. Bouwadministratie. Bestekken en begrootingen.
5. Verwarming, verlichting en watervoorziening.
6. Wiskunde.
7. Statica en Graphostatica.
8. Landmeten en waterpassen.
9. Natuur- en scheikunde.
10. Kennis van werktuigen.
11. Handteekenen.
12. Geschiedenis der bouwstijlen en Ornamentleer.
13. Economie.
14. Hygiëne, kennis van de verschaffing van eerste hulp bij ongelukken.
15. Een of meer der moderne talen (bij voorkeur Duitsch).

De Commissie besprak vervolgens in haar vergadering de wijze, waarop het plan tot verwezenlijking der M. T. S. het beste wordt gediend, welke besprekingen echter nog niet voor publiciteit geschikt zijn.

De Commissie bestaat thans uit vertegenwoordigers der navolgende vereenigingen:

afd. Den Haag van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst,

Vereeniging Arti et Industriae,

afd. Den Haag van den Alg. Ned. Opzichters- en Teekenaarsbond,

afd. Architectuur van den Haagschen Kunstkring,

Bouwkundige Vereeniging Onderneming en Vrijheid,

Vereeniging de Nijverheid (afd. van den Ned. Aannemersbond), en de

afd. Den Haag van den Bond van Technici.

Het Uitvoerend Comité wordt gevormd door de Heeren J. J. L. Bourdrez, P. E. v. Leeuwen en M. Vrijenhoek, Secretaris.

Vereenigingen.

BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP TE ROTTERDAM.

Algemeen Overzicht
over den toestand der Vereeniging in 1911.
Verslag van den 1en Secretaris.

Mijne Heeren!

Wederom rust op mij de taak, u verslag uit te brengen over het afgeloopen jaar.

In het vorig jaarverslag werd de vraag gesteld, of verschillende symptomen niet eene langzame vervorming van de Vereeniging in eene Vakvereeniging aanduidden. Duidelijk is echter, naar aanleiding van een vraag van de Commissie tot voorbereiding van de herziening der statuten, de bedoeling van de groote meerderheid der leden gebleken, om de Vereeniging te doen blijven een algemeen bouwkundig lichaam, niet speciaal dus eene architectenvereeniging of eene zoodanige, waarin de architecten alleen stemrecht zouden bezitten, doch eene vereeniging, waarin alle beoefenaren der bouwkunst en der bouwkunde en van de aanverwante vakken elkander ontmoeten en van gedachten zullen wisselen. De bevordering der bouwkunst in den ruimsten zin zal dus als tot dusverre het eerste en voornaamste punt van het doel en streven der Vereeniging zijn.

Vanzelve spreekt het dus, dat bij eene korte opsomming van hetgeen door de Vereeniging in het afgeloopen jaar is gedaan, zal blijken, dat steeds het streven was de „bevordering der bouwkunst".

Werd in het jaar 1910 het geheele vereenigingsleven ongeveer beheerscht door de herdenking van het 25-jarig bestaan, in 1911 werd rustig voortgewerkt aan de geleidelijke ontwikkeling van de Vereeniging en aan het vergrooten van haar rechtmatigen invloed op het geheele bouwkundige leven. Om te beginnen met de reeds in 1910 aanhangige vraagstukken, kan worden gememoreerd, dat in het afgeloopen jaar de herziening van de Nationale Prijsvraagregelen haar beslag heeft gekregen, waardoor deze regelen, beter dan vroeger, aanpassen aan de practijk en in werkelijken zin als richtsnoer bij het uitschrijven van nationale bouwkundige prijsvragen zullen kunnen en moeten dienen. De geheele regeling van het nationale prijsvraagwezen met de instelling — als uitvloeisel daarvan — van de Permanente Prijsvraag-Commissie mag worden aangemerkt als een succes voor de bouwkundige vereenigingen, die in dezen blijk hebben gegeven bereid en in staat te

zijn, gezamenlijk belangrijke vraagstukken aan de orde te stellen en tot oplossing te brengen.

Een vraagstuk van niet minder actueel en algemeen belang, namelijk de bestudeering van de mogelijkheid om meerdere eenheid te brengen in de voorschriften op het bouwen, enz., geldende in de verschillende gemeenten, kwam in 1911 nog niet tot oplossing. De Commissie, die dit onderzoek in handen heeft genomen, bestaande uit afgevaardigden van de verschillende bouwkundige vereenigingen, werd in 1911 geïnstalleerd en verdeelde zich in 3 sub-commissies, die de verschillende onderdeelen hebben te bestudeeren. Hopen wij, dat in den loop van dit jaar belangrijke arbeid zal worden geleverd.

Een voorstel aan den Gemeenteraad om grond aan den Schiedamscheweg te verkoopen, zonder daarbij eischen van welstand aan het uiterlijk der te stichten gebouwen te stellen, gaf gereede aanleiding tot het formuleeren van een verzoek aan den Gemeenteraad, dat voorstel niet aan te nemen, doch integendeel in 't vervolg voor gebouwen, op gemeentegronden (en speciaal aan hoofdwegen) te stichten, eischen van welstand te stellen. Verder werd wederom — thans bij den Gemeenteraad — aangedrongen op het instellen van een Schoonheids-Commissie, die Burgemeester en Wethouders zal hebben te adviseeren. Vooral dank zij de bekwame en krachtdadige hulp van een der leden van den Gemeenteraad, werd door dien Raad voor de gronden aan den Schiedamscheweg bepaald, dat de gevels aan zekere eischen van schoonheid moeten voldoen. Omtrent het instellen van een commissie van advies werd nog geen beslissing genomen. Het duurt wel lang, vóór het eminente belang van een dergelijk adviseerend college voor het uiterlijk aanzien, vooral van onze nieuwe wijken, door de autoriteiten wordt ingezien. Veelal wordt de meening uitgesproken, dat een dergelijk lichaam te veel in détails zal treden en te veel zal ophouden; zelfs dat het bestaan er van op den grondprijs zou drukken wordt wel als tegenargument aangevoerd. Dat integendeel de hoofdtaak voor de Commissie zou moeten zijn om te zorgen, dat grove uitingen van wansmaak worden tegengegaan, dat snelheid van werken door niets behoeft te worden belemmerd en dat schoonheid geen geld behoeft te kosten, wordt veelal niet genoeg in het oog gehouden. Voor de rust en eenheid in het stadsbeeld te waken, moet een der eerste zorgen van de toekomstige Commissie zijn.

Eenigszins in dezelfde lijn als het strijden voor de instelling van een Schoonheids-Commissie ligt het toetreden der Vereeniging tot den Bond „Heemschut", welke aansluiting in het afgeloopen jaar definitief haar beslag kreeg.

Van den arbeid van dezen nieuwen Bond mag veel worden verwacht. Omvattende een zeer groot aantal Vereenigingen op alle gebied, zal de Bond krachtig kunnen propageeren het denkbeeld, dat tegen ontsiering moet worden gewaakt en daarentegen alles moet worden in 't werk gesteld, om het schoone op ieder gebied te bevorderen.

De het vorige jaar aanhangige vraag, of B. en V. zich zoude aansluiten aan het Verbond van Nederl. Kunstenaarsvereenigingen werd ontkennend beantwoord, omdat de statuten van het Verbond voorschrijven, dat alleen die Vereenigingen kunnen toetreden, waarin het stemrecht uitsluitend aan Kunstenaars is toegekend.

Overgaande tot de vraagstukken, die in het afgeloopen jaar aan de orde kwamen, mag in de eerste plaats in herinnering worden gebracht de krachtige actie, die, op initiatief van B. en V., door de gezamenlijke bouwkundige Vereenigingen werd gevoerd, betreffende den bouw van het nieuwe Raadhuis. De voorstellen, dienaangaande in den Gemeenteraad aanhangig gemaakt, gaven aanleiding de Besturen der Zustervereenigingen samen te roepen tot het vaststellen van eene gezamenlijke gedragslijn; als gevolg daarvan werd door de Ledenvergadering de Permanente Prijsvraag-Commissie gemachtigd, namens de bouwkundige vereenigingen de bezwaren tegen de voorstellen aan den Gemeenteraad mede te deelen en sommige verbeteringen voor te stellen.

Dank zij wederom krachtdadige hulp in den Gemeenteraad zelve, werd in sommige opzichten succes verkregen. De uitschrijving van een besloten Prijsvraag op aannemelijke voorwaarden is thans vrijwel zeker.

De mogelijkheid, om de resultaten van den arbeid van de Archaeologische Commissie, neergelegd in een aantal fotografische opnamen van oud-Rotterdam, te verwerken in een plaatwerkje, werd herhaaldelijk overwogen. Zeer waarschijnlijk zullen binnenkort dienaangaande definitieve voorstellen kunnen worden gedaan.

De Commissie, die zich bezig houdt met het concipieeren van wijzigingen in de statuten der Vereeniging, zette haar arbeid krachtig voort, zoodat spoedig de behandeling van de nieuwe statuten mag worden verwacht.

Dit jaar werd een lijst van sollicitanten aangelegd naar betrekkingen voor opzichter, teekenaar en opzichter-teekenaar. Achtmaal had de bemiddeling van het Bestuur plaatsing ten gevolge.

De verplaatsing van de lokalen der Vereeniging bleek niet in allen deele aan de verwachting te beantwoorden. Wat betreft lokaliteiten voor het houden van lezingen en voordrachten, zijn wij ongetwijfeld vooruitgegaan. Voor de bezoekers van de Sociëteit bleken echter de nieuwe zalen nog minder aantrekkingskracht uit te oefenen dan de oude zolder. Een succes daarentegen was de openings-avond van het winterseizoen. Voor het eerst in het leven der Vereeniging was deze voordracht toegankelijk gesteld voor dames. De groote opkomst was een bewijs, dat het nieuwe denkbeeld in goede aarde was gevallen. Op dien weg zal dus worden voortgegaan, bij voordrachten, die geacht mogen worden, ook voor onze dames interessant te zijn.

Deelgenomen werd door een afgevaardigde aan eene voorbereidende vergadering, belegd op initiatief van den Bond van Nederl. Architecten, om met de andere belanghebbende categorie, n.l. de leveranciers, middelen te beramen om het provisie-euvel te bestrijden. Te voren was reeds in eene ledenvergadering een motie aangenomen, waarin sympathie met het streven van den Bond, dienaangaande, werd uitgesproken. Resultaten van de bemoeiingen zullen, uit den aard, niet zoo direct aan den dag treden. Voortdurende propaganda tegen dit kwaad kan echter op den duur niet anders dan goede gevolgen hebben.

Naar aanleiding van het advies van de P. P. C., ontraadde het Bestuur de deelname aan een prijsvraag voor den bouw van arbeiderswoningen te IJselstein en voor de verkaveling van terreinen op het Wijckerveld te Maastricht. Daarentegen kon worden opgewekt tot deelname aan een prijsvraag voor een Sociëteitsgebouw in het Park alhier, en voor de meubileering van arbeiderswoningen.

Het doet leed, dat de Voorzitter in een der vergaderingen het vermoeden moest uitspreken, dat, niettegenstaande het advies tot onthouding, aan de prijsvraag „IJselstein" door verschillende leden was deelgenomen. Het groote belang van solidariteit in gevallen als deze, waar door een — door de Vereeniging zelve ingestelde — Commissie van onderzoek tot onthouding was geadviseerd, schijnt door sommigen nog niet voldoende te worden ingezien. Wellicht dat het wenschelijk zal blijken, in de statuten bepalingen op te nemen, die de leden aan sommige — daartoe speciaal aangewezen — besluiten der vergadering zullen binden.

De Vereeniging nam verder deel aan de voorbereiding van de conferentie over het bouwkundig gedeelte van Heimatschutz, in de Kerstdagen te Amsterdam gehouden. Deze conferentie, die inderdaad als een groot succes mag wor-

den aangemerkt, toont eens te meer, wat samenwerking der bouwkundige vereenigingen vermag. De Heimatschutzidee werd door deze conferentie krachtig gepropageerd.

De samenwerking met de Zustervereenigingen liet ook in 't jaar 1911 niets te wenschen over. Zooals reeds hierboven hier en daar werd aangestipt, werd herhaaldelijk samengewerkt, om gemeenschappelijke belangen te bevorderen, of werd wederzijds steun verleend aan de actie, door een der vereenigingen begonnen. Het blijft eenigszins mocilijk, dat voor ieder vraagstuk, waarvan de gezamenlijke bestudeering of behandeling wenschelijk wordt geacht, steeds meer speciaal samenwerking moet worden gezocht, waartoe dan — door de reiskosten — kostbare en tijdroovende vergaderingen der Besturen noodig zijn. Een eenigszins blijvende organisatie zou hier wel gewenscht zijn en zal zich vermoedelijk vanzelf geleidelijk ontwikkelen.

Het gewone programma der Vereeniging werd overigens gevolgd.

Zoo mochten de prijsvragen zich weder in de belangstelling verheugen. De deelname en de kwaliteit der inzendingen (het karakter als studie-prijsvragen voor jongeren in aanmerking nemende) was bevredigend, zij het ook, dat vorige jaren wel eens betere resultaten werden bereikt.

Het bezoek op de vergaderingen bleef vrijwel stationnair, terwijl de beide excursies zich in een ongekende belangstelling mochten verheugen.

Moge de — uit den aard vrij droge — opsomming van de handelingen u een beeld hebben gegeven van het krachtig leven in de Vereeniging, jammer is het, dat door het niet vooruitgaan van het aantal leden, de financiën tot groote voorzichtigheid manen en de Vereeniging daardoor eenigszins belemmerd wordt in hare vlucht.

Veel meer zou nog kunnen worden gedaan: kleine tentoonstellingen zouden kunnen worden georganiseerd, het aantal voordrachten zou kunnen worden vermeerderd, talrijke belangrijke vraagstukken wachten op bestudeering en op gezamenlijk handelen, doch voor dat alles is noodig, dat, vooral onder de jongeren, het besef levendig wordt, dat alleen kracht kan uitgaan van een sterke organisatie, sterk in ledental en sterk in financiën. Toetreding van nieuwe leden blijft een noodzakelijke eisch.

Prijsvragen.

PRIJSVRAAG VOOR EEN RECLAMEPLAAT

voor de door den Nederl. Stucadoors-Patroons-Bond met medewerking der gezellen te houden tentoonstelling van het Stucadoorsbedrijf.

Rapport der Jury.

De Jury vergadert op 8 Mei 1912 ten 2 uur.

Ingekomen 5 ontwerpen:

nl. Motto „Kronion"
„ „Loon den werker"
„ W. G. G.
„ S.
„ Lex Mihi Ars.

De Jury begint met zijn bevreemding uit te drukken over het kleine aantal inzendingen. Zij meent daarvan als reden te moeten aangeven, de weinige publiciteit aan de prijsvraag gegeven. Noch in de dagbladen noch aan de inrichtingen van onderwijs die daarvoor in de termen vallen, schijnt bekendheid te zijn gegeven aan de wedstrijd.

Overgaande tot het beschouwen der teekeningen begint de Jury Motto: Lex Mihi Ars ter zijde te stellen; niet het minste idee van vlakversiering, geen begrip van een affiche, en afwezigheid van kleur.

Motto S. werd ook wegens te groote nuchterheid afgewezen.

Motto „W. G. G." geeft ontegenzeggelijk wel het stucadoorsbedrijf aan, maar slap van teekening en kleur is het niet voldoende sprekend en niet ornamenteel genoeg verwerkt.

Motto „Loon den werker", heeft kwaliteiten; de voorstelling moge nogal gezocht zijn, het figurale is niet genoeg beheerscht, van ornamenteele bewerking is het hier en daar wel fijn, de kleur beschaafd en van de letter is studie gemaakt.

Motto „Kronion" komt de Jury zeer geslaagd voor, de plastische kop (die als bewerking nog wat sterker van effect kon zijn) is omgeven door fraai spelend ornament, de letters mooi verdeeld, de aanduiding Bouwkunst en Sierkunst wel aardig aangebracht.

De Jury acht dit ontwerp voor uitvoering zeer geschikt, ze vindt het goed van vlakversiering, aardig van kleur en het houdt zich op 'n afstand als pakkende reclame.

Zij wenscht Motto „Kronion" met den eersten prijs te bekronen, „Loon den Werker" met den 2en prijs.

W. KROMHOUT Czn.
JAN WOLFF.
HUIB LUNS, Rapp.

De drukken zullen door den teekenaar op steen gezet worden en zal het noodig zijn de kop van het affiche meer te behandelen als gips.

Aan het Uitvoerend Comité van de Vaktentoonstelling der N. S. P. B. Alhier.

WelEd. Heeren!

Op de prijsvraag voor een reclamebiljet zijn in het geheel vijf antwoorden ingekomen.

Deze oogst is zeer gering te noemen en moet waarschijnlijk geweten worden aan onvoldoende bekendmaking der uitgeschreven prijsvraag.

Echter zijn daaronder zeer goede ontwerpen, waardoor de Jury zich gerechtigd heeft geacht u voor te stellen de volle prijzen uit te reiken, n.l.:

de 1e prijs ad f 140 aan het ontwerp onder motto
„KRONION",

de 2e prijs ad f 60 aan het ontwerp onder motto
„LOON DEN WERKER".

De Jury heeft de eer u voor te stellen het ontwerp „Kronion" voor het beoogde doel te doen uitvoeren, onder voorbehoud dat eenige verandering wordt aangebracht aan den kop.

Omtrent deze verandering verklaart de Heer Luns zich bereid nadere aanwijzingen te geven aan den ontwerper.

Hoogachtend, Uw dienstw. Dienaren:
W. KROMHOUT Czn.
HUIB LUNS.
JAN WOLFF.

Aan dit rapport wordt door de Redactie van het Orgaan van den Ned. Stukadoorspatroonsbond de volgende opmerking toegevoegd:

Hoewel het verre van mij is, op dit oogenblik het rapport van de Jury, waarvan ik eerst nu kennis kreeg, of de reclameplaat te bespreken, acht ik het toch noodig even iets te zeggen, naar aanleiding van den aanhef van het rapport, waarin de bevreemding wordt uitgesproken over het feit, dat zoo weinig inzendingen waren ingekomen, en dit geweten wordt aan de weinige publiciteit aan deze zaak gegeven.

Op onze commissievergaderingen werd ook door mij, zonder dat ik kennis droeg van dit rapport, en zonder dat ik wist dat zoo weinig inzendingen waren ingekomen, dezelfde opmerking gemaakt.

Ook mij was het opgevallen, dat bijna niemand wist dat door de stucadoorspatroons eene prijsvraag was uitgeschreven, en ik ook in geen enkel dagblad daarvan iets vermeld vond.

Door den Voorzitter werd mij op deze opmerking geantwoord, dat wél voor voldoende publiciteit was zorg gedragen.

Het schijnt dus, dat dit geheel op rekening gebracht moet worden van den vorigen secretaris, en de commissieleden in deze dus geen verwijt kan treffen. Red.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 32. Landhuis te Laren (N. H.) Arch. A. J. Kropholler, met afbeeldingen.

Het ontwerp Algemeene Administratieve Voorschriften en de aansprakelijkheid van den architect, door Mr. K. J. van Nieukerken (vervolg).

Normaal Betonvloeren met afbeeldingen.

Schoonheidsbegrip bij Ingenieurswerken, door A. Plate c. i. uit «de Ingenieur»

Over Tuinkunst door W. Ten Bosch.

De Bouwbedrijvigheid in Nederland in 1911 (slot)

ARCHITECTURA No. 32. Kroniek. Het Interview, door G. J. Kuipers.

Landhuis te Laren (N. H.) Arch. A. J. Kropholler, met afbeeldingen.

Asphaltpapier onder leibedekking.

Over het schoonheidsbegrip bij Ingenieursbouwwerken uit «de Ingenieur».

DE BOUWWERELD No. 32. Echo's VIII. Een jaar Heemschut. Nekalennia 1911—12.

Gebreken in metselwerk en beton door Prof. J. A. van der Kloes, (slot) met afbeeldingen.

De Tentoonstelling van Gemeentewezen te Düsseldorf.

DE INGENIEUR No. 32. De Gouvernementsgebouwen in in Nederlandsch-Indië, door W. Elenbaas, met afbeelding.

Een belangrijk boekwerk. Verslag der door de Zuiderzeevereeniging benoemde gewapend-beton-Commissie, door O. C. A. van Lidth de Jeude, c. i.

Het Suezkanaal in 1911, door W. T. Leemans, c. i.

Ingezonden stukken. Oververhitte stoom aan boord, door A. H. W. Hellemans, met een naschrift van H. Kortlandt Azn., c. i.

TECHNISCH WEEKBLAD (B. v. T.) No. 32.

Officieel gedeelte. — Op ter Algemeene Vergadering. — Afdeelingen. — Vakgroep van Scheepsmachinisten. — Verslagen van vergaderingen. — Ingezonden. — Vragenbus. — Gemengd. — Mededeelingen. — Correspondentie. — Rectificatie.

DE AANNEMER No. 32. Een vonnis vernietigd.

Bouwvakken.

Afdeelingsverslagen. Enkhuizen 26 Juli 1912.

Ingezonden stukken. Over de aanbesteding gebouw voor de Sallandsche Bank te Deventer, door Turin & Huckriede.

DE NEDERLANDSCHE KLEI-INDUSTRIE No. 6.

Het Bunzlasser bruin naar Dr. A. Berga. — De inrichting en behandeling van stoomketels. — Tentoonstelling: »Huis en Tuin in bouw, inrichting en aanleg«. — De pers »St. Hubert«, met afbeeldingen. — Zig-zagtingovens in onze steen-industrie, met afbeeldingen.

Varia.

DE GROOTSTE STEDEN.

Het aantal steden met meer dan een half millioen inwoners bedraagt, volgens de laatste statistieken, in Europa 30. Bovenaan staat natuurlijk Londen met 7.252.963 inwoners als politiedistrict (telling 1911) en met 4.523.000 inwoners als graafschap. De city, de kern van deze ontzaggelijke huizen- en menschenzee, telt slechts 27.000 inwoners. De eer, de tweede groote stad van Europa te zijn, heeft niet Parijs met zijn 2.888.000 inwoners (telling 1911, zonder voorsteden), maar groot-Berlijn, dat in 1912 met voorsteden reeds 3.852.000 menschen bevat en hiermede groot-Parijs dus overtreft. Berlijn zelf wordt weliswaar slechts door 2.084.000 menschen bewoond, doch zijn voorsteden (Charlottenburg met 320.000, Neukölln met 253.000, Schöneberg met 178.000, Wilmersdorf met 121.000, Lichtenberg met 87.000, Steglitz met 71.000, Voxhaven—Rummelsburg met 52.000, Pankow met 51.000 inwoners, enz.) zijn talrijker en meer bevolkt dan de voorsteden van Parijs, waaronder slechts drie (St. Denis 72.000, Levallois-Peret 69.000, Boulogne sur Seine 51.000) meer dan 50.000 inwoners tellen. Weenen komt op de vierde plaats en heeft 2.065.000 inwoners. De 5e en de 6e plaats worden ingenomen door de twee Russische millioenen-steden Petersburg en Moskou met respectievelijk 1.908.000 en 1.617.000 inwoners (telling 1911). Hamburg, dat alleen 957.000, doch als groot-Hamburg, met het in de onmiddellijke nabijheid liggende Altona, echter 1.132.000 inwoners telt, komt reeds op de 7e plaats. Iets kleiner is Constantinopel met 943.000 inwoners, wier aantal, wanneer de Aziatische voorsteden medegerekend woren, tot 1.101.000 aangroeit. Daarna komen de hoofdsteden van Hongarije en Russisch Polen in aanmerking, wier ontwikkeling in de laatste tientallen van jaren werkelijk reusachtig te noemen is, want Boedapest had in 1910 880.000 en Warschau 856.000 inwoners. Dan volgen Glasgow met 784.000, Liverpool met 747.000, Napels met 723.000, Manchester met 714.000, Brussel met 629.000, München met 615.000, Leipzig met 604.000, Milaan en Madrid elk met 600.000, Kopenhagen met 588.000, Barcelona met 587.000, Amsterdam met 574.000, Dresden met 558.000, Marseille met 581.000, Rome met 540.000, Birmingham, Breslau en Keulen elk met 526.000, Lyon met 524.000 en Praag met 514.000 inwoners.

De betrouwbaarste statistische cijfers in de andere werelddeelen geeft Amerika, dat echter slechts tien steden met meer dan een half millioen inwoners bezit. Het zijn groot-New-York met 4.767.000, Chicago met 2.185.000, Philadelphia met 1.549.000, Buenos-Ayres, welks reusachtige vooruitgang in den laatsten tijd gelijk staat met die van New-York en Chicago met 1.400.000, Rio de Janeiro met 900.000, St. Louis met 687.000, Boston met 671.000, Cleveland met 561.000, Baltimore met 558.000 en Pittsburgh (Alleghany medegerekend) met 534.000 inwoners.

De grootste stad van Azië is Tokio met 2.186.000 inwoners. Osaka en Calcutta hebben elk 1.230.000 inwoners. Rond een millioen inwoners tellen de Chineesche steden Hsiangtou en Ssingau en het Indische Bombay. Op hen volgen Kanton met 900.000, Hankau a. J. met 826.000, Tientsin met 800.000, Peking, welks aantal inwoners vroeger zeer sterk overschat werd, met 693.000 inwoners (telling 1910), Sjanghai en Bangkok elk met 650.000, Toetschou met 624.000, Tsungkig a. J. met 600.000, Madras met 520.000, Tschangschow en Soetschow en het Indische Tschangschow elk met 500.000 inwoners.

Australië heeft twee steden van meer dan een half millioen inwoners, n.l. Sydney met 606.000 en Melbourne met 652.000 inwoners, terwijl in Afrika slechts Cairo meer dan een half millioen inwoners telt en wel 680.000.

HINSE & VAN ELLINKHUIZEN. Uitvoering van werken in Gewapend en Ongewapend Beton
Nassaukade 504. Telef. 1258. AMSTERDAM.
Vooral. Ontwerpen en Begrootingen gratis.

Gemengd Nieuws.

BINNENLAND.

Osinga-state te Langweer.

In het »N. v. d. D.« worden geschiedkundige bijzonderheden medegedeeld over Osinga-state te Langweer, welke huizinge thans voor arbeiderswoningen wordt ingericht.

Het gemeente-archief van Doniawerstal bevat over Osinga-state weinig of niets. Wat onze berichtgever aldaar heeft kunnen te weten komen, heeft, zegt het blad, hij gevonden in het archief der Ned. Hervormde gemeente aldaar — de zoogenaamde kerkboeken — daarbij welwillend bijgestaan door den tegenwoordigen boekhouder dier kerkelijke administratie.

Of de State in 1632 door den toenmaligen Grietman Osinga gesticht werd — of wel door een zijner naamgenooten en voorgangers — kon uit die boeken niet blijken, wijl deze niet hooger opgaan dan tot het jaar 1713. Vóór dien tijd had de kerk geen administratie te voeren, wijl zij geen bezittingen had; zij verkreeg die eerst in laatstgenoemd jaar, als erfgenaam van haren predikant Mijlema.

Als Grietmannen vóór 1713 worden alleen genoemd Rijsman en Burum, die dus waarschijnlijk ook de State zullen hebben bewoond.

Van 1725 tot 1776 werd Osinga-State bewoond door jhr. Johan Vegelin van Claerbergen, die bekend stond als een groot beoefenaar van de Grieksche taal, en die in deze streek groote landontginningen tot stand bracht. Na 1776 werd Grietman jhr. Frans Julius Johan van Eysinga, de grootvader van den voor eenige jaren overleden jhr. mr. F. J. J. van Eysinga te Leeuwarden, voorzitter van de Eerste Kamer der Staten-Generaal. Genoemde F. J. J. van Eysenga bewoonde het slot tot 1819, toen hij als Grietman werd opgevolgd door jhr. Schelte Roorda van Eysinga, die o. m. »Garde d'Honneur« van Napoleon is geweest.

In den Franschen tijd was de vader een tijdlang voor de Franschen gevlucht en had hij tijdelijk zijn intrek genomen bij een zijner boeren; na het herstel van onze onafhankelijkheid kwam hij weer op Osinga-State terug.

De Stins was in 1784 geheel gerestaureerd. Na den dood van jhr. Schelte van Eysinga kwam geen van de leden dier familie de Stins meer bewonen, en deze werd achtereenvolgens betrokken door notarissen, den gemeentesecretaris en anderen.

Later kwam de Stins in het bezit van de familie de Beaufort, die haar in 1887 voor afbraak verkocht, nadat vooraf de gobelins, oude trappen en andere merkwaardigheden daaruit verwijderd waren. De eigenaars kwamen echter in zoover op hun besluit terug, dat zij de Stins toch lieten staan, op grondpacht. Alleen de bovenverdieping werd afgebroken en een moderne kap daarvoor in de plaats gezet. Ook het hooge geboomte van den grooten tuin, die de oude Stins omringt, is allengs verdwenen.

Alleen de groote trap vóór het gebouw herinnert nog aan de dagen van weleer.

Vacante Betrekkingen.

— Gemeente-opzichter te Doesburg. Zie adv. in dit no. (1)

— Bouwkundig Opzichter, goed teekenaar, voor direct. Br. no. 29219 bureau Nieuwe Rott. Courant. (1)

— Teekenaar, op het Electrotechnisch Bureau Groeneveld van der Poll & Co., Heerengracht 467, Amsterdam. (1)

— Teekenaar voor kaartwerk, bij de Gemeentewerken te Enschede, voor 1 jaar. Brieven vóór 26 Augustus bij den Directeur. (1)

— Tijdelijk Leeraar in Vakteekenen, bouwkunde en aanverw. vakken aan de Burgeravondschool te Dordrecht. Aanvang 9 September, 7 lessen per week. Stukken vóór 18 Aug. aan het Gemeentebestuur. (1)

— Leeraar voor Vak- en Handteekenen aan de Teekenschool voor Kunstambachten te Amsterdam. Middelbare acte en kennis der grafische vakken vereischt. Wintercursus 7 maanden, 5 avonden per week. Aanvangsalaris f 70.— per maand. Aanmelding bij den Directeur, Da Costastraat 64, Amsterdam. (1)

— Bouwkundig Opzichter-Teekenaar bij Heereboerderij. Br. lett. IJ D 788, Nieuws v. d. Dag. (1)

(Vervolg 3e bladz. bijlage.)

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Trottoir-, Terrazzo- en Graniettegels, Trottoirbanden, Kunstgraniet, Drijfsteen, Tennisbanen, enz. — — —

R. TIMMAN. Stoom-Timmerfabriek „DE ATLAS".
— Prijsopgaven worden op aanvraag verstrekt. —
HOUTHAVEN, AMSTERDAM. — Tel. 3905.

WATERBRONNEN, ONTIJZEREN HARDEN
N.V. DIEPBOOR Mij. „VULKAAN", v/h. J. DE BOER & Co., LEEUWARDEN

G. J. A. TRESTORFF, voorheen G. VAN HEERDE.
AMSTERDAM. — Opgericht 1830. — Telefoon 1551.
Brandkasten, Kluisdeuren, Safe-Deposits, etc.

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN. WAAL- EN RUNVORM.

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uwe CENTRALE VERWARMING.
H. J. WESSELS, Amsterdam.
Heerengracht 109-111. — Telef. 1037. — P.O. Box 381.
Handel in Binnen- en Buitenlandsche fijne Houtsoorten.

DE REPRODUCTIE COMPAGNIE
CLICHÉ'S
Rotterdam

Staaldraadwarenfabriek „AMSTERDAM"
Brouwersgracht 136 te AMSTERDAM
Tel. Interc. 478.
Brandvlechterij.
Fabriek van Hek- en IJzerwerken.

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

PAPIERSTUC voor PLAFOND- en WANDVERSIERING in alle stijlen en volgens teekening.
Vraagt gratis Brochure en Prospectus aan de Opgericht 1890. - Tel. Int. 3613.
EERSTE NEDERLANDSCHE PAPIERSTUCFABRIEK
VOORHEEN BENNEWITZ & CO. - - AMSTERDAM.

47STE JAARGANG. ZATERDAG 24 AUGUSTUS 1912. No. 34.

DE OPMERKER.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor de Redactie: Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.
Adres voor de Administratie: Regentesselaan 65, 's-Gravenhage.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . f 5.—
Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België . . . . . (Uitsluitend bij vooruitbetaling) » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.—
het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS bezorgd zijn: Regentesselaan 65, 's-Gravenhage.

Denkbeelden over voltooiïng van Oude Monumenten,

ontwikkeld door Stadtbaurat Riesz te Freiberg, in verband met den opbouw van den Freiberger Dom.

(Vrij naar de Deutsche Bauzeitung.)

De vraag van het behoud en de voltooiïng van bedreigde of oude onvoltooid gebleven monumenten van bouwkunst is een der moeilijkste vraagstukken van monumentenzorg in het algemeen. Zoo dikwijls zulk een vraagstuk zich voordeed, zoo dikwijls ontbrandde ook de strijd der meeningen over de meest rationeele oplossing. Van de dagen der meer romantische kunstopvatting af en sedert het meer naïeve zelfstandige scheppen zonder retrospectieve beschouwingen of studiën verloren gegaan is tot op heden; van de dagen toen men begon de torens van den Keulschen Dom op te bouwen tot den Heidelberger Slotbouw en tot de Domtorens van Meiszen en nu onlangs den Dom in Freiberg, heeft deze vraag de kunstenaars bezig gehouden. In den nieuweren tijd hebben de Congressen voor Monumentenzorg (Denkmalspflegetage) een getrouw spiegelbeeld van dezen strijd der meeningen opgeleverd.

Moet of mag men in het algemeen onvoltooide monumenten van bouwkunst, die tot vroegere beschavingstijdperken en stijlperioden behooren, voltooien of bijwerken? Moet men niet veeleer den ouden overgeërfden toestand, zooals hij is en door ons aanvaard werd, behouden en onveranderd aan het nageslacht overgeven? Deze vraag kan men wel beantwoorden met „ja". Wanneer practische of artistieke noodzakelijkheid voorhanden is dan hebben wij het recht te voltooien of aan te vullen.

Een dorpskerk, die oud en eerwaardig in haar uiterlijk met het beeld van de plaats en het kerkhof samengegroeid is, behoeft een sakristie. De practische noodzakelijkheid is hier voorhanden; zouden wij nu niet het recht hebben aan te bouwen of te veranderen voor zoover de noodzakelijkheid dit vereischt, en het oude overgeleverde beeld te wijzigen? Dit zal niemand tegenspreken. Slechts moet het nieuwe als zoodanig kenbaar zijn en zich harmonisch bij het bestaande aansluiten.

Een waardevolle ruïne kan slechts door het opbrengen van een dak behouden worden. Moet men nu aarzelen, dezen stap te doen, ook al wordt het uiterlijk hierdoor veranderd?

Te Freiberg is men nu in het geval, dat aan het stadsbeeld het bijzonder karakter, de bekroning, ontbreekt door een overheerschend bouwwerk. Het is een artistieke noodzakelijkheid, door een hoog opstijgende bouwmassa het schilderachtige stadsbeeld een dominant, een kunstvolle afsluiting te geven. De moderne stedenbouw heeft het denkbeeld ingang doen vinden, dat ook het silhouet der stad, evengoed als het stratenplan en de naaste omgeving, bij de oprichting van een monumentaal bouwwerk in acht genomen en in de lijst van het kunstwerk opgenomen dient te worden. Inzonderheid bij oude steden bezit ook het silhouet der stad een zekere monumentale waarde, die niet

zonder artistieke noodzakelijkheid veranderd moet worden. Monumentale waarde is evenwel slechts een herinnerings- of historische waarde en niet tegelijkertijd kunstwaarde, evenmin als een monument als zoodanig tegelijk een kunstwerk is. Wordt nu echter door een bouwwerk van den nieuwen tijd de aesthetische, in den loop der eeuwen ontstane waarde verhoogd, zoo zal men den nieuwen tijd ook het recht tot zulke veranderingen niet mogen ontzeggen, wanneer men niet van allen vooruitgang wil afzien en een stad, die toch een levend organisme is, tot een museumstuk wil maken. Menigmaal toch heeft het silhouet eener stad door zulk een nieuwen bouw zijn kunstwaarde verkregen; Rome door den St. Pieter, Keulen door den Dom, Potsdam door de Nicolaikerk, Dresden door de Frauenkirche, Limburg a/d. Lahn door den Dom, enz., om nog te zwijgen van de burchten en kasteelen welke aan honderde oude Duitsche steden eerst artistieke beteekenis geven.

De Dom te Freiburg, een monument van hoogen rang, is in zijn uiterlijk slechts een romp gebleven. Zijn westgevel is onvoltooid gebleven. De beide torenstompen, waarvan de zuidelijke 7 M. zijwaarts voor den zijgevel uitspringt, zijn slechts weinig boven de gootlijst van het langschip opgetrokken en met lage nooddaken gedekt. Zoo steekt het geweldige ongebroken dak van het hoofdschip met een nietig dakruitertje boven den westgevel en boven de onregelmatige groep van daken der oude burgerhuizen uit als een heuvel boven de oude bergstad. Het is een tamelijk vormlooze massa, die in den storm der tijden niet tot een kunstvolle, harmonische ontwikkeling is gekomen.

Zou onze tijd nu niet het recht hebben, deze harmonie tot ontwikkeling te brengen, wanneer zij de artistieke en materieele kracht daartoe bezit, wanneer tegelijk het stadsbeeld daardoor voltooid wordt en het aanzicht der straten naar alle richtingen kunstvol verrijkt en tot hooger schoonheid en effect gebracht wordt? Wat het recht van vroeger tijden was moet ook voor ons gelden, voort te bouwen en te voltooien wat onafgewerkt en in zijn aard onvolkomen was. Men vergelijke zulk een bouwwerk niet met een antieke torso, waaraan geen nieuw hoofd of ledematen mogen worden toegevoegd. Bij de antieke torso, die het werk van een enkel kunstenaar is en door welke gebeurtenissen dan ook beschadigd werd en eerst een romp werd, bestaat geen practische of artistieke noodzakelijkheid voor voltooiing, zooals bij een monument van bouwkunst, dat langzamerhand, in den loop der eeuwen, zijn hedendaagsche gestalte verkreeg, dat geen museumstuk is, maar midden in het practische leven staat en aan behoeften van den tegenwoordigen tijd dienstbaar is.

Moet alzoo aan onzen tijd het recht worden toegekend tot voltooiing van oude monumenten van bouwkunst, wanneer artistieke of practische redenen dit vereischen, zoo dringt zich de tweede vraag naar voren, hoe dit geschieden moet. In den geest van onzen tijd of in den geest van den ouden bouwmeester? Moritz von Schwind heeft daarop reeds het antwoord gegeven, wanneer hij zegt, dat men geen oude en geen nieuwe, maar goede kunst moet maken. Goede kunst is echter geen product van geleerdheid, zij is een zoodanige, die uit den scheppenden geest van een rijp kunstenaar voortkomt, zij zal altijd modern zijn, omdat ook de scheppende kunstenaar altijd een kind van zijn tijd zal blijven. Een werkelijk kunstwerk wordt niet door de wetenschap te voorschijn gebracht; niet uit weten en kunnen maar uit gevoelen en kunnen komt het scheppend vermogen voort.

De grootste ontleedkundige is niet tegelijkertijd de grootste beeldhouwer. De in de beschavingsgeschiedenis in het groote en kleine ervarene professor is dientengevolge nog geen dichter, die de menschen uit oude langvervlogen tijden in hun doen en laten, haten en liefhebben weer voor ons levend kan maken, gelijk in zoo menige geleerden-roman vergeefs beproefd wordt. De geleerdste kenner van een stijl in al zijn uitingen is daarom niet tegelijkertijd een scheppend architect, ook al weet hij op vernuftige wijze zijn kennis toe te passen. Bij alle wijsheid, zoo hem de goddelijke vonk ontbreekt, zal zijn werk maakwerk blijven. De voltooiing van een oud monument van bouwkunst mag daarom slechts aan een rijp, fijngevoelend, echt kunstenaar worden toevertrouwd en hij mag en kan dan niet anders dan de taal spreken die uit zijn binnenste opwelt. Dat zal echter niet de taal van een vroegere eeuw of van een vreemd volk zijn, maar de taal van zijn tijd en zijn vaderland, het vaderland van het bouwwerk, dat door zijn kunst voltooid zal worden. Wie heden ten dage in de taal der minnezangers wilde dichten, zou nauwelijks als dichter aangemerkt worden. De schilder, die in de manier van Memling heden zijn gedachten wilde vertolken zou als een zonderling, zoo niet als een vervalscher worden aangezien. Is niet de scheppende architect zijn kunst hetzelfde verschuldigd en heeft hij niet hetzelfde recht? Daarom is zulk een vraagstuk in de eerste plaats artistiek op te lossen. Een echt kunstenaar zal echter de kracht en het fijne gevoel bezitten zijn zelfstandige kunst te toonen en toch het nieuwe met het oude tot een harmonie te versmelten, gelijk het voor ons de oude meesters hebben verstaan, die aan gebouwen uit vroeger tijd zich ook bewust toonden van hun eigen kracht en daardoor de Duitsche bouwkunst in de domkerken en oude steden zoo zeer verrijkt hebben.

Dit moet en mag natuurlijk niet beteekenen, dat wij onze oude monumenten tot allerlei stijlproefnemingen aan onartistiek gevoelende lieden moeten overgeven, die het heil der nieuwe kunst slechts zoeken in de absolute negatie der traditie en ons willen doen gelooven, dat haar wezen gezocht moet worden in allerlei spelend ornament en uiterlijke vormen. De versiering is nooit de moeder van een stijl geweest, uit den stijl eerst kwam steeds de versiering voort. De Romaansche stijl bestond voor het Romaansch ornament tot volle ontwikkeling was gekomen en evenzoo de Gothische stijl. Niet in een spel van vormen en détails schuilt de geest van onzen tijd. Eenvoud en werking der massa is hare uitdrukking. Het energiek willen en voorwaarts schrijden, het gewicht der gebeurtenissen en der stalen energie onzer dagen kunnen niet door sierlijke gothiseerende vormen of in prachtige Renaissance versiering uitgedrukt of zelfs in nieuw bedachte vormen eener moderne versieringsphantasie veraanschouwelijkt worden; dat moet door stalen energie en strakheid van lijnen, door de verdeeling der massa en door hare artistieke beheersching bereikt worden. De schoonheid der eenvoud, welke stil is en niet schreeuwt, die door zichzelf zonder praal of rijkdom werkt, die het onderdeel in rythmische overeenstemming met het geheel brengt en het geheel weder aanpast aan de omgeving tot een groote harmonische totaalwerking, die schoonheid moet als de uitdrukking van onzen tijd gezocht worden.

Hoe ver moet nu de vrijheid van een scheppend kunstenaar bij zulk een opgave gaan? Nemen wij aan, dat een torenfacade eenmaal niet tot uitvoering is gekomen, omdat de geldmiddelen ontbraken, omdat oorlog, rampen, pest, den voortgang beletten. Het oude plan zooals men het voor had is echter bekend en op welke wijze dan ook voor ons bewaard gebleven. Moet de kunstenaar nu dit bewaard gebleven ontwerp uitvoeren, wanneer hem de opdracht gegeven wordt den gevel te voltooien? Neen, hij moet het niet, wanneer hij een kunstwerk wil scheppen. Er zou nooit datgene ontstaan, wat de oude meester bedoeld had, omdat onze tijd geheel anders gevoelt en omdat, hoe sterker de individualiteit van den modernen, aan het werk arbeidenden kunstenaar is, hoe sterker deze zich overal naar voren zal dringen, zoodat het ontstane werk ten slotte slechts in uiterlijkheden de oorspronkelijke bedoeling weergeeft. Wanneer men thans een onuitgevoerd ontwerp van Bramante, Pöppelmann of Balthasar Neumann vond en ging uitvoeren, het werk zou er nooit als een van Bramante, Pöppelmann of Neumann uitzien en de oude meesters zouden het niet herkennen, omdat het scheppend element van hun geest in de uitvoering had ontbroken; het zou een kunststuk zijn, waaraan de niet te omschrijven en toch zoo voelbare trek der echtheid, de levende adem van den scheppen ontbraken. Hoe zwakker echter de kunstenaarskracht van den uitvoerder is, des te geringer wordt de uitkomst op zichzelf, zij blijft slechts een nastamelen eener oude melodie, die hem in het hoofd is blijven hangen. Daarom moet de kunstenaar, vrij van banden, zich aan de oplossing van het vraagstuk zetten. Is de oplossing dan als kunstwerk geslaagd, dan heeft het meer waarde, dat door een zelfstandig origineel resultaat het geheele werk tot zijn voltooiing gebracht wordt, dan dat door een nagevoelden arbeid een copie van twijfelachtige waarde ontstaat, die ons koud laat en in kunstwaarde bij het origineel achterstaat. Een kunstwerk zal altijd meer waard zijn dan een kunststuk.

(Slot volgt.)

De Drucker-uitbouw.

De hoofdstad levert ook in den traditioneelen komkommertijd stof tot lange artikelen in dag- en weekbladen, thans over de voorgenomen vergrooting van de bekende uitbouwsels in den tuin van het Rijksmuseum, waartegen begrijpelijkerwijze van verschillende zijden stemmen opgaan, getuige het uitvoerig adres van Architectura et Amicitia (zie onder: „Vereenigingen") en niet minder het thans door den architect Posthumus Meyjes, lid van den Amsterdamschen Gemeenteraad, betreffende den uitbouw-Drucker ingediende voorstel.

Hij stelt den raad voor, het volgende besluit te nemen:

De raad, zich niet kunnende vereenigen met het voorstel van B. en W. d.d. 23 Juli 1912, waarbij wordt voorgesteld vergunning te verleenen, om het in 1873 aan het Rijk ten dienste van den bouw van het Rijksmuseum geschonken terrein nog meer te bebouwen, dan tot nog toe is geschied, besluit uit het oogpunt van stadsschoon en uit eerbied voor het architecturale schoon van het Rijksmuseumgebouw geen verdere bebouwing van het thans nog onbebouwde museumterrein toe te staan.

De raad, gaarne willende medewerken, om de waardevolle collectie-Drucker in de onmiddellijke omgeving van het Rijksmuseum te doen blijven, verklaart zich bereid ten dienste van den bouw van een nieuw museum voor hedendaagsche kunst, waarin alsdan de collectie-Drucker de eereplaats zoude verkrijgen, onder nader te stellen voorwaarden en behoudens de wettelijk vereischte goedkeuring van Gedeputeerde Staten van Noord-Holland, een besluit te nemen, aan het Rijk kosteloos af te staan het bouwterrein, gelegen aan de Joh. Vermeerstraat tusschen de Hobbemaen de Honthorststraat naast het Veiligheidsmuseumgebouw.

In zijne toelichting verklaart de heer Posthumus Meyjes, dat het voorstel van B. en W. om vergunning te verleenen, den ter onzaliger ure gestichten aanbouw achter het Rijksmuseum ten dienste van de collectie-Drucker nog meer dan eens zoo groot te laten maken en aldus den fraaien achtergevel van het Rijksmuseumgebouw nog meer te ombouwen en te bedekken een zeer pijnlijken indruk gemaakt heeft op alle belangstellenden in de monumenten van bouwkunst uit de latere jaren en in het bijzonder op de bewonderaars van het Rijksmuseum als gebouw.

Reeds heeft het aspect van den achtergevel belangrijk geleden door het aanbouwen van de Rembrandtzaal en door den Drucker-aanbouw en nu dreigt het gevaar, dat op den eens ingeslagen verkeerden weg zal worden voortgegaan en opnieuw een fraai gedeelte van den achtergevel van het Rijksmuseum grootendeels aan het oog zal worden onttrokken.

Reeds is door een aantal schilders, bouwmeesters en kunstkenners tot ZEx. den minister van binnenlandsche zaken per adres het dringend verzoek gericht, niet tot dit vandalisme te willen medewerken.

De bouwmeester van het Rijksmuseum, dr. Cuypers, heeft zich onomwonden uitgesproken in woord en geschrift, waar hij zegt:

Als bouwkunstenaar moet ik elken verderen aanbouw of bijbouw op het museumterrein ten stelligste blijven ontraden;

maar om er nu voor de collectie-Drucker weer 'n brok aan te zetten, daar ben ik vierkant tegen.

Hij geeft twee oplossingen aan, om de collectie-Drucker een plaats te geven, deze pracht-verzameling waardig, en wel:

1°. om in het bestaande Rijksmuseumgebouw eenige zalen daarvoor in te ruimen, aldus zoude aan den wensch van den heer en mevrouw Drucker zijn voldaan, „dat de door hen geschonken en nog te schenken verzamelingen deel zouden uitmaken van aansluitende verzamelingen in het Rijksmuseum". Voor de schilderijen uit de te ontruimen zalen en voor uitbreiding zoude dan een annexe van het museum in de nabijheid moeten worden gebouwd;

2°. om een geheel nieuw museumgebouw voor hedendaagsche kunst te bouwen en daarin de geheele collectie-Drucker bijeen te brengen en eene eereplaats te geven.

Terecht wijzen B. en W. er volgens den heer P. M. in hun voorstel op, dat de raad voor een zeer lastige beslissing wordt gesteld, te meer, waar dr. Cuypers alle verantwoordelijkheid voor den misstand, welke zoude geschapen worden en voor het schenden van het door hem gebouwde monument, laadt op de schouders van hen, die zulks wenschen en bevelen.

Overtuigd, dat de raad niet zal wenschen, dat den bouwmeester zoude bevolen worden tegen zijn gevoelen en overtuiging het schoonste bouwwerk, dat hij schiep, nog meer te bederven, dan hij reeds gedwongen was te doen, vertrouwt de heer Posthumus Meyjes, dat de raad zich niet zal vereenigen met het voorstel van B. en W.

De raad heeft het in handen; moge de raad besluiten te zeggen: „tot hiertoe en niet verder!"

Amsterdam toone zich dankbaar, dat de prachtcollectie-Drucker binnen hare muren wordt bewaard en tentoongesteld, Amsterdam brenge daarvoor een offer, door aan het rijk aan te bieden het zeer gunstig gelegen bouwterrein achter en onmiddellijk in de nabijheid van het Rijksmuseum, groot 3535 M²., ter waarde van ongeveer f 150.000, opdat het rijk daarop stichte een nieuw museum voor hedendaagsche kunst, te bouwen door dr. Cuypers, die daarbij voorzeker wel zal zorgen, dat de collectie-Drucker, in de eerezalen ondergebracht, even goed verlicht zal worden, als zij thans is in den aanbouw.

Mogen alsdan de heer en mevrouw Drucker, zoo besluit de heer P. M., deze medewerking van Amsterdam en van het rijk waardeerende, hunne bezwaren laten vallen, dan zal grooter dank van het Nederlandsche volk hun ten

deel zijn, dan dat ter wille van de schilderijen en kunstvoorwerpen het monumentale Rijksmuseumgebouw weder zoude worden geschonden.

Wij stemmen gaarne in met de strekking zoowel van dit voorstel, als van het adres van A. et A., maar zullen al deze schoone woorden tot het gewenschte doel voeren?

Wij vreezen, dat zij beantwoord zullen worden met groote woorden, waarachter onwil of, laat ons aannemen, onmacht zich verschuilt.

De lijdelijke houding van het Gemeentebestuur en de min of meer raadselachtige houding van Dr. Cuypers, die, zooals men het doet voorkomen, telkens gedwongen wordt zijn eigen werk te verknoeien, geven te denken en vertroebelen het inzicht in den waren aard der zaak, waarover wij dan ook niet in verdere beschouwingen zullen treden, voor dat er meer licht over geschenen heeft.

Goede vooruitzichten voor bouwkundige Ingenieurs in Ned. Indië.

In de „Javasche Courant" is opgenomen het besluit van den G.-G. betreffende voorwaarden bij het in dienst stellen van ingenieurs voor de Gouvernementsgebouwen. Zij zullen een bezoldiging genieten van f 400 's maands met 2 tweejaarlijksche verhoogingen, en daarna 4 driejaarlijksche verhoogingen elk van f 100 's maands tot eene maximum-bezoldiging van f 1000 's maands; met bepaling:

a. dat de periodieke traktementsverhoogingen na het vereischt aantal jaren actieven dienst alleen worden toegekend in geval van ijverige en trouwe plichtsbetrachting, ter beoordeeling van den directeur der burgerlijke openbare werken;

b. dat na drie jaren actieven dienst op de aan de betrekking verbonden maximum bezoldiging de ingenieurs voor de gouvernementsgebouwen in geval van ijverige en trouwe plichtsbetrachting en bij voldoende bekwaamheid benoemd kunnen worden tot hoofdingenieur voor de Gouvernementsgebouwen onder genot van een bezoldiging van f 1200 (één duizend twee honderd gulden) 's maands, met dien verstande, dat niet meer dan één ambtenaar van dien rang in actieven dienst kan zijn;

c. dat de thans in dienst zijnde bouwkundige ingenieurs bij hunne benoeming tot ingenieur voor de Gouvernementsgebouwen dadelijk in het genot worden gesteld van zooveel traktementsverhoogingen als waarop zij krachtens hun diensttijd als bouwkundig ingenieur aanspraak zouden kunnen maken en dat de diensttijd als zoodanig, welke wegens zijn te korten duur den betrokkene geen aanspraak kan geven op dadelijke toekenning van eene verhooging of nadere verhooging, voor de berekening der eerste of eerst volgende verhooging zal medetellen.

Vereenigingen.

ARCHITECTURA ET AMICITIA.

Adres in zake den Drucker-uitbouw.

Aan

den Raad der Gemeente Amsterdam.

Verzoekt het genootschap Architectura et Amicitia, te Amsterdam gevestigd, met den meesten eerbied, onder aanbieding van eene memorie van toelichting, waarin zijne beweegredenen tot dit adres uitgezet zijn,

dat de Raad afzie van medewerking aan plannen, die ertoe leiden, dat het „Openbaar Park", behoorende tot het Rijks-Museum, nog verder bebouwd wordt.

't Welk doende, doet gij wel.

Voor het genootschap Architectura et Amicitia.
H. A. J. BAANDERS, Voorzitter.
JAN DE MEIJER, Secretaris.

Amsterdam, Augustus 1912.

Toelichting, behoorende bij het adres aan den Gemeenteraad van Amsterdam gericht door het Genootschap „Architectura et Amicitia" ter zake van de voorgenomen uitbreiding van den „Drucker-uitbouw" aan het Rijks-Museum.

Het lijdt geen twijfel, of het voorstel door het Dagelijksch Bestuur onzer stad aan den Raad gedaan, om medewerking te verleenen aan de plannen der Regeering, beoogende de zoogenaamde „Drucker-uitbouw" aan het Rijks-Museum te vergrooten, zal bij den Raad levendige belangstelling wekken. Het nemen eener beslissing in deze zaak wordt namelijk zeer bemoeilijkt door den nadruk, die in de Memorie van Toelichting tot het betreffende voorstel gelegd wordt op het verlangen van den Heer en Mevrouw Drucker, dat hunne buitengewoon rijke schenkingen in aansluiting met de overige verzamelingen in het Rijksmuseum zullen ondergebracht worden. Ongetwijfeld is het zeer lofwaardig, dat aan dit verlangen de meest mogelijke aandacht gewijd wordt; tegenover de vorstelijke schenkingen en toezeggingen is zoodanige houding niet dan prijzenswaardig.

Doch aan den anderen kant dient met niet minder belangstelling gelet te worden op de ernstige benadeeling, die het meesterwerk van den grootsten bouwkunstenaar van ons land der vorige eeuw bedreigt, indien aan bovenbedoeld verlangen gehoor gegeven wordt op de thans voorgestelde wijze: door uitbreiding van den bestaanden „Drucker-uitbouw". En op meerdere belangen, die ons gemeentebestuur te behartigen heeft — nu zelfs blijkt te verdedigen te hebben tegenover de Regeering.

Waar uit de toelichting van B. en W. blijkt, dat in ruime mate aandacht geschonken wordt aan de wenschen van den Heer en Mevrouw Drucker, blijkt niet, dat met evenveel ernst de gevolgen van het medewerken aan de plannen van Z. E. den Minister van Binnenlandsche Zaken onder het oog gezien zijn.

Tevergeefs zoekt men naar mededeeling van welke pogingen aangewend zijn, om het verlangen van de milde schenkers te bevredigen, zonder daarbij in de noodzaak te geraken van vergrooting van den uitbouw. Heeft de Regeering inderdaad gepoogd in het Rijks-Museum zelf ruimte te maken, om de nieuwe verzamelingen onder te brengen? Reeds op het eerste gerucht omtrent verdere bebouwing van den Museum-tuin wendde een groep bekende mannen zich tot de Regeering met een verzoek van het plan af te zien en over te gaan tot de reeds meermalen gewenschte verschikking der collecties in het Rijksmuseum, waarbij alleen aan de meesterwerken plaats verleend zou worden en de overige schilderijen die meer historische of wetenschappelijke dan kunstwaarde bezitten, overgebracht

zouden kunnen worden in de ruimten, vrijkomende door verplaatsing van scholen, architecten-bureau, enz. Daarbij zou zeer zeker in het Rijksmuseum voldoende plaats beschikbaar komen, om aan den wensch van den Heer en Mevrouw Drucker beter gehoor te kunnen geven, dan door eene plaatsing hunner collecties in bijgebouwen geschiedt.

Is inderdaad met den ernstigen wil, zoo mogelijk hiertoe te geraken, in deze richting naar eene oplossing gezocht zonder bevredigenden uitslag?

Behalve, dat de bestaande verzamelingen beter tot hun recht zouden gebracht worden, behalve, dat de Drucker-collectie niet in een bijbouw, doch werkelijk in aansluiting met de bestaande collecties zouden opgesteld kunnen worden, wordt de moeite, die bovenbedoelde verschikking met zich medebrengt, nog beloond, doordat er de noodzakelijkheid mede ontgaan wordt, het schoone Rijksmuseumgebouw te ontsieren en belangrijk in zijn kunstwaarde te schaden. Tezamen genomen toch voorzeker een ruime belooning!

Of, en in hoeverre de Heer Drucker het licht in het hoofdgebouw onvoldoende vindt, en of het onmogelijk geleken is, in dit geval hier verbetering in te brengen, wordt niet vernomen. Waarbij dient bedacht te worden, dat het lang niet zeker is, dat het licht in de te bouwen zalen het licht in het hoofdgebouw in qualiteit zal overtreffen. De geringe afstand tusschen deze zalen en den het zonlicht weerkaatsenden, helrooden zuidelijken gevel, kon wel eens van grooten invloed blijken!

Is er alzoo weinig aandacht gewijd aan de middelen, ter voorkoming van de uitbreiding, en evenmin aan de bezwaren, die de uitvoering zou kunnen opleveren, — waarbij wij nog denken aan de moeilijkheid om later bij nieuwe schenkingen nieuwe ruimte te scheppen bij gebrek aan bebouwbare tuin-oppervlakte — al even weinig is er gedacht aan de miskenning van de goede zorgen en de opofferingen, die onze stad heeft overgehad, om het Rijksmuseum-gebouw recht te doen wedervaren. De kostbare stukken bouwgrond op bijgaande situatie-kaart met P en Q aangegeven, zijn onbebouwd gelaten met het oogmerk het Rijksmuseum aan deze zijde een waardig voorplein te verzekeren. De radiaal aangelegde straten in het voornaamste woonkwartier van Amsterdam zijn gericht op deze zijde van het monumentale gebouw. Bij de overdracht van den grond aan het Rijk ten behoeve van de stichting van het Rijksmuseum bedong onze stad de voorwaarde, dat het ruim toegemeten, omliggende terrein de bestemming van „openbaar park" zou verkrijgen en behouden. Dit alles, om aan het schoone gebouw een waardige omgeving te verzekeren.

Van het meeste belang voor het monumentale effect van het gebouw is de handhaving van het „park" in den vorm, dien Dr. Cuypers eraan gegeven heeft. De hoog opschietende groepen populieren, die op de hoeken van het park geplant zijn, geven reeds van verre de afmetingen van het complex aan. Overal waar de aanleg nog onaangetast is, werkt zij mede om het monumentale effect van het geheele complex, gebouw en tuin, te verhoogen. Niet dan met zekerheid van schade kan men den aanleg aantasten — wat men wederom, hoewel men reeds te veel hergeld betaald heeft door het wegwerken van de twee prachtige bibliotheek-gevels, bij herhaling voornemens is te doen. Wij wijzen er met nadruk op: het Rijksmuseum kan zijn entourage niet ontberen.

Men verwijze nu niet, ook niet op zoo schoorvoetende wijze als in de toelichting van B. en W. naar de vroeger door den Raad reeds verleende vergunning tot oprichting van den bestaanden Drucker-uitbouw. Wie zich de geschiedenis daarvan herinnert, kan daaraan niet dan met zekeren wrevel over de toen gepleegde afpersing terugdenken. De vergunning is toen afgedwongen met de bedreiging, dat de collectie-Drucker naar elders zou verhuizen en als middel om de schaamte daarover te bedekken, vond men uit, dat de tuin kon gebruikt worden voor opstelling van bouwfragmenten en dat tegen een fragmenten-gebouw geen bezwaar behoefde te bestaan, een fragmenten-gebouw, dat dan de collectie-Drucker kon bevatten. Men zie het resultaat op bijgaande foto No. I, die een beeld geeft van den Zuidwestelijken vleugel van het Museum, zooals deze zich thans, gezien van het geheele museum-plein, aan het oog voordoet, en men betreure met ons, die weten wat achter de onoogelijke, bergplaats-achtige Drucker-uitbouw verborgen ligt, de aantasting van zooveel schoons.*)

En dit om welke reden? Omdat het museumbestuur vasthoudend is aan het bestaande en opziet tegen de zoo noodige opruiming in eigen huishouden? Het schijnt wel, of het museum-bestuur door verwerping van het aanhangige voorstel gedrongen moet worden naar de betere middelen, die ten dienste staan, om aan het verlangen van den Heer en Mevrouw Drucker te voldoen. De voor verplaatsing van collecties en inrichtingen eventueel benoodigde bouwgrond heeft ons Gemeentebestuur beschikbaar gehouden, zulks met opoffering van de opbrengst, die deze grond kan leveren.

Op de verminking van het Rijksmuseum-gebouw is — met reden — in de toelichting bij het voorstel zoo weinig mogelijk nadruk gelegd. Behalve de opmerking, dat, naar veler oordeel, het Rijksmuseum weder iets van zijn schoonheid zal inboeten, vernemen wij, dat blijkens daartoe overgelegde teekeningen men het gebouw van drie zijden naderen kan, zonder te kunnen zien, wat er aan de vierde zijde gebeurd is! In dezen trant verder betoogende, hadden B. en W. hieraan kunnen toevoegen, dat men van de Drucker-uitbouwen in 't geheel niets zien kan, zelfs niet, indien men de bedreigde zijde van het Rijksmuseum nadert, mits met afgewend gelaat. Waarlijk, door het overleggen der teekeningen, toonen B. en W. niet dat het hun zeer ter harte gaat!

Op duidelijker wijze kunnen wij den Raad toonen, wat thans wederom verloren zal gaan, door bijgaande foto No. II, die genomen is ter plaatse, waar in de situatieteekening de letter B staat, dus op geringen afstand van den Rembrandt-uitbouw, dat is op de plaats, die voor het bezien van het resteerende het meest gunstig is. Door de naast de foto aangehechte strook neer te slaan, zal men opmerken hoeveel thans weder dreigt verloren te gaan; de Zuidgevel van den Z.W. vleugel grootendeels, de Oost- en de Zuidgevel van het bibliotheekgebouw, het geestige klokketorentje van den eersten fragmenten-aanbouw (opgericht in den tijd, toen ook de Staat de destijds in de bouwerij gebruikelijke methode volgde, bouwvergunning te vragen als met het werk reeds lang aangevangen was) en eindelijk het overschot van wat eens een fraai deel van het „openbaar park" was.

Na kennisneming van deze foto zal men bezwaarlijk kunnen toegeven, dat het museum slechts iets van zijn schoonheid zal inboeten. Integendeel men zal neiging gevoelen zich te scharen aan de zijde van den grijzen kunstenaar, Dr. Cuypers, die zich op zijn hoogen leeftijd nog moeite moet geven, zijn meesterwerk tegen schennende hand te verdedigen.

Indien de Raad zich in dezen geest uitspreekt, zal hij voorbeeld geven van de wijze, waarop een land zijn groote

*) Wij konden de afbeeldingen, welke in het weekblad »Architectura" bij het adres zijn afgedrukt, hier niet reproduceeren en achtten dit ook vrijwel onnoodig, daar de meeste onzer lezers waarschijnlijk den plaatselijken toestand voldoende kennen, om de juistheid der bezwaren te kunnen beoordeelen.

mannen moet eeren en daarbij tevens aan den Heer en Mevrouw Drucker de hand reiken om te geraken tot inwilliging van hun voornaamsten wensch „de door hen geschonken en nog te schenken verzamelingen deel te zien uitmaken van aansluitende verzamelingen in het Rijksmuseum."

En onze stad zal gelegenheid hebben te toonen, dat de verdediging van verworven rechten haar ernst is, ondanks geuite dreigementen, waarin vernedering schuilt.

Amsterdam, Augustus 1912.

Prijsvragen.

PRIJSVRAAG VOOR EEN AANPLAKBILJET VOOR DE E. N. T. O. S. TE AMSTERDAM. JUNI-SEPTEMBER 1913.

Het Uitvoerend Comité voor de Eerste Nederlandsche Tentoonstelling op Scheepvaartgebied te Amsterdam 1913 schrijft een prijsvraag uit voor een schetsontwerp voor een aanplakbiljet voor deze tentoonstelling, die gehouden zal worden aan den overkant van het IJ, op het Tolhuisterrein en aangrenzende terreinen. Het Comité wil trachten te verkrijgen een aanplakbiljet, groot ongeveer 1.50 × 0.75 M., dat in hoogstens drie kleuren kan worden uitgevoerd (uit te voeren in steendruk in hoogstens drie kleuren, of met hoogstens drie steenen). Het verlangt daarvoor een schetsontwerp op de helft van de grootte, geteekend in de kleuren, waarin de ontwerper zich de uitvoering voorstelt, met bijvoeging van enkele details, uitvoerig geteekend en op ware grootte. Het ontwerp zal den volgenden tekst moeten bevatten:

E. N. T. O. S. (Eerste Nederlandsche Tentoonstelling op Scheepvaartgebied) Amsterdam, Juni-September 1913 Tolhuisterreinen.

Ieder ontwerp moet voorzien zijn van een motto en een begeleidend verzegeld schrijven, dragende hetzelfde motto, bevattende naam en adres van den vervaardiger. Op de buitenzijde der enveloppe moet tevens een correspondentieadres vermeld zijn.

De ontwerpen moeten franco vóór 1 Oct. a.s. worden toegezonden aan het Bureau der E. N. T. O. S., Beursgebouw Amsterdam.

De ingezonden ontwerpen, uitgezonderd dat, hetwelk met den eersten prijs bekroond en voor de uitvoering aangewezen wordt, blijven het eigendom van de inzenders.

Het Comité behoudt zich het recht voor alle ontwerpen te exposeeren.

Als eerste prijs wordt toegekend een som van f 350, als tweede een som van f 100.

De ontwerper van de teekening, bekroond met den eersten prijs, is verplicht zijn ontwerp op ware grootte te teekenen en op steen over te brengen, voor welken arbeid hij na goedkeuring er van door de jury f 100 extra belooning zal ontvangen.

De drukker van den proefdruk zal in onderling overleg worden aangewezen.

De prijzen worden eerst uitbetaald nadat alle genoemde werkzaamheden ten genoege der jury zijn verricht. Binnen vier weken na toekenning van den prijs moet het op steen gedrukte (of het op ware grootte geteekende) biljet aan het oordeel der jury worden onderworpen.

De jury behoudt zich het recht voor, zoo geen der ingekomen ontwerpen haar voor uitvoering geschikt voorkomt, den eersten prijs niet toe te kennen.

De jury zal bestaan uit de volgende heeren:

Prof. A. J. Derkinderen, Directeur-Hoogleeraar Rijks Akademie van Beeldende Kunsten, Prof. J. J. Aarts, Hoogl. aan de Rijks Akademie van Beeldende Kunsten, G. W. Dysselhoff, Sierkunstenaar, Mr. J. Kalff Jr., Kunstcriticus, en H. J. M. Walenkamp, Architect.

Nadere inlichtingen zijn te bekomen aan het Bureau der Scheepvaarttentoonstelling, Beurs, Damrak te Amsterdam.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 33. Oud en Nieuw Haarlem door J. Gratama. met afbeeldingen naar teekeningen van G. Kerkhoff.

Het ontwerp Algemeene Administratieve Voorschriften en de aansprakelijkheid van den architect, door Mr. K. J. van Nieukerken VI.

Wie zal 't winnen? door J. D. Landré C.Fzn.

Middelbaar Technische School te 's Gravenhage.

ARCHITECTURA No. 33. Mededeelingen betreffende het Genootschap. Internationale Bouwkunsttentoonstelling te Amsterdam in 1913. — Adres aan den Raad der Gemeente Amsterdam in zake den Druckeruitbouw aan het Rijksmuseum, met afbeeldingen.

Aanbouw Rijksmuseum.

Prijsvraag voor een Aanplakbiljet voor de Eerste Nederlandsche Tentoonstelling op Scheepvaartgebied te Amsterdam Juni—September 1913.

Ingezonden. Asphaltpapier onder leibedekking, door A. C. A. Rotgans.

Ludwig Hoffmann 1853—1912 naar het Duitsch van C. Zetsche, overgenomen uit de Bouwwereld.

DE BOUWWERELD No. 33. Ludwig Hoffmann naar het Duitsch van C. Zetsche.

Herinneringen aan het Heemschut-Congres, door A. W. Weissman.

De Tentoonstelling van Gemeentewezen te Düsseldorf (slot).

DE INGENIEUR No. 33. B. M. Blijdenstein c. i. Necrologie met portret, door C. W. Wijs c. i.

Het stoomschip «Krakatau» der Stoomvaart-Maatschappij «Nederland», door A. Meijer, met afbeeldingen.

Uit het verslag van de Kamer van Koophandel en Fabrieken te Rotterdam over 1911.

TECHNISCH WEEKBLAD (B. v. T.) No. 33. Officieel gedeelte. — Voortgezette Algemeene Vergadering. — Buitengewone Algemeene Vergadering. — Uit de Afdeelingen. — Ingezonden. — Oliescheepsmachinist. — Scheepsoliemotoren (vervolg). — Vragenbus. — Gemengd. — Correspondentie. — Boekbespreking. — Uit technische bladen en tijdschriften.

DE AANNEMER No. 33. Schadeloosstelling en schadevergoeding I.

DE NEDERLANDSGHE KLEI-INDUSTRIE No. 7. Kunstmatige drogerijen met stoomverwarming en inblazen van warme lucht. — De invloed van vluchtige bestanddeelen van vaste brandstoffen op het nuttig effect van ketels met binnenvuren. — Is arbitrage noodig? — Verbeterde klinkerwegen.

KLEI No. 16. Het tweede Augustusnummer van «Klei» bevat de vertaling van een artikel van den Keulschen gemeente-architect Eduard Schneider over Nederlandsch klinkerplaveisel. Het artikel is ook overgenomen door een Weener vakblad en het is zeker een verblijdend verschijnsel, dat alzoo aan het Nederlandsch bestratingsmateriaal door buitenlanders zelf meer bekendheid in het buitenland wordt gegeven.

Wij vinden hier verder het vervolg van het artikel over het steenbakkersbedrijf in Amerika. Al kunnen wij wellicht niet in alles de Amerikaansche manier van werken invoeren, ongetwijfeld valt ook hier van de Amerikanen wat te leeren.

Niet onbelangrijk voor den fabrikant is ook het artikel over kolenverbruik bij stoombedrijf, dat in dit nummer vervolgd wordt, terwijl van meer algemeen belang geacht kunnen worden de beschouwingen over den invloed van het teren van wegen op boomen en planten en een mededeeling over «Staalskeletbouw en Gewapend Betonconstructie in het vuur.»

DE NATUUR, uitgave van J. G. Broese te Utrecht, bevat in afl. 8:

Keuze van het Type van het Panamakanaal: J. H. C. Rückert. — De menagerie van Lodewijk Napoleon: G. A. Evers. — De «zelfspelende viool»: D. S. S. — Het Zwarte Roodstaartje: T. E. Bouma. — Iets over de a-deeltjes der radioactieve stoffen: G. L. de H.-L. — Onze Brandstoffen: D. Stavorinus. — De theorie der Panspermie in het licht der moderne wetenschap: D. L. Daalder. — Vanille: M. van Slooten. — Sterrekundige mededeelingen voor den herfst van 1912: L. Y. — Eenvoudige Proeven; Proeven met drijvende magneten: Dr. A. J. C. Snijders. — Korte Mededeelingen. — Boekaankondiging. — Correspondentie.

DEUTSCHE BAUZEITUNG No. 62. Das badische Murgwerk bei Forbach (slot) met afbeeldingen.

Französische Festungsbauten des Mittelalters an der Loire und an der Rhone. door Chr. Klaiber met afbeeldingen en losse plaat. — Das Schicksal des Palais-Royal in Paris (slot).

No. 63. Der Wettbewerb zur Erlangung eines Bebauungsplanes der Stadt Düsseldorf, met afbeeldingen. — Die Vollendung alter Baudenkmäler und der Ausbau des Freiberger Domes met afbeeldingen en losse plaat. — Zum siebzigsten Geburtstag von Franz von Hoven.

No. 64. Französische Festungsbauten des Mittelalters an der Loire und an der Rhone (slot) met afbeeldingen en losse plaat. — Innsbrucker Stadtangelegenheiten.

Mitteilungen über Zement, Beton- und Eisenbetonbau: Eisenbeton-konstruktionen der neuen evang. Friedenskirche zu Offenbach a. M. met afbeeldingen. — Eisenbetonumschnürte Steinzeugröhren grösser Lichtweiten als Ersatz für Kanäle aus Stampfbeton oder Mauerwerk.

No. 64. Der Wettbewerb zur Erlangung eines Bebauungsplanes der Stadt Düsseldorf (vervolg) met afbeeldingen en losse plaat. — Die Vollendung alter Baudenkmäler und der Ausbau der Freiberger Domes (slot) met afbeeldingen.

No. 65. Die Hamburger Hochbahn, met afbeeldingen en losse plaat. — Der Wettbewerb zur Erlangung eines Bebauungsplanes der Stadt Düsseldorf (vervolg).

Gemengd Nieuws.

Voortgezet en Hooger Bouwkunst-Onderricht.

Wij vestigen de aandacht op de in dit nummer voorkomende oproeping tot inschrijving van deelnemers aan den cursus voor V. en H. Bouwkunst-Onderricht, onder leiding van het Genootschap Architectura et Amicitia, in de aanstaande wintermaanden weder te Amsterdam te houden.

Deze instelling tracht te voorzien in een dringende behoefte, waaraan van hoogerhand nog steeds te weinig aandacht wordt geschonken en verdient den steun en de sympathie van alle beoefenaars der bouwkunst.

Tentoonstelling Gent 1913.

Omtrent deze tentoonstelling meldt men, dat de bestuurderen van de tentoonstelling en die van de Nederlandsche Vereeniging voor tentoonstellingen in het buitenland, tot eenstemmigheid zijn gekomen omtrent de deelneming van Nederland aan de Gentsche tentoonstelling. Nederland zal, ondanks de feesten en tentoonstellingen in eigen land dat jaar, als blijk van sympathie voor België op deze tentoonstelling een belangrijke Nederlandsche afdeeling vormen. Om dezelfde reden zal ook de Nederlandsche regeering zich door een commissaris-generaal doen vertegenwoordigen.

Woningcongres.

Op het 10e internationaal woningcongres, dat in Sept. 1913 te 's-Gravenhage wordt gehouden, zal de Nederlandsche regeering worden vertegenwoordigd door den heer W. de Man, lid van den Centralen Gezondheidsraad.

Het secretariaat van het voorbereidend comité is thans samengesteld als volgt: algemeen secretaris mr. H. J. Nieboer, secretarissen mej. mr. G. R. Oppenheim en de heeren C. L. Levoir en dr. L. Paschal.

Toelagen voor Kerkbouw.

De Alg. Synode der Nederl. kerk heeft uit verschillende fondsen de navolgende toelagen verleend als: f 3400 — voor herstelling van het kerkgebouw der gemeenten Finkum en Hijum; f 900 — voor vernieuwingen aan het kerkgebouw te Surhuisterveen; f 700. — voor herstelling van de kerk te Urmond in Limburg; f 1500. — voor herstelling van de kerk te Oud-Vossemeer; f 1800. — voor idem te Wijk, en f 2000. — voor herbouw te IJsselstein; voorts f 4250. — voor bouw van een kerk te Broek, gemeente Goingarijp, waar het oude kerkje dus waarschijnlijk zal worden afgebroken.

Verder zijn belangrijke bedragen toegestaan voor bouw en verbouwing van van pastorieën o.a. Ankeveen, Lellens, Zweelo en Zevenhoven.

Ambtenaren Bouw- en Woningtoezicht, Haarlem.

In zijne vergadering van Woensdag 31 Juli Ll. hechtte de gemeenteraad, van Haarlem zijne goedkeuring aan een nieuwe verordening, regelende de aanstelling en bezoldiging der ambtenaren bij den dienst van het bouw- en woningtoezicht.

Uitbreiding van personeel brengt de nieuwe verordening niet mede alleen worden eenige titels veranderd en eenige salarissen herzien.

Volgens de gewijzigde verordening zal het personeel bij den dienst van het bouw- en woningtoezicht bestaan uit:

a. een directeur;
b. een inspecteur eerste klasse in algemeenen dienst;
c. een bouwkundige;
d. twee inspecteurs eerste klasse;
e. een commies;
f. zooveel inspecteurs tweede klasse, teekenaars, eerste en tweede klerken als op voorstel van B. en W. door den Raad zal worden bepaald.

De jaarwedde aan den directeur zal bij afzonderlijk raadsbesluit worden vastgesteld.

De overige ambtenaren zullen genieten de volgende jaarwedden:

1e. de inspecteur eerste klasse in algemeenen dienst van f 1200 tot f 2000;
2e. de bouwkundige van f 1200 tot f 1900;
3e. de inspecteurs eerste klasse van f 1200 tot f 1800;
4e. de commies van f 1200 tot f 1800;
5e. de inspecteurs tweede klasse f 1000 tot f 1600;
6e. de teekenaars van f 550 tot f 1000;
7e. de eerste klerken van f 750 tot f 1200;
8e. de tweede klerken van f 350 tot f 800.

Bij aanstelling of bevordering in rang wordt als regel het minimum der bezoldiging toegekend.

De aanvangsbezoldiging wordt voor de van 1 tot en met 7 genoemde ambtenaren met f 100 en voor de sub 8 genoemde ambtenaren met f 50 verhoogd nadat zij gedurende twee jaren in denzelfden rang hebben gediend en 100 vervolgens telkens na verloop van twee jaren onderscheidenlijk met f 100 en f 50 totdat het maximum, aan den rang verbonden, bereikt is met dien verstande, dat indien de aanstelling in den loop van een dienstjaar is ingegaan de twee jaren worden gerekend te zijn aangevangen op 1 Januari van het daaropvolgende jaar en dat de laatste verhooging van de sub 6 en 7 bedoelde ambtenaren slechts f 50 zal bedragen.

De St. Janskerk te Gouda.

Met de restauratie der St. Janskerk met hare gebrandschilderde glazen te Gouda wordt nog steeds voortgegaan. Behalve door particulieren en de kerkvoogdij worden voor de herstelling ook bijdragen gegeven door het rijk van f 10.000 's jaars, door de provincie Zuid-Holland van f 1000 's jaars en door de gemeente Gouda eveneens van f 1000 's jaars.

De commissie voor de restauratie zegt o.a. het volgende in haar thans verschenen verslag:

Nadat in 1910 en in het begin van 1911 de kappen en de beschieting van de Noordelijke zijbeuken waren hersteld, werd in 1911 de bekapping en de gewelfbeschieting van het middenschip tusschen den toren en het transsept, onder banden genomen, terwijl van dit dakgedeelte het leien dak en de goten geheel zijn vernieuwd. Thans zijn dus het dak van het middenschip en de lagere daken van de noordwestelijke beuken tot aan het transsept óf geheel vernieuwd óf afdoende hersteld.

Wederom werden in de wintermaanden eenige kolommen schoongemaakt en bijgewerkt.

De proeven van beschildering van het plafond hebben tot het besluit geleid geen wijziging in het bestaande te brengen; in het najaar werden derhalve de houten gewelven van de elf vakken der noordwestelijke zijbeuken, welke in 1910 en 1911 waren hersteld, in de oude kleur overgeschilderd.

In de maand Juli werd het gerestaureerde groote transseptraam No. 7 herplaatst. In de laatste honderd jaren was daaraan alleen de onderste helft in het venster te zien geweest, wijl de bovenste helft bij een storm ingewaaid was; de scherven waren evenwel verzameld en bewaard en vormden de basis voor de restauratie ook van deze helft. Thans is het reusachtige raam in zijn geheel weder zichtbaar en bindt het de reeks vensters in den Noordermuur tot een schitterend geheel te zamen.

De commissie brengt een woord van warme erkentelijkheid aan de milde geefster, die de kosten der herstelling van dit raam voor hare rekening nam.

De zes kleine wapenvensters in den Noordermuur van het middenschip werden, na restauratie, in het najaar herplaatst.

HINSE & VAN ELLINKHUIZEN. Uitvoering van werken in Gewapend en Ongewapend Beton
Nassaukade 504. Telef. 1258. AMSTERDAM.
Vooral. Ontwerpen en Begrootingen gratis.

Restauratie oude poortjes.

Men schrijft uit Goes aan de N. Rott. Courant.

Door den gewaardeerden steun van verschillende ingezetenen is het mogelijk geweest een tweetal antieke pootjes binnen deze gemeente te restaureeren. Daartoe behoort in de eerste plaats het poortje in de Koningstraat, dat herinnert aan de plaats waar de bewoners van Goes hun vischmarkt hadden, daar deze op het pleintje bij het gasthuis plaats had. Daar de Lombardstraat destijds nog slechts aan één zijde toegankelijk was, was een gang door het vischpoortje de kortste weg. Van het tweede poortje, dat op de Kreukelmarkt, wordt het volgende gemeld. Eeuwen geleden was de stedelijke begraafplaats, thans kerkplein, door een hoogen muur omringd en men was dientengevolge verplicht, komende van de Markt, langs het Klooster te gaan tot men aan de Kerkstraat kwam. Op de Kreukelmarkt kon men niet komen, daar een groot gebouw, de kloosterschool of stadsschool, de straat afsloot. In 1610 besloot de gemeente een ander gebouw aan te koopen en in te richten tot school. De keuze viel op een gebouw in de Lombardstraat, Men brak de kloosterschool af, terwijl de „Edele standboog" en de „Edele voetboog" in 1611—1612 nieuwe schuttershoven stichtten. Het lag evenwel voor de hand, dat deze nuttige instellingen een behoorlijken toegang behoorden te hebben, waarom het gemeentebestuur een nieuwe straat aan liet leggen. Langzamerhand kreeg men tevens behoefte een Latijnsche school te stichten. De stedelijke notulen (28 October 1613) verhalen, dat de regeering besloot „de kerk van het zusterhuis te approprieeren tot een school, waarin ook gehouden wordt de Kamer der Rethorica". Daar deze nieuwe inrichting een eigen ingang moest hebben aan de nieuwe straat, bouwde men het nu gerestaureerde poortje en liet er boven beitelen: AMAN — DAPAL — LASEX I.V. (De wetenschap is te beminnen door hetgeen uit haar voortkomt.) Dit poortje schijnt in 1710 zoo in verval te zijn geraakt, dat eenige ingezetenen het weer in orde lieten brengen. In 1840 was het geheel ingestort, en weder lieten eenige ingezetenen het restaureeren. Thans in 1912 was het opschrift onleesbaar geworden, de zandsteenen rand zoover verweerd dat hij onherstelbaar was, de deur van zulk een buitengewoon model, dat eenige ingezetenen, die het behoud van dit poortje voor de plaatselijke geschiedenis van groot belang achten, het op eigen kosten lieten restaureeren.

Vacante Betrekkingen.

— Onderwijzers in metaal- en houtbewerking. — Aan de Middelbare Koloniale Landbouwschool te Deventer zullen met 1 November a.s. te vervullen zijn de betrekkingen van: onderwijzer in de houtbewerking en onderwijzer in de metaalbewerking. Aan deze betrekkingen is eene jaarwedde van f 900 tot f 1400 verbonden; voor het bezit van een diploma voor het geven van ambachtsonderwijs zal f 150 daarboven worden toegekend. Bij de vaststelling van de jaarwedde kunnen jaren in soortgelijke betrekkingen doorgebracht, als dienstjaren worden medegeteld. Zij, die voor deze betrekkingen in aanmerking wenschen te komen, gelieven zich met overlegging van hunne sollicitatiestukken, bij gezegeld adres, vóór of uiterlijk op 2 September a.s. te richten tot den directeur der Middelbare Koloniale Landbouwschool te Deventer dr. H. D. Tjeenk Willink, door wien op verzoek nadere inlichtingen over bedoelde betrekkingen worden verstrekt. (1)

— Bouwkundig Opzichter-Teekenaar voor arbeiderswoningenbouw. Aanmelding onder letters C D. Boekhandelaar Ch. Dixon Deventer. (1)

— Vrouwelijk Architect of a.s. Architect voor plan moderne woning op de tentoonstelling »de Vrouw 1813—1913«. Inlichtingen a. h. Secretariaat Damrak 28—30 na 26 Aug. Dinsdags en Donderdags 10—12 uur, Woensdags 3—4 uur. (1)

Buitengewoon Opzichter bij slaiswerken te Hellevoetsluis zich aan te melden bij J. de Vries, Opz. Rijks-Waterstaat, Hellevoetsluis. (1)

— Teekenaars voor IJzerconstructie aan Constructiewerkplaats. Brieven onder lett. A. M. L. aan Nijgh & Van Ditmars Alg. Adv. Bur. Rotterdam. (1)

— Teekenaar voor Parijs, bekend met pijpleidingen en lieren voor motorschepen. Brieven no. 30292 bureau der Nieuwe Rott. Courant. (1)

— Werktuigkundig Ingenieur bij de Gemeentewerken te 's-Gravenhage, bekend met ventilatie, verwarming en electrotechniek. Aanvangssalaris f 1500.—. Sollicitaties tot 15 September bij den Directeur der Gemeentewerken. Inlichtingen Maandags en Donderdags 9—12 uur Huijpenspark 25, 's Gravenhage. (1)

(Vervolg 3e bladz. bijlage.)

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Trottoir-, Terrazzo- en Graniettegels, Trottoirbanden, Kunstgraniet, Drijfsteen, Tennisbanen, enz. — — —

R. TIMMAN. Stoom-Timmerfabriek „DE ATLAS".
— Prijsopgaven worden op aanvraag verstrekt. —
HOUTHAVEN, AMSTERDAM. — Tel. 3905.

WATERBRONNEN, ONTIJZEREN HARDEN
N.V. DIEPBOOR Mij. „VULKAAN", v/h. J. DE BOER & Co., LEEUWARDEN

G. J. A. TRESTORFF, voorheen G. VAN HEERDE.
AMSTERDAM. — Opgericht 1830. — Telefoon 1551.
Brandkasten, Kluisdeuren, Safe-Deposits, etc.

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN. WAAL- EN RUNVORM.

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uw CENTRALE VERWARMING.

H. J. WESSELS, Amsterdam.
Heerengracht 109-111. — Telef. 1037. — P.O. Box 381.
Handel in Binnen- en Buitenlandsche fijne Houtsoorten.

TOCHT-AFSLUITING.
WARMTEBESPARING door
TOURNIQUET deuren.
Garnituur voor gewone deuren of veiligheidsdeuren geheel gereed leverd
CRUYFF, AMSTERDAM, N. Z. Voorb.w. 146. Tel. 2701.
Geleverd aan Beurs Amsterdam en Rotterdam, vele Café's en Kantoorgeb.
Prospectus gratis en franco.

A. VAN DE MORTEL, TILBURG.
Fabrikant Cementtegels, .

M. Noorlander, Rotterdam.
Natuursteen-Bouwmaterialen. Noordsingel 132.

Staaldraadwarenfabriek „AMSTERDAM"
Brouwersgracht 136 te AMSTERDAM
Tel. Interc 478.
Brandvlechterij.
Fabriek van Hek- en IJzerwerken.

NAAML. VENN. voorh. A. SINGELS Czn.,
DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.
Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van
BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

PAPIERSTUC voor PLAFOND- en WANDVERSIERING in alle stijlen en volgens teekening.
Vraagt gratis Brochure en Prospectus aan de Opgericht 1890. - Tel. Int. 3613.
EERSTE NEDERLANDSCHE PAPIERSTUCFABRIEK
VOORHEEN BENNEWITZ & CO. - - AMSTERDAM.

47STE JAARGANG. ZATERDAG 31 AUGUSTUS 1912. No 35

DE OPMERKER.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor de Redactie: **Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.**
Adres voor de Administratie: **Regentesselaan 65, 's-Gravenhage.**

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . ƒ 5.—
Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot ƒ 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België . . . . . (Uitsluitend bij vooruitbetaling) » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . ƒ 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS bezorgd zijn: Regentesselaan 65. 's-Gravenhage.

Denkbeelden over voltooiïng van Oude Monumenten,

ontwikkeld door Stadtbaurat Riesz te Freiberg, in verband met den opbouw van den Freiberger Dom.

(Vrij naar de Deutsche Bauzeitung.)

Slot. (Zie bladz. 267.)

Een geval van een zekere beteekenis voor het verhelderen der denkbeelden over de voltooiing van oude, belangrijke bouwwerken komt nu bij den Freiberger Dom voor en zal daar tot een oplossing gebracht worden. Gelijk bekend geacht kan worden is voor den „Ausbau" indertijd een openbare prijsvraag uitgeschreven en daarna een besloten concours, waaruit Bruno Schmitz met den eersten prijs is te voorschijn getreden.

Tot toelichting van het geval is een nadere omschrijving noodig van het bouwwerk in zijn tegenwoordigen staat.

Het westelijk front van den Freiberger Dom vertoont in plattegrond twee torens. De zuidelijke toren, die 7 M. zijwaarts voor den zijgevel van het langschip der kerk uitspringt heeft een quadratisch grondvlak van 10.70 M. zijde en 2.50 M. dikke muren. Hij is tot aan de gootlijst van het langschip opgetrokken en daar met een nooddak afgedekt. De noordelijke toren springt niet voor den zijgevel van het langschip voor en heeft een langwerpig vierkant grondvlak, van voren met 9 M. en zijwaarts met 11.30 M. zijde en muren van 3 M. dikte. Deze toren is met 6 M. hoog dunner muurwerk boven de gootlijst van het langschip opgetrokken, doch ook met een stomp nooddak op die hoogte blijven liggen.

De kerk zelf was oorspronkelijk Romaansch, waarvan nog enkele overblijfsels, in de eerste plaats de rijk opgevatte z.g. „Gouden Poort" getuigen, maar in 1471 afgebrand. Niet lang daarna werd zij, als een drieschepige hallenkerk van 24 M. breedte in laat-Gothischen stijl herbouwd en in 1500 gewijd. Hoe de ontwerper van dezen herbouw zich de voltooiing van den westgevel gedacht heeft, daarvan is niets bekend, zelfs is de naam van den bouwmeester niet met zekerheid vast te stellen.

Is de noordelijke langwerpige toren nog van den ouden bouw afkomstig? Is de zuidelijke, zijwaarts voorspringende quadratische toren bij den herbouw toegevoegd en met welk doel? Dagteekenen beide torens uit den tijd van herbouw, omstreeks 1500? Waarom is de westgevel zoo eigenaardig onsymmetrisch ten opzichte van het langschip en zooveel breeder aangelegd, dat de as van het schip 3.80 M. 'noordwaarts van de as van den westgevel ligt?

Deze vragen dringen zich op en ter beantwoording staan ons slechts gissingen en veronderstellingen ten dienste.

De noordelijke toren kon bij den herbouw reeds aanwezig geweest zijn, doch dit komt onwaarschijnlijk voor, wijl beide torens in dezelfde techniek uitgevoerd zijn. Bovendien, zoo men aanneemt, dat de noordelijke toren tot

den ouden bouw behoord heeft, is zijn plaats, bij een basilicalen aanleg van ongeveer dezelfde grootte als de tegenwoordige kerk, moeilijk te verklaren; ook is het dan vreemd, dat de toren met zijn 3 M. zware muren bij den brand juist tot een stomp zou zijn ingekort. Het is dus niet zeer waarschijnlijk, dat deze toren tot den oorspronkelijken bouw behoort. Zeer zeker dagteekenen beide torens uit denzelfden tijd en moet men zich voorstellen, dat, bij den herbouw van den Dom omstreeks 1500, de volgende overwegingen tot den onsymmetrischen aanleg hebben geleid.

De noordelijke toren kan in de rooilijn van den zijgevel van het langschip geplaatst zijn, alleen om niet te dicht bij de ten noorden van de kerk staande huizen, welke daar nog aanwezig zijn, te komen en daar ter plaatse voldoende ruimte voor het verkeer te behouden. Aan den zuidkant had men meer ruimte beschikbaar. Had men nu de zuidelijke toren ook in de rooilijn van den (zuidelijken) zijgevel geplaatst zoo zouden de torens te dicht bij elkander zijn gekomen. Een opening van 7 M. zou dan overgebleven zijn, misschien voor het ingangsportaal nog voldoende, maar uitwendig zouden de verhoudingen van den gevel zeker niet fraai zijn geworden. Niets lag dus meer voor de hand, dan de zuidelijke toren verder zijwaarts te plaatsen, waar de ruimte voorhanden was en zoo het ingangsportaal en den gevel de gewenschte verhoudingen te geven. Dat zulke overwegingen tot het bepalen van den grondvorm van het westfront geleid kunnen hebben, laat zich ook veronderstellen daaruit, dat de zijvlakken der torens in één richting, die van de lengteas van de kerk, nagenoeg gelijke breedte hebben, terwijl het smaller zijvlak van den noordelijken toren in het gevelvlak ligt. Door de ongelijkheid der zijden van den noordelijken toren en andere kleine afwijkingen van de symmetrie is het mogelijk geworden een van de twee hoofdingangsdeuren in de as van het middenschip te brengen en verder te bereiken, dat al de drie schepen der kerk van een ruime voorhal uit bereikbaar zijn, hetgeen anders niet mogelijk zou zijn geweest.

Kan op deze wijze de gedachtengang van den bouwmeester, wat betreft het ontwerp van den plattegrond nagegaan worden, zoo bestaan er tegenstrijdige vermoedens, wat betreft den opbouw van het westfront. Hoe mag zich de bouwmeester de verdere ontwikkeling hier gedacht hebben? Wilde hij een paar even hooge torens maken? Wilde hij een hoogeren en lageren toren bouwen in overeenstemming met den aanleg van het grondplan en naar een voorbeeld, dat in Freiberg reeds bestaat? Of wilde hij slechts een zijwaarts geplaatsten toren en wel den zuidelijk voorspringenden quadratischen toren optrekken? Wanneer hij dit wilde, waarom is dan het gedeelte, dat men thans als den noordelijken toren beschouwt, met muren van 3 M. dikte opgetrokken? En wanneer dit gedeelte mogelijk reeds aanwezig was, waarom werd er dan voor verderen opbouw geen gebruik van gemaakt, een forsche torenbouw zou hier, beter dan aan de zuidzijde, tot zijn recht gekomen zijn in het stadsbeeld.

Moet men zich nu op gelijksoortige bouwwerken beroepen, waar zijdelingsche torens zijn opgericht, die grootendeels echter uit later tijd dagteekenen, en de gevolgtrekking maken, dat het in Freiberg wellicht evenzoo moest worden en dat gevolgelijk, bij een opbouw van het westfront in den tegenwoordigen tijd, de zuidelijke toren voltooid behoort te worden? Geenszins. Vragen, veronderstellingen, twijfelingen warrelen hier dooreen en even weinig zekerheid er bestaat, wat betreft den naam des bouwmeesters, en omtrent de vraag of de bouwmeester van het langschip ook de torenstompen gebouwd heeft, even weinig kan tot heden met eenigen grond van zekerheid een veronderstelling worden neergeschreven over de bedoelingen van den ouden meester, wat betreft den opbouw van het westfront.

Het is zelfs onzeker of de bedoelingen van den ouden meester, bij de moeilijkheden, die zich hier voordeden, wel tot een aesthetisch bevredigend resultaat zouden hebben geleid, want niet elk oud werk is, omdat het oud is, een meesterwerk, al schrijft de piëteit ook voor, het te ontzien.

Met zoo onzekere gegevens tot grondslag moest een openbare prijsvraag voor de voltooiing van den Dom wel onvermijdelijk tot een niet geheel bevredigende uitkomst leiden. De Dombau-Verein noodigde toen, in overleg met de Koninklijke Commissie voor de Bewaring der Monumenten te Dresden, vijf bouwmeesters van den eersten rang uit tot een besloten wedstrijd en wel Prof. H. Billing te Karlsruhe, Prof. Th. Fischer te München, Prof. W. Kreis te Dusseldorf, Schilling & Gräbner te Dresden en Prof. Bruno Schmitz te Charlottenburg. In het programma werd er den nadruk op gelegd, dat den mededingers volle vrijheid van opvatting werd gelaten, dat men evenwel wenschte, dat de opbouw van het westfront een uiting van de kunst van onzen tijd zou zijn, harmonisch passend bij den dombouw, waaraan alle stijlen vertegenwoordigd zijn, dien bouw op karakteristieke wijze voltooiend, maar tevens voor het stadsbeeld de afsluitende, massale en monumentale dominant vormend.

Alle mededingers hebben op een meer of minder bevredigende wijze het moeilijk vraagstuk opgelost en wel, omdat zij met vol bewustzijn een torenfront ontwierpen, dat, vrij van alle banden van het verleden, met den dombouw te zamen zich tot een eenheid verbindt; omdat zij zelfstandig en vrij van betwistbare historische overwegingen en gevolgtrekkingen, het nieuwe westfront zoo dachten, als hun persoonlijke opvatting hun dit ingaf, als een gesloten massa, zooals hun die noodig scheen, om aan het groote lichaam van den dom de domineerende afsluiting te geven.

In zes van de zeven ingeleverde ontwerpen wordt het geheele westfront, als een gesloten dwarsbouw, tot een eenheid tezamen gevat, boven den nok van het hooge dak van het langschip opgetrokken. Schilling & Gräbner leverden een tweede ontwerp in met een zijwaarts geplaatsten zuidelijken toren, doch verklaren in hun toelichting zelf, dat hun ontwerp met dwarsbouw hen meer bevredigt en beter toeschijnt.

Opmerkelijk is ook wat Wilhelm Kreis in de toelichting van zijn ontwerp zegt. Hij is zeer ingenomen met de groote vrijheid in het programma toegestaan en zegt daarvan: „Zij laat het aan onzen tijd over, uit een natuurlijk gevoel, zonder vrees, maar met tact en der traditie waardig, voor den afsluitenden bouw de uitdrukking van rustigen ernst te vinden, zooals de persoonlijkheid van een ernstig scheppend bouwmeester van onzen tijd dat vermag."

Hij heeft dus afgezien van het bouwen op historische veronderstellingen en van elke stijlarchitectuur. In het bijzonder zegt hij daarbij: „Het stond den ontwerper tegen, de ongelijkheid in den onderbouw tot een ongelijkheid in den opbouw der torens te ontwikkelen, zooals dit o.a. aan de Katharina-kerk te Brunswijk en elders geschied is. Een dergelijke oplossing scheen hem gezocht, en niet de uitdrukking te zijn van onzen positieven tijdgeest, die wars is van alle beuzelingen. Ook zou een dergelijke oplossing aan het stadsbeeld iets onrustigs geven en de ongelijkheid van den opbouw zou, althans op een afstand gezien, ieder oningewijde op de gedachte brengen, dat de opbouw niet van onzen tijd was, maar uit de late middeleeuwen dagteekende..... Al deze ongelijke toren-beëindigingen hebben iets kleinburgerlijks over zich."

Op overeenkomstige wijze hebben Billing en Bruno Schmitz, de prijswinner, door hun ontwerpen getoond, dat niet een twijfelachtige historische juistheid, maar slechts

artistieke degelijkheid hier tot een goede oplossing konden voeren.

Zooals daarop reeds in het programma gewezen was, is voor het volle artistieke effect de volledige oplossing tot een in alle opzichten geslaagde groepeering der bouwwerken op zichzelf niet voldoende, maar moet die groepeering zich ook harmonisch aansluiten aan het stadsbeeld. Men kan de Freiburger Munsterkerk niet in Dantzig neerzetten, de Dantziger Mariakerk niet naar Freiburg verplaatsen, men kan zich de Mariënburg niet in Heidelberg, de Uenglingerpoort van Stendal niet in Rothenburg verplaatst denken. Dat zou zondigen zijn tegen den heiligen geest der kunst.

Door niet te letten op de omgeving, waarin een bouwwerk geplaatst wordt, zijn vele moderne gebouwen, ondanks innerlijke kunstwaarde, mislukt wat hun plaatsing betreft, tot schade der werken zelf, tot schade van de omgeving en van de bouwkunst in het algemeen. Een verdienste van de Heemschut-beweging is het, hiervoor in wijden kring meer en meer de oogen te hebben geopend, dat niet elk gebouw als indringer alles brutaalweg op zijde mag dringen, zoomin in de natuur als in de bebouwde gedeelten van steden en dorpen. De Dom te Berlijn is zulk een indringer, die alles in zijn omgeving dooddrukt; het nieuwe raadhuis te Görlitz heeft de zoo schilderachtige markt aldaar bedorven en zoo zijn er talloze voorbeelden aan te halen van gebouwen, die in oude steden en landelijke dorpen de rust hebben verstoord. Hopen wij, dat deze tijden overwonnen zijn! Modern gewaarworden en moderne kunst is het, in voelen, denken en scheppen zelfstandig te zijn, zijn, zijn kunstvaardigheid en oorspronkelijkheid te toonen ook bij het voltooien van oude bouwwerken, niet te vreezen, een oud afgetreden pad te verlaten, wanneer men langs een nieuw, nieuwe schoonheid, goede kunst en nieuwe aanwinsten bereiken kan. Kan op deze wijze een oud bouwwerk met een nieuwe aanwinst verrijkt worden en het organisme van het geheel, onder eerbiedig ontzien van oude voorhanden kunstwaarde, in modernen geest harmonisch voltooid worden, zoodat het geheel op zichzelf een eenheid is en uit zijn omgeving te voorschijn groeit, als een plant uit den inheemschen bodem, zoo is het recht en daarmede de plicht gegeven tot volle vrijheid van scheppen. Die vrijheid geldt slechts voor den echten, ernstigen en rijpen kunstenaar.

In deze vrijheid van alle overlevering, maar met de innerlijke verantwoordelijkheid van den waren kunstenaar is ook bij de ontwerpen voor den opbouw van het westfront van den Freiberger Dom te werk gegaan. En toch heeft de winner van den eersten prijs, Bruno Schmitz, geheel onbewust en instinctief, zonder eenige kennis hoegenaamd van de allernieuwste uitkomsten van onderzoek, uit zich zelf dezelfde bouwgedachte gevonden en tot rijpheid gebracht, die de oude meester eenmaal, althans ten deele, reeds had doorgevoerd, maar die in den loop der eeuwen verminkt werd en ten slotte geheel verloren ging. Al de bovenaangehaalde twijfelachtige vragen over de vroegere gesteldheid van het westfront en over de oorspronkelijke bedoeling des bouwmeesters zijn door de nieuwste onderzoekingen naar oude gravures en teekeningen opgehelderd. Evenzoo als bij de Severi-kerk te Erfurt en bij de Domkerken te Minden en Havelberg was eenmaal ook bij den Freiberger Dom de middenbouw van het westfront als toren opgetrokken op de binnenste muren der zijdelingsche torens, die met lager liggende zadeldaken tegen den hoogeren en breederen middentoren aanleunden. Op dezelfde wijze heeft ook Schmitz het westfront ontworpen. De kunstenaar, die in den innerlijken samenhang en den geest van een bouwwerk doorgedrongen is, mag meester over het geheele organisme zijn, maar niet slaaf van zijn uiterlijken vorm of welke overlevering ook.

Stemt alles tezamen tot een weldadig aandoende harmonie, vereenigt zich zoo de geest der overlevering met de zelfstandige scheppingskracht van een modernen kunstenaarswil, dan heeft onze tijd het recht en de plicht te bouwen en te scheppen, waar dit op aesthetische of practische gronden bij een oud monument van bouwkunst vereischt wordt; en daar zal en moet onze tijd het oude monument brengen tot zijn voltooiing in den waren zin.

Het Tehuis voor alleenstaande Blinden te Wolfhezen.

Dezer dagen is door Z. K. H. den Prins der Nederlanden het Blindentehuis te Wolfhezen, ontworpen en uitgevoerd door den architect C. L. de Koning te 's-Gravenhage, plechtig geopend.

Het komt ons niet onbelangrijk voor, hier een beschrijving te laten volgen van deze eigenaardige inrichting.

Bij het binnentreden komt men in de ruime, breede gangen, die toegang geven tot de verschillende localiteiten. Ze zijn symmetrisch ontworpen, opdat de blinden gemakkelijk den weg kunnen vinden naar hun vertrekken. Alle vertrekken komen uit op de veranda.

Voor den arbeid der verpleegden zijn er twee localiteiten, een gelijkvloers en een op de bovenverdieping.

Een breede trap leidt van uit de vestibule naar de bovenverdieping. Er zijn kamers 1e, 2e en 3e klasse.

De patiënten 1e en 2e klasse krijgen elk twee vertrekken, de 3e klas verpleegden één vertrek te hunner beschikking.

Deze indeeling, dat iedere blinde in ieder geval zijn eigen kamer heeft, is geheel nieuw voor een dergelijke inrichting, daar men steeds gemeenschappelijke slaapzalen heeft.

De bouwkosten zijn door deze indeeling wel wat hooger geworden, doch hierdoor heeft iedere blinde als 't ware zijn eigen „huis", waar hij allengs ieder voorwerp leert kennen, en waar hij zich „thuis" gaat gevoelen. Langzamerhand zal hij zich in zijn eigen kamer uitstekend alleen kunnen redden.

Iedere afdeeling heeft haar eigen eet- en conversatiezaal, doch deze drie afdeelingszalen kunnen door het wegschuiven der deuren tot een zaal worden vereenigd.

De keuken bevindt zich buiten het hoofdgebouw, hierdoor krijgt men nimmer de lucht van het eten binnen.

De keuken is op moderne wijze geïnstalleerd. De bovenramen zijn van effen gekleurd glas.

Het gebouw is volgens alle eischen van hygiëne ingericht, alle hoeken zijn vermeden, muren, plafonds en vloeren zijn alle rond bewerkt.

De vloeren in de vertrekken zijn van houtgraniet, die der keuken en van benedenverdiepingen van mozaïek.

De geheele meubileering geeft een rustigen, soliden en gezelligen indruk.

Het gebouw wordt verwarmd door middel van een centrale verwarming met laagdrukstoom. De installatie is zeer eenvoudig en gemakkelijk te bedienen, terwijl een allerszins hygiënische en aangename verwarming verkregen wordt.

In het ketelhuis der centrale verwarming bevindt zich bovendien een warmwaterinstallatie. Naast den grooten stoomketel der centrale verwarming staat een kleinere warmwaterketel, die verbonden is met een groot warmwater-reservoir, dat aan de kelderzoldering is opgesteld. Van hieruit wordt het warme water voor het wasch- en

huishoudelijk gebruik naar de verschillende vertrekken gevoerd. Alle waschtafels der eerste klasse hebben een koud- en warmwater-tapkraan. Op elke verdieping bevinden zich een koud- en warmwater-tapkraan boven het bad, terwijl onder in de werkzalen warm water verkregen kan worden.

Het gebouw is verder voorzien van een eigen koudwaterinstallatie, aangezien ter plaatse geen waterleiding aanwezig is. Door de hooge ligging van het terrein was het graven van een zeer diepen put noodzakelijk. Deze put is van zoodanigen diameter genomen, dat er een electrisch gedreven pompinrichting in kon worden opgesteld op een diepte van ongeveer 20 meter. Door middel van deze pomp wordt het water opgevoerd naar een in den kelder van het hoofdgebouw opgesteld drukreservoir, hetwelk den watervoorraad bevat ten dienste van het geheele gebouw.

De sanitaire installatie omvat waschtafels in verschillende uitvoeringen, badinrichtingen op de 1e en 2e étage en verder closetinrichtingen, gootsteenen, enz. volgens het nieuwste systeem.

Het Tehuis heeft een eigen electrische installatie, waarin de benoodigde stroom wordt opgewekt voor verlichting en voor het oppompen van water. Deze centrale is geplaatst in het sousterrain van het keukengebouw en bestaat uit een dynamo, gedreven door een Panhard en Levassor benzinemotor, een accumulatorenbatterij en een hoofdschakelbord.

Alle vertrekken zijn van electrische verlichting voorzien, wel eenvoudig, maar doelmatig.

Het gedeelte dat thans geopend is, is zoo ingericht, dat zoonoodig kan worden bijgebouwd.

Keuken, eetzalen en kelder zijn echter reeds dadelijk op de volle grootte gebracht, terwijl ook bij de installaties voor water, electriciteit, verwarming enz., met eventueele uitbreiding reeds is rekening gehouden.

Wanneer het geheele plan van den bouw voltooid zal zijn, biedt de inrichting plaats voor 100 personen, terwijl zelfs dan nog zoonoodig twee zijvleugels kunnen worden bijgebouwd.

Het geheele terrein der stichting is 5 H.A. groot.

Het terrein dat vrijblijft, zal als tuin worden aangelegd, gedeeltelijk bloementuin, gedeeltelijk moestuin.

In den tuin en in het bijbehoorende dennenbosch zullen de wandelwegen zoo worden aangelegd, dat de blinden zonden geleide gemakkelijk den weg kunnen vinden.

Tentoonstelling Kerkelijke Kunst.

Het uitvoerend comité voor de totstandkoming der Nationale Tentoonstelling van Kerkelijke Kunst te 's-Hertogenbosch, heeft het algemeen comité dier tentoonstelling bijeengeroepen tot een vergadering te 's-Hertogenbosch op 5 September.

In de oproeping zegt het uitvoerend comité, dat behalve uit het dagelijksch bestuur der vereeniging 's-Hertogenbosch' Belang en drie leden der Bossche Kamer van Koophandel, bestaat uit de heeren: A. Mulder, Van Heeswijk, J. Dunselman en dr. J. A. Frederiks, allen Den Haag, J. Brom, Utrecht, jhr. van de Poll, Den Haag, W. Smulders Jr., Made, pater Nieuwbarn, Nijmegen, dr. Diepenbrock en A. Averkamp, beiden Amsterdam, en prof. Hansen, St. Michelsgestel;

dat het de plannen voor den bouw en de inrichting dier tentoonstelling, alsmede de programma's voor de muzikale en dramatische uitvoeringen, nader bestudeerd en uitgewerkt heeft, en de daaraan verbonden kosten zoo nauwkeurig mogelijk heeft nagegaan.

De uitgaven zijn geraamd op f 126.500, de inkomsten op een gelijk bedrag, n.l. f 45.000 voor entrées, ook van muzikale en dramatische uitvoeringen, f 70.000 voor verhuring van standen, en het overige voor verpachting van buffetten, enz.

Zooals uit de begrooting blijkt, zegt het comité, is het cijfer, verkregen door verhuring van standen, de groote factor die het totstandkomen der tentoonstelling mogelijk kan maken. Ten deze hebben wij gemeend ons om voorlichting te moeten wenden tot den op dit gebied in den lande meest competenten man, n.l. den heer J. H. Brom te Utrecht, die voor deze grootsch opgezette tentoonstelling als huurprijzen voor bodem- en wandvlakte resp. f 60 en f 40 per M². opgaf.

Wij waren echter van meening dezen post van ontvangst niet al te ruim te mogen ramen en stelden daarom genoemde prijzen vast op f 30 en f 20, waardoor het bedrag van f 70.000 werd verkregen. Het geheele uitvoerend comité kwam toen bijeen om over de mogelijkheid van het totstand komen der tentoonstelling te beslissen. Op die vergadering moesten wij echter tot onze groote teleurstelling uit den mond van den heer Brom vernemen, dat wij, in stede van te kunnen rekenen op eene ontvangst van f 70.000 wegens huur van staanplaatsen, ons gelukkig zouden mogen achten, indien de kunstenaars de expositieruimte zonder eenige betaling zouden willen vullen.

De voorlichting, die wij hadden gezocht en ook dachten gevonden te hebben, bleek niet te zijn gegeven met den ernst, waarop we in deze gewichtige aangelegenheid aanspraak meenden te mogen maken.

Andere ter zake kundige mannen, die wij nadien om voorlichting vroegen, kwamen intusschen tot een niet veel gunstiger resultaat, zoodat het comité tot zijn grooten spijt moet constateeren, dat de kans voor het welslagen der tentoonstelling zeer wankel staat.

Het comité houdt zich aanbevolen voor mededeeling van voorstellen, die het totstandkomen van deze tentoonstelling alsnog mogelijk zouden kunnen maken.

Bij dit schrijven is gevoegd een boekje, bevattende een omschrijving van den bouw en de inrichting der ontworpen localiteiten, een en ander verduidelijkt door een tweetal teekeningen van den architect A. Mulder te 's-Gravenhage, en een ontwerp-programma van uitvoeringen.

Daaruit blijkt, dat de tentoonstelling is ontworpen op de aan den voet der kathedraal gelegen Paradeplaats, en dat de inrichting zal bestaan uit een brandvrij en vrijstaand gebouw voor onderbenging der tentoonstelling van oude kunst, localiteiten voor expositie van de moderne kerkelijke kunst en een terrein met z.g. „Bühne" voor muzikale en dramatische uitvoeringen.

Alle gebouwen zijn gegroepeerd om twee binnenplaatsen waarvan de noordelijke voor de uitvoeringen is bestemd, en de zuidelijke is ontworpen als kloosterhof in laat-Gothischen stijl.

De hoofdingang zal bestaan uit een vrije imitatie van de oude Leuvensche Poort, die eertijds in de Hinthamerstraat heeft gestaan.

De uitvoeringen zullen bestaan in:

I. Oude kunst.

A. Middeleeuwsche geestelijke liederen en kerkmuziek van middeleeuwsche Nederlandsche componisten, uit te voeren door bestaande Nederlandsche à capella koren van den eersten rang.

B. Een mysteriespel, waarvoor het meest geschikt wordt geacht: „De sevenste bliscap van Maria", een mysteriespel uit de XVe eeuw, dat door Bossche krachten zal worden opgevoerd.

II. Nieuwe kunst.

Geestelijke liederen en kerkmuziek van liefst levende Nederlandsche componisten, uit te voeren door bestaande Nederlandsche koren van den eersten rang.

III. Fantasie op historische gegevens omtrent de veelzijdige kunstontwikkeling van den Bosch in de XVe en XVIe eeuw.

IV. Schetsen uit het ridderwezen.

(N. Rott. Courant.)

Vereenigingen.

„NEHALENNIA". Vereeniging tot Instandhouding en Bevordering van Walcheren's Natuur- en Stedenschoon, opgericht 6 Mei 1911. Toegetreden tot den Bond „Heemschut".

Jaarverslag uitgebracht in de Algemeene Vergadering van 28 Mei 1912.

Mijne Heeren,

Ter voldoening aan het bepaalde bij Art. 13 onzer Statuten, heb ik de eer U hierbij aan te bieden het verslag van hetgeen door onze Vereeniging gedurende het tijdvak Mei 1911—Mei 1912 is verricht.

Te betreuren is het, dat een groot deel van het publiek, ook van het meer ontwikkelde, het doel onzer Vereeniging nog niet duidelijk is, en dat ten dezen bij velen absoluut onjuiste voorstellingen bestaan, zooals onophoudelijk opnieuw blijkt. Zij meenen namelijk, dat „Nehalennia" front wil maken tegen de eischen van den modernen tijd, terugkeeren tot Middeleeuwsche toestanden. Het zij verre van daar!

„Nehalennia" toch wil alleen, dat de nieuwe uitvindingen toegepast worden in artistieken zin, zij wil het nuttige en het schoone combineeren, wat zeer wel mogelijk is. Zij wil, dat niet noodeloos het schoone, het schilderachtige, het karakteristieke worde opgeofferd aan wat sommigen ten onrechte eischen des tijds noemen. Met inachtneming van die moderne eischen wil „Gehalennia" voortbouwen op de oude gegevens — wat het platteland betreft, op het oude Walchersche woningtype — en deze tot een nieuw, krachtig leven brengen.

Onze Vereeniging heeft meer dan eenige andere met moeilijkheden te kampen, omdat een groot deel van haar bemoeiingen — in tegenstelling met die van de meeste andere vereenigingen — zich noodzakelijkerwijze niet onmiddellijk kunnen uiten in tastbare resultaten. Doch „Nehalennia" zal in samenwerking met „Heemschut", en zoo mogelijk met andere Vereenigingen, die haar doel maar eenigermate nabij komen, en met den welwillenden, krachtigen steun van de pers tot voorlichting van het publiek, niet alleen den weg effenen en voorbereiden voor hen, die na ons zullen komen, doch binnen afzienbaren tijd — ook in verband hiermede, dat Walcheren slechts een betrekkelijk klein grondgebied omvat — haar doel belangrijk zijn genaderd. De tegenwoordige generatie zal natuurlijk het einddoel van ons streven niet meer zien bereiken.

Het is een genoegen te kunnen constateeren, dat „Nehalennia" niettemin in het korte tijdperk van haar bestaan reeds meermalen met succes in het belang der bedreigde schoonheid is werkzaam kunnen zijn.

Ook stemt het tot tevredenheid, dat niet alleen de oprichting, doch ook de verdere daden der Vereeniging, in bevoegde kringen met kennelijke ingenomenheid zijn begroet en gevolgd. Met voldoening maak ik bijv. gewag van de waardeerende, van sympathie getuigende artikels over „Nehalennia" in het „Vaderland" en de „Groene Amsterdammer", van de hand van den kunst-criticus Plasschaert te Veere, van de aangename verhouding tot den bond „Heemschut", die, wanneer zulks gevraagd werd, steeds bereid was, adhaesie te betuigen aan Nehalennia's requesten. Ik westig er ten slotte nog de aandacht op, hoe nog immer uit alle oorden des lands bij het Secretariaat aanvragen inkomen tot het ontvangen der door „Nehalennia" uitgegeven circulaire inzake landelijke architectuur.

De eerste daad der Vereeniging was de volgende:

Eind Mei kwam het Bestuur ter oore, dat het voornemen bestond, de lichtwachterswoning in de zoogenaamde „Witte Duinen" naar het schilderachtige, woeste Vroon nabij „Zeeduin" te verplaatsen. Een conferentie met den rentmeester van het Kroondomein had geen gevolg, en naar aanleiding hiervan werd een schrijven gezonden aan Jhr. Mr. O. J. A. Repelaer van Driel, administrateur van het Kroondomein te 's-Gravenhage, houdende verzoek de woning niet op de voorgenomen plaats te doen bouwen, doch op een terrein in de onmiddellijke nabijheid, belangeloos door den heer A. Lantsheer aangeboden, alwaar het gebouwtje minder in het oog zou vallen.

Aan dit verzoek werd niet voldaan, en het resultaat is, dat thans noodeloos een stijve, smakelooze woning, deels gecement en gedekt met leelijke, blauwe pannen, het eens zoo schilderachtige vroon ontsiert.

Reeds lang had de aandacht van het Bestuur getrokken een rij typische oude huisjes op het Bagijnhof te Middelburg, waarvan de muren sedert tientallen van jaren niet meer waren gewit, zoodat veel van hun eigenaardig karakter was verloren gegaan, terwijl bovendien aan een der ouderwetsche ramen de luiken ontbraken.

Op kosten der Vereeniging werden deze huisjes opnieuw gewit en de luiken aan het bovenbedoelde venster aangebracht, tengevolge waarvan Middelburg een hoogst schilderachtig, typisch stadsdeel rijker is geworden.

Waar sedert vele jaren geen nieuwe boomen op den Middelburg-Veerschen weg waren geplant, omdat, naar de meening van het Bestuur van genoemden weg, aldaar geen boomen meer willen groeien, stelde „Nehalennia" zich met het Bestuur in verbinding, en werd zij gemachtigd op hare kosten een proefbeplanting aan te leggen, welk werk in Februari werd uitgevoerd onder leiding der Nederlandsche Heide-Maatschappij.

De aandacht van Jhr. Mr. Victor de Stuers, den bekenden verdediger der Nederlandsche monumenten, werd gevestigd op den treurigen toestand, waarin de Groote Kerk te Veere, de St. Jacobskerk te Vlissingen, en het kantoor van het Nederlandsche loodswezen te Vlissingen verkeeren.

De heer Jac. den Boeft, eigenaar der hofstede „Welgelegen", nabij St. Laurens, voldeed onmiddellijk aan het verzoek der Vereeniging tot het wegnemen van een reclamebord voor „Delftsche veekoek", hetwelk zijn schuur ontsierde.

Naar aanleiding van het afbranden der St. Jacobskerk te Vlissingen, werd aan het Kerkbestuur aldaar een schrijven gericht, houdende verzoek een oordeelkundigen wederopbouw te willen bevorderen.

In November 1911 kwam ter kennis van het Bestuur, dat bij de Coöperatieve Vereeniging „Eigen Hulp" te Vlissingen het voornemen bestond, het oude Beursgebouw te Vlissingen, dateerende van 1635, te verbouwen en wel door er een verdieping op te zetten, deze met een plat dak af te dekken, en den toren af te breken, tengevolge waarvan dit toch reeds deerlijk gehavende monument zijn karakter geheel zou verliezen.

Van dit voornemen werd kennis gegeven aan „Heem-

schut", den Nederlandschen Oudheidk. Bond, aan het Kon. Oudh. Genootschap, aan de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, aan „Architectura et Amicitia", met verzoek, mede te willen werken, ten einde de voorgenomen verbouwing tegen te gaan. Verscheidene der bovengenoemde Vereenigingen voldeden aan dit verzoek en zonden aan „Eigen Hulp" requesten in den door „Nehalennia" gewenschten geest.

Het resultaat van dat alles is, dat de oude Beurs althans voorloopig gespaard zal blijven. „Heemschut" vestigde nog de aandacht van den Minister op het gebouw.

In den loop der maand November werd aan alle Walchersche dorpstimmerlieden — de verschillende gemeentesecretarissen verstrekten welwillend opgave van hun namen — een geïllustreerde circulaire gezonden, waarin werd aangedrongen op eenvoudigen woningbouw, zonder pronkerige versierselen, en waarin uiteen werd gezet de wenschelijkheid van het afdekken der huizen met roode pannen, inplaats van de leelijke grijze, die in de laatste jaren zoozeer in zwang zijn. (V. V. te Middelburg was zoo vriendelijk eenige cliché's ter reproductie af te staan). Van deze circulaire maakte de redactie van „De Bouwwereld" en die van het „Bouwkundig Weekblad met veel sympathie en waardeering melding.

Ten einde het leelijke der nieuw gebouwde huizen zooveel mogelijk te maskeeren, besloot het Bestuur het doen begroeien der muren met klimplanten te bevorderen, door deze gratis verkrijgbaar te stellen. Door een advertentie in „De Zeeuw" werd dit besluit gepubliceerd. Tot heden kwamen niet veel aanvragen in, in verband met het volksvooroordeel, dat klimplanten de vochtigheid der muren verhoogen.

Pogingen werden in het werk gesteld tot het doen wegnemen van de verflaag op het Gothische poortje der Gasthuiskerk in den Langen Delft te Middelburg. Ten dezen werd getracht in overleg te treden met het Bestuur der „Vereeniging tot Instandhouding van Oude Gebouwen te Middelburg". Daar dit medewerking weigerde, omdat het Kerkbestuur niet genegen was een servituut op het poortje te doen rusten, kon niet tot restauratie worden overgegaan.

Aan den Raad der gemeente Vlissingen werd een schrijven gericht, houdende verzoek voortaan geen gemeentegrond meer af te staan voor reclame-doeleinden.

Aan den Bisschop van Haarlem, Z. D. H. Monseigneur Carlier, werd, in samenwerking met „Heemschut", verzocht te willen bevorderen, dat geen uitvoering zou worden gegeven aan het ten raadhuize van Veere ingediende bouwplan, betrekkelijk de oprichting eener nieuwe R. K. kapel aldaar, welke de schoone omgeving op jammerlijke wijze zou ontsieren. Het gevolg hiervan was, dat een betere teekening werd ingediend: de geprojecteerde platte afdekking werd vervangen door een pannendak, en het kleine torentje, dat het oude gebouw sierde, bleef behouden.

Op verzoek van „Heemschut" werd adhaesie betuigd aan aan een door Mr. Hazelhoff Roelfsema bij de Prov. Staten van Noord-Holland ingediende ontwerp-verordening tot verbieding van ontsierende reclames in die provincie.

Naar aanleiding van een bericht, dat de buitenplaats „Overduin" grootendeels zou gesloopt worden, begaf de Voorzitter van „Nehalennia", de heer L. J. van Voorthuijsen, zich naar Rotterdam, ten einde bij den eigenaar der buitenplaats naar de juistheid van dit bericht te informeeren. Den heer Van Voorthuijsen werden te Rotterdam de meest geruststellende mededeelingen verstrekt; het Bestuur constateerde dan ook met des te grooter leedwezen, dat niettemin een zeer aanzienlijke partij hout in den loop van den winter werd opgeruimd en de grond tot bouwland gemaakt.

Door de welwillende bemiddeling van het Bestuurslid, den heer P. Dumon Tak, werd een modderpoel aan den hoek van de Eigenhaardstraat te Middelburg herschapen in een coquet plantsoentje, en werd de leelijke Nieuwe Poort met klimop beplant.

Door de Ned. Heide-Maatschappij werd, dank zij de gewaardeerde medewerking van den heer J. A. Zip, rentmeester van den Ambachtsheer, te Westkapelle in de Zuidstraat een kleine proefbeplanting met Ulmus Monumentalis aangelegd.

Getracht werd te Middelburg een wedstrijd voor balcon- en gevelversiering met bloemen uit te schrijven. Door ongenoegzame deelneming kon dit plan niet doorgaan. Niettemin constateerde het Bestuur met genoegen, dat verscheidene ingezetenen bloemen aan hun ramen of boven hun winkelpuien aanbrachten.

Adhaesie werd betuigd aan een adres van „Heemschut" aan den raad van Middelburg tot wijziging der bouwverordening in dier voege, dat het verbod van het herstel der karakteristieke uitstekken slechts zou worden toepasselijk verklaard op enkele nauwe straten. Hoewel het Bestuur zich niet vleide met de hoop, dat het verzoek zou worden ingewilligd, meende het toch goed te doen, waar Middelburg opzettelijk een gedeelte van zijn schilderachtigheid wordt ontnomen, een woord van protest te doen hooren.

Door het Bestuur werden in verscheidene gemeenten correspondenten benoemd, die kennis zullen geven van voorgenomen ontsieringen.

Aan den Directeur der Gasfabriek te Middelburg werd verzocht te willen bevorderen, dat nieuwe gasbuizen zoo ver mogelijk van boomenrijen zouden worden gelegd.

„Nehalennia" trad toe tot de „Conferentie over het bouwkunstig element bij de bescherming der schoonheid van Nederland", in December 1911 te Amsterdam gehouden.

Wat betreft de instandhouding der schoone Walchersche kleederdracht, werd besloten binnen kort een geïllustreerde brochure over dit onderwerp het licht te laten zien.

Door de welwillende bemoeiingen van den Vice-voorzitter der Vereeniging, Mr. H. F. Lantsheer, werden de stationnetjes van den tramweg Middelburg-Domburg, die te voren minder smakelijk bruin geverfd waren, geschilderd in de frissche Walchersche kleuren: groen en wit.

Het Bestuurslid, de heer C. Doets, Directeur der Ambachtsschool te Middelburg, werd door de vriendelijkheid van Mej. E. D. van den Broecke te Oostkapelle in de gelegenheid gesteld een woning te doen verrijzen, die in menig opzicht als voorbeeld kan dienen aan de Walchersche dorpstimmerlieden. (Kruisramen, roode pannen, zonder overtollige „versierselen" enz.) Door omstandigheden moest deze woning met den zijgevel naar den straatweg worden geplaatst.

Het Bestuur constateerde met genoegen, dat het ledental stijgende is. Het bedraagt thans 137.

Ter opwekking van de belangstelling voor natuur- en stedenschoon meende het Bestuur goed te doen, eenige voordrachten met lichtbeelden te doen houden.

De heer A. W. Weissman, Secretaris van den Bond „Heemschut", hiertoe aangezocht, verleende belangeloos zijn medewerking en hield te Middelburg (26 November 1911) een rede over „De schoonheid van Nederland, hoe deze bedreigd wordt en hoe zij gered kan worden".

De heer J. Koel, hoofdopzichter bij de Nederl. Heide-Maatschappij, hield te Vlissingen in de De Ruijterschool — belangeloos hiertoe afgestaan — een voordracht over het onderwerp: „Boomen en Bosschen op Walcheren", waarbij hij gelegenheid vond de wenschelijkheid te betoogen van het bebosschen der Walchersche duinen. Al dan niet naar aanleiding hiervan besloot het Polderbestuur van Walcheren eenige weken later tot het aanleggen eener proefbeplanting in de duinen bij het pompstation der Vlissingsche waterleiding.

De ondergeteekende trad op te Veere voor de Vereeniging „Nut en Genoegen", met een lezing over het onderwerp: „Oude en nieuwe bouwkunst, houtcultuur en landschapbescherming" (een en ander in verband met het in Veere nog aanwezige) en schreef in verschillende op Walcheren verschijnende bladen artikels, verband houdende met natuur- en stadsschoon. („Het oude Beursgebouw te Vlissingen", „Arbeiderswoningen", „Vogelbescherming en Natuurschoon", enz.)

Hierbij ten slotte een woord van hartelijken dank aan de pers, die door hare gewaardeerde medewerking ongetwijfeld zeer veel zal kunnen bijdragen tot den triomph der Heemschut-actie.

De Secretaris van „Nehalennia",

B. VON BRUCKEN FOCK.

Middelburg, Mei 1912.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 34. Kroniek XXXIX, door J. Gratama. De vergrooting van den Uitbouw-Drucker aan het Rijksmuseum, met afbeeldingen.

Het ontwerp Algemeene Administratieve Voorschriften en de aansprakelijkheid van den architect, door Mr. K. J. van Nieukerken (vervolg).

Verwarming met water onder druk, door F. H. Unger w. i., met afbeeldingen.

ARCHITECTURA No. 34. Mededeelingen betreffende het Genootschap.

Ludwig Hoffmann.

Ingezonden. Asphaltpapier onder leibedekking, door C. Visser.

Het West-Friesch Museum te Hoorn.

Moet het Rijksmuseum vergroot?

De 3de Ambachtsschool.

De Dam.

DE BOUWWERELD No. 34. Herinneringen aan het Heemschut-congres II, door A. W. Weissman, met afbeeldingen.

Mijn één-familiehuis, door H. Kasparch.

Fabrieksgebouw der N. V. «Puralimento» Hygiënische fabriek van levensmiddelen, arch. Harry Elte, met afbeeldingen.

DE INGENIEUR No 34. De Kromhout-Motorenfabriek te Amsterdam. Inleiding tot een bezoek aan die fabriek door de vergadering der Afdeeling voor Werktuig- en Scheepsbouw op 27 Maart 1912, door J. Goedkoop.

Over gloeikopmotoren en hun fabricage. Voordracht gehouden in de Vergadering der Afdeeling voor Werktuig- en Scheepsbouw op 27 Maart 1912, door J. E. du Celliée Muller w. i. met afbeeldingen.

De Studie aan de Technische Hoogeschool te Delft, door Prof. C. L. van der Bilt, c. i.

Bijdragen tot de theorie der tariefvorming, door J. A. Schouten c. i. met afbeeldingen.

TECHNISCH WEEKBLAD (B. v. T.) No 34.

Vakgroepen. — Buitengewoone algemeene vergadering. — Verslagen van vergaderingen. — Uit de Vakgroepen. — Ingezonden. — De hulppolen bij gelijkstroommotoren en dynamo's. — Gemengd. — Boekbespreking.

DE AANNEMER No 34. Schadeloosstelling en Schadevergoeding II (Slot).

Uit de Afdeelingen.

DE NEDERLANDSCHE KLEI-INDUSTRIE No 8. De draaioven voor het branden van kalk. — Het bouwvak en de aanverwante nijverheid in 1911. — Een afsnijtafel zonder wagen.

HET HUIS, OUD & NIEUW No 8. De Augustus-aflevering van dit tijdschrift bevat het vijfde stuk van F. A. Hoefer's artikel Oud- Zwolle, handelend over de Oude Zwolsche gilden en verlucht met afbeeldingen van de bekende balkdragers uit de Trouwzaal van het Raadhuis.

De heer J. C. Kerkmeijer geeft vervolgens eenige belangrijke mededeelingen over het West-Friesch Museum te Hoorn, het voormalige „Staaten Huijs", dat thans geheel gerestaureerd is. Fraaie afbeeldingen vergezellen den tekst.

Ten slotte vinden wij een korte mededeeling van den heer J. G. Sinia met een afbeelding naar een teekening van den Schrijver, over het klooster St. Catharinadal bij Oosterhout. De Proosdij van dit klooster is een interessant overblijfsel van bouwkunst uit de zestiende eeuw.

De rubriek „Toelichting bij de platen" heeft een paar moderne bouwwerken te Weltevreden tot onderwerp.

MODERNE BAUFORMEN No 1. Het Augustusnummer van Julius Hoffmann's uitgave opent met een beschrijving van het Collegegebouw der Universiteit te Freiburg i. B., een werk van Prof. Hermann Billing, een der verdienstelijkste moderne bouwmeesters van Duitschland. Bleek reeds in de Kunsthalle te Mannheim, dat men hier met een buitengewoon talent te doen had, met het Raadhuis te Kiel heeft Billing zijn naam gevestigd, terwijl het universiteitsgebouw daarvan een waardige tegenhanger vormt.

Voor laatstgenoemd gebouw waren vroeger reeds door Prof. Ratzel plattegronden ontworpen. Na diens dood in 1907 werd Billing met het verder uitwerken der plannen belast en dit gaf aanleiding tot een zoodanige omwerking, dat het thans uitgevoerde werk wel geheel als een schepping van Billing moet worden aangemerkt.

De overige inhoud van deze aflevering, hoofdzakelijk meubelkunst bevattend, is van minder beteekenis. Alleen trekken nog eenige afbeeldingen de aandacht van het Kurgartenhotel te Friedrichshafen aan den Bodensee en wel voornamelijk, omdat daarbij als ontwerpers vermeld zijn Eisenlohr & Weigle, een oudere architectenfirma, die men in de Moderne Bauformen nu juist niet zou zoeken. Blijkbaar is die firma echter met haar tijd medegegaan door zich van de medewerking van jongere krachten te verzekeren; als medewerker aan dezen hotelbouw vinden wij O. Pfennig te Stuttgart vermeld.

DEUTSCHE KUNST UND DEKORATION No. 11. Aan de 24ste tentoonstelling der Berliner Secession is het hoofdartikel gewijd in het Augustusnummer van Alexander Koch's maandschrift. Als toongevende instelling heeft de Secession voor de Duitsche kunst en zelfs voor Berlijn hare beteekenis verloren en nieuwe gerichtspunten opent deze tentoonstelling dan ook niet.

Lezenswaardig is het daarop volgend stukje van W. Michel over de crisis in de Fransche kunstnijverheid, waarin er o. a. op gewezen wordt, hoezeer Parijs nog steeds zijn invloed blijft uitoefenen, een invloed die in stede van gunstig te werken, een gezonde ontwikkeling in moderne richting belemmert.

Eenige werken van Prof. Artur Volkmann te Frankfurt doen ons dezen beeldhouwer-schilder kennen als een kunstenaar van sterk academische richting, een richting, die in den tegenwoordigen tijd weinig aanhangers telt. Daarom kan het wellicht toch juist nuttig zijn, dat er nog kunstenaars zijn, die haar, zooals hier blijkbaar het geval is, met grooten ernst volgen.

Afbeeldingen van voorwerpen van Beijersche kunstnijverheid vullen het overig gedeelte van deze aflevering, waarin ditmaal de bouwkunst niet is vertegenwoordigd.

DEUTSCHE BAUZEITUNG No. 67. Die Hamburger Hochbahn (vervolg), met afbeeldingen en losse plaat. — Der Wettbewerb zur Erlangung eines Bebauungsplanes der Stadt Düsseldorf (vervolg).

Das Kochen mit Gas und mit Elektrizität im Haushalt.

No. 68. Der Wettbewerb zur Erlangung eines Bebauungsplanes der Stadt Düsseldorf (vervolg).

Mitteilungen über Zement, Beton- und Eisenbetonbau: Die Wandelhalle auf der Insel Borkum. — Eisenbeton-umschnürte Steinzeugröhren grosser Lichtweite als Ersatz für Kanäle aus Stampfbeton oder Mauerwerk (Slot).

Losse plaat: Eckhaus in Hildesheim.

DE TECHNISCHE VRAAGBAAK, door J. E. de Meyier Jr. c. i. uitgave van Æ. E. Kluwer te Deventer.

Een geduldwerk, waarbij veel overleg en veel practische kennis vereischt worden is ongetwijfeld de samenstelling van een boek van 730 bladzijden kleinen druk, gelijk hier voor ons ligt en waarin de schrijver er naar gestreefd heeft, zooveel mogelijk alle gegevens te verzamelen, die dienstig kunnen zijn voor ieder, die zich op het veelzijdige gebied der techniek en voornamelijk ook dat van het bouwvak beweegt.

In de buitenlandsche technische litteratuur, met name de Duitsche, kent men verscheidene voorbeelden van een dergelijk streven naar alzijdigheid. Of dit nu werkelijk navolging verdient zal eigenlijk in de practijk eerst moeten blijken. Wil men van een vraagbaak als deze een volledig compendium maken van de resultaten der geheele technische wetenschap, dan wordt de omvang alras te groot en bij de beperking, waartoe men dan genoodzaakt is lijdt de volledigheid of worden de opgaven zoo beknopt, dat men er in sommige gevallen niet genoeg aan heeft. Waar dit gevaar bestaat, doet men beter, de opgaven achterwege te laten en zich te bepalen tot verwijzing naar speciale handleidingen, zooals die over een groot aantal technische onderwerpen bestaan.

In het hoofdstuk »Projecteeren van gebouwen« bijvoorbeeld, worden in een twintigtal bladzijden behandeld: Woonhuizen, Scholen, Ziekenhuizen, Badinrichtingen en Slachthuizen. Waarom andere categorieën van gebouwen worden voorbijgegaan, blijkt niet, maar het ligt voor de hand, dat het hier gegevene uit de aard der zaak slechts van zeer weinig beteekenis kon zijn.

HINSE & VAN ELLINKHUIZEN. Uitvoering van werken in Gewapend en Ongewapend Beton
Nassaukade 504. Telef. 1258. Vooril. Ontwerpen en Begrootingen gratis. AMSTERDAM.

Veel liever hadden wij hier bijvoorbeeld een beknopte handleiding aangetroffen over het maken van bestekken en bestekteekeningen, een onderwerp waarover in onze litteratuur niet veel bestaat en een zaak, waarvan een meer systematische behandeling dan de gebruikelijke zeker niet ongewenscht kan worden geacht.

Wij hielden deze opmerkingen niet voor ons, omdat de schrijver zelf zich daarvoor aanbevolen houdt en zouden er misschien nog meer kunnen maken, maar het is geenszins onze bedoeling een werk, dat in vele opzichten waardeering verdient, in details aan een afbrekende critiek te onderwerpen. Er is geen enkele reden, om niet schrijver en uitgever goed succes op hun arbeid toe te wenschen; de levensvatbaarheid van een uitgave als deze kan echter eerst aan het licht komen, wanneer zulk een vraagbaak eenige jaren in gebruik geweest is; de practijk is de meest betrouwbare criticus en de practijk zal in dit geval de leemten en de overtolligheden binnen weinige jaren aan het licht brengen. In een volgenden druk kunnen die dan aangevuld of weggelaten worden en het boek daardoor in waarde winnen. Eigenlijk moest, gelijk in het buitenland geschiedt, zulk een vraagbaak jaarlijks herzien worden; in ons kleine land maakt het kleine debiet dit echter met een vrij kostbare uitgaaf als deze onmogelijk.

HANDLEIDING voor de berekening en uitvoering van eenvoudige GEWAPEND BETONCONSTRUCTIES met toepassing der Gewapend-Beton-Voorschriften van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs, door B. A. Verheij. Civiel-Ingenieur. Uitgave L. J. Veen, Amsterdam.

De uitvoerige titel, die wij hierboven afschrijven, duidt voldoende aan wat hier gegeven wordt, maar doet nog niet zien, wat bij inzage van het boek dadelijk opvalt namelijk, dat men hier met een handleiding te doen heeft, bestemd om te dienen in de dagelijksche practijk van den bouwkundige.

Na een beknopt overzicht van den aard en de eigenschappen van het gewapend beton in de eerste afdeeling, volgt in de tweede een eenvoudige en duidelijke uiteenzetting van de berekening der spanningen en een ontwikkeling van de noodige formules, waaraan nog een aantal voorbeelden van berekening is toegevoegd. In de derde afdeeling wordt de uitvoering behandeld en nader de constructie besproken van Fundeeringen, Kelders, Vloeren, Trappen en Fabriek- en Pakhuisvloer en met hun ondersteuningen, waarbij ook telkens nog de berekening van een en ander wordt besproken. Ten slotte worden nog enkele bladzijden gewijd aan de begrooting van betonconstructies en hetgeen men daarbij in acht moet nemen.

Buitengewone constructies als gewelven, koepels enz. worden niet behandeld. Blijkbaar heeft de schrijver zich met opzet bepaald tot die, welke in den gewonen bouw meer en meer voorkomen en wij gelooven, dat daardoor deze handleiding in waarde en bruikbaarheid heeft gewonnen. Immers de bouwkundige vindt hier alles wat hij in gewone gevallen noodig kan hebben; in de buitengewone toch zal men niet aarzelen de hulp van den ingenieur in te roepen.

Wat hier gegeven wordt dient ieder bouwkundige zich eigen te maken, want al belasten de fabrikanten van gewapend beton zich ook gaarne met de geheele constructie, de berekening inclusief, en al zijn vele Nederlandsche firma's in deze volkomen betrouwbaar, de bouwkundige, die zich wel bewust is van zijn verantwoordelijkheid zal gaarne in staat zijn, zich een eigen oordeel te vormen over de deugdelijkheid der constructie en de berekeningen zooveel mogelijk te controleeren.

Hij behoeft daarvoor zelf geen volleerd gewapend-beton-ingenieur te zijn, maar zal reeds een heel eind komen met hetgeen uit deze handleiding te putten is. Wij twijfelen dan ook geenszins aan het succes dezer uitgave. De prijs van het boek dien wij er niet op vermeld vonden zal waarschijnlijk geen bezwaar opleveren tegen een ruime verspreiding.

Gemengd Nieuws.

Toren te Beverwijk.

Verleden week is tengevolge van het inslaan van den bliksem de toren van de groote Kerk te Beverwijk in brand geraakt en vernield. Aan blusschen viel niet te denken, daar geen voldoende water in de nabijheid was, om het vuur in de hoogte te bestrijden. Omstreeks anderhalf uur na het ongeval stortte de spits met veel geraas naar beneden en kwam in het inwendige der kerk terecht. De kerk zelf trachtte men te behouden en leed, voor zoover bekend, slechts waterschade. De torenklok, die in het benedengedeelte van den toren is aangebracht, is om over halfacht blijven stilstaan. Zij sloeg nog halfacht. De toren is het eigendom van de gemeente en de kerk van de Hervormde gemeente. De toren is 62 M. hoog en is opgebouwd in gothischen stijl. De klok dateert van 1733, heeft een middellijn van 1 M. 9 c.M. en vertoont een randschrift: „Nicolai Nicolaüs Muller, anno 1733", benevens een versje van den vervaardiger.

De toren is voor ƒ 35.000 verzekerd. Het orgel, dat vlak onder den toren staat, werd nogal beschadigd.

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Trottoir-, Terrazzo- en Graniettegels, Trottoirbanden, Kunstgraniet, Drijfsteen, Tennisbanen, enz.

R. TIMMAN. Stoom-Timmerfabriek „DE ATLAS".
— Prijsopgaven worden op aanvraag verstrekt. —
HOUTHAVEN, AMSTERDAM. — Tel. 3905.

WATERBRONNEN, ONTIJZEREN HARDEN
N.V. DIEPBOOR Mij. „VULKAAN", v/h. J. DE BOER & Co., LEEUWARDEN

G. J. A. TRESTORFF, voorheen G. VAN HEERDE.
AMSTERDAM. — Opgericht 1830. — Telefoon 1551.
Brandkasten, Kluisdeuren, Safe-Deposits, etc.

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN. WAAL- EN RIJNVORM.

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uwe CENTRALE VERWARMING.

H. J. WESSELS, Amsterdam.
Heerengracht 109-111. — Telef. 1037. — P.O. Box 381.
Handel in Binnen- en Buitenlandsche fijne Houtsoorten.

DE REPRODUCTIE COMPAGNIE
CLICHÉ'S
Rotterdam

Staaldraadwarenfabriek „AMSTERDAM"
Brouwersgracht 136 te AMSTERDAM
Tel. Interc 478.
Draadvlechterij.
Fabriek van Hek- en IJzerwerken.

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

PAPIERSTUC voor PLAFOND- en WANDVERSIERING in alle stijlen en volgens teekening.
Vraagt gratis Brochure en Prospectus aan de Opgericht 1890. - Tel. Int. 3613.
EERSTE NEDERLANDSCHE PAPIERSTUCFABRIEK
VOORHEEN BENNEWITZ & CO. - AMSTERDAM.

47STE JAARGANG. ZATERDAG 7 SEPTEMBER 1912. No 36

DE OPMERKER.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor de Redactie: Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.
Adres voor de Administratie: Regentesselaan 65, 's-Gravenhage.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . ƒ 5.—
Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot ƒ 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België . . . . . » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50
(Uitsluitend bij vooruitbetaling)

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . ƒ 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS bezorgd zijn: Regentesselaan 65. 's-Gravenhage.

Brieven van Piet van Diever.

XX.

Amice Redacteur!

Ik heb mij op mijn zomeruitstapje ditmaal niet ver van huis gewaagd, maar dat de winter dit jaar zoo plotseling zou invallen, daarop had ik toch niet gerekend en het is mij daardoor slecht vergaan. Ik heb mijn mooie plannetje niet eens geheel ten uitvoer gebracht en de indruk, die ik nu van den Eifel heb gekregen is deze, dat het er met boos weer al niet veel aangenamer is, dan op de Drentsche heide. Ik had zulke mooie herinneringen uit die streek zoo uitnemend geschikt voor een voettocht, zooals ik er jaren geleden eens gemaakt heb en ik wilde dien tocht nu met kleine variaties nog eens herhalen. Ik ben naar Düsseldorf gespoord, waar, zooals gij weet, een stedententoonstelling is, ik heb een dag in Keulen doorgebracht, ben vandaar met een trammetje naar Bonn gegaan en in den namiddag op de boot gestapt, om mij naar Andernach te laten varen. Vandaar wilde ik dan door den Eifel naar Trier en door de Luxemburgsche landen terug naar Luik en vandaar naar huis. Tot Andernach ging het nog, ik heb het zelfs nog tot de Laacher See gebracht. Voor een regenbuitje ben ik niet bang, zelfs niet voor een regendag, als het er bij een blijft, zooals ik dat dikwijls ondervonden heb. Maar zelfs de poëtische omgeving van de Laacher abdij verliest hare bekoorlijkheid, als het meerdere dagen aanhoudend stortregent en alleen nu en dan een donderslag wat afwisseling geeft, evenwel zonder dat het zwerk er door gezuiverd wordt.

De trouwe bezoekers van de mooie abdijkerk, moeten mij wel voor een bijzonder vroom vreemdeling hebben aangezien, of voor een boeteling, want ik heb uren in die kerk doorgebracht. Ik zat er 's morgens vroeg en in den laten namiddag zat ik er nog of weder of ik was in het voorportaal te vinden, waar ik maar wat ging zitten schetsen, wat al honderde malen door anderen geschetst was. Men zat er ten minste betrekkelijk droog en als het te kil werd, dan maar naar het hotel terug, dat is maar een honderd pas afstand. Maar den derden dag, toen ik het nog gewaagd heb den Kruffter Ofen, een van de uitgebrande Eifelkraters, te bestijgen, werd het mij te bar en ik besloot den strijd tegen de elementen op te geven. Met een tentwagentje, dat niet aan zeer hooge eischen van waterdichtheid voldeed, liet ik mij naar het station Krufft brengen, om vandaar met de snelste verbinding de reis huistoe aan te nemen. Onder zulke omstandigheden keert men zelfs met een geval van voldoening den rug toe aan het paradijs. Ik was blijde het anders zoo bekoorlijke landschap te zien verdwijnen en achter mij te laten toen de trein Keulen naderde. Een zekere onverschilligheid had zich van mij meester gemaakt. Te mopperen of te grommen is in zulke gevallen mijn gewoonte niet, de onverschilligheid brengt mij eerder in een philosophische stemming en per slot trekt men dan de conclusie, dat het wel eens goed is, om ook eens met hondenweer te reizen in streken, die men niet anders kent dan in een zonnig licht.

Zwitserland is eenig mooi, maar als men er in den winter komt, wanneer dichte nevels beletten verder dan tien Meters van je af te zien, is er heel weinig moois aan. Zooals het met de natuur is, is het met de kunst ook. Een aanhoudende motregen vertroebelt ook onze kunstindrukken, menig monument houdt het niet uit tegen een grauwe mist, menig interieur niet tegen natte voeten, wanneer men daarmede binnentreedt, gesteld dan dat men zijn parapluie aan den ingang heeft afgegeven. Gij zult zeggen, ik maak van de waardeering van een kunstwerk een **quaestie van appreciatie**, ik stel haar geheel afhankelijk van de stemming van den beschouwer, van het weer, van den stand van den barometer en dergelijke omstandigheden; en ge hebt eenigszins gelijk, ik doe dat ook, maar ik vraag, doe ik het ten onrechte?

Ik geloof het haast niet, wanneer ik naga, welke maatstaf tegenwoordig bij de beoordeeling en waardeering van kunstwerken gebruikt wordt. Van zakelijke critiek is daarbij gewoonlijk geen sprake meer, men moet maar gelooven, wat er alzoo gezegd en geschreven wordt, omdat deze of gene het zegt, maar daar de eensgezindheid nogal te wenschen overlaat, blijft de moeilijkheid bestaan, wie men nueigenlijk gelooven moet van de vele sprekers en schrijvers, die hun stem laten hooren of hun pen laten krassen, over aangelegenheden die de kunst raken. Ja, wel beschouwd doet tegenwoordig iedereen mee in het groote concert. Het jonger geslacht heeft natuurlijk het hoogste woord, daar erger ik mij volstrekt niet aan, dat is een gevolg van den overmoed der jeugd, die wij allen hebben gekend, maar zelfs de in de kunst vergrijsde meesters laten van hun hoog voetstuk hun stem nog hooren en, vreemd genoeg, juist zij praten hun mond voorbij en bemerken dan met schrik, dat zij al te openhartig hun meening hebben gezegd.

En bleven de kunstquaesties nu nog binnen de kunstkringen, dan zou het nog niet zooveel kwaad kunnen, maar de Heemschut- en andere bewegingen hebben tengevolge, dat iedereen de heilige vonk van het kunstgevoel in de diepste diepte zijns gemoeds voelt ontgloeien en werkelijk ik moet bekennen, dat ik mij niet in staat acht van dit verschijnsel de gevolgen te overzien. Het meest in het oog vallend gevolg van de groote belangstelling in de ideale dingen is wel de op bedenkelijke wijze toenemende adressenregen, die men telkens ziet losbreken, wanneer een quaestie van kunst, inzonderheid van bouwkunst aan de orde komt. In korten tijd schijnt men zich in allerlei kringen een buitengemeene vaardigheid te hebben eigengemaakt in het opstellen van adressen. Het lijkt wel machinaal te gaan, trouwens het moet ook niet zoo bijster moeilijk zijn, om tusschen den gebruikelijken aanspraak aan een of andere autoriteit en de woordjes „hetwelk doende" een aantal gemeenplaatsen aan elkander te rijgen. Men heeft er immers genoeg bij de hand, zoodat men ook voor een adres van tegenovergestelde strekking geen oogenblik verlegen behoeft te zitten.

Ik heb mij al dikwijls voorgenomen, die dingen niet meer te lezen, maar onwillekeurig, als men in een zaak eenig belang stelt, leest men ze toch zij het ook vluchtig en men neemt toch iets in zich op van de waarheden als kocien, die tegenover elkander worden uitgewisseld, en toch per slot kan men er geen touw aan vast maken en met Faust uitroepen: „und bin so klug als wie zuvor!"

Zoo is het mij al herhaaldelijk gegaan, ik kan er niet uit wijs worden, wat de menschen eigenlijk willen, ik begrijp niet wat men wil met de Paleizenquaestie, ik begrijp niet wat er van de Damquaestie moet worden, noch van die over den Drucker-uitbouw. Ik dacht dat men in Den Haag nu kalm een schouwburg zou laten bouwen door Fellner & Helmer op de oude plaats, maar toen ik er laatst nog eens geweest ben heb ik gezien, dat er nog niet met afbreken begonnen is, en wat ik nu dezer dagen weer in de couranten las over een nieuw plan heeft mij weer geheel en al in de war gebracht.

De Prijsvragenquaestie wordt mij ook al hoe langer hoe duisterder. Na hetgeen de Permanente Prijsvraag-Commissie onlangs van verschillende zijden te slikken heeft gekregen, had ik verwacht, dat dit College al lang aan de constitueerende vereenigingen een kaartje P. P. C. zou hebben gezonden, maar zij schijnt nog te bestaan en zal bij de eerstvolgende gelegenheid wel weder gereed staan, om roet in het eten te gooien.

Dit verwijt is niet van mij, ik draag die Commissie geen kwaad hart toe en meen, dat zij een nuttige roeping te vervullen heeft. Het is misschien waar, dat zij in de Stadion-prijsvraag-aangelegenheid niet veel tact heeft aan den dag gelegd, maar het verbaast mij niet zoo erg, dat zij bij de Babylonische spraakverwarring in de kunstwereld, de kluts eens kwijt raakte. Zij wandelt niet op rozen. Nu weder hebben de collega's, die uitgenoodigd zijn, om ontwerpen te maken voor het Koloniaal Instituut, haar beleefd te kennen gegeven, dat zij zich niet behoeft te bemoeien met zaken, die haar niet aangaan; nu stelt zij aan de besturen der constitueerende vereenigingen voor, dat deze nog een onnoozele vraag tot de weerspannige collega's zullen richten. Dit voorstel lijkt mij ook geen bewijs van tact. Jan Stuyt is er dan ook tegen, daar hij het niet wenschelijk achtte in het belang van de prijsvragen in het algemeen een al te consequente actie te voeren.

Op mijn eer, hij heeft gelijk, als men al te consequent is blijkt ook al, in ons vrijgevochten land, regeeren niet mogelijk en er zal nu toch wel niet veel meer behoeven te gebeuren of de kaartjes P. P. C. worden verzonden. Mij dunkt zij zullen nu wel gereed liggen.

Maar ik kan mij vergissen, er is op de dingen, die men in de bouwkunstwereld ziet al even weinig staat te maken als op het weer. Laat ons dus hopen, dat in beide wat opklaring komt en de hemel eens een tijdlang van dreigende wolken bevrijd blijft. Dan komen wij wellicht weder wat tot ons zelf en laten de zaken zich wat vroolijker aanzien, dan thans het geval is. Het is beter, dat ik nu maar eindig, want met pessimistische beschouwingen zijt gij niet gediend en ik gevoel, dat ik daarin vervallen zou, als ik nu nog verder schreef, dus tot een volgende gelegenheid.

Als steeds
t. a. v.
PIET VAN DIEVER.

31 Augustus 1912.

Xe Internationaal Woning-Congres.

's-Gravenhage, September 1913.

Den 8en September en volgende dagen zal, krachtens uitnoodiging daartoe gedaan door de Nederlandsche Regeering en door het Gemeentebestuur van 's-Gravenhage, het Internationaal Woning-congres voor de eerste maal in Nederland bijeenkomen en wel in de gemeente 's-Gravenhage.

Het Nederlandsch comité, dat, in samenwerking met het te Brussel gevestigde bestendige comité der Internationale Woningcongressen, de voorbereiding van dit congres heeft ter hand genomen, kan in de eerste plaats met groote erkentelijkheid vermelden, dat Z. K. H. Prins Hendrik der Nederlanden zich wel bereid heeft willen verklaren het

beschermheerschap van het comité en van het congres te aanvaarden.

Het comité maakt verder dankbaar gewag van de samenstelling van het Eere-comité en is erkentelijk voor de bereidwilligheid, waarmede de uitnoodiging om daartoe toe te treden is aangenomen.

Aan dit Internationaal Woningcongres zijn negen andere voorafgegaan en wel: in 1889 te Parijs, in 1894 te Antwerpen, in 1895 te Bordeaux, in 1897 te Brussel, in 1900 te Parijs, in 1902 te Düsseldorf, in 1905 te Luik, in 1907 te Londen en in 1910 te Weenen. In steeds klimmende mate zijn de Internationale Woningcongressen, waarheen door vele regeeringen officieele vertegenwoordigers worden afgevaardigd, een vereenigingspunt geworden van hen die, als regeeringspersonen, leden van vertegenwoordigende lichamen, deskundigen op verschillend gebied of belangstellenden, kennis wenschen te nemen van de wijze waarop zich buiten hun eigen land de woningtoestanden hebben ontwikkeld, de middelen tot verbetering der volkshuisvesting, die aldaar door overheid en particulieren zijn aangewend en de resultaten die daarmede bereikt zijn.

Het congres zal trachten werkzaam te zijn ter verbreiding van de kennis omtrent het woningvraagstuk op tweeërlei wijze en wel vooreerst door de behandeling van een aantal punten ter vergadering en vervolgens door plaatselijk kennis te nemen van hetgeen in Nederland in het belang der volkshuisvesting is geschied.

De punten, die ditmaal zullen worden behandeld, zijn:
I. Verbetering van woningtoestanden op het platte land;
II. Verbetering en opruiming van ongezonde woningen;
III. Overbevolking van woningen;
IV. Wettelijke regeling der stadsuitbreiding.

De debatten hierover worden voorbereid door rapporten uit de verschillende landen, uit te brengen door hen, die voor elk der afzonderlijke punten bij uitstek deskundig zijn. De rapporten zullen, naar gehoopt mag worden, evenals die welke voor vroegere congressen zijn uitgebracht, blijvende waarde bezitten als bijdragen tot de kennis van wetgeving en praktijk in de onderscheidene landen.

Het bezoek aan de plaatsen, die voor de belangstellenden in het woningvraagstuk van beteekenis zijn, zal zooveel mogelijk zoo worden ingericht, dat de buitenlandsche congresleden op hun tochten tevens een denkbeeld verkrijgen van de schoonheid die Nederland in stad en land aanbiedt.

Het behoeft nauwelijks gezegd te worden, dat, ook bij het betrachten der grootste zuinigheid, de uitgaven, die het congres zal medebrengen, niet onbelangrijk zullen zijn. Het comité heeft te zorgen voor het drukken van rapporten en verslag (bij het vorige congres waren dit twee boekdeelen van te zamen bijna 1500 bladzijden) van programma's, circulaires, enz. Een Nederland waardige ontvangst moet aan de vertegenwoordigers der onderscheidene regeeringen en aan de overige bezoekers worden bereid. De kosten aan een en ander verbonden, zullen, vermeerderd met tal van bijkomstige uitgaven, naar zich laat voorzien, een bedrag bereiken, aanmerkelijk hooger dan hetgeen verkregen zal worden uit de subsidies, die, zooals het comtié met dankbaarheid constateert, van officieele zijde in uitzicht zijn gesteld, en uit de contributies der congresleden. Daarom heeft het comité zich reeds tot eenige belangstellenden gewend met het verzoek om eene bijdrage ter dekking van het geraamde tekort te willen beschikbaar stellen en het verheugt zich te kunnen mededeelen, dat bereids enkele giften zijn toegezegd, waaronder één van f 1000, drie elk van f 250 en één van f 100. Verdere versterking der inkomsten blijft echter dringend geboden, en daarom spreekt het comité de hoop uit, dat nog velen bereid mogen worden bevonden om finantieelen steun te verleenen en zoodoende het welslagen van het congres te helpen verzekeren.

Voorzitter van het voorbereidend Comité is de heer Mr. D. Fock, Oud-Minister van Koloniën. Algemeen Secretaris is de heer Mr. H. J. Nieboer, Den Haag, van den Eyndestraat 2, die bereid is aan belangstellenden nadere inlichtingen te verstrekken.

Aan de Gemeentebegrooting van Amsterdam ontleenen wij het navolgende:

Voorgesteld wordt aan het Comité ter voorbereiding van het in 1913 te 's-Gravenhage te houden Tiende Internationale Woningcongres f 1000.— subsidie te geven.

Het te Weenen genomen besluit om het Tiende Internationale Woningcongres hier te lande te houden, moet mede worden toegeschreven aan het feit, dat de directeur van het gemeentelijk bouw- en woningtoezicht, die het te Weenen gehouden congres heeft bijgewoond, door B. en W. gemachtigd werd de verklaring af te leggen, dat door hen het houden van het Xe Internationale Woningcongres in Nederland en een bezoek van de deelnemers aan het congres aan Amsterdam op prijs zoude worden gesteld. De subsidie is echter nog meer gerechtvaardigd, wijl de meeste der op het congres te behandelen onderwerpen, welke vermeld zijn in het „Programme des questions", voor Amsterdam op dit oogenblik van groot belang zijn.

Voorts wordt voorgesteld aan den Amsterdamschen Woningraad, voor het, door deze instelling ter gelegenheid van het Woningcongres, uit te geven geschrift, waarin vermeld zal worden wat door de gemeente en particulieren ten behoeve van de verbetering der volkshuisvesting te Amsterdam is verricht of wordt voorbereid, f 1500.— subsidie toe te kennen.

Op het programma van het Xe Internationale Woningcongres komt voor een bezoek van de deelnemers van het congres aan Amsterdam ter bezichtiging van woningen van verschillend type. Het zal ongetwijfeld doelmatig zijn — zooals de ervaring elders heeft geleerd — om den deelnemers een samenvattend geschrift in een of meer talen aan te bieden, waarin vermeld staat wat te Amsterdam door de gemeente en particulieren is verricht ten behoeve van de verbetering der volkshuisvesting. Maar niet alleen voor de deelnemers aan het congres, ook voor ieder die in het belangrijke vraagstuk der volkshuisvesting belang stelt, zal het geschrift waarde hebben.

De vernieling der Duinen.

Onder het onrustbarend opschrift „Gevaarlijke roofbouw" vestigde dezer dagen de „Haagsche Courant" de aandacht op het roekeloos vernielen van de natuurlijke zeewering aan Hollands kusten, waarin een gevaar schuilt voor 's lands veiligheid en dat nagenoeg uitsluitend geschiedt uit winstbejag door enkelen, ten koste van het algemeen belang.

Naar de „H. Ct." mededeelt werd onlangs in enkele bladen de aandacht gevraagd voor deze aangelegenheid.

Dit schijnt wel onze opmerkzaamheid te zijn ontgaan, maar nu wij hier een zeer lezenswaardig hoofdartikel vinden, waarin de zaak wat uitvoeriger beschouwd wordt, komt het ons niet alleen nuttig maar ook noodig voor, daaraan meerder bekendheid te geven. De zaak is inderdaad van genoegzaam belang, om er eens over te denken. Men maakt zich tegenwoordig warm over dingen van heel wat minder beteekenis. Wij nemen daarom het pleidooi voor het

behoud van hetgeen nog te behouden is hier onverkort over, er staat werkelijk niets te veel en niets te weinig in, gelijk den aandachtigen lezer uit het hier volgende blijken kan.

* * *

't Is iets dergelijks als het op groote schaal omhakken van de bosschen, waarmede het grootste deel der Aarde eenmaal overdekt was, maar die de beschaving (?) uitroeide, met 't gevolg, dat heele landstreken onbewoonbaar werden door de klimaatverandering.

Maar in ons land is 't nog veel erger. Hier graven we, om luttele guldens gewin, de duinen af, die de natuur in duizenden jaren heeft opgeworpen en waarachter Holland zich langzamerhand kon „ontwoekeren aan de baren", — zooals de dichterlijke uitdrukking luidt, — aanslibben, bezinken en een rijken woonbodem vormen, veilig voor de zee.

Een Hagenaar behoeft nog niet oud te zijn om zich uit zijn jeugd te herinneren dat zijn stad tegen de duinen aan lag. Waar nu het Bronovo-gasthuis staat begon 't al en een geliefkoosde wandeling was 't, van daar te gaan naar de Beeklaan, „de Afzanding" om.

De Afzanding, zoo noemde 't vorige geslacht de stadsgrens van dat heerlijk mooie landschap, dat nu door de nieuwe stad is teruggedrongen tot halfweg Loosduinen en weggegraven tot vlak bij de zee. Daar liggen, aan de overzij van het Ververschingskanaal, nog de schamele overblijfselen van die prachtige natuurdijken, krachtiger en vertrouwbaarder schuts tegen de Noordzee dan de grootste werken van onzen wereldvermaarden Waterstaat: — overblijfselen, waarvan eerlang weer een deel zal worden afgeknaagd om een terrein te nivelleeren voor den eersten Gemeentelijken woningbouw, die zich tot rakelings aan de zeesluizen zal uitstrekken en dan alweer ook op dat punt onze onbetaalbare zeewering, de stad nu nog beschermend tegen watergeweld en westerstormen, zal doen verminderen tot een smalle strook.

Zoo wordt Den Haag snel een open stad aan de zeezijde, — open voor meer te duchten vijanden dan die, waartegen een fort zou moeten worden gebouwd aan de haven.

En wat hier geschiedt, dat gebeurt ook op een aantal andere plaatsen in onze Nederlandsche duinstreek. Alleen de behoefte aan duinwater voor de bevolking der aan de zeezijde gelegen groote steden is nog een rem tegen dat roekeloos bedrijf. Waar de hebzuchtige mensch maar even zijn kans schoon ziet om, ten koste van het algemeen belang, geld te maken uit de meesterwerken der natuur, worden de duinen weggehaald; afgegraven door bouwgrondmaatschappijen, die nu immers 10 en 20 gulden per meter maken van terreinen, welke een halve eeuw geleden nauwelijks per hectare 50 gulden waard waren, — of weggevoerd in eindelooze zandtreinen, waaraan een ondernemer van zandleverantie eenige duizenden verdient om elders grond op te hoogen voor bouwondernemingen.

Mag dat zoo voortgaan?

En denkt er niemand aan de ernstige gevolgen, die dat vernielen van onze natuurlijke zeedijken weldra voor 's lands veiligheid hebben zal?

't Is alsof — hoe ondenkbaar 't schijnen moest — het antwoord op deze laatste vraag ontkennend moet luiden.

Want toen onlangs tot de Regeering de vraag was gericht, of deze niet het oogenblik gekomen acht om haar beschermende hand over 's lands duinen uit te strekken, teneinde te waken voor dat kostbare bezit, vernamen wij uit het antwoord alléén, dat het overdragen van het duinbeheer aan het departement van Landbouw een vraagstuk is, dat beheerscht wordt door de wenschelijkheid, hier en daar, van bebossching van die zandgronden.

Zeker een eveneens belangrijke zaak. Maar onbeduidend toch in verhouding tot de andere, veel grootere belangen, die — om van de aesthetische zijde der zaak nog te zwijgen — al sedert lang moesten geleid hebben tot een wettelijken maatregel, waardoor zeewering en drinkwatergebied verder afdoende beschermd worden tegen vernietiging door bouwspeculanten en zandkoopers.

't Is er mede als met een verwant bedrijf, waartegen eveneens reeds jaren ernstig is gewaarschuwd, maar dat onze Regeering, ter wille van eenige kalkfabrikanten, evenzoo laat begaan: het op groote schaal wegsleepen van de schelpen van onze zeekust.

Overoud is het gezegde, dat iets als droog zand aaneenhangt — d. w. z. hoegenaamd geen samenhang heeft. Iedereen weet dat. En ieder weet ook, of kan althans weten, dat 't de schelpen zijn, door de zee met 't zand tegen de duinstrook opgeworpen, die aan de duinen haar vastheid en weerstandsvermogen geven, omdat die schelpkalk het cement is, waardoor het droge zand vastheid krijgt.

Jaren achtereen is daarom, met name door den heer Oosthoek te Scheveningen, aangedrongen op maatregelen tegen het schelpenvisschen aan de gedeelten van het zeestrand, waar elke storm van eenigszins hevigen aard ontzaglijke massa's duin wegslaat en in de golven doet wegzinken. Maar zelfs een ernstig onderzoek van de bewering, dat dit in hooge mate wordt bevorderd door het weghalen van de schelpen, — indien zulk een onderzoek dan nog noodig ware om die bewering te bevestigen, — bleef achterwege. De aandrang, toch enkel in het algemeen belang uitgeoefend, werd geen aandacht waard gekeurd, naar 't schijnt. Van een ernstige overweging bleek althans nooit. En de schelpkalkbranders gingen voort, bij duizenden hectoliters schelpen te onttrekken aan het duinzand; en de zee ging ongestoord voort, duinen af te knagen, zoodat de mensch kostbare boulevards bouwen moest om het langzaam invreten van de zee te stuiten en te zorgen, dat de reeks gebouwen op den uitersten rand der voormalige duinen niet werd ondermijnd en in de golven verdween.

En zoo vernam men dan nu weer, dat een aannemer van zandlevering voor den tijd van dertig jaren het recht had verkregen, ergens aan de zeekust weer een uitgestrekt duinterrein af te graven en het materiaal dier aldus gesloopte zeewering te vervoeren naar het binnenland, om er spoorwegen mede te bouwen en bouwterreinen in veenstreken mede op te hoogen.

Maar — zal men zeggen — voor 't bouwen van spoorwegen en 't bewoonbaar maken van lage polderterreinen om onze steden is zand onmisbaar. Wat 't zwaarst is moet 't zwaarst wegen. Komt tijd, komt raad: als er drinkwaternood mocht ontstaan, dan zal de wetenschap wel het middel vinden om er zonder duinen aan te komen; en wordt de zeewering gevaarlijk zwak, dan is onze Waterstaat bekwaam genoeg om kunstdijkwerken te maken.

't Is zoo. Terwijl de menschen aan 't uitrekenen waren, dat er nog maar voor 300 of 3000 jaren steenkolen in den schoot der aarde schuilen, was de ingenieurswetenschap al bezig om petroleum bruikbaar te maken voor 't drijven van motoren en aldus de steenkolen, gedeeltelijk althans, te vervangen. Als de nood aan den man komt zullen we dan ook waarschijnlijk wel een bruikbaar middel hebben gevonden om zeewater te destilleeren en op groote schaal voor drinken geschikt te maken; en de Scheveningsche boulevard was wel duur, maar houdt 't tegen de stormvloeden.

Maar een andere vraag is 't toch, of werkelijk de behoefte aan het duinzand voor spoorwegen en bouwterreinen wel 't zwaarst weegt tegenover de toch onmiskenbare gevaren en nadeelen.

Want inderdaad komt dit neer op een kwestie van ... geld. De rekening is hier in cijfers op te maken: wat

komt duurder voor onze samenleving uit, de duinen opgebruiken en dan later kostbare werken maken om ze te vervangen, of ze laten bestaan en het benoodigde zand van elders halen?

Met voordacht spraken we nl. van de dringende behoefte aan duinzand.

Immers 't is aan niemand onbekend, dat er, behalve de duinzoom, nog zand in enormen overvloed in ons land aanwezig is.

Er zijn in Nederland nog 543.000 hectaren woeste grond: in Drente 123-, in Brabant 113-, in Gelderland 96-, in Overijsel 92-duizend hectaren, en verder in de andere provincies kleinere uitgestrektheden. Dat is ongeveer alles zandgrond. Trouwens, de geheele ondergrond van ons land is, in de diepte, zand. Het vaste gesteente, waarop dat zand door de zee en door de gletschers in den ijstijd is afgezet, ligt bijna in heel Nederland op zeer groote diepten; en de uit de rivieren er op bezonken kleilaag en door den plantengroei in overoude tijden gevormde veenlagen zijn betrekkelijk dun. Maar in elk geval: de 543-duizend hectaren zandgrond aan de oppervlakte zijn, zooals wij zeiden, voldoende om duizenden jaren lang materiaal te leveren voor de in verhouding nietige behoefte aan ophoogingsmateriaal.

Dat wij de duinen laten afgraven, in plaats van het zand uit Drente, Gelderland en Brabant te halen, is dan ook eenvoudig een kwestie van geld. 't Is gemakkelijker en goedkooper, duinen af te graven, die op geringen afstand liggen, dan de Geldersche of Drentsche heide, die ver af is.

Ziedaar dan ook het rekenkunstige vraagstuk, dat is op te lossen: wat op den duur goedkooper uitkomt, de roofexploitatie van onze kostelijke zeewering, of het benuttigen van de 543.000 hectaren woeste zandgrond, die ongeveer renteloos ligt, wachtende op een doelmatige exploitatie.

Voor de aannemers van zandlevering is de roofbouw zeker 't voordeeligst.

Maar hun belang mag niet in aanmerking komen, als het algemeen welzijn door hun bedrijf in gevaar raakt.

Daarom schijnt 't ons dringend noodzakelijk te worden, dat de afdeeling Landbouw, die reeds zooveel goeds heeft gedaan voor ons land, ook dit vraagstuk in zeer ernstige studie neme en met eenigen spoed de wetgever dan paal en perk stelle aan de roekelooze vrijheid om de laatste overblijfselen van Hollands duinzoom te vernielen.

Er is niet lang meer te dralen, dunkt ons.

* * *

Na hetgeen wij ter inleiding van het bovenstaande aanvoerden zal men wel niet verwachten, dat wij hieraan nog uitvoerige beschouwingen zullen vastknoopen. Op sommige beweringen van den schrijver is misschien wel iets aan te merken, maar wij behoeven niet te verhelen, dat de strekking van zijn betoog onze volle sympathie heeft. Meermalen hebben wij terloops gewezen op de te verwachten schadelijke gevolgen van een ondoordacht, op groote schaal, afgraven van onze duinen zooals men dat op vele punten van de kust en wel in het bijzonder bij 's-Gravenhage kan waarnemen. Men schijnt daar geen heuveltje zoo groot als een molshoop te dulden en een onuitroeibaren hekel te hebben aan alles, wat zich maar eenige centimeters boven het platte vlak verheft. Bij het lezen van den naam „Duinoord" zou men kunnen denken aan een villapark in de duinen, waar partij getrokken was van het hoog en laag, om iets moois te krijgen, maar niets van dat alles. Duinoord is even vlak als de polderwijken en het effect van eenigszins geaccidenteerd terrein moet men zoeken in de oude stad op den Vijverberg en in de Parkstraat.

Het nivelleeringssysteem heeft ook practische voordeelen, dat willen wij wel toegeven, waar bouwgrondexploitatie hoofdzaak is en overwegingen van mooi of minder mooi pas in de tweede of derde plaats komen. Maar dat het gevaar, dat ontstaat door het afbreken van den beschermenden duinzoom, voor het daarachter liggende niet denkbeeldig is dat moest de ondervinding ons nu toch, dunkt ons, al geleerd hebben. De kaart van Zeeland kan ons te dien opzichte veel te denken geven, maar de Hagenaar behoeft die niet eens ter hand te nemen. Wat reeds een kleine opening kan teweeg brengen heeft hij al jaren lang kunnen waarnemen bij de doorgraving van het Ververschingskanaal, daar wil geen boompje meer groeien en zou het wel heel erg dwaas zijn, wanneer men eenig verband zocht tusschen de ongekende woede van de Westerstormen der laatste jaren en het feit, dat 's-Gravenhage thans aan de zeekant bijkans geheel openligt? Wij gelooven het niet evenmin als het ons totaal onmogelijk voorkomt, dat onverwacht een vloedgolf, spottend met alle berekeningen onzer ingenieurs, zou kunnen inbreken en verwoestingen aanrichten, waarvan wij ons eenvoudig geen denkbeeld kunnen vormen.

Volkshuisvesting te Rotterdam.

De gezondheidscommissie te Rotterdam heeft 30 Juli tot den raad der gemeente een uitvoerig adres gericht, waaraan door de „N. Rott. Courant" het volgende wordt ontleend:

Bij haar schrijven aan heeren burgemeester en wethouders d.d. 27 Juli 1911 betreffende de voorziening in de behoefte aan huisvesting van de uit het Zandstraatkwartier uit hunne woning verdreven bewoners, heeft de gezondheidscommissie zich onthouden van het aanwijzen van terreinen, die naar hare meening, ter voorziening in de steeds toenemende behoefte aan goedkoope woningen, voor bebouwing in aanmerking zouden komen.

Zij heeft zich echter bereid verklaard daaromtrent een uitvoerig advies uit te brengen voor het geval, dat dit door het college van B. en W. op prijs gesteld mocht worden.

Nu sindsdien een jaar verstreken is zonder dat nog door B. en W. bij den raad voorstellen zijn ingediend, meent de commissie de vrijheid te mogen nemen hararzijds het volgende onder 's raads aandacht te brengen.

Zij vindt daartoe te meer aanleiding in de leerzame resultaten, die de bij de volkstelling van 31 December 1909 verzamelde gegevens van de woningstatistiek hebben opgeleverd.

Uit de vergelijking van deze gegevens met die op 31 December 1899 verzameld, en met die betrekking hebbende op de drie andere steden boven 100.000 zielen, Amsterdam, Den Haag, Utrecht, blijkt wel, hoe belangrijk Rotterdam op woninggebied bij deze drie steden achterstaat, en hoe belangrijk het bij deze in het laatste decennium is achtergebleven.

Zoo iets dan zijn deze cijfers een sprekend bewijs, dat het meer dan hoog tijd is, dat de oplossing van het woningvraagstuk, de verbetering van de woningtoestanden te Rotterdam, eindelijk met ernst, voortvarendheid en beleid worde terhand genomen.

Bij het nagaan van ongunstige woningtoestanden in deze gemeente werd de aandacht der gezondheidscommissie gevestigd op de onhygiënische bebouwing van het terrein gelegen tusschen den Crooswijkscheweg en de Linker-Rottekade, ingenomen door de volgende straten: Frederikspad,

Frederikstraat, Hendrikstraat, Rubroekspad en Rubroekstraat.

Een ingesteld onderzoek toonde aan, dat dit complex een belangrijk aantal slechte woningen bevat, dat, behoudens uitzonderingen, de algemeene toestand als beslist onvoldoende moet worden beschouwd, en dat geleidelijke verbetering door herbouw tengevolge van bijzondere omstandigheden niet mogelijk is; klachten over vocht, stank, ongedierte zijn veelvuldig en zouden nog veel talrijker zijn, indien niet dikwijls klachten werden ingehouden uit vrees voor de mogelijke gevolgen: opzegging van de huur.

In de eerste plaats bestaat het overgroote gedeelte — behoudens de bovenwoningen van de verdiepinghuizen, voor zoover de verdiepingen van de eene naar de andere straat doorloopen — uit z.g. rug-aan-rug woningen, die bovendien nog zeer onhygiënisch ingericht zijn. In een aantal toch is de keuken tegen den achterwand van de woning aangebracht en dus (immers het zijn rug-aan-rug woningen) donker en niet behoorlijk te ventileeren. Daarenboven bevinden zich in een aantal dezer keukens slaapplaatsen, waarin dus ook nimmer voldoende licht en lucht kan doordringen.

Een slaapplaats in een niet te ventileeren keuken moet als hoogst ongezond worden aangemerkt.

In de keukens, die aan den voorgevel gelegen zijn, ontbreken slaapgelegenheden, zoodat in alle éénkamerwoningen, behoudens die welke de zeer onhygiënische achterkeukens hebben, van scheiding des nachts van ouders en kinderen, en deze laatste naar de geslachten, geen sprake kan zijn.

Het geheele complex is op particulier terrein gelegen, de straatverlichting en het onderhoud van de straten zijn zeer onvoldoende, de ligging laag, n.l. van 0.54 tot 1.78 M. beneden R.P., het onderhoud van vele woningen laat alles te wenschen; een aantal panden is niet direct maar tezamen op de waterleiding aangesloten.

De hoofdriolen in de straten liggen tengevolge van de lage ligging van die straten vrij diep, waardoor een goede spuiing zeer bemoeilijkt wordt, hetgeen blijkt uit de steeds gevulde en stank verspreidende straatkolken, terwijl daarenboven de staat van onderhoud bij die van de gemeenteriolen ten achter staat.

Vooral echter laten de huisrioleeringen veel te wenschen. Zij zijn aangelegd in een tijd, dat de sanitaire begrippen, zooals die thans algemeen worden gehuldigd, vrijwel onbekend waren, waardoor de bouwverordeningen uit dien tijd de met zorg samengestelde bepalingen op dit gebied, welke de tegenwoordige verordening bevat, misten. Het toezicht op den aanleg bleef dus bijna geheel achterwege, en dientengevolge laten deze leidingen alles te wenschen. Waar nu met het oog op het tegengaan of voorkomen van ziekten een groot hygiënisch belang gelegen is in het op onschadelijke en vlugge wijze afvoeren van faecaliën, enz., zou reeds om deze reden dit complex voor afbraak in aanmerking komen.

De Vereeniging tot Bestrijding der Tuberculose acht vele dezer woningen zóó ongezond, dat zij aan daarin gehuisvesten, die zich voor hulp bij haar bureau aanmelden, sterk aanraadt in een ander kwartier een meer hygiënische woning te zoeken.

Tengevolge van het ontbreken van normaalcijfers voor de frequentie van tuberculose in stadscentra, is niet met juisthеid aan te geven, hoeveel ongunstiger de toestand van deze wijk in vergelijking met andere stadsgedeelten is.

De uitkomst van het door ons naar de frequentie van deze ziekte ingesteld onderzoek meenen wij — ook omdat de mededeelingen van de bewoners niet geheel zonder voorbehoud kunnen worden aangenomen en contrôle daarop niet doenlijk bleek — achterwege te moeten laten; slechts kunnen wij mededeelen, dat de leden onzer commissie, die een onderzoek ter plaatse instelden, getroffen waren door het groote aantal gezinnen, waarin volgens eigen verklaring tuberculose voorkwam.

Aan den allereersten eisch voor de bestrijding en de prophylaxe van de tuberculose, zuivere lucht, voldoende luchtverversching, is in de rug-aan-rugwoning niet te voldoen.

Een belangrijk deel der woningen staat bij de categorie bewoners, die op de huren die daar gelden zijn aangewezen in slechten reuk.

Men woont er in, omdat men elders geen huisvesting kan vinden. De mutatie is aanzienlijk (bijna de helft der bewoners woonde er bij de opneming korter dan 1 jaar) en het percentage der leegstaande woningen is in verhouding tot dat over de geheele stad zeer hoog.

Dit percentage bedroeg op 1 April 1912 6.3 pct., terwijl dat blijkens het jaarverslag van den directeur der bouwpolitie over 1910 voor deze soort woningen (f 2.50 en daar beneden) in April 1910 voor de geheele stad slechts 1.5 pct. bedroeg, een percentage, dat tengevolge van de afbraak van de Zandstraatbuurt thans nog belangrijk minder moet zijn.

Ondanks dien deels onvoldoenden, deels treurigen toestand, stegen de huurprijzen in de laatste jaren niet onbelangrijk.

Blijkens de in 1905 verzamelde gegevens waren daar toenmaals aanwezig 46 woningen à f 1.35 en lager, thans geen enkele (afbraak had niet plaats); toen 106 tusschen f 1.40 tot f 1.50, thans 71; destijds 398 van f 1.60 tot f 1.90, thans 396; daarentegen van f 2 tot f 2.50 in 1905 115, thans 198.

Het geheele complex, na aftrek van de bestaande betrekkelijk nieuwe bebouwingen aan Linker-Rottekade en Crooswijkscheweg, beslaat een oppervlakte van ongeveer 35.000 M².

De huizen zijn zonder uitzondering rug-aan-rug gebouwd. Er komen daarin voor 714 woningen van f 2.50 en lager huur en bovendien 28 winkels en cafés niet in deze statistiek opgenomen.

Niet onderzocht zijn 45 woningen, die ten tijde van de opneming onbewoond waren en 4 tengevolge van herhaalde afwezigheid van de bewoners.

Blijven over 665 woningen, alle beneden de f 2.50 huur met een bevolking van 3129 bewoners.

De 665 woningen zijn te verdeelen in 613 één- en 52 tweekamerwoningen. Van de 613 éénkamerwoningen hebben 81 een donkere achterkeuken, waarvan 55 met en 26 zonder slaapplaats; 91 hebben een voorkeuken, alle zonder slaapplaats. Van deze 613 woningen hebben 179 één slaapplaats, 379 twee slaapplaatsen in hetzelfde vertrek gelegen en 55 twee slaapplaatsen, waarvan één in het bovengenoemde donkere achterkeukentje.

In 558 van de 613 woningen is de afscheiding van ouders en kinderen en van deze laatsten naar kunne niet mogelijk; in de overige 55 alleen door het beslapen van een in alle opzichten slechte slaapplaats.

De 613 éénkamerwoningen worden bewoond door 2113 volwassenen en 738 kinderen, totaal 2851; de 52 tweekamerwoningen door 177 volwassenen en 111 kinderen, totaal 288.

In tegenstelling met de meeste andere krotbuurten is geleidelijke verbetering, door afbraak en herbouw, zij het ook op den langen duur, uitgesloten, omdat voor elk der perceelen afzonderlijk herbouw met inachtneming van de voorschriften der bouwverordening onmogelijk is. Zij zijn te ondiep om na aftrek van de minimum 3 meter volgens artikel 12 voor nog eenigszins loonende bebouwing in aanmerking te kunnen komen. Bovendien zouden eischen van ophooging, rioleering, enz. gesteld moeten worden, waaraan

niet kan worden voldaan zonder medewerking van alle eigenaars.

Een herbouw in massa kan alleen de oplossing brengen, maar deze is, gezien het groote getal eigenaren, vrijwel uitgesloten.

Het staat dus vast, dat op verbetering niet mag worden gerekend; wel is verergering van den toestand te wachten, tenzij de gemeente krachtdadig ingrijpt. Deze kan dat doen, door met toepassing van de middelen, die zij als overheid ter hand kan nemen, de eigenaars te dwingen het geheele complex in behoorlijken toestand te brengen (verlichting, ophooging, rioleering, enz.) en kan bij niet voldoening aan hare eischen de verbinding met den openbaren weg afsluiten. Zij kan echter ook het geheele complex onteigenen en voor afbraak bestemmen ten einde daardoor een radicale verbetering aan te brengen. Vroeger of later zal zulks toch moeten geschieden.

Onze commissie meent, dat het oogenblik gunstig is om onverwijld tot onteigening, afbraak en herbouw te besluiten, omdat haar gebleken is, dat de volkshuisvesting daardoor in meerdere opzichten zou worden gediend:

a. door opruiming van een omvangrijke krottenbuurt;

b. door de beschikking te verkrijgen over een gunstig gelegen terrein voor den aanbouw van woningen in bescheiden huren, waaraan het gebrek hier ter stede met den dag nijpender wordt.

Bij geleidelijken ombouw zou niet alleen het grootste deel der tegenwoordige bewoners, voor zoover zij daarvoor in aanmerking komen, terzelfde plaatse opnieuw huisvesting vinden, maar bovendien blijft bij oordeelkundige bebouwing voldoende terrein over, teneinde, hetzij door meerderen aanbouw van goedkoope woningen voor groote gezinnen, hetzij door aanbouw in andere richting, een aantal personen, voor wie behoorlijke huisvesting nagenoeg niet meer te verkrijgen is, onder dak te brengen op een punt, dat althans voor een deel der bevolking, als niet te ver afgelegen kan worden beschouwd.

Ten bewijze hiervan strekke het volgende:

De oppervlakte van het terrein beslaat ongeveer 35.000 M².; de breedte bedraagt ongeveer 100 M., de lengte ongeveer 350 M.

Op deze zelfde oppervlakte van 35.000 M². zouden met een bouw van panden, bevattende woningen gelijkvloers en met twee verdiepingen in éénkamerwoningen, maar dan hygiënisch ingericht en voorzien van afzonderlijke aan de buitenlucht uitkomende slaapkamertjes, veel meer bewoners goede huisvesting kunnen vinden.

Immers denkt men zich in de lengte drie straten respectievelijk 8, 10½ en 10½ M. breed, dan blijven bouwblokken over van 26½, 29½ en 15 M. Neemt men aan een open ruimte ter diepte van 5¼ M. aan de achterzijde van elk pand (de bouwverordening eischt voor een bebouwing als waarvan hier sprake is slechts 3—3 1/6 M.) dan verkrijgt men achtereenvolgens 5 te bebouwen terreinen strekkende van Noord naar Zuid en respectievelijk 6½, 9½, 9½, 9½ en 9½ diep, te zamen groot ongeveer 15.575 M². (Meer hygiënisch zou het ongetwijfeld zijn de straten in de richting Noord—Zuid te traceeren, waardoor voor iedere woning het noodige directe zonlicht wordt verzekerd; daarmede zou onteigening en afbraak van eenige panden in Crooswijksche- en Marnixstraat gepaard moeten gaan.)

Als norm aannemende 15 M². als benoodigde grondoppervlakte voor éénkamerwoningen met 1, 2 of 3 gescheiden slaapgelegenheden bij een bebouwing van gelijkvloers met twee verdiepingen, in voldoende schakeering, dat zij gelegenheid geven tot behoorlijke huisvesting van de overgroote meerderheid der tegenwoordige bewoners, dan zouden op dit complex rond 1050 dergelijke woningen kunnen gebouwd worden, waarvan b.v. ongeveer 15 pct. komen met één, 75 pct. met twee en 10 pct. met drie slaapplaatsen, biedende huisvesting aan 5000—5100 bewoners.

Wij geven deze eenvoudige berekening uitsluitend om te doen zien, wat op dit terrein gebouwd zou kunnen worden aan woningen, in menig opzicht gaande boven den minimum-eisch door de Bouw- en Woonverordening gesteld, dus die geacht kunnen worden gedurende vele jaren aan hier ter stede te stellen eischen te voldoen. De bovenbedoelde woningen kunnen voldoende slaapvertrekjes bevatten voor scheiding van de bewoners naar het geslacht en naar den leeftijd.

(Slot volgt.)

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 35. Officieel Gedeelte. Algemeene September-Vergadering. — Excursie. — Diverse adressen. — Verslag van de Hoofdbestuursvergadering van 21 Augustus 1912.

Dorpswoning te Mantgum arch. D. Meintema, met afbeeldingen.

Galerijconstructies voor Schouwburgen, door J. H. Schaad, met afbeeldingen.

Het Ontwerp Algemeene Administratieve Voorschriften en de aansprakelijkheid van den architect, door Mr. K. J. van Nieukerken (vervolg).

Internationale Conferentie over Volks- en Schoolbaden te Scheveningen 27—30 Augustus 1912.

ARCHITECTURA No. 35. Mededeelingen betreffende het Genootschap.

De «Drucker-Uitbouw».

Nuchterheid of gebrek aan nationale eigenwaarde.

Ludwig Hoffmann, (vervolg) met afbeeldingen.

Xe Internationaal Woning-Congres 's Gravenhage, September 1913.

Een goed voorbeeld.

Maatschappij Arti et Amicitiae.

DE BOUWWERELD No. 35. Het derde eeuwfeest van den Beemsterpolder, door A. W. Weissman, met afbeeldingen.

Het sloopen van werken uit gewapend beton, uit «Bautechnische Mitteilungen des Stahlwerksverbandes Düsseldorf».

Afbeeldingen: Het Centraal-Station te Leipzig, Pruisische helft

DE INGENIEUR No. 35. De fabriek der N.V. Electrotechnische Industrie, voorheen Willem Smit & Co. Inleiding tot het bezoek aan die fabriek door de gecombineerde vergadering van de Afdeelingen voor Werktuig- en Scheepsbouw en voor Electrotechniek op 23 September 1912, door H. A. H. Nijland c.i., met afbeeldingen.

De leidam aan het Zuiderhoofd te Hoek van Holland, door H. van Oordt c.i., met afbeeldingen.

TECHNISCH WEEKBLAD (B. v. T.) No. 35. De Algemeene Vergadering. — Uit de afdeelingen. — M. T. S. te 's Gravenhage. — Prijsvragen. — Algemeene regelen omtrent den bouw en de inrichting van schoollokalen voor openbaar lager onderwijs. — Scheeps-oliemotoren (vervolg.) — Gemengd.

DE AANNEMER No. 35. Een besteding te Alkmaar.

De Bouwvaktentoonstelling te Leipzig in 1913.

Afdeelingsverslagen. Groningen 20 Augustus 1912.

DE NEDERLANDSCHE KLEI-INDUSTRIE No. 9. Het zuiveren van klei langs electrischen weg naar Dr. M. Stoermer. — Het bouwvak en de aanverwante nijverheid in 1911. — Aannemers-actie. — Kit voor riemen. — Mededeelingen.

Gemengd Nieuws.

BINNENLAND.

De Drucker-uitbouw.

Door den heer D. van Hogendorp te Scheveningen, is een open brief gericht aan B. en W. en de leden van den raad van Amsterdam, inzake den Drucker-uitbouw.

Daarin bespreekt de heer v. Hogendorp twee oplossingen welke in deze aan de hand zijn gedaan. De eerste ervan, strekt, om in het hoofdgebouw van het rijksmuseum ten behoeve van de schenkingen van den heer en mevrouw

HINSE & VAN ELLINKHUIZEN. Uitvoering van werken in Gewapend en Ongewapend Beton
Voorl. Ontwerpen en Begrootingen gratis.
Nassaukade 504. Telef. 1258. AMSTERDAM.

Drucker, plaats in te ruimen door verwijdering van de niet aesthetische schilderijen. In verband hiermede herinnert de schrijver er aan, dat het echtpaar Drucker indertijd alleen zaal n°. 342, gelegen in den uitbouw, geschikt achtte wat aangaat het licht.

De ruimte was echter onvoldoende; daarom werd aangegaan tot den thans bestaanden Drucker-uitbouw welke in 1909 is gopend en de schenkingen van 1909 en 1912 tengevolge had, vertegenwoordigend eene handelswaarde van 10 à 12 ton. De heer van Hogendorp voegt aan deze herinnering o.a. toe: „hij, die zich de moeite wil getroosten om ter plaatse bovengenoemde zaal no. 342 te vergelijken met de zalen in het hoofdgebouw eenerzijds en anderzijds met de zalen nrs. 367 en 368 van den bestaanden Drucker-uitbouw, zal, als hij heeft een coloratisch oog en onbevoordeeld is, ontwaren, dat eerstgenoemde zaal als schouwzaal voor schilderijen goed is, de voorzegde Drucker-zalen zeer goed en die in het hoofdgebouw daarentegen onvoldoende".

„Piëteit en eerbied jegens onze groote kunstenaars doen den heer en mevrouw Drucker er naar streven hunne werken geplaatst te zien in zalen waar zij goed tot hun recht komen; daarom is het niet wel aan te nemen, dat zij eene oplossing zullen aanvaarden, welke hun onvoldoende zalen zou verschaffen in stede van de zeer goede, welke zij eensdeels reeds hebben en die zij anderdeels verwachten van den bestreden verderen uitbouw, zij zullen daartoe te minder bereid zijn sedert dr. Cuypers hen, na eene persoonlijke bespreking en daarop gevolgde gezette overweging zijnerzijds, schriftelijk kenbaar heeft gemaakt zich te vereenigen met de zienswijze dat „een offer gebracht moest worden" (n.l. de verdere uitbouw) „omdat daardoor een aanwinst kon verkregen worden, welke tegen het offer ruimschoots opwoog.

Ook de tweede der voorgestelde oplossingen, te weten het bouwen van een nieuw museum op het terrein naast het veiligheid-museum aan de Johannes Vermeerstraat, ontraadt de schrijver. Daar de heer en mevrouw Drucker bovenlicht noodig achtten, evenals in de bestaande Drucker-zalen, zou de voor hunne schenkingen bestemde localiteit in evenbedoeld museum naar verluidt op de vierde verdieping komen.

Die plaatsing in de hanebalken zoude onaangenaam zijn voor de bezoekers en buitendien ongewenscht in geval van brand, waarmede in het onderhavig geval meer rekening gehouden dient te worden, mits het museumgebouw onder ander beheer zou staan, dan het daaraan belendende veiligheidsmuseum. Daarna schrijft de heer van Hogendorp o.a. nog: „Er bestaat tegen de tweede oplossing nog een ander meer objectief bezwaar van zeer overwegenden aard.

Bij het ontwerpen en uitvoeren van het Rijksmuseum is niet het noodige terrein voorbehouden voor vergrooting en daaraan zijn te wijten de moeilijkheden, welke thans bij deze Drucker-aangelegenheid worden ondervonden.

Dezelfde bezwaren, doch in veel sterker mate, bestaan tegen het nieuwe museum aan de Joh. Vermeerstraat, vermits daarbij voor latere uitbreiding volstrekt geen terrein is gereserveerd. Aanvaarding der tweede oplossing zou z. i. die betreurenswaardige bezwaren binnen afzienbaren tijd opnieuw doen verrijzen en dan nog in acuter vorm.

De nieuwe Schouwburg te 's-Gravenhage.

De Raadsleden Jurriaan Kok, Bourdrez, van Sandick, Barnet Lyon, Hoejenbos en Streng stellen den Raad voor, het volgende besluit te nemen:

1°. Niet over te gaan tot het bouwen van een nieuwen schouwburg op de plaats van den bestaanden aan den Korten Voorhout;

2°. Een nieuwen schouwburg te bouwen op een gedeelte van het terrein gelegen aan de Stadhouderslaan, vroeger behoorende aan de Bouwgrond-Maatschappij »Zorgvliet«, thans gemeente-eigendom.

In de Toelichting wordt gezegd:

„Het wil den voorstellers voorkomen, dat dit geheel parallel loopt met de wenschen en eischen, die de Schouwburgcommissie immer en terecht heeft gesteld aan de ligging en den bouw van een nieuwen schouwburg voor onze stad.

De weigering van Gedeputeerde Staten van Zuid Holland tot goedkeuring van het Raadsbesluit, dd. 29 Juni 1908, tot den aankoop van den grond voor den bouw van een nieuwen schouwburg aan het verlengde van de Koningskade is oorzaak geweest, dat het voornemen van de Schouwburgcommissie om een nieuw theater te bouwen op een geheel vrij terrein schipbreuk heeft geleden.

Het plan een nieuwen schouwburg te bouwen op de plek van den bestaanden moet dan ook niet anders worden beschouwd dan een uiterste poging waartoe de Schouwburgcommissie met tegenzin is moeten komen, om alsnog tot den bouw van een nieuw theater te kunnen overgaan.

Immers wethouder Dr. Lely zeide 29 Juni 1908 zoo kort, maar ook zoo kernachtig:

„Het spreekt echter vanzelf, dat als de Raad besluit een nieuwen schouwburg te bouwen, die schouwburg niet kan worden gebouwd, eng opgesloten tusschen andere gebouwen, maar dat hij zal moeten worden omgeven door ruime breede wegen en voorts voorzien zal moeten zijn van van een flink toegangsplein, waar de rijtuigen kunnen staan en af- en aanrijden."

En op het bestaande terrein toch, door enge grenzen omsloten, is een nieuw theater niet anders mogelijk dan door opoffering van veel eischen,

(Vervolg 3e bladz. Bijlage.)

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Trottoir-, Terrazzo- en Graniettegels, Trottoirbanden, Kunstgraniet, Drijfsteen, Tennisbanen, enz. — — —

R. TIMMAN. Stoom-Timmerfabriek „DE ATLAS".
— Prijsopgaven worden op aanvraag verstrekt. —
HOUTHAVEN, AMSTERDAM. — Tel. 3905.

WATERBRONNEN, ONTIJZEREN HARDEN
N.V. DIEPBOOR Mij. „VULKAAN", v/h. J. DE BOER & Co., LEEUWARDEN

G. J. A. TRESTORFF, voorheen G. VAN HEERDE.
AMSTERDAM. — Opgericht 1830. — Telefoon 1551.
Brandkasten, Kluisdeuren, Safe-Deposits, etc.

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN. WAAL- EN RIJNVORM.

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uwe CENTRALE VERWARMING.

H. J. WESSELS, Amsterdam.
Heerengracht 109-111. — Telef. 1037. — P.O. Box 381.
Handel in Binnen- en Buitenlandsche fijne Houtsoorten.

TOCHT-AFSLUITING.
WARMTEBESPARING door
TOURNIQUET deuren.
Garnituur voor gewone deuren of veiligheidsdeuren geheel gereed levert
CRUYFF, AMSTERDAM, N. Z. Voorb.w. 146. Tel. 2701.
Geleverd aan Beurs Amsterdam en Rotterdam, vele Café's en Kantoorgels.
Prospectus gratis en franco.

A. VAN DE MORTEL, TILBURG.
Fabrikant Cementtegels, .

M. Noorlander, Rotterdam.
Natuursteen-Bouwmaterialen. Noordsingel 132.

Staaldraadwarenfabriek „AMSTERDAM"
Brouwersgracht 136 te AMSTERDAM
Tel. Interc. 478.
Drandvlechterij.
Fabriek van Hek- en IJzerwerken.

NAAML. VENN. voorh. A. SINGELS Azn., DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.
Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

PAPIERSTUC voor PLAFOND- en WANDVERSIERING in alle stijlen en volgens teekening.
Vraagt gratis Brochure en Prospectus aan de Opgericht 1890. - Tel. Int. 3613.
EERSTE NEDERLANDSCHE PAPIERSTUCFABRIEK
VOORHEEN BENNEWITZ & CO. - - AMSTERDAM.

47STE JAARGANG. ZATERDAG 14 SEPTEMBER 1912. No. 37.

DE OPMERKER.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor de Redactie:
Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Adres voor de Administratie:
Regentesselaan 65, 's-Gravenhage.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . ƒ 5.—
Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot ƒ 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België . . . . . (Uitsluitend bij vooruitbetaling) » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . ƒ 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS bezorgd zijn: Regentesselaan 65. 's-Gravenhage.

Het Stukadoorsvak.

Als een treurig voorbeeld van het diepe verval, waartoe een kunstvak geraken kan, wordt meermalen het stukadoorsvak aangehaald. Velen, die het niet anders dan in zijn toestand van diep verval hebben leeren kennen, hebben begrijpelijkerwijze daarbij in de verte niet aan kunst gedacht, doch het eenvoudig gerekend tot de meest ordinaire handwerken tot het bouwvak behoorend. Sommige bouwmeesters zelfs gevoelden er zoo weinig voor, dat zij den stukadoor gaarne geheel zouden hebben afgeschaft; zij slaagden er in zijn overbodigheid te bewijzen, door het weinigje stukadoorwerk aan binnenmuren en plafonds, dat niet te vermijden was in hun bouwwerken, te doen uitvoeren door bekwame metselaars, waarvan hun gebleken was, dat zij het even strak en netjes en zeker niet minder solide konden uitvoeren.

Het zou ons misschien te ver voeren, uitvoerig na te gaan, hoe het toch gekomen is, dat zoowel kunstenaars als kunstkenners destijds slechts met diepe minachting spraken over de „plaesteraars", alsof het stukadoorsvak een verachtelijk beroep was. Het is toch altijd een even eerlijk beroep geweest als dat van puttenschepper of grasmaaier. De plaesteraars hadden echter dingen op hun geweten, waaraan een grasmaaier zich zoo licht niet vergrijpen zal, omdat hij daartoe niet in de gelegenheid komt. Zij hadden wel eens wat bedorven of verknoeid aan oude kunstwerken, zij hadden wel eens mooie eikenhouten balklagen weggepleisterd, fraaie gemetselde gevels besmeerd, zij hadden zich daarbij zelfs niet ontzien oude verweerde beeldhouwwerken weg te hakken om een beter oppervlak te verkrijgen voor de specie. Zij hadden hun smeerwerk ook wel eens het aanzien van marmer of zandsteen trachten te geven en op die wijze schijnconstructies te voorschijn gebracht, waaraan, vooral toen de Portland-cement daarvoor zulk een heerlijk materiaal bleek, waarvan men alles maken kon, voor civielen prijs, zich enkele puristen begonnen te ergeren, als zijnde dergelijk bedrijf in strijd met de waarheid, die in de bouwkunst behoort te worden betracht.

Weg met de surrogaten! werd toen de leus en het gevolg was, dat de stukadoor van de steigers gedrongen werd, om zijn plaats in te ruimen voor den steenhouwer, metselaar en voeger. Hij vluchtte naar het inwendige der gebouwen waar men hem nog een tijdlang duldde en toeliet, dat hij zijn lust tot versieren nog een tijdlang botvierde aan de plafonds, die zoo kwistig mogelijk met gipsen rosetten, guirlandes, eierlijsten en cooflijsten werden beplakt, maar toen de waarheid de surrogaten uit de buitenarchitectuur verdreven had, trad zij binnen en verlangde in overdreven ijver ook daar gevoegde muren en betimmerde plafonds. Toen kon de stukadoor inpakken met zijn rommel, wat hij nog aan gipsafgietsels in zijn magazijn had staan, en de modellen, die hij eenmaal uit Brussel had medegebracht en de gietvormen, die hij voor de meest in den smaak vallende rosetten en lijstjes altijd gereed had staan, hij kon dat alles nog opgebruiken en benuttigen in den speculatiebouw, de architecten noemden nog slechts met tegenzin zijn naam en zijn werk in hun bestekken. Het was slechts daar, waar het afwerken van muren en plafonds in gangen, keukens, kelders en zolderkamers beschreven

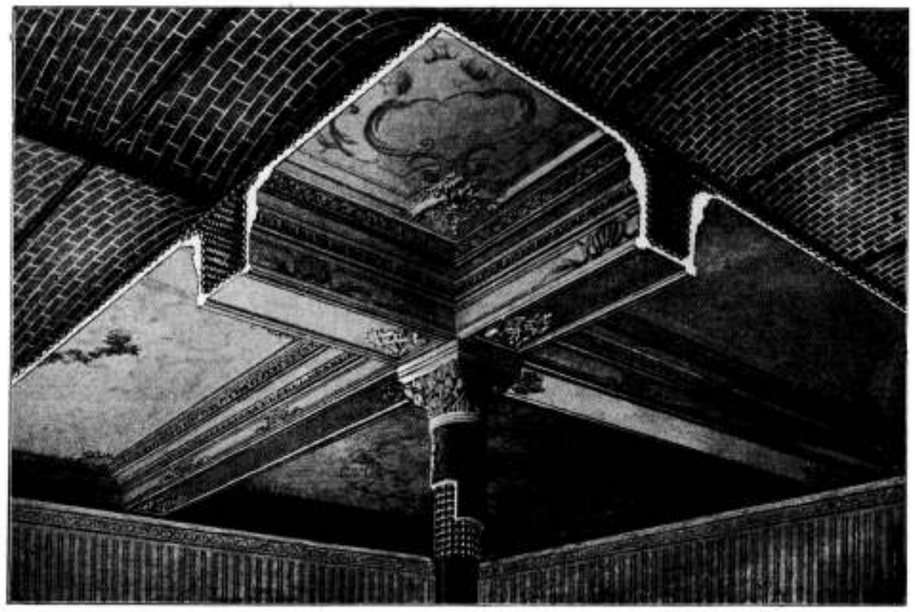

Bekleeding van Balkijzer en Kolommen met Steengaas.

werd, alles vlak werk, hoogstens met een plintje en voor dat schijntje werk liet dan de aannemer in den regel nog alle stukadoorspatroons uit de stad concurreeren.

Het was misère in den volsten zin van het woord, in den speculatiebouw was zelfs somtijds meer te verdienen, want de bouwondernemer had nog wel eens wat over voor wat ornament in de plafonds, om zijn woonvertrekken wat aantrekkelijker te maken, zonder dat het veel behoefde te kosten, maar als de architect uit een wat ruime beurs bouwde, was het niet, of in de allerlaatste plaats, de stukadoor, die hiervan profiteerde.

Was het wonder, dat het stukadoorsvak onder zulke omstandigheden dreigde te gronde te gaan? Het moet ons bevreemden, dat het niet te gronde gegaan is, maar de speculatiebouw hield het in het leven en dan hielp onze volksaard ook nog wat mede. De Hollandsche huisvrouw geeft nog de voorkeur aan helder witte muren boven voegwerk en aan een wit plafond boven een balklaag van donker eikenhout. Verliest een en ander in het gebruik wat van zijn frischheid, met een paar keer overwitten was men weer klaar. Die jaarlijks wederkeerende witterij is voor menig stukadoorspatroon de kurk geweest, waarop zijn zaak is blijven drijven en hijzelf tenslotte toch nog in veilige haven is aangeland.

Geen andere kunst kwam hierbij te pas dan de rekenkunst, maar 't spreekt vanzelf, dat de witterij al heel weinig tot de wederopheffing van het stukadoorsbedrijf tot een kunstvak kon bijdragen.

Daartoe zal wat anders en wat meer noodig zijn dan mogelijk was in de nog betrekkelijk weinige jaren, waarin nieuwe beginselen op het gebied der bouwkunst langzaam te voorschijn traden of eigenlijk, in vele opzichten, oude beginselen, lang verwaarloosd en haast vergeten weder begonnen op te duiken.

Geruimen tijd zal noodig zijn, eer het streven, om het stukadoorsvak weder een eereplaats onder de bouwvakken te doen innemen, zichtbare vruchten zal dragen van eenigszins blijvende waarde, maar deze wetenschap ontmoedige degenen niet, die thans blijk geven, dat dit streven ernstig gemeend is. Dat zijn de eerste belanghebbenden, de Nederlandsche stukadoorspatroons, die ook al sedert een tiental jaren in een bond vereenigd, thans een nationale vaktentoonstelling van het stukadoorsbedrijf zullen houden. Het orgaan van dien bond, „Ons belang" geheeten, is er vol van, en wij troffen daarin aan het Programma der tentoonstelling, dat men hierachter onder „Vereenigingen" vindt afgedrukt.

Het programma zegt niet heel veel, maar de verwachtingen zijn groot en er zal heel wat te zien zijn, wanneer aan alle toezeggingen, die reeds ontvangen zijn wordt voldaan. Aan medewerking schijnt het niet te ontbreken, getuige de lijst van toegezegde werkstukken, die mede in het orgaan van den bond wordt vermeld. Daarbij gezien de namen der juryleden, waarvan er verscheidene een goeden klank hebben, meenen wij wel reeds vooraf te mogen voorspellen, dat een bezoek aan de tentoonstelling wel de moeite zal loonen en menigeen het geloof aan de toekomst van het stukadoorsvak in ons land, dat bij sommigen niet groot meer is zal kunnen teruggeven.

Waarom zouden wij aan die toekomst twijfelen in een tijd zoo vol van goede verwachtingen als de onze en in een land, waar nog zoo menig prachtig werkstuk uit den bloeitijd van het vak is aan te wijzen. Lange jaren heeft men daar geen oog voor gehad en is er niet meer naar omgekeken, veel, ontzaglijk veel, is door gebrek aan belangstelling verloren gegaan, maar wie de interieurs van oude **patricische** woningen, vooral uit de achttiende eeuw, ten onzent kent zal nog menig fraai stuk weten aan te wijzen vervaardigd wellicht door vreemdelingen, maar toch geheel passend in het Nederlandsch interieur van die dagen, al had dat misschien nu niet juist een zuiver nationaal karakter.

Het is niet wel mogelijk aan de tentoonstelling een retrospectieve afdeeling van voorwerpen in natura toe te voegen, wat er van oud stukadoorwerk te zien zal zijn, zal zich wel bepalen tot photographische afbeeldingen en

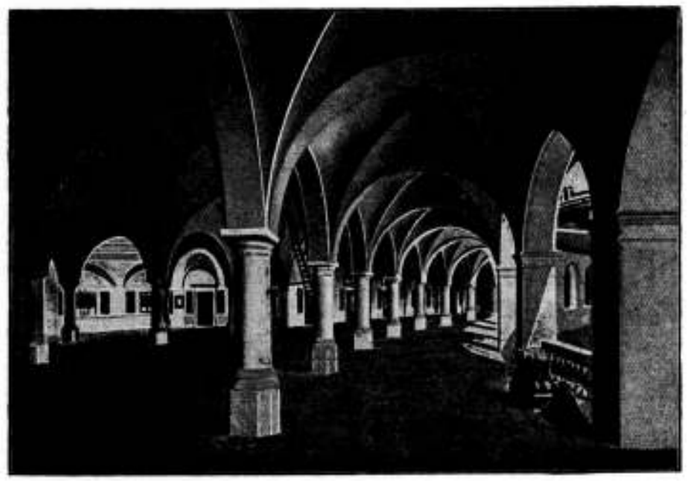

Steengaasgewelven op de tentoonstelling te Berlijn.

groote volledigheid mogen wij in dit opzicht nog niet verwachten, want voor zoover wij weten heeft nog niemand het ondernomen, het nog te vinden historisch materiaal in een serie afbeeldingen te verzamelen. Dit werk kan geleidelijk ter hand genomen worden, niet om dan de historische modellen te gaan copiëeren, maar om aan te toonen, dat het stukadoorsvak iets anders geweest is en iets anders kan zijn dan een vulgair handwerk. Een kunstvak, dat een geschiedenis heeft moge in verval geraken, in sommige tijdperken schijnbaar zelfs geheel verloren gaan, wanneer het tevens een practische zijde heeft en de techniek niet geheel in het vergeetboek geraakt, zal men het steeds bij wisseling van tijdsomstandigheden weder zien **opdelven** Het stukadoorsvak is al zeer oud, stukadoorwerk vindt men in de ruinen van Pompeji en in de Catacomben, de Mooren pasten sedert het jaar 700 in hun bouwwerken een overvloed van stukadoorwerk toe, maar het middeleeuwsch Europa maakte er een zeer sober gebruik van. In Frankrijk kan men daar enkele voorbeelden van vinden en ook in Duitschland o.a. in de Romaansche kerk te Drübeck bij Ilsenburg in den Harz; daar dagteekent dit werk uit het begin der twaalfde eeuw. De Renaissancetijd echter zou eerst met recht het stukadoorsvak tot een kunstvak opvoeren en dat dit het eerst in Italië geschiedde behoeft niet eens te worden vermeld, de naam duidt het reeds aan. Van Italië uit verspreidden zich de „stuccatori" over alle landen van Europa; daar leerde men van hen de kunst, die in groot aanzien bleef tot den tijd der Revolutie en dien tijd zelfs overleefde, want ook in den Empire-tijd zijn nog fraaie stukadoorwerken gemaakt. Maar daarna is de tijd van verval ingetreden, waarin het werk van kunstenaarshand verdrongen werd door het ordinaire gipsafgietsel, dat in onbeperkte hoeveelheid vervaardigd kan worden en waarmede dan ook niet zuinig werd omgesprongen. Vooral de Belgen verstonden het de overlading op te voeren tot een hoogte, waarin zij niet te overtreffen waren; alle zin voor vormen, èn idee van compositie ging daarmede verloren. De reactie bleef niet uit, maar viel voor den stukadoor te ongelukkig samen met de beweging voor waarheid in de kunst en den daaruit voortgekomen strijd tegen de surrogaten. De stukadoor was een tijdlang het kind van de rekening, of wel het kind, dat tegelijk met het badwater werd weggeworpen. Het stukadoorsvak sleepte een kwijnend bestaan voort, tot zijn beoefenaars zich herinnerden dat ook zij toch nog wel eenig recht konden doen gelden op een menschwaardig bestaan.

Zij hebben zich opgericht en een bond gevormd, een bond met een orgaan natuurlijk. Op het voorblad van dat orgaan prijkt het kernachtig motto: „Wie zich zelven tot een schaap maakt, wordt der wolven prooi."

Of hier met wolven de aannemers bedoeld zijn weten wij niet, maar hoe dit zij, uit het optreden der stukadoors**patroons** blijkt, dat zij zich zelf willen helpen en daarom alleen reeds verdient hun streven belangstelling en steun van alle beoefenaars der bouwkunst.

Steengaas.

Het steengaas is geen nieuw materiaal, wij kennen het als „Drahtziegelputz" sinds jaren en reeds in 1897 stond op de tentoonstelling te Leipzig een gebouwtje, geheel daarvan **samengesteld.**

Het is daarom te meer opmerkelijk, dat het de concurrentie tegen zoovele andere materialen, waarmede men hetzelfde bedoelt te bereiken, heeft volgehouden en zich zelfs handhaaft naast gewapend beton, in die mate, dat de exploitatie voor Nederland, België en Koloniën loonend schijnt voor een Nederlandsche Maatschappij de N.V. „Steengaasmaatschappij", die gevestigd is te Amsterdam, Marnixstraat 194, en die in de volgende bewoordingen opnieuw de aandacht op het steengaas vestigt.

Het streven van den tegenwoordigen tijd om gebouwen zooveel mogelijk tegen brandgevaar te beschermen en gebrekkige bouwmaterialen door betere en vooral niet duurdere te vervangen, gaf aanleiding tot het uitvinden van het bouwmateriaal „Steengaas", een product bestaande uit ijzerdraad met daarop geperste en op bijzondere wijze steenhard-gebrande terracotta-knopjes, welke voor het aanbren-

Steengaasgewelf in de Kapel van het Sanatorium te Cottbus.

gen en vasthouden der specie zeer bijzonder geschikt zijn. Het is het eenige materiaal, waarbij de specie tot ondergrond heeft „steen", den oudsten en meest betrouwbaren speciedrager. Geen materiaal komt Steengaas nabij wat gemak bij de bewerking en veelzijdigheid van toepassing betreft. Het aanbrengen van Steengaas is zeer eenvoudig, gaat buitengewoon vlug en is betrekkelijk zeer goedkoop. Geperforeerde en dergelijke ijzeren platen zijn uiteraard moeilijk hanteerbaar. Steengaas echter kan gevouwen, gebogen en gesneden worden als slap carton. Bij andere cement-ijzerconstructies moeten eerst vele ijzerstaven gebogen en gevlochten, en houten kokers getimmerd worden; deze omslag, met de daaraan verbonden kosten, vervalt bij Steengaas, omdat de specie direct op het gespannen draadweefsel vrij wordt aangebracht. Steengaas werd in tal van Nederlandsche fabrieken en pakhuizen op voorschrift van H. H. Assuradeuren en op advies van H. H. Experts aangebracht. Het is het aangewezen materiaal voor brandvrije onderbekleeding van plafonds, ommanteling van balken, brandvrije tevens lichte en ruimte uitsparende binnenmuren, brandvrije vloeren en tusschenplafonds, imitatiegewelven, bekleeding van ijzeren kolommen, pilaren, binten, balken, brandvrije licht-, lift- en ventilatie-kokers, rookkamers, graankasten en kaarns, onderkleeding van trappen, isolatie tegen vocht, duurzame omheiningen, loodsen, magazijnen, stallen, schuren, enz.

Door de Bouwpolitie te Berlijn zijn Steengaas-constructies voor het maken van brandvrije muren, plafonds en bekleedingen gelijkgesteld met Monierwerk (gewapend beton) bij beschikkingen van 18 Juli 1899, 6 Sept. 1901 en 1 Aug. 1902.

In het fraaie stadhuis te Heidelberg zijn niet minder dan 2.600 vierk. M. gewelven in Steengaas-constructie uitgevoerd.

Op de „Internationale Tentoonstelling Turijn 1911" werd naar aanleiding van den brand der Brusselsche Tentoonstelling 1910 het „Palvillon d'honneur de France", waarin millioenen aan kunstschatten, eigendom van den Fransschen Staat, waren geborgen, in brandvrije Steengaas-constructie opgericht.

Door „Publieke Werken" te Amsterdam worden gereeld belangrijke hoeveelheden Steengaas gebruikt en voorgeschreven.

Uitgebreide Steengaas-constructies treft men aan: te Amsterdam in het American-Hotel, in de Bierbrouwerij en

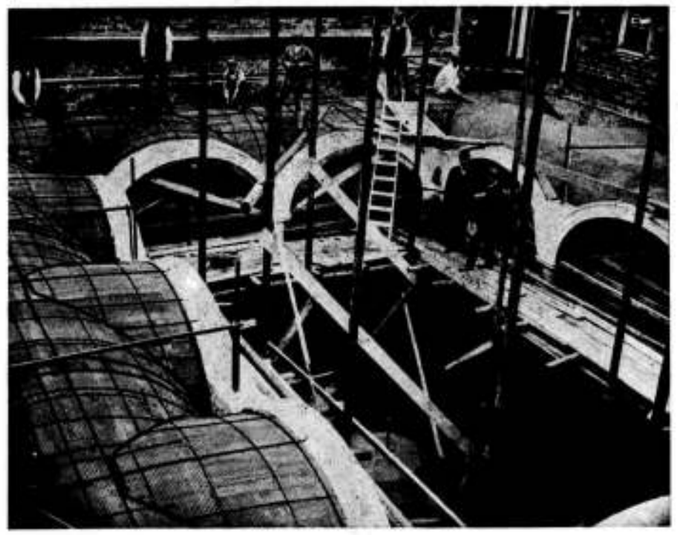

Kruisgewelven in Steengaas, uitgevoerd in het Bibliotheekgebouw der Technische Hoogeschool te Delft.

Azijnfabriek „de Gekroonde Valk", in het „Huis met de Hoofden", in het Volksbadhuis, in het Wilhelmina-Gasthuis, in het Doelenhotel, in de Handelschool, in talrijke andere schoolgebouwen, in brandweerkazernes, in politiebureaux enz.; te 's-Gravenhage in het Abattoir, te Scheveningen in de Brandweerkazerne, te Helmond in de Machinefabriek van Begemann, Kruisgewelven in het Bibliotheekgebouw der Technische Hoogeschool te Delft enz.

Volks- en Schoolbaden.

Te Scheveningen is dezer dagen de internationale conferentie voor volks- en schoolbaden gehouden.

In een der zittingen heeft de heer Hoppenberg een verhandeling gehouden over de verhouding van den Staat, de provincie en de gemeente tegenover de baden in arbeiderswoningen en de baden in de fabrieken.

Spreker betoogde, dat de bevordering van de baden in alle klassen der bevolking niet alleen een recht, maar een plicht van den Staat is. De Staatsbemoeiing bepale zich echter tot 't bevorderen van het vestigen van badinrichtingen. Zoo mogelijk moeten alle fabrieken gelegenheid aan de arbeiders verschaffen om te baden, doch de wettelijke verplichting in dit opzicht is te beperken tot chemische fabrieken, bergwerken enz. Spr. verwerpt Staatsdwang voor het opnemen van den badtijd in den arbeidstijd.

De gemeenten hebben te onderzoeken in verband met de bestaande toestanden of al of niet verplicht moet gesteld worden, in de toekomst woningen met badgelegenheden te bouwen. Zooveel mogelijk moeten de gemeenten douchebaden oprichten. Waar de geldmiddelen aan de gemeent ontbreken moet de provincie ondersteunen.

De heer M. Ch. Cazalet, regeeringsgedelegeerde van Frankrijk, hield een lezing over de taak en de rol van het particulier initiatief ten opzichte van volksbaden.

Spreker kwam na verdediging van een vijftal stellingen tot de conclusie, dat het wenschelijk is, dat in alle Staten, op de conferentie vertegenwoordigd, het ingrijpen van het openbaar gezag niet geschiede in concurrentie met het particulier initiatief op philanthropisch gebied ten aanzien van de oprichting en exploitatie van goedkoope douchebaden, maar zich integendeel bepale tot het begunstigen dezer belangen en het steunen door het verstrekken van kapitaal.

Daarna voerde de heer dr. W. P. Ruysch het woord tot het ontwikkelen en toelichten van zijn stellingen over het particulier initiatief ten deze.

Sprekers stellingen houden hoofdzakelijk in, dat de voordeelen der baden en wasch-douches als hygiënisch, zedelijk en paedagogisch middel en als voorkomende- en keeringsmiddelen tegen besmettelijke ziekten in het algemeen nog te weinig bekend zijn. Het is de moeilijke, maar in haar gevolgen dankbare taak van het particulier initiatief, de openbare meening omtrent dit onderwerp in te lichten en te onderrichten, om de publieke belangstelling op te wekken tot de inrichting en het gebruik van de douchebaden.

Hiervoor is de medewerking noodig van den geneesheer-hygiënist met den technicus en den paedagoog, maar vooral met de vrouw en de pers. Daartoe is de stichting onmisbaar van een nationale vereeniging met plaatselijke afdeelingen in alle landen. De stichting van een centraal internationaal bureau kan van groot nut zijn. De stortbaden verdienen even goed den socialen en geldelijken steun van het publiek gezag als elke andere belangrijke hygiënische maatregel.

Dr. Ruysch, die in zijn rede de ontwikkeling van het volks- en schoolbadwezen langs het particulier initiatief in ons land, meer bijzonder in Den Haag schetste, legde er den nadruk op, dat dit het gevolg is van de samenwer-

Steengaasvloer, gespannen op 1.10 M. van elkaar verwijderde houten balken, belast met ijzeren staven met een gewicht van 5000 Kg.

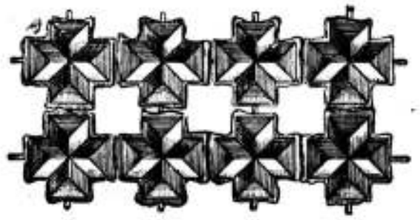

Steengaas op natuurlijke grootte.

king van alle particuliere krachten en dat vanwege het publiek gezag deze stappen met sympathie worden begroet en gesteund.

De slotsom van de beraadslagingen werd neergelegd in de volgende conclusiën, die bij acclamatie werden aangenomen:

De eerste internationale conferentie voor volks- en schoolbaden is van oordeel, dat het beste middel voor de bevordering van de lichamelijke zindelijkheid bestaat in het douchebad, en spreekt de volgende wenschen uit:

1. dat douches-badinrichtingen in alle steden en ten plattelande worden opgericht met medewerking van het openbaar gezag en het particulier initiatief;

2. dat het douchebad verplicht worde gesteld voor de nieuw te bouwen scholen;

3. dat de subsidies van het openbaar gezag zullen worden toegekend aan die inrichtingen van onderwijs, waar het douchebad den leerlingen wordt verstrekt en

4. dat de reinheidsmaatregelen door middel van het douchebad worden aangevuld en volmaakt door het openbaar gezag, hetzij door de oprichting van zwembassins in de open lucht, hetzij van overdekte zwemplaatsen, ten einde het zwemonderwijs en de zoo nuttige en versterkende sport te ontwikkelen.

De conferentie beslist, dat een permanent bureau worde ingesteld, belast met de bestendige organisatie van de inwendige aangelegenheden der conferentiën voor volks- en schoolbaden, samengesteld uit leden van het uitvoerend comité van de tegenwoordige conferentie en uit de regeeringsgedelegeerden, op deze conferentie aanwezig, en dat de regeeringen, die tot dusver nog niet zijn toegetreden tot de conferentie door het afvaardigen van een gedelegeerde, zullen worden uitgenoodigd personen aan te wijzen, belast met haar te vertegenwoordigen in den boezem van het permanent comité.

Vereenigingen.

NATIONALE TENTOONSTELLING van Werkstukken het Stucadoorsvak betreffende, te houden te Rotterdam van 27 September tot 6 October 1912 in het gebouw voor Kunsten en Wetenschappen aan den Schiedamschen Singel, georganiseerd door den Nederlandschen Stucadoors-patroons-bond, opgericht 11 September 1902.

Programma

voor de in te zenden werkstukken enz.

Het doel dezer Tentoonstelling is een streven om het stucadoorsvak weder eene eereplaats onder de bouwvakken te doen innemen, door te laten zien wat door beoefenaren van dit vak kan worden gepresteerd, wat in deze richting kan gevraagd en tevens hoe het stucadoorswerk als degelijk en daarbij prachtig verfraaiingsmiddel aangewend worden kan.

De inzendingen zullen gerangschikt worden in 4 afdeelingen.

Afd. I.
A. Werkstukken vervaardigd door gezellen.
B. „ „ „ leerlingen.
C. Inzending van Ornamentwerken.

Afd. II.
Idem door patroons.

Afd. IIa.
Idem van zoons van patroons.

Afd. III.
Inzending van Betonwerken in betrekking tot het vak.

Afd. IV.
Inzending van Teekeningen enz., het vak betreffende.

Als nadere omschrijving der afdeelingen kan het volgende dienen, o. a.:

Dat voor afd. I er wel degelijk op zal gelet worden dat de inzenders met hun werkstukken aantoonen, dat zij volkomen een begrip hebben omtrent de ware roeping van het stukadoorswerk als een voltooiend bouwonderdeel, zoodat werd b.v. hun inzending in werkelijkheid toegepast, dit zoude blijken een bruikbaar en tevens fraaie afwerking van een of ander bouwwerk of gedeelte er van te zijn.

Als zoodanige werkstukken kunnen ingezonden worden: plafonds voor kamers in verschillende bewerkingen enz., een vestibule, een hal met plafond- en wandversieringen, een schouw, een versierde orgelwand in een kerk enz. enz., kortom alles waarmede de vervaardiger zal aantoonen een werkstuk te hebben geleverd, dat als stukadoorswerk in toepassing met andere bouwwerken een afgewerkt en fraai geheel vormt.

Bovenstaande kan ook gelden voor sub B, terwijl voor sub C bedoeld is:

1°. Inzending van ornament toegepast bij de werkstukken en

2°. „ „ „ afzonderlijk.

De inzenders hebben met de volgende bepalingen rekening te houden:

1. De in te zenden voorwerpen moeten gemakkelijk vervoerbaar zijn.

2. Van ieder werkstuk zal, waar het noodig blijkt, een teekening verlangd worden met de verschillende details.

3. Fragmentwerk zal zooveel mogelijk vermeden moeten worden.

4. Een inzending van eenige personen, zoogenaamde groep-inzending, is toegestaan.

Voor afd. II.

Geheel als voor de bovenomschreven afdeeling.

Voor afd. III.

Ook hier moet terdege rekening gehouden worden dat de in te zenden werkstukken vervoerbaar zijn.

Voor bekroning komen in aanmerking inzendingen bedoeld in afd. I—IV.

Prijsvragen.

KONINKLIJKE NEDERLANDSCHE LANDBOUW-VEREENIGING.

Nationale en Internationale Landbouwtentoonstelling in 1913.

Met betrekking tot de prijsvragen voor: Ontwerpen van boerderijen op Heideontginningen en Ontwerpen van Woningen voor Landarbeiders met klein grondgebruik, zijn bij den Secretaris der Keuringscommissie een aantal vragen ingekomen, waarop besloten werd onderstaande antwoorden te geven:

Vraag I. Moet men aan klasse A ook voldoen om aan klasse B deel te nemen? (Prijsvraag voor Ontwerpen van boerderijen op heideontginningen).

Antwoord I. Neen.

Vraag II. Moet men zich ook aangeven om deel te nemen aan de prijsvraagteekening?

Antwoord II. Neen.

Vraag III. Waar of voor welke provincie moet deze teekening dienen, wijl elke provincie wel wat verschil in bouwmateriaal heeft. Het liefst heb ik volgens Noordbr. model.

Antwoord III. Ieder type is goed, mits het aan de gestelde eischen voldoet.

Vraag IV. Moet voor de groote boerderij, klasse B, alles onder één dak gebouwd worden of mag voor berging van wagens en werktuigen een afzonderlijk gebouw, een zoogenaamde schuur, gebouwd worden? Naar mijne meening zal een schuur afzonderlijk bij de woning met stal het doelmatigst zijn en was mijn voornemen aldus in te zenden. Is Uw voorschrift alles onder één dak, dan blijft mijn idee van zelf buiten beschouwing.

Antwoord IV. Alles onder één dak is niet noodzakelijk.

Vraag V. Mag of moet soms de inzender eener teekening met beschrijving op de tentoonstelling te 's-Gravenhage tegenwoordig zijn om desverlangd uitlegging te doen van zijn gemaakte plannen?

Antwoord V. Het behoeft niet, maar het mag wel.

Vraag VI. Een groot verschil in bouwkosten is de ligging van het gebouw, d. w. z. wordt in het algemeen verondersteld, dat de gebouwen verrijzen op een half uur afstand of drie kwartier van een spoorwegstation of harden weg of mag de begrooting gemaakt worden met gewoon grondwerk, doch zonder vervoerkosten der benoodigde bouwmaterialen?

Antwoord VI. Er wordt geen begrooting der kosten gevraagd, wel een opgave der benoodigde bouwmaterialen.

Vraag VII. Mag de balklaag der woonhuizen gerekend worden op een hoogte boven peil of vloer van 2.50 M., zooals in deze gemeente (de vrager bedoelt de gemeente zijner inwoning) de bouwverordening slechts vordert en ook naar mijne meening voor arbeiderswoningen voldoende is of zou het bestuur ook voor arbeiderswoningen een hoogte prefereeren van 2.65 en 2.80 M.

Antwoord VII. Een zolderhoogte van 2.50 M. is voor arbeiderswoningen toelaatbaar, wanneer de bouwverordeningen in de gemeenten, gelegen in de streek, waarvoor de ontwerpen bedoeld zijn geen grooter hoogte eischen. Grooter hoogte verdient echter uit een gezondheidsoogpunt de voorkeur.

Vraag VIII. Voor groote boerderijen, klasse B, zou het mijn voornemen zijn een zolderhoogte te nemen van 2.80 M., tenzij Uw bestuur mij beslist opdraagt de zolderhoogte lager of hooger te stellen.

Antwoord VIII. Deze zolderhoogte van 2.80 M. is toelaatbaar, wanneer de bouwverordeningen in de gemeenten, gelegen in de streek, waarvoor de ontwerpen bedoeld zijn, geen grooter hoogte eischen.

FRIJSVRAAG RECLAMEBILJET E. N. T. O. S.

Men verzoekt ons mede te deelen:

In de mededeeling omtrent het ontwerp van dit reclamebiljet is een fout geslopen, wat het formaat der teekening betreft. Dit moet n.l. niet zijn ± 1.50 × 0.75 M., maar ± 1.20 × 0.80 M. De grootte van het papier is ± 1.25 × 0.85 M.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 36. Officeel Gedeelte. Algemeene September-Vergadering. — Excursie naar Düsseldorf. — Voorloopig Programma van het Kongress für Städtewesen, te houden te Düsseldorf van 23—28 September 1912.

Kroniek XXXX door J. Gratama, Heemschut.

Watertoren te Oosterbeek, arch. Roelof Kuipers, met afbeeldingen.

Een nieuw Uitbreidingsplan, door A. Keppler c.i. met afbeelding.

Middelburg door B. van Brucken Fock, met afbeeldingen.

Het ontwerp Algemeene Administratieve Voorschriften en de aansprakelijkheid van den architect, door Mr. K. J. van Nieukerken (vervolg.)

ARCHITECTURA No. 36. Mededeelingen betreffende het Genootschap.

De Drucker-Uitbouw.

De Hollandsche opgravingen in Griekenland door W. A. E. van der Pluijm, met afbeeldingen.

DE BOUWWERELD No. 36. Oude landelijke Bouwkunst in Engeland, boekbeschouwing.

Het sloopen van werken uit gewapend beton (slot), met afbeeldingen.

Boerderij te Vaassen, arch. J. J. Hellendoorn, met afbeeldingen en losse plaat.

DE INGENIEUR No. 36. Nederlanders als octrooi-aanvragers, door R. A. van Sandick c.i.

Gebruik van tras bij gewapend beton, door E. Jacobs c.i., met afbeeldingen.

Localiseeren van fouten in telefoonkabels, door Dr. N. Koomans w.i., met afbeeldingen.

Ingezonden stukken. Geologische en mijnbouwkundige exploratie, door R. W. van der Veen m.i.

TECHNISCH WEEKBLAD (B.v.T.) No. 36. Kennisgeving. — Fondsen en instellingen. — Verslagen van vergaderingen. — Rechtskundige adviezen. —1894—1912. Examens voor Bouwkundigen — Gemengd. — Correspondentie. — Uit technische bladen en tijdschriften.

DE AANNEMER No. 36. Congressen.

Een adres van de Afdeeling Dordrecht.

DE NEDERLANDSCHE KLEI-INDUSTRIE No. 10. Het onschadelijk maken van kalk in de klei. — Steenbakkerschool te Lauban. — Heemschut. — Steenfabricatie. — Kalksteen onderzoek.

HINSE & VAN ELLINKHUIZEN. Uitvoering van werken in Gewapend en Ongewapend Beton
Nassaukade 504. Telef. 1258. Voorl. Ontwerpen en Begrootingen gratis. AMSTERDAM.

KLEI No. 17. Het eerste September-nummer van dit tijdschrift geeft het slot van een korte beschrijving met een paar afbeeldingen van het nieuwe station te Leipzig. De aandacht trekt voorts een artikeltje van den heer A. N. Wind, naar aanleiding van een afkeuringsgeval te Arnhem, dat aan de gemeente kwaad geld zal kosten, over de sorteering van baksteen. Van meer algemeene strekking zijn het door den heer J. M. Mijnlieff ingezonden artikel getiteld: «Arbitrage, een eisch des tijds» en het slot van het stuk: «Over het maken van Reclame», terwijl ten slotte een artikel over het onschadelijk maken van kalk in de klei, ofschoon waarschijnlijk van uitheemschen (Duitschen) oorsprong, voor den Nederlandschen steenfabrikant niet geheel zonder belang schijnt.

Gemengd Nieuws.

BINNENLAND.

GOES. Hoewel volgens de overeenkomst met den aannemer van de Zuid-Bevelandsche waterleiding deze op 6 Juli j.l. zoover gereed moest zijn, dat water geleverd kon worden in de gemeente Rilland-Bath, Waarde, Krabbendijke, Kruiningen, Yerseke, Schore, Wemeldinge, Kattendijke, Kapelle, Kloetinge en Goes is er op het oogenblik van waterlevering geen sprake. Hoofdzakelijk vindt dat zijn oorzaak in den grooten tegenspoed, welke het leggen van den zinker door het kanaal van Zuid-Beveland, bij de Schoorsche brug, ondervindt. Reeds zes malen is aangekondigd, dat de scheepvaart gestremd zou zijn voor het leggen van den zinker en telkens is het mislukt. Ook nu weer was aangekondigd, dat de scheepvaart gestremd zou zijn in den nacht van Zondag op Maandag en ook nu kon het niet doorgaan.

Naar wij vernemen zal het wel begin October worden voordat de aangesloten water kunnen krijgen.

'S-GRAVENHAGE. Indertijd maakte de Alg. Rekenkamer melding van de met den minister van financiën gevoerde briefwisseling aangaande de toekenning bij Kon. besluit van 23 Jan. 1908 aan den Rijksbouwmeester in het 1ste district van eene belooning van f 4000 voor de leiding van en het hoofdtoezicht op den bouw van stallen op het koninklijk domein Het Loo.

Toen het college in het afgeloopen jaar afschrift had ontvangen van een Kon. besluit van 10 Juli 1911, waarbij wederom eene belooning van f 4000 was verleend aan denzelfden Rijksbouwmeester, en wel voor de leiding en het oppertoezicht betreffende den verbouw en aanbouw van Harer Majesteits zomerverblijf Het Loo, verzocht de Kamer den minister haar te willen mededeelen welke overwegingen tot de toekenning dezer beloonigen hebben geleid.

De minister berichtte, dat na het tot stand komen van Hr. Ms. besluit van 23 Januari 1908 van wege het dep. van waterstaat eene herziening was ter hand genomen van de instructie voor de rijksbouwmeesters.

Blijkens de nieuwe instructie nu vallen onder de werken, behoorende tot de ambtstaak der rijksbouwmeesters alleen dezulke „welke hun worden opgedragen met betrekking tot gebouwen onder beheer en ten dienste van de verschillende dienstvakken, ressorteerende onder de departementen" (van waterstaat, van financiën en van landbouw, nijverheid en handel). Naar deze omschrijving achtte de minister het niet twijfelachtig, dat de werken, rakende den verbouw en den bijbouw aan Hr. Ms. zomerverblijf Het Loo, tot de ambtstaak van bedoelden rijksbouwmeester niet behoorden.

De Kamer heeft hierna de briefwisseling niet voortgezet doch nu doen opmerken, dat vóór eenige jaren de voorbereiding van een ontwerp van de stallen op Het Loo klaarblijkelijk wel is beschouwd als te behooren tot de taak der rijksbouwmeesters. Zij is van meening, dat er reden had bestaan, bij de nieuwe instructie met deze omstandigheid rekening te houden.

Kerkbrandgevaar.

Uit Gouda schrijft men:

Om de kunstschatten onzer Groote- of St.-Janskerk zooveel mogelijk voor brandgevaar te vrijwaren, hebben kerkvoogden dezer dagen een electrisch gedreven brandspuit aangeschaft.

Pomp en motor dezer spuit zijn geplaatst op een vierwieligen wagen, welke overkapt is en bij avond electrisch wordt verlicht. De spuit bestaat uit een hoogdruk centrifugaalpomp, gedreven door een electro-motor van 35 paardekrachten, en heeft het vermogen om per minuut ruim 1000 liter water tot een manometrische hoogte van 90 M. op te voeren. Zij drijft het water door twee vaste ijzeren pijpleidingen, welke van uit de straat oploopen naar en rondom het middenschipsdak der kerk, en door het gebouw heen.

Deze ringvormige leiding is op acht punten voorzien van koppelingen, waaraan een linnen slang van ongeveer 15 M. wordt bevestigd. Hierdoor kan elk gedeelte van de hooge kap zoowel in- als uitwendig worden bereikt. Twee dezer koppelingen zijn geplaatst nabij den toren. Het water

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Trottoir-, Terrazzo- en Graniettegels, Trottoirbanden, Kunstgraniet, Drijfsteen, Tennisbanen, enz. — — —

R. TIMMAN. Stoom-Timmerfabriek „DE ATLAS".
— Prijsopgaven worden op aanvraag verstrekt. —
HOUTHAVEN, AMSTERDAM. — Tel. 3905.

WATERBRONNEN, ONTIJZEREN HARDEN
N.V. DIEPBOOR Mij. „VULKAAN", v/h. J. DE BOER & Co., LEEUWARDEN

DE REPRODUCTIE COMPAGNIE
CLICHÉ'S
Rotterdam

H. J. WESSELS, Amsterdam.
Heerengracht 109-111. — Telef. 1037. — P.O. Box 381.
Handel in Binnen- en Buitenlandsche fijne Houtsoorten.

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uwe CENTRALE VERWARMING.

G. J. A. TRESTORFF, voorheen G. VAN HEERDE.
AMSTERDAM. — Opgericht 1830. — Telefoon 1551.
Brandkasten, Kluisdeuren, Safe-Deposits, etc.

Staaldraadwarenfabriek „AMSTERDAM"
Brouwersgracht 136 te AMSTERDAM
Tel. Interc. 478.
Brandvlechterij.
Fabriek van Hek- en IJzerwerken.

NAAML. VENN. voorh. A. SINGELS Azn.,
DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.
Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

PAPIERSTUC voor PLAFOND- en WANDVERSIERING in alle stijlen en volgens teekening.
Vraagt gratis Brochure en Prospectus aan de Opgericht 1890. - Tel. Int. 3613.
EERSTE NEDERLANDSCHE PAPIERSTUCFABRIEK
VOORHEEN BENNEWITZ & CO. - AMSTERDAM.

47STE JAARGANG. ZATERDAG 21 SEPTEMBER 1912. No. 38.

DE OPMERKER.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor de Redactie:
Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Adres voor de Administratie:
Regentesselaan 65, 's-Gravenhage.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . f 5.—

Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.

Voor België . . . . . » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50
(Uitsluitend bij vooruitbetaling)

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.—
het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS bezorgd zijn: Regentesselaan 65. 's-Gravenhage.

De Kathedraal van Winchester.

De Normandiërs, die onder Willem den Veroveraar in 1066 Engeland overweldigden, waren niet alleen geduchte krijgslieden, maar ook ijverige en stoutmoedige bouwmeesters. Kort na de verovering hebben zij een schier voorbeeldelooze bedrijvigheid ontwikkeld in het bouwen van kerken en kasteelen en het schijnt wel, dat het hun daarbij aan tijd ontbroken heeft, om voldoende diep te graven voor de fundamenten hunner kloeke bouwwerken of genoegzame zorg te besteden aan het verband in de muren en pijlers. In hun ijver schijnen zij te veel uitsluitend er aan gedacht te hebben, met spoed hun groote kathedraal met haar schip van tien, twaalf of zelfs veertien traveeën, te doen oprijzen met transept, koor, koornis en den hoogen toren, op zijn vier groote pijlers, boven het kruis. Zij dachten die pijlers te groot in oppervlakte, dan dat zij ooit zouden kunnen scheuren of verzakken, noch uitwijken en instorten, maar hun voorstelling is gebleken niet juist te zijn. Kort was inderdaad het leven van vele dezer massieve bouwwerken al mochten zij ook door de groote steenmassa's den indruk van rotsvastheid teweeg brengen. De zware pijlers toch waren in werkelijkheid kokers van behouwen steen opgevuld met puin, waarvan de samenhang in vele gevallen zeer denkbeeldig was.

Zoo kwam het, dat de typisch Normandische Centrale torens op vele plaatsen of spoedig instortten of zoo men het gevaar tijdig bemerkt had herbouwd of althans duchtig gestut en verankerd moesten worden, om de gevolgen, die hun val onvermijdelijk voor het geheele gebouw na zich sleepen moest te voorkomen.

Wanneer men van die ongevallen een volledige lijst wilde maken, zou die een respectabele lengte verkrijgen, maar om slechts enkele der meest bekende Normandische kathedralen te noemen zij hier gememoreerd, dat instorting plaats had, te Ely in 1321, te Evesham in 1207, te Worcester in 1175, te Ripon in 1454, te Selby in 1690 en te Winchester in 1107. Op andere plaatsen als Gloucester, Chester, Peterborough en bij vele kleinere dorpskerken wist men door geleidelijke verbetering en tijdig opgenomen voorzorgsmaatregelen de groote catastrophe te voorkomen.

Men ziet, dat er groot verschil in de jaargetallen is en de eene toren het belangrijk langer heeft uitgehouden dan de andere, maar het feit, dat nog in 1861 te Chichester de centrale toren instortte, schijnt er op te wijzen, dat het gevaar bestaat, waar men het niet vermoedt en dat werkzaamheid voor de met het toezicht op de oude kerken in Engeland belaste bouwkundigen steeds aan te raden is.

De kathedraal van Winchester is een van de oudste en meest beroemde kerken van Engeland. Hare geschiedenis, nauw samengeweven met die van het land, gaat terug tot de legendarische tijden van Lucius koning der Britten, die hier ter plaatse de eerste christenkerk moet hebben gesticht. Ethelwald herbouwde deze kerk in 973 en eenige overblijfsels van diens werk zijn nog te vinden in de crypt. In 1097 begon de Normandische bisschop Walkelin, een neef van Willem den Veroveraar, met den bouw der kathedraal, volgens oudere berichten gedeeltelijk op de fundamenten der oude Saxische kerk, maar meer waarschijnlijk, volgens nieuwere onderzoekingen, op een andere plaats.

Reeds in 1093 was het kolossale bouwwerk voltooid en werd in tegenwoordigheid van nagenoeg alle bisschoppen en abten van Engeland gewijd. Gedurende ongeveer vier eeuwen daarna hebben opvolgende bisschoppen er aan bijgebouwd, veranderd en herbouwd, zoodat de tegenwoordige kerk stalen van Engelsche bouwkunst te zien geeft van het vroeg-Normandisch af tot den Perpendiculair-stijl toe. Evenwel is nog veel van Walkelins werk onveranderd in stand gebleven voornamelijk in de kruisbeuken, in de kern der pijlers, in de muren van het hoofdschip en in de crypt. Gedurende haar bestaan heeft de kerk niet alleen weerstand te bieden gehad aan den bekenden tand des tijds doch dat bestaan werd ook ernstig bedreigd door de geologische geaardheid van de plek waar zij gebouwd was. Zij rust namelijk op een veenlaag en hare zware muren zijn gefundeerd op naast elkander gelegde beuken blokken. Deze vloer weerstond den druk gedurende eeuwen, maar vroeg of laat moest toch zetting intreden en na verloop van tijd vertoonden zich scheuren in de muren in zoo bedenkelijke mate, dat in 1905 stappen moesten worden gedaan, om verdere scheuren te voorkomen en de bestaande te repareeren. Met de daarvoor te nemen maatregelen werd belast de architect T. G. Jackson en de uitvoering werd toevertrouwd aan de aannemersfirma John. Thompson van Peterborough, en het waren geen halve maatregelen, die genomen werden; zij bestonden toch in niets meer of minder, dan het vervangen van de uit mergelachtig materiaal bestaande fundamenten, met de beuken blokken, waarop zij rustten, door een vast fundament, zoo mogelijk door de veenlaag heen te bren en tot op de vastere, diepere lagen en samen te stellen uit beton en metselwerk in cement. Zeven jaren heeft het werk geduurd, dat met recht een reuzenwerk genoemd mag worden en het is de vraag of wel ooit een kathedraal zulk een omvangrijke operatie heeft ondergaan, als thans aan die van Winchester volbracht is.

Gebouwd op den vochtigen, samendrukbaren veengrond is zeer waarschijnlijk of wel bijna zeker de zetting reeds begonnen, voor nog het bouwwerk op hoogte was, maar aanvankelijk is die zetting waarschijnlijk vrij gelijkmatig geweest en heeft men zich aan kleine scheuren en geringe afwijkingen weinig gelegen laten liggen. De scheuren hadden evenwel ten slotte zulke afmetingen aangenomen, dat men er gemakkelijk de hand in kon steken en op sommige plaatsen stonden de muren, bij 44 voet hoogte, twee voet uit het lood.

Tot herstel van de scheuren is een goed verband teruggekregen door het bezigen van lange blokken Yorksteen en het opvullen van de ruimten in het binnenste der muren, door inspuiting van vloeibare cementspecie met de machine, een methode die ook hier te lande reeds met succes op oud muurwerk is toegepast.

Hoezeer men doordrongen was van de belangrijkheid van het werk, dat hier aan een der grootste en voornaamste historische monumenten van Engeland volbracht was, blijkt wel daaruit, dat de koning en koningin van Engeland op 15 Juli jl. naar Winchester kwamen, om den plechtigen dankdienst in de Kathedraal bij te wonen, ter gelegenheid van de voltooiing van het werk gehouden. De architect overhandigde daarbij aan den deken een verslag van hetgeen in de zeven jaren, die het geduurd heeft, verricht is. Uit dit verslag zullen wij in een volgend artikel enkele bijzonderheden mededeelen.

(Slot volgt.

Volkshuisvesting te Rotterdam.

Slot (zie bladz. 287).

Intusschen achten wij het niet gewenscht en ook onnoodig dit geheele complex uitsluitend met dergelijke minimum-woningen te bebouwen, in de eerste plaats omdat een opeenhooping van de categorie bewoners, die voor deze woningen in aanmerking komen, niet wenschelijk moet geacht worden, maar bovendien omdat een dergelijk groot aantal minimum-woningen op één plaats niet noodig is en het gevaar bestaat, dat dientengevolge het minimum-type, dat als onvermijdelijk onderdeel niet kan gemist worden, alsdan in dat stadsgedeelte tot het normale dreigt te worden; immers er bestaat lang geen zekerheid, dat steeds voldoende gegadigden zich zullen voordoen uit de categorieën, waarvoor die geconcentreerd gelegen eenkamerwoningen bestemd zijn, en men zou dan tot verhuring aan betergestelden moeten overgaan. Dit nu zou geheel in strijd zijn met de taak der overheid, de verbetering van de volkshuisvesting, het brengen van de volksklassen op een hooger woningpeil.

Ook ter vermijding van de eentonigheid zou een gelijkvormige bebouwing weinig aanbeveling verdienen.

Het zal dus noodig zijn de bovengeschetste eenkamerwoningen af te wisselen met grootere en duurdere woningen, vooral ook voor zeer groote gezinnen bestemd, een woningtype, waarin de tegenwoordige aanbouw door particulieren in het geheel niet voorziet.

Het zou tevens overweging verdienen de vraag onder de oogen te zien, of daar niet de geschikte plaats gevonden was voor het stichten van een ruime gelegenheid tot het herbergen van ongehuwde arbeiders, op de wijze zooals in den laatsten tijd allerwege in het buitenland geschiedt (Rowtonhouses, Ledigenheime) ter bestrijding van van het verderfelijke kostgangersstelsel, of voor aanbouw van een groep zeer kleine en eenvoudige woningen, hetzij onderling afgescheiden, hetzij in op gestichten lijkende gebouwen onder één dak gebracht, ter huisvesting van zeer kleine gezinnen, wier economische zelfstandigheid voor een goed deel afhangt van de mogelijkheid een uiterst goedkoope, niet te ver afgelegen woning te kunnen huren.

Ook zou men een deel van het terrein voor speelplaats, plantsoen, bad-inrichting met centrale waschplaats kunnen bestemmen, indien in verband met bouwplannen van goedkoope woningen in andere stadsgedeelten slechts een deel van het vrijkomende terrein voor den aanbouw van dergelijke woningen zou worden gebruikt.

Wij meenen ons daarom te moeten onthouden van het indienen van een bepaald bebouwingsplan.

Ter wederhuisvesting van de thans daar wonende bevolking zal men kunnen volstaan met den aanbouw van een 500-tal éénkamerwoningen, omdat ongetwijfeld zal blijken, dat een zeker deel der thans daar ter plaatse wonende gezinnen wel in staat is hoogere huren te verwonen en dus niet in aanmerking komt voor huisvesting in de nieuwe bebouwing of wel uit eigen beweging naar elders trekt. Bouwt men echter b.v. 700 woningen, dan blijft nog een niet onbelangrijk aantal beschikbaar ter huisvesting van elders verdrevenen, waardoor de markt van de goedkoopste woningen wordt verruimd. Het verder gedeelte van het terrein kan dan dienen voor doeleinden als hierboven aangegeven.

Naar onze meening zou het aanbeveling verdienen, dat het gemeentebestuur in algemeene trekken vaststelt wat het daar ter plaatse gebouwd wenscht te zien en daarover een prijsvraag uitschrijft, zoowel wat het type der te bouwen woningen aangaat, als wat de verdeeling van het te

bouwen terrein betreft, waarbij dan voor den aanleg van straten rekening gehouden zal moeten worden met de bestaande bebouwing aan den Crooswijkscheweg en de Linker-Rottekade.

Is eenmaal vastgesteld wat zal worden gebouwd, dan staan naar onze meening drie wegen open om den bouw en de verdere exploitatie ter hand te nemen:

1°. gemeentelijke aanbouw en exploitatie van gemeentewege;

2°. gemeentelijke aanbouw en exploitatie door een woningbouwvereeniging voor rekening der gemeente;

3°. aanbouw en exploitatie door een woningbouwvereeniging op eigen risico, maar met voorschot en bijdrage van de gemeente.

De eerste weg komt ons van de drie de minst geschikte voor. De derde heeft het nadeel, dat de gemeente niet voldoende zekerheid krijgt, dat de woningen gebruikt worden voor het doel, waarvoor zij gebouwd worden; immers de commerciëele grondslag, waarop een exploiteerende vereeniging zich heeft te stellen met het oog op de door haar aangegane verplichtingen, noodzaakt haar de verhuring van woningen — desnoods ook aan gezinnen, die woningen van hooger huur best kunnen betalen — te zeer op den voorgrond te stellen. De tweede weg daarentegen stelt de gemeente in staat zich zekerheid te verschaffen, dat de te bouwen woningen ook werkelijk uitsluitend bestemd worden voor het doel, waarvoor ze gebouwd worden; de mogelijk financieel ongunstige gevolgen daarvan heeft zij zelve te dragen.

Onze commissie heeft zich het groote bezwaar, verbonden aan de bij uitvoering van het plan aanvankelijke vermindering van het toch reeds geringe aantal kleine woningen in onze stad, niet ontveinsd. Zij acht dit zoo overwegend, dat zij zich niet gerechtigd zou hebben geacht deze beschouwingen onder 's raads aandacht te brengen, ware het niet, dat het bezwaar geheel kon worden ondervangen. Geen enkele woning behoeft te worden afgebroken, vóórdat in de huisvesting van de bewoners is voorzien door aanbouw in de onmiddellijke nabijheid. Voor dezen woningbouw komt ons geschikt voor het vlak nabij gelegen open terrein aan de Pootstraat in het bezit van de gemeente; mocht dit te klein blijken, dan zou men kunnen overgaan tot bebouwing van een deel van het Schuttersveld en zou later van het te amoveeren complex een evenredig deel opengelaten kunnen worden, dat voor andere doeleinden dan woningbouw ware te bestemmen. Bij geleidelijken aanbouw en opschuiving van de bevolking zou echter het aantal vooraf te bouwen woningen niet groot behoeven te zijn.

Thans moet de vraag nog beantwoord worden, welke kosten de uitvoering van bovenstaand plan voor de gemeente zou medebrengen.

Aan de hand van de in den laatsten tijd plaats gehad hebbende verkoopingen nemen wij den prijs van den grond per M². op f 16 à f 17 aan; echter is het zeer de vraag, of deze prijs bij onteigening niet belangrijk lager zou blijken te zijn, aangezien ongetwijfeld bij de waardebepaling rekening zou worden gehouden met het feit, dat de geheele bebouwing zoo goed als waardeloos wordt, zoodra de gemeente voldoening aan de Bouw- en Woonverordening gaat eischen. f 17 per M². intusschen als maatstaf houdende, moet de waarde van den grond op rond f 600.000 worden aangenomen.

Voor onze berekening nemen wij wederom een bebouwing als boven aangegeven aan en komen dan tot de navolgende totaalkosten: onteigening f 600.000; straataanleg, (waarbij in aanmerking is te nemen, dat geen enkele straat bestemd is voor druk verkeer en de bestrating goedkoop kan zijn) gemiddeld geschat op 9800 M². à f 8 per M². f 78.400; bouwkosten 15755 × 12.6 (bouwhoogte half fundament tot half kaphoogte) à f 7 per M³. f 1.374.000; toezicht, onkosten en renteverlies f 77.600; totaal f 2.130.000.

Wij mogen aannemen, dat van woningen als bovengenoemd huren te bedingen zijn van f 1.80—f 2.40 met een gemiddelde van f 2.10, dan wordt ontvangen per jaar aan huur 1050 à f 2.10 × 50 weken = f 110.150.

Aannemende dat bovenstaand bedrag van de totaalkosten — wanneer daarvoor door het rijk krachtens de Woningwet voorschot verleend wordt — 6½ pct. bruto behoort op te brengen, dan moet de jaarlijksche inkomst bedragen f 133.125; er ontbreekt dus f 133.125 — f 112.320 = (rond) f 21.000.

Blijken de huren, als door ons aangenomen, te hoog voor de uit hunne krotten verdreven bewoners, dan zou het tekort grooter worden. De vraag is, of dit als tijdelijk te beschouwen tekort (het is toch alleen het gevolg van de onmacht van verdreven gezinnen om hooger huur te betalen) niet afzonderlijk behoort geregeld te worden, en of bij de bepaling van de bijdrage die van het rijk zou worden gevraagd, niet met dit tijdelijke karakter rekening zou moeten worden gehouden. Nemen wij als voortdurend tekort f 21.0000 aan, dan blijft, — neemt het rijk daarvan 50 pct. over — f 10.500 voor rekening der gemeente.

Hiervoor verkrijgt de gemeente al dadelijk zonder meerdere offers een belangrijke verbetering van een zeer ongezonden toestand en over 50 jaar het onbezwaard bezit van 25.000 M². gunstig gelegen terrein plus den opstal, waarvan de waarde bij soliden aanbouw niet mag worden onderschat.

Wij teekenden boven reeds aan, dat vermoedelijk het geheele complex niet behoeft bebouwd te worden met goedkoope woningen, omdat wij meenen te mogen aannemen, dat het gemeentebestuur met ons overtuigd is, dat op meerdere plaatsen aanbouw van dergelijke woningen dringend noodig is. Daarvoor komt naar onze meening o. m. zeer in aanmerking de omgeving van het verlengde van de West-Kruiskade, waar nog voldoende onbebouwd terrein beschikbaar is.

Het wil onze commissie voorkomen, dat waar zoo herhaaldelijk gebleken is, dat het gemeentebestur van Rotterdam niet opziet tegen het voteeren van groote, ja dikwerf zeer aanzienlijke uitgaven, indien daarmede groote belangen gediend worden ,tegen een bescheiden uitgaaf als door ons voorgesteld geen bezwaar zal bestaan. Zij bevordert toch belangen, die diep in het gansche volksleven ingrijpen: door opruiming van krotten en het brengen van de bewoners in gezonde woningen, bevordert men de volksbeschaving en de volkskracht en beide zijn noodig om Rotterdam de taak, die hem nog in de toekomst wacht, te doen vervullen.

Vereenigingen.

VEREENIGING VOOR WATERLEIDINGBELANGEN IN NEDERLAND.

Op Vrijdag 7 September j.l. is te Deventer de 14de algemeene vergadering van bovengenoemde vereeniging geopend.

Bij afwezigheid van den voorzitter, den heer P. Polet, directeur van de gasfabriek en de waterleiding te Middelburg werd de vergadering geleid door den heer G. J. Leverland, directeur van de Groninger Waterleidingmaatschappij.

Dat de vergadering ditmaal te Deventer wordt gehou-

den, is, zei spr., niet alleen het gevolg van de pogingen om gelijdelijk en door aanschouwing de leden kennis te doen maken met alle waterleidingen in ons land, maar ook omdat Deventer een belangwekkend en voor technici belangrijk milieu vormt.

Het gemeentebestuur van Deventer heeft, naar spr. mededeelde, de vergaderden in de gelegenheid gesteld, de waterleiding te bezichtigen en als gasten uitgenoodigd op een tocht naar Gorssel.

Na het abnormale droge jaar 1911, mochten we, zei spr., verwachten, dat op het gebied van de watervoorziening ook in ons land krachtiger dan ooit de hand aan den ploeg werd geslagen; vele van de bestaande waterleidingen werden vergroot en nieuwe installaties verrezen.

Dankbaar zal het allen gestemd hebben, dat na de ongekend droge perioden geen enkele calamiteit onze landgenooten heeft getroffen, en vastgesteld kon worden, dat de onder ons beheer staande watervoorzieningen voortreffelijk hebben gewerkt.

Vervolgens memoreerde spr. de verschillende werkzaamheden en wijzigingen aan waterleidingen hier te lande. In 1911 werden er zes nieuwe waterleidingen in gebruik genomen en waren er drie in aanleg. Spr. acht de medewerking van verschillende autoriteiten tot het oprichten van waterleidingen, dienende voor meerdere kleine gemeenten tezamen, een groot voordeel. Het maken van economische installaties kan niet anders dan de bevordering van de watervoorziening in de hand werken en zal ten slotte verhinderen, dat sommige kleine gemeenten, grenzende aan groote en technisch uitstekend beheerde waterleidingen, eigen installaties voor waterdistributie oprichten, met slecht financieel resultaat en teleurstellingen als gevolg.

Over de technische aangelegenheden van ons vak, zei spr. verder, vallen geen bijzonderheden van algemeenen aard te vermelden. Op hydrologisch gebied worden steeds meer gegevens bekend. Spr. hoopte, dat er geen boringen zullen worden gedaan zonder dat wetenschappelijk genomen grondmonsters worden verzameld, en sprak den wensch uit, dat weldra deze grondmonsters in een centraal archief voor ons land zullen kunnen worden bewaard. Zelden zal eenig archief van grooter waarde voor ons en onze nakomelingen blijken te zijn.

Het Koninklijk Instituut van Ingenieurs en de Vereeniging van Gasfabrikanten waren ter vergadering vertegenwoordigd.

Nadat de heer Van Weezel de aanwezigen namens het gemeentebestuur van Deventer had begroet, bracht de secretaris, de heer D. Drost, onder-directeur der Amsterdamsche waterleiding, het jaarverslag uit, dat van weinig algemeen belang was, en, evenals de rekening en begrooting van den penningmeester, werd goedgekeurd.

Aan de orde kwam vervolgens het verslag van de commissie voor de installatie-voorschriften. De bedoeling daarvan is, naar de voorzitter opmerkt, een voorschrift te geven voor de installatie van dienst- en binnenleidingen, dat voor ons land overal zal worden gevolgd. Naar aanleiding van de ontvangen inlichtingen is een ontwerp samengesteld, waarover in een volgende vergadering nader zal worden gesproken.

De secretaris bracht rapport uit in zake de internationale conferentie voor Volks- en Schoolbaden te Scheveningen. Daaruit is het volgende ontleend:

Bij de aanvaarding van de uitnoodiging tot deelneming aan deze grootsche conferentie hebben wij ons de vraag gesteld, op welke wijze onze medewerking te kunnen verleenen. Het antwoord was spoedig gegeven. Want hoe kunnen wij, directeuren, ingenieurs, enz. van waterleidingen, dat beter doen dan de grondstof, die we te leveren hebben, het water, zoo goedkoop mogelijk voor de volks- en schoolbaden beschikbaar te stellen. Het is genoegzaam bekend, hoe sterk de tarieven voor die waterlevering hier te lande uiteenloopen, varieerend over het algemeen van 1½ à 5 tot 33 cent per M³.

Het bestuur der vereeniging heeft eene enquête gehouden bij de waterleiding-directies, leden der vereeniging, en o. m. gevraagd, of ze bereid waren het aan volks- en schoolbaden te leveren water voortaan tegen den uniform-prijs van 5 cent per M³. beschikbaar te stellen, dat is op een uitzondering na (Middelburg), de laagste prijs, die hier voor dat doel wordt gevorderd.

Het resultaat van de enquête is, dat verschillende directies belangrijke reducties hebben toegezegd en anderen zich bereid verklaarden daartoe mede te werken. Zoo werden de volgende reducties toegezegd voor bestaande volks- en schoolbaden: te Apeldoorn van 15.3 op 8 cent per M³., te Arnhem van 12 op 8 cent, te Groningen van 17 op 5 cent, te Leiden van 33 op 5 cent, te Utrecht van 10 op 8 cent, te Venlo van 10 op 5 cent, te Koog a/d. Zaan, Krommenie, Zaandam en Zaandijk van 15 op een nog onbekenden prijs.

Verder heeft de directeur der Schiedamsche gemeentewaterleiding toegezegd, een eventueel verzoek aan den raad om den prijs van volks- en schoolbaden van 10 op 5 cent terug te brengen gaarne te zullen steunen. Bovendien verklaarden zich voor den doel tot het 5 cent-tarief bereid, zoodra volks- en schoolbaden mochten worden opgericht: B. en W. van Hengelo en de waterleiding-directies van Oud-Beijerland, Ede, Rosendaal, Waalwijk en Wageningen, en zegden Vlaardingen en IJsselstein waterlevering voor dit doel toe tegen den kostenden prijs en IJsselstein bovendien kosteloos aan onvermogenden.

De vereeniging stelt zich verder voor stappen te doen: 1°. om de toegezegde prijsverlagingen binnen korten tijd verwezenlijkt te krijgen, en 2°. om die goede voorbeelden door meerdere waterleiding-directies, i. c. gemeentebesturen, te zien volgen.

Het rapport werd met ingenomenheid ontvangen.

Dr. Woltering, hoofdinspecteur der Volksgezondheid, gaf in overweging, het rapport ook ter kennis te brengen aan de gezondheidscommissies, en dankte de vereeniging voor hare medewerking ter zake van de zoo nuttige volks- en schoolbaden.

Nadat de heer D. Bisschop, directeur der Deventer-gasfabriek en hoogdrukwaterleiding, eenige mededeelingen had gedaan over de inrichting van deze waterleiding, kwamen er eenige vraagpunten van zuiver technischen aard aan de orde.

Des middags werd er een bezoek gebracht aan de Deventer waterleiding, waar de directeur de gewenschte inlichtingen verstrekte.

In de den volgenden dag voortgezette vergadering zijn eenige, door een lid der vereeniging gestelde, vragen omtrent het gebruik van geasphalteerde of gesiderostheende getrokken ijzeren buizen voor gewone dienst- en binnenleidingen voor drinkwater aan de orde gekomen.

Na een levendige discussie kwam de vergadering tot de slotsom, dat geasphalteerd ijzeren buizen overal, waar het water zacht is, onbruikbaar moeten worden geacht.

Tot bestuursleden werden gekozen, in de plaats van de heeren Polet en Paijens, niet herkiesbaar, de heeren M. Rutgers te Rozendaal, en J. L. Roborgh, te 's-Hertogenbosch; de heer Drost werd herkozen. Uit het voltallige bestuur werd daarna tot voorzitter benoemd de heer G. J. Leverland, te Groningen.

Daarna hield de heer M. Rutgers, directeur der gemeente-drinkwaterleidnig te Rosendaal, een voordracht over ontijzeringsproeven te Rosendaal en Nispen.

Dr. N. G. van Huffel, uit Utrecht hield een demonstratie over: De waterdroppel en de zingende waterstraal.

Dr. W. P. Ruysch, uit 's-Gravenhage, stelde met genoegen vast, dat de vereeniging sinds eenigen tijd ook meer in de richting van volkswelvaart wil werken. De machtige invloed, van de vereeniging en haar leden individueel uitgaande op de volksgezondheid in Nederland, is, zei spr. moeilijk te schatten. De ontzaglijke vooruitgang van de volksgezondheid, blijkende o. m. uit het teruggaan van de sterftecijfers, is mede te danken aan deze vereeniging. Zijn mede door het verkrijgbaar stellen van goed drinkwater besmettelijke ziekten, als cholera enz., teruggedrongen, de wetenschap van de laatste 10 jaren heeft geleerd, dat er nog iets anders noodig is voor bestrijding van besmettelijke ziekten. Van de grootste beteekenis noemde spr. het besluit der vereeniging om mede te werken tot goedkoope waterlevering ten behoeve van volks- en schoolbaden.

De voorzitter dankte den heer Ruysch voor zijn welwillende woorden.

De heer J. C. Rijk Pzn., van Utrecht, hield een voordracht over het reinigen van de hoofdaanvoerbuis der waterleiding binnen de gemeente Amersfoort, volgens het systeem der Berliner Röhren Reinigungs Gesellschaft. Deze leiding was aangegroeid. De geheele lengte van de schoongemaakte buis bedroeg 5544 M.

De werkzaamheden duurde 12 dagen. Per dag werd er dus 460 M. buis schoongemaakt. De kosten van deze schoonmaak bedroegen f 3360.10.

Spr. kwam tot de volgende conclusie:

1e. Het reinigen van de buizen door middel van de instrumenten der Röhren Reinigungs Gesellschaft heeft uitstekend voldaan, wat betreft het wegnemen van de roestaanzettingen in de buis.

2e. De asphaltlaag is voor het grootste deel uit de buis verdwenen. In hoever dit nu aan de reiniging is toe te schrijven, durfde spr. niet te beoordeelen. Aangezien er in de roestaanzetting asphalt werd aangetoond, is, ten minste voor een gedeelte, de asphaltlaag reeds door het roestproces verwijderd.

3e. De invretingen van de buis door het water zijn niet te ontkennen. Maar ze zijn uitermate gering. Zelfs, aannemende een diepte invreting na 22 jaar van 2 m.M., zouden, wanneer het roestproces met dezelfde snelheid zou voortgaan eerst na 66 jaar tot de helft van de buis zijn voortgeschreden, wanneer de buis een wanddikte van 12 m.M. heeft.

Neemt men de grootste gemiddelde invreting van 0.44 mM. dan is de invreting tot de helft der wanddikte genaderd na 300 jaar. We kunnen dus zeggen, dat practisch gegoten ijzeren buizen een onbepaalden levensduur bezitten, althans wat betreft het water der Soesterheide.

Ten slotte verklaarde spr. te vreezen dat de reiniging na korten herhaald zal moeten worden. Hij stelde zich voor, de buis na een vijftal jaren te doen opgraven en vast te stellen in hoever het roestproces meer is voortgeschreden.

Dat de asphaltlaag, hoewel niet absoluut beschuttend, dan toch zeker de roestvorming verlangzaamt, is wel zeker, en waar deze nu zoo goed als verdwenen is, zal, zoo besloot spr. de roestvorming wel in versneld tempo plaats hebben.

Nadat eenige verdere kwesties van technischen aard waren besproken, werd de vergadering met de gewone plichtplegingen gesloten.

Na afloop maakten de vergaderden een tochtje per extra-tram naar Gorssel, hetwelk was aangeboden door het gemeentebestuur van Deventer.

BOND VAN TECHNICI.

Onder voorzitterschap van den heer K. A. Grondijs heeft op 24 Aug. j.l. te Utrecht de Bond van Technici een buitengewone vergadering gehouden, ter afhandeling van de op den beschrijvingsbrief der vorige algemeene vergadering onafgedane punten.

Aan het afgetreden hoofdbestuurslid den heer Gabriels, werd hulde gebracht voor zijn verdiensten. Mededeeling werd gedaan in zake den stand van zaken betreffende de aanstelling van een bondsambtenaar, die binnen korten tijd benoemd zal worden.

Het volgend jaar hoopt het hoofdbestuur tot uitwerking tekomen, in zake uitschrijving van een prijsvraag voor een bondsmaandkalender. Een voorstel-Utrecht tot afschaffing van den Bondsraad werd verworpen.

Verder werden eenige ander wijzigingen van het reglement en de statuten in bespreking gebracht. Op voorstel van Utrecht werd bepaald, dat leden kunnen zijn zij, die den leeftijd van 21 jaar, adspirant-leden, zij die den leeftijd van 18 jaar hebben bereikt.

Op voorstel van 10 leden van de afdeeling Enschede—Hengelo werd met 53 tegen 52 stemmen en 1 blanco besloten voorloopig geen nieuwe donateurs aan te nemen en bij een eerstvolgende statutenwijziging voor te stellen het instituut van donateurs te schrappen.

Tal van sprekers wezen er op dat het instituut van donateurs in strijd is met het vakbelang.

Verder werd besproken de vakgroep: scheepsmachinisten. De voorzitter herinnerde er aan, dat hij de scheepsmachinisten in den bond ten sterkste gewaarschuwd had, geen eigen bond te stichten, wijl daardoor strijd zou ontstaan in den Bond van Technici. De bondsraad heeft het hoofdbestuur opgedragen te trachten met de vakgroep: scheepsmachinisten tot een vergelijk te komen. In een vergadering op 23 Juli l.l., waarop afgevaardigden van genoemde vakgroep en van het hoofdbestuur aanwezig waren, zijn hieromtrent besprekingen gevoerd; daarna hebben nog tal van besprekingen plaats gehad en het uitzicht bestaat, dat genoemde kwestie tot een goede oplossing zal komen. Het hoofdbestuur had deze aangelegenheid op de agenda gebracht om over het door het hoofdbestuur in deze gevoerde beleid een uitspraak te laten doen.

Tal van afgevaardigden voerden vervolgens het woord. De heer Fournier verdedigde de houding van de vakgroep: scheepsmachinisten, ging de stichting en ontwikkeling dezer groep na en bracht in herinnering, dat het voorstel tot afschaffing niet in Nederland gedaan is, doch uitgegaan is van een vergadering te Batavia, waar men een vereeniging wilde van alle scheepsmachinisten. Spr. voor zich zag meer heil voor deze vakgroep in aangesloten blijven bij den Bond van Technici.

De heer Thyssen uit Utrecht drong er op aan aan bedoelde vakgroep meer invloed te geven in den bondsraad.

De vergadering sprak vervolgens met algemeene stemmen hare goedkeuring uit over den tot heden door het hoofdbestuur gevolgden weg in zake de oplossing van de kwestie met de scheeepsmachinisten.

Aangenomen werd daarna met 85 tegen 17 stemmen en 10 blanco een motie van den heer Mater uit Utrecht, waarin de vergadering haar strenge afkeuring uitsprak over de handelingen in deze kwestie van de leidende personen in de vakgroep: scheepsmachinisten, en het hoofdbestuur uitgenoodigd werd trachten een afscheiding te voorkomen.

Aangenomen werden de voorstellen-Leiden om te trachten uitbreiding te krijgen van de Ongevallenwet tot alle technici in dienstbetrekking.

Besloten werd de volgende algemeene vergadering te Utrecht te houden.

Aangenomen werd daarna bij acclamatie een motie, waarin

het bestuur opgedragen wordt, in overleg met de bouwkundige vakgroep in den Bond, er bij de regeering op aan te dringen, dat van regeeringswege voor bouwkundigen examens worden ingesteld in den geest als deze voor de scheepsmachinisten reeds bestaan en door deze vakgroep voor bouwkundigen zijn voorgesteld.

Een voorstel beoogende de instelling van bekwaamheidsdiploma's voor de verschillende technici, voor zoover deze niet reeds bestaan, werd ter nadere uitwerking naar het hoofdbestuur gezonden.

Bij de rondvraag werd hulde gebracht aan den ijver en de goede leiding van den heer Grondijs, den nieuwen voorzitter.

Prijsvragen.

PRIJSVRAGEN door de Vereeniging „BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP" te ROTTERDAM, uitgeschreven in 1912.

1ste Prijsvraag.

ONTWERP VOOR EEN BIOSCOPE-THEATER.

Gevraagd wordt het ontwerp voor een gebouw ingericht voor bioscope-voorstellingen met daarboven gelegen feestzaal. Het bouwterrein, als op de situatie aangegeven, is gelegen op den hoek van twee hoofdstraten en heeft een afgeschuinde hoek van tenminste 2 M¹.; het mag alleen op den beganen grond en entresol geheel worden bebouwd, doch op de verdiepingen voor hoogstens 9/10 van het beschikbare terrein.

Het gebouw moet bevatten:

1. Kelder. Onder een gedeelte van het gebouw, met ruimten voor de centrale verwarming en kolenbergplaats, een ruimte voor een electromotor en meter, ruime bergplaatsen voor gereedschappen en voor het bewaren van films enz., benevens een dienstTrap naar den beganegrond.

2. Beganegrond. Ruime open vestibule met portiersloge en minstens twee tochtvrije toegangen naar de bioscopezaal, groot pl.m. 300 M². met pl.m. 500 zitplaatsen, in te deelen in twee rangen en eenige loges. Deze zaal, met gemakkelijk te bereiken nooddeuren, direct uitkomende aan een der straten.

De vloer moet 5 c.M. per Meter naar beneden afloopen.

De afmetingen der zitplaatsen moeten minstens 0.50 × 0.80 M., en de gangpaden minstens 1.10 M. breed zijn.

Grenzend aan deze zaal ruime toiletkamers met W.C.s aan te brengen voor dames en heeren in verbinding met een dienstgang van waaruit ook de kelder bereikbaar moet zijn. Verder een cassa met minstens twee loketten en gelegenheid gevend zaal en vestibule te overzien.

Een 2e vestibule met tochtportaal en hoofdtrap, toegang gevende naar entresol en 1e verdieping.

3. Entresol. Ruimte voor het orkest, gedeeltelijk uitgebouwd in de zaal, groot pl.m. 25 M². In de as der zaal een cabine, groot pl.m. 32 M². voor het toestel, met bergplaatsen voor films. In deze cabine een luchtkanaal, groot inwendig 0.22 M²., reikende tot 1 M. boven het dak.

4. Eerste verdieping. Ruime vestibule met garderobe, in verbinding met het genoemde trappenhuis en direct van uit de vestibule te bereiken een bar, groot pl.m. 80 M². met buffet, spoelkamer, office en lift naar de keuken van den concierge. Boven de bioscopezaal een feestzaal met tooneel en twee kleedkamers. In deze zaal langs de wanden een aantal kleine boxes met ruimte voor twee of vier personen. De wanden dezer boxes behoeven niet tot het plafond door te loopen.

Tusschen de bar en danszaal een portaal, waarop de toiletten met W.C.s voor dames en heeren uitkomen. Verder een trap naar de tweede verdieping, bergplaats voor requisieten, kasten, enz.

5. Tweede verdieping. Woning voor den concierge, bestaande uit twee kamers en keuken met zolder en dienstbodenkamer.

De begane grond mag hoogstens 1 M. boven het trottoir gelegen zijn; de verdiepinghoogten zijn vrijgelaten, doch zullen voor de zalen een hoogte van 6 M. niet mogen overschrijden.

Gevraagd worden te teekenen: de vijf platte gronden en een doorsnede op een schaal van 1 à 100; de twee gevels op een schaal van 1 à 50 en een perspectief, overgebracht van deze gevelteekeningen.

Uitgeloofd worden:

Een eerste prijs: Zilveren Medalje met Getuigschrift der Vereeniging benevens f 70.—.

Een tweede prijs: Bronzen Medalje met Getuigschrift der Vereeniging benevens f 30.—.

Een derde prijs: Getuigschrift der Vereeniging.

2de Prijsvraag.

ONTWERP VAN EEN WACHTHUISJE VOOR DE TRAM.

Gevraagd wordt het ontwerp van een wachthuisje voor de Tram, groot in grondvlak ongeveer 7.5 M²., met toegang breed pl.m. 1.50 M., afsluitbaar door rolluik of schuifdeur en voorzien van rustbank(en) en bergruimte voor gereedschappen enz., zooals een vijzel, verbandtrommel enz., welke eventueel onder de bank(en) kan geplaatst worden.

Het huisje wordt gedacht aan alle zijden vrij te staan op een steenen voet met opbouw van hout of metaal, naar keuze van de ontwerper; ook de wijze van afdekking is vrij.

Verlangd worden: de opstanden, platte grond, lengte- en breedte-doorsneden op een schaal van 1 à 10.

Uitgeloofd worden:

Een eerste prijs: Zilveren Medalje met Getuigschrift der Vereeniging benevens f 35.—.

Een tweede prijs: Bronzen Medalje met Getuigschrift der Vereeniging benevens f 15.—.

Een derde prijs: Getuigschrift der Vereeniging.

3de Prijsvraag.

EEN PENTEEKENING.

Men vraagt een Penteekening van een naar de natuur geteekend brok bestaand Bouwbeeldhouwwerk of Plastiek. De keuze van het ontwerp, doch evenzeer de wijze, waarop het geteekend is, zullen bij de beoordeeling in aanmerking genomen worden.

De teekening moet een grootte hebben van 18 × 24 cM. binnen den rand.

Uitgeloofd worden:

Een eerste prijs: Bronzen Medalje met Getuigschrift der Vereeniging benevens f 15.—.

Een tweede prijs: Getuigschrift der Vereeniging met f 10.

ALGEMEENE BEPALINGEN.

De behandeling der teekeningen is vrij, doch moet duidelijk en nauwkeurig zijn. Zij mogen op carton opgezet, doch niet in houten lijsten gespannen zijn en, van de 1e prijsvraag geen grootere afmeting hebben dan 75 × 110 cM.

Alle stukken ter beantwoording dezer prijsvragen worden vóór of op 1 December 1912 vrachtvrij ingewacht aan het adres van den 1sten Secretaris, Nieuwehaven N.Z. 115. Zij mogen niet in kisten of op andere wijze in hout verpakt worden.

Ontwerpen na dien datum ingezonden, blijven buiten beoordeeling, tenzij aan het Bestuur afdoend kan aangetoond worden, dat dit buiten de schuld van den inzender mocht zijn geschied.

De teekeningen moeten met een motto gemerkt zijn en verder vergezeld gaan van een gesloten brief, waarin naam, kwaliteit en woonplaats van den Ontwerper en van een tweede dito, waarin een correspondentieadres vermeld is. Op beide brieven en couverts moet het motto der teekening voorkomen.

De ontwerper van eenig antwoord mag zich als zoodanig niet bekend maken vóór de uitspraak der Jury.

De Jury voor deze prijsvragen bestaat uit de Heeren:

H. A. J. BAANDERS, Architect, te Amsterdam.
J. J. GORT, Architect, bij de Gemeente-werken te 's-Gravenhage.
D. B. LOGEMANN, Architect, te Rotterdam
ALB. OTTEN, Architect, te Rotterdam.
W. F. C. SCHAAP, C.B.I. Directeur van Gemeentewerken te Arnhem.
J. HERMAN DE ROOS, Architect te Rotterdam, (plaatsvervangend).

Wanneer geen antwoord ter volle bekroning kan worden voorgedragen, heeft de Jury het recht om het Bestuur van „Bouwkunst en Vriendschap" voor te stellen de uitgeloofde prijzen op andere dan bovenstaande wijze te verdeelen.

De Vereeniging behoudt zich het recht voor, gedurende 3 maanden na de publicatie van het Jury-rapport, alle of een gedeelte der antwoorden tot expositie af te staan aan andere Vereenigingen in ons land; gedurende dien tijd mag geen der ontwerpen gereproduceerd worden zonder toestemming van „Bouwkunst en Vriendschap."

De Vereeniging heeft echter het recht de bekroonde antwoorden ter reproductie aan te bieden aan de redactie van eenig plaatwerk, zonder dat zij gehouden zal zijn den bekroonde eenig honorarium daarvoor te betalen.

De ontwerpen zullen na dien tijd aan de correspondentieadressen worden teruggezonden.

De uitspraak der Jury zal door het Bestuur door middel van de „N. R. Ct." en de bouwkundige bladen bekend gemaakt en de antwoorden publiek tentoongesteld worden, nadat het Jury-rapport zal zijn gepubliceerd in de bouwkundige bladen.

De uitreiking der bekroningen zal geschieden in de Algemeene Vergadering der Vereeniging, die in Januari 1913 zal worden gehouden.

De deelname aan de beantwoording der prijsvragen is voor ieder opengesteld.

Namens het Bestuur,

ALB. OTTEN, Voorzitter.
J. HERMAN DE ROOS, Secretaris.

Rotterdam, Augustus 1912.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 37. Algemeene September-Vergadering. — Excursie naar Düsseldorf. — Programma.

Städteausstellung te Düsseldorf, met afbeeldingen en losse plaat.

ARCHITECTURA No. 37. Mededeelingen betreffende het Genootschap.

Verslag van de 1314de Ledenvergadering van 11 September 1912.

Kongress für Stadtewesen te houden te Düsseldorf van 23–28 Sept. 1912.

Verslag van de j-l. Ledenvergadering van de Club van Utrechtsche leden van het Genootschap A. et A.

«Enkhuizen vooruit»,

Congres en Tentoonstelling van den Handenarbeid bij het Onderwijs en in de Opvoeding.

Centrale Verwarming en Luchtverversching van gebouwen door F. G. Unger w.i.

DE BOUWWERELD No. 37. Watertorens door J. H. W. Leliman b.i., met afbeeldingen.

Herinneringen aan het Heemschut-Congres III, door A. W. Weissman, met afbeelingen.

DE INGENIEUR No. 37. Dr. A. Kuyper

Electrische beweging van een rolbasculebrug de Engenburgerbrug te Dordrecht, door J. J. F. Verdonck c.i., met afbeeldingen.

Uit het Verslag van de Kamer van Koophandel en Fabrieken te Amsterdam 1911.

TECHNISCH WEEKBLAD (B. v. T.) No. 37. Officeel gedeelte. — September 1912. — Het Orgaan. — Verslagen van vergaderingen. — Ingezonden. — De internationale conferentie voor draadlooze telegrafie te London. — Gemengd. — Vragenbus. — Boekbespreking. — Uit technische bladen en tijdschriften.

DE AANNEMER No. 37. Stemmen uit de practijk I.

Een geslaagde proef.

Boete voor onwerkbare dagen, na het verstrijken van den opleveringstermijn.

Wijziging van een bestek.

DE NEDERLANDSCHE KLEI-INDUSTRIE No. 11. Nieuwigheden in steenfabrieken. — Gevaar bij betonwerken. — Terracotta als gevelversiering. — De inwerking van zuren op beton. — De steenkolenmarkt. — (Ingezonden). — Het onschadelijk maken van kalk in de klei. — Steenproductie.

DEUTSCHE BAUZEITUNG No. 69. Der Wettbewerb zur Erlangung eines Bebauungsplanes der Stadt Düsseldorf (vervolg), met afbeeldingen en losse plaat. — Zur Frage der Regulierung des Bodensees.

No. 70. Die neue Hauptfeuerwache in Mannheim arch. Rich. Perrey, met afbeeldingen en losse plaat. — Der Wettbewerb zur Erlangung eines Bebauungsplanes der Stadt Düsseldorf, (vervolg) met afbeelding. — Die Auswitterungen an alten Kirchen.

No. 71. Die Hamburger Hochbahn (slot) met afbeeldingen en losse plaat. — Wohnungsnot in Frankfurt am Main.

No. 72. Die neue grosherzoglich badische Heil- und Pflegeanstalt, bei Rastatt, arch. Prof A. Stürzenacker in Karlsruhe, met afbeeldingen en losse plaat. — Mitteilungen über Zement, Beton- und Eisenbetonbau: Die Wandelhalle auf der Insel Borkum (slot) met afbeeldingen. — Rationelle Bestimmung der Zweckmäszigsten Betonzusammensetzung, mittels der Reform-Prüfmaschine.

No. 73. Der Vorentwurf zu einen neuen Rathhause für Berlin-Wilmersdorf, arch. Jürgen Kröger, met afbeeldingen en losse plaat. — Der Wettbewerb zur Erlangung eines Bebauungsplanes der Stadt Düsseldorf, met afbeeldingen. — Der Wettbewerb zur Erlangung von Entwürfen für eine Gartenbau-und Kunstausstellung auf dem Gelände der Festhalle in Frankfurt am Main, met afbeeldingen.

No 74. Die beiden neuen königlichen Hoftheater in Stuttgart arch. Prof. Max. Littmann in München met afbeeldingen en losse plaat. — Der Vorentwurf zu einen neuen Rathhause für Berlin-Wilmersdorf, vervolg met afbeeldingen en losse plaat. — Dubbele plaat uit: München und seine Bauten.

MODERNE BAUFORMEN No. 9. Het September-nummer van dit tijdschrift, uitgave Julius Hoffmann te Stuttgart, wordt grootendeels in beslag genomen door afbeeldingen van werken der Münchener architecten Theodor Veil & Gerhard Herms. Daaronder trekt de aandacht het ontwerp voor het nieuwe Raadhuis te Rudolstadt, waarbij gebruik gemaakt is van het voormalig Landraadhuis, dat moest blijven bestaan. In dit ontwerp zijn Duitsche Renaissance- en barokvormen toegepast, wat ook het geval is bij andere ontwerpen, ofschoon bij de villa's in de buitenarchitectuur de grootste eenvoud betracht is. In hun interieurs en kamerinrichtingen is Laat-Empire en Biedermeijer aan het woord, ook af en toe met een herinnering aan Renaissance en Barok. Een sterk uitgesproken persoonlijkheid treedt daarbij niet aan den dag. Het meest origineel van opvatting is de decoratie der lokalen voor damesconfectie op de Beijersche «Gewerbeschau». Het is hier evenwel meer de kunst van den behanger dan van den architect, waardoor niet onaardige effecten zijn bereikt.

Vermelding verdienen voorts nog een paar werken van Regierungsbaumeester a. D. H. Jessen te Berlijn en inzonderheid de landelijke bouwwerken van Theodor Hiller te Göppingen aan wien de eigenaardige opdracht ten deel viel een grootendeels afgebrand dorp, Böhmenkirch in Württemberg te herbouwen. Van deze taak kweet hij zich op een wijze, die door Heemschut zeker gewaardeerd zou worden.

DEUTSCHE KUNST UND DEKORATION No. 12. Met deze aflevering

HINSE & VAN ELLINKHUIZEN. Uitvoering van werken in Gewapend en Ongewapend Beton
Nassaukade 504. Telef. 1258. AMSTERDAM.
Voorl. Ontwerpen en Begrootingen gratis.

wordt de vijftiende jaargang van Alexander Koch's maandschrift besloten. Bij de afbeeldingen van werken uit de tentoonstelling der Münchener Secession van dit jaar is de opmerking te maken, dat de leden van deze kunstenaarsbent langzamerhand tot de anderen beginnen te behooren, hetgeen ook te zien is uit hun werk, waaruit niet meer in zoo hooge mate de overmoed der jeugd ons tegenstraalt, maar b.v. uit hetgeen van Kalkreuth, Th. Th. Heine en Josse Goossens laten zien van een bezonken kunnen spreekt.

Eugène Zak te Parijs, waarover een afzonderlijk artikeltje handelt, blijkt een jong schilder te zijn, wien nog het denkbeeld van de volkomen vrijheid van den kunstenaar door 't hoofd spookt, die naar het schijnt nog slechts voor zijn eigen genoegen schildert en daarom misschien beter doed, zijn soms nog kinderachtige producten voorloopig in portefeuille te houden. De bouwkunst is in dit nummer vertegenwoordigd door Prof. Hugo Eberhardt te Offenbach, met een rijk uitgevoerde industriebouw, de lederfabriek J. Mayer & Sohn en verder door de Hamburger architecten H. Distel & A. Grubitz met een landhuis in Sleeswijk-Holstein.

Vermelding verdienen ten slotte talrijke afbeeldingen van ex-libris, boektitels en initialen, voornamelijk van Marcus Behmen te Berlijn.

SPROKKELINGEN OP TECHNISCH-HYGIENISCH GEBIED, door J. van der Breggen c.i. uitgave Nederl. Drukkers- en Uitgevers Maatij. C. Misset, Doetinchem. Dit werkje bevat drie verhandelingen getiteld Bouwhygiëne, woningbouw met Rijkssteun en Plattelandshygiëne en drie platen een behoorlijk woningwetplan, verschillende typen van dubbele arbeiderswoningen en een ontwerp voor een slachthuis ten dienste eener kleine gemeente. De behandelde onderwerpen zijn, gelijk men ziet, onderwerpen van den dag en wat de schrijver uit de door hem opgedane ervaring op het gebied van bouwhygiëne enz. mededeelt, moge voor den architect in vele opzichten niet nieuw zijn, toch kan deze uitgave veel nut stichten en wel voornamenlijk in niet-technische kringen en daar ter plaatse, waar de belangstelling in de hier behandelde zaken te wenschen overlaat. Wij weten, dat dit het geval is in kleinere steden, dorpen en op het plattelaud en zelfs in de grootere steden is alles nog ver van volmaakt, omdat onze Gezondheids- en woningwetten, met hoe goede bedoelingen ook uitgevaardigd, met alle menschenwerk gemeen hebben, dat er gebreken aan kleven.

De schrijver constateert met voldoening, dat toch in velerlei opzicht reeds verbetering te bemerken is. Een ruime verspreiding van spronkelingen als deze is zeker gewenscht, want afdoende verbetering is slechts te verwachten, wanneer gezonde begrippen over de hier behandelde onderwerpen algemeen ingang zullen hebben gevonden.

Gemengd Nieuws.

BINNENLAND.

St. Janskerk te 's-Hertogenbosch.

Aan het verslag betrekkelijk de herstellingen, aan dit kerkgebouw in 1911 verricht, is het volgende ontleend.

De werkzaamheden aan het noord-oostelijk gedeelte van het hoogkoor werden voortgezet en betroffen de herstelling van twee travee's en van twee stel dubbele schraagbogen.

Aangaande de uitvoering dezer werken valt op te merken, dat, voor wat het architectonische gedeelte aangaat, eenige belangrijke vernieuwingen aanschraagbogen, blindtraceeringen en lijstwerken moesten worden aangebracht.

In het bijzonder waren de z.g. stoelen der schraagbogen in sterke mate door verweering aangetast, hare vrijstaande bekroningen waren verdwenen; als bedekking deed voor sommige gedeelten metselwerk in baksteen dienst.

De balustraden op de gootlijst, benevens de afdekkingen der schraagbogen, verkeerden in betrekkelijk goede conditie en konden weder ter plaatse worden aangebracht. Deze gunstige uitzondering vindt hare verklaring hierin, dat voor de uitvoering dezer onderdeelen eertijds van meer weervaste steensoorten dan voor het overige gedeelte van den bouw werd gebruik gemaakt.

De toestand, waarin het beeldhouwwerk verkeerde, noopte tot meer ingrijpende herstellingen. Deze betroffen in hoofdzaak de vernieuwing van een gedeelte der hogels op de ruggen der schraagbogen, van het bladwerk aan de frontaallijsten, alsmede van de waterspuwers.

Alhoewel de oude vormen op vele plaatsen nog slechts fragmentarisch aanwezig waren, verschaften deze overblijfsels toch nog voldoende gegevens voor eene nauwgezette vernieuwing. Alvorens tot de uitvoering der herstellingswerken over te gaan, zijn van de voornaamste onderdeelen photografische opname geschied. Voorts werd de herstelling der reeks frontaalvullingen boven de lichtvensters van het hoogkoor voortgezet; zij betrof dit jaar de derde travée van het noordertransept af.

Aangezien de verweering dezer beeldgroep zeer sterk was ingetreden en

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Trottoir-, Terrazzo- en Graniettegels, Trottoirbanden, Kunstgraniet, Drijfsteen, Tennisbanen, enz.

R. TIMMAN. Stoom-Timmerfabriek „DE ATLAS".
— Prijsopgaven worden op aanvrang verstrekt. —
HOUTHAVEN, AMSTERDAM. — Tel. 3905.

WATERBRONNEN, ONTIJZEREN HARDEN
N.V. DIEPBOOR MIJ. „VULKAAN", v/h. J. DE BOER & Co., LEEUWARDEN

TOCHT-AFSLUITING.
WARMTEBESPARING door
TOURNIQUET deuren.
Garnituur voor gewone deuren of veiligheidsdeuren geheel gereed lever
CRUYFF, AMSTERDAM, N. Z. Voorb.w. 146. Tel. 2701.
Geleverd aan Beurs Amsterdam en Rotterdam, vele Café's en Kantoorgeb.
Prospectus gratis en franco.

A. VAN DE MORTEL, TILBURG.
Fabrikant Cementtegels,

M. Noorlander, Rotterdam.
Natuursteen - Bouwmaterialen. Noordsingel 132.

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN. WAAL- EN RIJNVORM.

H. J. WESSELS, Amsterdam.
Heerengracht 109-111. — Telef. 1037. — P.O. Box 381.
Handel in Binnen- en Buitenlandsche fijne Houtsoorten.

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uwe CENTRALE VERWARMING.

G. J. A. TRESTORFF, voorheen G. VAN HEERDE.
AMSTERDAM. — Opgericht 1830. — Telefoon 1551.
Brandkasten, Kluisdeuren, Safe-Deposits, etc.

Staaldraadwarenfabriek
„AMSTERDAM"
Brouwersgracht 136 te AMSTERDAM
Tel. Interc. 478.
Brandvlechterij.
Fabriek van Hek- en IJzerwerken.

NAAML. VENN. voorh. A. SINGELS Azn.
DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van
BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

PAPIERSTUC voor PLAFOND- en WANDVERSIERING in alle stijlen en volgens teekening.
Vraagt gratis Brochure en Prospectus aan de
Opgericht 1890. - Tel. Int. 8618.
EERSTE NEDERLANDSCHE PAPIERSTUCFABRIEK
VOORHEEN BENNEWITZ & CO. - - AMSTERDAM.

47STE JAARGANG. ZATERDAG 28 SEPTEMBER 1912. No. 39.

DE OPMERKER.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor de Redactie:
Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Adres voor de Administratie:
Regentesselaan 65, 's-Gravenhage.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . f 5.—

Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.

Voor België . . . . . } Uitsluitend bij vooruitbetaling » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . } » 7.50

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS bezorgd zijn: Regentesselaan 65. 's-Gravenhage.

Het Uitbreidingsplan van 's Gravenhage.

Gedeputeerde Staten van Zuid-Holland hebben met ongegrondverklaring van de daartegen ingebrachte bezwaren, goedkeuring verleend aan het uitbreidingsplan der gemeente 's-Gravenhage.

Aan de overwegingen waarop dit besluit berust wordt ontleend, dat wat de adressen aangaat van de Maatschappij „het Park Zorgvliet" en van mr. A. E. H. Goekoop, sedert het uitbreidingsplan werd vastgesteld op 14 Juni 1911, tusschen de gemeente 's-Gravenhage en de Maatschappij „het Park Zorgvliet" een overeenkomst is gesloten krachtens een door Gedeputeerde Staten den 9en Juli jl. goedgekeurd Raadsbesluit welke overeenkomst een wijziging van het uitbreidingsplan in uitzicht stelt, waardoor aan de bezwaren van de Maatschappij en mr. Goekoop tegemoet zal worden gekomen, zoodat het onnoodig is, in een beoordeeling te treden van het plan, zooals het thans nog luidt en de daartegen ingebrachte bezwaren.

Wat aangaat het adres van gravin van Bylandt overwegen Gedeputeerde Staten o.m., dat de aanwijzing van de gronden op het uitbreidingsplan die in de naaste toekomst voor den aanleg van straten, grachten of pleinen zijn bestemd niet kan geschieden zonder dat men zich rekenschap geeft van de plannen, welke bestaan tot bestemming van terreinen tot plantsoen, tot speel- of sportterrein, voor publieke gebouwen of andere openbare werken; dat dus de vermelding van soortgelijke bestemming op het uitbreidingsplan slechts te beschouwen is als de onmisbare toelichting, waarom de straten, grachten en pleinen op het uitbreidingsplan werden getraceerd, zooals zij getraceerd zijn; dat hieruit volgt, dat deze toelichtende vermelding op het uitbreidingplan niet praejudicieeren kan op de waarde van het bouwterrein en dat het uitbreidingsplan gewijzigd zal moeten worden, indien de gemeente niet binnen korten tijd nader tot exploitatie van de terreinen tot bouwterrein is besloten, de beschikking over den verlangden grond verkrijgt. Wat de vermelding op het uitbreidingsplan als „villaterrein" betreft, ook deze vermelding kan slechts als toelichting van de ontworpen straten strekken, aangezien de plaatsing der gebouwen ten opzichte van elkander en van den openbaren weg krachtens art. 3, 1°, a, in verband met art. 2, 1°, voorgeschreven moet worden bij een verordening aan de goedkeuring van Gedeputeerde Staten onderworpen. Hier moet dan ook, zooals vanwege het gemeentebestuur werd verklaard, onder de uitdrukking villaterrein slechts verstaan worden een opene bebouwing en eerst wanneer een verordening, de plaatsing van de gebouwen ten opzichte van den openbaren weg en van elkander op deze terreinen voorschrijvende, aan de goedkeuring van Gedeputeerde Staten wordt onderworpen, zal kunnen worden beoordeeld of die voorschriften tot redelijke bezwaren aanleiding zullen geven. Het ligt voor de hand dat eerst dan een gedetailleerd plan kan worden opgemaakt, wanneer de terreinen door de eigenares tot bouwterrein worden bestemd en met haar of hare rechtverkrijgenden overleg is gepleegd, zoodat in billijkheid geen grief is te maken tegen het feit, dat op het plan alsnog slechts de hoofdwegen zijn aangegeven.

Deze bezwaren kunnen dan ook geen aanleiding geven

aan het uitbreidingsplan goedkeuring te onthouden. Zulks is mede het geval ten aanzien van gelijk bezwaar tegen de aanwijzing op 't uitbreidingsplan als plantsoen en villaterrein in het adres betreffende het terrein aan den Raamweg waarvan de Maatschappij Laan van Meerdervoort eigenaresse is.

Wat de bezwaren aangaat van dr. A. W. baron Schimmelpenninck van der Oye wordt ten deele verwezen naar het zoo even overwogene, deels opgemerkt dat de breedte van 37 M. welke de nieuw gedachte Benoordenhoutsche Weg met inbegrip van de strook grond tusschen de straat en het water zal verkrijgen, een breedte, welke ook elders in de stad wordt aangetroffen, hier niet overdreven kan geacht worden, te meer daar bij dergelijke straten op een trambaan, hetzij communaal, hetzij intercommunaal, gerekend kan worden.

Ten aanzien van het adres der Bouwgrondmaatschappij Hoefkade wordt overwogen dat de wijziging van het stratenplan Hoefkade door het gemeentebestuur gemotiveerd wordt, omdat de verbinding van de Laakhaven met de ontworpen Westlandsche kanalen casu quo gemaakt zal moeten worden door een gedeelte der terreinen van bedoelde Bouwgrondmaatschappij, voor welke bij Raadsbesluit van 22 Februari 1904 een stratenplan is vastgesteld, met de uitvoering waarvan tot dusverre nog geen aanvang is gemaakt. Ged. Staten achten het rationeel dat de Raad bij het traceeren der straten op het uitbreidingsplan met een mogelijk Kanaalplan rekening houdt. En waar de Woningwet de herziening van een uitbreidingsplan binnen een bepaalden termijn uitdrukkelijk voorschrijft kan de bevoegdheid van den Raad om bij het uitbreidingsplan wijziging te brengen in een vroeger vastgesteld stratenplan, waaraan nog geen uitvoering werd gegeven, niet betwist worden. Voorts wordt te dien aanzien overwogen, dat een uitbreidingsplan in het midden laat, op welke wijze het beoogde doel bereikt zal worden en dat dus ook de vraag hoe in dit geval, waar de gemeente met de bouwgrondmaatschappij een contract aanging op anderen grondslag dan waarvan het uitbreidingsplan uitgaat, de gemeente wijziging van het contract zal bewerkstelligen, buiten de vragen ligt, welke bij de beoordeeling van het uitbreidingsplan door Gedeputeerde Staten vallen te beantwoorden.

Omtrent het adres van de Maatschappij tot exploitatie van onroerende goederen „Houtrust" overwegen Ged. Staten, onder verwijzing ten aanzien van een der daarbij aangevoerde bezwaren naar het overwogene ten aanzien van het adres van gravin van Bylandt, dat wat aangaat de verbreeding van de aanwezige smalle bouwblokken waarop aangedrongen wordt, B. en W. aan den Raad in hun praeadvies betreffende dit adres hebben medegedeeld, dat die wijziging als verbetering van het plan moet worden aangemerkt, waaruit volgt, dat mag verwacht worden, dat in dit opzicht, voordat men tot de uitvoering overgaat, door wijziging van het plan aan de wenschen van de adressante tegemoet zal worden gekomen.

Deze wijziging van details wordt evenwel het best aangebracht, nadat de onmisbare onderhandelingen met de belanghebbenden zijn gevoerd.

Wat aangaat de breedte van twee straten, die volgens adressante van 27 M. op 24 M. hadden moeten zijn teruggebracht, komt aan Gedep. Staten de meening van B. en W. zeer aannemelijk voor, dat de breedte van 27 M. der hier bedoelde straten, waarvan de eene deel uitmaakt van de 27 M. breede ceintuurbaan en de andere uitkomt op een weg, die zich over aanzienlijke lengte uitstrekt, moet behouden blijven.

Wat aangaat adressen van de Bouwgrond-Maatschappij Bezuiden Laakhaven c. s. en mevrouw de wed. B. J. Kruijswijk, meenen Gedep. Staten, dat het bezwaar gericht tegen het traceeren van niet recht doorloopende straten, dus tegen het artistiek stelsel, dat bij het ontwerpen van het uitbreidingsplan voorzat, niet tot onthouding der goedkeuring leiden kan; dat tegen de breedte van 27 M. voor hoofdverkeerswegen van en naar Rijswijk met het oog op de toekomst geen bezwaar kan worden gemaakt, dat geen uitbreidingsplan alle ongeschikte punten voor goed zou kunnen vastleggen tenzij vooral met alle der zeer vele belanghebbenden overleg zou hebben plaats gehad; dat dus ondergeschikte punten in de adressen aangegeven bij de beoordeeling van het uitbreidingsplan door hun college buiten beschouwing kunnen blijven, te eerder waar B. en W. in hun praeadvies aan den Raad verklaarden: „wijzigingen op ondergeschikte punten kunnen, wanneer de plannen tot uitvoering komen, eventueel nog worden aangebracht, mits behoorlijk verband met elkaar houdende."

Ten aanzien van een derde bezwaar wordt verwezen naar het overwogene ten aanzien van gravin Van Bylandt. Eindelijk zal het feit, dat meer dan 1/3 van den grond door straten, grachten en pleinen wordt ingenomen, ter sprake komen, wanneer ter uitvoering van het uitbreidingsplan ingevolge art. 27 van de Woningwet een bouwverbod zal gelegd worden, waardoor gewaarborgd zal worden, dat, indien meer dan 1/3 van hun grond voor straat, gracht of plein bestemd wordt, adressanten behoorlijk schadeloos zullen gesteld worden.

Wat het adres aangaat van de Bouwgrond Mij. Nieuw-'s-Gravenhage, wordt opgemerkt ten aanzien van de zg. 40 M. breede straten dat deze in werkelijkheid bestaan uit een 12 M. breede straat aan weerszijden van een 4 M. breede tochtsloot met 6 M. breede glooiingen, op de wijze als bij de Waldeck-Pyrmontkade wordt aangetroffen. Deze waterverbindingen zijn ontworpen, omdat de bestaande waterloozingen van den polder ten gevolge van den stratenaanleg zullen worden afgesneden. Er is voorts geen bezwaar tegen om bij de vaststelling van het uitbreidingsplan een bestaanden weg (den Rijswijkschen Weg), waarlangs een zeer druk verkeer plaats heeft, op een grootere breedte dan 28 M. te ontwerpen. Mocht bij de vestiging van het bouwverbod blijken, dat meer dan 1/3 van adressante's gronden voor den aanleg van een straat, een gracht of een plein bestemd is, dan waarborgt art. 27, lid 2 Woningwet, dat adressante behoorlijk zal schadeloos gesteld worden.

De bouw van arbeiderswoningen, die op een perceel van adressante beoogd wordt, kan niet verwezenlijkt worden zonder overleg van de gemeente met de eigenaresse, zoodat het duidelijk is, dat het uitbreidingsplan hier aanvankelijk slechts de hoofdstraten kan aangeven. En wat aangaat de omstandigheid, dat de Mij. verstoken is van de gelegenheid om van de zijde van den Rijswijkschen weg, het Laakkanaal en de Broeksloot op haar binnenterreinen te komen, overwegen Gedep. Staten, dat het gemeentebestuur overwegend bezwaar heeft om aan adressante's verzoek te voldoen, een zijstraat van den Rijswijkschen weg te verschuiven tot op de afscheiding van een zeker perceel, daar dan in strijd met een stelselmatige bebouwing het eene bouwblok onevenredig lang, het andere onevenredig kort zou worden.

Al is het gewenscht om bij het ontwerpen van de straten op het uitbreidingsplan zooveel mogelijk rekening te houden met de erfscheidingen, is het zeker in strijd met de bedoeling van art. 28 Woningwet, om het tracé ter straten steeds afhankelijk te stellen van het toevallig beloop van een eigendomsgrens. Adressante zal zich in dit geval zoo noodig te zijner tijd hebben te verstaan met de eigenaars der gronden, waarop de toegangen tot haar binnenterreinen ontworpen zijn.

Wat aangaat het bezwaar van de 's Gravenhaagsche Melkinrichting „De Sierkan", als eigenares der terreinen bij

Rustoord, schijnt een diepte der bouwblokken van 40 tot 52 meter geen overdreven eisch, ook al worden in de oude stad, speciaal in de Bankastraat, waarop adressante wijst, wel minder diepe bouwblokken aangetroffen.

Wat aangaat het adres van den heer C. A. P. Van Stolk, te Rotterdam, als eigenaar van de perceelen te Scheveningen, waarop o.a. thans de Scheveningsche Wielerbaan is gebouwd, wordt ten deele verwezen naar de overwegingen op de bezwaren in het adres van gravin Van Bylandt.

Ten aanzien van het bezwaar, namens den Minister van Oorlog aangevoerd, omdat in het uitbreidingsplan ook begrepen zijn gedeelten van het aan den Staat toebehoorende militaire oefeningsterrein bij Waalsdorp, ofschoon dat terrein ún zijn geheel voor militaire doeleinden onmisbaar is, wordt overwogen: dat op het uitbreidingsplan inderdaad een gedeelte van het militaire oefeningsterrein langs de N.W.-zijde van den Waalsdorpschen Weg, o. a. nabij den Musschenberg en de daar gelegen schietbanen aangewezen is om met aangrenzende gronden een door enkele wegen doorsneden duinpark te vormen; dat echter door de vaststelling van het uitbreidingsplan nog geen wijziging in den bestaanden toestand wordt gebracht, terwijl de aanleg van deze wegen en de onttrekking van het terrein aan militaire doeleinden niet kan worden ondernomen zonder medewerking van het Departement van Oorlog, dat ook, indien ter uitvoering van het uitbreidingsplan op het voor straat aangewezen gedeelte van dit terrein bouwverbod gelegd mocht worden, dit geen hinderlijke gevolgen zou hebben voor het gebruik, hetwelk thans van die terreinen gemaakt wordt; dat wel is waar de gemachtigde van den Minister van Oorlog er in de openbare vergadering de aandacht op gevestigd heeft, dat Zijne Excellentie geheel vrij wenschte te blijven in het gebruik van die terreinen, om daarop zoo noodig ook gebouwen te kunnen stichten; dat echter hierbij uit het oog verloren wordt, dat art. 26 der bouw- en woonverordening van 's-Gravenhage als regel slechts toestaat te bouwen hetzij aan de openbare straat, hetzij aan grond aangewezen om voor openbare straat bestemd te worden, waaruit volgt, dat ook thans op die terreinen niet overal, waar het Departement van Oorlog dit zou wenschen, gebouwd mag worden.

Het Schouwburgplan voor 's Gravenhage.

Dezer dagen is het Ontwerp voor een Gemeentelijken Schouwburg in den Haag van de Weener architecten-frima Fellner & Helmer gepubliceerd en deze publicatie heeft dadelijk aanleiding gegeven tot hervatting van de adresbeweging, die in de dagen van afwachting eenigermate tot stilstand was gekomen. Het ligt niet in onze bedoeling in een soort kroniek een overzicht te geven van de adressen, die alweder verschenen zijn en ongetwijfeld nog komen zullen.

Een uitzondering willen wij echter maken voor dat, hetwelk door de Vereeniging „die Haghe" aan den Raad verzonden werd, waarin gezegd wordt:

dat zij heeft kennis genomen van de plannen tot afbraak van het tegenwoordig gebouw van den Schouwburg aan het Korte Voorhout, en tot oprichting van een nieuwen Schouwburg daar ter plaatse;

dat zij naar aanleiding daarvan met den meesten nadruk bij uw college er op aandringt dat die plannen niet ten uitvoer worden gebracht en dat wel op de volgende gronden.

1°. dat daardoor een belangrijk deel van het schoon onzer stad zal verloren gaan. Zij denkt daarbij aan twee dingen: in de eerste plaats verliezen wij zoodoende een gevel, welke terecht bewonderd wordt om de schoonheid zijner lijnen, de evenmaat zijner verdeeling, de rustige voornaamheid van zijn algemeen aspect — een gevel bovendien, welke een in ons land vrijwel éénig voorbeeld is van den bouwtrant uit de dagen van Lodewijk XVI en die als zoodanig alleen reeds groote historische waarde heeft; in de tweede en niet minder belangrijke plaats wordt zoodoende het schitterendst gedeelte onzer oude stad: het reeds sedert eeuwen door inwoner en vreemdeling zoozeer bewonderd complex van Voorhout en Vijverberg, grootelijks beschadigd. De schoonheid van dat middenpunt van Den Haag wordt gedragen, eenerzijds door de gevelrij van de hofgebouwen, zich spiegelend in den Vijver, anderzijds door een reeks van monumenten onzer bouwkunst, als men misschien nergens in zoo aanzienlijk getal bij elkander aantreft: het Mauritshuis, het Gemeentemuseum, de Schouwburg, het paleis van de Koningin-moeder, de Koninklijke Bibliotheek, tal van particuliere woningen aan het Voorhout, den Kneuterdijk en den Langen Vijverberg, waarvan de woning van den Duitschen gezant het fraaie middenpunt is — die alle tezamen vormen als het ware een keten, waaruit niet zonder groot verlies een schakel kan worden gemist — en dat zeker niet, indien de schakel zulk een waardige plaats bekleedt als de Schouwburg dat doet in den hoek van het Voorhout. Met dezen gevel zou een stuk van de geschiedenis onzer stad verdwijnen, dat uit die die geschiedenis niet verdwijnen mag en kan!

2°. overweegt de vereeniging ook, dat hetgeen, waarmee men het verlies van zulk een kostbaar monument zou willen vergoeden, niet in staat is haar te bevredigen. De geschiedenis van het Haagsche tooneel, waarin onze vereeniging, blijkens verschillende in haar jaarboeken opgenomen studies in hooge mate belang stelt, leert, dat in bijna geen enkele stad van ons land zóóveel voor het tooneel wordt gevoeld als hier; dat dus een Schouwburg van flinke afmeting hier een behoefte is, beseft de vereeniging ten volle, maar zij meent juist daarom er op te moeten wijzen, dat een zoodanige Schouwburg onmogelijk zal kunnen verrijzen op de enge plaats, die daarvoor aan het Voorhout blijkbaar beschikbaar is; de oplossing in de voor haar liggende plannen lijkt haar niet ruim gedacht en meer een pis-aller, dan een onze stad waardig besluit der Schouwburg-kwestie. Het plaatsen van den ontworpen gevel, bovendien, in die zoo voorname en klassieke omgeving, lijkt onze vereeniging ook minder gelukkig.

Het is daarom dat onze vereeniging er bij Uwen Raad op aandringt.

1°. elk plan te verwerpen, dat vernietiging van den Schouwburggevel met zich brengt; en

2°. het daarheen te leiden dat een terrein worde aangewezen, waar een Schouwburg, Den Haag waardig, geheel vrij liggende en ruim gebouwd, zal kunnen worden geplaatst.

* * *

Zelden viel aan een ontwerp voor een openbaar gebouw een zoo weinig sympathieke ontvangst ten deel, als aan het thans, ingevolge opdracht van B. en W. van 's Gravenhage ingediende Schouwburgontwerp. Van vele zijden werd het reeds ter dood veroordeeld voor de geboorte en het is daardoor moeilijk er een onbevangen oordeel over uit te spreken.

Wij bepalen ons dus voorloopig, aan de hand van de verschenen brochure, tot de beschrijving van het ontwerp, die evenals de bijgevoegde afbeeldingen misschien aan dui-

Ontwerp van een nieuwen Schouwburg voor 's Gravenhage.

Architecten FELLNER & HELMER te Weenen.

Plan gelijkvloers van het Hoofdgebouw.

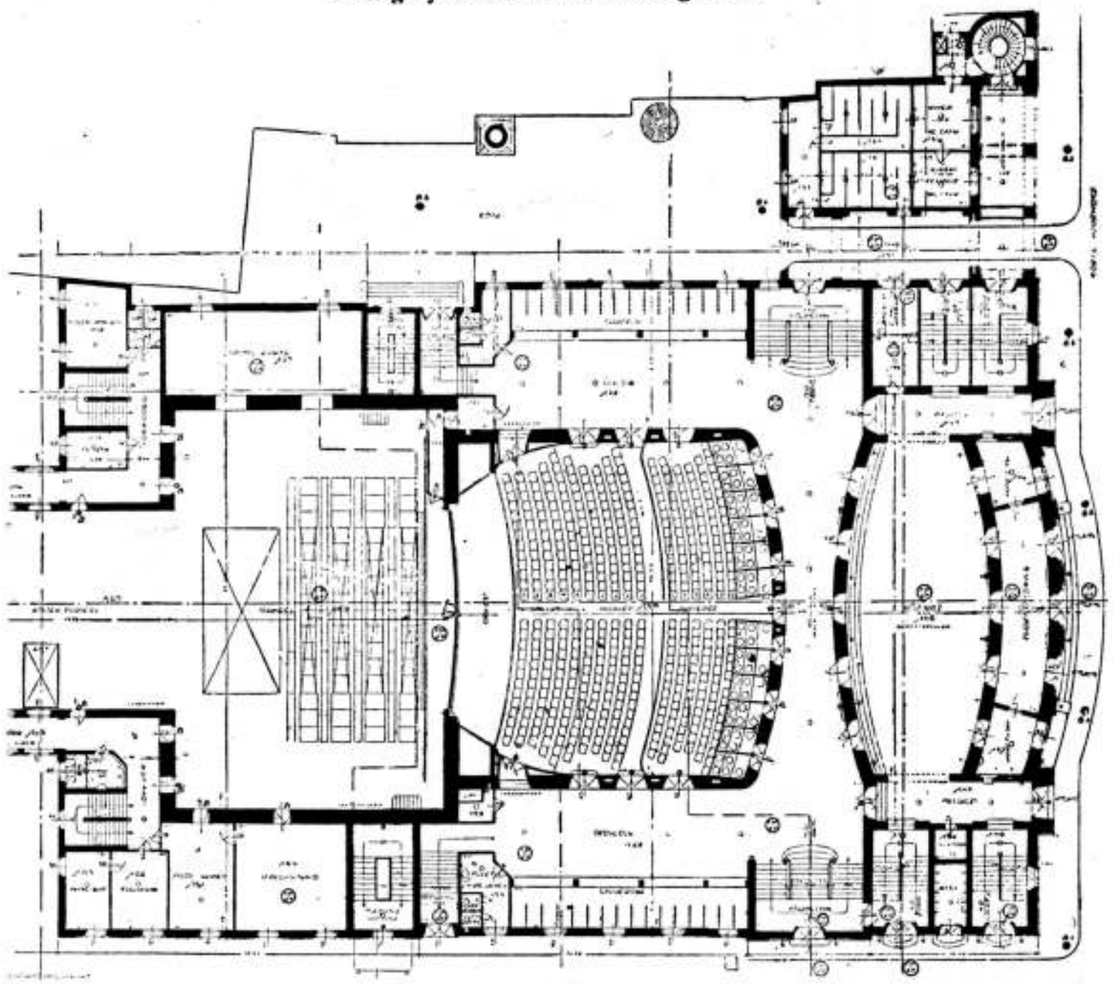

Schaal 1 : 350.

delijkheid iets te wenschen zal overlaten, maar dit is niet onze schuld, want de afbeeldingen in de brochure zijn zoo klein en onduidelijk, dat b.v. de renvooien en maten in de plattegronden, ook bij sterke vergrooting niet te ontcijferen zijn.

Plattegrond.

Om harmonie te verkrijgen tusschen de ligging van den Schouwburg en de huizenomgeving, is de middenbouw in segmentvorm gehouden. De gevels aan de rechterzijde van het gebouw zijn 10 M. van de nabijgelegen perceelen verwijderd. De daardoor ontstane binnenplaats dient tot voorrit voor de brandweer.

Het terrein tusschen het theater en het hoekhuis Lange Houtstraat is aangewend voor de dagplaatsbureaux met doorgang en voor een trap naar den op de 1e verdieping voorgeschreven rookfoyer met buffet, zoomede voor de bureaux van de directie op de IIe verdieping.

De Schouwburgzaal bestaat uit een sterk hellend parket, In en IIn rang en galerij.

Voor alle plaatsen is een vrij, niet door pilaren belemmerend gezichtsveld verzekerd.

De hoofd-vestibule verleent toegang tot het parket en den 1en rang door voldoend ruime en verwarmde tochtportalen, over drie treden leidend tot de wandelgang. Voor het publiek dat per rijtuig komt, is ter bescherming tegen den regen een luifel aangebracht.

Rechts en links van de wandelgang voeren twee sierlijke driearmige trappen naar de loges en de balconplaatsen van den 1sten rang.

De zitplaatsen in het parket worden rechts en links, langs ruime garderobes door 4 deuren, ieder 1.50 M. breed, bereikt.

In de wandelgangen bevinden zich aan beide zijden damestoiletten met voorportalen, en in het sousterrain gelijke gelegenheid voor heeren.

Voor de parketbezoekers zijn dicht bij het tooneel twee zij-uitgangen. In de vestibule zijn behoorlijke avondbureaux en contrôlekamers ontworpen.

Ontwerp van een nieuwen Schouwburg voor 's Gravenhage.

Architecten FELLNER & HELMER te Weenen.

Plan eerste verdieping van het Hoofdgebouw.

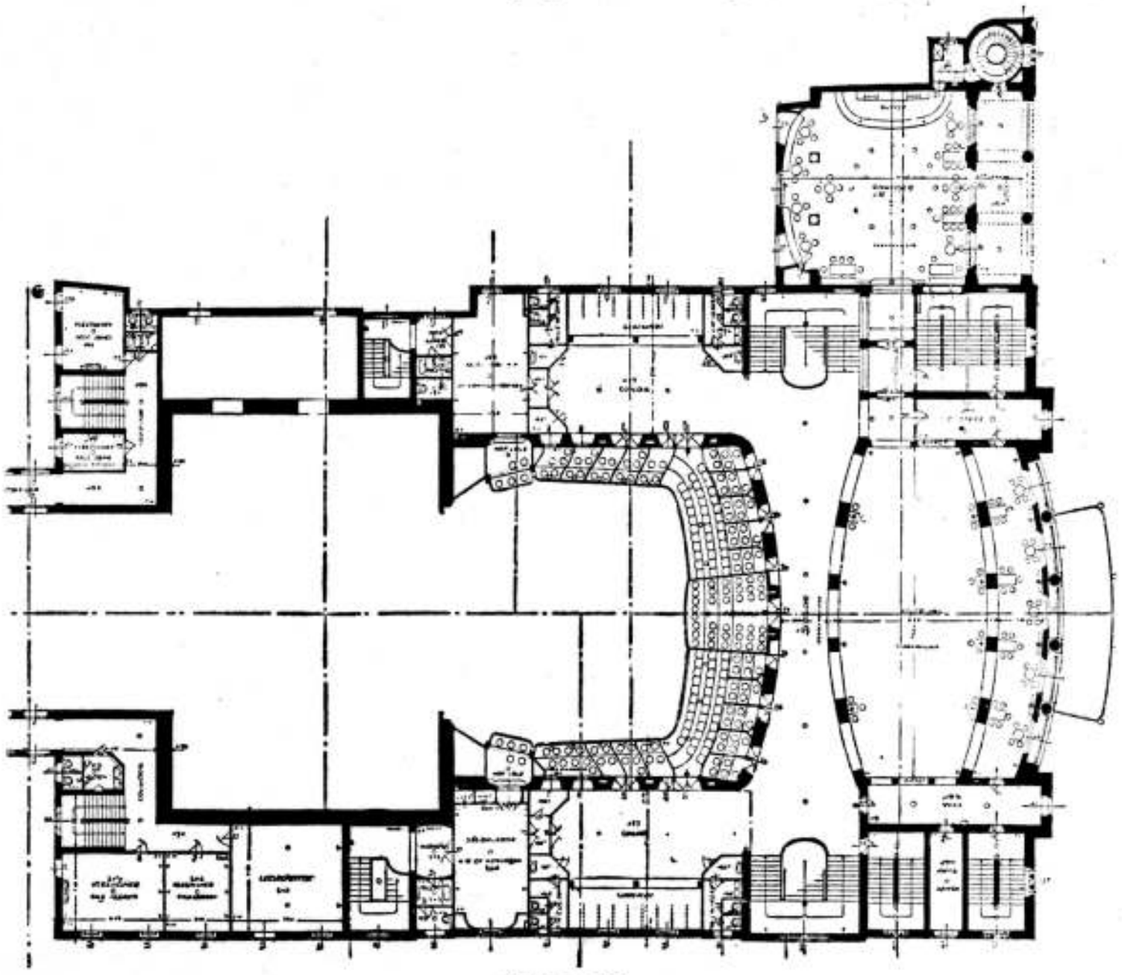

Schaal 1 : 350.

Voor de bezoekers van den 1sten rang zijn twee 1.60 M. breede trappen met plaatsbureaux, van buiten toegankelijk, aanwezig, eveneens twee trappen à 1.50 M. breed, voor de galerij-bezoekers.

Op den 1sten rang zijn twee hofloges aangebracht, links voor H. M. de Koningin met oprit en afzonderlijke trap, voorhal, toilette en ontvangsalon, rechts is op gelijke wijze ingedeeld de loge voor H. M. de Koningin-moeder.

Vervolgens zijn tegenover het tooneel, in de middenas, een groote feestloge, 22 andere loges, zoomede 3 rijen balconplaatsen gelegen.

De bezoekers van het parket en van den 1sten rang hebben het gebruik van een ruimen foyer met buffet, alsook van een 5 M. hoogen rookfoyer met buffet. Aan beide is een koffiekeuken verbonden.

Buitendien bevinden zich aan beide zijden der wandelgangen ruime garderobes met heeren- en damestoiletten.

Voor de bezoekers van den 2den rang zijn eveneens garderobes met heeren- en damestoiletten aan beide zijden der wandelgangen aanwezig, benevens foyer en rookkamer.

Voor het galerijpubliek zijn garderobes, heeren- en damestoiletten en een ruime foyer met rookkamer ter beschikking. In het sousterrain is de gezonken orkestruimte voor 85 musici, op gemakkelijke wijze verbonden met den foyer voor musici, de stemkamer, de toilet- en de dirigentenkamer. Langs den 3.60 M. hoogen doorrit onder den voorgevel, de daarachter gelegen binnenplaats, die in verbinding staat met de 7 M. breede open ruimte tusschen het hoofd- en het depôtgebouw, deze open ruimte, de Schouwburgstraat en het Korte Voorhout kan de brandweer het hoofdgebouw aan alle zijden, zelfs met voertuigen bereiken.

Verder zijn hier de verwarmings- en luchtververschingsinrichtingen, de kolenbergplaats en een kamer voor den stoker ontworpen.

In den zijvleugel komen ter beschikking van den kastelein een keuken met lift naar den rookfoyer, zoomede de noodige koel- en bergkelders.

De plaatsen zijn, zonder midden- en zijgang in het parket, als volgt verdeeld:

a. Parket: 546 plaatsen; b. 1ste rang 216 plaatsen, inclusief hofloge en andere loges; c. 2de rang 158 plaatsen, incl. twee prosceniumloges; d. galerij 282 plaatsen, te zamen 1268 plaatsen.

Opgemerkt wordt dat de midden- en zijgang bij bijzondere voorstellingen, gelijk in het Kon. Hoftheater te Wiesbaden, voor het aanbrengen van zitplaatsen zouden kunnen worden benut. Voor het geval, dat de midden- en zijgang voor de passage vrij blijven, vermindert het getal plaatsen met 66, zoodat dan 1202 plaatsen overblijven.

In de stalles zijn de zittingen 0.60 M. breed, en 0.85 M. diep, de overige plaatsen zijn 0.55 M. breed en 0.80 M. diep.

Het Tooneelgebouw.

De tooneeloppervlakte is zoo, dat de grootste opera's van Wagner opgevoerd kunnen worden. Het hoofdtooneel is 24 M. breed en 17 M. diep en heeft een hoogte van 23 M. tot aan den tooneelzolder; hiermede is verbonden een 12 M. breed en 14 M. diep achtertooneel, en rechts van het hoofdtooneel bevindt zich een ruime opstelplaats.

Onder het tooneel zijn twee verdiepingen, waardoor heen reiken de schachten van de podia, die kunnen stijgen en dalen en tot 2.30 M. door den kelderbodem reiken. Het achtertooneel vormt de verbinding met de ruime meubel- en decoratiemagazijnen. Vier 1.50 M. breede tooneeltrappen welke alle rechtstreeks buiten het gebouw uitkomen, onderhouden het verkeer van de verschillende kleedkamers, die op de onderscheidene verdiepingen liggen, met het tooneel. De kleedkamers voor de solisten, de regiseurskamer, kamer, een magazijn van tooneelbenoodigdheden en twee foyers voor de artisten, bevinden zich gelijkvloers met het tooneel. De toegang voor het personeel ligt op de binnenplaats aan de Schouwburgstraat, van waaruit tevens de dames en heeren van het tooneelpersoneel, langs de portiersloge zich naar de verschillende kleedkamers, enz. begeven en onderscheidenlijk ter linker- en ter rechterzijde het tooneel betreden.

De portierswoning heeft haar toegang aan de Schouwburgstraat en is zoo gelegen, dat van daaruit alle in- en uitgaande personen gezien kunnen worden.

Op dezelfde hoogte als die van het tooneel zijn twee ruime magazijnen voor achterdoeken, enz. Deze magazijnen zijn zoowel onderling, alsook aan de zijde van het tooneel door branddeuren afgesloten.

Boven deze magazijnen, die 8.60 M. hoog zijn, is de ruime schilderzaal, een keuken om lijm- en verfstoffen te koken, alsook een schildersatelier, terwijl de ruimte, links van de schilderzaal gelegen, tot bergplaats der costumes is bestemd. Een trap aan de Schouwburgstraat geeft afzonderlijk toegang tot de schilderzaal.

In het sousterrain zijn de schrijnwerkers-, slotenmakers- en behangerswerkplaatsen en magazijnen gevestigd.

Het tooneel is voorzien van alle moderne hulpmiddelen. De machinale toestellen zijn berekend op 4 voordoeken, 7 voor de verlichting, 60 voor achterdoeken, inbegrepen de soffitten en 2 panorama's, een beweegbaren horizon, 4 traliedoortrekselsen en 3 zweefwerken.

Het gebouw wordt centraal verwarmd, in de kleedkamers der artisten worden electrische verwarmers gebezigd. De verlichting is geheel electrisch.

Ten einde bij brand uitbreiding zooveel mogelijk te voorkomen, worden naast den massieven bouw van het geheel, alle plafonds en vloeren in ijzerbeton vervaardigd en alle dakstoelen en tooneeltoestellen in ijzerconstructie uitgevoerd. Voorts is de opening van het tooneel door een rookdicht scherm afgesloten en zijn de decoratiemagazijnen van ijzeren deuren voorzien. De proscenium-opening zal bovendien van een regenapparaat worden voorzien.

Ter bestrijding van brand zijn op de verschillende verdiepingen in het geheel 40 brandkranen op de, het geheele gebouw doorloopende, brandbluschleiding geplaatst.

Het buitengedeelte.

Het bouwwerk rijst logisch op uit het grondplan en de gevels zijn eenvoudig en rustig gehouden, vrij van overdreven versiering. De plinten zijn in graniet gedacht, de gevelvelden en lijstwerk in natuurlijke zandsteen. Op de krachtig gehouden pijlonen zijn in koper gedreven groepen ontworpen. De rookfoyer prijkt met een loggia. De zijgevels worden uit baksteen, afgewisseld met natuurlijke zandsteen, samengesteld, terwijl de ondergeschikte gevels aan de binnenplaatszijde grootendeels in baksteen zullen worden opgetrokken.

De binnenbouw.

De hoofdvestibule zal op zeer stemmige wijze in terranova-specie worden uitgevoerd. De vloer wordt met wit marmer en banden belegd. De trappen naar de 1ste rang-loges zijn met marmer bekleed, en door bronzen hekwerkleuningen geflankeerd. Hoewel aan de Schouwburgzaal een meer artistiek aanzien zal verleend worden, heeft toch de gedachte voorop gestaan, die zoo uit te voeren, dat de groote ruimte zich zooveel mogelijk aanpassen zal aan het intieme der verhouding tusschen tooneel en toeschouwers.

De rangborstweringen alsmede de wandvlakken, enz. zijn in gebroken wit gehouden en deels verguld, terwijl de grondtoon wit-goud-wijnrood is. In de foyers zijn de muren voor het grootste gedeelte met marmer bekleed en eenige met fries-schilderingen versierd.

De muren der hofloges en salons zijn met zijden behangbespannen en met houten lambriseeringen betimmerd. De trappen voor de beide hofloges zijn met gebeeldhouwde leuning ontworpen.

(Wordt vervolgd.)

Uittreksel uit de staatsbegrooting voor 1913.

HOOFDSTUK I (Huis der Koningin.)

Op dit hoofdstuk is, o.a. uitgetrokken een bedrag van f 145,000 als derde termijn van den ver- en bijbouw in en aan het Koninklijk zomerverblijf het Loo.

HOOFDSTUK IV (Justitie.)

Aangevraagd worden de gelden voor het maken van een gebouw voor besmettelijke ziekten op het terrein van het rijksopvoedingsgesticht te Amersfoort en inrichting daarvan; tot het maken en inrichten van een gymnastieklokaal bij het rijksopvoedingsgesticht te Doetinchem; voor het verbouwen van het rijksopvoedingsgesticht te Alkmaar en voor binnenverfwerken in de gestichten te Amersfoort en Avereest. De verbouwing te Alkmaar zal niet zoo ingrijpend zijn als vroeger was gedacht. Het tijdelijk rijksopvoedingsgesticht te Leiden zal n.l. voorloopig bestemd blijven voor opneming van tuchtloozen en perversen en van hen, die ten tijde van hunne ter beschikkingstelling den 17-jarigen leeftijd hadden bereikt. In het rijksopvoedingsgesticht te Alkmaar zal dan meer plaats komen voor regeerings- en voogdijkinderen, die ongeschikt gebleken zijn voor particuliere verpleging, terwijl de verdere ruimte zal worden benut voor opneming van de z.g. „passanten".

Voor de verbouwing en opknap van het gesticht te Alkmaar is mitsdien f 30,000 uitgetrokken.

Voor een nieuw kantongerechtsgebouw te Elst wordt f 21.900 uitgetrokken. (In dit nieuwe gebouw wordt ook de dienst der registratie gevestigd.) Hetzelfde wordt voorgesteld voor Zevenbergen (kosten ten laste van justitie f 18,800).

De geleidelijke verbetering in de wijze van opberging der rechterlijke en notarieele archieven en die van den burgerlijken stand wordt opnieuw voortgezet.

In de bijzondere strafgevangenis te Leeuwarden moet de ziekenafdeeling

verschillende verbeteringen ondergaan en een nieuwe afdeeling (z.g. annex) tot observatie van gedetineerden, die verschijnselen vertoonen van geestesstoornis, daaraan worden toegevoegd; eene veranderde klassenindeeling maakt evenzoo verbouw en veranderde indeeling van verschillende vertrekken noodzakelijk.

De bestaande verlichting in deze — en in de cellulaire gevangenis te Rotterdam — wordt omgezet in een electrische verlichting.

Nader zullen voorstellen worden gedaan tot scheiding van de huizen van bewaring, tevens hulpstrafgevangenissen, te Maastricht en Roermond.

HOOFDSTUK V (Binnenlandsche Zaken).

Aangevraagd wordt f 7500 voor subsidie aan het te 's Gravenhage te houden 10de Internationale Woning-congres; f 5000 ter voldoening van de bijdrage van Nederland (met eventueele verdere onkosten) aan het Internationaal Gezondheidsbureau.

Voor de voltooiing van den bouw en voor een eersten termijn der inwendige inrichting van het nieuw pharmacentisch laboratorium wordt in totaal f 135.000 uitgetrokken.

Voor voortzetting van den bouw der psychiatrische kliniek en voor een eersten termijn voor de inwendige inrichting f 112.500.

Aan de Technische Hoogeschool te Delft bleek uitbreiding van het aantal assistenten noodig met drie, waarvan een voor de architectuur, en f 20,000 als eersten termijn van pl. m. f 290,000 voor den bouw van een nieuw laboratorium voor microscopische anatomie in den Wippolder.

Wat het Middelbaar Technisch Onderwijs aangaat, wordt voorgesteld het Rijkssubsidie voor de school te Amsterdam met f 2000 te verhoogen, voor die te Dordrecht met f 5000. Voor een te Leeuwarden naast en in verbinding met de ambachtsschool te stichten middelbare technische school wordt voorloopig (aangesien de school in 1913 nog niet in volle werking zal komen) f 10,000 aangevraagd, terwijl het de bedoeling is, te beginnen met 1914, het volle subsidie van f 25,000 uit te trekken.

Te Rotterdam bestaat het plan, een nieuw gebouw voor de gemeentelijke zeevaartschool te stichten, waarvan de de kosten, ongeacht den grond, op f 225,000 begroot worden. Nu dientengevolge de jaarlijksche uitgaven zeer zullen stijgen, acht de minister het billijk, dat het Rijkssubsidie op f 12,000 wordt gebracht.

Verhooging van Rijkssubsidie wordt voorgesteld voor de ambachtsscholen te: Almaar met f 1200, Arnhem f 2300, Deventer f 2000, Doetinchem f 500, Dordrecht f 760, Goes f 460, den Haag f 4676, Haarlem f 700, Helder f 2000, Hoogeveen f 800, Middelburg f 1750, Nijmegen f 3225, Oostburg f 600, Oud-Beierland f 680, Roermond f 500, Schiedam f 2200, Veendam f 2000, Venlo f 1000, Wageningen f 1750, Zwolle f 500; nieuwe subsidiën worden voorgesteld voor de electro-technische school te Amsterdam (f 2250) en voor een te stichten ambachtsschool met daaraan verbonden mijnschool te Heerlen (f 9000 en f 2650).

Voorts de volgende bijdragen in eens in de kosten van een inrichting: voor de school te Amsterdam f 750, voor de ambachtsschool te Heerlen f 2000, voor de mijnschool aldaar f 500.

Verhooging van rijkssubsidie wordt voorgesteld voor de teekenscholen te: Amsterdam f 1500, idem „Concordia inter nos" f 616, Baarn f 250, Bergum f 175, Buinservee f 125, Coevorden f 135. Culemborg f 350, Ermelo f 365, Hattem f 260, Havelte f 100, Katwijk aan Zee f 450, Leiden f 450, Neuzen f 100, Noordwijk (Z.-H.) f 100, Oosterhout f 250, Putten op de Veluwe f 170, Rotterdam „Samenwerking" f 600, Sleen f 50, Steenderen f 120, Ruinerwold f 100, Veenendaal f 770, de Wijk f 50, Zeist f 600, Zutphen f 500, Zwijndrecht f 50; nieuwe subsidis voor scholen te Axel f 450, Beemster f 250, Buitenpost f 500, Eijsden (L.) f 190, Hengelo (G.) f 300, Kerkrade f 475. Metslawier f 410, Middelstum f 310, Naarden f 440, Noordwolde (Fr.) f 365, Poeldijk f 550, Simpelveld f 355, Vaals f 400, Venraai f 400, Zevenbergen f 350, Zuidbroek f 355. Een bijdrage voor eens genieten de scholen te Buitenpost f 75, Eijsden f 30, Kerkrade f 50, Metslawier f 60, Middelstun f 50, Naarden f 75, Noordwolde (Fr.) f 40, Poeldijk f 50, Simpelveld f 50, Vaals f 50, Zevenbergen f 50, Zuidbroek f 75. Verminderd wordt het rijkssubsidie voor de scholen te: Amsterdam (ind.-school W. S.) met f 225, Beek (bij Nijmegen) f 50, Borger f 125, Diever-Dwingelo f 12, Millingen f 30, Zelhem f 50.

Voorts wordt subsidieverhooging voorgesteld voor de textielschool te Eindhoven f 700, de inrichting tot opleiding van instrumentmakers te Leiden met f 450, de vakschool voor typographie te Utrecht met f 2700. f 8000, zijnde de kosten van den benoodigden grond, wordt aangevraagd voor de te Waalwijk te stichten rijksschool voor leerlooiers en schoenmakers.

Bij de afdeeling Kunsten en Wetenschappen is o. a. f 900 uitgetrokken om met 1 Juli 1913 een adjunct-secretaris op f 1800 's jaars te kunnen aanstellen bij de commissie tot inventariseering der Nederlandsche monumenten.

Voorts worden als nieuwe subsidiën uitgetrokken: voor de R.-K. kerk en toren te Denekamp f 3500, als eerste termijn van f 7000; voor de R.-K. kerk te Harderwijk f 4000, als eerste termijn van f 13,500; voor den toren te Haren f 2100, als eerste termijn van f 8400; voor het raadhuis te 's-Heerenberg f 3000, als eerste termijn van f 9000; voor den toren der Groote Kerk te Steenwijk f 2500, als eerstr termijn van f 13,500; voor de Ned. Herv. kerk te Vlissingen f 9000, als eerste termijn van f 45000; voor de Ned. Herv. kerk te Oud Vossemeer f 5000, als eerste termijn van f 11000, voor die te Zuidbroek f 2500, als eerste termijn van f 6000.

De assistent bij het prentenkabinet te Amsterdam Boland die f 1600 geniet, wordt voor een salarisverhooging ad f 200 voorgedragen.

De toelage van f 1000 's jaars aan den geleerde die belast is met het kunsthistorisch onderzoek van het Nederlandsch Institunt te Rome voor geschiedkundig en historisch onderzoek nader te bepalen op f 2000.

HOOFDSTUK VI (Marine).

Door bezuiniging op sommige posten ontstaat gelegenheid om enkele onvermijdelijke voorzieningen en verbeteringen, die uitgesteld of waarvan de kosten anders over meerdere jaren verdeeld zullen moeten worden, reeds nu te doen uitvoeren.

Hiertoe behooren:

Bouw van een magazijn voor verspermijnen ten behoeve van het Zuiderfrontier geraamd op f 40,000; steenkolenopslagplaats te Willemsoord f 16,000; verbetering en voltooiing van de inrichtingen voor de mobilisatie der torpedobooten te Willemsoord f 30,000; opbouw van een afgebrand magazijn te Hellevoetsluis f 15,000; vernieuwing van het torpedo-atelier te Willemsoord f 80,000, tezamen f 181.000.

Voor de mobilisatie-kade ten behoeve van den torpedodienst te Willemsoord wordt alsnog f 30,000 aangevraagd; f 1500 voor het maken van meerdere waterberging ten behoeve van den torpedodienst te Willemsoord; f 64,000 als tweede termijn voor den bouw van het verspermijnenmagazijn te Willemsoord; f 16,000 voor een kolenopslagplaats aldaar; f 40,000 voor een verspermijnenmagazijn te Hellevoetsluis, f 15,000 voor wederopbouw van door brand vernielde magazijnen aldaar.

HOOFDSTUK VIII (Oorlog).

Voor verbetering en uitbreiding van kazerneering is, evenals ten vorigen jare, weder een bedrag van f 200.000 uitgetrokken welk bedrag de minister zou wenschen te doen besteden als volgt:

f 6125 als laatste termijn voor den bouw van de kazerne te Onderspekholz; f 36000 als laatste termijn voor den bouw van de kazerne te Heerlen; f 10,200 als laatste termijn voor den bouw van woningen te Groningen; f 110,575 als laatste termijn voor den bouw van het kazernement te Apeldoorn; f 22000 voor aankoop van grond en bouw van een kazerne te Veenwouden en f 14.200 als 1e termijn voor den bouw van een kazerne te Arnhem, waarvan de totale kosten worden geraamd op f 134.300.

Voorgesteld wordt te Breda een nieuw fouragemagazijn te bouwen. De vestingbegrooting is voor 1913 geraamd tot een bedrag van f 860,700, hetgeen weder nagenoeg geheel bestemd is voor het voltooien van de stelling van Amsterdam, waarvoor f 700,000 is uitgetrokken. Hiervan is bestemd f 250.000 als tweede termijn voor het afwerken van de forten aan den Middenweg en aan den Jisperweg; f 350.000 als tweede termijn voor het maken van een fort bij Muiderberg; f 100,000 als eerste termijn voor het afwerken van het fort bij Kwadijk.

Wat het fort bij Kwadijk betreft zoo worden de kosten van afwerking van dat fort geraamd op f 253.101.

Het ligt in de bedoeling het voor de levering van geniemateriaal uitgetrokken bedrag van f 66,200 te besteden voor aanschaffing van meubilair voor de forten aan den Nekkerweg en bij Spijkerboor, van verplaatsbare electrische verlichtingstoestellen voor de Stelling van Amsterdam en van materieel voor het aanleggen van versperringen in genoemde stelling.

HOOFDSTUK IX (Waterstaat).

De uitgaven voor het departement van waterstaat worden voor 1913 geraamd op f 41,083,287.21. Nadat in mindering zijn gebracht verschillende bedragen, welke door anderen dan het Rijk werden bijgedragen, blijft als eindcijfer f 40,532,953.88. Voor 1912 is toegestaan f 39,173,260.38. Alzoo hooger voor 1913 f 1,356,693.50.

De adjunct-ingenieurs van den waterstaat, die op f 1500 worden aangesteld, worden thans na 2 jaar dienst bevorderd tot ingenieur der 3de klasse op eene jaarwedde van f 2000. Dit laatste bedrag ware in het vervolg als aanvangsjaarwedde aan te nemen, in verband waarmede dan tevens de rang van adjunct-ingenieur ware op te heffen. In verband met deze aanvangsjaarwedde is de opklimming in bezoldiging en rang ook te herzien.

Het maximum van de jaarwedde der opzichters te klasse dient f 200 hooger gesteld en in verband daarmede de opklimming in bezoldiging der opzichters in de andere klassen eenigszins gewijzigd.

Ook ligt het in het voornemen, in de tractementen van de bureauambtenaren nog eenige verbetering te brengen.

Zal de tot nog toe uitgevoerde verbetering van de Waal volledig tot haar recht komen, dan dient zij ook bovenwaarts voortgezet, boven kilometerraai XXXIII tot den separatie-dam te Pannerden, hetgeen geraamd wordt op f 600.000, waarvan op deze begrooting de helft wordt uitgetrokken. Wordt in 1914 hetzelfde bedrag toegestaan, dan zal aan het einde van dat jaar de geheele Waal tot de nieuw-aangenomen normaalbreedte zijn genormaliseerd voor een totaalbedrag van ongeveer f 1,975.000

Het steeds toenemend aantal rivierwerken aan den IJssel maakt eenige verhooging van het voor het onderhoud daarvan bestemde bedrag noodzakelijk. Voor de voortzetting van de verbetering der rivier volgens het aangenomen normaliseeringsplan is voor de vierde maal een termijn van 200,000 uitgetrokken. Voor de verbetering van de Boven-Merwede de

HINSE & VAN ELLINKHUIZEN. Uitvoering van werken in Gewapend en Ongewapend Beton
Nassaukade 504. Telef. 1258. Voorl. Ontwerpen en Begrootingen gratis. AMSTERDAM.

derde of voorlaatste termijn ad f 150,000; tot instandhouding der scheepvaartgeulen van de Dordtsche waterwegen wederom f 25,000, voor baggerwerk in het Noord-Pampus en elders in de Dordsche vaarwateren weder f 50,000; voor het riviergedeelte der Maas tusschen Mook en Hedikhuizen f 60,000 tot het maken van aanvullingswerken volgens het algemeen normaliseeringsplan en voor baggerwerk; voor de verbetering der Maas in Limburg tusschen Mook en Tegelen f 25,000, ter instandhouding eener doorgaande scheepvaartgeul tusschen Venlo en Mook.

De regeering is ten volle overtuigd van de wenschelijkheid, zoo spoedig mogelijk de werken, benoodigd voor de kanalisatie van de Maas in Limburg, ter hand te doen nemen. De Nederlandsch-Belgische commissie, ingesteld in Mei 1906 om een plan van verbetering te ontwerpen voor de gemeenschappelijke rivier, van grenspaal 45 boven Eijsden tot grenspaal 49 beneden Klein-Lanaye en van grenspaal 106 bij Smeermaas tot grenspaal 129 bij Kessenich, zal thans weldra met haren arbeid gereed komen en haar verslag zal spoedig kunnen worden tegemoet gezien. In verband hiermede acht de minister thans het oogenblik gekomen, om ten aanzien van de voorbereiding der verbeteringswerken uitsluitend op Nederlandsch grondgebied de noodige maatregelen te nemen.

Dit kon niet eerder geschieden, omdat de kanalisatie van de geheele rivier volgens een vast stelsel moet worden uitgevoerd, zoodat het rapport der Nederlandsch-Belgische Commissie dient afgewacht; waarna onverwijld de onderhandelingen met België langs diplomatieken weg met meer kracht kunnen worden voortgezet, terwijl de minister vertrouwt, dat met de bevriende naburen volledige overeenstemming zal worden verkregen. Hiermede kan echter nog zooveel tijd gemoeid zijn, dat het niet raadzaam is de uitvoering der werken daarop te laten wachten.

Waar volgens de plannen van bedoelde Commissie het einddoel der uit te voeren werken ongetwijfeld zal zijn het verkrijgen van een Scheepvaartweg met eene vaardiepte van 3 M., zou zelfs, indien de kanaliseering van het gemeenschappelijk gedeelte der Maas, beneden Maastricht gelegen, niet tot stand zou kunnen komen, de aanleg van een afzonderlijk kanaal tot verbinding van die stad met de overigens gekanaliseerde Maas in aanmerking behooren te komen.

De werken op Nederlandsch grondgebied, in aansluiting aan de plannen der commissie, vanaf een geschikt punt aan de rivier, buiten het gemeenschappelijk gedeelte gelegen, zijn ook onmisbaar, om verbetering te brengen in den afvoer te water der kolenmijn-producten in Limburg.

Bij de voorloopige studie omtrent de ontwerpen der daarvoor noodige werken, is met het oog op de omstandigheid, dat de sterk verkronkelde Maas beneden Grave geen geschikt vaarwater is en het verkrijgen van een vaardiepte van 3 M. zeer kostbaar en moeilijk zou zijn, naar een andere oplossing gezocht. Hiertoe bestond te meer aanleiding, omdat een kanaliseering van dat gedeelte der rivier moeilijkheden zou opleveren voor de afwatering van Noord-Oostelijk Noord-Brabant, dat door verschillende loozingsmiddelen op die rivier afwatert en dus van een kunstmatig opgestuwden waterspiegel ernstig bezwaar zou ondervinden.

Daarom is in overweging genomen de aanleg van een kanaal tot verbinding van de Maas met de Waal, waarvan het beginpunt aanvankelijk is geprojecteerd op ongeveer 450 M. beneden de as van de spoorwegbrug bij Heumen en het eindpunt op ongeveer 6 K.M. beneden de spoorwegbrug te Nijmegen, tegenover Slijk-Ewijk. Door den aanleg van een dergelijk kanaal, dat door schutsluizen in verbinding zou komen met de beide genoemde rivieren en een lengte zou verkrijgen van 14.5 K.M., zal worden ontgaan het kanaliseeren tot een diepte van 3 M. van de rivier de Maas tusschen Heumen en St. Andries, over een lengte van 58.6 K.M., terwijl de scheepvaartweg tusschen Limburg en de benedenrivieren ruim 8.5 K.M. korter zal worden dan de bestaande weg langs de Maas en daarmede ook overigens de meest gunstige verbinding van de Limburgsche Maas met het midden, het oosten en het noordoosten van dat land, alsmede met den Duitschen Rijn, zal worden verkregen; de hiervoor vermelde plannen dragen echter nog een voorloopig karakter, zoodat nadere uitwerking gepaard met terreinopnemingen moet plaats vinden.

In verband hiermede wordt overgegaan tot de instelling van een afzonderlijken technischen dienst, waarvoor een bedrag ad f 45,000 is uitgetrokken, en zoodra de plannen een vasten vorm hebben aangenomen, zullen onverwijld bij afzonderlijk wetsontwerp de gelden, noodig voor de uitvoering worden aangevraagd.

(Slot volgt.)

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 38. Officieel Gedeelte. Algemeene September-Vergadering Excursie naar Düsseldorf op 24 en 25 September a. s. Feestelijkheden

(Vervolg 3e bladz. Bijlage.)

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Trottoir-, Terrazzo- en Graniettegels, Trottoirbanden, Kunstgraniet, Drijfsteen, Tennisbanen, enz. — — —

R. TIMMAN. Stoom-Timmerfabriek „DE ATLAS".
— Prijsopgaven worden op aanvraag verstrekt. —
HOUTHAVEN, AMSTERDAM. — Tel. 3905.

WATERBRONNEN, ONTIJZEREN HARDEN
N.V. DIEPBOOR Mij. „VULKAAN", v/h. J. DE BOER & Co., LEEUWARDEN

DE REPRODUCTIE COMPAGNIE
CLICHÉ'S
Rotterdam

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN. WAAL- EN RIJNVORM.

H. J. WESSELS, Amsterdam.
Heerengracht 109-111. — Telef. 1037. — P.O. Box 381.
Handel in Binnen- en Buitenlandsche fijne Houtsoorten.

G. J. A. TRESTORFF, voorheen G. VAN HEERDE.
AMSTERDAM. — Opgericht 1830. — Telefoon 1551.
Brandkasten, Kluisdeuren, Safe-Deposits, etc.

Staaldraadwarenfabriek „AMSTERDAM"
Brouwersgracht 136 te AMSTERDAM
Tel. Interc 478.
Draadvlechterij.
Fabriek van Hek- en IJzerwerken.

NAAML. VENN. voorh. A. SINGELS Azn.,
DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

PAPIERSTUC voor PLAFOND- en WANDVERSIERING in alle stijlen en volgens teekening.
Vraagt gratis Brochure en Prospectus aan de Opgericht 1890. - Tel. Int. 8618.
EERSTE NEDERLANDSCHE PAPIERSTUCFABRIEK
VOORHEEN BENNEWITZ & CO. - AMSTERDAM.

47STE JAARGANG. ZATERDAG 5 OCTOBER 1912. No. 40.

DE OPMERKER.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor de Redactie:
Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Adres voor de Administratie:
Regentesselaan 65, 's-Gravenhage.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . f 5.—

Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.

Voor België . . . . . » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50
(Uitsluitend bij vooruitbetaling)

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.—
het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS bezorgd zijn: Regentesselaan 65. 's-Gravenhage.

Het Schouwburgplan voor 's-Gravenhage.

Vervolg. (Zie bladz. 307).

(Met een plaat.)

Het zou een dwaasheid zijn te beweren, dat er aan het Schouwburgontwerp van Fellner & Helmer niets deugt, dat het een prul in optima forma is. Op zichzelf beschouwd heeft het integendeel vele goede eigenschappen. De gangen zijn flink ruim ontworpen, de indeeling schijnt practisch, het geheel is door eenvoud overzichtelijk. Het zou toch ook wel wat gek zijn, te willen volhouden, dat een paar specialiteiten, die tal van Schouwburgen bouwden, niet in staat zouden zijn voor 's-Gravenhage een ontwerp te maken, dat aan redelijke eischen voldeed. Moderne architectuur kon men van hen niet verwachten, zij behooren tot een ouder geslacht en nu zijn er wel bouwmeesters, die ook in Schouwburgbouw nieuwe denkbeelden belichaamd hebben, maar men vergete niet, dat het hier niet gaat om nieuwe denkbeelden te verwezenlijken, maar eenvoudig om te probeeren een Schouwburg van voldoende afmetingen te bouwen op de oude plaats.

Bovendien de Schouwburg-Commissie heeft zich reeds jaren geleden aan de architectenfirma Fellner & Helmer gebonden en het lag dus voor de hand, dat het dezen weg uit zou gaan. En toen deze firma de officieele opdracht had gekregen, was het te voorzien, dat het resultaat zou zijn, wat het nu blijkt, negatief.

Voor het bagatel van f 40.000 heeft men thans de zekerheid verkregen, dat een schouwburg van voldoende grootte niet gebouwd kan worden op het terrein der oude met bijtrekking van het daaraangrenzend aan de gemeente toebehoorend woonhuis, tenzij men zich opnieuw met een nagenoeg geheel ingebouwd gebouw wil tevreden stellen, wat niet denkbaar is, waar zoo vaak de eisch van een vrije situatie op den voorgrond is gesteld. De schrijver der Brieven over Bouwkunst in de „N. Rott. Courant" oordeelt de tooneelruimte nog onvoldoende voor groote moderne opvoeringen. Wij gelooven, dat het met die tooneelruimte in het ontwerp nogal schikt, maar moeten hem ten volle gelijk geven, waar hij den toestand van de omgeving, zooals die te verwachten is, wanneer dit ontwerp werd uitgevoerd schetst in de volgende bewoordingen:

„Rond den Schouwburg wordt de toestand voor het verkeer nog treuriger met den nieuwen Schouwburg, die ruim 1200 toeschouwers zal bevatten, dan deze nu is met den schouwburg met 800 zitplaatsen. — Vergelijkt men de tegenwoordige ruimte met die, welke in het vervolg er wezen zal, dan ziet men, dat het Korte Voorhout daar ter plaatse ongeveer twintig meter breed is; hiervan moet worden afgerekend het voetpad bij Hôtel Paulez, achter een rij boomen gelegen, die vijf meter uit dezen gevel staan. In de overblijvende breedte is een tramverkeer met dubbelspoor.

Bij het uit- en aangaan van het tegenwoordige gebouw hebben de voetgangers het voordeel van de ruimte, die ontstaat door 't halfcirkelvormige inspringen van den gevel. Behalve dit practisch nut is dit de meest karaktervolle

oplossing van den voormaligen paleisgevel. — Wat geeft nu het toekomstige plan te zien? De nieuwe gevel springt niet minder dan vier meter vóór de ter rechterzijde gelegen huizen genummerd 5 en 7. Bovendien buikt de middenpartij ovaalvormig naar voren uit. Neemt men hierbij in aanmerking, dat de wachtende rijtuigen waarschijnlijk zullen moeten voorrijden vanaf de standplaats bij het Gerechtshof; houdt men voorts rekening met het steeds toenemende autoverkeer, dat zich van en naar den Leidschen weg voor meer dan drie vierden over het Korte Voorhout beweegt en 's avonds niets minder is dan overdag, en bovendien met het tramverkeer, met wachtende wagens bij het uitgaan, dan heeft men zich een juist beeld gemaakt van den toestand, zooals die in het vervolg in dezen trechter zijn zal. Men mag niet denken aan een ruim voorplein voor het operagebouw, men mag zelfs niet spreken van een aan de minste eischen voldoenden verkeersweg.

In vergelijking van het schouwburgstraatje is deze bedroevende toestand echter nog prachtig te noemen.

Het Schouwburgstraatje heeft nu op sommige plaatsen een breedte van 10 en 11 meter. Ook dit is bij het nieuwe plan schijnbaar een te groote luxe; want de zijmuur van het gebouw ter hoogte van ruim 15 M. komt te staan op de plaats waar de uitbouw voor de buffetruimte zich nu bevindt; zoodat de grootste breedte 6.20 M. zal worden, terwijl dit steegje naar achteren smaller wordt en daar een breedte van 5.10 M. krijgt. Niet alleen zijn aan dit slop alle uitgangen gelegen van de zich aan deze zijde bevindende rangen doch tevens is aan deze zijde aangebracht de toegang tot de Hofloge van de Koningin. Bij den anderen zijgevel is de toestand wel anders, doch niet veel beter. Hier is een binnenhof aangebracht met een afwisselende breedte van 9 tot 11 meter. Dezen binnenhof bereikt men van af het Korte Voorhout door een doorrit onder de rookfoyer gelegen ter lengte van 16 meter, doch met een breedte van slechts 4 meter. Op dit lange en smalle gangetje komen de uitgangen van de aan deze zijde gelegen rangen uit, die bestaan uit drie dubbele deuren, natuurlijk naar buiten draaiende, ieder ruim twee meter breed. Dit is niet al, want, indien de Koningin-Moeder haar loge wil bereiken, moeten de hofrijtuigen zich ook hierdoor bewegen. Op zekere oogenblikken dus is in deze poort heel wat verkeer, waarvoor de breedte niet berekend is.

De binnenhof staat in verbinding met de Schouwburgstraat door een tunnel, die onder een tijdelijke coulissenbergplaats en onder het achtertooneel met verschillende bochten zich een niet al te ruime baan maakt; een hoogte van 3.30 M. bij een breedte van ruim 4 M. beteekent niet veel. Het heet wel dat de groote bergplaatsen van decors door deze binnenplaats van het eigenlijke Schouwburggebouw zijn afgesneden, doch in werkelijkheid zijn zij door die overbouwde brug aan elkander verbonden ter breedte van 19 M. bij een hoogte van 10 M.

De onderaardsche verbindingsgang mag een aardige vinding zijn bij een zoo bekrompen terreintoestand, het is eveneens een aardig truceerwerk dat in de praktijk al zeer zal tegenvallen.

Achter de groote doekenbergplaatsen bevindt zich slechts een binnenplaats, die door een overbouwden toegang ter breedte van 2 M. van de Schouwburgstraat uit bereikt kan worden.

Van een ruimen verkeersweg is rond het geheele gebouw dus geen sprake; de hoofdweg is onvoldoende en verder is het door een aaneenschakeling van slopjes, steegjes, tunnels omgeven, terwijl de achterzijde onbereikbaar is. Zijn deze ruimten bij het gewone gebruik van het gebouw onvoldoende, bij een paniek of brand zal het gemis van verkeerswegen zich in de eerste plaats doen gevoelen. Het is mij niet recht duidelijk hoe een reddingswerk en een bluschwerk van buiten af moet plaats hebben zonder dat artisten en bezoekers elkander verdrukken en onder den voet komen, niet zoozeer als men in het gebouw nog is, doch juist als men er buiten komt.

Een andere specialiteit op Schouwburggebied, Manfred Semper, geeft in zijn standaardwerk over Schouwburgen dan ook geheel andere cijfers aan voor de verkeerswegen rond de theaters in het algemeen. Voor het verkeer en voor alle mogelijke eventualiteiten beveelt hij een minimum-breedte aan der straten van 12 M. — maar dan ook rond het geheele gebouw. In deze afmetingen mag meer vertrouwen worden gesteld en indien werkelijk eens een paniek ontstaat, zal men tot de slotsom komen, dat deze ruimte in haar geheel gebruikt wordt, ja zelfs niets overdadigs heeft. Afmetingen, die nog niet de helft van deze breedte bereiken, kunnen dan ook in geen enkel opzicht eenige voldoening geven.

(Wordt vervolgd.)

Een belangrijk Rapport.

De traditioneele „eischen van het verkeer" worden in onzen tijd veelvuldig gebezigd bij wijze van argument, zij worden zelfs somtijds misbruikt, om ondoordachte plannen een schijn van grond te geven, er wordt mede geschermd in vergaderingen en op Congressen en het verwondert ons niet, dat er sceptici zijn, die, evenmin als aan den klassenstrijd, aan de eischen van het verkeer gelooven, althans dit beweren.

Maar alle bewering houdt op, waar het dagelijks en overal blijkt, dat onze ouderwetsche wegen, onze beroemde heerbanen en zelfs onze vermaarde vaderlandsche klinkerwegen, het niet uithouden tegen het moderne verkeer, zoodat wij behooren bedacht te zijn op middelen tot behoud van onze verkeerswegen. Die middelen zullen niet helpen, wanneer wij ons bepalen tot herstelling; meer en meer toch wordt het duidelijk, dat bij den aanleg onzer wegen, volgens nieuwere methodes te werk zal moeten worden gegaan. Van hetgeen onze tijd eischt en van de wijze, waarop aan die eischen tegemoet kan worden gekomen vindt men een zeer belangrijk overzicht in het hier volgend:

RAPPORT OMTRENT HET MAKEN VAN PROEFWEGEN IN DE GEMEENTE WASSENAAR,

opgemaakt door de Wegen-Commissie van den A.N.W.B. Toeristenbond voor Nederland.

Aan

Heeren Burgemeester en Wethouders der gemeente Wassenaar, te Wassenaar.

M. H.

Naar aanleiding van het crediet groot f 3500 door den Raad Uwer Gemeente toegestaan voor het maken van proefwegen, kreeg onze Commissie het vereerend verzoek van den Heer Burgemeester Uwer Gemeente, om ter zake van advies te dienen. Wij hebben daarom de eer U. M. H. het navolgende te berichten:

I. Inleiding.

Het maken van de proefwegen moet dienen om langs den weg der ervaring vast te stellen, welke wegaanleg zich het meest aanpast aan het verkeer in- en de behoeften

Ontwerp van een nieuwen Schouwburg voor 's Gravenhage.

Architecten FELLNER & HELMER te Weenen.

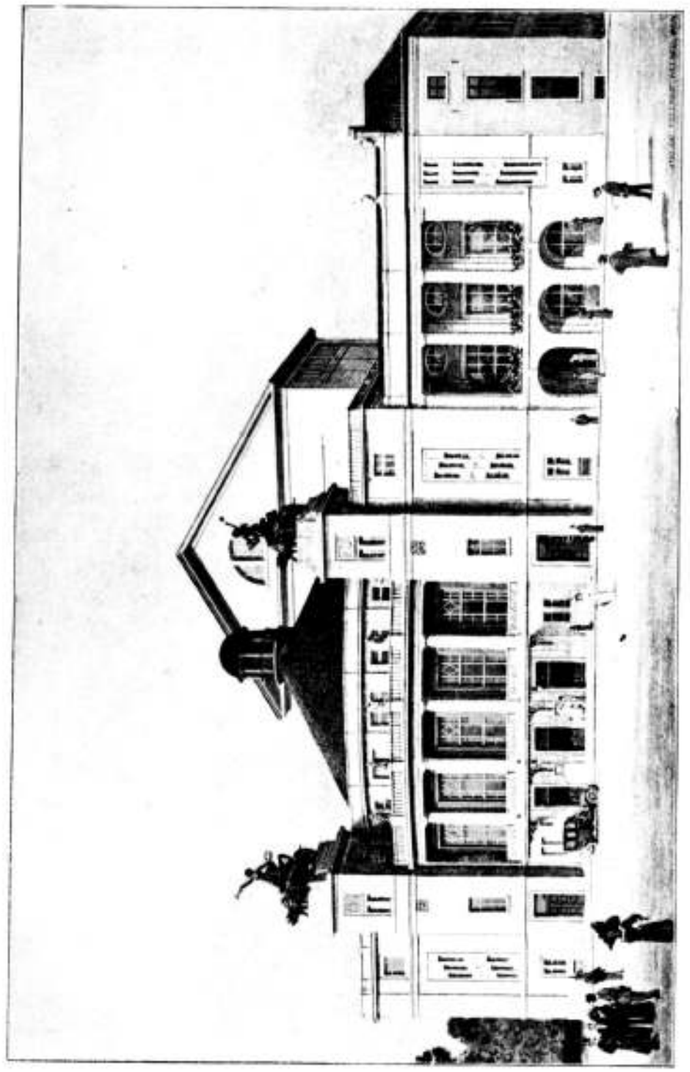

Voorgevel aan het Korte Voorhout.

van Uwe Gemeente. Om tot eenig afdoend resultaat te komen, zullen de te maken proefvakken een lengte moeten hebben van 100 à 200 M., weshalve slechts met enkele soorten wegverharding een proef zal kunnen worden genomen. De verharding van de wegen, welke voor verandering in aanmerking komen, bestaat thans, voor het grootste gedeelte, uit twee vlijlagen, welke zoo mogelijk als onderlaag voor de nieuwe deklaag behouden moeten blijven. Dit is noodig om den nieuwen weg sterk en goedkoop te maken. In verband met de bovengenoemde beschikbare som, en met de eischen welke aan de nieuwe wegen gesteld dienen te worden, waarbij is te letten op kosten van aanleg en onderhoud, op het vervoer waarop de weg berekend moet zijn en, zoo mogelijk, op stofvrijheid en geruischloosheid, komen nu als proefwegen in de eerste plaats in aanmerking de aanleg van een:

grindweg;
steenslagweg;
teersteenslagweg en
verbeterden klinkerweg.

Elk dezer wegen zal hieronder afzonderlijk nader worden behandeld.

Een onderzoek ter plaatse leerde ons dat de naast aangewezen plaats voor het maken der proefvlakken een gedeelte van den z.g. Achterweg is, gelegen tusschen de villa „De Haas" en „Ekenstein."

Wat de breedte betreft van de wegverharding, zoo zal deze bij voorkeur niet minder mogen bedragen dan 4 Meters, opdat twee wagens elkander zullen kunnen passeeren, zonder genoodzaakt te zijn de verharding te verlaten. Men voorkomt daardoor, dat de bermen en kantlagen losgereden worden en dat onnoodig vuil van de bermen op den weg gebracht wordt. Bij een mindere verhardingsbreedte dan vier Meter hebben de voertuigen neiging steeds precies het midden van den weg te houden, waardoor sporen ontstaan, die het vernielen van den weg in de hand werken. Dat een wegverharding van minstens 4 M. geen overdreven eisch is, moge blijken uit het feit, dat op het internationale wegencongres, gehouden van 11—17 October 1908 te Parijs, de navolgende conclusie werd aangenomen: „Voor de voertuigen van alle soorten is slechts één enkele „wegbaan te bestemmen, welke een breedte heeft, passende aan den omvang van verkeer en ten minste 6 M. bedragende, behalve in de bijzondere gevallen van „avenues „de luxe", alwaar een splitsing in verschillende wegen voor „de verschillende voertuigen en vervoermiddelen aanbeveling verdient." In het buitenland stelt men in het algemeen ten deze veel hoogere eischen dan bij ons.

Als noodige breedten van verharding zijn aangenomen:

In Baden:	
Voor wegen met een verkeer van 100 of meer trekdieren per dag	4.8 M.
Met 60—100 trekdieren per dag	4.5 M.
In Wurtemburg:	
Rijkswegen met gering verkeer	4.3 à 4.5 M.
id. met matig verkeer	5 à 5.5 M.
id. met druk verkeer	6 à 7.5 M.
In het kanton Bern:	
Verkeerswegen 3de klasse	4.8 M.
id. 2de klasse	5.4 M.
id. 1ste klasse	7.2 M.

Waar de bestaande verharding, breed 3.5 M., behouden blijft als onderlaag voor de nieuwe deklaag, zal deze dus verbreed moeten worden tot 4 M. Deze verbreeding zal moeten plaats hebben met zoo min mogelijke beschadiging van de bestaande bermen.

Wat het profiel van den weg betreft, moet dat van kruin tot kantlaag een zoodanige helling hebben, dat de afwatering voldoende verzekerd is, maar moet deze verder zoo gering mogelijk zijn, om te voorkomen dat de voertuigen alléén het midden van den weg zullen houden, en deze daardoor veel eerder plaatselijk versleten zal zijn. Welbetrachte zuinigheid eischt toch het gebruik van den weg over zijn g e h e e l e breedte. Een hoogteverschil tusschen kruin en kantlaag van 1/40 van de halve wegbreedte, dus van 5 cM., wil ons voldoende voorkomen.

Bij de keuze van een wegverharding behoort men ook na te gaan den invloed van den weg op de gebruikers en op de te bezigen voertuigen. Om éénzelfde voertuig te vervoeren eischt de eene weg meer kracht dan de andere, waarmede de slijtage van de voertuigen en van den weg wederom verband houdt. Dezelfde weg geeft ten deze wederom verschillende uitkomsten, al naarmate de weg droog, nat, beschadigd of onbeschadigd is, terwijl de aard van het voertuig ook zijn invloed doet gelden.

Een inzicht van de waarde van den weg in dit opzicht verkrijgt men, wanneer men voor verschillende wegen de noodige trekkracht bepaalt, noodig om per 100 KG. wagengewicht een bepaalden wagen een bepaalde snelheid te doen behouden. Het aldus verkregen cijfer zal in den vervolge het „trekcijfer" van den weg worden genoemd; daarnaar kan worden beoordeeld de trekkracht, welke door mensch, dier of motor moet worden gebezigd bij gebruik van den weg, en tevens de slijtage welke voertuigen en weg op elkander uitoefenen.

In de bekende studie „Beschouwingen in verband met verzamelde gegevens omtrent den toestand op-, de onderhoudskosten van- en het verkeer op de Rijkswegen" van den Ingenieur van den Rijks Waterstaat L. R. Wentholt, komen vele gegevens voor omtrent de onderhoudskosten van den weg, in verband van het min of meer drukke vervoer op den weg. Van de daarin verzamelde cijfers is ruim gebruik gemaakt in hoofdstuk II. De belasting van den weg door het vervoer wordt door den Heer Wentholt beoordeeld naar een „verkeerscoëfficient," welke werd verkregen door 6 waarnemingen op verschillende dagen der week, in September en October 1908. Deze waarnemingen geschiedden door alle wegarbeiders, die daartoe hadden te noteeren:

1°. het aantal motorrijtuigen;

2°. het aantal motorrijwielen;

3°. het aantal wagens beladen met goederen, vee, hooi, landbouwproducten, enz., en het aantal omnibussen al of niet met goederen enz. beladen, alle genoemd „zware wagens";

4°. het aantal wagens (omnibussen uitgezonderd), welke alleen personen vervoerden of geheel onbeladen waren, welke „lichte wagens" worden genoemd;

5°. het aantal losse paarden;

6°. het aantal gewone rijwielen;

7°. het aantal hondenkarren, handwagens, enz.

Door telkens een anderen dag der week als „teldag" in aanmerking te brengen en de teldagen zelve steeds meer dan één week uit elkander te doen liggen, werd getracht toevallige factoren te vermijden en juiste gemiddelden te verkrijgen. Het weder was op 5 waarnemingsdagen gunstig. Om nu den „verkeerscoëfficient" te vinden, werd het aantal „lichte wagens" vermeerderd met 2-maal het aantal „motorrijtuigen" en 2-maal het aantal „zware wagens," en ten slotte met ¼-maal het aantal „hondenwagens, handwagens, enz." Het aldus verkregen getal werd genoemd „Verkeerscoëfficient."

Ter bepaling van dien coëfficient worden in Frankrijk 5 rubrieken onderscheiden, welke met de daarachter genoemde getallen worden vermenigvuldigd en daarna opgeteld:

a. Geladen vrachtwagen of wagen met landbouwproducten 1.
b. Geladen of ledig publiek vervoermiddel 1.
c. Voertuig voor particulier gebruik of ledige vrachtwagen 1/2
d. Onbespannen paarden en groot vee 1/5
e. Klein vee 1/30

In Duitschland wordt de grootte van het verkeer gewoonlijk bepaald naar het aantal trekdieren.

De voor Nederland aangenomen „verkeerscoëfficient" is nagenoeg het gemiddelde van wat daarvoor geldt in Frankrijk en Duitschland.

II. Voor- en nadeelen van de verschillende sub I genoemde wegen.

a. De grindweg.

Een goede grindweg behoort te bestaan uit een laag grind op een vaste onderlaag. De grind moet zooveel mogelijk vast tegen elkander liggen met zoo weinig mogelijk tusschenruimten. Om zulks te bereiken is gebruik van grind van verschillende korrelgrootte aan te bevelen. Als binden vulmiddel wordt ten slotte nog leem of klei aan de grind toegevoegd. De hoeveelheid daarvan is in hooge mate afhankelijk van den aard van den ondergrond. Deze hoeveelheid wisselt gewoonlijk af tusschen 20 à 30 % van de te verwerken hoeveelheid grind en grindzand. In het algemeen is een weg sterker naarmate de steenstukken door minder klei of leem worden vastgelegd. Men bezige dus niet meer dan voor het verband van den weg noodig is.

Grindwegen hebben in het algemeen het bezwaar van niet bestand te zijn tegen zwaar of druk vervoer. Bij aanhoudend nat weer ontstaan spoedig sporen in den grindweg, afkomstig van de wielen van de wagens en van de paardenhoeven. De tijd, dat de verhardingsmaterialen door de verbruikers zelf moesten worden vastgereden, ligt bij een goed wegenbeheer, gelukkig achter ons. Bij een goed onderhouden weg wordt dan ook het dekmateriaal tegenwoordig onmiddellijk vastgewalst, om den weg zoo spoedig mogelijk wederom in den bruikbaren staat te hebben en om verspilling van materialen te voorkomen. Het walsen levert evenwel bij grinddeklagen weinig resultaat op, omdat de ronde vorm der steenen het vastleggen niet mogelijk maakt. Bij een druk vervoer zijn de grindstukken vooral bij vochtig of nat weer nooit in rust ten opzichte van elkander, m.a.w. de weg heeft veel inwendige wrijving, hetgeen „slijtage" veroorzaakt, daarbij komt nog dat grind meestal steenen bevat van zeer verschillende hardheid, terwijl een practische methode om de grindstukken naar hun hardheid te sorteeren niet schijnt te bestaan, waardoor steenen van verschillende hoedanigheid moeten worden verwerkt, hetgeen zeer ten nadeele van den weg is. De slijtingsproducten vormen bij nat weer een slijklaag op den weg en veroorzaken in drogen toestand stof. Het oppervlakte-teren kan een en ander niet verhelpen, daardoor wordt geen te zwakke weg voldoende sterk. Een vastlegging van de deklaag kan worden verkregen als men de grind gedeeltelijk stuk walst, waardoor scherpe vlakken en kanten ontstaan, waarmede de grindstukken in elkander grijpen. Het stuk walsen kan achterwege blijven bij het gebruik van grindsteenslag, zijnde stukgeslagen groote keisteenen, welke in grind worden aangetroffen [1]). Bij een druk verkeer en goed onderhoud kan de levensduur van een goed gefundeerde en ingewalste deklaag van grindsteenslag, dik 5 cM., gesteld worden op 8 à 12 jaren.

1) Bij de firma Bieten-Lalieu te Maastricht, geschiedt dit stukslaan met steenbrekers, terwijl de sorteering door middel van trommelhorden plaats vindt.

Wat de onderhoudskosten betreft van grindwegen, zoo geeft staat I daarvan een overzicht. Alle daarin genoemde wegen zijn Rijkswegen.

Uit dezen staat is tevens op te maken, dat smalle wegen

STAAT I.

Overzicht van de onderhoudskosten der verharding van gewone grindwegen (dus geen grindsteenslagwegen).

Naam van den weg.	Onderhoudskosten der verharding per jaar. p. K.M.	p. M2.	Breedte der verharding in M.	Verkeerscoëfficient.	Toestand van den weg najaar 1908.
	Verkeerscoëfficient grooter dan 125.				
Nijmegen—Mook . . .	f 98.—	f 0.019	5	263	Goed.
Maastricht— Roermond .	„ 83.—	„ 0.016	5	215	Goed.
Hamert—Mook	„ 80.—	„ 0.016	5	139	Ruim voldoende.
Eindhoven—Limburgsche grens	„ 167.—	„ 0.050	3.5	135	Ruim voldoende.
Totaal . . .	f 428.—	f 0.101			
Gemiddeld . . .	„ 107.—	„ 0.025			
	Verkeerscoëfficient kleiner dan 125.				
Roermond—Hamert . .	f 122.—	f 0.024	5	124	Goed.
Weert—Noordbrabantsche grens	„ 107.—	„ 0.026	4	97	Ruim voldoende.
Neeritter—Venlo . . .	„ 62.—	„ 0.012	5	80	Goed.
's Hertogenb.—Grave . .	„ 81.—	„ 0.016	5	78	Tamelijk; deze weg heeft te veel tonronde.
Totaal . . .	f 372.—	f 0.078			
Gemiddeld . . .	„ 95.—	„ 0.019			

bijzonder hooge onderhoudscijfers aanwijzen, zoodat binnen zekere grenzen de meerdere aanlegkosten van een breeden weg teruggevonden worden in lagere onderhoudscijfers. De onderhoudskosten hangen verder af van de zorg waarmede de weg is aangelegd en van de kwaliteit van de gebezigde grind, waaromtrent bij onze Commissie geen nadere gegevens aanwezig zijn. Men mag evenwel aannemen, dat al de bovengenoemde wegen hebben voldaan aan de desbetreffende bepalingen van de A. V.

STAAT II.

Trekcijfers van grindwegen.

Belasting van den wagen in K.G.	250		500		750		1000	
Volgbreedte in cM.	10	5	10	5	10	5	10	5
Totaal gewicht van wagen en lading in K.G	1155	1025	1405	1275	1655	1525	1905	1775
Trekcijfer, d. i. benoodigde trekkracht voor elke 100 K.G. totaalgewicht op de bovengenoemde grindwegen, onbeschadigd en droog	4.35a	3.36	3.71	3.85	4.20	3.85	4.47	4.45
Idem, idem, beschadigd en nat	6.37	8.79	7.06	7.91	7.28	8.24	8.89b	8.39

a) De wegen waren bij deze proef doorweekt door regen.

b) Dit hooge cijfer is waarschijnlijk te wijten aan sterke rukken van het paard.

Een overzicht van den invloed van den weg op de gebruikers en op het gebezigd materiaal geeft Staat II, waarin de trekcijfers voor twee grindwegen zijn vermeld. Deze grindwegen waren tot het nemen van proeven aangelegd door den A.N.W.B., op het terrein van de Landbouwtentoonstelling, gehouden te Deventer in 1909.

De proeven werden genomen met gewone melktransportwagens, waarbij twee stellen raderen waren gemaakt. Een stel raderen met een velgbreedte van 10 cM. en een stel raderen met een velgbreedte van 5 cM. De voorwielen hadden een middellijn van 75 en de achterwielen een middellijn van 100 cM. Bij de proeven werd steeds gebruik gemaakt van hetzelfde paard en van denzelfden voerman.

Wat nu de aanlegkosten betreft van een grindweg, zoo worden deze in hooge mate beheerscht door de vervoerkosten van grind. De firma Baeten-Lalieu deed onze Commissie dd. 3 Mei j.l. de volgende prijsopgaven:

Grove grind à f 2.—, grove grindsteenslag à f 3.— per M³.; middelmaat grind à f 2.25, middelmaat grindsteenslag à f 3.— per M³.; fijne grind à f 2.50, fijne grindsteenslag à f 3.— per M³., alles geleverd op wagon of in het schip aan de fabriek.

Neemt men verder in aanmerking, dat de prijs van basaltsteenslag franco Rotterdam gemiddeld gesteld kan worden op f 4.50 per M³.; dat de grind in de naaste toekomst waarschijnlijk in prijs zal stijgen, daar het grind baggeren in de rivieren aan steeds meer beperkende bepalingen wordt onderworpen; dat de niet gebroken grind een weg geeft van mindere duurzaamheid, en dat het gebruik van grindsteenslag op den duur zal blijken geen noemenswaardige bezuiniging te geven, zoo komt men tot de conclusie, om in het onderhavige geval geen proef te nemen met grindwegen of grindsteenslagwegen.

(Slot volgt.)

Uittreksel uit de staatsbegrooting voor 1913.

(Vervolg.)

Evenals in de laatste jaren wordt voor de normaliseering van den Amer, door baggerwerk en uitbouw van de oevers, een bedrag van f 75,000 uitgetrokken.

Voorts wordt o. m. aangevraagd f 47,000 als eerste gedeelte van f 82,000 over twee jaren te verdeelen, voor een nieuwe Rijksbrug over den Dintel bij Dinteloord.

Tot versterking van de getijbeweging op den Rotterdamschen Waterweg blijft het, evenals ten vorigen jare, gewenscht ook de Nieuwe Maas tusschen Krimpen en Rotterdam te verruimen. Tot voorzetting van hetgeen daar in de jaren 1910—1912 werd of nog zal worden verricht, zoomede voor eventueel baggerwerk tot onderhoud der diepte op den Waterweg zelve, is f 93,000 uitgetrokken. Voor de voortzetting van de verbetering van den Rotterdamschen Waterweg is f 200,000 genaamd, waarvan f 100,000 is bestemd voor het in uitvoering zijnde bestek wegens het maken van den leidam aan het Zuiderhoofd.

De herstelling van de schade aan dien leidam toegebracht door den storm van 30 Sept.—1 Oct. 1911 geschiedt in dier voege, dat hetgeen van het toen reeds voltooide deel van den dam, zijnde 550 M., is overgebleven, bestemd is voor een berm tot bescherming van den daarachter nieuw op te werpen dam.

In verband hiermede en wegens eenig meerder baggerwerk is de aanneemsom van het gewijzigde bestek met f 284,000 moeten verhoogd worden.

Het is de bedoeling de uitwerking van die 250 M. dam af te wachten, alvorens te beslissen, of nog verdere verlenging noodig zal zijn.

Voor baggerwerk tot verruiming en verdieping in en vóór den mond van den Waterweg is f 100,000 aangevraagd, terwijl verwacht mag worden, dat met de tot en met het loopende jaar beschikbaar gestelde middelen, de verbetering van den Waterweg zelve zal zijn voltooid.

f 8500 wordt uitgetrokken voor baggerwerk in het Zwartewater, f 14,500 voor baggerwerk in het Zwolsche Diep, f 15,000 voor voltooiing van een vijfde stuw in de Overijselsche Vecht tusschen Ommen en Dalfsen en f 40,000 als eerste termijn voor den uitgestelden bouw der vierde stuw tusschen Ommen en Mariënberg; f 2000 en f 4000 resp. voor voortzetting der oeverversterking en baggerwerk tusschen Ommen en Dalfsen; f 18,000 als eerste termijn, van f 36,000 voor herstel en vernieuwing der hoofd en der Marinehaven te Hellevoetsluis; f 50,000 voor de voortzetting van de verbetering der hoofden op het Noorderstrand van Vlieland; f 8000 (gelijk bedrag zal ook nog voor 1914 noodig zijn) ter voortzetting voor de vernieuwing van den kaaimuur langs de haven te Vlieland; f 5000 tot voortzetting der verhooging van den omringdijk op Marken; 75,000 voor bestorting en bezinking van het onderzeesche beloop der Heldersche zeewering; f 30,000 per stuk voor drie strandhoofden aan de Noordzeekust van Noord-Holland tusschen de Heldersche en Hondsbosschen Zeeweringen, benoorden strandpaal 9,800 en voor drie strandhoofden tusschen de strandpalen 13 en 18: f 10,000 voor de verlenging van den bestaanden werkspoorweg in noordelijke richting en verzwaring van den buiten-duinregel; f 25,000 voor verlenging van den werkspoorweg ook Zuidwaarts van Callantsoog en verbinding met den werkspoorweg met den Petten-Petemerspoorweg. In het geheel wordt thans voor het kunstvak tusschen strandpaal 13 en 18 aangevraagd f 115,000, waarvan 2/3 komt voor rekening van de provincie Noord-Holland, 1/3 voor rekening van het Rijk.

Verder: f 6000 als eerste termijn van f 12.000 voor een nieuwen steiger te Emmeloord (Schokland), f 3000 voor een verdediging aan de westzijde van de terp waarop de woning van den voogd van Rottum staat; f 2000 voor verruiming en verdieping van de vaargeul in de haven te Terschelling; f 64,250 (zijnde de helft der kosten ad f 92,500) voor vernieuwing van het plankier langs den Noordzeehavendam te Harlingen; f 10,900 voor drie nieuwe woningen wegens de uitbreiding van personeel bij de draaibruggen over het Merwedekanaal in Utrecht en f 3000 voor meerpalen; f 10,000 als eerste termijn van f 20,000 voor remmingwerken bij dat kanaal in Noord-Holland; verschillende bedragen ten behoeve van werken aan de Zuid-Willemsvaart, waaronder f 28,000 voor verruimingen en boordvoorzieningen wederzijds de in uitvoering zijnde nieuwe spoorwegbrug te Weert; f 14,500 voor vernieuwing van den grondduiker voor de Eerbeeksche beek onder het Apeldoornsch Kanaal; f 50,000 voor meerder baggerwerk buiten de havenmond te IJmuiden, f 10,000 voor versterking van de golfbrekers aan de koppen der havenhoofden aldaar, door een zestal groote betonblokken; f 13,500 ter vernieuwing der paalwerken van de bergplaatst voor reservedeuren van de oude Noordzeesluizen; f 3500 voor de vervanging van bovengrondsche geleidingen ten dienste der kanaalverlichting bij Buitenhuizen, door grondkabels; f 8700 voor tenders tegen de uitstekende deelen der groote schutsluis te IJmuiden; f 170,000, als eerste termijn van f 400,000, voor een nieuwe vischhal met loskade te IJmuiden; f 30,000, als eerste post van f 256,000 voor een havenverlenging te IJmuiden met 200 Meter, met inbegrip van een loopbrug, steigers en duc-dalven en verplaatsing van het droogdok naar de achterzijde van de verlengde haven; f 7900 voor vier nieuwe djatihouten deuren in de Veenesluis; f 12.000 voor buitengewone vernieuwing der bestratingen van de Rijksstraatwegen in Zuid-Holland; f 5000 voor wegenverbetering in de Hoeksche Waard; f 8500 voor brugvernieuwing in den weg Leiden—Utrechtsche grens; f 35,000 ter voltooiing der verbreeding van den Rijksweg den Haag—Leiden (die in totaal f 125.000 vordert); f 6000 als eerste termijn van f 48,000 ter voorziening van 2000 Meter langs het wegvak tusschen de Harteveldsbrug en den Omval (Rijksweg Amsterdam—Laren) f 5000 voor buitengewone vernieuwing van bestrating op dien Rijksweg; f 18,000 voor een nieuwe draaibrug over het Aduarderdiep; f 10,000 als eerste helft van f 20,000 ter voorziening van de brug over de Niers in den Rijksweg Venlo—Nijmegen van een sterkeren bovenbouw met lager gelegen zijvlak, ingericht voor gewoon en voor spoorwegverkeer, waarvan de Maasbuurtspoorwegmaatschappij de helft der kosten zou hebben te dragen; f 19,475 als maximum-Rijkssubsidie aan Bruinisse in de kosten van de herstelling van de bij door den stormvloed van 30 September tot 1 October 1911 aan de havenwerken geleden schade; f 13,500 als eerste gedeelte van een over 3 jaren te verdeelen subsidie van f 40,000 aan het waterschap van den Ouden IJsel tot verbetering der Slinge; f 10,000 subsidie aan de gemeente Oude Tonge in de kosten van het stichten van een keersluis in de haven; f 12,000 als eerste termijn van f 37,000 subsidie voor wegenaanleg in de gemeente Ede en f 1800 als subsidie aan de gemeente Arnhem voor hetzelfde doel; f 12,500 als eerste termijn van een Rijkssubsidie ad f 25,000 aan Arnhem in de aanlegkosten ad pl.m. f 75,000 van een straatweg Arnhem—Westervoort; f 4540 als Rijkssubsidie aan de provincie Overijsel van 20 pct. in de kosten van herstellingen gedeeltelijk nieuwen aanleg van den weg Oldenzaal—Losser; f 15,925 en f 3800, zijnde resp. 1/3 en 3/4 der aanlegkosten als Rijksbijdrage resp. aan de gemeente Borculo en de provincie Overijsel in de aanlegkosten van een harden weg Geesteren—Diepenheim, met een zijtak naar de halte Gelselaar; f 11,300 als Rijksbijdrage van 1/3 der aanlegkosten aan de gemeente Stavoren, voor een harden weg van Stavoren en den grindweg Molkwerum—Werns en vernieuwing van de Koebrug te Stavoren; f 20.000 als eerste termijn van een Rijkssubsidie tot een maximum van rond f 237,000 aan het waterschap

„het Meppelerdiep" in de kosten tot verbetering voor de afstrooming van het Meppelerdiep; terwijl de Minister zich bereid heeft verklaard, het subsidie van f 3000 aan de N. V. »Veer Willemsdorp—Moerdijk" in de kosten van de exploitatie van dat veer te verhoogen met f 1000, indien de provincien Zuid-Holland en Noord-Brabant en de gemeente Dordrecht elk f 2000 en de gemeente Breda f 1000 bijdragen. Op dit oogenblik is nog niet geheel aan deze voorwaarde voldaan.

Overeenstemming zoowel omtrent het plan als omtrent de verdeeling der kosten over de onderscheidene belanghebbende bij den bouw van een nieuw hoog station te Denter is onlangs verkregen. De bedoeling is, dat het hooge station voor Rijksrekening (tot een maxium van f 500,000) door de S.S. wordt gebouwd, met bijdragen van: de gemeente Deventer, in geld, ad f 150,000. de H. IJ. S. M. in den vorm van een rentevergoeding ad 4 pct. over f 250,000, de K. N. L. S. in dergelijken vorm over f 400,000, de S.S. in geld ad f 120,000, de O. L. D. O. in geld ad f 54,000. Bovendien zullen Deventer en de K. N. L. S. den voor het nieuwe station benoodigden grond, voorzoover deze hun in eigendom toebehoort, kosteloos aan den Staat afstaan. Bovendien zal voorgeval de bouwkosten het totaal ad f 1,474,000 mochten overschrijden, die overschrijding tot een maximum van 12 pct. over het Rijk en de belanghebbenden worden omgeslagen in verhouding van ieders aandeel in laatst genoemd bedrag.

Aan het werk wordt nog dit jaar in zooverre een begin van uitvoering gegeven, dat de plannen thans bij de S.S. worden uitgewerkt. Er bestaat dus kans, in 1913 de werkzaamheden van den bouw te kunnen aanvangen. Daarvoor ware voor dat jaar op een bedrag van f 300,000 te rekenen.

Thans is de beschikking verkregen over een alleszins bruikbaar terrein te Nieuweschans voor den bouw van een post- en telegraafkantoor. De bouw waarvoor f 16000 voldoende wordt geacht, is in voorbereiding.

Het verbouwingsplan voor het post- en telegraafgebouw te Haarlem kon nog niet vastgesteld worden.

Omtrent de voorgenomen ruiling van terrein voor het centraal magazijn voor telegraaf en telefoonmateriaal te 's-Gravenhage werd met de gemeente nog geen overeenstemming verkregen.

f 10.000 wordt aangevraagd als eerste termijn der bouwkosten van een nieuw post- en telegraafgebouw te Alkmaar. De pogingen om tegen redelijken prijs een gunstig terrein voor dit doel aan te koopen hadden tot dusver niet het gewenschte resultaat. De aandacht blijft op de zaak gevestigd. f 21,000 (de koopsom van een terrein voor een vergrooting van het kantoor te Zaandam) is ten laste der begrooting gebracht.

Met de betrokken spoorwegmaatschappijen wordt onderhandeld over de beschikbaarstelling van een terrein voor de stichting van een pakketpostgebouw te Zevenaar, om daarheen voor zooveel mogelijk den dienst tot vrijmaking van postpakketten te Arnhem over te brengen. De bouwkosten worden op f 20.000 geraamd.

De bestedingstukken voor den bouw van het nieuwe kantoor te Gorinchem zijn in bewerking. Voor de kosten ad f 60,000 wordt thans het overige ad f 20,000 aangevraagd. Voorts wordt aangevraagd f 13,500 als eerste termijn van f 23,500 voor een nieuw gebouw te Winsum, f 16,400 voor een gebouw te Soest; in bewerking zijn de bestedingsstukken voor een gebouw te Hoek-van-Holland (f 20,000) en te Heerenveen (f 39,000), alsmede die voor het kantoor te 's-Gravenhage, waarvan de verbouwing thans zeer spoedig zal doorgaan. Door zooveel mogelijk van bestaande opstallen gebruik te maken, zal op de vroegere raming ad f 385,000 belangrijk kunnen worden bezuinigd. Getracht zal worden de verbouwing zoo te regelen, dat f 40.000 gekweten kan worden uit dienst 1912, f 145,000 uit dienst 1913, het overige uit dienst 1914. f 125,000 wordt als eerste termijn aangevraagd voor een nieuw gebouw te Utrecht. De bestedingsstukken voor een pakketpost- en expeditiegebouw aan de De Ruyterkade te Amsterdam worden herzien om tot lager bedrag te worden teruggebracht.

Voor een nieuw gebouw te Alphen worden de kosten globaal op f 32,000 gesteld.

Onderzocht wordt of de expeditiedienst, die thans in het gebouw nabij D. P. is gevestigd, naar het nieuwe hoofdgebouw zal kunnen worden overgebracht. In afwachting van het resultaat daarvan wordt op deze begrooting slechts een bedrag van f 10.000 opnieuw aangevraagd.

De kosten van nieuwbouw te Hengelo (O.) worden op f 42,000 geraamd; de bouwkosten voor een eventueel nieuw gebouw te Lochem op f 26,500, te de Bildt op f 15,000.

*De minister is met de Nederlandsche Bell Telefoon-Maatschappij in onderhandeling getreden over de overname van de door haar aangelegde locale telefoonnetten. Die onderhandelingen hebben voor het oogenblik nog niet tot algeheele overeenstemming geleid, doch daaromtrent zal spoedig een besluit vallen. Is dit gunstig, dan zal een wetsontwerp worden aangeboden tot beschikbaarstelling van de noodige fondsen. Komt de overneming niet tot stand, dan zullen onverwijld gelden worden aangevraagd voor den geleidelijken bouw van nieuwe netten inplaats van die, welke thans door de Nederlandsche Bell Telefoon-Maatschappij worden bediend.

Om in den nieuw te bouwen vleugel van het directiegebouw der Rijkspostspaarbank een afsluitbare ruimte voor telmachines te maken, met daarboven gaanderijen en kasten, moet het ramingscijfer ad f 130,000 worden verhoogd tot f 142,500. Voor de uitvoering van het werk is f 30,000 op de loopende begrooting gebracht, terwijl thans f 100,000 wordt uitgetrokken.

(Wordt vervolgd.)

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 39. Kroniek XLII, door J. Gratama. Overheid en Stadsschoonheid.

Gewapend beton en bouwkunst, met afbeeldingen.

Het Ontwerp Algemeene Administratieve Voorschriften en de aansprakelijkheid van den architect, door Mr. K. J. van Nieukerken (vervolg)

Willem C. Brouwer, over zijn werk.

De nieuwe Haagsche Schouwburg.

ARCHITECTURA No. 34. Medeelingen, betreffende het Genootschap.

Kroniek. I Het onderhoud van het Paleis op den Dam, II de Drucker-Uitbouw.

Ingezonden. Auguste Rodin over kunst.

Centrale-Verwarming en Luchtverversching van gebouwen, door F. C. Unger w. i. (vervolg) met afbeeldingen.

DE BOUWWERELD No. 39. Openbare bouwkundige adviesbureaux, door J. H. W. Leliman b. i.

Kerkelijke wansmaak in Zeeland.

De ruinen in het oude Peru als oudste monumenten der Nieuwe Wereld, naar C. Zetschke.

De herbouw van het afgebrande dorp Boehmenkirch (Württemberg) met losse plaat ontleend aan »Moderne Bauformen«.

DE INGENIEUR No. 39. Ter herinnering aan J. A. de Gelder door R. A. van Sandick c. i. met portret.

J. A. de Gelder in het tijdperk van den bouw der haven van Tandjong Priok, een herinneringswoord door M. J. van Bosse c. i.

De ontploffing van een der stoomketels aan boord van de stoomboot »Gutenberg«, met afbeeldingen.

Indrukken van de Internationale Gastentoonstelling te Amsterdam.

Vergadering van de Afdeeling voor Werktuig- en Scheepsbouw van het Kon. Inst. v. Ing. van 10 September 1912.

De bioskoop in dienst der techniek, door R. A. van Sandick c. i.

Ingezonden Stukken. De basismeting te Sampoen met Jäderins basistoestel, door F. A. Vening Meinesz c. i.

TECHNISCH WEEKBLAD (B. v. T.) No. 39.

Semarang. — Verslagen van vergaderingen. — Programma voor het examen voor militair-opzichter der Genie in Ned.-Indië. — Opgaven en vraagstukken voor een gebouden examen voor militair opzichter der Genie, 3e klasse, van het leger in Ned.-Indië. — Nederlanders als octrooi-aanvragers. — Prijsvragen. — Gemengd. — Uit technische bladen en tijdschriften. —

DE AANNEMER No. 39. Voorwaarden van algemeenen aard.

Belangrijke mededeelingen.

Partieele aanbesteding.

DE NEDERLANDSCHE KLEI-INDUSTRIE No. 13. Ervaringen van een bedrijfsleider met Segerkegels en Obeltrekmeters. — Gebreken in metselwerk en beton (slot). — Nederlanders als octrooiaanvragers. — Staatsbegrooting voor 1913. — Een stoomketel met 95 pCt. nuttig effect. — Nationale prijsvraag van het Centraalblad der bouwbedrijven.

KLEI No. 18. In het tweede September-nummer van dit tijdschrift vinden wij de voortzetting van het artikel over het Steenbakkersbedrijf in Amerika benevens een stukje waarboven als titel de vraag gesteld wordt: »Moeten waterdoorlatende dakpannen als minderwaardig worden beschouwd? «Men moet een Duitscher zijn, om in deze vraag aanleiding te vinden tot een zoo uitvoerige beschouwing, als hier gegeven wordt en nog zal worden vervolgd. Ook het artikel over Amerikaansche schoolgebouwen wordt voortgezet in dit nummer, waarvan de inhoud overigens van minder belteekenis is.

HET HUIS, OUD & NIEUW No. 9. In het September-nummer van Eduard Cuypers' maandschrift zet de heer Hoefer zijn causerie over Oud-Zwolle voort. Ofschoon dit reeds het zesde artikel is, schijnt de voorraad interessante historische bijzonderheden nog niet uitgeput en vele fraaie afbeeldingen versieren weder den lezenswaardigen tekst.

Verder treffen wij hier aan het slot van de beschrijving van het nieuw gerestaureerde gebouw van het Westfriesch Museum te Hoorn waarbij een viertal afbeeldingen van het inwendige.

De rubriek »Toelichting bij de Platen« bevat eenige afbeeldingen met beschrijving van het Retraitenhuis te Vught.

DEUTSCHE BAUZEITUNG No. 75. Neue Schiffbrücke über das Goldene Horn in Konstantinopel, door Ing. Albert Enderlen te Gustavsburg, met afbeeldingen en losse plaat. — München und seine Bauten, met afbeeldingen. — Architekten und Landmesser im Städtebau. — John Pierpont Morgan und die Bauten der Insel Philae, met afbeeldingen. — Klein Hypäthraltempel, sondern dreischiffige Tempel. — Losse plaat. — Neues Hoftheater in Stuttgart.

No. 76. Neue Schiffbrücke über das Goldene Horn in Konstantinopel (slot) met afbeeldingen en losse plaat. — Mitteillungen über Zement, Beton- und Eisenbetonbau: Der Käppnersteg über die Rednitz in Furth i. B. met afbeeldingen. Tresor-Anlagen in Eisenbeton mit besonderer Panzerung.

No 77. De neu erbaute Schwimm- und Badehalle in Aachen Arch. Stadtbaurat Laurent, met afbeeldingen en losse plaat. — Die Anwendung von Differdinger I Walzeisen als Füllungsglieder bei Fachwerkbrücken, met afbeeldingen. — Engerer Wettbewerb um eine feste Rheinbrücke an stelle der alten Schiffbrucke in Köln.

No 78. Der Wettbewerb zur Erlangung eines Bebauungsplanes der Stadt Düsseldorf (slot). — Die neu erbaute Schwimm- und Badehalle in Aachen (slot), met afbeeldingen. Die XX Wanderversammlung des »Verbandes Deutscher Architekten- und Ingenieur-Vereine« in München 1912.

Varia.

Voor hen, die zich belast zien met den bouw en inrichting van zuivelfabrieken zijn de hier volgende mededeelingen, die wij dezer dagen aantroffen in de „Leeuwarder Courant", zeker niet zonder belang. Zij betreffen, zooals het opschrift aanduidt, een:

GEDEELTELIJKE TERUGKEER NAAR HET OUDE BIJ DE ZUIVELINDUSTRIE.

De vooruitgang op eenig gebied gaat gewoonlijk niet langs een rechte lijn, maar in meer of minder sterke mate langs een zigzag. Geheel onnatuurlijk is dit trouwens niet. De grondlegger van een nieuwe methode werkt gewoonlijk in één bepaalde richting. Blijkt zijn werk doelmatig, dan wordt de nieuwe methode in meer of minder uitgebreiden omvang toegepast en het bedrijfsleven heeft schijnbaar een sprong vooruit gedaan. Een nieuwe onderzoeker ontdekt vervolgens, dat de gevolgen der nieuwe werkwijze toch niet in elk opzicht voordeelig zijn. Om daaraan tegemoet te komen moet een stap worden terug gedaan en de eerste gebroken lijn van de zigzag is gevormd.

Iets van dien aard kan men opmerken in den gang van zaken bij de fabriekmatige zuivelbereiding. Het oude bedrijf op de boerderij had tot grondslag (althans in den zomer) de ontrooming van de melk door ze in aden aan den invloed der zwaartekracht bloot te stellen, waardoor de groote massa van het vet als room naar boven dreef. Deze room werd afgeschept en vervolgens gezuurd en gekarnd. De afgeroomde melk, die in de aden overbleef, had een vetgehalte van 0.85 à 1 % en werd gebruikt voor het maken van kaas, die van zeer goede kwaliteit kon zijn.

De fabriekmatige zuivelbereiding bracht daarin aanvankelijk een zeer groote omwenteling. De fabriekmatige verwerking der melk werd mogelijk, zoodra gebleken was, dat door snelle ronddraaiing in een soort trommel deze vloeistof nog scherper dan onder den invloed der zwaartekracht wordt gescheiden in room en ondermelk. De moeilijkheid bestond toen nog alleen in het treffen van geschikte maatregelen, om de gescheiden vloeistoffen afzonderlijk te laten afvloeien. Toen men daarin geslaagd was en dus de machinale ontrooming mogelijk werd, kon men voor dat doel de stoomkracht in dienst nemen. Daardoor werd de verwerking van duizenden liters melk per dag in een centrale inrichting mogelijk en was de grondslag gelegd van het fabriekmatige bedrijf.

Aanvankelijk bestond bij ons het streven om de ontrooming der melk zoo volledig mogelijk te doen geschieden. In de centrifuge-melk mocht achtereenvolgens niet meer dan 0.4 pCt., 0.25 pCt., 0.1 pCt. vet achterblijven en de beste centrifuges ontroomen nog sterker. Daarmee ging gepaard de verwerking van vetarme, ja ten laatste zelfs vetlooze ondermelk tot kaas, welke in vele gevallen in structuur groote overeenkomst met zoolleer vertoonde. In deze richting werkende heeft inderdaad de fabriekmatige zuivelbereiding een sterke vermindering van de kwaliteit der kaas, in de zuivelfabrieken uit vetarme ondermelk gemaakt, de vormen van Edammer en Goudsche werden gegeven en zoodoende de mogelijkheid werd geboren, om de minderwaardige kaasproducten bij niet-kenners voor meer of minder vette aan den man te brengen.

De nieuwe werkwijze, die thans in een aantal fabrieken wordt gevolgd, heeft daaraan een einde gemaakt. De melk wordt daarbij niet gecentrifugeerd, maar zoodra zij in de fabriek is aangekomen over een grooten koeler gevoerd. Aan den buitenkant stroomt over een gewelfde oppervlakte de melk. Binnen in vindt men buizen, waardoor koud water stroomt, dat het metaal en dus tegelijkertijd de melk afkoelt.

Van den koeler gaat de melk naar lange, smalle bassins, waarin zij onder den invloed der zwaartekracht wordt ontroomd. In sommige fabrieken wordt de room van boven uit de bassins afgeschoven. Men gebruikt daarvoor een schuif, die in de breedte juist in het bassin past en die met behulp van twee uitstekende einden aan den bovenkant op de lengteranden der bassins steunt en daarover kan worden bewogen. Met enkele zeer duidelijke verschillen kan men dit vrijwel een terugkeer tot het oude noemen. De room wordt wel niet, zooals bij het gebruik der aden, afgeschept, maar het resultaat is toch vrijwel hetzelfde, dat men namelijk vrij vetrijke ondermelk (p.m. 1 pCt. vet) overhoudt. En verder is natuurlijk een groot verschil, dat deze methode er op is ingericht, om zeer groote hoeveelheden melk tegelijk te verwerken en dat het vervoer der melk geheel machinaal geschiedt. In andere fabrieken is deze methode in zooverre gewijzigd, dat men niet de room van de bassins afschuift, maar de ondermelk onder deze laat wegstroomen.

Opmerken wil ik nog, dat al spoedig, ook tijdens het centrifuge-systeem, in de fabrieken een deel der melk op ongeveer dezelfde wijze werd behandeld, namelijk volgens het systeem-Swartz. Daarvoor waren echter een groot aantal hooge en smalle, ongeveer ovale en van boven open bussen noodig, die in groote lange en smalle bassins ter afkoeling worden geplaatst. Het vullen, vervoeren en schoon maken der bussen maakte dit stelsel echter zeer tijdroovend. Thans, nu de melk zelfs in de bassins komt en machinaal wordt vervoerd, is dit bezwaar uit den weg geruimd en is het mogelijk alle melk op deze wijze te behandelen.

Gemengd Nieuws.

BINNENLAND.

DORDRECHT. De Gezondheidscommissie alhier heeft aan B. en W. een rapport uitgebracht in zake de ziekenhuis-plannen. Zij achtte, zoo meldt de D. Ct., het verbouwingsplan als niet ernstig opgevat en geen afdoende verbetering aanbrengende, onbesproken ter zijde te kunnen leggen.

Omtrent den nieuwbouw meent de commissie, dat, waar haar nog niet bekend is op welk terrein het nieuwe Ziekenhuis zal worden gebouwd, een gedetailleerde bespreking van het overlegde plan niet goed mogelijk is.

Zij bepaalt zich daarom tot algemeene opmerkingen.

De voornaamste vraag, die zich voordoet, is, of een aantal van honderd bedden voor deze gemeente in de toekomst voldoende moet worden ge-

HINSE & VAN ELLINKHUIZEN. Uitvoering van werken in Gewapend en Ongewapend Beton
Voorl. Ontwerpen en Begrootingen gratis.
Nassaukade 504. Telef. 1258. AMSTERDAM.

acht, mede met het oog op het opnemen van lijders uit de omliggende dorpen. De commissie acht een verhouding van twee bedden per duizend inwoners te gering en zou gaarne zien, dat hieromtrent een vergelijkend onderzoek in andere gemeenten werd ingesteld.

Zij wenschen daarbij te wijzen op een te verwachten toene nend gebruik van het ziekenhuis, wanneer dit geheel naar den eisch zal zijn ingericht speciaal door betalende patiënten.

Na breedvoerige gedachtenwisseling kwam de commissie to' de conclusie, dat het ontwerp zooveel grove theoretische en architectonische ge, breken heeft, dat zij de beweerde deskundigheid en bekwaamheid van den ontwerper in twijfel moet trekken.

Het komt der commissie daarom noodzakelijk voor, nieuwe plannen aan te vragen en bedoelde plannen door een algemeen erkend deskundige op het gebied van den ziekenhuisbouw te doen beoordeelen, die tevens zijn meening over het hier gevolgde systeem kan mededeelen, en tot zoolang met het verder uitwerken van de plannen te wachten.

Stadsschoon.

Op de ontwerp-begrooting der gemeente Utrecht voor 1913 is een post van f 1500 uitgetrokken voor het bewaren van het historisch schoon der stad en de bevordering van het artistiek bouwen.

B. en W. merken naar aanleiding hiervan in een nota aan den raad nu o. a. op, dat over beide onderwerpen in het aan den raad aangeboden geschrift over den hedendaagschen stedenbouw van de hand van hun medelid mr. J. P. Fockema Andreae vrij uitvoerig gehandeld is en bij wiens beschouwingen zij zich gaarne aansluiten.

Het feit, dat de overheid zich in de 19de eeuw nagenoeg niets aan het uiterlijk der gebouwen gelegen heeft laten liggen, heeft zich reeds ernstig gewroken, ook in Utrecht, zeggen B. en W. verder. Hare onthouding op dit stuk wreekt zich nog dagelijks. In het algemeen kan toch hetgeen in dezen tijd in binnen- en buitenstad gebouwd wordt, den toets van een gematigde critiek niet doorstaan; ieder, die met aandacht de in de laatste 10-tallen jaren gebouwde of herbouwde huizen gadeslaat, zal dit moeten erkennen.

Het komt B. en W. voor, dat het gemeentebestuur er ernstig naar moet streven in dezen toestand verbetering te brengen. Gelijk in de De hedendaagsche stedenbouw is uiteengezet, kan van eene dwingende verordening op dit oogenblik geen dadelijk heil worden verwacht. Ook zij zijn van oordeel, dat daartoe als het ware eerst de bodem beter moet worden voorbereid. Dit kan geschieden door die vele doeltreffende middelen, welke verschillende genootschappen daartoe hebben uitgedacht; het organiseeren van tentoonstellingen, het bijeenbrengen van eene verzameling goede modellen, het houden van lezingen, het uitschrijven van prijsvragen, het in het leven roepen van z.g. «Bouwberatingsstellen". Ook hier ter stede worden in die richting voorbereidende maatregelen getroffen, o.a. door het onlangs gestichte Utrechtsch Kunstverbond, met welke voormannen hunnerzijds reeds overleg is gepleegd. Gaarne zouden B. en W. dengdelijke pogingen om verbetering in de wijze van bouwen te brengen zoo noodig ook financieel steunen, en zij zullen dat kunnen doen als zij over eenige middelen de beschikking krijgen.

Het Paleis-Raadhuis.

Gelijk vroeger reeds bekend is geworden, heeft prof. Dr. H. Brugmans, hoogleeraar in de geschiedenis te Amsterdam, die ook deel uitmaakt van de Raadhuis-Dam-commissie, een aantal stukken verzameld, welke betrekking hebben op de geschiedenis van het gebouw. Deze arbeid zal worden neergelegd in een boekwerk, getiteld: »Van Raadhuis tot Paleis, documenten betreffende den overgang van het Amsterdamsche Stadhuis tot Koninklijk Paleis».

Het werk, dat over enkele maanden verschijnt, zal worden uitgegeven door de vereeniging »Amstelodamum», waarvan prof. Brugmans voorzitter is.

Het belang van de uitgave van zulk eene verzameling behoeft niet betoogd. Vooreerst zijn de documenten, waarop de tegenwoordige toestand berust, uit den aard der zaak van groot gewicht en eigenlijk voor de juiste beoordeeling van het vraagstuk geheel onmisbaar; maar bovendien zijn er uit den tijd van koning Lodewijk, van keizer Napoleon en van koning Willem I tal van stukken bewaard, die een helder licht werpen op de inrichting van het oude stadhuis tot paleis, het beheer van het gebouw, de gemaakte veranderingen, zoowel in- en uitwendig, de meubileering, het onderhoud enz. — in het algemeen op de geschiedenis van het kostbare gebouw, in de eerste jaren dat het Paleis was. Voorts wordt nog door eenige stukken de vestiging der Regeering te Amsterdam toegelicht en wordt een enkel stuk over de inrichting van het Prinsenhof als Raadhuis medegedeeld.

Als beginjaar voor de uit te geven documenten is genomen 1807, toen koning Lodewijk het voornemen te kennen gaf zijne residentie naar de hoofdstad te verplaatsen; als eindjaar 1915, toen de tegenwoordige verhouding tot stand kwam. Eenige stukken uit 1648 zullen een bijlage vormen. Het spreekt van zelf dat de uitgave een zuiver historisch karakter draagt; ook de inleiding, waarin prof. Brugmans, aan de hand van deze en ook van andere niet gepubliceerde stukken, de geschiedenis van het gebouw van 1807 tot 1813 zal beschrijven, zal natuurlijk volstrekt geen polemisch karakter dragen.

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden
Trottoir-, Terrazzo- en Graniettegels, Trottoirbanden, Kunstgraniet, Drijfsteen, Tennisbanen, enz. — — —

R. TIMMAN. Stoom-Timmerfabriek „DE ATLAS".
— Prijsopgaven worden op aanvraag verstrekt. —
HOUTHAVEN, AMSTERDAM. — Tel. 3905.

WATERBRONNEN, ONTIJZERENHARDEN
N.V. DIEPBOOR M.-MIJ. „VULKAAN", v/h. J. DE BOER & Co., LEEUWARDEN

TOCHT-AFSLUITING.
WARMTEBESPARING door
TOURNIQUET deuren.
Garnituur voor gewone deuren of veiligheidsdeuren geheel gereed leverd
CRUYFF, AMSTERDAM, N. Z. Voorb.w. 146. Tel. 2701.
Geleverd aan Beurs Amsterdam en Rotterdam, vele Café's en Kantoorgeb.
Prospectus gratis en franco.

A. VAN DE MORTEL, TILBURG.
Fabrikant Cementtegels, ·

M. Noorlander, Rotterdam.
Natuursteen-Bouwmaterialen. Noordsingel 132.

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN. WAAL- EN RIJNVORM.

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uwe CENTRALE VERWARMING.

H. J. WESSELS, Amsterdam.
Heerengracht 109-111. — Telef. 1037. — P.O. Box 381.
Handel in Binnen- en Buitenlandsche fijne Houtsoorten.

G. J. A. TRESTORFF, voorheen G. VAN HEERDE.
AMSTERDAM. — Opgericht 1830. — Telefoon 1551.
Brandkasten, Kluisdeuren, Safe-Deposits, etc.

Staaldraadwarenfabriek
„AMSTERDAM"
Brouwersgracht 136 te AMSTERDAM
Tel. Interc. 478.
Brandvlechterij.
Fabriek van Hek- en IJzerwerken.

NAAML. VENN. voorh. A. SINGELS Azn.,
DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.
Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van
BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

PAPIERSTUC voor PLAFOND- en WANDVERSIERING in alle stijlen en volgens teekening.
Vraagt gratis Brochure en Prospectus aan de
Opgericht 1890. - Tel. Int. 3613. EERSTE NEDERLANDSCHE PAPIERSTUCFABRIEK
VOORHEEN BENNEWITZ & CO. - - AMSTERDAM.

47STE JAARGANG. ZATERDAG 12 OCTOBER 1912. No 41.

DE OPMERKER.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor de Redactie:
Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Adres voor de Administratie:
Regentesselaan 65, 's-Gravenhage.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . f 5.—

Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.

Voor België . . . . . } Uitsluitend bij vooruitbetaling » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS bezorgd zijn: Regentesselaan 65. 's-Gravenhage.

De Kathedraal van Winchester.

Slot. (Zie bladz. 298).

Na een beschrijving te hebben gegeven van den aard van den ondergrond, schildert de architect Jackson in zijn verslag den vergevorderden staat van bouwvalligheid waarin de kerk verkeerde en die haar bestaan ernstig bedreigde, om te besluiten met een overzicht van hetgeen tot herstel gedaan is.

Het was dringend noodzakelijk den slappen bodem te vervangen door iets meer weerstandbiedends, maar de eerste vaste grondlaag was een grindbed, dat eerst op een diepte van 20 voet en wel 10 voet beneden het grondwater werd aangetroffen. Het ondervangen tot op het grint van een hoek van het gebouw, hetgeen het eerst ondernomen was, slaagde niet in alle opzichten naar wensch en bleek ontzaglijk kostbaar. Jackson raadpleegde toen in overleg met het kerkbestuur den Civiel-ingenieur Francis Fox, die groote ervaring had in bouwwerk onder water en op diens advies werd een duiker belast met het leggen der onderste lagen van de fundamenten onder water, waarop de metselaars dan de fundeeringmuren optrokken tot aan het oude fundament. Op deze wijze werden het achterkoor en de O. L. Vrouwekapel met goeden uitslag ondervangen.

Toen rees de vraag hoever men met deze wijze van werken gaan zou. Het geheele gebouw stond op dezelfde slappe grondlagen en het ideaal zou geweest zijn, om het geheel te ondervangen tot op het grindbed op 20 tot 24 voet onder den beganen grond. Dit was een zoo reusachtige onderneming, waarmede o. a. het geheel afbreken en wederopbouwen van de zijkapellen gepaard zou moeten gaan, dat de architect naar een middenweg zocht. Hij overwoog toen, dat de groote pijlers van het inwendige, in den loop van meer dan 800 jaren, het veen tot het uiterste moesten hebben samengedrukt en dat mits zijdelingsche uitwijking dezer samengedrukte massa werd voorkomen, daarvoor de buitenmuren doorgaand werden ondervangen tot op de grindlaag en dus de grond daarbinnen werd opgesloten, het doel bereikt zou zijn. De buitenmuren moesten toch in elk geval met het oog op hun eigen stabiliteit van een vasten grondslag worden voorzien, hoe men dan ook verder met het inwendige wilde handelen. Daarom werd besloten om de voorzieningen van het inwendige later ter hand te nemen, zoo zij noodig mochten blijken, terwijl er reden was te hopen, dat zij niet noodig zouden zijn.

Met deze overweging voor oogen is men verder voortgegaan met het ondervangen, dat zich nu tot de buitenmuren bepaald heeft. Alleen de ondervinding kan leeren, of hetgeen gedaan is voldoende geacht kan worden, maar naar nauwkeurige waarnemingen, die gedaan zijn en voortgezet tot heden, heeft men alle reden, om aan te nemen dat de romp van het gebouw thans vast staat en dat het beginsel, waarnaar gewerkt is, juist was.

Het meest gevaarlijk deel van het werk was de herstelling van het Zuider-transept. Tot het ondervangen van den

gevel van dit transept, 120 voet hoog en bijna 4½ voet uit het lood gezakt, was durf noodig. Het is evenwel gedaan, het onderste gedeelte is hersteld door het met zware stempels weder op zijn plaats te brengen en het geheel daarna met ijzeren ankers te verbinden aan de zijmuren.

Het stempelwerk werd in het laatst van Augustus losgemaakt en, toen daarna geen beweging kon worden ontdekt, weggenomen.

Van het overige werk zijn de gewelven van het, onder bisschop De Lucy in het eind der twaalfde eeuw gebouwde, priesterkoor gedeeltelijk vernieuwd en gedeeltelijk hersteld; de luchtbogen van het koor zijn mede opnieuw gemetseld en die van het schip gerepareerd; de overwelving der crypten is versterkt door het inspuiten van cementspecie en eenige van de kolommen zijn weggenomen en herplaatst op nieuwe fundamenten. De scheuren in de hoofdmuren, waarvan er meer dan 100 in alle deelen van het gebouw waren aan te wijzen, zijn met harde steen in goed verband bijgewerkt en volgezet met vloeibare cementspecie, door middel van de „Greathead grouting machine", die hier onschatbare diensten heeft bewezen. De toren is geheel nieuw met ijzer verankerd en de westgevel is hersteld, de pinakels zijn gerestaureerd, doch de fundamenten van dit gedeelte zijn onaangeroerd gelaten.

Van al de aangebrachte voorzieningen en versterkingen is uiterlijk aan het gebouw weinig te bemerken. Alleen is de gevel van het Zuider-transept, feitelijk het meest bouwvallig deel van het gebouw, waarbij inderdaad gevaar voor instorting aanwezig was, geschoord met steunbogen geslagen over een poortdoorgang, die, langs dien gevel van de plaats van den voormaligen kloostertuin naar de boekerij voert.

Alle moeilijkheden te beschrijven, die zich bij de herstellingswerken hebben voorgedaan, zou ons bestek te buiten gaan. Gelijk steeds bij dergelijke werken het geval is kwam de bouwmeester telkens voor nieuwe vraagstukken te staan en was het niet altijd gemakkelijk daarvoor, in verband met de ten dienste staande middelen van uitvoering, dadelijk de meest practische oplossing aan te geven. Er kon misschien meer gedaan zijn dan thans is geschied, maar met minder had men zeker geen goed resultaat verkregen. Van verschillende zijden werd meermalen de raad gegeven belangrijke gedeelten geheel af te breken en opnieuw op te bouwen, zoo bijvoorbeeld het zuidelijk gedeelte van het oude priesterkoor en de meergenoemde gevel van het zuider-transept, maar de bouwmeester ging van het beginsel uit, dat het beter was, overeind te houden al wat eenigszins te behouden was en voorzoover daarover thans te oordeelen is, heeft de toepassing van dit beginsel tot goede uitkomsten geleid en mag men vertrouwen, dat het behoud van het monument voor vele geslachten verzekerd is.

Het behoud der tempels van Philae.

Niet Carnegie, zooals het weekblad „Architectura" mededeelde, maar Pierpont Morgan is met de Egyptische regeering in onderhandeling over den aankoop van de tempels op het eiland Philae, met het doel, die monumenten naar Amerika over te brengen. Of het er van komen zal is nog niet te zeggen, maar het denkbeeld is niet zoo excentriek, als het lijkt en zelfs een orgaan als de Deutsche Bauzeitung redeneert er over als iets, dat wel overweging verdient, want gelijk bekend is worden de tempels op Philae, tengevolge van de afdamming van den Nijl bij Assouan, met een bijna zekere ondergang, binnen afzienbaren tijd, bedreigd.

Van Januari tot midden Juni ligt het eiland, thans grootendeels onder water en niet alleen is daardoor het imposante effect verloren gegaan, dat het eiland maakte met zijn heiligdommen gelegen in de breede rivier, die hier door donkere rotsen omzoomd wordt, maar het spreekt vanzelf, dat die bouwwerken geducht van het water te lijden hebben en hoe hecht ook gebouwd, het in dezen toestand niet lang zullen uithouden.

De tempels van Philae behooren tot de bestbewaarde van het Nijlland en dit geldt vooral van den, door Nectanebus II omstreeks 375 v. C. gebouwden tempel van Isis, die hier met Osiris, Hathor, Horus en andere goden vereerd werd. De pylonen van dezen tempel zijn uitstekend bewaard, de zuilenhoven met hun groote verscheidenheid van kapiteelen staan nog grootendeels overeind en de wandbeschildering heeft betrekkelijk weinig geleden.

Zeer bekend is ook het kleine tempeltje, dat wel wordt aangeduid als kiosk van Trajanus en onder dezen keizer door de Romeinen gebouwd, te eigenaardiger omdat de Romeinen hier niet hun eigen moderne bouwvormen toepasten, maar de oude vormen van de Egyptische kunst.

Moeten deze monumenten nu worden opgeofferd aan de economischen eischen, die aanleiding hebben gegeven tot den bouw van den Nijldam?

Dat behoeft niet, zoo redeneert Pierpont Morgan, want het is technisch mogelijk alles af te breken en elders weder precies zoo op te bouwen; dat kan een tiental millioenen kosten, maar die heb ik er voor over.

Inderdaad berekent men, dat een honderdtal scheepsvrachten noodig zal zijn, om de massa graniet naar Amerika over te brengen, nadat alles eerst met Nijlschuiten naar de haven zal zijn vervoerd.

Daar in de buurt van New York zal wel een eilandje te vinden zijn waar de monumenten gereconstrueerd kunnen worden en goed bewaard voor het nageslacht, zoo niet van het Amerikaansch klimaat een vernielende invloed op het graniet te verwachten is.

Misschien zou het beter zijn een plaats op te zoeken, waar het klimaat zooveel mogelijk met het Egyptische overeenkomt en die is misschien elders in de Vereenigde Staten te vinden, doch dit is voorloopig bijzaak.

De hoofdzaak is het behoud der tempels van Philae. Het middel daartoe door Pierpont Morgan aan de hand gegeven mag zeker radicaal en up to date heeten. Men kan het afkeuren, maar wij vragen: „Wie weet er dan wat anders en wat beters op?"

Een belangrijk Rapport.

(Vervolg.)

b. De steenslagweg.

Een goede steenslagweg bestaat uit een vaste onderlaag, waarop aangebracht wordt een laag basalt- of porfierslag. De vastgewalste deklaag van steenslag wisselt in dikte af van 5 cM. tot 15 cM. en meer.

In Noord-Brabant, waar de Provinciale Waterstaat veel klinkerwegen verandert in steenslagwegen, wordt de weg gefundeerd op twee vlijlagen van klinkerstukken, welke elk behoorlijk met zand worden ingewasschen; daarover heen komt een laag grove grind, dik 8 cM., welke onder

toevoeging van het noodige bindmateriaal voldoende wordt gewalst. De deklaag bestaat eindelijk uit porfier- of basaltslag ter dikte van 5 cM. en wel voor 7/8 uit stukken van de afmeting 1 × 3 cM. Deze fijne steenslag wordt benut om tegen het einde der bewalsing het midden der deklaag daarmede in te wasschen, waarna nog een inwalsing plaats heeft. De vervanging van een bestaanden klinkerweg door zulk een steenslagweg ter breedte van 3.5 M., wordt geraamd op 3500 gulden per K.M. De duur der deklaag wordt geraamd op rond 15 jaar. De Heer P. H. A. van Wamel, Ingenieur van den Provincialen Waterstaat in Noord-Brabant, geeft nu van zulk een weg, lang 1 K.M., breed 3.5 M., de navolgende berekening voor onderhoud en rente:

3.5 % van f 3500	f 122.50
7 M³. steenslag per jaar aan onderhouds (lap) materiaal ad f 5.90 per M³.	„ 41.30
175 M³. steenslag per 15 jaar ad f 7.90 (verwerkt)	„ 92.16
Te zamen per jaar	f 255.96

of rond f 256, hetgeen per jaar f 19 minder is dan gemiddeld per K.M. voor onderhoudskosten aan de provinciale klinkerwegen in Noord-Brabant wordt uitgegeven. Men houde hierbij in het oog, dat voor andere streken andere prijzen gelden. Zonder rente van kapitaal kost het onderhoud van een steenslagweg alzoo in Noord-Brabant (f 41.30 + f 92.16) : 3500 = rond 3.9 cent.

Wat nu betreft de keuze tusschen porfier- en basaltslag, zoo zullen in Uwe Gemeente beide uitstekende wegen kunnen geven, en bestaat er geen reden om het eene materiaal voor te trekken boven het andere [1]). De kosten behooren hier den doorslag te geven. Men vergete verder niet, dat een goede steenslagweg slechts kan worden verkregen door behoorlijk walsen. Men kan daarvoor bezigen een stoomwals of een moderne paardenwals. De gunstigste resultaten met het walsen verkrijgt men bij porfier- en basaltslag bij een specifieken walsdruk van 75 à 95 K.G. per cM. walslengte. Alhoewel bovengenoemde steenslagsoorten scherp en hoekig zijn, zoodat zij bij het walsen in elkander grijpen, zoo geschiedt zulks toch niet in die mate dat alle holten gevuld raken en een effen rijvlak wordt verkregen. De niet gevulde ruimten en holten moeten worden aangevuld door z.g. bindmateriaal. Wat de hoeveelheid daarvan betreft werd op het Wegencongres, in 1908 te Parijs gehouden, in een conclusie de wenschelijkheid vastgelegd om deze tot een minimum te beperken. Bij den Provincialen Waterstaat in Noord-Brabant wordt aangenomen, dat deze hoeveelheid ongeveer 25 % bedraagt van de op te brengen hoeveelheid dekmateriaal. Deze hoeveelheid komt onze Commissie rijkelijk hoog voor.

Verwerkt men daar dus 100 M³. steenslag, dan worden deze gewalst met rond 25 M³. bindmateraal. Daarvoor wordt aldaar genomen grindzand in kleistreken en vettige grondsoorten (klei of leem) in zandstreken. Het beste resultaat verkrijgt men door 3/5 van het bindmiddel uit te spreiden als onderlaag en 2/5 als bovenlaag. Vanwege de kosten wordt het grindzand als bindmiddel wel vervangen door scherp kuilzand, wat de bovenvulling, en door zwarten grond, wat de ondervulling betreft.

Aanbeveling verdient het, een gedeelte van het bindmiddel te doen bestaan uit gruis, afkomstig van de voor de verharding gebezigde steenslag.

Het in Noord-Brabant bereikte resultaat bij steenslagwegen is zeer gunstig. Evengenoemde ingenieur schrijft omtrent den steenslagweg van Lepelstraat naar Halsteren, gelegen in een bietenverbouwende streek, het navolgende: „Op den 30sten October j.l. (1909), passeerde ik dit weg„vak, alzoo na veel en aanhoudenden regen„ gedurende „dagen achtereen en dus ook midden in de suikercampag„ne. Dit wegvak is daarenboven op de meeste plaatsen „gelegen tusschen opgaand houtgewas, dus slecht opdro„gend. Mij bleek toen, dat noch de oude kunstbaan, noch „de verbreeding eenig letsel of spoor vertoonde. Eenigs„zins morsig door het vuile weder, had de kunstbaan een „metaalhard aanzien. Eene maand later, alzoo tegen het „einde der suikercampagne, na veel slecht en regenachtig „weer, was de toestand der baan even uitmuntend. Door „de flauwe tonrondte (5 cM. in het geheel) volgen de bie„tenkarren niet meer uitsluitend en angstvallig het midden „van de kunstbaan; de volle breedte wordt dus benuttigd, „zonder dat sporen van het zware verkeer achterblijven."

Wat de onderhoudskosten betreft van steenslagwegen, zoo geeft Staat III daarvan een overzicht. Alle daarin genoemde wegen zijn Rijkswegen.

STAAT III.

Overzicht van de onderhoudskosten der verharding van steenslagwegen.

Naam van den weg.	Onderhoudskosten der verharding per jaar. p. K.M.	Onderhoudskosten der verharding per jaar. p. M².	Breedte der verharding in M.	Verkeerscoëfficient.	Toestand van den weg najaar 1908.
	Verkeerscoëfficient grooter dan 125.				
Enschede—Glanerbrug	f 292.—	f 0.064	4.5	218	Goed.
Nijverdal—Wierden	„ 97.—	„ 0.021	4.5	145	Voldoende.
Totaal	f 389.—	f 0.085			
Gemiddeld	„ 194.5	„ 0.042			
	Verkeerscoëfficient kleiner dan 125.				
Groningen—Delfzijl	f 119.—	f 0.039	3.—	122	Zeer goed.
Zutphen—Overijsselsche grens	75.—	„ 0.015	5.—	55	Ruim voldoende.
Totaal	f 194.—	f 0.054			
Gemiddeld	„ 95.—	„ 0.027			

Vergelijkt men Staat I met Staat III, waarbij is te letten op de hoegrootheid van den verkeerscoëfficient en op hetgeen vroeger werd opgemerkt omtrent het verband tusschen de breedte van den weg en de onderhoudskosten, dan blijkt dat bij de Rijkswegen, gerekend per M². verharding, het onderhoud van de grindwegen niet onbelangrijk goedkooper is dan dat van de steenslagwegen. Niet overal heeft men intusschen deze ervaring opgedaan. Zoo bedroeg het aantal K.M. grindwegen, in onderhoud bij de Provincie Noord-Brabant, in 1877—1879 495 K.M. en het aantal steenslagwegen 7 K.M.; deze getallen bedragen in 1910—1912 onderscheidenlijk rond 162 K.M. en 328 K.M. De totale jaarlijksche materiaalkosten van de grind- en steenslagwegen bedroegen in 1877—1879 f 49515 + f 14493 = f 64005 en voor 1910—1912 f 9510 + f 56453 = f 65963, alzoo slechts meer f 1955, en met inbegrip van f 7849 walskosten meer f 9807. Neemt men in aanmerking het verschil in arbeidsloon en materiaalprijzen van nu en dertig jaren geleden, de hoogere eischen welke men thans aan den weg stelt, de walskosten, waarvoor in 1877—1879 zoogoed als niets werd uitgetrokken, en dat onder het loopende onderhoudsbedrag een niet geringe som schuilt voor verbetering van wegbermen, dan kan men daaruit besluiten dat het vervangen van een groot aantal K.M. grindweg door steenslagweg geen noemenswaardige vermeerdering van onderhoudskosten heeft mede gebracht, terwijl het wegennet aanzienlijk is verbeterd.

1) Zie blz. 8 van de brochure „Onze wegen"

STAAT IV.

Trekcijfers van steenslagwegen (basaltslag).

Belasting van den wagen in K.G.	250		500		750		1000	
Velgbreedte in cM.	10	5	10	5	10	5	10	5
Totaalgewicht van wagen en lading in K.G.	1155	1025	1405	1275	1655	1525	1905	1775
Trekcijfer, d. i. benoodigde trekkracht voor elke 100 K.G. totaalgewicht op de bovengenoemde steenslagwegen, onbeschadigd en droog	2.76a)	2.22	2.32	2.41	2.47	2.43	2.83	2.67
Idem, idem, beschadigd en nat	3.12	3.02	3.51	3.44	3.80	3.98	4.84b)	4.26

a) De wegen waren bij deze proef doorweekt door regen.

b) Dit hooge cijfer is waarschijnlijk te wijten aan sterke rukken van het paard.

Een overzicht van den invloed van den weg op de gebruikers en op het gebezigde materieel geeft Staat IV, waarin de trekcijfers voor twee steenslagwegen zijn vermeld. Deze steenslagwegen werden tot het nemen van proeven aangelegd door den N. A. W. B. op het terrein van de Landbouwtentoonstelling, in Deventer gehouden in 1909.

De proeven werden genomen met denzelfden wagen, hetzelfde paard en denzelfden voerman, als toelichting vermeld bij Staat II.

Vergelijkt men Staat IV met Staat II, dan blijkt daaruit, dat de trekcijfers voor een grindweg veel hooger zijn dan voor een steenslagweg. Neemt men onder het jaarlijksch onderhoud van den steenslagweg op het éénmaal teren en bestrooien met grindzand (kosten ongeveer 8 centen per M².), dan verkrijgt men een zeer harden, geruischloozen een vrijwel stofvrijen weg, welke zoo goed als aan geen slijtage onderhevig is. De kosten van teren c. a. worden dus nagenoeg teruggevonden in minder onderhoud en een langeren levensduur van den weg.

Naar aanleiding van bovenstaande vermeent onze Commissie U in overweging te moeten geven een proef te nemen met 150 M¹. (600 M².) steenslagweg. In verband met den bestaanden weg zijn de daarbij te verrichten werkzaamheden de navolgende:

het verbreeden der bestaande verharding tot 4 M.;

het afsluiten der verharding door een dubbele kantlaag;

het schoonmaken der bestaande verharding;

de oneffenheden in de bestaande verharding aanvullen met kalkpuin en dit inwalsen;

het aanbrengen van de steenslagdekking c. a. en het vastwalsen daarvan (de dikte der steenslagdekking na het vastwalsen zal bedragen 6 à 8 cM.);

na het opdrogen van den weg en bij zonnig warm weer, teren en bestrooien met grindzand;

het tot op hoogte bijwerken der bermen.

De kosten van dit werk worden geraamd op f 1.70 per M²., aldus bedraagt de begrooting voor de geheele proef 600 × f 1.70 = f 1020.

c. Teersteenslagwegen:

Hieronder verstaat men steenslagwegen, waarbij als bindmiddel koolteer wordt gebezigd, al of niet met bitumen of asphalt vermengd. Gewoonlijk wordt alleen de deklaag van teersteenslag gemaakt, welke wordt aangebracht op een fundeering, hier te lande meestal bestaande uit een laag klinkerpuin of grove grind.

Zoowel het gebruik van porfier- als basaltsteenslag voor de deklaag geeft goede resultaten. De weg zelf moet worden gelegd bij droog en zonnig weer. Bij den aanleg staan verder twee werkwijzen tegenover elkander. Bij de eene wordt eerst een laag steenslag aangebracht en vastgewalst, waarover een warm teerpreparaat, vermengd met zand, wordt uitgegoten, dat wederom zoodanig wordt gewalst, dat een innige verbinding tusschen steenslag en teer wordt verkregen. Deze bewerking wordt herhaald totdat de deklaag de verlangde dikte heeft verkregen. De laatste teerlaag wordt, behalve met zand, ook vermengd met fijne steenslag om een egaal en vlak wegoppervlak te krijgen.

Bij de andere werkwijze wordt de steenslag eerst op ijzeren platen verwarmd en dan in verwarmden toestand in een bad van koolteer gedompeld, waarna het eenigen tijd aan hoopen, beschermd tegen vocht en afgedekt door een laagje zand, blijft liggen. Daardoor bereikt men een zeer goede omhulling van de steenstukken door teer. Waar men snel wil werken en een groot aantal K.M. weg moet maken, geschiedt de menging van de steenstukken met de teer vaak machinaal, terwijl er ook machines in den handel zijn, welke de steenslag drogen, de teer verwarmen en deze met de steenslag mengen, zoodat de geteerde steenslag kant en klaar voor het werk wordt geleverd.

Het opbrengen van de deklaag geschiedt meestal in één keer. Door zorgvuldig walsen moet de opgebrachte deklaag worden samengeperst en onder profiel gebracht. Ten slotte wordt een laagje fijne steenslag ingewalst. De nog kleverige weg wordt daarna bezand, na eenigen tijd nog eens overgeteerd, waarover een laagje grindzand wordt uitgestrooid.

(Wordt vervolgd.)

Vereenigingen.

HET TENTOONSTELLINGSPLAN DER VEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE BAKSTEENFABRIKANTEN.

Aangemoedigd door het succes van de onlangs gehouden Baksteententoonstelling, een succes, dat voor een gedeelte te danken is aan den bescheiden vorm, waarin toch wat belangrijks geboden werd, heeft thans het Bestuur der Vereeniging van Nederlandsche Baksteenfabrikanten een grooter plan ter hand genomen en wel een Tentoonstelling van „Huis en Tuin, in Bouw, Inrichting en Aanleg", waarvan ons dezer dagen het Reglement-Programma werd toegezonden.

Bij voldoende deelname zal deze tentoonstelling worden gehouden op een terrein in het Museumkwartier te Amsterdam en duren van 1 Juli tot 31 October 1913.

Van den omvang, die men aan de tentoonstelling denkt te geven, kan men zich eenigszins een denkbeeld vormen uit een aan het programma toegevoegd voorloopig plan, dat een oppervlakte beslaat van ruim 0.8200 H.A.

Volgens dit plan worden, rondom een tuinaanleg met daarin geplaatste tuinversieringen, twee reeksen loges gebouwd van elk 3×4 M². oppervlak. In deze loges is ruimte beschikbaar voor de expositie van de meest uiteenloopende bouwmaterialen, zoowel in gedeelten der loges als per geheele loge; men zie daarvoor het programma.

Een afzonderlijke reeks dergelijke loges is beschikbaar voor de kunstnijverheid en meubileering, waarvoor de medewerking zal worden ingeroepen van de Vereeniging van Nederlandsche Ambachts- en Nijverheidskunst, terwijl achteraan de loges, de machinegalerij en de afdeeling bedrijven in werking zal worden opgericht. In het middengedeelte verrijst een flink café-restaurant met daaraan verbonden een vergader- en congreszaal, waarin door speciale inrichting gelegenheid zal zijn lichtbeelden te projecteeren.

In het achtergedeelte van het middenterrein wordt gelegenheid gegeven tot tuinexpositie en te midden daarvan zal een complete baksteenen modelwoning worden gebouwd, welke geheel gemeubileerd ter bezichtiging van de bezoekers zal worden gesteld.

Het is de bedoeling om door een zoo matig mogelijk gestelde entrée het bezoek zoo groot mogelijk te doen zijn. Voorts zal gezorgd worden voor een geregelde attractie in den vorm van goede muziek in het café-restaurant of in den tuin daarvan en voor attracties van tijd tot tijd in den vorm van lezingen op het gebied der expositie, door feestelijke verlichting van de terreinen op gezette tijden, enz.

De wegen op het terrein zullen op zichzelf deel van de tentoonstelling uitmaken en worden gemaakt als modelwegen van diverse materialen, die voor wegenaanleg gebruikelijk zijn.

Aan het Reglement voor de Tentoonstelling ontleenen wij het volgende:

§ 2. De Tentoonstellings-lokalen zullen voor het publiek geopend zijn van des ochtends 10 uur tot des avonds 10 uur. De Commissie kan evenwel — handelend naar omstandigheden — het sluitingsuur vervroegen.

Het Tentoonstellings-restaurant en de Tuinen zullen geopend zijn van des ochtends 10 uur tot des avonds 12 uur.

§ 3. De Tentoonstelling zal de volgende groepen omvatten:

a. Bouwstoffen; b. Hang- en sluitmiddelen; c. Verwarming en verlichting; d. Ventilatie; e. Watervoorziening en afvoer; f. Meubileering en stoffeering; g. Keukeninrichting; h. Litteratuur en instrumenten der bouwtechniek; i. aanverwante bedrijven in werking; k. Tuinaanleg en -versiering.

§ 5. Voor plaatshuur, daaronder niet begrepen het bewaren der emballage (de Commissie belast zich tegen vergoeding der kosten met dit bewaren) worden de volgende tarieven toegepast:

a. In de Tentoonstellingshallen: 1°. voor elken M². grondvlak f 25.—; 2°. voor elken M². wandvlak f 15.—; 3°. voor een loge van 12 M². grondvlak in haar geheel f 400.—;

b. Machinegalerij (rubriek k. § 3) voor elken M². grondvlak f 20.—.

c. Wegen en trottoirs voor elken M². f 2.—.

d. Tuinoppervlak voor elken M². f 1.50.

e. Tuinsieraden naar overeenkomst.

De in categorie c. te gebruiken materialen worden eigendom der Commissie, die voor het straten van steen en het leggen van tegels zorgt, in overleg met de inzenders, doch voor hare rekening.

Gedeelten van een M². worden voor een geheelen M². in rekening gebracht.

§ 6. Ieder, die aan de Tentoonstelling wenscht deel te nemen, zal daarvan vóór of uiterlijk op den 1sten November 1912 aan de Commissie moeten kennis geven door inzending van een bijgevoegd formulier.

§ 9. Alle risico voor de inzendingen blijft voor rekening der inzenders.

De Commissie zal zoodanige maatregelen nemen als zij noodig mocht achten voor de bescherming der tentoongestelde voorwerpen, maar zal niet aansprakelijk zijn voor verlies van die voorwerpen of van eenig ander eigendom van de inzenders, noch voor schade daaraan toegebracht, uit welke oorzaak ook voortkomende.

§ 10. Indien een inzender zulks verlangt, wordt vanwege de Commissie gezorgd, dat voor rekening des inzenders zijne tentoongestelde goederen verzekerd worden tegen brandgevaar en tegen diefstal door middel van inbraak.

§ 12. De colli moeten voorzien zijn van een door de Commissie verstrekt gedrukt adres en vrachtvrij tot op de plaats van opstelling worden toegezonden.

§ 13. De inzenders moeten voor eigen rekening hunne uitstallingen gereed maken. Zij zijn verantwoordelijk voor schade, welke door hen of van hunnentwege of wel door hunne inzendingen aan gebouwen en goederen wordt veroorzaakt.

§ 14. De wijze van plaatsing der ingezonden voorwerpen is aan de goedkeuring der Commissie onderworpen.

§ 15. De inzenders zullen gelegenheid hebben tot het opstellen hunner uitstallingen van 1 Juni 1913 tot uiterlijk vier dagen voor de opening der Tentoonstelling, dagelijks van v.m. 7 uur tot n.m. 6 uur, uitgezonderd Zondags. Na den gestelden termijn worden geen werkzaamheden aan de uitstallingen meer toegelaten dan met vergunning van de Tentoonstellings-Commissie.

Indien een inschrijver niet over de hem toegewezen ruimte beschikt met inachtneming der in dit Reglement gestelde termijnen, of indien geen tentoonstellings-goederen daarvoor aangevoerd zijn, zal de Commissie het recht hebben over deze ruimte te beschikken, zonder gehouden te zijn de daarvoor reeds ontvangen plaatshuur terug te betalen.

§ 17. De ingezonden voorwerpen moeten gedurende den geheelen duur der Tentoonstelling aldaar blijven; alléén op vertoon van een geleidebiljet, afgegeven door of vanwege de Commissie, kunnen goederen worden verruild of verwijderd.

Na de opening der Tentoonstelling mogen geen nieuwe voorwerpen aan de inzendingen worden toegevoegd, zonder uitdrukkelijke goedkeuring der Commissie.

§ 21. Reclame-opschriften en mededeelingen op de uitstallingen mogen niet worden aangebracht zonder door de Commissie te zijn goedgekeurd.

De Commissie heeft het recht om bij niet voldoen aan deze bepaling de gewraakte opschriften enz. te verwijderen of te doen verwijderen.

§ 22. Prijscouranten enz. mogen door inzenders alléén in hun eigen uitstallingen worden uitgegeven.

Alle prijscouranten, circulaires, catalogi enz., welke de inzender der Tentoonstelling wenschen uit te geven, zijn vooraf aan de goedkeuring der Commissie te onderwerpen, welke de verspreiding daarvan kan verbieden.

§ 25. De Commissie zorgt voor de algemeene verlichting van de Tentoonstelling en verschaft op aanvraag inlichtingen omtrent de levering aan exposanten van het gas en de electriciteit benoodigd voor de inrichting of versiering en verlichting van de uitstallingen.

§ 26. Door de Commissie zal een beschrijvende catalogus worden uitgegeven, waarvoor de inzenders opgaven zullen kunnen verstrekken.

In den catalogus zullen advertenties worden opgenomen, ter grootte van een heele, een halve of een kwart bladzijde; voor annonces van inzenders ter Tentoonstelling zijn de prijzen gesteld op resp. f 16.—, f 12.— en f 8.—.

§ 27. Na het sluiten der Tentoonstelling zullen de goederen door de Commissie slechts worden afgegeven, wanneer de inzenders aan alle verplichtingen hebben voldaan.

Ingeval een inzender niet aan zijne verplichtingen heeft voldaan is de Commissie gemachtigd, tot zekerheid van de nakoming dier verplichtingen — zonder eenige gerechtelijke tusschenkomst — alle of een gedeelte van de door den nalatigen inzender ingezonden goederen te houden en ten koste van dien inzender uit het gebouw te verwijderen en op te slaan.

Heeft de nalatige inzender binnen veertien dagen na de sluiting der Tentoonstelling aan zijne verplichtingen niet voldaan, dan is de Commissie gerechtigd, zonder voorafgaande in gebreke stelling, die goederen te verkoopen, teneinde zich uit de opbrengst schadeloos te stellen onder gehoudenheid het eventueel overschot aan den nalatigen inzender te restitueeren. Voor een eventueel tekort blijft de inzender daarentegen ten volle aansprakelijk.

§ 28. Bij overtreding van de art. 14, 18, 21 en 22 is de inzender telkenmale f 25.— schuldig, direct aan den Administrateur der Tentoonstelling te voldoen en zulks onverminderd de in deze artikelen aan de Commissie toegekende rechten. De overtreding is geconstateerd door het enkele feit der handeling.

Bij voortgezette overtreding zijn de boeten verschuldigd voor elken dag, waarop de gewraakte handeling plaats vindt.

Voor alle door de Commissie gewraakte handelingen is de inzender persoonlijk aansprakelijk, zonder ooit tegenover de Commissie derden in vrijwaring te kunnen oproepen.

Van alle overtredingen wordt den inzender bij aangeteekend schrijven, onderteekend door den Voorzitter en den Secretaris der Commissie, kennis gegeven. Het copieboek van den Secretaris en het recu van aanteekening leveren in dezen volledig bewijs van verzending.

§ 29. In dit Reglement wordt onder „Commissie" verstaan de Tentoonstellings-commissie, die een deel harer bevoegdheden kan overdragen op een of meer subcommissies.

Tot leden van eene Commissie, belast met de voorbereiding der Tentoonstelling, zijn benoemd de heeren: A. Smits Azn., te 's Hertogenbosch, Voorzitter; M. J. van Löben Sels, te Nijmegen, en L. Zwiers, Architect der Tentoonstelling, te Amsterdam. Als secretaris is aan de Commissie toegevoegd de heer J. H. Janson, te Nijmegen, algemeen secretaris der vereeniging.

Zooals uit de nummers der § § blijkt geven wij slechts een bloemlezing uit de 29 bepalingen, waaruit het reglement bestaat, omdat er velen bij zijn, die tot geen opmerkingen aanleiding geven. Wat wij echter overnamen geeft, dunkt ons, hier en daar wel wat te denken.

De planteekening, ofschoon de daarop ontworpen inrichting ons ver van practisch voorkomt, willen wij laten voor hetgeen zij is, een voorloopig plan; maar het reglement presenteert zich als een bindend stuk, met vele zeer strenge bepalingen, waaraan men zich niet meer onttrekken kan, wanneer men zijn inschrijvingsbiljet heeft ingezonden.

Wij vreezen om verschillende redenen, dat de deelneming niet groot zal zijn. De in § 3 genoemde tien groepen omvatten veel te veel, dan dat een particuliere vereeniging erin zou kunnen slagen, in korten tijd een tentoonstelling in elkander te zetten, die iets eenigszins volledigs en genoegzaam belangrijks te zien zou geven.

De hooge prijzen voor plaatshuur zullen menigeen terughouden evenals de termijn voor inschrijving, die door het Bestuur zelf kort genoemd wordt, doch zoo gesteld is teneinde de voorbereiding krachtig te kunnen aanvatten.

Dit moge verklaarbaar zijn, maar bevorderlijk aan den lust tot deelname zal het zeker niet zijn, te minder, daar eigenlijk alle kosten en risico op de exposanten worden geschoven, en het Tentoonstellingsbestuur, op de zoo vaak afgekeurde, onbillijke wijze van sommige bouwdirecties alle verantwoordelijkheid afwijst en ook het slechte voorbeeld volgt van de toepassing van boeten, waaromtrent het bestuur zelf in hoogste instantie beslist.

§ 28 lijkt wel uit een oud bestek overgenomen, maar evenmin als zich tegenwoordig een aannemer aan dergelijke bepalingen zou onderwerpen zal men daarmede de exposanten naar deze tentoonstelling lokken, in het jaar 1913, waarin, naar het zich laat aanzien, gelegenheid te over zal bestaan voor de industrie, om hier of daar uit te komen.

Is het steeds aan te raden het den deelnemers aan een tentoonstelling gemakkelijk en aangenaam te maken dubbel zal dit ongetwijfeld in het volgend jaar noodig zijn; vandaar dat er bij ons onmiddellijk twijfel gerezen is; of het tijdstip voor deze tentoonstelling wel gelukkig gekozen is.

Dat de vereeniging, na de eerste welgeslaagde proef, een tweede proef op groote schaal wil nemen is begrijpelijk, maar afgezien van de min gelukkige keuze van het tijdstip, komt het ons ook nog zeer bedenkelijk voor, dat de baksteenfabrikanten met dit plan een terrein betreden, waarop men zich niet wagen moet, zonder zich eerst behoorlijk te hebben georiënteerd. Het wil ons uit het geheele plan voorkomen, dat dit niet is geschied, en zoo de zaak mislukt zal men dit niet mogen wijten aan gebrek aan belangstelling, maar uitsluitend aan den o. i. in vele opzichten ondoordachten opzet.

Uittreksel uit de staatsbegrooting voor 1913.

(Slot.)

Hoofdstuk X (Landbouw, Nijverheid en Handel.)

Het eindcijfer voor 1913 wijst op een vermoedelijk accrès der uitgaven van f 1.026.603.84.

In hoofdzaak wordt dit accrès veroorzaakt door hoogere raming van: a. Kosten ten behoeve van de Rijks-hoogere land-, tuin- en boschbouwschool met f 62.000; b. de uitgaven voor de land- en tuinbouwwinterscholen met f 15.000; c. de uitgaven voor de Rijksveeartsenijschool met f 14.000; d. de uitgaven voor de proefzuivelboerderij te Hoorn en die voor subsidies ten behoeve van de pluimveeteelt met f 31.000; f. het subsidie ten behoeve van de in 1913 te 's-Gravenhage te houden landbouwtentoonstelling met f 150.000; g. de uitgaven voor het Staatsmijnbedrijf met f 702.000.

De Rijks- hoogere land-, tuin- en boschbouwschool heeft behoefte aan meer terrein voor proefvelden, ter demonstratie en voor kweekvelden voor de voortteling van nieuw gewonnen rassen van landbouwgewassen.

Daarnaast is noodig meer stalruimte en meer vee voor het onderwijs in veeteelt, voor het nemen van voederproeven en voor het verrichten van onderzoekingen met betrekking tot de teelt der landbouwhuisdieren. De gelegenheid doet zich thans voor in beide behoeften te voorzien door huur van eene boerderij, welke onlangs door de gemeente Wageningen is gekocht.

Voor dit doel worden gelden aangevraagd. Eveneens worden gelden uitgetrokken om een instituut voor de veredeling van landbouwgewassen aan de Rijks hoogere land-, tuin- en boschbouwschool te openen.

Het bedrag van f 31.850 voor de proefzuivelboerderij te Hoorn is bestemd voor aankoop van 9 43.70 H. A. grond.

Voor woningbouw bij de Staatsmijnen is in het geheel geraamd f 196.000; voor verkenningen van het Staatsmijngebied f 125.000 of f 75.000 meer om, vooral met het oog op de plaatsbepaling van eene vierde Staatsmijn, de verkenning krachtiger aan te vatten.

Geraamd is voor staatsmijn Wilhelmina f 1.743.000; idem Emma f 2.003.000; idem Hendrik f 917.000; vierde staatsmijn f 120.000. Aangezien de staatsmijn Wilhelmina thans vrijwel als voltooid kan worden beschouwd, zijn voor 1913 geen gelden meer voor aanleg uitgetrokken.

Het ligt in de bedoeling nabij Staatsmijn Hendrik een ringoven te bouwen voor het bakken van steenen.

De f 120.000 voor de 4e staatsmijn dienen voor grondaankoop voor mijnemplacement en spoorwegaansluiting.

Voor het personeel van het staatstoezicht op de mijnen wordt eene nieuwe tractementsregeling ingevoerd.

Nu de taak van de Rijksopsporing van delfstoffen binnen enkele jaren zal zijn afgeloopen, heeft de minister, wijl het in 's lands belang is, dat het personeel aan dien dienst tot het einde der werkzaamheden daaraan verbonden blijft, met dat personeel bijzondere overeenkomsten doen afsluiten.

Voor 1913 is gerekend op 3 diepboringen, te weten 2 in de Peel en één in Zuidwestelijk Noord-Brabant, geraamd op resp. f 100.000, f 70.000 en f 10.000.

De minister acht thans het oogenblik gekomen, om den algemeenen technischen voorlichtingsdienst èn wat materiaal èn wat personeel betreft verder uit te rusten.

Het is in de eerste plaats noodig, zooals de ervaring reeds geleerd heeft, dat de nijverheidsconsulenten de beschikking hebben over eene localiteit, waar machines kunnen worden opgesteld en in werking vertoond. Het is

wenschelijk geacht zoodanige localiteit in te richten nabij het gebouw voor mechanische technologie en werktuigbouwkunde der Technische Hoogeschool te Delft.

Bij overleg met zijn ambtgenoot van binnenlandsche zaken is het den minister gebleken, dat dit denkbeeld zoowel bij de betrokken hoogleeraren als bij het college van curatoren instemming vond, en het is den minister aangenaam te kunnen mededeelen, dat zijn ambtgenoot bleek in beginsel geen bezwaar te hebben tegen de stichting op beschikbaar rijksterrein van eene localiteit, als hierboven werd bedoeld.

De kosten van localiteit worden met de inrichting geraamd op f 30.000.

Het is de bedoeling in die localiteit werkzaam te stellen den ingenieur en den assistent, voor wie op de begrooting van het loopende jaar gelden werden toegestaan, en daar teveens het bureel te vestigen van den reeds aanwezigen nijverheidsconsulent.

Wordt deze inrichting tot stand gebracht en zoodoende een centrum van algemeene technische voorlichting door de nijverheidsconsulenten verkregen dan is naar de meening van den minister ook de tijd gekomen om tot aanstelling van meerdere nijverheidsconsulenten over te gaan, en wel voorloopig van twee, een voor het oosten en het noorden, en een voor het zuiden des lands.

In totaal is voor een en ander f 48.000 uitgetrokken.

Een crediet van f 7000 voor een subsidie aan de Nederlandsche Vereeniging voor Tentoonstellingsbelangen wordt voorgesteld.

Een bedrag van f 10.000 bij wijze van crediet is uitgetrokken voor deelneming van Nederland aan de algemeene en internationale tentoonstelling in Gent in 1913.

Het is echter het voornemen van dit crediet slechts gebruik te maken, en ook eerst dan de instelling van eene officieele commissie te bevorderen, wanneer hem nader meer in bijzonderheden blijkt, dat een voldoend aantal inzendingen uit Nederland van genoegzaam belang verzekerd is, en wanneer een waarborgkapitaal van zoodanig bedrag is bijeengebracht dat de kosten, verminderd met het subsidie in elk geval zijn gedekt, zoodat latere verhooging van het subsidie is uitgesloten.

Op de subsidieaanvrage voor een in 1915 te Groningen te houden tentoonstelling heeft de minister nog geen beslissing genomen.

Een nieuwe tractementsregeling wordt voorgesteld voor ingenieurs en opzichters bij het stoomwezen en voor de opzichters van den arbeid.

Voor benoeming van een adjunct-inspecteur van den arbeid tot scheikundige bij de arbeidsinspectie is f 500 uitgetrokken.

Voorts is weddeverhooging voor onderscheidene ambtenaren bij de arbeidsinspectie voorgesteld, zoomede een salarisverbetering voor de administratieve ambtenaren bij die inspectie.

Prijsvragen.

PRIJSVRAAG RECLAME BILLET E. N. T. O. S.

Op deze prijvraag zijn ingekomen 99 antwoorden onder de navolgende motto's:

1	Motto	Holland.
2	»	. . . .
3	»	Porobossus.
4	»	't Eerste Licht.
5	»	Schets I.
6	»	Anny.
7	»	Scheepvaart I.
8	»	Motto.
9	»	Emulation.
10	»	Zee.
11	»	Arbeid Adelt.
12	»	Oceana.
13	»	Arno.
14	»	20.
15	»	101
16	»	Zeebeer.
17	»	Simplex.
18	»	Radiographie.
19	»	Batavia.
20	»	Seinvlag.
21	»	Haven.
22	»	Zefier.
23	»	Corry.
24	Motto	R.W.B.
25	»	3.
26	»	Dolfyn I.
27	»	Quo Vadis.
28	»	Gouden Leeuw.
29	»	Homo sum.
30	»	Vaarwel.
31	»	Aegir gebonden.
32	»	Vooruitgang.
33	»	Nationaal.
34	»	Amsterdam.
35	»	Vrijheid.
36	»	Jan.
37	»	Schelp I.
38	»	Motto X.
39	»	Oproep.
40	»	De Vlag in Top.
41	»	Schelp II.
42	»	De Kruisbark.
43	»	Scheepvaart II.
44	»	Ad Hominem.
45b	»	Dolfyn II.
46	»	Viking.
47	Motto	Neptunus I.
48	»	Bruin-geel Zwart-blauw.
49	»	Pro Patria
50	»	De Boeg.
51	»	Roer.
52	»	Neptunus II.
53	»	Katrol.
54	Motto	Het Wapen van Amsterdam.
55	»	Met volle Zeilen.
56	»	Duitke.
57	»	Neptuun.
58	»	Verdi.
59	»	Jocor.
60	»	Driesteenendruk Iris.
61	»	Wie weet.
62	»	?
63	»	Tolhuis.
64	»	37.
65	»	Columbus
66	»	De Amsterdamsche Koopvaarder »Op Hoop van Zegen«.
67	»	M. R.
68	»	Amsterdam Neptunus.
69	»	Ebe.
70	»	Driekleur I.
71	»	I II try.
72	Motto	Puk.
73	»	Storm.
74	»	Sirene.
75	»	1913
76	»	Scheepvaart III.
77	»	Luctor et Emergo
78	»	Volharding.
79	»	Dwaal, ik wacht U
80	»	Navigatio.
81	»	De Drie Scheepsvrienden.
82	»	In Haast.
83	»	Marie
84	»	Simpel.
85	»	Labor.
86	»	Thomasvaer.
87	»	Neptunus III.
88	»	Mercurius bedwingt Neptunus.
89	»	Zwaan.
90	»	Herleving
91	»	Nautic.
92	»	Schets II.
93	»	Amsterdam Madjoe.
94	»	Het Anker.
95	»	Mercurius.
96	»	Recht door Zee
97	»	Driekleur II.
98	»	Triton.
99	»	Entos 1913.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 40. Verslag der Algemeene September-Vergadering. Excursie naar Düsseldorf op 24 en 25 September en van het Kongres für Städtewesen aldaar.

Een mooi oud buiten aan den Rijn, door Willem C. Brouwer, met losse plaat.

Over de inwerking van zeewater op gewapend beton.

Stadsschoon te Arnhem.

De nieuwe Haagsche Schouwburg (Slot).

ARCHITECTURA No. 40 Mededeelingen betreffende het Genootschap.

De Haagsche Schouwburg.

Dusseldorp.

Centrale-Verwarming en Luchtverversching van gebouwen, door E. G. Unger w. i. (Vervolg).

DE BOUWWERELD No. 40. Herinneringen aan het Heemschut-Congres, door A. W. Weissman, IV met afbeeldingen.

De Ruinen in het oude Peru als oudste monumenten der Nieuwe wereld, naar C. Zetschke (Slot) met afbeeldingen.

DE INGENIEUR No. 40. Bij het aftreden van P. H. Kemper c. i. als hoofdinspecteur-generaal van den Rijkswaterstaat, door R. A. van Sandick c. i. met portret.

De rioleering van Guaijaquil (Ecuador) door J. Schotel Jr.

De werkkring van den Internationalen Verband der Dampfkessel-Ueberwachungen, door W. A. M. Piepers, Oud-hoofdingenieur van het stoomwezen.

Opsporing van delfstoffen in Nederlandsch-Indië, door E. Middelberg m. i.

Vergadering van de Afdeeling voor Electrotechniek van het koninklijk Inst. v. Ingenieurs, van 28 September 1912.

TECHNISCH WEEKBLAD (B. v. T.) No. 40. Samenwerking. — Uit de afdeelingen. — Commissie voor de Statistiek. — Prijsvragen. — Scheepsoliemotoren (vervolg). — Electrische lichtinstallaties. — Gemengd. — Correspondentie. — Uit technische bladen en tijdschriften.

HINSE & VAN ELLINKHUIZEN.
Nassaukade 504. Telef. 1258.
Uitvoering van werken in Gewapend en Ongewapend Beton
Voorl. Ontwerpen en Begrootingen gratis.
AMSTERDAM.

DE AANNEMER No. 40. Uitvoering van werken onder beheer der Genie.

Nationale vaktentoonstelling van het Stukadoorsbedrijf.

DE NEDERLANDSCHE KLEI-INDUSTRIE No. 14. Barijtverbindingen en de invloed daarvan op de klei. — Warmtetransmissie en verbranding zonder vlam. Wegenverbetering. — Tentoonstelling van Huis en Tuin, in Bouw, Inrichting en Aanleg. — Steenprijzen. — Mededeelingen. —

KLEI No. 19. Het eerste October-nummer van »Klei« bevat vervolgen van de artikelen over Schoolgebouwen en over het Steenbakkersbedrijf in Amerika en het slot van de beschouwing over de minderwaardigheid van waterdoorlatende dakpannen. Verder vertelt Georg Zehner, hoe men een nieuwen ringoven moet aansteken, terwijl een Engelsch Steenfabrikant overpeinzingen ten beste geeft over „kolen". Het meest de aandacht trekt evenwel in dit nummer de mededeeling over de plannen der Vereeniging van Nederlandsche Baksteenfabrikanten tot het houden van een Tentoonstelling van Huis en Tuin, in Bouw, Inrichting en Aanleg. Nadere mededeelingen over deze plannen vindt men ter andere plaatse in ons blad.

DEUTSCHE BAUZEITUNG No. 79. Die XX Wanderversammlung des „Verbandes Deutscher Architekten- und Ingenieur-Vereine" in München 1913 (slot). Der Neubau des Schlosses Rechen bei Sprottau in Schlesien, met afbeeldingen en losse plaat. — Zur Handhabung des Staatlichen Verdingungswesens in Preuszen.

No. 80. Die beiden neuen königlichen Hoftheater in Stuttgart, (vervolg), met afbeeldingen en losse plaat. — Hochwasserschutz und Groszschiffahrtsweg bei Breslau. — Zwölfter Tag für Denkmalpflege in Halberstadt.

Gemengd Nieuws.

BINNENLAND.

Internationale Tentoonstelling 1913 te Tilburg.

Bij gelegenheid van de onafhankelijkheidsfeesten in 1913 zal te Tilburg eene Internationale Tentoonstelling gehouden worden op het gebied van Handel, Nijverheid en Kunst.

Zoonls bekend had in 1909 een goed gelaagde expositie plaats. Die van 1913 zal echter nog grootscher worden opgezet. Het is dan ook te verwachten, gezien de talrijke inschrijvingen, die reeds door het Comité zijn ontvangen, dat de a. s. Tentoonstelling zeker het vorig succes zal overtreffen.

Tilburg, het centrum van het nijvere Noord-Brabant, staat aan de spits der textiel-industrie en mede vooraan in de zoo krachtig opbloeiende lederindustrie en schoenfabricage.

Ook neemt de gloeilampen-nijverheid een eerste plaats in, terwijl de metaalnijverheid er goed is vertegenwoordigd.

De Tentoonstelling is in drie afdeelingen gesplitst; Provinciaal, Nationaal en Internationaal.

De producten der Noordbrabantsche industrie zullen worden geëxposeerd in drie paviljoens van 4000 M², terwijl voor de Nederlandsche Nijverheid een gebouw van 3500 M². is gereserveerd.

De machinezaal van 4500 M². zal zoowel ons land als het buitenland omvatten.

De laatste vindingen op het gebied van stoomwerktuigen, textiel— en schoenmachines, van meelindustrie en houtbewerking en voor het kleinbedrijf worden gedemonstreerd. Vooral voor deze machinezaal hebben zich reeds tal van buitenlandsche exposanten aangemeld.

Een afzonderlijk paviljoen zal gewijd zijn aan de toepassing van gas en electriciteit. De benoodigde electriciteit voor licht en kracht voor geheel de expositie wordt betrokken van de electriciteitsfabrieken der Gemeente.

Gezien dezen opzet, vertrouwen wij dan ook, dat onze Nederlandsche Industrieelen, naast de buitenlandsche producten de hunne zullen plaatsen, om te toonen, dat onze vaderlandsche industrie voor de buitenlandsche niet behoeft achter te staan.

TILBURG, October 1912.

P. FEHMERS, e.i.
J. K. MERCX, w.i.
P. H. ROESSINGH, w.i.

Werken ten behoeve van de Amsterdamsche Duinwaterleiding.

Door B. en W. is een voorstel bij den Gemeenteraad ingediend tot het in gereedheid brengen van een gedeelte van de terreinen, behoorende tot de hoeve »De Koekoek« bij het pompstation te Leiduin, voor den bouw van filterinrichtingen en van eene centrale machine-inrichting; tot het maken van een vaste brug in den Leidschevaartweg, tot het maken van een verbindingsweg tusschen genoemd pompstation en de winplaats en tot he afgraven van terreinen in de winplaats.

Voor de uitvoering van deze werken vragen zij een crediet van f 560.000,

(Vervolg zie bladz. Bijlage.)

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Trottoir-, Terrazzo- en Graniettegels, Trottoirbanden, Kunstgraniet, Drijfsteen, Tennisbanen, enz. — — —

R. TIMMAN. Stoom-Timmerfabriek „DE ATLAS".
— Prijsopgaven worden op aanvrag verstrekt. —
HOUTHAVEN, AMSTERDAM. — Tel. 3905.

WATERBRONNEN, ONTIJZEREN HARDEN
N.V. DIEPBOOR Mij. „VULKAAN", v/h. J. DE BOER & Co., LEEUWARDEN

DE REPRODUCTIE COMPAGNIE
CLICHÉ'S
Rotterdam

H. J. WESSELS, Amsterdam.
Heerengracht 109-111. — Telef. 1037. — P.O. Box 381.
Handel in Binnen- en Buitenlandsche fijne Houtsoorten.

G. J. A. TRESTORFF, voorheen G. VAN HEERDE.
AMSTERDAM. — Opgericht 1830. — Telefoon 1551.
Brandkasten, Kluisdeuren, Safe-Deposits, etc.

Staaldraadwarenfabriek
„AMSTERDAM"
Brouwersgracht 136 te AMSTERDAM
Tel. Interc 478.
Brandvlechterij.
Fabriek van Hek- en IJzerwerken.

NAAML. VENN. voorh. A. SINGELS Azn.,
DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uwe CENTRALE VERWARMING.

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht

PAPIERSTUC voor PLAFOND- en WANDVERSIERING in alle stijlen en volgens teekening.
Vraagt gratis Brochure en Prospectus aan de Opgericht 1890. - Tel. Int. 8613.
EERSTE NEDERLANDSCHE PAPIERSTUCFABRIEK
VOORHEEN BENNEWITZ & CO. - AMSTERDAM.

47STE JAARGANG. ZATERDAG 19 OCTOBER 1912. No. 42.

DE OPMERKER.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor de Redactie:
Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Adres voor de Administratie:
Regentesselaan 65, 's-Gravenhage.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . *f* 5.—

Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot *f* 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.

Voor België . . . . . » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50
(Uitsluitend bij vooruitbetaling)

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . *f* 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.—
het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS bezorgd zijn: Regentesselaan 65. 's-Gravenhage.

Een wandeling door 's Gravenhage.

Wanneer men de dagbladen leest, krijgt men den indruk, dat er in de residentie wel zeer veel vergaderd en geredeneerd wordt, dat er wel vele en groote plannen worden gesmeed en vele adressen en ingezonden stukken worden opgesteld, maar niet, dat er werkelijk veel tot uitvoering komt van alle fraaie en minder fraaie plannen. Ook hier bewijst de snippermand en de doofpot af en toe goede diensten en men hoopt vrij algemeen, dat ook het Schouwburgplan in een van beide zal terechtkomen. Hoe weinig daarvan evenwel te zeggen valt heeft weder het, in den Amsterdamschen gemeenteraad gevallen, besluit in zake de vergrooting van den Drucker-uitbouw aan het Rijks-Museum bewezen. Met zekerheid weet men eigenlijk nooit of iets gebeuren of niet gebeuren zal, voor men het ziet gebeuren of niet ziet gebeuren. In het laatste geval gevoelt de wandelende burger van 's-Gravenhage zich eenigszins gerustgesteld, want hij begrijpt, dat plannen maken alleen, nooit zooveel kosten kan als het uitvoeren van plannen en, zoo hij werkelijk wat ziet gebeuren, is wel een zijner eerste gedachten op hoeveel opcenten hem dat weder te staan zal komen, maar zeer zwaar trekt hij zich dat ten slotte niet aan, want de bedrijvigheid die hier en daar ontstaat is hem een welkome afwisseling op zijn dagelijksche wandelingen. Met groote belangstelling controleert hij den voortgang, zoowel van afbraken als van opbouwingen en al gaat een en ander hier niet op zoo groote schaal in zijn werk als te Amsterdam er is toch genoeg te zien en op te merken om te constateeren, dat 's-Gravenhage in de bouwbedrijvigheid niet achterblijft.

Of het Hotel-Central, de groote betonbouw in de Lange Poten, reeds in Februari gedeeltelijk in gebruik zal kunnen worden genomen, zooals dezer dagen gemeld werd, dat in het voornemen der directie lag, zal te bezien staan maar in elk geval wordt er met kracht gewerkt aan dit in veler oogen zonderling bouwwerk, dat, zooals bekend is, zoowat den geheelen zomer wegens werkstaking heeft stilgelegen.

Niet ver van de Poten moet de veelbesproken verkeersweg Spui—Buitenhof komen. Hij had er volgens de oorspronkelijke plannen in 1911 moeten zijn. Een begin van uitvoering is er wel en eenige weken geleden heeft men in het Achterom een aantal huizen weggebroken, zoodat daar een klein woestijntje is ontstaan aan een zijde begrensd door de gebouwen der voormalige Electrische Centrale van Siemens & Halske. Ook die gebouwen en de daarbij behoorende groote schoorsteen zijn ter afbraak opgeschreven, maar het schijnt, dat de sloopers daar nog niet aandurfden.

Men heeft nu het terrein van den afbraak met een hooge afrastering van de straat afgesloten en het ziet er zoo uit alsof het wel een jaartje zoo zal blijven liggen. De afrastering is echter nog niet hoog genoeg om te beletten, dat er allerhande ongerechtigheden overheen geworpen worden en er begint nu al reeds een soort vuilnisbelt te ontstaan, die niet strekt tot verhooging van het aanzien van deze eenmaal zoo typisch oud-Haagsche straat, die meer en meer in verval geraakt, nu weldra nagenoeg geheel verdwijnen zal. Het Achterom was voorheen een gezochte winkelstraat, waar voor burgermenschjes van alles

te krijgen was en bovendien een heel fatsoenlijke straat, waarop niets te zeggen viel. Gedeeltelijk is het reeds jaren geleden door den bouw van de Passage verbrokkeld, thans zal de nieuwe Verkeersweg er den genadeslag aan toebrengen. De Passage zelf acht zich ook door dien Verkeersweg min of meer bedreigd, maar beleeft tegenwoordig, althans oogenschijnlijk een tijd van ongekenden voorspoed.

Gaat men de Passage door naar den kant van het Buitenhof, dan staat men weldra voor den bouw van de firma Hirsch & Co., bij de Haagsche dames meer bekend als de Bonnêterie. Hier trekken wel de groote steigers de aandacht, maar het bouwwerk zelf groeit hier op de gewone wijze met gevels van zandsteen en gewone balklagen alreeds eenige verdiepingen uit den grond en de voorbijganger vraagt zich alleen af hoeveel verdiepingen er nu nog op zullen komen. Het antwoord zal zich wel niet heel lang laten wachten, want ofschoon de modezaak ook heel goed marcheert in het in veertien dagen van battings- en eternitplaten opgetrokken hulpgebouw aan de Halstraat, langer, dan beslist noodig is, zal men zich daar niet willen behelpen.

De Halstraat uitkomende krijgt men het gezicht op een ander werk, voor een paar weken aangevangen, dat wel van langer duur zal zijn, namelijk de reeds lang overwogen restauratie van de Groote of St. Jacobskerk.

Terwijl niemand aan het Stadhuis of de Groote kerk dacht, immers de Schouwburg was aan de orde en het onderwerp van alle gesprekken, verrees voor een paar weken op het Kerkplein eensklaps een schutting, die de onooglijke tegen de kerk aangebouwde huisjes gedeeltelijk aan het oog onttrok en een paar dagen later zag men de sloopers aan het werk, om die huisjes met en benevens de voormalige Sacristie geheel te doen verdwijnen.

Klaarblijkelijk is het de bedoeling het koor het eerst onder handen te nemen, de sloopingbepaalt zich althans voorloopig tot de omhulling van het koor. Binnen heeft men het koor van het schip der kerk gesloten, door de boogopeningen met glaswanden te vullen; in het koor is een hoog steigerwerk geplaatst waarmede men het plafond bereiken kan en langs het triforium is eveneens een steiger uitgebouwd, dat tevens dienen kan om de bovenramen aan de binnenzijde te bereiken. Op de kapconstructie van den kooromgang heeft men een steiger opgericht, langs de koormuren en ramen aan de buitenzijde. In den kooromgang vonden wij alleen een steiger geplaatst voor het eenig overgebleven geschilderde venster, dat in 1547 door Karel V aan de kerk werd geschonken. Dit raam verkeert in een deerniswaardigen toestand en het zal zelfs aan bevoegde handen heel wat moeite kosten, om het zooveel mogelijk in zijn ouden toestand te herstellen. Trouwens van het geheele koor kan men zeggen, dat het in erbarmelijken staat is en meer dan tijd was, om tot een afdoende herstelling over te gaan. Weinig kerken in ons land hebben zooveel en zoo herhaaldelijk van vandalisme te lijden gehad als de Groote kerk van 's-Gravenhage. Wanneer men de oude beschrijvingen leest moet men tot het besluit komen, dat althans het koor geen schaduw meer vertoont van den vroegeren luister. Het schip der kerk heeft in het laatst der negentiende eeuw inwendig een groote opknapping ondergaan. Muren en gewelven werden niet onverdienstelijk beschilderd, ramen van gekleurd glas brachten een aangenamen toon in het interieur, ook werd in dien tijd het nieuwe orgel geplaatst en de beroemde preekstoel gerestaureerd, maar het koor, welks architectuur zich kenmerkt door slanke verhoudingen, bleef jaren daarna in zijn ontredderden toestand, met zijn kapiteelen waaruit, naar men zegt, indertijd het bladwerk ruwweg is weggehakt, met zijn triforium zonder balustrade en zijn schunnig plafond. En toch, wanneer bij een orgelconcert de avondschemering de scherpe contrasten wegdoezelde en de groote lijnen en verhoudingen deed spreken, kon die koorruimte, veel hooger dan het ruim der kerk, nog indruk maken en nog iets voor de verbeelding terugroepen van hetgeen zij vroeger geweest moet zijn, toen een hoogaltaar en koorbanken en tal van kleinere altaren aanwezig waren, toen beelden tegen de pijlers stonden, en een kleurige lichtschemering door geschilderde ramen dat alles bestraalde.

De fantaisie moet ons te hulp komen, wanneer wij ons een voorstelling willen vormen van den luister, hier tentoongespreid, toen door Philips van Bourgondië in dit koor het negende kapittel van de orde van het Gulden Vlies gehouden werd. Dat was in 1456. Driekwart eeuw later kwam Maarten van Rossum, die op zijn krijgstochten kerk noch klooster ontzag in Den Haag, en hield er schrikkelijk huis, maar de St. Jacobskerk schijnt er betrekkelijk vrij goed afgekomen te zijn. Erger moet zij hebben geleden door een brand in 1539, maar ongetwijfeld het ergst in 1566, het jaar van den beeldenstorm, toen de mensch in dollen waan, terecht door Schiller de schriklijkste der verschrikkingen genoemd, zijn vernielzucht koelde aan alles, wat hem in zijn geloofsijver aanstootelijk voorkwam. Wel schijnt na de reactie, die op den beeldenstorm gevolgd is, in 1568 de aangebrachte schade gedeeltelijk hersteld te zijn, maar in 1574 kwam de St. Jacobskerk blijvend aan de Protestanten en verdwenen de altaren voor goed. In den loop der tijden bleven de wanden evenwel toch niet geheel onversierd. Als drijfveer was voor de devotie de ijdelheid in plaats getreden en tal van wapenborden werden aan muren en pijlers opgehangen. Dit werd gewoonte voor ieder, die een graf in de kerk bezat en dat waren er velen. Het aantal wapenborden schijnt hier dan ook zoo groot geweest te zijn, dat sommigen zich ergerden aan deze overdreven vereering van de nagedachtenis der afgestorvenen, maar dat zij een eigenaardige versiering van het interieur onzer oude kerken vormde, daarvan kunnen vele oude schilderijen in onze Museums het bewijs leveren. Ook deze versiering is in den revolutietijd verdwenen, alleen berust in het archief van 's-Gravenhage nog een register met teekeningen van de wapens, die van 1750 tot 1788 in de kerk werden opgehangen. De revolutie en verder verwaarloozing hebben ook menige fraaie grafzerk beschadigd en vernield en het mag een wonder heeten dat de wapenborden der ridders van het Gulden Vlies en enkele grafmonumenten nog in betrekkelijk goeden staat aanwezig zijn. Onder die grafmonumenten moet in de eerste plaats genoemd worden de tombe van Jacob van Wassenaer van Obdam, die thans de plaats inneemt, waar voorheen het hoogaltaar stond en daar in 1667, door de Staten, voor den gesneuvelden zeeheld werd opgericht.

Dit praalgraf, bestaande uit een marmeren beeldengroep, onder een houten baldakijn, gedragen door vier marmeren zuilen is, naar wij meenen, indertijd al eens op kosten der familie van Wassenaer gerestaureerd, maar het mag bij deze gelegenheid wel eens opnieuw onder handen genomen worden, want van nabij bezien, vertoont het marmer, ofschoon tegen de buitenlucht beschut, hier en daar verweerde plekken. Veel beter ziet het, in den zuidelijken koormuur ingemetseld, monument van Gerard van Randerode er uit, maar het zal raadzaam zijn beide genoemde en nog enkele andere epitaphieën, die zich tegen de pijlers bevinden, door omtimmering afdoende te beschermen tegen beschadiging, die zoo licht door de herstellingswerken van het gebouw kan worden veroorzaakt. En van de grafzerken, die in den vloer liggen trachte men te redden, wat nog te redden is.

Wellicht zijn deze wenken overbodig, waar Dr. Cuypers met de leiding der restauratie belast is en reeds iemand van zijnentwege op het werk aanwezig is, ook al is er nog slechts gesloopt en hier en daar onderzocht.

Het onderzoek van verschillende zaken en de daaruit voortvloeiende overwegingen vorderen veel tijd. Voorloopig moet de wandelaar er zich dan ook op voorbereiden, dat hij van de herstelling niet veel te zien zal krijgen en als hij al kan opmerken dat zij wat vordert, die vordering zal vrij wat langzamer gaan dan bij de nieuwe bouwwerken in de omgeving.

De pas aanbestede verbouwing van het nabijzijnde postkantoor zal wel lang en breed voltooid zijn, aleer de kerk nog half gerestaureerd is.

(Slot volgt.)

Een belangrijk Rapport.

(Vervolg.)

Volgens de eerstgenoemde methode worden in Engeland en Amerika zeer veel wegen gemaakt, terwijl ten onzent de tweede werkwijze de meest gebruikelijke is. De resultaten, met den teersteenslagwagen bereikt, schijnen in Amerika en Engeland beter te zijn dan in Duitschland en ten onzent. Wil men goede resultaten bereiken, dan moet de weg onder zeer deskundig toezicht gelegd worden. Men moet verder met de meeste voorzorgen werken om alle schadelijke toevalligheden te kunnen vermijden, zoowel bij de voorbereidende werkzaamheden als bij het opbrengen en walsen van het teerbeton. Oordeelkundig gelegd, onderhouden en gebruikt, nadert de teersteenslagweg in bepaalde omstandigheden het meest den idealen weg. Hij is vrijwel stofvrij en geruischloos, en vertoont zeer gunstige trekcijfers, hetgeen uit den hieronder volgenden Staat V moge blijken. De trekproeven werden door de Wegencommissie van den A. N. W. B. genomen tijdens de Landbouwtentoonstelling, gehouden te Deventer, in 1909.

Bij een velgbreedte van 10 cM. vertoont de teersteenslagweg de meest gunstige trekcijfers, terwijl hij bij een velgbreedte van 5 cM. onmiddellijk na den gewonen steenslagweg (basaltslag) komt. Hierbij wordt aangeteekend, dat de trekcijfers voor den teersteenslagweg onder overigens gelijke omstandigheden bij verschillende temperaturen verschillende grootten hebben.

Bij een minder goede samenstelling van het teerpraeparaat heeft langdurige en felle zonneschijn een slechten invloed op den weg. Het teer wordt zacht en verliest tijdelijk zijn bindende eigenschappen. De weg verliest daardoor aan weerstandsvermogen, hetgeen in zulke mate kan geschieden, dat men den weg voor zware wagens tijdelijk niet gebruiken kan, wil men niet de kans loopen van te blijven steken.

De levensduur van een teersteenslagweg is in hooge mate afhankelijk van een goed onderhoud, dat in hoofdzaak bestaat uit het éénmaal per jaar teren en met grindzand bestrooien van den weg. De deklaag verkrijgt daardoor een beschermende laag, welke het afslijten grootendeels voorkomt. Verder moet men er op letten, dat geen dierlijke uitwerpselen lang op den weg blijven liggen. Deze toch plakken aan de oppervlakte van den weg vast en hebben een ongunstigen invloed op het teerprocedé.

STAAT V.

Vergelijkende trekcijfers voor verschillende soort van wegen.

Wegverharding	Basaltslag.		Grind.		Klinker.		Teerbasaltslag.	
Velgbreedte (c.M.)	10	5	10	5	10	5	10	5
Totaalgewicht (K.G.) De lading bedroeg steeds 500 KG.	1405	1276	1405	1275	1405	1275	1405	1275
Trekcijfer, d. i. benoodigde trekkracht voor elke 100 K.G., totaal gewicht	3.38	4.65	9.85	10.54	3.55	5.91	3.—	5.16
	3.46	4.75	8.89	10.32	4.15	4.97	3.33	4.78
Gemiddelden	3.42	4.70	9.37	10.43	3.85	5.44	3.17	4.97

De groote ervaring, welke het maken van een teersteenslagweg eischt en de vele toevallige omstandigheden, welke daarbij min of meer gunstig kunnen inwerken, zijn oorzaak, dat men met de constructie dier wegen nog altijd min of meer in een tijd van proefneming verkeert. Zulks moge blijken uit de desbetreffende conclusie, aangenomen op het tweede Wegencongres te Brussel (1910) en luidende als volgt:

„De in de laatste jaren genomen proeven betreffende „het gebruik van macadam met oppervlakte teren of met „een uit teer, bitumen of asphalt bestaand bindmiddel, dien„nen te worden voortgezet om de beste methoden vast te „stellen voor deze wijze van aanleg onder de verschillende „omstandigheden, zoodat deze vraag opnieuw op een vol„gend congres dient te worden behandeld", hetgeen in 1913 te Londen zal geschieden, waar in hoofdzaak teersteenslagwegen op het Congresprogramma voorkomen.

Het aantal K.M. teersteenslagweg, hetwelk wordt aangelegd, neemt van jaar tot jaar, vooral wat Amerika en Engeland betreft, in sterke mate toe. Ook hier te lande wordt deze wijze van wegaanleg toegepast, en dank zij de opgaven, ons welwillend verstrekt door gemeentelijke autoriteiten, kunnen wij omtrent de ondervinding, hier te lande opgedaan met den teersteenslagweg, het navolgende mededeelen:

Gemeente Rotterdam.

De Mathenesserlaan en 's Gravendijkwal, ter oppervlakte van rond 12500 M², werd van een teersteenslagdek voorzien. De weg bestaat uit een onder-, tusschen- en bovenlaag. De ondergrond is hier moerassig; daarom werd gemaakt een onderlaag, bestaande uit een bed van versleten en gebroken klinkers ter dikte van rond 25 cM., welke met een stoomwals werden vastgewalst. De tusschenlaag bestaat uit geklopte klinkerpuin ter dikte van 5 tot 10 cM., welke eveneens werd gewalst en enkel dient om den weg onder zuiver profiel te brengen. Daarna werd de deklaag opgebracht, bestaande uit teerbasaltslag, welke laag na het walsen een dikte bezit van 10 cM. De toprondte bedraagt 1/40. Na het walsen van de deklaag werd deze met warme koolteermastiek bestreken en met een dun laagje grindzand bestrooid, waarop nogmaals een bewalsing plaats had. Twee à drie dagen na het gereed komen werd de weg voor het verkeer opengesteld. De stukken steenslag hadden een grootte van 3 bij 4 cM. Het walsen geschiedde met een stoomwals van 9 à 10,000 K.G. gewicht. Het gebruikte teerpraeparaat bestond uit watervrije teer, vermengd met 12 % asphaltmastiek (asphaltbrooden van natuurlijk asphalt). Het percentage is afhankelijk van de hoedanigheid der teer. De weg werd aangenomen voor f 1.75 de M². In dit bedrag is enkel begrepen het walsen van het onderbed en de tusschenlaag en het leveren, aanbrengen

en geheel afwerken van de deklaag. Het benoodigde materiaal voor de onder- en tusschenlaag werd door de Gemeente geleverd en op hare kosten op het uit te voeren weggedeelte uitgestort. Het verkeer bestaat uit vrachtwagens, auto's, rijtuigen, rijwielen, voetgangers enz. De wegen zijn evenwel verboden voor sleepersmagens; deze voertuigen hebben te Rotterdam bijzonder kleine wielen, terwijl het hoefbeslag der paarden meestal voorzien is van bijzonder hooge kalkoenen, waardoor de deklaag licht beschadigd zoude worden. Om die reden zijn de teerbasaltslagwegen ook verboden voor motorrijtuigen met asbelasting zwaarder dan 750 K.G., indien niet voorzien van luchtbanden, en voor alle motorrijtuigen met eene asbelasting, zwaarder dan 2500 K.G. Het onderhoud bestaat in het eenmaal per jaar (Mei of Juni), zoo noodig plaatselijk bijwerken van den weg, en het warm bestrijken van het geheele dekvlak met hetzelfde teermengsel als bij den aanleg werd gebruikt, en het daarna afdekken met een dun laagje grindzand. Het onderhoud is uitbesteed voor f 0.06 per M². en per jaar.

Het oordeel van den Ingenieur, belast met de wegen, is als volgt:

„De koolteermastiekwegen zijn zeer op hun plaats, waar „een druk doch geen zwaar verkeer plaats heeft en de „wegbedekking aan hooge eischen van stroefheid, stof- en moddervrijheid moet voldoen."

Gemeente Arnhem.

De Eusebiussingel, de Velpersingel, de Jansbuitensingel en een gedeelte van het Velperplein, ter oppervlakte van 21.677 M²., werden van een teersteenslagdek voorzien. Na onder profiel gebracht te zijn, werd op den bestaanden keien grèsslagweg een laag geteerde basaltslag ter dikte van 10 cM. aangebracht. Deze werd daarna gewalst tot 8 cM. dikte. Daarna werd de weg geteerd en met grindzand overstrooid en nogmaals gewalst. Na enkele dagen werd de weg schoongeveegd en nogmaals geteerd en bestrooid met grindzand. Na 13 à 14 dagen werd de weg voor het verkeer opengesteld. De afmetingen der basaltstukken waren 3 bij 5 cM., terwijl voor de bovenste laag stukken werden gebezigd kleiner dan 2 à 3 cM. De weg werd gewalst met een stoomwals van 10 à 14.000 K.G. gewicht. Het gebruikte teerpraeparaat bestond uit watervrije teer, vermengd met 15 tot 25 % asphaltkit. De weg werd gemaakt voor f 1.75 per M²., in welk bedrag was begrepen:

het onder profiel brengen van den weg zonder leverantie van de onderlaag of het wegvoeren van overtollig materiaal;

het opbrengen der geteerde basaltslag en het verder afwerken als boven omschreven;

het onderhoud gedurende één jaar, waaronder begrepen het éénmaal teren.

Het verkeer op den Eusebiusbuitensingel en Velperbuitensingel is zwaar en snel. Op den Eusebiusbinnensingel is het verkeer eveneens snel, maar minder zwaar. De teermacadam wordt te Arnhem door minder oordeelkundig hoefbeslag der paarden plaatselijk nogal beschadigd. In tegenstelling met Rotterdam is daar het verkeer over de teersteenslagwegen aan geen beperkende bepaling onderworpen. Het onderhoud bestaat uit het plaatselijk bijwerken van den weg en het eenmaal per jaar teren van het geheele dekoppervlak en het daarna bestrooien met grindzand.

Het onderhoud wordt geschat op f 0.13 per jaar en per M².

Het oordeel van den Ingenieur, belast met de wegen, over den teersteenslagweg, is als volgt:

„Twijfelachtig of de teersteenslagweg aan te bevelen is „voor zwaar vervoer. Is evenmin als eenige verharding, „uitgezonderd houtbestrating, geheel stofvrij, daar er slij„tage plaats heeft. Een prachtige weg voor licht verkeer, „verder uitstekend voor villaparken, rijwielpaden enz. Na „opbreking der geheele laag voor leidingen van gasfabriek, „waterleiding enz. moeilijk te repareeren. Daarom hier bree„de keigoten langs de wegen, waaronder de leidingen ge„borgen worden. Niet geschikt in hellingen, daar door het „aanzetten der paarden de weg te zeer beschadigd wordt."

Onze Commissie teekent hierbij aan, dat volkomen stofvrije wegen niet bestaan. Ook een houtbestrating kan als zoodanig niet in aanmerking komen. Het gaat bij wegen over het min of meer stofvrij zijn d. i. over wegen waarbij het stof in zulke geringe mate optreedt, dat het niet langer hinderlijk kan worden geacht. Stoffig door opgebracht stof worden alle wegen. Wat het beschadigen dezer wegen op hellingen betreft, vernemen wij, dat juist op deze stroeve wegen gladde hoefijzers zeker voldoende houvast geven, zoodat noemenswaardige beschadiging door het hoefbeslag niet behoeft plaats te vinden.

Gemeente Winterswijk.

In het dienstjaar 1908—1909 werd een bestaanden grindweg nabij het station ter oppervlakte van 500 M². voorzien van een teersteenslagdek ter dikte van 6 cM. De steenslag was basaltslag in de afmeting van 3 bij 4 cM. In den zomer van 1910 werd twee keer met teer bestreken, omdat de oppervlakte plaatselijk ruw begon te worden; deze bewerking werd in 1911 herhaald. Ook nu vertoont de oppervlakte wederom ruwe plaatsen, het meest veroorzaakt door de hoefijzers der paarden. Uitgezonderd de ruwe plaatsen, ziet de weg er nog vrij goed uit. Stof- en slijkvorming zijn uiterst gering. Vergeleken met een gewonen steenslagweg is de mindere stof- en slijkvorming in het oog vallend. De weg geeft een zeer aangenaam verkeer.

Naar aanleiding van bovenstaande en gezien den aard van het verkeer in Uwe Gemeente, vermeent de Wegen-Commissie U in overweging te moeten geven, een proef te nemen met 150 M. (600 M².) teersteenslagweg. In verband met den bestaanden weg zijn de daarbij te verrichten werkzaamheden de volgende (zie fig. 1 der teekening):

het verbreeden der bestaande verharding tot 4 M.;

het afsluiten der verharding door een dubbele kantlaag;

het schoonmaken der bestaande verharding;

de oneffenheden in de bestaande verharding aanvullen met kalkpuin en dit vastwalsen;

het aanbrengen van de teersteenslagdeklaag c. a. en het vastwalsen daarvan met een stoomwals; de dikte der steenslaglaag na het vastwalsen te doen bedragen 6 à 8 cM.;

het op hoogte bijwerken der bermen.

De kosten van dit werk worden geraamd op f 2 per M²., aldus bedraagt de begrooting voor de geheele proef 600 × f 2 = f 1200.

d. Klinkerwegen.

In een studie van den Ingenieur van den Rijks-Waterstaat, A. B. Marinkelle, omtrent de vervanging van klinkerwegen in Nederland door gestoomwalste steenslagwegen (zie het tijdschrift „De Ingenieur" 1900, afl. 3), geeft deze ernstig in overweging, om een groot deel der talrijke klinkerwegen in ons land niet meer te vernieuwen maar om den bestaanden klinkerweg, na bijwerking hier en daar, te beschouwen als fundeering, en deze te overdekken met een ingewalste deklaag van steenslag, ter dikte van 10 cM. Verder heet het dan:

„De nieuwe verharding zal meer dan de helft goedkoo„per zijn, ook in verder onderhoud, en daarenboven veel „duurzamer en krachtiger wezen dan bij vervanging door „nieuwe klinkerbestrating.

„Zoo juist wordt mij op mijn aanvraag hieromtrent van „Duitsche zijde door den „Landesbauinspector" bericht, dat „in de Rijnprovincie reeds voor enkele jaren eenige K.M. „klinkerweg, o.a. deel uitmakend van den weg Beek-Kra„nenburg nabij de grens, als proef, met uitnemend gevolg „op deze wijze van een steenslag en zelfs grinddeklaag „zijn voorzien geworden."

In hoofdstuk — Conclusiën — van zijn studie: „Beschou„wingen in verband met verzamelde gegevens omtrent den „toestand op-, de onderhoudkosten van- en het verkeer op „de Rijkswegen," schrijft de Ingenieur van den Rijks-Waterstaat, L. R. Wentholt, al zijn overtuiging neer, dat vele onzer klinkerwegen moeten worden veranderd in steenslag- of grindwegen.

Ook in de vergadering van het Instituut van Ingenieurs, gehouden op 19 Maart 1910 te Apeldoorn, alwaar de Heer J. C. Baron van Haersolte c.i. eene lezing hield over „Het internationale Wegencongres en onze Nederlandsche open wegen," werd algemeen de onvoldoende toestand onzer klinkerwegen geconstateerd.

STAAT VI.

Overzicht van de onderhoudskosten der verharding van klinkerwegen.

Naam van den weg.	Onderhoudskosten der verharding per jaar. per K.M.	per M².	Breedte der verharding in M.	Verkeerscoëfficient.	Vernieuwing pCt.	Verstrating pCt.	Toestand van den weg najaar 1908.
Verkeerscoëfficient grooter dan 300.							
Haarlem—Velsen en Haarlem—Bennebroek . . .	f 517.—	f 0.129	4	684	7.2	3.1	Ruim voldoende.
(Laren / Eemnes) — (Hoogland / Hoevelaken) . .	„ 288.—	„ 0.072	4	355	3.8	2.7	Ruim voldoende.
Arnhem—Nijmegen	„ 388.—	„ 0.092	4.2	327	4.6	4.2	Ruim voldoende.
Sloedam—Yersekendam	„ 291.—	„ 0.076	3 à 4.6	301	4.5	2.1	Goes — Kanaal door Zuid-Beveland goed.
Totaal . . .	f 1484.—	f 0.569					
Gemiddeld . . .	„ 371.—	„ 0.092					
Verkeerscoëfficient van 200 à 300.							
Velsen—Alkmaar	f 331.—	f 0.082	4	281	3.7	4.7	Ruim voldoende.
Amsterdam – Laren en Abcoude	„ 474.—	„ 0.135	3 à 4	375	5.9	7.1	Voldoende.
Amersfoort — (Renswoude / Ede)	„ 305.—	„ 0.076	4	217	3.9	3.6	Goed.
Brielle – Hellevoetsluis	„ 230.—	„ 0.057	4	210	2.7	5.1	Zeer goed.
Totaal . . .	f 1340.—	f 0.350					
Gemiddeld . . .	„ 335.—	„ 0.087					
Verkeerscoëfficient van 125 à 200.							
Gorishoek—Tholen	f 223.—	f 0.063	3 à 4	199	4.0	2.6	Voldoende.
Wierden—Enschede	„ 426.—	„ 0.101	4.2	186	5.2	4.4	Ruim voldoende.
Meppel—Groninger grens . . .	„ 272.—	„ 0.068	3.5 à 4.5	142	3.0	6.8	Goed, uitgezonderd gedeelte Meppel—Overijselsche grens.
Deventer—Goor	„ 307.—	„ 0.073	4.2	127	3.8	4.5	Over het algemeen ruim voldoende.
Totaal . . .	f 1228.—	f 0.305					
Gemiddeld . . .	„ 307.—	„ 0.076					
Verkeerscoëfficient kleiner dan 125.							
Oldenzaal—Goor	f 345.—	f 0.082	4.2	117	4.1	4.1	Goed.
Dordrecht—Willemsdorp . . .	„ 154.—	„ 0.038	4.—	117	2.1	2.2	
Sleeuwijksche veer- Breda . . .	„ 253.—	„ 0.047	5.37	91	2.4	3.1	Ruim voldoende.
Middelburg—Sloedam	„ 254.—	„ 0.059	4 à 4.5	90	2.8	4.1	Voldoende
Totaal . . .	f 1006.—	f 0.226					
Gemiddeld . . .	„ 251.5	„ 0.056					

Dat men het niet alleen laat bij een bloote erkenning van dezen onvoldoenden toestand, maar in werkelijkheid een groot gedeelte van onze klinkerwegen gaat veranderen in steenslagwegen, moge blijken uit den navolgenden Staat van het wegennet der Provincie Noord-Brabant, waarbij opgemerkt wordt, dat die Provincie bijzondere zorg aan haar wegennet besteedt, hetwelk in uitstekenden toestand verkeert.

Aard der verharding.	1876.		1910.		1915.	
	Totaal in K.M.	In percenten.	Totaal in K.M.	In percenten.	Totaal in K.M.	In percenten.
					(Vermoedelijk.)	
Grindwegen	495.—	64.5	162.26	21.1	100.—	12.9
Klinkerwegen	234.5	30.4	186.72	24.—	91.5	11.77
Steenslagwegen	7.—	0.09	328.21	42.5	472.—	61.—
Kelwegen	32.—	4.2	96.74	12.4	111.347	14.33
Totaal . . .	768.5	100.—	773.92	100.—	773.847	100.—

Van elke 100 K.M. weg was dus in 1876 nog niet 0.1 K.M. steenslagweg, terwijl dit getal in 1910 was geklommen tot 42.5 K.M. en in 1915 waarschijnlijk zal bedragen 61 K.M. In dienzelfden tijd verminderde het aantal K.M. klinkerweg per 100 K.M. wegennet van 30.4 — tot 24 —, en zal in 1915 waarschijnlijk gedaald zijn tot 11.77 K.M.

Niet alleen tegenstanders, ook verdedigers heeft de oud-vaderlandsche klinkerweg. De Ingenieurs van Rijks-Waterstaat, W. G. C. Gelink, A. L. de Gelder en J. W. Biraie, spraken in een door hen uitgebracht rapport op het Wegencongres te Parijs (1908), een waardeerend oordeel uit over den klinkerweg. In een stuk getiteld: „Zijn steenslagwegen boven de klinkerwegen te verkiezen," opgenomen in het Tijdschrift „De Ingenieur" 1910, afl. No. 45, breekt de Ingenieur van den Rijks-Waterstaat D. A. van Heijst eveneens een lans voor den klinkerweg. Ook de besturen van meerdere onzer gemeenten hebben een niet ongunstig oordeel over den klinkerweg, gezien het groot aantal K.M. klinkerbestrating, dat jaarlijks in de buitenwijken wordt aangelegd en in de bestaande kommen der gemeenten behouden blijft.

De Wegen-Commissie van den A. N. W. B. is van oordeel, dat de klinkerweg in zijn bestaanden vorm niet voldoet en niet kan voldoen aan de eischen van het moderne verkeer. De goed aangelegde en stevig gefundeerde steenslagweg staat verre boven den klinkerweg in diens oude bouwwijze en veelal zeer verwaarloosden toestand.

Wat toch is het geval?

Terwijl een steenslagweg steeds behoorlijk wordt gefundeerd en de deklaag in vele gevallen op een bestaanden weg wordt aangebracht, welke gezet en tot rust is gekomen, vergt men van den klinker, slechts dik 11 cM., dat hij èn als de fundeering, èn als deklaag zal dienst doen. Als onderlaag dient dan veelal een zandlaag welke van te voren, tegen alle regels van wegbouwkunde in, dikwijls nog wordt losgemaakt. Dat onder zulke ongunstige omstandigheden de klinkerweg nog gedurende een zeker aantal jaren een draaglijk rijvlak kan opleveren, wijst op de groote waarschijnlijkheid, dat een meer oordeelkundig geconstrueerde en behoorlijk gefundeerde klinkerweg aan in redelijkheid gestelde verkeerseischen zal kunnen voldoen.

De onderhoudskosten en enkele nadere gegevens van den primitieven klinkerweg zijn opgenomen in Staat VI. De daarin genoemde wegen zijn alle Rijkswegen.

(Slot volgt.)

Vereenigingen.

NEDERLANDSCHE STUKADOORSPATROONSBOND.
PARTIEELE AANBESTEDING.

In een op Vrijdag 27 September j.l. te Rotterdam gehouden vergadering van den Nederlandschen Stucadoorspatroonsbond heeft de heer L. Warmolds, secretaris der Kamer van Arbeid voor de bouwbedrijven te Groningen, een lezing gehouden over: partieele aanbesteding.

De heer Warmolds begon met te zeggen, dat hij de laatste tien jaar niet meer onmiddellijk bij het vak betrokken is, en herinnerde dan aan een lezing van den heer J. N. Hendrix, voorzitter van den Nederlandschen Aannemersbond, die in 1910 hetzelfde onderwerp besprak in een vergadering van de afdeeling Amsterdam van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst. Naar aanleiding van de conclusiën, in die vergadering genomen, en de motieven, waarop deze berusten, die gebleken zijn ook de conclusiën en de motieven te zijn van den geheelen Aannemersbond, heeft het bestuur van dezen bond meegedeeld, dat het in deze vergadering niet zal debatteeren.

De heer Warmolds ging hierna achtereenvolgens na de bezwaren tegen massale besteding, door den heer Hendrix in een achttal punten ondergebracht, zoo ook de bezwaren door de Kamer van Arbeid te Hilversum tegen deze wijze van besteding geopperd, en wel om te doen uitkomen het verschil van inzicht van een aannemer en van onafhankelijke menschen, als hoedanig spreker de leden van een Kamer van Arbeid beschouwt.

De heer Hendrix plaatste zich bij het stellen van zijn conclusiën naar spreker's meening op een verkeerd standpunt. Den Voorzitter van den Nederlandschen Aannemersbond ontgingen vele bezwaren. Duidelijk is het volgens spreker, dat de heer Hendrix heeft verzuimd de ernstige grieven tegen massale besteding te bespreken. Massale besteding is niet het ware, maar daarmee is nog niet uitgemaakt, dat partieele besteding het juiste is. Is doorvoering daarvan mogelijk en brengt het voordeelen mede boven massale besteding?

De bezwaren tegen partieele besteding zijn door de Kamer van Arbeid voor de bouwbedrijven te Groningen in een rapport samengevat. Voorts zijn de bezwaren, die door tegenstanders van partieele besteding worden aangevoerd: 1e. er is geen goede leiding, 2e. de aannemer zal als zoodanig worden uitgeschakeld, 3e. ze zal een jammerlijke wanorde brengen in het bedrijf van den bouwmeester; 4e. de kwaliteit van het werk vermindert; 5. dat het niet is uit te maken, of de laagste inschrijvers aan redelijke eischen voldoen, 6e. dat de verschillende aannemers van onder-afdeelingen in botsing zouden komen op elk groot werk, 7e. dat het den aannemersstand bedreigt, en 8e. dat de zekerheid van wettige betaling van den onder-aannemer niet grooter wordt.

Al deze bezwaren trachtte spreker te weerleggen.

Dat partieele besteding geen luchtkasteel is, blijkt hieruit, dat zij in Pruisen grootendeels regel is. Zoo ook in de gemeente Assen, terwijl zij te Hilversum heel vaak voorkomt.

Na nog te hebben medegedeeld, dat een architect te Groningen hem op grond van zijn ervaring verzekerde, dat bij partieele aanbesteding beter werk wordt geleverd en met meer ambitie gewerkt wordt bij den vakpatroon, maar dat ze zwaarder is voor den architect, komt de heer Warmolds tot de volgende conclusiën:

1e. Partieele besteding zal den aannemer, die tegenwoordig alleen als zoodanig optreedt, doen verdwijnen en alleen plaats laten voor die aannemers, die als vakpatroons (timmerman of metselaar) kunnen werkzaam blijven.

2e. Partieele besteding zal het werk van den architect zeer zeker belangrijk verzwaren, daar deze als bouwmeester ook de algemeene leiding op zich zal hebben te nemen. Hierdoor zal echter van de architecten heel wat meer kennis worden gevraagd, waardoor de beunhazen in hun vak zullen verdwijnen.

3e. Partieele besteding zal van gunstigen invloed zijn op de kwaliteit van het te leveren werk, doordat de ambitie van de vakpatroons-aannemers onmeetelijk grooter wordt, waar zij uit de volle verantwoordelijkheid voor het geleverde werk ook de eer van hun arbeid zelf genieten.

4e. Partieele besteding brengt voor de werklieden het voordeel, dat hun arbeid alleen wordt beoordeeld door hun vakpatroon en door den architect, en zij geen opmerkingen hebben aan te hooren over kwaliteit of kwantiteit van hun arbeid van een hoofdaannemer, die in vele gevallen niet tot juiste beoordeeling daarvan bevoegd is.

5e. Partieele besteding waarborgt beter de financieele belangen van elk der aannemers, omdat bij partieele besteding het geleverde werk altijd een waarborg blijft, terwijl bij massale besteding de onder-aannemer in de meeste gevallen eerst tot de ontdekking komt, dat hij de dupe wordt van de slechte zaken, die de hoofdaannemer deed, nadat het geleverde werk reeds lang aan den uitbesteder is overgedragen en door dezen is betaald.

Spr. besloot zijn rede met den wensch, dat de organisaties van vakpatroons, speciaal den stucadoorsbond, succes zullen hebben in hun strijd voor partieele aanbesteding.

Na een korte pauze was er gelegenheid tot debat. Hiervan maakte in de eerste plaats gebruik de heer Droogleever Fortuyn, architect en timmerman; die zegt ontzettend veel te gevoelen voor de grieven, die de patroons hebben in de onderdeelen. Vroeger waren er bij aanbestedingen fatsoenlijker verhoudingen dan tegenwoordig. De grieven van de onderaannemers zijn zeer gepiaatst. Spreker laakt het misbruik, dat er gemaakt wordt van het bekend worden van hun prijzen bij de bestedingen. De onder-aannemer heeft dikwijls geen voldoende zekerheid van betaling, hij neemt het werk van den hoofdaannemer te dikwijls op veel te lossen schroeven aan. Spr. meent, dat een partieele aanbesteding het mooiste is wat men hebben kan. Maar doorvoering ervan zal vooral in groote gemeenten op vele bezwaren stuiten. Ook heeft spreker op verschillende gronden er bezwaar tegen, den architect tot leider van het werk te maken. Ten slotte gaf de heer Droogleever Fortuyn den raad aan de patroons, zich door organisatie sterk te maken tegen de hoofdaannemers. Geen prijzen meer afgeven vóór de besteding, borgen eischen van den hoofdaannemer en zich verbinden in een direct contract met den hoofdaannemer, waarin de verhouding tusschen onderaannemer en hoofdaannemer wordt vastgesteld.

De heer De Groot dringt aan op het bekend maken van de namen van de onderaannemers.

De heer Doing wijst op het belang van den bloei van het ambachtsleven; dit moet op den voorgrond treden. Hij doet zich kennen als een voorstander van partieele besteding, omdat daardoor volgens hem het groot bedrijf in de architectuur zal verdwijnen.

De heer Muller is van meening, dat partieele besteding bij den tegenwoordigen maatschappelijken toestand onmogelijk is. Het vragen naar den laagsten prijs ziet men van hoog tot laag doorgevoerd. Spreker is overtuigd, dat 90 percent van de architecten het met hun werkkring niet kunnen overenbrengen om tevens leider van het werk te zijn. Hij gelooft, dat bij groote werken de hoofd-aanbesteder niet gemist kan worden, en meent, dat waar men in groote gemeenten op partieele aanbesteding aandringt, men een utopie najaagt.

De heer Götz, uit Assen, is van meening, dat partieele aanbesteding zeer wel mogelijk is. Te Assen hebben de onder-aannemers de medewerking van de architecten, en zij waren er wel bij. Partieele aanbesteding kweekt z.i. solide patroons.

De heer Warmolds dient van repliek.

Met een woord van dank tot den spreker en de debaters sloot de bondsvoorzitter, de heer P. Jonkhoff, van Groningen, de vergadering. Het speet hem, dat de aannemers waren weggebleven.

De goedbezochte vergadering is voor een groot gedeelte bijgewoond door mr. J. C. A. Everwijn, referendaris aan het departement van landbouw, nijverheid en handel, die ook aanzat aan den feestmaaltijd van de stucadoorspatroons in den namiddag.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 41. Kroniek door J. Gratama. De Drucker-aanbouw aan het Rijksmuseum verlengd.

Landhuis te Heemstede, arch. G. Meppelink, met afbeeldingen.

Kongress für Städtewesen te Düsseldorf. Arbeiderswijken in de groote steden, door W. F. C. Schaap c. b. i. Dir. der G. W. te Arnhem, met afbeeldingen.

Protesten tegen den voorgestelden nieuwen Haagschen Schouwburg.

Neerlands schoonheid verkocht, met afbeeldingen.

Ingezonden stukken. Over gewapend-beton-architectuur, door J. Mutters Jr.

ARCHITECTURA No. 41. Mededeelingen betreffende het Genootschap.

Verslag van de 1316e Ledenvergadering van 9 October 1912.

De Excursie naar de Zaider-Gasfabriek.

Verslag van de laatstgehouden vergadering van de Club van Utrechtsche leden A. et A.

Genootschapsprijsvragen 1912.

Boekbespreking.

Vereeniging van Nederl. Baksteenfabrikanten. Tentoonstelling 1913.

DE BOUWWERELD No. 41. Echo's. Het Amerikaansche gevaar.

Marmeren Transparanten, met afbeeldingen.

Moderne Schouwburgbouw. Boekbeschouwing over: »Die königlichen Hoftheater in Stuttgart« van Prof. Max Littmann.

De Stucadoorstentoonstelling, door A. W. Weissman.

Losse plaat. Afbeeldingen uit »Dordracum Illustratum«.

DE INGENIEUR No. 41. Overzicht van de ontwikkeling van den kazernebouw en beschrijving van het nieuwe kazernement voor het regiment Genietroepen te Utrecht. Voordracht als inleiding tot het bezoek aan die kazerne, gehouden in de feestvergadering van het koninklijk Instituut van Ingenieurs te Utrecht op 29 Juni 1912, door P. J. Post van der Steur, kapitein der Genie.

Eenige opmerkingen naar aanleiding van het bezoek aan 's Rijks Mant op 29 Juni 1912, door Dr. C. Hoitsema, Muntmeester.

Kleizuiger-hopper »Gouverneur-Generaal Idenburg«, bestemd voor de havenwerken te Makassar, door P. Lagt, met afbeeldingen.

Schroefbooten met verbreed dek, door K. F. Koning c.w.s.i.

Vergadering der Vereeniging van Delftsche Ingenieurs van 5 October 1912.

Ingezonden stukken. De Gouvernements-automobieldienst in Palembang en Benkaelen, door W. van Braam.

TECHNISCH WEEKBLAD (R. v. T.) No. 41. Officieel gedeelte. — Berichten. — Verslagen van vergaderingen. — 1894—1912. — Scheepsolie-motoren (vervolg). — Gewijzigde »Micro«-verstuiver. — Vragenbus. — Gemengd. — Uit technische bladen en tijdschriften.

DE AANNEMER No. 41. Het gevaar van persoonlijke borgstelling I.

Een stap in het duister.

Nog eens: partieele besteding.

DE NEDERLANDSCHE KLEI-INDUSTRIE No. 15. De inrichting van steenfabrieken. — Terra-cotta als gevelversiering. — Invaliditeits- en ouderdomsverzekering. — Wegenverbetering.

HINSE & VAN ELLINKHUIZEN. Uitvoering van werken in Gewapend en Ongewapend Beton
Nassaukade 504. Telef. 1258. Voorl. Ontwerpen en Begrootingen gratis. AMSTERDAM.

MODERNE BAUFORMEN No. 10. In het Octobernummer van de maandelijksche uitgave van Julius Hoffmann te Stuttgart wordt werk gepubliceerd van de bouwmeesters J. Theede te Kiel, Walther Rathenau te Berlijn en Max Neumann te München. Theede's werk heeft een beslist Noord-Duitsch en speciaal Sleeswijk-Holsteinsch karakter, dat veel overeenkomst heeft met het Deensche en hier en daar ook met het Hollandsche. Dit karakter wordt in hoofdzaak bepaald door het overwegend gebruik van roode handvorm-baksteen, gepaard aan een zorgvuldige detailleering, waarbij alle overbodige versiering evenwel vermeden is en het gewenschte effect in hoofdzaak verkregen door de groepeering der hoofdmomenten. Theede versmaadt de traditie van zijn land niet, maar weet met inachtneming daarvan toch iets moderns te voorschijn te brengen.

Van Walther Rathenau vinden wij een landhuis in Berlin-Grunewald beschreven als een rustpunt in de overigens onrustige Grunewald-architectuur. Het uitwendige doet aan Schinkel denken, inwendig treffen wij de klassieke traditie aan in de architectuur en Louis XV en Louis XVI in de meubileering; de kleurige interieurs zijn nogal bont.

Max Neumann geeft ons Münchener architectuur te zien, waaraan de invloed van andere meesters, als von Seidl, niet vreemd schijnt, maar nieuwe motieven niet overal even gelukkig zijn toegepast.

DEUTSCHE KUNST UND DEKORATION No. 1. De eerste aflevering van den zestienden jaargang van Alexander Koch's maandschrift opent met een artikel over de jubileums-tentoonstelling te Darmstadt, gehouden van werk van den Dresdener schilder Eugen Bracht. Onder de afbeeldingen daarbij trekt het meest de aandacht een gezicht op Jerusalem.

Een volgend artikel handelt over de groote Berlijnsche kunsttentoonstelling, terwijl een afzonderlijk artikeltje gewijd is aan de ook ten onzent niet onbekende Spaansche schilders Ramon en Valentin Zubiaurre.

De architectuur is in deze aflevering vertegenwoordigd door den Münchener bouwmeester Adelbert Niemeijer met het heerenhuis Krawehl te Essen a. d. Ruhr, waarvan een uitvoerige monographie wordt gegeven met vele afbeeldingen, waaronder bijzonder fraaie zelfs geflatteerde, zooals de Duit-architectuur-photographen, die zelfs van vrij nuchtere interieurs weten te maken. De hal en de bibliotheek van het huis zijn echter uit architectonisch oogpunt zeer goed geslaagd.

In de Kleine Kunst-Nachrichten vindt men ten slotte de gevels der beide nieuwe theaters te Stuttgart van Prof. Littmann afgebeeld.

Gemengd Nieuws.

BINNENLAND.

De Gemeenteraad van Nijmegen heeft met 22 tegen 8 stemmen aangenomen het ontwerp-besluit van Burg. en Weth. aan Gedeputeerde Staten, inzake de Waaloverbrugging, waarin wordt aangetoond, dat het Waaloverbruggingsplan in voldoenden staat van wijzen verkeert, en dat de plaatselijke en gewestelijke belangen, het meest worden gediend door eene brug ten Oosten van de Belvedère, ter hoogte van het Hunerpark, en dat de financieele lasten, welke deze brugbouw overeenkomstig den ontworpen financieelen opzet aan de gemeente zal opleggen, geenszins te zwaar zijn.

Vooraf was verworpen een voorstel van den heer Wegerif, om terug te komen op het besluit van den Raad van 20 Juli j.l., en een nader onderzoek in te stellen — hetst door het uitschrijven van een prijsvraag — en Gedeputeerde Staten daarmede in kennis te stellen.

De St.-Jacobstoren te Vlissingen.

In den Gemeenteraad van Vlissingen werd gevraagd of het advies van Dr. Cuypers over den herbouw van den op 5 September 1911 afgebranden toren reeds in ingekomen.

De wethouder van fabricage, de heer van Nifterik antwoordde, dat verschillende besprekingen met den heer Cuypers zijn gehouden en dat thans een bestek en teekeningen worden gemaakt, waarmede men hoopt in Januari a.s. gereed te zijn. Voorts deelde hij mede, dat de heer Cuypers adviseert tot opbouw in den ouden vorm, maar den bouw niet te doen geschieden ten deele in een tot nu toe voor Vlissingen onbekend materiaal, en daarom eerst de kosten berekend moeten worden.

't Eerste Crematorium in ons land.

Op de begraafplaats Westerveld, bij Santpoort, wordt onder leiding van den Amsterdamschen architect P. van Dijk, de eerste Nederlandsche lijkoven gebouwd. 't Werk schiet reeds flink op. Het eerste spant van den hoogen koepel is thans reeds geplaatst, zoodat men nu reeds een duidelijk denkbeeld kan krijgen van den omvang en het doel van het gebouw, dat door zijn fraaie lijnen een uitnemenden indruk belooft te maken.

Langs een breed bordes komt men het voorportaal binnen. Links is de toegang tot het colombarium, de urnenbewaarplaats, en verder de toegang tot het koor, dat boven dit voorportaal is gelegen.

(Vervolg zie bladz. Bijlage.)

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Trottoir-, Terrazzo- en Graniettegels, Trottoirbanden, Kunstgraniet, Drijfsteen, Tennisbanen, enz.

R. TIMMAN. Stoom-Timmerfabriek „DE ATLAS".
— Prijsopgaven worden op aanvraag verstrekt. —
HOUTHAVEN, AMSTERDAM. — Tel. 3905.

WATERBRONNEN, ONTIJZEREN HARDEN
N.V. DIEPBOOR Mij. „VULKAAN", v/h. J. DE BOER & Co., LEEUWARDEN

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN. WAAL- EN RUNVORM.

H. J. WESSELS, Amsterdam.
Heerengracht 109-111. — Telef. 1037. — P.O. Box 381.
Handel in Binnen- en Buitenlandsche fijne Houtsoorten.

TOCHT-AFSLUITING.
WARMTEBESPARING door
TOURNIQUET deuren.
Garnituur voor gewone deuren of veiligheidsdeuren geheel gereed levert
CRUYFF, AMSTERDAM, N. Z. Voorb.w. 146. Tel. 2701.
Geleverd aan Beurs Amsterdam en Rotterdam, vele Café's en Kantoorgeb.
Prospectus gratis en franco.

A. VAN DE MORTEL, TILBURG.
Fabrikant Cementtegels, -

M. Noorlander, Rotterdam.
Natuursteen-Bouwmaterialen. Noordsingel 132.

G. J. A. TRESTORFF, voorheen G. VAN HEERDE.
AMSTERDAM. — Opgericht 1830. — Telefoon 1551.
Brandkasten, Kluisdeuren, Safe-Deposits, etc.

Staaldraadwarenfabriek „AMSTERDAM"
Brouwersgracht 136 te AMSTERDAM
Tel. Interc. 478.
Draadvlechterij.
Fabriek van Hek- en IJzerwerken.

NAAML. VENN. voorh. A. SINGELS Azn.,
DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uwe CENTRALE VERWARMING.

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van
BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

PAPIERSTUC voor PLAFOND- en WANDVERSIERING
in alle stijlen en volgens teekening.
Vraagt gratis Brochure en Prospectus aan de
Opgericht 1890. - Tel. Int. 3613.
EERSTE NEDERLANDSCHE PAPIERSTUCFABRIEK
VOORHEEN BENNEWITZ & CO - - AMSTERDAM.

47STE JAARGANG. ZATERDAG 26 OCTOBER 1912. No. 43.

DE OPMERKER.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor de Redactie:
Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Adres voor de Administratie:
Regentesselaan 65, 's-Gravenhage

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . f 5.—
Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België . . . . . (Uitsluitend bij vooruitbetaling) » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.—
het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS bezorgd zijn: Regentesselaan 65. 's-Gravenhage.

Het schouwburgplan voor ~~Een wandeling door~~ 's Gravenhage.

~~Slot (zie bladz. 314.)~~

Naast de beschouwing van den Rotterdamschen briefschrijver, die wij drie weken geleden aanhaalden, willen wij nog even verwijzen naar onze artikelen over het Haagsche Schouwburgvraagstuk in den jaargang 1910 van ons blad. Wij hebben reeds toenmaals getracht aan te toonen en met toelichtende schetsen te bewijzen, de mogelijkheid, dat „op het beschikbare terrein een Schouwburg met 1200 zitplaatsen kan worden neergezet", maar wij voegden aan ons betoog onmiddellijk de opmerking toe: „of de situatie ooit zal kunnen beantwoorden aan de hooge eischen, die men er in den tegenwoordigen tijd aan stelt, blijft o.i. zeer twijfelachtig, ook al zou men alle huizen, die aan de zijde van de Lange Houstraat in den weg staan, aankoopen. Nog afgezien van de groote kosten hieraan verbonden, zou van een ruime plaatsing nog geen sprake kunnen zijn." Wij schreven dit, toen het besluit gevallen was, drie architecten van verschillende nationaliteit uit te noodigen, tot het maken van schetsontwerpen, waaruit zou moeten blijken, dat op het beschikbaar terrein een Schouwburg, naar de eischen des tijds gebouwd zou kunnen worden.

Die ontwerpen zijn niet gepubliceerd, zoodat niet beoordeeld kan worden, welke kunstgrepen daarin zijn aangewend, om het onmogelijke mogelijk te doen schijnen. Immers de Schouwburg-Commissie had reeds in haar rapport van de ruimte ter plaatse van den bestaanden Schouwburg verklaard: „die ruimte bleek evenwel te klein om voldoende circulatie om het gebouw te verkrijgen en is ook volgens ingewonnen deskundig advies onvoldoende om het brandgevaar naar eisch te beperken."

Het is ons niet bekend of er in de toelichtingen, die waarschijnlijk bij de schetsontwerpen zijn ingeleverd, opmerkingen over het onvoldoende van de beschikbare ruimte gemaakt zijn. Zoo ja, dan zijn die opmerkingen door de Schouwburg-Commissie achterbaks gehouden. Of zij daartoe gerechtigd was kan door ons niet worden uitgemaakt, en wij willen aannemen, dat hierbij geen opzet in het spel geweest is, om de zaak in een bepaalde richting te leiden, maar hoe men de aangelegenheid ook moge beschouwen, de schijn is er, dat de Commissie verzuimd heeft, op dit belangrijke punt den Gemeenteraad voor te lichten, zooals dit behoorde in het algemeen belang en de Raad zich dientengevolge heeft laten bewegen tot het voteeren van uitgaven, waarmede het negatieve resultaat, dat nu verkregen is, veel te duur betaald werd.

Het is niet denkbaar, dat uit de schetsontwerpen niet reeds te zien zou zijn geweest, ook voor leeken, wat nu in het definitieve ontwerp iedereen moet opvallen, namelijk dat het niet kan op het terrein van den ouden Schouwburg.

In de protestvergadering in Pulchri-Studio werd dit ook aangetoond op een wijze, die geen tegenspraak toelaat en voor onze lezers drukken wij hierbij, ter vergelijking af een schets van den bestaanden toestand en een van den toestand die verkregen zou worden bij uitvoering ven het thans ingediende plan.

Evenmin als bij de demonstratie in Pulchri is bij de hier

SITUATIE VAN DEN SCHOUWBURG TE 's GRAVENHAGE.

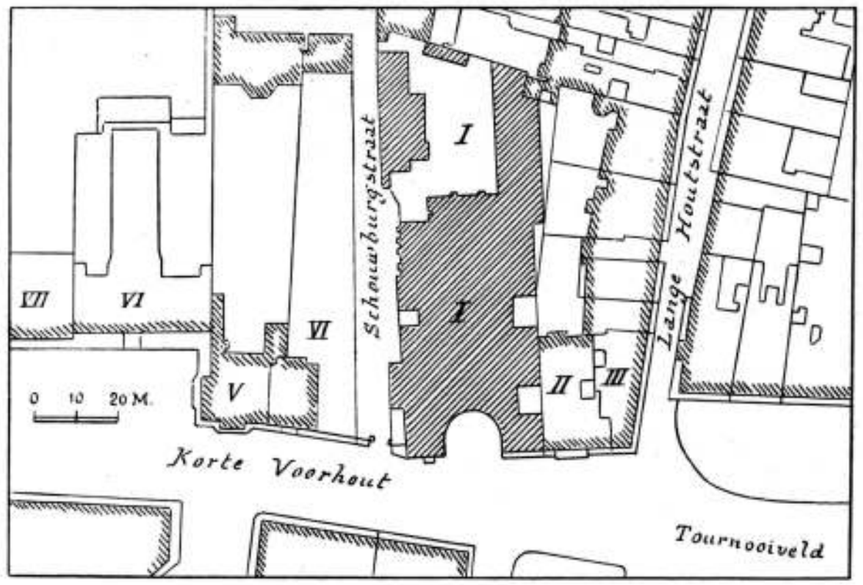

I. Schouwburg.
II. Gemeentegebouw, Afd. Onderwijs.
III. Particulier gebouw, Effectenkantoor.
IV. Particuliere woning. (Abusiev. met VI aangeduid.)
V. Woning van den Commissaris der Koningin in Z.-H.
VI. Provinciaal Gouvernementsgebouw van Z.-H.
VII. Rechtsgebouw.

N.B. De Voorgevel van den Schouwburg staat naar het Noord-Westen.

SITUATIE VAN DEN SCHOUWBURG VOLGENS HET ONTWERP FELLNER & HELMER.

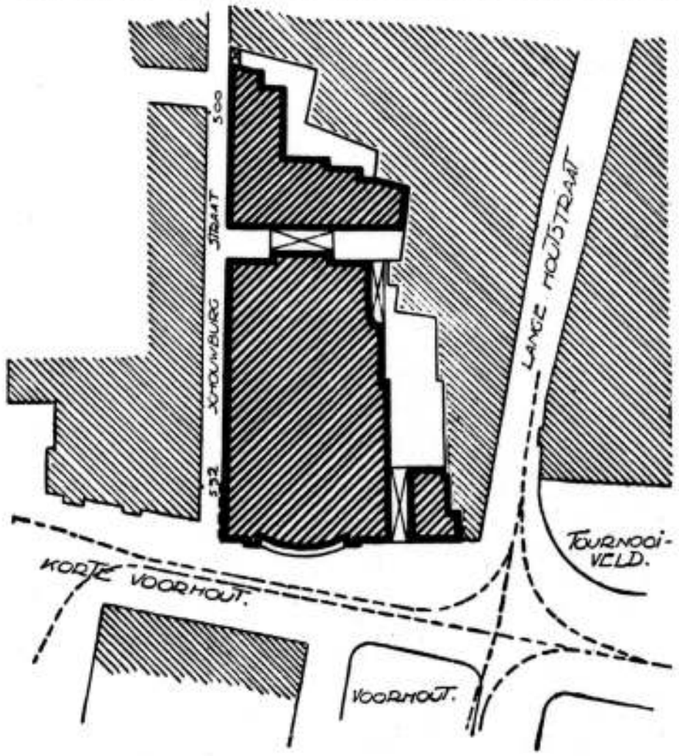

gegeven schetsen veel toelichting noodig. Zij bevestigen eenvoudig de gegrondheid van de bezwaren, die uit allerlei kringen, tegen het plan geopperd werden en in het bijzonder die van den boven aangehaalden briefschrijver, die aan het slot zijner correspondentie ook nog een critiek levert op de buitenarchitectuur van het ontwerp. Hij vergelijkt het gevelontwerp van Fellner en Helmer met dat van den Haagschen gemeentearchitect Gort, om tot de conclussie te komen, dat het eerste eigenlijk een verhanselde navolging van het tweede is. Het al of niet gemotiveerde dezer conclusie kunnen wij in het midden laten. Het denkbeeld van den gebogen uitbouw van den gevel is misschien wel aan een der nieuwe theaters te Stuttgart ontleend.

Op deze wijze kan men nog tal van veronderstellingen omtrent den gedachtengang der ontwerpers neerschrijven, doch zij doen in de quaestie, waar het hier om gaat eigenlijk niet ter zake. Een opmerking van den briefschrijver verdient evenwel de aandacht, namelijk, dat de bij het ontwerp gepubliceerde perspectiefteekening een geflatteerde voorstelling van de ruimte voor en ter zijde van het gebouw geeft. Die opmerking is volkomen juist men kan er zich ter plaatse van overtuigen, dat er geen standpunt te vinden is, vanwaar men het gebouw op deze wijze zal kunnen overzien.

Wij mogen de ontwerpers dit feit niet te hoog aanrekenen en te minder, waar overigens heel weinig gedaan is, om het ontwerp in de oogen van het publiek smakelijk te maken.

Het miserabele brochuretje staat in alle opzichten beneden hetgeen men van een Duitsche firma van naam met recht had mogen verwachten en men vraagt zich af of en de Schouwburg-commissie en de architecten zoo zeker van hun zaak waren, dat zij het niet noodig geoordeeld hebben, wat beter voor den dag te komen, met hun definitief ontwerp.

Het kan toch wel eens zijn, dat de hevige oppositie tegen het ontwerp en de daarmede gepaard gaande agitatie tegen de amotie van den fraaien, ouden gevel weerklank vonden daar, waar nu binnenkort de beslissing moet vallen.

Men zal den Raad gaarne het verspillen van een kleine halve ton aan waardelooze plannen vergeven, wanneer hij zich nu maar even kloek toont, als toen men voor eenige jaren met het Huygens-monument het Voorhout wilde ontsieren, wanneer hij nu dus dit Schouwburgplan aan den Gemeente-archivaris ter hand stelt, om het veilig en wel op te bergen. En de Schouwburg-Commissie, die, met de indiening van dit plan, de kroon gezet heeft op haren twaalfjarigen arbeid, zal, naar wij meenen, nu wel naar de welverdiende rust verlangen, die haar algemeen zoo van harte gegund wordt. Men bereide haar dus een eervollen aftocht, bedanke haar voor de vele en gewichtige diensten der Gemeente bewezen en gooie het over een anderen boeg, want werkelijk het is hoog tijd, dat er nu eindelijk in deze zaak eens iets verstandigs en aannemelijks wordt voorgesteld.

Een belangrijk Rapport.

(Slot.)

Proeven met klinkerwegen, gemaakt volgens de oude methode, behoeven niet meer te worden genomen. Zij zouden in de Gemeente Wassenaar onvoldoende uitvallen. Zooals hierboven werd opgemerkt, kan de bestaande constructie zoodanig gewijzigd worden, dat de mogelijkheid bestaat een klinkerweg te verkrijgen welke aan de eischen van een modernen verkeersweg voldoet. Bij request van 28 December 1910 (zie „Kampioen" No. 1 van 6 Januari 1911) verzocht het Dagelijksch Bestuur van den A. N. W. B., Toeristenbond voor Nederland, op advies onzer Commissie, aan zijn Excellentie den Minister van Waterstaat om enkel proeven met klinkerwegen te nemen, waarbij de voegen met een teerprocédé zouden worden gevuld. Op dit request werd gunstig beschikt en tot het nemen van proeven, als waren voorgesteld, werd door het Ministerie van Waterstaat, de noodige last verstrekt. Omtrent den uitslag dier proeven is nog niets bekend. Echter heeft de ervaring, elders opgedaan, onze Commissie de overtuiging geschonken, dat voor Uwe Gemeente een goede klinkerweg naar alle waarschijnlijkheid te verkrijgen is door dezen te fundeeren op één vlijlaag, waarop aan te brengen een laagje scherp zand ter dikte van 2 à 3 cM., waarop de klinker zal worden gestraat. De weg wordt verder ingewasschen met scherp zand en na eenigen tijd gelegen te hebben, bestreken met warme watervrije koolteer, zonder bijvoeging van teermastiek, waarover een laagje grindzand wordt uitgestrooid. Deze laatste bewerking zoo noodig na enkele malen te herhalen. Zooals een klinkerbestrating te Dordrecht ons leerde, geeft de vlijlaag als fundeering een mooi en strak oppervlak, zonder de vele kleine kuilen en zonken welke andere klinkerwegen steeds vertoonen. Door het teren en bestrooien met grindzand krijgt de klinkerweg als het ware een beschermend en stroef dekkleed, dat den steen bedekt en de voeg waterdicht afsluit, waardoor ook bevriezen en opdooien voorkomen wordt. Een dusdanige klinkerweg rijdt veel aangenamer en wordt veel minder door het verkeer aangegrepen dan een klinkerweg van gewone constructie.

Dat het vervoer op zulk een klinkerweg bijzonder veel leven zoude maken, wordt te Dordrecht niet ondervonden. Door enkele wegenbouwers wordt tegenwoordig de klinker zoodanig gelegd, dat de langsvoegen een hoek van 45 graden maken met de as van den weg. Het voordeel daarvan zoude zijn, dat de weg sterker is, minder geruisch maakt, en aangenamer rijdt dan bij de gewone wijze van bestrating. Om de twee laatstgenoemde redenen wordt ook wel het keperverband toegepast. Indien de bedoelde voordeelen aanwezig zijn, dan is dit in elk geval in zulk een geringe mate, dat onze Commissie daarin geen aanleiding vindt tot het voorstellen van eene andere wijze van bestraten dan de gebruikelijke, d. i. met de langsvoegen loodrecht op de as van den weg.

In verband met de bestaande bestrating te Wassenaar eischt de door ons voorgestelde klinkerweg de navolgende werkzaamheden:

	Raming per 100 M².
Het opnemen der bestaande 2 vlijlagen	f 5.—
Het 8 cM. uitdiepen der bestaande inkassing en het wegvoeren van overtolligen grond en materialen	„ 4.50
Het leggen en inwasschen van een vlijlaag van oude klinkers	„ 3.—
Het aanbrengen van een laag scherp zand dik 2 à 3 cM.	„ 3.—
Het aanbrengen van een nieuwe bestrating van Waalklinkers met het inwasschen daarvan	„ 180.—
Het teren en bestrooien met grindzand (1ste maal)	„ 6.—
Id. Id. voor de tweede maal	„ 4.—
Totaal	f 205.50
Zegge	„ 206.—

Naar aanleiding van 't bovenstaande geeft onze Commissie U in overweging een proef te nemen met een klinkerweg van constructie als voren aangegeven ter lengte van 150 M¹. (600 M².). De raming daarvan bedraagt 6 × f 206 = f 1236.

Bij het maken heeft men vooral daarop te letten, dat de inkassing niet meer wordt uitgegraven dan hoog noodig is, dus dat de ondergrond zoo vast mogelijk blijft, en dat de vlijlaag reeds nauwkeurig het profiel moet vertoonen van den weg.

Mocht deze weg voldoen, dan is de hier te nemen proef niet alleen zeer in het belang der gemeente, maar is ook van groote beteekenis voor de uitgebreide baksteenindustrie van ons land. Er is o. i. dan ook alle reden om de Vereeniging van Nederlandsche Baksteenfabrikanten te verzoeken bovenomschreven proef te steunen, door daarvoor gratis de benoodigde klinkers beschikbaar te stellen. Men heeft dan tevens de zekerheid, dat de proef niet zal mislukken door een onvoldoende hoedanigheid der klinkers, waarover tegenwoordig veel geklaagd wordt. De kosten worden daardoor voor Uwe Gemeente teruggebracht op rond f 280. Onze Commissie is bereid ter zake de noodige onderhandelingen te voeren met evengenoemde vereeniging.

Daar het Uwe Gemeente en ook Onze Commissie te doen is om Uwe Gemeente aan een goed en niet duur wegennet te helpen, stellen wij U voor, bovendien nog de navolgende proef te nemen:

Op een weinig druk gedeelte van den weg blijven de beide vlijlagen, waaruit de weg thans bestaat, behouden. De weg wordt alleen verbeterd door het ophalen van zonken. Daarna wordt de weg goed schoon geveegd en bestreken met warme watervrije koolteer, vermengd met teermastiek waarover grindzand wordt gestrooid. Deze bewerking wordt zoo noodig enkele malen herhaald. Wij gelooven niet dat deze bewerking den bestaanden weg voldoende zal versterken, maar het nemen dezer proef wordt door onze Commissie noodig en nuttig geacht, omdat deze verbetering wellicht voldoende zoude kunnen blijken voor enkele minder drukke gedeelten van den weg, waardoor een groote bezuiniging zoude worden verkregen.

Onze Commissie biedt U hierbij aan om deze proef op hare kosten te doen geschieden.

Wanneer de door onze Commissie aangeraden proeven worden genomen, dan zijn daardoor vastgelegd de navolgende bedragen:

Het maken van 600 M². steenslagweg	f 1020
Het maken van 600 M². teersteenslagweg	„ 1200
Het maken van 600 M². klinkerweg	„ 280
(Onder aanname dat de klinkers gratis worden verkregen).	
Totaal	f 2500
Post van onvoorziene uitgaven	„ 1000
Eindsom	f 3500

Kunnen de klinkers niet gratis worden verkregen, dan moet het daarvoor benoodigde bedrag ad f 960.— worden bestreden uit den post van onvoorziene uitgaven, welke zoodoende wordt teruggebracht tot f 40.—. In dat geval zal het wenschelijk zijn de verschillende proefvakken kleiner te maken, zoodat men kan beschikken over een post van onvoorziene uitgaven van minstens f 700. Vooral bij proefnemingen is het noodig over een ruim bedrag te kunnen beschikken, ten einde tijdens de uitvoering nog de noodige wijzigingen desverlangd te kunnen aanbrengen.

Onze Commissie vermeent U hiermede zoodanig te hebben ingelicht, dat U een zelfstandig oordeel kunt vormen over de beste middelen welke leiden kunnen tot een oordeelkundige verbetering van het wegennet in Uwe Gemeente.

Tot verdere mondelinge of schriftelijke inlichtingen, wanneer deze verlangd mochten worden, verklaart onze Commissie zich gaarne bereid.

's-Gravenhage, Augustus 1912.

De Wegen-Commissie van den
A. N. W. B.,
(w. g.) L. C. STEFFELAAR, Voorzitter.
„ Mr. A. C. VAN DAALEN, Lid.
„ A. E. REDELÉ,
Secretaris en Rapporteur.

Vereenigingen.

UIT DE MEDEDEELINGEN VAN DEN BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN.

VERGADERING van 21 Juni 1912, voormiddag 10½ uur in American Hôtel te Amsterdam.

Na installatie van den heer A. Mondt Jr. als nieuw lid van den Bond, en na voorlezing der notulen van de vorige vergadering, komen aan de orde verschillende ingekomen stukken waaronder:

Drie rapporten van de Permanente prijsvraag-commissie over de prijsvraag voor een stadion te Amsterdam.

De heer Berlage wenscht naar aanleiding van die rapporten eene opmerking te maken. Hij betreurt het gerezen conflict dat met betrekking tot het programma van die prijsvraag is gerezen en erkent, dat de jury een fout begaan door het passeeren van de P. P. C. Nochthans meende de jury gehandeld te hebben in 't belang van het vak en de vakgenooten, door eenige afwijkingen van de Algemeene Regelen in het programma toe te staan, waar de jury reeds zeer veel moeite had gehad het gros der bepalingen van de A. R. in het programma te doen opnemen. Zij was bovendien van oordeel, dat de getroffen regeling omtrent de keuze van het uit te voeren ontwerp niet ongunstiger voor de mededingers was dan zooals die in de A. R. is vastgesteld.

Hij zou echter gaarne een principieele beslissing genomen willen zien omtrent de verhouding van een jury tegenover de A. R. en de P. P. C., waar het geldt de samenstelling van een prijsvraagprogramma, en meent dat, indien alleen de P. P. C. over den uitleg van de A. R. heeft te oordeelen, deze ook de verantwoordelijkheid voor de met hare voorlichting tot stand gekomen programma's zal moeten dragen.

De heer Van Goor zegt, dat hij met den heer Berlage de gerezen moeilijkheden betreurt en met genoegen constateerd, dat door hem wordt erkend, dat de jury niet juist handelde door het passeeren van de P. P. C. Hij legt er echter den nadruk op dat het niet eene persoonlijke gevoeligheid der P. P. C. is, die haar tot haar afkeurende adviezen leidde, doch de overtuiging dat het noodig is in het belang van vak en vakgenooten de eenmaal door de organisatie vastgestelde regelingen te eerbiedigen. In casu hebben wij te doen met de A. R. en het door de constitueerende Vereenigingen in 't leven geroepen orgaan om de naleving daarvan te verzekeren: de P. P. C.; en nu moet de P. P. C. tot haar leedwezen constateeren dat bij een aantal architecten en daaronder sommigen der voorraanstaanden een streven bestaat om niet alleen de verdediging dier regelen tegenover prijsvraaguitschrijvers na te laten doch zelfs behulpzaam te zijn om met miskenning van den geest der regelen de bepalingen ervan te ontduiken. Daarmede gepaard gaat een meer of minder positieve ontkenning van de bevoegdheid der P. P. C. tot oordeelen in deze materie namens de constitueerende Vereenigingen.

Dit bedrijf leidt natuurlijk tot verzwakking der positie van den architect in het algemeen tegenover den prijsvraaguitschrijver die niet nalaat daarvan gebruik te maken.

De heer Van der Pek meent dat het noodig is dat de constitueerende Vereenigingen bepalen dat geen prijsvraag door haar wordt goedgekeurd die niet is gecontrasigneerd door de P. P. C. Hij maakt daarvan een voorstel.

De heer Cuypers zegt, er is verschil van opvatting tusschen het publiek en de architecten omtrent prijsvragen, en nu is het noodig dat de door de architecten opgestelde regelen met veel omzichtigheid worden ingevoerd om het prijsvraagwezen niet te schaden. Het zal dus noodig zijn hier en daar naar de omstandigheden te plooien.

Hij acht de tusschenkomst der P. P. C. in alle gevallen niet noodig en vindt er zelfs iets kleineerends in, indien de architecten, die na intieme besprekingen met een prijsvraaguitschrijver een programma hebben opgesteld, zouden moeten gaan vragen aan de P. P. C. of de zaak nu wel in orde is.

De heer Van Goor antwoordt den heer Cuypers dat, indien het verschil van opvatting tusschen publiek en architecten omtrent prijsvragen niet bestond, het ook niet noodig zou zijn geweest de regelen op te stellen. Het is juist om aan de misbruiken en onregelmatigheden die het gevolg van dat verschil in opatting waren een einde te maken, dat de vereenigingen besloten de rechten en verplichtingen van prijsvraaguitschrijvers, mededingers en jury te codificeeren en bindend te verklaren voor hare leden. En om een vaste jurisprudentie te verkrijgen met betrekking tot de toepassing der A. R. werd de P. P. C. ingesteld. Het is daarom niet toelaatbaar, dat elk architect die zich belast met het samenstellen van een prijsvraagprogramma de A. R. op eigen houtje interpreteert. Aan de P. P. C. is een ruime bevoegheid toegekend om afwijkingen van de A. R. toe te laten en er is nog niet gebleken dat de P. P. C. niet met de noodige tact van die bevoegdheid gebruik maakte. Het ligt dus op den weg van architecten die meenen dat bij de samenstelling van een prijsvraagprogramma van de regelen afgeweken moet worden, daarover met de P. P. C. te overleggen. Spreker kan niet inzien, dat daarin voor eenig architect iets kleineerends zou zijn gelegen.

Daarentegen kleineert een architect wel zichzelf, zijn vakgenooten en zijne vakorganisatie, indien hij het publiek behulpzaam is de regelingen en wetten die zijne vereeniging vaststelde te negeeren of te ontduiken.

De heer Van der Pek stelt nu de volgende motie voor:

„De vier constitueerende vereenigingen nemen in de algemeene Regelen op, dat geen prijsvraag als geldig worde erkend, tenzij zij is goedgekeurd en gecontrasigneerd door de P. P. C."

De heer Cuypers stemt toe dat dit voorstel zeer radicaal is, maar betwijfelt of het prijsvragenstelsel daarbij zal wel varen. Hij meent, dat er vrijheid moet bestaan om van de prijsvraagregelen af te wijken, indien zulks gewenscht blijkt, anders zal men het uitschrijven van prijsvragen zoo goed als onmogelijk maken.

De heer Van der Pek voert hiertegen aan, dat de constitueerende vereenigingen de P. P. C. kunnen machtigen op weinig ingrijpende punten toegevend te zijn. Hij kan niet inzien dat wij een onwelwillende houding aannemen ten opzichte van de prijsvraaguitschrijvers, als wij de behartiging van onze belangen in handen stellen van de P. P. C.

De heer Van Goor merkt den heer Cuypers op, dat de vrijheid om van de Algemeene Regelen af te wijken bestaat en leest het desbetreffende artikel uit de regelen voor. Hij voegt daar echter aan toe, dat de bevoegdheid die afwijkingen toe te staan, niet aan elk architect is toegestaan doch door de constitueerende vereenigingen is toevertrouwd aan de P. P. C. Wanneer daaraan niet wordt vastgehouden, heeft de P. P. C. geen reden van bestaan en kan zij gevoegelijk verdwijnen.

De heer De Jongh zegt met genoegen van den heer Berlage gehoord te hebben, dat hij tegen eenige bepalingen in het prijsvraagprogramma voor het stadion heeft geprotesteerd. Waar echter zijn beide medejuryleden met de gemaakte bepalingen genoegen namen, meent hij te mogen constateeren, dat ook in deze duidelijk blijkt dat in onze kringen nog geen juist begrip omtrent organisatie bestaat. Daarin ligt de oorzaak van alle moeilijkheden en zoolang in deze wanbegrippen geen klaarheid is gekomen, zullen alle voorschriften en bepalingen nutteloos blijken.

(Wordt vervolgd.)

Prijsvragen.

ARCHITECTURA ET AMICITIA.
GENOOTSCHAPSPRIJSVRAGEN 1912.

Door het Genootschap „Architectura et Amicitia" worden de navolgende studie-prijsvragen uitgeschreven:

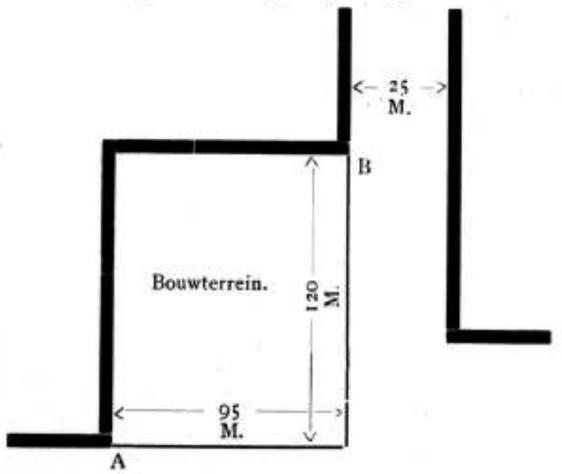

I. ONTWERP VAN EEN RAADHUIS VOOR EENE GROOTE GEMEENTE.

Het bouwterrein heeft den vorm en de afmetingen als op de situatie is aangegeven; het ligt met een der korte zijden aan een ruim plein en met de rechthoekig daarop staande lange zijde aan eene straat van 25 M. breedte; de beide andere zijden zijn ingebouwd.

Het gebouw moet op dit terrein vrijstaande zijn ontworpen, met dien verstande dat geen deel der gevels aan de beide ingebouwde zijden de terreingrenzen dichter dan 8 M. naderen mag; aan de plein- en de straatzijde moet de verkegen open ruimte bij A. en B. door een muur of hek op steenen voeting, waarin de vereischte poortopeningen, zijn afgesloten. Terugbouw binnen de aangegeven rooilijnen is toegestaan. Voor uitbouwen, trappen, e. d. mag de grenslijn aan de pleinzijde tot ten hoogste 3 M. worden overschreden.

Het gebouw bestaat uit:

a. Souterrain. b. Parterre-verdieping gelegen p.m. 1,50 M. boven de straat. c. Hoofdverdieping. d. Boven- en zolderverdiepingen. Het inbrengen van tusschenverdiepingen ten behoeve van ondergeschikte vertrekken is toegelaten.

Het gebouw moet de volgende ruimte bevatten:

Sousterrain.

a. Verwarmingskelder.

b. Brandstoffenkelders.

c. Archiefruimte, ± 300 M², met afzonderlijke bergruimte ± 100 M². en de werkplaats voor den boekbinder, ± 40 M². De archiefruimte moet in verbinding staan met de na te noemen „Algemeene Secretarie."

d. Keuken ± 50 M²., bijkeuken 50 M²., dienkamer ± 30 M². door een trap en drie spijzenliften verbonden met de dienkamer bij de feestzaal, hierna te noemen; voorts provisiekamer en wijnkelder.

e. Bergplaats voor p. m. 60 fietsen.

f. Bergplaatsen voor verschillende doeleinden.

Parterre-verdieping.

a. Ruime hoofdvestibule met tochtportaal en portiersloge.

b. Monumentale hoofdtrap uit de hoofdvestibule naar de hoofd-verdieping.

c. Groep Burgelijke Stand en Bevolking, waarin op te nemen:

1. Hal voor het bevolkingsbureau ± 500 M²., met ongeveer 25 loketten welke in verbinding staan met een ruime wachthal voor het publiek.

2. Zes bureaux, elk ± 40 M².

3. Kamer voor den wethouder, ± 35 M²., met aangrenzende wachtkamer, toilet en W. C.

4. Bureau voor den hoofdambtenaar ± 25 M²., nabij 3 gelegen.

5. Archief ± 40 M².

d. Drie bureaux voor verkiezingen, elk ± 40 M². met depôt ± 40 M².; dit laatste kan in het souterrein zijn gelegen.

e. Twee trouwzalen, tevens vergaderzalen, gelegen nabij de hoofdvestibule, elk ± 90 M²., met bijbehoorende wachtkamers, tevens vergaderkamers, elk ± 60 M².

f. Groep Belastingen, waarin op te nemen:

1. Betalingsbureau voor belastingen ± 250 M². met 12 loketten, welke in verbinding zijn met een ruime wachthal voor het publiek. Deze wachthal kan, mits voldoende ruimte te biedend, tevens dienen als wachthal voor het Bevolkingsbureau onder c. genoemd, en als wachthal voor het bureau van inschrijving hierna onder j te noemen).

2. Twee bureaux, elk ± 30 M².

g. Groep Militaire Zaken, waarin op te nemen:

1. Drie bij elkander liggende zalen, nl. een wachtzaal, een lotingzaal en een keuringzaal; hiertoe kunnen dienen drie der onder e. genoemde lokalen.

2. In verbinding met de keuringzaal een kamer voor den dokter en een donkere kamer.

3. Bureau voor den hoofdambtenaar ± 35 M².

4. Klerkenbureau, ± 60 M². grenzend aan 3.

3 en 4 kunnen ook op de bovenverdieping zijn gelegen.

h. Pensioen-bureau, omvattende een bureau voor den hoofdambtenaar, ± 35 M²., en een klerkenbureau, ± 60 M².; deze vertrekken kunnen ook op de bovenverdieping zijn gelegen.

j. Groep Onderwijs, waarin op te nemen:

1. Bureau voor inschrijving van leerlingen, ± 120 M². met 5 loketten welke in verbinding zijn met een wachthal voor het publiek (zie aanteekening onder f.)

2. Archief, ± 100 M². in onmiddellijke verbinding met 1.

3. Kamer voor den wethouder, ± 35 M². met aangrenzende wachtkamer, toilet en W.C.

4. Bureau voor den hoofdambtenaar ± 25 M²., nabij 3 gelegen.

5. Klerkerbureau, ± 90 M². grenzend aan 4. 4 en 5 kunnen ook op de bovenverdieping zijn gelegen.

k. Politiepost, bestaande uit wachtkamer voor 15 agenten, kamer voor den inspecteur, kamer voor den hoofdagent, en één cachot.

l. Telefoon-centrale, ± 25 M².

Hoofdverdieping.

a. Traphal en groote vestibule met ruime garderobes aangrenzende toiletkamers en W.C.'s, en twee bodenkamers.

b. Feestzaal, minstens 300 M²., waarin muziekgalerij ± 40 M². Aansluitende aan de feestzaal een buffetzaal met dienkamer, welke laatste in directe verbinding moet zijn met de in het sousterrain gelegen dienkamer.

c. Vergaderzaal voor Burgemeester en Wethouders, ± 90 M². met toilet en W.C.

d. Kamer voor den burgemeester, ± 50 M². in de onmiddellijk nabijheid van c.

e. In verbinding met d. een antichambre en een kamer voor den hoofdbode.

f. Wachtkamer voor het publiek ± 50 M².

g. Vertrek voor een stenograaf.

h. Trouwzaal ± 90 M².

j. Kamer voor den wethouder, grenzend aan h.

k. Vergaderzaal ± 60 M².

l. Raadzaal plaats biedend voor 45 leden, tafel voor B. en W., tafel voor 6 ambtenaren en tafel voor 6 stenografen; genoemde plaatsen op de plattegrondteekening aan te geven. Voorts, al of niet op een galerij gelegen een publieke tribune ± 80 M²., een gereserveerde tribune met ± 30 zitplaatsen, en een perstribune met ± 20 zitplaatsen met lessenaars; de twee eerstgenoemde tribunes elk met afzonderlijke trap; een der twee trappen kan tevens toegang geven tot de perstribune.

m. Antichambre voor de raadsleden ± 90 M²., in directe verbinding met de raadzaal.

n. Leeszaal voor de raadsleden ± 90 M²., als voren.

p. Bodekamer bij de raadzaal.

q. Ruime garderobe voor de raadsleden met toilet en W.C.'s.

De zalen b, c, d, h, j, k en l moeten zooveel mogelijk rond de traphal en de groote vestibule zijn gegroepeerd en zoodanig zijn gelegen dat zij bij feestelijke gelegenheden een samenhangend geheel kunnen vormen.

r. Groep Algemeene Secretarie, waarin op te nemen:

1. Kamer voor den secretaris ± 35 M². in de nabijheid van de burgemeesterskamer.

2. Twee bureaux voor hoofdambtenaren elk ± 35 M².

3. Bureauruimte ± 150 M². in aansluiting met 2.

4. Bureauruimte ± 150 M². welke kan gelegen zijn op de verdieping, mits in directe verbinding met 3.

5. Schrijfkamers totaal ± 200 M². op de bovenverdieping gelegen en in aansluiting met 4.

s. Groep Financiën, waarin op te nemen:

1. Bureau van den gemeente-ontvanger ± 120 M². met ruime kluis.

2. Wachtkamer voor het publiek met 5 loketten in verbinding met 1.

3. Spreekkamer ± 18 M²., grenzende aan 1.

4. Bureau ± 35 M².

Deze lokalen bij voorkeur in gemakkelijk contact met het betalingsbureau voor belastingen, op de parterre-verdieping gelegen.

5. Kamer voor den Wethouder ± 35 M². met aangrenzende wachtkamer, toilet en W.C.

6. Bureau voor den hoofdambtenaar ± 35 M²., nabij 5 gelegen.

7. Klerkenbureau ± 125 M²., grenzend aan 6.

8. Bureau voor den hoofdinspecteur ± 35 M².

9. Klerkenbureau ± 125 M²., grenzend aan 8.

10. Bureau voor den hoofdverificateur ± 35 M².

11. Bureau voor de verificateurs ± 70 M²., grenzend aan 10.

5, 6, 7, 8, 9, 10, en 11, kunnen op de bovenverdieping gelegen zijn.

Bovenverdieping.

Behalve de vertrekken welker ligging op de bovenverdieping facultatief is gesteld en als zoodanig hiervoren zijn aangeduid, moeten op die verdieping zijn ontworpen:

a. Twee wethouderskamers, elk ± 35 M². met voor elk aangrenzend bureau voor een ambtenaar ± 25 M²., wachtkamer, toilet en W.C.

b. Groep Kohieren, waarin op te nemen:

1. Bureau voor den hoofdambtenaar ± 25 M².

2. Klerkenbureau ± 75 M².

3. Acht vertrekken voor controleurs, elk ± 20 M².

4. Wachtkamer voor het publiek, in de nabijheid van 3.

c. Koffiekamer ± 50 M². voor de chefs van afdeelingen.

d. Twee koffiekamers elk ± 90 M². voor het personeel.

e. Buffet, aansluitend met c. en d., keuken en provisiekamer.

f. Concierge-woning bestaande uit 2 kamers, 2 slaapkamers, keuken en W.C.; de woning moet een afzonderlijken ingang en trap vanaf de straat hebben; de slaapkamers kunnen ook op de zolderverdieping zijn gelegen.

Op de zolderverdieping kunnen een aantal reservevertrekken, benevens bergplaatsen worden ontworpen.

Voorts zijn in het gebouw op te nemen:

a. De noodige ingangen, gangen en trappen ten dienste van het publiek en het personeel.

b. Twee personenliften ten gebruike bij den groep „feest- en vergaderzalen", en twee personenliften vanaf het souterrain tot de bovenverdieping.

c. Boden- of portierskamers bij alle voor het publiek bestemde buiten-ingangen, en op elke verdieping bij de trappen onder a. genoemd.

d. Op elke verdieping, voor het mannelijk en het vrouwelijk personeel afzonderlijk, een voldoend aantal garderobes, toiletkamers en W.Cs en ten behoeve van het publiek op elke verdieping nabij de bodenkamers, W.Cs. met toilet.

e. Op elke verdieping twee kleine dienstvertrekken of bergplaatsen.

Gevraagd worden de volgende teekeningen:

a. De plattegronden, de gevels aan plein- en straatzijde en twee doorsneden op schaal van 1 à 20.

b. Een belangrijk détail van een der genomde gevels, op schaal van 1 à 20.

c. Een détail van de feestzaal, op schaal van 1 à 20.

De beahndeling der teekeningen wordt vrijgelaten. Een memorie van toelichting moet worden bijgevoegd.

Als eerste prijs wordt uitgeloofd het diploma van het Genootschap met f 160.—, als tweede prijs het diploma met f 70.—.

Datum van inlevering uiterlijk 8 Februari 1913.

II. ONTWERP VAN EEN WATERTOREN.

Gevraagd wordt het ontwerp van een watertoren, waarvan het ijzeren reservoir een diameter heeft van 10 M., bij eene hoogte van 8 M., terwijl de bovenkant van het reservoir ligt op 40 M. boven den beganen grond. Tusschen den wand van het reservoir en den buitenwand van den toren moet voldoende loopruimte overblijven, welke door een smalle trap met den beganen grond in verbinding is.

Met deze prijsvraag wordt in hoofdzaak de aesthetische oplossing van het vraagstuk beoogd.

Gevraagd worden een aanzichtteekening, één verticale en twee horizontale doorsneden, waaruit de samenstelling van den toren te zien is, alles op schaal van 1 à 100.

De teekeningen in potlood en met kleuren opgewerkt.

Als prijs wordt uitgeloofd het diploma van het Genootschap met f 50.—.

Datum van inlevering uiterlijk 15 Maart 1913.

III. ONTWERP VAN EEN PIANINOKAST.

Gevraagd het ontwerp van een pianinokast voor een zeven-octaafs instrument, hoog 1.30 M., breed 1.60 M., diep 0.70 M. De kast wordt gedacht in mahoniehout.

Er wordt gevraagd: een vóór- en een zijaanzicht van de pianinokast op de schaal van 1 à 10, een perspectief-schets in kleur en enkele details op ware grootte.

Als prijs wordt uitgeloofd het diploma van het Genootschap met f 30.—.

Datum van inlevering uiterlijk 23 November 1912.

IV. ONTWERP VAN EEN STEENEN TRAP.

Gevraagd het ontwerp van een steenen trap voor de vestibule van een kantoor-gebouw en de verschillende verdiepingen van dit gebouw met elkaar in verband brengend. Deze trapruimte is groot 6×6 M. en heeft aan twee tegenoverliggende zijden een doorgang, correspondeerende met een vóórportaal en een gang. De trapruimte ligt aan ééne zijde aan een binnenplaats, waarvan licht verkregen kan worden en heeft bovendien bovenlicht. De hoogte van den begane-grond is 4.20 M.

Het materiaal is baksteen en gehouwen steen voor den trapopbouw en gesmeed ijzer voor de leuningen, terwijl de behandeling der wanden wordt vrijgelaten.

Gevraagd wordt: twee doorsneden over de trapruimte (de trap van beg.-grond tot eerste verdieping is voldoende) op de schaal van 1 à 20, een toelichtende perspectiefschets in kleur en eenige details op ware grootte.

Als prijs wordt uitgeloofd het diploma van het Genootschap met f 50.—.

Datum van inlevering uiterlijk 14 December 1912.

V. ONTWERP VAN EEN KALENDER.

Gevraagd wordt een kantoor-kalender, bestaande uit schild met 12 losse maandbladen.

De grootste afmeting van het schild mag 60 cM. niet te boven gaan. De ontwerper wordt vrij gelaten den kalender in de hoogte of in de breedte te ontwerpen. De 12 losse maandbalden moeten geheel typografisch uitgevoerd kunnen worden ,terwijl de versiering van het schild geschikt moet zijn om mechanisch gereproduceerd te worden.

De tekst op het schild zal zijn „Kalender 1913".

Het geheel moet in één kleur (behalve de papierkleur) uitgevoerd worden.

Het doel van deze prijsvraag is het verkrijgen van ontwerpen, die eventueel goedkoop uitgevoerd zouden kunnen worden, maar die door juiste indeeling, groote duidelijkheid, en welbegrepen versiering nochtans een schoon geheel vormen.

De ontwerpen moeten op ware grootte zijn, echter is het leveren van één maandblad voldoende, mits dat indeeling etc. daarop duidelijk staat aangegeven.

Als prijs wordt uitgeloofd het diploma van het Genootschap met f 40.

Datum van inlevering uiterlijk 9 November 1912.

Algemeene Bepalingen.

1°. Tot de mededinging worden toegelaten alle leden van het Genootschap „Architectura et Amicitia".

2°. Elke inzending moet vergezeld gaan van een gesloten enveloppe, waarin naambrief, benevens de verklaring: „De inzender van het motto..... verklaart, dat dit ontwerp zijn geestelijk eigendom is, en de teekeningen door hem zelf zijn gemaakt."

Op de buitenzijde dezer enveloppe moet een correspondentie-adres vermeld staan en het motto (geen geteekend kenmerk), dat tevens op alle stukken tot de inzending behoorende, moet voorkomen. De naam van den

HINSE & VAN ELLINKHUIZEN. Uitvoering van werken in Gewapend en Ongewapend Beton
Voorl. Ontwerpen en Begrootingen gratis.
Nassaukade 504. Telef. 1258. AMSTERDAM.

ontwerper mag op de teekeningen en bijgevoegde stukken niet vermeld zijn.

3°. De Jury van deze prijsvragen bestaat uit de Heeren: H. P. Berlage Nzn., R. W. Roland Holst, Paul J. de Jongh, C. W. Nijhoff en J. E. van der Pek.

4°. Inlichtingen worden uitsluitend schriftelijk gevraagd aan de Jury, p.a. den heer G. J. Rutgers, „Parkzicht", Hobbemastraat, Amsterdam; zes weken vóór den datum van inlevering van Prijsvraag I, en twee weken vóór de data van inlevering der overige prijsvragen, wordt de gelegenheid voor het vragen van inlichtingen gesloten. De vragen worden met de antwoorden gepubliceerd in „Architectura"; uitsluitend de aldus verstrekte inlichtingen worden beschouwd deel uit te maken van het programma.

5°. Wanneer geen der inzendingen voor volledige bekroning kan in aanmerking komen, is de Jury bevoegd de beschikbaar gestelde sommen geheel of ten deele onder de relatief beste ontwerpen te verdeelen.

6°. De inzendingen moeten op de in bovenstaande programma's vermelde data vrachtvrij zijn ingekomen aan het bureau van het Genootschap „Parkzicht", Hobbemastraat, Amsterdam. De teekeningen moeten plat verpakt, dus niet opgerold, ingezonden worden.

7°. Inzendingen, welke niet voldoen aan de bepalingen van het programma, of die welke na den gestelden datum inkomen, of die waarvan de ontwerper zich vóór de uitspraak van de Jury bekend maakt, komen niet voor beoordeeling in aanmerking. Ingezonden teekeningen, welke in het programma niet zijn gevraagd, zullen buiten beschouwing blijven.

8°. Alle ontwerpen blijven het eigendom van de inzenders; het Genootschap behoudt zich evenwel het recht voor, in overleg met de inzenders, de ontwerpen waaraan eene geldelijke belooning is toegekend te publiceeren in het weekblad „Architectura" of het Plaatwerk „De Architect", zonder daarvoor eenige meerdere vergoeding schuldig te zijn.

9°. De inzendingen worden vanaf den dag der inzending tot den dag der terugzending verzekerd tegen brand- en andere schade, voor eene som gelijk aan het bedrag van den eersten prijs bij elke prijsvraag uitgeloofd.

10°. Gedurende drie maanden na de openbaarmaking van de uitspraak der Jury zullen alle inzendingen voor expositie ter beschikking van het Genootschap blijven; na dien termijn worden de inzendingen vrachtvrij aan de correspondentie-adressen terug gezonden.

11°. De Jury zal haar uitspraak in een uit te brengen rapport motiveeren, en, voor zoover mogelijk, over alle, doch in elk geval over de ontwerpen der laatste schifting, meer gedétailleerde beschouwingen leveren; het rapport zal bij de tentoonstelling der ontwerpen worden gepubliceerd.

Na de uitspraak der Jury zal door haar de naambrief, behoorende bij het eerstbekroonde ontwerp, worden geopend. Voor het openen van de naambrieven der overige oor onderscheiding in aanmerking gekomen ontwerpen, wordt de toestemming van de inzenders vereischt.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 42. Afdeeling Utrecht van de Maatschappij t. b. d. B. Vergadering van 8 October 1912.

Kongres für Stadtewesen te Dusseldorf. Arbeiderswijken in de groote steden, door W. F. C. Schaap (slot) met afbeeldingen.

Rhodes National S. African Memorial te Groote Schuur, door J. C. Meischke, met afbeelding.

Bond van Ned. Architecten. Behandeling van het Rapport der Fusie-commissie in de vergadering op 21 Juni 1912.

(Vervolg zie bladz. Bijlage.)

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Trottoir-, Terrazzo- en Graniettegels, Trottoirbanden, Kunstgraniet, Drijfsteen, Tennisbanen, enz. — — —

R. TIMMAN. Stoom-Timmerfabriek „DE ATLAS".
— Prijsopgaven worden op aanvrang verstrekt. —
HOUTHAVEN, AMSTERDAM. — Tel. 3905.

WATERBRONNEN, ONTIJZEREN HARDEN
N.V. DIEPBOOR Mij. „VULKAAN", v/h. J. DE BOER & Co., LEEUWARDEN

DE REPRODUCTIE COMPAGNIE
CLICHÉ'S
Rotterdam

H. J. WESSELS, Amsterdam.
Heerengracht 109-111. — Telef. 1037. — P. O. Box 381.
Handel in Binnen- en Buitenlandsche fijne Houtsoorten.

G. J. A. TRESTORFF, voorheen G. VAN HEERDE.
AMSTERDAM. — Opgericht 1830. — Telefoon 1551.
Brandkasten, Kluisdeuren, Safe-Deposits, etc.

Staaldraadwarenfabriek „AMSTERDAM"
Brouwersgracht 136 te AMSTERDAM
Tel. Interc. 478.
Brandvlechterij.
Fabriek van Hek- en IJzerwerken.

NAAML. VENN. voorh. A. SINGELS Azn.,
DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uwe CENTRALE VERWARMING.

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van
BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

PAPIERSTUC voor PLAFOND- en WANDVERSIERING in alle stijlen en volgens teekening.
Vraagt gratis Brochure en Prospectus aan de Opgericht 1890. - Tel. Int. 3613.
EERSTE NEDERLANDSCHE PAPIERSTUCFABRIEK
VOORHEEN BENNEWITZ & CO. - AMSTERDAM.

47STE JAARGANG. ZATERDAG 2 NOVEMBER 1912. No. 44.

DE OPMERKER.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor de Redactie:
Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Adres voor de Administratie:
Regentesselaan 65, 's-Gravenhage.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . ƒ 5.—

Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot ƒ 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.

Voor België . . . . . } Uitsluitend bij vooruitbetaling » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . ƒ 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS bezorgd zijn: Regentesselaan 65. 's-Gravenhage.

Een wandeling door 's Gravenhage.

Slot. (Zie bladz. 331.)

Tien tot vijftien jaren stelt men zich voor, dat de restauratie der Groote Kerk duren zal. In dien tijd kan er veel en weinig veranderen, daar kan men niets van zeggen. De schoonklinkende Fransche spreuk „Gouverner c'est prévoir" wordt wel dikwijls, en dan veelal door stuurlui aan den wal, aan de bestuurders der Gemeente 's-Gravenhage voorgehouden, misrekeningen en misgrepen vroeger begaan, worden hun weleens zwaar aangerekend, maar men moet, gelooven wij, bestuurder van een stad als de Residentie zijn, om de groote moeilijkheid van dat „prévoir" in alle omstandigheden te gevoelen. Men moet daarvoor wel ter dege met een profetischen blik begaafd zijn en ook dan nog kan men zich niet zeker achten, nooit eens de dupe te zullen worden van onvoorziene omstandigheden, die geboren worden uit hetgeen men gewoonlijk een toeval noemt.

Wanneer men veel met oude gebouwen te doen heeft kan zoo iets voorkomen, op een oogenblik, dat niemand er aan denkt. Dit was bijvoorbeeld onlangs het geval met de Kloosterkerk, waarvan men vrij algemeen veronderstelde, dat zij in goeden staat verkeerde.

Dank zij de goede zorgen van den met het onderhoud belasten architect, zag men daar elk jaar verbeteringen aanbrengen. De ramen werden vernieuwd, de gevels hersteld, het leiendak geregeld in den besten staat gehouden, maar toevallig moest men bij een herstelling aan een zijgevel tot de ontdekking komen, dat de kapbinten in zoo slechten toestand verkeerden, dat onmiddellijk maatregelen tot voorkoming van ongelukken genomen moesten worden.

Men vertelde, dat de kap op instorten stond. Dit was natuurlijk onjuist, want zij staat nog overeind, maar bedenkelijk is de toestand in hooge mate en onverantwoordelijk zou het geweest zijn, wanneer het kerkbestuur niet het advies van den architect had opgevolgd, om een volledig onderzoek in te stellen, waarvoor het reusachtig steigerwerk moest worden opgericht, dat thans de geheele kerkruimte vult. Het loont de moeite, die steigers te beklimmen en eens van dichtbij de oude constructie te bekijken, die verborgen zit tusschen dak en betimmering, maar nu door het gedeeltelijk wegnemen van de laatste zichtbaar geworden is. Het is veeltijds een lust oude kapconstructies van dichtbij te zien, het versterkt ons meermalen in onzen eerbied voor het oude handwerk, dat nog niet het beginsel kende, dat alles wat boven de dertig voet zat er minder op aan kwam, maar vaak meer zorg besteedde aan het zoogenaamd grove timmerwerk, dan wij aan het zoogenaamd fijne. Men kan er een voorbeeld van zien in het van de kerk door een muur afgescheiden koor, van 1617 tot 1665 tot geschutgieterij gebruikt en thans alleen dienend tot berging van archiefstukken.

Dit koor is in een deplorabelen toestand, maar de kap schijnt in beter staat, dan die van de kerk.

In een oude aanteekening vonden wij vermeld, dat in 1635 de muurplaat van het koor geheel vergaan was, zoo-

dat het koor niet „buiten perykel van in te vallen " was. Er werd toen besloten de kap „ met de minste kosten" door 's Lands Timmerman te doen herstellen en hij schijnt dit werk goed gedaan te hebben, maar van herstellingen aan de kap der kerkruimte vonden wij verder niets vermeld.

Wel is bekend, dat de kerk in 1574, zoowel door Spaansche als Staatsche soldaten gehavend en tot paardenstal gebruikt werd, daarna tot 1617 voor arsenaal. In laatstgenoemd jaar werd zij door de Gereformeerden in beslag genomen, ontruimd van al wat er zich in bevond; voorzien van banken en spreekgestoelte en geheel voor de godsdienstoefening ingericht. Die inbeslagneming had plaats op 9 Juli en reeds op 23 Juli d.a.v. ging Prins Maurits met een aanzienlijken hofstoet er de predikatie aanhooren. Men moet hieruit opmaken, dat de inrichting voor den eeredienst, met groote haast heeft plaats gehad en toen althans de tijd heeft ontbroken, om aan gebouw en kap groote herstellingen te verrichten.

Later zou dat wel noodig blijken en het is nu bij het onderzoek duidelijk gebleken, en moet trouwens ieder bouwkundige, die de steigers beklimt, dadelijk blijken, dat men jaren geleden reeds den toestand van de kap, als bedenkelijk en afdoende voorziening eischend, gekend heeft. Niet onwaarschijnlijk heeft men toen reeds ontdekt, dat de kapbinten in de muren vergaan waren en die binten opgedikt met eiken balken, om ze zoodoende een nieuwe oplegging te geven. Het rottingsproces heeft echter in het hart der binten doorgewerkt, zoodat deze voorziening ook thans niet meer betrouwbaar mag heeten en de kap dus eigenlijk gedragen wordt door de daksparren. Maar die daksparren en de muurplaten, waarop zij rusten, zijn evenmin betrouwbaar en wanneer men ziet, hoe daaraan en ook aan kilkepers, en andere onderdeelen af en toe zoogenaamd herstellingen zijn verricht, dan maakt de bewondering, die men heeft voor het oorspronkelijke werk, plaats voor ergernis over de onverantwoordelijke wijze, waarop op vele plaatsen geknoeid is door den in den goeden ouden tijd met het onderhoud belasten timmerman. Het heeft er wel iets van of men de ergste knoeiers in de kap gestuurd heeft. Ieder die oude gebouwen kent in hun samenstelling weet wel, dat er werkelijk van een verval gesproken kan worden, wanneer men het werk van de achttiende eeuw met dat van de zeventiende en vroeger eeuwen vergelijkt, maar de bazen uit den vervaltijd wisten toch in den regel nog wel hoe het behoorde; te zwaarder treft hun daarom het verwijt, het nageslacht dergelijke onaangename verrassingen te hebben bereid, als hier aan het licht zijn gekomen.

De herstelling zal thans de noodige duizenden kosten en het kan ons, bij het zien van een toestand als hier, niet zoo erg verwonderen, dat, in tijden toen men zuiniger moest zijn en minder gevoelde voor het behoud van oude monumenten in een geval als dit al spoedig tot amotie besloten werd.

Dat men daar thans over gedacht heeft gelooven wij niet, maar wel liep eenigen tijd geleden, wij meenen reeds voordat de onrustbarende ontdekkingen aan de kap gedaan waren, het gerucht, dat de Ned. Herv. Gemeente de Kloosterkerk aan de stad verkoopen wilde.

De stad kon een deel van het terrein uitstekend gebruiken, om aan de Parkstraat de zeer gewenschte verbreeding te geven en zou overigens nog een flink stuk overhouden van hooge waarde en de Ned. Herv. Gemeente zou uit de opbrengst van den verkoop in staat zijn elders een nieuwe kerk te bouwen.

In hoever dit denkbeeld werkelijk ernstig overwogen is weten wij niet, maar wel weten wij, dat er thans geen sprake meer van is, omdat de herstelling nu waarschijnlijk met Rijkssteun zal plaats hebben, want men heeft zich ter goeder ure herinnerd, dat de Kloosterkerk als monument van geschiedenis een der merkwaardigste kerkgebouwen van ons land is, dat als monument van kunst, als overblijfsel van het voormalig St. Vincentiusklooster verdient bewaard te blijven, al kan men dan ook over de kunstwaarde van meening verschillen. Die kunstwaarde is inderdaad niet zoo heel groot en daarover sprekend met een practisch man van het vak, ontwikkelde deze een denkbeeld, waarbij wij, ofschoon er weinig kans op verwezenlijking bestaat, toch even meenden te moeten stilstaan. Hij achtte het mogelijk de Parkstraat te verbreeden met behoud van het monument. Wij meenden op Amerikaansche wijze, door de kerk een tiental meters zijwaarts te verplaatsen, maar dat was zijn idée niet. Wie het gebouw kent, zal weten dat het ruim tweeschepig is en uit drie traveeën bestaat, die hun topgevels naar het Voorhout keeren. Welnu, onze zegsman wilde de eerste travee van de Parkstraat af afbreken, daardoor zou voor verbreeding van die straat ruimte genoeg gewonnen zijn, en daarna die travee weder opbouwen ter plaatse waar nu de kosterswoning staat, terwijl de gevel aan de Parkstraat dan afgebroken en weder opgebouwd zou kunnen worden.

De kosterswoning zou plaats moeten maken voor een kleinere, maar de kerkruimte zou even groot kunnen blijven, waarschijnlijk zelfs grooter kunnen worden, dan zij nu is, door er het koor weder bij te trekken.

Het denkbeeld is werkelijk niet zoo heel erg fantastisch; groote technische moeilijkheden zou het ten minste niet opleveren en uit- en inwendig zou de verandering zoo weinig opvallend kunnen zijn, dat een volgend geslacht er wellicht niet meer aan denken zou, dat de toestand ooit anders geweest was. De drie topgevels aan het Voorhout, die het algemeen bekend stadsgezicht op zoo gelukkige wijze beheerschen zouden behouden blijven en ook het front aan de Parkstraat, dat hoe eenvoudig ook, op den hoek van die straat zulk een goed effect maakt.

Maar zoo er al geen technische bezwaren bestaan, gemoedsbezwaren, kan men tegen een oplossing als hier voorgesteld altijd inbrengen en van de zijde dergenen, die nu eenmaal de meening zijn toegedaan, dat men aan een monument niets mag veranderen zou ongetwijfeld over een dergelijk plan een storm van verontwaardiging losbreken.

Maar als nu de eischen van het verkeer eens zoo dringend worden, dat de verbreeding van de Parkstraat op dit punt een onafwijsbare noodzakelijkheid wordt, wat dan? Dan zullen wij wel weer verder zien, zeggen degenen, die niet gewoon zijn verder te zien, dan hun neus lang is, doch laat hen eens tegenspreken als zij kunnen, dat niet reeds thans de kloosterkerk nu en dan blijkt een sta-in-den-weg te zijn.

Gedeeltelijk is de onoordeelkundige aanleg van de Parkstraat hieraan schuld, maar voor een ander deel zijn het ongetwijfeld de onvoorziene omstandigheden van vroeger.

Het breede deel van de Parkstraat heeft goede verhoudingen, zij kon mooi zijn als er niet zulke leelijke huizen stonden, maar dat wordt gaandeweg wel beter, als wij maar geduld hebben.

Geduld hebben leert de Haagsche wandelaar wel, waar zoo in overvloed gelegenheid is, op te merken, dat stadsverbeteringen nu eenmaal slechts langzaam tot stand komen. De overgang van het oude tot het nieuwe, maakt sommige buurten nu niet bepaald mooi. Wandelt men de Parkstraat uit en vervolgt men zijn weg linksom langs de Mauritskade den bereikt men spoedig het oude Scheveningsche veer een zeer schilderachtig buurtje maar in het geheel niet meer passend in het centrum der Residentie. Gaat men een honderdtal schreden verder, dan komt men op den Hoogen Wal waar de Koninklijke Stallen staan en enkele weken geleden kon men daartegenover een paar plekken woesten, ofschoon geenszins maagdelijken grond, ontwaren, omzoomd door eenige bouwvallige huizen en verder door onooglijke hekjes, muurtjes, zij- en achtergevels, een rommel in een woord, die men gemeend heeft aan 't oog te moeten onttrekken.

Maar hoe? Op een wijze, die een lid van Heemschut ten doode toe moet ergeren. Hooge witgeverfde schuttingen steken cirkelvormige schijven uit en achter die schijven, om den andere vlaggetjes, een allergekst samenstel in den stijl van Blanus. Menigeen dacht dan ook, dat achter de schuttingen spellen en draaimolens zouden verrijzen, maar het blijkt, dat men hier met een reclameonderneming te doen heeft. Het wit maakt al plaats voor kleurige annonces, het oppervlak is groot en de opbrengst zeker wel de moeite waard. Maar hoelang zullen wij met die fraaiigheid opgescheept zitten. De terreinen zijn, meenen wij, bestemd voor gebouwen voor de Directie van Post en Telegraaf, maar over hoeveel tijd zal men daaraan beginnen? Wij weten het niet maar achten de veronderstelling niet gewaagd, dat die schuttingen een paar jaren lang in haar kleurenpracht een ergernis voor den voorbijganger zullen zijn.

En in die jaren vallen onze nationale feesten, valt de opening van het Vredespaleis, waarbij men hoog bezoek en groot vreemdelingenbezoek verwacht.

Nu kan het ons wel niet heel veel schelen, wat de vreemdelingen van ons denken, zelfs hooggeplaatste, maar om het hen op zoo brutale wijs te toonen gaat toch wel wat ver.

Vereenigingen.

FRIESCHE BOUWKRING TE LEEUWARDEN.

In de 18 October j.l. gehouden vergadering van den Frieschen Bouwkring werden allereerst huishoudelijke zaken afgedaan. Na een welkomstwoord van den Voorzitter, den heer H. Feddema, werden uitgebracht de jaarverslagen van den secretaris en van den penningmeester. Uit het jaarverslag bleek o.a., dat het aantal leden van 115 tot 99 terugging.

Met het oog op den toestand der financiën werd besloten het jaarverslag niet te drukken.

De rekening sloot met een tekort van f 99.13, daar de ontvangsten bedroegen f 395.69½ en de uitgaven f 494.82½. Het tekort is gedeeltelijk veroorzaakt, doordat het vorige boekjaar niet met een klein batig saldo sloot, maar met een tekort van ruim f 50. In verband met dezen toestand stelde de penningmeester voor, de gratis-foto aan de leden dit jaar niet uit te reiken, maar ze hun te verstrekken tegen den kostenden prijs. Aldus werd besloten.

Een commissie, bestaande uit dte heeren Kalma, Hoekstra en Fransen, zag in de pauze de rekening na en bevond die in volkomen orde, waarna de penningmeester werd gedechargeerd.

Tot lid van het bestuur werd in de plaats van den heer Feddema niet herkiesbaar) gekozen de heer K. L. Faber, die de benoeming aannam. Tot Voorzitter werd vervolgens gekozen de heer G. C. Michell, die zich daartoe bereid verklaarde.

Medegedeeld werd, dat als sprekers zullen optreden de heeren S. Koldijk, over oud-Bolsward, en G. J. Veenstra (onderwerp nader aan te geven).

De Voorzitter wekte den leden op ook eens met een of ander onderwerp voor den dag te komen en de vragenbus te gedenken, die vroeger aanleiding kon geven voor belangwekkende gedachtenwisselingen.

Met leedwezen werd geconstateerd, dat de Bouwkring niet is uitgenoodigd ter vergadering, gehouden ondervoorzitterschap van den burgemeester, en waarin de plannen voor een in 1913 te houden tentoonstelling zijn besproken. Met ingenomenheid werd geconstateerd, dat op de rijksbegrooting van 1913 f 10.000 was uitgetrokken voor de Middelbare Technische School te Leeuwarden en een bedrag van f 25.000 voor de volgende jaren.

Aan den raad der gemeente is een adres gezonden, waarin er op werd gewezen, dat — naar men verneemt — bij de plannen voor den bouw van een bad- en zweminrichting te Leeuwarden de Leeuwarder architecten gepasseerd zouden worden en verzocht wordt aan het subsidie van f 500 de bepaling te verbinden, dat alsnog de Leeuwarder architecten in de gelegenheid worden gesteld te kunnen toonen, wat zij vermogen, of door 't uitschrijven van een prijsvraag allen te laten mededingen.

Na de pauze kwam aan de orde het plan der reorganisatie van de vereeniginvg, met het doel, het aantal belangstellenden in de vereeniging te vergrooten. In een vorige vergadering was het bestuur opgedragen, de reorganisatie voor te bereiden. Het bestuur stelt nu voor nadere aansluiting te zoeken met de patroonsvakvereenigingen die als corporatie tot „de Friesche Bouwkring" kunnen toetreden.

Ieder aangesloten vereeniging wijst één harer leden aan, die in het bestuur van „de Friesche Bouwkring" zitting neemt. Die afgevaardigde moet lid van „de Friesche Bouwkring" zijn.

Het aantal bestuursleden moet worden uitgebreid, opdat door de leden van „de Friesche Bouwkring" één meer wordt gekozen dan het aantal gekozenen door de aangesloten vakvereenigingen bedraagt.

De leden der aangesloten vakvereeniging hebben het recht de gewone vergaderingen van „de Friesche Bouwkring" bij te wonen.

Voor zoover zij echter niet tevens lid van „de Friesche Bouwkring" zijn, hebben zij geen stemrecht.

Door de aangesloten vereenigingen wordt in de kas van „de Friesche Bouwkring" een vast bedrag gestort, of de contributie wordt bepaald in verband met het aantal leden der vereeniging.

De patroonsvakvereenigingen, waarmee samenwerking is gezocht zijn die der aannemers, schilders en stukadoors. Reeds is in het vorig jaar een vergadering met vertegenwoordigers dier vasvereenigingen gehouden, waarin men zich in beginsel wel voor samenwerking verklaarde. Het bestuur van „de Friesche Bouwkring" meende echter tegenover die vereenigingen met een belijnd voorstel te moeten komen, dat reeds door den Bouwkring zelven was goedgekeurd. Vandaar thans het voorstel.

Na een vrij uitvoerige duscussie over den aard en de beteekenis der reorganisatie werd met 17 tegen 1 stem besloten het beginsel, neergelegd in bovengenoemd voorstel, te aanvaarden.

Vervolgens werden enkele bijzonderheden der reorganisatie nader besproken.

Bij de rondvraag herinnerde de heer Veenstra aan hetgeen te Utrecht was geschied, waar de gemeenteraad een bedrag van f 1500 toestond in verband met een betere bebouwing van gemeenteterreinen. Hij stelde de vraag of hierin de richting van een commissie van advies voor de uitgifte van gemeenteterreinen voor bebouwing niet iets gedaan kon worden.

Het bestuur zeide overweging van het denkbeeld toe en zou dan met voorstellen in de vergadering komen.

Alvorens de vergadering te sluiten, dankte de heer Feddema de vereeniging voor den steun, dien hij als bestuurslid steeds mocht ondervinden, waarna de heer Michell hem namens de vereeniging in hartelijke bewoordingen dank

bracht voor hetgeen de aftredende Voorzitter gedurende zijn 5-jarig lidmaatschap van het bestuur in het belang der vereeniging had gedaan (applaus).

Ter vergadering was een verzameling bouwkundige werken, door de firma Meijer en Schaafsma alhier ingezonden, ter bezichtiging gesteld.

De foto's dit jaar voor den Kring uit te geven zijn: het poortje van het voormalige Camminghahuis te Goutum (thans opgesteld op de binnenplaats van het Museum alhier), de preekstoel van de kerk te Sexbierum en een schouw (in rococostijl) in een woonhuis te Leeuwarden.

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

UITBREIDINGSPLAN VOOR GROOT-AMSTERDAM.

Door het Hoofdbestuur is het volgende adres ingediend:

Amsterdam, 24 October 1912.

Aan den Raad der Gemeente Amsterdam.

Géeft met verschuldigden eerbied te kennen, het Hoofdbestuur van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, in opdracht van de Algemeene Vergadering der Maatschappij, gehouden den 24 September j.l. te Dusseldorf,

dat het wenschelijk is, voor Uwe Gemeente een algemeen uitbreidingsplan, omvattend Uwe geheele Gemeente, vast te stellen, waarbij, zonder te veel in details te treden, aangegeven wordt welke beginselen de uitbreiding Uwer Gemeente moeten beheerschen en op welke wijze die beginselen moeten worden toegepast.

Genoemde Algemeene Vergadering was van oordeel, dat, waar een dergelijk volledig uitbreidingsplan voor Uwe Gemeente nog niet bestaat, de uitbreidingsplannen voor enkele gedeelten niet onder juiste omstandigheden tot stand komen en niet volkomen naar waarde kunnen worden beoordeeld. Immers het zoo hoogst belangrijk onderling verband dier plannen is niet voldoende vastgesteld, datgene wat genoemd kan worden de grondgedachte van Groot-Amsterdam, bevattende een goede regeling van het verkeer, en het daarbij behoorend verkeersnet, aanduidend de verschillende wijken voor handels- en industriedoeleinden, en voor bewoning door de verschillende klassen der samenleving; verder aangevend den aanleg van plantsoenen, speeltuinen, parken, enz. enz., heel deze uitbreiding, zoowel in praktischen als in aesthetischen zin behandeld. De Gemeente 's-Gravenhage heeft het belang van een dergelijk uitbreidingsplan begrepen en zij heeft door den architect Berlage haar plan voor Groot-'s-Gravenhage laten ontwerpen; verder zij gewezen op steden in het buitenland, b.a. Berlijn, Antwerpen, Dusseldorf, die door zeer goed geslaagde prijsvragen zich het bezit van hare uitbreidingen hebben verzekerd. Het Hoofdbestuur meent dan ook U met aandrang in overweging te moeten geven te bevorderen, dat een goed plan voor Groot-Amsterdam tot stand zal komen, en het meent dat het uitschrijven van een prijsvraag in deze het beste tot het gewenschte doel zal leiden.

't Welk doende enz.

Voor het Hoofdbestuur voornoemd

w.g. A. SALM G. Bzn., Voorzitter.

„ J. GRATAMA, Secretaris.

UIT DE MEDEDEELINGEN VAN DEN BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN.

(Vervolg.)

De heer Berlage dringt aan op aanneming der motie Van der Pek, dan weet men als jurylid waaraan men zich heeft te houden. De P. P. C. moet dan de programma's opmaken en daarvan dan ook de volle verantwoordelijkheid dragen.

De Voorzitter ziet er een practisch bezwaar in, dat de P. P. C. alle programma's moet opmaken dit ligt ook z. i. meer op den weg van de jury.

De heer Van Goor legt er den nadruk op dat het niet den wensch der P. P. C. is om in ieder geval gehoord te worden; wanneer geen afwijking der regelen plaats heeft, is dit niet noodig, doch hij zou wenschen dat het organisatiebegrip zoover was doorgedrongen, dat men het afwijken der regelen liet bepalen door het daarvoor aangewezen lichaam en het niet op eigen houtje deed.

De heer J. J. van Nieukerken is het niet eens met het gesprokene omtrent de macht der P. P. C. Hij vindt dat die Commissie te veel spreekt in het belang der architecten met terzijdestelling van de belangen der prijsvraaguitschrijvers. Het gaat zijns inziens niet aan, dat architecten verschillende voorschriften decreteeren; dat is te veel rechtspreken in eigen zaak. Hij acht de leden der P. P. C. zeer hoog, maar ontzegt hun het recht prijsvraagaangelegenheden te regelen zonder te letten op de wenschen van het publiek. Voor alles moeten wij er aan denken dat de architect het publiek moet dienen en niet omgekeerd. Bovendien protesteert hij krachtig tegen organisatiedwang.

De heer De Jongh brengt onder de aandacht van den heer Van Nieukerken dat niet de P. P. C. doch de vier const. vereenigingen de prijsvraagregelen hebben opgesteld en bindend verklaard. En wat de rechten van het publiek betreft, wij dwingen volstrekt niet om prijsvragen uit te schrijven, alzoo decreteeren wij ook niets, doch als iemand zich de weelde veroorlooft een prijsvraag uit te schrijven, dan moet hij zich ook aan de door ons gestelde regelen dienaangaande onderwerpen. Een vrijheid zooals de heer Van Nieukerken zich voorstelt, ontaardt in losbandigheid.

De Voorzitter zegt dat men goed moet onderscheiden waarom het gaat, n. l. het bedingen van onze arbeidsvoorwaarden. Daarin behoeven wij het publiek niet te vragen doch alleen de bouwkundige organisaties. Het is toch recht en logisch dat de vakvereenigingen normen vaststellen.

De heer Cuypers is het in beginsel met den Voorzitter eens, evenals hij het in beginsel goedkeurt, dat prijsvraagregelen zijn opgemaakt en een P. P. C. is ingesteld, doch waar het publiek nog aan het idee prijsvraagregelen moet gewennen, dient zeer tactisch te worden opgetreden, daarom moet alleen aan de jury het samenstellen van een programma en het bedingen van de meest gunstige voorwaarden worden overgelaten, eventueel na advies te hebben ingewonnen bij de P. P. C., wat echter niet altijd mogelijk zal blijken, daar een prijsvraaguitschrijver er op gesteld kan zijn de voorloopige besprekingen geheim te houden.

De heer Van Goor verschilt met den heer Cuypers van meening omtrent de macht der jury. Indien de jury zoo eigenmachtig kan handelen, als de heer Cuypers dat wil, dan hebben Algemeene regelen noch P. P. C. reden van bestaan. Deze zijn niet ingesteld om naar het inzicht van elke willekeurige jury al of niet geheel of gedeeltelijk gebruikt of buiten werking gesteld te worden doch om een vaste richting bij het uitschrijven van prijsvragen aan te geven; willen de leden der organisaties zich daaraan niet onderwerpen, dan moeten beide afgeschaft worden.

De Voorzitter betuigt zijne instemming met de motie Van der Pek, die de zaak zuiver principieel stelt en daarbij behoeft niet te zijn uitgesloten zooals de heer Cuypers vreest, dat de P. P. C. met tact zal optreden.

De heer M. A. van Nieukerken meent dat de P. P. C. van de gedachte uitgaat, dat een prijsvraaguitschrijver er steeds naar streeft om voor weinig geld een keur van ontwerpen te bekomen, en dat men dientengevolge de prijsvraagregelen zoo streng mogelijk moet handhaven. Doch zoodoende zullen geen prijsvragen meer worden uitgeschreven, wat toch niet met de wenschen van de meesten onzer strookt. Hij wil daarom alles laten gaan zooals het nu gaat en vooral niet te straf optreden, waardoor onderlinge onaangenaamheden ontstaan die afbreuk doen aan onzen stand.

De heer Van Goor ontkent beslist, dat de P. P. C. het standpunt inneemt door den heer Van Nieukerken bedoeld en er is in haar optreden niets dat de heer Van Nieukerken tot die meening aanleiding kan geven. De oneenigheid die is ontstaan, ligt hierin, dat sommige leden der constitueerende vereenigingen zich niet wenschen te onderwerpen aan de door die organisaties ingestelde regelingen. Waar de P. P. C. tot plicht heeft voor de naleving van een dier regelingen te waken, is het ook haar plicht, tegen de schending daarvan op te treden.

De heer De Meyer is het in theorie met den heer Van der Pek eens, doch vindt de motie overbodig, daar een dergelijk idee reeds in de prijsvraagregelen is belichaamd, bovendien is het hier een kwestie van organisatie, zoodra men zich meer als vakgenooten gaat voelen, zullen de misslagen van zelf verdwijnen.

De heer Cuypers vraagt of volgens de motie Van der Pek in het vervolg een prijsvraag-programma, na door de jury te zijn opgemaakt, in ieder geval aan het oordeel der P. P. C. moet worden onderworpen. Hij zou dit een zeer groot bezwaar vinden, dat vaak onoverkomelijk zal blijken, vooral in gevallen waar geheimhouding noodzakelijk is.

De heer De Jongh voert hiertegen aan, dat die geheimhouding dan toch slechts tijdelijk kan zijn, want dat het geheim wordt opgeheven, zoodra het programma wordt gepubliceerd. Doch afgezien daarvan mag toch wel worden aangenomen, dat de P. P. C. een geheim zal weten te bewaren.

Hij stelt den heer Berlage de vraag, of hij nog lid is van de jury voor de stadionsprijsvraag, waarop de heer Berlage bevestigend antwoordt.

De heer J. J. van Nieukerken, hoewel hulde brengende aan de goede bedoeling van den heer Van der Pek meent ernstig tegen de aanneming van diens motie te moeten waarschuwen, daar hierdoor het aanzien van ons vak ten zeerste zal worden geschaad.

Deze woorden worden onder protest ontvangen en vele leden doen als hunne meening kennen, dat integendeel daardoor dat aanzien zal worden verheven.

De heer Van Goor vindt het moeilijk de strekking van de motie Van der Pek direct te bepalen en stelt daarom voor de P. P. C. op te dragen eene formule te zoeken in den geest der motie en die aan art. 25 van de prijsvraagregelen toe te voegen.

De heer Van der Pek kan zich daarmede niet vereenigen. Hij meent, dat in zake de stadionsprijsvraag de P. P. C. te bescheiden is geweest en wenscht daarom thans een besliste uitspraak.

De heer Van Goor neemt zijn voorstel terug waarna de motie met algemeene stemmen, behalve die der heeren Cuypers, J. J. en M. A. van Nieukerken wordt aangenomen.

Ingekomen is een schrijven van den heer H. G. Jansen, waarin deze vraagt of het niet op den weg van den Bond ligt, om de architect-juryleden voor de prijsvraag van het Rotterdamsche Stadhuis opheldering te vragen over het door den Burgemeester van Rotterdam in antwoord op de interpellatie-Spiekman in den gemeenteraad gesprokene.

Na voorlezing van het schrijven zegt de heer Buskens, dat hierdoor op onverantwoordelijke wijze wordt ingewerkt op de jury, welker leden onderling tot geheimhouding van het verhandelde in hunne vergaderingen besloten. Hij meent dat de Bond daarop niet moet ingaan.

De heer Cuypers sluit zich bij het door den heer Buskens gezegde aan, het gaat niet aan om te gaan bespreken wat geheim moet blijven.

De heer De Meyer kan veel gevoelen voor het door de vorige sprekers gezegde, doch achter die geheimhouding mogen geen dingen verborgen worden, die we als architecten niet mogen doen. Het vakgevoel moet ons zeggen wanneer we ons aan een zaak moeten onttrekken.

De heer A. M. van Nieukerken zegt, wij hooren zoo veel over de Rotterdamsche prijsvraag, doch, waar men zich achter geheimhouding verschuilt, komen wij het rechte niet te weten. Hoe dit zij, in 't algemeen wordt het betreurd, dat de heer Berlage niet is uitgenoodigd geworden.

De heer De Bazel zegt, dat iedereen wel zal betreuren dat dit niet is geschied, doch men behoort niet te spreken van een recht, want dan zou men consequent moeten zijn en het ook moeten betreuren, dat de heer Berlage niet is uitgenoodigd bijv. voor het Koloniaal Instituut. Daarom meent spreker, dat de actie te dezen opzichte voor den heer Berlage gevoerd een fout is en zich zelve ook al gewroken heeft in de uitlatingen van den Burgemeester van Rotterdam, die deze ingevolge daarvan deed.

De heer Jansen zegt, dat het bericht in „de Courant" zegt, dat B. en W. van Rotterdam de voordracht van de jury hebben gevolgd, en er wordt bijgevoegd, dat de jury oorspronkelijk ook Berlage had voorgedragen doch deze onder pressie van den Burgemeester had laten vallen. Indien dit zoo is dan heeft de jury heerendiensten verricht en hij zou dus gaarne vernemen wat in deze de waarheid is.

De heer Buskens herhaalt zijn protest tegen het aandringen om de juryleden tot spreken te krijgen.

De heer Cuyper zegt het te betreuren, dat men onder den indruk van courantenartikelen komt, doch duidt dit den heer Jansen niet ten kwade, hij herhaalt echter dat hem geen antwoord op zijn vraag kan gegeven worden.

De heer Jansen begrijpt, dat indien de jury besloten heeft niets mede te deelen, verder aandringen overbodig is te achten.

Bij de nu volgende verkiezing van een bestuurslid wordt de heer Smits als zoodanig gekozen.

Desgevraagd door den Voorzitter neemt de heer Smits de benoeming aan.

De heer De Jongh heeft te kennen gegeven ontheven te willen worden van de functie van vertegenwoordigend lid voor den Bond in het dagelijksch bestuur van het Verbond van Kunstenaarsvereenigingen. Deze wensch toelichtende zegt hij het beter te vinden, dat de functie door een bestuurslid wordt vervuld om beter contact tusschen beide lichamen te hebben.

De secretaris stelt voor, dat in dat geval de heer De Jongh zijne functie met den heer Van der Oek, die eveneens afgevaardigde van den B. N. A. in het algemeen bestuur van het Verbond is, zou kunnen ruilen, indien deze daartegen geen bezwaar heeft, waardoor dan geen nieuwe benoeming behoeft plaats te hebben.

De heeren De Jongh en Van der Pek hebben geen bezwaar tegen deze ruiling, zoodat daartoe besloten wordt.

(Wordt vervolgd.)

Prijsvragen.

PROGRAMMA voor de PRIJSVRAAG van den BOND van MEUBELFABRIKANTEN in NEDERLAND.

Volgens de in het programma afgedrukten plattegrond van een gewoon suite-type huurhuis vraagt men een ont-

werp van een eetkamer en een ontvangkamer beneden, een heerenkamer en een slaapkamer boven, allen van dezelfde afmetingen.

Van elk dier vertrekken wenscht men 2 teekeningen op schaal 1 : 10. De hoogte der kamers is 3.50 M. van vloer tot onderkant balk.

Men gaat uit van het denkbeeld, dat in één of meer dier vertrekken, althans in eetkamer of ontvangkamer, de meest belangrijke meubelen in een historische stijl zijn en dus daarin aansluitend het verdere vertrek behandeld moet worden.

Wil men in een vertrek getrouw een historische stijl, waarvan de keuze aan den ontwerper wordt overgelaten, doorvoeren, dan is men daarmede vrij.

Wil men daarentegen bij bestaande meubelen in een bepaalde stijl aanwezig, een geheel scheppen, dat harmonieerend en toch decoratief werkt, is zulks niet uitgesloten.

Bovendien wordt gevraagd een ontwerp van een Hall, in een landhuis, volgens in het programma afgedrukten plattegrond. De hall is hoog 3.70 M. van bovenkant vloer tot onderkant balk. De keuze van stijl van dit ontwerp Hall is geheel vrij.

Men wenscht de teekeninen van de vier wanden van de Hall op schaal 1 : 10 en een plattegrond op 1 : 20, met de daarin te plaatsen meubelen aangegeven.

Voor de 4 kamers van het huurhuis is dit ook verlangd.

De teekeningen worden in inkt verlangd en zag men gaarne een aantal dezer, zoo mogelijk de helft, in kleuren aangezet, om daaruit een bewijs van de decoratieve kleurencombinatie te zien.

Men wil tenslotte van elk vertrek een détail van minstens één meubel op ware grootte.

Wil men perspectievische teekeningen toevoegen, zoo is men daarin geheel vrij.

De prijzen zijn: 1ste prijs f 500.—, 2de prijs f 250.—, 3de prijs f 100.

De teekeningen worden ingewacht vóór 1 Februari e.k. aan het adres van den secretaris van het Comité, die gaarne bereid is elke verlangde inlichting verder te verstrekken

De naam van den ontwerper in een gezegelde envelope; bovendien een correspondentie-adres toe te voegen.

De beoordeeling van de in te komen ontwerpen is aan het Comité, bestaande uit 3 leden van den Bond van Meubelfabrikanten in Nederland, aangevuld door de Heeren:

1. A. Le Comte, Directeur van het Museum Lambert van Meerten te Delft.
2. R. A. van de Pavert, Sierkunstenaar, Architect, Leeraar aan de Rijksschool voor Kunstnijverheid te Amsterdam.
3. K. Sluyterman, Hoogleeraar aan de Technische Hoogeschool te Delft.
4. J. A. G. van der Steur, Bouwkundig Ingenieur-Architect Vredespaleisbouw te 's-Gravenhage.

Voor nadere inlichtingen kan men zich wenden tot den

Secretaris J. A. POOL,
Bouwkundig Ingenieur te Haarlem.

JURY-RAPPORT PRIJSVRAAG RECLAMEBILJET E. N. T. O. S.

De jury, bestaande uit de heeren prof. A. J. Derkinderen, directeur-hoogleeraar der Rijks-Academie van beeldende Kunsten; prof. J. J. Aarts, hoogleeraar aan gemelde academie; G. W. Dijsselhoff, Schilder en sierkunstenaar; H. J. M. Walenkamp, architect, en mr. J. Kalff Jr., lid van het uitvoerend comité der E. N. T. O. S., kwam op 7 October bijeen ter beoordeeling van de ingezonden ontwerpen op deze prijsvraag.

Ingekomen waren 99 ontwerpen met de volgende motto's:

1. Motto Holland; 2. Motto K; 3. Motto Porobosus; 4. Motto 't Eerste Licht; 5. Motto Schets I; 6. Motto Anny; 7. Motto Scheepvaart I; 8. Motto Motto; 9. Motto Emulation; 10. Motto Zee; 11 Motto Arbeid Adelt; 12. Motto Oceana; 13. Motto Arno; 14. Motto 20; 15. Motto 101; 16. Motto Zeebeer; 17. Motto Simplex; 18. Motto Radiographie; 19. Motto Batavia; 20. Motto Seinvlag; 21. Motto Haven; 22. Motto Zefier; 23. Motto Corry; 24. Motto R. W. B.; 25. Motto 3; 26. Motto Dolfijn I; 27. Motto Quo Vadis; 28. Motto Gouden Eeuw; 29. Motto Homo Sum; 30. Motto Vaarwel; 31. Motto Aegir gebonden; 32. Motto Vooruitgang; 33. Motto Nationaal; 34. Motto Amsterdam; 35. Motto Vrijheid; 36. Motto Jan; 37. Motto Schelp I; 38. Motto Motto X; 39. Motto Oproep; 40. Motto De vlag in top; 41. Motto Schelp II; 42. Motto De Kruisbark; 43. Motto Scheepvaart II; 44. Motto Ad Hominum; 45. Motto Dolfijn II; 46. Motto Viking; 47. Motto Neptunus I; 48. Motto Bruin-Geel-Zwart-Blauw; 49. Motto Pro Patria; 50. Motto De Boeg; 51. Motto Roer; 52. Motto Neptunus II; 53. Motto Katrol; 54. Motto Het Wapen v. Amsterdam; 55. Motto Met volle Zeilen; 56. Motto Duifke; 57. Motto Neptuun; 58. Motto Verdi; 59. Motto Jocor; 60. Motto Driesteenendruk Iris; 61. Motto Wie Weet?; 62. Motto?; 63. Motto Tolhuis; 64. Motto 37; 65. Motto Columbus; 66. Motto De Amsterdamsche Koopvaarder Op Hoop van Zegen; 67. Motto M. R.; 68. Motto Amsterdam-Neptunus; 69. Motto Ebe; 70. Motto Driekleur I; 71. Motto I will try; 72. Motto Puk; 73. Motto Storm; 74. Motto Sirene; 75. Motto 1913; 76. Motto Scheepvaart III; 77. Motto Luctor et Emergo; 78. Motto Volharding; 79. Motto Dwaal ik, wacht U; 80. Motto Navigatio; 81. Motto De drie Scheepsvrienden; 82. Motto In haast; 83. Motto Maria; 84. Motto Simpel; 85. Motto Labor; 86. Motto Thomasvaer; 87. Motto Neptunus III; 88. Motto Mercurius bedwingt Neptunus; 89. Motto Zwaan; 90. Motto Herleving; 91. Motto Nautic; 92. Motto Schets II; 93. Motto Amsterdam Madjoe; 94. Motto Het Anker; 95. Motto Mercurius; 96. Motto Recht door Zee; 97. Motto Driekleur II; 98. Motto Triton; 99. Motto Entos 1913.

Nadat de jury prof. Derkinderen tot haar voorzitter en mr. Kalff tot secretaris had benoemd, werd besloten allereerst uit het groote aantal de minst gelukkige te verwijderen.

Bij haar eersten rondgang legde de jury dus terzijde de nos. 1, 4, 5, 6, 9, 11, 17, 20, 21, 24, 27, 29, 32, 33, 35, 43, 46, 48, 53, 60, 69, 71, 72, 80, 81, 89, 91, 92, 95.

Zij ging, zooals wel niet anders verwacht kon worden, daarbij uit van de meening dat ook een aanplakbiljet aan zekere eischen van compositie, decoratieve constructie en goeden smaak heeft te beantwoorden.

Naar haar oordeel kwamen de hier genoemde nummers in deze opzichten al te zeer te kort.

Bij de tweede schifting vielen af de nos. 3, 8, 10, 14, 15, 18, 22, 25, 30, 34, 37, 38, 41, 44, 45, 449, 51, 52, 56, 57, 58, 59, 66, 67, 68, 70, 74, 76, 78, 83, 87, 93, 97, en bij de derde de nos. 2, 7, 12, 16, 19, 26, 31, 36, 39, 42, 47, 50, 54, 55, 64, 65, 73, 75, 77, 79, 82, 84, 85, 86, 88, 90, 94, 96.

Dat dit eerst bij tweede en derde schifting geschiedde, moet beschouwd worden als een teeken, dat de jury in deze nos. wel degelijk qualiteiten kon waardeeren. Die van elk afzonderlijk op te noemen, zou het rapport al te uitgebreid maken. De algemeene opmerking moge volstaan dat de inzenders menig goed motief en aantrekkelijke kleurencombinatie hadden gevonden; zij hadden echter weinig geprofiteerd van het recht, dat hun was gegeven, om een

schets in te zenden. Bijna allen hadden hun kracht gezocht in een op kleine schaal geteekend gedetailleerd ontwerp. Dat daardoor veel werkkracht verloren ging, die zooveel beter aan de overdenking van een eigenaardige compositie ware besteed, kan slechts worden betreurd.

Wat details aangaat stond nu menig ontwerp beduidend hooger dan als geheel.

En waar (wat door de jury zoozeer gewaardeerd werd) het menschbeeld was aangebracht, werd soms iets verdienstelijks gegeven, maar werd niet de evenwichtigheid bereikt, welke gewoonlijk alleen als het resultaat van lang en goed nadenken wordt verkregen. De meeste inzenders echter hadden bijna uitsluitend aan eene klare architectonische indeeling gedacht en aldus het gevaar eener te groote eenvoudigheid niet weten te vermijden.

Het was dus in hoofdzaak door gebrek aan eenheid en evenwicht of doorwerking van gedachte dat de laatst genoemde nummers, niettegenstaande hun goede eigenschappen, moesten worden ter zijde gelegd. Toen bleven over de nos. 13, 23, 28, 40, 61, 62, 63, 98 en 99, waarin de jury meende genoegzaam de geëischte qualiteiten saâm te treffen om daaruit een keuze te doen. En ten slotte beperkte zich de jury tot de nos. 28 (Gouden Eeuw), 40 (De vlag in top), 98 (Triton) en 99 (Entos 1913), omdat men in deze nummers het compleetst meende saâm te vinden, wat in het gegeven geval moest worden gevraagd. In een tweede bijeenkomst werden deze vier ontwerpen nogmaals uitvoerig door de jury besproken.

Van no. 28 (Gouden Eeuw) waardeerde zij het feestelijk karakter: het is als de viering van een gebeurtenis! Maar, is het ook al vroolijk en blijmoedig van aspect, en al werden sommige kleurenvondsten geprezen, onverdeeld konden zij toch geen bijval verwerven. De teekening van den zijkant van het schip laat wel wat te wenschen; de golven zijn niet gelukkig gestileerd en zij gaan te plotseling over in de dolfijnen, die den onderrand vormen; uit de detailteekening blijkt echter wel, dat de ontwerper deze weet te behandelen. Als een nadeel werd beschouwd dat de tekst niet duidelijk is, vooral de woorden „Amsterdam" en „Tolhuis-terreinen" en de in de reddingboeien geplaatste 19 en 13 en vooral dat die woorden zoo maar boven op wapperende vlaggen zijn gezet. De onduidelijkheid werd echter van minder beteekenis geacht, omdat het kleurige biljet wel de aandacht zou trekken en men zich dan wel de moeite zou geven ook den tekst te gaan ontcijferen. Dat de naam der tentoonstelling niet voluit in den tekst voorkomt, werd verontschuldigd met de opmerking, dat die, tusschen haakjes geplaatst in het programma, wel kon worden opgevat als uitlegging der letters E. N. T. O. S.; bij uitvoering zou het wellicht nog nog aan te brengen zijn. Twijfel werd uitgesproken of het biljet met drie steenen te drukken zou zijn, speciaal het zwart van de omgeving.

No. 40. De Vlag in top werd al dadelijk geprezen om de kleur. Tegen het mooie, sterke blauw doet het gedempte rood zeer goed ook in dit biljet vond men iets feestelijks, doch op voornamer wijze dan in no. 28. Wel werd de opmerking gemaakt, dat het geheel eenigszins aan een teekening van emailwerk doet denken; ook de glimlichtjes op het rood in den rand dragen daartoe bij. Het schip, dat het midden van het ontwerp vult geeft het doel der tentoonstelling voldoende weer en de letters, hoewel niet altijd fraai van vorm, zijn duidelijk en goed aangebracht. Betreurd werd dat voor het fond van den rand niet van een andere kleur gebruik gemaakt was, dan voor het fond van het middengedeelte; daardoor is er niet voldoende afscheiding. Als affiche zal het ontwerp wel voldoen.

No. 98. Triton. Opgemerkt werd, dat dit biljet in zooverr niet voldoet aan het programma, dat het geheel op ware grootte is geteekend, hetgeen voor de jury de vergelijking wat moeilijker maakt. Toch meende de jury den ontwerper, die meer gaf dan hij behoefde te geven, daarom niet te moeten afwijzen. Zij waardeert in zijn ontwerp een hoewel eenigszins schoolsch toch wel doordacht geheel en ziet met genoegen, dat hij zich aan figuur en wel eenigszins symboliseerende figuren gewaagd heeft.

De vulling der beide bovenhoeken van het middenvak is echter veel beter geslaagd dan die van de beide onderste. Zwakker is het middengedeelte, zoowel van kleur als van teekening; van een schip en een zeil heeft de ontwerper niet door aanschouwing zooveel kennis, dat hij ze goed kan styleeren; het hart van de compositie is van het minst belangrijke motief voorzien. Ook de behandeling van personificatie van wind en zee is niet zeer gelukkig. Het opschrift staat er goed in duidelijke letters.

No. 99. Entos 1913. Jammer is het, dat ook deze ontwerper niet geheel aan de voorschriften van het programma voldeed. De enkele details, uitvoerig geteekend en op ware groote, waren door hem niet ingezonden. De jury was echter van meening, dat men ook dit verdienstelijke ontwerp,waarbij het moeilijkste beproefd was (het aanbrengen der Neptunus- en Mercurius-figuren), toch in overweging moest nemen, omdat het zich onderscheidt door eenvoudigen, klaren bouw en beschaafde kleur. Ook in de teekening valt veel te prijzen. Daarentegen werd betwijfeld of het, vergroot, in de open lucht niet flets en ook wat leeg zal doen. Dat de ontwerper die beide figuren kloek in het midden zette, is, ondanks het eenigszins Walter-Crane-achtige in die figuren, te waardeeren. Het opschrift is wat dun en zal weinig in het oog vallen. Het biljet maakt een aangenamen indruk. Maar waar dit ontwerp zoozeer beoordeeld moest worden naar het resultaat, dat hij definitieve uitvoering op steen zou worden bereikt, daar moest het niet aanwezig zijn dezer details zeer ernstig worden gevoeld.

Na ampele bespreking werd over de biljetten gestemd door het geven van punten. Daarbij werd de volgorde der vier ontwerpen aldus: 40, 99, 98, 28. Met dezen uitslag, waarbij dus No. 40 De vlag in top den eersten, No. 99 Entos 1913, den tweeden prijs verwierf, vereenigde zich de jury.

Bij de mededeeling van dezen uitslag aan het Dagelijksch Comité der tentoonstelling, bij monde van den voorzitter prof. Derkinderen werd het door de jury betreurd, dat de vooraf gaande publicaties niet geheel voldeden aan wat wenschelijk geacht moet worden.

Voor een groot deel mag men dit toeschrijven aan het gemis eener algemeene regeling van prijsvragen in beeldende kunsten; toch blijft het jammer, dat de eenmaal opgegeven maten later moesten worden gewijzigd:

Verblijdend mag het dus voor het comité zijn, dat toch zoovelen zich hebben ingespannen om aan den oproep der Prijsvraag gevolg te geven. En mogen er onder de 99 ingezonden ontwerpen ook nog geen „meesterwerken" gevonden worden, er is toch veel te loven; het blijst, dat ook in breeder kringen waarlijk een niet geringe oefening en gave aanwezig is om aan de opdrachten van dezen aard te voldoen. Met het met den eersten prijs bekroonde biljet kan de tentoonstelling gerust voor den dag komen. De jury meende echter het comité in overweging te moeten geven van al de moeite door de vele inzenders gedaan, nog op andere wijze partij te trekken, wat dien inzenders tevens ten goede zou komen. Onder dezen zijn er, speciaal bij hen die figuren gebezigd hebben als dragers van denkbeelden, die wellicht in aanmerking zouden kunnen komen om de tympanons in de gevels van de gebouwen der tentoonstelling in overleg met den architect te versieren. Ook meende de

HINSE & VAN ELLINKHUIZEN. Uitvoering van werken in Gewapend en Ongewapend Beton
Nassaukade 504. Telef. 1258. Voorl. Ontwerpen en Begrootingen gratis. AMSTERDAM.

jury, dat er zeker wel onder de niet-bekroonde ontwerpen een te vinden is, dat zeer verkleind als reclamezegel te gebruiken is. En eindelijk zou er zelfs onder de ontwerpen wel een gevonden kunnen worden, dat verkleind, zeer goed zou doen als omslag of titelplaat voor den catalogus. De voorzitter verklaarde, dat als op deze wijze van het ingezondene partij werd getrokken, de prijsvraag, wel als een succes voor de kunst in het algemeen mocht worden beschouwd.

Bij de opening van het naambriefje van den inzender onder motto De Vlag in top bleek deze te zijn de heer C. Rol, leeraar aan de Kunstnijverheidteekenschool Quellinus te Amsterdam; de inzender van het biljet met het motto Entos 1913 was de heer L. Goudman te Amsterdam.

RECTIFICATIE.

Tengevolge eener vergissing bij het opmaken kwam boven het hoofdartikel in ons vorig nummer te staan:

Een wandeling door 's Gravenhage

in plaats van, zooals het zijn moest:

Het Schouwburgplan voor 's Gravenhage.

Ten gerieve van hen, die „de Opmerker" bewaren is het goede opschrift in het Bijblad afgedrukt op een strookje, dat uitgeknipt en over het foutieve opschrift heengeplakt kan worden.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 43. Officieel Gedeelte. Adres aan den Raad der Gemeente Amsterdam in zake een Uitbreidingsplan voor Groot-Amsterdam. — Adres aan den Minister van Binnenl. Zaken over een Leerstoel in den Stedenbouw aan de T. H. S. te Delft. — Examen tot het verkrijgen van het Diploma van Bouwkundig Opzichter 1912.

Rembrandt-plantsoen.

Kroniek XLIV, door J. Gratama. De Prijsvraag voor het Reclamebiljet E.N.T.O.S., met afbeeldingen.

ARCHITECTURA No. 43. Verslag van de 1317de Ledenvergadering van het Genootschap A. et A. van 20 October 1912.

Elementaire Vlakversiering, door C. Rol (vervolg), met afbeeldingen.

De lei voor dakbedekking, door Willem van der Pluym, met afbeeldingen.

Grafieken ten dienste van controleeren van ontwerpen van platen en Balken, door A. W. C. Dwars en A. A. van der Vooren. Boekbeschouwing door van de Wijnpersse.

Centrale verwarming en Luchtverversching van Gebouwen, door F. C. Unger w.i. (Vervolg), met afbeeldingen.

Een Meubel-prijsvraag.

Bijvoegsel wet van 23 September 1912, houdende Nieuwe Regeling van het Auteursrecht.—

DE BOUWWERELD No. 43. Echo's XI. Twee adverteenties.

Italiaansche kunst in het Noorden (Slot) met afbeeldingen.

Dreigt de moker? met afbeelding.

»Onder den Sint Maarten« (Haarlem) Interieurs in eene villa te Amsterdam, met losse plaat.

DE INGENIEUR No. 43. Statistiek van Electriciteitsbedrijven in Nederland voor 1911.

De bewaarbaarmaking van den Duitschen Boven-Rijn, door C. A. Jolles c.i.

Zuighoogte van centrifugaalpompen.

TECHNISCH WEEKBLAD B. v. T. No. 43.

Aan de leden. — Officieel gedeelte. — Solidair. — Verslagen van vergaderingen. — Hulde aan de machinisten van de Titanic. — Iets over rioleeringsvraagstukken. — Vragenbus. — Gemengd. — Bericht. — Correspondentie. — Uit technische bladen en tijdschriften. —

(Vervolg 3e bladz. Bijlage.)

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Trottoir-, Terrazzo- en Graniettegels, Trottoirbanden, Kunstgraniet, Drijfsteen, Tennisbanen, enz. — — —

R. TIMMAN. Stoom-Timmerfabriek „DE ATLAS".
— Prijsopgaven worden op aanvraag verstrekt. —
HOUTHAVEN, AMSTERDAM. — Tel. 3905.

WATERBRONNEN, ONTIJZEREN HARDEN
N.V. DIEPBOOR Mij. „VULKAAN", v/h. J. DE BOER & Co., LEEUWARDEN

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN. WAAL- EN RIJNVORM.

TOCHT-AFSLUITING.
WARMTEBESPARING door
TOURNIQUET deuren.
Garnituur voor gewone deuren of veiligheidsdeuren geheel gereed leverd
CRUYFF, AMSTERDAM, N. Z. Voorb.w. 146. Tel. 2701.
Geleverd aan Beurs Amsterdam en Rotterdam, vele Café's en Kantoorgeb.
Prospectus gratis en franco.

A. VAN DE MORTEL, TILBURG.
Fabrikant Cementtegels,

M. Noorlander, Rotterdam.
Natuursteen - Bouwmaterialen. Hoordsingel 132.

G. J. A. TRESTORFF, voorheen G. VAN HEERDE.
AMSTERDAM. — Opgericht 1830. — Telefoon 1551.
Brandkasten, Kluisdeuren, Safe-Deposits, etc.

Staaldraadwarenfabriek „AMSTERDAM"
Brouwersgracht 136 te AMSTERDAM
Tel. Interc. 478.
Draadvlechterij.
Fabriek van Hek- en IJzerwerken.

NAAML. VENN. voorh. A. SINGELS Azn.,
DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.

H. J. WESSELS, Amsterdam.
Heerengracht 109-111. — Telef. 1037. — P.O. Box 381.
Handel in Binnen- en Buitenlandsche fijne Houtsoorten.

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uwe CENTRALE VERWARMING.

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van
BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

PAPIERSTUC voor PLAFOND- en WANDVERSIERING in alle stijlen en volgens teekening.
Vraagt gratis Brochure en Prospectus aan de
Opgericht 1890. - Tel. Int. 3613.
EERSTE NEDERLANDSCHE PAPIERSTUCFABRIEK
VOORHEEN BENNEWITZ & CO - - AMSTERDAM.

47STE JAARGANG. ZATERDAG 9 NOVEMBER 1912. No. 45

DE OPMERKER.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor de Redactie:
Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Adres voor de Administratie:
Regentesselaan 65, 's-Gravenhage

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . ƒ 5.—

Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot ƒ 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.

Voor België . . . . . (Uitsluitend bij vooruitbetaling) » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . ƒ 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.—
het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS bezorgd zijn: Regentesselaan 65. 's-Gravenhage.

Byzantijnsche Kunst.

Het is een bekend feit, dat nagenoeg alle veranderingen in de kaart van Europa geteekend zijn met menschenbloed en hoeveel moeite vele welmeenende menschen zich ook gaven, daarvoor iets anders te gebruiken, het schijnt nog altijd een onmisbaar materiaal te zijn en men schijnt het niet met weinig te kunnen doen, doch steeds meer noodig te hebben.

Hoe moorddadig de strijdende partijen in het Balkanschiereiland elkander te lijf gaan, daarvan kan men zich uit de verwarde oorlogsberichten slechts een flauw denkbeeld vormen, maar meer en meer wordt het duidelijk, dat het te doen is en waarschijnlijk ook zal uitloopen op een verandering, waarbij het Turksche element, zoo al niet geheel, dan toch zoo goed als geheel uit Europa zal worden verdreven en dit zal een feit van groote beteekenis voor de wereldgeschiedenis genoemd kunnen worden.

Wanneer men daaraan denkt komt onwillekeurig de herinnering boven aan het tijdstip, waarop de Turken zich in 1453 van Constantinopel meester maakten, nadat zij reeds een eeuw te voren vasten voet in Europa hadden gekregen en feitelijk een eind gemaakt aan het Bijzantijnsche rijk, dat toen tien en een halve eeuw had bestaan.

Gedurende die eeuw had Constantinopel, dank zij zijn toenmaals sterke stelling, stand kunnen houden; thans spreekt men van een verdeeling van Turkije, waarbij de Turken, bij de gratie der groote mogendheden, in het bezit van Constantinopel zullen blijven.

Hoe het zal afloopen is moeilijk te voorspellen, maar het Slavische element zal zonder twijfel zijn overwicht op het Balkan-schiereiland bevestigd zien en naar men hoopt en verwacht zullen daar andere, betere toestanden intreden.

Wel zal waarschijnlijk niet spoedig een nieuw groot rijk ontstaan wel is de tijd nog niet daar, dat de Balkan-Staten, evenals destijds Italië, naar een dergelijke eenheid zullen streven en die ook tot stand brengen, maar het is de vraag of die eenheid in het voormalig Byzantijnsche rijk, ook niet te wenschen overliet en niet in hoofdzaak berustte op een despotisch regeeringsstelsel. Hoe dit zij, de Balkan-Staten zijn thans op weg zich meester te maken, niet alleen van den boedel van Turkije, maar tevens daarmede van de nalatenschap der vroegere Byzantijnsche cultuur. De Turken hebben daarmede niet veel weten uit te richten, ofschoon zij haren invloed toch hebben ondergaan, voor zoover zij daarvoor vatbaar waren. Wat, zoo vraagt men zich af, zullen de Slavische volken er mede doen? Grieksche christenen noemen zij zich, maar zij gelijken wel even weinig op de Grieken uit den tijd van Constantijn den Groote als hun Russische stamverwanten. Een herleving van Grieksche cultuur is dan ook wel niet te verwachten en wij mogen tevreden zijn, wanneer zij zich waardige bezitters toonen van een erfenis, die voor de kunstgeschiedenis van zeer groote waarde moet worden geacht. Dit wordt vrij algemeen aangenomen, reeds op grond van het betrekkelijk weinige, dat men er van kent maar niemand kan zeggen, wat er nog aan het licht zal komen, wanneer het Balkan-schiereiland, beter dan

tot dusver, toegankelijk wordt voor den West-Europeeschen onderzoeker en het reizen daar, ook zonder gewapend escorte, mogelijk zal zijn.

Uit den aard der zaak is, van het geheele Turksche rijk, eigenlijk Constantinopel het gemakkelijkst bereikbaar en het meest bekend en vanwege zijn wonderschoone ligging en cosmopolitisch karakter ook het meest bezocht.

Verwonderen kan ons dit niet wanneer wij ons herinneren, dat van Constantijn den Groote af de Oost-Romeinsche keizers er naar gestreefd hebben, van het oude Byzantium een wereldstad te maken, die Rome moest overvleugelen. Zij hebben dit doel ook volkomen bereikt en wel door een beproefd middel, waartoe de rijkdom, waarover zij beschikten, hen in staat stelde, namelijk door de stichting van monumenten.

In Rome en in geheel West-Europa hadden de invallen der barbaarsche volkstammen en de daardoor veroorzaakte ineenstorting der bestaande maatschappij als eerste gevolg het totaal verdwijnen van alle kunstbeoefening. Toen gaven allen, die in het Westen zich kunstenaars gevoelden, gevolg aan de verlokkende uitnoodigingen, die van uit Constantinopel tot hen kwamen en namen mede al wat er nog van de kunstvaardigheid der oude wereld was overgebleven. Byzantium was de bodem, waarop gedurende de duistere periode der vroege middeleeuwen, de zwakke loten der oude kunst werden overgebracht en in het leven gehouden, waaruit zich later een nieuw en krachtig kunstleven zou ontwikkelen. Later toch zouden de Italiaansche schilders en beeldhouwers weder van hun Byzantijnsche kunstbroeders de traditie overnemen van die eigenaardige opvatting, die gewoonlijk met den naam van klassiek wordt aangeduid, maar tevens zouden ook kunstenaars op elk ander gebied van de Byzantijnen weder de finesses der techniek leeren, zonder welke de belichaming der klassieke concepties niet mogelijk zou zijn geweest. Deze practische kennis van de technische beginselen van verschillende kunsten, die moeilijk verkregen kon worden alleen uit het bestudeeren van oude kunstwerken, was aan de voorloopers der Italiaansche kunst medegedeeld door de levende Byzantijnsche meesters, waarvan sommigen wellicht afstammelingen waren van de vroeger door de barbaren naar het Oosten verdreven kunstenaars, die thans voor de uit het Oosten oprukkende barbaren, de Turken, opnieuw de wijk namen naar het Westen. Het is niet te ontkennen, dat de Renaissance zeer veel aan deze omstandigheid te danken heeft en opmerkelijk is de groote vlucht, die de moderne kunst nam, bijna onmiddellijk na de verovering van Constantinopel door de Turken in 1453.

Was de Byzantijnsche kunst alzoo te beschouwen als een schakel, die de antieke beschaving met de moderne verbond, zij heeft ook gedurende de eeuwen van hare ontwikkeling, van een of meer op zich zelf staand milieu, een eigen, individueel karakter gekregen en wanneer men spreekt van de Byzantijnsche school, dan wordt daarbij in den regel meer gedacht aan dat individueele, dan aan het feit, dat deze school de draagster was der antieke traditie.

Het karakteristieke element in de Byzantijnsche kunst kan aangeduid worden als de artistieke conceptie en voorstelling van datgene, wat nieuw en eigenaardig was in de christelijke levensopvatting tegenover de heidensche. De Byzantijnsche kunst was Christelijke kunst bij uitnemendheid, haar krachtig optreden in dit karakter dateert uit den tijd van Justinianus, d. w. z. uit de eerste helft der zesde eeuw en men kan rekenen, dat de periode harer vruchtbaarheid aanhield tot ongeveer 1204, toen het Byzantijnsche rijk door de kruisvaarders werd overweldigd. Maar hoewel van dit tijdstip af zich teekenen van verval beginnen voor te doen, nog tot aan den val van het rijk bleef zij voortleven en zelfs zoo krachtig voortleven, dat zij nog in onzen tijd onafscheidelijk aan de Grieksche kerk verbonden is, zoowel in Europa als in Azië. Uit dit oogpunt en meer bepaald als grondslag van alle kunstleven in Rusland, heeft de Byzantijnsche kunst, ook voor onzen tijd, hare beteekenis nog niet verloren. Byzantium is voor Oostelijk Europa geweest wat Rome was voor het Westen, en gedurende den ganschen duur der middeleeuwen heeft de Byzantijnsche cultuur ook krachtig ingewerkt op het Westen, totdat in het Renaissance-tijdperk Rome zijn overheerschende stelling hernam. Toen heeft het Westen langzamerhand de Byzantijnsche kunst uit het oog verloren, vergetende wat het daaraan te danken had.

Oost-Europa bleef echter vrijwel onafgebroken onder haren invloed en de Slavische rassen, die daar zetelden ontvingen de levende overleving van datgene, wat de Italianen, Spanjaarden en Franken uit de zwijgende monumenten moesten leeren. Zij moesten de steenen doen spreken, terwijl het Oosten nog beschikte over de overgeleverde denkbeelden en opvattingen van het antieke Griekenland, die het Westen slechts over Rome hebben bereikt. Inderdaad herleefde in de middeleeuwen in Constantinopel het Grieksche leven, de Grieksche beschaving met al hare deugden en gebreken en zij heeft zich daar in al hare consequenties uitgeleefd.

Toen is de Turk gekomen en heeft de Halve Maan het Grieksche kruis verdrongen, echter zonder de talrijke uiterlijke teekenen der vroegere cultuur uit te wisschen. Tal van monumenten van Byzantijnsche kunst zijn overgebleven, zelfs in de hoofdstad, welker voornaamste moskee door den westerling nog steeds wordt aangeduid met haar Griekschen naam Aya Sophia. Zij is zoo algemeen bekend als het geijkte type van Byzantijnsche bouwkunst, dat het ons overbodig voorkomt hare beschrijving hier nog eens te herhalen. Men vindt die in elk boek over geschiedenis der bouwkunst en in elken cursus over dat vak wordt aan dit merkwaardig monument de noodige aandacht geschonken.

(Wordt vervolgd.)

Vereenigingen.

UIT DE MEDEDEELINGEN VAN DEN BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

(Slot.)

Aan de orde is nu de behandeling van het fusierapport.

De Voorzitter de besprekingen inleidende, betoogt de wenschelijkheid bij de discussiën niet te zeer in bijzaken af te dalen, doch het rapport als grondslag te nemen.

Het Bestuur zou het op prijs stellen indien het rapport grondig werd besproken, waarbij ook détailpunten kunnen worden aangevoerd, opdat de meening en de wenschen der leden zoo duidelijk mogelijk aan den dag komen. De Commissie, waaraan een mandaat dient te worden verstrekt, kan dan bij de verdere onderhandelingen met die meeningen en wenschen rekening houden.

De heer Ingenohl vraagt of het Bestuur zich reeds eene meening gevormd heeft, waarop de Voorzitter antwoordt, dat het Bestuur gemeend heeft de leden zoo vrij mogelijk te moeten laten en daarom geen praeadvies zal uitbrengen.

De heer Ingenohl vraagt aan de Commissieleden of deze zich reeds een program van actie voor de nieuwe vereeniging heeft gedacht. In het rapport is wel een criterium voor de leden vastgesteld, doch omtrent het doel en de actie der nieuwe organisatie is niets bepaald.

Gold het het oprichten van een geheel nieuwe vereeniging, dan was de zaak voorhands minder urgent, doch waar wij staan tegenover de M. t. b. d. Bouwkunst met haar uitgebreiden werkkring, dienen wij ons rekenschap te geven wat moet worden aangehouden en wat kan komen te vervallen.

De heer Van Goor deelt mede, dat in de vergaderingen der fusiecommissie, alle onderdeelen, ook die welke door den heer Ingenohl werden ter sprake gebracht zijn behandeld, doch de commissie heeft gemeend in haar rapport niet in onderdeelen te moeten afdalen alvorens de beide vereenigingen hebben verklaard in beginsel met het rapport in te stemmen. Is dit geschied, dan kan de omvangrijke arbeid van het concipieeren van statuten worden ondernomen waarbij van zelve alle detailpunten ter sprake komen. Wanneer de beide vereenigingen het echter niet eens zijn over den grondslag, dan is het ontwerpen van statuten een onbegonnen werk.

De heer Ingenohl kan hiermede genoegen nemen, doch meent een drietal punten nader ter sprake te moeten brengen. Het criterium voor de leden kan desnoods een weinig worden gewijzigd, doch de rubriek Eereleden zou hij willen laten vervallen, daar hiervoor in eene vakvereeniging geen plaats is. Ook kan een Hoofdbestuur niet blijven bestaan, omdat de afdeelingen dienen te vervallen. En ten slotte moeten de vergaderingen der Maatschappij grondig worden hervormd, daar zij in den tegenwoordigen vorm weinig of geen nut stichten.

De heer Van Goor antwoordt hierop, dat de commissie gaarne met deze wenschen rekening zal houden, doch dat het moeilijk zal zijn de rubriek: Eereleden te doen vervallen, hoewel hij toestemt, dat deze in eene vakvereeniging niet op hun plaats zijn, ziet hij er practisch geen bezwaar in ze voorloopig te behouden. Tegen het vervallen van het Hoofdbestuur en de afdeelingen zal wel geen bezwaar bestaan.

De heer De Jongh vraagt hoe is de geest der Maatschappij ten opzichte der fusie? Zijns inziens is men daar van meening, dat de Bond in de Maatschappij zal worden opgelost, en dat zou hij beslist verkeerd achten, omdat dan van geen fusie sprake zou zijn. Hij meent, dat beide vereenigingen moeten worden opgeheven en een nieuwe organisatie moet worden gesticht. Zoo dat niet mogelijk is ware het beter alles bij het oude te laten.

De heer Van Goor noemt dit slechts een vormkwestie. Wanneer de nieuwe statuten en reglementen zijn ontworpen en beide vereenigingen zijn geheel naar die statuten en reglementen hervormd, dan zijn ze volkomen gelijk van aard en is er geen kwestie van oplossing van de eene vereeniging in de andere, doch kan samensmelting tot eene nieuwe organisatie plaats hebben.

De heer Joling meent, dat de heer De Jongh iets anders bedoeld heeft, n.l., dat het rapport den indruk maakt alsof alle concessies slechts van den kant van den Bond komen en dat noemt hij onjuist, want door de Maatschappij moeten belangrijke concessies gedaan worden om op deze basis van het rapport tot fusie met den Bond te kunnen komen.

De heer Otten deelt mede, dat deze kwestie ook in de Maatschappij is behandeld, doch zijns inziens doet het er minder toe wie meer en wie minder toe zal moeten geven. Het gaat hier om het groote beginsel van eenheid in de architectenkringen en belangen en dan doet een vormkwestie weinig ter zake. Hij spoort ernstig aan dat groote belang toch in 't oog te houden en niet te blijven zien naar detailpunten, die door de commissie zonder twijfel zeer ernstig zullen worden overwogen.

De heer De Jongh meent, dat de Maatschappij zich niet positief genoeg omtrent het fusieplan heeft uitgesproken. Wel heeft de heer Joling medegedeeld, dat de Maatschappij belangrijke consessies heeft gedaan, doch uit het rapport is dat niet op te maken. Vooral de clausule No. 2 omtrent buitengewone leden acht hij geheel in 't belang der Maatschappij en voor den Bond onaannemelijk; een dergelijke categorie van leden behoort in een vakvereeniging niet thuis en hij vindt het inmoreel, indien de vakvereeniging op zulke leden zou moeten steunen. Die categorie van leden moet worden opgeofferd, eerst dan kan er sprake zijn van een zuivere vakvereeniging.

De heer Van Goor zegt, dat het rapport der commissie ook niet van een volkomen zuiveren vakbond uitgaat en aantoont dat fusie alléén mogelijk is wanneer op dat punt ook eenige concessie van de zijde van den Bond gedaan wordt. De rubriek buitengewone leden waartoe zullen behooren de architecten, die de Bond als aspirantleden aanvaardt en hen die daarmede gelijk te stellen zijn, kan zeer wel in de vakvereeniging aanvaard worden. Doen wij dit niet, dan zal er ook niets van fusie kunnen komen.

De heer J. J. van Nieukerken sluit zich bij de woorden van den heer Otten aan en zegt, dat wij ter wille van sommige details, de groote zaak niet uit het oog mogen verliezen. Hij meent, dat ons land niet groot genoeg is voor twee vakvereenigingen, daarom is eene fusie wenschelijk in 't belang van den architectenstand. Hij wil daarom gaarne over kleinigheden heenstappen.

De heer De Jongh verwondert zich zeer over de woorden van den heer Van Goor, die, van zeer sterk voorstander voor een zuivere vakbond, bekeerd is tot voorstander van een minder zuivere organisatie.

De heer Van Goor zegt, dat de heer De Jongh de zaak eenigszins onjuist voorstelt. Ook spreker zou een zuivere vakvereeniging verkiezen, doch die is door fusie met de Maatschappij uitgesloten en nu is de vraag, of de minder zuivere krachtige eenheid niet verkieslijker is boven het bestaan van twee naast elkander staande vereenigingen, die beide hetzelfde doel nastreven en of het verkrijgen van die eenheid niet eenige consessie waard is.

De heer Otetn verklaart waarom de Maatschappij niet dieper op de zaak is ingegaan, maar niettemin een principieele beslissing nam. Hij begrijpt niet wat de heer De Jongh nog wenscht, daar de sub 4° genoemde categorie van leden geen zeggenschap in de organisatie zullen hebben en slechts als abonné's op de drukwerken zijn te beschouwen.

De heer De Jongh ontkent dat die leden niet meer dan abonné's zouden zijn; indien dit zoo ware zou hij zijn bemerkingen niet hebben gemaakt.

De heer M. A. van Nieukerken vraagt, in verband met conclusie No. 1, of de leden van de Maatschappij en den Bond hun lidmaatschap zullen behouden of dat zij zich opnieuw aan een onderzoek zullen moeten onderwerpen. In het laatste geval zou hij zich wel met dit punt kunnen vereenigen.

De heer Otten zegt, dat volgens de laatste reglementswijziging onder de Architectleden der Maatschappij een nieuwe schifting moet plaats hebben doch dat deze is uitgesteld met het oog op de fusieplannen.

De heer Ingenohl meent, dat er voor onzen Bond geen groote behoefte aan fusie aanwezig is. De behoefte waaruit de Bond geboren werd bestaat nog en als wij de Bond zuiver als vakbond houden, zal zeer zeker veel en goed werk te verrichten zijn. Gaat de Mij. t. b. d. Bouwkunst zich ook tot vakbond reorganiseeren, en dientengevolge concurreerend optreden, dan is niet uitgesloten dat onze bond wordt opgeslokt. Hij zou zich daartegen niet verzetten mits onze beginselen hoog worden gehouden. We mogen geen water in onzen wijn doen.

De voorzitter stemt toe dat het zuivere beginsel veel kracht kan uitoefenen, maar nu zoowel bij de Maatschappij als bij den Bond gewenscht wordt tot samenwerking

te komen, ziet hij er geen bezwaar in verdere stappen te doen in de overtuiging dat de commissie al het mogelijke zal doen om onze criteria omtrent leden en beginselen zooveel mogelijk te handhaven.

De heer De Jongh zou het op prijs stellen te weten hoe de Maatschappij staat ten opzichte van eene zuivere vakorganisatie. Hij stelt daarom de volgende motie voor:

De vergadering enz.

„met belangstelling kennis genomen hebbende van het „rapport der Fusiecommissie, ingesteld door de Maatschap„pij tot bevordering der Bouwkunst en den Bond van Ne„derlandsche architecten;

„ gehoord de debatten;

„overtuigd van de noodzakelijkheid om eenheid te bren„gen in het vakvereenigingsleven van de Nederlandsche ar„chitecten;

„overwegende dat die eenheid alleen te bereiken is door „het tot standkomen van eene zelfstandige vakorganisa„tie, waarin op nader te stellen voorwaarden van toela„ting uitsluitend gevestigde architecten kunnen wor„den opgenomen;

„noodigt het Bestuur van den Bond uit om in vereeni„ging met het bestuur der Maatschappij tot bevordering „der Bouwkunst in overleg te treden met de Fusiecom„missie voornoemd, ten einde na te gaan op welke wijze „eene vakorganisatie uit beide vereenigingen is tot stand „te brengen".

De heer Van Goor wijst er op dat deze motie den arbeid der Fusiecommissie uitschakelt, hij herhaalt dat eene zuivere vakorganisatie op dit oogenblik niet bereikbaar is en dat we dus op de basis van het rapport der commissie dienen te onderhandelen.

De heer Joling sluit zich haarbij aan en wijst er op dat in de toekomst de toestand van zelf zuiverder zal worden, omdat de categorie van niet zuivere vakleden van lieverlede zal verdwijnen. Hij meent bovendien, dat bij fusie verscheidene van die leden van zelf zullen bedanken.

De Voorzitter waarschuwt tegen te veel toegevendheid, omdat men anders kans loopt dat later weer een nieuwe bond zal worden gesticht. Hoewel hij beaamt dat eene absoluut zuivere vakbond niet is te bereiken, moeten wij er toch zooveel mogelijk naar streven.

De heer De Meijer vraagt, waartoe de fusie eigenlijk dient, hij voelt zich zeer gelukkig als bondslid. Hij zou daarom liever nog wat wachten totdat de Maatschappij zich inderdaad als volkomen zuivere vakvereeniging heeft hervormd.

De Voorzitter betoogt de wenschelijkheid van meerdere eenheid, welk streven ook in onzen kring tot uiting is gekomen, ten bewijze het benoemen der fusiecommissie. Nu moeten wij een stap verder gaan en de commissie machtigen de onderdeelen van haar rapport verder uit te werken.

De heer Van Goor voegt hieraan toe dat een principieele beslissing over de punten van het rapport genomen moet worden, daar anders de commissie geen basis voor haar arbeid heeft en het niet is uitgesloten dat zij deze volkomen vergeefs zou verrichten, waartegen hij persoonlijk bezwaar zou hebben.

De Voorzitter zegt, dat er veel ten nadeele der categorie buitengewone leden is gezegd, doch dat dit punt ook nog wel van een andere zijde te belichten is. Zoo kunnen die buitengewone leden tot goede bondsleden worden opgeleid, terwijl architect-ambtenaren in vele gevallen onze belangen krachtig zouden kunnen steunen.

Het samengaan van eenige groepen heeft ook zijn voordeelen.

De heer De Jongh verwondert zich over deze woorden, die hij in strijd acht met wat de Voorzitter bij de behandeling van het voorstel omtrent onze aspirantleden heeft gezegd.

Hij zet de bedoeling van zijn motie nader uiteen en zou daarover gaarne eene principieele beslissing genomen zien.

De Voorzitter zegt, dat hij de laatste zal zijn om voor te stellen om beginselen te verwateren. Dat hij eenige argumenten te berde heeft gebracht ten voordeele der groep Buitengewone leden behoeft geenszins te worden opgevat als in strijd met zijn vroegere woorden. Het gaat er thans om welke practische voordeelen in de toekomst door een eventueele fusie te bereiken zijn.

De heer Van Goor voegt hieraan toe, dat het niet alleen gaat om de voordeelen die eene fusie zou kunnen hebben, doch ook om de nadeelen indien deze niet tot stand komt en wijst op hetgeen daaromtrent in het rapport der commissie is aangevoerd.

De heer Berlage onderstreept deze woorden en verwacht ook eene groote krachtsverspilling. Indien wij wenschen vast te houden aan het allerstrengste criterium van vakorganisatie dan hadden wij geen commissie behoeven te benoemen. Ter wille van het groote belang van eenheid moeten wij wat toegeven.

De heer Cuypers stelt voor, vertrouwen in de commissie uit te spreken en deze mandaat te verleenen verder de punten van haar rapport uit te werken. Hij voelt zeer veel voor eene fusie, omdat die ook gewenscht wordt door een grooten kring van jonge krachten in de Maatschappij die dan met ons vereenigd worden. Ook hij waarschuwt voor de ernstige gevolgen die eene niet tot standkoming der fusie met zich zal brengen.

De heer Ingenohl komt nog eens terug op zijn aanvankelijk gemaakte bemerkingen, vooral wat betreft een program van actie, dat hij nog belangrijker acht dan het vaststellen van een criterium voor de leden.

De voorzitter zegt, dat een program van actie eigenlijk vrijwel bekend is behoudens onderdeelen die zeer wel later geregeld kunnen worden. Hij stelt daarom voor de commissie mandaat te geven de zaak verder uit te werken, steunende op de wenschen en opvattingen door de leden in deze vergadering geuit.

De heer M. A. van Nieukerken waarschuwt voor een overwicht van ambtenaren in de organisatie omdat hun belangen vaak anders zijn dan die der vrije architecten. Hij zou daarom gaarne zien dat in het toekomstig bestuur hoogstens één ambtenaar zou zitting hebben.

De heer Joling stemt hiermede in en zou het nieuwe bestuur gaarne voor de meerderheid zien samengesteld uit leden van den tegenwoordigen Bond.

De heer J. J. van Nieukerken zou wenschen, dat alle leden zoowel die van de Maatschappij als van den Bond, die lid van de nieuwe organisatie zouden willen worden, opnieuw aan het onderzoek der nieuw te benoemen commissie van onderzoek zouden worden onderworpen.

De heer Fels wenscht alle leden te doen aftreden waarna zij zich opnieuw moeten aanmelden. Zoodoende worden geen leden geschrapt, wat altijd min of meer stootend is, doch alleen nieuwe leden aangenomen.

Hij ziet bovendien ook nog een bezwaar in het lidmaatschap van ambtenaren, omdat deze niet vrij zijn in hun houding, zoodat zij met de besluiten hunner organisatie in moeilijkheden zouden kunnen komen.

De heer Van Goor meent, dat die ambtenaarsleden, dat voor zich zelf moeten weten en wij ons daarover niet bezorgd behoeven te maken.

De heer Buskens is van oordeel dat een ambtenaar in zijne vakvereeniging een groote steun kan vinden, en dus gaarne daarin zal worden opgenomen.

De heer Smits vraagt inlichtingen omtrent den naam der nieuwe organisatie dien hij niet gelukkig gekozen acht.

De heer Van Goor zegt, dat de in het rapport genoemde naam meer als proeve te beschouwen is, en er geen bezwaar zal zijn die anders te kiezen.

De heer Fels verklaart zich in beginsel voor de fusie doch wenscht dat de beginselen van den Bond zooveel mogelijk als richtsnoer zullen worden genomen bij de samenstelling der statuten enz. voor de nieuwe organisatie.

De heer Van Goor geeft nogmaals nadrukkelijk de verzekering, dat de Bondsleden die in de fusiecommissie zitting hebben niets onbeproefd zullen laten om de nieuwe organisatie zoo zuiver mogelijk te maken, doch hij wijst er ook nog eens op, dat er van geen gelukken der fusie sprake zal kunnen zijn als dezerzijds tot in alle consequentie aan de nu geldende beginselen van den Bond wordt vastgehouden.

De Voorzitter meent thans de debatten te kunnen sluiten en wenscht in stemming te brengen dat de fusiecommissie opdracht zal krijgen op den grondslag van haar rapport verdere stappen tot voorbereiding der fusie te doen.

De heer De Jongh meent, dat zijn motie vóór moet gaan als zijnde van de verste strekking. Hij vindt het jammer, dat de heer Van Goor te kennen heeft gegeven, zich niet verder beschikbaar te stellen wanneer de verdere onderhandelingen voor de fusie niet op den grondslag van het rapport zouden worden gevoerd. Hij noemt dit pressie uitoefenen op de leden.

De heer Van Goor ontkent beslist pressie uit te oefenen of te willen uitoefenen. Hij is van meening, dat in het rapport is aangegeven hoever in beginsel van beide zijden dient te worden gegaan om tot overeenstemming te kunnen komen. Het rapport is niet een voorstel van de Maatschappij, doch het werk eener gemengde commissie die de zaak van alle kanten bezien heeft en tot de overtuiging is gekomen, dat alleen bij wederzijdsche concessies fusie mogelijk is.

De motie van den heer De Jongh stelt het werk der commissie geheel ter zijde en bedoelt opnieuw te gaan zoeken naar het onvindbare: „eene fusie op grond van de zuivere beginselen van den B. N. A.

Spreker meent volkomen gerechtigd te zijn voor die taak te mogen bedanken.

Hij wenscht daarom een principieele beslissing omtrent de in het rapport genoemde punten, opdat de fusiecommissie eene door beide vereenigingen aanvaarde basis heeft voor haar omvangrijken arbeid van statuten en reglementsconceptie en deze niet naderhand monnikenwerk blijkt te zijn. Bij de conceptie zal rekening gehouden worden met het in de vergadering te berde gebrachte.

De heer Ingenohl zegt het te betreuren, dat bij aanvaarding der motie De Jongh, moeielijkheden met de leden der fusiecommissie zouden ontstaan, doch dan kan eene andere commissie worden benoemd om de onderhandelingen verder te voeren.

De heer J. J. van Nieukerken wil met de beginselen van het rapport medegaan, daar hij het onverantwoordelijk zou achten, de groote zaak aan eenige details op te offeren.

De heer Ingenohl stelt voor in 't geheel niet te stemmen, en vraagt daarom den heer De Jongh zijne motie in te trekken. Wij kennen thans voldoende de meening der leden, en door eene stemming loopen wij gevaar een valschen uitslag te krijgen.

De heer De Jongh trekt hierna zijn motie in.

De heer J. J. van Nieukerken stelt thans een nieuwe motie voor van den volgenden inhoud:

„De Bond van Nederlandsche Architecten, na uitvoeri„ge besprekingen overtuigd dat de fusiecommissie alles in „het werk zal stellen, eene zoo zuiver mogelijke vakorga„nisatie tot stand te brengen, draagt haar met vertrouwen „op in onderdeelen de voorstellen tot fusie uit te werken „met haar rapport als leiddraad."

Na eene korte gedachtenwisseling wordt ten slotte deze motie met algemeene stemmen aangenomen.

VEREENIGING TOT BEVORDERING VAN FABRIEKS- EN HANDWERKSNIJVERHEID.

Dezer dagen werd de eerste wintervergadering gehouden der Vereeniging tot bevordering van Fabrieks- en Handwerksnijverheid, te Rotterdam.

In die vergadering hield de heer M. A. van der Perk, directeur der Gemeentereiniging te Rotterdam een lezing over „Vuilverbranding".

Aan het verslag dier lezing in de Nieuwe Rott. Courant ontleenen wij het volgende:

De heer Van der Perk verheugde zich in de groote belangstelling, die de leden door een talrijke opkomst voor dit onderwerp toonden. Eigenaardig is het, dat thans bij de burgerij in het algemeen grootere belangstelling voor de zaak der gem. reiniging bestaat. Vroeger was er ook wel belangstelling in de gem. reiniging, maar deze uitte zich op andere wijze, nl. in den vorm van mogelijk gegronde klachten. Er was dan ook bepaald reden voor, dat niet alleen hier doch overal in de wereld meer aandacht aan dit ontwerp gewijd werd. Wel werden ook vroeger reeds groote jaarlijksche uitgaven aan de gemeentereiniging besteed, maar tot voor korten tijd dacht men er niet aan kapitaal aan de zaak te wijden voor het maken van betere inrichtingen. De techniek werd toen nog niet geroepen er zich mede in te laten. Men bepaalde zich in hoofdzaak tot de verwijdering van vuil en dit werd als mest gebezigd. Veeltijds werd hij, die met de bereiding van mest op de hoogte was, ook belast met het organiseeren der stadsreiniging. Langzamerhand werd eindelijk hier en daar ingezien, dat goede inrichtingen, gereedschappen en organisatie ook voor reiniging van oeconomisch belang waren en begon men te overwegen of de oude wijze van hinderlijke sorteering, mestbereiding wel goed, wel oeconomisch en vooral wel hygiënisch was. Zoo kwam men tot allerlei oplossingen die alle min of meer verbetering konden heeten. Waar hier dagelijks 300,000 kg. of 5 à 600 M³. allerlei afval bijeengezameld en getransporteerd moeten worden, was het dan ook wel noodig wagens, paarden, weegwerktuigen, vooral goed gereedschap en een zoo oeconomisch mogelijke regeling te hebben.

Nu dertien jaar geleden, nadat toen al achttien jarenlang de vuilnisbelt in Boschland tot ernstige klachten aanleiding had gegeven, bewerkte het raadslid de heer Gerritsen, dat de gemeenteraad aan de commissie en den directeur van gemeentereiniging uitdrukkelijk opdroeg de mestvaalt aan Boschland op te heffen en de daaruit voortvloeiende betere plannen voor Reiniging in te dienen. Het bleek toen den directeur, dat niet alleen Boschland maar ook de geheele reinigingsdienst in het algemeen verbetering behoefden. Door verbetering in het onderdeel straatreiniging kwam aldra wat meer vertrouwen in de zaak en later bleek het gemeentebestuur ook bereid om tot grootere plannen over te gaan.

De huis- en ander vuil-verzameldienst en de definitieve verwijderingsdienst, goed in verband met elkander, vroegen algeheele wijziging.

Voor hygiënische maatregelen, als drinkwater voorziening en rioleeringsstelsel, waren groote kapitalen uitgegeven. Voor het naar verhouding veel mindere kapitaal voor afvoer van droge vuilstoffen werd door den directeur aandacht gevraagd.

Op het Hygiënisch Congres in 1900 te Parijs werd dit

overal brandende vraagstuk voor het eerst aan de orde gesteld, daar men begon in te zien, dat dit ook van groot hygiënisch belang was. Evenals overal elders toonde invoering vooral van goede drinkwaterverzorging, maar ook van betere afvoerstelsels en reinigingsregeling zijn gunstigen invloed, want terwijl omstreeks 1870 het sterftecijfer hier ruim 30 per mille bedroeg, was dit in 1905 reeds tot ruim 15 per mille gedaald en thans bedraagt het nog geen 13 per mille; mede een der laagste gemiddelden van het geheele land.

Het gemeentebestuur stelde spreker ruimschoots in de gelegenheid zich overal heen van allerlei vuilverwijderingsstelsels op de hoogte te stellen, en daarna kwam spr. allengs meer tot de conclusie, dat vuilverbranding wel het beste zou wezen en grooten steun gaf het hem, dat ook later de vorige directeur van gemeentewerken, de heer de Jongh, met hem tot diezelfde conclusie kwam. Spr. voldeed in April 1904 aan zijn opdracht, die hij veel uitgebreider had moeten opvatten, en diende een uitgebreid voorstel in, tot algeheele reorganisatie van den vuil-verzameldienst en voor eene verbrandingsinrichting voor het vuil van de geheele stad.

Velerlei behandeling moest dit voorstel nog doorloopen doch met den steun van de toenmalige commissies en het dagelijksch bestuur, werd het in 1907 door den Raad in principe aanvaard. En later, na het concreet uitwerken van de plannen door den directeur van gemeentewerken de Jongh met zijn ingenieursstaf en spr. te zamen gaven het Gemeentebestuur en de Raad van groote doortastendheid blijk, door in 1908 niet minder dan 380,000 gulden toe te staan voor de nieuwe vuil-verzamelinrichtingen en in 1909 het kapitaal van ruim 1.2 millioen te voteeren voor een groote vuil-verbrandingsinrichting met electrische centrale er naast.

Thans trad spr. in bijzonderheden: in de eerste plaats wat den verzameldienst betreft. Daartoe werd de stad in zeven afdeelingen verdeeld en in elk deel een verzamelterrein gesticht, terwijl tevens een zoodanige regeling werd getroffen het vuil vandaar weder zoo spoedig mogelijk over te laden in schuiten en weg te voeren, vroeger naar de terreinen voor mestbereiding, thans naar de verbrandings-inrichting.

Op het scherm vertoonde spr. nu een aantal foto's van de stortplaatsen in vroeger tijd, als die aan de Coolvest, de Zalmhaven, het Lage-erf, den Wolfshoek en het Noordplein. Tevens kreeg men te zien hoe langzamerhand betere wagens werden ingevoerd, tot hij eindelijk kwam tot de nieuwere inrichtingen aan de Nassauhaven, de Ruigeplaatweg, de inrichting te Charlois en eindelijk het in aanbouw zijnde plan voor Boschland.

Van belang was het ook te weten welke hoeveelheid en uit welke stoffen het vuil bestaat. Spr. vertoonde dan een grafischen staat, waarop dit duidelijk was aangegeven. Deze toonde aan, dat het grootste volume vormt: het huisvuil, voorts de asch, fabrieks- en scheepsafval, het straatvuil, het rioolvuil. In het huisvuil was een deel dat voor mest geschikt was, een zeer groot deel is echter waardeloozc rommel; deze werd vroeger met groote kosten weggevoerd en overal in vaarten en sloten gedeponeerd, doch langzamerhand begonnen daarover gegronde en ernstige klachten te rijzen, omdat dit aanleiding gaf tot voortdurend bodem-, water- en lucht-bederf. Ook om hieraan tegemoet te komen was dus verbranding nog het beste. Het verbranden of doen wegsmeulen van vuil is trouwens niet nieuw. Ook reeds bij de Romeinen, waar gesproken wordt van de opbrengst der mesthopen van Rome, welke toen ten bate van den keizer kwamen, zal wel allerlei rommel op primitieve wijze verbrand zijn en later ook thans nog geschiedde dit bij elke reiniging, doch op hoogst onvolkomen wijze. Te verwonderen is het, dat het technisch zoo verbeterde verbranden thans nog niet veel meer wordt toegepast. In Amsterdam heeft men zelfs nog voor eenige jaren ernstig er aan gedacht het Naardermeer met het vuil te dempen, doch dat is gelukkig afgestemd, want wat een ongezonden bodem zou dat opgeleverd hebben. Bij Berlijn zijn nu nog groote terreinen aangewezen om met het vuil op te hoogen, maar niet alleen baart dit groote bezwaren, tevens is het vervoer zeer duur. Spr. vertoonde op het scherm een aantal foto's uit New York waar nog gedeeltelijk dezelfde weg gevolgd wordt. Daar wordt een deel ook naar zee gebracht, maar dit heeft ook weer zijn bezwaar, niet alleen dat het zeer duur is, maar ook dat het door heerschende stroomen en winden weder aan land wordt gevoerd, waarvan hij enkele afschuwwekkende foto's liet zien.

Een ander methode gaf spreker nog in beeld, welke bij New-York nog gevolgd wordt. Eerst wordt het vet uit het vuil gekookt en dan het restant tot mestpoeder gemaakt; doch wee de omgeving van die fabriek! Al deze methoden hebben echter dus groote bezwaren en vooral ook bij epidemiën is het zaak het vuil zoo spoedig mogelijk te vernietigen, wat niet beter dan door verbranding kan geschieden.

Thans komende tot de verbrandings-inrichting zelve, waarvan wij reeds vroeger eene uitvoerige beschrijving gaven, liet spr. op het scherm tal van foto's zien de geleidelijke vordering van den bouw der inrichting door spr. tezamen met dir. Burgerdorffer en diens ingenieurs vertoonende, waarbij hij tevens gelegenheid vond, de verschillende onderdeelen technisch te verklaren.

Wanneer het vuil totaal verbrand is, blijft daarvan 1/3 in den vorm van slakken over, zeker een niet geringe hoeveelheid, maar deze is nu een steriele stof geworden, welke niemand hindert en voor ophooging gebezigd kan worden. Ook kan men er een eenvoudig soort cementbeton van maken, te vormen uit 2 deelen cement, 4 deelen fijne en 5 deelen grovere sintels. In Liverpool b.v. loopt men bijna in de geheele stad over trottoirs van zulke tegels.

Spreker eindigde met het vertrouwen uit te spreken, dat het nut en de economie der verbrandingsinrichting meer en meer blijken zal.

Op een vraag van een der leden of de slakken niet tot kunstmest gemalen zouden kunnen worden, antwoordde spreker, dat er zich misschien wel enkele nuttige zouten in bevinden, doch niet in die hoeveelheid, dat het loonend zou zijn.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 44. Examen tot het verkrijgen van het Diploma van Bouwkundig Opzichter 1912. Examenopgaven.
Werkzaamheden in het belang der volkshuisvesting te Amsterdam.
Kroniek XIV, door J. Gratama, Bauberatungsstelle te Amsterdam.
Verwarming met wateronderdruk, door G. Versteeg met naschriften van F. G. Unger en van de Redactie.

ARCHITECTURA No. 44. Mededeelingen betreffende het Genootschap.
E. W. Moes. Overlijdensbericht.
Prijsvragen.
Een Architectuurmuseum, overgenomen uit »de Bouwwereld«.
Boorpalen van gewapend beton, met afbeeldingen.
Uit het verslag omtrent de Gemeentebegrooting van Amsterdam voor 1913.

DE BOUWWERELD No. 44. Een Architektuurmuseum.
Het grauwe gevaar, met afbeelding.
De vergrooting der Ned. Herv. Kerk te IJselmuiden, door Adolph Mulder met afbeelding.
De Tuinstad-beweging in Engeland. Boekbeschouwing door J. van der Breggen c.i.

DE INGENIEUR No. 44. Toepassing van Electriciteit in de techniek Demonstratie door middel van cinematografische projecties, door M. L. Boland w. e. i. gehouden in de buitengewone vergadering van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs van 12 October 1912.
De vernieuwing van de Blauwpoortsbrug te Leiden, door J. H. E. Rückert, met afbeeldingen.
Een Spoorwegverbinding in Noord Sumatra, door J. C. Lonan c.i.

TECHNISCH WEEKBLAD No. 44. Officieel gedeelte. — Uit de afdeelingen. — Verslagen van vergaderingen. — Een bouwkwestie, dood door schuld. — Salarissen te Hilversum. — De ramp van de Titanic. — Iets over rioleeringsvraagstukken (vervolg). — Vragenbus. — Gemengd. — Correspondentie, — Erratum. — Boekbespreking. — Uit technische bladen en tijdschriften.

DE AANNEMER No. 54. Gewoonte en recht.
Uit Den Bosch.
Een aanbesteding te Zwolle.
Nederlandsche Aannemers in het buitenland.

DE NEDERLANDSCHE KLEI-INDUSTRIE No 18. Welken invloed oefent het water uit op de vormlingen tijdens het bakken? — Verbranding zonder vlam. — Proefwegen in de gemeente Wassenaar. —

Varia.

MONUMENTEN VAN NEDERLANDSCHEN OORSPRONG BUITEN EUROPA

Neerlandia schrijft o.m.;

Het mag als een bewijs der opleving van ons nationaliteitsgevoel gelden, dat de herinneringen aan het voorgeslacht, de schoone uitingen van zijne geestkracht en zijn kunstzin meer dan vroeger worden gewaardeerd en beschermd in eigen land.

Ook van buiten de enge grenzen van het koninkrijk in Europa zijn echter tal van monumenten van Nederlandschen stam, waaraan nog weinig aandacht is gewijd, doch die evenzeer een nationaal belang vertegenwoordigen, daar het vaderland een niet gering deel van zijn beteekenis dankt aan de kloeke mannen, die in verre gewesten nederzettingen stichtten en den grondslag legden voor ons koloniaal bezit.

Dit deed mr. dr. J. C. Overvoorde besluiten om te trachten een overzicht te verkrijgen van wat nog in de oude nederzettingen en faktorijen aanwezig was en van de wijze, waarop aldaar voor het behoud werd zorg gedragen. Hij beperkte zich daarbij voorloopig tot de faktorijen en nederzettingen van de Oost-Indische Compagnie en hiervan tot die plaatsen, waarvan hij mocht verwachten, dat zijn onderzoek eenigszins vruchtdragend zoude zijn.

Op Java werden behalve Batavia, Weltevreden, Meester Cornelis, Tangerang, Toegoe en de eilanden Onrust, Kerkhof, Purmerend, Poeloe Kellor en Edam, o.a. bezocht Bantam, Serang, Bandoeng, Djocja, Klaten, Solo, Soerabaya, Rembang, Joana, Japara, Samarang, Oengaran, Pekalongan Tegal, Cheribon en Buitenzorg.

In het oude gedeelte van Batavia is nog een rijk veld voor nasporingen, hoewel door gebrek aan belangstelling veel is verloren gegaan, dat zonder groote moeite te behouden ware geweest. Een belangrijke bron voor studie bieden de rijke verzamelingen van het Bataviaansch Genootschap, waaronder eene merkwaardige verzameling teekeningen met gezichten in de omgeving van Oud-Batavia.

Als Nederlander doet het dr. O. leed, te moeten verklaren, dat de herinneringen aan de grondvesters van ons koloniaal bezit in de Britsche landen betrekkelijk meer in aantal zijn en beter bewaard dan in Nederlandsch-Indië. Het Britsch bestuur blijkt de historische waarde dezer monumenten beter op prijs gesteld te hebben dan de stamgenooten van hen, aan wie deze monumenten herinneren, of wier daden zij bestemd waren in herinnering te houden. Zelfs zijn in de laatste jaren van overheidswege eenige historisch belangrijke forten en gebouwen gedeeltelijk vernield of beschadigd, of zijn plannen hiertoe bij de betrokken besturen aanhangig gemaakt.

Ten aanzien van de archieven, die in ruimeren zin ook tot de monumenten te rekenen zijn, valt het volgende te vermelden. De zorg voor de openbare archieven is in uitstekende handen bij den landsarchivaris dr. De Haan. Het voor de bewaring van het belangrijk archief bestemde gebouw schijnt echter hiervoor onvoldoende en het ontbreekt aan wetenschappelijke werkkrachten en aan voldoende ondergeschikt personeel.

De kerkelijke archieven verkeeren dikwijls in slechten toestand.

Wat kan thans gedaan worden om zooveel mogelijk het behoud der monumenten te verzekeren? De geschiedenis van onze koloniën is waard gekend te worden en getuigt van menig voorbeeld van moed en zelfopoffering, doch het werkelijk doordringen in die geschiedenis is slechts mogelijk als wij ons een zoo volledig mogelijk beeld kunnen vormen van de ontwikkeling en het leven van het voorgeslacht. Daarvoor is het behoud noodig van alle belangrijke herinneringen, zoowel van de bescheiden als van de in steen geschreven geschiedenis van het leven in vorige eeuwen. Dit geldt zoowel voor openbare gebouwen als voor particuliere en dit geldt te meer, waar het betreft uitingen van hooge kunst, van gelukkig gekozen verhoudingen bij bouwwerken of smaakvolle versiering, van forten getuigend van militair vernuft, van goed gesneden zerken en sierlijk kerkzilver. Door tot het behoud hiervan mede te werken zal men tevens het gevoel van gehechtheid versterken, dat de reeds sinds langen tijd in Indië gevestigde geslachten met het moederland moet verbinden.

Het Nederlandsche bestuur heeft reeds te lang gewacht met maatregelen te treffen in het belang der monumenten en heeft in verschillende opzichten bewijzen gegeven van gebrek aan piëteit, die te meer treffen, omdat Nederland aan Indië een deel dankt van zijn voorspoed en zijn beteekenis, zoodat het te eerder verplicht was geweest om alles in eere te houden, wat nog herinnerde aan de geslachten, die het Indische rijk hielpen grondvesten en tot ontwikkeling brengen. Het steenen archief der monumenten vertoont in Indië onherstelbare leemten en het is thans meer dan tijd om maatregelen te treffen om althans nog te behouden wat overbleef. Elk uitstel kan slechts ertoe leiden om de toch reeds zoo gedunde monumentenschat aan verder verlies bloot te stellen. Voor de Hindoe-monumenten wordt in Indië reeds veel gedaan; het wordt thans tijd om ook het lot der monumenten van Hollandschen stam ter harte te nemen.

Neerlandia plaats hierbij het volgende naschrift:

De nota door den heer Overvoorde gezonden aan den gouverneur-generaal van Ned. Oost-Indië heeft reeds een gunstig gevolg gehad.

Door den directeur van B. O. W. is n.l. dezer dagen een rondschrijven gericht aan de residenten en hoofden van Waterstaatsafdeelingen, waarin o.m. het volgende wordt gezegd:

„In afwachting van de instelling van een Oudheidkundigen Dienst, ter vervanging van de tegenwoordige Oudheidkundige Commissie, welke dienst t. z. t. mede met de zorg voor het behoud en de registratie van de monumenten uit den Compagniestijd zal worden belast, is mij mitsdien door de regeering opgedragen om in overleg met den Landsarchivaris deze aangelegenheid reeds dadelijk ter hand te nemen, en doe ik daarvoor in de eerste plaats een beroep op uwe medewerking en op die van de aan u toegevoegde ambtenaren.

Het ligt in de bedoeling eerlang een overzicht samen

HINSE & VAN ELLINKHUIZEN. Uitvoering van werken in Gewapend en Ongewapend Beton
Voorl. Ontwerpen en Begrootingen gratis.
Nassaukade 504, Telef. 1258. AMSTERDAM.

te stellen van de nog voorhanden monumenten uit den Compagniestijd en binnenkort zal worden medegedeeld op welke wijze het daarvoor vereischte materiaal zal zijn te verzamelen.

Intusschen zou ik het ten zeerste op prijs stellen, indien U.HEGestr. mij mededeeling zou willen doen van eventueele bij u in behandeling komende plannen tot het afbreken of tot verbouwing van openbare of onder 's Lands toezicht staande bouwwerken, waarvan vast staat, dan wel vermoed wordt, dat zij van beteekenis zijn uit een oogpunt van geschiedenis of kunst. Tevens ware daarbij zooveel mogelijk te vermelden wat omtrent de geschiedenis van het betreffende bouwwerk bekend is; en zal voorts de bijvoeging van beschrijvingen, teekeningen of fotografieën der betreffende bouwwerken van veel waarde zijn. Hetzelfde geldt ten aanzien van kerkgebouwen en dergelijke, waarvoor op een of andere wijze subsidie uit 's Lands kas wordt genoten.

Aangezien vele der gebouwen dateerend uit den tijd der Oost-Indische Compagnie, in handen zijn van particulieren, is in overeenstemming eene daartoe ontvangen opdracht der regeering een gelijksoortig verzoek door mij gericht tot de particuliere architecten en aannemers hier te lande.

Ook de medewerking van de ambtenaren van het rooiwezen kan in deze van veel waarde zijn, en ik geef u derhalve in overweging de hoofden van plaatselijk bestuur in uw gewest te verzoeken deze ambtenaren uit te noodigen hun aandacht te willen vestigen op de bedoelde gebouwen en monumenten, en zoodra een verzoek om vergunning tot afbraak of tot verbouwing van zoodanig bouwwerk hen mocht bereiken, mij daarvan rechtstreeks mededeeling te willen doen, zoo mogelijk met eene beschrijving en teekening of fotografie van het bouwwerk."

Gemengd Nieuws.

BINNENLAND.

Maatregelen tegen vervuiling van openbare wateren.

De memorie van antwoord is verschenen op het wetsontwerp tot wijziging en aanvulling der Hinderwet, betrekking hebbende op de vervuiling van openbare wateren.

De ministers van Landbouw en van Oorlog achten volkomen juist de opmerking van verscheidene leden der Tweede Kamer, dat het wetsontwerp zich vrijwel beperkt tot een formeele regeling van het onderwerp, terwijl aan de beslissingen der colleges, met de uitvoering der wetsbepalingen belast, en in hooger beroep aan de Kroon, geheel blijft overgelaten wat ter bestrijding van waterverontreiniging in elk voorkomend geval behoort te geschieden. Niet slechts omdat de Hinderwet nu eenmaal het stelsel bevat van vrije beslissing, behoudens beroep op de Kroon, door de colleges, aan wie de beslissing is opgedragen, en ook tot dusver volgens dit stelsel voorzieningen ook tegen waterverontreiniging werden voorgeschreven, maar vooral omdat niet voor alle gevallen omtrent de beste wijze van bestrijding der waterverontreiniging eindzekerheid bestaat. Onder deze omstandigheden is het niet mogelijk in de wet zelf eenige aanwijzing te geven omtrent de maatregelen ter voorkoming van waterverontreiniging voor te schrijven, en is de wetgever wel verplicht zich te bepalen tot een regeling der procedure teneinde te bereiken, dat alle verkrijgbare waarborgen voor een juiste beslissing aanwezig zijn.

Dat intusschen meer dan tot dusver zoowel bij het verleenen van nieuwe vergunningen als ten aanzien van reeds bestaande inrichtingen op waterverontreiniging zal gelet worden, en dat meer dan tot dusver voorwaarden zullen worden opgelegd, teneinde aan dat bezwaar tegemoet te komen, wordt ook door de regeering verwacht; dit te bereiken is, onder meer, het doel der wetsvoordracht. Dat daardoor sommige industrieele ondernemingen voor hoogere lasten dan tot dusver zullen komen te staan is eveneens te verwachten. Toch kan de regeering er niet toe medewerken een bepaling in de wet te brengen, waardoor de Staat een deel van deze kosten zou te dragen hebben. De mogelijkheid erkennende, dat zich uitzonderingsgevallen kunnen voordoen, waarvoor met medewerking van de Staten-Generaal buitengewone voorzieningen waren te treffen, meenen zij, dat als regel moet blijven

(Vervolg zie bladz. bijlage.)

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Trottoir-, Terrazzo- en Graniettegels, Trottoirbanden, Kunstgraniet, Drijfsteen, Tennisbanen, enz. — — —

R. TIMMAN. Stoom-Timmerfabriek „DE ATLAS".
— Prijsopgaven worden op aanvraag verstrekt. —
HOUTHAVEN, AMSTERDAM. — Tel. 3905.

WATERBRONNEN, ONTIJZEREN HARDEN
N.V. DIEPBOOR MIJ. „VULKAAN", v/h. J. DE BOER & Co., LEEUWARDEN

DE REPRODUCTIE COMPAGNIE
CLICHÉ'S
Rotterdam

H. J. WESSELS, Amsterdam.
Heerengracht 109-111. — Telef. 1037. — P.O. Box 381.
Handel in Binnen- en Buitenlandsche fijne Houtsoorten.

G. J. A. TRESTORFF, voorheen G. VAN HEERDE.
AMSTERDAM. — Opgericht 1830. — Telefoon 1551.
Brandkasten, Kluisdeuren, Safe-Deposits, etc.

Staaldraadwarenfabriek
„AMSTERDAM"
Brouwersgracht 136 te AMSTERDAM
Tel. Interc. 478.
Draadvlechterij.
Fabriek van Hek- en IJzerwerken.

NAAML. VENN. voorh. A. SINGELS Azn.,
DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uwe CENTRALE VERWARMING.

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van
BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

PAPIERSTUC voor PLAFOND- en WANDVERSIERING in alle stijlen en volgens teekening.
Vraagt gratis Brochure en Prospectus aan de
Opgericht 1890. - Tel. Int. 3613.
EERSTE NEDERLANDSCHE PAPIERSTUCFABRIEK
VOORHEEN BENNEWITZ & CO. - AMSTERDAM.

45STE JAARGANG. ZATERDAG 16 NOVEMBER 1912. No. 46.

DE OPMERKER.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor de Redactie:
Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Adres voor de Administratie:
Regentesselaan 65, 's-Gravenhage

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . f 5.—

Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.

Voor België . . . . . } Uitsluitend bij vooruitbetaling » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . } » 7.50

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS bezorgd zijn: Regentesselaan 65. 's-Gravenhage.

Byzantijnsche Kunst.

Vervolg (zie bladz. 354).

DE AYA SOPHIA VAN DE OOSTZIJDE.

De Aya Sophia is een internationaal monument en wanneer haar bestaan ernstig bedreigd zou worden, zou zich wellicht spoedig een internationale Commissie vormen om te trachten haar behoud te verzekeren. Naar men zegt hebben de Turken gedreigd, de kerk in de lucht te laten springen, wanneer een Bulgaarsch leger het wagen zou, in Constantinopel binnen te dringen.

Men kan dit dreigement veilig laten voor wat het is, misschien wel eenvoudig een verzinsel van een oorlogscorrespondent. Dat er echter gevaar bestaat voor het behoud, schijnt vrijwel vast te staan en men zal zich herinneren, dat er een paar jaar geleden onrustbarende geruchten liepen over den toestand, waarin het monument verkeerde.

Die toestand moet nog geheel dezelfde zijn als in 1910 toen Sir Thos. en G. J. Jackson het gebouw onderzochten. De steunbeeren waren bedenkelijk uitgeweken. Van den beganen grond af kan een gevaarlijke uitbuiking gezien worden in den noord-oost pendentief, een van de steunpunten van den grooten centralen koepel. (*) Van de galerij rondom den voet van den koepel kon men zien, dat de grondvorm niet meer cirkelvormig was en ook de groote bogen waren ontzet. De top van den koepel was gezakt en zijn ribben waren op vele plaatsen vervormd, terwijl muren en zuilen op vele plaatsen uit het lood stonden en sommige gewelven gevaar van instorting schenen op te leveren.

Dit alles is er in die twee jaren niet beter op geworden en wanneer de Turksche autoriteiten niet spoedig overgaan tot een afdoende herstelling is een ernstige ca-

*) Op een afbeelding van het interieur voorkomend in den 9den jaargang van het plaatwerk «de Architect», uitgave van A. et A. kan men deze uitbuiking duidelijk zien en evenzoo op die in Evers' »Architectuur in hare Hoofdtijdperken«.

Beide afbeeldingen zijn waarschijnlijk naar dezelfde photo gemaakt en die photo is minstens 8 jaren oud, zoodat het bedenkelijk verschijnsel zich wellicht reeds voor 10 jaren of eerder vertoond heeft.

tastrophe te vreezen, ook zonder dat er Turksche mijnen worden aangelegd of Bulgaarsche kanonnen op den koepel gericht. Verwaarloozing schijnt het gebouw langzaam ondermijnd te hebben, de kans op herstelling van Turksche zijde is gering en, zooals dezer dagen nog terecht werd opgemerkt, zal het zijne eigenaardige bezwaren hebben, het herstellingswerk van een der voornaamste heiligdommen der Muzelmannen aan ongeloovigen op te dragen.

Het was wel een bijzonder bewijs van verdraagzaamheid, door Sultan Abdul Medschid in 1847 gegeven, dat hij den Duitschen architect Salzenberg toestond de Aya Sophia en vele andere Byzantijnsche monumenten te Constantinopel te bestudeeren en op te meten en dat hij de restauratie van het heiligdom opdroeg aan den Italiaan Fossati. Hij heeft daardoor de geheele kunstwereld aan zich verplicht, want Salzenbergs prachtwerk „Altchristliche Baudenkmale von Konstantinopel vom 5 bis 12 Jahrhundert", in 1854 te Berlijn verschenen en ook het werk van Fossati over de Aya Sophia, dat reeds in 1852 te Londen het licht zag, zijn nog de voornaamste bronnen, waaruit wij onze kennis van de Byzantijnsche Bouwkunst in hare bakermat de danken hebben.

Zooals uit de geschiedenis bekend is, werd de Sophiakerk door de architecten van Justinianus, Anthemios van Tralles en Isidorius van Milete in nauwelijks zes jaren gebouwd en den 26sten December 537 ingewijd. Mocht zij op zichzelf reeds een wonderwerk heeten, nog te meer verdiende zij dezen naam door de voortvarendheid der bouwmeesters, die evenwel noodlottige gevolgen had, want 22 jaren na de inwijding, stortte, tengevolge van een aardbeving, de oostelijke helft van den grooten koepel in. Justinianus liet toen, door een jongeren Isidorius, de zware contreforten aanbrengen, die wel wat te sterk spreken in het uiterlijk van het monument, en verder den koepel, die oorspronkelijk zeer vlak geweest moet zijn, ongeveer 8 Meters verhoogen. Op 24 December 563 werd de kerk opnieuw in gebruik genomen, de herstellingswerken hadden dus ongeveer 4 jaren geduurd.

In de tweede helft der negentiende eeuw vinden wij weder van een belangrijke reparatie gewag gemaakt en in 987, onder de Regeering van Basilius II, stortte andermaal een gedeelte van den koepel in. Welke maatregelen toen genomen zijn, om een dergelijke catastrophe in het vervolg te voorkomen, is niet in bijzonderheden bekend. Wellicht zullen opnieuw versterkingen zijn aangebracht en wel afdoende voor eenige eeuwen. In 1204 werd de kerk door de Latijnsche kruisvaarders geplunderd en van al hare kostbaarheden beroofd, de overweldigers deden niets voor het onderhoud. Eerst Andronikos Paleologos liet in het begin der veertiende eeuw de muren versterken door aanbouwsels aan de oostelijke hoeken, welke evenmin bijdragen tot verfraaiing van het buitenaanzicht aan de koorzijde. Bij de verovering van Constantinopel door Mohammed II richtten de Turken een ijslijk bloedbad aan onder de Christenen, die in de Sophiakerk een wijkplaats gezocht hadden. De veroveraars verwijderden natuurlijk alles, wat aan den Christelijken eeredienst herinnerde, doch spaarden het gebouw, dat zoo spoedig mogelijk met groote plechtigheid aan den Mohammedaanschen godsdienst gewijd werd.

Een Grieksche legende, die dezer dagen nog in herinnering werd gebracht, verhaalt, dat de priester, die juist bezig was, de mis te lezen, toen de Turken de kerk binnendrongen, met de miskelk in de hand, het altaar verliet en verdween door een deur in een der zijgalerijen, welke zich dadelijk achter hem sloot als een muur. Op den dag, waarop de Christenen weder bezit van de kerk zullen nemen, zoo verhaalt de legende verder, zal de muur zich weder openen en de priester weder te voorschijn komen, om de mis ten einde te lezen. Deze deur werd, naar Salzenberg mededeelt, door Fossati teruggevonden en geopend; zij voerde naar een kleine, met koepelgewelf overdekte kapel, maar van den priester was geen spoor meer te vinden. (*)

De verandering in een moskee is inwendig betrekkelijk van veel minder invloed geweest dan uitwendig. Wel werden mozaïeken der gewelven en wanden, overal waar zij den Muzelman aanstoot gaven, overgewit, en hier en daar door reusachtige Arabische opschriften vervangen, maar overigens heeft de architectuur weinig van de verandering te lijden gehad. Uitwendig evenwel is het oorspronkelijk architectonische karakter, dat reeds geleden had door vroeger aangebrachte versterkingen en aanbouwsels, door de verdere toevoegsels der Turksche bouwmeesters vrijwel onkenbaar geworden. Van die toevoegsels spreken het sterkst de vier minarets, waarvan er een door Mohamed II en door Selim II in de tweede helft der 16de eeuw en de beide laatsten door diens opvolger, Murad III, werden opgericht.

Fossati heeft, bij gelegenheid der restauratie, alle mozaïeken en schilderwerken blootgelegd, zoodat daarvan nauwkeurige afbeeldingen konden worden gemaakt. Het groote mozaïek in het middenveld van den koepel was echter reeds vroeger verloren gegaan.

Zorgvuldig werd alles wat den Muzelman aanstoot kon geven weder met een witsellaag overdekt; hier en daar kan men echter daardoorheen de omtrekken der voorstellingen ontwaren.

Na de herstelling der buitenmuren, werden deze met kalk bepleisterd, maar hierbij legde Fossati weinig smaak aan den dag. Hij versierde deze bepleistering namelijk met laagsgewijze afwisselende hel gele en roodachtige strepen. Wellicht vond de Sultan het heel mooi, toen het klaar was, maar het spreekt van zélf, dat op den duur, het uiterlijk aanzien door deze versiering niet is verbeterd.

Hoe men hierover echter moge denken, men moet dankbaar erkennen, dat Abd ul Medschid voor het behoud van het eerwaardig monument gedaan heeft wat hij kon. Hoe het eigenlijk komt, dat de Turken zoo gehecht zijn aan dit heiligdom, dat toch door en voor Christenen gesticht is, laat zich alleen verklaren, door aan te nemen, dat zij het ook beschouwen als een monumentaal zegeteeken van de belangrijkste overwinning, door hen op de Christenheid behaald. Lang voor zij zich in het Balkanschiereiland nestelden had de Aya Sophia reeds de bewondering en de afgunst van het Oosten opgewekt en is de invloed der Byzantijnsche kunst over een wijd gebied waar te nemen. De Turken kenden haar reeds lang, voor zij den Europeeschen bodem betraden en toen zij daar vasten voet gekregen hadden, werd de Aya Sophia het ideale voorbeeld voor tal van groote Moskeeën te Constantinopel en elders. De traditie der Byzantijnsche kunst werd door de Turksche bouwmeesters in eere gehouden in de conceptie van het geheel. Wel zijn er verschillen in onderdeelen van Arabischen of Perzischen oorsprong, maar de koepelconstructie van de in de zestiende eeuw gebouwde moskee van Soliman II bijvoorbeeld is nog onmiskenbaar naar die van de Aya Sophia gevolgd.

(Wordt vervolgd.)

*) Naast deze Grieksche legende, vernamen wij, is er een, welke minder bekend is en zelfs door de Turken wordt aangenomen. In de revue Jeruzalem wordt zij verteld: „Twee kaarsen van monumentale afmeting zijn geplaatst in de apsis van de Aya Sophia en branden gedurende het gebed op de groote feestdagen. Wanneer de kaarsen geheel zullen zijn opgebrand zegt de Grieksche legende, zal de Aya Sophia weer een Christelijke kerk worden. Maar de man, die over de kaarsen waakt in de oude moskee zorgt, dat de kaarsen steeds voortbranden. Zijn zij niet eenigszins het zinnebeeld van de Turksche macht, steeds afnemende en altijd weer kunstmatig op de been gehouden?

DE AYA SOPHIA EN HARE OMGEVING.

MOSKEE VAN SOLIMAN II TE CONSTANTINOPEL, Zijaanzicht.

Een brief, naar aanleiding van: Een wandeling door s'Gravenhage.

Hooggeachte Collega!

Getrouw lezer van „de Opmerker", kom ik U eens dank zeggen voor de interessante wandeling, (*) die ik, in gedachte, met U als gids door de Residentie heb medegemaakt. Genotvol en leerzaam. Maar hoe genotvoller stel ik mij het voorrecht voor om zulk een wandeling in werkelijkheid te maken, vergezeld van zulk een leidsman, danig beslagen op architectonisch, historisch en aesthetisch gebied, wanneer daarbij de opmerkingen over en weer gaande, weer nieuwe opmerkingen uitlokken en denkbeelden doen geboren worden.

Geen voortreffelijker gelegenheid om de oogen weer eens goed open te zetten. Vooral in de stad zijner inwoning. Want bezoekt men een stad in den vreemde, onmiddellijk ziet men alle schoonheden en ook alle mismaaktheden. Maar moge in eigen stad het schoone blijven bekoren, aan het leelijke raakt men, helaas, (of gelukkig?) zóó gewend, dat men het niet meer ziet. Soms ook wel aan het schoone. Neemt men echter zijn stad eens op met een deskundig wandelgenoot, dan wordt de geest weer wakker, scherpt zich het critisch oordeel en ziet men het schoone weer schoon, het leelijke weer leelijk.

Daarom had ik de wandeling zoo gaarne in Uw gezelschap medegemaakt.

En waren wij dan genaderd tot den Haagschen Schouwburg, dan zou ik U de verklaring gevraagd hebben van een psychologisch verschijnsel: hoe het toch komt dat ik — die mij toch eenigszins deskundig waan, of waande — den gevel van dat gebouw jaar in jaar uit bijna dagelijks ben voorbijgegaan, en eerst nu, sedert een der Engelsche deelnemers aan de besloten prijsvraag voor de theaterontwerpen, er de Schouwburgcommissie opmerkzaam op gemaakt had, eerst nu zeg ik, ook inzie hoe fraai die oude gevel is.

Ik moet U bekennen, dat ik mij daar wel een beetje over schaam. Maar een ding troost mij. Want als ik het wèl heb, dan is de Schouwburg-commissie reeds sedert tien jaren diligent. (Dat is immers de juiste term?) Reeds in het begin van haar bestaan wist men, dat het bij haar vast stond, dat het theater op zijn oude plaats moest herrijzen, en nu, nadat de Commissie met haar arbeid gereed.... meent te zijn, nu komen de Haagsche lichamen, die zich aan de Kunstbelangen wijden, als één man op om tegen het afbreken van den ouden gevel te protesteeren.

Zulk een manifestatie ter wille van de kunst is bepaald grootsch. Maar ik vind het niet aardig voor de Commissie, dat de sommiteiten die de leiding der voornoemde lichamen in handen hebben het protest niet eenige jaren vroeger hebben doen hooren. Konden zij wellicht niet „officieel" optreden, dan hadden zij toch wel een wenk kunnen geven. Nu heb ik echter een vaag vermoeden, (dat is nu precies de troost waarvan ik sprak) of het die artisticke leiders misschien niet precies zoo gegaan is als mij? Misschien echter niet. Maar daarom had ik over dat punt zoo gaarne uw oordeel eens willen hooren.

Ook zou ik U gevraagd hebben, wat U wel meent, dat er nu verder moet gebeuren. Zeker geen gemakkelijk te beantwoorden vraag, want al weet men wat niet behoort te geschieden, dan is men nog verre van een oplossing voor hetgeen wel kan gedaan worden.

Ik herinner mij, dat een jaar of 10 geleden, toen het Schouwburgvraagstuk pas was geboren, de plaatsing van het nieuwe gebouw reeds het onderwerp was van veler warme belangstelling. Een redactielid van een onzer satirieke blaadjes liet mij het ontwerp van een prent zien, waarin Den Haag was voorgesteld als een ruim veld. Daaromheen drie (of vier) groepen, waarin men de voornamen van verschillende bouwgrondmaatschappijen herkende. Elke groep had een eind touw in de handen en trachtte daarmede het theater, dat op rolletjes was voorgesteld, naar zijn kant te trekken. Eenige Hagenaars (waaronder een met semitisch uiterlijk, uit naam van de abonné's van den Engelenbak protesteerden er tegen, ik weet niet meer in welke bewoordingen, dat men het gebouw zou wegtrekken van een plaats, die iedereen behaagde. Het prentje werd echter niet goedgekeurd, omdat naar ik later hoorde, een der touwtrekkers te veel geleek op iemand, die aan de redactie verwant was.

Dezer dagen wees een inzender in de Haagsche Courant op het terrein waar de Teekenacademie, de Hoogere Burgerschool, het Bureau van Bouw- en Woningtoezicht en een aan de Gemeente toebehoorend heerenhuis op staan, als groot genoeg om er met nog twee zijstraten van 7 M. elk een theater op te kunnen bouwen, anderhalf maal zoo groot als dat, voorgesteld door de Oostenrijksche theaterfirmanten (voor wier handigheid ik toch respect heb).

Maar ik hoorde ook nog van een ander, die in een der Haagsche couranten het ideé had geopperd, om het particuliere perceel aan de oostzijde van de Schouwburgstraat (dat in „de Opmerker" van 26 October j.l., pag. 338 op het situatieplannetje abusievelijk met VI is aangeduid), voor de Gemeente aan te schaffen, en de Schouwburgstraat zelf, waarschijnlijk met een kleine afschuining, zooveel oostwaarts te verleggen. Geen mal ideé. Op die wijze zou men, met een straat van 10 M. het Schouwburgterrein zelf vooraan met 15, achteraan met 10 M. kunnen verbreeden, en daarop met behoud van den ouden gevel, een vrij voldoend nieuw theater kunnen oprichten.

Ook zou daardoor geen prachtige kans aan de Muziekschool ontsnappen, die naar het bestaande Theatergebouw schijnt te hunkeren. Wat zou haar dat gebouw als Muziekschoolgebouw tegenvallen. Een Theaterzaal is nog lang geen zaal voor orkestrale uitvoeringen, een avondzaal alles behalve een dagzaal. Ik geloof dan ook, dat men slechts van de omstandigheden heeft willen profiteeren om op het onvoldoende van het tegenwoordige gebouw der Muziekschool te wijzen.

Van het theater wandeldet gij naar de groote Kerk.

Waarschijnlijk naamt ge uw weg over den Vijverberg. Ware ik Uw wandelgenoot geweest, halverwege zou ik U daar verzocht hebben eens een oogenblik aan den kant van den Vijver te blijven staan. Een jaar of zeven geleden gaf die aanleiding tot een zelfde soort van demonstratie of protestbeweging der Haagsche Kunstclubs, toen er sprake van was om aan de westzijde van den Vijver een brug of een kade te bouwen, om het verkeer tusschen het Buitenhof met den Kneuterdijk gemakkelijker en minder gevaarlijk te maken.

Wat leek mij die beweging echter overdreven, ja onbezonnen toe!

Aan den Vijverkant zou ik met U eens, de duimstok loodrecht in de hand en op een halven armafstand van het oog, hebben uitgemeten, hoeveel centimeter een straat van 15 M. breedte aldaar, breed zou schijnen van ons standpunt uit bezien, hebben nagegaan in hoeverre het aspect van den geheelen Vijverweg zou veranderen wanneer de Vijver 6 % werd ingekort.

Voorts of de kaaimuren zoo fraai zijn of fraai doen of zelfs „historisch" fraai zijn, om een verandering daaraan uit den booze te achten?

Neen, dan lachte mij waarlijk indertijd het plan van een thans overleden, collega toe, die zich den Vijverbak, (dien ik zeer leelijk vind), omsloten dacht met een marmeren balustrade, waarin kandelabers, banken en standbeelden waren opgenomen van de mannen, die onze Geschiedenis hebben gemaakt.

Zoo ingericht zou de Vijverberg, van de „protestkade" bezien, nog zoo kwaad niet doen.

Maar alvorens onze plek te verlaten, zou ik U eens gevraagd hebben: Gij, architect en dienaar van het Schoone, hoe vindt ge toch den Haagschen toren?

Strekt die niet tot bewijs hoe een geheele stad met tal van Kunstlievende Vereenigingen aan het leelijke kan gewennen? Leelijk zeg ik. Weet U mij soms in of buiten den lande een toren op te noemen die leelijker is?

Een 25 jaar geleden stond hij een tijd lang in den steiger, tot boven het haantje toe. In die omkleeding maakte hij warempel een dragelijk figuur en zag het Haagje van Rijswijk, Voorburg, Loosduinen en Scheveningen knapper uit. Ik herinner mij mijn teleurstelling toen het monster „opgeknapt" weer uit den steiger te voorschijn kwam.

Zijn wangestalte hoog in de lucht verheffende bederft hij thans alle stadsgezichten waar hij zich boven vertoont.

Dat ware nu iets voor onze kunstclubs om zich mee te bemoeien.

En ge weet, dat de oorspronkelijke spits, wel wat onttakeld maar nog vrij gaaf onder de ijzeren zottekap aanwezig is.

Welke Maecenas verbindt zijn naam eens aan Den Haag door de restauratie van den toren te bekostigen?

Ik stel mij voor, dat we reeds op het Buitenhof staan en een weemoedig oog richten naar den noord-westhoek waar, een jaar of acht geleden, nog het huis stond van Willem Doudijns in welks eenvoudigen, maar statig deftigen gevel, in nissen de beelden prijkten van Hercules en van Flora. Zonder een woord van protest van de Haagsche Kunstclubs werd dit fraaie, historische huis afgebroken en door een afschuwelijk nieuw gebouw vervangen, waarvan de gevel precies dezelfde deur- en vensterverdeeling vertoont.

Noodeloozer daad van wandalisme kwam zelden voor.

Daar staan wij bij de Prinsestraat, die op haar concurrente, den nieuwen verkeersweg van de Groote Kerk naar den Noordwal, wacht.

Zal er in de toekomst genoeg voor beiden overschieten om van te kunnen leven?

Dat is zeker een vraag.

De Haagsche Courant (die soms heel aardig bouwkundige onderwerpen bespreekt), trok dit verleden jaar erg in twijfel, en gaf de voorkeur aan een verbreeding van de Prinsestraat zelf. Oeconomisch was daar veel voor te zeggen.... maar ....het uitbreidingsplan was anders opgemaakt, ofschoon het Gemeentebestuur bij de goedkeuring door den Gemeenteraad het recht van veranderingen heeft voorbehouden. Wijselijk, meen ik, want komen, mijns inziens, in het plan vele goede eigenschapepn voor, zoo heeft het, wat de regeling der nieuwe groote verkeerswegen aangaat, niet mijn vertrouwen. Zoo schijnt het mij een fout toe, dat de Vleerstraatverbreeding, waar wel sedert 35 jaar sprake van is (of was), niet in het plan is opgenomen. En toch: met een brug over den Noordwal tegenover de de Riemerstraat, een brug over den Zuidwal tusschen de Beestenmarkt en de Jacob Catzstraat, ware een flinke verkeersweg geschapen van het Zeeheldenkwartier tot den Parallelweg toe. En men kan zeggen: kosteloos, wanneer men aan de geldelijke offers denkt, die de ontworpen doorbraken van het uitbreidingsplan zullen vergen.

Voorts vind ik, dat in dat plan in 't algemeen te weinig geprofiteerd is van het bestaande. Waarom b.v. de doode Singels door overkluizingen der hoeken of althans door breede bruggen niet in 't levende verkeer opgenomen? Om begrijpelijke redenen zonder ik den hoek bij het Ziekenhuis uit.

Met die verkeersverbeteringen had men kunnen beginnen, waarnemen hoe het verkeer zich daarbij aanpaste en dienovereenkomstig verder handelen.

Ook kan ik het groote nut van de doorbraak van den Noordwal naar de Elandstraat niet beamen.

De geprojecteerde opheffing van het verkeer tusschen de Wagenstraat en de Stationsweg lijkt mij hoogst bedenkelijk toe.

Het is alsof men het verkeer in bepaalde nieuwe banen wil drijven.

Maar de teleurstellingen die daarop kunnen volgen, wanneer de nieuwe verkeerswegen, verkeerde wegen blijken te zijn. Leest daar eens over Ch. Buls „Esthétique des villes". En waar blijft het uitbreidingsplan, wanneer „het Paleis" eens in gemeente-eigendom mocht overgaan? Een mogelijkheid die in den laatsten tijd meer waarschijnlijkheid heeft gekregen, en radicale veranderingen zou brengen in het verkeer van het stadscentrum.

Wij staan voor het Postkantoor.... Maar laat ik thans ophouden. U ziet hoe elk bouwwerk van eenige beteekenis, elke plek allicht aanleiding geeft tot uitweidingen. Voor heden genoeg. Laat ik hier afscheid van U nemen, U nogmaals mijn dank betuigen voor hetgeen ik van U vernam en mij weer aanleiding gaf tot op- en aanmerkingen, tevens voor het geduld waarmede U mij wel hebt willen aanhooren.

Geachte Collega, mochten de omstandigheden ons elkaar doen ontmoeten, laat mij dan een straatje met U omloopen laten wij dan ons afgebroken gesprek hervatten. Wellicht spruit daar iets bruikbaars uit voort voor „de Opmerker", laat ons hopen iets nuttigs voor het Haagje.

Met vriendelijken handdruk en ware hoogachting,

Uw collega
WANDELGENOOT.

(*) Zie „De Opmerker" van 19 Oct. en 2 November.

Vereenigingen.

BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP.

In de Donderdag 7 November gehouden vergadering heeft de heer D. J. van der Ven, letterkundige te Nijmegen, een voordracht gehouden over: „Wat het Nederlandsch Openlucht Museum voor ons vaderland beoogt te zijn."

De spreker gaf allereerst een definitie van het begrip „Openlucht Museum", daarbij in het licht stellende het groote verschil in opzet, karakter en doel van een museum van oudheden, ondergebracht in een gebouw, en eene verzameling van ethnographische voorwerpen in de open lucht. Bij deze laatste worden b.v. geheele woningen, met meubelen, gereedschappen, en zoo mogelijk zelfs de geheele omgeving in een passende entourage overgebracht en bewaard in hun oorspronkelijken toestand. De groote moeilijkheid, om zich in musea van de geëxposeerde voorwerpen het gebruik en de toepassing voor te stellen, is in een openlucht museum te ondervangen, omdat ieder voorwerp, ieder stuk gereedschap en de geheele woningen blijven in de oorspronkelijke omgeving en zelfs, indien eenigszins mogelijk, door bewoners in de kleederdracht van streek en tijd in gebruik worden gehouden.

Spreker denkt hier b.v. aan de meer en meer verdwijnende boerenwoningtypen uit Friesland, Noord-Brabant en den Achterhoek, aan de wind- en watermolens, aan de nog zéér sporadisch, zelfsin ons land, voorkomende klokkenstoelen en meent dat het méér dan tijd wordt deze en dergelijke uitingen van vroegere eeuwen voor geheele opruiming te behoeden en voor het nageslacht te bewaren.

De studie van oude volksgebruiken is alleen mogelijk in

de oude omgeving en spreker geeft treffende voorbeelden hoe door nauwgezette studie van woning, huisraad en gereedschappen vaak een geheele reconstructie van het leven in vroeger eeuwen mogelijk is gebleken.

Eene, inderdaad zéér fraaie, collectie foto's en lichtbeelden van de 3 bestaande Noorsche openluchtmusea,maakte voor de aanwezigen duidelijk, dat hier waarlijk iets te bereiken valt. Dat het mogelijk is op een uitgestrekt terrein op te stellen de meest heterogene specimina van vroeger leven en dat op deze wijze inderdaad véél voor ons kan blijven bewaard wat anders onherroepelijk verloren gaat. Een tweede serie lichtbeelden gaf talloze voorbeelden van nog zéér weinig voorkomende typen van boerenwoningen, van meubelen, van wagens en andere gereedschappen, van typische watermolens, van weefgetouwen, enz. enz.; alle waard om behouden te blijven en in een passende omgeving te blijven getuigen van de zeden, gewoonten en gebruiken der bewoners.

Spreker meent, dat in de idyllisch gelegen bosschen, heiden en plasjes van de „Waterberg" bij Arnhem, het plekje gevonden is waar het Nederlandsch Openlucht Museum moet komen en doet een krachtig beroep op de medewerking van allen om tot spoedige verwezenlijking van dit, inderdaad nationale denkbeeld te komen.

Prijsvragen.

PRIJSVRAAG PATERSWOLDE.

De jury, benoemd in zake de prijsvraag voor een affiche uitgeschreven door de Vereeniging tot behoud van Natuurschoon te Paterswolde en den gevelwedstrijd, ingesteld van wege „de Centrale", Vereeniging tot bevordering van den Bloei van Groningen en de Vereenigng tot bevordering der Bouwkunst alhier, bestaande uit de heeren C. W. Nijhoff, directeur der Kunstnijverheidsschool Quillinius te Amsterdam, en de heeren D. de Vries Lam en J. A. Mulock Houwer alhier, bracht hedenmiddag verslag uit van haar bevindingen in 't hotel Willems.

De heer Nijhoff prees Groningen als een groote, ruime stad. Hij roemde o.a. den Martinitoren als een der schoonste producten van de architectuur van ,Ned. Bouwkunst. Bouwkunst is stemmingskunst in de ruimte; 35 gebouwen in Groningen heeft de jury beoordeeld, doch slechts 3 à 4 gebouwen waren zoo mooi, dat ze voor een bekroning konden worden voorgedragen.

Omtrent de prijsvraag voor de vereeniging „Paterswolde" zei spr., dat de inzendingen de jury een weinig teleurgesteld hadden; hij gaf het bestuur in overweging de prijsvraag opnieuw uit te schrijven, de hoofdprijzen wat hooger te stellen en meer publiciteit eraan te geven opdat de Nederlandsche kunstenaars hun krachten zouden inspannen om iets moois te maken. Hiertoe werd dan ook besloten.

De uitslag van den gevelwedstrijd was:

No. 16 gevel aan de Eendrachtskade hoek Willem Barendstraat, eigen. de heer Catz, ontw. de heer P. M. A. Huurman.

No. 23 gevel Heerestraat hoek Zuiderbinnensingel ontw. de heer G. Hoekzema Kzn., eigen. de heer Jac. J. Nienhuis.

No. 36 gevel Oranjesingel hoek Oranjestraat, eigen. prof. dr. T. M. de Jaeger, ontw. G. Hoekzema Kzn.

De prijzen waren nog niet gereed, en zullen ter gelegener tijd worden uitgereikt.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 45. De Strafzaak te Almelo, in verband met de noodzakelijkheid van een wettelijke regeling van het Architectenvak, door G. Versteeg.

Enkele opmerkingen over Düsseldorf's Uitbreidingsplan door L. Zwiers, Architect, met afbeeldingen en losse plaat.

Het Rembrandtplantsoen, door J. D. Landré.

De Honorarium Tabel der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst in rechten erkend.

Herziening der Woningwet, door J. H. Schaad.

ARCHITECTURA No. 45. Mededeelingen betreffende het Genootschap.

Verslag van de 1318de Ledenvergadering van 6 November 1912.

De Nederlandsche Interieurkunst op de »Ideal Home Exhibition« te Londen April 1912, door C. W. Nijhoff, met afbeeldingen.

Permanente Prijsvraag-Commissie.

DE BOUWWERELD No. 45. Echo's XII Tentoonstellingskunst.

Zuid-Beveland door B. van Brücken Fock met afbeeldingen.

Stadsuitbreiding Amsterdam 17de eeuw — Rotterdam 20e eeuw.

DE INGENIEUR No. 45. Berekening van de centrifugaalpomp door P. F. A. von Wolzogen Kühr w. i. met afbeeldingen.

Over opleiding van geologen aan de Technische Hoogeschool en hun toekomstigen werkkring door Dr. G. A. F. Molengraaff.

Een oeverbekleeding van beton systeem Janssen, door A. Knape, met afbeeldingen.

De toelating tot de Technische Hoogeschool door H. Enno van Gelder w. i.

TECHNISCH WEEKBLAD (B. v. T.) No. 45. Officieel gedeelte. — Propaganda. — Verslagen van vergaderingen. — Commissie voor de statistiek. — Iets over rioleeringsvraagstukken (vervolg). — Vragenbus. — Gemengd. — Berichten. — Uit technische bladen en tijdschriften. — Scheeps-olie-motoren. —

DE AANNEMER No. 45. Plaatselijke besturen en de wet op de arbeidsovereenkomst.

Afdeelingsverslagen. Groningen 29 November.

DE NEDERLANDSCHE KLEI-INDUSTRIE No. 19. Het drogen der vormlingen. — Verbranding zonder rook. — De beteekenis van minerale smeerolie voor moderne bedrijfsmachines. — Rook en roet.

KLEI No. 21. Amerikaanskhe Schoolgebouwen en het kleine baksteenen huis aan de rand der steden en daarbuiten, worden behandeld in de eerste twee vervolgartikelen van deze aflevering. Ook worden daarin voortgezet de, uit technisch oogpunt belangrijker artikelen over het Steenbakkers-bedrijf in Amerika en de Physische eigenschappen van klei. Door Amerika geinspireerd is ook een stukje over wegen van gebakken klei ontleend aan »Der Strassenbau«. Verbranding zonder rook en Bedrijfsstoringen bij Gasmotoren, waarover in de laatste twee artikelen gehandeld wordt, zijn onderwerpen van algemeen technisch belang voor elk industrieel en dus ook voor den steenfabrikant.

HET HUIS, OUD EN NIEUW No. 10. In de October-aflevering van Eduard Cuypers' maandschrift vinden wij een zevende artikel, aan Oud-Zwolle gewijd, door F. A. Hoefer en een uitvoerige beschrijving van de St. Eusebiuskerk te Arnhem van de hand van H. M. Werner, met vele fraaie afbeeldingen. Zeer lezenswaard is reeds de inleiding van die beschrijving, waarin een algemeene verklaring wordt gegeven van het ontstaan der reusachtige kerkgebouwen in de betrekkelijke kleine steden der middeleeuwen en verder eenige belangrijke historisch bijzonderheden worden medegedeeld. De schrijver vindt verder bij bespreking der restauratie van dit gebouw nog gelegenheid, zijn meening uit te spreken over den z. i. verkeerden stelregel van sommige architecten, dat alle restaureeren vervalschen is. Deze verkeerde opvatting houdt thans de herstelling van het zuider-zijportaal tegen. De kerk bevat vele fraaie détails en eenige zeer bekende grafmonumenten, o. a. van Hertog Karel van Gelder en van Jodocus Sasbout.

De rubriek »Toelichting bij de Platen« geeft een paar kiekjes te zien van gebouwen in aanbouw voor de Javasche Bank in Indië, o, a. van het groote gebouw te Batavia, nog omgeven door een reusachtig steigerwerk, merkwaardig, omdat het geheel uit bamboe is samengesteld.

DEUTSCHE BAUZEITUNG No. 81. Der Neubau des Stadtbades zu Pforzheim, architect, Stadtbaumeister Alfred Roepert, met afbeeldingen en losse plaat.

No. 82. Das neue Gebäude der Oeffentlichen Bibliothek in New-York, architecten Carrère & Hastings, met afbeeldingen en losse plaat.

— Der Neubau des Stadtbades zu Pforzheim (slot) met afbeeldingen. — Mitteilungen über Zement, Beton- und Eisenbetonbau: Der Erzsilo Pierre-Villers, met afbeeldingen. — Versuche über den Wert verschiedener Normal-bewehrungen in Eisenbetonbalken. — Tresoranlagen in Eisenbeton mit besonderer Panzerung (slot) met afbeeldingen.

No. 83. Die beiden neuen königlichen Hoftheater in Stuttgart (vervolg) met afbeeldingen en losse plaat. — Zwölfter Tag für Denkmalpflege in Halberstadt (vervolg).

No. 84. Die beiden neuen königlichen Hoftheater in Stuttgart (vervolg) met afbeeldingen en losse plaat. — Zwölfter Tag für Denkmalpflege in Halberstadt (slot). Ueber die Gründungsarbeiten bei den Museums-Neubauten in Berlin.

No. 85. Das neue Gebäude der Oeffentlichen Bibliothek in New-York (slot) met afbeeldingen en losse plaat. — Zwölfter Tag für Denkmalpflege in Halberstadt (slot). — Ueber das schiedsrichterliche Verfahren. —

No. 86. Der Neubau des Warenhauses A. Wertheim an der Königstrasse in Berlin, architecten Kayser & Von Groszheim en Ernst Rentsch, met afbeeldingen en losse plaat. — Die Bekämpfung des Schmiergelder-Unwesens im Baugewerbe. — Die Architectur und Baugewerbe.

Ausstellung in Krakau 1912. — Afbeeldingen van Der zur Ausführung bestimmte Entwurf eines Bismarck-National-Denkmal's auf der Elisenhöhe bei Bingerbrück. —

Mitteilungen über Zement, Beton- und Eisenbetonbau: Der Erzsilo Pierrevillers (slot). — „Winkler'sche Zahlen" für Streckenlasten. — Die Neubauten der Tenderwerkstatt und Hammerschmiede auf Bahnhof Oels in Schlesien. — Versuche über den Wert verschiedener Normalbewehrungen in Eisenbetonbalken (slot)

No. 87. Der zur Ausführung gewählte Entwurf eines Bismarck-National-Denkmals auf der Elisenhöhe bei Bingerbrück, arch. prof. Wilh. Kreis, met afbeeldingen en losse plaat. — Die neue Wasserversorgung von New-York. — Die Architectur- und Baugewerbe Ausstellung in Krakau 1912 (slot).

No. 88. Dem Andenken von Paul Wallot, met portret. — Der zur Ausführung gewählte Entwurf eines Bismarck-National-Denkmals bei Bingerbrück (vervolg) met afbeeldingen. — Die Annahme des Gesetzentwurfes über das badische Murgkraftwerk. — Afbeeldingen en losse plaat van der Neubau des Warenhauses A. Wertheim in Berlin.

No. 89. Der Neubau des Warenhauses A. Wertheim an der Königstrasse in Berlin. (vervolg) met afbeeldingen en losse plaat. — Der zur Ausführung gewählte Entwurf eines Bismarck-National-Denkmals bei Bingerbrück (slot). — Die Annahme des Gesetzentwurfes über das badische Murgkraftwerk (slot).

No. 90. Die beiden neuen königlichen Hoftheater in Stuttgart (vervolg) met afbeeldingen en losse plaat. — Dem Andenken von Paul Wallot (slot). — Die neue Wasserversorgung von New-York (vervolg) met afbeeldingen.

Mitteilungen über Zement, Beton- und Eisenbetonbau; Ein kohlenmagazin in Eisenbeton der Salanger-Werke in Norwegen. — Aus den Beschlüssen des VI Kongresses des Internationalen Verbandes für Materialprüfungen der Technik in New-York. — Die trägerlose Eisenbetondecke. — Beton und Eisenbeton aus Müllverbrennungs-Schlachen.

Varia.

DE TUNNELS ONDER DE THEEMS TE LONDEN.

De keizer van Duitschland heeft in een van zijne redevoeringen gezegd, dat het water de landen niet scheidt, doch verbindt. In Londen schijnt men het, wat de praktijk betreft, hiermede niet eens te zijn en is men al lang bezig de oevers der rivier door bruggen aan elkaar te verbinden, terwijl men in de vorige eeuw begonnen is, in plaats van bruggen over, tunnels onder het water te bouwen.

In 1809, dus ruim 100 jaar geleden, is de eerste poging gewaagd om een tunnel onder de Theems te leggen. Het werk werd begonnen in de buurt van Stepney en Limehouse, dus midden in het land der Londensche dokken. De poging was zeer bescheiden,, want de tunnel zou slechts vijf voet hoog en twee voet en negen duim breed worden. Men was zoowat 300 meter gevorderd, toen men met drijfzand te doen kreeg. Men kwam deze moeilijkheid te boven, ook toen ze zich voor de tweede maal voordeed. Toch moest men de poging opgeven, toen men tot op een afstand van slechts dertig meter van de overzijde gekomen was, want de tijd, waarin men het werk had moeten voltooien, was voorbij en het terrein, waarop men de werkzaamheden was begonnen, verkocht aan de maatschappij, die daar de Surrey en Commercial Docks bouwde.

Het plan om onder de rivier wegen te maken heeft men evenwel niet laten varen. In 1823 nam de beroemde ingenieur Brunel, die in 1859 stierf en ter wiens gedachtenis in Westminster Abbey, in de buurt van den dichtershoek, een venster is aangebracht, de zaak weer op. Hij trok een tunnel van Wapping naar Rotherhithe. Hij ging te werk als volgt: hij maakte twaalf groote ijzeren ramen van gegoten ijzer, elk twintig voet hoog. Ieder raam was in drieën verdeeld en in elk daarvan, dus in de 36 afdeelingen werd een werkman geplaatst, die den grond, welke hij voor zich had, weggroef of weghakte. Zoodra deze 36 man met dat werk gereed waren, werden de ijzeren ramen vooruitgeschoven en de metselaars metselden de tunnel in de aldus vrijgekomen ruimte. Men had van te voren een put gegraven van 63 voet en plaatste op die diepte het eerste ijzeren raam. Twee en een half jaar lang ging men met het werk door en had toen bijna 120 meter klaar. Op dat oogenblik barstte evenwel het Theemswater door den tunnelmuur en moest de aldus aangerichte schade herstellen voor men verder kon gaan. In Augustus 1828 gebeurde hetzelfde en terwijl bij de eerste waterbreuk niemand was omgekomen, verloren bij de tweede drie werklieden hun leven.

Om verschillende redenen heeft men toen de zaak zeven jaar laten rusten, doch in 1835 begon men er opnieuw mee en in 1843 waren ongeveer 400 meter van de tunnel gereed, waarbij nog verscheidene ongelukken gebeurden en men herhaaldelijk met water te kampen had, zoodat in het geheel zeven man hun leven bij den bouw verloren.

De tunnel heeft 468,000 pd. st. gekost en was financieel zulk een slechte onderneming, dat de opbrengst nauwelijks voldoende was, om de noodige herstellingen aan te brengen. De maatschappij, die haar exploiteerde, was dan ook niet rouwig, toen ze in 1865 het zaakje aan de „East London Railway Company" kon overdoen, die er nu nog dagelijks bijna vijftig treinen door laat loopen.

Deze tunnel was dus van den beginne af een mislukking, doch had veel bekijks, zooals blijkt uit advertenties uit dien tijd, waarin het publiek werd medegedeeld, dat het een tunnel kon bezichtigen, voor dat die voor het verkeer geopend werd, tegen betaling van een schilling entrée.

Voor de geschiedenis van het verkeer in Londen is het niet onbelangrijk op te merken, dat in die dagen (1838) slechts ééns in het half uur een omnibus of overeenkomstig voertuig reed van Charing Cross naar den mond van de tunnel en slechts ééns in het uur een trein van Londen Bridge. De tunnel zelf had zooveel geld gekost, dat er niets over was om behoorlijk glooiende toegangen naar uitgang en ingang te maken; en ook nu, nadat de East London Railway Company ze heeft overgenomen en haar lijn met electrische drijfkracht exploiteert, wordt men met „lifts" naar beneden gelaten en naar boven gehaald. Mij is geen treuriger en somberder station bekend dan Wapping Station aan deze lijn .

Deze ongelukkige tunnel is de beroemde Theemstunnel waarover men in oude romans leest en die Engelsche auteurs van beiderlei kunne veelvuldig hebben gebruikt om helden of heldinnen gelegenheid tot zelfmoord te verschaffen, of ook wel misdadige romanfiguren noodlottige moorden en andere euveldaden te laten uitvoeren.

HINSE & VAN ELLINKHUIZEN. Uitvoering van werken in Gewapend en Ongewapend Beton
Nassaukade 504. Telef. 1258. Voorl. Ontwerpen en Begrootingen gratis. AMSTERDAM.

Het Nederlandsch spreekwoord zegt: „driemaal is scheepsrecht" en zoo is dan ook door den London County Council de zaak weer opgevat. Deze heeft op geringen afstand van de vorige (ongeveer drie kwart kilometer) een nieuwe tunnel laten maken, die in Januari 1908 door den koning geopend is. Zij ligt 75 voet beneden de rivier, is twee kilometer lang, waarvan ongeveer één kwart onder het water ligt, terwijl de rest langzaam glooiend naar boven voert. Men heeft er een rijweg, zestien voet breed, en aan weerskanten een trottoir van vier en drie kwart voet breedte. Deze tunnel wordt jaarlijks door twee en een half millioen menschen en ruim een millioen voer- en rijtuigen en karren gebruikt. De kosten waren een millioen pond sterling, dus slechts ruim twee maal zooveel als die van Brunels mislukt bouwwerk.

Een vierde tunnel bevindt men verder oostelijk. Het is de Blackwall tunnel, in de buurt van de Blackwall Pier, waar vroeger de booten van de Batavier hare reizigers opnamen of aan land zetten. Deze Blackwall tunnel is ruim tien jaar ouder dan de Rotherhithe en is in elk opzicht een grootscher werk dan laatstgenoemde. Zij is ruim twee kilometer lang, waarvan slechts vierhonderd meter onder het water liggen en begint aan weerskanten op grooten afstand van de rivier, doch vlak bij het water zijn trappen aangelegd, waarmede men er in kan afdalen. Bovendien is zij electrisch verlicht en geheel en al met verglaasde tegels bezet, wat een alleraardigst effect maakt. Het eenig bezwaar tegen het gebruik van deze tunnel is, dat het ratelen van karren, omnibussen en rijtuigen duizenden malen weerkaatst wordt en een oorverdoovend geluid veroorzaakt.

Zij is niet gemetseld, doch evenals de „Tube"-spoorwegen van ijzeren ringen, 27 voet in diameter en twee duim dik, gemaakt. De rijweg is 17½ voet breed en op een punt ligt de tunnel slechts 5½ voet beneden het bed der rivier. De kosten waren ruim een en een kwart millioen pond sterling.

Behalve deze heeft men nog twee tunnels, een bij Greenwich en een bij Woolwich, die evenwel alleen voor voetgangers zijn ingericht. Die bij Greenwich werd in 1902 geopend en kostte slechts 120 duizend pond sterling, dus vrij wat minder dan de Theemstunnel. Men komt er met lifts, die 50 voet diep gaan, in en uit; doch 's nachts, dat wil zeggen van negen uur 's avonds tot vijf uur 's morgens, moet men de trappen gebruiken.

De Woolwichtunnel is nog niet gereed, doch zal dezer dagen voor het publiek verkeer opengesteld worden. Zij zal wel druk gebruikt worden, want de veerbooten, die daar gedurende de laatste 25 jaar in dienst zijn geweest, een dienst, die 21.000 pond sterling kostte, vervoerde 8 millioen voetgangers en ruim drie kwart millioen voertuigen in het jaar.

Dit zijn de tunnels, die gebouwd zijn ten behoeve van het straatverkeer.

Behalve de Theems-tunnel, die nu voor het spoorwegverkeer wordt gebruikt, heeft men nog verschillende andere spoorwegtunnels onder de Theems liggen, die door de zoogenaamde „Tube" Railway gebruikt worden. Een ervan loopt van Charing Cross Station naar Waterloo Station en behoort tot de zoogenaamde Bakerloo-lijn. De tweede loopt van dit zelfde station naar de Bank en het heet de Waterloo and City Railway, terwijl een derde behoort aan de City and South London Railway en op de hoogte van London Bridge onder de rivier doorgaat.

Het laat zich aanzien, dat naarmate spoorweg- en straatverkeer in Londen toenemen, het aantal tunnels, vooral voor voetgangers, nog wel grooter zal worden, aangezien de kosten door het systeem van ijzeren buizen zoo gering zijn geworden, naar blijkt uit de Greenwich- en Woolwich tunnels.

Leeuw. Ct.

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Trottoir-, Terrazzo- en Graniettegels, Trottoirbanden, Kunstgraniet, Drijfsteen, Tennisbanen, enz. — — —

R. TIMMAN. Stoom-Timmerfabriek „DE ATLAS".
— Prijsopgaven worden op aanvraag verstrekt. —
HOUTHAVEN, AMSTERDAM. — Tel. 3905.

WATERBRONNEN, ONTIJZEREN HARDEN
N.V. DIEPBOOR M-ij. „VULKAAN", v/h. J. DE BOER & Co., LEEUWARDEN

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN. WAAL- EN RIJNVORM.

H. J. WESSELS, Amsterdam.
Heerengracht 109-111. — Telef. 1037. — P.O. Box 381.
Handel in Binnen- en Buitenlandsche fijne Houtsoorten.

TOCHT-AFSLUITING.
WARMTEBESPARING door
TOURNIQUET deuren.
Garnituur voor gewone deuren of veiligheidsdeuren geheel gereed levert
CRUYFF, AMSTERDAM, N. Z. Voorb.w. 146. Tel. 2701.
Geleverd aan Beurs Amsterdam en Rotterdam, vele Café's en Kantoorgeb.
Prospectus gratis en franco.

A. VAN DE MORTEL, TILBURG.
Fabrikant Cementtegels, ·

M. Noorlander, Rotterdam.
Natuursteen · Bouwmaterialen. Noordsingel 132.

G. J. A. TRESTORFF, voorheen G. VAN HEERDE.
AMSTERDAM. — Opgericht 1830. — Telefoon 1551.
Brandkasten, Kluisdeuren, Safe-Deposits, etc.

Staaldraadwarenfabriek „AMSTERDAM"
Brouwersgracht 136 te AMSTERDAM
Tel. Interc. 478.
Draadvlechterij.
Fabriek van Hek- en IJzerwerken.

NAAML. VENN. voorh. A. SINGELS Azn.,
DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.
Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uwe CENTRALE VERWARMING.

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP. - Utrecht.

PAPIERSTUC voor PLAFOND- en WANDVERSIERING in alle stijlen en volgens teekening.
Vraagt gratis Brochure en Prospectus aan de Opgericht 1890. - Tel. Int. 3613.
EERSTE NEDERLANDSCHE PAPIERSTUCFABRIEK
VOORHEEN BENNEWITZ & CO · · AMSTERDAM.

47STE JAARGANG. ZATERDAG 23 NOVEMBER 1912. No. 47.

DE OPMERKER.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor de Redactie: Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.
Adres voor de Administratie: Regentesselaan 65, 's-Gravenhage

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan. – 31 Dec.) voor het binnenland . . . . . ƒ 5.—
Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot ƒ 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België . . . . . » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50
(Uitsluitend bij vooruitbetaling)

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . ƒ 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.—
het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS bezorgd zijn: Regentesselaan 65. 's-Gravenhage.

Byzantijnsche Kunst.

Vervolg (zie bladz. 362).

De moskee van Soliman II is een werk van den beroemden Turkschen bouwmeester Sinan, wiens naam verbonden is aan het bloeitijdperk van de Turksche bouwkunst, der zestiende eeuw. De geschiedenis getuigt van de groote werkzaamheid van dezen bouwmeester, voornamelijk in Constantinopel, maar ook daarbuiten.

Mohammed II de veroveraar liet in 1463 door den Grieksche bouwmeester Christodulos op de plaats van de verdwenen Apostelkerk, die door Justianus gesticht was een moskee bouwen, waarvoor blijkbaar het systeem der Aja Sophia als voorbeeld heeft gediend. De eeredienst van den Islam schreef wel eenige wijzigingen voor, maar het hoofddenkbeeld de centrale koepel op pendentifs en gesteund door halfkoepels, op hun beurt weder geschraagd door kleinere halfkoepels, werd hier in al zijn consequentie toegepast; zelfs wordt door bevoegde beoordeelaars, het gewelfsysteem van dit bouwwerk beschouwd als een hoogere ontwikkeling van het Byzantijnsche stelsel ook wegens de eenvoudiger middelen, waarmede hier de overwelving eener groote vrije ruimte is opgelost. Wel zijn de afmetingen slechts twee derden van die van het Byzantijnsche voorbeeld, maar de hoofdkoepel heeft toch ruim 20 M. diameter en de lengte en breedte der hoofdruimte bedraagt 45 M. Het inwendige maakt dan ook een indruk van grootschen eenvoud, die echter in zekere mate verstoord wordt door het groot aantal vensters, dat in de muren en in alle koepels en halfkoepels is aangebracht. Nog hinderlijker is het barok grijs en wit ornament, waarmede, bij een latere restauratie, bogen en gewelven kwistig versierd zijn.

De Mohammed-moskee heeft op haar beurt gediend als voorbeeld, waarnaar Suleiman II, in 1543—48, door Sinan, de moskee Schahzadjeh of Prinsenmoskee liet bouwen.

De bouwmeester was toen nog jong, want hij moet zelf verklaard hebben, zich nog een leerling te hebben gevoeld, toen hij deze opdracht aanvaardde. Toch meent men Sinan's hand te herkennen in een vroeger werk, door den zooeven genoemden sultan in 1520—26, ter nagedachtenis zijns vaders Selim I opgericht. Dit is de kleine Selimmoskee op een der heuvels van Stamboul. Zij bestaat alleen uit een vierkante ruimte van ongeveer 25 M. zijde, overdekt door een enkel koepelgewelf, waarvan de pendentifs ongeveer 6 M. boven den vloer beginnen, terwijl de hoogte van den koepel ongeveer 28 M. boven den vloer bedraagt.

De vier muren zijn weliswaar 2 M. dik, doch aan de buitenzijde telkens slechts door twee, betrekkelijk lichte conterforten gesteund, zoodat men hier een eenvoudige, maar onbetwistbaar stoute constructie voor zich ziet, die slechts kan worden toegeschreven aan iemand, die in den gewelfbouw geen leerling kan worden genoemd.

Dat Sinan dan ook feitelijk geen leerling meer was, toen hij aan de Schahzadjeh-moskee begon, blijkt wel uit den geheelen opzet van het plan, dat zeer veel gelijkt op dat van het voorbeeld. Christodulos had daarin reeds, ofschoon min of meer aarzelend, de spitsboog toegepast o.a. voor de vier groote steunbogen van den hoofdkoepel. De spits-

boog wint in de zestiende eeuw meer en meer veld en wordt door Sinan veelvuldig aangewend; daarbij komt een fijne en smaakvolle detailleering en versiering met toepassing van Oostersche motieven, die aan zijn stijl een zekere elegance verleenen, waartoe de slanke minarets, die men bij elke moskee aantreft het hare bijdragen. Gaat ook het oorspronkelijk Byzantijnsche karakter dezer bouwwerken hierdoor allengs min of meer verloren, het hoofddenkbeeld der Byzantijnsche ruimte-overdekking blijft in de Turksche bouwkunst niettemin tot de sprekende karaktertrekken behooren, inzonderheid in de latere werken van Sinan.

Daarvan behoort in de eerste plaats genoemd te worden de moskee van Soliman II, waarvan wij in ons vorig nummer een afbeelding gaven. In dit bouwwerk, gesticht in 1560—66, kwam de Turksche bouwkunst tot hare hoogste ontwikkeling. Door hare prachtige ligging vormt zij een der meest karakteristieke hoofdpunten in het panorama van Stamboul en na de Aya Sophia wordt zij de grootste en fraaiste moskee van Constantinopel genoemd. Zij is iets kleiner dan haar Byzantijnsche mededingster, doch de ruimte-indruk van het inwendige is niet minder grootsch. Een fijn gevoel voor verhoudingen paart zich hier aan een blijkbaar uit ervaring geboren groot constructief talent. Sinan heeft hier gestreefd naar een tot dusver in de Turksche bouwkunst nog niet beproefde hoogteontwikkeling in den gewelfbouw en door een smaakvol toepassen van horizontale verdeelingen een harmonisch geheel verkregen. Met trots wijzen de Turken erop, dat de koepel een halve Meter hooger is, dan die van Aya Sophia. Dat ook de bouwheer een man van smaak was, blijkt uit de degelijke pracht, die het interieur kenmerkt. De bouwmeester kon over kostbaar graniet en marmer beschikken, voor zuilen en wandbekleeding. Prachtige Perzische tegels zijn gebezigd voor de versiering van den achterwand van het heiligste (Mihrab), de negen vensters in dien wand zijn bezet met gekleurd glas, bloempatronen met letterschrift doorwerkt, uit de werkplaats van een beroemd Turksch glasschilder, Serchosch Ibrahim. Men wil in de smaakvol aangebrachte marmerversiering der wanden de hand van Toskaansche kunstenaars zien. De plastische versiering is blijkbaar gemaakt door kunstenaars, die meesters waren in de Oostersche ornamentiek, maar toch ook de werking der Griecksche profileering naar waarde wisten te schatten. Ook in dit gebouw zijn bij een restauratie op bogen en gewelven barokornamenten aangebracht; deze toevoegsels vermogen evenwel niet, den indruk van dit meesterwerk van Turksche bouwkunst geheel te bederven. Door een gelukkige verlichting treden zij in het warm, kleurig interieur op den achtergrond.

In 1565—70 bouwde Sinan de kleine moskee Piali-Pascha, in een buitenwijk van Pera gelegen en in aanleg geheel afwijkend van den, in de groote werken steeds toegepasten centraalbouw. Hier is een meer Oostersch type gevolgd door een verdeeling van den plattegrond in zes vierkante velden van ongeveer 12 M. zijde elk met een afzonderlijken koepel afgedekt. Behalve op de muren steunen de pendentifs dezer koepels op slechts twee slanke zuilen, een stoute constructie, die den meester kenmerkt, wiens hand ook kenbaar is in de rijke versiering.

Van Sinan's laatste of althans zeer late werken willen wij hier nog vermelden de in 1580 gebouwde moskee Kilidsch Ali Pacha, aan den Bosporus, aan de kade van Galata gelegen, een kleine centraalbouw, weder onmiskenbaar op het Byzantijnsche systeem geïnspireerd, doch overigens van veel minder belang, dan de andere genoemde bouwwerken. Aan den bouw is een overlevering verbonden, die niet onaardig is. Ali Pacha de admiraal, aan wien het gelukte, na den slag van Lepanto, de eer en de macht van den Sultan te redden, verzocht namelijk aan zijn meester een stuk grond, om daarop zijn moskee te kunnen bouwen. De Sultan weigerde in een booze bui en zeide, dat een admiraal maar op de zee moest bouwen. De bouwheer liet toen door Sinan aan den oever van den Bosporus een aanplemping in zee maken en daarop de moskee bouwen. De vrees van den bouwmeester, dat het werk wel eens in zee verzinken kon is ongegrond gebleken.

Ali Pacha's moskee staat er nog en de admiraal ligt nog rustig begraven op het kleine kerkhof, dat er bij behoort.

Het zou ons te ver voeren, nog meer van de werken van Sinan, die te Constantinopel nog in overvloed zijn aan te wijzen, te vermelden. Van de enorme werkkracht door dezen bouwmeester, gedurende zijn lang leven, ontwikkeld, krijgt men een denkbeeld, wanneer men vernoemt, dat hij 50 Djamis (groote moskeeën), 100 Mesdschids (kleine moskeeën of bedehuizen), 50 Serails, 50 bruggen en 30 karavanserais heeft gebouwd.

Die werken zijn over het geheele Turksche rijk verspreid; men vindt ze o. a. in Damaskus, Jeruzalem en Bulak in Egypte; de muren en poorten van Jeruzalem worden eveneens als zijn werken genoemd, maar als zijn meesterwerk wordt algemeen aangemerkt, ook door hem zelf, de moskee van Selim II in Adrianopel. Zooals wij reeds zeiden noemde de bouwmeester zijn Prinsenmoskee leerlingwerk, de Solimanmoskee achtte hij het werk van een gezel ,maar te Adrianopel toonde hij zich de zelfbewuste meester. Op het hoogste punt der stad verheft zich de machtige koepelbouw, omgeven door vier slanke minarets en het bouwwerk, ofschoon 340 jaren oud, is uitstekend bewaard gebleven.

De groote koepel heeft 32.20 M. diameter en een hoogte van 52.20 M. boven den vloer; hij is dus iets grooter dan die der Aya Sophia en rust op acht gemetselde zuilen, terwijl hij aan de buitenzijde geschraagd wordt door acht zware steunbeeren. De vier halfkoepels zijn hier niet in de hoofdassen van den plattegrond, maar diagonaalsgewijze geplaatst en zijn lager aangezet, dan bij het Byzantijnsch systeem, zoodat schijnbaar een tambour aanwezig is, wat echter in werkelijkheid niet het geval is.

De minarets zijn bijna 70 M. hoog, doch hebben slechts 3.80 M. diameter. Met veelhoekig pyramidale sokkels staan zij tegen het gebouw aan en zij zijn geheel van gehouwen kalksteen opgetrokken. In elke minaret zijn drie afzonderlijke wenteltrappen, die elk naar een der omgangen voeren en niet met elkander in verbinding staan. Men roemt de onberispelijke technische uitvoering van dit bouwwerk, dat in 1566—74 tot stand kwam en niet slechts de belangrijkste van de twintig moskeeën van Adrianopel genoemd wordt, maar dat ook geldt als de schoonste moskee van het geheele Turksche rijk. Overtroffen is dit werk door latere bouwmeesters niet. Na de groote Sultans der vijftiende, zestiende en zeventiende eeuw is de Osmanische cultuur langzamerhand tot stilstand gekomen en heeft de bloeiperiode der Turksche bouwkunst een einde genomen. Oorspronkelijk gebaseerd op de beginselen der Byzantijnsche kunst, heeft zij op hare eigene wijze een eigen stijl in het leven weten te roepen, die men niet meer Byzantijnsch kan noemen, maar waarin men toch de sporen der oude beginselen nog kan terugvinden. In de handboeken der kunstgeschiedenis wordt gewoonlijk alleen aan den invloed van de Byzantijnsche kunst op de bouwwerken van West-Europa aandacht geschonken. In Ravenna, Venetië en Milaan, in Zuid-Frankrijk en zelfs meer Noordelijk, in Aken, wijst men bouwwerken aan, die kennelijk opder Byzantijnschen invloed zijn ontstaan, maar het is niet tegen te spreken, dat die invloed, door de ontwikkeling der bouwkunst in andere richting, ten slotte niet meer merkbaar is, terwijl de Renaissance hem zoo goed als geheel uitwischte. In Oost-Europa is dit anders geweest en deze overweging

gepaard aan de tijdsomstandigheden, die medebrengen, dat de oogen der geheele beschaafde wereld op het Oosten gericht zijn, leidde ons tot de bovenstaande uitweiding over Turksche bouwkunst, die men onder het opschrift van dit artikel misschien niet zoeken zou.

(Wordt vervolgd.)

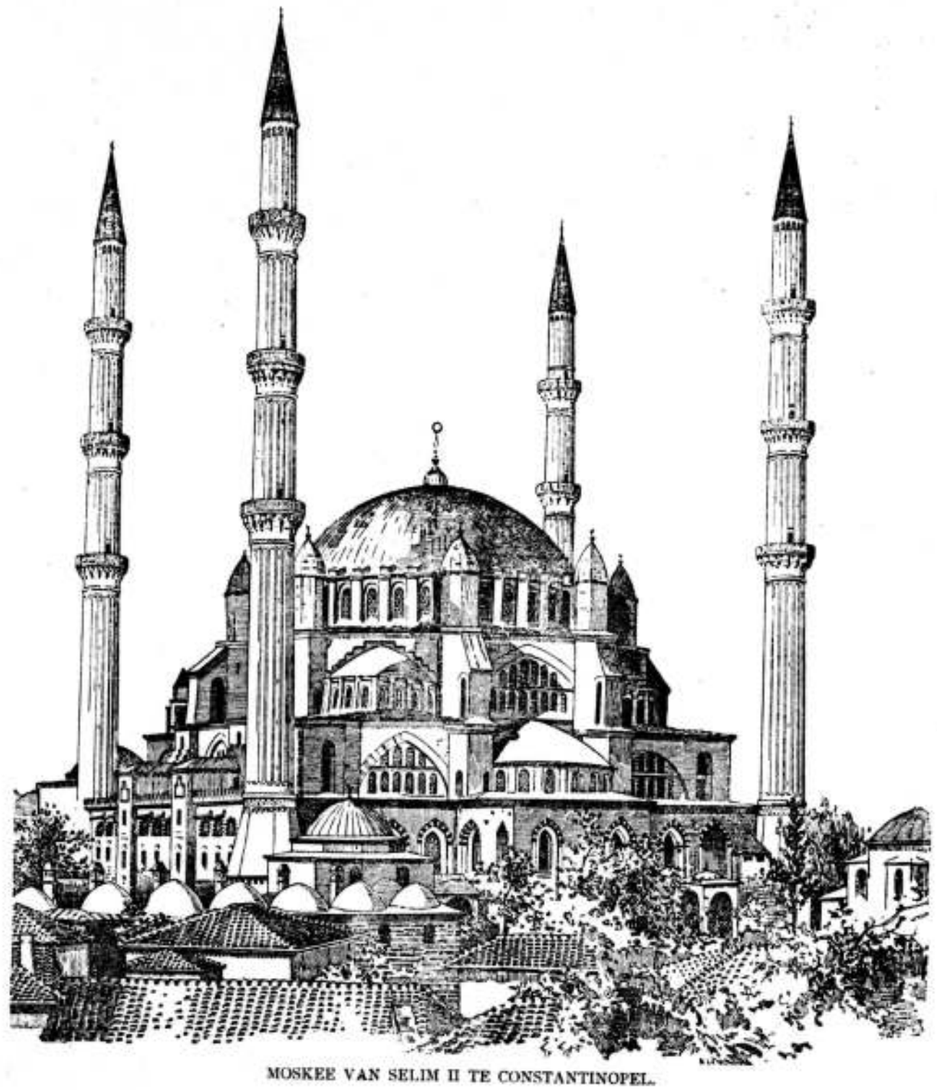

MOSKEE VAN SELIM II TE CONSTANTINOPEL.

Ambachtsscholen.

In het Maandblad voor vakopleiding stelt de heer Van Achterberg, de directeur van de ambachtsschool te Leiden, de vraag, of wij met onze ambachtsscholen wel op den goeden weg zijn:

Wij hebben ons ernstig af te vragen, zijn wij op den goeden weg als wij ons alleen toeleggen de school tot hare hoogste volmaking te brengen, stellen wij niet te veel op prijs het onderwijs in al zijn details zoo methodisch mogelijk te geven, zoodat de uitkomsten van dien aard zijn, dat vakliedeu, onze inrichtingen bezoekende, zich verbazen en over het teekenwerk en over het practisch werk, dat zij te zien te krijgen en niet kunnen begrijpen, dat de jongens die in de school zulk correct werk leveren, in de werkplaatsen en fabrieken soms zoo onhandig zijn en niet in staat een werkstuk zelfstandig uit te voeren en niet alleen de Hollandsche taal niet machtig zijn, maar eenvoudige werkteekenen niet kunnen lezen en daarbij zoo langzaam.

Dat dit niet met alle gediplomeerde leerlingen zoo is, behoeft niet nader gememoreerd te worden en ook dat

geen bepaalde scholen bedoeld worden, want zij die meenen, dat het niet op hunne inrichtingen toepasselijk is, wijl de resultaten van het onderwijs van dien aard zijn, dat tegen den tijd van het ontslag der leerlingen, patroons (veelal schilders die in het voorjaar handen te kort komen) aan de school komen vragen of zij ook een of meer der beste leerlingen kunnen machtig worden, behoeven slechts hun neus buiten de schooldeuren te steken om van het tegendeel overtuigd te worden.

En al wordt zoowel bij het Rijk als bij sommige gemeenten en particuliere inrichtingen, als eisch van toelatingt ot een en ander, het einddiploma eener ambachtsschool verplichtend gesteld, dan is het niet voldoende om het oog te sluiten voor de dringende eischen van de praktijk.

Evenmin mag men steunen, ofschoon het reden tot tevredenheid geeft, op het groot aantal goede betrekkingen door oud-leerlingen ingenomen, noch van hen die voor een of ander examen slaagden, want het zou van kortzichtigheid getuigen, wanneer de school zich op deze resultaten beriep.

De oorzaken dat het onderwijs aan onze scholen nog niet algemeen die waardeering verdient als wij wel wenschen en waarvoor wij onze beste krachten geven, zijn wel in hoofdzaak deze:

dat de ambachtsscholen het schoolsysteem te veel doorvoeren, alleen er op lettende dat in een zekere tijdruimte de gestelde leerstof behandeld wordt;

dat te weinig rekening gehouden wordt met den middelmatigen leerling, die gewoonlijk in de praktijk op den langen weg de beste blijkt te zijn;

dat de scholen te veel op zichzelf werken en zich blind staren op werkstukken, die in de praktijk niet meer gemaakt worden, dat voorkomen kan worden wanneer meer voeling met de industrie gehouden werd;

dat over het algemeen de neiging bestaat het onderwijs te hoog op te voeren, waardoor de scholen kunnen ontaarden in benepen kunstnijverheidsscholen, waar ook practisch gewerkt wordt;

dat men van den leerling een „Mädchen für alles" tracht te maken, m. a. w. dat niet voldoende gelet wordt op de specialiseering der vakken, zooals die in de praktijk bestaat en daardoor leerlingen vormt, die niet de noodige handvaardigheid bezitten; dit geldt in hoofdzaak voor de metaalbewerking — daarbij wordt ook te weinig rekening gehouden met het individu dat, al of niet geschikt, het programma van onderwijs volgens de letter moet volgen. Hier behoeft niet uiteengezet te worden hoe doodend dit voor den leerling en den leeraar is. De leeraar wien zoo de handen gebonden zijn, verliest zijn energie, het moeten al voortreffelijke mannen zijn, die zich aan dien verslappenden gang kunnen onttrekken.

En dit is juist het noodlottige van het systeem, dat deze programma's van a tot z afgewerkt moeten worden en weinig speling geven in de opvolging niet alleen, maar waarbij verandering en verbetering totaal buitengesloten zijn, totdat na korter of langer tijd de programma's herzien worden en geen of eene kleine wijziging ondergaan, want ach! die sleur en de dooddoener „'t is altijd zoo goed gegaan."

Wanneer de leeraren in de gelegenheid gesteld worden, bouwwerken, werkplaatsen en fabrieken te zien, zoowel binnen als buiten hunne woonplaatsen en niet alleen te zien, maar den gang van elk onderdeel na te gaan, op de verdeeling van den arbeid letten, de technische verbeteringen bestudeeren, connecties aanknoopen met de leiders, ten einde steeds op de hoogte van de vorderingen der techniek te blijven, dan zoude al veel gewonnen zijn, wanneer de door hen opgedane ervaringen, die o. i. in de (verplichte) schoolvergaderingen ter sprake moeten komen, aanleiding gaven de programma's van onderwijs zoodanig te herzien, dat de vrijheid der leeraren niet aan banden gelegd wordt, maar ook, dat rekening gehouden is met de veranderde vakeischen.

Het aanpassen van de school aan de praktijk moet toch immers het doel blijven.

Ook voor de leerlingen is het zoo hoogst wenschelijk dat zij niet steeds binnen de schoolmuren blijven, maar dat hun blik verruimd wordt en dat zij het geleerde in de school in de werkelijkheid tot uitvoering zien komen. Hoevele onuitgesproken vragen worden daarmede beantwoord en wat een genot voor den leeraar, wanneer hij ziet, dat de opmerkingsgave van den jongen hier tot zijn recht komt en hij de gretige vragen kan beantwoorden.

De bezwaren tegen zulke excursies zijn de stoornis in de lessen, het tijdverlies en de hemel weet wat meer — maar dit alles weegt op tegen het werkdadig nut.

Vereenigingen.

UIT HET VIERDE JAARVERSLAG DER AFDEELING VOORTGEZET EN HOOGER BOUWKUNSTONDERRICHT VAN HET GENOOTSCHAP A. et A.

Het Bestuur.

Na de eerste drie-jarige periode van het bestaan der Afdeeling trad het Bestuur overeenkomstig de betreffende Reglementaire bepaling in zijn geheel af.

De verkiezing van het huidig Bestuur had plaats in de Algemeene Vergadering van 16 Juni 1911, welk Bestuur van dien datum af bestond uit de heeren C. W. Nijhoff, voorzitter, H. A. J. Baanders, vice-voorzitter, H. P. Berlage Nzn., Jos. Th. J. Cuypers, Jan de Meijer, A. Redert, Jan Kalf, R. N. Roland Holst, W. Kromhout Czn., Jhr. Prof. Dr. J. Six, Jan Stuyt, en W. J. M. van de Wijnpersse.

De heeren H. A. J. Baanders, Jan de Meijer en A. Redert zijn als leden van het Algemeen Bestuur aangewezen uit hoofde hunner functies in het Bestuur van het Genootschap „Architectura et Amicitia".

Tengevolge van een functieverwisseling in laatstgenoemd Bestuur trad de heer A. A. Kok van af 1 Januari 1912 op als lid van het Algemeen Bestuur der Afdeeling ter vervanging van den heer A. Redert.

Als leden van het Dagelijksch Bestuur der Afdeeling waren uit hoofde hunner functies reeds aangewezen de heeren H. A. J. Baanders, Jan de Meijer en A. Redert, (vervangen door den heer A. A. Kok).

Bij verkiezing werd op 16 Juni 1911 als voorzitter aangewezen de heer C. W. Nijhoff; zoodat dus thans het Algemeen Bestuur bestaat uit de heeren:

C. W. Nijhoff, voorzitter,
H. A. J. Baanders, vice-voorzitter,
Jan de Meijer, secretaris,
H. P. Berlage Nzn.,
A. A. Kok, penningmeester,
Jos. Th. J. Cuypers,
Dr. Jan Kalf,
R. N. Roland Holst,
W. Kromhout Czn.,
Jhr. Prof. Dr. J. Six,
Jan Stuyt en
W. J. M. v. d. Wijnpersse; van wie de vijf eerstgenoemden het Dagelijksch Bestuur uitmaken; waaraan de ondergeteekende als administrateur is toegevoegd.

In de algemeene samenstelling der Afdeeling en van den Cursus en in het Reglement werden gedurende het afgelcopen jaar geene wijzigingen van beteekenis aangebracht; hoewel de herziening van het leerplan onderwerp van langdurige studie en ernstige overweging uitmaakte; als vrucht waarvan de Algemeene Vergadering op 8 Juni 1912 voorstellen bereikten, ten gevolge waarvan de drie-jarige cursus is omgezet in een vierjarige en het leerplan dienovereenkomstig gewijzigd werd.

Omtrent deze hervorming bevat het Prospectus, samenstelling 1912—'13, alle aanwijzingen.

De Docenten.

In de samenstelling van het docentencorps kwamen belangrijke wijzingen voor, eensdeels omdat twee leden van dat corps, de heeren A. J. Th. Kok en J. W. C. Tellegen, als zoodanig wegens te drukke bezigheden meenden te moeten bedanken, anderdeels als gevolg van veranderde inzichten nopens de verdeeling van de leerstof, derdedeels wijl sommige docenten naar hun inzicht te veel colleges te geven hadden, 't geen gebleken was gedurende het derde jaar van het bestaan der Afdeeling.

De heer A. J. Th. Kok werd vervangen door de heeren F. s' Jacob en F. G. Unger, de heer J. W. C. Tellegen door Mr. E. H. P. Rosenboom. De heer J. Gratama werd belast met de colleges betreffende „protestantsche eeredienst"; doch doceerde dit vak nog niet wegens de uitgebreide voorbereiding daarvoor vereischt.

De heer J. E. van der Pek doceerde het vak „arbeiderswoningbouw;" terwijl de heer Jan de Meijer het onderwerp „concert- en vergaderzalen" overnam van de heeren H. P. Berlage en Jan Stuyt. De heer Jan Stuyt ontlastte op zijn beurt weer de heer W. Kromhout door „dragende en overspannende bouwdeelen" te behandelen. De heer K. P. C. de Bazel trad ten slotte op voor „bouwplastiek".

Als gevolg dezer wijzigingen bestond het docentencorps uit de heeren:

H. P. Berlage Nzn., architect te Amsterdam,
Jos Th. J. Cuypers, c. en b. i. architect te Amsterdam,
J. H. de Groot, architect te Amsterdam,
W. Kromhout Czn., architect en hoofdleeraar aan de Academie van B. K. en T. W. te Rotterdam,
Jan Stuyt, architect te Amsterdam,
A. W. Weissman, architect te Amsterdam,
H. J. M. Walenkamp, architect te Amsterdam,
Dr. Jan Kalf, historicus te 's-Gravenhage,
Jhr. Prof. Dr. J. Six, hoogleeraar te Amsterdam,
Prof. Dr. W. Vogelsang, hoogleeraar te Utrecht,
R. N. Roland Holst, dec. schilder te Laren (N.-H.),
W. J. M. van de Wijnpersse, leeraar aan de Middelbare Technische School te Utrecht,
A. W. C. Dwars, directeur der M. T. S. te Utrecht,
F. G. Unger, werktuigk. ing. te 's-Gravenhage,
C. D. Nagtglas Versteeg, electr. ing. te Amsterdam,
Mr. E. H. P. Rosenboom, rechtsgeleerde en architect te Amsterdam,
Mr. E. J. C. Goseling, rechtsgeleerde te Amsterdam,
W. C. Brouwer, keramist te Leiderdorp,
J. H. Kremer, textielkundige te Hengelo (O),
K. van Leeuwen, sierkunstenaar te Amsterdam,
J. W. le Nobel, glasschilder te Amsterdam,
F. 's Jacob, civiel-ingenieur te Amsterdam,
J. Gratama, bouwkundig ingenieur te Sloten,
J. E. van der Pek, architect-ingenieur te Amsterdam,
Jan de Meijer, architect te Amsterdam,
K. P. C. de Bazel, architect te Bussum,
C. W. Nijhoff, architect en directeur der Kunstnijverheidsschool „Quellinus" te Amsterdam, en J. Kuyper, heraldicus en hoofdleeraar aan de Academie van Beeldende Kunsten te 's-Gravenhage. (*)

De deelnemers.

Voor dezen cursus waren 70 deelnemers ingeschreven; namelijk 23 voor het eerste, 16 voor het tweede en 14 voor het derde jaar; terwijl zich buitendien een 10-tal uitsluitend voor het architectonisch handteekenen hadden aangemeld, 3 alleen de lessen voor meubel- en interieurkunst volgden en aan een 4-tal op grond van hunne voorafgegane studie werd toegestaan dié colleges bij te wonen, welke zij voor hunne verdere vorming noodig achtten.

Na voltooiing van den drie-jarigen cursus werden door het Bestuur van het Genootschap op voordracht van het Bestuur der Afdeeling, gehoord de docenten, diploma's toegekend aan de heeren W. Noorlander te Amsterdam, J. Coenraad te Zaandam en D. Saal te Zwaag (N.H.).

(Slot volgt.)

(*) Laatstgenoemde is sedert overleden.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 46. Officieel Gedeelte, Verslag der Hoofdbestuursvergadering van 6 November 1912.

Het Ideaalhuis op de Tentoonstelling in Olympia te Londen, door J. Gratama, met afbeeldingen.

Sociale Hygiëne en -Techniek, door J. L. B. Keurschot.

De zegeningen van den speculatiebouw.

Ingezonden stukken. Dakbedekkingen door E. J. Rothuizen.

Verslag der vergadering van de Afdeeling 's-Gravenhage van 11 November 1912.

ARCHITECTURA No. 46. Mededeelingen van het Genootschap

De Nederlandsche Interieurkunst op de «Ideal Home Exhibition» te Londen April 1912, door C. W. Nijhoff, met afbeeldingen (vervolg).

Schilder- of Bouwkunst?

DE BOUWWERELD No. 46. Echo's XIII. Twee advertenties of De architect in de «timmermansaffaire»?

Volkshuisvesting te Amsterdam, door J. H. W. Leliman b. i.

Afbeeldingen, Officieren-Societeit te Rotterdam, arch. M. & D. A. Vermeer.

DE INGENIEUR No. 46. Irrigatie op Java, Voordracht gehouden op de Koloniale Landbouwtentoonstelling te Deventer op 19 Juli 1912 door R. A. van Sandick c. i., met afbeeldingen.

Snelheidsregeling door veldverzwakking bij gelijkstroom-tractiemotoren met hoofdstroomwikkeling, door H. J. R. Brunner, met afbeeldingen.

Vergadering van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs van 9 November 1912.

Ingezonden Stukken. Naar aanleiding van «de hervatting der Solovalleiwerken» in de Indische Gids, door J. H. Thal Larsen c. i. — Een spoorwegverbinding in Noord-Sumatra, door A. M. Hubregtse w. i.

TECHNISCH WEEKBLAD (B. v.T.) No. 46. Officieel gedeelte. — Verslagen van vergaderingen. — Uit de Vakgroepen en Afdeelingen. — Een stem uit de Bouwkundige Vakgroep. — Iets over rioleeringsvraagstukken (vervolg). — Scheeps-oliemotoren (slot) — Voordracht over electrische gloeilampen en hunne fabricage — Gemengd. —

DE AANNEMER No. 46. Herbesteding Zwolle.

Een request.

Uit de Pers. Borgtocht — De onderaannemers en particuliere besteding. — Een stem uit het smedenbedrijf.

DE NEDERLANDSCHE KLEI-INDUSTRIE No. 20. Het aan elkander smelten van steenen. — Verbranding zonder rook. — Motorlocomotieven. — Het Smauchen. — Mededeelingen.

DE NATUUR, uitgave van J. G. Broese te Utrecht bevat in Afl. 11: Lichte transportautomobielen: N. J. Kollewijn. — Wat in den Boortoren gebeurt: A. de Haas. — De Kluit: A. B. Wigman. — De Bastaard-nachtegaal: H. E. Kuijlman. — De Constructie van het Mikroskoopobjectief: Dr. R. G. Rijkens. — Administratieve en Hygiënische Maatregelen bij het graven van het Panamakanaal: J. H. E. Rückert. —

Ventilatie in Woningen: J. van den Breggen c. i. — Textiele Sierkunst (slot): D. Stavorinus. — Berkenmonografie (vervolg): D. J. van der Ven. — Sterrenkundige Mededeelingen voor den Winter van 1912—13: L. Y. — Eenvoudige Proeven: De Magnetische Brug: Dr. A. J. C. Snijders. — Correspondentie.

DEUTSCHE KUNST UND DEKORATION No. 2. De Novemberaflevering van Alexander Koch's maandschrift opent als gewoonlijk met een overzicht van een schilderijententoonstelling, ditmaal de jaarlijksche in het «Glaspalast» te München. Het is geweldig, zooveel er geproduceerd wordt en het kan niet anders of de qualiteit moet lijden onder zulk een quantiteit. Wanneer het hier afgebeelde het beste is, wat de tentoonstelling te zien geeft, dan is het gehalte over het algemeen zeker vrij onbeduidend te noemen en is een zekere onverschilligheid voor de schilderkunst bij het groote publiek, waarover wel eens geklaagd wordt, niet moeilijk te verklaren. Een artikel getiteld: «Der Künstler und seine Welt» verplaatst ons in het interieur van een schilder, den Berlijner Curt Hermann, welk interieur ingericht werdt door Henry van de Velde. De wildste haren zijn er bij Van de Velde nu wel uit, de woonkamer van den schider doet werkelijk niet onaangenaam aan; de rust in het interieur wordt alleen verstoord door de producten van Fransche kunstbroeders, geestverwanten van Vincent van Gogh, waarmede de bewoner zijn wanden versierd heeft. Men moge de Engelsche architecten verwijten, dat ook zij aan afgeknaagde beenderen knagen, uit de Engelsche landhuizen, hier afgebeeld, waaronder een van Voysey spreekt meer de onderwetsche huiselijkheid, waaraan men nu eenmaal gehecht is. De Weener architecten willen van het onderwetsche niet weten, zij doen alle moeite er zich aan te ontworstelen, zij trachten de traditie los te laten, maar de traditie laat hen niet los. Dit blijkt ook nu weder uit hun tentoonstelling van interieurs op de Weener voorjaarstentoonstelling.

MODERNE BAUFORMEN No. 11. Het eerste artikel van Julius Hoffman's maandelijkschr uitgave toont ons werken der Züricher architecten Bischoff & Weideli, landhuizen, een klein beursgebouw, scholen, een kerkje en andere werken. Zooals bekend is, staat de scholenbouw in Zwitserland zeer hoog en spaart men daar geen middelen, om het schoolgebouw ook aan schoonheidseischen te laten voldoen; de hier gegeven voorbeelden verdienen zeker navolging. Een blik in het hooger bouwkunstonderricht in Duitschland geeft ons een artikel over de Architectuur aan kunstnijverheidsscholen en de opvatting van Prof. Alexander Hohrath aan de school te Dresden. Niet alles lijkt in de daar gevolgde methode navolgenswaardig; in de kunst van aquarelleeren zijn de Duitschers nog steeds bij de Engelschen ten achter, sommige proeven getuigen van slechten smaak. Afbeeldingen van een Engelsch en een Amerikaansch landhuis en van meubelen uit Bremen en Worpswede vormen den verderen inhoud van dit nummer, waarvan het eerste artikel verreweg het belangrijkste is.

Varia.

HOE DE SMEDEN OVER PARTIEELE BESTEDING DENKEN.

Hoe in architecten- en aannemerskringen over partiëele besteding gedacht wordt is vrij algemeen bekend en menigmaal is dit onderwerp in dit blad behandeld. Zoo maakten wij nog onlangs melding van de lezing van den heer Warmolds in de vergadering van den Nederlandschen Stukadoorspatroonsbond te Rotterdam. Maar ofschoon de heer Warmolds van nabij met de bouwbedrijven bekend bleek, kunnen zijne beschouwingen toch niet aangemerkt worden als direct afkomstig uit de kringen der vakpatroons. Onverwacht in dit opzicht is evenwel een artikel, een paar weken geleden verschenen is „De Metaalindustrie", het officieel orgaan der Nederlandsche Smedenvereeniging, en daar de smeden overigens in de vakbeweging niet op den voorgrond treden, zijn hun beschouwingen te meer de aandacht waard.

* * *

De Bond van Stucadoorspatroons hield over dit onderwerp te Rotterdam een vergadering, waarin de heer Warmolds uit Groningen het onderwerp heeft ingeleid en waarbij verschillende personen deelnamen aan het debat.

Het ligt niet in onze bedoeling om hier een verslag van deze vergadering te geven, we willen ook niet volstaan met de mededeeling welke wij lazen in het officieel gedeelte van het Orgaan van Smedenpatroons dat de inleider de 8 bekende punten van den heer J. N. Hendrix en de 10 bekende punten van de Kamer van Arbeid te Hilversum (?) behandeld.

Wij zijn allen er van overtuigd, dat 98 pCt. van alle bondsleden nog nooit van de bekende punten hoorden. Een dergelijke gewichtdoenerij heeft dus geen nut.

Het lijkt ons beter uit het Rapport van de Kamer van Arbeid voor de bouwbedrijven voor Hilversum en Bussum over „Partieele Bestedingen" hier en daar eens een greep te doen en dan eens uiteen te zetten of wij, wachtende op, en werkende voor partieele bestedingen niet een en ander kunnen doen om ernstige bezwaren te ondervangen die de tegenwoordige wijze van besteden aankleven.

Wanneer men dat Rapport, en alle andere over de kwestie verschenen geschriften naleest, zijn de voordeelen van partiëel besteden volgens de onderaannemers, „verheffing van het vak" (idiëele kant) en meer zekerheid voor betaling (dubbeltjeskant).

Over de verheffing van het vak zullen wij het dezen keer nu eens niet hebben. Later zullen wij nog wel eens uiteenzetten, dat knoeiwerk en lage prijzen veeleer een gevolg zijn van eigenschappen van personen dan van de wijze van aanbesteden.

Wij zullen uitsluitend de dubbeltjeskwestie uiteenzetten.

Als een flinke aannemer een werk heeft aangenomen onder de tegenwoordige wijze van besteden, moet hij zien de onderdeelen van dat werk zoo voordeelig mogelijk te laten maken. Niet altijd brengt zijn belang mede zoo goedkoop mogelijk, maar meestal toch wel. Hij vraagt verschillende gegadigden prijs op te geven en doet uit die opgaven een keus. De uitvérkorene krijgt het werk, de risico van het werk, en, als dan alles afgeleverd en door de directie goedgekeurd is, in den regel ook zijn geld. Er gaat wel eens een aannemer over den kop, naar onze meening te veel, er zijn er naar onze meening zelfs die aannemer blijven van het geld der onderaannemers, maar och, hoevelen onzer blijven er geen borg voor zulken en werken daardoor ongezonde toestanden in de hand.

Voor het geval nu een aannemer een naar zijn meening te hooge prijs opgegeven krijgt voor zijn werk, gaat hij raad schaften. De rapporten van de voorstanders van partieele bestedingen zeggen dan, dat komt omdat de begrooting niet door een vakman is gemaakt. Zij vergeten, dat bij partieele besteding de begrooting ook niet door een vakman gemaakt wordt. De aannemer in kwestie zegt echter niets, maar hij denkt, en hij denkt tweeërlei: 1e ik heb er minder voor staan en wil er het liefst niet aan te kort komen en ten 2e denkt hij (hij is aannemer) zouden te niet een..., je kunt nooit weten, ik vraag nog eens een ander. Dat noemt men dan venten. Dat kan een besteder natuurlijk ook doen.

Doch venten kan een architect ook doen of laten doen.

Wij zijn toch, hoop ik, niet vergeten, dat met het kunstsmeedwerk van een pas ingericht Museum op het Waterlooplein gevent werd.

Er zijn nu wel aannemers die als regel venten, maar daar kan een vereenigd optreden wel een eind aan maken.

Het leveren aan finantieel zwakstaande of aan voor venten bekend staande annemers kan langs den weg der organisatie best geregeld worden. En daar het ons toeschijnt dat er nog heel wat water door den Rijn zal loopen eer partieele bestedingen algemeen zullen zijn lijkt het mij een punt van gewicht voor een gezamenlijke bespreking onder onderaannemers,

Onder de hand dienen wij ons ook voor te bereiden op partieele bestedingen. Als partieele bestedingen eenmaal zijn ingevoerd dan heeft de aannemer van thans niet meer de leiding. Men kan dan geen lange boomen meer opzetten met zijn meesterknecht of uitvoerder over een teekening, men krijgt geen maatlatten meer waar alle gaten opstaan van een balklaag en er komt geen timmerman meer met een groot schot aansjouwen waarop een heel verhaal, met ware grootte uitslagen toegelicht.

De smid staat dan rechtstreeks in verbinding met den uitvoerder van het werk, doch deze heeft niet het minste belang bij de goedkoopere prijzen van den smid zooals de tegenwoordige uitvoerder; hij speelt daarom ook geen schoolmeester meer.

Door voorstanders van partieele bestedingen wordt dit juist als een voordeel aangemerkt. Die vinden het stuitend voor den onderaannemer om steeds met den hoofdaannemer en nimmer met den architect over prijzen en technische kwesties te kunnen spreken. Ik voor mij denk dat ze daar wel van terug zullen komen. Ze moeten maar eens een paar keer met een zoogenaamde artistiekeling van een architect gaan praten op radicaal te genezen.

Zoo een die beter schrijft dan teekent en van bouwkunst vooral weet, dat het iets is om ruzie over te maken, onder elkaar natuurlijk met anderen die er ook niets van weten. Architecten die er wel wat van weten werken liever dan er over te schrijven.

Als ze dan eens een half uurtje gepraat hebben over het edele ambacht en over de goddelijke vormen en het heerlijke silhouet en de edele lijnen en ze hebben dan de teekening bekeken zonder dat ze er nog iets anders van snappen dan dat het iets van ijzer zal moeten worden. De gedachtengang is zoo: Het leek het meest op leer, het kan ook glas in lood zijn, doch het zal vermoedelijk ijzerwerk zijn want anders zouden ze er geen smid bij halen.

Dan zullen ze ook wel denken, och was je in godsnaam maar een aannemer, primo zoudt ge dan zooveel onzin niet kletsen en secundo zou de teekening beter zijn. Natuurlijk niet zoo artistiek, bij lange niet, maar duidelijk en te maken.

En als dan de prijs wordt opgegeven en men krijgt de vraag hoeveel is dat nu wel per kilo. Och dan is de illusie over het heilaanbrengende van partieel besteden met dit heeren fuut! Dan begrijpt men, dat langs dien kant de hulp niet komen kan en dat al dat mooie oreeren het best kan vergeleken worden met het afsteken van een rotje op hartjesdag.

Intusschen is er een andere groep van architecten, die er minder over praten, maar meer doen. Het zijn degenen die volkomen begrijpen dat een aannemer aan zijn werk verdienen moet en dat het niet aangaat om eerst een werk aan den laagsten inschrijver te gunnen en hem dan, door allerlei artistiek werk te eischen, het vel over de ooren te halen. De architecten zijn het, die in hun bestekken stelposten opnemen. Dat is al een groote stap in de goede richting van partieele bestedingen.

Zij zouden waarschijnlijk ook wel bereid zijn den laatsten stap tot die bestedingswijze te doen indien hun principalen maar niet vasthielden aan het denkbeeld, dat het werk duurder werd en doordat met meer personen wordt gewerkt dan met één aannemer, het werk langer duurt en de kans op geschillen en verwikkelingen grooter wordt.

De Hollandsche bouwer wil er nu eenmaal met één som af zijn en houdt niet van bijwerk. Alles wat nu afzonderlijk wordt aanbesteed verhoogd volgens zijn opvatting de kosten van den bouw. Het wil er nog niet in, dat bij de eerste besteding alleen een gedeelte van den bouw aanbesteed werd.

Daardoor komt het dat deze architecten, hoezeer overtuigd van de wenschelijkheid om afzonderlijke deelen van het werk in eigen hand te houden en deze later afzonderlijk aan te besteden, toch reeds bij de eerste besteding de geraamde onkosten van die onderdeelen in het bestek voor de hoofdbesteding doen opnemen.

Hier is dus reeds voor een groot deel aan de wenschen der voorstanders van partieel besteden tegemoetgekomen. Als grootste bezwaar rest ook hier nog de vraag „hoe komen wij aan ons geld".

Dit geld toch wordt over den aannemer betaald, en zeer dikwijls niet of niet op tijd betaald. En nu is hierbij de onbillijkheid nog grooter dan in die gevallen waarbij de aannemer in gebreke bleef het door hem zelf aangevraagde en opgedragen werk te betalen.

Immers, de gewoonte brengt mede, dat de prijs opgegeven wordt aan den architect, somtijds reeds voor bekend is welke aannemer met de uitvoering zal worden belast.

Het komt voor, dat de architect het werk opdraagt namens den aannemer, terwijl men nimmer iets van dien aannemer vernam of ook, dat de architect de opdracht geeft, eenvoudig zonder meer. Komt nu later de rekening van dat zoogenaamde directiewerk dan wordt die in 9 van de 10 gevallen gewoon teruggestuurd als behoorende bij den aannemer en dan begint de ellende. Een solide aannemer betaalt, maar een minder solide of liever een minder coulante? Die begint met te vragen naar 10 pCt. korting. Vervolgens vertelt hij, dat de architect niet het recht heeft om over zijn geld te beschikken, dat hij geen kassier is voor den bouwer en dat men maar eens terug moet komen als hij zijn termijn ontvangt. Men kan dus als een hond voor de deur gaan liggen en zoo misschien af en toe wat geld binnen krijgen.

Enkele staaltjes uit de practijk illustreeren beter dan een lange beschouwing de bezwaren aan deze wijze van besteden verbonden.

Architect A draagt een werk op, bespreekt alles zelf, mengt nergens aannemer in. Rekening ingediend, wordt doorgezonden naar aannemer, gedeelte wordt betaald, aannemer failliet, rekening fuut.

Architect B draagt werk op, hier dit en daar dat, alles kleine karweitjes, rekening komt in, een maand later wordt er over beschikt. Is aan aannemer betaald, zie maar dat je van hem je geld krijgt.

Architect C. Laat op bureau komen. Kan zijn zin niet krijgen aan een deurpaneel wat de aannemer leveren moet, wat geen wonder is want hij weet zelf niet wat hij wil. Draagt paneel op. Vindt het zeer mooi, dat is nog eens werk. Rekening komt in. Te hoog. Aannemer heeft er maar 17 gulden (een derde) voor staan en betaalt niet meer. Architect kan ook niet uit eigen zak meer geven. Tenslotte geeft de smid toe en kan 's Zaterdags geld halen mits 1 pCt. voor de meid van den architect.

Architect D. Bestelt stoephek voor een bestaand huis en laat het door den smid stellen. Kwitantie komt onbetaald terug. Was voor rekening van een ander. Deze betaalt niet wat hij niet heeft besteld. Architect betaalt niet want hij heeft niet ontvangen. Tenslotte schipperen en smid komt geld te kort.

Architect E. Draagt belangrijk werk op. Principaal vindt de teekening en de uitvoering afschuwelijk en wil den bedongen prijs niet betalen. Het slot is schipperen en geld te kort.

Architect F. Zelfde geval als boven, hier spelen beiden onder een hoedje en het geval wordt doorzien. Werk te ruggenomen. Smid lijdt de schade.

Men kan op die manier wel doorgaan, maar men doet beter er een eind aan te maken en dat gaat door vereenigd optreden zeer gemakkelijk.

Zou men den Bond van Ned. Architecten kunnen verzoeken het daarheen te leiden, dat zij de werken waarvoor bestekposten zijn uitgetrokken zelf, d. i. van hun bureau en niet van het werk uit, zonder tusschenkomst van een

HINSE & VAN ELLINKHUIZEN. Uitvoering van werken in Gewapend en Ongewapend Beton. Voorl. Ontwerpen en Begrootingen gratis.
Nassaukade 504. Telef. 1258. AMSTERDAM.

aannemer besteden. Dat zij verder van de vakaannemers netto prijzen vragen, in verband hiermede zelf het percentage voor den hoofdaannemer vaststellen en ook zelf voor de betaling van de vakaannemers zorgen.

Dit behoeft voor hen geen bijzondere moeilijkheden op te leveren, de bedragen voor stelposten worden den hoofdaannemer niet meer uitbetaald doch blijven òf bij den besteder òf op een bank waar de quitanties of mandaten voor de vakaannemers worden betaalbaar gesteld.

Kan of wil den B. N. A. daaraan niet medewerken dan dienen de vakaannemers dien heeren geen prijzen meer op te geven dan onder bepaalde, door de vakvereenigingen vastgestelde uniforme voorwaarden waarbij de belangen der vakpatroons voldoende gewaarborgd zijn.

ERRATA.

Pag. 364 2e kolom, bovenaan, in pl.v. voornamen leze men voormannen.

Id. onderaan, in pl.v. historisch fraai leze men historisch.

Pag. 365 1e kolom leze men: en zag het Haagje er van Rijswijk, Voorburg, Loosduinen en Scheveningen uit gezien knapper uit.

Vacante Betrekkingen.

— Ontwerp-Teekenaar, op koperfabriek. Brieven lett. M aan het Bureau van het Bouwkundig Weekblad. Herderstraat 5, 's Gravenhage. (1)

— Teekenaar, bij de N. V. Algemeene Beton-Maatschappij te Dordrecht. Brieven aan de Directie, Oranjepark 1, Dordrecht. (1)

— Onderbaas-Uitvoerder voor 24 woningen te Harderwijk. Zich aan te melden bij E. van Amerongen, Aannemer, Arnhem. (1)

— Aankomend Teekenaar, goed kunnende lichtdrukken. Brieven lett. Z T 854 Nieuws v. d. Dag. (1)

— Teekenaar bij J. van den Ban, Architect te Haarlem. Salaris f 100 p. mnd. Aanbiedingen schriftelijk. (1)

— Jongmensch voor eenvoudig teekenwerk en dito administratie, op Technisch bureau. Brieven onder No. 5495 aan het Advertentiekantoor J. H. de Bussy, Rokin 60—62, Amsterdam. (1)

— Opzichter-Teekenaar R. C. voor kloosterbouw te Baarle-Nassau. Brieven letter V. bureau v. h. Bouwkundig Weekblad, Herderstraat 5 's Gravenhage. (2)

— Bureelambtenaar Rijkswaterstaat te Amsterdam. Vereischt wordt bekwaamheid in bouwkundig en situatieteekenen en eenige technische kennis of wel einddiploma H. B. S. 5 j. c. of opzichter Rijkswaterstaat. Leeftijd minstens 18 jaar. Zich schriftelijk aan te melden bij den Ingenieur v. d. Rijkswaterstaat, Vossiusstraat 4 Amsterdam. (2)

— Bouwkundig Opzichter bij een waterleiding in Zuid-Holland, ouderdom pl.m. 30 jaar, P. G. Aanvangsalaris f 1400 met vrije woning. Indiensttreding 1 December a. s. Brieven lett. A V 326 Nieuws v. d. Dag. (2)

— Spoorwegdistrict-inspecteur. — De Raad van Toezicht op de Spoorwegdiensten brengt ter kennis, dat gelegenheid bestaat tot plaatsing van een district-inspecteur der spoorwegdiensten, waartoe in aanmerking komen personen, die Nederlander zijn, den leeftijd van 25 jaar hebben vervuld en volgens schriftelijke verklaring van een bevoegd geneeskundige een goede gezondheid genieten. Bij voorkeur zij, die in het bezit zijn van het diploma van civiel-ingenieur der Technische Hoogeschool of der voormalige Polytechnische School te Delft, en die reeds eenige jaren in de practijk werkzaam zijn geweest.

Aan de betrekking zal verbonden worden eene minimum-jaarwedde van f 2000.

Aanmelding bij gezegeld en vrachtvrij adres tot den Raad van Toezicht op de Spoorwegdiensten te 's-Gravenhage vóór 30 November a. s. (2)

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Trottoir-, Terrazzo- en Graniettegels, Trottoirbanden, Kunstgraniet, Drijfsteen, Tennisbanen, enz. — — —

R. TIMMAN. Stoom-Timmerfabriek „DE ATLAS".
— Prijsopgaven worden op aanvraag verstrekt. —
HOUTHAVEN, AMSTERDAM. — Tel. 3905.

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN. WAAL- EN RIJNVORM.

H. J. WESSELS, Amsterdam.
Heerengracht 109-111. — Telef. 1037. — P. O. Box 381.
Handel in Binnen- en Buitenlandsche fijne Houtsoorten.

WATERBRONNEN, ONTIJZERENHARDEN
N.V. DIEPBOOR Mij. „VULKAAN", v/h. J. DE BOER & Co., LEEUWARDEN

DE REPRODUCTIE COMPAGNIE
CLICHÉ'S
Rotterdam

G. J. A. TRESTORFF, voorheen G. VAN HEERDE.
AMSTERDAM. — Opgericht 1830. — Telefoon 1551.
Brandkasten, Kluisdeuren, Safe-Deposits, etc.

Staaldraadwarenfabriek „AMSTERDAM"
Brouwersgracht 136 te AMSTERDAM
Tel. Interc. 478.
Draadvlechterij.
Fabriek van Hek- en IJzerwerken.

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uwe CENTRALE VERWARMING.

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

PAPIERSTUC voor PLAFOND- en WANDVERSIERING in alle stijlen en volgens teekening.
Vraagt gratis Brochure en Prospectus aan de Opgericht 1890. - Tel. Int. 3613.
EERSTE NEDERLANDSCHE PAPIERSTUCFABRIEK
VOORHEEN BENNEWITZ & CO. - AMSTERDAM.

47STE JAARGANG. ZATERDAG 30 NOVEMBER 1912. No. 48.

DE OPMERKER.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor de Redactie: Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.
Adres voor de Administratie: Regentesselaan 65, 's-Gravenhage

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . f 5.—
Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België . . . . . (Uitsluitend bij vooruitbetaling) » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.—
het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS bezorgd zijn: Regentesselaan 65. 's-Gravenhage.

De verbouwing van het Departement van Binnenlandsche Zaken.

Langen tijd had men niets vernomen van de verbouwingsplannen op het Binnenhof, toen van den zomer de verhuiswagens voor het Departement van Binnenlandsche Zaken post vatten, om te worden volgeladen met vele pakken paperassen en meubelen, ten einde die over te brengen naar het, kort te voren, door Buitenlandsche Zaken verlaten gebouw op het Buitenhof. De z.g. gesloten tapissière is een in de Haagsche straten veelgezien voertuig, een groot deel der bewoners maakt er jaarlijks gebruik van en men verdenkt zelfs een deel daarvan, niet veel anders te doen te hebben, dan zoo nu en dan eens te verhuizen. De verschijning en de aanwezigheid van den verhuiswagen trekt dan ook in het Haagsche straatleven maar weinig attentie. Hier was het echter een ander geval, want ofschoon het in de laatste jaren geen zeldzaamheid was, zoo nu en dan departementale bureaux naar particulieren gebouwen te zien overbrengen, het schouwspel dat een ministeriegebouw, waarin een departement sinds onheuglijke tijden gevestigd was in weinige dagen totaal leeggehaald, de deuren gesloten en de ramen gedeeltelijk met planken geblindeerd werden, herinnerde men zich niet, te hebben genoten. Nu zou er, zoo meende men, toch wat gaan gebeuren en wellicht iets komen van de reeds zoo lang voorgenomen verbouwingsplannen. De suppletoire Waterstaatsbegrooting 1912, op die plannen betrekking hebbende, zou spoedig in de Tweede Kamer aan de orde komen en wanneer zoo iets bekend wordt, ziet men gewoonlijk de organen der publieke opinie, vereenigingen, bonden, enz. voor den dag komen met adressen, waarin bezwaren tegen de plannen ontwikkeld worden. Ook hier bleven die adressen niet uit, ofschoon zij niet, zooals bij andere gelegenheden, tot een overstelpenden stroom aangroeiden, waarin de plannen gevaar zouden loopen te verdrinken. Het is de provinciale Zuid-Hollandsche Archeologische Commissie, die ditmaal het initiatief heeft genomen en de adresbeweging heeft zich overigens bepaald tot eenige adhaesiebetuigingen. (*)

Men vreesde nu alleen nog maar, dat, aangezien voor de behandeling van de belangrijke zaak een avondvergadering bestemd was, daaraan niet die aandacht zou worden geschonken, die zij verdiende, doch wie van de Kamerleden mocht zijn thuisgebleven, in den avond van 21 November was de heer De Stuers op zijn post, om namens de Commissie van rapporteurs over het plan het woord te voeren. Het kwam echter dien avond slechts tot een voorpostengevecht.

De heer De Stuers sprak teleurstelling uit over het plan. Men had gehoopt, dat eerst voor een nieuw gebouw der Kamer zou zijn gezorgd; 50 jaar geleden was deswege een wet aangenomen en nu, na 50 jaren, is er nog niets van gekomen. Alles hangt nu af van een te stichten bouwfonds — waarvan wel niets zal komen.

Bovendien was men verbaasd over het feit, dat de Min. met zijn Departement verhuisde naar het oude gebouw van Buitenl. Zaken, wat de Kamer verzocht had niet te doen.

*) Men vindt de adressen, waarvan ons door de Prov. Zuid-Hollandsche Archeologische Commissie afdrukken werden toegezonden, hierachter afgedrukt. RED.

Maar de Min. zegt, dat 't niet anders kon om geen vertraging in het werk te brengen. Spr. betwistte dat en erkende, dat er eenige reden was voor ontstemming.

Spr. wees nu op het gémis van continuïteit in deze zaak. Hij herinnerde aan de verschillende plannen. De Min. is daarop teruggekomen en wil Binnenl. Zaken herbouwen op het kleine bestaande terrein. Spr. had daar aesthetische en practische bezwaren tegen. Het geldt een historische plek, ons Kapitool als het ware, waarvan elke steen een geschiedenis heeft.

Aesthetisch zal het leelijk zijn, als men de schuine rooilijn van den weg tusschen de poorten van het Plein naar het Binnenhof recht maakt. Daarenboven wil men twee van de mooie gevels aan den kant van den Vijver doen verdwijnen, omdat ze hun karakter hebben verloren. En juist de twee, die de Min. wil behouden, zijn waardeloos. Spr. kwam tegen het doen verdwijnen van een historisch monument op.

Daarna merkte hij op, dat de ruimte veel te klein en voor de archieven en bibliotheek geheel ongeschikt is. De ruimte van 1770 vierk. M. wordt, na aftrek van trappen en gangen, 1620; veel te weinig. De archieven en bibliotheek worden 3 M. onder den grond gestopt, ongezond en schadelijk voor personeel en papieren. Het worden spelonken, oubliettes; de menschen zullen er als paarden in een mijn moeten worden neergelaten. De vertrekken zullen ook naar de Haagsche bouwverordening niet toelaatbaar zijn.

Een ander bezwaar voor Spr. is, dat door het naar voren brengen en verhoogen van het gebouw het licht in 't Mauritshuis zal worden betimmerd.

De bouwkosten (6½ ton in het geheel) achtte Spr. ook exorbitant hoog, en mocht de Minister zich willen beroepen op de Commissie voor de Grafelijke zalen, waarin o.a. Dr. Cuypers zitting heeft en die in 1891 een plan met dezelfde rooilijn heeft goedgekeurd, de heer De Stuers, wees bij voorbaat dit beroep af, betoogende, dat dit plan destijds buiten hem om behandeld was, terwijl de Commissie v. d. G. Z. het plan niet gezien heeft, zooals het nu is.

Spreker stelde toen een motie voor die terstond in behandeling kwam en waarbij de Kamer, overwegende de bezwaren tegen het plan aangevoerd, de Regeering verzocht het nogmaals aan het oordeel eener commissie van deskundigen te onderwerpen en het resultaat van het onderzoek aan de Kamer mede te deelen.

Maar gesteund door den heer Rink, die trachtte een stelling in te nemen, welke wij, nu we reeds een twaalftal jaren in de twintigste eeuw leven, voor goed verlaten meenden, nam de Minister tegen de motie een dreigende houding aan. Z. E. meenende, dat een nader onderzoek wel eens tengevolge zou kunnen hebben, dat het gansche plan weder voor 25 jaren zou worden opgeborgen en veronderstellende, dat dit toch wel niet de bedoeling van de Commissie van Rapporteurs zou zijn, zou zich gedwongen zien intrekking van het ontwerp te vragen.

Gelukkig kwam het zoover niet, het slot der schermutselingen was, dat de heer De Stuers verdaging van de behandeling der zaak vroeg en verkreeg.

Maandag 25 November kwam het ontwerp toen andermaal in behandeling, ook in een avondvergadering maar aan belangstelling ontbrak het niet.

De motie voorgesteld door de commissie van rapporteurs, bestaande uit de heeren De Stuers, Ruys de Beerenbrouck, Van der Voort van Zijp, De Vlugt en Helsdingen, luidde woordelijk:

„De Kamer, overwegende, dat tegen het ontworpen plan voor de verbouwing van het departement van binnenlandsche zaken onderscheidene bezwaren zijn geopperd, zoowel uit historisch en archeologisch oogpunt, als wegens de te geringe plaatsruimte, bestemd voor archief en bibliotheek en de bedenkelijke wijze van berging van beide, alsmede wegens het ontnemen van licht aan het Mauritshuis, enz.

is van oordeel, dat dit ontwerp nader aan een deskundig onderzoek behoort te worden onderworpen;

vertrouwt, dat van den uitslag van dit onderzoek aan de Kamer mededeeling zal worden gedaan,

en gaat over tot de orde van den dag."

De heer De Stuers nam weder de verdediging op zich, trouw bijgestaan, dat moet gezegd worden, door zijn medeleden der Commissie De Vlugt, Ruys de Beerenbrouck en Helsdingen. De aanval van den vorigen Donderdagavond was niet malsch geweest, de spreker had aan den heer Rink en aan den Minister nog een en ander te antwoorden, alvorens hij tot een nadere zakelijke motiveering van zijn standpunt kon overgaan.

Wat hij te berde bracht kan men uitvoerig in de Kamerverslagen lezen, wij behoeven dat hier niet te herhalen. Er ontwikkelde zich weder eens een van die debatten, zooals men zich die van vroeger wel herinnert, wanneer kunstaangelegenheden in onze volksvertegenwoordiging behandeld zijn en het debat nam een gunstige wending in zooverre, dat het tenslotte gelukte, en hiertoe droeg de heer Helsdingen zeer veel bij, den Minister te overtuigen, dat het de oppositie niet te doen was, het ontwerp te doen vallen, maar alleen een plan te zien uitvoeren, zooveel mogelijk gezuiverd van de aan het nu voorgestelde klevende gebreken. Meesterlijk, ook dit moet erkend worden, was de terugtocht van den Minister.

Z. E. verdedigde zijn ontwerp nog eens tegenover de daartegen aangevoerde bezwaren. De heer De Stuers scheen sterk te staan, doordat hij vele bijzonderheden aanroerde, waaromtrent de Minister reeds in de memorie van antwoord verklaard had, dat dit aangelegenheden van huishoudelijken aard waren, ter zijner beoordeeling. Daardoor kon de Minister zich 't best begrijpen, dat men Donderdagavond jl. den indruk kreeg, alsof hij zwak stond, en dat het ontwerp slecht voorbereid was, maar dit was inderdaad niet het geval, gelijk met verschillende voorbeelden aangetoond kon worden.

Een conciliante stemming was over de vergadering gekomen, de oppositie liet den Minister de eer, in het besef, het pleit te hebben gewonnen. De Kamer nam zoowel de motie als het wetsontwerp, zonder hoofdelijke stemming, aan.

De heer De Stuers heeft opnieuw bewezen, trots het klimmen der jaren, nog onverzwakt pal te staan, waar het geldt de verdediging van kunstbelangen. Dat het hem toevertrouwd is bewijst het thans behaalde succes, waarmede wij hem gaarne gelukwenschen, te meer omdat wij overtuigd zijn, dat de overwinning niet gemakkelijk was.

* * *

PROVINCIALE ZUIDHOLLANDSCHE ARCHEOLOGISCHE COMMISSIE.

No. 58.

's-Gravenhage, 16 November 1912.

Onderwerp:

Verbouwing van het Departement van Binnenlandsche Zaken.

Naar aanleiding der plannen tot verbouwing en uitbreiding van het Departement van Binnenlandsche Zaken op het Binnenhof te 's-Gravenhage acht de Provinciale Archeologische Commissie zich verplicht het volgende onder de aandacht van Uwe Excellentie te brengen:

1. Het terrein der tegenwoordige Departementsgebouwen heeft ongeveer den vorm van een rechthoekig trapezium, waarvan de schuine zijde aan den kant van het Binnenhof ligt. Toen men in de eerste helft der zeventiende eeuw deze rooilijn vaststelde en daarlangs eenen verkeersweg legde, heeft men bij den bouw der twee nog bestaande poorten — de Binnenpoort en de Grenadierspoort — deze welstandhalve volgens de as van dien weg geprojecteerd De daardoor ontstane scheeve grondvorm van hun aanleg is ook bij den opbouw tot uitdrukking gebracht en tot in de details consequent volgehouden, waardoor deze beide poorten voorbeelden zijn van logisch verantwoorde architectuur. Het verbouwingsplan wil echter de schuine rooilijn van het Departementsgebouw vervangen door een rechte en zal daardoor het motief, dat zoowel de plaatsing als den aanleg en de vormgeving der fraaie poorten beheerschte, geheel onzichtbaar maken. Uit aesthetisch oogpunt kan deze wijziging niet worden goedgekeurd en van practisch standpunt is zij evenmin aanbevelenswaardig, daar zij een belangrijk deel van het bouwterrein ongebruikt doet verloren gaan. De tegenwerping, dat de schuine rooilijn inwendig geerende vertrekken zou doen ontstaan — op zich zelve zeker reeds niet in staat om de verandering van een gaven architectonischen aanleg te rechtvaardigen — verliest alle waarde, omdat de achter dezen schuinen wand liggende vertrekken in het tegenwoordige gebouw geen van alle een ook maar eenigszins hinderlijk-scheeven vorm vertoonen, terwijl de bouwmeester van het nieuwe gebouw zeker in staat is een oplossing voor deze moeilijkheid te vinden.

II. Het front aan den Hofvijver zal bij uitvoering van het ontwerp ernstig worden geschonden. Dit front bestaat thans uit vijf gebouwen, n.l. van West naar Oost gaande:

a. een smal en hoog gebouw, reeds in de veertiende eeuw vermeld;

b. een eveneens nog uit de middeleeuwen dagteekenend gebouwtje met trapgevel;

c. een gebouw uit de zeventiende of achttiende eeuw;

d. een breeder gebouw, uit de achttiende eeuw;

e. een laat-middeleeuwsch achtkant torentje.

Volgens het ontwerp zullen de onder a, b en e genoemde gebouwen worden behouden en gerestaureerd, doch die als c en d vermeld, afgebroken en vervangen door nieuwe gebouwen van geheel andere indeeling. Deze beide gebouwen, in het eind der zeventiende en het begin der achttiende eeuw gesticht voor den Raad van State, bevatten oorspronkelijk de vergaderzaal, de secretarie en een kamer voor den secretaris van dit College, en waren toegankelijk door een blijkbaar reeds vroeger aanwezige, en nog bestaande, steenen poort uit 1609, die leidde naar een insgelijks bewaarde, monumentaal opgevatte en rijk versierde voorhal, in 1687 aangelegd.

Terwijl de onder a, b en e genoemde gebouwen alle veel van hunne oorspronkelijke vormen hebben verloren, heeft het gebouw van den Raad van State uitwendig een sober achttiende-eeuwsch karakter en inwendig zijn smaakvolle voorhal bijna ongeschonden bewaard. De hier aanwezige vertrekken, laatstelijk in gebruik als wachtkamer voor de audiënties, kamers voor den Secretaris-Generaal en voor eenige ambtenaren, zijn alle van zeer goede afmetingen, zoodat juist deze ruimten zonder veel bezwaar behouden zouden kunnen blijven. Zoowel ter wille van de fraaie voorhal, waarvoor in het nieuwe project nergens plaats is aangewezen, als voor het silhouet en het geheele aanzien aan den Hofvijver, zou de sloopingvan deze gebouwen zeer te betreuren zijn.

III. Voor zoover bij de boven onder a en e genoemde gebouwen in het ontwerp eene restauratie in vroegeren toestand is beproefd, zijn van archeologisch standpunt eveneens bedenkingen te maken. Waar bij den veertiende-eeuwschen bouw de middeleeuwsche kanteeling en het spietorentje weder worden aangebracht, is het o.a. daarmede niet in overeenstemming, dat aan de vensters in denzelfden toren een vroeg-zeventiende-eeuwsch karakter wordt gegeven. Men kan het bestaande eerbiedigen, óf den ouden toestand herstellen, maar niet een oud gebouw gedeeltelijk in zijne oorspronkelijke gedaante terugbrengen en het gedeeltelijk vernieuwen in de vormen eener geheel willekeurig gekozen, latere periode.

Om de hier aangegeven redenen zou de Provinciale Commissie voornoemd het ten zeerste betreuren, indien de plannen tot verbouwing en vergrooting van het Departement van Binnenlandsche Zaken ongewijzigd tot uitvoering kwamen.

Zij vindt daarom vrijheid om Uwe Excellentie met nadruk te verzoeken deze plannen aan een nauwkeurig onderzoek te onderwerpen.

De Provinciale Commissie voornoemd:

J. C. OVERVOORDE, Voorzitter.

JAN KALF, Secretaris.

AAN ZIJNE EXCELLENTIE
DEN MINISTER VAN WATERSTAAT.

PROVINCIALE ZUIDHOLLANDSCHE ARCHEOLOGISCHE COMMISSIE.

No. 59.

's-Gravenhage, 16 November 1912.

Onderwerp:

Verbouwing van het Departement van Binnenlandsche Zaken.

De Provinciale Zuidhollandsche Archeologische Commissie heeft naar aanleiding van het bij Uwe Kamer ingediende wetsontwerp tot verhooging der Staatsbegrooting voor 1912, strekkende tot verbouwing en uitbreiding der Departementen van Binnenlandsche Zaken en van Waterstaat op het Binnenhof te 's-Gravenhage, een adres gericht tot Zijne Excellentie den Minister van Waterstaat, waarin zij wijst op de ernstige bezwaren, die van archeologisch en aesthetisch standpunt zijn aan te voeren tegen het ontwerp der verbouwing van het Departement van Binnenlandsche Zaken.

De Commissie veroorlooft zich van dit adres aan Uwe Kamer bij dezen een afdruk te doen toekomen.

Het Binnenhof is ongetwijfeld het belangrijkste monument der geschiedenis van Nederland en terecht heeft Uwe Kamer dan ook schatten beschikbaar gesteld voor de herstelling van een deel der gebouwen, waaruit het bestaat. De gebouwen aan de zijde van den Hofvijver maken daarenboven deel uit van een der schoonste stadsgezichten.

Bij den bouw van het Departement van Waterstaat heeft helaas zoowel de historische als de aesthetische waarde van het Binnenhof reeds veel geleden en de thans aanhangige plannen bedreigen het laatstovergebleven deel van dit schilderachtig front.

Onder verwijzing naar de in haar bovenvermeld adres aangevoerde bezwaren, acht de Provinciale Commissie voornoemd zich daarom verplicht Uwe Kamer met den meest ernstigen nadruk te verzoeken: het daarheen te leiden, dat de ontwerpen aan een nader onderzoek worden onderworpen.

De Provinciale Commissie voornoemd:

J. C. OVERVOORDE, Voorzitter.

JAN KALF, Secretaris.

AAN DE TWEEDE KAMER
DER STATEN-GENERAAL.

Buckingham-Palace.

Sedert eenige weken is men begonnen met de herstelling van de gevels van Buckingham-Palace, de gewone winter-residentie van den Koning van Engeland te Londen.

De gevel aan de zijde van de Wellington-kazerne is het eerst onderhanden genomen.

Er werd toen opgemerkt, dat het verblijf van den koning van Engeland wel het eerste paleis der wereld behoorde te zijn, maar dat het allesbehalve dien indruk maakt. De gevels geheel van bergsteen gebouwd, zijn, waarschijnlijk bij een vroegere opknapping, nagenoeg geheel bepleisterd. Dat pleisterwerk is vuil en zwart en men hoopte, dat men zich thans niet bepalen zou tot andermaal opknappen en repareeren, doch achtte den tijd gekomen, eenige der beste architecten uit te noodigen tot het ontwerpen van een geheel nieuwe facade.

Wij vernemen thans, dat aan Sir Aston Webb is opgedragen het paleis van een nieuwen gevel te voorzien. De oprichting van het Victoria-monument op het plein voor het paleis moet veel tot dit besluit hebben bijgedragen, de groezelige paleisgevel vormde geen zeer fraaien achtergrond voor het monument en men wil een en ander nu meer met elkander in overeenstemming trachten te brengen. Het comité indertijd voor de stichting van het monument opgetreden, verkreeg de beschikking over een groot bouwfonds, waarvoor bijdragen uit alle werelddeelen waren toegevloeid. Daar schijnt nog wat van overgebleven te zijn, want het comité zal ook nu nog een deel van de kosten der paleisgevels dragen.

Het is anders wel een eigenaardige opdracht, die Aston Webb thans aanvaard heeft, want inwendig zal niets aan het paleis veranderd worden. De gevel van Caen-steen of van Bath-steen, die destijds bepleisterd en daarna herhaaldelijk geverfd werd, zal worden weggebroken en vervangen door een nieuwen van Portland-steen, de steensoort, die men bij ervaring het best bestand acht tegen het Londensche klimaat. De noodzakelijkheid om den vorm, de afmetingen en de plaatsing der ramen te behouden stelt aan fantaisie van den bouwmeester enge perken, maar toch zal de nieuwe gevel belangrijk van de oude verschillen. Hij zal een eenvoudige klassiek karakter verkrijgen met een lange niet onderbroken kroonlijst, die het dak en de schoorsteenen aan het oog zal onttrekken. Op die wijze zal een meer rustige achtergrond voor het Victoria-monument worden verkregen.

Natuurlijk geven de nu aangegeven werkzaamheden aanleiding tot retrospectieve beschouwingen en brengt men de geschiedenis van het gebouw in herinnering. Oorspronkelijk gebouwd in 1703 voor John Sheffield, hertog van Buckingham, werd het in 1761 gekocht voor 21000 Pond Sterling door George III, die het ook af en toe bewoonde. Diens opvolger, George IV, gaf in 1825 aan, John Nash opdrachtt ot een algeheele verbouwing, doch het bleef ongebruikt, tot het in 1837 betrokken werd door Koningin Victoria, wier gemaal Prins Albert in 1846 door Blore belangrijke veranderingen en toevoegsels liet aanbrengen. Blore wordt verantwoordelijk gesteld voor den leelijken Westgevel, die nu door Aston Webb opgeknapt zal worden, doch die verantwoordelijkheid strekt zich niet uit over de bepleistering, aangebracht op last van Prins Albert, ter bescherming van de verweerde Bath-steen.

Over het algemeen heeft men goede verwachtingen van hetgeen Sir Aston Webb te voorschijn zal brengen, men breekt zijn werk ten minste nog niet af, voor het gebouwd is. Wel gaf een blad, de „Observer", den bouwmeester schertsenderwijze een middel aan de hand, om zich op gemakkelijke (?) wijze van zijn taak te kwijten, door er op te wijzen, dat het paleis aan de oost- of tuinzijde toch nog een mooien gevel heeft, waarschijnlijk de oudste; en het blad vraagt leukweg: „Why don't you simply turn the Palace round?"

De Haagsche Paleis-quaestie.

„De onderhandelingen, die tusschen het Gemeentebestuur en de Regeering gevoerd zijn over den bouw van een nieuw Koninklijk paleis op Zorgvliet, met bestemming van den tegenwoordigen paleisgrond o. m. voor Stadhuis, kunnen, althans voor 't oogenblik, als mislukt worden beschouwd. Van de Regeering is, volgens de „N. Ct.", een schrijven ontvangen, geteekend door de ministers van Binnenlandsche Zaken en Waterstaat, waarin de aanbieding van de Gemeente onaannemelijk wordt verklaard."

Met een zucht van verlichting heeft wellicht menigeen kennis genomen van het bovenstaand bericht, dat eenige dagen geleden de ronde deed in de dagbladen.

Eene quaestie dan althans voorloopig van de baan, misschien wel voor goed, doch laat ons hopen ten minste zoolang, tot de zaken beter onderzocht, de voorstellen beter voorbereid zullen zijn, dan thans het geval was.

Wij hebben meermalen laten doorschemeren, dat de Haagsche Paleis-quaestie, o.i. kunstmatig in het leven geroepen is, door menschen, die meenden, dat de Residentie niet bij de Hoofdstad mocht achterblijven. De geruchtmakende Amsterdamsche Paleis-quaestie heeft aanstekelijk gewerkt op de Haagsche gemoederen.

Een ding is echter jammer, het Gemeentebestuur van 's-Gravenhage heeft de besprekingen en onderhandelingen met de Regeering in het geheim gevoerd, men weet niet welke aanbieding de Gemeente heeft gedaan en evenmin op welke gronden deze door de Regeering onaannemelijk is verklaard.

Men kan nu eigenlijk niet over de zaak praten, men heeft geen punten van uitgang voor adressen en ingezonden stukken, er is geen aanleiding om vergaderingen te beleggen, geen stof voor een pakkende redevoering, noch voor een motie of protest, want men kan zulke dingen toch niet op gissingen bouwen.

Ongetwijfeld is menigeen door dezen loop van zaken teleurgesteld, maar men zal er zich in moeten schikken en dit zal te gemakkelijker vallen, omdat men in Den Haag toch nog quaesties genoeg overhoudt. Over den Schouwburg is men blijkbaar nog lang niet uitgepraat, al zou men ook meenen, dat daar weinig nieuws meer over te zeggen is.

Elke week wordt er nog wat over gezegd en met een bewonderenswaardigen ernst nemen de dagbladen verslagen en berichten op over meeningen en voorstellen, waarvan de belachelijkheid, om geen ander woord te gebruiken, het eenige is, waarin zij uitblinken boven vroeger verkondigde wijsheid.

Of het erom gedaan wordt kunnen wij moeilijk uitmaken, maar wanneer hansworsterij te baat genomen moet worden, om de belangstelling in een ernstige zaak levendig te houden, dan is het toch wel tijd, dat er een eind aan de quaestie komt, of dat men haar opbergt tot betere tijden.

De doofpot is toch nog niet in alle gevallen een bepaald ongeschikt meubel, dat blijkt nu weder in de Paleisquaestie.

Vereenigingen.

UIT HET VIERDE JAARVERSLAG DER AFDEELING VOORTGEZET EN HOOGER BOUWKUNSTONDERRICHT VAN HET GENOOTSCHAP A. et A.

(Slot.)

De Leerstof.

De oorzaak der veranderingen in het docentencorps ligt, dit spreekt van zelf, in de wijzigingen welke in de verdeeling en in de behandeling van de leerstof werden aangebracht.

Deze veranderingen ontstonden reeds onder den invloed der in studie zijnde wijzigingen van het leerplan als gevolg van een drie-jarige ervaring ondernomen. Deze wijzigingen van het leerplan zullen worden toegepast op den aanstaanden Cursus 1912—'13 en zijn daarom in een herzien prospectus vastgelegd.

Bedoelde wijzigingen, voor zoover deze den cursus 1911—'12 betreffen, strekten zich uit over de navolgende vakken:

1°. Sub 3, 4 en 5, respectievelijk „dragende-, overspannende- en afsluitende bouwdeelen" werden aan één docent opgedragen, overwegende dat deze onderwerpen onderling in te nauw verband staan om met vrucht afzonderlijk te worden behandeld.

2°. Sub 15 „kleur" werd ondergebracht bij sub 36 en 37, vereenigd tot sub 37, „ornamentcompositie".

3°. Sub 17 „vergaderzalen, concertzalen, theaters" werd beperkt tot de twee eerstgenoemde onderwerpen; terwijl het laatstgenoemde periodiek zal worden behandeld en uitsluitend voor de gevorderde deelnemers.

4°. Sub 18 „Diverse Gebouwen" werd bestemd uitsluitend voor „Arbeiderswoningen", „Musea", „Badhuizen" en „Scholen"; terwijl „gebouwen voor industriëele doeleinden" periodiek zullen worden behandeld; later wellicht meer dergelijke onderwerpen.

5°. Sub 19 „Monumenten", en sub 20 „Stadsuitbreiding" werden niet gedoceerd; eerstgenoemde rubriek wordt ingelascht bij „Kunstgeschiedenis", terwijl laatstgenoemde in den vierjarigen cursus plaats zal vinden.

6°. Sub 24 „Beeldhouwwerk" werd vervangen door „Bouwplastiek", gedoceerd door den heer K. P. C. de Bazel.

7°. Aan de technische vakken sub 25 en sub 26, „Statica" en „Gewapend beton" werd uitbreiding gegeven, zooals in 't algemeen met technische vakken het geval zal zijn zoodra over meer tijdruimte kan worden beschikt.

8°. Sub 27 „Hygiëne, Verwarming, Ventilatie" werd gesplitst in sub 27v „Verwarming" en „Ventilate" en sub 27r „Rioleering" en gedoceerd, respectievelijk door de heeren F. G. Unger en F. s' Jacob. Hieraan zullen nog worden toegevoegd: „Watervoorziening" en „Verlichting."

9°. Sub 34 „Meubelkunst" onderging uitbreiding; terwijl door den docent voor dit vak, den heer C. W. Nijhoff, tevens sub 13 „Interieurkunst" (vroeger „ruimtekunst") gedoceerd werd.

10°. Sub 8, „Architectonisch Handteekenen" moest bij den aanvang van den cursus naar de studiejaren gesplitst worden wegens den grooten toeloop van deelnemers in verband met de beschikbare localiteit.

Als gevolg hiervan werd het aantal lessen, gegeven door den docent K. van Leeuwen, uitgebreid tot 31. In de volgorde der colleges werd voor enkele noodzakelijke gevallen afgeweken van het lesrooster, soms in het belang van de verdeeling der leerstof, andertijds wegens verhindering van den betrokken docent.

De Localiteit.

De twee localen in de Rijks-Academie waren gedurende den geheelen cursus beschikbaar met uitzondering van één dat telkens op den 1sten en 4den Maandag van elke maand voor den dienst der Academie zelve noodig bleek te zijn.

In deze lokalen werd overeenkomstig het lesrooster regelmatig vier malen per week gedoceerd.

Tengevolge van de gedurende den vorigen cursus gevoelde behoefte werd voor dezen cursus de beschikking gevraagd en verkregen over twee lokalen der Kunstnijverheidsschool „Quellinus". In deze lokalen werd zonder onderbreking vier malen per week gedoceerd, en bovendien op twee Zaterdagen van elke maand.

Voor de lessen in Architectonisch Handteekenen werd onafgebroken gedurende acht maanden gebruik gemaakt van het Genootschapslokaal in Parkzicht, dat voor dit doel zooveel mogelijk ingericht en van verlichting voorzien werd; welke verlichting echter te wenschen overlaat en verbetering behoeft.

De Financiën.

De financieele toestand der Afdeeling kan blijken uit de hierbij gevoegde rekening en balans op 25 September 1912 bij welke stukken is gevoegd eene begrooting voor den Cursus 1912—'13 (Kalenderjaar 1913) sluitende in ontvangsten en uitgaven met een bedrag groot f 9775.—; op welke begrooting voorkomen de volgende aangevraagde en gedeeltelijk toegezegde subsidies en bijdragen, t.w.:

van Particulieren	f 375.—
van het Genootschap A. et A.	„ 200.—
Van den Staat der Nederlanden	„ 3300.—
van de Provincie Noord-Holland	„ 1650.—
van de Gemeente Amsterdam	„ 3300.—

Met betrekking tot de rekening over den afgeloopen cursus, kalenderjaar 1912, kan nog worden medegedeeld, dat deze belangrijk afwijkt van de in het vorig jaar vastgestelde begrooting.

Op deze begrooting kwamen o. m. de navolgende aangevraagde subsidies in voor, t.w.:

van den Staat der Nederlanden	f 3700.—
van de Provincie Noord-Holland	„ 1850.—
van de Gemeente Amsterdam	„ 3700.—

De subsidies zijn evenwel niet tot de genoemde bedragen verleend geworden, doch respectievelijk teruggebracht tot f 3300.—, f 1650.— en f 3300.—, zoodat de Afdeeling over f 1000.— minder te beschikken had dan geraamd was. Als gevolg hiervan zijn onderscheidene uitgaven beperkt moeten worden. Daartegenover staat echter eene vermeerdering van inkomsten in de bronnen: „particuliere bijdragen" en „cursusgelden", respectievelijk tot bedragen van f 420.— en f 1050.50, 't geen ten slotte tot een batig saldo heeft geleid ten bedrage van f 50.13.

HET NEDERLANDSCH OPENLUCHT-MUSEUM.

In de dezer dagen gehouden vergadering der Amsterdamsche afdeeling van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst sprak de heer F. A. Hoefer, archivaris te Hattem, over het Openlucht-Museum, dat te Arnhem gevestigd zal worden.

De heer Hoefer, die voorzitter is der onlangs opgerichte vereeniging „Het Nederlandsch Openlucht-Museum", gaf een interessant overzicht van het doel, inrichting en streven van dit museum.

Om een denkbeeld te krijgen van een Openlucht-Museum moet men zich voorstellen een terrein waarop al het eigenaardig Nederlandsche van den vroegsten tijd tot heden, zoover het in verband staat met de levenswijze ten plattelande, is tentoongesteld. Om den ontwikkelings-

gang van een volk te kunnen volgen en nagaan, is het noodig hem weer te geven. In dit geval niet uitsluitend in geschriften, die slechts een deel van Nederland's volk leest, maar ook in eene uitstalling, die voor ieder een aanschouwelijke geschiedenis vormt, door op één plaats in een passende omgeving al het verdwijnende eigenaardig Nederlandsche te vereenigen.

Wanneer men de boeren- en dorpshuizen in verschillende streken van Nederland bezocht heeft, treft 't, dat niet alleen de omgeving en de plaatsing der gebouwen onderling, maar ook de groepeering en indeeling van de onder-deelen der huizen een groote verscheidenheid aanbieden. Als men in de huizen een oog op bewoners en huisraad slaat, vertoonen dezen een groote afwisseling, tengevolge o. a. van eischen van volksgezondheid. En toch heeft die verscheidenheid groote waarde; vandaar, dat zij moet vastgelegd worden in „Het Nederlandsche Openlucht-Museum".

Die verscheidenheid spreekt in den huizenbouw, in de kleeding, in de versierselen, in het huisraad en in de gereedschappen van verschillende stammen, die, eens gescheiden, thans het Nederlandsche volk uitmaken.

Het museum moet, een archief van frissche levende stukken vormen, waarin de geleerde, de kunstenaar en de practicus materiaal tot studie, navolging en ontwikkeling vinden.

De geleerde, de landman, ieder kunstenaar, hetzij hij bouwmeester, schilder, beeldhouwer of kunstnijverc is, vindt hier een uitgebreid veld van onderzoek.

Arnhem is als plaats bij uitnemendheid gekozen voor dit museum. Nergens vindt men hoog en laag terrein met waterpartijen in zóó aantrekkelijke omgeving, men vindt hier in de nabijheid twee lichamen — de Nederlandsche Heidemaatschappij te Arnhem en de Rijks land-, tuin- en boschbouw-inrichtingen te Wageningen — die groot belang hebben bij deze stichting.

Het Nederlandsche volk toone belang te stellen in het Openlucht-Museum door het te steunen. De kosten aan het lidmaatschap verbonden zijn gering. Men kan ook deze nationale zaak steunen door het schenken van voorwerpen voor hem van geene of geringe waarde, doch belangrijk voor het museum.

De heer Hoefer gaf in zijn causerie een beschrijving van de openlucht-musea, welke hij zag in Denemarken, Zweden en Noorwegen (Lyngby bij Kopenhagen, Skansen in Zweden en Bygelo bij Christiania). Het laatste heeft alle oude Zweedsche gebruiken vereeuwigd en op een groot-openlucht-theater doet het dan oude dansen en oude muziek herleven.

De inrichting van het hier te lande te vestigen museum denkt spr. zich als volgt:

Er zullen zes hoofdtypen van boerenwoningen moeten komen, elk huis met eigen huisraad en gereedschap voor het landbouwbedrijf. Eén huis moet er zijn als boerenherberg ingericht, met kegelbaan en baan voor het schieten met pijl en boog. Papier- en watermolens kunnen niet worden gemist. Ook dorpskerkjes zullen er moeten komen. De Meiboom zal er voorts opgericht en het vogelschieten uitgebeeld worden. Niet vergeten mag worden onze oude tuinaanleg. Een in de omgeving passend groot gebouw moet gelegenheid geven om de geschenken ten toon te stellen.

Feesten, zooals die in vroegere dagen plaats hadden, kunnen in dit Openlucht-Museum ook worden gegeven. Spr. dacht aan schuttersfeesten, ringrijden en eierdansen.

Ten slotte wekte spr. de aanwezigen tot belangstelling voor de stichting op.

Zijn voordracht werd met fraaie lichtbeelden verduidelijkt.

Ingezonden Stukken.

Den Haag, 25 November 1912.

Hooggeachte Collega Redacteur.

In „De Opmerker" van 16 Nov. j.l. uit Uw Wandelgenoot het vermoeden, dat eerst een der Engelsche deelnemers aan de prijsvraag voor den nieuwen Schouwburg gewezen heeft op de schoonheid van den tegenwoordigen gevel van den Schouwburg in het Voorhout en dat te voren zoowat niemand het schoone van dien gevel opgemerkt heeft.

Was dit zoo, dan zou het er treurig uitzien met de opmerkingsgave en het schoonheidsgevoel van voorgangers op bouwkundig gebied in de Residentie.

Maar ik kan Uwen Wandelgenoot gelukkig verzekeren, dat er reeds vóór 1900 onder het hooger ontwikkeld publiek in Den Haag velen waren, die de hooge aesthetische en architectonische waarde van het gebouw kenden en niet minder waardeerden.

Uw Wandelgenoot kan ook in „Het Vaderland" van 23 Februari 1901 een epistel lezen, waarin ik uitvoerig de schoonheid van den tegenwoordigen Schouwburggevel betoogde en toelichtte met teekeningen en details van dien gevel die wij reeds jaren te voren hadden opgemeten en geteekend.

Verder kan Uw Wandelgenoot na 1901 herhaaldelijk in „Het Vaderland" lezen, dat er op gewezen wordt, welk vandalisme het zijn zou dien gevel af te breken, tenzij elke andere uitweg om den nieuwen Schouwburg elders te bouwen ware afgesloten en niet minder dikwijls wordt daarbij betoogd, dat het bouwen van een nieuwen Schouwburg, voldoende aan de eischen die men tegenwoordig stellen moet, onmogelijk op diezelfde plaats kan worden uitgevoerd.

Met vr. coll.groet, Hoogachtend,
Uw. dw.
VAN NIEUKERKEN,
Architect.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 47. Kroniek XLVI door J. Gratama. Muurschilderingen van Roland Holst.— Het nieuwe modepaleis van Hirsch & Co. met afbeeldingen.

Obernkirchener zandsteen. Een waarschuwing.

Sociale Hygiëne en — Techniek door J. L. B. Keurschot. Gedeputeerden in de knel.

Het Ontwerp Algemeene Administratieve Voorschriften en de aansprakelijkheid van den architect, door Mr. K. J. van Nieukerken (vervolg).

Het grootste station in de wereld, met losse plaat.

Luxfet-kristal plafonds, met afbeeldingen en losse plaat.

Ingezonden Stukken. Verwarming met water onder druk, door G. Versteeg.

ARCHITECTURA No. 47. Verslag van de 1319de Gewone Ledenvergadering van 20 November 1912, met afbeeldingen.

Een poging tot behoud van Utrechts schoon.

De architect en het woningvraagstuk, door Keppler.

Prijsvragen en Stadsuitbreiding door H. A. Schram.

Centrale Verwarming en Luchtverversching van gebouwen, door F. G. Unger w. i., (vervolg) met afbeeldingen.

Bond „Heemschut".

Ontsiering van Bergen, met afbeelding.

De Schapenduinen.

DE BOUWWERELD No. 47. Volkshuisvesting te Amsterdam, door J. H. W. Leliman b. i. (vervolg).

Ontlakeld Dordrecht, door M. J. C. van Eijck, gem. arch. Bussum, met afbeelding.

Losse plaat. Gevelwedstrijd te Groningen.

DE INGENIEUR No. 47. De inrichting van het Rotterdamsche Waterwerk; Voordracht, gehouden in de vergadering van de Afdeeling voor Werktuig- en Scheepsbouw van 20 September 1912 door P. Huffnagel, met afbeeldingen.

Mijningenieurs of geologen voor opsporing van delfstoffen, door S. J. Vermaes m. i.

Verzameling van hydrologisch-geologische gegevens ten behoeve van de watervoorziening van Nederland, door D. Drost c. i.

Koloniale Tentoonstelling te Semarang in 1914.

Vergadering van de Afdeeling van Electrotechniek van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs van 16 November 1912.

TECHNISCH WEEKBLAD (B. v. T.) No. 47. Officieel gedeelte. — Verslagen van vergaderingen. — Opzichters B. O. W. Indië. — Commissie voor de statistiek. — Ons belang. — Een stukje geschiedenis. — Het nieuwe gebouw van Hirsch en Cie. — Prijsvragen. — Gemengd. — Berichten. — Boekbespreking. — Uit technische bladen en tijdschriften. —

DE AANNEMER No. 47. Een krachtige actie met succes bekroond.

Een bouwquaestie voor de Rechtbank.

Nog meer onjuistheden.

Afdeelingsverslagen. Amsterdam 15 November 1912.

DE NEDERLANDSCHE KLEI-INDUSTRIE No. 21. De keuze eener krachtmachine in kleine bedrijven. — De Tariefwet. — Een en ander over smeerolie. — Mededeelingen.

KLEI No. 22. In het tweede Novembernummer vinden wij de voortzetting van de mededeelingen over Amerikaansche Schoolgebouwen en het slot van het artikel over Bedrijfsstoringen bij gasmotoren, benevens een aan de Tonindustrie-Zeitung ontleende beschouwing over de vraag van Afvoer van damp in droogінrichtingen. In een redevoering van den voorzitter der Nederl. Vereen. van IJzerhandelaren vindt de Redactie aanleiding tot een opwekking aan de nog niet aangesloten baksteenfabrikanten tot toetreding bij de organisatie.

Blijkens een afbeelding van een schoorsteen in het gebouw der werkmansvereeniging «Vooruit» te Purmerend, heeft de architect J. J. P. Oud aldaar weder eens een proef genomen, om een zaal te decoreeren met voegwerk van miskleurig geel-grijze Waalklinkers en fresco-beschildering. Als curiositeit is de proef wellicht niet onaardig, maar wij blijven toch bij de meening, dat miskleurig geel-grijze Waalklinkers voor binnendecoratie niet precies het aangewezen materiaal zijn.

DEUTSCHE BAUZEITUNG No. 91. Die beiden neuen königlichen Hoftheater in Stuttgart (slot) met afbeeldingen en losse plaat. — Die neue Wasserversorgung von New-York (slot) met afbeeldingen. — Bauwerke für die Kunst in der bayerischen Kammer der Reichsräte.

No. 92. Litteratuurnummer met vele afbeeldingen en 3 losse platen uit de aangekondigde boekwerken.

No. 93. Der Neubau des Warenhauses A. Wertheim an der Königstrasse in Berlin (slot) met afbeeldingen. — Die Feuersicherheit in Theatern, door C. Kortüm.

No. 94. Litterntuurnummer met afbeeldingen.

BOUWKUNDIG VRAGENBOEK, bevattende vragen, opgaven en mededeelingen betreffende het Mondeling Examen voor Bouwkundig Opzichter, ingesteld door de Mij. tot bevordering der Bouwkunst, door C. Visser, uitgave van Æ. E. Kluwer, Deventer. Men behoeft slechts den uitvoerigen titel van dit boekje te lezen, om te weten, wat men er in vinden zal en wat de bedoeling van den samensteller is. De schrijver is gedipl. Bouwk. Opz. en Opz. Rijks Waterstaat en heeft dus eenige ervaring van examen doen, terwijl hij zich gedurende vele jaren bezighield met het opleiden van candidaten voor examens. Hij vroeg dan meestal den geëxamineerden om spoedig na het examen de hun gedane mondelinge vragen, voor zoover zij zich deze herinnerden, aan hem af te geven en geraakte op die wijze in het bezit van honderdtallen vragen, in de verschillende vakken gedaan. Die vragen vindt men in het boekje verzameld en geordend volgens het programma van het examen, hier en daar toegelicht door bijbehoorende schetsen en voorzien van enkele opmerkingen, maar overigens onbeantwoord.

Toch kan men in zekeren zin zeggen, dat hier een schat van kennis verzameld is en waar men het boekje ook opslaat, nergens kan men de neiging weerstaan om antwoord te geven op de meestal korte en duidelijk gestelde vragen. Maar hoe eenvoudig ook de meeste vragen zijn, af en toe blijft ook de ervaren bouwkundige in de beantwoording steken, niet omdat hij de vraag niet begrijpt of het gevraagde niet weet, maar omdat hij niet dadelijk het antwoord in de juiste bewoordingen weet te formuleeren. De schrijver wijst erop, dat deze moeilijkheid zich vaak voordoet bij de candidaten, die zich aan een examen onderwerpen en zegt, dat het haast niet te gelooven is, hoe soms ontwikkelde jongelui met den mond vol tanden zitten, wanneer zij iets meer dan ja of neen moesten antwoorden. Het nut dezer vragenverzameling tot toetsing van eigen kennis en oefening in de beantwoording behoeft dan ook geen nader betoog. Daarbij ligt het voor de hand, dat ook examinatoren van deze verzameling profijt kunnen trekken en niet minder zij, die zich met de opleiding van candidaten voor het examen bezig houden.

Het boekje beveelt zichzelf dermate aan dat wij gelooven, dat er weinig bouwkundigen zullen zijn, die het niet, na een vluchtige inzage zullen wenschen te bezitten en wij zouden ons kunnen voorstellen, dat menigeen het koopt alleen om eens te zien, of er ook een vraag in staat, waarop hij het anwoord niet weet te geven.

Er wordt heel wat gevraagd, er kan althans heel wat gevraagd worden, op zulk een examen; wie dit niet wist, kan het hier gewaar worden.

Verklaarbaar is het dus, dat de samensteller tevens hoopt, dat zijn werk zal kunnen voorkomen, dat een groot aantal candidaten, niet of onvoldoende voorbereid aan het examen deelneemt.

IETS OVER POMPEN, door L. A. van Schie, uitgave van Æ. E. Kluwer te Deventer. Volgens den schrijver zijn er zoo talrijke bezitters van het uiterst nuttige werktuig: de pomp, die niet het juiste begrip hebben, wat een pomp eigenlijk is, dat te dien opzichte de voorlichting wel noodig is, die in dit boekje gegeven wordt. Wanneer iemand van ondervinding zooiets verklaart, kan men moeilijk aan de juistheid twijfelen, maar men krijgt uit deze ontboezeming den indruk alsof het boekje voor leeken geschreven is, een indruk, die ons wel grootendeels door den inhoud bevestigd wordt, maar waarmede toch weder enkele theoretische beschouwingen en formules, die men er in aantreft in tegenspraak schijnen. De technicus, in welk vak ook werkzaam, dient te weten, wat in dit boekje gegeven wordt, maar men vraagt zich af, of de technicus er voor de praktijk wel genoeg aan heeft en niet meer gebaat zou zijn met een beschrijving van de constructie en werking der voornaamste systemen van pompen, die voor verschillende doeleinden tegenwoordig in gebruik zijn. Misschien heeft de schrijver gemeend, te uitvoerig te zullen worden, wanneer hij zooiets gegeven had en daarin kon hij gelijk hebben, maar voor de praktijk is het o. i. meer waard, de geschiktheid van de voorhanden soorten van pompen in elk voorkomend geval te kunnen beoordeelen, dan precies te te weten aan welke eischen een goede pomp in het algemeen kan en moet voldoen. In de praktijk komt het er zoo dikwijls opaan, te kunnen roeien met de riemen, die men heeft, en sael zichzelf te kunnen helpen. Dan moet men wel eens kleiner of grooter gebreken over het hoofd zien en kan het aanwenden van een onvoordeelig verkeerde pomp soms de voordeeligste oplossing geven.

BEITSEN, KLEUREN EN OPPERVLAKTE-BEHANDELING VAN HOUT, door C. P. van Hoek. Dit werkje, waarvan reeds een tweede druk bij den uitgever Æ. E. Kluwers te Deventer het licht zag, is een handleiding voor practisch gebruik, ten dienste van Meubelmakers, Schilders, Draaiers, Architecten, enz. De schrijver is geen onbekende in de Architectenwereld, door verschillende werkjes op het gebied van het Schildersvak, die reeds van zijn hand verschenen zijn. Dit boekje behandelt in hoofdzaak het speciale vak van het beitsen, dat eerst door onze meerdere kennis der scheikunde een groote vlucht heeft genomen, onder de methoden tot het afwerken en kleuren van hout. Daarmede worden effecten verkregen, die men vroeger niet kende en, wat meer zegt, de methode is bovendien goedkoop. De schrijver geeft tal van recepten en aanwijzingen voor de behandeling van beitswerk, terwijl in de tweede afdeeling de nieuwere wijzen van afwerken der oppervlakte door schuren, slijpen, politoeren en boenen worden beschreven. Wij achten ons niet bevoegd een en ander in bijzonderheden te beoordeelen, doch meenen, dat deze handleiding met vrucht geraadpleegd en gebruikt zal kunnen worden door allen, voor wie zij bestemd is.

Gemengd Nieuws.

BINNENLAND.

Artillerie-Museum.

De minister van oorlog is, naar wij vernemen, geneigd zijne medewerking te verleenen aan het voornemen, op het kasteel „De Doorwerth" (bij Arnhem) een Artillerie-Museum op te richten, waartoe zich voorloopig eene commissie gevormd heeft.

Tot dit doel bezocht de heer F. A. Hoefer, oudhoofdofficier der artillerie van het Nederlandsche leger, voorzitter dier commissie, reeds de Artillerie-Inrichtingen aan de Hembrug, teneinde na te gaan, wat van het aldaar aanwezige als oud artillerie-materieel kan worden gemist.

Naar verluid is het aanwezige nog al de moeite waard. Wijl alles als

HINSE & VAN ELLINKHUIZEN. Uitvoering van werken in Gewapend en Ongewapend Beton
Nassaukade 504. Telef. 1258. AMSTERDAM. Voorl. Ontwerpen en Begrootingen gratis.

vervallen materieel toch voor het rijk weinig of geen nut heeft om langer op verborgen plaatsen te worden bewaard, en bovendien de verstrekking geen kosten voor het rijk medebrengt, heeft het doel dan ook de volle sympathie der regeering.

De Waalbrug te Nijmegen.

Naar aanleiding van een verzoek van Burg. en Weth. van Nijmegen om een renteloos voorschot van f 400,000 uit de provinciale fondsen voor den bouw van een vaste brug over de Waal hebben Gedeputeerde Staten van Gelderland een uitvoerig rapport uitgebracht.

Daarin wordt gewezen op het provincinal belang bij een dergelijke brug. Gedep. Staten zijn van meening, dat het gevraagde bedrag niet overdreven genoemd kan worden in vergelijking met de sommen, welke voor andere doeleinden à fonds perdu door de Staten worden toegekend. Bovendien is hier de teruggave van het bedrag volkomen verzekerd en de Regeering maakt haren steun afhankelijk van de medewerking der provincie.

Wat betreft de verschillende adressen van inwoners uit Nijmegen, waarin verzocht wordt voor het aangenomen Belvedère-plan geen subsidie te verleenen, zeggen Gedeputeerde Staten, dat de bezwaren daartegen voor een goed deel van plaatselijken aard zijn en dus niet het gemeentelijk belang betreffen.

Aangaande de opmerking, dat met de financieele draagkracht der gemeente niet voldoende rekening is gehouden, meent het College, dat ingrijpen van hoogerhand eerst dan gewettigd zou zijn, indien vaststond, dat de draagkracht der ingezetenen inderdaad werd overschreden.

Gedeputeerde Staten stellen daarom aan de Provinciale Staten voor aan de gemeente Nijmegen toe te kennen een renteloos voorschot van f 400,000, terug te betalen in ten hoogste 60 jaren, en wel in de eerste 20 jaren f 10,000 en de volgende jaren f 5000 per jaar.

Woning-congres.

Op het Tiende Internationale Woning-congres, dat in September 1913 te 's-Gravenhage zal worden gehouden, zal de Fransche Minister van Arbeid zich doen vertegenwoordigen door de heeren Paulet, staatsraad en directeur der afdeeling verzekering en sociale voorzorg aan het Ministerie van Arbeid, en George Risler, lid van den Conseil Supérieur des habitations à bon marché.

De Portugeesche regeering heeft to haren afgevaardigde op het congres benoemd haren gezant hier te lande.

In het eere-comité heeft zitting genomen de heer dr. W. P. Raisch, benoemd voorzitter van den Centralen Gezondheidsraad.

Tot dit voorbereidend comité zijn toegetreden de heeren mr. dr. H. J. Romeijn, secretaris van het College van Bijstand (Woningwet), W. F. C. Schaap, directeur der gemeentewerken te Arnhem, en jhr. A. H. Op ten Noort, directeur der gemeentewerken te Enschedé.

Het voor het congres samen te stellen overzicht van de ontwikkeling op woninggebied in Nederland gedurende de laatste jaren zal worden bewerkt door bovengenoemden heer Romeijn, te zamen met den heer J. M. A. Zoetmulder, inspecteur voor de volksgezondheid te Utrecht.

De Dordtsche Tentoonstelling — Een waarschuwend voorbeeld.

Nadat reeds geruimen tijd geruchten hadden geloopen, dat het mis was met de resultaten van de, in den afgeloopen zomer gehouden tentoonstelling „Dordrecht en omstreken", is nu dezer dagen de vereeniging, die deze tentoonstelling organiseerde, in staat van faillissement verklaard.

Tot curator is benoemd mr. K. K. Douw van der Krap. te Dordrecht.

Dit faillessement is zeker in het nadeel van de crediteuren, want verschillende schuldeischers, die toezegging hadden gedaan bij een minnelijke likwidatie hun vordering geheel of gedeeltelijk te laten vallen, komen nu voor hun volle pretentie op.

Het waarborgfonds is geheel verloren en bovendien is er nog een tekort van omstreeks f 20,000.

Het is een heel treurige geschiedenis en men zal zich de dure les te Dordrecht zeker ten nutte maken. Tevens is het te hoopen, dat anderen er zich aan zullen spiegelen, nu de tentoonstellings-koorts in 1913 in ons land epidemisch dreigt te worden. Feestvieren is goed, maar wanneer men feestviert moet men niet op een kleinigheid behoeven te zien, en men beginne geen ondernemingen, waarbij ten slotte de leveranciers der publieke vermakelijkheid het geld moeten betalen.

Koloniaal Arbeidersbureau »Oost en West«.

Naar wordt medegedeeld, is door de vereeniging „Oost en West", op de onlangs onder presidium van mr. A. van Gennep, in Den Haag gehouden hoofdbestuursvergadering besloten tot de oprichting van een Koloniaal Arbeids-bureau, met het doel om een centraal orgaan in het leven te roepen, waar de wegen van vraag en aanbod van werkkrachten voor allerlei beroepen en ambachten in de Koloniën elkander zullen ontmoeten.

Wie in Indië arbeidskrachten uit Nederland wenscht te betrekken of wie omgekeerd zijn arbeid in Indië wil aanbieden, kan tot nu toe slechts den weg volgen, die hem daarbij min of meer toevallig door zijn relaties

(Vervolg ze blade bijlage).

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Trottoir-, Terrazzo- en Graniettegels, Trottoirbanden, Kunstgraniet, Drijfsteen, Tennisbanen, enz. — — —

R. TIMMAN. Stoom-Timmerfabriek „DE ATLAS".
— Prijsopgaven worden op aanvraag verstrekt. —
HOUTHAVEN, AMSTERDAM. — Tel. 3905.

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN. WAAL- EN RUNVORM.

H. J. WESSELS, Amsterdam.
Heerengracht 109-111. — Telef. 1037. — P.O. Box 381.
Handel in Binnen- en Buitenlandsche fijne Houtsoorten.

WATERBRONNEN, ONTIJZEREN HARDEN
N.V. DIEPBOOR Mij. „VULKAAN", v/h. J. DE BOER & Co., LEEUWARDEN

NAAML. VENN. voorh. A. SINGELS Azn.,
DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.

TOCHT-AFSLUITING.
WARMTEBESPARING door
TOURNIQUET deuren.
Garnituur voor gewone deuren of veiligheidsdeuren geheel gereed levert
CRUYFF, AMSTERDAM, N. Z. Voorb.w. 146. Tel. 2701.
Geleverd aan Beurs Amsterdam en Rotterdam, vele Café's en Kantoorgeb.
Prospectus gratis en franco.

A. VAN DE MORTEL, TILBURG.
Fabrikant Cementtegels,

M. Noorlander, Rotterdam.
Natuursteen-Bouwmaterialen. Noordsingel 132.

G. J. A. TRESTORFF, voorheen G. VAN HEERDE.
AMSTERDAM. — Opgericht 1830. — Telefoon 1551.
Brandkasten, Kluisdeuren, Safe-Deposits, etc.

Staaldraadwarenfabriek „AMSTERDAM"
Brouwersgracht 136 te AMSTERDAM
Tel. Interc. 478.
Draadvlechterij.
Fabriek van Hek- en IJzerwerken.

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uwe CENTRALE VERWARMING.

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van
BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

PAPIERSTUC voor PLAFOND- en WANDVERSIERING
in alle stijlen en volgens teekening.
Vraagt gratis Brochure en Prospectus aan de
Opgericht 1890. - Tel. Int. 3618.
EERSTE NEDERLANDSCHE PAPIERSTUCFABRIEK
VOORHEEN BENNEWITZ & CO - - AMSTERDAM.

47STE JAARGANG. ZATERDAG 7 DECEMBER 1912. No. 49.

DE OPMERKER.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor de Redactie:
Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Adres voor de Administratie:
Regentesselaan 65, 's-Gravenhage

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . f 5.—

Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.

Voor België . . . . . } Uitsluitend bij vooruitbetaling » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . } Uitsluitend bij vooruitbetaling » 7.50

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS bezorgd zijn: Regentesselaan 65. 's-Gravenhage.

Brieven van Piet van Diever.

- XXI.

Amice Redacteur!

Zoo nu en dan verneemt men uit den mond van een of ander optimist wel eens de meening, dat er een frissche wind waait over het arbeidsveld van den beoefenaar der bouwkunst, maar telkens komen dan weder anderen, wel niet direct die meening tegenspreken, maar feiten mededeelen, waaruit op de meest overtuigende wijze blijkt, dat die frissche wind nog niets te beteekenen heeft en hoogstens wat stof deed opwaaien.

Men komt dan tot het besluit, dat de luchtbeweging geheel plaatselijk was, slechts in een klein kringetje werd waargenomen, en zonder beteekenis bleef voor het geheele gebied.

Even weinig invloed als de bovenbedoelde „frissche wind" heeft de meer bekende „storm van verontwaardiging" die men zoo nu en dan ziet opsteken als er iets heel ergs gebeurd is. Het ruwe klimaat van ons aan de baren ontwoekerd stukje grond heeft ons gehard tegen alle winden, wij zijn niet voor een kleintje vervaard en alleen een cycloon kan onze gemoedsrust een oogenblik verstoren. Zooiets als een cycloon heeft er gewaaid op het Leidsche Plein te Amsterdam bij gelegenheid van de opening van het modepaleis van Hirsch & Co.

Merkwaardig is de eenstemmigheid in de afkeuring van de opvatting, die de architect Jacot in de architectuur van dit gebouw heeft uitgesproken. Van dien man als architect blijft zoowat niets over, wanneer men alleen maar leest, wat de schrijver van de Brieven over Bouwkunst in de Nieuwe Rotterdamsche Courant er verleden week over schreef. Zijn werk wordt gequalificeerd als „draaiorgel-architectuur", uit de derde of vierde hand van de eens zoo beroemde Grieksche kunst. De qualificatie is niet malsch, maar in elk geval smakelijker dan die van de afgekloven beenderen, die wel eens aan onze Rijksbouwmeesters voor de voeten geworpen worden.

De schrijver ontleent zijn beeld ten minste nog aan kunst en vergelijkt het misdrijf, hier tegen de Bouwkunst begaan, met het vermoorden van beroemde muziekwerken door de draaiorgels.

Het is nu een quaestie van smaak of men het draaiorgel of de afgekloven beenderen wil verkiezen bij de beoordeeling van een werk als het gebouw van Hirsch, maar men kan ook zonder gebruik van zulke drastische beeldspraak eenvoudig zijn afkeuring uitspreken en motiveeren en ik weet niet of dit, tegenover het groote publiek, waartoe deze criticus spreekt, niet meer effect zou hebben gehad. Ik weet wel, dat het groote publiek hardleersch is, maar ik betwijfel of het langs den hier gevolgden weg wel opgevoerd zal kunnen worden tot beter inzicht. In het algemeen ben ik het met den schrijver eens, ik bewonder de architectuur van het kolossale gebouw, dat nu bijkans het geheele plein aan een zijde beslaat, in het geheel niet. Ik betreur het met hem, dat tegenover het American-Hotel, een in vele opzichten zoo welgeslaagd werk van moderne bouwkunst, een bouwwerk verrezen is van zoo in het oog vallend geringere kunstwaarde, maar wanneer ik de critiek

van den Rotterdamschen briefschrijver nog eens herlees dan komt zij mij, wanneer ik het draaiorgel-motief uitschakel, overigens heel zwak voor, want wat daar verder als argument wordt aangevoerd zal door het groote publiek òf niet, òf verkeerd verstaan worden. Het groote publiek roemt hoogelijk deze architectuur „de partout". Hoe dit komt is niet moeilijk te verklaren. De schrijver heeft die verklaring zelfs reeds gegeven, waar hij zegt, dat dit gebouw „even goed in een ander groot centrum van de wereld zou kunnen staan, in Brussel of Parijs, in het moderne Rome of Berlijn, ja, men krijgt zelfs een gevoel of men in de Oxfordstreet te Londen wandelt."

Ik haal dit zinnetje hier aan, omdat mij dezer dagen gebleken is, dat juist het grootsteeds-kolossale van het geheel door het publiek bewonderd wordt en inslaat ook bij menschen, die zich niet dadelijk, alleen daardoor, laten overbluffen, doch ook op hun wijze redeneeren. Zij achtten het een lofspraak, wanneer deze architectuur aan Oxfordstreet doet denken en of ik hen al vertelde, dat in Oxfordstreet het voorbeeld te vinden was van de ordonnantie, die hier met eenige wijzigingen gecopiëerd is, dat maakte niets geen indruk.

Zij meenden, dat ieder architect, op een enkele uitzondering na, zijn motieven toch ergens vandaan moest halen, hetzij dan dichtbij of veraf; zij beweerden,. dat Jacob van Campen in zijn tijd hetzelfde gedaan had en van zijn werk meermalen gezegd was, dat het evengoed in Verona, Augsburg, Parijs of Potsdam kon staan. Zij begonnen toen een boom op te zetten over het internationale in de architectuur, dat zich reeds in de middeleeuwen vertoond had in den kerkbouw, immers alle Gothische Kathedralen gelijken op elkander, de Nieuwe Kerk te Amsterdam is immers een navolging van de Kathedraal van Amiens, maar toen bleek toch hun oppervlakkige kennis hen in den steek te laten en waagden zij zich niet verder. Ik had intusschen opnieuw ervaren, dat ons leekenpubliek elementen bevat, die niet zoo ijslijk dom zijn, als men ons wel eens wil doen gelooven, dat het geheel is. Ik geef toe, dat men met 't slaan van de groote trom en schetterende reclame-fanfares de massa gemakkelijk op sleeptouw kan nemen; dit was reeds zoo in den tijd voor de kruistochten. De massa ontvankelijk te maken voor kunst, is dat niet een onbegonnen werk? Zij voelt toch immers, gelijk in de Oudheid, slechts iets voor brood en spelen, ergo voor de kunst slechts iets wanneer zij er wat aan verdient of er zich mede vermaken kan. De proef op de som is herhaaldelijk geleverd door vereenigingen, die zich gingen inspannen voor de verheven taak, om kunst aan het volk te brengen. Alleen daar hebben zij succes, waar zij kunst geven in den vorm van publieke vermakelijkheid.

Meen evenwel niet, dat ik hier bedoel minachting uit te spreken over een zoer te waardeeren streven of wanhoop aan eenig resultaat. Integendeel ontwikkeling kan niet uitblijven, maar gij zult toegeven, toch allereerst ontwikkeling van die elementen, die daarvoor het meest vatbaar zijn. Dat is nog maar een kleine minderheid, maar op die minderheid moeten wij onze verwachtingen bouwen, daarmede moeten wij rekening houden en wij mogen haar niet met de groote massa over een kam scheren.

Ook bij die minderheid is het misschien, wat betreft cultuur op kunstgebied, nog bedroevend gesteld, maar bij die minderheid vindt men toch een zekere mate van gezond verstand en een daaruit voortvloeiend streven zich rekenschap te geven van hetgeen men ziet en zich daarover een oordeel te vormen. Maar het ligt voor de hand, dat ook een min of meer ontwikkeld leek het fijne onderscheid in twee werken als het American-Hotel en het gebouw van Hirsch niet dadelijk doorgrondt. Hij gaat, zooals wel van zelf spreekt allereerst op den totaal-indruk af, de vormenspraak der details is hem een onverstaanbare taal. Men kan hem een evengoed een Latijnsch of Grieksch gedicht voorleggen als antieke zuilenorden voor hem opstellen, wat verstaanbaarheid betreft, is dit precies hetzelfde. Zing hem een Requiem voor met Latijnschen tekst, de muziek zal tot hem doordringen, hij zal een indruk meenemen van het geheel; bouw hem een zuilenhal met Jonische kolommen hij zal een indruk krijgen van de ruimte, maar om te hooren als de musicus en te zien als de bouwkunstenaar, zou hij eerst in muziek of bouwkunst een opleiding hebben moeten ontvangen.

En dat gaat toch niet aan en is evenmin noodig als gewenscht. Er wordt al genoeg, al veel te veel, geliefhebberd in bouwkunst en aesthetische cultuur in het algemeen. Vroeger heb ik wel eens gedacht, dat dit geen kwaad kon, maar nu begin ik wel eens te vreezen, dat het steeds voortwoekerend dilettantisme een gevaar, of althans een lastige hinderpaal zal worden voor een gezonde ontwikkeling der bouwkunst.

Ga maar eens na, wie het zijn, die in bouwkunst-quaesties het hoogste woord hebben, wie zich opwerpen als leiders en wegwijzers, wie ons vertellen, hoe het zijn of worden moet en hoe wij, bouwmeesters, doen moeten. Zijn het de in het vak vergrijsden, die als leermeesters en wegwijzers voor de jongere collega's optreden, hun de eeuwige beginselen van de kunst voorhoudend, waartegen niet gezondigd kan worden, dan op straffe van misgrepen? Neen, kij houden geen redevoeringen in vergaderingen met dames en lichtbeelden. Zij hebben er zich trouwens zelden op toegelegd, hun kunst te populariseeren, door smakelijke woordrachten, geschikt voor een gemengd publiek. Zij hebben meestal gedacht, dat het meer op hun weg lag, door hun werk te spreken tot de menigte in de vormentaal der bouwkunst. Verstaat het groote publiek die taal niet, of niet meer, is het dan niet hun recht, het publiek toe te roepen: Leer dan die taal verstaan!

Gij denkt wellicht: zoo sprekend zou de bouwmeester zich een slechte leermeester toonen en het kan zijn, dat gij gelijk zoudt hebben, maar moeten wij dan bij ieder opus een tekstboekje schrijven, om verstaan te worden?

Ik zal maar ophouden met vragen, want ik verveel U en uwe lezers misschien al lang. Laat ons nog even naar ons uitgangspunt, het Leidsche plein, teruggaan en ons eventjes nederzetten in het reeds beruchte Restaurant Trianon. Ik waag het er op, voor een Israëliet, of voor eenminderwaardig individu te worden aangezien en mij als zoodanig te laten afzetten.

Het interieur is een keurige staalkaart van stijlen en voor de firma's, die het geleverd hebben een heel mooie reclame; dat geloofde ik al toen ik het nog niet gezien had en alleen het brochuretje had gelezen, dat door de onderneming verspreid is. Gaat dat zien! gaat dat zien! dacht ik dadelijk. Gaat dat zien! riep ook, in den tijd toen wij nog ouderwetsche kermissen hadden, de clown voor de tent van Blanus en daaraan heb ik mij nooit geërgerd.

Maar wèl heb ik mij geërgerd, en geducht ook, aan den inhoud van dit Trianon-brochuretje. Daarin wordt op zulk een misselijke manier met de architectuur reclame gemaakt voor de zaak, dat het meer dan schande is. Wij zijn op het gebied van den humbug niet verwend, maar ik overdrijf niet, als ik hier spreekt van de meest smakelooze, meest stuitende reclame, die ik in den laatsten tijd gezien heb.

Hoe stelt een firma, die zoo iets in het licht durft te geven, zich het gedistingeerde publiek wel voor, waartoe zij zich richt? Zij denkt wellicht de crême van het Amsterdamsche publiek naar hare lokalen te lokken, maar ik denk, dat zij er slechts het schuim zal zien verschijnen en als dat zoo is krijgt zij haar verdiende loon.

En zulke menschen verbeelden zich dan nog, dat zij naar hun vermogen de Nederlandsche bouwkunst en kunstnijverheid bevorderen. Neen, het is al een heel onfrissche wind, die ons op het Leidsche plein van den kant van Hirsch en consorten tegenwaait. Waar heb ik mijn zakdoek nu weer gelaten?

Tot ziens,

4 December 1912.

t. a. v.
PIET VAN DIEVER.

Norman Shaw.

Met Richard Norman Shaw, die op 17 November j.l. op 81-jarigen leeftijd te Hampstead overleed, is aan de Engelsche bouwkunst een harer meest beteekenende beoefenaars ontvallen en niet aan de bouwkunst alleen, want Shaw's naam verdient ook genoemd te worden in verband met de cultuurgeschiedenis van zijn vaderland. Hoe hoog geacht onder zijn vakgenooten, is het evenwel opmerkelijk, dat zijn naam niet verbonden is aan eenig groot Regeerings- of Universiteitsgebouw, noch aan Kerken, Gemeentehuizen of Openbare Bibliotheken, zooals er in de laatste 50 jaren zoovele in Engeland verrezen zijn.

Een uitzondering vormt het bekende Politie-bureau in Scotland Yard bij de Westminsterbrug te Londen, gebouwd omstreeks 1890. Men schrijft dit verschijnsel daaraan toe, dat ontwerpen voor groote gebouwen in Engeland doorgaans verkregen worden door middel van prijsvragen. Norman Shaw is in groote prijsvragen nooit bijzonder gelukkig geweest, heeft misschien ook weinig daaraan medegedaan en alzoo de gelegenheid gemist, daarmede roem te verwerven. En toch is hij, die destijds door velen werd aangezien voor een avonturier op onbetreden paden, een man van grooten invloed geworden.

Norman Shaw begon zijn loopbaan omstreeks 1860 als leerling van Street, den bouwmeester der Law Courts. Men leefde toen in den tijd van de herleving der historische bouwstijlen en het spreekt van zelf, dat de richting van Street, den verklaarden voorstander der Gothiek, in de eerste zelfstandige werken van Shaw merkbaar is, maar van begin af aan was daarin toch ook iets persoonlijks te onderkennen en meer en meer verliet hij die richting voor eene, die naar latere tijdperken heenwees.

Zoo ontstond een eigenaardige opvatting, waarvoor de spraakmakende gemeente een naam meende te moeten verzinnen en die zij dan ook als „Queen Anne" doopte. Het was echter geenszins Shaw's bedoeling de architectuur uit de dagen van Koningin Anna te doen herleven, zooals later nog duidelijker zou blijken. Een grondige studie van het Engelsche woonhuis in zijn historische ontwikkeling had hem als van zelf geleid tot de vormen uit een tijd, toen dit woonhuis begonnen was een type te worden, dat zich in den loop der eeuwen verder heeft ontwikkeld, maar daarbij toch vele eigenaardige, oorspronkelijke karaktertrekken heeft behouden. Wie het Engelsche woonhuis kent zal dadelijk beseffen, welk een interessant en dankbaar arbeidsveld Norman Shaw zich gekozen had en wat hij daarop heeft gepraesteerd, kunnen de talrijke landhuizen en andere woongebouwen getuigen, die gedurende zijn lang en werkzaam leven door hem gebouwd zijn.

Aanvankelijk werd de nieuwe richting, door Shaw ingeslagen, meedoogenloos gecritiseerd, men begreep niet, waar hij heen wilde en ook zijn meest monumentale schepping, het vorengenoemde Politiegebouw had het hard te verduren; zelfs in het Parlement werd er de staf over gebroken.

Niettemin wordt thans vrij algemeen Norman Shaw's groote verdienste erkend, die wel hoofdzakelijk daarin bestaat, dat hij in zijn werk bewezen heeft, dat men niet noodzakelijk Gothisch of Klassiek behoeft te bouwen, om goede en schoone architectuur te voorschijn te brengen en ook niet behoeft te streven naar gezochte originaliteit, zoo men slechts van een gezond beginsel uitgaat. Dit heeft Norman Shaw gedaan met het resultaat, dat de bouw en inrichting van het Engelsche woonhuis een voorbeeld voor de geheele wereld geworden is. Daarom is zijn arbeid niet slechts voor Engeland, maar voor de geheele wereld vruchtdragend geworden en wordt hij niet slechts aangemerkt als een verdienstelijk architect, maar als een groot man in den algemeenen zin van het woord.

Vereenigingen.

BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP TE ROTTERDAM.

In de laatst gehouden vergadering heeft de heer Marius A. Poel, architect te Hilversum, ontwerper van het eerste Nederlandsche crematorium, te Westerveld, een voordracht gehouden over Lijkverbranding en Crematoriumbouw.

Door de gewijzigde opvattingen omtrent de beste methode van lijkbezorging wordt de behoefte aan crematoria steeds grooter, zoodat het vraagstuk voor de architecten van belang gaat worden. Zoo bestaan er in Italië reeds 30, in Duitschland eveneens ongeveer 30; in Pruisen is verleden jaar de lijkverbranding toegestaan, en niet minder dan 27 steden hebben tot oprichting van een crematorium besloten.

Het zal noodig zijn, dat de architecten van het vraagstuk ernstige studie maken, wil men althans voorkomen, dat het eene crematorium eenvoudig gecopiëerd wordt van het andere; zooals tot dusverre nog maar al te vaak is geschied.

De spreker zette nu de aesthetische, hygiënische en vooral economische voordeelen van lijkverbranding tegenover de tegenwoordige wijze van lijkbezorging uiteen.

Aesthetisch, omdat, hoe fraai de kerkhoven ook mogen worden aangelegd en hoe goed ook onderhouden; hoe vele monumenten van werkelijke schoonheid er ook op mogen worden aangetroffen, datgene wat zij eigenlijk te verbergen hebben steeds verzinwekkend zal blijven.

Hygiënisch, omdat geen kerkhof zoo goed is aan te leggen dat niet eene kleine mogelijkheid overblijft tot bodem-, grondwater- of luchtverontreiniging; terwijl bovendien af en toe staaltjes aan den dag komen van de nonchalante wijze waarop met de voorschriften tot zooveel mogelijk hygiënisch begraven, wordt omgesprongen.

Economisch, omdat het voor de hand ligt, dat tot begraving van een gestorvene meer grondoppervlakte vereischt wordt dan tot bijzetting van het overschot ná verbranding. De groote steden tobben dan ook bijna alle met het beschikbaar stellen van de noodige terreinen voor de begraafplaatsen. Zij kunnen, met het oog op het transport, niet te ver van de bebouwing afliggen en mogen toch weer, uit hygiënische overwegingen, niet al te dichtbij worden aangelegd.

Bij eene zich uitbreidende gemeente wordt de oplossing van het vraagstuk steeds moeilijker en moet somtijds tot opruiming worden overgegaan vóór daartoe de geschikte tijd is aangebroken. Dit laatste is natuurlijk uit het oogpunt van piëteit en hygiëne uit den booze.

Godsdienstige overwegingen, die voor of tegen begraving of verbranding kunnen gelden, wilde de spreker, als zijnde in deze vereeniging niet aan de orde, buiten bespreking laten.

Zijn betoog verduidelijkend met een aantal lichtbeelden, toonde spreker thans de verschillende methoden van lijkverbranding van de vroegste tijden tot den tegenwoordig in gebruik zijnden heeten luchtoven, waarin eigenlijk niet meer verbrand wordt, doch waarin het stoffelijk overschot in een temperatuur van pl.m. 1000° Celsius volledig wordt vernietigd en alleen de zwaardere beenderen tot asch overgaan.

Oorspronkelijk was de methode om de lijken te verbranden alléén bruikbaar voor de rijkeren, omdat de gebruikelijke brandstapels buitengewoon kostbaar waren. De thans nog in gebruik zijnde Indische Wadah's, een soort transportmiddel voor de te verbranden lijken, zijn ook zéér kostbaar. Het zijn bamboe gevaarten van 20—25 M. hoogte op een grondvlak van 5× 5 M., die door 80—100 man gedragen moeten worden en vaak rijk zijn versierd. Inwendig is een helling aangebracht, waarlangs het lijk naar boven, in de daartoe bestemde ruimte wordt gebracht.

De tegenwoordige crematoria maken de zaak veel eenvoudiger en weinig kostbaar; 200 kost eene verbranding in München, met 1e klasse overbrenging van het stoffelijk overschot naar het crematorium slechts pl.m. 100 mark.

De verschillende typen passeeren nu de revue; het Milaneesche, gebouwd in 1876, het eerste in Europa, bevat alle ruimten gelijkvloers; het publiek is nog bij de inbrenging in den oven aanwezig en — daar vlammen zichbaar zijn — heeft deze methode iets weerzinwekkends.

De latere crematoria hebben de ovens bijna alle in de kelderverdieping. De lijkkist wordt dan in de hal op een lift gezet, en zakt na de toespraken of den lijkdienst naar beneden. De daardoor ontstane opening wordt automatisch gesloten en van de eigenlijke verbranding bemerkt het publiek niets.

Bij New-York is onlangs een crematorium opgericht, dat behalve de hal en de ovens, nog eene koelinrichting en verwarmingskamers bevat.

De eerste inrichting heeft ten doel de afgestorvenen te bewaren om eventueel ver af wonende verwanten gelegenheid te geven de laatste plechtigheid bij te wonen; de tweede is gemaakt om alle vrees voor verbranding bij schijndood op te heffen. In de, op vrij hooge temperatuur gebrachte ruimten, is het begin van ontbinding veel spoediger te constateeren, zoodat dan de absolute zekerheid bestaat, dat géén schijndoode aan den vuurpoel wordt overgegeven.

Eene groote architectonische moeilijkheid wordt nog veroorzaakt door het colombarium, d.w.z. de ruimte tot het bewaren der aschurnen. Tal van oplossingen zijn daarvoor reeds gegeven, doch geen enkele geeft nog aesthetische bevrediging.

In Hamburg zijn verschillende gebouwtjes daarvoor ingericht; in Berlijn is op een reeds lang gesloten begraafplaats, midden in de stad, een gebouwtje daarvoor gesticht dat 20.000 urnen zal kunnen bevatten, terwijl weer op andere plaatsen ook het systeem van begraven der urnen wordt toegepast. In Gera is voor 't eerst in het colombarium een ruimte aangewezen voor de gemeenschappelijke bijzetting van urnen; uitgaande van de gedachte dat allen, zéér zeker nà hun dood, gelijk zijn, kan daar de bijzetting der urnen gezamenlijk plaats vinden en kunnen op deze wijze pl.m. 500 urnen in een ruimte van 1 M³. worden bijgezet.

Het door spreker ontworpen eerste Nederlandsche Crematorium te Westerveld, zal, behalve de groote hal met ruimte voor de naaste familie, galerij met orgel, sectiekamer, enz., de verbrandingsinrichting in het sous-terrain, enz. een colombarium bevatten dat eveneens in het sous-terrain wordt ondergebracht. Door de toevallige terreingesteldheid kan die verdieping direct licht en lucht van buiten ontvangen, wat een groote factor is ten gunste van het gekozen terrein. De toevoer van de noodige lucht voor de volledige verbranding is daardoor verzekerd, terwijl de noodige werkzaamheden bij daglicht kunnen plaats hebben.

Tot slot werden de grootsche inrichtingen van Bremen en Leipzig tot in onderdeelen vertoond.

De spreker eindigde met een krachtige opwekking om dit belangrijke onderwerp in ernstige studie te nemen.

VERBOND VAN NEDERLANDSCHE KUNSTVEREENIGINGEN.

Onder leiding van den heer Herman Robbers is dezer dagen in het American-hotel de derde (buitengewone) algemeene vergadering gehouden van het Verbond van Nederlandsche Kunstenaarsvereenigingen.

De voorzitter wijdde bij de opening eenige woorden aan de algemeene idee en de bedoelingen van het Verbond.

De campagne gevoerd tot het verkrijgen van garanten voor de kunstenaarshuisleening is in vele opzichten leerrijk geweest, zeide de spreker. O. a. hebben wij daardoor meer kennis gekregen van de geestelijke verhouding veler kunstenaars tot het Verbond als zoodanig en tot de plannen van het Verbond. Die verhouding is gebleken niet altijd een van louter sympathie te zijn. Hier en daar heeft men bezwaren.

Men acht geen waarborgen aanwezig, dat de Verbondsadviezen altijd de beste, de meest artistieke zullen zijn. Stemmen zijn opgegaan op te betoogen, dat voor zulke adviezen een kleine vereeniging van uitmuntende kunstenaars, één van geest en één van zin, oneindig meer zou zijn aangewezen. Doch ik vraag u: is ons een voorbeeld bekend van een dusdanige cenakel, club, academie, van alle ongeveer hetzelfde willende kunstenaars, die zich heeft weten te vrijwaren van eenzijdigheid? En is het dan wel aan te nemen, dat ooit regeering van stad of land zich tot zulk een vereeniging van geestverwanten wenden zal om advies? Immers neen, de overheden zullen zich zonder twijfel bij voorkeur daar vervoegen, waar alle ideeën, richtingen en scholen volle vrijheid hebben zich uit te spreken en te trachten de geesten te overheerschen. Zeker, in gevallen, waarin het advies der kunstenaars gevraagd wordt, zullen het weinigen moeten zijn die bijeenkomen om dat advies te overwegen, voor te bereiden, op te stellen. Niet met zijn drieduizenden kunnen wij dat doen en zelfs niet met de meer dan honderd onder algemeene vergadering. Er zal een lichaam voor moeten worden gekozen, een lichaam bestaande uit de voortreffelijksten, de best bevoegden. Doch zal die keuze het best geschieden van bovenaf, d.w.z. door de advies-vragende regeering zelve, of van onderop, nl. door kunstenaars van alle soorten en gezindten, alle scholen en richtingen? Ik maak er u opmerkzaam op, een derde mogelijkheid is er niet. Welnu dan, ik vertrouw uit u aller naam te spreken, wanneer ik zeg: zulk een lichaam mag alleen gekozen worden door de kunstenaars zelven in hun met volkomen onpartijdigheid samengestelde vakvereenigingen, in het Verbond dier vakvereenigingen dat hen allen omvat.

Medegedeeld werd, dat de Ver. tot bevordering van de Graphische Kunst tot het Verbond is toegetreden. Evenzoo de Mpij. tot bevordering der Bouwkunst. Deze echter voorloopig. De Ned. Tooneelkunstenaarsvereeniging zal waarschijnlijk wel spoedig lid worden. Met uitzondering van „Arti" zullen in 1913 alle groote Nederlandsche kunstenaarsvereenigingen (16 in getal) tot het Verbond behooren.

De heer Breitenstein, vice-voorzitter, heeft voor het bestuurslidmaatschap bedankt. In de Januarivergadering zal in de vacature worden voorzien.

Hierna werden eenige mededeelingen gedaan over de voorstellen van de commissie, benoemd tot voorlichting betreffende een te houden kunstenaarscongres in 1913.

De vergadering vond 't goed, dat het congres n a t i o n a a l zal wezen, en dat het 28, 29 en 30 Maart a.s., te Amsterdam gehouden wordt.

Voorgesteld werd de volgende onderwerpen te behandelen: 1e. de instelling van een instituut van schoone kunsten; 2e. personeele belasting op ateliers, werkkamers, enz.; 3e. een vast instituut voor het toezicht, behoud en herstel van onze beeldende kunsten; 4e het moreele recht van den componist op het auteursrecht; 5e. de vrije uitoefening van het bouwbedrijf; 6e. wettelijke bescherming van landschappen en steden tegen ontsiering; 7e. kunst en de zedelijkheidswet; 8e. de bevordering der moderne kunstnijverheid; 9e. het misbruik van historische stijlen in de meubelkunst; 10e. de Duitsche Werkbund en zijne beteekenis voor Nederland; 11e. moeten Rijksgebouwen steeds door Rijksbouwmeesters ontworpen en uitgevoerd worden? en 12e. de opleiding der kunstenaars.

Goedgekeurd werd, Amsterdam als plaats van het congres aan te wijzen.

Na langdurige debatten over het karakter van het congres, werd besloten de commissie op te dragen het congres zoodanig te organiseeren, dat het hoofdzakelijk eene onderlinge bespreking voor kunstenaars wordt en een gedeelte van den tijd gewijd wordt aan besprekingen met belangstellenden.

Hierna werden détail-punten besproken.

FRIESCHE BOUWKRING TE LEEUWARDEN.

BOUW- EN BEELDHOUWKUNST TE BOLSWARD.

Voordracht van den heer S. Koldijk te Apeldoorn.

Feitelijk is de titel hierboven onvolledig. De heer Koldijk sprak — of juister gezegd las — over bouw- en beeldhouwkunst te Bolsward, in verband met de geschiedenis. Hij deelde verschillende merkwaardigheden mede, voor zoover die in betrekking staan met de bouwwerken, die hij behandelde. Bolsward staat, wat zijn bouw- en beeldhouwwerken betreft van alle steden in Friesland bovenaan. Men heeft er de oudste kloosterkerk uit de provincie, de bekende Broederenkerk, voorts de St. Maarten en eindelijk het stadhuis, met hun kunstwerken.

Spreker behandelde deze gebouwen vrij uitvoerig. Hij vertelde hoe de Broederenkerk, gesticht in 1272, heel de geschiedenis van Bolsward heeft meegeleefd en van Godshuis tot beurs voor kooplieden en wisselaars was verworden. In 1880 had er zelfs een bakkerij-tentoonstelling plaats. Het is aan wijlen burgemeester v. d. Veen te danken, dat de kerk, welke eindelijk verkocht werd, in handen kwam van hen, die geen vrede meer konden vinden in de Hervormde kerk, zoodat het eerbiedwaardig gebouw weer aan zijn bestemming kon worden weergegeven. Bouw, indeeling en merkwaardigheden van het gebouw werden achtereenvolgens besproken.

De tegenwoordige St. Maarten is van jonger datum dan de Broederenkerk, vermoedelijk uit de 14e eeuw — althans wat schip, kerk en toren betreft; de sacristie, gewelven en zijbeuken vermoedelijk uit het als stichtingstijd aangegeven jaar 1446 —. Maar voor deze kerk stond er een andere St. Maarten, die reeds van de 12e eeuw dateerde en omstreeks den tijd, dat Bolsward stadsrechten verkreeg (1332) werd afgebroken en door deze grootere werd vervangen. Aan de hand van de werken van ds. v. d. Meulen en dr. L. J. F. Janssen werden de verschillende merkwaardigheden van de kerk behandeld en de bouwkundige indeeling van het gebouw geschetst. Daarbij vond spreker gelegenheid 't een en ander uit den strijd der Juwinga's mede te deelen, en ook de leuke legende van Rommert en Hinke of hoe de Bolswarders aan den naam oliekoeken komen. Dit laatste kwam te pas bij de bespreking van de gesneden koorbanken, waarop de eigenaardige afbeelding van den duivel met de zeven monden is gegeven.

In 1474 kreeg Bolsward zijn eerste stadhuis, dat in 1614 werd afgebroken en vervangen door het prachtige renaissance-bouwwerk, dat wij nu nog kennen. Aan de ijverige onderzoekingen van den archivaris D. Bartstra is 't te danken, dat wij nu weten, wie de kunstenaars waren, die aan het gebouw hebben gewerkt. Japie Gysberts, de vader van den schoolmeester, koster en dichter Gysbert Japics, heeft een patroon voor den bouw van een raadhuis gemaakt, waarvoor hem 70 Caroli guldens zijn uitbetaald en vermoedelijk is het stadhuis naar dit plan gebouwd. De bouw duurde van 1614—1616 en heeft f 27.000 gekost. Spreker wees ook op de uit- en inwendige schoonheden van dit gebouw en besloot met hulde te brengen aan die burgers van Bolsward, die de kunstenaars waren geweest, welke dergelijke prachtwerken hebben tot stand kunnen brengen.

Een en ander werd met lichtbeelden geïllustreerd en tot slot kregen wij nog een paar plaatjes van het Loo, bij welks verbouwing de spreker werkzaam is.

De heer Michell bracht als voorzitter den spreker dank voor zijn voordracht.

Bij den aanvang der vergadering deelde de nieuwe voorzitter mee, dat hij het voornemen koesterde om in de toekomst het eerbiedwaardig instituut van het loopend kwartiertje te doen vervallen en voorts dat de drie patroonsbonden, die der aannemers en timmerlieden, der stucadoors en der schilders, het voorstel tot samenwerking hadden aangenomen. Laatstgenoemde vereenigingen hadden als afgevaardigden-vertegenwoordigers in het bestuur van den Bouwkring benoemd de heeren W. v. d. Vegte en Joh. Mammen. De aannemers- en timmerliedenbond moet zijn afgevaardigde nog aanwijzen. In verband met deze toetreding moet het huishoudelijk reglement van den Bouwkring worden gewijzigd, waarvoor zoodra mogelijk een buitengewone vergadering zal worden belegd.

Nog deelde de voorzitter mede, dat voeling met het Friesch Genootschap zal worden gezocht om te voorkomen, dat beide vereenigingen op denzelfden dag vergaderen. Dit met het oog op hen, die van beide organisaties lid zijn en gaarne de lezingen van de eene willen bijwonen zonder die van een ander te moeten overslaan.

L. Ct.

Varia.

OUD-GRIEKSCHE BEELDENDE KUNST.

Voordracht van dr. C. W. Vollgraff, hoogleeraar te Groningen, ter vergadering van het Friesch Genootschap op Donderdagavond 21 November.

De eene beschaving vestigt zich op de puinhoopen van de andere, maar het schoone, hoe oud het ook moge zijn,

behoudt zijn waarde voor alle tijden. Of, zooals Robert Hamerling het uitdrukt in zijn roman Aspasia: „menschelijk en edel is het goede, — goddelijk en ontsterfelijk echter het schoone". Wie gevoelde het gisteravond niet, die zoo stil zat te luisteren naar hetgeen dr. Vollgraff over de beeldende kunst in het oude Griekenland vertelde, terwijl hij in een lange reeks van lichtbeelden de voornaamste voortbrengselen van die kunst, voor zoover zij bekend zijn, ons voor oogen stelde? Het was alles uit een lang gestorven wereld, ver voor de christelijke beschaving; van onder puinhoopen en uit graven is de schoone nalatenschap van een groot en roemrijk volk weer opgedolven, om ons de overtuiging te geven, dat het ook voor ons en nog vele, komende geslachten heeft geleefd en gewerkt. De beelden waren, zei de spreker, in chronologische volgorde gerangschikt en konden naar zijne meening, al werd menig bekend beeld, ten deele door toevallige omstandigheden niet vertoond, een voorstelling geven van het ontstaan, den groei en de ontwikkeling der Grieksche kunst in de oudheid.

En ook eenigermate van het verval — want daar loopt zelfs de kunst niet vrij van. Er is ook bij haar een „opgaan, blinken en verzinken". De eerstbedoelde periode kenmerkt zich door haar gemengden stijl en gewrongenheid, het bloeitijdperk door een bevrijding van knellende banden en regels. Als dit gebeurt wordt de kunst zich van haar willen en vermogen bewust. Individualiteit en genie openbaren zich. Zij kunnen zich het best en het heerlijkst ontplooien in een tijd van vooruitgang. Op het hoogtepunt van haar ontwikkelijk gekomen begint de kunst bijna onmiddellijk de tegenovergestelde helling weer af te dalen. Naast verfijning doen zich verschijnselen van slapheid voor. De oorzaak daarvan ligt niet in artistiek onvermogen; het is de menschelijke natuur, die altijd nieuwe prikkels eischt. Men wil iets nog niet gekends en gevoelds. Zoo sterft de kunst telkens weer haar natuurlijken dood, volgt op lente en zomer de wintertijd.

Het oude Griekenland heeft dat tweemaal gekend. De Byzantijnsche kunst dient hier buiten beschouwing te blijven; zij behoort niet meer tot de oudheid. Dat dubbele verval vindt zijne verklaring in het feit, dat de bevolking van Griekenland eens gedeeltelijk en een ander maal geheel is vernieuwd, door ruimen toevoer van nieuw bloed. Na den ondergang der oude kunst ontstond een jongere, die van de eerste verschilde, maar daarmee ook teekenen van overeenstemming had.

Er zijn dus twee tijdperken te onderscheiden: 1. het vóór-Dorische (het prae-historische vóór-Myceensche en het Myceensche tijdperk); 2. dat van de archaïsche, klassieke en Hellenistische kunst. Van Grieksche kunst sprekende, wordt dit laatste tijdperk (begin 7e—8e eeuw voor Chr. tot de Romeinsche overheersching) bedoeld. De kunst van het voor-Dorische tijdperk is nog te kort bekend maar toch liet dr. Vollgraff door de vertooning van weinige lichtbeelden uitkomen, waartoe toen reeds het beeldend vermogen van den mensch in staat was. Daar kwamen we op Kreta ontdekte koningspaleizen (2000—1400 v. Chr.) te zien, breed en grootsch van aanleg en bouw. Men had nooit gedacht, zoo iets te zullen vinden, uit dien tijd. In de kelders van die paleizen waren nog de groote aarden vaten bewaard gebleven, eenvoudig en toch pittoresk beschilderd, zoodat zij steeds het oog bevredigen.

De versieringen op een prachtstuk van een vaas, te Argos opgegraven — zij is 60 c.M. hoog — leiden tot de gevolgtrekking, dat over Kreta heen de Egyptische kunst haar invloed op de Grieksche heeft doen gelden. De overbrenging van motieven uit Kreta naar Griekenland blijkt vermoedelijk ook uit het voorkomen van een collectie gouden sieraden (15e eeuw voor Chr.), eveneens te Argos aan het licht gekomen. In de Myceensche koningsgraven vond men dolken, op een waarvan een jacht op leeuwen is afgebeeld. Dat werk staat technisch en artistiek zeer hoog. Dergelijke voorbeelden geven een denkbeeld van de groote ontwikkeling, die de kunst in het Myceensche tijdperk al had bereikt. Zij was reeds in verval, toen zij in het grootste deel van Griekenland door een inval plotseling werd weggevaagd. Een paar eeuwen duurde het toen, voor er weer wat bijzonders veil op te merken.

Sommige Myceensche potten trekken de aandacht, door een kinderlijke wijze van versieren; maar langzamerhand ontstaat er weer stijl en artisticiteit en in de 6e eeuw voor Chr. is er overal in Griekenland al beeldhouwkunst, die van technische ontwikkeling getuigt. Voorbeelden daarvan heeft men in verschillende vondsten, op den Acropolis gedaan. (Gevel- en andere figuren). Het zijn voortbrengselen van archaïsche kunst. Een der voornaamste is een man, die een kalf op de schouders draagt, dat aan de goden moet worden geofferd, ongeveer uit het midden der 6e eeuw. De beelden zijn alle sterk sprekend gekleurd, maar als zij onder den invloed van het licht komen, verliezen die kleuren haar oorspronkelijke tint; het blauw b.v. wordt groen. Eerst werden de beelden uit zachte steen en hout gemaakt. Daarna gebruikt men marmer, waarbij de oude techniek aanvankelijk nog wordt volgehouden.

Vele standbeelden van Atheensche priesteressen uit dien tijd zijn er op den Acropolis gevonden. Naast de inheemsche kunst ziet men de Ionische (uit Klein-Azië), door den tyran Pisistratus en zijn hof binnengehaald, zich baan breken. In het jaar 480 voor Chr., bij den inval der Perzen, werden bedoelde beelden gehavend. De Atheners herstelden ze daarna niet, maar begroeven ze en eerst in de 19e eeuw zijn ze weer te voorschijn gehaald. Dat ze alle beschilderd waren, maakte een vreemden indruk. De Grieken duldden geen beelden van ongeschilderd, wit marmer, tenzij ze het naakte voorstelden of men zich de kleeding geheel of gedeeltelijk wit moest denken, maar zelfs in die gevallen werd de tint eenigszins verzacht. De mannen uit den tijd van Pisistratus worden met denzelfden tooi uitgebeeld als de vrouwen.

Na zijne verdwijning, krijgt Athene een meer democratisch bewind en de kunst ontwikkelt zich sneller. De archaïsche stijfheid wordt overwonnen en men komt tot den klassieken Griekschen stijl ofschoon de archaïsche pruikjes nog in eere blijven. Een te Delphi gevonden bronzen beeld stelt een wagenmenner, leeftijd 18 tot 20 jaar, voor. Het is een der meest zeldzame stukken van Grieksch beeldhouwwerk, die bekend zijn en dateert uit de jaren van 480 tot 450 voor Chr., het eerste gedeelte van de vrijgeworden klassieke kunst. Er zijn nog sporen van archaïsche krullen.

Zoo komen we tot den tijd van Phidias, toen men het Partenon te Athene begon te bouwen. Een der schoonste werken van dezen oud-Griekschen meester is de Athena Lemnia (± 450 voor Chr.). Phidias heeft er zijn naam in gegrift, wat anders zijn gewoonte niet was. Het Parthenon, staande op den Acropolis, zou misschien nog nagenoeg ongeschonden zijn, als het niet in 1867 door een kruitontploffing was verwoest. Maar zelfs de bouwval maakt een machtigen indruk. Overblijfselen er van bevinden zich ook elders in Europa, o. a. te Londen. Het beeldhouwwerk van de Parthenon-fries stelt een optocht op het feest van Athene, de godin, voor. Tijd tusschen 450 en 440 voor Chr. Het archaïsme is er, op enkele kleine uitzonderingen na, in overwonnen. Dit is het bloeitijdperk der Grieksche kunst.

Smaakvol en sierlijk zijn in de 5e eeuw voor Chr. ook de grafmonumenten. Een der schoonste, van de begraafplaats bij de poort van Athene, is dat, waar de beeldhouwer een jong meisje, op een stoel zittende, heeft voorgesteld, dat van hare slavin bruidssieraden ontvangt. Zij was ongehuwd gestorven en zij had dus nog recht op hetgeen haar toekwam, zoo meende men in treffenden eenvoud. In de 4e eeuw voor Chr. wordt de Attische beeldhouwkunst fijner maar ook slapper. Praxiteles en zijn tijdgenoot Lysippus zijn aan het werk. Met den laatstgenoemde komt een nieuwe richting boven; hij huldigt een meer illusionistische opvatting. We zijn dan in den tijd der Hellenistische kunst, gedurende de expansie onder Alexander den Grooten ontstaan. Sommige beelden munten uit door hun prachtigen stand. De Grieksche meesters, ook de schilders, wisten de bewegingen uitmuntend weer te geven, b.v. het zweven en onhoorbaar loopen van sommige goden.

Na Praxiteles merkt men aan sommige beelden (o. a. den Apollo van Belvedère, die, volgens dr. Vollgraff, in de 3e eeuw voor Chr. thuis hoort, maar door anderen uiterlijk tot het laatst der 4e eeuw wordt gerekend) dat het tijdperk van achteruitgang en uitputting, hoe mooi de Apollo ook moge zijn, niet ver meer af is. De Artemis van Versailles is misschien van denzelfden maker.

Het laatste werk van Hellenistische kunst is de groep van Laocoön, volgens Plinius door drie Rhodische beeldhouwers gemaakt, wat zeer wel mogelijk is. Het dagteekent uit het midden de 1e eeuw voor Chr. en staat dus aan de uiterste grens der Grieksche beeldhouwkunst. De stijl er van is niet meer klassiek; hij is baroc, ofschoon de lichamelijke smart in den kop van Laocoön meesterlijk is uitgebeeld. Langen tijd heeft men deze groep voor het wonder der tijden of ten minste van de kunst der oudheid gehouden. Zelfs Goethe dacht er nog zoo over. Thans kan zij niet meer voor een typisch meesterwerk van Grieksche kunst doorgaan.

Daarmee eindigde spreker. De tijd ontbrak hem, in het licht te stellen, hoe de Romeinsche kunst zich aan de Grieksche aansloot. Nog met een enkel woord gewaagde hij van den invloed van oud-Grieksche kunst en beschaving op het moderne leven.

Had de voorzitter, de heer mr. W. J. van Welderen baron Rengers, den professor begroet als den man, die voor een drietal jaren zoo onderhoudend en leerzaam had gesproken over de opgravingen te Argos, hij kon aan het einde der vergadering zeggen: ook ditmaal hebben we niet minder van zijn schoone voordracht genoten.

EENE ELECTRISCHE HEIMACHINE.

Eene electrische heimachine is te Amsterdam bij het gebouw der Groote Club in gebruik genomen. Het is bij ons weten de eerste maal, dat dit te Amsterdam voorkomt. De machine is geleverd door de firma Adriaan Bakker te Rotterdam. Zij is — behoudens zwaarderen bouw om met zwaarder blok te kunnen heien — van dezelfde constructie als die, welke door den heer A. Groothoff c.-i. werd beschreven in „De Ingenieur" van 12 April 1912, Nr. 16, en die bij de werken tot verbetering van het Rijn-Schiekanaal buiten Leiden tot volkomen genoegen van directie, aannemer en fabrikant was gebruikt.

De constructie is in hoofdzaak die van de gewone Hollandsche stoomhei Het karakteristieke onderscheid is, dat de electromotor steeds doordraait en niet, zooals de stoommachine, gestopt wordt voor den val van het blok. De manoeuvre der beide handels, die resp. de lier af- en aankoppelt en de beweging van het heiblok regelt, komt geheel overeen met die der stoomhei en is dus gemakkelijk aan te leeren.

Motor en lier — beschermd door een houten kastje — zijn gemonteerd op een vierwielig frame, dat door het geringe gewicht gemakkelijker verplaatsbaar is dan de stoomhei. De stroom werd door een geïsoleerden kabel die tot op het terrein ligt, toegevoerd.

De volgende voordeelen van een electrisch heibedrijf worden door den heer Groothoff opgesomd. Verschillende ervan zijn vooral bij bouw in groote steden en te midden van een bewoonde wijk van groote beteekenis:

1o. Geen stoomketel, dus geen brandstoffen- en geen wateraanvoer, geen last van rookgassen, geen stoker.

2o. Geen werkzaamheden vóór den aanvang of na het einde van den dagelijkschen werktijd te verrichten. De electrische hei is onmiddellijk bedrijfsvaardig of buiten dienst te stellen.

3o. Gering gewichten volume, dus gemakkelijk en snel vervoer, op verschillende moeilijk bereikbare punten van een bouwput beter bruikbaar dan een zware stoomheimachine, waarvoor soms afzonderlijke stellingen op planken en balken vereischt worden.

4o. Heimachine en heistelling kunnen voor sommige heiwerken zeer eenvoudig op eenzelfde verplaatsbaar onderstel of platvorm gesteld worden, waarmede het tijdroovende verstellen van de heistelling vervalt.

5o. Grootere bruikbaarheid voor andere doeleinden behalve voor heiwerk, n.l. als gewone lier voor materiaalvervoer, kruiwagenenandereliften, desgewenscht ook met geringe verandering door toepassing van een drijfriemoverbrenging als motor voor pompinstallatie of andere werktuigen.

6o. In vele gevallen goedkooper in bedrijf dan de gewone stoomheimachine, hetwelk echter afhankelijk is van de geldende stroomprijzen.

7o. Geringe aanschaffingskosten en miniem onderhoud.

De firma Adr. Bakker te Rotterdam geeft de volgende prijzen van electrische heimachines:

1o. voor een valblok van 500 K.G, met 15 P.K. draaistroommotor, compleet f 1140;

2o. voor een valbok van 1000 K.G. met 30 P.K. draaistroommotor, compleet f 1716.

In deze prijzen zijn geen electrische geleidingen inbegrepen.

VLOEREN VAN TEERBETON IN WERKPLAATSEN.

Op het laatste Fransche Gascongres werd o. a. een methode tot samenstelling van teerbeton bekend gemaakt, die ook bij ons bekendheid verdient, daar het een vloerbedekking betreft, die tegelijk goedkoop en duurzaam is. In verhouding van 95 Kg. steenslag en 5 Kg. teer, wordt met de hand of in een kneedmachine, een mengsel gemaakt, dat vervolgens zonder meer op den van te voren eenigszins vastgestampten grond, in een laag van ongeveer 5 cM. wordt aangebracht, en daarna ook eenigszins vastgestampt wordt. De ondergrond behoeft niet precies gelijk gemaakt te worden, alleen al te groote oneffenheden moeten worden weggenomen. Gedurenden de eerste vier weken na het leggen van den vloer, moeten zware belastingen worden vermeden; mettertijd en door het gebruik wordt hij steeds harder en sterker. Men kan dit verharden nog bespoedigen door de oppervlakte met kalkpoeder te bestrooien. Bij het vermengen der massa moet gezorgd worden, dat niet meer dan 5 pCt. teer wordt toegevoegd, daar het mengsel alsdan te dun is en het verharden verhindert; ook is er kans, dat bij groote hitte de vloer week wordt. Men heeft voor één M². ongeveer 3,5 Kg. teer en 67,5 Kg. steenslag noodig, zoodat met bijtellen van de onkosten voor het leggen, de prijs gemakkelijk te berekenen is; de prijs zal in veel gevallen goedkooper zijn, dan die van cement- of andere vloeren. Naar gezegd wordt, moet de teer-betonvloer zeer duurzaam en zuiver zijn, en moet hij door zijn teergehalte zeer goed weerstand bieden tegen den invloed van vocht.

HINSE & VAN ELLINKHUIZEN.
Nassaukade 504. Telef. 1258.
Uitvoering van werken in Gewapend en Ongewapend Beton
Voorl. Ontwerpen en Begrootingen gratis.
AMSTERDAM.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 48. Officieel Gedeelte. Afdeeling Amsterdam, Vergadering van 20 Nov. 1912.

Eenige proeven van moderne Nederlandsch-Indische Bouwkunst, door Chs. E. J. Meijll c. i., met losse plaat.

Het Auteursrecht op werken der Bouwkunst, door Mr. H. L. de Beaufort.

Is herbouw van den St. jacobstoren te Vlissingen wenschelijk? door B. van Brucken Fock, met afbeeldingen.

Het ontwerp Algemeene Administratieve Voorschriften en de aansprakelijkheid van den Architect, door Mr. K. J. van Nieukerken (vervolg).

De Baumwollbörse te Bremen arch. Poppe met afbeelding.

Ingezonden stukken. Obernkirchener Zandsteen, door G. W. Sanches met een bijschrift van A. Salm G.Bzn.

ARCHITECTURA No. 48. Mededeelingen betreffende het Genootschap.

Rapport van de jury in zake Prijsvraag voor een Wandkalender.

Programma voor de Prijsvraag van den Bond van Meubelfabrikanten in Nederland.

De Schoonheidscommissie in den Bond.

Verbond van Nederlandsche Kunstenaarsvereenigingen.

Vierde Jaarverslag, Afdeeling Voortgezet en Hooger Bouwkunst-Onderricht.

Ingezonden. Naar aanleiding van »Prijsvragen en Stadsuitbreiding» door C. N. van Goor.

DE BOUWWERELD No. 48. Richard Norman Shaw. Levensbericht, met afbeelding.

Een Nederlandsche Prijsvraag voor vijftig jaar.

Ambtswoning voor den Burgemeester van Enschede, met losse plaat.

Volkshuisvesting te Amsterdam, door J. H. W. Leliman b. i. (vervolg).

DE INGENIEUR No. 48. VIde Congres van het »Internationaler Verband für die Materialprüfungen der Technik» te New York 2—7 September 1912, door L. Bienfait w. i.

De Waterzuivering door het waterwerk der gemeente Rotterdam. Voordracht gehouden in de Vergadering van de Afdeeling voor Werktuig- en Scheepsbouw van 20 September 1912, door A. H. van Delden, met afbeeldingen.

Aanzetten van motoren met zuurstof, door Prof. P. Meijer.

Geïllustreerde Technische Woordenboeken, door R. A. van Sandick, met afbeeldingen.

Uit het verslag van de Rijkscommissie voor Graadmeting en Waterpassing over 1911. met afbeelding.

TECHNISCH WEEKBLAD (R. v. T.) No. 48. Verslagen van vergaderingen. — Uit de afdeelingen en vakgroepen. — Wie zijn de bouwmeesters der middeleeuwen? — Het café-restaurant »Trianon». — Gemengd. — Correspondentie. — Uit technische bladen en tijdschriften.

DE AANNEMER No. 48. Oplossing van geschillen in de Engelsche Bouwbedrijven I.

De invloed van de drooglegging der Zuiderzee op de werkloosheid Praeadvies van den heer A. A. Beekman aan de Nationale Vereeniging tegen de werkloosheid I.

DE NEDERLANDSCHE KLEI-INDUSTRIE No. 22. De aanbesteding van de 13 woningen bij het Gemeentelijk Armenhuis te Zaandam. — De Tariefwet. — Een praatje over Bouwaardewerk en Bouwbeeldwerk. — Hollandsche baksteenbouw. — Het ontoliën van afgewerkten stoom en gecomprimeerde lucht. — Een en ander over smeerolie. — Het Zuiderzeevraagstuk en de werkloosheid.

Vacante Betrekkingen.

— Teekenaars, om in vrijen tijd illustratiën te maken. Brieven onder No. 201 boekhandel W. Ten Have, Kalverstraat 154, Amsterdam. (1)

(Vervolg 3e bladz. bijlage)

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Trottoir-, Terrazzo- en Graniettegels, Trottoirbanden, Kunstgraniet, Drijfsteen, Tennisbanen, enz. — — —

R. TIMMAN. Stoom-Timmerfabriek „DE ATLAS".
— Prijsopgaven worden op aanvrang verstrekt. —
HOUTHAVEN, AMSTERDAM. — Tel. 3905.

WATERBRONNEN, ONTIJZEREN HARDEN
N.V. DIEPBOOR Mij. „VULKAAN", v/h. J. DE BOER & Co., LEEUWARDEN

NAAML. VENN. voorh. A. SINGELS Azn.,
DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.

H. J. WESSELS, Amsterdam.
Heerengracht 109-111. — Telef. 1037. — P.O. Box 381.
Handel in Binnen- en Buitenlandsche fijne Houtsoorten.

DE REPRODUCTIE COMPAGNIE
CLICHÉ'S
Rotterdam

G. J. A. TRESTORFF, voorheen G. VAN HEERDE.
AMSTERDAM. — Opgericht 1830. — Telefoon 1551.
Brandkasten, Kluisdeuren, Safe-Deposits, etc.

Staaldraadwarenfabriek
„AMSTERDAM"
Brouwersgracht 136 te AMSTERDAM
Tel. Interc 478.
Brandvlechterij.
Fabriek van Hek- en IJzerwerken.

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uw CENTRALE VERWARMING.

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van
BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

PAPIERSTUC voor PLAFOND- en WANDVERSIERING in alle stijlen en volgens teekening.
Vraagt gratis Brochure en Prospectus aan de
Opgericht 1890. - Tel. Int. 3613.
EERSTE NEDERLANDSCHE PAPIERSTUCFABRIEK
VOORHEEN BENNEWITZ & CO. - AMSTERDAM.

DE OPMERKER.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor de Redactie:
Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Adres voor de Administratie:
Regentesselaan 65, 's-Gravenhage

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . ƒ 5.—
Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot ƒ 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België . . . . . (Uitsluitend bij vooruitbetaling) » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . ƒ 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.—
het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS bezorgd zijn: Regentesselaan 65. 's-Gravenhage.

Internationale Tentoonstelling voor het Bouwwezen te Leipzig 1913.

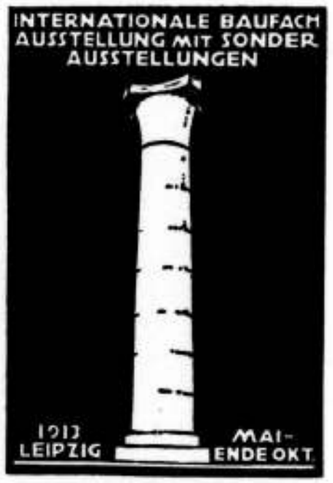

RECLAMEPLAAT DER TENTOONSVELLING.

Men doet in onzen tijd wel eens verstandig, door geen al te groote verwachtingen te koesteren van de talrijke, vaak met veel ophef aangekondigde, tentoonstellingen en congressen en toen dan ook in den loop van dit jaar de eerste mededeelingen, omtrent het Leipziger tentoonstellingsplan ons bereikten, hebben wij daarvan melding gemaakt, zonder er geestdriftige bespiegelingen aan vast te knoopen.(*)

Wij wilden eerst afwachten, hoe die plannen zich verder zouden ontwikkelen en wat daaruit zou kristalliseeren en thans zijn wij door de groote bereidwilligheid, waarmede het Litterarisch Bureau der Tentoonstelling ons de noodige gegevens verstrekte in staat gesteld, onze lezers een meer volledig beeld te geven van het werkelijk grootsch opgezette plan, dat al voor een deel in uitvoering is en waarvan het welslagen alleen zal afhangen van de medewerking van belanghebbenden. Aan belangstelling schijnt het niet te ontbreken, vele firma's uit Duitschland en het buitenland gaven toezegging tot medewerking, vele architecten van naam, vele bestuurslichamen werken krachtig mede aan de tot standkoming van het geheel.

Leipzig neemt in de geschiedenis der bevrijding van de drukkende, maar in hare gevolgen ook voor Duitschland heilzaam geworden Fransche overheersching een voorname plaats in. Vandaar begon in 1813 de victorie en ter vereeuwiging van de gedachtenis aan dit hoogst belangrijk feit is men, gelijk bekend is, reeds sedert eenige jaren bezig een geweldig monument op te richten, dat thans zijn voltooiing nadert.

(*) Zie „de Opmerker," Nos. 19 en 26 resp. van 11 Mei en 29 Juni 1912.

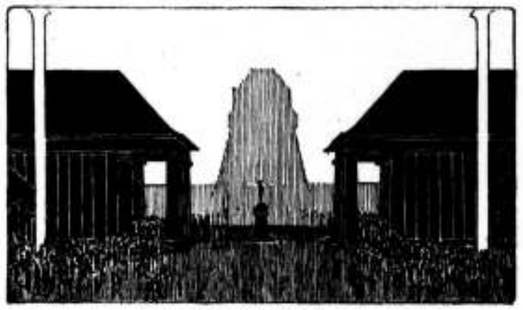

HOOFDINGANG.
Architect HESSLING B. D. A., Leipzig.

Leipzig is een der voornaamste steden van het Saksische land, rijk aan natuurschoon, van ouds vermaard door zijn nijverheid en handel en ook op kunstgebied niet achtergebleven. Ook zonder tentoonstellingen en feestelijkheden is de stad een bezoek ruimschoots waard en het kan ons niet verwonderen, dat men in 1913 rekent op een toevloed van vreemdelingen, zooals men er die nog nimmer heeft beleefd. Van hetgeen er dan den bezoeker geboden zal worden moge het volgende een denkbeeld geven.

In Mei van het herinneringsjaar 1913 zal in de nabijheid van het Volkerenslag-monument, op het veld, waar voor honderd jaren de beslissende strijd zich afspeelde, de Internationale Tentoonstelling voor het Bouwwezen, die

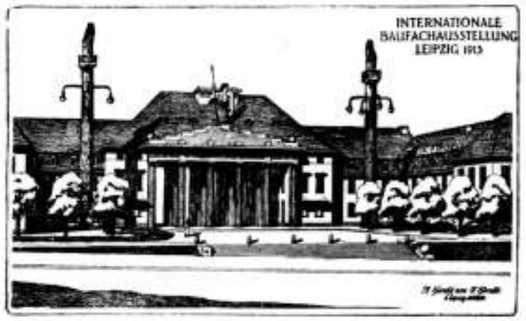

ADMINISTRATIEGEBOUW.
Architecten A. HEROLD en F. HEROLD B. D. A., Leipzig.

onder bescherming van Koning Frederik August van Saksen staat, hare poorten openen. De stad Leipzig heeft daarvoor een terrein beschikbaar gesteld, dat met zijn oppervlakte van 40 H.A. grooter is dan dat van de Brusselsche Wereldtentoonstelling, of van de Internationale Hygiëne-Tentoonstelling te Dresden. Geen algemeene tentoonstelling zal het zijn, maar eene, speciaal gewijd aan de ontwikkeling van het Bouw- en Woningwezen in onzen tijd.

Twee stroomen, zegt een schrijver, (*) gaan van elk cultuurvolk uit, in zijn geschriften en in zijn werken van beeldende kunst. Zij volgen wel ieder hun eigen loop, maar de geest van elk cultuurvolk drijft ze gemeenschappelijk voorwaarts en gemeenschappelijk geven zij de maatstaf van ontwikkeling van een volk aan. Wanneer men nu vraagt, welk doel met deze tentoonstelling beoogt wordt, dan is het antwoord daarop: zij wil de beteekenis van het Bouwbedrijf en het daarmede in verband staande wonen der menschen op aarde, scherp omlijnd in zijn geheelen ontwikkelingstijd weergeven. De stroom der bouwwerken en alles wat daarin weerspiegelt, vloeit voorbij. De wetenschap en de industrie zijn daarin vereenigd. De natuurkracht drijft de menschen voorwaarts naar een steeds grooter uitbreiding in de bewoning der aardoppervlakte. Het geestelijk element, de wetenschap, vat deze bedrijvigheid te zamen, regelt haar, geeft haar voorschriften, en schept geordende Staats- en Gemeente-instellingen.

De groote geestkracht van den mensch, zijn neiging tot het geweldige, reusachtige, de eeuwige drang naar rijkdom in hem en de gevolgen daarvan leiden dikwijls tot schadelijke uitkomsten. Er ontstaan overproductie, opdrijving der grondprijzen; concurrentie spoort de reeds werkzame krachten nog meer aan en zoo geraakt de stroom op zijwegen, schiet somtijds het doel voorbij en er ontstaan misstanden.

Dan moet de wetenschap weder licht ontsteken en naar het rechte pad terugwijzen en door haar worden wetten vastgesteld, stroomleidende dammen, die in het vervolg overstroomingen voorkomen. De wetenschap oefent echter buiten deze heilzame werking ook een aansporenden, bevruchtenden invloed uit. De hooge vlucht, die de Duitsche industrie genomen heeft, is voornamelijk daaraan te danken dat zij zich steeds meer op een wetenschappelijken basis heeft gesteld. Daardoor heeft zij haar naam in het buitenland gevestigd en is zij in vele opzichten andere volken voorbijgestreefd.

Er is evenwel een wisselwerking op te merken, ook de industrie oefent weder een sterken drang op de wetenschap uit.

Het bouwbedrijf op de geheele aarde gaf aan een massa voortbrengselen het aanzijn, waarvan het gewenscht is, een goed overzicht te verkrijgen. Daarin vertoont zich een vast punt — de stad. Deze is de meest compacte samenvatting van ons maatschappelijk leven. Alle draden loopen daarin te zamen, de moeilijkste vraagstukken der techniek ontstaan daar, de architectuur en de ingenieursbouwkunst vinden daar het interessantste terrein voor hun werkzaamheid en moeten daar de zwaarste proeven afleggen.

Het verkeer is nergens noodzakelijker en tegelijkertijd moeilijker dan in de stad, waar zooveel op geschikte wijze in elkander grijpen moet.

Welk een overleg vereischt niet de bouw en aanleg der spoorwegstations ter beheersching van het verkeer en welk een groote rol spelen daarbij niet de mechanische veiligheidsmaatregelen, ter voorkoming van steeds dreigende ongevallen?

Van den stedenbouw uit vertakt zich alles, gelijk van een groot centraalstation voeren de lijnen naar elk gebied van menschelijk kunnen en technische bedrijvigheid.

Het zijn echter niet slechts technische, maar ook hygiënische, maatschappelijke en nationale vraagstukken, die daarbij opduiken en dringend om oplossing vragen. De „Heimatschutz" is genoodzaakt, zijn kostbare goederen te verdedigen, die nergens meer gevaar loopen dan juist in de stad. In het stedelijk bouwbedrijf speelt nagenoeg alles een rol; de beweging van het kapitaal bijvoorbeeld een zeer groote.

Het reservekapitaal van groote maatschappelijke instellingen vindt voornamelijk in de stad belegging in hypotheek of bezit. Er ontstaat dus een kringloop, zoodra het kapitaal zich in het bouwbedrijf steekt en naar alle zijden vruchtbaar werkt.

In den opzet van de Leipziger tentooonstelling vormt de stedenbouw een middelpunt. Van de stad uit voeren dan de draden naar andere terreinen van werkzaamheid ook naar het platteland. De invloed op de uitkomsten van den landbouw door doelmatige, practische bouwwerken is van groo-

*) Jesko v. Puttkamer in het tentoonstellingsblad „Die Säule".

te beteekenis. Eerst de nieuwere tijd heeft daarin een groote verandering gebracht en met eeuwenoude toestanden gebroken.

Bij ieder volk toont het bouwen meer dan eenig ander bedrijf de groeiende kracht aan. De beheersching van de stof en haar opbouw wordt tot een kenmerk van de welvaart en den rijkdom, en dit kenmerk is ook blijvend, zooals ons de van de cultuurvolken overgebleven bouwwerken bewijzen. Hoe weinig zouden wij van het verleden weten, wanneer niet de monumenten het ons openbaarden. Daaruit kunnen wij gewaar worden, welke groote gedachten die oude cultuurvolken bezielden en hoe zich de cultuur van het bouwen en wonen ontwikkeld heeft, gedurende de duizende jaren sedert de menschen bij elkander zijn gaan wonen, tot het hedendaagsche standpunt.

BRÜCKEN-ANLAGE DER STRASSE DES 18. OKTOBER

BRUG IN DE 18 OCTOBERSTRAAT.

De Leipziger tentoonstelling wil ons die ontwikkeling aanschouwelijk voor oogen stellen, omdat de behoefte aan een overzicht op ons hedendaagsch standpunt algemeen wordt erkend, zooals gebleken moet zijn uit het groot aantal aanvragen en toezeggingen, reeds in het eerste stadium van de voorbereiding der onderneming ontvangen.

Niet alleen Duitschland gaf blijk van groote belangstelling, maar de Scandinavische landen, Denemarken, Noorwegen en Zweden zijn voornemens op uitgebreide wijze deel te nemen. Kan er gerekend worden op een indrukwekkend optreden der bouwmaterialenindustrie, ook de spoorweg-maatschappijen zullen zich niet onbetuigd laten. Oostenrijk zal onder de auspicieën van het Museum van Kunst en Nijverheid een uitgelezen Ruimtekunst-tentoonstelling organiseeren en in Hongarije spoort het Mi-

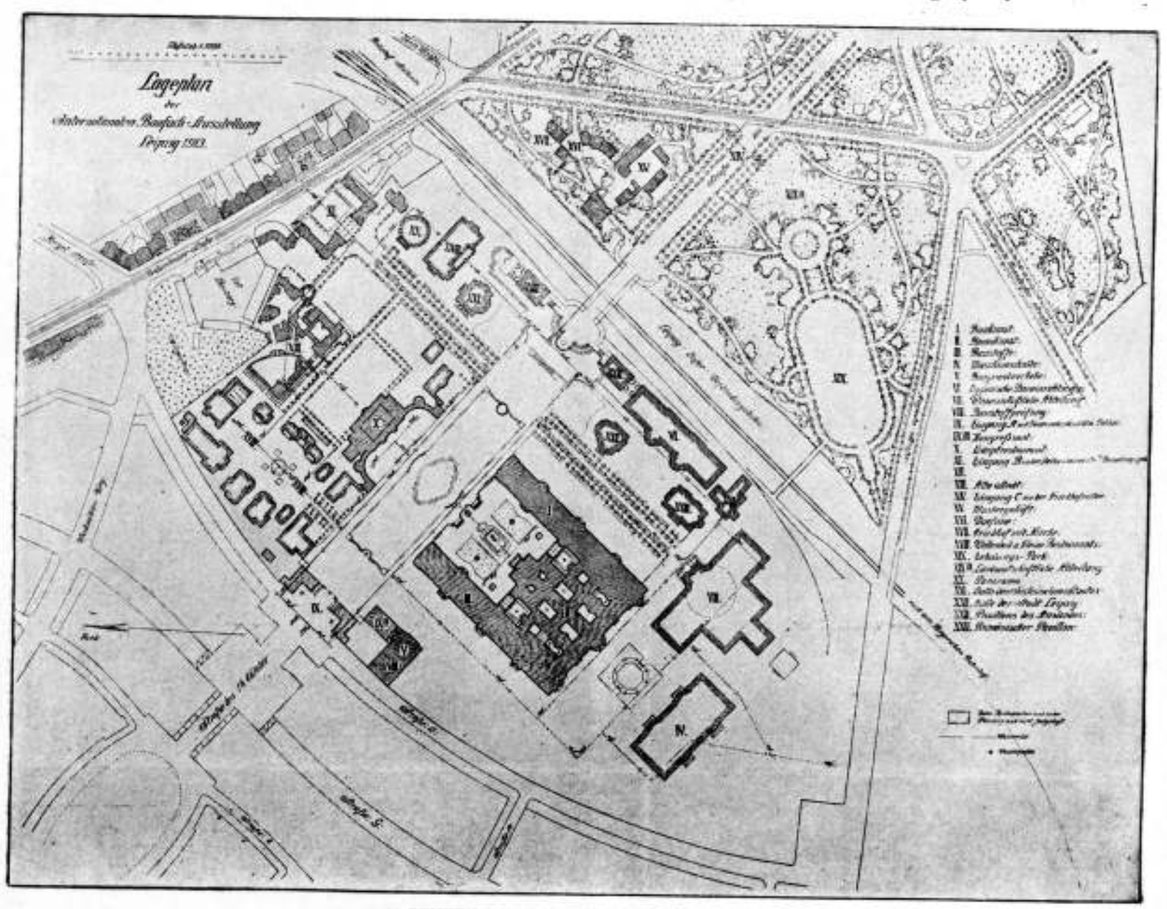

ALGEMEEN PLAN DER TENTOONSTELLING.

GOLDNER BRUNNEN PETERSTOR
(Architekt Fritz Drechsler B. D. A., Leipzig).
OUD-LEIPZIG.

nisterie van Handel industrieele kringen aan tot een uitvoerige deelneming. Italië zal uitkomen met een klassiek-historische afdeeling, Rusland wil komen met het beste, wat zijn huisindustrie oplevert, Rumenië zal een groot bioscooptheater oprichten, om de ontwikkeling zijner nijverheid, voorzoover die op het bouwbedrijf betrekking heeft, te vertoonen en zelfs Japan, nl. de Universiteit te Tokio heeft inzending van fraaie modellen van oud-Japansche architectuur toegezegd.

Met andere buitenlandsche staten zijn nog onderhandelingen gaande, maar reeds nu baart de vraag zorg, hoe men alle deelnemers waardig ontvangen en plaatsruimte verschaffen zal. Dat de Staten van het Duitsche Rijk krachtig medewerken spreekt vanzelf. Het Pruisisch Staatsbouwbeheer zal tentoonstellen op het gebied van Spoorwegbouw, burgerlijke en waterbouwkunde, het Landsbouwbeheer van Elzas-Lotharingen zal zijn inzendingen combineeren met die der voornaamste steden van zijn gebied en de Saksische Staat richt voor zijn bouwwezen een eigen paviljoen in. De Rijksverzekeringsdienst zal een omvangrijke demonstratie geven, betreffende de maatregelen tot voorkoming van ongevallen op bouwwerken.

Van de Duitsche steden die deelnemen noemen wij hier slechts Leipzig, Dresden, Frankfurt a. M., Breslau, Königsberg, Wiesbaden, Hildesheim, Bremerhaven, Halberstadt en Nordhausen.

(Wordt vervolgd.)

Tentoonstelling van kunstnijverheid te Parijs.

De Parijsche correspondent van het „Nieuws van den Dag" schrijft aan zijn blad:

Uit een onderhoud, dat ik had met den heer Metman, directeur van het „Musée des Arts décoratifs" (Pavillon de Marsan — Louvre) mocht ik de optimistische voorspelling afleiden, dat in het najaar van 1914 in de zalen van dat museum de tentoonstelling van Nederlandsche en Nederlandsch-Indische Kunstnijverheid (Ambachts- en Nijverheidskunst) zal gehouden worden, waartoe in het najaar van 1911 door de commissie van het „Museum van Kunstnijverheid" te Haarlem het initiatief werd genomen, maar waarvan de uitvoering in Juli van dit jaar in gevaar kwam tengevolge van meeningsverschillen tusschen de inmiddels gevormde tentoonstellings-comité's en het bestuur der „Nederlandsche Vereeniging voor Ambachts- en Nijverheidskunst" te Amsterdam.

De moeilijkheden, uit die meeningsverschillen voortgevloeid, zijn in dier voege opgelost, dat er een voorloopige schikking is tot stand gekomen, die toelaat, dat tegelijkertijd de zelfstandige afdeelingen „Nederlandsche Kunstnijverheid" en „Ned.-Indische Kunstnijverheid" naast elkander in het Pavillon de Marsan tentoonstellen, waartoe de eerste afdeeling wordt georganiseerd en beheerd door de genoemde V. A. N. K. en de tweede afdeeling door de commissie van het „Museum van Kunstnijverheid" te Haarlem.

Terwijl door de Vereeniging voor Ambachts- en Nijverheidskunst in den zomer van 1914 in Nederland eene tentoonstelling wordt gehouden, zal tegen het einde van September het daar ingezondene vrijkomen om naar Parijs te worden overgevoerd en een compleet materieel te vormen voor een najaarstentoonstelling van „Art décoratif Néerlandais", die twee maanden kan duren en waarnaast dan door de uitmuntende en zaakkundige zorgen van den heer E. A. von Saher, directeur van het Haarlemsche Museum, een even complete inzending van Ned.-Indische kunstvoorwerpen zal zijn aangelegd en uitgestald.

Tot deze goede verwachtingen gaf zijn onderhoud met den directeur van het „Musée des Arts décoratifs" mij alleszins reden.

Prijsvragen.

PRIJSVRAAG VOOR EEN RECLAMEBILJET, TEVENS GESCHIKT VOOR PRENTBRIEFKAART EN SLUITZEGEL,

uitgeschreven door de Vereeniging tot Bevordering van het Vreemdelingenverkeer te 's-Gravenhage,
Scheveningen en Omstreken.

I. Gevraagd wordt: eene teekening voor een Reclameplaat, groot 1 × 0.70 M., (in welk formaat de reproductie zal plaats vinden), waarvan het beteekend oppervlak niet kleiner mag genomen worden dan 0.90 × 0.60 M., terwijl de langste maat als hoogtemaat wordt bedoeld.

II. De Compositie moet zoodanig zijn opgevat, dat hiervoor op kleine schaal een reproductie mogelijk is voor prentbriefkaart en sluitzegel:

a. voor een prentbriefkaart 9 × 12 c.M.
b. voor een sluitzegel ongeveer 3 × 4 c.M.

III. Op de plaat moet met duidelijke, leesbare letters de naam en het adres der Vereeniging te lezen zijn.

IV. De uitvoering moet zijn bij voorkeur in vlakversiering, terwijl de ontwerper vrij gelaten wordt in de groepeering van den tekst.

De ontwerper heeft de beschikking over drie kleuren.

V. De plaat moet zoo pakkend mogelijk weergeven het karakter der Vereeniging.

VI. De mededinging staat open voor alle Nederlanders.

VII. Alle ontwerpen worden franco ingewacht aan het adres van: het Bureau Plaats 19, vóór of op den 1en Februari 1913.

Zij mogen geen handteekening dragen, doch moeten voorzien zijn van een motto of kenteeken, en vergezeld zijn van:

Twee behoorlijk gesloten omslagen, waarin:

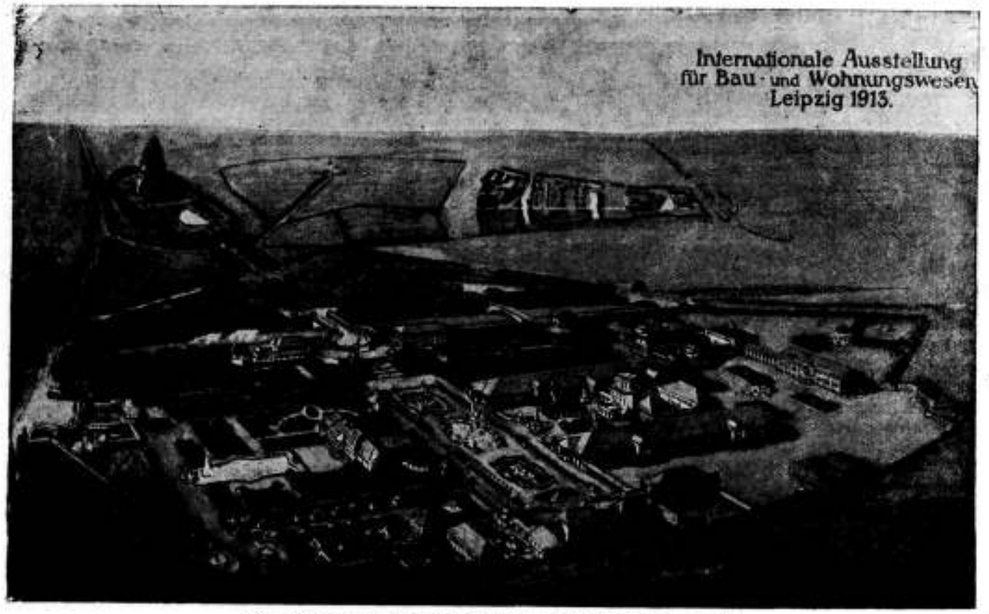

SCHETSPLAN DER TENTOONSTELLING IN VOGELVLUCHT.
Architecten G. Weidenbach en R. Tschammer B. D. A., Leipzig.

a. een verklaring van den ontwerper, luidende:

Ondergeteekende, inzender van het ontwerp motto.... verklaart dat dit ontwerp zijn geestelijk eigendom is.

b. Een correspondentie-adres. Dit omslag zal vóór de uitspraak door de Jury worden geopend om, wanneer noodig, door tusschenkomst van den Correspondent met den Ontwerper in briefwisseling te treden.

Het schrift op de teekeningen, van bijbehoorende stukken en eventueele correspondentie, mag niet zijn het handschrift van den Ontwerper.

Niet bekroonde ontwerpen zullen binnen 3 maanden na de uitspraak der Jury, franco worden teruggezonden aan de correspondentie-adressen.

De bekroonde ontwerpen blijven eigendom der Vereeniging, welke daardoor het uitsluitend recht van reproductie en uitgave voorbehoudt.

Aan de vervaardigers dezer ontwerpen zal, in overleg met de Jury, gelegenheid gegeven worden, hunne handteekening alsnog op hunne ontwerpen te plaatsen en zal de Ontwerper van het uit te voeren bekroonde ontwerp verplicht zijn toezicht te houden op de uitvoering van zijn project.

VIII. Voor deze prijsvraag worden uitgeloofd:

Een eerste prijs à f 600.— en een tweede prijs à f 200.—.

Respectievelijk uit te keeren binnen een maand na toekenning door de Jury.

Deze prijzen zullen worden toegekend door een Jury, bestaande uit de heeren: F. Arntzenius, M. M. Couvée Jr., J. Jurriaan Jok, Willy Martens en Joh. Mutters Jr.

Aan de Jury is het recht voorbehouden de uitgeloofde prijzen op andere wijze, doch over ten hoogste 2 ontwerpen, te verdeelen, voor het geval zij mocht meenen, dat daartoe aanleiding bestaat, maar is gehouden het geheele uitgeloofde bedrag in elk geval toe te wijzen.

Eventueele wijzigingen kunnen door de Jury als voorwaarde gesteld worden, bij de toekenning van den Eersten Prijs, voor het uit te voeren Ontwerp.

Zij zal hare bevindingen in een beknopt gemotiveerd Rapport neerleggen, waarbij zij echter het recht heeft bij bij eventueele ruime inzending de ontwerpen groepsgewijze te beoordeelen.

IX. De uitslag van de bekroningen zal in de vakbladen worden bekend gemaakt.

De Vereeniging behoudt zich het recht voor alle ingekomen Ontwerpen in Den Haag en desgewenscht ook elders tentoontestellen en het Jury-Rapport daarbij ter inzage te leggen.

Van den dag van ontvangst tot den dag der terugzending zullen alle ingekomen Ontwerpen voor een bedrag van f 100.— elk door de Vereeniging tegen Brand- en Waterschade worden verzekerd.

De antwoorden moeten worden ingezonden — plat verpakt — en voor zoover ze niet direct op carton geteekend zijn, op stevig carton opgezet.

Namens de Vereeniging tot bevordering van het Vreemdelingenverkeer te 's-Gravenhage,

Mr. F. FERF, Voorzitter.

De Jury:

F. ARNTZENIUS, J. JURRIAAN KOK,
M. M. COUVÉE Jr., WILLY MARTENS,
JOH. MUTTERS Jr.

Den Haag, 25 Nov. 1912.

PRIJSVRAAG DORPSSCHOOL.

In de Algemeene Vergadering der Vereeniging van Nederlandsche Baksteenfabrikanten is besloten tot het uitschrijven van een prijsvraag voor een Dorpsschool met Onderwijzerswoning in baksteen. Het Bestuur der Vereeniging zal een jury benoemen.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 44. Eenige proeven van moderne Nederlandsch-Indische Bouwkunst, door Chs. E. J. Meyll c. i., met losse plaat.

Het onderwijs in Stedenbouw aan de T. H. S. te Delft, door C. H. Schwagermann.

Een lijdensgeschiedenis in de Residentie, door Mr. S. J. van Lier.

Volks- en Schoolbaden, met afbeelding en losse plaat.

Sociale Hygiëne en Techniek XXXVI, door J. L. B Keurschot. Uit de kringen der bouwondernemers.

Ingezonden stukken. Oberkirchener Zandsteen, door G. W Sanches met naschrift van A. Salm G.Bzn.

ARCHITECTURA No. 49. Mededeelingen betreffende het Genootschap.

Verslag van de 1320ste Gewone Ledenvergadering van het Genootschap A. et A. van 4 December 1912.

Schilderingen van Roland Holst,

Werken van Jan Eisenloeffel.

Bestelgoederenkantoor van de Holl. IJz. Spoorwegmaatschappij aan de N. Z. Voorburgwal te Amsterdam, door J G. Wattjes b. i. met afbeelding.

Prijsvraag voor een Reclamebiljet tevens geschikt voor prentbriefkaart en sluitzegel.

De twaalfde «Denkmalpflegetag» te Halberstadt, door Jos. Th. J. Cuypers B. N. A.

Verwantschap tusschen systeem en werkstuk, door C. J. de Haas.

Ingezonden, Over onze hedendaagsche kunst, door E. J. van Schaick Jr.

DE BOUWWERELD No. 49. Volkshuisvesting te Amsterdam, door J. H. W. Leliman b. i. (slot).

Gemeentelijke Steun aan de Tuinstadbeweging in Duitschland.

Een Architectuurmuseum, door B. J. Kerkhof.

Losse plaat. Afbeeldingen uit: «Kasteelen, buitenplaatsen, tuinen en parken van Nederland.»

DE INGENIEUR No. 49. Grondwaterbeweging in de omgeving van bronnen, door Dr. A. H. Burgesius, met afbeeldingen.

Berekening van de centrifugaalpomp, door F. K. Th.van Iterson w. i. met afbeeldingen.

De watervoorziening van Westelijk en Centraal Nederland, door Dr. P. Tesch m. i.

Vergadering van de Afdeeling voor Bouw- en Waterbouwkunde van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs van 30 November 1912.

Ingezonden Stukken. Art. 20, 4°. van de Gewapend-Beton-Voorschriften, door F. C. J. van den Steen van Ommeren c. i.

TECHNISCH WEEKBLAD (R. v. T.) No. 49. Propaganda. — Verslagen van vergaderingen. — De «Grendel» verboden in het ontwerp Steen houwerswet. — Commissie voor de Statistiek. — Vrije Zaterdagmiddag. — Iets over waterpasinstrumenten. — Het aanbouwen van schepen. — Prijsvragen. — Gemengd. — Boekbespreking. — Uit technische bladen en tijdschriften.

DE AANNEMER No. 49. Kort Verslag der Vergadering van het Hoofdbestuur op 27 November 1912.

Oplossing van geschillen in de Engelsche Bouwbedrijven II.

De invloed van de drooglegging der Zuiderzee op de werkloosheid II.

Actie te Zaandam.

Ingezonden. Een leveringsverbod??????? met naschrift der Redactie.

DE NEDERLANDSCHE KLEI-INDUSTRIE No. 23. Beknopt Verslag van de Algemeene Najaarsvergadering van de Vereeniging van Nederlandsche Baksteenfabrikanten van 27 Nov. 1912 te Arnhem, — Het gebruik van tras bij gewapend beton. — Mededeelingen.

KLEI No. 23. Het kleine baksteenen huis aan den rand der steden en daarbuiten, Amerikaansche schoolgebouwen XII, Verbranding, Hinderlijke geluiden en de inwerking van zuren op beton, ziedaar de onderwerpen der artikelen, welke den inhoud vormen van het eerste Decembernummer van het orgaan der Vereeniging van Nederlandsche Baksteenfabrikanten. Ware het niet, dat de titel van het tijdschrift er op wees en af en toe een officieële mededeeling en nu b.v. iets over de voorgenomen tentoonstelling der Vereeniging het deed zien, dan zou men uit deze verzameling artikelen uit buitenlandsche tijdschriften niet gewaarworden, te doen te hebben met een orgaan of weekblad van een bepaalde industrie, hier van een kenmerkend Nederlandsche industrie.

Een vreemden indruk maakt het ook, dat men hier wel iets medegedeeld vindt uit het verhandelde in de Algemeene Vergadering der Vereeniging op 27 November j.l., te Arnhem gehouden, maar dat het beknopt, maar toch vrij volledig verslag dezer vergadering verschenen is in „de Nederlandsche Klei-Industrie".

HET HUIS, OUD EN NIEUW No. 11. Het Novembernummer van Ed. Cuypers' maandschrift brengt ons het achtste artikel van den heer F. A. Hoefer, over oud-Zwolle, waarin nog weder vele bijzonderheden worden medegedeeld, zoodat langzamerhand al het belangrijke wat Zwolle aan oude kunst bezit, in deze artikelen geïnventariseerd wordt. Onder de vele afbeeldingen, welke er bij gegeven worden, zijn aardige kieken van het Zwolsche Museum.

J. G. Sinia, te Breda, beschrijft vervolgens een merkwaardige hoeve in de Baronie, namelijk Gageldonk, overblijfsel van een oud kasteel of van een oud klooster, of van een kasteel, dat later in een klooster veranderd werd. Veel is er niet meer van bekend en uit gedocumenteerde berichten, overleveringen en legenden, tracht de schrijver een beeld samen te stellen van de waarschijnlijke geschiedenis dezer overblijfsels uit een duister verleden.

De rubriek „Toelichting bij de platen" bevat een paar afbeeldingen van de Honkong en Shanghai-Bank te Batavia.

ST. LUCAS No. 9. Met het tijdschrift St. Lucas, zoomede met de Belgische uitgave „Bulletin des Métiers d'art" schijnt het nog maar niet te willen vlotten, wat de geregelde verschijning betreft. Het thans voor ons liggend nummer is gedateerd van 31 Maart 1912. Volgens een opgeplakte mededeeling heeft nu echter de Redactie van het „Bulletin des Métiers d'art" besloten om binnenkort de achterstallige nummers te doen verschijnen en beraamt middelen om, te beginnen met Januari 1912, de geregelde levering van „Sint-Lucas" te verzekeren. Wij zullen er dus maar het beste van hopen. Gelukkig lijdt de inhoud van het tijdschrift niet merkbaar onder de ongeregelde verschijning. Zoo vinden wij hier een artikel over Engelsch snijwerk op meubelen en vervolgens een stukje van Dr. X. Smits over de herstellingswerken aan de kathedraal van 's Hertogenbosch, maar het meest belangrijk zijn de fraaie afbeeldingen van een dertiend.eeuwschen gevel uit Chartres. Verder treffen wij nog aan een artikel over den schilder Roderburg te Leuven, met afbeeldingen van eenige interessante studies van dien kunstenaar.

DEUTSCHE BAUZEITUNG No. 95. Der engere Wettbewerb zur Erlangung von Entwürfen für den Neubau eines Königlichen Opernhauses zu Berlin, met afbeeldingen. — Wohnhausneubauten an der Siemens-Brücke in Steglitz bei Berlin, met afbeeldingen en losse plaat. — Bedeutung des Grundwasserstandes.

No. 96. Der engere Wettbewerb zur Erlangung von Entwürfen für den Neubau des königlichen Opernhauses zu Berlin (vervolg), met afbeeldingen. — Bedeutung des Grundwasserstandes (vervolg). — Mitteilingen über Zement, Beton- und Eisenbetonbau. Betonhalle auf der Internationalen Baufach-Ausstellung zu Leipzig 1813, met afbeeldingen en losse plaat. — Druckrohrleitungen der stadt Paris, met afbeeldingen. — Die trägerlose Eisenbetondecke (slot).

No. 97. Die städtische Badeanstalt an der Goseriede in Hannover arch. Oberbaurat Dr. C. Wolff, met afbeeldingen en losse plaat. — Das Bauwesen im Deutschen Reichshaushalt 1913 einschliesslich des Haushaltes der Schutzgebiete.

No. 98. Die städtische Badeanstalt an der Goseriede in Hannover (slot). — Bedeutung des Grundwasserstandes (slot). — Afbeeldingen van ontwerpen voor het königl. Opernhaus te Berlijn en uit het Skizzenbuch van den Duitschen Bouwkalender.

MODERNE BAUFORMEN No. 12. Het slotnummer van den elfden jaargang van Julius Hoffmann's maandschrift geeft na eenig werk van Theodor Preckel te Pforzheim, eenige zeer interessante bouwwerken der Stuttgarter architectenfirma Schlösser & Weirether. Echt modern is hun «Salamanderhaus» in de Königstrasse te Stuttgart, het uiterlijk hunner landhuizen staat echter onder 18de eeuwsche invloeden, waarmede de interieurs echter weder niet geheel overeenstemmen. In het werk van Jacob Krug te Darmstadt, de bakermat van het moderne, is eenige tempering der aanvankelijke buitensporigheid, waardoor Darmstadt zich kenmerkte, op te merken. Het slotartikel geeft interieurs, uitgevoerd door de werkplaatsen van Stadler te Paderborn, naar ontwerpen van Max Heidrich.

Varia.

DE PRAEHISTORISCHE BEVOLKING DER ZANDGRONDEN VAN NEDERLAND.

Volgens de „N. Rott. Courant" heeft dr. J. Holwerda, uit Leiden, onlangs te Arnhem een voordracht met lichtbeelden gehouden over de praehistorische bevolking der zandgronden van Nederland.

Spreker begon met er op te wijzen, dat de gangbare termen Steentijd en Bronstijd feitelijk geen waarde bezitten voor een werkelijke kennis der praehistorische stammen in onze streken. Immers terwijl in de eene streek nog steenen voorwerpen gebruikt werden, wegens gebrek aan- en onbekendheid met metalen, werden metalen gereedschappen vaak al elders gebruikt en zelfs nu nog zijn in sommige streken metalen gereedschappen onbekend. In de oudste graven komt brons voor naast steen en daarentegen vindt men ook steenen wapens in Romeinsche graven. De namen brons- en steentijd, zijn dus feitelijk termen met weinig beteekenis en dus verouderd. Het komt er veel meer op aan die stammen te leeren kennen door het onderzoek hunner overblijfselen, om eerst daarna over hun samenhang met het verdere Europa, hun tijd en herkomst te kunnen oordeelen.

Spreker kwam nu tot zijn eigenlijk onderwerp: Wat zijn onderzoekingen ons omtrent die overblijfselen hebben geleerd. Hij zal het daarbij hebben over datgene wat de bodem vertelt en over de methode van het praehistorisch onderzoek. Die overblijfselen zijn in de eerste plaats grafvondsten, want door onze praehistorische voorouders werd aan de dooden veel megegeven in hun laatste rustplaatsen.

De bekendste praehistorische graven zijn wel de hunnebedden en spr., die eenige ervan onderzocht, is zelf verwonderd geweest over datgene wat hij vond. Het onderzoek van eenige dezer monumenten toonde aan, dat het kolossale grafkelders geweest zijn uit zware steenen gebouwd, met keien geplaveid, door een ingang toegankelijk en eenmaal door een grooten aardheuvel bedekt. Op den keibodem waren honderden stuks vaatwerk geplaatst, getuigende voor den dienst der dooden. Zulke hunnebedden door geheel West-Europa verspreid, hangen in het Zuiden samen met de bekende Aegeische cultuur, gelijk wij die uit Troje b.v. kennen, en die in Griekenland in de Mykeensche beschaving haar hoogtepunt bereikte.

Het hunnebed is zeer duidelijk een namaak van de doodengrot. Klaarblijkelijk is het volk, dat de Hunnebedden bouwde, eenmaal uit het Zuiden gekomen, waar het gewend was zijn dooden in zulke grotten neer te leggen en bouwde het nu hier zulke kunstmatige grotten. Niet overal echter waren zwerfblokken en keien te vinden en daar vindt men dan geen Hunnebedden, maar begroef men de dooden in grafkuilen, waarin men ze in gehurkte houding legde (Hockergräber). Men gaf den dooden precies dezelfde voorwerpen in die Hockergräber mee, als in de Hunnebedden en daaruit blijkt, dat beide soorten graven gebruikt werden door dezelfde stammen, die de burchten van Troje bouwden. Naast elkaar komen beide soorten voor en spr. vond deze grafkuilen terug o. a. op de Veluwe bij het Uddelermeer.

Uit het voorgaande blijkt, dat men reeds eenige gegevens heeft over afkomst en tijd van de oudste inwoners in ons land en ook de gevonden voorwerpen van kunsthouwwerk werken daartoe mee.

Spr. toonde nu met foto's van zijn onderzoekingen in de Hunnebedden aan, dat deze waren kolossale spelonken uit ondragelijke brokken steen gevormd, waarover een zandlaag liep, die later met de kleinere keien inviel en de bodem van keien met het daarop geplaatste vaatwerk bedekte. Van lijken zelf is natuurlijk niets meer over, alleen geeft de kleur van het zand, waarin zij lagen, aan, dat zij er geweest zijn en eveneens de gevonden kapsels van kiezen. Als men zich nu voorstelt zoo'n Hunnebed, bedekt met zand en met een ingang gevormd door kantsteenen die weer gedekt waren door andere steenen, dan heeft men het duidelijke bewijs, dat de Hunnebedden doodengrotten zijn.

Een tweede vorm van een Hunnebed is de grafkelder, zooals b.v. de beroemde Emmensche, die nog niet onderzocht is. De fleschjes, het aardewerk met typisch ingestoken versiering, ontleend aan de vlechttechniek die men in de Hunnebedden vindt, zijn zooals gezegd ook in de Hockengräber gevonden.

Dit wat betreft de begraving van de lijken, die het praehistorisch volk in zijn verspreiding over Europa leert kennen.

Spr. kwam nu op de door hem bij het Uddelermeer gevonden huttendorpjes; blijkens de vondsten van hetzelfde volk afkomstig. Direct onder de humuslaag vond spr. ronde kommen, die blijkbaar gediend hebben om de bewoners gelegenheid te geven te zitten, doordat zij er hun beenen in konden laten hangen, kommen die rondom met vlechtwerk vastgelegd waren en middenin soms een gat vertoonen, waarin blijkbaar een paal gestaan heeft om het dak te steunen. Merkwaardig is het, dat tegenwoordig nog de houtschillers op de Veluwe precies hetzelfde systeem volgen bij hun hutjes. Uit alles blijkt, dat ons land oorspronkelijk bewoond was door een primitieven stam, die uit het Zuiden van Europa kwam, wellicht een 1500 j. v. Ch. Hoelang ze hier gebleven zijn weten wij niet. Wel weten we, dat zij niet de eenige bewoners waren.

In het Mykeensche Griekenland heeft zich reeds vroeg waarschijnlijk van Oost-Europa uit, een nieuw volk gevestigd, dat in het kunsthandwerk nieuwe vormen bracht en ook weer een nieuw soort graf gaf, het koepelgraf, dat in Griekenland van steen was. Maar dit koepelgraf heeft spr. ook op de Veluwe bij Vaassen gevonden, niet van steen, maar van hout. Dat hout was natuurlijk vergaan en alleen de roode kleur van het zand toonde aan, dat er hout geweest was; in twee dier koepelgraven werden overblijfselen van verkoold hout gevonden.

Aangetoond werd, hoe uit de grondsporen, in de grafheuvels gevonden, zich deze houten koepelgraven laten reconstrueeren. In deze koepelgraven worden in een grafkuil de overblijfselen der lijken gevonden, soms nog goed herkenbaar. Zeer mooie stukken aardewerk, steenen hamers enz., werden dezen dooden meegegeven. Ook werden bronzen voorwerpen gevonden.

De koepelgraven verschijnen in een onafgebroken reeks door heel Europa. Blijkbaar is het volk, dat ze bouwde ons werelddeel van het Oosten naar het Westen doorgetrokken.

Tenslotte liet spr. nog iets zien betreffende den tijd, dat die primitieve volken hier woonden, al is een eenigszins nauwkeurige tijdsbepaling vooralsnog niet mogelijk. Hij vertoonde daartoe lichtbeelden van een door hem ontgraven heuvel, waarin aan den top onder de humuslaag overblijfselen waren van een Germaansche plaats voor lijkverbranding, daaronder weer een humuslaag, bedekkende een anderen brandstapel, welke zich weer bevond boven ingestorte koepelgraven. Zoo bestaat dus onze praehistorische bevolking uit twee elementen: een Zuidelijk en een Oostelijk, die hier langen tijd naast elkaar moeten hebben gewoond; echte natuurvolken, zooals blijkt uit de gevonden resten van woningen en gereedschappen, maar toch — het blijkt uit de zorg, die zij voor hun dooden hadden — volkeren, die gedachten hadden aan een leven na den dood, die wisten, dat het menschenbestaan iets meer was dan gedachteloos voortleven.

Door den moeizamen arbeid van de spaden is het mogelijk geworden een stuk volksgeschiedenis uit den grond op te delven en ons te toonen, dat onze eigen voorouders leefden in een zelfde natuurstaat als onze historische tijden ons nog in enkele uithoeken van de wereld natuurvolken te zien geven.

HINSE & VAN ELLINKHUIZEN.
Nassaukade 504. Telef. 1258.
Uitvoering van werken in Gewapend en Ongewapend Beton
Voorl. Ontwerpen en Begrootingen gratis.
AMSTERDAM.

Gemengd Nieuws.

BINNENLAND.

ALKMAAR. In 't begin van 't vorige jaar werd door den heer Jan Pot, destijds lid van den gemeenteraad, die herhaaldelijk het beleid van den directeur der gemeentewerken, den heer G. Looman, had afgekeurd, aan den Raad een uitvoerige memorie ingezonden, inhoudende niet minder dan 52 klachten in zake het beheer van publieke werken. De Raad benoemde toen op 28 Juni 1911 een commissie van vier leden om deze klachten te onderzoeken; zij bestond uit de heeren: Glinderman, C. van Buysen, J. de Lange C.J.zn. en mr. A. Dorbeck, waarbij als deskundige werd uitgenoodigd de heer W. Cool, civiel-ingenieur bij den dienst der gemeentewerken te Rotterdam.

Het door deze commissie opgestelde uitvoerig rapport is thans aan den Raad overgelegd, terwijl in een begeleidend schrijven de commissie haar oordeel in het kort samenvat.

Het onderzoek heeft aan het licht gebracht, dat in slechts één van de 52 klachten, namelijk over het maken van twee ophaalbruggen, van een ernstige fout sprake kan zijn. De heer Looman heeft deze technische vergissing zelf erkend, ofschoon hij die voor het groote publiek gemakkelijk had kunnen bemantelen of van zich afschuiven. Behalve nog in een zeer ondergeschikt punt betreffende te zware quadrantijzers van gootafvoerpijpen, aan de straatrijde van een openbaar gebouw — welke fout door den heer Cool wordt beaamd — is in een enkel geval, n.l. de quaestie van eigen beheer, van een principieel meeningsverschil te gewagen, en in een paar punten, o.a. het niet of te laat voorkomen van ontgronding en walmuurverzakking is volgens den heer Cool alleen van tekortkomingen of vergissingen te spreken, als gevolg van te weinig persoonlijk toezicht. De commissie is het geheel met den heer Cool eens, dat door overlading met administratieve bezigheden den directeur niet voldoende tijd overblijft voor het hoofdtoezicht; de aanstelling van een ingenieur als plaatsvervanger van den directeur is daarom dringend noodig, aan welk advies de Raad heeft gevolg gegeven.

Overigens heeft de heer Cool alleen lof voor de technische kennis en het verstandig beleid van den heer Looman, waarmede de commissie gaarne instemt. Zij betreurt, dat de directeur jaren lang door den heer Pot als het ware is vervolgd en verheugt zich er over, dat de aantijgingen van den heer Pot nagenoeg geheel ongegrond of overdreven gebleken zijn.

Het Paleis op den Dam.

Aan den voorgevel van het Paleis op den Dam wordt thans, vlak onder het tympan, van welks beeldengroep onlangs een stuk viel, een zware steiger aangebracht. De bedoeling daarvan is, in de gelegenheid te zijn, het geheele tympan aan minutieus onderzoek te onderwerpen en zoo mogelijk, de noodige herstellingen aan te brengen.

Als het onderzoek van den voorgevel is afgeloopen, zal, voor hetzelfde doel, de steiger aan den achtergevel worden aangebracht, om ook het beeldhouwwerk aldaar te inspecteeren.

Waal-overbrugging.

De heer Weve, directeur van gemeentewerken te Nijmegen, heeft in eene aldaar gehouden vergadering van de Burgerij-commissie voor Waal-overbrugging, de door hem ontworpen plannen bij eene mogelijke totstandkoming van de Waalbrug bij de Belvédère, ter bezichting gesteld en uitvoerig toegelicht. Tot deze vergadering waren uitgenoodigd de verschillende hoofden van takken van dienst der gemeente Nijmegen.

Door den heer Weve werd aangetoond, dat door deze plannen een zeer breede weg verkregen wordt in de as van de brug en bestemd voor het doorgaand verkeer en met afbuiging naar het Westen een breede flauw oploopende toerit, uitkomende op het Kelfkensbosch, van waar vanzelf de ontplooiing verkregen wordt door Burcht- en Hertogstraat. Door deze plannen wordt tevens voorzien in de eischen van het benedendeel der stad door de ontworpen, zeer matig hellende afritten oostelijk en westelijk van het zuidelijk landhoofd, waarvan de meest westelijke afrit uitkomt onder aan den Lindenberg.

Daarna werd in een huishoudelijke vergadering van de Commissie voor Waal-overbrugging besloten aan de Provinciale Staten van Gelderland een adres te zenden, waarin zal worden verzocht de voorstellen van Gedeputeerde Staten aan te nemen.

„De Meteoor" te Rheden.
Trottoir-, Terrazzo- en Graniettegels, Trottoirbanden, Kunstgraniet, Drijfsteen, Tennisbanen, enz. — — —

R. TIMMAN. Stoom-Timmerfabriek „DE ATLAS".
— Prijsopgaven worden op aanvrang verstrekt. —
HOUTHAVEN, AMSTERDAM. — Tel. 3905.

WATERBRONNEN, ONTIJZERENHARDEN
N.V. DIEPBOOR MIJ. „VULKAAN", v/h. J. DE BOER & Co., LEEUWARDEN

NAAML. VENN. voorh. A. SINGELS Azn.,
DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.

H. J. WESSELS, Amsterdam.
Heerengracht 109-111. — Telef. 1037. — P.O. Box 381.
Handel in Binnen- en Buitenlandsche fijne Houtsoorten.

TOCHT-AFSLUITING.
WARMTEBESPARING door
TOURNIQUET deuren.
Garnituur voor gewone deuren of veiligheidsdeuren geheel gereed levert
CRUYFF, AMSTERDAM, N. Z. Voorb.w. 146. Tel. 2701.
Geleverd aan Beurs Amsterdam en Rotterdam, vele Café's en Kantoorgeb.
Prospectus gratis en franco.

A. VAN DE MORTEL, TILBURG.
Fabrikant Cementtegels, .

M. Noorlander, Rotterdam.
Natuursteen-Bouwmaterialen. Noordsingel 132.

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN. WAAL- EN RIJNVORM.

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uwe CENTRALE VERWARMING.

G. J. A. TRESTORFF, voorheen G. VAN HEERDE.
AMSTERDAM. — Opgericht 1830. — Telefoon 1551.
Brandkasten, Kluisdeuren, Safe-Deposits, etc.

Staaldraadwarenfabriek
„AMSTERDAM"
Brouwersgracht 136 te AMSTERDAM
Tel. Interc. 478.
Brandvlechterij.
Fabriek van Hek- en IJzerwerken.

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van
BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

Industrie- en Handelsadressen.

A. J. DINGEMANS,
KUNST- EN GROFSMEDERIJ.
op de Tentoonstelling te Brussel Monumentale Tuinhekken.
Telefoon 5098. AMSTERDAM. Overtoom 327.

PAPIERSTUC voor PLAFOND- en WANDVERSIERING
in alle stijlen en volgens teekening.
Vraagt gratis Brochure en Prospectus aan de
Opgericht 1890. - Tel. Int. 3613.
EERSTE NEDERLANDSCHE PAPIERSTUCFABRIEK
VOORHEEN BENNEWITZ & CO. - AMSTERDAM.

47STE JAARGANG. ZATERDAG 21 DECEMBER 1912. No. 51.

DE OPMERKER.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor de Redactie:
Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Adres voor de Administratie:
Regentesselaan 65, 's-Gravenhage.

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan. – 31 Dec.) voor het binnenland . . . . . ƒ 5.—

Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot ƒ 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.

Uitsluitend bij vooruitbetaling:
Voor België . . . . . » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . ƒ 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.—
het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS bezorgd zijn: Regentesselaan 65. 's-Gravenhage.

Internationale Tentoonstelling voor het Bouwwezen te Leipzig 1913.

Slot (zie bladz. 396).

TUINSTAD LEIPZIG-MARIENBRUNN.

Architect Stadtbau-inspektor STROBEL - Leipzig.

Het was geen kwaad denkbeeld het Duitsche onafhankelijkheidsfeest te vieren met een vreedzamen wedstrijd op het veld, waar honderd jaren geleden de bloedige veldslag werd geleverd, waarin die onafhankelijkheid werd bevochten. Op den gedenkdag zelf van dien slag, den 18den October, wil men het reuzenmonument onthullen en de Duitschers zijn erop gesteld te verklaren, dat hierin geen daad van chauvinisme moet worden gezien, maar dat het monument bedoeld is als een symbool der met zooveel inspanning verkregen Duitsche eenheid, waartoe de uitkomst van den slag bij Leipzig den eersten stoot gegeven heeft. Opvallend is, dat moet erkend worden, het verschil tusschen toen en thans en wanneer men de toestanden van honderd jaren geleden, de staat van uitputting der natiën en de algemeene depressie op maatschappelijk gebied vergelijkt met de welvaart en het krachtig maatschappelijk streven van heden, dan kan men zich voorstellen, dat het Duitsche volk met rechtmatigen trots wijst op het thans bereikte standpunt en vergeeft men gaarne een weinigje overdrijving, dat tot een minder juiste historische voorstelling der dingen voert. Immers de uitslag van den slag bij Leipzig, moge veel hebben bijgedragen, om het denkbeeld van de Duitsche eenheid naar voren te brengen, de verwezenlijking van dat denkbeeld werd toenmaals door velen als een utopie beschouwd en eerst ongeveer zestig jaren later is het aan een reus als Bismarck gelukt, het in een uitvoerbaren vorm te belichamen. Ook het Algemeene Duitsche turnfeest, dat 50 jaren geleden eveneens te Leipzig gehouden werd zal in 1913 daar plaats vinden en wellicht nog andere feestelijkheden, in en buiten verband met te houden Congressen en bijeenkomsten, maar het hoofdmoment, waarbij zelfs de nationale plechtigheid van de onthulling van het monument op den achtergrond treedt, is voor Leipzig de tentoonstelling van Bouw- en Woningwezen en in het bijzonder de wetenschappelijke afdeeling daarvan, waarin methodisch alles op dit gebied gedemonstreerd wordt en niet slechts zoo, dat deze demonstratie alleen

DER SACK. BURGSTRASSE. PLEISSENBURG.
Architect Fritz Drechsler, B. D. A., Leipzig.
OUD LEIPZIG.

GRIMMAISSCHES TOR. PAULINUM.
Architect Fritz Drechsler, B. D. A., Leipzig.
OUD LEIPZIG.

voor den vakman genietbaar is, maar zoodanig, dat zij ook de belangstelling van het publiek gaande maakt.

Daartoe zal geen hulpmiddel onbeproefd gelaten worden er zullen modellen tentoongesteld worden, zooals men die nog nooit en nergens te zien heeft gekregen. Het Duitsche Museum te München heeft daarvoor op de meest onbekrompen wijze zijn medewerking toegezegd. In de groote hal, die voor deze wetenschappelijke afdeeling opgericht wordt, zullen de in het oog loopend typische oplossingen van vraagstukken uit het bouwvak, naar groepen geordend, in model, teekening, photographie en beschrijving worden vertoond, met verwijzing naar de plaatsen, waar in de voor de industrie bestemde hallen, de producten zelf kunnen worden bestudeerd. De industrie heeft zich tot taak gesteld, te laten zien welke vorderingen zij in de laatste tientallen van jaren gemaakt heeft en hoe zij op hare beurt tot de ontwikkeling van bouw- en woningwezen heeft bijgedragen. Overtuigd dat, bij de organisators der tentoonstelling, wetenschappelijke ernst in de eerste plaats beoogd wordt, gelooft men, dat de industrie hierin een aansporing zal zien, met het beste voor den dag te komen, wat zij toonen kan. Inderdaad hebben zich geleerden van naam in de technische wetenschappen, vooraanstaande architecten en andere kunstenaars en groote technische Staatsinstellingen voor de zaak geinteresseerd en verwacht men, dat de samenwerking van al deze factoren aan de volledigheid van het geheel ten goede zal komen. Ook aan belangstelling uit het buitenland ontbrak het niet; in de buitenlandsche pers hebben invloedrijke personen hun ingenomenheid betuigd met het denkbeeld der tentoonstelling en de beginselen die er aan ten grondslag liggen. Zelfs industrieën, die slechts middellijk met het bouwwezen in verband staan, zooals de machine-industrie zullen door de eerste firma's op haar gebied vertegenwoordigd zijn. De hal voor de machines bestemd moest reeds tweemaal worden vergroot en thans denkt men nog een gebouw daaraan toe te voegen. Zeer interessant belooft ook de wedstrijd tusschen verschillende moderne bouwmaterialen te worden, in het bijzonder die tusschen staal en beton. Het „Deutsche Stahlwerksverband" zal een 30 M. hoog paviljoen oprichten geheel uit balkijzer geconstrueerd en de betonfabrikanten zullen een soort van tempel oprichten, waaraan verschillende constructies zullen worden toegepast, die men nog nergens beproefd of uitgevoerd heeft. Het ontwerp van dezen tempel, waarvan de hoofdruimte door een fraaien koepel wordt overdekt, is in goede handen namelijk in die van Prof. Wilhelm Kreis te Düsseldorf.

Is reeds op zich zelf de organisatie eener speciale vaktentoonstelling, gelijk deze, op zoo groote schaal, wanneer daarbij tevens naar volledigheid gestreefd wordt, een zeer moeilijke taak, men heeft bovendien de noodzakelijkheid ingezien in verband daarmede nog afzonderlijke afdeelingen in te richten. Zoo wordt o. a. een bijzondere hal, met een oppervlakte van ongeveer 9000 M², bijna een Hectare, bestemd voor de techniek van het brandwezen. Daar zal tentoongesteld worden alles wat de moderne bouwtechniek op het gebied van beveiliging tegen brand en brandvrijheid heeft uitgedacht. Brandweer- en reddingsapparaten zullen op een voor de hal ingericht terrein in werking gesteld worden, bluschmiddelen en brandvrije materialen zullen daar op allerlei wijzen beproefd worden. De achttiende „Deutsche Reichsfeuerwehrtag" zal te Leipzig gehouden worden en op dit Congres zijn bezoekers uit Oostenrijk, Rusland, Denemarken, Noorwegen, Zweden, Zwitserland, enz. te verwachten.

Het landhuishoudelijk bouwwezen en zijn behoeften zullen in een landhuishoudelijke afdeeling tot hun recht komen, niet slechts in technisch-bouwkundig opzicht, maar ook beschouwd in verband met de rentabiliteit van het landbouwbedrijf. Een modelboerderij zal, natuurlijk in de eerste plaats niet ontbreken en verder is men voornemens o. a. modelschuren en stallen een Westphaalsch boerenhuis en een Duitsch-Oost Afrikaansche farm op te richten, alles voorzien van de noodige landbouwwerktuigen en gereedschappen. Ook modellen van gebouwen en inrichtingen op kleine schaal zullen in deze afdeeling een plaats vinden.

GEBOUW VAN HET STAHLWERKSVERBAND TE DÜSSELDORF EN DE VEREIN DEUTSCHER BRÜCKEN- UND EISENBAU-FABRIKEN TE BERLIJN.
Architecten Bruno Taut & Hoffmann, B. D. A., Berlijn.

Ook de tuinstad en hare behoeften en eischen zijn niet vergeten. Op een op 400 M. afstand van het eigenlijk tentoonstellingsterrein gelegen stuk grond, wordt naar het ontwerp van den Stadtbauinspector Strobel de tuinstad Leipzig-Marienbrunn gebouwd, in hygiënisch, maatschappelijk, technisch en aesthetisch opzicht bedoeld als een modelaanleg. Voorloopig worden er 85 huizen gebouwd en de verbinding met het tentoonstellingsterrein zal worden bewerkstelligd door een modern verkeersmiddel, dat op zich zelf een tentoonstellingsobject is. Bij de uitvoering van de tuinstad is aan talrijke firma's in het bouwbedrijf gelegenheid gegeven, voorden dag te komen met de beste producten, die bij den bouw van kleine woningen in aanmerking komen. Overigens is het in dezen tuinstadaanleg de bedoeling, de aesthetische eischen in den modernen woonhuisbouw zooveel mogelijk in overeenstemming te brengen met de practische maatschappelijke en hygiënische behoeften.

BETONHAL.
Architect Prof. Wilhelm Kreis, B. D. A., Düsseldorf.

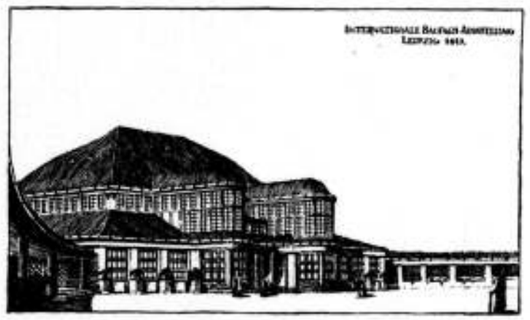

HOOFDRESTAURATIEGEBOUW.
Architect Hänsel, Leipzig.

Evenzoo wil men in de landhuishoudelijke afdeeling, die een integreerend deel van de tentoonstelling zelf uitmaakt, aantoonen, dat ook bij moderne inrichting van het landbouwbedrijf zeer goed aan aesthetische eischen kan worden voldaan althans tegemoetgekomen.

Een Duitsche tentoonstelling waar de „ruimtekunst" ontbreekt is niet wel denkbaar; hier wordt dan ook een groot gedeelte van het hoofdgebouw bestemd voor de inrichting van interieurs. Te Brussel heeft Duitschland daarmede groot succes ingeoogst in zijn eigen nationale afdeeling. Hier zal zich evenwel de gelegenheid voordoen voor de Duitsche interieurkunst, om zich met de buitenlandsche te meten en de belangrijkheid dezer afdeeling zal nu voornamelijk afhangen van de mate, waarin door het buitenland van deze gelegenheid gebruik wordt gemaakt.

Het is te hopen, dat met de zorg voor het interieur, het uitwendige aanzien der tentoonstellingsgebouwen niet worde verwaarloosd, in dien zin, dat wij hier weder de goedkoope stijlreproducties te zien zullen krijgen, die op geen enkele groote tentoonstelling tot heden schijnen te mogen ontbreken.

DORPSKERK IN DE LANDELIJKE AFDEELING.
Architect Brachmann, B. D. A., Leipzig

Dit gevaar schijnt niet groot, men wil hier in de groote tentoonstellingsgebouwen zooveel mogelijk de kunstrichting van onzen tijd tot uiting brengen, maar dit goede voornemen sluit de mogelijkheid niet buiten van een te veel monumentale opvatting, die in den grond niet past voor een tijdelijke tentoonstellingshal. Het is een uiterst moeilijk vraagstuk, dat wij hier terloops aanroeren, wij zullen er onze lezers heden echter niet mede vermoeien. Evenmin zullen wij in beschouwingen treden over de nagemaakte oude steden, die men op elke tentoonstelling van eenige beteekenis geregeld aantreft. De organisators der Leipziger tentoonstelling zijn gewicht voor de op ervaring gebouwde overweging: „Der moderne Mensch will aber auch seine Zerstreuung haben". Er was niets aan te doen, zij achtten zich verplicht een gedeelte van het terrein voor recreatiepark te bestemmen. Dit viel betrekkelijk gemakkelijk, omdat de bestaande toestanden hiertoe medewerkten en mooie grasvelden, afgewisseld met boomgroepen en andere beplanting, aanwezen, waar door het aanleggen van wegen, vanzelf een mooi wandelpark zou ontstaan, zoo gelegen, dat het naar vele zijden schilderachtige vergezichten aanbiedt op het volkerenslag-monument, op de tentoonstelling, op het silhouet der stad en op het golvend heuvelachtig landschap. Wanneer er nu maar gezorgd wordt, dat de rust op deze kalme plek niet te zeer gestoord wordt door een oorverdoovend kermislawaai, zal zij werkelijk tot verpoozing der bezoekers kunnen strekken.

Maar ook aan een Oud-Leipzig schijnt het tentoonstellingscomité te hebben moeten gelooven en er wordt een stuk van de stad gereproduceerd, dat aan den tijd van den bevrijdingsoorlog moet herinneren. Merkwaardig is de beschouwing waarmede het besluit tot dezen aanleg wordt gemotiveerd. „Men verplaatst zich gaarne terug in dien tijd, toen het stadsleven nog een weinig poëzie en behaagelijkheid opleverde. Ook de vreemdeling zal gaarne dat Leipzig zien, waarvan de bereisde menschen van honderd jaren geleden zoo veel wisten te verhalen. Hij zal verbluft staan over de heerlijke architectonische compositie, die gevormd wordt door de Grimmasche poort met de aansluitende Universiteitskerk en het Dominicaner of Paulaner-klooster en hij zal zich behaaglijk gevoelen in dat deel van Oud-Leipzig, dat aan de Peterspoort en de Burgstraat met de Thomaskerk zijn karakteristiek stempel dankt."

Weemoedig stemt deze gulle bekentenis, dat in het stadsleven van heden geen greintje poëzie en behaaglijkheid meer aanwezig is en dat wij ons in het verleden moeten verplaatsen, om daar nog iets van terug te vinden. De lichte graad van grootheidswaanzin, waaraan wij heden ten

dage lijden, vergoedt dat verlies maar armelijk. Als echte kinderen van hun tijd zijn de organisators der Leipziger tentconstelling daarvan niet vrij gebleven, dit blijkt uit hun streven om een grootsch geheel tot stand te brengen, waarvan de monumentale indruk niet mag achterstaan bij dien, welke men zich voorstelt van het kolossale Volkerenslagmonument.

Het is hier de plaats niet, om deze opvatting te critiseeren of ook de vraag te stellen of de bouwkunst daarmede gebaat zal zijn.

Die vraag kunnen wij met te meer vrijheid laten rusten, omdat hier niet voorbereid wordt een Bouwkunst-tentoonstelling, maar een Tentoonstelling van Bouw- en Woningwezen, zonder verdere pretentie.

Men gevoelt het verschil en men zal ook inzien, dat in onzen tijd bijna zeker het meeste succes te wachten is van een tentoonstelling volgens de laatste opvatting, vooral wanneer die een wetenschappelijk en zoo volledig mogelijk overzicht geeft.

Dat overzicht moet toch ten slotte ook aan ons inzicht inzake Bouwkunst ten goede komen.

De termijn van aanmelding, die oorspronkelijk op 1 October j.l. zou afloopen is onlangs verlengd tot 1 Januari 1913. Voor hen, die nog niet tot deelneming konden besluiten, bestaat de gelegenheid nog en in het belang der onderneming wenschen wij gaarne, dat nog velen, ook Nederlanders, daarvan gebruik zullen maken.

Twee belangrijke vraagstukken aan hun natuurlijken loop overgelaten.

Aan het verslag van een der laatste zittingen der Tweede Kamer ontleenen wij het volgende, waarbij ook Commentaar overbodig is:

Door den heer Smeenge werd een warm pleidooi gehouden voor de drooglegging der Zuiderzee. Hij kwam met kracht op voor dit groote nationale werk en protesteerde tegen de stelling der Reg. dat eerst uit de resultaten der indijking van de Wieringermeer de uitvoerbaarheid van het groote werk moet blijken. Uit de indijking,, na 10-jarige voorbereiding, van 16500 hectaren zou men niets kunnen bewijzen omtrent den invloed van de droogmaking der geheele Zuiderzee, noch op de visscherij, noch op den waterstaats-toestand, de zeeweringen en de kosten. Hij zette dat uitvoerig uiteen. Aan de Reg. om in deze te doen wat zij noodig acht, — spr. had zijn plicht gedaan.

Eindelijk behandelde de heer De Stuers, van oordeel, dat de Kamer genoeg politiek had genoten, de quaestie Stadhuis-Paleis van Amsterdam. In zijn uitvoerig betoog zette hij de historie — den roof van 't Stadhuis door den Franschen overheerscher — uiteen en beweerde, dat het een schande voor ons land was dat die tijdelijke ontroovingaan de Keizerstad een eeuw had kunnen worden bestendigd. Hij herinnerde aan de vele vanwege de hoofdstad gedane pogingen om haar eigendom terug te erlangen en noemde de mislukking een schande voor ons nationaal bewustzijn van eer. Hij gispte ook de houding der Regeering in deze, die juridische chicanes zoekt en — in het kort — hij verdedigde niet enkel uit een oogpunt van recht, maar ook van moraliteit en van waardigheid de teruggaaf van het Kapitool aan Amsterdam, opdat H. M. de Koningin in 1913, bij 't eeuwfeest van onze nationale onafhankelijkheid, niet langer in een geroofd paleis zou behoeven haar intrek te nemen.

Op het vertoog omtrent de Zuiderzee ging de min. niet in. Dat was een technische quaestie voor Waterstaat.

En wat betreft de Paleis-Stadhuisvraag van Amsterdam liet de min. zich niet door den heer De Stuers uit zijn tent lokken. Hij had op het schrijven van B. en W. van Amsterdam geantwoord en niets meer er van vernomen. Had men nog iets te zeggen, dan moest men maar weer schrijven. Hier de zaak te behandelen ging niet. Hij deed zijn best om juist te handelen en nu moest men het geval maar aan zijn natuurlijken loop overlaten.

Vereenigingen.

SOCIAAL TECHNISCHE VEREENIGING VAN DEMOCRATISCHE INGENIEURS EN ARCHITECTEN.

Door bovengenoemde Vereeniging is het volgende adres verzonden:

's-Gravenhage, 13 December 1912.

Geeft met verschuldigden eerbied te kennen:

het Bestuur der Sociaal-Technische Vereeniging van Democratische Ingenieurs en Architecten (goedgekeurd bij Koninklijk Besluit van 14 October 1904 No. 49);

dat adressant heeft kennis genomen van het adres van het Hoofdbestuur van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst dd. 24 October j.l. aan Uwe Excellentie, in zake een leerstoel in den stedenbouw aan de Technische Hoogeschool te Delft;

dat door adressant bereids in Januari 1905 op onderwijs in dit leervak werd aangedrongen, toen door hem in een adres aan de Tweede Kamer der Staten-Generaal werd verzocht „de Stedenbouw" op te nemen onder de verplichte aan de Technische Hoogeschool te doceeren leervakken;

dat volgens de door adressant verkregen inlichtingen thans aan de Technische Hoogeschool onderwijs in den stedenbouw niet geheel ontbreekt, aangezien met name door Prof. Mr. Valckenier Kips op zeer te waardeeren wijze op zijn colleges over Administratief Recht meerdere tot den stedenbouw behoorende onderwerpen ter sprake worden gebracht;

dat niettemin de verstiging van een leerstoel in dit voor onze samenleving zoo buitengewoon belangrijk vak zeer wenschelijk moet worden geoordeeld, opdat behalve de staatkundige en sociale, ook de hygiënische, technische en aesthetische zijden van het vraagstuk der stadsuitbreiding ten volle tot hun recht kunnen komen.

dat de vestiging van een leerstoel als hier bedoeld wordt, van belang is niet alleen voor de a.s. bouwkundige ingenieurs, gelijk het bovenvermeld adres van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst schijnt te bedoelen, maar dat ook zeer in het bijzonder de voor civiel-ingenieur studeerenden, van wie een belangrijk gedeelte in leidende betrekkingen bij grootere en kleinere gemeenten zal werkzaam zijn, met deze aanvulling van het technisch hooger onderwijs zeer zouden zijn gebaat;

dat buitendien de benoeming van een hoogleeraar in den stedenbouw ook uit een meer algemeen oogpunt van gewicht is, aangezien daardoor de kennis van de stedenbouwkundige aangelegenheden in ruimeren kring zoude worden verspreid en de belangstelling daarvoor kunnen worden vermeerderd, zoodat deze kennis aan zeer velen, die, direct of indirect, op de uitbreiding onzer steden invloed kunnen uitoefenen, ten goede zoude komen.

Redenen, waarom adressant zich tot Uwe Excellentie wendt met het eerbiedig verzoek het daarheen te willen leiden, dat door de benoeming van een hoogleeraar in den stedenbouw worde voorzien in een belangrijke leemte in de opleiding onzer civiel- en bouwkundige ingenieurs.

't Welk doende.

Aan
Zijne Excellentie den Minister
van Binnenlandsche Zaken.

FRIESCHE BOUWKRING TE LEEUWARDEN.

Dezer dagen vergaderde in het „Friesch Koffiehuis" „de Friesche Bouwkring". Tengevolge van het toetreden der Timmerlieden-patroons- en Aannemersvereeniging, der schilders-patroonsvereeniging „St. Lucas" en der Stucadoors-patroonsvereeniging werden enkele artikelen van het huishoudelijk reglement gewijzigd en een nieuw bestuur gekozen. Als afgevaardigden van bovengenoemde vereenigingen gen hebben in dit bestuur zitting de heeren G. J. Ooiman, J. Mammen en W. v. d. Vegte; de vergadering benoemde, behalve den heer Faber, die daarvoor niet meer in aanmerking wenschte te komen, alle leden van het oude bestuur benevens de heeren W. C. de Groot en W. Fransen Jr.

Aan het slot der vergadering werd het bestuur opgedragen namens de vereeniging bij den gemeenteraad en de Provinciale Staten er op aan te dringen het voor de middelbare technische school te Leeuwarden gevraagde subsidie zoo spoedig mogelijk te willen verleenen en aan de leden van de Tweede Kamer een schrijven te zenden, waarin worden weerlegd de in de sectiën der Kamer gemaakte opmerkingen omtrent een zoodanige inrichting te Leeuwarden.

Prijsvragen.

PRIJSVRAGEN BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP TE ROTTERDAM.

Naar aanleiding van deze prijsvragen zijn ingekomen:

Voor een bioscopetheater, 30 inzendingen, onder de motto's: Etude, Feestgebouw, Rio, c'est ca, Veni vidi?, Descartes, Humbug, Max, Rotterdam, Opus, Ecce, Tolo, Een ieder meent zijn uil een valk te zijn, Onesime, Allegonde, B en V, twee vierkanten waartusschen een cirkel (geteekend), Revanche, Capito, Mei, Ontspanning na arbeid, B en F, Apollo, Riek, B, 3 vierkanten in elkander (geteekend), V. I. O. S., T. Rotterdam (met wapen) en Noen.

Voor een wachthuisje voor de tram, 28 inzendingen, onder de motto's: Ken uw tijd, Rival, Quo Vadis, Na den dagtaak, Arbeid adelt, Snippers, Studie, Kracht, Kievit, Uit den drup, Sinus, Snel, Juno, A B, Radja, Wilskracht, Rie, J. J., Violà, ondergaande zon (geteekend), Tr.-Mij., J., Zooveel huisjes, zooveel kruisjes, L in cirkel, Rendez-vous, Stop, Binnen zijn de besten en Initiatief.

Voor eene penteekening naar een bestaand brok bouwbeeldhouwwerk, 12 inzendingen, onder de motto's: Schiedam, Rozelaerke, Heemschut, Behoudt goed oud, Pen en inkt, 't Is Soo, Suum cuique pulchrum est, Zutphen, Praeter sunt et imputantur, Anno 1574, Moederliefde en C. J. E.

De Jury, bestaande uit de heeren: J. J. Gort, D. B. Logemann, Alb. Otten, W. F. C. Schaap en J. Herman de Roos (plaatsvervangend voor den heer H. A. J. Baanders), kende de volgende bekroningen toe.

Voor een bioscopetheater:

1e prijs, zilveren medalje met getuigschrift, benevens f 70—, motto „Noen.", inzender de heer Jan Molenschot Jr., Watergraafsmeer;

de 2e prijs werd niet toegekend, doch aan de 3 volgende inzendingen werd elk een bronzen medalje met getuigschrift benevens f 10.— toegewezen, n.l.:

motto „Een ieder meent zijn uil een valk te zijn", inzender de heer B. Buurman te Rotterdam;

motto „Feestgebouw", inzender de heer B. van der Nieuwen Amstel te Amsterdam;

Motto „Max", inzender de heer Fr. Hulsbosch te 's-Gravenhage.

Voor een Wachthuisje voor de tram:

1e prijs, zilveren medalje met getuigschrift, benevens f 35.—, motto „Zooveel huisjes, zooveel kruisjes", inzender de heer B. Buurman te Rotterdam;

2e prijs, bronzen medalje met getuigschrift, benevens f 15.—, motto „Voilà", inzender de heer C. Barentsen te Rotterdam;

3e prijs, getuigschrift motto „Binnen zijn de besten", inzender de heer J. v. d. Spek te Delft.

Voor eene penteekening:

1e prijs, bronzen medalje met getuigschrift, benevens f 15.—, motto „Moederliefde", inzender de heer J. Schipper te Zaandijk;

2e prijs, getuigschrift met f 10.—, motto „'t Is Soo", inzender de heer Joh. Briedé te Haarlem.

Het Jury-rapport wordt in 't volgend nummer opgenomen.

NATIONALE PRIJSVRAAG VAN HET CENTRAALBLAD DER BOUWBEDRIJVEN.

Op deze prijsvraag, luidende als volgt:

„Men vraagt een verhandeling over het gebruik van baksteen versus beton en gewapend beton, voor het maken van gebouwen of gedeelten van gebouwen.

De verhandeling moet het onderwerp uit aesthetisch, technisch en economisch oogpunt beschouwen en ten slotte tot een of meerdere conclusies leiden,"

zijn voor den vastgestelden datum twee antwoorden ingekomen, onder de motto's:

„Verschil van aard
Vaak vriendschap baart."

en „Evolutie".

Hier volgt thans het door de Jury uitgebracht

RAPPORT OVER DEN UITSLAG DER NATIONALE PRIJSVRAAG VAN HET CENTRAALBLAD DER BOUWBEDRIJVEN.

Op Woensdag 20 November l.l. heeft de Jury voor de bovengenoemde prijsvraag te Amsterdam vergaderd.

In de samenstelling der Jury is sedert het uitschrijven der prijsvraag eene verandering gekomen. De heer A. C. C. van Hemert werd vervangen door den heer W. C. van Manen. Hiervan is tijdig in het Centraalblad kennis gegeven, terwijl er geen bezwaren tegen zijn vervanging zijn gebracht.

Het aantal deelnemers aan de prijsvraag is ver beneden de algemeene verwachting gebleven; slechts twee antwoor-

den kwamen in. Niet alleen over de geringe deelname was de Jury algemeen teleurgesteld, maar ook de hoedanigheid der antwoorden was minder dan zij redelijkerwijze mocht verwachten. Uit de antwoorden bleek niet, dat er van het onderwerp eene bijzondere studie was gemaakt, terwijl van eigen waarneming of persoonlijke inzichten weinig viel te bespeuren. Een logische gedachtengang was dikwijls ver te zoeken en over het algemeen achtte de Jury de ingekomen antwoorden weinig wetenschappelijk. Wel is waar is het woord „wetenschappelijk" in het programma niet genoemd, maar in de bewoordingen daarvan, speciaal in het feit, dat gevraagd werd een „verhandeling", ligt opgesloten, dat gewenscht werd een wetenschappelijke behandeling van het onderwerp. Ook de volledigheid der antwoorden laat veel te wenschen over; aan sluizen, bruggen, viaducten en den geheelen utiliteitsbouw is nagenoeg geen aandacht gewijd, terwijl op sommige punten de antwoorden zeer aan de oppervlakte blijven, op andere punten daarentegen nodeloos in détails wordt getreden, waarbij bovendien de jury den indruk heeft gekregen, dat veel aan bestaande werken is ontleend. Iets bijzonders kon men in geen der beide antwoorden ontdekken, terwijl toch juist de bedoeling der prijsvraag is iets te krijgen, uitstekende boven het middelmatige. Opzet en bewerking der beide antwoorden gaven der Jury aanleiding hare teleurstelling uit te spreken over het feit, dat niet personen, die het onderwerp volkomen meester waren, op deze prijsvraag hunne krachten hebben beproefd. Aan den anderen kant valt niet te ontkennen, dat het geven van eene verhandeling, als de Jury zich die voorstelt, niet gemakkelijk is, en een groote studie vereischt; en dat men, waar ieder geval op zich zelf staat, in eene verhandeling moeilijk ontkomt aan het stellen van algemeenheden.

Met het oog op het bovenstaande en omdat de ingekomen antwoorden slechts zeer onvolkomen beantwoorden aan het doel, dat men bij het stellen van de prijsvraag heeft voor oogen gehad, kwam de Jury, na korte beraadslaging met algemeene stemmen tot de conclusie, dat zij aan geen der ingekomen antwoorden een prijs kon toekennen.

Immers een toekennen van een prijs, zelfs zelfs van een 3en prijs, is een bekroning, een goedkeuring, en naar de meening der Jury kan geen der beide antwoorden daarvoor in aanmerking komen, omdat zij, te onbelangrijk zijn.

Evenwel besluit de Jury eveneens met algemeene stemmen, een bedrag van veertig gulden toe te kennen aan ieder der beide inzenders ter aanmoediging en als erkenning voor geleverden arbeid.

De Jury:

H. P. BERLAGE.
G. W. VAN HEUKELOM.
W. C. VAN MANEN.
D. J. VAN WIJK.
L. ZWIERS.
H. POLANO, Rapporteur.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 50. Leerstoel in den Stedenbouw aan de Technische Hoogeschool.

Het Auteursrecht op werken der Bouwkunst, door Mr. H. L. de Beaufort (vervolg).

De Nederlandsche Interieurkunst op de «Ideal Home Exhibition» te Londen April 1912 door C. W. Nijhoff, met losse plaat.

De Directeur der Gemeentewerken te Alkmaar volkomen gerehabiliteerd.

Ingezonden stukken. Obernkirchener Zandsteen, door Ferd. Engers.

ARCHITECTURA No. 50. Mededeelingen betreffende het Genootschap.

Het Hof van Bouman te Groningen, door A. W. Weissman, met afbeeldingen.

Het kan verkeeren.

Het Modeplein van Hirsch & Co. te Amsterdam, met afbeeldingen.

De Schapenduinen.

De Amsterdamsche Schoonheids-Commissie.

DE BOUWWERELD No. 50. Een oud Stadsbeeld te Amsterdam, met afbeelding.

Herinneringen aan Heemschut-Congres V, door A. W. Weissman (slot, met afbeeldingen.

De Stedenbouw en de Technische Hoogeschool, door H. E. Suyver.

DE INGENIEUR No. 50. Damplanken van gewapend beton door W. Lammers c.i., met afbeeldingen.

Statische berekening van stijve ramen, door J. R. Altink, Gep. Off. der Genie O. I. L., met afbeeldingen.

Vergadering der Afdeeling voor Werktuig- en Scheepsbouw van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs van 7 December 1912.

Ingezonden stukken. Een spoorwegverbinding in Noord-Sumatra, door J. C. Loman c.i. — Grondwaterbeweging in de omgeving van bronnen, door H. E. de Bruijn c.i. — De electrostatische voltmeter als netvoltmeter door A. C. Loos w.e.i.

TECHNISCH WEEKBLAD (B. v. T). No. 50. Officieel gedeelte. — Verslagen van vergaderingen." — Commissie voor de Statistiek. — Het Engelsche radiotelegrafische wereldnet. — Vragenbus. — Berichten. — Gemengd. — Uit technische bladen en tijdschriften.

DE AANNEMER No. 50. Toekenning van schadevergoeding op grond van billijkheid.

Het Middelbaar Technisch Onderwijs.

Klinkerbestratingen.

De invloed van de drooglegging der Zuiderzee op de werkloosheid door A. A. Beekman III (slot).

DE NEDERLANDSCHE KLEI-INDUSTRIE No. 24. Ovenbouw door A. Weigelin c.i. — De bouwkwestie te Zaandam. — Beton in zeewater. — Beroepsziektewet. — Uitspraken van den Centralen Raad van Beroep.

Varia.

De AMSTERDAMSCHE SCHOONHEIDSCOMMISSIE.

Een Amsterdamsche correspondent van de „N. Rott. Courant" schreef dezer dagen aan zijn blad:

Wij hebben een dezer dagen gemeld, dat door de Amsterdamsche leden van den Bond van Nederlandsche Architecten aan het bestuur van dien bond geadviseerd is, een schrijven te richten tot B. en W. dezer gemeente, houdende verzoek geen wijzigingen te brengen in de instructie of in de organisatie van de Schoonheidscommissie of voorstellen daaromtrent te doen, zonder dat vooraf de bond in de gelegenheid zal worden gesteld om van bedoelde wijzigingen kennis te nemen, en daarover met hem overleg zal zijn gepleegd.

Het betreft hier eene eigenaardige quaestie, bij de geschiedenis waarvan wij even wenschen stil te staan, omdat er — naar wij vernamen — groote ergernis en ontstemming heerschen bij een deel der Amsterdamsche architecten. Het bovenvermelde schrijven is daarvan het uitvloeisel.

De Schoonheidscommissie, officieel gedoopt als: commissie van advies bij de beoordeeling van bouwontwerpen bij aanvraag van gemeenteterreinen in erfpacht of koop, is in 1898 door B. en W. ingesteld, op verzoek van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst en het Genootschap „Architectura et Amicitia." Blijkens de instructie was zij bedoeld als eene commissie van advies „die, buiten bezwaar van de gemeentekas, desgevraagd B. en W. adviseert in de eerste plaats bij de beoordeeling van bouwontwerpen, ingeleverd bij aanvraag voor pacht of koop van terreinen achter het Rijks-Museum, en, zoo B. en W. dit noodig oordeelen, ook bij de beoordeeling van bouwplannen, ingediend bij eene

eene aanvraag voor koop of erfpacht voor andere dan bovengenoemde terreinen in de gemeente Amsterdam."

De instelling der commissie door B. en W. geschiedde dus op verzoek van de voornaamste organisaties van belanghebbenden hier ter stede, en had ten doel: een dam op te werpen tegen den stroom van leelijkheid, welke de eigenbouwers over de stad loslieten. Men vreesde dat ook de Museumterreinen op die wijze bedorven zouden worden, waarom in 1897 „Bouwkunst" en „Architectura" de handen ineensloegen. Er was toen juist een begin gemaakt met den bouw van de Jan Luykenstraat, en dit begin stemde weinig hoopvol voor het vervolg. Bovendien had men in deze stadsbuurt — het aanstaande luxe-kwartier van Amsterdam — de waarschuwende voorbeelden als voor 't grijpen. Ter rechterzijde van de Museumterreinen lag — en ligt helaas nog! — de eentonige, rechtlijnige P. C. Hooftstraat, en aan de linkerzijde de sombere troostelooze buurt I J I J. Reden te over om eenige zekerheid te verlangen voor wat betreft den bouw van de schoonste wijk van nieuw-Amsterdam.

Gelijk gezegd willigden B. en W. het verzoek der beide bouwkunstige lichamen in, en de Schoonheidscommissie ontstond, waarin zitting hebben de vertegenwoordigers van het hoofdbestuur der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, de afdeeling Amsterdam dier Maatschappij, het Genootschap „Architectura et Amicitia", en de Bond van Nederlandsche architecten, terwijl één der leden wordt aangewezen door het college van B. en W.

In de afgeloopen veertien jaren heeft de Schoonheidscommissie ongetwijfeld goed werk gedaan. De uitingen van den stuitenden wansmaak der eigenbouwers werden met vrucht bestreden, en daarover zullen zich ongetwijfeld ook de Amsterdamsche leden van den Bond van Nederlandsche Architecten, die thans zoo ontstemd blijken te zijn, verheugd hebben.

Er is echter voor hen, bij al het goede dat zij van de werkzaamheid der Schoonheidscommissie zouden willen zeggen, een „maar", — een „maar" dat nog geaccentueerd wordt door de voorgenomen reorganisatie der Schoonheidscommissie. Officieel is nog niet bekend gemaakt hoe B. en W. zich die reorganisatie eigenlijk gedacht hebben. Verschillende courantenberichten hebben echter wel eenig licht verschaft. De stoot tot de reorganisatie is gegeven door de Schoonheidscommissie zelve, en B. en W. gaan in deze dus geheel vrij uit, terwijl de leden van de Schoonheidscommissie zich tegenover de vereenigingen welke hen afvaardigden zullen hebben te verantwoorden over de secundaire vraag of zij hunne bevoegdheid hebben overschreden toen zij het initiatief namen tot reorganisatie der Schoonheidscommissie, zonder daarin de organisaties te kennen. Dat is een zaak van internen aard.

Het gaat thans vooral om de wijze, waarop de reorganisatie zal geschieden. Het voornemen van B. en W. zou namelijk zijn de werkzaamheden der Schoonheidscommissie te koppelen aan die van de commissie voor het stadsschoon, dat is eene, in Maart van het vorige jaar hier ter stede door afgevaardigden van verschillende vereenigingen opgerichte commissie, welke tracht te verijdelen, dat, zonder noodzaak, stadsschoon verloren gaat, en wil bevorderen dat bouwwerken zóó worden opgetrokken, dat zij zich aanpassen aan het stadsbeeld waarvan zij deel uitmaken. De reorganisatie der Schoonheidscommissie zou nu hierin bestaan, dat beide commissies zouden samenwerken, en wel zoodanig, dat de commissie voor het stadsschoon als „werkcommissie" der Schoonheidscommissie zou optreden. Heeft bijv. — aldus een bericht in een der bladen — de Schoonheidscommissie bedenkingen tegen een ingeleverd ontwerp dan zal zij het ontwerp in handen stellen van de commissie voor het stadsschoon, welke dan, in overleg met den ontwerper, de door de Schoonheidscommissie gewenschte wijzigingen zou aanbrengen.

In de allereerste plaats blijkt er nu bij vele architecten bedenking te zijn gerezen tegen de rol, welke aan de commissie voor het stadsschoon zou worden toebedeeld. Deze commissie bestaat op het oogenblik uit drie architecten, twee kunstschilders, een civiel-ingenieur en een museum-conservator, en wordt daarom niet de meest bevoegde geacht voor de haar op te dragen belangrijke taak, vooral waar haar samenstelling zeer toevallig schijnt te zijn.

Het hoofdbezwaar gaat echter tegen de uitbreiding van de bevoegdheid der Schoonheidscommissie (gecombineerd met de commissie voor het stadsschoon) als censor over de bouwkunst. De werkzaamheid der Schoonheidscommissie heeft zich namelijk niet alleen bepaald tot den revolutie bouw. Waar de grens tusschen bouwer en bouwmeester niet altijd duidelijk is, heeft de werkkring der Schoonheidscommissie zich van lieverlede uitgebreid. Het gevolg hiervan was, dat de commissie (*) „thans haar oordeel velt over het werk van mannen, die op dezelfde hoogte staan als hare leden, ja de kans bestaat, dat zij een ontwerp te beoordeelen zal krijgen, waarvan de geest zal geen boven het gemiddelde van de geestelijke gaven harer leden.

„Op deze wijze moet de bouwkunst noodzakelijk geschaad worden.

„Voor een goede ontwikkeling der kunst behoort de kunstenaar volledige vrijheid te hebben om zijne gedachten te uiten, en het ligt voor de hand, dat juist de goede kunstenaars, die nieuwe gedachten wenschen te ontwikkelen, in botsing komen met eene Schoonheidscommisie, die, hoe ook samengesteld, nooit de waarborgen levert voor eene objectieve beoordeeling van nieuwe begrippen. Om een voorbeeld te noemen: Ware bij het indienen van het ontwerp der Amsterdamsche Beurs de uitspraak eener Schoonheidscommissie van invloed geweest op het al of niet ongewijzigd aannemen van het ontwerp, dan kan men ervan verzekerd zijn, dat de Beurs niet zou zijn geworden wat zij is; een frissche uiting van nieuwe gedachten."

Tot zoover het oordeel der opositie. Er is inderdaad iets sympathieks en in elk geval een principieel element in hare bezwaren. De arbeid der Schoonheidscommissie hindert haar als de werkzaamheid der oud-Duitsche „Merker" —; zij gevoelt zich belemmerd in de vrije gedachten-uiting, zonder welke, in het algemeen, volledige bloei der kunst onbestaanbaar moet worden geacht. Zij verlangt dat de Schoonheidscommisise zal blijven innemen een bescheiden plaats, en zich bepalen zal tot den eigenlijken revolutie-bouw. Waar het grensgevallen betreft moet h. i. reeds de uiterste voorzichtigheid worden betracht. Wellicht dat er dan af en toe iets doorsnapt, dan noodzakelijk correctie had moeten ondergaan, maar zij acht van grooter waarde, dat aldus het oorspronkelijke, het schoone, zal worden beschermd tegen verminking. Wat zou er — zoo vroeg men ons — geworden zijn van de „tachtiger"-beweging in onze letterkunde; wat van het werk van Vincent van Gogh, als men die beide kunsten ondergeschikt had gemaakt aan eenzelfde geestelijke voogdij, als waartoe men thans de bouwkunst wil veroordeelen?

Wij brengen de vraag over aan de Schoonheidscommissie zelve. Een oordeel te vellen op grond van het bovenstaande lijkt ons vooralsnog voorbarig. Eerst dient men te weten wat mannen als Berlage en de Bazel — beiden leden van de Schoonheidscommissie — bewogen heeft tot medewerking aan de reorganisatie der commissie. Wellicht dat het voorstel van B. en W., dat spoedig in het Gemeenteblad zal verschijnen, reeds de gewenschte inlichtingen bevat.

(*) Wij citeeren thans uit een ingezonden stuk van den architect-ingenieur J. E. van der Pek, alhier.

HINSE & VAN ELLINKHUIZEN. Uitvoering van werken in Gewapend en Ongewapend Beton
Voorl. Ontwerpen en Begrootingen gratis.
Nassaukade 504. Telef. 1258. AMSTERDAM.

Gemengd Nieuws.

BINNENLAND.

De herstellingswerken aan het Paleis op den Dam.

In de onlangs gehouden vergadering van het genootschap „Architectura et Amicitia" zijn, bezwaren ingebracht tegen de wijze waarop de herstellingswerken aan het Paleis op den Dam plaats vinden. Het voornaamste bezwaar is, dat niemand weet onder wiens leiding dit werk eigenlijk staat, en bij welken deskundige de verantwoordelijkheid berust, zoo al niet bij een eenvoudigen timmermansbaas, wien aiet meer deskundigheid valt toe te kennen dan aan welken van zijn vakgenooten ook. Zoo heeft het kunnen voorkomen, dat bij onderhanden nemen van de kroonlijst een steenhouwer eenvoudig met zijn hamer tegen de zandsteenen consoles klopte om te hooren of ze ook hol klonken, en als dit het geval was, ze verbrijzelde.

Ook is het afgekeurd, dat de herstellingen van de marmeren beeldengroep in het frontispice aan den voorgevel worden toevertrouwd aan het bureau-Cuypers te Roermond, dat bij de restauratie van het Stadhuis te Middelburg onde beelden door nieuwe vervangen heeft, en daardoor aan de karakteristieke architectuur van het gebouw ernstig nadeel zou hebben gedaan.

De bezwaren zullen, zooals reeds werd medegedeeld, in een schrijven worden kenbaar gemaakt aan de Monumenten-commissie, waarvan Dr. Cuypers voorzitter is.

De Sint-Jacobstoren te Vlissingen.

In hun voorstel omtrent den Sint Jacobstoren zeggen B. en W. van Vlissingen, dat zij aan Dr. P. J. H. Cuypers te Roermond het verzoek hebben gedaan als deskundige van advies te willen dienen omtrent de verschillende plannen tot wederopbouw van den Sint Jacobstoren, welke opdracht door hem is aanvaard.

Zij achten het een voorrecht voor Vlissingen, dat deze ervaren deskundige bereid was zijn raad in dit belangrijke vraagstuk te geven.

Die raad beteekent, dat Dr. Cuypers medegaat met de overweging van B. en W., dat het niet wenschelijk is in de dichtbebouwde buurt, waarin de toren staat, opnieuw een gevaarlijken toestand te scheppen, gelijk de onde torenspits opleverde; ook Dr. Cuypers meent, dat een houten torenspits, waarin zware klokken worden gehangen, niet wenschelijk is, omdat de vorm der spits niet bepaald wijst op de eigenaardigheden eener samenstelling uit hout. Dr. Cuypers acht het raadzaam, de spits in den ouden vorm te herbouwen en beveelt daarom geen andere gedaante aan. Hij spreekt als zijn oordeel uit, dat de oude spits een frani voorbeeld was van Renaissance-stijl, en dat zij uitstekend paste en volkomen in harmonie was met den gothischen onderbouw.

Het door Dr. Cuypers opgemaakte ontwerp vertoont een plaat van gewapend beton, welke op den bewaard gebleven onderbouw wordt gelegd, en die door kraagsteenen wordt gesteund. Deze dekplaat zal dienen als goot voor den afvoer van het regenwater, dat door buizen naar binnen in een vergaarbak wordt geleid, en wordt voorzien van verbindingen voor een borstwering, welke in terra-cotta zal worden uitgevoerd.

Het geraamte van de spits zal in gewapend beton worden gemaakt. De eerste en tweede verdieping worden met met lood en leien bekleed, de borstwering der tweede verdieping wordt in terra-cotta uitgevoerd. De derde en vierde verdieping krijgen een bekleeding van terra-cotta. De kroonlijst wordt van gewapend beton, de peer daarboven, welke den windwijzer draagt, van koper.

De kosten zijn geraamd op f 40.660.

Zalt-Bommel.

Dr. Cuypers heeft onlangs Zalt-Bommel bezocht om als rijksadviseur de werken der restauratie van den St. Maartenstoren (welke onder leiding van den heer Jac. van Gils geschieden) te inspecteeren.

De heer Cuypers beklom als 85-jarige nog de steigers om het monument, en beeichtigde met veel belangstelling de uitgevoerde werken.

Daar toren en kerk aan het benedendeel om zoo te zeggen een geheel vormen, gaf Dr. Cuypers te kennen, dat het wenschelijk zoude zijn, het ook als zoodanig te herstellen.

Men is thans zes jaren met dit werk bezig en het is voor architecten en vaklieden zeer belangrijk het van meer nabij te bezichtigen, te meer, daar de geheele toren uitwendig van natuursteen is opgetrokken en er betreffende dit materiaal hier veel te leeren valt. Het meerendeel is erg verweerd. (N. R. Ct.)

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Trottoir-, Terrazzo- en Graniettegels, Trottoirbanden, Kunstgraniet, Drijfsteen, Tennisbanen, enz. — — —

R. TIMMAN. Stoom-Timmerfabriek „DE ATLAS".
— Prijsopgaven worden op aanvraag verstrekt. —
HOUTHAVEN, AMSTERDAM. — Tel. 3905.

WATERBRONNEN, ONTIJZEREN HARDEN
N.V. DIEPBOOR Mij. „VULKAAN", v/h. J. DE BOER & Co., LEEUWARDEN

NAAML. VENN. voorh. A. SINGELS Azn.,
DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.

H. J. WESSELS, Amsterdam.
Heerengracht 109-111. — Telef. 1037. — P.O. Box 381.
Handel in Binnen- en Buitenlandsche fijne Houtsoorten.

DE REPRODUCTIE COMPAGNIE
CLICHÉ'S
Rotterdam

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uwe CENTRALE VERWARMING.

G. J. A. TRESTORFF, voorheen G. VAN HEERDE.
AMSTERDAM. — Opgericht 1830. — Telefoon 1551.
Brandkasten, Kluisdeuren, Safe-Deposits, etc.

Staaldraadwarenfabriek
„AMSTERDAM"
Brouwersgracht 136 te AMSTERDAM
Tel. Interc 478.
Draadvlechterij.
Fabriek van Hek- en IJzerwerken.

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van
BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

PAPIERSTUC voor PLAFOND- en WANDVERSIERING in alle stijlen en volgens teekening.
Vraagt gratis Brochure en Prospectus aan de
Opgericht 1890. - Tel. Int. 3613.
EERSTE NEDERLANDSCHE PAPIERSTUCFABRIEK
VOORHEEN BENNEWITZ & CO. - AMSTERDAM.

47STE JAARGANG. ZATERDAG 28 DECEMBER 1912. No. 52

DE OPMERKER.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor de Redactie: Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.
Adres voor de Administratie: Regentesselaan 65, 's-Gravenhage

ABONNEMENTSPRIJS per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . f 5.—
Te voldoen: bij vooruitbetaling of in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België . . . . . (Uitsluitend bij vooruitbetaling) » 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . . . . » 7.50

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling: met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat . . . . . » 0.15

ADVERTENTIËN van 1 tot en met 5 regels . . . » 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer . . . . . » 0.15
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS 9 UUR VOORMIDDAGS bezorgd zijn: Regentesselaan 65. 's-Gravenhage.

Byzantijnsche Kunst.

Slot (zie bladz. 371) (*)

Saloniki, het oude Thessalonika der Grieken, thans weder door de Grieken veroverd, was in de oudheid, door zijn uiterst gunstige ligging een stad van beteekenis en wel de voornaamste handelsstad van Europeesch Griekenland. Toen Macedonië bij het Romeinsche Rijk werd ingelijfd werd het hoofdstad van de provincie. De groote heirweg door de Romeinen aangelegd van Durazzo, het oude Dyrhachium aan de Adriatische Zee, dwars door Epirus, Macedonië en Thracië, liep over Thessalonika. Zooals bekend is bestond hier reeds vroeg een Christengemeente, door den Apostel Paulus gesticht en ofschoon Slavische horden en Saracenen meermalen de stad teisterden en plunderden, bleef zij een christenstad, die een levendig verkeer met Westelijk Europa onderhield en waar zich vele Venetianen vestigden. Door de Turken onder Sultan Murad zeer in het nauw gebracht zochten de inwoners uitkomst in het verkoopen van de stad aan de Venetiaansche republiek. In 1430 evenwel bemachtigden de Turken haar en behielden haar tot korten tijd geleden.

De plattegrond van Saloniki is zeer regelmatig in aanleg en duidelijk is daarin nog het antieke karakter bewaard gebleven, de citadel is nog de oude Akropolis en er zijn nog meer overblijfsels van antieke bouwkunst te vinden, maar de meeste nog bestaande oude gebouwen dateeren uit de middeleeuwen en de meeste moskeeën zijn oorspronkelijk byzantijnsche kerken.

Saloniki bezit ook een Aya Sophia d.w.z. een in wat kleiner verhoudingen, in den tijd van Justinianus, naar het model van de hoofdstad des rijks, gebouwde kerk, die in 1524 door de Turken tot hoofdmoskee der stad is gemaakt. Zij staat op een met boomen beplant plein, omgeven door de gebouwen, die eertijds tot de residentie van den Griekschen aartsbisschop behoorden en door de Muzelmannen tot scholen en hospitalen werden veranderd. De kerk bezit een fraaien marmeren kansel en in den koepel een groot Byzantijnsch mozaiek, waarvan de hoofdfiguren door de Turken overgewit zijn. In 1890 is het Oostelijk deel der stad, waar men ook overigens nog vele, geheel of gedeeltelijk, van hout gebouwde huizen aantreft, door een zwaren brand geteisterd, die ook woedde in de omgeving der Aya Sophia en zelfs het inwendige van de moskee aantastte, die daardoor in een bouwvalligen toestand geraakte en veiligheidshalve gesloten moest worden.

Ouder nog dan de Aya Sophia is de St. Georgioskerk of Rotonde, volgens overlevering in den tijd van Constantijn gebouwd met een halfbolvormigen koepel van 25 M. diameter, versierd met fraaie mozaieken, waaraan in 1889 bij een restauratie door onbevoegde handen veel bedorven is. In het voorhof dezer kerk zijn nog zeer belangrijke fragmenten van een ambo, bij de Grieken bekend als de kansel van St. Paulus, met zeer merkwaardig oudchristelijk beeldhouwwerk uit de zesde eeuw. De reliefs

* Erratum.
In het onderschrift der afbeelding op blz. 371 is een storende drukfout ingeslopen, er moet staan: Moskee van Selim II te Adrianopel.

stellen de aanbidding der wijzen uit het Oosten voor en zijn vooral om het costuum der figuren merkwaardig.

Het belangrijkste Byzantijnsche monument van Saloniki is evenwel de oude hoofdkerk der stad, gewijd aan St. Demekrios, thans Kassimije-moskee. Zij werd in de vijfde eeuw onzer jaartelling gebouwd, ter nagedachtenis van den martelaar Demetrios wiens graf zich in een der zijschepen bevindt. Na de inneming der stad door de Turken bleef de kerk voorloopig nog in het bezit der Grieken en men vindt er b.v. nog een Renaissance-grafmonument van omstreeks 1482. Sultan Bajezid II veranderde ten slotte ook deze christenkerk in een moskee. De oorspronkelijk drieschepige, later tot vijfschepige vergroote, basilica is in hoofdzaak uit baksteen gebouwd en van binnen met marmeren platen bekleed. Het middenschip wordt begrensd door zestien prachtige zuilen van verde antico met Korinthische kapiteelen; vier andere zuilen zijn van rood Egyptisch graniet en een aantal draagt kapiteelen van Romeinschen oorsprong.

Vermelding onder de tot moskeeën ingerichte kerken verdienen nog de voormalige kerk der 12 Apostelen, een centraalbouw met koepel, twee zijnissen en voorhallen aan drie zijden, opmerkenswaardig wegens de uitwendige baksteenversiering; in de bovenstad de voormalige Agios Elias, een laat-Byzantijnsch bouwwerk uit de 13de eeuw en de voormalige Moeder Gods-kerk in 1028 gebouwd.

Van de weinige heiligdommen, die in de handen der christenen bleven, stamt nog de Agios Minas uit de 9de eeuw onzer jaartelling.

Geen land ter wereld, althans geen Europeesch land, vertoont in zijn bevolking zulk een eigenaardig mengsel van rassen als het Balkan-schiereiland en zijne geschiedenis is een aaneenschakeling van wisselingen van het overwicht van het eene ras boven het andere. Ten slotte hebben de Turken, althans voor het uiterlijk, geruimen tijd het overwicht behouden, maar behalve in enkele groote steden, is een eigenlijk Turksche bouwkunst niet tot ontwikkeling gekomen en waar men Turksche monumenten van beteekenis aantreft, dagteekenen zij meestal uit den eersten tijd der overheersching en speelt de Byzantijnsche kunsttraditie daarin een hoofdrol.

In de kustplaatsen heeft, tengevolge van het handelsverkeer, de Westersche beschaving steeds meer ingewerkt, maar het binnenland is eeuwenlang een zoo goed als onbekend gebied gebleven, waar tyrannie en anarchie beurtelings de overhand hadden, zoodat sommige streken nog in een toestand van barbaarschheid verkeeren, die het bereizen door West-Europeanen zeer moeilijk maken.

De bevolking van die streken heeft eeuwenlang geteerd op de natuurlijke rijkdommen van het land, is eeuwenlang gebleven in den staat van beschaving, waarin Europa in de middeleeuwen verkeerd moet hebben en wanneer men zich een juiste voorstelling daarvan wil maken moet men naar het Balkan-Schiereiland gaan. Daar vindt men nog de roofridders op hun burchten en de groote versterkte kloosters, de steden met nauwe, niet of slecht geplaveide straten, de dorpen met zeer primitieve woningen en even primitieve kerkjes, die het aanzien hebben van een boerenschuur met met een afdak daaromheen, ter beschutting van de paarden en wagens der kerkgangers, die soms een paar uren ver moeten komen.

Treft men steenen gebouwen van eenige beteekenis aan, of eenigszins monumentaal in aanleg, dan zijn het vestingen of bruggen door de Turken in den eersten tijd der overheersching aangelegd of gebouwen, die voor dien tijd bestonden en dan zijn zij meestal Byzantijnsch van oorsprong en hoe vervallen of slecht onderhouden, dikwijls zeer belangrijke monumenten van bouwkunst.

In den omtrek van Uskub, in Nagaricino, staat b.v. een kerk van zeer karakteristiek Byzantijnsch type en ook de kerkruïne bij Ljuboten is zeer belangrijk en dit zijn maar een paar voorbeelden uit vele. Zonder twijfel zou de architect, die met schetsboek en camera het Balkanschiereiland ging bereizen, wanneer dit zonder levensgevaar geschieden kan, met een rijken oogst tehuis komen, ook al bepaalde hij zich alleen bij hetgeen tot de Byzantijnsche kunst behoorde en in menig opzicht zou zulk een studiereis wellicht verrassingen opleveren en een nieuw licht kunnen doen opgaan over een kunst, waarvan wij wel een en ander weten uit monumenten van het Westen, maar die wij eigenlijk maar zeer weinig kennen in hare ontwikkeling op eigen bodem.

Vlissingen.

Toen wij indertijd schreven over „het laatste bedrijf van de Vlissingsche torenquaestie" geschiedde dit in de meening, dat, met het optreden van Dr. Cuypers als adviseur in deze aangelegenheid, de quaestie was opgelost, of althans een oplossing verzekerd, waarbij, zoo niet alle kunstvrienden, dan toch de publieke opinie in het algemeen bevredigd zou zijn.

Zelden evenwel heeft een advies een zoo algemeene verbazing in den lande gewekt, als het thans door Dr. Cuypers uitgebrachte. Men weet niet wat men er van denken moet en toch denkt ieder er het zijne van en het merkwaardigste van de geschiedenis is, dat niemand eigenlijk ronduit durft te zeggen, wat hij er van denkt. Men geeft zich eenerzijds alle moeite, om het gezag van den nestor der Nederlandsche bouwmeesters hoog te houden en een aannemelijke verklaring voor zijn houding te vinden, want het prestige van den architectenstand is er ernstig mede gemoeid, doch in intiemen kring geeft men zijn meening rechtuit en schroomt men niet, aan zijn verontwaardiging lucht te geven.

Of met dit comediespel het prestige van den architectenstand werkelijk gebaat is betwijfelen wij, het is te doorzichtig en kan niet beletten, dat meer en meer de meaning veld wint, dat Dr. Cuypers in de laatste jaren bezig is, zijn eigen reputatie af te breken.

Wie daaraan nog mocht twijfelen, leze het verslag van de laatste Gemeenteraadsvergadering te Vlissingen, waarin de torenquaestie in behandeling is gekomen, dat voorkomt in de „Vlissingsche Courant" van 21 December j.l.

Als waardig slothoofdstuk van een historie, die de bouwkunstwereld in rep en roer heeft gebracht en in vele opzichten een eigenaardig licht werpt op de toestanden van onzen tijd, verdient het, in zijn geheel te worden opgenomen.

Het luidt als volgt:

Alsnu kwam ter tafel het voorstel van Burg. en Weth. tot wederopbouwing van de spits van den St. Jacobstoren.

Dit voorstel strekt, zooals wij reeds uitvoerig hebben medegedeeld, om den toren weder in den ouden vorm op te bouwen en als materiaal te gebruiken beton, bekleed met terra-cotta.

Burg. en Weth. stellen verder voor voorloopig niet over te gaan tot het aanschaffen van een carillon.

Twee leden der commissie van fabricage zijn tegen het gebruik van beton; één lid behoudt zich zijn stem voor.

De commissie van financiën is verdeeld in haar advies; de meerderheid is tegen het voorstel van Burg. en Weth.; de minderheid is er voor.

De Voorzitter zeide van de heeren Lindeijer en Van Hal een voorstel te hebben ontvangen om het voorstel van den St. Jacobstoren aan te houden, teneinde eerst een beslissing te nemen over het voorstel betreffende een wijziging der besteksbepalingen.

De heer Lindeijer lichtte zijn voorstel nader toe.

De Voorzitter zeide, dat Burg. en Weth. met dat voorstel kunnen medegaan.

De heer Tichelman was tegen uitstel.

De heer Huson meende, dat aan het voorstel van den heer Lindeijer wordt voldaan, als met de besteding wordt gewacht.

De heer Lindeijer zeide zich hiermede te kunnen vereenigen, mits de bepaalde zekerheid wordt gegeven, dat met zijn voorstel rekening zal worden gehouden.

De heer Huson zeide, dat het voorstel van den heer Lindeijer thans met het voorstel van B. en W. niets heeft uit te staan.

De heer Merckens meende, dat de heer Lindeijer zijn doel beter zal bereiken als hij thans zijn voorstel intrekt.

De heer Van Niftrik zeide, dat B. en W. geen bezwaar hebben tegen het voorstel van den heer Lindeijer. Waar de raad evenwel de torenkwestie thans wil behandelen gaf hij hem in overweging zijn voorstel te wijzigen in dien zin, dat de aanbesteding van den toren niet plaats heeft alvorens de voorstellen tot wijziging van de besteksbepalingen zijn behandeld.

Dienovereenkomstig wordt besloten.

De heer Tichelman zeide hedenavond geen vergadering te kunnen bijwonen en daarom wilde hij aanraden de zaak van de Zeemans- en Visschersbeurs eerst te behandelen.

De heer Staverman zeide, dat deze agenda veel te overladen was en de leden geen gelegenheid hebben zich in alle punten in te werken. Daarom drong hij aan in elke zitting slechts één belangrijk punt aan de orde te stellen.

De heer Staverman kreeg hierna het eerst het woord over de torenquaestie. Hij critiseerde het rapport van dr. Cuypers, welk rapport hem ten zeerste teleurstelt. Er staan daarin argumenten die elk kind in Vlissingen kan geven.

Hij wees er op, dat Burg. en Weth. aan dr. Cuypers een andere opdracht gaven dan de raad gewild heeft. Daarin wordt nl. gesproken van een rapport over onbrandbaar materiaal. De raad heeft evenwel zulk een opdracht niet gegeven. Burg. en Weth. hebben met deze opdracht geen uitvoering gegeven aan den wil van den raad en dit geeft geen dunk van deferentie voor den raad.

Wat het rapport zelf betreft critiseerde spreker dit ten sterkste, het is armoedig aan argumenten, vol van taal- en stijlfouten. Kortom het geheele rapport heeft hem ten zeerste teleurgesteld, evenals dit ook tal van deskundigen allerminst bevredigde.

De heer Staverman zeide verder, dat alle argumenten van dr. Cuypers uiterst zwak zijn. Hij wees er op, dat tal van deskundigen het gebruiken van beton afkeuren. Dr. Cuypers heeft alle groote bezwaren van talrijke deskundigen met geen enkel argument weerlegd.

Het geheele rapport maakt ons dan ook niets wijzer.

Wat het gebruik van cement en beton betreft heeft men totaal geen ervaring en hij wilde den Vlissingschen toren dan ook niet als proefkonijn gebruiken.

Hij zeide, dat de toren in hout opgetrokken niet minder gevaarlijk is dan een toren van beton, mits deze toren wordt voorzien van een bliksemafleider.

Ten slotte wees hij er op, dat dr. Cuypers den laatsten tijd tal van flaters heeft begaan wat hij met verschillende voorbeelden aantoonde.

De taak van dr. Cuypers is, met het oog op zijn leeftijd afgedaan.

Hij haalde hiervoor nog eens aan een zoo pas verschenen critiek, waarin gezegd wordt, dat de critiek van dr. Cuypers beneden critiek is.

Na de verschillende bezwaren tegen het rapport nog nader te hebben weerlegd, zeide spreker met den heer Huson een nieuw voorstel te willen doen.

Spreker zou persoonlijk het liefst een nieuwe spits op den toren zien, in den geest van dezen tijd. Evenwel heeft hij zijn oor te luisteren gelegd en dan heeft hij bemerkt, dat men in Vlissingen den ouden toren terug wenscht.

Hij besprak hierna het carillon en gaf de inzenders gelijk die ook het carillon terugwenschen.

Hij zal thans tegen het voorstel stemmen en zeide hier de tolk te zijn geweest van wat in de architectenwereld omgaat en hij hoopt, dat de raad niet zal medegaan met het voorstel van B. en W.

De heer Tichelman zeide, dat de quaestie van het materiaal de geheele toren-quaestie heeft bedorven.

Spreker is niet dan na rijp beraad een voorstander geworden van herbouw van den toren in hout en hij is tot deze conclusie gekomen door de voorlichting van deskundigen.

Hij hoopte, dat B. en W. op hun voorstel zullen terugkomen met de aanneming waarvan de raad zich zou compromiteeren.

Verschillende deskundigen en ook Ged. Staten ontraden aanwending van beton. Het brandgevaar is denkbeeldig en hij zal zich dan ook ten sterkste tegen het voorstel van B. en W. verzetten.

De heer Merckens wilde eerst een beslissing nemen over den vorm van den toren; en dan kan later de quaestie van het materiaal ter sprake komen.

De heer Huson onderschreef ten volle wat de heer Staverman over het rapport van den heer Cuypers heeft gezegd.

Hij wees alleen op het verschil in prijs bij herbouw in beton en hout. Wanneer wij in hout herbouwen kunnen wij een toren met carillon terugkrijgen zonder eenig financieel nadeel voor de gemeente.

Spreker begreep niet, dat Burg. en Weth. hun duurder voorstel niet hebben teruggenomen.

Hij wilde er op wijzen, dat wanneer de toren in beton wordt herbouwd, dan niet op rijks-subsidie behoeft gerekend te worden.

Ten zeerste moet hij er zich ook tegen verzetten, dat het carillon niet dadelijk in den toren wordt geplaatst.

De heer Huson deed een voorstel met de heeren Krijger en Staverman om den architect van de kerk op te dragen plan en bestek te maken voor herbouw van den toren in hout.

De heer Lindeijer noemde het rapport van dr. Cuypers zeer onbenullig. Hij heeft zich er eigenlijk met een praatje van afgemaakt.

Wat de eigenlijke quaestie betreft, heeft hij geen voorkeur voor herbouw in den ouden vorm. Bovendien is de groote meerderheid der Vlissingers volgens de kiezerslijst hier niet geboren.

Wat het voorstel zelf betreft is hij van oordeel dat de toren uit de assurantie-penningen betaald moet worden. Hij is er dus voor zoo voordeelig mogelijk te bouwen.

De heer Krijger heeft in de commissie van fabricage zich tegen het voorstel van B. en W. verklaard. Hij wilde geen practisch lesje geven over gewapend beton, doch wees op de bezwaren die zich zullen voordoen bij het gebruik van beton. De noodige stabiliteit zal niet worden verkregen.

Wat het bestek voor den herbouw in beton betreft, wees hij er op, dat daar geen statistische berekeningen in voor komen. Bij het maken van het bestek is niet de noodige ernst betracht.

Hij eindigde met te zeggen, dat hij zou willen zien, dat

de raad een vaste opdracht geeft, n.l. herbouwen in dien vorm en met die materialen.

De heer Van Niftrik zeide, dat deze raadszitteng hem herinnert aan de zittingen van 6, 7 jaar terug, toen ook verschillende belangrijke werken werden besproken o. a. het dempen der havens en de rioleering. De adviezen van Burg. en Weth. werden destijds bestreden, doch de uitkomst heeft bewezen, dat de adviezen van B. en W. werkelijk goed waren.

Wat de toren-quaestie zelf betreft wees hij erop, dat dr. Staverman heeft gezegd, dat spreker dr. Cuypers heeft beïnvloed. De insinuatie van dr. Staverman werpt hij ver weg, doch de lof dien hij hem toebracht door invloed te hebben kunnen oefenen op dr. Cuypers, aanvaardt hij gaarne. Dat is een ongedachte eer; want spreker en dr. Cuypers zijn bij elkaar vergeleken de reus en de dwerg.

Wat de quaestie zelf betreft wees de heer Van Niftrik er op, dat de deskundigen vaak verschil van gevoelen hebben.

Wat het brandgevaar betreft, zeide de heer Van Niftrik dat volgens dr. Van Gulick het bliksemgevaar bij beton uiterst miniem is, zoodat zelfs een afleider geheel overbodig is.

Hierna kwam de heer Van Niftrik op het carillon en wees er op, dat B. en W. ook een carillon willen plaatsen, doch eerst later omdat daarvoor thans geen voldoende middelen aanwezig zijn.

Wat de aanbieding betreft van den heer Jalvingh te Assen voor herbouw van den toren, wees de heer Van Niftrik er op, dat herbouw in het geheel f 35290 zou kosten, terwijl een aanbieding voor beton is gedaan voor f 35000 met garantie voor tien jaar.

Dat een houtconstructie zoo solïede is als de heer Krijger zegt, kon spreker niet onderschrijven.

Daar het archief is verloren gegaan kan niet worden nagegaan hoeveel de toren in den loop der jaren heeft gekost. Wel is uit het archief der kerk het een en ander op te diepen en hieruit blijkt, dat herhaaldelijk belangrijke sommen voor verschillende herstellingen zijn betaald. Toen de toren 100 jaar oud was, is volgens de tegenwoordige waardeberekening in het geheel ongeveer f 5000 betaald.

Verder zeide de heer Van Niftrik, dat de heer Krijger heeft gezegd, dat een toren in gewapend beton niet kan worden gebouwd, doch dat komt omdat de heer Krijger het niet weet.

De heer Van Niftrik verklaarde, dat B. en W. de zaak met den grootsten ernst hebben overwogen en dat zij met de hand op het hart verklaren, dat zij het voorstel in het belang van de gemeente hebben gedaan.

De heer Staverman noemde de heer Van Niftrik uiterst zwak. Hij is er niet in geslaagd de voosheid van het rapport van dr. Cuypers te ontzenuwen.

Hij gaf gaarne toe, dat dr. Cuypers een groot man is geweest, doch met het oog op zijn hoogen leeftijd is zijn advies thans van verschillende zijden becritiseerd.

Dat de heer Van Niftrik de verschillende adviezen van deskundigen, die tegen gewapend beton zijn, niet weerlegt, is zich gemakkelijk van de zaak afmaken.

Verder wees de heer Staverman er op, dat wij hier in Vlissingen geen gunstige ervaringen hebben opgedaan met gewapend beton, hij wees daarom op de trap aan het badhuis, op de pas gemaakte helling op de werf „de Schelde" en meer andere werken.

De heer Huson bleef zijn verschillende bezwaren handhaven tegen het gebruik van beton en hij wees er op, dat dr. Cuypers ook de soliditeit van eikenhout niet heeft ontkend.

De heer Merckens wees er op, dat Burg. en Weth. wel degelijk aan dr. Cuypers hebben opgedragen een plan te maken voor een onbrandbaren toren. Er wordt duidelijk gezegd, dat dr. Cuypers zijn voorstel heeft gedaan om aan den eisch van B. en W. te voldoen.

De heer Krijger erkende, dat de adviezen van deskundigen niet eensluidend zijn, doch de meerderheid is dan toch tegen het gebruik van beton.

Hij wees verder op de practische bezwaren van het gebruik van beton, wat hij nader toelichtte. De bepleisteringen maken het gebruik van beton gevaarlijk, ook dit zette de heer Krijger nader uiteen.

Op grond van wat thans met het gebruik van beton is bekend is hij daar beslist tegen.

Ook heeft hij er bezwaar tegen den gemeente-bouwmeester te belasten met het toezicht op den herbouw van den toren.

De heer Kalbfleisch zeide persoonlijk tegen beton te zijn doch na de oplossing die dr. Cuypers heeft gegeven kan hij zich met dit voorstel vereenigen, omdat het dan een onbrandbare toren zal zijn.

Hij riep den brand op 5 Sept. nog eens in zijn herinnering terug en hij wees op de gevaren weder een toren in hout te bouwen.

Op deze gronden kan hij met het voorstel van B. en W. medegaan en hij hoopt, dat dit voorstel zal worden aangenomen.

De heer Huson zeide, dat de toren best tegen brandgevaar is te beveiligen, als er slechts een zolder van beton wordt gemaakt, is dit gevaar opgeheven.

De heer Van Niftrik verdedigde het rapport van dr. Cuypers en zeide, dat hij volkomen heeft voldaan aan de opdracht hem door den raad gegeven.

Volgens dr. Staverman houdt dr. Cuypers op een groot man te zijn omdat hij een plan heeft gemaakt, dat niet in den geest van sommige heeren, ook dr. Staverman, is.

De degelijkheid van het rapport van dr. Cuypers werd door den heer Van Niftrik nog nader aangetoond en er op gewezen, dat dr. Cuypers een geheel vrije opdracht heeft gekregen en op grond daarvan is hij tot zijn thans ingediend voorstel gekomen.

De heer Van Niftrik noemde vervolgens verschillende deskundigen op, die voor gewapend beton zijn, waaronder tal van mannen met klinkende namen.

De heer Van Niftrik gaf een illustratie wat betreft het gebruik van hout. Van Kerkvoogden der Ned. Herv. gemeente is n.l. een schrijven ontvangen om de situatie der schoorsteenen op de Oude Markt te veranderen.

Alzoo geven kerkvoogden der Ned. Hervormde gemeente zelf toe, dat het gebruik van hout gevaarlijk is.

Hij noemde dit een ernstige waarschuwing voor het opbouwen van den toren in hout.

Ten slotte noemde hij het ongepast, dat de heer Krijger een blaam heeft geworpen op den gemeente-bouwmeester De heer De Jong heeft werken geleverd, waarvoor deskundigen die hier komen, hun hoed afnemen.

De heer Krijger wilde niet nader ingaan op de kundigheden van den heer De Jong. Hij feliciteerde den heer De Jong met het vertrouwen dat B. en W. in hem stellen.

Hij bleef tegen het optrekken van den toren in beton.

De heer Huson zeide, dat het allerminst een beleediging voor den gemeente-bouwmeester is als wij zeggen, dat wij hem niet erkennen als toren-deskundige. De heer Frowein daarentegen heeft reeds, tot groote tevredenheid, ongeveer 20 torens gebouwd.

De heer Merckens wilde eerst beslissen over den vorm van den toren en eerst daarna over het materieel.

De heer Staverman wilde, dat genotuleerd zal worden, dat hij gezegd heeft, dat dr. Cuypers een groot man is geweest. De heer Van Niftrik heeft evenwel aan zijn woorden een andere uitlegging gegeven en daar kwam hij tegen op.

De heer Van Niftrik bleef nogmaals aandringen het voorstel van Burg. en Weth. aan te nemen en de gevolgen van verwerpen blijven voor rekening van den raad.

Het voorstel van Burg. en Weth. werd daarna in stemming gebracht en verworpen met 12 tegen 6 stemmen.

Voor stemden de heeren Van Raalte, Auër, Van Niftrik, Winkelman, Kalbfleisch en Rottier.

De heer Staverman deed daarna het voorstel, dat de toren zal worden herbouwd met inachtneming van de noodige voorzorgen voor brandgevaar.

De heer Van Niftrik vroeg wat onder brandgevaar verstaan wordt.

De heer Huson gaf eenige inlichtingen.

De heer Van Niftrik begreep dus, dat Burg. en Weth. met nieuwe voorstellen komen en dat de schacht geheel zal worden gemaakt uit onbrandbaar materiaal. De spits zal dus worden herbouwd in hout in den ouden vorm.

Burg. en Weth. zullen dus met een nieuw plan komen en dan kan tevens een besluit worden genomen over het al of niet direct plaatsen van een carillon.

Het voorstel van de heeren Krijger, Huson en Staverman, dat Burg. en Weth. een nieuw plan zullen opmaken voor herbouw van den toren werd daarop aangenomen met algemeene stemmen.

De heer Stuart drong er op aan, dat dit voorstel zoo spoedig mogelijk zal worden ingediend.

Permanente Prijsvraag-Commissie.

Jaarverslag over 1912.

Aan de besturen der Constitueerende Vereenigingen.

WelEdelgeb. Heeren,

De Permanente prijsvraag-commissie heeft bij deze de eer U verslag uit te brengen over haar werkzaamheden in het afgeloopen jaar.

Mocht in het vorig jaarverslag een historisch overzicht gegeven worden, betrekkelijk het ontstaan der algemeene regelen, er was toen uit den aard der zaak nog te weinig tijd verloopen sedert hunne vaststelling, om over de werking er van, een eenigszins gegrond oordeel te kunnen vellen.

Nu is dit anders en is het de Commissie mogelijk over dit laatste in eenige beschouwingen te treden, en de vraag onder de oogen te zien of en in welke mate de A. R. zijn bevorderlijk geweest aan het doel waarmede zij werden **in 't leven geroepen.**

Op het eerste gedeelte van deze tweeledige vraag kan een positief antwoord gegeven worden, het tweede gedeelte geeft meer aanleiding tot beschouwingen over verschillende omstandigheden die hun invloed bij de toepassing der A. R. hebben doen gelden. Het antwoord op het eerste gedeelte der vraag is toestemmend te geven. Zonder eenigen twijfel kan geconstateerd worden dat, bij de prijsvragen, die sedert het instellen der A. R. zijn uitgeschreven, daarmede rekening is gehouden, al is het niet te ontkennen, dat soms in meerdere of mindere mate van sommige bepalingen werd afgeweken al of niet na een desbetreffend advies der P. P. C.

Het is natuurlijk bij die gevallen, waarin niet rechtstreeks de P. P. C. gekend werd, niet bewijsbaar welken invloed de A. R. op de samenstelling der prijsvraag-programma's hadden, doch opmerkelijk is wel de overeenkomst naar den geest met de A. R. die uit die programma's in vele hunner bepalingen spreekt, waaruit mag worden afgeleid dat de A. R. daaraan niet vreemd zijn gebleven.

De vraag is echter of die invloed niet grooter had zijn, en hier raken wij van zelve het tweede gedeelte der vraag, n.l. in welke mate de A. R. aan hun doel bevorderlijk zijn geweest. En dan moet de Commissie allereerst van het hart, dat omtrent het doel nog lang niet de gewenschte klaarheid van begrip bestaat, ook niet in den kring der architecten die geacht mocht worden, hieromtrent niet in twijfel te verkeeren.

De P. P. C. zal hier niet de geheele wordingsgeschiedenis der A. R. uit haar vorig jaarverslag behoeven te herhalen om dat doel nog eens nader in het licht te stellen en wil er slechts de aandacht op vestigen, dat het doel der A. R. niet was, om het uitschrijven van prijsvragen op zichzelf te bevorderen of tegen te werken, doch om te zorgen, dat wanneer prijsvragen werden uitgeschreven deze zouden beheerscht worden door vaste regelen, waarbij de wederzijdsche rechten en verplichtingen van prijsvraag-uitschrijver en mededinger gewaarborgd zouden worden en de jury een leiddraad zou hebben voor de samenstelling van het programma en de beoordeeling der antwoorden.

En niettegenstaande dit eenvoudige klare beginsel, dat tevens logisch voortspruit uit de overweging dat de architect zelve te bepalen heeft onder welke voorwaarden hij zijn arbeid in een prijsvraag wil geven, wordt herhaaldelijk de grief vernomen, dat de A. R. het uitschrijven van prijsvragen belemmeren, dat ze veel te dwingend en te streng zijn voor prijsvraag-uitschrijvers en zelfs dat de architecten daarmede als: „rechters in eigen zaak"! optreden alsof het uitschrijven van prijsvragen een noodzakelijkheid en eene onontkoombare zaak ware en in 't bijzonder door particulieren niet in hun eigen belang doch in dat der architecten ondernomen werd.

Het kan zeker minder aangenaam zijn voor een prijsvraaguitschrijver, wanneer hij bij het stellen van zijn eischen rekening moet houden met de wenschen en eischen der vakorganisatie van hen die hij aan 't werk wil stellen, overtuigd als hij kan zijn, dat hij zonder de eischen, zelfs bij de slechts denkbare voorwaarden die hij zou stellen nog liefhebbers vindt om aan zijn prijsvraag mede te werken, doch daarin ligt geen reden om die eischen niet te stellen, en dit te minder waar hij zich er aan kan onttrekken eenvoudig door zijn prijsvraag niet uit te schrijven, waartoe niets als zijn eigen belang hem zou kunnen dringen.

En waar het betreft de overheid, die in bepaalde gevallen minder vrij is te achten zich aan het uitschrijven van prijsvragen te onttrekken, daar is er niettegenstaande dit, toch zeker geen reden om van het bedingen van behoorlijke voorwaarden bij het uitschrijven van een prijsvraag af te zien, aangenomen al dat daardoor haar belang gediend zou kunnen worden. Het kan ook minder aangenaam zijn voor den mededinger wanneer hem de gelegenheid wordt onthouden aan prijsvragen mede te werken onder voorwaarden die hem zelve aannemelijk voorkomen, doch die door de regeling zijner vakorganisatie niet worden getolereerd, doch dat ontslaat hem niet van de verplichting zich naar die regelen te voegen, overtuigd als hij kan zijn, dat op den duur die regeling ook hem ten goede zal komen.

Het kan daarom slechts verwondering wekken, dat er onder de architecten nog worden gevonden die in de A. R. eene belemmering zien, inplaats van een hulpmiddel om de positie van den architect in 't algemeen te versterken, en die wanneer op handhaving der A. R. wordt aangedrongen te hoop loopen alsof hunne belangen in plaats van behartigd, daardoor benadeeld zouden worden.

Uit die begripsverwarring omtrent het doel en het nut der A. R. spruit bij een deel der architecten zekeren tegenzin voort om hare geldigheid als vakvereenigingsregeling en de daarmede gepaard gaande noodzakelijkheid der

handhaving te erkennen, welke zich niet uit — wat logisch zou zijn — door te trachten zekere bepalingen der A. R. die hen ongewenscht voorkomen gewijzigd te krijgen, maar in een zeker negeeren der A. R. als instituut en wanneer hun tusschenkomst in prijsvraagaangelegenheden door een prijsvraaguitschrijver wordt ingeroepen — een dienovereenkomstig bewust voorbijgaan der P. P. C. wier taak het is voor de handhaving der A. R. namens de C. V. te waken.

Het spreekt van zelve, dat afgezien van het krenkende wat daarin voor de Commissie is gelegen, deze in een scheeve positie komt te staan tegenover de taak die zij acht haar door alle leden der bouwkundige organisatie's opgedragen te zijn, wanneer zij zich daarbij, behalve tegen de prijsvraaguitschrijvers ook tegen een deel van haar opdrachtgevers zelve heeft te verdedigen, en dat hierdoor het aanzien der A. R. niet alleen maar ook dat der organisatie's die haar in 't leven riepen in hooge mate geschaad wordt.

Het zal voldoende zijn hier te herinneren aan het voorgevallene bij de Stadionprijsvraag om van dit laaste het volledig bewijs te hebben. Het kwam dan ook der P. P. C. gewenscht voor, zich naar aanleiding daarvan te wenden tot de besturen der C. V. met het verzoek maatregelen te willen beramen om voor het vervolg verwikkelingen als die zich bij deze prijsvraag voordeden, te voorkomen.

En zonder te willen verkleinen wat in deze incidenteel door de Mij. B. d. B. en de B. N. A. werd gedaan, meent zij er echter op te moeten wijzen dat eene meer principieele regeling van deze aangelegenheid tot nu toe is uitgebleven en neemt zij de vrijheid hierop nog eens de aandacht der besturen der C. V. gezamenlijk te vestigen.

Naast de genoemde heeft de P. P. C. ook in het afgeloopen jaar de ervaring opgedaan, dat verschil van opvatting bestaat omtrent wat als een prijsvraag is te beschouwen in den zin der A. R.

De P. P. C., aan wie de uitspraak hieromtrent in art. 2 van haar huish. reglement is toegekend, stelde zich daarbij op het standpunt van de motie in de vergadering van den Bond van Nederlandsche Architecten van 26 Februari 1910 aangenomen, waarbij niet als prijsvraag wordt aangemerkt eene concurrentie waarbij elk concurreerend ontwerp wordt gehonoreerd volgens de tabel der Mij. tot bevordering der Bouwkunst, welk standpunt gesanctionneerd werd door de vergadering van voorzitters en secretarissen van de besturen der C. V., 3 Juli 1912 gehouden.

Nochtans werd dit standpunt van verschillende zijden aangevochten en werd de wenschelijkheid uitgesproken, dat in de A. R. zelve zou worden bepaald wat als een prijsvraag in den zin der A. R. zou zijn te beschouwen en het komt de P. P. C. voor, dat dit punt van genoegzaam gewicht is te achten om door de C. V. onder de oogen te worden gezien.

Het antwoord op het tweede gedeelte van de in den aanhef gestelde vraag moet dus luiden, dat met de A. R. nog niet in alle opzichten is bereikt wat ermede beoogd werd en, dat om dit te bereiken een krachtiger samenwerking der architecten onderling voorbereid en aangekweekt moet worden.

Omtrent de werkzaamheden der Commissie in het afgeloopen jaar moge worden medegedeeld, dat zij advies gaf aan de besturen der Constitueerende Vereenigingen in de volgende prijsvragen als:

1e. Die voor een woning voor landarbeiders met klein grondgebruik en voor boerderijen op heideontginningen, uitgeschreven door de Koninklijke Nederlandsche Landbouwvereeniging, waarvan reeds in het vorig jaarverslag sprake was.

Hoewel deze prijsvraag een studieprijsvraag is, meende de Commissie hare medewerking bij de samenstelling van het programma, die haar gevraagd werd, niet te moeten weigeren, en is het haar een genoegen te mogen vaststellen, dat met hare wenken in de ruimst mogelijke mate in de programma's is rekening gehouden. Op verzoek der prijsvraaguitschrijfster wees de P. P. C. de heeren J. Limburg en Karel Muller aan als architectleden in de Jury.

2e. Die voor het Raadhuis te Rotterdam. Hoewel in het programma enkele afwijkingen van de bepalingen der A. R. voorkwamen, meende de Commissie de medewerking van deze prijsvraag te mogen aanraden; en gaf een dienovereenkomstig advies aan de C. V.

3e. Die voor een Stadion, uitgeschreven door het Comité voor het Nederlandsche Sportpark te Amsterdam.

De Commissie kon na correspondentie met de prijsvraaguitschrijfster en de Jury principieel niet tot medewerking aan de prijsvraag adviseeren. Nochtans werd door de Besturen der Constitueerende Vereenigingen op opportunistische gronden, waarmede de Commssiie zich kon vereenigen de deelneming niet als ontoelaatbaar verklaard.

De Commissie meent omtrent deze prijsvragen naar haar speciale rapporten te mogen verwijzen.

Verder correspondeerde de Commissie met de besturen der Constitueerende Vereenigingen en met de prijsvraaguitschrijvers over:

a. een prijsvraag voor een landelijke woning, uitgeschreven door de Nederlandsche Vereeniging van Baksteenfabrikanten;

b. eene prijsvraag voor eene verhandeling over Baksteen Beton, uitgeschreven door het Centraalblad der bouwbedrijven;

c. een prijsvraag voor Boerderijen, uitgeschreven door de Vereeniging voor Stalverbetering in Noord-Brabant;

d. eenige prijsvragen die geen doorgang hadden of waaromtrent de correspondentie nog in gang is.

Hoewel bij enkelen hiervan rekening werd gehouden met opmerkingen door de Commissie gemaakt, werd door haar geen bepaald advies gegeven, daar zij de prijsvragen als Studieprijsvragen beschouwt en meenende, dat deze buiten het gebied van hare bevoegdheid vallen, alleen advies geeft indien de prijsvraag-uitschrijfster dat verzoekt, zooals bij die der Kon. Nederlandsche Landbouwvereeniging het geval was.

Nog richtte de Commissie een schrijven tot het Bestuur der R. C. Coöperatieve bakkerij St. Gerardus Majella te Tiel naar aanleiding eener door die Vereeniging uitgeschreven prijsvraag voor Arbeiderswoningen, waarop echter geenerlei antwoord mocht worden verkregen.

Ten slotte wendde de Commissie zich tot het Bestuur of de Commissie voor het Koloniaal Instituut te Amsterdam onder aanbieding harer diensten bij het eventueel uitschrijven van een prijsvraag voor genoemd gebouw, welk schrijven echter niet werd beantwoord.

Na de later in de couranten bekend gemaakte concurrentie voor die plannen tusschen de heeren Cuypers, van Nieukerken en Ouëndag richtte de Commissie een schrijven tot genoemde heeren, met verzoek inlichtingen te willen geven omtrent de voorwaarden waaronder die concurrentie was uitgeschreven, waarop genoemde heeren berichtten, dat naar hunne meening niet van een prijsvraag sprake was.

De Commissie endosseerde deze zaak daarna aan de Besturen der Constitueerende Vereenigingen als verder vallende buiten het gebied harer bevoegdheid.

De samenstelling der Commissie onderging geene verandering en bleef:

A. Salm G. B.zn., voorzitter	aftredend in	1914.
C. N. van Goor, secretaris	„ „	1915.
P. J. de Jongh, penningmeester	„ „	1913.

Wereldtentoonstelling Gent 1913.

Dezer dagen is te Amsterdam de constitueerende vergadering gehouden van de Nederlandsche commissie voor de Tentoonstelling te Gent.

De voorzitter, mr. Th. Stuart, deelde het een en ander mede over de tentoonstelling.

De Nederlandsche deelneming wordt door de Vlamingen op hoogen prijs gesteld, hetgeen reeds blijkt uit het feit, dat voor Belgische rekening een afzonderlijk paviljoen (door den architect der tentoonstelling ontworpen) voor de Nederlandsche afdeeling in aanbouw is. Zooals uit de teekeningen blijkt, vertoont het de vormen van de 17e eeuwsche Hollandsche architectuur, o.m. is een toren ter hoogte van 22 Meter, waarin een fraai klokkenspel zal worden aangebracht, ontworpen. De oppervlakte van dit gebouw is 2000 M². Het heeft een bijzonder gunstige plaats aan de Avenue des Nations, in de nabijheid van de machinegalerij en tegenover de Fransche en Duitsche afdeelingen.

De avenue, 40 Meter breed, wordt door bloemen en waterwerken rijk versierd.

Het inwendige van de Nederlandsche afdeeling is in plan gebracht door den architect A. Jacot te Amsterdam, die ook reeds een ontwerp voor de inwendige versiering gereed heeft.

Omtrent het gedeelte voor de kunstnijverheid bestemd, zal deze architect met de betrokken exposanten in overleg treden.

In de Nederlandsche afdeeling zal verkocht mogen worden. Onze moderne kunst zal in het Paleis des Beaux Arts een plaats vinden.

Voor de Nederlandsche afdeeling wordt zooveel mogelijk het stelsel gevolgd van kleine afzonderlijke vertrekken voor elken exposant; zulk een vertrek heeft drie wanden en is aan de voorzijde open.

Ter vergadering was mede aanwezig mr. J. C. A. Everwijn, die de warme instemming van den minister van landbouw, nijverheid en handel betuigde.

Het dagelijksch bestuur van de Nederlandsche commissie zal bestaan uit de heeren: mr. Th. Stuart, voorzitter, mr. A. I. M. J. baron van Wijnbergen, vice-voorzitter, mr. G. J. Fabius, penningmeester, Bern. J. Veldhuis, secretaris.

De commissie bestaat verder uit ruim 30 leden, officieele personen of mannen op het gebied van handel en nijverheid; de volledige lijst zal dezer dagen worden bekend gemaakt.

Het secretariaat is gevestigd Kalverstraat 64, te Amsterdam. (N. R. Ct.)

Vereenigingen.

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

Diploma Bouwkundig Opzichter.

Op Maandag 24 Februari 1913 en volgende dagen zal worden afgenomen het examen voor het Diploma van Bouwkundig Opzichter, ingesteld door de Maatschappij en goedgekeurd bij Ministrieele beschikking. Zij, die op 1 Maart 1913 den leeftijd van 23 jaren nog niet hebben bereikt, worden tot dit examen niet toegelaten.

Diploma Bouwkundig Teekenaar.

Op Maandag 18 Maart 1913 en volgende dagen zal worden afgenomen het examen voor het Diploma van Bouwkundig Teekenaar ingesteld door de Maatschappij en goedgekeurd bij Ministrieele beschikking. Zij, die op 1 Maart 1913 den leeftijd van 23 jaar nog niet hebben bereikt, worden tot dit examen niet toegelaten.

Diploma van Uitvoerder van Bouwwerken (Onderbaas).

Op Maandag 31 Maart 1913 en volgende dagen zal worden afgenomen het examen voor het Diploma van Uitvoerder van Bouwwerken (Onderbaas), ingesteld door de Maatschappij en goedgekeurd bij Ministrieele beschikking. Zij, die op 1 Maart 1913 den leeftijd van 25 jaar nog niet hebben bereikt, worden tot dit examen niet toegelaten.

De examens worden afgenomen in het Gebouw der Maatschappij, Marnixstraat 402, Amsterdam.

Zij, die deze of een dezer examens wenschen af te leggen, moeten schriftelijk hiervan mededeeling doen vóór 15 Januari 1913 aan het Bureau der Maatschappij Marnixstraat 402, Amsterdam.

De Candidaten zullen in groepen worden ingedeeld; aan hen, die zich hebben aangemeld, zullen alle vereischte inlichtingen tijdig worden verstrekt.

Eerst na afloop van alle examens wordt de uitslag bekend gemaakt.

Leestafel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 51. Verslag van de Hoofdbestuursvergadering van 11 December 1912.
Permanente Prijsvraag-Commissie Jaarverslag over 1912.
Afdeeling Arnhem van de Maatschappij t. b. d. Bouwkunst.
Afdeeling Utrecht van de Maatschappij t. b. d. Bouwkunst.
Haagsche Woonhuis-Architectuur, door G. Versteeg, met afbeeldingen.
De Nederlandsche Interieurkunst op de »Ideal Home Exhibition« te Londen April 1912, door C. W. Nijhoff (Slot).
Villa bij Overveen, arch. J. Mulder Hzn. en J. A. van Asdonk met afbeelding.
Ingezonden Stukken. Huiszwam. — Toren te Vlissingen, door Jac. v. Gils.

ARCHITECTURA No. 51. Mededeelingen betreffende het Genootschap.
Verslag van de 1321e Gewone Ledenvergadering, tevens 57ste Algemeene Vergadering van het Genootschap van 18 December 1912.
De St. Jacobstoren te Vlissingen.
Een Bouwkunde-Tentoonstelling te Utrecht, Maart 1913.
Sociaal-Technische Vereeniging van Democratische Ingenieurs en Architecten. Adres in zake een leerstoel voor Stedenbouw aan de T. H. S.
Tentoonstelling »Huis en Tuin« 1913.

DE BOUWWERELD No. 51. De St. Jacobstoren te Vlissingen.
Plafond-constructies in plattelands-stallen, met afbeeldingen, ontleend aan: Bautechnische Mitteilungen des Stahlwerks-Verbandes.

DE INGENIEUR No. 51. VIde Congres van het »Internationaler Verband für die Materialprüfungen der Technik", te New-York van 3—7 September 1912, II door L. Bienfait w. i. (vervolg).
Over grondwater in het zuiden des lands, door W. C. Klein m.i, met afbeeldingen.
Opsporing van delfstoffen in Nederlandsch-Indië door Dr. J. K. van Gelder m.i.
Vergadering van de Afdeeling voor spoorwegbouw en spoorwegexploitatie van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs van 14 December 1912.
Ingezonden stukken. Grondwaterbeweging in de omgeving van bronnen, door A. H. Borgesius.

TECHNISCH WEEKBLAD (B. v. T.) No. 51. Officieel gedeelte. — Verslagen van vergaderingen. — Ingezonden. — Iets over waterpas-instrumenten (vervolg). — Prijsvragen. — Vragenbus. — Gemengde Correspondentie. — Berichten. — Uit technische bladen en tijdschriften.

HINSE & VAN ELLINKHUIZEN. Uitvoering van werken in Gewapend en Ongewapend Beton
Nassaukade 504. Telef. 1258. Voorl. Ontwerpen en Begrootingen gratis. AMSTERDAM.

DE AANNEMER No. 51. Aanbesteding van Werken in Ned.-Indië.
Gesteksbepalingen.
De Arbeidswet.
Afdeelingsverslagen, Haarlem 12 Dec. 1912.

DE NEDERLANDSCHE KLEI-INDUSTRIE No. 25. Tentoonstelling van Huis en Tuin. — Nationale Prijsvraag van het Centraalblad der Bouwbedrijven. — Het drogen van steenen met behulp van de rookgassen van den ketel. — De Dordtsche Tentoonstelling. — De herbouw van den St. Jacobstoren te Vlissingen. — Over de inwerking van zeewater in gewapend beton. — Mededeelingen.

KLEI No. 24. Met deze aflevering is de 4de jaargang afgesloten en daarmede de mededeelingen over Amerikaansche Schoolgebouwen, terwijl het artikel over Het Steenbedrijf in Amerika waarschijnlijk nog verder wordt voortgezet. Onder het opschrift klinkerbestratingen, treffen wij aan een verslag van een lezing van den heer Van den Steen van Ommeren en in onmiddellijk verband daarmede staat het volgend artikel, vertaald uit het »Wasser- und Wegebau-Zeitschrift«, over vorm en richting der voegen in het plaveisel.

Ten slotte zij vermeld, een bericht over de ingestorte betonbrug te Nijmegen, een raadselachtig geval, dat in een centrum van baksteen-industrie als hier natuurlijk in dubbele mate de aandacht trekt. Waarom werd hier niet, evenals bij de bestaande bruggen, baksteen toegepast, vraagt men zich af, en niet geheel ten onrechte.

DE NATUUR. Uitgave van J. G. Broese te Utrecht, bevat in afl. 12: Een modern Marconi-station aan boord van onze groote zeestoomers; A. H. de Voogt. — Sprekende honden en rekenende paarden: J. J. Taudin Chabot. — De Constructie van het Mikroskoop-objectief (slot); Dr. R. G. Rijkens. — Een concours taurique: J. Baron. — Berkenmonografie (slot): D. J. van der Vet. — Over een viertal vlinders uit verschillende familien: J. Daalder Dz. — Eenvoudige Proeven; Magnetische inclinatie: Dr. A. J. C. Snijders. — Korte Mededeeling. — Boekaankondiging. — Correspondentie. — Maandelijksch Weerbericht over de maand November: W. van der Vegt.

DEUTSCHE BAUZEITUNG No. 99. Entfestigung der Innenstadt von Königsberg i. Pr., Arch. Stadtbaurat Beuster, met afbeeldingen. — Das Kurbad Banki bei Sofia in Bulgarien, Arch. Prof. Karl Hocheder in München, met afbeeldingen en losse plaat. — Zur Frage einer deutschen Rheinmündung.

No. 100. Schulhaus in Büdingen (Oberhessen), Arch. Prof. E. Vetterlein te Darmstadt, met afbeeldingen en losse plaat. — Mitteilungen über Zement, Beton- und Eisenbetonbau: Druckrohrleitungen der Stadt Paris (slot) met afbeeldingen. — Anlage von Scheunen in verschiedener Bauweise, met afbeeldingen.

No. 101. Der Neubau des Geschäftshauses des Chemnitzer Bankvereins, Arch. Zapp & Basarke, met afbeeldingen en losse plaat. — Das Kochen mit Gas und mit Elektrizität im Haushalt. — Baugewerkschulfragen.

No. 102. Wohnhaus Hocheder in München, met afbeeldingen en losse plaat. — Wallot-Gedächtnisfeier im Ständehause zu Dresden. — Die Feuersicherheit in den Theatern. — Konferenz des Hauptausschusses für Bauberatung. — Afbeeldingen van ontwerpen voor het „Königl. Opernhaus" te Berlijn.

DEUTSCHE KUNST UND DEKORATION No. 3. Met een waardeerende beschrijving van het werk van den jong gestorven schilder Hans Brühlman te Stuttgart, opent dit nummer van Alexander Koch's maandschrift. De afbeeldingen van dit werk kunnen ons evenwel met den besten wil niet tot een zelfs matigen graad van geestdrift stemmen. Iets anders is het met het werk van den schilder-beeldhouwer Sachse Schneider te Florence; daarin is ongetwijfeld veel origineels, althans veel, dat origineel schijnt. Schneider heeft echter blijkbaar een grondige studie van antieke kunst gemaakt en zich daarop geïnspireerd. Wanneer dit voert tot resultaten als de hier bereikte, dan moet zelfs een vijand van traditie en navolging er vrede mede hebben en den kunstenaar huldigen.

Wat er verder medegedeeld wordt van de Tentoonstelling van kerkelijke kunst in het Oostenrijksch Museum, doet ons nogmaals betreuren, dat op de aanstaande tentoonstelling te 's-Hertogenbosch de moderne kunst uitgesloten zal zijn. Lotte Pritrel's poppen voor de vitrine zijn eigenaardige voortbrengsels van onzen tijd, gelijk de Saksische beeldjes dat voor de achttiende eeuw waren. Zij zijn in meer toegankelijk materiaal uitgevoerd, maar daardoor wellicht nog meer karakteristiek. Iets heel anders is het kinderspeelgoed en de poppen, waarvan aan het slot van dit nummer talrijke aardige afbeeldingen worden gegeven.

De bouwkunst is slechts zeer matig vertegenwoordigd door afbeeldingen van een landhuis van Jozef Kings te Offenbach en hoogst eenvoudige interieurs van Theophil Müller te Dresden.

(Vervolg zie bladz. Bijlage.)

Industrie- en Handelsadressen.

„De Meteoor" te Rheden.
Trottoir-, Terrazzo- en Graniettegels, Trottoirbanden, Kunstgraniet, Drijfsteen, Tennisbanen, enz. — — —

R. TIMMAN. Stoom-Timmerfabriek „DE ATLAS".
— Prijsopgaven worden op aanvraag verstrekt. —
HOUTHAVEN, AMSTERDAM. — Tel. 3905.

WATERBRONNEN, ONTIJZEREN HARDEN
N.V. DIEPBOOR MIJ. „VULKAAN", v/h. J. DE BOER & Co., LEEUWARDEN

NAAML. VENN. voorh. A. SINGELS Azn.,
DORDRECHT.
STEENHOUWERIJ en STOOM-MARMERZAGERIJ.

H. J. WESSELS, Amsterdam.
Heerengracht 109-111. — Telef. 1037. — P.O. Box 381.
Handel in Binnen- en Buitenlandsche fijne Houtsoorten.

TOCHT-AFSLUITING.
WARMTEBESPARING door
TOURNIQUET deuren.
Garnituur voor gewone deuren of veiligheidsdeuren geheel gereed levert
CRUYFF, AMSTERDAM, N. Z. Voorb.w. 146. Tel. 2701.
Geleverd aan Beurs Amsterdam en Rotterdam, vele Café's en Kantoorgeb.
Prospectus gratis en franco.

A. VAN DE MORTEL, TILBURG.
Fabrikant Cementtegels, -

M. Noorlander, Rotterdam.
Natuursteen - Bouwmaterialen. Noordsingel 132.

Kunstzandsteenfabriek „ARNOUD", Hillegom.
KALKZANDSTEEN. WAAL- EN RUWVORM.

Kiest „LOLLAR" ketels
voor Uwe CENTRALE VERWARMING.

G. J. A. TRESTORFF, voorheen G. VAN HEERDE.
AMSTERDAM. — Opgericht 1830. — Telefoon 1551.
Brandkasten, Kluisdeuren, Safe-Deposits, etc.

Staaldraadwarenfabriek
„AMSTERDAM"
Brouwersgracht 136 te AMSTERDAM
Tel. Interc. 478.
Draadvlechterij.
Fabriek van Hek- en IJzerwerken.

Maatschappij tot Vervaardiging en Levering van
BOUWMATERIALEN, voorheen
de ERVEN H. TRIP, - Utrecht.

PAPIERSTUC voor PLAFOND- en WANDVERSIERING in alle stijlen en volgens teekening.
Vraagt gratis Brochure en Prospectus aan de
Opgericht 1890. - Tel. Int. 3613.
EERSTE NEDERLANDSCHE PAPIERSTUCFABRIEK
VOORHEEN BENNEWITZ & CO. - - AMSTERDAM.

5584